

מערכות

לקט מן המאמרים על אודות מלחמת יום הכיפורים
שהתפרסמו במהלך השנים

בגיליון: הפתעה והתרעה - עיונים בשאלות יסוד; הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה; הקרב לכיבוש המובלעת ברמת הגולן; התוכנית המצרית למלחמת יום הכיפורים; חיל הים במלחמת יום הכיפורים; הבעייתיות של הערכת המודיעין; מלחמת יום הכיפורים הפתעה? ניצחון?; מלחמת יום הכיפורים - החלטות אסטרטגיות; מלחמת יום הכיפורים - מבט היסטורי לרמה האסטרטגית; ומאמרים נוספים

סדר המאמרים בגיליון

- מספרי העמודים בכל מאמר לקוחים מן הגיליון המקורי
- הפתעה והתרעה - עיונים בשאלות יסוד - אהרון לברן (מערכות 276-277)
- הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה - אורי בריוסף (מערכות 361)
- הקרב לכיבוש המובלעת ברמת הגולן - אברהם זוהר (מערכות 276-277)
- התוכנית המצרית למלחמת יום הכיפורים - דני אשר (מערכות 361)
- חיל הים במלחמת יום הכיפורים - גבי גאון (מערכות 361)
- הבעייתיות של הערכת המודיעין - יואל בן פורת (מערכות 296)
- מלחמת יום הכיפורים הפתעה? ניצחון? - יעקב חסדאי (מערכות 275)
- מלחמת יום הכיפורים - החלטות אסטרטגיות - סא"ל א' (מערכות 276-277)
- מלחמת יום הכיפורים - מבט היסטורי לרמה האסטרטגית - ד"ר מ' (מערכות 276-277)
- מלחמת יום הכיפורים - מושגים, הערכות, מסקנות - דב תמרי (מערכות 276-277)
- המערכה של אוגדת לנר נגד העיראקים במלחמת יום הכיפורים - משה ברכוכבא (מערכות 305)
- ארמיה 3 חוצה את תעלת סואץ - יונה בנדמן (מערכות 296)
- סיפורים נשכחים - דוד אילנד (מערכות 391)
- היום מלחמה - יובל אפרת (מערכות 391)
- מערכת השריון נגד העיראקים במלחמת יום הכיפורים - משה בר כוכבא (מערכות 305)
- מהפתעה לניצחון - יצחק בריק (מערכות 391)
- מטרות המלחמה - שמעון גולן (מערכות 289-290)
- המלחמה שלי - משה גבעתי (מערכות 440)
- חירום טייח - צבי ינאי (מערכות 339)
- חייל רגלים - חיים לסקוב (מערכות 231)
- טייסת ה"אחת" - גיל רגב (מערכות 391)
- בל"205 חצה את תעלת סואץ - איתן מנור (מערכות 391)
- דברי שר הביטחון לדמותו של אלוף אברהם מנדלר ז"ל - (מערכות 241)
- ה"8 באוקטובר - אל"ם זאב (מערכות 268)
- האוגדה הקבועה וכשלון המגננה במלחמת יום הכיפורים - גבי גאון (מערכות 361)
- הלוגיסטיקה של כוחות היבשה במלחמת יום הכיפורים - רולנד אלוני (מערכות 361)
- הלוחמה האווירית בקרב על המובלעת ברמת הגולן - יוסי עבודי (מערכות 276-277)
- יום ה"14 באוקטובר 1973 - מדוע נמחק מן ההיסטוריה בספר זיכרונותיו של סאדאת - אברהם אילון (מערכות 266)
- מגבלות השימוש בכוחות המילואים לקחי מלחמת יום הכיפורים - סטיארט א' כהן (מערכות 366-367)
- מלחמת הרמדאן - הכנות, מהלכים, לקחים - מוחמד חסנין הייכל (מערכות 276-277)
- פרדוקס ה"7 באוקטובר - שמואל גורדון (מערכות 361)

צבא ירדן במלחמת יום הכיפורים - סא"ל דוד (מערכות 266)
קרב ה־14 באוקטובר בגזרת ואדי מבעוק - רס"ן דורון (מערכות 266)
קרב לטקיה: קרב הטילים הימי הראשון בהיסטוריה - (מערכות 276-277)
קשיים ומכשולים באסטרטגיה - יהושפט הרכבי (מערכות 268)
שובך יונים - תכנון וביצוע במבחן האש - זאב איתן (מערכות 276-277)
תפיסות הביטחון של מדינות ערב בעקבות מלחמת יום הכיפורים - עמוס גלבע (מערכות 361)
לקחי מלחמת יום הכיפורים בעיני זרים - אריה חשביה (מערכות 241)
לקחי מלחמת יום הכיפורים - מבט לעתיד - דורון אלמוג (מערכות 366-367)

מבית "מערכות" - בית התוכן המקצועי של צה"ל לצבא ולביטחון לאומי

ספטמבר 2020, תשרי תש"ף

מפקד "מערכות": ד"ר אמיר גילת

עורך "מערכות": עדי לרנר

רכז מערכת: עידו גבריאלי

הדעות והתפיסות המובעות במאמרים מבטאות את דעתם האישית של הכותבים

פתח דבר

מלחמת יום הכיפורים הייתה אירוע מכונן בחיי מדינת ישראל בכלל, ושל צה"ל בפרט. המלחמה, תוצאותיה, השלכותיה ולקחיה העסיקו רבות את "מערכות". קצינים ומומחים, מפקדים וחוקרים, הרבו לכתוב על המלחמה ועם השנים פורסמו ב"מערכות" עשרות מאמרים וספרים בנושא.

במהלך תש"ף הפכה "מערכות" בטקס חגיגי במעמד הרמטכ"ל רא"ל אביב כוכבי, ל"בית התוכן המקצועי של צה"ל לצבא ולביטחון לאומי". במסגרת זאת פועל "מערכות" גם בזירה הדיגיטלית, בעיקר ב"בין המערכות", המתחם הדיגיטלי של "מערכות" באתר צה"ל. המעבר לפעילות דיגיטלית אפשר לנו להנגיש את המאמרים שפורסמו בעבר, כמו שהם (כולל מספרי העמודים המקוריים).

לקראת יום הכיפורים תשפ"א איגדנו לקט של עשרות מאמרים שפורסמו במהלך השנים ב"מערכות" בנושא המלחמה. אתם מוזמנים לקרוא אותם, גם במבט רטרוספקטיבי. בית "מערכות" מאחל לכם שנה של בריאות וגמר חתימה טובה.

בברכה,

ד"ר אמיר גילת

מפקד "מערכות"

על מידע והערכתו בהקשר ההתרעתי

מניתוח ההפתעות האסטרטגיות בעולם ובאזורנו עולה, שכמעט תמיד לא הייתה נעוצה הסיבה העיקרית למחדל ההתרעתי בחוסר המידע עצמו, אלא בהערכתו הלא נכונה של זה ובכושר היזוי לקוי. לאחר האירוע מתברר, שכמעט תמיד היה קודם להפתעה מידע ברמה ובהיקף, כזה או אחר, שלו נותח והוערך כראוי היה עשוי למנעה.¹ לכאורה מצויה בידינו התשובה למחדל ההתרעות, והבעיה היא אם כן לברר, מהן הסיבות להערכות הלקויות, והאם ומה ניתן לעשות לשיפורן; ובכך למנוע את אפשרות יות ההפתעה או לצמצמן. אך במציאות רחוקים הדברים מלהיות פשוטים עד כדי כך, מאחר שהבירור והמסקנה שהובאו הם בבחינת חכמה שלאחר מעשה.

בראייה לאחור, היינו אחרי המעשה ואחרי הזעזוע, נראים הדברים פשוטים, ברורים וצלולים בתכלית. אך לא כך פני הדברים בשעת מעשה, או יותר נכון לפני. את הניתוח, אולי הטוב ביותר, של דילמת המידע שלפני מעשה הציגה ר' וולשטטר בנתחה את הפתעת פרל הרבור. המידע שלפני מעשה הנו בדרך כלל מעורפל ורבי משמעויות, סותר את עצמו, לא רלבנטי ואף חלקי. רק לאחר מעשה ניתן להבחין בהירות בין פיסות המידע הנכונות והמתאימות לבלתי נכונות ולבלתי רלבנטיות, או בין "אותות" (סיגנלים) אמיתיים ל"רעשים" (המידע המפריע והמטשטש את התמונה הנכונה).

הבאנו אמת זו, לא כדי לאמר שהיא הייתה הסיבה המכרעת להפתעת מלחמת יום הכיפורים, הגם שכהבחנה אוניברסלית יש בה לא מעט מידה של רלבנטיות להפתעה זו, אלא כדי להציג בחטף את הבעייתיות המורכבת של עבודת המודיעין, ובעיקר כדי לדון בשאלת היחס והמשקל שבין קיום ידע מחד גיסא והערכתו הנכונה מאידך גיסא, בזיקתם לנושא ההפתעה. לא מקרי הוא, שהמתייחסים המעטים מבין אנשי המודיעין לשאלת ההפתעה מתייחסים כמעט בבלעדיות לצורך בחיזוקו של הגורם האיסופי של המודיעין, כלומר בהגברת כמות הידע ואיכותו, כאמצעי לצמצום הערכה מוטעית ולמניעת הפתעות. לעומתם אנשי התיאוריה, שאינם בקיאים דיים בעבודת המודיעין, מתעלמים או אינם שמים לב לצד זה של העניין ומצביעים על מגבלות היסוד של ההבנה האנושית בתנאי אי-ודאות (האופייניים למצבים אסטרטגיים וקונפליקטים) כעל גורמים מרכזיים להערכת מוטעות.

כיוון שאנו רגים בחיפוש אחר המענה ההולם ביותר לבעיית ההפתעה, אין כאן שאלה תיאורטית, אלא אופרטיבית ומעשית של הפניית מאמצים ודגשים הן בתחום המחשבה והן בתחום המשאבים החומריים.

הפתעה והתרעה

עיונים בשאלות יסוד

ת"ל אהרון לברן

שבע שנים חלפו מאז מלחמת יום הכיפורים, אך דומה כי למרות התחדדותה של הפרספקטיבה ביחס לנסיבות ההפתעה ולקחיה, מלמדת דות ההפתעות הרבות שאירעו לאחריה, כי אנו רחוקים מאוד ממיצוי הנושא.

התקופה שחלפה סיפקה לנו מספר הפתעות אסטרטגיות נוספות, כמו כיבושה של דרום וייטנאם על ידי צפון וייטנאם, ביקורו של סאדאת בירושלים, המהפכה האיראנית ומיגור שלטון השאה ועוד.¹ אם נוסיף את אלה לרשימה הלא קצרה של ההפתעות האסטרטגיות מאז מלחמת העולם השנייה (כמו פרל הרבור, הפלישה הגרמנית לברכה"מ, מלחמת קוריאה, משבר קובה, מלחמת הגבול בין סין והודו ב-1962, מלחמת ששת הימים, הפלישה הסובייטית לציכיה ב-1968, ההתערבות הסובייטית באפגניסטן וכיו"ב) תשוב ותעלה בכל חומרתה השאלה הנוקבת: האם הפתעה אסטרטגית בבחינת גזרת גורל היא, ולא ניתן לעשות דבר (או מעט מאוד) למניעתה או לצמצומה? מורכבותה היתרה של שאלה זו עשויה להתברר אף יותר, אם נתעמק בה מעט; אזי ניווכח באפשרות הישנותן של הפתעות באותה מלחמה או משבר,² ובכך שאף אותו צד עלול להיות מופתע שוב ושוב, אם באותה מלחמה ואם בכלל.³ אין ספק שמחקר ההפתעות היאסטרטגיות האזוריות הנו בראשית דרכו, ומכל מקום בישראל מצפה עדיין תחום זה לחוקריו המעמיקים והמטודולוגיים.⁴ כוונת השורות הבאות היא, לדון בכמה משאלות היסוד הקשורות בבעיה האסטרטגית גית של ההפתעה ומניעתה (ולא במאפיינים הטכנו-טקטיים שלה, כמו שיטה, מקום ועיתוי). על רקע הזמן שחלף מאז מלחמת יום הכיפורים, ועל בסיס כמה מהדברים שנכתבו. מוקד הדיון יופנה בעיקר לאמצעים שהועלו למניעת ההפתעה ופחות לסיבות ולגורמים שהביאו להפתעה של מלחמת יום הכיפורים, אשר להם הקדשתי דיון במסגרת אחרת.

ראש אמ"ן לשעבר, במאמרו המעניין מלפני כשנה⁶, נתן אף ביטוי גרפי פשוט והגיזני לשאלת יחס הגומלין שבין איסוף להערכת מודיעין, לאמור: "ככל שהמאמץ האיסופי גדול יותר, טוב יותר ומלא יותר – כן גדלים סיכויי ההערכה המודיעינית הנכונה." לכאורה אין לך אמת והיגיון גדולים ממסקנה זו. ואמנם, כשמשווים את המידע העולה לאחר מלחמת יום הכיפורים (וניקח הצורך זה, לדוגמה, את ספרו של חסנין הייכל "הדרך לרמאדאן", שלא להזכיר מידע אחר שנאסף מיד לאחר המלחמה) למידע שהיה ברשותנו קודם שפרצה (וידענו לא מעט), מגלים שראינו בסך הכל את קצה הקרחון של המידע הרלבנטי. וההנחה היא: שככל שהמאמץ האיסופי יגדל, נגלה יותר מהקרחון השקוע והנעלם.

אך כאן עולות מספר שאלות סבוכות. אם נתבונן בתחום האלקטרוני (וזה ממין הטענה, שהרי אנו עוסקים ב"אותות" וברעשים...) ניווכח, שכל הגברה של מערכת קליטה, לדוגמה זו המצויה בתנאי קליטה סביבתיים קשים, גורמת לא רק לשיפור הקליטה, אלא גם להגברת כמות הרעשים, אם כי אולי לא באותו יחס. משמעותה של הבחנה זו היא, שהגברת המאמץ האיסופי בתנאים של אי ודאות, עלולה להגביר גם את כמות הרעשים הנכנסת למערכת; ותחת שתר על להערכה הנכונה ותמנע את ההפתעה או תצמצמה, רק תקשה עליה יותר.

אין כוונת הדברים לאמר, שהמצב ההפוך הוא המצב הטוב, היינו שככל שהמאמץ האיסופי יקטן והמידע יהיה מצומצם יותר – ייטב למעריכים. הכוונה היא רק להצביע על המכשלה הגלומה בתפיסה הפשטנית, הגורסת שככל שיגדל המאמץ האיסופי ייעשו ההערכה והחזוי טובים יותר, שכן לא קיים במציאות, ובסבך המודיעיני בפרט, סידור "סטרילי" המבטיח ריבוי "אותות" ומיעוט "רעשים" כאחד. מטבע הדברים הוא, שאף כאשר מצטבר ידע רב ובעל איכות, אין מנוס מבחינתו ההערכתית וגיבוש התמונה הכוללת.

ללמדך, שהגברת המאמץ האיסופי, ככל שתהיה ברוכה, מחייבת עדיין תוספת מסגנים למערכת, תוספת הקשורה יותר בגורם ההערכתי מאשר בגורם האיסופי. שוגה אפוא מי שטוען, שדי בהגברת המאמץ האיסופי ובהגדלת כמות המידע כדי לשפר את ההערכה ושם עליהן את הדגש הבלעדי, ולוקה בתפיסתו אף יותר מי שמנסה להבחין בחזרות בין ידיעות להערכות ומייחס רק לאחרונות ערפול ואי ודאות. אם נוסיף על כך את המסקנה הבסיסית המלווה את מרבית החוקרים של ההפתעה האסטרטגית – לפיה המכשלה היא בדרך כלל בהערכה מוטעית ובליקויי שיפוט וניתוח, ולא בחוסר מידע רלבנטי, יהיו היקפו וניתוחו ככל שיהיו – נתחזק בעמדה הטוענת, כי התרופה לצמצום ההפתעה מצויה דווקא בתחום

ההערכתי. יתרה מזו, מכשלת המודיעין העיקרית בהפתעת מלחמת יום הכיפורים הייתה – קיומו של מידע מעולה, שרווקא הוא שימש מחסום להערכה נכונה.

דו"ח ועדת אגרנט תולה את אשמת המחלף המודיעיני ברבקות הקשיחה בקונד ספציה שגרסה: ראשית, ללא עליונות אווירית על ישראל ויכולת להכות בעומקה ובשדות התעופה שלה, נמוכה הסבירות שמצרים תצא למלחמה רבתי; ושנית, כי סוריה לא תצא למתקפה רבתי על ישראל אלא עם מצרים.

בדיעבד אין ספק שההינעלות הקשוחה על ההערכה המסוימת⁷ היא מקור המחלף. אך מדוע אירעה תקלה זו, ולאנשים בעלי מוחות טובים וניסיון עשיר ומוצלח?⁸ התשובה נעוצה בראש ובראשונה בכך, שהיה ברור שם אותו מידע אמין שכולם מייחלים אליו תמיד, אשר תמך בגרסתם; מידע זה היכה אותם בסנורים, דווקא משום שתאם בצורה משכנעת את ניתוחם והערכתם; מידע זה הפריע להם לראות את חשרת השמים המתקררים, את המתחולל בשטח, ואת פיסות המידע השונות מסוגים ותחומים אחרים. אלא, שמידע מעולה ואמין זה לא היה מעודכן, או יותר נכון היה מעודכן לתקופת-מה אחרנית, והתפניות ככוונות ובהחלטה לצאת למלחמה, על אף המגבלות דלעיל, לא היו ידועות ולא נחזו.

כאמור, אין נושא דיונו הפעם מכלול הסיבות להפתעת מלחמת יום הכיפורים,⁹ אלא ההקשר האיסופי-הערכתי. משמעותם של הדברים האמורים היא אפוא חזרה לכלל מודיעיני ורתי ידוע, לפיו יש לפקפק בכל מידע קיים – יהיה טיבו אשר יהיה, ויהיה ביסוסו אשר יהיה, וכוודאי יש להטיל תמיד ספק בעדכניותו. אפילו נבחן ואומת בעבר. ההבחנה הראשונה מציבה שוב סימן שאלה לגבי הערך של הגברת המאמץ האיסופי, והשנייה מצביעה שוב על כך, שאי אפשר להסתפק בניסוח הפשוט, לפיו ככל שהמאמץ האיסופי יגדל – גדלים סיכויי ההערכה המודיעינית להיות נכונה, וכי יש להשלימו בממדים מחייבים נוספים, כמו עדכניות, אמינות, שלמות ועוד. ספק רב אם ארגון מודיעיני אכן מסוגל לקיים בתדירות גבוהה מאמץ איסופי טוב ועדכני כאחד.

דברים אלה מדגישים שוב את חשיבותה של ההערכה על פני המאמץ האיסופי,¹⁰ שכן רק לזו הכלים הראויים להתייחס לממדים אלה, והבעיה היא אפוא שוב: האם ניתן לשפר את ההערכה המודיעינית בתחום ההתרתעי וכיצד? יש חוקרים לא מעטים המטילים ספק בכך, אם ניתן בכלל לעשות דבר מה בתחום זה. חוקרים אלה תולים, כאמור, את הקולר במגבלות הקשות והאינהרנטיות של ההבחנה האנושית את סביבתה, ומכאן במגבלות הטבע האנושי כיחיד ובקבוצה לחזות ולנבא בכלל, ובפרט בנתוני אי ודאות ובמצבי יריבות במישור האסטרטגי. במלים אחרות: המדובר במכש

לות סוציו-פסיכולוגיות כמו פרספציות, דימויים, מאוויים, ביטחון עצמי, הלכי נפש, אופטימיזם, עריצות מחשבתית, התנהגות קבוצתית, חשיבות יחיד וכיו"ב.¹¹ מאחר ומדובר במגבלות מהותיות (ולא טכניות) של הטבע האנושי במקור הטעות – יש אולי יסוד לתהיית החוקרים, מדוע ניתן לעשות כה מעט לשיפור מגבלות אלה.

עם כל זאת נראה, כי ניתן להציע למודיעין ההערכתי כלי או מתכונת, שבאמצעותם יוכל לשפר את כושרו ההתרתעי, או לפחות לנטרל, ככל שניתן, את מגבלותיו. ניתוח טעויות ההערכה בהפתעות השונות מלמד, כי מדובר בליקויי שיפוט בתחום הכוונות, ואילו ועדת אגרנט מדברת על ליקויי שיפוט הן בתחום הכוונות והן בתחום היכולות והאפשרויות. אבל גם הוועדה וגם אחרים המתייחסים לנושא ההפתעה אינם מצביעים או מתעלמים מגורם משמעותי ותרתי נוסף. מהו בעצם הלקח המודיעיני העיקרי מהפתעת מלחמת יום הכיפורים? החכמה שלאחר מעשה הייתה, שלו הייתה התייחסות לעובדות ולהתרחשויות כפי שהן (היינו למידע שהצביע על איומים, ובעיקר לפעילי ליות בשטח שהצביעו בבירור על הכנות ויצאות דופן וחריגות), בניחוק מניתוח כוונות היריב ואפשרויותיו (על אף שנתמכו במידע מעולה אחר ושאומו בעבר), רב היה הסיכוי למניעת הפתעה מודיעינית.¹²

הוא הדין בניתוח העקרונות. כשהמודיעין ההתרתעי מתייחס לכוונות היריב (היינו למישור השאיפות וההחלטות שלו) מצד אחד, ולאפשרויות שלו (היינו לכושרו לממש בפועל את כוונותיו והחלטותיו) מצד שני, הרי המכנה המשותף לשני אלה הוא עדיין בבחינת הנחות. (יהא המידע אורותם מבוסס ככל שיהא.) מכל מקום, כשאנו למדים וחווים בפעילויות, תופעות והתרחשויות מאיימות בפועל, אנו מצויים בתחום העובדות וההוכחות, ואלה חייבות להיות מועדפות על מה שהוא בבחינת הנחות (בנוסף "ברי ושמא – ברי עדיף").

משמעותם המעשית של הדברים היא, שמשעת הגעתן של ידיעות מאיימות, ועם גילויין של התרחשויות ותופעות הקשורות בהכנות לאיום שאפשרות ממושג גדולה, הרי שאפילו כשקיימת ידיעה, או הערכה, שהכוונות והאפשרויות של היריב אינן עולות בקנה אחד עם הסימנים האמורים, יש להטות הכף לחומרא, ולצלצל בפעמוני האזעקה. משמתקררים השמים בעננים כבדים, אפילו כשאין ודאות מוחלטת בירידת גשמים, או כשאין העונה מתאימה לכך, מוטב להצטייד במטרייה, אם אין רוצים להירטב עד לשד העצמות. במלים אחרות: יש להשתרל להיות חכמים בשעת מעשה על-ידי העדפת ה"עובדות" המוכחות בשטח על פני מה שצריך לראותו תמיד בבחינת הנחות, היינו הכוונות והאפשרויות של היריב. דומה כי דגם זה של התייחסות למתריעים, כוונות, אפשרויות ותופעות

(בחרנו במינוח זה מחוסר מינוח טוב יותר, וכוונתו: העובדות, ההתרחשויות, ההוכחות וכיו"ב בתחום ההתרתית), הנו דגם מושלם ומבטיח יותר למניעתה של אפשרות ההפתיחה על ולצמצומה, אם כי בפירושו לא נוסחת פלא. מכל מקום טועים אלה המצביעים כתרופה לבעיית ההפתעה וההתרה שימת דגש מודיעיני על גילוי כוונות היריב דווקא. אך גם מי ששם יתנו במה שקרוי בז'ארגון המודיעיני המקצועי "סימנים מעידים ומתריעים למלחמה" חייב לדעת ש"לפתח חטאת רובץ". רשימת סימנים מעידים כזו הייתה קיימת במערכת ההתרתית הישראלית גם לפני מלחמת יום הכיפורים, ולמרות זאת לא נמנעה ההפתעה. גם רשימת סימנים מוכנה מראש יכולה לעתים להכניס את המתריע לסדר ולמכשלה "חשבונית" (האם הרשימה מלאה? האם דגשיה נכונים? מה התממש בשטח מהסימנים? מה המשמעות ההתרתית? וכיו"ב). לכן העדיפות לדעתנו היא לאבחנה במישור ההתרחשויות והתופעות בפועל.

עם כל זאת עלינו עוד להתייחס לשתי שאלות רלבנטיות חשובות. האחת: מי ערב לנו שיגיעו ליריבנו אותן ידיעות על ההתרחשויות והעובדות. שמה נצטרך להתבסס שוב בעיקר על כוונות ואפשרויות? והשני: האם לא יכול היריב לשבש את ערנותו של המודיעין המתריע והיערכותו עלי-ידי ריבוי המקרים של התרחשויות מאיימות בשטח כאזעקות שווא? (על דרך מעשה הרועה והכבשים ואזהרת "זאב! זאב!")

לשאלה הראשונה התשובה היא כפולה. אין כל ספק, כי קבלת ידע בתחום הקרוי עובדות והתרחשויות הוא קל מזה שבתחום הכוונות והאפשרויות. גילוי כוונות של יריב קשה להשגה, משום שמדובר באיסוף מראש הפירמידה, דהיינו מתחום צר של מקבלי החלטות, החסויות מעצם טבען, בעוד שידע בתחום ההתרחשויות הנו מידע הנשאל מהתחום הרחב של הרגעים המבצעיים בצבא ובאומה בכלל. כן מדובר במספר רב של פעולות, אשר רובן מתבצע מן ההכרח בריש גלי. זאת ועוד, אף אם מושג באקראי ידע אמין מתחום הכוונות, לא ניתן, כאמור, לראותו כמבוסס לחלוטין, כשל האפשרות התדירה לשינוי ההחלטה. אין בדברים אלה מתכון לבחירת הדגשים במאמץ האיסופי,¹³ אלא הצבעה על הסיכוי הריאלי שעליו בסופו של דבר ניתן להישען בהערכה ההתרתית.

אין גם ספק, שככל שהאיום של היריב הנו רציני ומשמעותי יותר (כגון יציאה למלחמה כוללת, אפילו היא מוגבלת במטרותיה וביעדיה), גדל הסיכוי למידע התרתית, על אף ניסיונות היריב להעלים ולהערים. (ועל כך נדבר להלן). היציאה למלחמה כרוכה במאמץ לאומי אדיר ומתבטאת בתחומי חיים רבים ומגוונים. ניתן אולי להסוות את ההחלטה לגביה, אך קשה יותר להסוות את ההכנות והיערכויות הנעשות לקראתה

בכל התחומים. לא ניתן להצביע על מלחמה בהיסטוריה שפרצה בבחינת יש מאין, ללא הכנות והיערכויות משמעותיות לקראתה. ועתה לעניין אזעקות השווא, שמשמעותן צורך להגיב על כל התרחשות ותופעה מאיימת אצל היריב, היכול לנצל זאת, כדי להכביר עלינו פיסית ולהקהות חושינו והיערכותינו. אפשרות זו אמנם קיימת, אך נראה שחומרתה פחותה במציאות מאשר בתיאוריה. ניתן להניח, כי מאז מלחמת יום הכיפורים הוכנס צה"ל לא אחת לדריכות ולכוונות מבצעית משמעותית בעקבות מידע מאיים. מערכי צה"ל לא שובשו בעקבות זאת, ואין גם סיכוי ששובשו כתוצאה מסוג התשה זה.

אף האויב, הגם שאפשרויותיו להפחידו רחבות, בשל גודל צבאו הסדיר והיערכותו הסמוכה לחזית, אינו חופשי לבצע תנועות מאיימות לשווא (בבחינת "פלישתים עליך שמשון!"). הן משום שהדבר מהווה מעמסה גם עליו, והן מפני שגם הוא צריך להיזהר מפירושים מוטעים שלנו שיסכנו אותו. בכל מקרה, זהירות הנה כלל גדול, ואין מנוס מלנקוט בה על אף מחירה הממשי והפסיכוכי. לוגי ברור שמחיר זה הנו לעולם נמוך ממחירה של הפתעה נוראה.

על ההונאה כגורם להפתעה

יש הטוענים שהתייחסות יתרה להתרחשויות ולתופעות, בנייתוק מניחות הכוונות והאפשרויות, עלולה להפילנו ביתר קלות ברשת ההונאה; ויש אף הרואים בתכנית ההונאה הערבית וביצועה לקראת מלחמת יום הכיפורים ובאפשרות הישנותה חזות קשה לעתיד. מבחינה תורתית היה זה ברטון ויילי (בנתחו את מבצע "ברברוסה" – הפלישה הגרמנית לבריה"מ בקיץ 1941) שניסה להציב מודל נגדי או משלים לזה של וולשטר לניתוח שורשי ההפתעה. ויילי רואה את ההונאה רווקא כמפתח לבעיית ההפתעה, ומכאן הוא מצביע אפוא על החדרה מכוונת של "רעשים כוזבים" ליריב, ולא רק על קיומם מחויב המציאות של רעשים אלה במצבי קונפליקט, כפי שרואה זאת וולשטר. אבל מי שקורא בעיון את ספרו מתקשה למצוא את ההוכחה לתיות ההונאה שפיתח (שיש בה עקרונות מידה לא מעטה של היגיון). שכן מוכח דווקא שסטאלין הלך שבי אחר שיקוליו המוטעים או נטיות לבו, כלומר מדובר בדבקות בקונספציה מוטעה, או לכל היותר בהונאה עצמית, אך לא בהצלחת תכנית ההונאה רבתי שהטעתה וגרמה להפתעה.

אך מעבר לתיאוריה מעניינת אותנו השאלה, בדבר התפקיד שמילאה ההונאה הערבית בהפתעת מלחמת יום הכיפורים. לדעתנו לא היוותה ההונאה הערבית לקראת המלחמה גורם בעל משמעות בכלל סיבות ההפתעה; שכן מאחר שלא ייחסנו משקל רב לעובדות ולתופעות האמיתיות

בשטח (בגלל מחסום הרבקות בהערכה לגבי הכוונות והאפשרויות), לא יכלו התופעות ההונאיות להשפיע על הערכתנו ולשנותה. אמנם המצרים והסורים השקיעו מאמץ נכבד, ואף אולי ראוי למחמאות, בתכנון ההונאה ובביצועה ברמה האופרטיבית-אסטרטגית (כמו הסוואת ההכנות במצרים כתרגיל רחב ממדים, בחירת העיתוי בחודש הרמאדאן, הנעת כוחות מצריים לחזית בלילה והחזרת חלקם ביום, פעולת הטירו של ארגון ה"צעקה" בהשראה סורית נגד העולים בוינה וכיו"ב), אך כאמור תועלתם לאלה שטרחו בהם הייתה אפסית. יש אף מרחיקים לכת לאמור, שהמצרים והסורים הונו אותנו ברמה האסטרטגית הגבוהה, כלומר שהם הם אלה שטיפחו וחזקו בנו את התיזה הלא נכונה בדבר נחיתותם האווירית וחולשתם הצבאית, וכן שהעסיקו אותנו בפעולות טירור כדי להסיח דעתנו מהנעשה בגבולותינו. אין ולא יכולים להיות סימוכין לטענה מפליגה זו.¹⁴ הייכל, בספרו הנזכר, אינו בטוח בעצמו בהצלחתה של ההונאה הערבית האסטרטגית והטקטית, ובצדק. אפשרות ההסוואה וההעמסה של יציאה למלחמה עלי-ידי הערבים במסווה של תרגילים רחבי ממדים נחותה ונטענה עלי-ידי המודיעין הישראלי עוד בשלהי הניצחון של ששת הימים (!) שהרי אין לך דבר בסיסי מזה בתכנון הצבאי.

יש לזכור כי גם לצד היוזם את ההונאה אין ערובה כנגד טעויות ודליפות מסוכנות. כך לדאבון לב המצרים פרסמה סוכנות הידיעות שלהם בטעות, בתחילת אוקטובר, כי הכוחות המצריים הועברו למצב של כוננות. כן טעה קשות מנהל שדה התעופה של קהיר כשהורה להפסיק את פעילות המטוסים כשדה באותם ימים. שני מקרים אלה גרמו, לפי עדות הייכל, לדפיקות לב חזקות למצרים.

הלקח הנו אפוא כפול. ראשית, במציאות אין כמעט סיכוי לתכנית הונאית שתפעל בצורה חלקה ומשומנת וללא תקלות, אשר יהיה בהן משום ברכה ליריב. ושנית, בעצם גלגולה והנעתה של כמעט כל תכנית הונאה יש חשיפה בלתי נמנעת של תופעות, אם לא גילוי כוונות; והתפיסה שהוצגה קודם לכן, מן הדין שתעורר חשדנות, התייחסות ותגובה מתאימה. במילים אחרות: פעילות הונאית היא בבחינת חרב פיפיות, שכן גלום בה הצורך, ולו החלקי, להיחשף ליריב, ואם הוא רגיש במידה הראויה יוכל לסכלה.

המודיעין ומקבלי החלטות בהקשר ההתרתית

מקוצר המצע נדון כאן בשתי שאלות בלבד: האם האחריות להפתעה הנה מודיעינית בלבדית? ומה טיב קיומו או אי קיומו של פלורליזם במערך המודיעיני כיום? נפתח תחילה בשאלה השנייה.

אחת התרופות המשמעותיות המוצעות

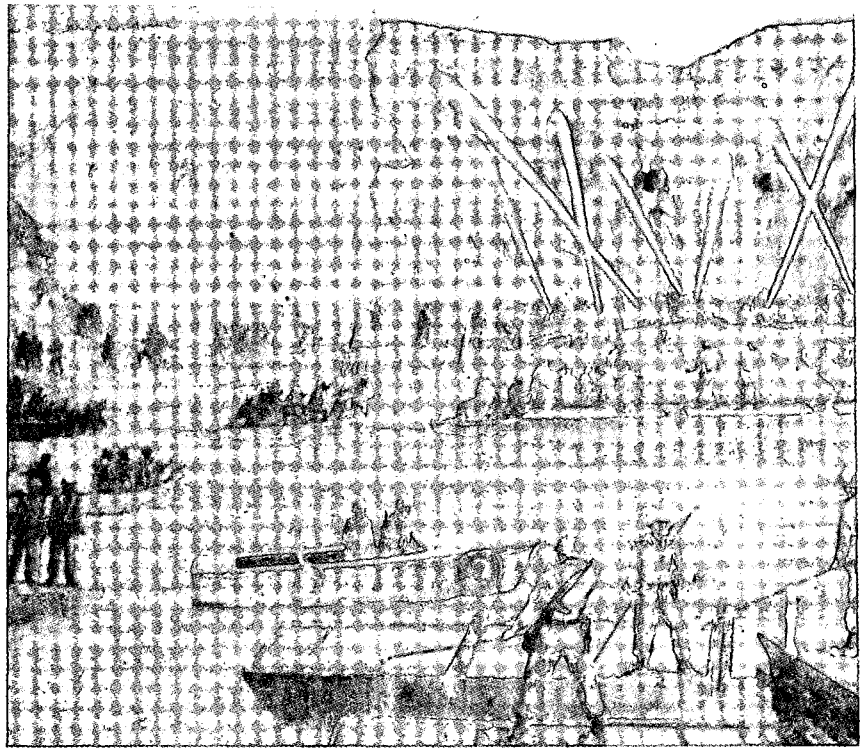
אלה, ובכך ישב ויטשטש את הפלורליום ואת הסיכוי לגיוון הערכות, אלא יהיה מסוגל קודם כל לבדוק ולבקר הערכות אלה, ואם צריך — גם להציג תמונה שלמה ומגוונת, עצמאית ואובייקטיבית ככל שניתן, על סמך בדיקה וביקורת.

בעולם הבנייה אנו מוצאים לא אחת, שבביצוע פרוייקטים גדולים, שההשקעה בהם גדולה, קיימת בנוסף לחברה המבצעת חברה מפקחת ויועצת ליד המשקיע. תוספת העלות בכך לפרוייקט היא שולית לעומת הסיכון הטמון בכישלון אפשרי של החברה המבצעת. בדומה לכך מוצע בזה להרכיב צוות, אשר מטבע הדברים לא יהיה מספרו גדול, ובוודאי לא כזה שאין בכוח המדינה להרימו. היעדרו של יועץ וצוות, בצורה זו או אחרת, הנו דבר מצער, ונקווה שלא נזקק לאישור נוסף לצורך שבקימו.

ולשאלה השנייה. אם היה בעבר ספק, ונראה כי היה, כי שאלת ההפתעה אינה רק אחריות בלעדית של המודיעין, נראה כי מלחמת יום הכיפורים והלקחים שבעקבותיה הסיירו אותו, ובצדק. ברור היום, כי האחריות בעניין זה חייבת להיות משותפת, והסיבות לכך רבות ומגוונות. אנשי המודיעין עין אינם פועלים בחלל ריק. הם יונקים מסביבתם. אין ספק שהביטחון העצמי הרב של צה"ל לפני מלחמת יום הכיפורים השפיע במודע או בתת מודע על פיתוח הקונספציה המודיעינית. זו לא יכלה להתבסס לולא הביטחון העצום בעליונותו של צה"ל וביכולתו לתקן גם שגיאה מודיעינית, אם תהיה. (ודוגמת מלחמת ששת הימים, בה הופתע המודיעין, ולאחר מכן בא הניצחון המוחץ של צה"ל — תוכיח).

עולה כאן גם שאלה נוספת, והיא הזיקה שבין האחריות בהערכה המודיעינית לאחרייות ולמידת הסיכון שבאימוץ הערכה היכולה להיות מוטעית. אחד הטיעונים שהועלה לאחר מלחמת יום הכיפורים היה, שהמודיעין לא היה צריך להגיש הערכה של סבירות נמוכה, ולו רק מפני הסיכון העצום במקרה שהערכה זו מוטעית. אבל טענה זו אינה הוגנת ואינה עניינית. אין המודיעין צריך להעריך דווקא לפי מידת הסיכונים הצפויים, אלא לפי שיפוט אובייקטיבי ויושר אינטלקטואלי מרבי. שאלת הסיכון היא שאלה צבאית כוללת, מעבר לכושר שיפוטו של המודיעין, ונמצאת בבירור בתחום האחריות של דרג מקבלי ההחלטות. אם המודיעין ישקול גם לפי הסיכון במקרה של טעות, יוצר עיוות והכנסת ממד נוסף לשיפוטו שאינו מעניינו, וברור גם לאן זה יוביל.

מעניין להזכיר, כי במלחמת יום הכיפורים לא נפל המודיעין בפח זה. הוא העריך, כי ירדן לא תצטרף ישירות למלחמה, למרות מידת הסיכון הגדולה שהייתה כרוכה בהערכה זו, במקרה וזו הייתה מתבדית. גם "הזנחתו" של המודיעין על-ידי דרג הקברניטים ומקבלי ההחלטות וחוסר ההנ-

איור מצרי המתאר את שיטת פריצת סוללות החול הישראליות ע"י המצרים

ריבוי של הערכות מלאות כמצוות הרעיון הפלורליסטי. קשה לכנות כפלורליום ריבוי של הערכות חלקיות, המתאחדות בסופו של דבר להערכה אחת; ואם קיימת יותר מהערכה אחת, הרי היא מבוססת חלקית, ואין רבותא בחילוקי דעות.

הוא הדין כפלורליום לרוחב, היינו בגופי ההערכה שמחוץ למודיעין הצבאי — במוסד ובמשרד החוץ. מאחר שגם שני גופים אלה אינם כוללים גופי מודיעין צבאיים, אלא סומכים בזאת על המודיעין הצבאי, אין הם יכולים לייצר הערכות אסטרטגיות מלאות. (להבדיל מהערכות מדיניות, שהן בהכרח חלקיות).

איננו באים לאמר, שכדי למלא אחר מצוות הפלורליום הצרוף, יש לשלם את המחיר הגבוה, ואולי הבלתי אפשרי, של בניית גופי הערכה מלאים ועצמאיים (ראה, כאמור, חולשתו של הדגם האמריקני). אלא שקודם כל יש לראות את הדברים נכוחה, כלא כחל וסרק, ושנית, אם הסידור הקיים לוקה בחסר, מחייב הדבר לחפש אחר פתרון שונה.

אך אם אין לנו אפשרות (ואולי גם אין טעם) בבניית פלורליום לרוחב, יש אולי טעם והיגיון בקיום פלורליום לעומק-לגובה. כוונתנו בכך היא, ליישום הרעיון שהוצע כדבר קיומו של יועץ למודיעין ליד ראש הממשלה, אך בשינוי דגש. לא בהכרח ייועץ עם צוות מצומצם ומעולה שיאפשר לראש הממשלה לבצע הערכת מודיעין מדינית אסטרטגית עצמאית, אלא יועץ עם צוות מצומצם ומגוון, שיאפשר יובטיח בראש ובראשונה בקרה עצמאית ומלאה, ברמה נוספת וגבוהה, של המודיעין וההערכות שיוגשו על-ידי הגופים הקיימים במילא. לא גוף שיעשה סינטזה מהחומר המודיעיני של

לבעיה ההתרתית היא ארגון פלורליסטי של המודיעין, שיאפשר מצב בו יוגשו למחליטים יותר מהערכה ואלטרנטיבה אחת. השאלה היא רק באיזה ארגון פלורליסטי וכאיזה מחיר מדובר. ועדת אגרנט נתנה דעתה על כך והציעה ארגון פלורליסטי חלקי, שיאפשר פלורליות רעות מחד גיסא ועלות נמוכה יחסית מאידך גיסא. הגם שרעיון הפלורליות כאנטי-תיזה למונוליתיות ודוגמתיות הנו עיקרון אוני-ברסלי חיובי, קשה להתרשם שהועיל לעניין ההתרעה. בארה"ב הוגשם רעיון זה באדי-קות מרובה — וכי מנע ממנה הפתעות חדשות לבקרים! ובאשר לנו — וכי הועיל יתר הפלורליות במודיעין שלנו אחרי מלחמת יום הכיפורים לחוות מראש את בואו של סאדאת לירושלים ולמנוע את ההפתעות שבביקור? משמע שאין לחפש בארגון הפלורליסטי החלקי או המלא את תרופת הפלא לבעיית ההפתעה. מאידך גיסא יש גם כטענה, כי קיים פלורליום רב במודיעין הצבאי (האחראי לתמונה המודיעינית הכוללת), מידה של זריית חול בעיניים. העובדה (והטענה) שפרט למודיעין הצבאי היבשתי קיימים גם גופי מודיעין הערכתיים בזרועות האוויר והים, ויתירה מזו, שגוף המודיעין ההערכתי היבשתי הנו כפול (ברמת המטכ"ל וברמת הפיקודים), אין משמעותה שקיים פלורליום במובן הצרוף של המושג, ובכל מקרה אין המצב מבחינה זו שונה במהותו מהארגון שהיה קיים לפני מלחמת יום הכיפורים. בוודאי שאין כאן הבדל שאיכות (להבדיל מהבדל-זה של כמות), משום שאף גוף מאלה שהוזכרו אינו יכול ליצור ולהגיש הערכה עצמאית מלאה (אלא רק כולם כאחד), ואזי יש לנו שוב הערכה מלאה אחת בלבד, ולא

חייה והניווט של דרג זה, בעבר ודומה שגם בהווה, אינה מאפשרת הטלת כל האחריות על המודיעין. היוון חוזר ודו־שיח מתמיד בין המודיעין לדרג זה הוא מחויב המציאות לשיפור ההערכות, ואם זה אינו קיים – יש בכך מכשלה בהקשר ההתרעתי. ההסתמכות הרבה יותר כיום מאשר בעבר, על תופעות ועובדות (או סימנים מתריעים), והגברת סף הרגישות לאיומים ומכאן הגלישה לאזעקות שווא, גם היא מחייבת "שותפות גורל". שותפות זו היא כורח מטעם נוסף: בל נשכח שקשוי ההתמודדות של המודיעין בתנאי אי ודאות גדולים מאלה של מקבלי ההחלטות, שכן הוא מצוי כולו בתחום היריב, היינו באי ודאות מוחלטת, בעוד שהקברניטים עוסקים בתנאי אי ודאות חלקיים יותר, לפחות כמה שקשור ב"כוחו־תינו".

ברור עם זאת, שהפתעה לא תימנע אף אם יצלל המודיעין בחזקה בפעמונים, אם באותה עת לא יבין הדרג המחליט באורח ברור את המתרחש, ולא יתן מענה צבאי נאות התרעה. הנחמה למודיעין או לעם במקרה זה תהא אפסית. ועל הכל, מהו פירושה של התרעה מודיעינית, אם לא הצגת העובדות וניתוחן והסקת מסקנות מודיעיניות, המהוות יחד את ההערכה לגבי

האויב. במלים אחרות: הערכה זו כוללת שני חתכים, ואיזה משני חתכים אלה, עובדות והערכות, יילקח יותר לתשומת לב על-ידי הדרג המחליט – תלוי רק בו. כך, לדוגמה, בערב מלחמת יום הכיפורים התרשם הדרג המחליט ביתר חומרה מהאיום ברמת הגולן, והכוחות תוגברו בלי קשר להערכה המוטעית בדבר היערכות הגנתית. שאלה זו של אחריות הנה אכן מורכבת, אך בכל מקרה אין כוונה לאמר שתפקיד המודיעין הוא רק להניף דגל סכנה ולהתנער מהשתתפות באחריות הכוללת.

סיכום

התקופה שלאחר מלחמת יום הכיפורים חייבה ואפשרה עיסוק ובחינה מחודשים של תפיסות ודגשים בעיקר לאור הידימיקה שבהתפתחויות. לא יכולנו לעסוק במסגרת זו במלוא היקפה של בעיית ההפתעה וההתרעה, אלא בכמה מהשאלות שנראו לנו עדיפות. הן בשל חשיבותן בשלעצמן והן בשל התייחסויות שונות אליהן. רצינו להצביע, כי הסטת הדגש מהבעיה העיקרית של ההפתעה – הליקוי בניתוח ובשיפוט – אל עבר הגברת המאמץ

האיסופי והגדלת כמות הידע בלבד, הנה מכשלה; וכי בסופו של דבר אין מנוס מלהיוקק בעיקר להערכה האסטרטגית ואותה לשפר. הצענו זאת על-ידי הרחבת מתכונת ההערכה ההתרעתי וחידודה בחתך שמעבר לחתכים התורתיים המקובלים עד כה (של כוונות ואפשרויות היריב) בתוספת ושימת הדגש ההתרעתי על חתך התופעות וההתרחשויות המאיימות בשטח, שהוא חתך יותר מורחב וחד אף ממה שנקבע כסימנים מעידים ומתריעים למלחמה.

כמו כן טענו, כי נושא ההונאה, הן מצדו העקרוני והן על רקע מלחמת יום הכיפורים, הוצג באורח מוגזם וחרף. עם זאת ברור, שפיתוח חוש רגישות וחשיבות בשילוב עם יתר התבססות הערכתית על תופעות בשטח עשויים להועיל לסיכולה של ההונאה. בסופו של עניין הדגשנו את חשיבות מימוש הצבתו של יועץ מודיעיני בכיר עם צוות מתאים ליד ראש הממשלה, כמתכון מרכזי לשיפור הפולרליזם ההערכתי, ואת "שותפות הגורל" בהקשר ההתרעתי בין המודיעין לדרג הקברניטים ומקבלי ההחלטות. מובן שהספקנות – היא לקחה הגדול של מלחמת יום הכיפורים – חלה גם על דברים אלה.

הערות

1. יש הרואים באירועים אלה, או במקצתם, "התפתחויות חיוביות", אך יודגש בזה, כי אין לגרוע מה"הפתעותיות" שבאירועים אלה, שכן הם לא נצפו כראוי מראש על-ידי מי שעניינו בכך, וגרמו עקב זאת זעזועים רבים.
2. מלחמת העולם השנייה – ההתקפה הגרמנית נגד רוסיה, פרל ריבר, התקפת הנגד הגרמנית בארדנים; מלחמת קוריאה – פלישת הצפוניים, ההתערבות הסינית; המשבר הקובני – גילוי הטילים הרוסיים, התגובה וההסגר הימי האמריקני; ני על קובה; מלחמת ששת הימים – ריכוז הכוחות המצריים בסני, המתקפה הישראלית; מלחמת יום הכיפורים – תקיפת המצרים והסורים, חציית התעלה.
3. האמריקנים הופתעו קשות בהתקפה היפנית על פרל ריבר ובתקפת הנגד המכאיבה של הגרמנים בארדנים; כן הופתעו האמריקנים במלחמת קוריאה, הן בפריצתה והן בהתערבות הסינית בה; ואם תרצו הופתענו גם אנו פעמיים על-ידי המצרים, במלחמת יום הכיפורים ובביקור סאדאת.
4. דוגמת רוברטה וולשטטר שהתפרסמה במחקר פרה המקיף על ההפתעה בפרל ריבר בספרה "פרל ריבר – אזהרה והחלטה" שיצא ב-1962.
5. קיסטינגר, אולי יותר מאחרים, נתן לזה ביטוי קולע לאחר מלחמת יום הכיפורים באמרו: "הפתעה לא הייתה יכולה לקרות כלל לולא היו

1. ליקויי שיפוט [של כוונות]". הכנסנו את סופו של המשפט בסוגריים, כי הוא מסיט אותנו בשלב מוקדם מדי לבעיה אחרת. מכל מקום החשיבות היא בהדגשת ליקויי השיפוט כגורם המרכזי הקשור למניעת הפתעה.
6. אלוף ש' גוית, הערכה מול חיזוי בעבודת המודיעין, "מערכות" 270-271, אוק' 1979.
7. רבים נטו להיטפל לקונספציה עצמה עד להפיכתה למלת גנאי, ואין לך טעות גדולה מזו. שכן בתנאי אי ודאות בכלל ובמודיעין בפרט במקביל לשקילת העובדות לגופן, אי אפשר שלא להישען על איהו שהן תפיסות, הנחות יסוד ומסגרות מחשבתיות לבחינת היריב, שאם לא כן – אין לדברים שיעור. במצבים של קונפליקט ואי יציבות אין אפשרות לבחון ידע זורם ללא מצפן כלשהו, אחרת נדונים לגשש באפלה ולראות סיכונים ואיומים מתמידים בבחינת על הרים כהרים. עם זאת, מובן מאליו שאין פירושה של קונספציה – דוגמטיות והתנתקות מנתונים.
8. כמאמרו המעניין "הרהורים על הפתעה" ("מערכות" 251-252) מנתח רא"ל (מיל') ח' לסקוב את ההפתעות בפרל ריבר, קוריאה והפיאסקו במפרץ החזירים בקובה, כשאת הקולר הוא תולה בתיאוריית ה"חשיבת-יחד" (Group think) או Group solidarity). אשר אותה הוא רואה כסיבה מרכזית לטעות בהערכה ולהפתעה. אך דומני שאין מכשלה זו רלבנטית דייה לעניין מלחמת יום הכיפורים.
9. שאם לא כן היינו צריכים בהקשר זה להוסיף, לדוגמה, שההערכה המוטעית נשענה לא רק על תימוכין של מידע מעולה, אלא שזו גם נכחנה בפועל ונתאמתה במקרים רבים, מאז הכריז

1. סאדאת על שנת ההכרעה ב-1971. עם זאת, מבט לאחור נראה לי, כי ניצחוננו של המודיעין, בהערכתו כי מלחמה לא תפרוץ במאי 1973 ("כחול-לבן"), לא היה אלא ניצחון פירוס.
10. מובן שאין דברים אלה ישימים כשמצב הידע לקוי ביותר, או אז יש לתת למאמץ האיסופי את מרב המשקל; אך כאמור פני הדברים אינם כך בדרך כלל.
11. כדי להמחיש את הנושא ניתן להצביע על הניסוי המאלף הידוע, המציג 20 תמונות בהן הופך כלב בהדרגה ובשינוי איטי לחתול. מתברר, כי רוב הצופים בתמונות החולפות והמשתנות אינם מבחינים בשינוי הכלב לחתול אלא בתמונות האחרונות ממש.
12. הדגש הוא בהחלט על הפתעה מודיעינית, שכן אין ודאות כיצד יהיה מגיב דרג הקברניטים ומקבלי ההחלטות, והאם בתגובה היה מענה הולם למהלכי האויב.
13. אם כי צריך להזכיר ממד מבטיח נוסף בהקשר זה: חלקו הגדול של המידע בתחום העובדות משתייך לתחום היכולת האיסופית העצמאית שלנו, כמו סיורי ותצלומי אוויר, תצפיות וכיו"ב; וזאת בשעה שמידע בתחום הכוונות והאפשרויות בא בדרך כלל ממקורות מסוג אחר, שהשליטה בהם אינה פשוטה.
14. במקרים של כישלון חרוץ או הצלחה מופלגת יש נטייה אצל "מוחות מפותחים" לייחס לאלה סיבות שאין להם ענינה במציאות. כך הוזכר שרווולט התעלם בכוונה מהידיעות על פרל ריבר, כדי להכניס את ארה"ב למלחמה. ויש המעתיקים מחשבה זרונית כזו אף בהקשר למלחמת יום הכיפורים.

6. סיכום מקיף של המקורות הערביים השונים למלחמת יום הכיפורים – כולל ספרות היסטורית רשמית, זיכרונות, ראיונות אישיים, סימפוזיונים, רבישיח, נאומים, מאמרים וספרים – ראו במבוא לספרו של שמואל בר, **מלחמת יום הכיפורים בימי הערבים**, מערכות, תל-אביב, 1986, עמ' 14-18.
7. בספר זיכרונותיו **הרב איתלאתי סנוואת 1968-1970, מוזכרות אל-פריק-אוול מוחמד פאוזי, וזיר אל-חרבייה אל-אסבק** (מלחמת שלוש השנים 1968-1970, זיכרונותיו של פריק-אוול מוחמד פאוזי), דאר אל-מוסתקבל אל-ערבי, קהיר 1984 עמ' 190-199 הוא מצייין, כי כבר "בפגישה שלי עם הנשיא נאצר, שהתקיימה ב-11 ביוני 1967, היה הנשיא משוכנע, שכל מה שנלקח בכוח, יוחזר בכוח. לכוח זה – הוא אמר – נחוצים נשק חדיש ומתוחכם וכן אימונים מפרכים ואינטנסיביים לחיילים. לשם כך – הדגיש נאצר – עלינו להדק את הקשרים עם ברית-המועצות ולתת למנהיגיה את התחושה שהם שותפים לתבוסה. זאת כדי שישאו עימנו בנטל בנייתם מחדש של הכוחות המזוינים על יסודות מדעיים טהורים ומשמעת כבדה. נאצר הוסיף כי הוא מעריך שהכוחות המזוינים יזדקקו לפרק זמן של שלוש שנים עד שיגיעו ליכולת המאפשרת להם להיכנס למלחמת שחרור". ראו גם מוסטפא כבהא, **הרב אל-אסתנואף**, מלחמת ההתשה בראי המקורות המצריים, אוניברסיטת תל-אביב, 1995, עמ' 36.
8. **שם**, עמ' 200.
9. לפי הייכל, **הדרך לרמדאן**, עמ' 50 (הוצאת COLLINS), 1977, יש לזקוף את תוכניות השיקום, ההצטיידות והאימונים של הצבא המצרי לזכותו של המרשל הסובייטי זחרוב, שהגיע למצרים עם פודגורני מייד עם תום מלחמת ששת הימים והציע לבנות את הצבא המצרי מחדש.
10. **שם**, עמ' 155. תוכנית ההתקפה של שר המלחמה פאוזי עסקה – על-פי המקור – רק בכיבוש השטח שעד למעברים.
11. **מלחמת שלוש השנים**, עמ' 201. ראו גם דן שיפטן, **התשה**, מערכות, תל-אביב, 1989, עמ' 65. במקור "אל-חטה 200" ולא "גרניט 1" כמו שמציין הייכל. "עמלייה 200" מוכרת לנו כתוכנית האופרטיבית להגנה שהייתה תקפה גם ב-1973.
12. **שם**, עמ' 190, 199.
13. **התשה**, עמ' 67.
14. מלחמת שלוש השנים, עמ' 230-231.
15. **שם**, עמ' 301.
16. **שם**, עמ' 210. חוקרים רבים הביעו זלזול רב בדבריו של פאוזי וטענו כי תוכניתו לא הייתה מעשית. ההיסטוריון הצבאי המצרי גמאל חמאד, מחברו למועצת ההפיקה של נאצר ולאחר מכן גנרל ונספח בדמשק, אומר ש"פאוזי שיחרר את סיני על הנייר" והטיל ספק ביכולתו של הצבא המצרי דאו להתחיל בשלב השחרור. ראו גם **הרב אל-אסתנואף**, עמ' 137.
17. **שם**, עמ' 211.
18. במאמר שהתפרסם בביטאון הרוסי **נוביה וורמיה** (הזמן החדש) תחת הכותרת "הרוסים תיכננו את יום הכיפורים" (המאמר צוטט **במחנה** מה-3 במאי 1989, עמ' 53) נטען כי מומחים סובייטים הם שהכינו את הגרסה הראשונה של "גרניט" – תוכנית ההתקפה המצרית. הם עבדו עליה במשותף עם מספר מצומצם ביותר של קצינים מצרים. במהלך הדיונים על גרסאותיו השונות התגלו חילוקי דעות בדבר סיכויי המבצע.
19. **הדרך לרמדאן**, עמ' 155.
20. **שם**, "תחריר 3" בדצמבר 1969 היה תרגיל משולב עם כוחות.
21. **מלחמת שלוש השנים**, עמ' 365.
22. **שם**, עמ' 366.
23. על המתווה המפורט של התרגיל על כל שלביו ראו: **שם**, עמ' 369-374.
24. בספרו **התשה**, עמ' 78-95, עוסק המחבר דן שיפטן בסוגיה האם אכן הייתה התוכנית בת ביצוע. אין זה מענייני להיכנס לזווית. לי ברור שהתוכנית שימשה בסיס איתן לתוכניות ההתקפה שבאו בעקבותיה. התוכנית גם שימשה בסיס לתרגילים במכללת נאצר. במהלך המלחמה תפסו חיילי צה"ל מפה עם מתווה התרגיל, שבו חוצים הכוחות המצריים את קו הגבול הבינלאומי בדרכם לתוך שטחי ישראל.
25. במהלך תקופתו של צאדק התקיימו תרגילי "תחריר" נוספים, ובהם "תחריר 23" בדצמבר 1971 ו"תחריר 24" במארס 1972 – שניהם תרגילים עם גייסות. על-פי מחמוד ריאד בספרו "מוזכרות" (זיכרונות) ועל-פי העיתון הירדני א-דוסתור מה-1 בנובמבר 1981 התנהלו התרגילים בשנים 1969-1971 כתרגילי מפקדות דו-צדדיים, כשהיועצים הסובייטים מגלמים את הצד הישראלי.
26. **הדרך לרמדאן**, עמ' 135.
27. תחושותיו אלה של צאדק – ואולי גם של קודמיו – הוקרנו והשפיעו על הסייגים ועל המגבלות, שרק הסרתן אמורה הייתה לאפשר את יציאתו של הצבא המצרי להתקפה. סייגים אלה חילחלו אל המודיעין הישראלי, וזה גיבשם לקונספציה – אותה קונספציה שמנעה מתן התרעה מספקת לצה"ל באוקטובר 1973.
28. במסמכי השלל נמצא ה-14 בינואר כתאריך המוגדר המוקדם ביותר של תוכנית האב המיוחדת למתקפה. ראו: אבי שי, "מצרים לקראת מלחמת יום הכיפורים – מטרות המלחמה ותוכנית ההתקפה", **מערכות** 250, יולי 1976, עמ' 35.
29. עבד אל-עיאני אל-גמסי, מושיר, **מוזכרות אל-גמסי, הרב אוקטובר 1973**, פאריז 1990, עמ' 200.
30. **שם**, עמ' 206. על-פי דברים שאמר גמסי בסימפוזיון בינלאומי על מלחמת יום הכיפורים, שהתקיים באוניברסיטת קהיר ב-1975.
31. **שם**, עמ' 207-208.
32. ראו את תוכניתו של פאוזי שהוזכרה לעיל.
33. **גמסי**, עמ' 201.
34. בכתבה "כך הטעינו את המודיעין הישראלי", **מעריב**, 8 באוקטובר 1989 (תורגם על-ידי שפי גבאי מתוך השבועון המצרי **אוקטובר**) טוען גמסי, כי מחקרים צבאיים, שערכו המצרים לפני המלחמה, העלו כי 85 אלף חיילים מצרים עלולים להיהרג במהלך השלבים הראשונים של הצליחה.
35. **גמסי**, עמ' 201.
36. **שם**, עמ' 202.
37. למיטב ידיעתי בוצע התרגיל הראשון, "תחריר 2", רק באפריל 1969. קודם לכן היו אלה רק תרגולי מטות.
38. פריק סעד א-דין א-שאזלי, **חציית התעלה**, מערכות, תל-אביב, 1987, עמ' 11-12.
39. **שם**, עמ' 12-16.
40. לפי שאזלי זו הקונספציה המצרית, שרק לפיה ניתן יהיה לבצע את האופציה הצבאית. ראו גם **מלחמת יום הכיפורים בימי הערבים**, עמ' 27.
41. **שם**, עמ' 17. תרגילי "תחריר" נערכו גם בשנה שלפני המלחמה, ובהם "תחריר 27" בנובמבר 1972 ו"תחריר 35" במאי-יוני 1973.
42. **שם**, עמ' 17-19.
43. **שם**, עמ' 19.

44. תוכנית כזו מזכירה בהיקפה תרגילים ותוכניות מבית האולפנה הסובייטי. ראוי לציין כי השפעתם של היועצים הסובייטים הגיעה באותה תקופה לשיאה. כמו כן הושלמה באותה עת מלאכת תרגומו של החומר התורתי הסובייטי לצורכי האקדמיות הצבאיות. יעדים ומדדים משדה הקרב האירופי השפיעו לא מעט על הלך המחשבה, בעיקר זה הצבאי, של קצינים מצרים בכירים (על-פי אחד המקורות כ-8,000) שקבוצות אחדות מהם השתלמו בברית-המועצות לפני המלחמה.
45. חוץ מספרו של שאולי אין בידנו מקור אחר המתאר את הדיונים הפנימיים במטכ"ל המצרי באותה תקופה.
46. עדות להכנות המצריות להגיע לקו המעברים ניתן למצוא בפרסום "השתלטויות על מעברים הרריים ותפיסתם בשעת פעולת התקפה של ארמייה 3". **מסמך שלל מצרים 1/1 (8)471**. הפרסום הוכן בינואר 1972 לקראת כנס של מפקדי החטיבות בדיוויזיה 19.
47. כך גם על-פי **הייכל**, עמ' 155. **גמסי** בזיכרונותיו (עמ' 212) קורא לאותה תוכנית בשם "בדר". שם זה אומץ מאוחר יותר כשמה של המלחמה.
48. **חציית התעלה**, עמ' 20.
49. **שם**, עמ' 21-20.
50. **גמסי**, עמ' 212. בסדר הכוחות המצרי לא מוכרת ארמייה שלישית. נראה שגם במידע זה ממשיך גמסי בהונואה או שהוא מפגין התחשבות בצורכי ביטחון השדה של מצרים.
51. גמסי מצביע על העומק התורתי המקובל של ראשי גשר ולא על העומק המצומצם שלפיו פעלו המצרים.
52. כך במקור. גמסי משתמש במושג שחוזר אחר כך גם בחומר השלל ולא במושג "העצירה האופרטיבית" – מושג שהעלו המצרים מתוך החומר התורתי רק אחרי המלחמה ושאוּמץ משום מה על-ידי החוקרים וכותבי "ההיסטוריה הרשמית" של ישראל.
53. **גמסי**, עמ' 216.
57. **גמסי**, עמ' 233.
58. **שם**, עמ' 235-236. שאולי מציין בספרו צליחת התעלה (עמ' 23), כי איסמעיל עלי הודיע לו כי אביב 1973, כלומר שישה חודשים מאוחר יותר, הוא מועד אפשרי למלחמה.
59. **צליחת התעלה**, עמ' 23. החלוקה לסוגים וקביעת לוחות הזמנים של התקפות-הנגד מזכירה את המקובל בתורת הלחימה הסובייטית, שאומצה על-ידי המצרים.
60. **שם**. המצרים העריכו כי תיתכן הקדמה של התקפת-הנגד העיקרית, אם צה"ל יקבל התרעה מוקדמת על פרוץ המלחמה.
61. ראו **מסמך שלל מצרים 766/4**, הוראות הרמטכ"ל המצרי ביחס לדיוויזיית חי"ר בצליחת מכשול מים – הוראה 41. במקור מה-20 במארכ 1973. כמו כן ראו את מאמרי "מהוראה 41" לתחריר 41 – מתורת הלחימה המצרית – למלחמה, **מערכות** 332, ספטמבר-אוקטובר 1993, עמ' 46-53. חלקים מהמסמך המקורי מתפרסמים בספרו של שאולי, **חציית התעלה**, עמ' 24.
62. התגבור נלקח מכוחות עתודה ומכוחות הדרג השני. פירוט ההכנות והתוכניות בנושאי הנ"ט מובא במאמרי "הנ"ט כמענה – תכנון הפעלת האמצעים נ"ט על-ידי המצרים במלחמת יום הכיפורים", **מערכות** 346, פברואר 1996, עמ' 6-10.
63. בסופו של דבר לא בוצעה הנחתה בהיקף משמעותי של כוחות קומנדו מצריים בעומק שטחנו בחזית התעלה. נראה שהיא בוטלה בשלבים מאוחרים, כשהוחלט לצמצם את עומק ההתקדמות.
64. הצמצום הוא אחת הדוגמאות לשינוי מדדים תורתיים והתאמתם לצורכי המצרים בחזית התעלה.
65. **חציית התעלה**, עמ' 24.
66. **שם**, עמ' 25.
67. **שם**, עמ' 25-26. לתוכנית כפי שהיא מופיעה בספר יש תימוכין מלאים בהוראת הרמטכ"ל מס' 41. מסמך שלל מצרים 4/766, העוסק בפירוט מהלכי הצליחה.
68. חטיבת הטנקים המתגברת הייתה חטיבת טנקים עצמאית או חטיבה מתוך דיוויזיות הדרג השני הממוכנות ואפילו מתוך דיוויזיית השריון מס' 21. רק הדיוויזיה המשורינת מס' 4 נשארה – על שלוש חטיבותיה – בגדה המערבית.
69. אין בתוכנית כל תכנון להנחתת כוחות משמעותיים בעומק החזית, דוגמת אזורי המעברים ההרריים.
70. כך בספר. במסמכים מוכרת הפקודה כ"גרניט 2 משופרת".
71. **חציית התעלה**, עמ' 27-28.
72. **שם**, עמ' 12.
73. הוויכוח בדר"ה "הכוונה האמיתית" מתנהל גם בקרב המצרים. **גמסי** בזיכרונותיו (עמ' 387) כותב כי "האמת שעליה יכול אני להעיד הייתה שהתכנון למלחמה מעולם לא הצטמצם להשתלטות על קו בר-לב כיעד סופי. התכנון התכוון להשיג מטרה צבאית אסטרטגית – הגעה לקו המעברים והשתלטות עליהם כיעד סופי". לדעתי, התייחסותו המאוחרת של גמסי נועדה להיות מענה לשאולי.
74. **מצרים לקראת מלחמת יום הכיפורים**, עמ' 21-22.
75. **שם**, עמ' 22.
76. עומק המשימה קטן מהעומק המקובל בתורת הלחימה. עומק זה הותאם ליכולות ולצרכים של צבא מצרים, כפי שהשתמעו ממטרת המלחמה, ואמור היה להציב את הגייסות בציר החת"ם הישראלי.
77. ממסמכי שלל ניתן להבין כי שלב זה תוכנן להימשך יומיים.
78. התוכנית להנחתה מסיבית של כוחות קומנדו בפתחי המעברים בוטלה זמן מה לפני ה-6 באוקטובר – כנראה במסגרת ההחלטה לצמצם את יעדי המלחמה.
79. למיטב ידיעתי לא נעשה שימוש מצרי במונח זה. העצירה היחידה המוזכרת היא "העצירה הטקטית" (**מסמך שלל מצרים 11/116**, "הוראות הלוחמה האלקטרונית / מפקדת ארמייה 3"). מונח תורתי זה, שבו השתמשו פרשנים מצרים מאוחרים, אומץ על-ידי חוקרים ישראלים, שהשתמשו בו כדי להסביר – בדיעבד – את משמעות ההמתנה של המצרים ומדוע לא פותחה המתקפה המשורינת, שעליה הצביעו בדרכי הפעולה שלהם לפני המלחמה ובמהלכה.
80. הסימוכין לתכנונו של שלב זה מופיעים במספר מועט של מסמכי שלל ושל מפות מצריות. אלה הוצאו כולם לפני סוף ינואר 1973. במסמכים מאוחרים יותר אין פירוט של השלב, אלא אזכור בלבד. חוקרים ייחסו חסר זה לדוקטרינה הסובייטית, הגורסת תכנון בפירוט מקסימלי של המשימה הישירה ותכנון כללי בלבד של המשימה שלאחר מכן, תוך ציון היעדים והכיוון של המשך ההתקפה.
81. **מהוראה 41 לתחריר 41**, עמ' 48-49.
82. אלי זעירא, **מלחמת יום הכיפורים – מיתוס מול מציאות**, ידיעות אחרונות, תל-אביב, 1993, עמ' 68-69.
83. **מהוראה 41 לתחריר 41**, עמ' 49, 53.

הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה

ד"ר אורי בר-יוסף

בדיקת הדרך שבה טיפל אמ"ן בהתרעות שזרמו אליו ערב מלחמת יום הכיפורים מלמדת כי לכישלוננו המונומנטלי יש שלוש סיבות מרכזיות: נוהל עבודה בעייתי, שלפיו הוצגה לקברניטים רק העמדה של ראשי אמ"ן, בלי שהוצגו דעות אחרות, דבקות דוגמטית בקונספציה כי המצרים לא יתקפו לפני שימצאו תשובה מלאה לעליונות האווירית של ישראל, ומעל לכל יהירות וביטחון עצמי מופרז ביכולתם של הכוחות המצומצמים בחזית לבלום כל מתקפה ערבית

מדויקים על שיפור יכולתם של הערבים לפתוח במלחמה. נוסף על כך השיגה ישראל לפחות 11 התרעות אסטרטגיות קונקרטיות, ולפיהן ההכנות הצבאיות סמוך לגבולה אינן מיועדות למטרות מגננה (סוריה) או לשם עריכת תרגיל (מצרים), אלא כדי לצאת למלחמה. חרף כל זאת העריך אלוף זעירא יום לפני פרוץ המלחמה באוזני ראש-הממשלה כי הסבירות למהלך צבאי כלשהו היא נמוכה, והסבירות "הנמוכה ביותר היא [האפשרות של] חציית התעלה".⁴

כישלוננו של אמ"ן לספק התרעה אסטרטגית איכותית על ההתקפה הערבית הממשמשת ובאה הינו יוצא דופן אפילו בהיסטוריה הארוכה של כישלונות מודיעיניים במאה ה-20. כישלון זה בולט במיוחד על רקע הפער הנרחב בין הכמות הרבה של מידע התרעתי, שעמדה לרשות אגף המודיעין ערב המלחמה, לבין איכותה הנמוכה של ההתרעה שהוא סיפק בסופו של דבר.⁵

חלקו הראשון של מאמר זה יתאר – בעיקר על בסיס חומר שהותר לפרסום בשנים האחרונות – את המידע המודיעיני שעמד לרשות ישראל ערב המלחמה, כיצד עובד, וכיצד הועבר למקבלי ההחלטות בדרג המדיני והצבאי. חלקו השני ינסה להסביר מדוע הופתעה ישראל חרף שפע המידע ההתרעתי הזמין שעמד לרשותה.

הכישלון המודיעיני: מה קרה?

התוכניות המצריות לחצות את תעלת סואץ גובשו אופרטיבית במהלך 1971-1972. את ההחלטה העקרונית לצאת למלחמה בלי לחכות לאמל"ח נוסף קיבל סאדאת במהלך פגישה שקיים עם יועציו הצבאיים ב-24 באוקטובר 1972. הקבינט המצרי אישר את ההחלטה ב-5 באפריל 1973.⁶

"כל עוד ישלח אצלם ההיגיון במגבלות הערביות... אני חושב שהערבים לפחות לשנים הקרובות אינם מעריכים כי ינצחו את ישראל, וכאשר הם מדברים על פתיחה באש, אין כוונתם לכבוש את סיני או לנצח את ישראל, אלא ליצור מצב כזה בעולם, אשר יכריח אותם לטפל באורח פוליטי בבעיה. זאת אומרת שהפתיחה באש היא על מנת לעבור לפתרון פוליטי ולא על מנת להביס את צה"ל".

ראש אמ"ן, אלוף אלי זעירא, בישיבת הקבינט ב-24 באפריל 1973

הקדמה

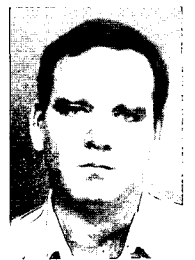
מאז סיום מלחמת ההתשה, באוגוסט 1970, ביצעה מצרים שלוש היערכויות חירום לאורך קו תעלת סואץ: בסוף 1971, בסוף 1972 ובאפריל 1973. ב-18 באפריל 1973, על רקע החשש שאותה היערכות מצרית תסתיים במלחמה, תיאר ראש אגף המודיעין, אלוף אלי זעירא, בפני ראש-הממשלה, גולדה מאיר, את יכולתו של אמ"ן לתת התרעה אסטרטגית מפני מתקפת פתע: "לגבי... חציית התעלה ממש, כאן אני בטוח שנדע על כך מראש ונוכל לתת התרעה... מספר ימים מראש".²

כארבעה חודשים מאוחר יותר, ב-23 באוגוסט, בתום שני ימי שיחות סודיות באלכסנדריה בין משלחות צבאיות של מצרים ושל סוריה, סיכמו הרמטכ"ל

המצרי, סעד אי-שאולי, ועמיתו הסורי, יוסוף שוקור, על שני מועדים אפשריים לפתיחה במלחמה: 7-11 בספטמבר ו-5-10 באוקטובר. בתוך פחות משבוע החליטו הנשיאים אנואר א-סאדאת וחסאן אל-אסד לתקוף ב-6 באוקטובר. ב-22 בספטמבר הודיע סאדאת לשר ההגנה ולרמטכ"ל שלו שהמלחמה תחל בתוך שבועיים.³ בשבועיים שנתרו האיכו מצרים וסוריה את הכנותיהן למלחמה.

קהילת המודיעין הישראלית – בראש ובראשונה אמ"ן – עקבה מקרוב אחרי התפתחויות אלה וסיפקה לקברניטים דו"חות

מרצה בחוג למדע המדינה באוניברסיטת חיפה. מחבר הספר: "התערבות ארמוני מודיעין בפוליטיקה של מדינות דמוקרטיות: ארה"ב, ישראל ובריטניה" (1995)

בשל פגיעותה של מצרים לתקיפות בעומק שטחה באמצעות מטוסי חיל האוויר הישראלי שמו המתכננים המצרים דגש מיוחד על מציאת פתרון לנקודת תורפה זו – בעיקר באמצעות יצירת איום מרתיע על העורף הישראלי. חלק מהפתרון נמצא בהשגת מטוסי תקיפה ממדינות ידידות. בתחילת 1973 החלו להגיע למצרים מטוסים אלה, וערב המלחמה כלל סד"כ חיל האוויר המצרי 30 מטוסי "מיראז' 5" ו-20 מטוסי "האנטר". טייסים מצרים החלו לרכוש ניסיון בהטסת ה"מיראז'ים". נוסף על כך, הסכימה בריה"מ במאוס 1973 למכור למצרים טילי "סקאד",

המלחמה של מצרים, את שטחי ההיערכות, את אזורי הצליחה ואת מיקומם של עשרת הגשרים, שימשו את חמש הדיוויזיות הצולחות. אליבא דזעירא, המתקפה המצרית, שיצאה לדרך באוקטובר 1973, תאמה לחלוטין את המתווה שהוצג במסמך המלחמה של אמ"ן, "למעט חטיבה אחת, שמקום הצליחה שלה שונה בכמה קילומטרים". תוכנית המלחמה הסורית הופצה לצרכני המידע בישראל כשישה חודשים לפני פרוץ המלחמה.⁹ ישראל גם הייתה מודעת היטב לחיפוש המצרי אחר מענה לאיום התקיפות בעומק. זאת לא רק על בסיס הלקחים ממלחמת

כ-22 בספטמבר
הודיע סאדאת לשר
ההגנה ולרמטכ"ל
שלו שהמלחמה תחל
בתוך שבועיים

נשיא מצריים (1973) –
אנואר א-סאדאת

שהיו הבסיס להקמתה של חטיבת טילים. הטילים על ציודם החלו להגיע למצרים בסוף יולי 1973, ובתחילת אוגוסט החלו יועצים סובייטים להכשיר את צוותי ההפעלה המצריים.⁷ לישראל לא היה מידע קונקרטי על החלטתו של סאדאת לצאת למלחמה. אולם על בסיס המידע שעמד לרשותה היה "ניתן להסיק, שכבר בראשית 1973 החל להסתמן מפנה בעמדת השלטון המצרי, כאשר הגיע למסקנה, שבמערכה נגד ישראל תילחם מצרים באותם האמצעים הצבאיים שיעמדו אז לרשותה"⁸

ההתשה ועל בסיס יחסי הכוחות באוויר, אלא גם מתוך מידע שנמסר על-ידי סוכן מוסד שנחשב לאמין מאוד. (ראו הערה 43). לפי סוכן זה, השתכנע סאדאת כי מלחמה תהיה נחוצה, אם ייכשלו המאמצים להחזיר את ישראל לגבולות 1967 על-פי החלטות האו"ם 242. עוד מסר, כי הצמרת הצבאית המצרית הציבה שני תנאים ליציאה למלחמה: קבלת כמה טייסות תקיפה, שיוכלו לתקוף בעומק ישראל, וקבלת סוללות טק"ק "סקאד" כאמצעי להרתעת ישראל מפני תקיפת העורף המצרי. על בסיס זה הונחה ב-1971 אבן היסוד של מה שעתיד היה להיות מוגדר בתור "הקונספציה". הנדבך השני בקונספציה היה ההערכה כי סוריה אינה רואה את עצמה כמסוגלת לצאת למלחמה לבדה. על בסיס הערכה זו הגיעה מחלקת המחקר של אמ"ן למסקנה כי מלחמה אינה צפויה לפני 1975.¹⁰

מחלקת המחקר של אמ"ן לא גילתה רגישות מספקת לדיעות אלה, אולם הייתה מודעת היטב לתוכניות המלחמה של מצרים ושל סוריה. באמצע אפריל 1972 הוציא אמ"ן מסמך בן 40 עמודים בתוספת נספחים, שתיאר בצורה מדויקת את יעדי

סוריה

ההכנות הסוריות למלחמה החלו עוד לפני שהנשיאים אסד וסאדאת קבעו את המועד לפתיחתה. אמ"ן איתר סימנים מעידים ראשונים להעלאת הכוננות בצד הסורי כבר בתחילת ספטמבר ודיווח (ב-3 בספטמבר ולאחר מכן ב-7 בספטמבר) כי קו החזית ברמת-הגולן עובה בסוללות ארטילריה וביחידות חי"ר, והועלתה הכוננות בחיל האוויר ובזרוע היבשה.

צילומי אוויר מה-11 בספטמבר העלו כי להיערכות הסורית הרגילה לאותה תקופה של השנה נוספו 130-140 טנקים ו-35 סוללות ארטילריה. היות ואמ"ן לא היה מודע להחלטה לצאת למלחמה, הוא העריך כי צעדים אלה באו על רקע ביקורו הצפוי של הנשיא אסד באלג'יריה או הכנה לפעולת גמול ישראלית על מעשי טרור.

בעקבות קרב אווירי רחב ממדים מעל שטח סוריה, שנערך ב-13 בספטמבר, ושוב הופלו 13 מטוסי "מיג-21" ומטוס "מיראז'י" ישראלי, החל אמ"ן לקשור באופן עקבי את ההכנות הסוריות למלחמה לרצונם לנקום על תוצאות הקרב האווירי. הסבר אלטרנטיבי היה כי הסורים חוששים מהסלמה במתיחות.¹⁴ בימים שלאחר מכן נמשכו הדיווחים על תגבור הקו. ממצאי גיחת צילום מה-23 בספטמבר העלו כי הצבא הסורי נערך במלואו בקו הראשון, וכי עתודות השריון של דיוויזיות החי"ר קודמו לעורפה של רצועת ההגנה הקדמית. לכך נוסף גם תגבור משמעותי של סוללות הארטילריה.

בעוד שאלוף פיקוד הצפון, יצחק חופי, הסיק מהמידע החדש כי הסורים יכולים לצאת מייד למלחמה ללא תגבור נוסף (לוח הסימנים המעידים של פיקוד צפון כבר היה באותו שלב מלא לגמרי), המשיך אמ"ן להחזיק בדעה שמדובר בכוננות ספוגה.¹⁵ בימים שלאחר מכן קיבלה ישראל ארבע ידיעות קונקרטריות שהתיעו כי ההכנות הסוריות הן למלחמה. הראשונה הגיעה ב-25 בספטמבר. חוסיין מלך ירדן הגיע לישראל במסוקו כדי להזהיר את ראש-הממשלה, גולדה מאיר, כי "כל היחידות (הסוריות), שאמורות היו להיות באימונים, נמצאות עתה, מאז היומיים האחרונים, פחות או יותר בעמדות שלפני התקפה... זה כולל את מטוסייהם, את טיליהם וכל דבר אחר... (הסורים) בעמדת זינוק". לשאלת גולדה מאיר, אם אפשר שהסורים יתחילו בפעולה ללא שיתוף פעולה מלא עם מצרים, השיב המלך, כי הוא חושב שיש שיתוף פעולה כזה.

בעקבות הפגישה פנתה ראש-הממשלה לשר הביטחון, כדי שמערכת המודיעין תעריך את מידת הרצינות שבהתרעה. תשובת קציני אמ"ן הגיעה בתוך רבע שעה והייתה מרגיעה. למחרת יצאה ראש-הממשלה לביקור בחו"ל.

אולם במחלקת המחקר של אמ"ן לא הייתה תמימות דעים ביחס להתרעה שמסר המלך חוסיין. ראש ענף ירדן, סא"ל זוסיה קניאז'יר, שבתוקף תפקידו היה מודע לשיחה, דיווח מייד לרע"ן סוריה, סא"ל אבי יערי, על ההתרעה. שניהם העריכו את ההתרעה ברמת חומרה גבוהה מזו של ראשי ענפים אחרים במחלקה. ליערי, שממילא כבר היה מודאג מההיערכות הסורית המוגברת, התברר

באפריל 1973 דיווח אמ"ן כי למצרים הגיעו 18 מטוסי "מיראז'י" מלוב וכן 16 מטוסי "האנטר" מעיראק, וכי צפויים להגיע אליה מטוסי תקיפה נוספים מערב הסעודית ומכוויית. למרות זאת העריך ראש אמ"ן, כי אין מדובר בשינוי של ממש ביחסי הכוחות, אף כי הוא ציין, שהמצרים יכולים לראות זאת

לשאלת גולדה מאיר, אם אפשר שהסורים יתחילו בפעולה ללא שיתוף פעולה מלא עם מצרים, השיב המלך חוסיין, כי הוא חושב שיש שיתוף פעולה כזה

ראש-ממשלת ישראל (1973) – גולדה מאיר

אחרת.¹¹ זמן קצר לאחר כינונה של חטיבת ה"סקאד" המצרית דיווח אמ"ן על התפתחות זו תוך ציון העובדה, שסגל הפיקוד של החטיבה נותר "בשלב זה" סובייטי.¹²

באמצע ספטמבר קיבלה ישראל אזהרה קונקרטרית ראשונה על מלחמה מתקרבת. מקור טוב מסר כי סאדאת החליט לזיום מלחמה לקראת סוף 1973, וכי אסד הסכים לתקוף את ישראל במקביל. אסד – על-פי אותו מקור – קיבל את ההחלטה, לאחר שיועצים סובייטים הבטיחו לו כי תקיפה מצרית-סורית ב־זמנית תאפשר לכבוש את רמת-הגולן בתוך 36 שעות.¹³ ככל הידוע, לא הדליקה הידיעה שום נורה אדומה במסדרונות אמ"ן.

בחדשים שלפני פרוץ המלחמה עמדו איפוא לרשות ישראל רוב האינפורמציה הרלוונטית על ההכנות המצריות והסוריות ולפחות התרעה אחת על כוונתן לממש את התוכניות בתוך זמן קצר. מספטמבר 1973, כאשר ההכנות למלחמה הפכו למואצות יותר, גבר הקצב של זרימת המידע ההתרעה, אולם לא היה בו כדי לערער את אמונת אמ"ן – שבאותו שלב כבר הפכה לדוגמטית למדי – בתקפות הקונספציה. דוגמטיות זו בולטת לעין לאור הצורה שבה פירשו קציני המודיעין בשבועות שלאחר מכן את הידיעות על היכולת ועל הכוונות של סוריה ושל מצרים לצאת למלחמה.

כי מידע חיוני ליכולתו לתפקד כמתריע בנושא הסורי לא נמסר לו בצינורות המקובלים. על כך התלונן בפני מפקדו, תת-אלוף אריה שלו, וזה אישר כי אכן לא העביר לו את המידע, וסיבותיו עימו. קניאזר ננזף על כי שיתף – ללא סמכות – את יערי בחומר מודיעיני רגיש.¹⁶

ההתרעה השנייה הגיעה ב-28 בספטמבר מ"מקור טוב", שמסר כי כוחות היבשה הסוריים נמצאים בכוננות של 50%, וכי חיל האוויר והיחידות הלוחמות תפסו עמדות קרב. קצינים סורים, מסר אותו מקור, מעריכים כי מדובר בהכנות למלחמה ולא בהכנות לסתם התנגשות. עם זאת גם מסר המקור על אינדיקציות שונות לכך שסוריה עדיין אינה בשלה מבחינה צבאית לצאת למלחמה.¹⁷

ההתרעה שלישית – מגורמי מודיעין אמריקניים – נמסרה בלילה שבין 29 ל-30 בספטמבר. נאמר בה כי צבא סוריה החל בנוהל קרב לקראת אפשרות של מתקפה, שמטרתה לכבוש את כל רמת-הגולן. ההתקפה – נאמר בהתרעה – עלולה להיפתח החל מסוף ספטמבר.¹⁸

ולבסוף, בסוף ספטמבר הזהירה סוכנות הביון המרכזית של ארה"ב – ה"סי-איי-אי" – את ראש-הממשלה, גולדה מאיר, ואת שר הביטחון, משה דיין, מפני מלחמה. ההתרעה, שהועברה בצינורות המוסד, דמתה לזו שמסר המלך חוסיין בפגישתו עם גולדה מאיר. נראה שהמלך העביר את האזהרה גם לסוכנות הביון המרכזית, וזו העבירה אותו לישראל.¹⁹

סימנים מעידים נוספים, שאותרו ב-30 בספטמבר, הצביעו על תגבור נוסף – בעיקר של יחידות טנקים ושל סוללות טק"א – ועל כך שהושלם מערך החירום גם בקו ההגנה השני.

ב-2 באוקטובר דיווח אמ"ן, כי ב-24 השעות שחלפו קידם הצבא הסורי טנקי גישור וכוחות נוספים לקו החזית ופרס מטוסי תקיפה בשדה תעופה קדמי. כן נמסר כי אחדות מסוללות החת"ם הסירו את רשתות ההסוואה שלהן.²⁰ בדיון שהתקיים ב-3 באוקטובר ציין רמ"ח מחקר בפני ראש-הממשלה והשרים, כי בניגוד למצבי כוננות בעבר, הפעם קידמו הסורים שתי טייסות "סוחוי-7" וגודד טנקי גישור לקו החזית, פרסו סוללות חת"ם בכמות ללא תקדים, עיבו את מערך הנ"מ ב-31 סוללות טק"א, שנפרסו בשטח שבין דמשק לקו החזית, וביצעו פעולות הכנה שונות בעורף – כולל הכנת מקלטים, פינוי בתי-חולים ובדיקה של מלאי הדלק.²¹

בבוקר יום שישי, כ-30 שעות לפני פרוץ המלחמה, סיכם ראש אמ"ן את המידע על מצב המוכנות הסורית: "מ-5 בספטמבר נכנסו הסורים בצורה הדרגתית למערך חירום, והיום הם במערך חירום מלא מול הגבול הישראלי..."²² קציני אמ"ן ציינו בפני הקברניטים, כי על-פי הדוקטרינה הסובייטית משמש מערך זה כנקודת מוצא הן להתקפה והן להגנה.

אחדים מהסימנים המעידים שנאספו בזירה הסורית הספיקו כדי לשכנע כמה קציני צבא ומודיעין כי בכוננות הסורים לצאת למלחמה. כך, למשל, ראה סגן הרמטכ"ל, אלוף ישראל טל, בקידום טנקי הגישור וסוללות הטק"א לעבר קו החזית אינדיקציה ברורה לכוננות ההתקפיות של הסורים, והוא אף

יזם דיון עם ראש אמ"ן בסוגיה זאת. סא"ל שבתאי בריל, שב-1973 שירת ביחידת האיסוף המרכזית של אמ"ן, ראה בקידום מטוסי ה"סוחוי-7" משום אינדיקציה ברורה לכוננות הסורים לצאת למלחמה.²³

אולם את המהלך הברור ביותר של תרגום מידע התרעתי לכלל צעדי התכוננות ממשיים עשה רע"ן סוריה במחלקת המחקר של אמ"ן. בלילה שבין ה-30 בספטמבר ל-1 באוקטובר קיבל

אלוף ישראל טל ראה בקידום טנקי הגישור וסוללות הטק"א לעבר קו החזית אינדיקציה ברורה לכוננות ההתקפיות של הסורים, והוא אף יזם דיון עם ראש אמ"ן בסוגיה זאת

סגן הרמטכ"ל (1973) – אלוף ישראל טל

סא"ל אבי יערי דיווח מרע"ן מצרים, סא"ל יונה בנדמן, על התרעה, ולפיה צפויה לפרוץ מלחמה למחרת היום. בנדמן הוסיף כי העניין נבדק, ונמצא כי אין ממש בהתרעה.

חרף זאת – הן מכיוון שההתרעה התייחסה גם לסוריה וקישרה הכנות למלחמה שהיא עשתה לשותפות במלחמה עם מצרים והן על רקע חששותיו בנושא – יזם סא"ל יערי שיחת טלפון לילית עם קצין המודיעין של פיקוד צפון, סא"ל חגי מן, ובה המליץ כי הפיקוד יעלה את רמת הכוננות שלו. כך אכן נעשה. למחרת בבוקר ננזף יערי על-ידי תת-אלוף שלו על כי יזם – בניגוד להערכת אמ"ן – מהלך שהביא להעלאת הכוננות בצפון. באותו בוקר, על רקע ההערכה המרגיעה של ראשות אמ"ן, הורדה רמת הכוננות בפיקוד.²⁴

ואכן, דעת אמ"ן הייתה שפניה של סוריה אינם למלחמה. מאחר שבבסיס ההערכה של אמ"ן עמדה ההנחה כי סוריה לא ראתה את עצמה מסוגלת ליזום מלחמה לבדה, ומאחר שאמ"ן העריך כי מצרים עדיין אינה רואה את עצמה בשלה לצאת למלחמה, שימש הקרב האווירי של ה-13 בספטמבר הסבר עיקרי

למהלכים הסוריים החריגים. למשל, בדיון מטכ"ל, שנערך ב-1 באוקטובר, הביע ראש אמ"ן את הדעה שהסורים נרתעים מפני היכולת של צה"ל להביסם ביום אחד.

אחר כך, כאשר ההכנות הסוריות הגיעו לשיאן, קבע אמ"ן, כי "הסורים רחוקים מלהעריך שביכולתם לבצע לבדם בהצלחה מתקפה ברמת-הגולן בגלל חולשתם הבסיסית, בעיקר באוויר".²⁵ על בסיס הערכה זו אמר אלוף זעירא לראש-הממשלה יום לפני פרוץ המלחמה, כי היערכות החירום הסורית מונעת מהחשש מפני התקפה ישראלית. כאשר נשאל מה יכול היה לגרום לחשש כזה, מנה כמה סיבות: חשש סורי קבוע מישראל, הקרב האווירי ב-13 בספטמבר, שנתפס כמלכודת ישראלית במסגרת המאמץ לפורר את החזית המזרחית הנמצאת בהליך גיבוש, מהלכים שנקטה ישראל, כגון תרגיל צנחנים, תרגיל גיוס ברמה, תגבור כוחות ברמה ואזהרות פומביות שהשמיעו שר הביטחון והרמטכ"ל.²⁶

בצהרי יום שישי, 5 באוקטובר, הפיץ אמ"ן מסמך מסכם, שבו מנה את כל הסימנים המעידים שהצטברו בחזית הסורית. אבל בסיכומו של תיאור זה, שהצביע על מוכנות סורית חסרת תקדים, קבע המסמך: "אין שינוי בהערכתנו, כי הצעדים הסוריים נובעים מחשש, שאף גבר ביממה האחרונה, מפני פעולה ישראלית.

סבירותה של פעולה סורית עצמאית (ללא מצרים) נשארת נמוכה".²⁷

מצרים

מאחר שמאז תום מלחמת ההתשה החזיקה מצרים בקו החזית את חמש הדיוויזיות שנועדו לצלוח את התעלה, הצטמצם מאוד הצורך של המצרים לעשות הכנות לקראת מלחמה. זו הסיבה שסימנים מעידים ראשוניים על הכנות צבאיות של המצרים החלו להגיע רק בין ה-27 ל-30 בספטמבר – זמן רב לאחר שסימנים דומים נקלטו בחזית הסורית. אותם סימנים ראשוניים היו גיוס

אנשי מילואים. אולם מפיוון שב-1973 לבדה התבצעו יותר מ-20 תרגילי גיוס כאלה (שהיו – כפי שהתברר בדיעבד – חלק ממהלך ההונאה המצרי), איבד הגיוס של סוף ספטמבר חלק ניכר מערכו ההתרעתי.²⁸

מידע ראשוני על הנעת כוחות לחזית התעלה הגיע ב-25 בספטמבר, ושלושה ימים אחר כך דיווח אמ"ן על העלאת מצב הכוננות בחיל האוויר המצרי, בצי, בכוחות ההגנה האווירית

ובחלק מכוחות היבשה. ההסברים שנתנו לכך קציני המחקר: חשש ממהלך תוקפני של ישראל לאחר הקרב האווירי בחזית הסורית, כוננות שגרה לקראת יום השנה השלישי למות נאצר, צום הרמדאן והכנה לתרגיל הגדול "תחריר (שחרור) 41", שאמור היה להתחיל ב-1 באוקטובר.²⁹

בלילה שבין ה-30 בספטמבר ל-1 באוקטובר קיבלה ישראל את הראשונה בסדרה של התרעות אסטרטגיות, שעניינן כוונת מצרים לצאת למלחמה. מקור טוב של המוסד מסר כי התרגיל המצרי יהפוך למלחמה ב-1 באוקטובר, וכי הסורים יצטרפו אליה.³⁰ אלוף פיקוד דרום, שמואל גונן, שקיבל את הידיעה בצינורות לא רשמיים, הורה על ביטול חופשות בפיקוד. אל"ם יואל בן-פורת, ראש יחידת הסיגינט של אמ"ן, החליט בשל התרעה זו להעלות את רמת הכוננות של יחידתו לכוננות מלחמה.³¹ אבל – כמו במקרה הסורי – אלה היו החריגים. ב-30 בספטמבר הוציאה מחלקת המחקר של אמ"ן מסמך שבו נאמר:

מ-1 עד 7 באוקטובר 1973 עומד להיערך תרגיל מפקדות בינורווי רחב ממדים בנושא כיבוש סיני. בתרגיל ישתתפו, ככל הנראה, מפקדות זרועות האוויר, ההגנה האווירית והים, מפקדות הארמייה והדיוויזיות והכוחות המיוחדים. עקב התרגיל תועלה (החל מה-1 באוקטובר) הכוננות לעליונה ביחידות חיל האוויר ובכל היחידות המשתתפות בתרגיל, ותבטלנה החופשות... מהידיעות אודות התרגיל הצפוי וקריאת חיילי מילואים לפרק זמן מוגבל מתברר זיפוא, כי קידום הכוחות והכנות אחרות הנעשות, או שתיעשנה בימים הקרובים, כגון: השלמת ביצורים, גיוס סד"גים (ספינות דיג) אורחיים ובדיקת כשירות מבצעית של היחידות, שלכאורה ניתן לראותם בהיבט התרעתי, קשורים למעשה בתרגיל בלבד.³²

הערכה זו של ההכנות למלחמה שכבר התבצעו, ובמיוחד ההתייחסות לאלה שעוד עתידות היו להתבצע, היא אחד הביטויים הברורים ביותר לשאננות שבה קיבל אמ"ן את ריכוז הכוחות בגבול הצפון ובחזית התעלה. ביטוי אחר לכך הוא העובדה שראש אמ"ן החליט על דעת עצמו לעכב את העברת ההתרעה מה-30 בספטמבר לרמטכ"ל ולשר הביטחון. בבוקר ה-1 באוקטובר הוא הודיע לרב-אלוף דוד אלעזר, כי אחרי דיון לילי קצר עם קציני המחקר שלו סוכס כי מלחמה לא תפרוץ ביום שלמחרת, וכדי להציל את שנת הלילה של הרמטכ"ל הוא לא העביר לו מיידי את מסקנת הדיון. אלעזר מסר על כך לדיון. אולם אף כי שר הביטחון ראה בדאגה את התנהגות

מלחמה נגד ישראל, המשיך "תחריר 41" להיות ההסבר העיקרי של אמ"ן למהלכים המצריים החריגים. וזאת הערכת המצב שהציג תא"ל אריה שלו לגולדה מאיר ולשריה בישיבת הקבינט ב-3 באוקטובר:

לפי... מיטב ידיעתי ודעתי, על בסיס תחושה של הרבה חומר שיש לנו מהימים האחרונים, מצרים מעריכה שאינה יכולה עדיין ללכת למלחמה. אני חושב שסבירות צעד כזה, בלי להתייחס לאספקטים מדיניים ואחרים שיכולים להביא להצלחה, והיא הייתה הולכת, אילו חשבה כך, אבל היא מעריכה שאינה יכולה עדיין ללכת למלחמה. זה בא מתוך יכולת לדעת ודברים שהם עצמם חושבים על כי אפשרות של מלחמה משוחררת - מצרית-סורית - אינה נראית לי סבירה, כי לא חל שינוי בהערכתם את מצב הכוחות בסיני, שהם יכולים ללכת להילחם במצרים. אני יוצא מההנחה שזה בסופו של דבר תרגיל. ב-10 בחודש משחררים שם כבר מילואים. בצדק העלה שר הביטחון את הצורך לבחון בעיקרו של דבר את סוריה.³⁷

גם צילומי האוויר, שהצביעו על עלייה דרמטית בעוצמתו של הצבא המצרי בקו החזית, לא הביאו לשינוי בהערכת אמ"ן באשר למניע העומד מאחורי מהלך זה. וכך נכתב בסעיף 40

חוסין מלך ירדן הגיע לישראל במסוקו ב-25 בספטמבר כדי להזהיר את ראש-הממשלה, גולדה מאיר, כי "כל היחידות (הסוריות), שאמורות היו להיות באימונים, נמצאות עתה, מאז היומיים האחרונים, פחות או יותר בעמדות שלפני התקפה..."

חוסין וסאדאת בפגישה בארמון "קובה" בקהיר לפני פרוץ המלחמה

בלקט המודיעין, שהוצא כ-24 שעות לפני פרוץ המלחמה: "למרות שעצם מערך החירום בחזית התעלה טומן בתוכו לכאורה סימנים מעידים ליוזמה התקפית, הרי לפי מיטב הכרתנו לא חל שום שינוי בהערכת המצרים את יחסי הכוחות בינם לבין כוחות צה"ל. אי לכך הסבירות שהמצרים מתכוונים לחדש את הלחימה היא נמוכה".³⁸

זעירא, הוא לא נקט נגדו צעדים קונקרטיים כלשהם.³³ בימים שלאחר מכן המשיך אמ"ן לעקוב אחרי התגבור המסיבי של הקו הקדמי המצרי. ב-2 באוקטובר הוא דיווח כי שיירה בת 120 משאיות, הנושאות ציוד צליחה, ציוד גישור וסירות נעה (בלילה שבין ה-1 באוקטובר ל-2 באוקטובר) מאיזור שנמצא ממערב לקהיר לכיוון מזרח, וכי 40 מתוך 85 נקודות הצליחה בגזרת הארמייה השלישית הוכשרו לפעולה מאז אמצע ספטמבר. נוסף על כך נמסר כי קודמו יחידות קומנדו ימי לאיזור שארם א-שייח. יומיים אחר כך דיווח אמ"ן על מה שבדיעבד יתברר כסימן מעיד חשוב ביותר: חיילים מצרים הצטוו לשבור את צום הרמדאן.

ממצאי יחית צילום מה-4 באוקטובר איפשרו לאמ"ן לדווח - כ-30 שעות לפני פרוץ המלחמה - על תגבור כוחות דרמטי באיזור התעלה. "הצבא המצרי", קבע הדו"ח, "נמצא בהיערכות חירום, שדוגמתה לא אותרה אף פעם בעבר". מספר סוללות הארטילריה גדל ב-56 לעומת ממצאי יחית הצילום הקודמת ב-25 בספטמבר, ומספר קני הארטילריה גדל ב-308 והגיע ל-1,100. היערכות יחידות הצליחה והשריון בקו הקדמי הושלמה במלואה או כמעט במלואה, וב"חצרות" של רוב רמפות הירי לטנקים שלאורך התעלה אותרו מחלקות טנקים, ריכוזי רכב קרבי משוריין ורכב רב.³⁴

צבירת היכולת המהירה בחזית המצרית לוותה בשתי ידיעות התרעטיות בדבר הכוונות ההתקפיות של מצרים. ידיעה ראשונה הגיעה ממקור בלתי מזוהה ב-1 באוקטובר. המקור הזהיר כי מצרים החליטה לפתוח במלחמה, שיעדה הוא כיבוש שטחים בסיני עד מצרי המיתלה והגידי מתוך ציפייה להתערבות מעצמתית, שתקדם פתרון מדיני. המקור גם מסר פרטים על צבירת הכוחות בקו החזית, תוך שהוא שם דגש על יחידות צליחה וגישור, אולם ציין כי יום ה"ע" טרם נקבע.³⁵ למחרת מסר מקור של המוסד - כנראה

בתגובה לתדרוך חוזר על הידיעה שמסר יומיים קודם לכן - כי: א. קיימת כוונה לתקוף את ישראל. ב. בצבא מצרים הוכרז מצב חירום מלא. ג. המבצע יתחיל כתרגיל, אך לפי כל הסימנים יהפוך למתקפה".³⁶ אזהרות אלה נפלו על אוזניים ערלות. בהיותו משוכנע כי מצרים ראתה את עצמה באותו שלב כבלתי מסוגלת ליוזם

למידע נוסף שישפוך אור על המהלך הסובייטי.⁴² על רקע התפתחויות והתבטאויות אלה מעוררת התנהגותו של ראש אמ"ן בשעות שלאחר מכן תמיהה.

ב-5 באוקטובר בשעה 5 אחרי הצהריים (כ-21 שעות לפני פרוץ המלחמה) השיגה יחידת הסיגינט של אמ"ן ידיעה ממקור טוב בזו הלשון: "נודע לנו כי סוריה החליטה לפנות את המומחים הסובייטים, ומטוסים סובייטיים החלו להטיס אותם מדמשק למוסקווה". עוד נאמר בידיעה, כי ההחלטה הייתה תוצאה של "כוונת סוריה ומצרים לפתוח במלחמה נגד ישראל". מפקד יחידת הסיגינט, אל"ם יואל בן-פורת, צילצל בדחיפות – בקו בלתי מאובטח – לרמ"ח מחקר והקריא לו את הידיעה מילה במילה. במקביל הועברה הידיעה בטלסק למחלקת המחקר של אמ"ן.

קצין המחקר התורן ביחידה, רס"ן אילן תהילה, פעל על-פי הנהלים המקובלים וכתב מייד עם קבלת הידיעה טיוטת לקט לתפוצה מיידית לצרכנים בדרג הצבאי, המדיני והמודיעיני. לפני שהפיץ את המסמך, התייעץ הקצין עם ראש הענף שלו, וזה הפנה אותו למפקד היחידה. בנסיבות שעדיין לא הובהרו לגמרי התעכבה בסופו של דבר הפצת הלקט, והוא הגיע לצרכנים רק ביום שבת לפנות בוקר, פחות מ-10 שעות לפני פרוץ הקרבות ולאחר שאיבד את רוב ערכו ההתרעתי.⁴³

ההחלטה לעכב את הפצת הלקט עיכבה בקרוב ל-12 שעות את קריסת הקונספציה. קריסה זו התרחשה בסופו של דבר רק ב-6 באוקטובר בשעה 4.30 לפנות בוקר – פחות מ-10 שעות לפני פרוץ הקרבות.

שרשרת האירועים, שהובילה להבנה הפתאומית כי מצרים וסוריה נמצאות על סף יציאה למלחמה נגד ישראל, החלה 24 שעות קודם לכן. ב-4 באוקטובר בשעה 2 לפנות בוקר דיווח מקור המודיעין הטוב ביותר⁴⁴ של המוסד לקצין המפעיל שלו באירופה מילת קוד שמשמעותה מלחמה. הוא הודיע כי הוא טס לאירופה כדי לפגוש את הקצין המפעיל והציע כי הגורם החשוב ביותר במוסד ישתתף בפגישה.

מייד עם הגעת ההתרעה למשרדי המוסד בארץ היא דווחה לראש המוסד, צבי זמיר.⁴⁵ זמיר ניצל את ההזדמנות, כאשר ראש אמ"ן צילצל אליו בעניין הפינני הסובייטי, כדי למסור לזעירא על המידע שקיבל זמן קצר לפני כן.

שלוש שעות לאחר קבלת ההתרעה יצא ראש המוסד לאירופה כדי לפגוש את המקור. ביום שישי בערב נפגש עימו ושמע ממנו כי בשבת תפרוץ מלחמה. הדיווח הועבר מיידית באמצעות הטלפון לארץ. הוא הגיע לידיעת מקבלי ההחלטות (גולדה מאיר, משה דיין ודוד אלעזר) בשעה 4.30 בבוקר יום שבת, פחות מ-10 שעות לפני פרוץ המלחמה, והתקבל על ידם כמסמך האחרון בארון המתים של הקונספציה. על-פי מידע נוסף, שהגיע ב-7 בבוקר מאותו מקור, עמדה ההתקפה הערבית להתחיל לפני שקיעת החמה, אולם אותו מקור ציין, כי ניתן אולי למונעה באמצעות אזרה פומבית למצרים, שישראל יודעת על התוכנית ומוכנה

בהתחשב בעובדה שהמידע המתריע שהצטבר לא הצליח להביא לשינוי בקונספציה הבסיסית של אמ"ן לגבי הכוונות הערביות, אין זה מפתיע כי הסימנים המעידים המשמעותיים ביותר שקיבלה ישראל ערב המלחמה לא נגעו למצרים או לסוריה, אלא לפעילות הסובייטית – קרי הפינוי החפוז של משפחות היועצים הסובייטים ממצרים ומסוריה ופינוי יחידות הצי הסובייטי מנמלים במצרים. את ההחלטה לפנות את משפחות היועצים קיבל מנהיג בריה"מ, לאוניד ברזינייב – אף כי לא ברור אם במסגרת דיון חירום של הפוליטביורו – לאחר שנודע כי מתקפה סורית-מצרית מתוכננת להתחיל ב-6 באוקטובר ב-2 בצהריים. החלטת הפינוי נבעה מתוך חשש לחייהם של כ-7,000 אזרחים סובייטים ששהו בשתי מדינות העימות. היא התקבלה חרף העובדה שהפינוי עלול היה לתת לארה"ב ולישראל אינדקסיה ברורה לגבי הכוונות ההתקפיות של מצרים ושל סוריה.³⁹

סימנים ראשונים להכנות לקראת פינוי אזרחים סובייטים הגיעו לישראל ב-4 באוקטובר בשעה 4 אחרי הצהריים. קציני המודיעין, שעקבו אחרי המבוכה והבלבול בקרב משפחות

היועצים, למדו כי בעוד שהיועצים נצטוו להישאר, בני משפחותיהם קיבלו הוראה להתרכז בשטחי כינוס בחצות. ב-10 בערב זוהתה רכבת אווירית בת 11 מטוסי תובלה (מתוכם 6 מטוסי ענק מדגם "אנטונוב-22") העושה את דרכה לאיזור. דיווח כתוב ראשון על האירוע יצא רק כחמש שעות מאוחר יותר. ביום שישי בבוקר דיווח אמ"ן על שני מטוסים ראשונים שעזבו את קהיר בדרך למוסקווה.⁴⁰ ב-10 בבוקר דיווח אמ"ן כי "הבוקר היו אמורים 7 כלי שיט מתוך 12 אוניות המלחמה הסובייטיות שבנמלי

אלכסנדריה ומרסה מטרור לעזוב את נמליהן".⁴¹

הפינוי הסובייטי זרע – לראשונה – את זרעי הספק בתקפות הקונספציה. ראש אמ"ן הציע שלושה הסברים אפשריים למהלך:

1. הסובייטים יודעים שמצרים וסוריה הולכות לתקוף ופועלים להגנת אזרחיהם.
2. מוסקווה חוששת שישראל הולכת לתקוף.
3. משבר פתאומי ביחסיה של בריה"מ עם מצרים ועם סוריה. בדיון אצל שר הביטחון בבוקר ה-5 באוקטובר הודה זעירא – אולי לראשונה מאז החלה המתיחות – בכך ש"אולי גם במצרים יש משהו שאנחנו לא יודעים" והוסיף, כי אף שאין הוא משנה את הערכתו הבסיסית, "התרגיל הרוסי... מכניס לי ספק". לראש-הממשלה ולשריה אמר כמה שעות מאוחר יותר על הפינוי הסובייטי מנמלי מצרים: "[זה] דבר שלא קרה אלא פעם אחת, כאשר היה חשש שהמצרים יבצעו מה שקראו 'מלחמת שנת ההכרעה'. זה היה בשנת 1971 – אקט שמשמעותו הסתייגות בריה"מ מהתקפה מצרית". נראה כי לאור חששות אלה ציין זעירא בכמה הזדמנויות בדיוני יום שישי בבוקר, כי הוא מצפה

קריסת הקונספציה התרחשה ב-6 באוקטובר בשעה 4.30 לפנות בוקר – פחות מ-10 שעות לפני פרוץ הקרבות

הידיעה הצליחה לנתץ גם את הדבקות הקונספטואלית של אמ"ן. בבוקר ה-6 באוקטובר הוציא הארגון לקט שעסק בפינוי הסובייטי מסוריה וממצרים. לראשונה קבע אמ"ן כי "פינוי זה עשוי להתקשר בהכנות הערבים למלחמה".⁴⁷

הכישלון המודיעיני: כיצד הוא קרה?

יחסית להפתעות אסטרטגיות בסדר גודל דומה לזה של יום הכיפורים – בראש ובראשונה המתקפה היפנית על הצי האמריקני בפרל הרבור (7 בדצמבר 1941) ו"ברבוסה", מתקפת הפתע הגרמנית על בריה"מ (22 ביוני 1941) – כמות הספרות המחקרית על הפתעת יום הכיפורים היא קטנה. אמ"ן, הגוף העיקרי שאחראי לכישלון, מעולם לא חקר את עצמו, וככל הידוע גם המוסד לא בדק לעומק את אחריותו לפרשה. ועדת אגרנט, הגוף היחיד שחקר באופן פורמלי היבטים מסוימים של המלחמה ואת מכלול הכשל המודיעיני, מונתה לתפקיד בלחץ ציבורי, פעלה תחת לחץ זמן ובמשאבים מוגבלים, ולא הגיעה אל כל החומר (למשל, התרעת המלך חוסיין) ואל כל העדים הרלוונטיים למיצוי מחקרי מלא של הפרשה. גם אין זה מן הנמנע כי בלחץ האירועים נמנעה הוועדה מלהגיע למסקנות נחרצות יותר באשר לאחריותם האישית של חלק מהאחראים לכישלון. ספרי הזיכרונות המעטים שפורסמו על הפרשה נוטים להציג אותה מנקודת הראות (לעיתים המשוחזרת מאוד) של הכותב, ואף כי הם שופכים אור על אירועים מסוימים, הם אינם מספקים את הבסיס המוצק למחקר כולל ומוסמך של האירוע.

בשל קשיים אלה ערכם של

ההסברים שיובאו להלן הוא מוגבל בלבד. הם מקובצים לארבע קטגוריות: הסברים כלליים – בעיקר משנות ה-70 – המנסים להסביר את הכישלון תוך שימוש במידע המוגבל שעמד לרשות החוקרים באותה עת; הסברים המתמקדים בתוכניות ההונאה הערביות; ההסברים שהציעה ועדת אגרנט והסברים המתמקדים בצורת תפקודו של ראש אמ"ן, אלי זעירא, ערב המלחמה.

הטריח כנ"ח

רוב תלמידי הכשל המודיעיני של 1973 קיבלו את מסקנתה של ועדת אגרנט, ולפיה מקור הבעיה היה דבקותם של גורמי המודיעין ושל מקבלי ההחלטות בדרג הצבאי והמדיני בקונספציה, שהייתה נכונה לזמנה, אך ערב המלחמה כבר אבד עליה כלח. לפיכך, השאלה העיקרית שעימה התמודדו רובם הייתה מה גרם לצמרת הביטחונית של ישראל לדבוק בצורה כה אדוקה בקונספציה

חרף שפע המידע ההתרעתי הזמין שסתר אותה.

אחדות מהתשובות רחבות היקף יותר מאחרות. מיכאל הנדל, למשל, זיהה שלושה "מחסומי רעש", ששיבשו את האותות שזרמו לישראל ערב המלחמה:

מחסום ראשון נוצר על-ידי מקורות אחרים של איום כמו גם על-ידי השקט היחסי של המערכת בתחילת שנות ה-70 – בראש ובראשונה בשל הדטנט (ההפשרה) בין המעצמות. המחסום הזה חייד את חושי הקורבן לעבר גורמי איום בלתי רלוונטיים והרדימו מול אותות מתריעים, שלא עלו בקנה אחד עם התנהגות המערכת הבינלאומית.

מחסום שני נוצר על-ידי מאמצי ההסתרה וההונאה של מצרים ושל סוריה והטעה את הקורבן ביחס לכוונותיהן האמיתיות.

המחסום האחרון היה הרעש שנוצר בצורה בלתי מכוונת על-ידי הקורבן עצמו, ואשר הסיטו עוד יותר מתפיסה נכונה של המציאות המאיימת. האינטראקציה בין שלושת המחסומים האלה הובילה את הנדל למסקנה הפסימית כי "רק לעיתים נדירות ניתן למנוע הפתעה".⁴⁸

מחקרים אחרים התמקדו במה שהנדל כינה "המחסום השלישי". אברהם בן-צבי השווה בין הפתעת יום הכיפורים למתקפות פתע אחרות והגיע למסקנה כי שורש הבעיה ב-1973 היה נעוץ בנטייה הישראלית לתת עדיפות להנחות אסטרטגיות (שמלחמה מסוכנת מדי לערבים) על פני מידע ברמה הטקטית (שהצביע על הכנות ממשיות למלחמה).

אבי שליים הסביר את הכישלון הישראלי בהימצאותם של כמה חסמים פסיכולוגיים וארגוניים, שאותם זיהה כסביבה הפוליטית של ישראל כמו גם

ההונאה המצרית – הפסיבית והאקטיבית – ומהלכי ההסתרה הסוריים תרמו משמעותית להשגת ההפתעה. אבל חלק גדול מיעילותם נבע מהאמונה הישראלית העקשנית בתקפות הקונספציה

במערכות המודיעין והצבא.

גיניס גרוס סטיין הצביעה על מרכיבים של "חשיבת יחד" בתהליכי ההערכה וקבלת ההחלטות במערכת המודיעינית ובמערכת הביטחון כעל הסבר מרכזי לכשל הגדול.⁴⁹

חוקרים אחרים, שיש להם ניסיון בקהילת המודיעין הישראלית, הציגו הסברים הקשורים בצורה הדוקה יותר לעבודת אמ"ן מאשר לתיאוריות כלליות של הפתעה.

אלוף הראבן השווה בין הכשל של 1973 ל"עסק ביש" מ-1954 והסיק כי ליקויים בסיסיים בתוך אמ"ן ובמערך היחסים בין הארגון לבין צרכניו אחראים במידה רבה לבעיה.⁵⁰

צבי לניר מיקד את מחקרו בהבחנה בין הפתעה בסיסית להפתעה מצבית. מסקנתו העיקרית: ההפתעה הבסיסית של יום הכיפורים הייתה לא רק תוצר של תפיסה ישראלית בלתי נכונה ביחס לכוונות וליכולת של הערבים, אלא גם תוצר של הערכה מוטעית ביחס לעוצמה הישראלית. ערב המלחמה העריכה הצמרת הביטחונית הישראלית הערכת יתר את עוצמתה הצבאית של

ישראל.

גורם אחר איתר ראש יחידת הסיגינט של אמ"ן בזמן המלחמה, יואל בן-פורת. הוא טוען כי לעיוורון המחקרי ערב המלחמה אחראים במידה מכרעת היומרה והשחצנות של קציני מודיעין – בעיקר באגף המחקר – אשר האמינו כי הם יכולים להבין בצורה נכונה את מערך השיקולים המורכב של מנהיגים ערבים דוגמת סאדאת ואסד.⁵¹

בהתחשב בעומקו של הכישלון המודיעיני ביום הכיפורים הרי אף אחד מההסברים שהוצעו עד כה אינו סותר או שולל את האחר. הנפוץ הוא. במידה רבה הם משלימים זה את זה. חולשתם, עם זאת, נעוצה בעיקר בכך שהבסיס האמפירי שלהם חלש יחסית.

הוונאה

הוונאה מוגדרת כ"ניסיון מכוון מצד מבצע ההוונאה לטפלל (to manipulate) את תפיסותיהם של קורבנות ההוונאה במגמה לזכות ביתרון חד-צדדי עליהם".⁵² מתכנני המלחמה המצרים, שהיו מודעים היטב לצורך בהונאת ישראל כדי להשיג הפתעה אסטרטגית, התבססו על הדוקטרינה הסובייטית, הגורסת כי הדרך הטובה ביותר להסתיר הכנות ממשיות למלחמה היא באמצעות הסוואתן כתרגיל. האמצעי העיקרי שנקט להשגת יעד זה היה מידור חמור: העובדה כי ההכנות לתרגיל

"תחריר 41" הן למעשה הכנות למלחמה הייתה ידועה רק למספר קטן מאוד של שותפי סוד. למפקדיהן של שתי הארמיות בקו החזית נודע על הכוונה לצאת למלחמה רק ב-1 באוקטובר. למפקדי הדיוויזיות נודע הדבר ב-3 באוקטובר, ולמפקדי החטיבות – ב-4 באוקטובר. למפקדי המחלקות נודע על הכוונה לצאת למלחמה רק 6 שעות לפני שעת ה-"ש". רמה גבוהה של מידור נשמרה גם בצבא הסורי.⁵³

נוסף על כך ננקטו במצרים מהלכי הוונאה אקטיביים, שנועדו לשכנע את ישראל כי מטרת ההכנות הצבאיות היא תרגיל. מהלכים אלה כללו:

- בחירת החודש הקדוש של רמדאן כמועד לפתיחת המלחמה;
- ביצוע מספר רב של תרגילי גיוס ושחרור מילואים בשנה שלפני המלחמה;
- הוצאת הוראות דמה ליחידות הצבא לחזור לפעילות שגרה ב-7 באוקטובר בתום התרגיל;
- הוצאת פקודות, שלפיהן יחזרו ב-9 באוקטובר קצינים

הלומדים בקורסים לפעילות אימונים, לאחר שיסיימו את השתתפותם בתרגיל;

- הפצת מידע על הרשמה של קצינים ושל חיילים לעלייה לרגל למכה בסוף אוקטובר;
- יצירת אווירה של "עסקים כרגיל" בקו המגע עם כוחות צה"ל.⁵⁴

הוונאה מוצלחת נתפרת בהתאם לקונספציה הדומיננטית (אך המוטעית) של היריב. כפי שכבר ראינו, ערב סיום ההכנות האופרטיביות המצריות חזה אמ"ן כי פעולות אלה יתבצעו, אך במסגרת של תרגיל.⁵⁵ בצורה דומה העריך ראש מחלקת המחקר באמ"ן באוזני גולדה מאיר ב-3 באוקטובר: "ישנם דברים שמראים שזה תרגיל. יש ידיעות ודאיות על תרגיל. דוגמא אחת: עכשיו חודש רמדאן אצלם. בדקנו אם היו תרגילים גדולים ברמדאן. מסתבר שהיה תרגיל כזה לפני שנתיים. נוסף לזה שר המלחמה הוציא הוראה פנימית, שקצינים שרוצים לנסוע למכה, יוכלו לעשות זאת בחלק השלישי של חודש רמדאן..."⁵⁶

ראש אמ"ן אמר לוועדת אגרנט לאחר המלחמה: "לי לא הייתה לקראת המלחמה שום ידיעה שיכולתי להציג אותה כאווידנס. יכולתי להציג את הידיעות כידיעות שמסותרות כתרגיל. יכולתי להביא הוכחות על תאריך גמר התרגיל ועל סדרי פיזור המילואים ועל סידור שליחת הקצינים למכה". בדיעבד נאלץ זעירא לתת קרדיט למידור המצרי הקפדני: "אילו נשיא מצרים והפיקוד העליון לא היו מגלגלים את הדברים בצורה שאף אחד בצבא או כמעט אף אחד בצבא המצרי לא

ידע אם זה תרגיל או מלחמה, אז היינו יודעים".⁵⁷ ההוונאה המצרית – הפסיבית והאקטיבית – ומהלכי ההסתרה הסוריים תרמו משמעותית להשגת ההפתעה. אבל חלק גדול מיעילותם נבע מהאמונה הישראלית העקשנית בתקפות הקונספציה. לכן השאלות היותר מעניינות הן: מה הפך את הקונספציה לכל כך עמידה, ומה היו השפעותיה על מהלכי ישראל ערב המלחמה?

הסברי ועדת אגרנט

ועדת החקירה למלחמת יום הכיפורים עמדה על מספר גורמים – כגון קשיים טכניים בשליפת מידע, הצורך להימנע מהתרעות שווא, הרצון להגן על מקורות והקושי להבחין בין אותות לרעשים בזמן אמיתי – אשר מנעו מאמ"ן לתפוס בצורה נכונה את משמעות המידע הזמין. אבל המכשול הגדול ביותר בפני הבנה

נכונה של כוונות מצרים וסוריה היה הקונספציה. הוועדה סיכמה את הנושא באומרה:

(1) הקונספציה [כך במקור] שאודותיה דובר שם הפכה להיות מסקנה קבועה מראש של אמ"ן בנושא של הערכת סכנת המלחמה. (2) כמו בתקופת אפריל-מאי 1973, כך גם בחודש ספטמבר (אחרי הפלת 13 המטוסים הסוריים) ובימים הקריטיים – זוהי העיקר – של השבוע הראשון באוקטובר ועד החמישי בו ועד בכלל: שימש מסקנתו הנ"ל של אמ"ן יסוד מוסד של הערכתו, אותה ביטא בחזמתניות שונות בפני הגורמים הצבאיים והאזרחיים העליונים במדינה, כי האפשרות, שמצרים וסוריה עומדות לפתוח בעת ובעונה אחת במלחמה כוללת נגד ישראל בשתי החזיתות, הינה בגדר סבירות נמוכה, דבר אשר כמוהו כהערכה שסכנה כזאת כמעט ואינה קיימת. (3) הספק שעלה בליבו של ראש אמ"ן ביום 5 באוקטובר עקב הידיעות שהגיעו על הפינוי הבהול של משפחות המומחים הסובייטים מסוריה ומצרים לא היה בו כדי לעקור אז משורשיה את השפעתה המכרעת של הקונספציה על ההערכה האמורה.⁵⁸

הדיונים בתוך הארגון, או הצגה של מספר עמדות, המשקפות את חילוקי הדעות בין המעריכים. כפי שנודע לאחר המלחמה, קציני המחקר באמ"ן לא דיברו בקול אחד, ואחדים מהם העריכו כי ההכנות הערביות הן למלחמה. אבל מכיוון שלפי מתכונת העבודה של אמ"ן הוצגה בפני הצרכנים "עמדת מחקר" אחת,

"ישבתי כאן עד 9 בערב, וכל המטה הכללי היה במשרדיו עד 7 לערך. יכולנו לעשות הכול. אני הולך הביתה ב-9 וחושב לתומי, שכל אשר צריך היה להיעשות לפי תמונת המודיעין נעשה, ואיני יודע אותו זמן שלפני ארבע שעות בקומה מעליי הונח מידע על מלחמה..."

הרמטכ"ל (73) – רב-אלוף דוד אלעזר

אולם כפי שחברי הוועדה עצמם הבינו, הקונספציה הייתה גורם מרכזי – אבל לא בלעדי – לכישלון. שלושה גורמים נוספים שעליהם הצביעו חברו כדי להסביר מדוע היה כל כך קשה להתנתק ממנה.

גורם ראשון היה ביטחון היתר ביכולת צה"ל להביס את הצבאות היריבים גם ללא התרעה אסטרטגית. ביטויים לכך ניתן היה למצוא בדרג הצבאי והאזרחי כאחד, אולם השפעתו הייתה הרסנית במיוחד בדרג המודיעיני. ראש אמ"ן, אלוף זעירא, נתן לביטחון העצמי המופרז הזה ביטוי ברור כאשר הסביר לחברי הוועדה מדוע מנע את הפצתה של ההתרעה שהגיעה ביום שישי אחרי הצהריים, ואשר הסבירה את הפינוי הסובייטי בהחלטה ערבית לצאת למלחמה:

לא מצאתי לנכון ב-11 בלילה להזעיק את הרמטכ"ל ולהגיד: יש ידיעה כזאת ולהוסיף לו את מה שכתבו אחר כך, שהמקור לא הכי מהימן, ושיש טעויות, וגם אנוחנו חושבים אותו דבר. וצריך לזכור שבאותו זמן אני יודע והרמטכ"ל יודע שכל צה"ל במצב כוננות הכי גבוה... וכולנו עומדים עם האצבע על ההדק. כך הייתה גם ההרגשה של הרמטכ"ל, אני מניח, וגם שלי באותו לילה. זה לא מצב out of the blue שכולם נסעו הביתה, יום כיפור רגיל, וצריך להזעיק. אז הרמטכ"ל היה רואה את זה, אני מניח שהיה אומר: בסדר, אבל הרי לאורד"ש יש... בני פלד מחזיק את כל הטייסים בבסיסים, לחקר [אלוף חופ'] יש... כולם עומדים עם האצבע על ההדק? בסדר.⁵⁹

לא היו אלה מודעים לוויתורים הפנימיים בתוך הארגון ונטו להאמין אמונת שווא, כי כל חוקרי אמ"ן שותפים לקונספציה.⁶⁰ הגורם השלישי שתרם לעמידות הקונספציה מול זרם המידע שסתר אותה היה המונופול של מחלקת המחקר של אמ"ן בתחום המחקר המודיעיני. בתוך אמ"ן ניתנה עדיפות למחלקה בתפוצת חומר מסווג, והערכותיה נחשבו (בין השאר בשל כך) עדיפות על פני אלה של כל גורמי המחקר האלטרנטיביים – בראש ובראשונה גופי המודיעין של חיל האוויר ושל חיל הים וגופי המודיעין בפיקודים השונים. כתוצאה מכך היה כל הפיקוד הבכיר של צה"ל תלוי בצורה כמעט מלאה בהערכותיה של מחלקת המחקר של המודיעין.

בתוך קהילת המודיעין היה לאמ"ן מונופול מלא על הערכות המודיעיני, שכן למשרד החוץ ולמוסד לא היו גופי מחקר. ולבסוף, מקבלי ההחלטות אומנם יכלו לגבש לעצמם הערכות אלטרנטיביות – בעיקר בתחומים פוליטיים – אולם גם הם היו תלויים במומחיות ובידע שנצברו במשך שנים אך ורק באמ"ן,

גורם הרסני שני היה מתכונת העבודה של אמ"ן, שגרמה לצרכנים להבין בצורה לא נכונה את טבען האמיתי של הערכותיו. יש שתי מתכונות עיקריות להצגתה של הערכת מודיעין בפני צרכנים: הצגת עמדה דומיננטית אחת, כפי שגובשה במהלך

במיוחד בנושאים צבאיים. כתוצאה מכך לא היו ערב המלחמה במערכת הביטחון הישראלית כל ארגון או אדם בודד שיכולים היו לקרוא תגר על הערכות אמ"ן.⁶¹

ממכלול גורמים זה עולה תמונה של הסבר מוצק, המגובה בחומר עובדתי טוב. אולם נראה כי מסיבות שונות נמנעה ועדת אגרנט מלהתמקד בהיבט אחד של מעשה התשבץ שאותו ניסתה

לשילוב בין החלטת זעירא שלא להשתמש במקורות לבין הרושם שנוצר אצל הממונים עליו כי נעשה בהם שימוש היה אפקט קטלני על הערכותיהם של דיין ושל אלעזר באשר להסתברות שתפרוץ מלחמה

הרמטכ"ל וראש אמ"ן (173) – אלוף זעירא

מערכות אלה, נאמר כי הן הופעלו.

אין הרבה פרטים על הדינמיקה בתוך מחלקת המחקר של אמ"ן שמנעה השמעת דעות שסתרו את הקונספציה. העובדה שבויכוח שקדם לכוננות "כחול לבן" (אפריל 1973) צדקו זעירא, שלו ובמיוחד רע"ן מצרים, סא"ל יונה בנדמן, ומלחמה לא פרצה, ודאי שלא עודדה פתיחת ויכוח נוסף, כאשר ענני המלחמה

התקדרו שוב פחות מחצי שנה אחר כך. הנזיפות שלהן זכו רע"נים דוגמת אבי יערי וזוסיה קניאזיר, כאשר הפיצו ביוזמתם ידיעות התרעתיים חשובות לגורמים במערכת ובצבא, לא עודדו אף הן גיבוש אופוזיציה של ממש לתיזה המרכזית בארגון. מעבר לכך נראה כי אווירה זו ותרבות העבודה באמ"ן הקשו על כמה משוללי הקונספציה להביע את דעתם בוויכוחים פנימיים, וודאי שלדעתם לא ניתן ביטוי בהיר וברור בפרסומים ובדיונים מחוץ לאמ"ן.

לא ברור אם ראש אמ"ן אחראי אישית לתרבות עבודה קלוקלת זאת. מכל מקום, אישיותו הדומיננטית, ביטחונו העצמי ונטייתו ל"פסקנות של מפקד, שנבעה מביטחון עצמי רב ומנכונות

לשים עצמו פוסק אחרון בענייני מודיעין במדינה"⁶² הקרינו על נכונותם של האחרים להשמיע דעות שלא עלו בקנה אחד עם עמדתו.⁶³ מציאות זאת בשילוב עם שיטת עבודה, שהציגה בפני המחליטים "עמדת מחקר" יחידה, הביאו לכך שהצרכנים התרשמו כי באמ"ן קיים קונסנזוס, בעוד שבפועל הם קיבלו הערכה ששיקפה את עמדותיהם של ראש אמ"ן, של רמ"ח המחקר ושל רע"ן מצרים, אך לא בהכרח את דעת האחרים.

תרומתו האישית של זעירא לעיכוב הפצתן של ידיעות התרעתיים ברורה יותר. כזכור, היו שלושה מקרים כאלה: הראשון הוא אי-דיווח במועד על הידיעה שהתריעה כי התרגיל המצרי יהפוך למלחמה ב-1 באוקטובר. זעירא מסר עליה לרמטכ"ל רק בבוקר אותו מועד, תוך שהוסיף כי הציל לו בכך את שנת הלילה.

המקרה השני מתייחס לידיעה שהגיעה לראש המוסד ב-2 אחרי חצות של ה-4 באוקטובר. זמיר מסר בשיחת טלפון לראש אמ"ן על הידיעה, תוך שהגדיר אותה כ"התרעת מלחמה". הגם שוועדת אגרנט הטיחה ביקורת בראש המוסד על שלא וידא כי ראש-הממשלה קיבלה את ההתרעה, נראה כי תפקידו של זעירא בפרשה זו היה חמור לא פחות. בניגוד לזמיר (שיצא לאירופה לפגוש את המקור) נכח זעירא בשלוש ישיבות שדנו במצב באותו יום שיש. אף כי לפחות בהזדמנות אחת ציין כי זמיר נסע לחו"ל בדחיפות "בקשר להתרעה אסטרטגית", אין כל אינדיקציה לכך

לפתור. הכוונה היא לפעולות שונות שביצע ראש אמ"ן בימים שלפני המלחמה, ואשר חיזקו את נטיית מקבלי החלטות לתפוס בצורה מעוותת את המצב – דווקא כאשר עיוותי תפיסה כאלה הפכו למסוכנים ביותר.

תפקידו האישי של זעירא

המונופול שהיה לאמ"ן ב-1973 על מחקר מודיעיני וההערכה הרבה שרחש דרג מקבלי החלטות לצמרת אמ"ן ולהערכותיה יצרו בתחילת אוקטובר 1973 סביבת קבלת החלטות, שבה ניתן לראש אמ"ן מעמד מכריע בקביעת תוצאותיהם של דיונים צבאיים ואזרחיים. כפי שהתברר בשנים האחרונות, מעמדו המיוחד של זעירא יחד עם אמונתו העיקשת בתקפות הקונספציה תרמו לשחיקה משמעותית בערך ההתרעות שנכנסו למערכת. הדבר בא לידי ביטוי בשלושה תחומים:

- אווירה בתוך אמ"ן שהקשתה על קצינים להשמיע דעה הנוגדת את זו המקובלת.
- ידיעות שסתרו את הקונספציה – עוכבה הפצתן לצרכנים שמחוץ לאמ"ן.
- הימנעות – לפחות עד יממה לפני המלחמה – מלהפעיל אמצעי איסוף מיוחדים, שיכולים היו להניב התרעות איכותיות. לממונים, שבדקו את הסטטוס המבצעי של

שהבהיר לצרכנים את אופי ההתרעה ואת מקורה. מאיר, דיין ואלעזר הכירו את המקור. הם קראו את הידיעות שסיפק במקורן הגולמי, ידעו כי הוא נחשב לפנינת הכתר של המוסד, וגם ידעו כי הוא האחראי למידע שעל בסיסו נבנתה הקונספציה. סביר על כן להניח, כי אילו היה זעירא מבהיר להם כי מקור זה העביר התרעה מלחמה כמה שעות קודם לכן, התרעה כזאת הייתה נלקחת בצורה רצינית הרבה יותר.⁶⁴

ולבסוף, העובדה שהרמטכ"ל לא היה מודע במשך שעות קריטיות למידע שהסביר את הפינוי הסובייטי הבהול בכוונתן של מצרים ושל סוריה לצאת למלחמה עיכבה – על-פי עדותו – את גיוס המילואים בשעות יקרות רבות. וכך התבטא הרמטכ"ל, דוד אלעזר, שלושה חודשים לאחר המלחמה:

ישבתי כאן עד 9 בערב, וכל המטה הכללי היה במשרדו עד 7 לערך. יכולנו לעשות הכול. אני הולך הביתה ב-9 וחושב לתמי, שכל אשר צריך היה להישות לפי תמונת המודיעין נעשה, וזו יודע אותו זמן שלפני ארבע שעות בקומה מעלי הנח מידע על מלחמה, וזו אינו מראה לי... אילו ראיתי את ה"יר בשעה חמש, בחמש וחצי לערך או בשש, הייתי מוציא פקודת גיוס למילואים, כי כוונתי ג' הייתה כבר מהבוקר. משרד הגיוס פתוחים, והכול היה מתארגן מהר. הממשלה התפזרה ביום שישי תוך קבלת החלטה, שאם יהיה מצב המח"ב גיוס מילואים, אני ושר הביטחון מוסמכים לעשות זאת – גם בלי ישיבת ממשלה. אילו עשינו זאת בשעה שש ביום שישי, היו מגיעים כוחות המילואים של פיקוד הצפון לקווים עוד לפני הפתיחה באש, והסורים לא היו מבקיעים את החזית. כוחות פיקוד דרום לא היו מגיעים, אך לפחות היו יוצאים מסודרים, ולא רצים טנק טנק כמו משוגעים, בלתי מזוודים ולא על גבי מובילים. חוג הזה, בשביל הסדיר היה לי לידה שלם... לפי תוכנית 'שובך יונים' (תוכנית ההגנה על התעלה בכוח סדיר), שתורגלה כבר מספר פעמים, הייתי מטיס חטיבת צנחנים למעוזים, היינו מופסים את כל המעוזים, גם את הריקים. 13 סוללות ארטילריה היו נפרסות בתעלה. האוגדה הסדירה בסיני הייתה נפרסת קדימה. המצרים לא היו צולחים את התעלה. אולי היו מצלחים בפערים בין המעוזים הדרכיים, אך לא לכל רוחב החזית לכל אבדות כמו בפאראדה (מצעד).⁶⁵

אולם הנוק שנגרם בימים שלפני פרוץ המלחמה לא הוגבל רק לאי-הפצת ידיעות שסתרו את עמדת המערכת. כפי שידוע היום, כחלק מההכנות למלחמה הכין אמ"ן במהלך השנים מספר אמצעי איסוף, שאמורים היו להיות מופעלים רק במצב חירום. מקבלי ההחלטות בדרג הביטחוני, שהיו מודעים לקיומם של אמצעים אלה, נטו להתייחס אליהם כאל פוליסת ביטוח לאומית. עם גבור המתוחות שאלו דיין ואלעזר את זעירא אם הפעיל אמצעים אלה. תשובתו הייתה כי אמ"ן משתמש בכל אמצעי האיסוף העומדים לרשותו.⁶⁶

לא כך היו פני הדברים. בשנת 1993 אישר הרמטכ"ל באותם ימים, רב-אלוף אהוד ברק, כי עד ה-5 או ה-6 באוקטובר לא עשתה קהילת המודיעין שימוש בכל המקורות שבהם ניתן היה

להשתמש כדי לבחון אפשרות של מלחמה. ראש מחלקת האיסוף של אמ"ן ב-1973, אל"ם מנחם דיגלי, אמר דברים דומים. הוא ביקש מזעירא במספר הזדמנויות לאחר ה-1 באוקטובר להפעיל אמצעים אלה. הבקשות נדחו, וב-5 באוקטובר בשעה 5 אחרי הצהריים הם עדיין לא הופעלו.⁶⁷

לשילוב בין החלטת זעירא שלא להשתמש במקורות לבין הרושם שנוצר אצל הממונים עליו כי נעשה בהם שימוש היה אפקט קטלני על הערכותיהם של דיין ושל אלעזר באשר להסתברות שתפרוץ מלחמה. אמונתו של דיין בתקפות הקונספציה עלתה – כפי שהסיקה ועדת אגרנט – לאחר שראש אמ"ן מסר לו ב-5 באוקטובר שכל אמצעי האיסוף שלו פועלים.⁶⁸ והרמטכ"ל אמר כי בשבוע שלפני פרוץ המלחמה שאל את זעירא פעמיים, אם – כאשר הוא אומר "סבירות נמוכה" – הוא מסתמך על כל אמצעי האיסוף. תשובת ראש אמ"ן הייתה חיובית. על כך הוסיף אלעזר: "זה כמו בילבל אותי עוד יותר, כיוון שידעתי את יכולתם [של כל אמצעי האיסוף]; ואם אין מהם מידע על מלחמה, סימן שהכול בסדר. עתה ברור לי שלא אמרו אמת".⁶⁹

מדוע פעל זעירא בצורה שבה פעל היא שאלה כבדה, שאת התשובה עליה לא ניתן לתת כאן.⁷⁰ אבל בסופו של דבר דרך פעולתו ערב המלחמה שחקה את ערכם של האותות מבשרי המלחמה שעמדו לרשות ישראל. שחיקה זו נגרמה בשלוש צורות:

- ראשית, זעירא הציג בפני מקבלי ההחלטות חוות דעת חד-משמעית בצורה קיצונית של "עמדת המחקר", ולפיה מלחמה אינה סבירה.
- שנית, עיכוב הפצתו של מידע חיוני לצרכנים הפך את המידע ההתרתתי החשוב ביותר לבלתי זמין לשר הביטחון ולרמטכ"ל, בדיוק כאשר היו צריכים להחליט אם לגייס מילואים או לא.
- שלישית, ההוראה להימנע משימוש באמצעי האיסוף לשעת חירום מנעה מישראל את פירותיהם, דווקא כאשר אלה היו כל כך חיוניים, ומבלי שמקבלי ההחלטות היו מודעים לכך שהאמצעים לא הופעלו.

התוצאה הסופית של כל אלה הייתה היווצרותה של תמונת מצב מעוותת אצל מקבלי ההחלטות, שבה כמות האותות צומצמה בצורה מלאכותית, ולכן יחס האותות/רעשים, שעל-פיו קיבלו את החלטתם להימנע מגיוס מילואים, לא תאם את האיות ואת הכמות של המידע המודיעיני שעמד לרשות קהילת המודיעין של ישראל ערב המלחמה.

סיכום

ב-18 השעות הראשונות של המלחמה כבש הצבא המצרי את רוב קו בר-לב והעביר לגדה המזרחית של התעלה 90 אלף חיילים, 850 טנקים ו-11 אלף כלי רכב אחרים. המחיר ששילם בעבור הישג מרשים זה היה 20 טנקים, 5 מטוסים ו-280 חיילים הרוגים. צה"ל איבד באותן שעות 187 מתוך 290 הטנקים שעיימם פתחה אוגדת "סיני" את המלחמה, וחיל האוויר איבד ב-27 השעות הראשונות למלחמה 30 מטוסים (כולל בחזית הסורית).⁷¹ שמונה

ימים מאוחר יותר, ב-14 באוקטובר, יצאה מצרים למתקפה הגדולה השנייה שלה במלחמה. הפעם סיפקה קהילת המודיעין התרעה איכותית על המתקפה המתקרבת, וצה"ל נערך בהתאם. הצבא המצרי איבד במתקפה זו כ-260 טנקים, כ-200 כלי רכב משוריינים אחרים וכאלף חיילים, בלי שהשיג כל הישג בשטח. ישראל איבדה פחות מ-40 טנקים.⁷²

נתונים אלה מציגים בצורה ברורה כיצד השפיע כישלוננו של אמ"ן במתן התרעה אסטרטגית איכותית ערב המלחמה על הצורה ועל האופן שבהם התנהלה אותה מלחמה. על בסיס החומר הזמין כיום ניתן להסיק בצורה ברורה עוד יותר מאשר בעבר, כי שורש הכישלון המודיעיני הזה לא היה בהעדר מידע, אלא בהבנה הבלתי נכונה – בעיקר בצמרת אמ"ן ובנקודות כובד מרכזיות במחלקת המחקר – את המידע ההתרעתי הזמין. מסקנה זו עולה בקנה אחד עם מסקנתו של רוב המחקר המודרני בסוגיה של מתקפת הפתע. על רקע המחיר היקר ששולם במלחמה בשל הכישלון המודיעיני במתן התרעה אסטרטגית ועוד יותר מכך בשל החשיבות הקריטית של התרעה איכותית לביטחונה הלאומי של ישראל ניתן היה לשער שהרשויות המוסמכות יחקרו את הכישלון בצורה מדוקדקת. אולם חקירה כזאת מעולם לא התבצעה. החקירה הרשמית היחידה של הכישלון המודיעיני נעשתה על-ידי ועדת אגרנט, וזו פעלה בתנאים קשים, במידה מסוימת בתוך ערפל שאחרי מלחמה, כאשר נדמה היה שמלחמה נוספת ממשמשת ובאה. אף לא אחד מחברי הוועדה היה קצין מודיעין מקצועי, הוועדה לא הייתה מודעת לחלק מההתרעות שקיבלה ישראל ערב המלחמה, היא לא חקרה עדי מפתח בפרשה, במיוחד במחלקת המחקר של אמ"ן, והיא עבדה תחת לחץ זמן וייתכן שגם תחת תחושה של לחץ פוליטי. בתנאים כאלה אך טבעי הוא כי תקפות חלק ממסקנותיה עומדת כיום בסימן שאלה.

לטראומות כמו אלה שעברה קהילת המודיעין הישראלית ביום הכיפורים יש גם ערך חיובי: הן משמשות על-פירוב כזריקות חיסון המאפשרות לקורבן להתמודד ביתר הצלחה עם מצבים מסוכנים כאלה בעתיד. אולם כדי שימוצה מטראומות כאלה הערך החיובי יש לדעת מה הוביל אליהן, אילו שגיאות נעשו, ומה היה המחיר של שגיאות אלה. למשל, הכישלון המודיעיני של ארה"ב בפרשת פרל הרבור נחקר על-ידי תשע ועדות חקירה צבאיות ואזרחיות שונות ונטחן עד דק במאות מחקרים, מאמרים וספרים. לרשות קצין המודיעין האמריקני, החפץ לדעת מה הייתה השתלשלות האירועים שהובילה לחמור שבמחדלי המודיעין בתולדות ארה"ב, עומדת איפוא קרן שפע של חומר מתועד ומבוסס היטב, המאפשרת לו ללמוד מטעויות העבר כדי להימנע מהן בעתיד.

בניגוד ליחידות אחרות בצה"ל – בראש ובראשונה חיל האוויר – שביצעו תחקירים יסודיים לאחר מלחמת יום הכיפורים, אמ"ן מעולם לא חקר את חלקו במחדל הקשה. ניתן אולי להבין מדוע ראה לנכון אלוף שלמה גזית – שנכנס לתפקיד של ראש אמ"ן באפריל 1974 בעקבות מסקנתה של ועדת אגרנט להדיח את אלי זעירא – להימנע מקיום חקירה מקצועית ומקיפה בפרשה. בעיות מבצעיות דחופות והחשש כי חקירה נוקבת וכואבת עלולה לדרדר עוד יותר את המורל באגף המודיעין ולפגוע

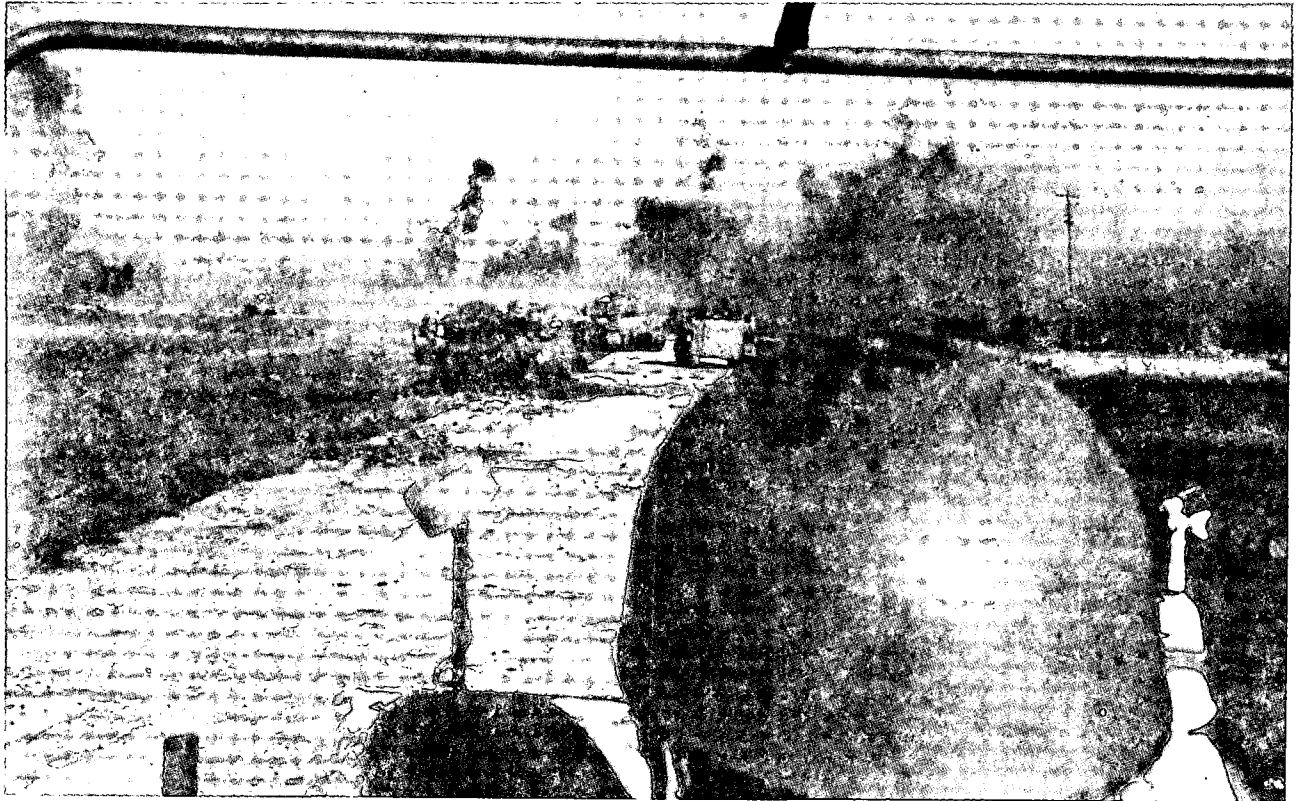
בביצועיו מילאו בוודאי תפקיד בהחלטה זו. קשה יותר להבין מדוע בשנים שלאחר מכן, כאשר אמ"ן כבר התאושש מפצעי 1973, נמנעו מכך יורשיו. 25 שנים לאחר החמור שבכישלונותיו מציב אמ"ן לקציני המחקר שלו – אשר לצעירים שבהם אירועי 1973 הם בבחינת היסטוריה עתיקה – קומץ מסמכים הנוגעים לאפיוזודות מסוימות שתרמו לאסון. אומנם אין להתעלם מכך שגם ללא חקירה עצמאית נעשו וממשיכים להיעשות מאמצים גדולים, בחלקם בהחלט מוצלחים, לתקן אותן נקודות תורפה – חלקם במישור הארגוני הטהור, חלקם בתחום התרבות הארגונית וחלקם במישור האישי – אשר הכשילו את אמ"ן במבחן החשוב ביותר בתולדותיו. אבל ללא מסד מוצק של מורשת היסטורית מתועדת היטב, שתעמוד לרשות קציני המודיעין הצעירים, הולך ומתמסמס האפקט המקצועי החיובי של טראומת 1973.

הערות

1. ראש אמ"ן, אלוף אלי זעירא, בישיבת הקבינט ב-24 באפריל 1973, דו"ח ועדת החקירה לאירועי יום הכיפורים, דו"ח חלקי נוסף: הנמקות והשלמות לדו"ח החלקי מיום ט' בניסן תשל"ד (1.4.1974) (להלן אגרנט), עמ' 71. התבטאות זו, ששזורה בה נימת זלזול כלפי הערבים, משקפת בכל זאת תפיסה נכונה של תפקיד המלחמה בראייה הערבית.
2. שם, עמ' 69.
3. Mohamed Abdel Ghani El-Gamasy, *The October War: Memoirs of Field-Marshal El-Gamasy of Egypt*, Cairo, The American University of Cairo Press, 1993, pp. 182-183.
4. אגרנט, עמ' 28; אריה בראון, *משה דיין במלחמת יום הכיפורים*, תל-אביב, עידנים, 1992, עמ' 63.
5. איכות ההתרעה תלויה בשני מרכיביה: בהירותה – עד כמה הצליחה לשכנע את מקבלי ההחלטות לנקוט צעדים לקידום פני האיום; ועיתויה – האם היא ניתנת די זמן מראש, כך שניתן יהיה לנקוט צעדים אלה.
6. אל-גמסי, עמ' 149-152, 176-178; סעד א-דין א-שאולי, *חציית התעלה: זיכרונות הרמטכ"ל המצרי במלחמת יום הכיפורים*, תל-אביב, מערכות, 1987, עמ' 126-134.
7. Lon Nordeen and David Nicolle, *Phoenix Over the Nile: The History of the Egyptian Air Power, 1932-1994*, Washington D.C.: Smithsonian Institution Press, 1996, pp. 269-273; אל-גמסי, עמ' 108, 176-178, 143-145.
8. עדות זעירא בפני ועדת אגרנט, אגרנט, עמ' 85.
9. אלי זעירא, *מלחמת יום הכיפורים: מיתוס מול מציאות*, תל-אביב, ידיעות אחרונות, 1993, עמ' 68-69, 210.
10. זעירא, עמ' 85-87; אגרנט, עמ' 61, 64, 84-85, 88.
11. בראון, עמ' 23; אגרנט, עמ' 69-70.
12. זעירא, עמ' 92.
13. בראון, עמ' 35.
14. שם, עמ' 34-35.
15. שם, עמ' 38-39; אגרנט, עמ' 166.
16. אהרון (רוני) ברגמן, מכתב למערכת, *הארץ*, 9 ביוני 1998; זאב שיף, *הארץ*, 12 ביוני 1998; בראון, עמ' 39-40; זעירא, עמ' 96; שלמה נקדימון, *ידיעות אחרונות*, 29 בספטמבר 1993; ראיון עם אלוף (מיל') אבי יערי, 10 באוגוסט 1998.
17. בראון, עמ' 56.
18. שם, עמ' 44.

- Abraham Ben-Zvi, "Hindsight and Foresight: A Conceptual Framework for the Analysis of Surprise Attacks", *World Politics* 28, no. 3, April 1976, pp. 381-395;
- Avi Shlaim, "Failures in National Intelligence Estimates: The Case of the Yom Kippur War", *World Politics* 28, no. 3, April 1976, pp. 348-380;
- Janice Gross Stein, "The 1973 Intelligence Failure: A Reconsideration", *The Jerusalem Quarterly* 24, Summer 1982, pp. 41-44.
- Alouph Hareven, "Disturbed Hierarchies: Israeli Intelligence in 1954 and 1973", *The Jerusalem Quarterly* 9, Fall 1978, pp. 3-19
51. צבי לניר, **ההפתעה הבסיסית: מודיעין במשבר**, תל-אביב, הקיבוץ המאוחד, 1983; יואל בן-פורת, "הערכות המודיעין (estimates) – מדוע הן קורסות?" בתוך צבי עופר ואבי קובר, **מודיעין וביטחון לאומי**, תל-אביב, מערכות, 1987, עמ' 223-250.
52. מיכאל הנדל, "מודיעין והונאה", **מודיעין וביטחון לאומי**, עמ' 386-430, עמ' 430.
53. אהרון זאבי, "תוכנית ההונאה המצרית", **מודיעין וביטחון לאומי**, עמ' 431-438, עמ' 431; **שאולי**, עמ' 153; **אל-גמסי**, עמ' 197-198.
54. **זאבי**, עמ' 432-435; **שאולי**, עמ' 150-151; **אל-גמסי**, עמ' 181, 194-197.
55. **אגרנט**, עמ' 12.
56. **שם**, עמ' 15.
57. **שם**, עמ' 147, 152.
58. **שם**, עמ' 80.
59. **שם**, עמ' 157.
60. **שם**, עמ' 157-160.
61. **שם**, עמ' 160-175.
62. דו"ח **ועדת אגרנט**, **ועדת החקירה – מלחמת יום הכיפורים**, תל-אביב, עם עובד, 1975, עמ' 34.
63. ראו, לדוגמה, **בן-פורת**, עמ' 54.
64. **זמיר**, 24 בנובמבר 1989; **נקדימון**, 24 בנובמבר 1989; **נקדימון**, 29 בספטמבר 1993; **אדליסט**, 24 בספטמבר 1993; **זעירא**, עמ' 85-87, 92-93, 119, 123; **בראון**, עמ' 59.
65. **בן-פורת** מצטט שיחה עם דוד אלעזר, **בן-פורת**, עמ' 103.
66. **שם**, עמ' 103; **בראון**, עמ' 58, 71.
67. **הטלוויזיה הישראלית**, **ערוץ 1**, 19 בספטמבר 1993; **בן-פורת**, עמ' 53, 55; אלכס פישמן, **חדשות**, 24 בספטמבר 1993.
68. דו"ח **ועדת אגרנט**, תל-אביב, עם עובד, 1975, עמ' 46.
69. משה זונדר, **עיתון תל-אביב**, 4 באוקטובר 1991; **בן-פורת**, עמ' 103.
70. לדיון בסוגיה זו ראו:
- Uri Bar-Joseph, "Israel's Intelligence Failure of 1973: New Evidence, A New Interpretation and Theoretical Implications", *Security Studies*, Vol. 4, no. 3, Spring 1995, pp. 584-609
71. **שאולי**, עמ' 168; חנוך ברטוב, **דרו – 48 שנים ועוד עשרים יום**, תל-אביב, מעריב, 1978, עמ' 52, 70.
72. Trevor N. Dupuy, **Elusive Victory: The Arab-Israeli Wars, 1947-1974**, New-York, Harper & Row, 1978, p. 487
19. **זעירא**, עמ' 143-144. על המלך חוסיין ברשימת מקבלי המשכורות של ה-CIA ראו, למשל:
- John Ranelagh, **The Agency: The Rise and the Decline of the CIA**, New-York, Touchstone, 1987, p. 580;
- Bob Woodward, **Veil: The Secret War of the CIA 1981-1987**, New-York, Simon & Schuster, 1987, p. 218
20. **בראון**, עמ' 45, 49.
21. **זעירא**, עמ' 128, 134-135, 152, 199; **בראון**, עמ' 33.
22. **זעירא**, עמ' 152.
23. **אגרנט**, עמ' 171-172; יאיר שלג, **כל העיר**, 24 בספטמבר 1993; יוסי מלמן, **הארץ**, 21 באוגוסט 1996.
24. **אגרנט**, עמ' 159-160; **ראיון עם יערי**, 10 באוגוסט 1998.
25. **בראון**, עמ' 47, 49.
26. **אגרנט**, עמ' 77.
27. **שם**, עמ' 79.
28. **שאולי**, עמ' 150.
29. **בראון**, עמ' 39, 42.
30. **שם**, עמ' 45; **זעירא**, עמ' 128; יואל בן-פורת, **נעילה**, תל-אביב, עידנים, 1991, עמ' 23, 49-50.
31. **אגרנט**, עמ' 309; **בן-פורת**, עמ' 48-50.
32. **אגרנט**, עמ' 12.
33. **בראון**, עמ' 44-46; **אגרנט**, עמ' 21.
34. **בראון**, עמ' 42, 48-49, 57; **זעירא**, עמ' 152; **אגרנט**, עמ' 21, 310.
35. **בראון**, עמ' 48.
36. **שם**, עמ' 49. ועדת אגרנט קבעה (עמ' 54) כי ראש המוסד, צבי זמיר, שגה בכך שלא שלח העביר את ההתרעה למשה דיין ולגולדה מאיר.
37. **אגרנט**, עמ' 16.
38. **שם**, עמ' 79.
39. Victor Israelyan, **Inside the Kremlin During the Yom Kippur War**, University Park, Penn State Press, 1995, pp. 2-4
40. **נקדימון**, 29 בספטמבר 1993; **בן-פורת**, עמ' 58-60; **זעירא**, עמ' 152.
41. **בראון**, עמ' 62; **זעירא**, עמ' 152.
42. **אגרנט**, עמ' 75-76, 78; **בראון**, עמ' 62.
43. רן אדליסט, **חדשות**, 24 בספטמבר 1993; **נקדימון**, 29 בספטמבר 1993; **בן-פורת**, עמ' 115.
44. זהות המקור נשארה עלומה גם כיום, אך ידוע כי הוא גויס על-ידי המוסד אחרי 1967. הידיעות שמסר היו "ברמה הפוליטית, מהימנותן גבוהה, והן נותנות תמונה מדויקת ובזמן אמיתי על כוונותיהם הפוליטיות והצבאיות של כמה ממדינות ערב". אחדות מהן היו "חלומי של כל שירות ביון בעולם". לאור ערכו יוצא הדופן הופך המידע שהעביר בצורתו הגולמית לראש-הממשלה ולשר הביטחון ומאוחר יותר גם לרמטכ"ל. נוסף על העברת המידע, שישמש כבסיס לבניית הקונספציה, העביר המקור לישראל לפחות שתי התרעות מלחמה שלא התממשו (דצמבר 1972 ואפריל 1973) לפני ההתרעה שהעביר כ-40 שעות לפני פרוץ המלחמה (**זעירא**, עמ' 85-87, 92-93, 119, 123).
45. **אדליסט**, 24 בספטמבר 1993.
46. צבי זמיר, **ידיעות אחרונות**, 24 בנובמבר 1989; **נקדימון**, 24 בנובמבר 1989; איתן הבר, **היום תפרוץ מלחמה**, תל-אביב, עידנים, 1987, עמ' 11; **נקדימון**, 29 בספטמבר 1993; **אדליסט**, 24 בספטמבר 1993.
47. **אגרנט**, עמ' 136.
48. Michael I. Handel, "Perception, Deception and Surprise: The Case of the Yom Kippur War", *Jerusalem Papers on Peace Problems*, Hebrew University of Jerusalem, The Leonard Davis Institute for International Relations, 1976, no. 19, pp. 7-8

הקרב לכיבוש המובלעת ברמת הגולן

סא"ל אברהם זהר

שונים של מורדות החרמון, צפון חבל הבשן, מסגרת אגן דמשק ואגן נחל הרקאר, בדרומה של ה"מובלעת". שטח טרשי, מכוסה סלעי בזלת וגדרות אבנים, המקשים על העבירות, אך מאפשרים פריסה ותמרון של כוחות שריון, טובים יחסית. במרחב זה שרחבו כעשרה ק"מ מצויים מספר תלי געש, שהגבוה בהם הוא תל-שער. צפונה לו מצוי מרחב הלגיה הקטנה המכוסה גבשושיות לבה המכבידות על העבירות ועל התמרון ומגבילות אותם ל"מסילים" (ואדיות שטור-חיים) ולדרכים קיימות. באגף הצפון-מערבי מצויות חורשות. כל אלה מקשים על הבאת עצמה של גופי טנקים לביטוי מלא. שלושה נתיבים מרכזיים מצויים במרחב ה"מובל-עת": האחד — כביש קוניטרה-דמשק (ציר "אמריקה"), ולאורכו ח'אן ארינבה-צומת מעץ, תל-שמס וסעסע. השני — מסערה-מזרעית-בית-ג'ן-סעסע (ציר "צין-שרפה"); והשלישי בקעתא-ג'כתא-אל-ח'שב-טרנגיה-חרפא.

האויב

(ראה מרשמים 1, 2)

בקרב נטלו חלק כוחות של דיביזיית חי"ר 7 מתוגברת בכוח משלוח מרוקני וחטיבת טנקים 65 של דיביזייה 3; בערב ה'21

קרב ההגנה

חמישה ימים עמדו כוחות פיקוד הצפון בקרב הגנה עיקש. אל אוגדת איתן שהגנה על הגולן ב"6 באוקטובר, הצטרפה ב"7 באוקטובר אוגדת לנר. ב"8 באוקטובר נכנסה לדרום הגולן אוגדת פלד. ב"10 באוקטובר היה כל הגולן הישראלי, עד לקו ה"סגול" (למעט החרמון) בידי צה"ל. שתי דיביזיות חי"ר סוריות ודיביזייה משוריית סורית אחת, שהעמיקו חדור בדרום ובמרכז, עד לקו המפלים, נסוגו והותירו בשדה הקרב שנשמט מידם כ-800 טנקים: בפתחת קוניטרה, ניסו עדיין, ב"9 באוקטובר, כוחות של דיביזיית חי"ר וחטיבת שריון לתקוף, וכמעט יכלו לכוחות חטיבה 7 מאוגדת איתן, אך נסוגו תוך הסבת אבדות ניכרות, לשני הצדדים.

הישגי צה"ל בקרב ההגנה מול סוריה, בלטו בהשוואה למצב בחזית התעלה, בה התפתחו קרבות סטטיים, בעקבות כישלון התקפת הנגד ב"8 באוקטובר.

זירת הקרב

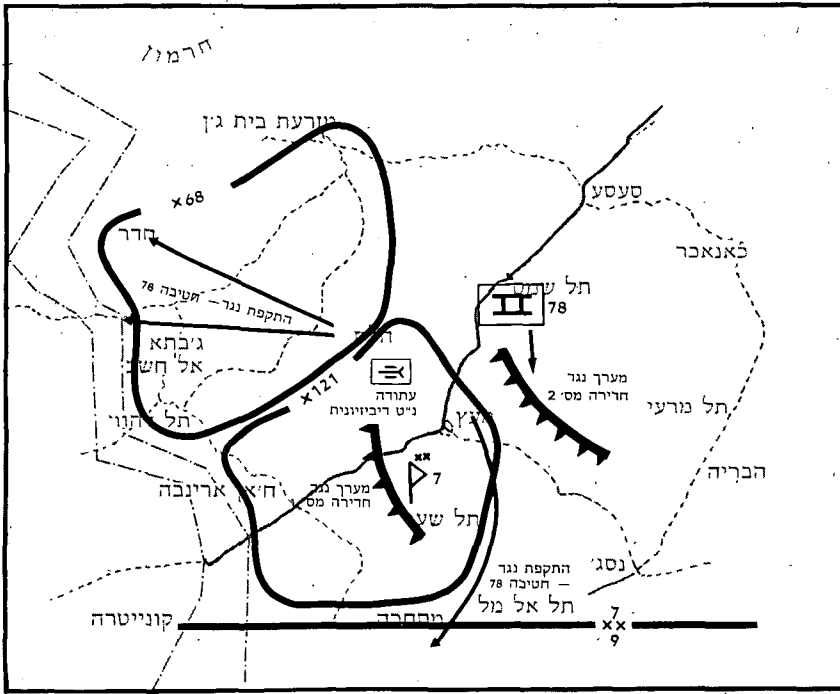
ה"מובלעת" נתחמה על-ידי מעשה המלח-מה. היא משתרעת למן מורדות החרמון ועד למרחק של כ-22 ק"מ דרומית לבית ג'ן, ומן הקו ה"סגול" ועד למרחק של כ-20 ק"מ מזרחה לו. היא מצויה במרחבים גיאוגרפיים

קלאוזוביץ, פילוסוף המלחמה המו-דרנית, הדגיש בחיבורו "על המלח-מה" עד כמה חשוב למגן לנצל את הישגיו בקרב ההגנה: "יהיה זה תמיד משגה חמור, לא לנצל באופן כלשהו, את הניצחון שהושג על ידי ההגנה ולא להביא אותו לידי ביטוי במאזן המלחמה, כי אז יתבזבז לריק".¹

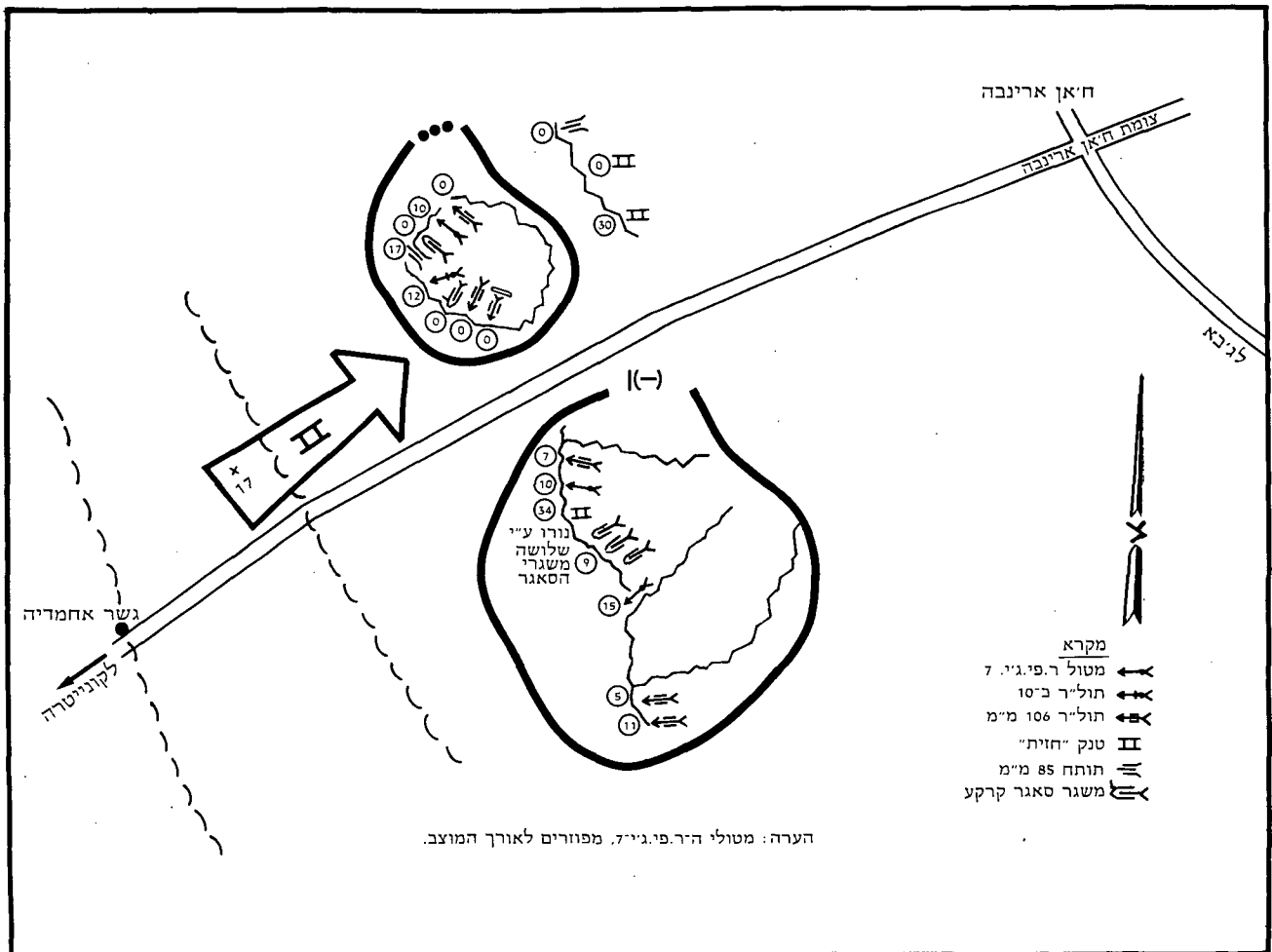
מלחמת יום הכיפורים, כשאר מלחמות "30 השנים" של צה"ל נגד צבאות ערב תיחשב כמלחמת מגננה אסטרטגית, ואפילו פעולות התקפה טקטיות, כמו כיבוש המובלעת ברמת הגולן אינן משנות לא את צורת היסוד של המלחמה, שנכפתה עלינו ולא את מטרותיה.

הדברים הבאים יעסקו בסוגיה של מעבר מהגנה להתקפה במסגרת מגננה, של כוחות פיקוד הצפון במלחמת יום הכיפורים וינסו לבחון "מקרה פרטי" זה מנקודות מבט שונות לרבות אלה של התיאוריה הצבאית.

מפה מס' 1: הערכות כוחות דיביזיה 7 ותכנון התקפות הנגד

מפה מס' 2: מוצב נ"ט בח'אן ארינבה

באוקטובר נוספה לזירה חטיבת שריון מוקטנת עיראקית שכללה כ־100 טנקים ובו בלילה עוד חטיבה ממוכנת. מסמך שלל של גודר נ"ט הדיביזיוני של דיביזיית חי"ר 7, מגלה כי הדיביזיה נערכה להגן בגזרה הצפונית במגמה למנוע חדירה בנתיבים הקיימים על פי כללי ההגנה הסובייטית-סורית: שתי חטיבות חי"ר בדרג ראשון וחטיבה משורינית בדרג שני. בקו ההגנה השני, בסעסע, הייתה חטיבת טנקים של דיביזיה 3 עם כ־100 טנקים טי-54/55, שעד כה לא שותפה בקרב. כוחות דיביזיה 7 היו לעומת זאת, מוכים לאחר התקפות לאורך הקו ולאחר ניסיון ההתקפה האחרון ב־9 באוקטובר בפתחת קוניטרה. עצמת הטנקים טי-54/55 בקו הראשון הייתה כ־100, מתוך כ־400 טנקים שנתרו לסורים במרחב שער דרמשק. הכוחות הנסוגים נכנסו למערך הגנה מוכן, הבנוי מתעלות קוויות ומוצבים פיקודיים (או תלים שולטים כדוגמת תל־א־דהור), שדות מוקשים ומגנני נ"ט בהם היו "תנ"טים, טנקי תוכה וטילים נ"ט. מרשם קרב ההגנה של דיביזיה 7 (תוכנית "צל־אח־א־דין"), מצביע על כך שהסורים ראו את כביש קוניטרה-דרמשק בציר בו יעבור המאמץ העיקרי של צה"ל בגזרה זו, ולפי זה תכננו את המערכים נ"ט העיקריים כנגד חדירה. תצ"א שצולם ביום ההבקעה מגלה את ריכוזי השריון והארטילריה (כ־60 סוללות).

כוחות פיקוד הצפון

את קרב ההבקעה ביצעו אוגדות איתן ולנר, שבשתייהן היו כ־180 טנקים "צנטוריון". אוגדת איתן הסדירה כללה את חטיבת הטנקים 7 וחטיבת חי"ר מוקטנת "גולני". אוגדת לנר כללה את חטיבות הטנקים 79 ו־17. על אלה נוספו במהלך הקרב חטיבות השריון 19 ו־20 מאוגדת פלד וכוח "נתי" – תוספת של כ־125 טנקים, חלקם טנקי "שרמן" א־51. חטיבת חי"ר"ם נוספת שהופעלה בהמשך הקרב הייתה חטיבת חי"ר"ם 31. כוח הארטילריה כלל שני אגדים וארטילריה פיקודית. על יתר גזרת הגולן הופקדה אוגדת פלד, ממנה נלקחו תוך כדי הקרב חטיבות השריון 19 ו־20.

הכוחות הישראליים והסורים היו לאחר חמישה ימי קרבות קשים ונוקדו לזמן כדי להתארגן מחדש לקרב. דוגמה מוחשית למצב הייתה דרך ההתארגנות של חטיבה 7. כנגד קרב ההגנה ב־9 באוקטובר, מנתה החטיבה 32 טנקים תקינים. בסמוך להתקפה (ב־11 באוקטובר) היו לה 100 טנקים עם צוותים ומפקדים חרשים ברמות מג"ד־מ"פ־מ"מ. על כוחות אלה מן הדין להוסיף את מלוא עצמתו של חיל האוויר, שהופעלה בקרב ואת כוחות חיל הים של זירת הים התיכון.

• חטי' טנקים 78 נפגעה ברובה בקרבות עד כה.

התכנית

ההחלטה על העברת נקודת הכובד לזירה הסורית, חייבה את המטכ"ל ואת הדרג המדיני, לבחון את מטרות המלחמה ואת תרומת ההתקפה להשגת מטרות אלה. ככלל, מבחינה התיאוריה הצבאית בין מטרות מלחמה לבין מטרות במלחמה. מטרות המלחמה צופות אל התוצאות הצבאיות והמדיניות מעבר למלחמה. מטרות במלחמה עוסקות באמצעי, במערכות וביעדים להשגת מטרה זו. אלה גם אלה נקבעות על־ידי הדרג המדיני, מתוך בדיקת האפשרויות הצבאיות ומגבלות הכוח, ומי תוך התחשבות בהן.

מטרות המלחמה של מדינת ישראל, כפי שנקבעו לפני המלחמה היו למנוע מלחמה, ואם תפרוץ, למנוע מהאויב כל הישג צבאי ולהנחיל לו מפלה בדרך של השמרת כוח ותשתית צבאית, כל זאת, על מנת להקנות למדינת ישראל יתרונות צבאיים משמעותיים, ביחסי כוחות ובקווי הפסקת אש.

ב־10 באוקטובר הייתה המלחמה למצוי־אות בת ארבעה ימים. עצם פרוץ המלחמה היה בו כבר הישג מדיני לערבים, ובזירת הדרום היו להם הישגים צבאיים. הישגים כאלה לא היו להם בזירה הסורית. המטכ"ל נמצא בשלב זה בדילמה וכדיון הצבאי והמדיני הוצגו שתי דרכי פעולה אפשריות: זו של הרמטכ"ל ראי"ל רוד אלעזר, שביקש להעביר את נקודת הכובד לצפון, וזו של סגנו, האלוף ישראל טל, אשר ראה את סיני כשדה המערכה העיקרי להשגת מטרות המלחמה. הדיונים עמדו בסימן המצב שנוצר עקב פתיחת המלחמה, הגיוס, ההישגים בזירת, הערכת כוח העמידה מול הערבים ומצב המשאבים. הנטייה הייתה לקצר את המשך המלחמה, מה גם שעקב התבוסה הסורית, הסתמנה אפשרות של כפיית הפסקת אש ביזמה סובייטית.

אור ל־11 באוקטובר, החליטה הממשלה לתקוף את הסורים, וזאת משלוש סיבות: ראשית, הסורים היו מעורערים וניתן היה להוציאם ביתר קלות ממעגל המלחמה; שנית, איום לעבר דמשק עשוי להתרע את ירדן שעד כה לא הצטרפה למלחמה, ושלישית, העברת כוחות מהזירה הסורית לזירת הדרום, במטעוה הייתה הוצאתם ממעגל הלחימה לזמן ניכר. אופציה זו טמנה בחובה את הסכנה של כפיית הפסקת אש בשעה שלמצרים הישגים קרקעיים בזירת סיני. היטיב לבטא את הסיבות לתקיפה כגולן הרמטכ"ל, שאמר את הדברים הבאים בקבוצת הפקודות לקראת ההבקעה, שהתקיימה בתל־שיבן, בבוקר יום ההבקעה: "צריכים להכריע בנקודה חלשה וזה פה. נשבור את סוריה. אנו יוצאים לקרב בעל חשיבות מברעת. יוצרים עובדה שאנו מעבר לקווי הפסקת האש ולכיוון דמשק... ניצור תנאים כדי לזכות בתפנית ולהפסקת המלחמה. אם אסד לא יבקש הפסקת אש נבצע עוד ונביאם להכרח להיכנע."

בפקודת המבצע המטכ"לית נקבעה סעסע כיעד קרקעי להתקפה, אולם בהיותו עד לעייפות הכוחות, לא ראה הרמטכ"ל את כיבוש דמשק כיעד שניתן להשגה בנקל ובלשונו: "נגיע לאן שנוכל להגיע, נתארגן, יכול להיות שכעבור יום נוכל לעשות עוד מאמץ אחד קדימה לעבר דמשק".

משהחלט על העברת נקודת הכובד לזירה הסורית, הוזרמו אליה כל התגבורות האפשריות: כוח "עמוס", בן 36 טנקים השלים את חטיבה 7, וכוח "נתי" בן 30 טנקים ניתן לאוגדת לנר. חיל האוויר הועמד במלוא עצמתו לרשות פעולת ההתקפה בנוסף לפעולותיו בעומק סוריה. התכנית הפיקודית, כפי שגובשה וסוכמה סופית בבוקר ה־11 באוקטובר, קבעה שההתקפה תיעשה בפניה הצפונית של הגולן, בה האגף הצפוני ההררי הנו ללא אויב וממנה ניתן לאיים לעבר דמשק. חיל האוויר תוכנן להיות מופעל בשלושה מעגלי פעילות: האחד – המשך הפצצות בעומק על יעדים כלכליים וצבאיים, פעילות בה שותף גם חיל הים; השני – שיתוק שדות תעופה; והשלישי – הפצצת אזור ההבקעה, החל מ"ש" פחות שולש. לפעולת ההכנה תוכנן להצטרף הכוח הארטילרי. מתוך רצון לשמור על שלמות הכוח, הוטלה ההבקעה על האוגדה הסדירה, אוגדת איתן. אוגדת לנר יוערה להיות עתודה ובהמשך, להעביר עוצבה לאוגדת איתן או להיכנס בעקבותיה. אם תתגלה התמוטטות סורית, ניתן יהיה להפעילה בציר נפרד.

"שלושה דברים", קבע הרמטכ"ל בתדריך בתל־שיבן בבוקר ה־11 באוקטובר "יקבעו את גורל המערכה: אתם והטנקים; חיל האוויר וכושר העמידה של האויב". סימן השאלה היה לגבי יכולת הלחימה הסורית, שכן לא היה ברור אם יתמוטטו הסורים. הוא העריך את הזמן שיינתן לפעולה עד להתערבות בין לאומית ב־24 שעות.

הזירה האווירית והימית

(ראה מרשם 3)

הפצצות אסטרטגיות – חיל האוויר פעל בעומק סוריה כבר ב־9 באוקטובר. בשחר אותו יום הציע הרמטכ"ל לתקוף מטרות אזרחיות ומטרות אנרגיה וכוחות צבא במגמה להביא לשבירת סוריה תוך 24 שעות ולכפות עליה הפסקת אש. משנתקבל אישור מדיני הותקפו באותו יום בתי זיקוק ותחנת כוח בחומץ ומחנה אל־אמי. בדמשק הותקפו באותו יום בניין המטכ"ל ומפקדת חיל האוויר וכיום שלמחרת הותקפו בתי הזיקוק בחומץ, תחנת כוח בקטינה ונמל מינת־אל־ביצ'א. באותו יום ניתן גם אישור מדיני לתקוף את שדה התעופה הבינלאומי של דמשק במגמה לשבש את הרכבת האווירית הרוסית.

בימים 11-12 באוקטובר הוסיף חיל האוויר לתקוף מטרות בעומק. ב־11 באוקטובר תקף מסוף דלק בחיאן אל עיש

ההשתתפות בקרב היבשה – לקראת ההבקעה הועבר כמעט כל כוח חיל האוויר לזירת ההבקעה. כדי לאפשר הכנה מרבית נדחה ה"ש" היבשתי משעה 1000 לשעה 1100. בשל חשיבות הקרב הורה מפקד חיל האוויר לטייסיו לפעול בכל תנאי, כולל אש טילים נ"מ. ואכן כאמור, המטוסים פעלו תחת אש טילים נ"מ ופגעו בריכוזי שריון, ארטילריה ומוצבים השולטים על נתיבי הפריצה, והטילו עד לשעה 1500 מאות טון פצצות, במרחב דיכוייה ח"ר סורית 7. בפעילות ההכנה, השתתפה גם הארטילריה שירתה בשלב ההכנה אלפי פגזים.

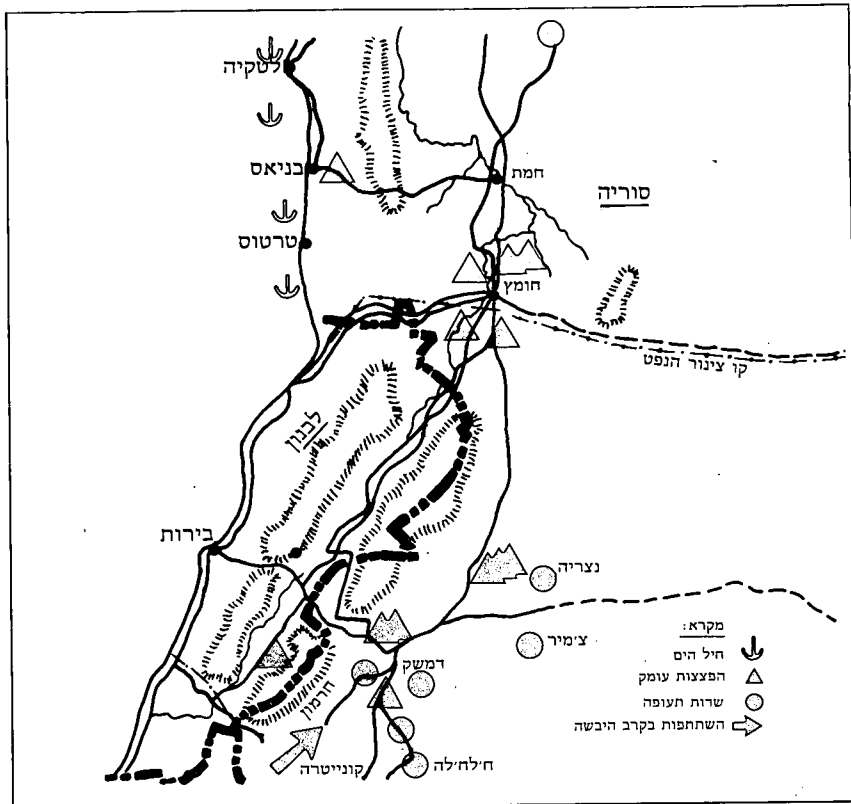
ההבקעה

(ראה מרשם 4)

אוגדת איתן – מפקד האוגדה הסדירה, תא"ל איתן, שהוטל עליו להבקיע, העריך מלכתחילה שלא לפעול בקו ה"צפוני", הלוא הוא ציר קוניטרה-דמשק, למרות שהמרחב מצפון לו היה גבעי ומיוער וחיבב אותו לפעול בנתיבים מוגדרים המקלים על המגן ומונעים פריצת כוחות שריון. לבר מהצורך לארגן את חטיבה 7 כמעט מחדש, ניצבה בקרב עצמו בפני תא"ל איתן בעיה של מעבר שדות המוקשים שמיקומם המדויק לא נודע גם בסיוור בלילה שקדם להתקפה. את הכוח המבקיע, חטיבה 7, פיצל לשני מאמצים מאוזנים, שכללו בעיקרם טנקים וגוף הנדסה קטן, לרבות טנק פינוי מוקשים, טנק דחפור ואמצעי פריצה. כוונתו הייתה לפרוץ בשני נתיבים, או לרכו את הכוח לנתיב אחד שיפרוץ. חטיבת ח"ר מוקטנת "גולני", יועדה לנוע בעקבות הטור הדרומי לטיהור תל-אדהור וג'בתא-אל-חשב.

בשעה 0715 לערך החלה ההכנה האווירית והארטילרית, ובחסותה נעו הכוחות לעבר נתיבי הפריצה כאמור, הכל ללא הפרעה של מטוסי אויב שרותקו אותו יום להגנת שדות התעופה. מעבר שדות המוקש שים נעשה בחסות מסך מתגלגל של אש ארטילרית כבדה. לבר משני טנקים שעלו על מוקשים, עברו כל הכלים מבלי שנוקקו כלל לפריצת השדות על-ידי כוחות ההנדסה. המאמץ הצפוני ובראשו הגדוד של קהלני התקדם, הגיע לצומת חדר ללא קרב, ולפניו מסך אש ארטילרי מתגלגל שהונחת כ-500 מטרים לפני הכוח, ומשם המשיך לנוע, תוך לחימה בכ-20 טנקים סוריים, עד שהגיע לשטח השולט על הכפר מזרעית-בית-ג'ן. בהעדר כוח ח"ר עם טור הטנקים, נמנע המג"ד מלתקוף את הכפר בו היו טנקים וכוח ח"ר סורי, וכיבושו נדחה למחרת.

המאמץ הדרומי, שהובל על-ידי כוח בן-חנן נע מצפון לג'בתא-אל-ח'שב לעבר טרנג'יה ולפניו מסך אש ארטילרי מתגלגל. מכאן ואילך התקדם תוך לחימה בגופי טנקים עד לח'לס. בעקבותיו נכנסה חטיבת "גולני" וטיהרה ללא קרב את תל-אדהור ואת ג'בתא-אל-ח'שב. חטי' חיר"ם 31,

מפה מס' 3: פעילות חיל האוויר וחיל הים

מעבר לפגיעה הפיזית בשדות. כ-11 באוקטובר רותק חיל האוויר הסורי להגנת פנים המדינה ושדות התעופה. אותו יום לא הופעל אף לא מטוס סורי אחד לעבר הכוחות הישראליים, שהיו בשלבים הקריטיים של ההתקפה. למחרת כבר ביצעו הסורים יותר ממאה גיחות תקיפה לעבר כוחות היבשה.

תקיפת הטילים – מערך הטילים נ"מ הסורי לא נפגע עד כה. כ-6 באוקטובר לא אפשר זאת מוג האווירי וביים שלמחרת הופעלה חלקית התכנית לתקיפת הטילים והישגיה היו קטנים. כך נאלץ חיל האוויר בקרב ההגנה להמשיך ולפעול בתחום מוכה טילים. נרמה היה שהסורים כמעט ובזבוז את כל טיליהם בירי פראי ובלתי מבוקר, והרבר התבטא כ-10 באוקטובר כאשר שיעור הטילים שנורו לעבר מטוסינו ירד. אלא שמחסור זה התמלא עד מהרה בזכות הסיוע הסובייטי שהוגש בדרך האוויר. ההנחה (הלא נכונה) בדבר מיעוט הטילים שהיו ברשות הסורים היא שעיצבה כנראה את התכנית לתקוף כ-11 באוקטובר שלושה בסיסי טילים בלבד. בתקיפה שקדמה להכנה האווירית נפגעו שני בסיסים כאלה. כך מצאו עצמם מטוסי חיל האוויר, שנכנסו לתקיפת מטרות במרחב ההבקעה, בתחום אש טילים נ"מ יעילה.

ולמחרתו גשרים בצפון סוריה, כמגמה לשבש הגעת טנקים שהגיעו בדרך הים מברח"מ. פעולות העומק חודשו כ-15 באוקטובר ונמשכו עד 21 בו.

חיל הים – בפעילות בעומק סוריה נטלו חלק גם כוחות חיל הים. ספינותיו פעלו כבר בליל 6-7 באוקטובר כאשר טיבעו שלושה סטיילים במרחב לדיאקיה. בליל 10-11 באוקטובר פגעו סטיילים במאגרי דלק בבאניאס ולדיאקיה ובנמלים של לדיאקיה ומינת-אל-ביצ'א וטיבעו סטייל. בלילה שלמחרת פגעו במאגר דלק בלדיאקיה וטרטוס וטיבעו שני סטיילים. פעם נוספת פגעו ספינות חיל הים במסוף דלק של באניאס בליל 23-24 באוקטובר.

בהפצצות חיל האוויר ובפעילות חיל הים נגרמו לסורים נזקים בערך של כחצי מיליארד דולר במערכות כוח, דלק וחשמל ובדרכים. הנוקים והשיבושים שנגרמו, השפיעו על סוריה ועל כלכלתה מספר חודשים לאחר המלחמה.

תקיפת שדות תעופה – ביום ההבקעה ולמחרת תקף חיל האוויר שבעה שדות תעופה בסוריה. שדות אלה נסגרו לפרקי זמן קצובים וכ-12 באוקטובר אף היו מקרים בהם נאלצו מטוסים סוריים לנחות על הכביש לדמשק. המשמעות של התקיפה הייתה

שהתפתה מטיהור קוניטרה טיהרה את תל-אלאחמד ותל-קבע.

אוגרת לנר – בקבוצת הפקודות בתל-שיבן התברר למפקד האוגרה סופית, כי הנתבי לגיבתא-אל-ח'שב בו תיכננה אוגרתו לחדור ניתן לאוגרת איתן עליה הוטל להבקיע, בעוד שעל אוגרת לנר הוטל להיות בשלב זה עתודה ולפעול חלקה או כולה בעקבות האוגרה המבקיעה. במקרה שאויב יתמוטט תוכננה אוגרת לנר לפעול בציר קוניטרה-דמשק.

התכנית של האלוף לנר במקרה שיפעל בנתיב נפרד, כללה הכנה אווירית וארטילרית רית ופריצה לעבר ח'אן ארינבה עלידי חטיבה 17 בחיפוי חטיבה 79. בבוקר נשלח סיור אלים של שתי מחלקות טנקים לעבר המוצבים הסוריים השולטים על הכביש, שלא נענה בתגובה כלשהי. להרגשה כי הקו עזוב בחלקו, תרמו גם ההתקדמות המהירה של אוגרת איתן, ותשדורות סודיות, שהעידו על התמוטטות. כל אלה הניעו את הרמט"כ"ל, ששהה במפקדת פיקוד הצפון, להורות בשעה 1940 להקדים ולהפעיל את אוגרת לנר בציר הכביש. עד לשעה 1300 כאשר החטיבה המובילה, חטיבה 17, החלה לנוע, ירה האגד הארטילרי האוגרתי אלפי פגזים במסגרת תכנית אש חדשה "חפוזה" כלשהי שהוכנה בו בכאן, עם שינוי נתיב הפריצה. לא זו, נוספה כאמור, ההכנה האווירית לאורך הכביש לסעסע ומצידוי.

חטיבה 17, שמנתה כ-40 טנקים "צנטוריון" נעה בשני גופים: על הכביש ומצפון לו. החיפוי של חטיבה 79 הופסק עד מהרה בשל אי יעילותו בשל טווח רחוק וכיסוי היעדים באש ועשן. כבר ככניסה לשטח ההפקר נתקל הכוח במקבצי מוקשים ישראליים ובאש ארטילרית סורית. הגרוד הצפוני נקלע לשדה מוקשים ולאש נ"ט יעילה של מוצב פלוגתי ששלט על הכביש ו-18 מתוך 19 הטנקים שלו נפגעו. הגרוד השני פרץ בנתיב הכביש, עבר תוך כדי ירי את המוצב הקדומני והגיע כשישה טנקים כשירים לצומת ח'אן ארינבה-גיבא.

אלוף הפיקוד הורה עוד לפני כן לאלוף פלד להעביר את חטיבת שריון 19 לגזרת לנר, ועתה הורה לאלוף איתן להעביר גודד טנקים מגזרתו לעבר כביש קוניטרה-דמשק מתוך כוונה לפתוח את נתיב הפריצה מאחור. נשקלה גם אפשרות ל"שלוף" את חטיבה 17, וחטיבה 79 הוכנה לקרב חילוץ. מגמה זו שונתה ובשעה 1500 לערך חדרה חטיבה 79 פנימה על הכביש ומצפון לו תוך מתן חיפוי עצמי, והגיעה אל הצומת שמדרום לח'אן ארינבה. בשלב זה הופסקה במוצב ובסביבתו ההתנגדות הסורית שכ- תוצאה ממנה נפגעו 40 טנקים.

בשעה 1620 לערך הגיע מח"ט 19 ועמו 15 טנקי "צנטוריון" ו-30 טנקי "שרמן מ-51". החטיבה נשלחה אל מעבר לח'אן ארינבה, כבשה עד לחשכה את תל כרום ובשעה 1700 הגיעה לצומת מעץ.

הלילה

עד הלילה נכבש כל המערך הדיכויוני הסורי הראשון למן פאתי מזרעית-בית-ג'ין בואכה חרפא-חלס-מעץ. השטח עצמו לא טוהר. כלילה נהדפו התקפות סוריות על חניוני טנקים, עלידי כוחות חי"ר שלנו שאבטחום. הכביש הראשי לא נפתח לתנועת דרגים, עד לטיהור ח'אן ארינבה עלידי גרוד חי"ר"ם של חטיבה 31 וגרוד חרמ"ש של חטיבה 19. שבעה מטוסים איבד חיל האוויר באותו יום. באוגרת לנר נפגעו 40 טנקים בלחימה על מרחב ח'אן ארינבה ובאוגרה המבקיעה של איתן נפגעו שניים בלבד. לשטח, שנכבש וטוהר, הוכנסו כלילה דרגי אספקה וארטילריה. כוח טנקים נוסף, כוח "נתי" שכלל 28 טנקים "צנטוריון" הועבר אל אוגרת לנר ותגבר את החטיבות 17 ו-79.

היום השני

(ראה מרשם 5)

כ-12 באוקטובר היה עדיין מרכז הכובד של פעילות צה"ל בצפון, אך באותו יום כבר דן הפיקוד העליון במה שיעשה בזירה המצרית. בדיון של הדרג המדיני שהתקיים באותו יום בשעת אחר הצהריים התנהל ויכוח בין מצדדי הצליחה לבין אלה, שהעריפו להמתין לצליחת הדיכויים המצריים המשוריינות. באוויר ריחפה תחושה שהפסקת אש קרבה. כוח ירדני החל נע צפונה והתערבות חיל המשלוח העיראקי נראתה צפויה בצהרי ה-13 באוקטובר.

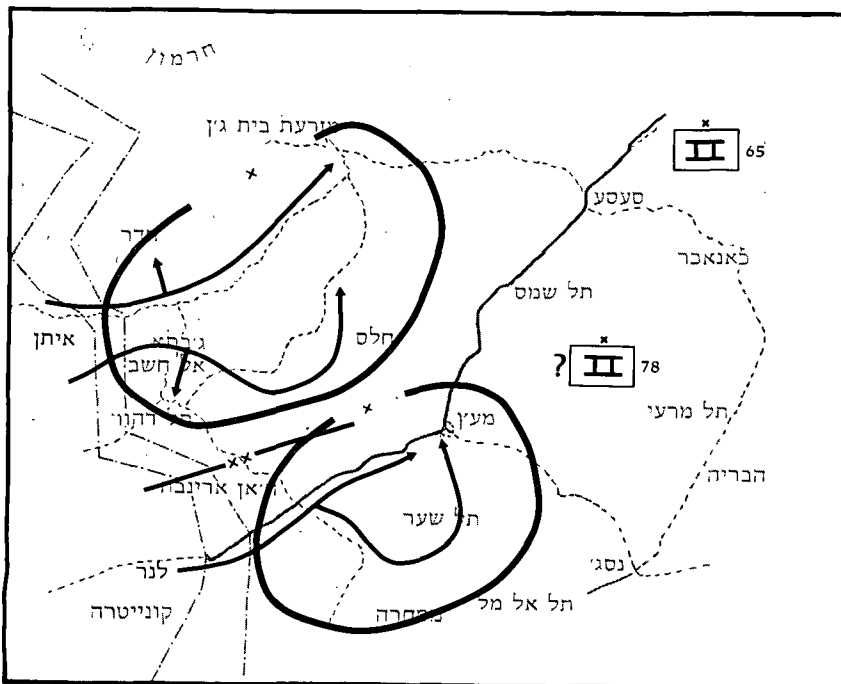
לקראת יום הלחימה השני, אישר הרמט"כ"ל לפיקוד להתקדם למרחב סעסע, תוך

מפה מס' 4: פעילות כוחות צה"ל ב-11 באוקטובר

הימנעות מקרבות הבקעה ומשחיקה של כוחות קרקע וחיל אוויר. ניתנה אף אפשרות להפעיל את אוגרת פלד ואת אוגרת לנר לעבר נוא, ובבוקר אף נכנסו כוחות מאוגרת פלד למגע בגזרתם. בסופו של דבר וזאת גם לפי המלצת שר הביטחון, שהיה במפקדת פיקוד הצפון, הוחלט להמשיך ולרכו את המאמץ בגזרת ההבקעה בלבד, ובשעה 1040 הורה מפקד הפיקוד להעלות את חטיבת טנקים 20 מאוגרת פלד צפונה.

הסורים, אשר לא היטיבו להילחם ביום הקודם בחרו עתה לייצב קו הגנה בקו מזרעית-בית-ג'ין-תל-שמס-תל-קרין ולפעול בדרך של הגנה פעילה של כוחות טנקים וחי"ר של דיכוייה 7 וחטיבת טנקים 68 של דיכוייה 3 עם חי"ר ובסיוע מטוסים. חיל האוויר הישראלי המשיך באותו יום לסייע לכוחות הקרקע חרף אבדותיו ולמרות שהגיע בסמוך למה שהוגדר כ"קו אדום" המסכן את המשך יכולתו לפעול בפעולות תקיפה בזירת מצרים. לבד מתקיפת מטרת עומק תקף בשנית שדות תעופה סוריים וכן חמש סוללות טילים. כן המשיך וסייע לכוחות הקרקע בגזרת ה"מובלעת".

אוגרת איתן – אוגרת איתן התכוונה להגיע לסעסע בשתי זרועות: האחת מכיוון מזרעית-בית-ג'ין והשנייה בדרך כביש קוניטרה-דמשק, אלא שנתקלה בהתנגדות קשיחה של טנקים, חי"ר ומטוסים בכפר מזרעית-בית-ג'ין ובתל-שמס. המאמץ הצפוני כבש את הכפר מזרעית-בית-ג'ין עד לשעה 1400, תוך שהוא הודף התקפות נגד של טנקים וחי"ר בסיוע מטוסים. המאמץ הדרומי נתקל באש נ"ט חזקה ובסיוע

כדי לבלום את התקדמותם, נערכה אוגדת לנר בקו מעץ-תל-שער-ג'בא-תל-כורום. קו שני לקו בלימה זה, היה של חטיבה 7 מאוגדת איתן, שהוצבה במרחב מעץ-חלס-ח'אן ארינבה. כל אותו לילה הפעילה האוגדה שבעה גדודי ארטילריה לעבר הכוח העיראקי. עם בוקר פתחה אוגדת לנר, אשר קיבלה גידור טנקים נוסף מחטיבה 7 ובסיוע ארטילרי נוסף, בהתקפת נגד על הכוח העיראקי שמצא עצמו נתון בסכנת לפיתה, ונסוג תוך כדי ניהול קרב שריון וארטילרי. 40 טנקים ננטשו בשטח ועד הצהרים השתלטה האוגדה מחדש על השטח שפינתה ביום הקודם למן תל-מרעי וקורין ועד לכפר נסג' ותל-אל-מל ומסחרה.

תוצאות הקרב

כבר בצהרי ה-12 באוקטובר, עוד בטרם התערב כוח החלוץ של חיל המשלוח העיראקי, הביע הרמטכ"ל, רא"ל דוד אלעזר, את דעתו כי המתקפה בצפון מיצתה את יכולתה. באותו יום הוחלט להעביר את מרכז הכובד לסיני.

בימים הבאים הרחיב פיקוד הצפון את שטח המובלעת: חטיבת חיר"ם 31 כבשה את תל-שמס, ואת אוס-בטנה; חטיבת "גולני" כבשה את בית-ג'ין וחטיבה 9 במתקפה של אוגדת לנר - כבשה את התלים ענתר וקורין. כוחות המשלוח העיראקיים והירדניים תקפו מספר פעמים את הכוחות במובלעת, אך לא השיגו הישגים קרקעיים. בימים 11-13 באוקטובר נפגעו כ-60 טנקים, רובם בקרב של אוגדת לנר על מרחב ח'אן ארינבה. חיל האוויר איבד בכל פעולותיו 18 מטוסים, וחיל האוויר הסורי איבד 16 מטוסים. דיבזיה חיר"ם סורית הוצאה מכלל פעולה (ובמינוח צבאי "הושמ" דה"). הכוח העיראקי איבד 40 טנקים.

הערות והארות בשולי הקרב

עד כאן תואר מהלך הקרב אולם בכך לא די. מן הראוי לבחון את הקרב ולהיירש למספר שאלות הנובעות ממנו, גם אם עדיין לא הושלם מחקר כל פרטי מהלך הקרב ויש להמשיך ולחקרם.

הכלים לבחינת קרב הם מתוך הידע של הקצין בתחומי תורת המלחמה, התיאוריה והדוקטרינה, ובהם נשתמש לבחינת קרב זה. נפנה עין בוחנת לסוגיות של צורות הקרב, מעבר מהגנה להתקפה, איוון בין שריון לחי"ר, יסוד האש - לרבות חיל האוויר, מודיעין ועתודות בקרב הנייד, ונבדוק אם אכן הוצבו מטרות למבצע, ואם כן באיזו מידה הן אכן הושגו.

צורות הקרב

בשלושת ימי הלחימה הנדונים עבר פיקוד הצפון מצורת קרב אחת לצורת קרב אחרת: ביום הראשון ניהל פיקוד הצפון קרב התקפה שנועד להיות קרב הבקעה. מחיר ההבקעה, בעיקר בגורת האוגדה המבקיעה,

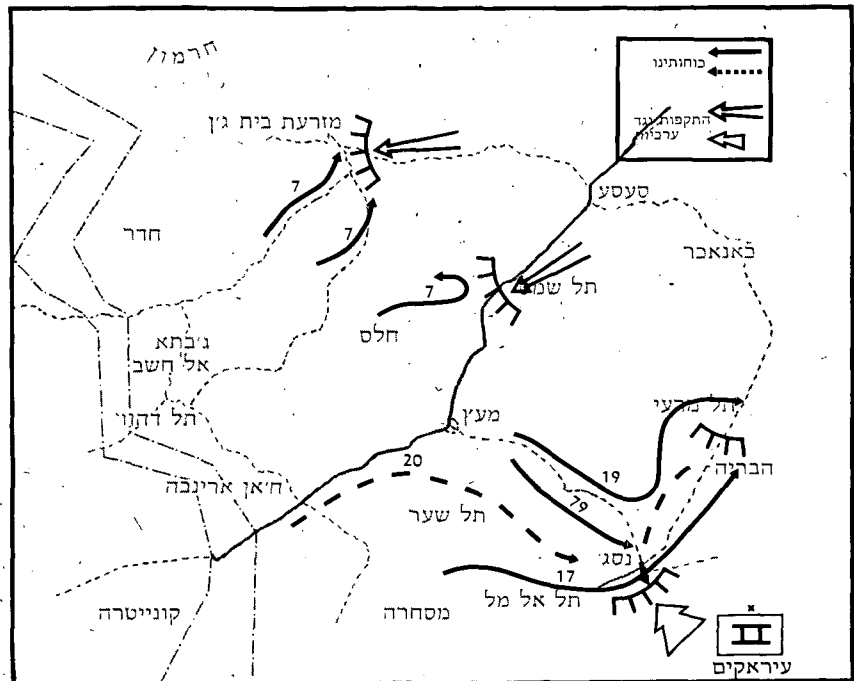
"צנטוריון" נערכה עתה לכיבוש כאנאכר. ההתערבות העיראקית - אלא שאותה עת התקרבה אל זירת המערכה חטיבת שריון מוקטנת עיראקית מכוח המשלוח "צלאח-א-דין". החטיבה העיראקית שכללה (לפי תיאורם של העיראקים²) שני גדודי טנקים, שני גדודי חרמ"ש וגדוד ארטילריה, נעה מעיראק בבוקר ה-8 באוקטובר.

כ-10 באוקטובר הגיעה החטיבה לדמשק לאחר מסע בן יותר מ-1300 ק"מ. היא הופנתה לגזרה הדרומית של דיבזיה 5. ב-11 באוקטובר הועברה לגזרת דיבזיה 9 כבוונה לתקוף את אוגדת לנר עם חטיבה משוריית (68?) סורית אלא שלבסוף תקפה בעצמה בשעה 1500 בשני טורים מאוונים של טנקים וחרמ"ש לעבר נסג' ותל-מסחרה. האלוף לנר, שהיה בתל-שמס, הופתע לגלות את העיראקים באגפו והעריך את כוחם בעצמה וריחטביתית. עד מהרה נערך לקרב עמם. חטיבה 79 הפסיקה את פעילות התדלוק, בשעה 1600 לערך נכנסה לקרב בצומת נסג', ואליה הצטרפו החטיבות 17 ו-19, שנאלצו לחזור על עקביהן מתל-מרעי. חטי 20, שהגיעה בשעה 1600 תל-שער נעה לעבר תל-אל-מל ותל-מסחרה ובעוד החשכה משתררת נתקלה בטור העיראקי הדרומי. הכוחות התערבבו אלה באלה ובשעה 1800 ניתקה חטיבה 20 מגע ונערכה בג'בא. כנגד הכוח העיראקי הופעל גם חיל האוויר, שפעל באזור מוכה טילים. במהלך פעולה זו אבדו שני מטוסים. העיראקים המשיכו להתקדם בחסות הלילה לעבר ג'בא ותל-שער. לחטיבה 12 העיראקית נוספה בו בלילה חטיבה ממוכנת 8.

מטוסים מתל-שמס, פגע ב-20 טנקים, אך נאלץ לסגת. אחר הצהרים ניסה בן חנן לתקוף את התל מכיוון שטח הלגיה, והגיע למרגלות התל עם שישה טנקים. ארבעה מהם נפגעו והוא עצמו נפצע וחולץ בחסות החשכה. חטיבת "גולני" וחטיבת חיר"ם 31 עסקו אותו יום בטיהור המרחב הקדומי שנכבש ביום הקודם ובפתיחת צירים.

אוגדת לנר - התנגדות סורית פחות קשיחה, ויכולת הפעלת גופי שריון גדולים כשטח תמרון נוח יחסית, אפשרו לאוגדת לנר להעמיק תוך לעבר כאנאכר. עד לשעה 0900 הסתיים ארגון הכוחות ותדלוק הרק"ם, שנעשו תוך הפרעות של חיל האוויר הסורי שתקף כל העת. חטי 79 שמנתה עתה, עם "כוח נתי", 50 טנקי "צנטוריון" (מהם 30 עם מנוע "מטאור") כבשה את צומת נסג' עד שעה 1300 תוך לחימה בכ-30 טנקים סוריים, ומכאן השתתחה לתדלוק, לו נזקקו רוב כליה. חטיבה 17 שנפגעה ביום הקודם, קיבלה פלוגת טנקים מ"כוח נתי", וכללה עתה 24 טנקים ו-15 נגמ"שים. היא נעה לכיבוש תל-מסחרה בו נמצאו כוחות דיבזיה חיר"ם 9 הסורית. אולם לאחר קרב שנמשך שעתים בו גילו הסורים התנגדות עזה וירר אש טנקים ונג"ט, ניתקה החטיבה מגע, ונעה לעבר צומת נסג', אותו עקפה מדרום. החטיבה התגברה על מגן נ"ט בתל-עלקיה תוך ניהול קרב אש עם טנקים סוריים ונעצרה מול תל מרעי, כשמספר הטנקים הכשירים שלה הוא שמונה בלבד. הקרב הוכרע משהגיעה לאזור חטיבה 19, ואזור תל-מרעי נכבש, בשעה 1600. האוגדה אליה נעה גם חטיבת טנקים 20 עם 50 טנקים

מפה מס' 5: פעילות כוחות צה"ל ב-12 באוקטובר

נחסך בשל כמה תנאי יסוד שהושגו קודם הקרב: עליונות אווירית וסיוע אווירי טוב לכוחות הקרקע; עצמת אש ארטילרית וכן הפתעה במקום, אם לא בשיטה ובזמן. הקרב ביום השני אופין בתחילתו בהתקדמות מול אויב מאורגן ולוחם. בסופו של אותו יום עברה אוגדת לנר להגנה ניידת בה נאלצה לוותר על שטח אותו חזרה ותפסה ביום השלישי למערכה בקרב נייד של שריון וח"ר בסיוע ארטילרי. מכאן ואילך נערך הפיקוד לקרב הגנה, אשר היו בו מרכיבים של מלחמת התשה.

מעבר מהגנה להתקפה

המערכה בגולן, כמוה ככל מלחמת יום הכיפורים, הייתה בבחינת מגנה אסטרטגיית, בה שולבה התקפה טקטית (או מערכתית). ראיית המלחמה ומטרותיה כפי שגובשו בתכנוני האב ובמשחקי המלחמה עד למלחמת יום הכיפורים, חייבה מעבר משלב ההגנה לשלב ההתקפה על אדמת האויב. על מעבר כגון זה, אמר קלאוזוביץ: "הנקודה המזהירה ביותר בהגנה היא המעבר המהיר והנמרץ להתקפה — חרב הנקמות הנוצצת. מי שאינו כולל מלכתחילה מעבר זה בתפיסת ההגנה שלו לא יבין לעולם את עדיפויותיה של ההגנה כצורת מלחמה"⁴.

משנפלה ההחלטה על העברת נקודת הכובד לצפון, הוטל על פיקוד הצפון לעבור מהגנה להתקפה עוד לפני פיקוד הדרום. כאמור, תרמה להחלטה גם העובדה שקרב ההגנה בפיקוד הצפון והתקפת הנגד שלו הסתיימו בהישגים. אולם, המעבר להתקפה בוצע בתנאים קשים של ארגון כוחות לא רעננים, אשר עמדו עד כה בקרב הגנה קשה ורב אבדות. הארגון נמשך כ-36 שעות ולא ניתן היה לעבור להתקפה בשלב מוקדם יותר. יש לציין שמול הכוחות התוקפים העייפים ניצב אויב מוכה שהובס בקרב ההתקפה שלו, והיה עייף לא פחות. גם עתה כמו בקרבות ה-9 באוקטובר פפתחת קוניט רה, עמדו במבחן כוחות העמידה של צה"ל ושל הסורים, תוך חילופי תפקידים מגן-תור-קף.

האיוון בין שריון לח"ר

בקרב המובלעת הפעיל צה"ל שתי אוגדות שכללו חמש עוצבות טנקים ושתי עוצבות ח"ר, לבד משני אגדי ארטילריה והכוח האווירי. בחינת הקרב ביום הראשון והשני מגלה, כי הנטל העיקרי של הפריצה (ההבקעה) וקרב ההתקדמות נפל על עוצבות הטנקים בסיוע הארטילריה. שתי חטיבות הח"ר המוקטנות — "גולני" וחטיבת ח"ר"ם 31 — הופעלו ביום הראשון בעקבות הטנקים להשתלטות על מערכי ח"ר וגיט הקדומניים (גם בקרב על "פקק" ח"אן ארינבה הופעלו טנקים). גופי הטנקים המשיכו לנוע מורחה ללא ח"ר. מפקד גדוד 77 לדרוגמה נמנע בערב ה-11 באוקטובר

מודיעין בקרב הנייד

הקרב הנייד והכוחות הממוכנים של שדה הקרב המודרני מהווים בעיה למודיעין. על אנשיו לאתר כוחות בשדה הקרב, וכוחות הנעים אליו, ולתת "מודיעין בזמן ריאלי", בעוד זה משתנה תוך זמן קצר יחסית.

שני נעלמים מודיעיניים היו בפתח הקרב: כוח העמידה הסורי, ומועד הגעת העיראקים לירת הקרב. כוחות משלוח עיראקיים התערבו בזירה הארץ ישראלית במלחמות קודמות, במלחמת העצמאות ובמלחמת ששת הימים, וידענו גם ידענו, כי הם גורם כעל עוצמה העלול לשנות את מאזן הכוחות בזירה הסורית. העיראקים הוכנסו לקרב בחופזה בשעה קריטית לסורים אך הופעתם באגף של אוגדת לנר וערפל הקרב לגבי עצמתם וכוונותיהם הצליחו לעצור את תנופת ההתקדמות של פיקוד הצפון.

עתודות בקרב

"לעתודה", אמר קלאוזוביץ, "שני תפקידים השונים בתכלית זה מזה, והם: הארכת הקרב או חידושו, והפעלה במקרים בלתי צפויים"⁵.

תוך כדי הקרב הועמדה אוגדת לנר כעתודה לאוגדת איתן, ניתנה הוראה לשלוח גדוד מאוגדת איתן כדי לפתוח את פקק ח"אן ארינבה והועברו כוחות נוספים לזירה: חטיבה 19 של אוגדת פלד הגיעה בערב ה-11 באוקטובר ואפשרה לאוגדת לנר להמשיך את תנופת ההתקדמות שנעצרה אל מעבר לח"אן ארינבה. "כוח נת", שנשלח ממרכז הארץ תגבר אותו לילה את אוגדת לנר שאיבדה 40 טנקים. חטיבת טנקים 20 מאוגדת פלד הועלתה בבוקר ה-12 באוקטובר על-ידי מפקד הפיקוד במגמה לאפשר לאוגדת לנר להתקדם לעבר כאנאכר. כניסתה לקרב בערב של אותו יום הייתה בשלב קריטי ותרמה לבלימת העיראקים.

לכבוש את מזרעתי-ביתגין לאור העובדה שלא עמד לרשותו כוח ח"ר. למחרת נכבש הכפר על-ידי כוח טנקים. תל-שמס הותקף על-ידי כוח טנקים. התקדמות אוגדת לנר לעבר כאנאכר וקרב השב"ש עם העיראקים, נעשו על-ידי גופי טנקים. כוחות הח"ר הופעלו בלילה אור ל-12 באוקטובר לטיהור ח"אן ארינבה, לפתיחת נתיבי תחזוקה ולאבטחת חניוני הטנקים שהותקפו בלילה על-ידי כוחות סוריים.

יסוד האש

בהתקפה על ה"מובלעת" החזיר לעצמו צה"ל לראשונה מאז פרצה המלחמה את היכולת ליצור עדיפות ביסוד האש, חרף מספרם הגדול של קני הארטילריה של האויב. עדיפות זו הושגה על ידי ריכוז עצמה ארטילרית ואווירית משולבות זו בזו, בשלבי ההכנה והפריצה פנימה. יעילות יסוד האש בלטה יותר בגורת האוגדה המבקיעה, אוגדת איתן, בה היה הקרב סדור ומתוכנן, ואת הגייסות הפורצים ליווה מסך ארטילרי מתגלגל. יעיל פחות היה יסוד האש בפריצה של אוגדת לנר, כאשר הקרב היה כרוך בשינוי, ובתכנון חפזו כלשהו. הארטילריה מילאה תפקיד נכבד גם בקרב של אוגדת לנר נגד הכוח העיראקי, בהעסיקה אותו במשך כל הלילה אור ל-12 באוקטובר ולמחרת. ליסוד האש שייך גם חיל האוויר. את פעולתו לבחון אלא במלוא היקפה בעומק הזירה ובמרחב קרב היבשה, וכל הפרדה בין הדיון בהפצצות אסטרטגיות לבין האירועים, אינה נכונה. חיל האוויר פעל בתחום מוכה טילים, אולם הצליח להשיג עליונות אווירית מוחלטת ב-11 באוקטובר בשלבים של ההתקדמות למגע ובפריצה, על-ידי שיתוק שדות התעופה הסוריים.

החיכוך בקרב

קלאוזיבץ מפנה את תשומת לבו של המפקד לתופעה בקרב הנקראת חיכוך (friction). החיכוך הנו ההבדל שבין המלחמה בפועל לבין זו המתוכננת באווירת הביטחון. שמשרה לשכת המטה. את הפעילות במלחמה השווה קלאוזיבץ להליכה במים, בממד יוצר התנגדות. תופעת החיכוך של ה"מובלעת" באה לידי ביטוי פעמיים: בקרב של אוגדת לנר על ח'אן ארינבה ולמחרת בהופעה של העיראקים.

מטרות המלחמה ויעדיה

האם הושגו מטרות המלחמה והמטרות במלחמה בקרב על ה"מובלעת"? האם בכלל הוצבו מטרות ויעדים ע"י הדרג המדיני והצבאי העליון? "קבינט המלחמה" המדיני (מאיר, גלילי, אלון, דיין) היה שותף מלא להתלבטויות של הרמטכ"ל ולתהליך קבלת ההחלטות למן הפעלת חיל האוויר בעומק סוריה ב-9 באוקטובר ועד להתקפה וסיומה. שר הביטחון וכמוהו הרמטכ"ל שהו פרקי זמן

ניכרים בזירה ושניהם השפיעו על מהלך הקרב. שר הביטחון הדגיש את הצורך להתקדם לעבר דמשק, אך לא הגדיר יעדים קרקעיים. אלו הוגדרו בפקודת המבצע המטכ"לית, אך גם כך הבין הרמטכ"ל כי כל הישג תלוי בהתחשבות עם כוח העמידה של התוקפים והמגינים. את דמשק לא ראה כיעד שניתן להשיגו בנקל על-ידי הכוחות העיפיים אלא כיעד שיש ל"איים" עליו. משום כך לא פקד להמשיך ולהתקדם כלילה שבין ה-11 ל-12 באוקטובר.

המטרה של מניעת הישגים צבאיים מהסורים הושגה כבר בקרב ההגנה. בהתקפה שבאה בעקבותיו נכבשה ה"מובלעת" וההישגים היו בתחום השמדת כוחות ותשתית. היה בכך שינוי מצב כפי שרצה הרמטכ"ל והוצאתה של סוריה ממעגל המלחמה, למעט פעולות שלה ושל כוחות המשלוח לעבר ה"מובלעת". עם זאת, לא הביאה המתקפה את סוריה לכלל בקשת הפסקת אש, אלא ב-24 באוקטובר. מעבר להשפעת המתקפה בזירה הסורית, יש לבחון את מידת תרומתה להשגת מטרות

המלחמה, ומעל לכל לקיצורה של המלחמה במסגרת כוללת של האירועים בשתי זירות המלחמה. קרוב לוודאי שהאיום לעבר דמשק הביא ללחץ של סוריה על מצרים להקדים ולתקוף בצורה לא מוכנה וכושלת ב-14 באוקטובר בסיני. קרב ה-14 באוקטובר היה נקודת מפנה לטובת צה"ל בזירה המצרית ובכלל המלחמה. שטח ה"מובלעת" שימש כקלף מיקוח חשוב, בדיונים על הפרדת הכוחות שהתנהלו לאחר שפסקה הלחימה.

הערות

1. Carl von Clausewitz, *On War*, Princeton 1976, p. 37.
2. מוג אוויר לא נוח מנע תקיפת הטילים, גם אילו הייתה הממשלה מאשרת מתקפת מנע אווירית. בעניין זה טועה ח' ברטוב בספרו "דרו" (כרך ב' עמוד 23).
3. ראה "מערכות" 259-258 עמ' 8-15.
4. Clausewitz, *ibid.*, p. 360.
5. Clausewitz, *ibid.*, p. 250.

הלוחמה האווירית

בקרב על המובלעת ברמת הגולן

סא"ל יוסי עבודי

התפיסה האסטרטגית שרווחה לפני המלחמה לגבי הפעלת חיל האוויר, הסתמכה על לקחי המלחמות הקודמות, ועיקרה היה כי בכל מלחמה, חייב חיל האוויר של צה"ל להשיג עליונות אווירית, עוד בשלבים הראשונים. תפיסה זו כבר יושמה בעבר על-ידי צבאות שונים, אך דומה כי אף חיל אוויר לא הצליח ליישם אותה כפי שעשה זאת חיל האוויר של צה"ל במלחמת ששת הימים. מדינת ערב למדו את לקחי מלחמת ששת הימים והחלו לרכוש ציוד להגנה על שדות התעופה שלהן ולמיגון מטוסייהן. באורח שלא היה לו תקדים במזרח התיכון. במלחמת ההתשה הפעילו המצרים נגד כוחות צה"ל בתעלה מסה גדולה של אש ארטילרית, ובידי צה"ל לא הייתה תשובה לאש זו. אז הופעל חיל-האוויר, שכונה אז "הארטילריה המעופפת של צה"ל". הפעלתו של חיל האוויר באה לאחר סדרה של קרבות-אוויר בתעלה בהם איבדו המצרים עשרות מטוסי קרב. כדי לכסות על הפער שיצרה העדיפות המוחלטת שהייתה לחיל האוויר של צה"ל במלחמת ההתשה, בנו המצרים והסורים מערכי טילים נ"מ מגוונים

ויעילים, שכללו גם תותחים נ"מ בעלי קוטר שונה ומונחי מכ"ם, לשם הגנה על כוחותיהם מתקיפות האוויר. הנה כי כן, לקראת מלחמת יום הכיפורים הייתה המשמיה שעמדה בפני חיל האוויר קשה שבעתים: היה עליו להתמודד הן עם הכוח האווירי של האויב על מנת להשיג עליונות אווירית, והן עם מערך הטילים נ"מ בחזית על מנת להשיג חופש טיסה ולאפשר סיוע יעיל לכוחות היבשה של צה"ל.

הדרג המתכנן בחיל האוויר ראה לנגד עיניו את הקושי שהציבו בפני החיל מערכי הטילים של מצרים ושל סוריה ואת מגבלות הטיסה באזור מוגן טילים, ולצד התפיסה השואפת להשיג עליונות אווירית בשלבים הראשונים של המלחמה, הובאה בחשבון גם תכנית נוספת.

המתכננים הביאו בחשבון גם אפשרות שהאויב יפתח במלחמה, יפרוץ את קווי כוחותינו ויאיים על יישובינו. במקרה כזה יהיה על חיל האוויר לתקוף בחזית עוד לפני השגת עליונות אווירית ולמרות הסיכון הרב הטמון בטיסה בתוך אזור מוגן טילים בצפיפות כזו.

תכניות האויב למניעת תקיפות מהאוויר על כוחותיו

מצרים וסוריה למדו כאמור את לקחי מלחמת ששת הימים ומלחמת ההתשה. הן החלו בכנייה נרחבת למיגון מטוסייהם, ובהקמת שדות תעופה חרשים שבהם מסלולים לא מצטלבים (לפי מתכונת שדות התעופה של נאט"ו), כך שלקראת מלחמת יום הכיפורים היו כל מטוסי הקרב של מצרים ושל סוריה מוגנים בתוך מקלטים חזקים ועמידים מול הפצצות מן האוויר. בשדות-התעופה הוצבו גם סוללות טילים ותותחים נ"מ להגנה פעילה כנגד מטוסים תוקפים. בקווי החזית נבנו מערכי טילים והוצבו סוללות תותחים נ"מ, כשהמגמה היא להגן על כוחות היבשה שלהם. חשוב לציון כי התפיסה של מצרים ושל סוריה לגבי התקדמות כוחותיהם בפעילות התקפית, התבססה על התפיסה הסובייטית, שקבעה כי כוחות יבשה יתקדמו תחת מטריית טילים בלבד ולא ייצאו ממנה, וככל שהכוחות יתקדמו, יתקדם יחד עמם מערך הטילים שיהווה מטרייה הגנתית כנגד מטוסים תוקפים. לצורך זה הם רכשו גם סוללות טילים ניידות מסוג S.A.-6.

התוכנית המצרית למלחמת יום הכיפורים*

אל"ם (מיל') דני אשר

בסתיו 1972 הנהה סאדאת את המטכ"ל המצרי להחליף את התוכנית לכיבוש כל סיני, שביצועו היה מותנה ברכש אמל"ח נוסף, ולהכין תוכנית צנועה יותר, המתבססת על האמצעים הקיימים. מאותו רגע נסללה הדרך למלחמה ולהפתעה הישראלית

התפיסה הצבאית המצרית ערב מלחמת יום הכיפורים

אך זה המשיך להחזיק בגדה המזרחית של תעלת סואץ ולא איפשר את פתיחתה. שנות המלחמה הצביעו על חוסן מצרי, אך הוכיחו לקברניטים כי על מנת לשנות את הסטטוס קוו יש לנקוט דרך אחרת.

סאדאת עלה לשלטון בספטמבר 1970, לאחר מותו של נאצר, כאשר חזית התעלה הייתה שקטה. מטרתו הייתה לשבור את הקיפאון ולהתחיל בתהליך שיביא ליציאת צה"ל מסיני. הדרך המועדפת בעיניו הייתה זו המדינית, אך כל היוזמות – הן המצריות והן של מתווכים מבחוץ – עלו בתוהו או, כדברי סאדאת, "נכשלו לגמרי או הושעו על ידי אויבינו".¹ בעקבות

כישלונות אלה החל סאדאת לבחון גם אופציות צבאיות – לא מתוך מחשבה שיש בכך כדי להחזיר למצרים את סיני, אלא כאמצעי שיתחיל להניע תהליכים מדיניים.

כשעלה סאדאת לשלטון, הוא מצא צבא מצרי בתהליכי שיקום, שלא היה כשיר לבצע משימות רחבות היקף. מרגע הגיעו לשלטון לא חדל סאדאת מלהתריע נגד כניסה הרפתקנית למלחמה ללא ההכנות החייבות להתבצע על "בסיס מדעי".² בחינת המערכות הולידה בסוף 1972 את התפיסה הסאדאתית המאוחרת, שעיקרה השימוש במלחמה מוגבלת כמנוף

העליונות הצבאית הישראלית באוויר,
בתמרון ובהפעלה של כוחות
משוריינים בשילוב עם הבעיות
שהציבו המכשולים הקרקעיים
חייבו את המתכנן ואת המערכת
הצבאית המצרית כולה לתת
תשובות הולמות, שיאפשרו פתיחה
במלחמה והשגת יעדים כאלה,
שיאפשרו לקברניטים להניע את
המערכת המדינית להשגת
המטרות הלאומיות

להנעת התהליך המדיני.

ההחלטה המכרעת שקיבל סאדאת הייתה לפנות אל "האופציה הצבאית" – להפעיל את הכוחות המזוינים בצורה מסיבית. המבצע הצבאי, שנועד רק להניע את גלגלי הדיפלומטיה מול התגבשות הדטאנט ולשרת אינטרס מצרי מבלי להתחשב

התפיסה הכוללת בדבר המלחמה בישראל ביום הכיפורים תשל"ד (אוקטובר 1973), יעדיה ומטרותיה, כפי שהתגבשה בדרג הקברניטים במצרים, עברה בשנים שלפני המלחמה מספר שינויים.

מלחמת ששת הימים הביאה לפגיעה קשה בכבוד הערבי. באותה מערכה איבדו מדינות ערב שטחי מולדת, שאינם שטחי

פלסטיין. זה אומנם כבר קרה בעבר – ב-1948 וב-1956 – אך מייד לאחר אותן מלחמות הוחזרו למדינות ערב כל האדמות שנכבשו מהן. זה לא קרה אחרי מלחמת ששת הימים.

התבוסה והנסיגה המצרית מסיני, בלי שהשטח הכבוש פונה והוחזר, וניסיונות הנפל לפתוח במהלכים מדיניים כדי לשנות את המצב הולידו לאחר זמן מה את הראייה הנאצרית של מלחמה כלל-ערבית, שיעדיה הם "להחזיר בכוח את מה שנלקח בכוח חוסר היכולת לפתוח

במלחמה כוללת והניסיונות הלא מוצלחים לפתרון מדיני בשנתיים הראשונות שלאחר התבוסה הביאו להחלטה המצרית לפתוח במלחמה מוגבלת – מלחמת ההתשה. זו החלה במאוס 1969 והסתיימה באוגוסט 1970 בהסכם להפסקת אש. מלחמת ההתשה חשפה לא מעט נקודות חולשה אצל "האויב הישראלי",

* פרק מתוך עבודה
מקיפה בדבר
התכונות הצבא
המצרי למלחמת
יום הכיפורים

מנכ"ל
ד"ר דני אשר
הגיש עבודת
דוקטורט
באוניברסיטת
תל-אביב

יותר מדי במטרות כלל-ערביות, יכול היה בעצם להיות מצומצם ומוגבל ביעדיו. השינוי הקונספטואלי הביא בעקבותיו גם לשינוי ולצמצום במטרות המלחמה, ואלה הועברו למפקדי הצבא, כדי שיתרגמו אותן לתוכניות מבצעיות.

העליונות הצבאית הישראלית³ באוויר, בתמרון ובהפעלה של כוחות משוריינים בשילוב עם הבעיות שהציבו המכשולים הקרקעיים – תעלת סואץ, סוללת העפר בצידה המזרחי של תעלת סואץ ומעוזי "קו בר-לב" – חייבו את המתכנן ואת המערכת הצבאית המצרית כולה לתת תשובות הולמות, שיאפשרו פתיחה במלחמה והשגת יעדים כאלה, שיאפשרו לקברניטים להניע את המערכת המדינית להשגת המטרות הלאומיות.

מהרגע שבו התקבלה ההחלטה, עסקו מפקדיו של הצבא המצרי, מתכנני המלחמה, בהכנת הגייסות למילוי יעדיהם בשדה הקרב. בצד פיתוח סדר-כוחות ייעודי, ביצוע הכשרות קרקעיות לקראת הצליחה ואימון היחידות הם נדרשו לתכנן את הדרך שבה יופעלו הכוחות. בתכנון האסטרטגי, ובעיקר בחיפוש אחר פתרונות ברמה

וגייסותיו של הצבא המצרי בשלבי ההתכוננות למלחמה. הגייסות המצריים למדו את עקרונותיה והתאמנו על-פי תורה משופצת זו. על בסיסה של תורה זו הוכנה גם התוכנית המבצעית, ששירתה את הצבא המצרי במלחמת יום הכיפורים. עיקריה של התוכנית היו יציאה להתקפה תוך ביצוע פעולת צליחה מורכבת של מכשול מים, השמדת הכוח הישראלי בקדמת החזית, יצירת ראשי גשר והיערכות להגנה כדי לשבור את התקפות-הנגד של צה"ל.

התאמת המלחמה המצרית לקראת מלחמת אוקטובר 1973

תוכנית המלחמה המצרית לקראת "מלחמת אוקטובר" 1973 הייתה התקפית ונשענה – כדרכה של כל תוכנית אופרטיבית – על המטרה, כפי שהוגדרה על-ידי הדרג המדיני, ועל המשימה, כפי שנוסחה על-ידי הדרג הפוקד העליון ופורשה על-ידי המטה

סאדאת, שעלה לשלטון בספטמבר 1970, ביקש לשבור את הקיפאון המדיני ולהתחיל בתהליך שיביא ליציאת צה"ל מסיני. הדרך המועדפת בעיניו הייתה זו המדינית

סאדאת עם חאפז אל אסד ומועמר קדאפי ב-20 אוגוסט 1971 בדמשק לאחר שלושה ימים של שיחות, שבסופן חתמו על הסכם לאיחוד מאמציהם נגד "האויב הציוני"

הכללי של צבא מצרים. תוכנית זו עברה, מטבע הדברים, שינויים והתאמות במהלך השנים שבין התבוסה המצרית של 1967 לבין היציאה להתקפה בצהרי יום הכיפורים 1973.

התוכנית – שאת שורשיה נמצא בכוונותיו של נאצר ובהצעותיו של שר המלחמה שלו, פאוזי – עברה גלגולים רבים. היא פותחה בתחילה כתוכנית כוללת לכיבוש כל חצי האי סיני, אך צומצמה בסופו של דבר לתוכנית מוגבלת, שיעדיה קרובים לגדת התעלה ולבסיסי הזינוק של הצבא המצרי. היא לקחה

האופרטיבית והטקטית, קרי בשיטות הלחימה, עמדה לרשות המצרים תורת הלחימה הסובייטית, שאותה אימץ צבאם יחד עם אמצעי הלחימה של הגוש המזרחי כבר מאמצע שנות ה-50. תורה זו, המתבססת על ניסיון הקרבות ועל המחשבה הצבאית הסובייטית,⁴ נתנה רק מענה חלקי לבעיות הייחודיות שעמדו בפני המתכנן הצבאי המצרי. תורת הלחימה הסובייטית תורגמה ונכתבה בחלקה מחדש, כדי שתותאם לצורכי הצבא המצרי בזירת התעלה. התורה המשופצת נלמדה והוטמעה בקרב מפקדיו

את סדר הכוחות הדרוש ל"שחרור האדמה". הסד"כ הוגדר "בהתאם לפוטנציאל העם המצרי, יכולת האויב והתחזית בדבר האספקה מברית-המועצות ויכולת הקליטה".

בניית סד"כ זה נועדה להתבצע במשך שלוש שנים. הסד"כ התבסס על כוחות יבשה, שמנו חמש דיוויזיות חי"ר ועוד שלוש דיוויזיות ממוכנות ושתיים משורינות. בצידן של הדיוויזיות נמנו גם שלוש חטיבות שריון עצמאיות, חטיבת סיור, שתי חטיבות צנחנים, 44 גדודי קומנדו ושתי חטיבות יבילות אוויר. מבחינת הכוח האווירי נדרשו 600 מטוסי קרב-הפצצה, שתי חטיבות אוויריות של מפציצים קלים, שתי חטיבות מפציצים כבדים, שתי חטיבות תובלה ו-120 מטוסי אימון. להגנה האווירית נדרשו שמונה דיוויזיות, שבכל אחת שלוש עד חמש חטיבות טילים ותותחים.¹⁴

לדברי פאוזי הגיעה מצרים ביולי-אוגוסט 1970 למצב שבו הייתה לה עדיפות צבאית על ישראל. ביולי נעשה ליטוש אחרון של התוכנית המבצעית של חיל האוויר לשחרור סיני, והיא הייתה מוכנה לאישורו של הנשיא נאצר.¹⁵ פאוזי, שלדבריו ניסה להביא לביצוע התוכנית, האמין כי ביכולתו של הצבא המצרי, שזה עתה הושלם שיקומו, גם להוציאה אל הפועל. בספרו הוא קובע שעם הפסקת האש, ב-8 באוגוסט 1970, הגיעו הכוחות המצריים כבר למצב הפותח בפניהם אפשרויות צבאיות.¹⁶

הוא גם מספר על מפגש להערכת מצב, שהתקיים בסוף אוגוסט 1970, בהשתתפות הנשיא נאצר, שבו הוא הביע את נכונות הכוחות המזוינים להתחיל את המערכה. נאצר הבטיח לאשר את תוכנית הפעולה הצבאיות במפגש נוסף, שאמור היה להיערך במרסה מטרור בשבוע הראשון של ספטמבר 1970. לטענתו הוא נפגש עם נאצר, הציג לו את מפות התוכנית הכוללת, "תוכנית 200", את תוכנית השלבים "גרניט" ואת התוכניות המפורטות של הארמיות ושל חילות האוויר, הים, ההגנה האווירית, הארטילריה, הקשר והלוגיסטיקה. על-פי גרסתו נתן לו הנשיא אישור בעל-פה, ורק מותו מנע את המשך התכנון ואת ביצוע התוכנית.¹⁷

ממספר מקורות ניתן להבין כי תוכנית ההתקפה כונו – לפחות רובן – בשם "גרניט". תוכנית ההתקפה במהדורתה הראשונה כונתה "גרניט 1",¹⁸ ולדברי הייכל היא הושלמה במחצית הראשונה של 1970, לאחר הצבתן של מערכות הטילים נ"מ בעמדותיהן בקרבת תעלת סואץ. קדמו לתוכנית זו שלושה תרגילי "תחריר", שמשפריהם 1, 2, ו-3, ושבהם תורגלו ונבחנו מספר אפשרויות לביצוע הצליחה ולכיבוש ראשי הגשר, כולל ספיגת התקפות נגד.²⁰

בשל מותו של נאצר – כך טוען פאוזי – נדחה התרגיל העיקרי לבחינה ולתרגול של תוכנית ההתקפה משלהי 1970 למאוס 1971. הוא נועד לבחון את כושרם של הגייסות "להשיג

בחשבון את הצרכים המבצעיים ואת היכולות המעשיות של הצבא המצרי ובנתה מאלה, על בסיס תורת הלחימה, פתרון צבאי שנתן תשובה הולמת למשאלות ליבו של הקרניט, נשיא מצרים. על התוכנית הסופית, שאותה הוציא הצבא המצרי אל הפועל, ניתן לעמוד מהמהלכים בשדה הקרב, אך גם – ובעיקר – ממסמכי השלל שנפלו לידינו (רובם מרמת הגדוד, החטיבה והדיוויזיה, וחלקם מרמת הארמייה)⁵ ומעדויותיהם של מפקדי הצבא: סאדאת, איסמאעיל עלי, שאולי וגמסי.⁶

תוכניות בסיסיות להתקפה הינן חלק בלתי נפרד מעבודתה של כל מערכת תכנון צבאית. נראה כי תוכניות אב למתקפה הוכנו במפקדה הכללית של הכוחות המזוינים המצריים זמן קצר לאחר סיומה של מלחמת ששת הימים. הכנת המהדורה הראשונה של תוכנית המתקפה הושלמה עוד תוך כדי מלחמת ההתשה, והיא זו שאמורה הייתה לתת מענה להצהרתו של המפקד העליון של הצבא המצרי, הנשיא נאצר, כי "מה שנלקח בכוח יוחזר בכוח". פריק-אוול מוחמד פאוזי, מפקד הכוחות המזוינים, שהתמנה ב-24 בינואר 1968 לשר המלחמה, טוען כי נאצר הנחה אותו כבר

ב-1967 – בהתבסס על החלטותיה של ועידת חרטום – להכין בתוך שלוש שנים את הכוחות המזוינים למימושה של אופציה התקפית לכיבוש כל סיני.⁷ בעקבות הנחיותיו של נאצר הגדיר פאוזי את "תמצית האסטרטגיה של הכוחות המזוינים" כ"שח-רוור האדמה הכבושה בסיני בכוח והגעת הכוחות עד הגבול המצרי-פלסטיני".⁸

ואכן שר המלחמה פאוזי היה משוכנע כי תוכניתו לכיבוש מלא של כל חצי האי סיני היא שתביא להשגת המטרה שאותה הגדיר הדרג המדיני.⁹

פאוזי שקד על ההכנות לכיבוש סיני במקביל לשיקום הכוחות המזוינים ולהקמת עוצבות חדשות.¹⁰ על התכנון המפורט הופקד הרמטכ"ל פריק עבד אל-מונעים ריאד. התוכנית כונתה – כך מעיד פאוזי – בשם "תוכנית 200",¹¹ והיא אמורה הייתה להתעדכן מדי שישה חודשים בהתאם לקצב שיקומם של הכוחות. התוכנית הובאה בפני נאצר, והוא הורה לדבוק ביעדים וביסודות שלה תוך הקפדה על זמן מינימלי לביצוע אימוני העוצבות הלוחמות. בינואר 1968 "החל לגלגל הביצוע להסתובב בכל העוצבות של הכוחות המזוינים".¹²

פאוזי מציג את מלחמת ההתשה, שעליה פיקד, כאילו לא הייתה אלה תפאורה להכנות שעשו הכוחות המזוינים של מצרים לשחרר את סיני בסיומה.¹³ לפי תיאוריו, הכול היה חזוי ומתוכנן, ופרט לשיבוש קל בלוח הזמנים (בשל מותו של נאצר) הוכן הצבא, צויד ואומן על-פי תוכנית מפורטת, כך שיהיה כשיר לנהל את "מלחמת השחרור". לדבריו, הוא הגדיר כבר אחרי מלחמת 1967

בתרגיל, שנועד לבחון את התוכניות המבצעיות של צבא מצרים ב-1971, הגיע הכוח העיקרי אל הגבול הבינלאומי ביום העשירי למלחמה, ובתוך יומיים ביססו הכוחות המצריים את שליטתם בכל סיני. בכך השלימו את משימותיהם

בספרו קובע שר
המלחמה המצרי
פאוזי, כי עם תום
מלחמת ההתשה,
ב-8 באוגוסט 1970,
כבר הגיעו הכוחות
המצריים למצב
הפוחת בפניהם
אפשרויות צבאיות

חייל ישראלי צופה
מקו בר-לב לעבר
הגדה המצרית בעת
מלחמת ההתשה

המיתלה והגידי. הקרב שהתנהל בימים השיעי והשמיני למלחמה, הוכרע לטובת המצרים ואיפשר את המשך תנועה מזרחה. ביום העשירי הגיע הכוח העיקרי אל הגבול הבינלאומי, ובתוך יומיים ביססו הכוחות המצריים את שליטתם בכל סיני ובכך השלימו את משימותיהם על-פי "תוכנית 200" בתוך 12 יום.²⁴

התוכנית שימשה במהלך השנים שלאחר מכן תשתית לפיתוח התכנון, לחיפוש הפתרונות התורתיים, להדרכה ולאיוון הגייסות.²⁵ תוכנית מקסימליסטית זו שימשה, כפי הנראה, גם בסיס לתוכנית מעודכנת ומקיפה שהוכנה כשהתמנה צאדק לשר המלחמה. הוא הרחיב ושיפר את התוכנית וקרא לה "גרניט 2". תוכניתו כללה את צליחת התעלה, כיבוש המעברים והמשך ההתקדמות לעבר הגבול הבינלאומי. "גרניט 2" פותחה גם ל"גרניט 3" – תוכנית שכללה גם כניסה מצרית לתוך רצועת עזה.²⁶ תוכניות כוללות אלו עמדו, כפי הנראה, בבסיס תחושותיו של צאדק, שלפיהן אין הצבא המצרי מוכן לצאת למתקפה לכיבוש כל סיני.²⁷ הערכתו הייתה כי תכנונים אלה מחייבים כוחות ואמצעים שלא היו באותה עת בידי המצרים.

מכל מקום, עם מינויו של אחמד איסמאעיל עלי לתפקיד שר המלחמה והמפקד הכללי של הכוחות המזוינים ב-26 באוקטובר 1972 נערכה רעיוניה כוללת בתוכנית. איסמאעיל יחד עם הרמטכ"ל שאזלי וראש האג"ס גמסי תיכננו תוכנית חדשה, מוגבלת בהיקפה, וזאת בכפוף לתפיסה החדשה של המלחמה ומטרותיה, כפי שהתגבשה אצל סאדאת בסמוך לאתו מועד. עיבוד התוכנית במהדורות החדשה הושלם במחצית הראשונה של ינואר 1973.²⁸

על התפתחות המחשבה הצבאית ועל השלבים שעברה התוכנית המצרית בשנתיים שלפני המלחמה ניתן ללמוד מעדויותיהם המאוחרות של מעצביה. גמסי, שהתמנה לראש אג"ס כבר בינואר 1972, מציין כי בהתבסס על המטרה האסטרטגית להביא לשינוי במאזן המדיני והצבאי באזור ולהכשיר את

את יעדיה של תוכנית "גרניט" בפרוטרוט ולבצע את יתוכנית 200 באופן כללי". כלומר, להתמקד בשלב הראשון של חציית התעלה וכיבוש השטח שבין תעלת סואץ למצרי הגידי והמיתלה ("גרניט") במסגרת היעד הכולל של שחרור חצי האי סיני כולו, עד לגבול הבינלאומי בנגב ("תוכנית 200").²¹

בתרגיל השתתפו חמש דיוויזיות רגלים, שלוש דיוויזיות ממוכנות ושתיים משוריניות וכן שלוש חטיבות טנקים עצמאיות, שלושה גדודי סיור, חטיבת נחתים וכוחות מוטסים. כל אלה פעלו בסיוע כוחות אוויר, ים וכוחות ההגנה האווירית. יעדם של כוחות אלה היה לכבוש את מצרי המיתלה והגידי ואת השטח שבנים לתעלה וזאת בתוך חמישה ימים. לאחר כיבוש המצרים היו כוחות הטנקים והכוחות הממוכנים אמורים להתקדם דרך מצרי המיתלה והגידי ולהמשיך בקרב תנועה עיקרי מול השריון הישראלי. לאחר חיסולו של כוח זה היה על הכוחות המצריים להמשיך עד לקו הגבול הבינלאומי ולהחזיק בו.²²

מהלכי התרגיל כללו שלב של חציית התעלה בלילה בחמישה ראשי גשר דיוויזיוניים (נוסף על כך הוכנו ראשי גשר חלופיים עבור כל ארמיה) בחסות מערכת ההגנה האווירית הצפופה שנפרסה באזור. בליל החציה אמורים היו כוחות מוסקים לחסום את המבואות המזרחיים של המעברים ההרריים בסיני כדי למנוע הגעת תגבורות אסטרטגיות. ארבעה ימים אחרי הצליחה אמורים היו הכוחות העיקריים להגיע אל מעבר למצרים ההרריים ולנהל משם את קרב התנועה העיקרי נגד טנקי צה"ל. אחר כך הם היו צריכים להמשיך לעבר הגבול הבינלאומי ולכתר בכך את הכוח הישראלי בדרום סיני.²³

שר המלחמה מצרף לספרו תרשימים מפורטים, ובהם צירי ההתקדמות וההתפתחויות במהלך התרגיל. הוא מתאר בפירוט את המעבר לשלב השני של התרגיל, לאחר השלמת "גרניט" וראשית "שחרור סיני" בבוקר היום החמישי למלחמה. בשלב זה ביקש, לטענתו, את אישור הנשיא להטלת שתי דיוויזיות השריון וחטיבות טנקים עצמאיות לקרב מול טנקי צה"ל מזרחית למצרי

שאולי, שהתמנה
לרמטכ"ל הצבא
המצרי במאי 1971,
מציין שכשהחל
בתפקידו לא הייתה
לצבא המצרי תוכנית
מתקפה ממשית

סאדאת צופה מעמדה
מצרית מבוזרת אל
מעבר לתעלת סואץ

גדת תעלת סואץ.

- חוזקו של חיל האוויר הישראלי והיכולת לשתקו רק באמצעות מערך נ"מ מתקדם.
- השאיפה הישראלית למלחמת בוק וללחימה בחזית אחת בלבד ורגישותה לאבדות.

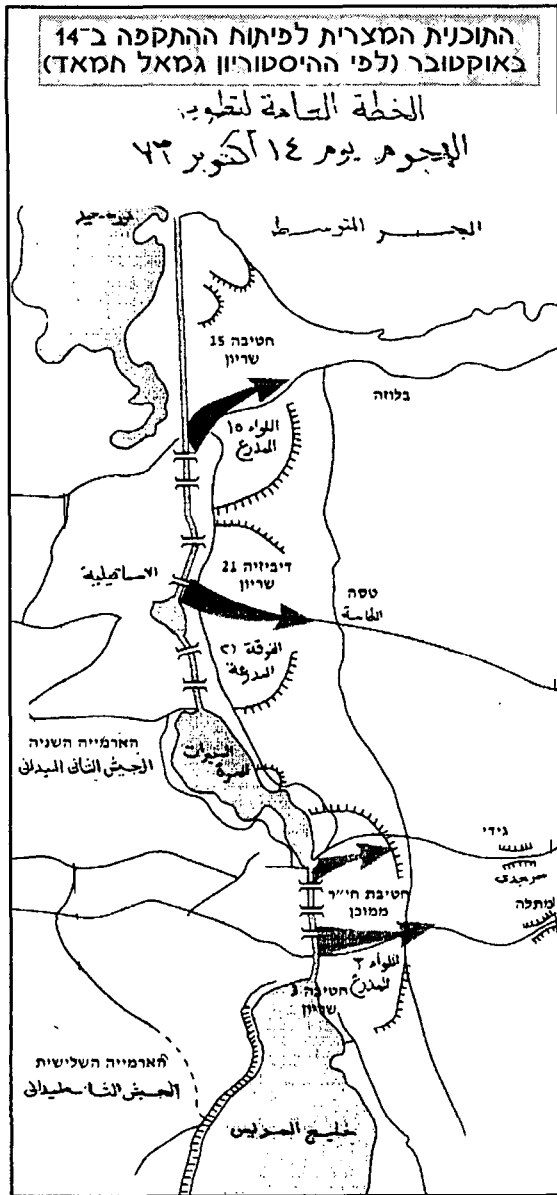
לדבריו, דגלה החשיבה האסטרטגית המצרית בביצוע פעולה התקפית אחת, שמטרתה שחרור כל סיני.³² פעולה כזו מצריכה עליונות צבאית על ישראל, ועליונות כזאת לא הייתה קיימת. כדי להשיגה נדרשו מספר שנים של הצטיידות בנשק ובציוד מברית המועצות, שלדבריו לא קידמה בברכה פתרון צבאי. במצב זה לא נותרה בפני מצרים הברירה אלא לתכנן את שחרור סיני בשלבים, שיהיו תואמים את התפתחות יכולת הלחימה של הכוחות המזוינים. כיוון שמצרים לא הייתה יכולה להמתין בלי סוף, לא נותרה לה ברירה אלא לתקוף באמצעים שבידה, וזאת בתנאים של עליונות ישראלית. התכנון עצמו צריך היה להיות מצאיאותי ותואם ליכולתו של הצבא המצרי.³³

בצד העליונות הצבאית מצביע גמסי על הבעיה המרכזית הניצבת לפני התוקף – בעיית התעלה, שהיא "מחסום מים יחיד במינו מבחינת נתוניו הטכניים והטבעיים". בכל תוכנית התקפה היה על המצרים לפרוץ את מכשול התעלה תוך שימוש בכוחות גדולים, וזאת מול התנגדות חזקה של אויב, הנשען על קו הגנה מבוצר, קו בדי-לב.³⁴ פעולה מורכבת זו חייבה תכנון קפדני ומפורט ביותר.³⁵ כל תוכנית לפעולה התקפית אסטרטגית חייבה – על-

התנאים ההולמים לשימוש בשאר גורמי הכוח היה הכרח לקבוע את אופי הפעולה ההתקפית ואת הטווח שלה. בקביעת המשימה היה עליו להתחשב בכושר הלחימה של הכוחות המזוינים המצריים תוך השוואה לאלה של ישראל וכן במצב האסטרטגי שבפניו יעמדו הצדדים.²⁹

יעדיה האסטרטגיים של המלחמה היו – על-פי ראש האג"ם גמסי – שינוי המאזן הצבאי באיזור תוך ניפוצה של תפיסת הביטחון הישראלית. תפיסת ההתקפה וכיבוש השטח בשלבים התבססה על הכוונה לפגוע ולהסב אבדות רבות בנפש ובנשק לישראל כדי לשכנעה שלא להמשיך ולהחזיק באדמה המצרית.³⁰ האסטרטגיה המצרית, שעליה נשען תכנון המלחמה, התבססה על מספר עקרונות, ששירתו את מטרתה. מלבד ההתחשבות בלקחים שהופקו ממלחמת ששת הימים, התכנון המפורט להכנת המדינה על מגוריה השונים למלחמה והמאמץ לשלב בה את מרב ארצות ערב, נובעים העקרונות מהרצון לקעקע את תפיסת הביטחון הישראלית. המתכנן המצרי ניסה לאתר את מוקדי הכוח במערכת הישראלית, לנטרלם או לבטל את השפעתם. כמו כן חיפש – ומצא – נקודות תורפה ושאיף לנצלן. בבסיס התוכנית הייתה הכוונה להנחית את המכה הראשונה ובכך לשלול מצה"ל את היוזמה, שאיפיינה את מהלכיו במלחמות הקודמות. גמסי מונה את הבעיות שמציב צה"ל ושמחייבים פתרונות מצריים.³¹

- מורכבות המכשול והביצורים בקווי ההגנה הישראליים על

לדברי שאולי, כבר בימים הראשונים של יולי 1971, פחות מחודשיים לאחר שהתמנה לתפקיד הרמטכ"ל. התוכנית הוגשה לאישורו של שר המלחמה צאדק, וזה דחה אותה על הסף.⁴³ נימוקיו של צאדק נשענו ברובם על תורת המלחמה, אך לפני הכול הקדים את הנימוק הרווח, שלפיו מבצע כזה יהיה חסר ערך פוליטי. הוא טען כי מבצע מוגבל ישאיר את חצי האי סיני תחת שליטה ישראלית ולא יביא לשום הישג מדיני. הנימוק הצבאי העיקרי היה כי קו ההגנה המצרי, הנשען על הגדה המערבית של תעלת סואץ, טוב בהרבה מכל קו הגנה שיוקם מעבר המזרחי. מערכי ההגנה שייבנו בסופו של המבצע המוגבל יחסרו את הגנת התעלה כמכשול מגן חזיתי. כמו כן יחייב הקו

פי גמסי – שיתוף פעולה והתחשבות בתוכנית ברזמנית סורית, שכוחותיה עתידים היו להילחם ברמת-הגולן, כשיעדם קו הירדן וחופה המזרחי של הכינרת.³⁶

שאולי, שהתמנה לרמטכ"ל הצבא המצרי במאי 1971, מצייין שכשהחל בתפקידו לא הייתה לצבא המצרי תוכנית מתקפה ממשית. אומנם, הוא אומר, הייתה תוכנית "גרניט", שכללה פשיטות לתוך סיני, אך זו הייתה רחוקה מלהיות תוכנית מתקפה אמיתית. שאולי מתייחס לתרגילי ההתקפה שערך הצבא המצרי כבר מ־1968,³⁷ אך קובע, כי הפער באותה עת בין התוכניות ליכולות היה עצום. התרגילים נשאו אופי בלתי ממשי והניחו, במתכוון, שיש למצרים הרבה יותר כוח אדם ואמצעים משהיו להם במציאות.³⁸

בהתייחסו למוכנות הכוח המצרי באותה עת קובע הרמטכ"ל המצרי, כי יכולת ההגנה שלו, כולל כוחות האוויר וההגנה האווירית, הייתה בהחלט סבירה. לעומת זאת, הגם שהורחבו המסגרות, לא היו חילות היבשה מסוגלים להקצות להתקפה די גייסות. בצד יחסי הכוחות הבלתי מספיקים, ועל אף העדיפות בארטילריה, הצביע שאולי על תעלת סואץ ועל קו בר-לב המבוצר השולט עליה כעל "מכשולים שרוב המומחים הצבאיים רואים בהם אגוז בלתי ניתן לפיצוץ". בעיה משמעותית נוספת להערכתו הייתה העליונות האווירית של ישראל והמשמעותיות הנובעות מכך לגבי כוח מצרי ממונע, המתקדם חשוף בצירים המדבריים של סיני.³⁹

בסכמו את הנתונים ואת השיקולים המבצעיים הגיע הרמטכ"ל המצרי למסקנה שלא היה בכוחו של צבא מצרים להנחית מהלומה בקנה מידה גדול כדי להשמיד את ריכוזי צה"ל בסיני או לכפות את נסיגתם מסיני ומרצועת עזה. להערכתו, הכוח המצרי מסוגל היה רק ל"מתקפה מוגבלת", שמשימתה רק צליחת התעלה והריסת קו בר-לב.⁴⁰ כל צעד נוסף, תוקפני יותר, היה כרוך בצידוד אחר, באימונים אחרים ובהכנות רבות לאין שיעור.⁴¹

שאולי מצביע על הגורמים העיקריים שהביאו אותו למסקנתו בזכות "המתקפה המוגבלת":⁴² חולשתו של חיל האוויר המצרי, שהפעלתו בצורה לא זהירה ומבוקרת תביא לאובדנו.

מטריית ההגנה האווירית הסטטית, המכסה רק תחום של 12-9 ק"מ מגדת התעלה, מחייבת ארגונה מחדש לאחר הצליחה. ניסיון להתקדם ללא טילים נ"מ ניידים הוא מתכון בטוח לאסון. הצורך לכפות על ישראל לחימה בתנאים שאינם נוחים לה, וזאת על-ידי ייצוב מערך הגנה מצרי לאחר הצליחה בעומק של 12-10 ק"מ מזרחית לתעלה – מערך שאותו יצטרך צה"ל לתקוף תוך אבדות קשות בנפש ובציוד באוויר וביבשה. מהלך כזה יחייב גם לחימה ארוכה, וזאת בניגוד לשאיפה הישראלית למלחמת בזק.

חוסר הניסיון של הצבא המצרי ומפקדיו בקרב התקפה רחב היקף. רק מבצע מוגבל יצלח ויביא לשיקום גאוותו הפגועה של הצבא המצרי.

התוכנית ההתקפית הראשונה, המוגבלת בהיקפה, הוכנה,

החדש צירי הספקה, שיצטרכו לחצות את התעלה ויהיו חשופים ופגיעים – בעיקר להתקפות מהאוויר.

שר המלחמה היה משוכנע שעל המתקפה – אם וכאשר תצא לפועל – להיות מוחצת ובלתי מוגבלת. הוא חזר והצביע על תוכנית זוהי בהיקפה לתוכנית של קודמו פאוזי – תוכנית רחבת היקף, שבמהלכה יתקדמו הכוחות על פני כל סיני ולעבר רצועת עזה להשמדת מרב כוחות האויב.⁴⁴

שאזלי, לטענתו, הסכים עקרונית לרעיון המבצעי הרווח, אך הטיל ספק רב ביכולת המצרית לממשו. הוא הציג לצאדק את הניתוח ואת הנימוקים שהביאו אותו לתוכנית המוגבלת, אך נדחה שוב בביטול. צאדק חזר והנחה לבנות תוכנית שתביא לשחרור כל השטח הכבוש.⁴⁵

לאחר ניסיונות שכנוע נוספים הסכים צאדק לאפשר תכנון של מעין פשרה. בתוכנית שלה הסכים קוצצו היעדים והוגבלו רק לתפיסת מעברי ההרים בסיני במרחק של 45-60 ק"מ מזרחה לתעלה.⁴⁶ תוכנית זו, שלדברי שאזלי כונתה "מבצע 41", אמורה הייתה להיות מתוכננת ומפותחת בסיוע ובשיתוף פעולה מלא עם היועצים הסובייטים במצרים. התוכנית – למיטב ידיעתי ובהסתמך

על מסמכי שלל מתקופות מאוחרות יותר – נקראה "גרניט 2".⁴⁷

שאזלי מצוין כי במקביל לתוכנית המוכרת הוא החל להכין, בהסכמת צאדק, תוכנית "מוגבלת יותר" שכונתה "הצריחים הגבוהים" (אל-מאדיין אל-עאליה).⁴⁸ תוכנית זו הייתה צריכה לשקף את היכולות האמיתיות של הצבא המצרי. משימתה המוגבלת, על-פי הצעתו של שאזלי, הייתה חדירה

לעומק של 7-9 ק"מ בלבד. תכנונה הסודי הותווה כבר בספטמבר 1971. התוכנית – כולה על טהרת התכנון המצרי – הוכנה על-ידי צוות תכנון מצומצם מבלי להיעזר ביועצים הסובייטים ואף בלי ליידע אותם. גם שמה של התוכנית לא דלף, והיא אינה מוכרת לי מכל מקור אחר. יחד עם זאת מזכירים יעדיה של התוכנית את "גרניט 2 משופר" – התוכנית שעמדה בבסיסה של מלחמת יום הכיפורים.

תכנונו של "מבצע 41" הושלם אף הוא בספטמבר 1971, אך היכולת להוציאו אל הפועל הצריך רכש רב. הסובייטים, על אף שיועציהם היו שותפים לתכנון, לא מיהרו לספק את הדרושה. הפריטים הקריטיים היו 100 מטוסי "מיג 21" נוספים וכן חטיבת טילי קרקע-אוויר ניידיים מסוג SA-6. אמצעים אלה נועדו לאפשר מתן הגנה אווירית מעל לראשי הגשר, אך בעיקר מעל לכוחות עם התקדמותם מזרחה ויציאתם מהמטרייה של הטילים נ"מ הנייחים.⁴⁹

גמסי, שהתמנה לתפקידו בתחילת 1972, מתאר בזיכרונותיו רק תוכנית התקפית אחת. הוא מתאר את תוכנית "בדר" ומציג את עצמו כמתכנן הראשי שלה. הרעיון שעמד ביסודה של התוכנית המצרית היה לפרוץ את התעלה באמצעות שתי ארמיות, כשארמייה שלישית תפעל לאורך קו העימות של התעלה לכל אורכו.⁵⁰ כמו כן דיברה התוכנית על הקמת ראשי גשר של הארמיות, שתכלולנה חמש דיוויזיות ואת הכוח של גזרת פורט-סעיד בעומק של 15-20 ק"מ, שיאובטחו על-ידי כוחות ההגנה האווירית.⁵¹ לאחר "פסק זמן טקטי"⁵² או בלעדיו אמורה הייתה להתקפה להתפתח מזרחה אל עבר מעברי ההרים במטרה לכבוש אותם, להיאחז בהם ולאבטח אותם.

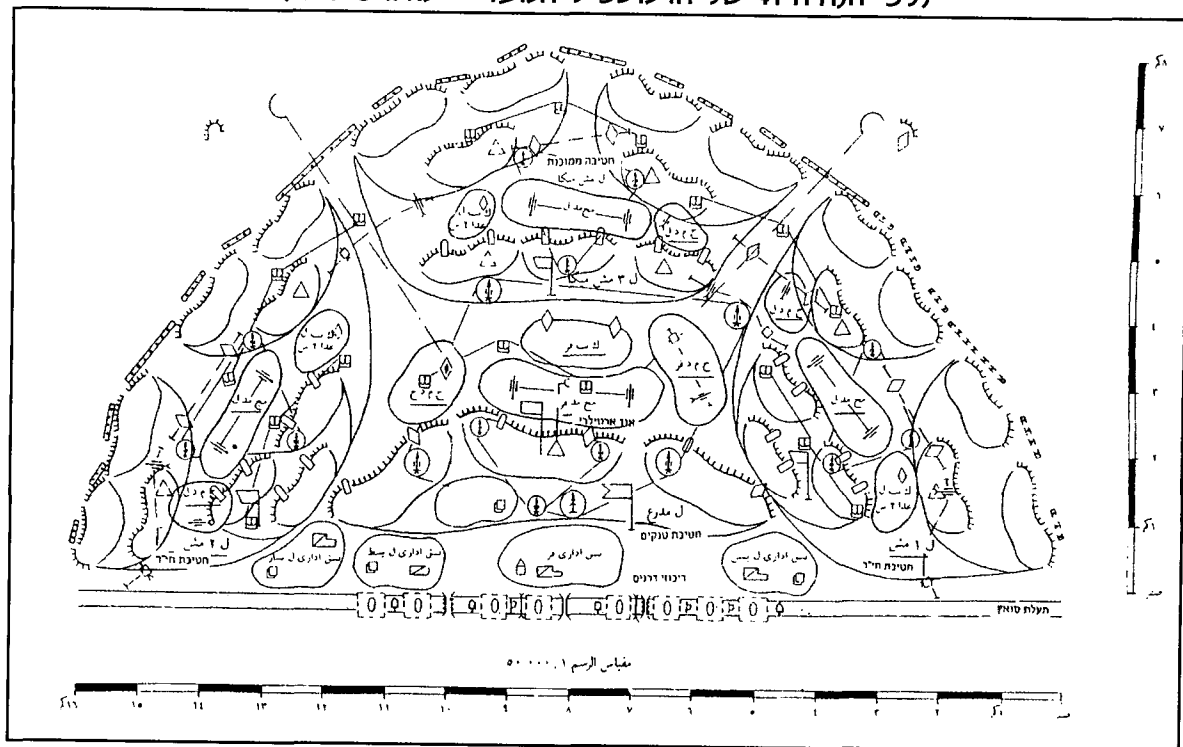
במקביל לעיסוק בתכנון המשיכו הגייסות באימונים להעלאת כושרם תוך שימת דגש על תרגולים ממשיים של צליחת מכשולי מים עם גייסות.⁵³ הפסקת פעילות המסיבית של היועצים הסובייטים בצבא מצרים בסוף אוגוסט 1972 חייבה את המצרים לעסוק ברוב הפעילות בעצמם. היחידות המשיכו להתאמן על-פי תורה ותרגולות שהומלצו על-ידי המומחים, אך התכנון המבצעי כמו גם הביצוע באוקטובר 1973 הפכו להיות מצריים ב-100%.

בסוף אוקטובר 1972 התמנה פריק אוול אחמד איסמאעיל עלי לשר המלחמה. שר זה, שדעתו בדבר אי מוכנותה של מצרים למלחמה הייתה מוכרת עוד מהעבר,⁵⁴ החל פועל ברוח הנחייתו של סאדאת על יציאה ל"מלחמה בתנאים הקיימים". כבר ביומו הראשון קרא לו סאדאת והורה לו להכין את הכוחות המזוינים למלחמה, וזאת על-פי תוכנית שתהיה מצרית טהורה.⁵⁵ כשהציג לו שאזלי את שתי תוכניות המגרה

בסכמו את הנתונים ואת השיקולים המבצעיים מגיע הרמטכ"ל המצרי למסקנה שלא היה בכוחו של צבא מצרים להנחית מהלומה בקנה מידה גדול כדי להשמיד את ריכוזי צה"ל בסיני או לכפות את נסיגתם מסיני ומרצועת עזה. להערכתו, הכוח המצרי מסוגל היה רק למתקפה מוגבלת, שמשמיתה רק צליחת התעלה והריסת קו בר-לב

להתקפה, הורה איסמאעיל לדבוק ולהמשיך בפיתוח התוכנית ל"מתקפה מוגבלת מאוד" – תוכנית "גרניט 2 משופרת".⁵⁶ גמסי, הנוטה להקטין בזיכרונותיו את חלקו של הרמטכ"ל בתכנון המלחמה, מתאר את פגישתו הראשונה עם שר המלחמה החדש, שבה התגלתה נחישותו להשלים במהירות את ההכנות למלחמה. בהנחיותיו הסביר כי הוא מאמין באיכות הנשק שבידי הצבא המצרי, אך הוא מסופק באשר לכמויות. איסמאעיל עלי הורה לו לעבד תוכניות שיתאימו לתפקוד יעיל של הנשק ושל הציוד – תוכניות שיאפשרו את ביצוע המשימות.⁵⁷ לשאלתו של איסמאעיל, מתי יהיו הכוחות המזוינים מוכנים למלחמה, השיב גמסי כי הצבא זקוק לשנה כדי לקדם שלושה נושאים חשובים: • על הגייסות "לצאת מחפירות ההגנה אל מעל פני השטח". עליהם להתאמן למבצעי התקפה תוך שימת דגש על משימותיהם המתוכננות.

תוכנית להשלמת הפריסה של דיוויזיית חי"ר מוגברת מצרית בראש הגשר ב"ש+24"
(לפי הנחיה 41 של הרמטכ"ל המצרי - מארס 1973)

- יש להשלים ולהתאים את התכנון על-פי סוגי הנשק והציוד הקיימים ולא להתמקד פריטי ציוד חדשים.
- יש להשלים את התכנון המשותף עם הסורים.
- איסמאעיל, שהקשיב להערכת הזמן של גמסי, הודיע כי הוא יפעל לקצרה.⁵⁸ בשיחות ובפגישות שקיים בהמשך עם מפקדים ברמות השונות חוזר ומציין שר המלחמה החדש כי על הכוחות המזוינים להילחם בגבולות יכולותיהם ואפשרויותיהם, וזאת בלי לצפות לנשק חדש.
- מהלכי התכנון המפורט נכנסו איפוא להילוך מהיר. הבעיה המרכזית הייתה תוכנית הצליחה. כאן הצטרף המתכנן המצרי למצוא תשובות ופתרונות למכלול הבעיות שהציבה מערכת ההגנה הישראלית בגדה המזרחית של תעלת סואץ.
- ואלה היו הבעיות – על-פי סדר ההתקדמות של הכוח המצרי:
 - בניית יכולת לרכז את הכוח הצולח בגדה המערבית של התעלה.
 - מציאת פתרונות טכנו-טקטיים בכל הקשור לעצם חצייתו של מכשול המים והטיפוס על הסוללה שבגדה המזרחית.
 - שיתוק היכולת הישראלית לפגוע בכוחות הצולחים מהמעוזים ומגדת התעלה.
 - הקניית כושר הגנה, מהר ככל האפשר, לכוחות הבונים את ראשי הגשר מפני התקפות-נגד של כוחות צה"ל.⁵⁹
 - שאזלי מונה שלוש רמות של התקפות-נגד צה"ליות, שלהן התכונן הצבא המצרי:
- התקפות-נגד מקומיות ברמה של מחלקות עד גדוד טנקים, שיחלו 15-30 דקות לאחר תחילת הצליחה.
- התקפות-נגד אוגדתיות ברמה של חטיבת טנקים מוגברת, שיבוצעו לאחר שעתים.
- התקפת-נגד של פיקוד החזית ברמה של מספר חטיבות טנקים ורגלים, קרי כוח על-אוגדתי, שיוטל למערכה 36-48 שעות מתחילת הצליחה.
- להתקפות צפויות אלו נתבע המתכנן המצרי לתת תשובות הולמות. הוא גם אמר היה להתייחס לאפשרות של תגובה ישראלית מהירה יותר, כמו, למשל, יציאה להתקפת-הנגד העיקרית של החזית כבר 6-8 שעות מתחילת הלחימה.⁶⁰
- התוכנית המצרית המפורטת לחציית התעלה ולבניית ראשי הגשר הדיוויזיוניים קובצה להוראת הרמטכ"ל המצרי שמספרה 41.⁶¹
- התוכנית שהוכנה הטילה על כוחות הרגלים, הצולחים ראשונה, להיות מוכנים לספוג את התקפות-הנגד לסוגיהן. לשם כך נכללו בתוכנית הפתרונות הבאים:
 - תגובה כמות הנשק נגד טנקים שסופקה לחיילים בחוד ההתקפה.⁶²
 - הוחלט להגביר את הפעולות המתוכננות בעומק האויב לבידוד שדה הקרב.⁶³
 - הוחלט לצמצם את טווחי ההתקדמות של יחידות הרגלים שיבנו את ראשי הגשר.⁶⁴

דיוויזיות חיל הרגלים, כשהן מתוגברות כל אחת בחטיבת טנקים, ביחידות נ"ט, בארטילריה ובנ"מ מיחידות אחרות.⁶⁸ כל דיוויזיה תצלח בגזרת צליחה עצמאית, שרוחבה 5 ק"מ. ראשי הגשר הדיוויזיוניים יחדרו בשלב זה, תוך לחימה בכוחות הקו ובכוחות התוקפים נגד, עד לעומק של כ-8 ק"מ. רוחבו של כל ראש גשר יהיה בגמר שלב זה כ-12 ק"מ.

● בשלב השני, שיימשך 24 שעות נוספות, ייסגרו המרווחים בין ראשי הגשר, ויווצר ראש גשר ארמיוני רצוף.

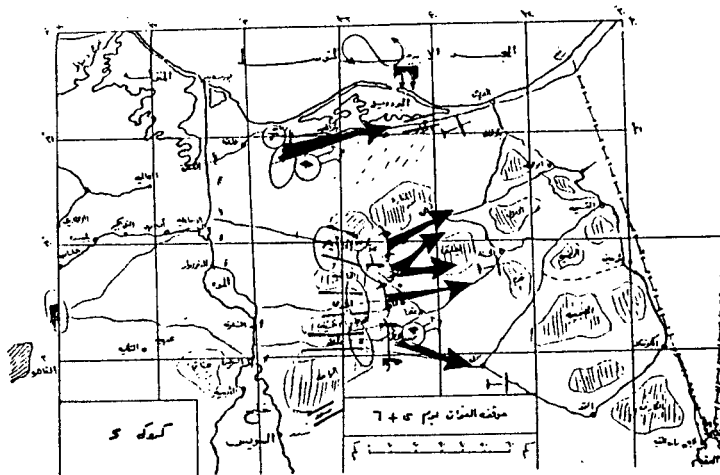
● ב-24 השעות שלאחר מכן תוכננו הרחבת ראש הגשר ויצירת מערך מוגן, מחופר ומאורגן לכל רוחבה של הגדה המזרחית, בעומק של 9-12 ק"מ משפת התעלה.

● לצד הכוחות הצולחים תוכננו גם פעולות מיוחדות של הנחתה מהים ומהאוויר לפגיעה במפקדות ולבידוד שדה הקרב לשם עיכוב הגעתם של כוחות מילואים מתגרים.⁶⁹

סמוך לאפריל 1973 – מספר שאזלי בספרו – הוא נקרא לשר המלחמה איסמאעיל עלי, וזה הודיע לו כי עליו בכל זאת לגבש תוכנית לתפיסת המעברים. נימוקיו של השר לצורך במהלך צבאי כזה היו כי הסורים לא ייצאו למלחמה, אם המצרים יתקדמו לעומק של פחות מ-15 ק"מ. הרמטכ"ל, שהיה מחסידי התוכנית המוגבלת, חזר והבהיר מדוע אין התוכנית הרחבה, "גרניט 2", ניתנת לביצוע. לדבריו, הציע איסמאעיל פתרון והורה לו להכין, במקביל לתוכנית החציה, תוכנית מגירה נוספת של פיתוח המתקפה לעבר המעברים. על-פי שאזלי חזר השר וציין שאין בכוונתו לבצעה, אלא רק אם תיווצר שעת כושר יוצאת דופן. שאזלי, לדבריו, ציית לפקודה, הכין והפיץ תוכנית לכיבוש המעברים – "גרניט 2 מעודכנת".⁷⁰ בצד הפצת הפקודה הבהירו מתכנניה למפקדים ששני השלבים – הצליחה והמשך פיתוח המתקפה תוך התקדמות למעברים – הם בלתי תלויים לחלוטין. שר המלחמה, שכמו הרמטכ"ל פיקפק ביכולת לבצע את התוכנית, הזמין את שאזלי לקראת סוף ספטמבר ואמר: "הפעולות והמבצעים יבוצעו על-ידי הכוחות המזוינים במסגרת יכולתם".⁷¹ עם הנחיות אלה המשיך המטכ"ל בתכנון המפורט. בספטמבר 1973 נבחר ה-6 באוקטובר ליום פתיחת המלחמה. למבצע ניתן השם "בדר" על שמו של קרב הניצחון הראשון של צבא מוחמד.

באוקטובר 1973 היו התוכניות והיכולות ליישום אחת.⁷² על תוכנית המתקפה הסופית ועל יעדיה חלוקות הדעות. "ההיסטוריה הרשמית" של צה"ל קובעת שקו המעברים ההרריים בסנייני היה היעד האופרטיבי שקבעו לעצמם המצרים. קו זה, שהוא עמוק יחסית, אומנם מוזכר במספר מסמכים מוקדמים של תוכנית המתקפה כמשימה הסופית של הארמיות, אך למיטב הבנת, ועל-פי הסבריו המפורטים של שאזלי, קוצץ היעד, או לפחות לא הייתה כוונה מפורשת לבצעו.⁷³

תוכנית המתקפה עוסקת בהרחבה ביעד הביניים ושומרות

כוחות הרגלים בגלים הראשונים תוכננו להתקדם רק עד לעומק של חמישה ק"מ. לאחר מכן הם אמורים היו להמתין עד לתגבורם בכלי נשק מסייעים כבדים יותר כמו תותחים, טנקים ונגמ"שים.

את הרעיון המבצעי כולו בתכנון שלב זה של הלחימה מסכם שאזלי בכותבו:

על-ידי הסגת ראשי הגשר לאחור והקטנת היקפם יכולנו לרכז יותר את האש ההגנתית שלנו, להגביר את צפיפות כלי הנשק נ"ט המונחים שלנו לאורך כל קילומטר של חזית ולהגביר את הסיכויים להדוף את התקפות הנגד. ראשי גשר חדשים ומצומצמים אלה גם יוכלו ליהנות מסיוע ארטילרי ונגד טנקים מן הגדה המערבית של התעלה הנמצאת בידו. גם חיל הרגלים שלנו ימצא מוגן תחת מטריית טילי הקרקע-אוויר שלנו, שייפרסו בשלב זה רק בגדה המערבית, עד שיחאפשר קידומם המסורבל לגדה המזרחית.⁶⁵

עיקרון תורתי יסודי, שעליו התבסס תכנון מערכת הצליחה, היה הצליחה וההתקפה בחזית רחבה. דרך פעולה זו איפשרה לדיוויזיות הרגלים המצריות, שהיו פרוסות להגנה לכל רוחב התעלה, לצאת מעמדותיהן, לצלוח בגזרתן ולבנות את ראשי הגשר כמעט בצפיפות ומול מערכי ההגנה הקבועים שלהן.

דרך נבחרת זו גורמת לפיצול מאמצי האויב בכל הקשור להגנה. התקיפות מהאוויר, התקפות-הנגד המקומיות, מכות-הנגד המאוחרות יותר – כל אלה יוטלו, מטבע הדברים, לעבר מספר גזרות לכל רוחב החזית. בדרך זו – כך חשבו המתכננים המצרים – גם אם יחליט צה"ל לרכז מאמץ מול גזרה אחת, יצליח אולי להשמיד אחד או יותר מראשי הגשר, אך האחרים יאפשרו את המשך העמידה במשימה.⁶⁶

התוכנית המוגבלת שגיבש המטכ"ל המצרי בראשות שאזלי הייתה כדלהלן:⁶⁷

● בשלב הראשון, שיימשך 18-24 שעות, יחצו את התעלה חמש

את היעד הסופי רק כאופציה. המתכנן המצרי, ככל שהעמיק, הבין כי תוכנית מוגבלת ביותר – כזו שתסתפק בייצוב ראשי גשר בטווח של 10-15 ק"מ מגדת התעלה – תתאים יותר ליכולות של הצבא המצרי וגם תשרת את מטרת המלחמה.

התוכנית הבסיסית של "גרניט 2" אכן דיברה על משימות אפשריות עמוקות יחסית. יעדן הסופי של שתי ארמיות השדה היה היערכות להגנה מזרחית לקו המעברים. הקו העמוק ביותר, שאליו תוכננו הגייסות להגיע בשלבי התכנון הראשונים, היה קו סבחת ברדוויל (איזור נחלים) בצפון, איזור ביר-גגפה במרכז וכן הפתחות המזרחיות של המעברים ההרריים בדרום – מעברי הגידי, המיתלה וואדי סודר באיזור ראס-גונדי.⁷⁴

על-פי הגרסה הרווחת אמורה הייתה השגת היעדים להתבצע בשלושה שלבים מערכתיים.⁷⁵

שלב א': בשלב זה (שהוא העיקרי והמפורט ביותר בתוכנית השונות) צולחות את התעלה חמש דיוויזיות הרגלים – כשהן מוגברות בכוחות טנקים, בנשק נגד-טנקים, בארטילריה ובהנדסה – לכיבוש ראשי הגשר בגדה המזרחית. הצליחה – בחזית רחבה, ובעקבותיה הרחבה וייצוב של ראשי הגשר עד לעומק של 10-12 ק"מ⁷⁶ – תוכננה להתבצע כ"משימה היומית" של דיוויזיות הדרג הראשון, קרי עד סוף יום ה-"ע"1+⁷⁷. במקביל לצליחת התעלה גם תוכננה הנחתת כוחות דרך הים, על חוף מפרץ סואץ, על גדת האגם המר הקטן ועל חוף הים התיכון. מן האוויר תוכנן להשתלט על שטחי מפתח ולבודד את איזור הפעולה בפתחות המעברים ולחופו המזרחי של מפרץ סואץ.⁷⁸

שלב ב': שלב זה תוכנן להשלמת ההתארגנות, לייצוב ראשי הגשר של דיוויזיות הדרג האופרטיבי הראשון ולבלימת התקפות הנגד של צה"ל. בשלב זה, שאורכו הותנה בהתפתחות הלחימה, צריך היה לתגבר את הגייסות שצלחו בכוחות נוספים של טנקים, נ"ט, ארטילריה ויחידות הגנה אווירית. שלב זה מכונה אצל כותבי ההיסטוריה הרשמית "העצירה האופרטיבית" – מונח מושאל מתורת הלחימה הסובייטית, שם נועד שלב זה לאפשר ריכוז גייסות מעומק החזית כדי לפתח מאמץ מערכתי חדש.⁷⁹

שלב ג': במהלכו – כך תוכנן – אפשר שיוטלו שתי הדיוויזיות המשוריינות (היחידות שיש לצבא המצרי) ובעקבותיהן גם שתי דיוויזיות ממוכנות, ובסיוע הכוחות מתוך ראשי הגשר יתקדמו מזרחה, יכבשו את המעברים ההרריים וייצבו קו הגנה ממזרח להם.⁸⁰ הגם שהתכנון המצרי איפשר, או לפחות לקח בחשבון, המשך פיתוח המתקפה מזרחה, צומצמו יעדי המתקפה לצליחת התעלה, לכיבוש קו בר-לב ולבניית ראשי גשר מסיביים בגדה המזרחית של התעלה, בתחום האיזור המוגן בטילים נ"מ. צמצום היעדים לווה בתכנון מפורט ובמאמץ מקיף ללמוד את הבעיות התורתיות ולהתאים תורות אלה לצורכי המצרים וליכולתם ולהטמיען בקרב היחידות לקראת הביצוע.⁸¹

לפי שאזלי, לא הייתה כל כוונה לזנק למעברים. הפעילות הענפה בצבא המצרי מסוף 1972 ולקראת המלחמה כללה מחקרים צבאיים, כתיבה מחודשת של תורה ושל פקודות, תרגילים ואימונים, שהתמקדו, רובם ככולם, ביעדים המוגבלים לטווח של 10-12 ק"מ מהתעלה.

הצורך למצוא מענה הולם לבעיות הוליד בסופו של דבר תוכנית מפורטת ביותר בכל הקשור לפתרונות בדרג הטקטי או אפילו רק ברמה הטכנו-טקטית. ברמה האופרטיבית הכינו המצרים תוכנית פשוטה, ששלביה השונים משמשים עדין נושא לויכוח לא רק בין החוקרים והפרשנים, אלא גם בין המתכננים עצמם, מפקדיו של הצבא המצרי באותה מלחמה.

בהתבסס על התוכנית יצא הצבא המצרי להתקפה. הוא הפעיל את כוחות הרגלים, הקומנדו והכוחות המשוריינים שלו במבצע מורכב, שתחילתו בצליחת מכשול מים, בכיבוש ובבנייה של ראשי גשר והמשכו בבניית מערך הגנה מעובה באמצעים נ"ט, שעליו התנפצו התקפות הנגד הצה"ליות. בפעילות המלחמתית שולבו גם כוחות ארטילריה, נ"ט, והנדסה וכן הסיוע הלוגיסטי לסוגיו.

הצבא המצרי שמר לעצמו אופציה להמשיך את תנופת ההתקפה על-ידי כוחות משוריינים וממוכנים מתוך ראשי הגשר לעבר יעדים מערכתיים באיזור רפידים ובאזורי המעברים. אולם הפעילויות הקשורות לנושאים אלה נדחקו לשוליים והפכו רק לבונוס אפשרי. גם "המתקפה המשוריינת" שלה ציפינו בכליון עינים בוששה לבוא. המודיעין הישראלי, שהחזיק בתוכנית המצרית,⁸² חיכה לטנקים המצריים כבר ביום השני למלחמה, אך אלה לא מיהרו לבוא. לאור המטרה המוגבלת לא היה למצרים כל צורך להגיע לגזרת המעברים. הפעלת הכוחות המשוריינים המצריים מזרחה מתחום ראשי הגשר בשבוע השני של המלחמה נעשתה לשיעורין, ללא משימה החלטית ובלחץ של צרכים מדיניים בלבד.⁸³

המכשיר הצבאי המצרי הופעל כמכונה משומנת, על-פי מתכונת תורתית סדורה. ברע המבחן איפשרה "התורה המצרית", כפי שהוצאה לפועל על-ידי הגייסות בשדה הקרב, לפצח את יסודותיה של הקונספציה שהתגבשה בצד הישראלי ולהביא להישגים צבאיים. אלה תורגמו מאוחר יותר להישגים מדיניים.

הערות

1. אנואר סאדאת, **סיפור חיי**, עידנים, ירושלים, 1978, עמ' 250.
2. רפי ישראלי, "הנשיא סאדאת – דמותו של מנהיג", מתוך **סאדאת, מלחמה ושלוש**, דפי הסבר למפקד, צה"ל, קח"ר, 1979, עמ' 8.
3. עליונות זו – על מרכיביה השונים – תורגמה וגובשה בישראל של ראשית שנות ה-70 ל"קונספציה", ולפיה לא ייצאו המצרים למלחמה בטרם יהיה להם מענה לאותה עליונות.
4. המחשבה הצבאית הסובייטית, שהתבססה בעיקרה על הניסיון שצבר הצבא האדום במלחמת העולם השנייה, עוצבה מחדש בשנות ה-60 והותאמה לעידן הגרעיני. על נושא זה ראו את קובץ המאמרים בספר **מחשבה צבאית סובייטית בעידן הגרעיני**. הביא לדפוס: סא"ל לי מרחב, מערכות, 1969.
5. רובו של חומר השלל מתייחס לארמייה השלישית, לדיוויזיות ולחטיבות שלה, שמפקדותיהן נכבשו כשכוחות צה"ל צלחו את תעלת סואץ והתקדמו בגדה המערבית שלה.

6. סיכום מקיף של המקורות הערביים השונים למלחמת יום הכיפורים – כולל ספרות היסטורית רשמית, זיכרונות, ראיונות אישיים, סימפוזיונים, רבישיח, נאומים, מאמרים וספרים – ראו במבוא לספרו של שמואל בר, **מלחמת יום הכיפורים בימי הערבים**, מערכות, תל-אביב, 1986, עמ' 14-18.
7. בספר זיכרונותיו **הרב איתלאתי סנוואת 1968-1970, מוזכרות אל-פריק-אוול מוחמד פאוזי, וזיר אל-חרבייה אל-אסבק** (מלחמת שלוש השנים 1968-1970, זיכרונותיו של פריק-אוול מוחמד פאוזי), דאר אל-מוסתקבל אל-ערבי, קהיר 1984 עמ' 190-199 הוא מציין, כי כבר "בפגישה שלי עם הנשיא נאצר, שהתקיימה ב-11 ביוני 1967, היה הנשיא משוכנע, שכל מה שנלקח בכוח, יוחזר בכוח. לכוח זה – הוא אמר – נחוצים נשק חדיש ומתוחכם וכן אימונים מפרכים ואינטנסיביים לחיילים. לשם כך – הדגיש נאצר – עלינו להדק את הקשרים עם ברית-המועצות ולתת למנהיגיה את התחושה שהם שותפים לתבוסה. זאת כדי שישאו עימנו בנטל בנייתם מחדש של הכוחות המזוינים על יסודות מדעיים טהורים ומשמעת כבדה. נאצר הוסיף כי הוא מעריך שהכוחות המזוינים יזדקקו לפרק זמן של שלוש שנים עד שיגיעו ליכולת המאפשרת להם להיכנס למלחמת שחרור". ראו גם מוסטפא כבהא, **הרב אל-אסתנואף**, מלחמת ההתשה בראי המקורות המצריים, אוניברסיטת תל-אביב, 1995, עמ' 36.
8. **שם**, עמ' 200.
9. לפי הייכל, **הדרך לרמדאן**, עמ' 50 (הוצאת COLLINS), 1977, יש לזקוף את תוכניות השיקום, ההצטיידות והאימונים של הצבא המצרי לזכותו של המרשל הסובייטי זחרוב, שהגיע למצרים עם פודגורני מייד עם תום מלחמת ששת הימים והציע לבנות את הצבא המצרי מחדש.
10. **שם**, עמ' 155. תוכנית ההתקפה של שר המלחמה פאוזי עסקה – על-פי המקור – רק בכיבוש השטח שעד למעברים.
11. **מלחמת שלוש השנים**, עמ' 201. ראו גם דן שיפטן, **התשה**, מערכות, תל-אביב, 1989, עמ' 65. במקור "אל-חטה 200" ולא "גרניט 1" כמו שמציין הייכל. "עמלייה 200" מוכרת לנו כתוכנית האופרטיבית להגנה שהייתה תקפה גם ב-1973.
12. **שם**, עמ' 190, 199.
13. **התשה**, עמ' 67.
14. מלחמת שלוש השנים, עמ' 230-231.
15. **שם**, עמ' 301.
16. **שם**, עמ' 210. חוקרים רבים הביעו זלזול רב בדבריו של פאוזי וטענו כי תוכניתו לא הייתה מעשית. ההיסטוריון הצבאי המצרי גמאל חמאד, מחברו למועצת ההפיקה של נאצר ולאחר מכן גנרל ונספח בדמשק, אומר ש"פאוזי שיחרר את סיני על הנייר" והטיל ספק ביכולתו של הצבא המצרי דאו להתחיל בשלב השחרור. ראו גם **הרב אל-אסתנואף**, עמ' 137.
17. **שם**, עמ' 211.
18. במאמר שהתפרסם בביטאון הרוסי **נוביה וורמיה** (הזמן החדש) תחת הכותרת "הרוסים תיכננו את יום הכיפורים" (המאמר צוטט **במחנה** מה-3 במאי 1989, עמ' 53) נטען כי מומחים סובייטים הם שהכינו את הגרסה הראשונה של "גרניט" – תוכנית ההתקפה המצרית. הם עבדו עליה במשותף עם מספר מצומצם ביותר של קצינים מצרים. במהלך הדיונים על גרסאותיו השונות התגלו חילוקי דעות בדבר סיכויי המבצע.
19. **הדרך לרמדאן**, עמ' 155.
20. **שם**. "תחריר 3" בדצמבר 1969 היה תרגיל משולב עם כוחות.
21. **מלחמת שלוש השנים**, עמ' 365.
22. **שם**, עמ' 366.
23. על המתווה המפורט של התרגיל על כל שלביו ראו: **שם**, עמ' 369-374.
24. בספרו **התשה**, עמ' 78-95, עוסק המחבר דן שיפטן בסוגיה האם אכן הייתה התוכנית בת ביצוע. אין זה מענייני להיכנס לוויכוח. לי ברור שהתוכנית שימשה בסיס איתן לתוכניות ההתקפה שבאו בעקבותיה. התוכנית גם שימשה בסיס לתרגילים במכללת נאצר. במהלך המלחמה תפסו חיילי צה"ל מפה עם מתווה התרגיל, שבו חוצים הכוחות המצריים את קו הגבול הבינלאומי בדרכם לתוך שטחי ישראל.
25. במהלך תקופתו של צאדק התקיימו תרגילי "תחריר" נוספים, ובהם "תחריר 23" בדצמבר 1971 ו"תחריר 24" במארס 1972 – שניהם תרגילים עם גייסות. על-פי מחמוד ריאד בספרו "מוזכרות" (זיכרונות) ועל-פי העיתון הירדני א-דוסתור מה-1 בנובמבר 1981 התנהלו התרגילים בשנים 1969-1971 כתרגילי מפקדות דו-צדדיים, כשהיועצים הסובייטים מגלמים את הצד הישראלי.
26. **הדרך לרמדאן**, עמ' 135.
27. תחושותיו אלה של צאדק – ואולי גם של קודמיו – הוקרנו והשפיעו על הסייגים ועל המגבלות, שרק הסרתן אמורה הייתה לאפשר את יציאתו של הצבא המצרי להתקפה. סייגים אלה חילחלו אל המודיעין הישראלי, וזה גיבשם לקונספציה – אותה קונספציה שמנעה מתן התרעה מספקת לצה"ל באוקטובר 1973.
28. במסמכי השלל נמצא ה-14 בינואר כתאריך המוגדר המוקדם ביותר של תוכנית האב המיוחדת למתקפה. ראו: אבי שי, "מצרים לקראת מלחמת יום הכיפורים – מטרות המלחמה ותוכנית ההתקפה", **מערכות** 250, יולי 1976, עמ' 35.
29. עבד אל-עיאני אל-גמסי, מושיר, **מוזכרות אל-גמסי, הרב אוקטובר 1973**, פאריז 1990, עמ' 200.
30. **שם**, עמ' 206. על-פי דברים שאמר גמסי בסימפוזיון בינלאומי על מלחמת יום הכיפורים, שהתקיים באוניברסיטת קהיר ב-1975.
31. **שם**, עמ' 207-208.
32. ראו את תוכניתו של פאוזי שהוזכרה לעיל.
33. **גמסי**, עמ' 201.
34. בכתבה "כך הטעינו את המודיעין הישראלי", **מעריב**, 8 באוקטובר 1989 (תורגם על-ידי שפי גבאי מתוך השבועון המצרי **אוקטובר**) טוען גמסי, כי מחקרים צבאיים, שערכו המצרים לפני המלחמה, העלו כי 85 אלף חיילים מצרים עלולים להיהרג במהלך השלבים הראשונים של הצליחה.
35. **גמסי**, עמ' 201.
36. **שם**, עמ' 202.
37. למיטב ידיעתי בוצע התרגיל הראשון, "תחריר 2", רק באפריל 1969. קודם לכן היו אלה רק תרגולי מטות.
38. פריק סעד א-דין א-שאזלי, **חציית התעלה**, מערכות, תל-אביב, 1987, עמ' 11-12.
39. **שם**, עמ' 12-16.
40. לפי שאזלי זו הקונספציה המצרית, שרק לפיה ניתן יהיה לבצע את האופציה הצבאית. ראו גם **מלחמת יום הכיפורים בימי הערבים**, עמ' 27.
41. **שם**, עמ' 17. תרגילי "תחריר" נערכו גם בשנה שלפני המלחמה, ובהם "תחריר 27" בנובמבר 1972 ו"תחריר 35" במאי-יוני 1973.
42. **שם**, עמ' 17-19.
43. **שם**, עמ' 19.

44. תוכנית כזו מזכירה בהיקפה תרגילים ותוכניות מבית האולפנה הסובייטי. ראוי לציין כי השפעתם של היועצים הסובייטים הגיעה באותה תקופה לשיאה. כמו כן הושלמה באותה עת מלאכת תרגומו של החומר התורתי הסובייטי לצורכי האקדמיות הצבאיות. יעדים ומדדים משדה הקרב האירופי השפיעו לא מעט על הלך המחשבה, בעיקר זה הצבאי, של קצינים מצרים בכירים (על-פי אחד המקורות כ-8,000) שקבוצות אחדות מהם השתלמו בברית-המועצות לפני המלחמה.
45. חוץ מספרו של שאולי אין בידנו מקור אחר המתאר את הדיונים הפנימיים במטכ"ל המצרי באותה תקופה.
46. עדות להכנות המצריות להגיע לקו המעברים ניתן למצוא בפרסום "השתלטויות על מעברים הרריים ותפיסתם בשעת פעולת התקפה של ארמייה 3". **מסמך שלל מצרים 1/1 (8)471**. הפרסום הוכן בינואר 1972 לקראת כנס של מפקדי החטיבות בדיוויזיה 19.
47. כך גם על-פי **הייכל**, עמ' 155. **גמסי** בזיכרונותיו (עמ' 212) קורא לאותה תוכנית בשם "בדר". שם זה אומץ מאוחר יותר כשמה של המלחמה.
48. **חציית התעלה**, עמ' 20.
49. **שם**, עמ' 21-20.
50. **גמסי**, עמ' 212. בסדר הכוחות המצרי לא מוכרת ארמייה שלישית. נראה שגם במידע זה ממשיך גמסי בהונואה או שהוא מפגין התחשבות בצורכי ביטחון השדה של מצרים.
51. גמסי מצביע על העומק התורתי המקובל של ראשי גשר ולא על העומק המצומצם שלפיו פעלו המצרים.
52. כך במקור. גמסי משתמש במושג שחוזר אחר כך גם בחומר השלל ולא במושג "העצירה האופרטיבית" – מושג שהעלו המצרים מתוך החומר התורתי רק אחרי המלחמה ושאוּמץ משום מה על-ידי החוקרים וכותבי "ההיסטוריה הרשמית" של ישראל.
53. **גמסי**, עמ' 216.
57. **גמסי**, עמ' 233.
58. **שם**, עמ' 235-236. שאולי מציין בספרו צליחת התעלה (עמ' 23), כי איסמעיל עלי הודיע לו כי אביב 1973, כלומר שישה חודשים מאוחר יותר, הוא מועד אפשרי למלחמה.
59. **צליחת התעלה**, עמ' 23. החלוקה לסוגים וקביעת לוחות הזמנים של התקפות-הנגד מזכירה את המקובל בתורת הלחימה הסובייטית, שאומצה על-ידי המצרים.
60. **שם**. המצרים העריכו כי תיתכן הקדמה של התקפת-הנגד העיקרית, אם צה"ל יקבל התרעה מוקדמת על פרוץ המלחמה.
61. ראו **מסמך שלל מצרים 766/4**, הוראות הרמטכ"ל המצרי ביחס לדיוויזיית חי"ר בצליחת מכשול מים – הוראה 41. במקור מה-20 במארכ 1973. כמו כן ראו את מאמרי "מהוראה 41" לתחריר 41 – מתורת הלחימה המצרית – למלחמה, **מערכות** 332, ספטמבר-אוקטובר 1993, עמ' 46-53. חלקים מהמסמך המקורי מתפרסמים בספרו של שאולי, **חציית התעלה**, עמ' 24.
62. התגבור נלקח מכוחות עתודה ומכוחות הדרג השני. פירוט ההכנות והתוכניות בנושאי הנ"ט מובא במאמרי "הנ"ט כמענה – תכנון הפעלת האמצעים נ"ט על-ידי המצרים במלחמת יום הכיפורים", **מערכות** 346, פברואר 1996, עמ' 6-10.
63. בסופו של דבר לא בוצעה הנחתה בהיקף משמעותי של כוחות קומנדו מצריים בעומק שטחנו בחזית התעלה. נראה שהיא בוטלה בשלבים מאוחרים, כשהוחלט לצמצם את עומק ההתקדמות.
64. הצמצום הוא אחת הדוגמאות לשינוי מדדים תורתיים והתאמתם לצורכי המצרים בחזית התעלה.
65. **חציית התעלה**, עמ' 24.
66. **שם**, עמ' 25.
67. **שם**, עמ' 25-26. לתוכנית כפי שהיא מופיעה בספר יש תימוכין מלאים בהוראת הרמטכ"ל מס' 41. מסמך שלל מצרים 4/766, העוסק בפירוט מהלכי הצליחה.
68. חטיבת הטנקים המתגברת הייתה חטיבת טנקים עצמאית או חטיבה מתוך דיוויזיות הדרג השני הממוכנות ואפילו מתוך דיוויזיית השריון מס' 21. רק הדיוויזיה המשורינת מס' 4 נשארה – על שלוש חטיבותיה – בגדה המערבית.
69. אין בתוכנית כל תכנון להנחתת כוחות משמעותיים בעומק החזית, דוגמת אזורי המעברים ההרריים.
70. כך בספר. במסמכים מוכרת הפקודה כ"גרניט 2 משופרת".
71. **חציית התעלה**, עמ' 27-28.
72. **שם**, עמ' 12.
73. הוויכוח בדר"ה "הכוונה האמיתית" מתנהל גם בקרב המצרים. **גמסי** בזיכרונותיו (עמ' 387) כותב כי "האמת שעליה יכול אני להעיד הייתה שהתכנון למלחמה מעולם לא הצטמצם להשתלטות על קו בר-לב כיעד סופי. התכנון התכוון להשיג מטרה צבאית אסטרטגית – הגעה לקו המעברים והשתלטות עליהם כיעד סופי". לדעתי, התייחסותו המאוחרת של גמסי נועדה להיות מענה לשאולי.
74. **מצרים לקראת מלחמת יום הכיפורים**, עמ' 21-22.
75. **שם**, עמ' 22.
76. עומק המשימה קטן מהעומק המקובל בתורת הלחימה. עומק זה הותאם ליכולות ולצרכים של צבא מצרים, כפי שהשתמעו ממטרת המלחמה, ואמור היה להציב את הגייסות בציר החת"ם הישראלי.
77. ממסמכי שלל ניתן להבין כי שלב זה תוכנן להימשך יומיים.
78. התוכנית להנחתה מסיבית של כוחות קומנדו בפתחי המעברים בוטלה זמן מה לפני ה-6 באוקטובר – כנראה במסגרת ההחלטה לצמצם את יעדי המלחמה.
79. למיטב ידיעתי לא נעשה שימוש מצרי במונח זה. העצירה היחידה המוזכרת היא "העצירה הטקטית" (**מסמך שלל מצרים 11/116**, "הוראות הלוחמה האלקטרונית / מפקדת ארמייה 3"). מונח תורתי זה, שבו השתמשו פרשנים מצרים מאוחרים, אומץ על-ידי חוקרים ישראלים, שהשתמשו בו כדי להסביר – בדיעבד – את משמעות ההמתנה של המצרים ומדוע לא פותחה המתקפה המשורינת, שעליה הצביעו בדרכי הפעולה שלהם לפני המלחמה ובמהלכה.
80. הסימוכין לתכנונו של שלב זה מופיעים במספר מועט של מסמכי שלל ושל מפות מצריות. אלה הוצאו כולם לפני סוף ינואר 1973. במסמכים מאוחרים יותר אין פירוט של השלב, אלא אזכור בלבד. חוקרים ייחסו חסר זה לדוקטרינה הסובייטית, הגורסת תכנון בפירוט מקסימלי של המשימה הישירה ותכנון כללי בלבד של המשימה שלאחר מכן, תוך ציון היעדים והכיוון של המשך ההתקפה.
81. **מהוראה 41 לתחריר 41**, עמ' 48-49.
82. אלי זעירא, **מלחמת יום הכיפורים – מיתוס מול מציאות**, ידיעות אחרונות, תל-אביב, 1993, עמ' 68-69.
83. **מהוראה 41 לתחריר 41**, עמ' 49, 53.

חיל הים במלחמת יום הכיפורים

אלוף (מיל') בנימין תלם

ערב מלחמת ששת הימים כבר הייתה לחיל הים תורת לחימה מתקדמת, המבוססת על ספינות טילים. לרוע מזלו, הספינות עצמן עדיין לא היו מוכנות. המבחן האמיתי של תורת הלחימה החדשה היה במלחמת יום הכיפורים והניצחון המוחץ הוכיח את נכונותה

מבוא

באותה עת היה חיל הים, לדעתם של מרבית קציני המטכ"ל, איבר מיותר בגופו של צה"ל, מין דג מוזר וחסר תועלת, שיש להגביל את צעדיו ואת מהלכיו, אם לא לחסלו כליל, על מנת לצמצם את עלויותיו ואת נזקיו. מולם לא השכילו קברניטי חיל הים ואולי אף לא מצאו עניין לטעת בתודעתה של מערכת הביטחון את הצורך בחיל ים חזק ואיכותי, שהוא חלק בלתי נפרד מצה"ל, ושאינו לו חלופה בתחומו להגנת המדינה.

מפקדת חיל הים הייתה כל כך עסוקה בעצמה ובניסיונותיה

הכושלים להגדיר מטרה ומשימות לחיל, עד כי נשתכחה ממנה,

ככל שמלמדות העובדות, כל הסביבה שבה היא פעלה, לרבות

צה"ל, מערכת הביטחון ואפילו צורכי הביטחון של המדינה.

למעשה התקיים חיל הים במשך כל

שנות ה-50 ועד תחילת שנות ה-60 ללא

הגדרה עצמית ברורה, כשזכות הקיום –

ה-"Raison D'etre" שלו מעורפלת לא רק

עבור קציני המטכ"ל ומערכת הביטחון,

אלא אפילו לקצונה הבכירה שלו עצמו,

שאמורה הייתה, מתוקף תפקידה, לפזר

את סימני השאלה מסביב לסוגיה

ולהעמיד מולה מענה ברור ומוצק.

אינני יכול להצביע במדויק על מועד

או על אירוע, שיש בהם כדי לציין את

ראשית התהליך שהביא לשילובו של חיל

הים בתוך צה"ל, אך נבטיה הראשונים

של ההכרה בעצם הצורך בו בקעו, לדעתי,

בסוף שנות ה-50 במרחותיהם של קציני

החיל הבכירים, שהצטרפו זעיר פה זעיר

שם לקורסים צבאיים מחוץ לחיל – אם

בפו"ם של חיל האוויר, אם בקורסי

מג"דים בחי"ר ואם בקורסים לפיקוד

ולמטה של הצי הבריטי.

נבטים אלה הביאו להקמתו בשנת

יהיה זה קשה להבין את חיל הים של מלחמת יום הכיפורים ללא עיון ולימוד יסודיים של השנים שקדמו למלחמה. באותן שנים עבר חיל הים מהפך מוחלט ויצא בבת אחת מעידן שנות ה-40 לעידן שנות ה-70.

העברתה של מפקדת חיל הים לתל-אביב

בדצמבר 1972 הושלמה בנייתה של המפקדה החדשה של חיל הים בקריה בתל-אביב, ובו בחודש עברה המפקדה למשכנה החדש

בחיכו של המטה הכללי. משנתחו דלתות

האטימה במנהרה המקשרת בין "מוצב

הפיקוד הימי" (ה"בור" של חיל הים) ל"מוצב

הפיקוד העליון" ("בור" המטכ"ל) ול"מוצב

הפיקוד האווירי" (ה"בור" של חיל האוויר),

התחבר חיל הים פיזית – לראשונה

בתולדותיו – עם צה"ל. בכך יושם, למעשה,

החשוב שבלקחי חיל הים ממלחמת ששת

הימים ובעיקר מאסון אח"י "אילת", שאירע

ארבעה חודשים לאחר שהסתיימה אותה

מלחמה.

תהליך שילובו של חיל הים בתוך צה"ל

היה מסובך ומייגע. במשך שנים רבות, מאז

הקמת החיל ועד תחילת שנות ה-60, לא היו

למעשה כל כוונה או יוזמה לחבר בין השניים.

חיל הים לא חסר למטכ"ל וכמעט שלא היה

נתון בתודעתו, ומפקדת חיל הים נהנתה

מבדידותה המזהרת ומהאוטונומיה

לכאורה שקנתה לעצמה במנזר הכרמליטים

שבמרומי הכרמל.

בפו"ם נחשפו לראשונה קציני חיל הים לאופן החשיבה והעבודה של זרועות היבשה והאוויר, ותוך כדי עבודתם המשותפת של החניכים ושל המדריכים בתרגילים משולבים נטמעו בשדה הימי תבניות עבודה שאומצו מהזרועות האחרות

מפקד חיל הים במלחמת יום הכיפורים היה מפקדה הראשון של שיטת הסטי"לים

השינויים האלה הלכה למעשה צריך היה משאבים וצריך היה שמישהו ידחוף לביצועם. באותם ימים לא נזקקה מערכת הביטחון לשירותים של חיל הים, והדרבון להנהגת השינויים נבע מהמצוקה המבצעית שגרמה הופעת ה"קומארים" וה"אוסות" בזירה.

משנבנה כוח הסטי"לים, והשינויים הפכו למציאות, נפתח בפני חיל הים המרחב המבצעי הצה"לי, והמעגל – לכאורה – נסגר.

אך הגורל בחר להתעמר בחיל הים, והשינויים העמוקים שהוא עבר הושלמו באיחור קטן, שהיה קריטי לגבי אח"י "אילת". הטבעתה של זו באמצעות טילים הייתה התגשמותו של סיוט,

1961 של פו"ם זרוע ים בפיקודו של שלמה אראל. היה זה הצעד המוחשי הראשון בתהליך, ובשנים הראשונות לקיומו נרקמו היסודות לדיאלוג בין חיל הים לשאר חילות צה"ל.

לראשונה נחשפו קציני חיל הים לאופן החשיבה והעבודה של זרועות היבשה והאוויר, ותוך כדי עבודתם המשותפת של החניכים ושל המדריכים בתרגילים משולבים נטמעו בשדה הימי תבניות עבודה שאומצו מהזרועות האחרות. כאן התוודעו קציני החיל באופן שיטתי ומעמיק ל"צה"ל הגדול" ביריעה רחבה של פעילות ולמדו להכירו ולפעול בשותפות הדוקה ויומיומית עם קציני הזרועות האחרות. איתם ניתחו, תיכננו וביצעו תרגילים משולבים, ואיתם שיחקו, אכלו ובילו. מטבע רקעם השונה גם נחלקו מדי פעם לגבי הדרך הנבחרת, אך הפעילות המשותפת, ההיכרות האישית ויחסי הקרבה שקיימו הולידו שפה משותפת, הבנה וכבוד הדדי, שהיו קרוב לוודאי הנכס החשוב ביותר שרכש חיל הים באותה תקופה.

דרך כור ההיתוך של פו"ם עברו במהלך שנות ה-60 עשרות מקציני חיל הים בדרגות סא"ל ורס"ן ונשאו עימם את המטענים הרעיוניים והאישיים שקנו בתוכו והיוו יחד מאסה אנושית איכותית חדשה, אשר טבעה לימים חותמת מכריעה בגיבוש התפיסה התורתית של החיל ובביסוס מעמדו כזרוע לוחמת, מוכרת ושוות מעמד בצה"ל.

אלא שצעדים ראשונים – גם אם בכיוון הנכון – לא יכולים היו לגשר בהרף עין על הפער הגדול במישור המעשי, ובפועל חלפו 10 שנים עד שהושגה המטרה. השינויים הארגוניים, המבצעיים והמנהלתיים, שנדרשו כדי שניתן יהיה לשלב את מפקדת חיל הים במטה הכללי, היו כרוכים במאמצים עצומים ובהוצאה כספית גדולה, שחיל הים לא יכול היה לעמוד בה בכוחות עצמו, ונדרשו לו דחיפה וסיוע מבחוץ.

בינתיים, אף על פי שהמציאות הרעיונית והתורתית השתנתה, נמשכו ביומיום אותם יחסי ריחוק וניתוק בין חיל הים למטכ"ל, כפי ששררו בעבר. מטבע נכותו צלעו גם יחסי המבצעיים עם הזרועות האחרות, ותדמית חולשתו דבקה בו כמין תווית של קלון ושל כישלון, שבאורח אבסורדי גם נטמעה ברוחם של קציניו ושל לוחמיו.

השינוי הממשי החל רק כאשר חיל הים החל להצטייד בסטי"לים נושאי טילי "גבריא"ל" כתשובה לסטי"לים מדגם "קומאר" ו"אוסא" שנכנסו לשירות הצי המצרי והסורי. בביצועו של הפרויקט הענקי הזה קצר חיל הים את פירות פו"ם – הן בקשרים שיצרו שם אנשיו והן ברעיונות ששאבו משם.

בעקבות כניסתו של חיל הים לעידן החדש הוא גם הפסיק להיות סרח עודף בצה"ל, וניתן היה לשלב אותו בתכנונים, שבעבר הוא לא יכול היה לתרום להם דבר. בד בבד עם היערכותו מחדש ועם הצטרפות ראשוני הסטי"לים למערך הלוחם שלו, יזם חיל הים פעולות מבצעיות או שותף בפעולות שיזמו גורמים אחרים, ואשר בעבר מעולם לא התאפשר לו לבצע. ההצלחות שנחל החיל בזו אחר זו בישרו לכולם על בואו של העידן החדש.

ניתן לומר כי הפתיחות ל"צה"ל הגדול", שנולדה בפו"ם, הכינה את החיל רעיונית ונפשית לשינויים, אך כדי להגשים את

ספינת טילי ים-ים מצרית מדגם "קומאר"

שבאותו שלב כבר נדמה היה כי הפך לנחלת העבר. הסטי"לים וה"גבריא"ל" אומנם ניצחו את מלחמת יום הכיפורים שפרצה שנים ספורות אחר כך, אך זכר אסונה של אח"י "אילת" נשאר גם אחרי הניצחון הגדול כפצע צורב שאין לו מרפא.

מהעובדות שהצגתי עד כאן קל להבין שהיערכותו מחדש של חיל הים, ככל שהיא מתייחסת לרכש ולפיתוח של הסטי"לים ושל ה"גבריא"ל", הוגדרה ואופיינה זמן רב לפני האסון, ובניגוד לדעה המקובלת בשום אופן לא נבעה ממנו. עם זאת נראה לי שיהיה זה נכון להעמיד את אסון אח"י "אילת", על כל המשתמע ממנו, כציון הדרך ההיסטורי הבולט והברור ביותר בין ראשיתו – הרעיונית בעיקרה – של תהליך השילוב בראשית שנות ה-60 לבין חיל הים של העידן החדש: של הסטי"לים, של שייטת 13 ושל ההצלחות המבצעיות, שאין עדות טובה מהן להצלחת התהליך כולו.

בקורבנה תרמה אח"י "אילת" להשלמת השילוב, שכן זמן קצר אחר כך הועברה מפקדת חיל הים למחנה מטכ"ל בתל-אביב. אחד מלקחי אסונה – ואולי החשוב שבהם, כפי שעלה מדו"ח "ועדת בר-לב" – התייחס לניתוק מפקדת חיל הים

גדול יחסית של סטי"לים החמושים בטילי ים-ים מסוג "סטיקס". על-פי אותה תורת לחימה נתפסו בתחילה הסטי"לים הסובייטיים כארטילריה קדמית להגנת החוף. טווח ירי המבצעי של הטילים – 35-40 ק"מ – היה ארוך ללא תקדים ביחס לזירה הימית של אותה תקופה. כוח תצפית קטן, שנערך לפני הכוח העיקרי במרחק של כמחצית טווח הטילים או מטוסי תצפית, ששימשו לגילוי ולזיהוי, איפשרו לנצל את מלוא טווח הטילים ולהפגיע את האויב. מספר הכלים הגדול נועד לחפות על תקלות או על טעויות הפעלה, כך שאפילו אם החטיאו אחדים מהטילים, הבטיחה הכמות המשוגרת את השמדת המטרה.

ראש הנפץ של טיל ה"סטיקס" מכיל כ-400 ק"ג חומר נפץ, שבכוחם לטבע אוניות מלחמה בדחי של 10,000 טון ויותר או להכותן בנכותן קשה. פגיעת טיל כזה במטרה קטנה כסטי"ל תהיה תמיד קטלנית. הספינה פשוט תיעלם. ה"סטיקס" הוא טיל אמין ומדויק, המסוגל לפגוע במטרות קטנות. הוא מצויד במכ"ם משלו, ומרגע ששוגר, שוב אינו תלוי בספינה המשגרת. הטיל מתביית עצמאית על המטרה, וספינת האם יכולה להתפנות לירי טיל נוסף – אם לעבר אותה מטרה או לעבר מטרה חדשה. לאחר שכילתה את חימושה, נסוגה הספינה התוקפת מזירת הלחימה בדרך המהירה ביותר. בשל הטווח הגדול של טילי ה"סטיקס" – גדול יותר משל כל טיל שיכולות היו יריבותיה של בריה"מ באותה עת להציב בזירה – נחשבו סיכויי ההצלחה של ספינות הטילים הסובייטיות לגבוהים במיוחד.

תורת הלחימה הסובייטית ביס התבססה איפוא על פשטות הפעלה, על מספר גדול של ספינות ושל טילים, על טווח ארוך ועל סיכויי פגיעה גבוהים. ספינות הטילים הסובייטיות היו בבחינת איום חמור על כל ציי המלחמה של אותם ימים, לרבות ציים גדולים שהפעילו נושאות מטוסים ואוניות מלחמה גדולות ומתוחכמות אחרות. ספינות "קומאר" ראשונות, שלהן שני משגרי טילים, הופיעו בצי המצרי כבר ב-1962, וספינות ה"אוסא" ("יתוש") הגדולות יותר, שלהן ארבעה משגרים, נמסרו לצי המצרי ב-1966. פרט לצי הסובייטי ולציים של גרורות בריה"מ לא היו סטי"לים לשום צי מלחמה אחר בעולם. אך בעוד שהמערב הפגין אדישות נוכח איום זה, הגיע חיל הים הישראלי כבר בשלב מוקדם למסקנה, שנוצרה מציאות חדשה בזירה הימית, המפרה באופן מוחלט את יחסי הכוחות הקיימים. הלוחמה ביס קיבלה ממד חדש ובלתי מוכר, ואף על פי שתיאורטית היה לנו מושג כלשהו לגביו ועסקנו בפיתוח רעיונות ובאיחור אמצעים נגדיים, הרי בפועל ניצבנו לפתע נוכח איום קטלני, שלא יכולנו להציב מולו מענה כלשהו. ב-1965 לא הייתה שום משחתת ישראלית, על כל מאות אנשי צוותה, תותחיה ומאסת הפלדה שלה, יריבה כלשהי לספינת "קומאר" קטנה וזריזה על שני טילי ה"סטיקס" המאיימים שלה

מהמטכ"ל וקבע כי רבות מהתקלות שהביאו לאסון היו, קרוב לוודאי, נמנעות, אילו שכנה מפקדת חיל הים בתוך מחנה מטכ"ל. חיים בר-לב ז"ל, שהיה סגן הרמטכ"ל באותה עת, המליץ על פעולה נמרצת לתיקון התקלה, והמלצתו נתנה לפרויקט את הדחיפה ואת התנופה שנדרשו להגשמתו. מינויו של אלוף אברהם בוצר (צייטה) למפקד חיל הים ב-1968 הדגיש את השינוי ביתר חדות, שכן הוא היה מתומכיו וממקדמיו המובהקים ביותר.

במלחמת יום הכיפורים ניהלתי את כוחות חיל הים בזירת הים התיכון וים סוף מחדר המלחמה – המצפ"י – של חיל הים, שכבר שכן בביתו, או ליתר דיוק במרתפו החדש, בתל-אביב. בשנות ה-60 אירעו איפוא שני תהליכים חיוניים בהתפתחותו של חיל הים: הראשון הוא חידוש הסד"כ ותורת הקרב שלו,

והשני הוא שילוב החיל בצה"ל. שילוב זה הושלם סמלית ומעשית עם העברת המפקדה לתל-אביב, בדצמבר 1972. התפתחויות אלה הגיעו לשיאן במלחמת יום הכיפורים, שבה קצר חיל הים את פירות מאמציו המתמשכים.

ספינות טילים

המייחד את כל הקרבות הימיים ביס התיכון במלחמת יום הכיפורים הוא העובדה שהייתה זו הפעם הראשונה בהיסטוריה של הזירה הימית ששני הצדדים הלוחמים השתמשו בטילי ים-ים. תורת הלחימה ביס באמצעות ספינות טילים פותחה לראשונה על-ידי הצי הסובייטי במחצית השנייה של שנות ה-50, וספינת הטילים המבצעית הראשונה מסוג "קומאר" ("דבור") הושקה ב-1959. התורה קבעה כי זירת הפעולה של הסטי"לים הסובייטיים היא בקרבת חופי הבית וגרסה כי יש להפעיל מספר

הכואבת והקיצונית ביותר את האבסורד שאליו נקלע חיל הים והביא את פיקוד חיל הים להכרה הסופית, כי לפניו עידן של לחימה ימית חדשה ושונה בתכלית מכל קודמותיה, וכי יש לגשת ללא שיהוי להגשמתה של תפיסת הלחימה חדשה שלו.

"החגורה" ותורת הלחימה

תורת הלחימה של ספינות הטילים צריכה הייתה להיבנות מסביב לעובדה הקשה, שטווח ה"גבריאל" היה נחות באופן ניכר מטווח ה"סטיקס". הטווח המרבי של ה"גבריאל" מגיע ל-20 ק"מ, בעוד שטווח ה"סטיקס" מגיע ל-45 ק"מ. מכאן שעל הסטי"ל הישראלי היה לחצות חגורה מוכת טילי "סטיקס" ברוחב של 25 ק"מ, לפני שיכול היה לשגר את טילי ה"גבריאל" שלו. זאת הייתה, כמובן, מכשלה טכנולוגית רצינית, שצריך היה למצוא לה מענה הולם וברור בתורת הקרב.

תורת הלחימה של ספינות הטילים קבעה נוהל קרב בן שלושה שלבים:

1. גילוי וזיהוי של מטרות האויב מוקדם ככל האפשר.
2. סגירת טווח במהירות מרבית על מנת להגיע לטווח ירי אפקטיבי של טילי "גבריאל" תוך הפעלת אמצעי אמנעה נגד טילי האויב בעת חציית ה"חגורה".

3. שיגור טילי "גבריאל" עם כניסה לטווח הירי והמשך סגירת הטווח. עם כניסת המטרה לטווח יעיל של התותחים, יש לפתוח עליה באש תותחים עד להשמדתה.

לוחמה אלקטרונית

השלב השני בתורת הלחימה היה, כמובן, הקריטי מכולם, ולו הקדיש חיל הים את עיקר תשומת ליבו. בשלב זה – שלב חציית ה"חגורה" – אמורות היו הספינות להיות מוגנות על-ידי אמצעים אלקטרוניים לשיבוש הפעולה של טילי האויב. במאמץ הפיתוח של אמצעים אלה השתתפו המפעלים המפתחים לאורך כל תקופת הבנייה של הספינות, החל מ-1968 ועד למוצאי יום הכיפורים ממש.

הגם שהיו כמה מדינות מערביות, שנמצאו ברשותן טכנולוגיות וציוד לוחמה אלקטרונית, גילה חיל הים בשלב מוקדם מאוד שאלה אינם זמינים, שכן אף אחד מהצייס הרלוונטיים לא היה מוכן למסור מידע, שלא לדבר על ציוד חדש ויעיל בתחום זה, שנחשב סוד כמוס.

(שלא לדבר על ה"אוסה" המתקדמת והמצוידת בטיילים רבים יותר). לא היה כל מקום להשוות את תכונותיהן – מהירות, תמרון, נשק, טווחי פתיחה באש ותדמית המכ"ם. עבור הסטי"ל לא הייתה המשחתת שונה באופן ממשי מאוניית סוחר – עובדה שהוכחה, לצערנו, באורח טראגי כל כך בטיבועה של אח"י "אילת" באוקטובר 1967.

התהליך הרעיוני והארגוני – ומאוחר יותר ההנדסי – למציאת פתרון החל בחיל הים ב-1962 ונמשך כמעט 10 שנים. בסיומו, כשהגענו לתשובה ממשית – הסטי"לים – הייתה טבילת האש שלה במלחמת יום הכיפורים.

ה"גבריאל", שנועד לשמש כנשק העיקרי בקרב השטח, תוכנן בשלב הפיתוח הראשון לפגוע במשחתת "סקורי", שבהערכת המצב בראשית שנות ה-60 הייתה האיום העיקרי בזירה. לתותחי ה"סקורי" הייתה עדיפות מסוימת בטווח על תותחי ה-"4.5 של המשחתות שלנו, ולפיכך נדרש ה"גבריאל" לתקן את הפער ולהשיג עדיפות ארטילרית בדיוק ובטווח על ה"סקורי", כשהוא נישא על המשחתות. עם הופעתם של ה"קומארים" הראשונים בזירה, נמצאו פתאום עם טיל נחות, שבגמר פיתוחו הגיע לטווח של 20 ק"מ בלבד (מחצית הטווח המבצעי של ה"סטיקס"), מה עוד שנועד להיות משוגר מעל סיפונה של משחתת, החשופה לפגיעה של טילי "סטיקס".

מלחמת ששת הימים

מלחמת ששת הימים תפסה את חיל הים במצב מבין. באותה עת הוא היה עסוק כל כולו בגיבושה ובמימושה של תורת לחימה חדשה, שהתבססה על ספינות טילים בדחי של 250 טון, שצוידו בטיילי "גבריאל" ובתותחי 40 מ"מ ו-76 מ"מ אוטומטיים, מבוקרי מכ"ם, שכמותם לא ידע חיל הים לפניו. תורת הלחימה החדשה נשענה על כמות גדולה יחסית של כלי שיט, בהשוואה לסד"כ חיל הים במציאות של אותם ימים.

אלא שעם פרוץ המלחמה היו כל אלה בשלבים שונים של בנייה ושל הצטיידות במספנה בצרפת ובמפעלים רבים ברחבי אירופה. בחלקם הם היו עדיין בתכנון ובפיתוח בארץ. בפועל לא היו לחיל הים אף לא ספינה חדשה אחת ואף לא מערכת נשק מתקדמת אחת. חיל הים של ערב מלחמת ששת הימים כבר הוזיק בתפיסת לחימה

מודרנית, המתקדמת ביותר בעולם, אך מעשית נותר חנוט בכלי שיט וציוד מיושנים מתקופת מלחמת העולם השנייה. בראשו הוא כבר היה בסטי"לים, אך ברגליו היה שקוע עמוק במשחתות. אסון אח"י "אילת" ב-21 באוקטובר 1967 המחיש בצורה

המערכות, של גיבוש תורת הקרב ושל ביצוע התרגולות. האם יצלחו כל אלה ויגשימו את התקוות הרבות שתלינו בהם? הייתה זאת נקודת שיא שחוויתי במוצאי יום הכיפורים 1973 עם כל אחד מאנשי צוותם של הסטי"לים שיצאו לים, עם מפקד השייטת, אל"ם מיכאל ברקאי ("יומי"), עם הקצינים, עם החיילים ועם האזרחים בבסיסים, במפעלים ובבתי המלאכה, במחסנים ובמשרדים, שתרמו, כל אחד בדרכו, חלק חשוב במאמץ העצום, שעמד עתה למבחן האולטימטיבי.

קרב לטקיה

בלילה שבין 6 ל-7 באוקטובר הנחנו שבמסגרת ההתקפה הכללית של הסורים בגוף עלול כוח משימה של "קומארים" ושל "אוסות" סוריים להגיח דרומית ללטקיה עד למרחק שיאפשר לו לשגר טילי "סטטיקס" לעבר חיפה והמפרץ. לפיכך הוריתי למפקד שייטת הסטי"לים לבצע סיור אלים צפונית לראש-הנקרה, בכיוון לטקיה שבסוריה, במגמה להקדים וליירט את הכוח, אם אכן ייצא, ובכל מקרה להגיע ממש עד לבסיס הצי הסורי בלטקיה כדי להיכנס לקרב עם כוחות האויב, אם יימצאו בים.

כוח של 5 ספינות טילים בפיקודו של מפקד השייטת, אל"ם ברקאי, יצא צפונה, כשמשימתו היא לאתר ולהשמיד את הכוח הסורי. בין ספינות הכוח הייתה גם אח"י "רשף" בפיקודו של רס"ן מיכה רם (לעיתים מפקד חיל הים). "רשף" הייתה הספינה הראשונה מדגם "סער 4" שנבנתה במספנות ישראל. היא הוכנסה לסד"כ ימים ספורים בלבד לפני פרוץ המלחמה.

בשעה 23.30, מול לטקיה, נוצר מגע ראשון בין כוח המשימה שלנו לבין ספינת טורפדו סורית, שהוצבה בתצפית קדמית. תוך כדי הטיפול בה נתגלו ספינות טילים סוריות מזרחית לכוחותינו, בכיוון החוף הסורי. איתן נתגלתה גם מקשת מטיפוס "ת-43". ספינות הטילים שלנו פנו מייד מזרחה על מנת להיכנס לקרב עם ספינות האויב והשאירו ספינה אחת מאחור על מנת לטפל בספינת הטורפדו. בהגיען למבואות לטקיה, נורה מטח טילים על ספינותינו, וחלפו בערך 2 דקות, הארוכות ביותר שחוויתי אי פעם, עד לדיווחו של יומי שהטילים החטיאו כולם. היה זה הרגע הגדול בחיי. נסגר מעגל.

העובדות הבאות היו בעלות משמעות מכרעת לגבי הכניסה לקרב:

- א. טווח גילוי האויב על-ידי כוחותינו היה כ-40 ק"מ.
 - ב. טילי האויב נורו על כוחותינו מטווח של 37.5 ק"מ.
 - ג. ספינותינו הסתערו לעבר הספינות הסוריות, ובטווח של 20 ק"מ ניתנה הוראת פתיחה באש לעברן.
 - ד. השלב הסופי של הקרב התנהל בטווחים קצרים ביותר, דרומית ללטקיה, קרוב מאוד לחוף הסורי. ספינת "אוסה" אחת עלתה על החוף, ושם טובעה באש תותחי 40 מ"מ שנורתה על-ידי אחת מספינותינו.
- בסך הכול טובעו בקרב 5 ספינות סוריות: "אוסה" אחת, 2 ספינות "קומאר", שולת מוקשים אחת מדגם "ת-43" וספינת טורפדו "כ-123". לכוחותינו לא נגרמו אבדות או נזקים כלשהם.

שלב מאוחר יותר, כשכבר נמצא ציוד מתאים, הוא היה גדול ומגושם, שכן נועד להגן על כלי שיט גדולים בהרבה מסטי"לים, ואי אפשר היה להציבו על הספינות, שבלאו הכי כבר היו עמוסות לעייפה. מערכות ל"א לכלי שיט קטנים, כפי שהתברר לנו, פשוט לא היו בנמצא, מכיוון שכל מאמצי הפיתוח של ציי המערב בתחום הוקדשו להגנתם של כלי השיט הגדולים שלהם, שהיו פגיעים יותר לטילים. בלית ברירה נאלצנו לחפש את הפתרונות בכוחות עצמנו. בשילוב לא שגתי פעלו המפעלים המפתחים בארץ מול אנשי ההפעלה המבצעיים ומהנדסי הפיתוח של חיל הים ו"תפרו" מערכות ל"א ייחודיות לסטי"לים של חיל הים, לפי מידתם.

"ספינות שרבורג" - 1968-1973

בדצמבר 1967, כחודשיים אחרי טיבועה של "אילת", הגיעה לחיפה אח"י "מבטח", הראשונה מבין "ספינות שרבורג", כשהיא עירומה מכל חימוש. במהלך השנתיים שלאחר מכן הגיעו עוד שש ספינות, ובדצמבר 1969 רכשנו תגבורת של חמש ספינות-אחיות, שנועדו ל"קידוחי נפט", כביכול, ושעם הצטרפותן לקודמותיהן עמד לרשות חיל הים כוח מחץ של 12 ספינות טילים חדשות ודרוכות לקרב.

מאז ועד אוקטובר 1973 התנהלה בחיל הים מירוץ נגד השעון – תוך כדי ביצוע משימותיו השוטפות – לזייווד ולחימוש הספינות, לשילוב המערכות, לניסויי ההרצה ומעל לכל לפיתוחה ולתרגולה של תורת הלחימה עם צוותי הספינות בים ובמתקני האימונים בחוף.

כל כמה שהייתה פעילותנו נמרצת וחקקה את כל שעות היממה של אנשים רבים – קצינים, חוגרים ואזרחים – היינו נתונים בתחושה של מצוקת זמן חריפה. איש לא ידע מתי תיפול על ראשינו המלחמה הבאה. הסיוטים של 1967 ושל אובדן "אילת" רדפו אותנו. עשינו לילותינו כימים כדי להביא את העתיד מרחוק ולעשותו מציאות בהווה הקרוב.

יציאה למלחמה

ביום הכיפורים 1973 עמדו לרשות חיל הים הכלים החדשים, שאותם הכין במשך שנים רבות. אולם תהיה זו טעות לטעון שהפעם היה חיל הים מוכן למלחמה, שהרי המערכות שבהן מדובר היו עדיין בפיתוח, ורק המלחמה, שהייתה טבילת האש שלהן, הוכיחה בדיעבד את מוכנותן. עם כל האופטימיות רחשה בכולנו, בגלוי ובסתר, חרדה גדולה שמא לא תעמוד המערכת במשימה, ויגרם אסון נורא לספינות המסתערות מול מטחי הטילים של האויב. ברור היה לכולם, כי אם יתפוצצו 400 ק"ג של חומר נפץ שבראש ה"סטטיקס" על סיפנו הדקיק של סטי"ל, לא ייוותרו לו אפילו דקות אחדות של חסד אחרון על פני המים. אישית הרגשתי, שזהו המוקד, המבחן לכל המאמצים שהשקענו בתקופה הארוכה של הפיתוח, של הבנייה, של שילוב

אח"י "אילת".
הטבעתה ב-21
באוקטובר
1967 לא חוללה
את המהפכה
בחיל הים,
אלא רק
החישה אותו

בשעה 22 דיווחה תחנת החוף על התקרבותם של כלי שיט לא מזוהים ממערב בכיוון הספינות שליד החוף, וזמן קצר אחר כך היא דיווחה על ירי. סא"ל רז הפר את הדממה האלקטרונית, הזמין סיוע אווירי והורה להסתער. בעוד שני הזוגות סוגרים במלוא המהירות משני כיוונים, התגלו על מסכי הספינות חמש מטרות, שזוהו כנושאות מטולי רקטות מלוות בסטי"לים. עם כניסתן לטווח הטילים ניתנה הוראה לפתוח באש, אך כל 11 הטילים שנורו מהספינות החטיאו מסיבה לא ידועה. תוך כדי הקרב הצטרף מטוס "פנטום" בודד לכוח. הוא הונחה לעבר אחת המטרות והשמיד אותה. הייתה זאת הפעם היחידה במלחמה שבה הצליח חיל האוויר, שהיה עמוס מאוד במשימותיו, להקצות מטוס מסייע לכוח המסתער. למחרת הגיעו לחוף סיני ניצולים מהספינה שטובעה.

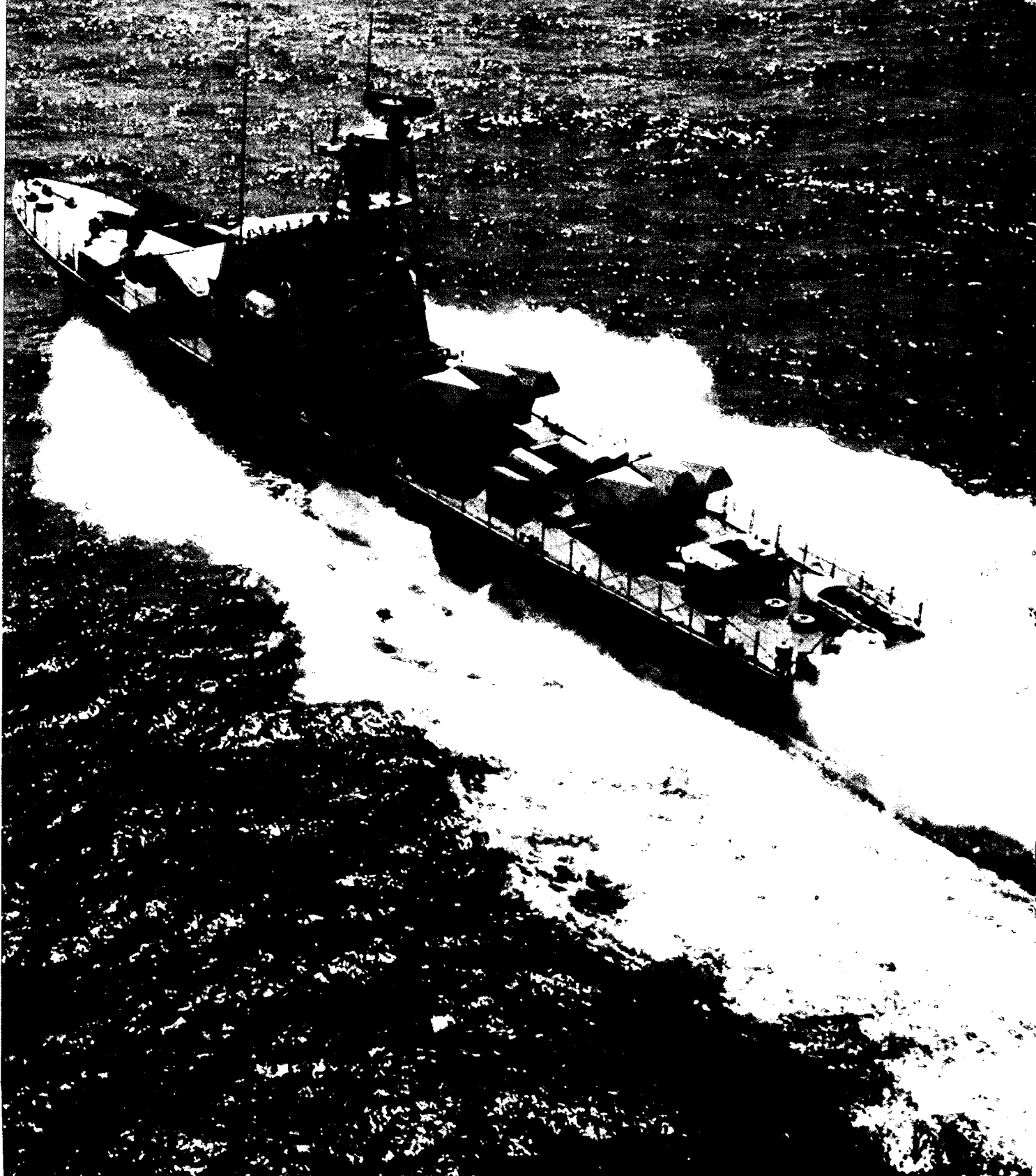
הקרב התנהל בהתאם לתורה שפותחה לפני כן. על כוחותינו נורו 8 טילים, וכולם החטיאו את מטרותיהם. עברנו את טבילת האש הראשונה שלנו בהצלחה מלאה. הנשק ומערכות הלוחמה האלקטרונית פעלו כפי שציפינו, ואילו האנשים – החל מהפיקוד הבכיר וכלה באחרוני אנשי הצוות – פעלו מעל ומעבר למצופה: בקור רוח, במקצועיות ובאומץ לב. כמצופה, נתגלו בקרב גם הרבה תקלות בנהלים ובמערכות לחימה, שהכרח היה לתקנם בזמן אמיתי. התחקיר החל מייד למחרת בבוקר במטרה למנוע הישנות תקלות ועל מנת לטפל בהן בעת ובעונה אחת בכל הרמות – המבצעית, הטכנית והלוגיסטית – תוך הזרמת הוראות ביצוע מיידיות לתיקון הציוד ולעדכון הנהלים המבצעיים.

מחרב ליוז אח"י עריש

קרב גלטים

ביום השלישי למלחמה יצאו כוחות היבשה של צה"ל למתקפת-נגד בחזית סיני בתקווה להדוף את הכוחות המצריים בחזרה אל מעבר לתעלת סואץ. מטה חיל הים ציפה שלחץ יבשתי על פורט-סעיד יאלץ את הספינות המצריות בנמל להימלט לבסיסן הראשי באלכסנדריה מחשש שייתפסו או יופגזו. אך מתקפת-הנגד נכשלה,

בה בעת שהמש"ט (מפקד השייטת) הסתער על הספינות הסוריות בלטקיה, מיקם מפקד פלגה 33, סא"ל גדעון רז, מארב של ארבע ספינות מערבית לאל-עריש כנגד נחיתה אפשרית של כוחות מצריים על חוף סיני. שתיים מהספינות השליכו עוגן סמוך לחוף, ושתיים סיררו בעומק הים. הכוח קיים דממת קשר ומכ"ם, והזן במידע מתחנה חופית.

והספינות המצריות לא יצאו מהנמל. החלטתי איפוא לנסות לגרות אותן לצאת לים על-ידי הפגזת מטרות בחוף הדלתא של הנילוס. למשימה זו הוקצו 10 ספינות. 6 מתוכן, בפיקודו של המש"ט, החלו לבצע סיור אלים בגורת דמיטה-דוטה בשפך הנילוס במטרה לאתר את האויב ולהשמירו. הכוח נכנס לגורת הסיור בשעה 18.46, ובשעה 21.10 היו גילויים ראשונים של כוח מצרי בטווח של כ-50 ק"מ.

לקראת חצות ירו המצרים מטח טילים ראשון, ובו 12 טילים, מטווח של כ-40 ק"מ. מייד לאחר מכן פנו ה"אוסות" המצריות במהירות מרבית מערבה במגמה להסתלק ולהתחמק מכוחותינו. ספינותינו לא נפגעו ודלקו אחר ה"אוסות". נוכח פער המהירויות הגדול בין ה"סער" (42 קשר) ל"אוסה" (28 קשר), הלך הטווח ונסגר במהירות. בטווח של 18 ק"מ פתחו ספינותינו בירי טילים על 4 "אוסות" והשמירו שלוש מהן. הרביעית עלתה על שרטון בחוף בלטים והושמדה באש תותחים.

תקלות

אף שחיל הים הצליח בכל הקרבות שניהל במהלך המלחמה, הוא לא יצא פטור לחלוטין מתקלות, וכבר הזכרתי בהקשר זה את 11 הטילים שהחטיאו. בבדיקות שנערכו בספינות למחרת נמצאו תקלות טכניות שלא נשנו לאחר תיקון. במהלך התחקירים גם נחשפו לא מעט תקלות וטעויות אנושיות, שלקחיהן נלמדו ויושמו בזמן אמיתי.

אחת התקלות הבולטות והחמורות ביותר אירעה לאח"י "חנית" בלילה השני, כשהפליגה במסגרת כוח משימה לביצוע פטרול אלים מול חופי מצרים. ה"חנית" נועדה להציב מארב בפתחה המערבי של ימת ברדוויל. אנשי צוותה, שהשתתפו בקרב לטקיה, כבר נמצאו יומיים בפעילות ובהתקרבם – במהירות של 30 קשר – לרצועת החוף הצרה והשטוחה, החוצצת בין הימה לים, ושכמעט אי-אפשר להבחין בה במכ"ם, חברו יחד העייפות, המהירות הגבוהה וקשיי הניווט, והספינה ננעצה כמעט לכל אורכה בחול הרך. ה"חנית" חולצה ונגררה לחיפה, שם אובחנו נזקים קשים למדחפים ולגוף. אך מאמץ מרוכז של כל הכוחות הטכניים של חיל הים במטה ובמספנה החזיר אותה אחרי כמה ימים לכשירות, והיא עוד הספיקה לחזור ולהשתתף במלחמה.

נתיבי שיט פתוחים

ב-1973 סברו רבים במערכת הביטחון כי תפקידו של חיל הים מתמצה בהגנה על חופי המדינה ותו לא. היו גם מי שחשבו אחרת,

אך קולם כמעט שלא נשמע. כתוצאה מכך לא הוטל על חיל הים לתכנן ולבנות כוח לאבטחת חופש השיט בימי מלחמה, וממילא לא הוקצו לכך משאבים.

הנחת העבודה של מערכת הביטחון הייתה כי בלאו הכי תהיה המלחמה קצרה, ולפיכך בחרו קברניטיה להשקיע את מאמציהם ואת תשומת ליבם בתחומים אחרים.

בשל חששו מפני חסימת מצרי באב אל-מנדב בפני שיט ישראלי ועצירת זרימתו של הנפט האיראני לישראל הורה שר הביטחון דיין בתחילת 1968 להיערך להשגת שליטה בים האדום. באין כל אמצעי חלופי לאבטחת השיט בריחוק גדול כל כך מכל בסיס ישראלי, הטיל את המשימה על חיל הים, וכך נולד פרויקט ה"רשף".

ב-1970 החלו לבנות במספנות ישראל 6 ספינות מדגם "רשף" (הנקראות כיום "סער 4"). כל ספינה כזאת היא בדחי של כ-450 טון – כמעט פי שניים מגודלה של "ספינת שרבורג". תנאי הזירה דרשו כלי שיט גדול וכבד יותר, שיוכל להתקיים תקופה ממושכת, יחסית, במנותק מבסיס אם, שטווח הפעולה המבצעי שלו יהיה ארוך יותר, ושיוכל להתמודד עם תנאי הים.

ב-6 באוקטובר 1973 עדיין היה הכוח בשלבי בנייה ולא נמצא בזירת ים סוף כמתוכנן. שתי הספינות הראשונות – "רשף", שכבר הייתה בתהליך הרצה, ו"קשת", שעדיין לא שולבו בה מערכות הנשק – נועדו להפליג לזירה מסביב לכף התקווה הטובה, אך "נתקעו" בים התיכון והשתתפו בקרבות ובמשימות האבטחה של נתיבי השיט.

מייד עם פתיחת פעולות האיבה, ב-6 באוקטובר, הכריזו שלטונות מצרים כי הטילו סגר ימי על כל נמלי ישראל. להגדרתם כלל הסגר את כל נתיבי השיט בים התיכון אל הארץ וממנה, את נתיבי השיט בים האדום וכמובן את השיט הישראלי במפרץ סואץ.

אבטחת חופש השיט לא הייתה מוגדרת באותה עת כמשימתו של חיל הים, אך הישגיו בימים הראשונים של המלחמה תרמו, ללא ספק, תרומה גדולה מאוד לאבטחת נתיבי השיט לישראל. בעקבות הניצחונות האלה מול חופי מצרים וסוריה הסתגרו כלי השיט הסוריים והמצריים בנמליהם ולא העזו לצאת מתוכם. אוניות השטח הגדולות – המשחתות – הורחקו מזירת הלחימה והפליגו לנמלי בנגוי וטריפולי בים התיכון ולעדן בים סוף. בזירת הים התיכון נותרו פעילות רק צוללות ברמת כשירות ירודה ביותר. הן ביצעו גיחות אחדות – כולן לא מזיקות – אל מחוץ לנמליהן.

בים האדום, ליד נמל פורט סודאן, שיגרה צוללת מצרית טורפדו לעבר מיכלית ישראלית שהייתה בדרכה לאילת. המיכלית לא נפגעה. היה זה המקרה היחיד במלחמה, ככל הידוע לנו, שבו ניסתה צוללת מצרית לתקוף כלי שיט ישראלי.

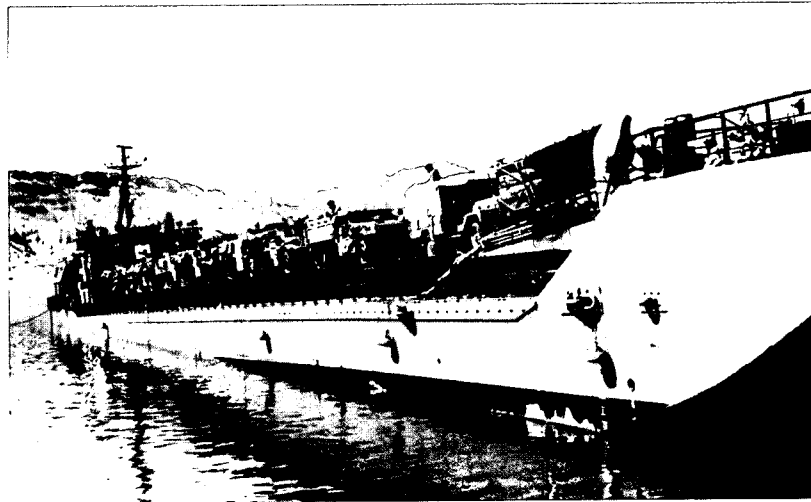
חרף התייחסותה המעורפלת של מערכת הביטחון לנושא

ב-1973 סברו רבים במערכת הביטחון כי תפקידו של חיל הים מתמצה בהגנה על חופי המדינה ותו לא. היו גם מי שחשבו אחרת, אך קולם כמעט שלא נשמע

אבטחת השיט, החלטתי לבצע את המשימה באמצעים שעמדו לרשות חיל הים – הגם שהוגדרו מלכתחילה לייעוד אחר – ומייד עם פרוץ המלחמה קיבלתי בנושא זה כמה החלטות:

1. לא להעניק ליווי צמוד לאוניות סוחר ישראליות, וזאת מהסיבות הבאות:
 - א. בליווי צמוד, כשכוח הליווי ואוניות הסוחר מפליגים בשיירה, נקבע קצב ההתקדמות על-פי האונייה האיטית ביותר – מכשלה שיש בה כדי לסכן ללא צורך את כל אוניות הכוח, לרבות ספינות הליווי.
 - ב. הפלגה בשיירה היא תופעה לא שגרתית, וכזאת מושכת תשומת לב, במיוחד של סיורי אוויר, מקילה על האויב את הזיהוי ומאפשרת לו לרכז כוחות תקיפה.
 2. נקבעו הנחיות לחברות הספנות כלהלן:
 - א. יש להשתמש באוניות המהירות ביותר.
 - ב. יש להסוות את האוניות בכל דרך אפשרית.
 - ג. יש לתאם את נתיבי ההפלגה עם חיל הים.
 3. את התוכנית לאבטחת השיט הנחה העיקרון כי יש למנוע כל עיכוב בתנועת האוניות לישראל וממנה. בהתאם לכך נפרסו כוחות האבטחה בעדיפות ראשונה במזרח הים התיכון, בין כרתים לחיפה ובעדיפות שנייה מערבה יותר, בין סיציליה לכרתים.

**המאמץ המבצעי
העיקרי שתוכנן
לזירת ים-סוף
היה נחיתה
משוריית בסדר
גודל אוגדתי
בגדה המערבית
של מפרץ סואץ,
ולביצועו נאספו
הנחתות
ממקורות שונים
ומשונים בכל
רחבי העולם**

נחתת חיל הים
הישראלי –
"בת שבע"

משהו על אופיה המיוחד של הפעילות לאבטחת השיט אפשר ללמוד מהסיפור שלהלן:

במהלך המלחמה הורו המצרים למשחתות ה"סקורי" שלהם, שכזכור הפליגו לנמלי טריפולי ובנגזי בלוב, לנסות ליירט אוניות סוחר ישראליות ליד האי מלטה. הם הגיחו שבמרחק כה גדול מהחוף הישראלי תימצאנה המשחתות מחוץ לטווח המבצעי של הסטי"לים שלנו ותוכלנה לפעול נגד שיט סוחר ישראלי ללא חשש.

לכאורה צדקו המצרים בהנחתם, מכיוון שכמות הדלק

בספינות מדגם "סער" איפשרה להן רק שהייה קצרה בזירת הפעולה, אך המצרים לא לקחו בחשבון אפשרות של תדלוק בים, ובכך שגו. אנחנו ניסינו ליירט את המשחתות המצריות בצאתן לים והצבנו כוח סטי"לים באיזור מלטה. באחת ההפלגות האלה נקלעו שתי ספינות שלנו, בפיקודו של אל"ם ברקאי, לסערה קשה בקרבת האי, שמנעה את תדלוק הספינות בלב ים. בלית ברירה נכנס ברקאי למפרץ קטן בחוף של מלטה והחל לבצע את התדלוק. זמן קצר אחר כך, כשהיה התדלוק בעיצומו, הופיעה לידם ספינת משמר של מלטה, ובאדיבות תקיפה של מארחת הזמינה את ספינות הכוח להיכנס לנמל ולטה, בירת האי. אל"ם ברקאי הודה למארחיו על ההזמנה בהתאם לכל הגיוונים, ומייד עם תום התדלוק מיהר לצאת מהמסתור אל הים הסוער בחוף. למחרת התקבלה בישראל תלונה חריפה מטעם ממשלת מלטה על הפגיעה בריבונותה. מלטה, שקרובה ללוב מכל הבחינות, דיווחה לה, כמובן, על האירוע, ומאז שבתו המשחתות המצריות בנמלים והמשיכו את הסגר הימי על ישראל מתוכם, בריחוק של כמעט 2,000 ק"מ מחופי המדינה.

סיורי אבטחת השיט, צריך לומר, לא היו משימה קלה כל עיקר לצוותים ולספינות. השעות הממושכות, שעשו בחדרי המכונות הדחוסים והמחניקים ובגשר צלוף הרוחות והמלה, והימים הארוכים שבילו בים הפתוח ברציפות בתנאי מזג אוויר שברוב הזמן לא האירו להם פנים, שחקו את האדם ואת המכונה כאחד. ספינות הטילים הקטנות שנבנו בשרבורג נועדו ביסודן רק לגיחות קצרות אל מימי החופין של נמלי האויב ולא לשהייה ממושכת בים. גופן הקל המיטלטל בקלות, המגורים הצפופים, המזון המעט והמים שהספיקו לשתיה בלבד הפכו את הסיורים האלה למסעות סיגוף.

אך אולי יותר מכל אלה קשה הייתה השגרה המשעממת, האינסופית, של אופק ושמיים על נתיב אבטחה ארוך ובלתי משתנה כמעט, כשמספר האירועים המשמעותיים שואף לאפס. באחד הסיורים, סמוך לחוף קרפוטס, מזרחית לכרתים, עלתה אח"י "חיפה" על סלע תת-מימי ונפגעה באורח חמור בתחתיתה ובחרטומה. המים הרבים שחדרו בעד הפרצה שנקרעה בגופה גאו בתוך חלל החרטום במהירות, ונשקפה לה סכנה ממשית. אנשי הצוות, מותשים ככל שהיו, לא איבדו את העשתונות ותמכו את מחיצת החרטום באמצעות קורות בקרת נזקים, כדי שלא תקרוס תחת לחץ המים. למפקד הספינה הוריתי להישאר במקומו ולא לנסות להיחלץ בכוחות עצמו על מנת למנוע נזקים נוספים לגוף. בתוך פחות מ-24 שעות הגיעה למקום אוניית סוחר שגייסנו בראשית המלחמה כאוניית תיקונים ופרקה מהסטי"ל כל משא שניתן היה להסיר, לרבות נשק ותחמושת. אחר כך גררה אותה אחר כבוד מירכתיה לחיפה.

שיט הסוחר לישראל וממנה התקיים במהלך כל ימי המלחמה ללא מעצור כלשהו. בסך הכל בוצעו כ-200 הפלגות, שהביאו 95% מכלל המטענים שנשלחו לארץ, ובכללם מזון, דלק, תחמושת ומטענים כלליים. בהסוואת האוניות גילו צוותים אחדים יצירתיות גדולה, עד כי בהגיען לארץ התקשו אפילו בעליהן לזהותן.

הצלחתנו באבטחת השיט לישראל הייתה מלאה, אך לא לבדנו נשאנו בנטלה. מאז ימי ההעפלה ובמשך כל שנות קיומו קיים חיל הים שיתוף פעולה הדוק עם חבדות הספנות הישראליות והסתייע בהן. ימאי צי הסוחר הישראלי, בחלקם אנשי חיל הים לשעבר, הפגינו מסירות, עוז רוח ונחישות לעשות את מלאכתם חרף הסכנה ולקיים את הגשר בין ישראל לעולם החיצון.

חמצע "נ"י"י"

בעקבות הצלחותיו של חיל הים בימי המלחמה הראשונים הן בזירה הסורית והן בזירה המצרית הסתגר הצי המצרי בנמליו ונמנע מיציאה לים הפתוח כדי לא להתעמת עם ספינות הטילים שלנו. באותה עת נמצאו מספר כלי שיט צבאיים מצריים בנמל פורט סעיד, ובכללם שתי "אוסות", שתי ספינות טורפדו ושלוש נחתות. אחרי הטבעתה של ספינת "קומאר" בעירדקה שבים האדום על-ידי לוחמי שיטת 13, נשאר הכוח המצרי בפורט סעיד היחיד ששרד, והחלטתי לפעול להשמדתו.

ב-16 באוקטובר חדר כוח של שיטת 13, רכוב על שני "חזירים", לנמל פורט סעיד. הכוח מנה שני זוגות: על "חזיר" אחד היו סגן עודד אמיר ז"ל – שהיה מפקד הכוח – ובן זוגו, סמ"ר עלי קמחי ז"ל. על ה"חזיר" האחר היו סגן בועז שקדי וסמ"ר שייקה ברמן. כבר בהתקרבת לנמל שמעו מרחוק הדי התפוצצויות של מטעני עומק שהשליכו המצרים נגד צוללים. ככל שהתקרבו למטרות התגברה עוצמת הפיצוצים, ואף על פי כן לא הרפו והמשיכו במשימתם. תוך העזה ודבקות במטרה הגיעו אל הספינות והצליחו לטבע סטי"ל מדגם "אוסה" וספינת טורפדו. סגן עודד אמיר ז"ל וסמ"ר עלי קמחי ז"ל לא חזרו מהפעולה והוגדרו נעדרים.

טיכוח האירועים בזירת הים התיכון

העובדה המרשימה ביותר בכל קרבות הטילים שניהלנו הייתה שכל טילי ה"סטיקס" החטיאו, ולכוחותינו לא נגרמו מהם נזקים כלשהם. ניצחון של מערכות הלחימה האלקטרוניות של ישראל

היה מוחלט. לאחר שני הקרבות הראשונים בסוריה ובמצרים – ועד לסיום המלחמה – לא העזו המצרים והסורים להוציא כוחות ימיים אל מחוץ לטווח תותחי החוף והמטרייה של טילי החוף-ים, למעט צוללות שנשלחו ללב ים בניסיון כושל לשים מצור על השיט לישראל. כל הקרבות שנהלו על-ידי ספינות חיל הים עד תום המלחמה בזירת הים התיכון התרחשו במימי החופים של סוריה ושל מצרים.

המלחמה בזירת ים טוף

מצבנו בים האדום היה שונה לחלוטין. הספינות מדגם "רשף", שתוכננו ונבנו כדי לשרת בזירת ים סוף (זי"ס), לא הספיקו להגיע ליעדן, ובסד"כ נמנו שלושה דבורים (שלאחר פרוץ המלחמה יתוגברו בשלושה נוספים, שהועברו בדרך היבשה), שבע נחתות (אחת גדולה, שלוש בינוניות ושלוש קטנות) ואוניית סוחר חמושה. כפי שצפינו, הפעילו נגדנו המצרים ספינות טילים וספינות משמר בניסיון לפגוע בבסיסנו בשארם אישייה ויחידות קומנדו במפרץ סואץ כדי לפגוע בכוחותינו שבחוף המזרחי ולשבש את פעילותם. נוסף על כך הטעינו המצרים צי של סירות דיג

סרן אלכס טל במלחמת יום הכיפורים (שלישי משמאל). כיום מפקד חיל הים

בתחמושת, בדלק ובאספקה חיונית אחרת עבור כוחותיהם המשוריינים, שנועדו לפרוץ מאיזור התעלה דרומה, לאורך החוף, באכה ראס סודר, אבו זנימה ואיטור.

המאמץ המבצעי העיקרי שתוכנן לזי"ס היה נחיתה משורינית בסדר גודל אוגדתי בגדה המערבית של מפרץ סואץ, ולביצועו נאספו הנחתות ממקורות שונים ומשונים בכל רחבי העולם. כהכנה למבצע נערכו בזירה בשנים שקדמו למלחמה אימוני נחיתה מאומצים ומגוונים, שכללו, נוסף על הנחתות, כוחות שריון גדולים. נוכחותם של שלושה סטי"לים מדגם "קומאר" בבסיס הצי

והסובייטי רק אחרי המלחמה, אך לאחר טביעת ה"סיריס" הכשיר חיל הים את מעבר המילאן, מזרחית למצרי יובל, לשיט מיכליות. וכך, ארבעה ימים לאחר תום המלחמה, זמן קצר אחרי טיבוע ה"סיריס", התחדש שיט המיכליות הישראליות במפרץ סואץ.

כבר לקראת סוף המלחמה הייתה השליטה במצרי יובל ובמפרץ סואץ שוב בידינו, ומיכליות ישראליות חזרו להוביל דלק מאבו רודס לאילת. שליטתנו במצרי הים האדום ובמפרץ סואץ התאפשרה בזכות פעולותיהם הנועזות של לוחמי הקומנדו הימי ובזכות פעולותיה של פלגת הדבורים, אשר נשאו גם הן אופי של פעולות קומנדו וכללו תקיפות מעגנים לאורך החוף המצרי, הטבעת ספינות אספקה ותקיפת כוחות קומנדו מצריים.

למיקוש מצרי יובל הייתה השפעה מתמשכת על השיט, בעיקר של המצרים, במימי מפרץ סואץ, שהשתיימה רק עם גמר פינוי המוקשים. במשך כל התקופה לא פסקה תנועת המיכליות הישראליות לשדות הנפט באבו רודס ובחזרה לאילת דרך מעבר המילאן, בעוד השיט המצרי נחסם בגין אותם מוקשים שזרע הצי המצרי.

לקחים

כללי

החל מליל המלחמה הראשון השקענו מאמץ עצום באיתור תקלות, בתיקון ובפעולות למניעת הישנותן. כמו כן עסק מספר גדול של קצינים מהתחום המבצעי והטכני בתחקור ובלמוד מדויק של כל הפעולות והקרבות וכן של הפעילויות הלוגיסטיות בבסיסים, במספנות ובבתי המלאכה. ברור היה לנו כי בכל הקשור ללקחי הקרבות, האויב – כמונו – עסק ויעסוק בלמידתם, ולפיכך טכניקות ותורות לחימה, גם אם הוכחו כמוצלחות במלחמות העבר, לרבות ביום הכיפורים, התיישנו תוך כדי הביצוע ויהיו פסולות לשימוש חוזר מעצם חשיפתן לאויב.

אנו חייבים איפוא בלימוד לקחי המלחמה כבסיס לפיתוח תורות ומערכות לחימה חדשות. בפיתוח מערכות הנשק המתקדמות, שתמודדנה בשדה הקרב העתידי, נסתייע בניסיון שצברנו, אך המטרה תהיה לחדש. לא פחות מכך עלינו להימנע, כל כמה שרק אפשר, מלנוח על זרי הדפנה של האתמול. התרדמה הנגזרת על כל המתבשמים מהצלחות העבר צופנת בחובה סכנה גדולה של ניוון הרצון והיוזמה לעשות ולהתפתח לקראת המחר. זוהי אחת הסכנות הגדולות האורבת לחיל הים.

סטי"לים

ספינת הטילים הוכחה במלחמה הזאת כפלטפורמה עיקרית ומרכזית בזירת הלחימה המיידית של חיל הים, ונראה כי גם בעתיד תהיה – גם אם שונה ומשוכללת יותר – בסיס לבניית כוחות השטח של חיל הים.

המצרי בעירדקה הייתה איום ישיר על המבצע ובעצם סיכלה את האפשרות להוציאו אל הפועל. לו הייתה נחתת טעונה לעייפה ברק"ם סופגת טיל, הייתה שוקעת על תכולתה למצולות בתוך שניות. לפיכך השקענו מאמץ עצום בהשמדת הסטי"לים על עירדקה.

שיטת 13 בעירדקה

באין לנו כל כלי שיט שיוכל להתמודד עם ה"קומארים" של עירדקה, נותרה שיטת 13 – הקומנדו הימי – הפתרון האפקטיבי היחיד. אומנם אחד משלושת ה"קומארים" הוצא מכלל שימוש בהתקפת אוויר, אך לאחר מכן הסתגרו הספינות בעירדקה, וחיל האוויר היה עסוק מכדי שיוכל להקצות כוח אווירי לחיסול השתיים הנותרות. ארבע פעמים תקפו לוחמי השיט את עירדקה, החל מ-9 באוקטובר ועד 22 באוקטובר, ובכל פעם בשיטה אחרת: בסירות גומי, בסירות נפץ וב"סנוניות נשק". בגיחתם השנייה הטביעו את אחד הסטי"לים באמצעות מוקש שהצמידו לגחונו, ובגיחתם הרביעית והאחרונה, שתתואר להלן בקיצור, השמידו את ה"קומאר" הנותר.

רכובים על שתי "סנוניות נשק" התגנבו הלוחמים למעגן וזיהו – אחרי בעיות תנועה קשות – את ה"קומאר". הם התקרבו אליו בחשאי, ומטווח של כמה עשרות מטרים שיגרו לעברו טילי "לאו" משני קנים. אחרי תשע החטאות פגעו שני הטילים האחרונים שנותרו בזה אחר זה והעלו את הספינה באש. תוך כדי כך עלתה אחת הסנוניות על שרטון. תחת אש כבדה הצליחו הלוחמים לחלץ את הסירה ולחמוק אל הים הפתוח בחזרה לשארם א-שייח'.

מכל ארבעת הפעולות חזרו הלוחמים לבסיסם בלי שנגרמו להם אבדות או נזקים כלשהם, אף שגורם ההפתעה אבד כבר לאחר הפעולה הראשונה. כל זאת בזכות התושייה, המקצוענות ויכולת האלתור שגילו בשטח, תוך הפגנת אומץ לב ודבקות ללא פשרות במטרה.

בצהרי ה-22 באוקטובר, בד בבד עם חזרת לוחמי השיטת ממסעם האחרון לעירדקה, נערך כוח הנחיתה הגדול ביותר שהתקבץ אי פעם בצה"ל, טעון בשריוניו ומוכן לפעולה. אולם הידיעה על כינון הפסקת האש עצרה את המבצע.

חופש השיט במפרץ סואץ

לצי המצרי בים האדום הייתה לכאורה עדיפות מוחלטת, שנוצלה באופן זמני למניעת השיט הישראלי במצרי באב אל-מנדב. לעומת זאת נכשל ניסיונו לחסום את השיט הישראלי במפרץ סואץ, על אף המוקשים שזרע במצרי יובל וטביעת המיכלית "סיריס" בת 50 אלף הטונות מפגיעת אחד מהם, כשהייתה בדרכה לאבו רודס. אומנם לא נמצאה בידי חיל הים טכנולוגיה לטיפול בבעיית המיקוש של מצרי יובל, והם טוהרו בעזרת הצי האמריקני

יעדי חיל הים בעתיד

המלחמה גם לימדה אותנו שיעדי המלחמה של חיל הים אינם יכולים להצטמצם אך ורק לכלי השיט של האויב, ויש להרחיבם ולהחילם על תשתיות החוף של האויב.

במהלך המלחמה התעוררה בעיה של הספקת ציוד אסטרטגי סובייטי, לרבות טנקים ומערכות נשק כבדות, דרך נמל לטקיה לגייסות הלוחמים בחזית. חסימת הנמל עשויה הייתה לחסום או לשבש באופן חמור את חידושו של מלאי הציוד והתחמושת של הסורים ובכך להרים תרומה חיונית וממשית להצלחתו של צה"ל במערכה היבשתית.

אלא שנושא זה, שלא נכלל ביעדי חיל הים לפני המלחמה, הפתיע את החיל, והמענה שהוא יכול היה לאתגר לא נתן את התוצאות המבוקשות. לא הייתה חשיבה אסטרטגית של מערכת הביטחון ושל הממשלה בעניין זה – או שהייתה חשיבה מוגבלת בלבד – וחיל הים מצידו לא ניסה ללמוד את הנושא וללמד אותו, ולו רק רעיונית, לזולתו במערכת.

עם זאת אולתרו אמצעים תוך כדי המלחמה בזמן אמיתי, והותקפו מתקני דלק על החוף הסורי תוך השגת תוצאות טובות. לדוגמא, חוות הדלק שליד נמל טרטוס הותקפה ונפגעה באמצעות תותחי 76 מ"מ.

אין לי ספק שבעתיד יצטרך חיל הים להקדיש מחשבה מרובה למרחב האסטרטגי שבתוכו הוא פועל ולקבוע בהתאם לכך את יעדיו, לחקור אותם, לפתח אמצעי לחימה מולם ולא פחות מכך – ללמוד את ההיבטים המשפטיים הנגזרים מהחוק הבינלאומי בעניין זה.

סיכום

אני משוכנע שהן בים התיכון והן בים האדום יש מקום לפעילות צבאית נרחבת של כוחות ימיים מעצם העובדה שחופיהם צפופי אוכלוסייה, ושם מתרכזות התשתיות האסטרטגיות והכלכליות של רוב מדינות העימות. ככל שיגדלו הטווח של טילי הים-ים ואמינותם, יורחבו האפשרויות להפעלתם, ויעלה משקלם בשדה הקרב הימי העתידי על כל היבטיו.

עם זאת ברור מעל לכל ספק, כי בזירה של קרב-השטח בעתיד תגדל סכנת ההיפגעות מטילי ים-ים, שיהיו מתוחכמים ומדויקים יותר, ויהיה צורך לשפר באופן משמעותי את מעטפת הלוחמה האלקטרונית והנשק נגד טילים, שיהיה חלק בלתי נפרד מחימושה של ספינת הטילים בעתיד. תכונותיה העיקריות של ספינת העתיד תכלולנה:

1. מהירות שיוט מבצעית גבוהה וכושר תמרון מעולה.
 2. מערכת טילי ים-ים מודרנית ויעילה.
 3. מערכת לחימה יעילה נגד צוללות.
 4. יכולת לחימה יעילה נגד טילי ים-ים. ישנו, כמובן, קושי גדול לשלב את כל ארבעת המרכיבים האלה בספינה אחת, שכן יש בנייהם לא מעט ניגודים. ברור איפוא שמתכנניה של ספינת העתיד יצטרכו למצוא פשרה כלשהי בין כולם.
- אין ספק שלכמות הכלים יהיה משקל סגולי רב בכל קרב ימי עתידי, שכן מספר רב של כלי שיט יאפשר גיוון מרבי של מערכות לחימה ושל שיטות לחימה, ירחיב את יכולת התגובה לכמה זירות ויעדים בעת ובעונה אחת ויגדיל את יכולת הספינה והשרידות של הכוחות בכל האתרים.
- חשוב מאוד שיישמרו ממדיה הקטנים, יחסית, של הספינה ומחירה הנמוך, יחסית, כדי שההגנה עליה לא תהפוך למטרה בפני עצמה. ספינה גדולה ויקרה תזדקק למערכות הגנה כבדות ומורכבות שיסרבלו את תהליכי התפעול ויחבלו ביכולתה המבצעית.

לקחי האויב

הציים של מדינות ערב משקיעים מאמצים גדולים בחיפוש וברכישה של מערכות נשק מתקדמות במערב ובמזרח. אלה כוללות: צוללות, סטי"לים, מערכות טילים מודרניות ומערכות לחימה אלקטרונית. נראה שבעתיד תוכלנה מדינות ערביות כמו מצרים סוריה, לוב אלג'יר, מרוקו, סעודיה ועיראק להעמיד כוח ימי מכובד, שלפחות חלקים ממנו יוכלו לפעול בזירות השונות במשולב ובהרכבים מגוונים רבים תוך שימוש בתעלת סואץ לפריסת הכוחות בין זירות הים התיכון וים סוף.

חשיבותו של חיל הים

מלחמת יום הכיפורים שבה והוכיחה לנו ולמדינות ערב כי גם כשעיקר המאמץ מתרכז ביבשה ובאוויר, הרי יש חשיבות רבה לזירה הימית. המשימות החיוניות בזירה זו הן: שמירה על נתיבי שיט פתוחים לאספקה צבאית ואזרחית, הגנה על ריכוזי האוכלוסייה הצפופים שעל החוף, חסימת השיט לנמלי האויב ואיום על עורף האויב כדי לאלצו להקצות כוחות גדולים להגנת החוף. כוחות אלה נגרעים, כמובן, מהמאמץ המרכזי שלו.

לפיכך חייב פיתוחו של חיל הים להימשך גם בעתיד, באופן שסדר הכוחות שיעמוד לרשותו יבטיח הגנה מרבית על חופי המדינה ויוכל להבטיח נתיבי שיט פתוחים אליה בכל הנסיבות, לרבות בעיתות מלחמה. זאת על מנת שלא תושבת תובלת האספקה החיונית מהעולם החיצון למדינה, וככל האפשר גם תימשך הפעילות המסחרית עימו.

1973

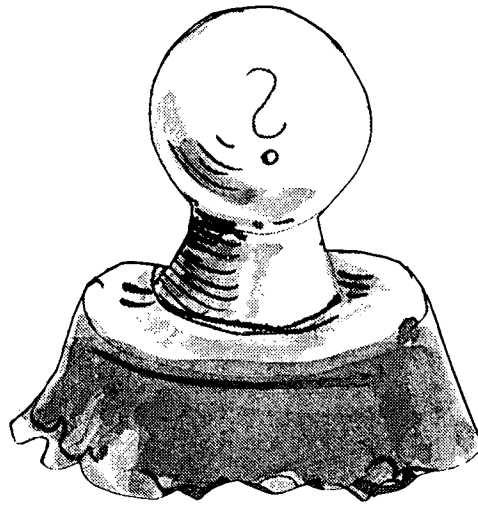
הבעייתיות של הערכת המודיעין

תא"ל יואל בן-פורת

לתוויות, לתדמיות ולחצאי עובדות יש לעתים כוח של עובדות (וכך, כנראה, היה מקדמת דנא). לעתים ימצא עצמו המודיעין עין חסר אונים להסביר מדוע לא נחזה אירוע שאירע. די בשתי דוגמות מפרי-כות: הפתעת מלחמת ששת הימים, כבי-כול, והפתעת סאדאת 1977. במקרה הראשון בעל הדבר – עבד אל-נאצר עצמו לא התכוון ב-14 במאי 1967 למצוא עצמו במלחמה בשה ביוני. במקרה השני בעל הדבר – סאדאת – הוא, כנראה, בעל הסוד. כך, אני מניח גם יקרה כאשר יקדים משיח בואו, וחלקנו ייתפס בהפתעה. אני יודע מתי יבוא, אך אני יודע מי יהיה אשם במחדל ההתרעה... בהנחה שאין עשן ללא אש, הרי מה שמזין את העשן הן טעויות ההערכה וההפתעות אשר אירעו לבין בכל אתר ואתר. הן מטביעות את תו תקן האמינות ומשפיעות על שיעור ההסמכות על מוצי-ריו בעיני מקבלי ההחלטות.

במשולש יסודות הביטחון הלאומי – הרתעה, התרעה והכרעה – שתיים מצלעותיו הן של הלוחמים. הללו מער-כות אדם/מכונה: קרי – מערכת נשק. המכונה בשכלולה ובתחכומה, עשויה לקזז ולפצות על ביצועים מופחתים של גורם האדם גם אם בעיקרון אין זו שאיפה. הצלע השלישית – המודיעין – היא מערכת אדם, בעיקרה. הרכיב הקריטי בה – ההערכה המודיעינית – מערכת אנוש צרופה – שכל ומעט חושים. בהיות ההערכה גולת הכותרת של מעשה המודיעין ומופקדת על המוצר הסופי שלו, היא תקבע לשבט או לחסד את מעשה המודיעין, או את רובו.

יש הסבורים שיש הגזמה בתיאור מצב הערכה כפנומן משברי, וכי בעצם אנו מתמודדים די טוב עם האתגר, למעט מספר טעויות שאמנם קרו. לאלה תשובתי, שהבחינה צריך שתהיה במישור האי-כותי, ודי במעט הטעויות, ולו בזו האחת, שנפשפש במחשבתנו ובמעשינו. לעומת אלה, יש הסבורים, שאין פית-רון לבעייה. על פניה יש לי נטייה אישית

להגיע למיצוי טוב יותר בתחום הניתן, לחשוף את הניצור מאתנו ולהתוות הגבול בין השניים

רבים מתארים את מאבק המודיעין על און קשבת ועל שיעור השפעתו על תהליך קבלת ההחלטות ברמה הממלכתית-אסטרטגית. רבות הטרוניות מסוג "לא קיבלו את דעתנו", או "אילו התקבלה דעתנו". לא חסרות טענות של הצד שכנגד – קברניטים מסבירים או מתר-צים החלטות מוטעות במודיעין חסר, או בהערכות מוטעות.

לקבל השקפה זו, אך בינתיים זו רק נטייה. לפני שנדבק בגישה פאטאליסטית, יש מקום למאמץ שכלי, לעבודה רבה בהקדשיית קושיות ובחיפוש דרכים — שמא ניתן להשיג שיפור. אם נטרח ולא יעלה בידנו — נוכל לומר בעגת הנוער "זה מה שיש". חיפושי הדרך צריך שיהיו הן במעגלי המודיעין והן במישור שבינו לבין צרכניו, מקבלי ההחלטות, כשהמטרות להגיע למיצוי טוב יותר בתחום הניתן והאפשרי; לחשוף בבהירות את הבלתי ניתן; ולהתוות את הגבול ביניהן. למצוא את הדרך, ואני יודע שהיא מורכבת למדי, להביא לידיעת מקבלי ההחלטות ולמודעותם את יכולותינו מזה ואת מגבלותינו מזה, כדי לצמצם את פער הציפיות ולמנוע שפיטה מקלילה. כלומר, ללמד ראשי יהודה מודיעין.

את הבחינה במעגל המודיעין אני רואה בארבעה פרמטרים: הפילוסופיה, המתודה, המסגרת הארגונית והאדם המעריך — תכונות אופי ואינטלקט ומטען הידיע.

שוב לקונצפציה

מאז 1974, מטילה מלה זו מבוכה ובלבול בקרב מי שעוסקים במודיעין, מי שמבינים בו ואף אלה המתיימרים להבין. אנשי מודיעין טוענים, כי בלי קונצפציה אי אפשר לעומתם, מטיחים נגדם את המונח בקונטציה השלילית, שקיבל בדר"ח ועדת אגרנט, נפוץ והשתרש בקרב חובבים, כמלת גנאי ושם נרדף לכשל מודיעיני. אנסה לתרום משהו להבהרת הנושא, בתקווה שלא אנדיל את "הפלוטור".

החשיבה האנושית בתחום המופשט (המאפיין את מחשבת המודיעין) היא, במהותה, קונצפטואלית. הבריות אינן קולטות עובדות על "לוח חלק". אלה נוחות על השקפות עולם מגובשות — לעתים על דעות שקולות, לעתים על דעות קדומות. (הסקוטים — קמצנים; הרוסים — חשדנים; האמריקנים — תמימים; הערבים — מבינים רק את שפת הכוח...; ומה שחורשים הגויים על היהודים, ישמרנו האל).

האם מעצם הוראת הקונצפציה משתמע קשיחות או גמישות מחשבתית? כלומר, האם הקונצפציה במהותה פתוחה לקליטת קשת מגוונת של עובדות וגמישה דיה וסתגלנית לעובדות משתנות, או סותרות, או שמא היא קשיחה, בנויה על מספר נתון של עובדות, מתקפדת ואטומה ביחס לעובדות נוספות ועל ידי כך הופכת לדוגמה, כל כולה אומרת "כזה, ראה

וקדש". בתהליך היצירתי, המלווה את הערכת המודיעין, שהיא כמעט אמנות צרופה, יש לעתים, לבעל הקונצפציה נטייה להקשיחה לדרגת דוגמה, מתוך הזדהות עמוקה עם פרי הגניוס היצירתי האישי שלו. זאת משום שרובנו, כנראה, קורבנות האגו. וכי אין זה כך ביחס להשקפות חיינו, על הסובב אותנו בתחום האמונות והדעות ביחס לחברה, לתרבות ולפוליטיקה: והרי רוב בני האדם נוטים לקונצפציות דוגמיות. מה שהכשיל את המודיעין בתשל"ד לא הייתה קונצפציה, אלא דוגמה, או קונצפציה דוגמית.

הייתי שמח אילו יוכלנו לסיים בזה את ויכוח העשור. לא ניתן לעשות מודיעין ללא קונצפציות. על מעריך המודיעין לגלות עירנות מתמדת, רעננות ומידה סבירה של ביטול עצמי ושל צניעות, כדי לשמור על גמישות הקונצפציות שלו. דהיינו, הביקורת העיקרית שלו היא המידע, שהוא בבחינת סיגנל בקרה. כל עוד הקונצפציה והמידע מתנהלים בקווים מקבילים — טוב. אך כאשר נפער פער, והמידע סוטה, עליו כעיקרון לכופף את הקונצפציה ולא, חס וחלילה, את המידע. הטעות יכולה להיות גם במידע וגם בקוניצפציה, אך זו האחרונה מועדת יותר לפורענות.

לסיכום, נאמר כן — לקונצפציה, לא — לדוגמה, או לקונצפציה הדוגמית, המציגה, בדרך כלל, רק אופציה אחת ליריב או מבחר אופציות מזעריות.

מחוללי הטעות בהערכה

קיימת ספרות ענפה העוסקת בעניין החשיבה וכשליה, ההטיות (biases), קשיים בתפיסת המציאות, התנהגות בתנאי אי-ודאות ועוד. אני רואה עצמי בר-סמכא לחדש, או לפסוק הלכה בנושאי אים האלה. מה שאומר מייצג פרי ניסיון אישי, ותצפית על הזולת, עמיתי המערייכים. [במאמר מוסגר, נדמה לי, שטרם נכתב הספר על ידי מי שהיה מעריך מודיעין מנוסה ומוצלח והוא גם בר-סמכא בדיסציפלינה של התנהגות אנרשית, ענף צעיר יחסית בפסיכולוגיה השימושית. זה נדמה לי הצירוף הטוב ביותר לדיון פילוסופי מוסמך וקולע. אך יתכן ולא ניתן להגיע לסמכותיות בשני התחומים בפרק חיים אחד.]

לפני איש המחקר המודיעיני, המעריך, שלושה אתגרים:

- (א) לדעת את התשתית הפיזית, ואת משאבי האנוש והחומר של היריב;
- (ב) להבין את המשמעות האמיתית, הנובעת משילוב פוטנציאל החומר,

האדם ומערכת הנשק, וביטויי האפקטיווי בשדה הקרב; וכן (ג) לדעת, להבין ולחזות התנהגות האדם היריב, מקבל ההחלטות — לבת הקושי במודיעין.

עם האתגר הראשון אנו מתמודדים בהצלחה. בשני — אין עדיין כלים טובים למדידה. האתגר השלישי הנו מחולל הטעות הראשי בהערכת המודיעין ומקור רוב הצרות, והממאירות במיוחד.

אני חסיד הגישה הגורסת, שהאדם הוא בסופו של דבר יצור אניגמטי. הוא אינו מוצר צרוף של רציו, אלא יצור סינתטי של רציו ומרכיבים בלתי רציונאליים. הסינתזה לא מוצקה היא כיורה רותחת — יום אחד יותר רציונאלית, יום אחר פחות. ביחס לראובן יותר וביחס לשמעון פחות, ביחס לסוגיה א' יותר וביחס לסוגיה ב' פחות. אני מניח שיחסי אני לאוקראינים, גרמנים, דנים ואנגלים, משקף תערובת רציו-אמוציונלית שונה זו מזו. זאת ביחס לאדם — האובייקט להערכה.

ומה עם האדם המעריך, והרי הוא הסובייקט של עצמו. האובייקטיביות מתאפשרת רק במדעים המדויקים, אך לא בשום תחום מחשבה שאני מכיר. אפילו אצל מדענים היא מתאפשרת ביחס לחומר או כלי החשיבה והמדידה, אך האם היא גם כזאת בהתייחסות המדענים זה לזה? וכך קורה שבנוסף להיגיון הצרוף נמסכת לכור ההיתוך של ההערכה מה שאני נוהג לכנות "הדיסיפלינה השקפירית" — אהדות ושנאות, רגשות בוז ועליונות, חרדות וביטחון עצמי, דאגות וקלות-ידעת ועוד הרשימה ארוכה; נתחים של חולשותינו כבני תמותה. אין לנו מתמטיקה לאדם. הכרתי מי שסברו אחרת, אך נכחו לדעת שלמספרים האריתמטיים שהציבו, ערכים משתנים באיברי הנוסחה. האריתמטיקה לנוסחה היהודית שונה בערכיה מזו שבנוסחה הערבית, או הרוסית. אחת הטעויות הנפוצות בהערכה היא לשפוט את היריב בסטנדרטים של עצמך כי את אלה, ורק את אלה, אתה מכיר. התהליך האמפטי במודיעין יצלח רק לעתים רחוקות, והוא חסר בקרת אימות.

מי יכול להיכנס לנעליו או לנשמתו של עבד אל-נאצר בדרך האמפטיה, לנסות להבין שיקוליו ולחזות החלטותיו. אנסה לתאר זאת לפי סדר הקדימות של סיכויי ההצלחה:

- (א) יותר מכולם יכול אנואר סאדאת — חבר וידיד מנוער, עמית לשולחן הדיונים.

ב) המלך חוסיין, או הנשיא אסד – ערבים מוסלמים, העומדים גם כן בראש שלטון אבסולוטי ששיטותיו דומות לאלו של נאצר.

ג) ברז'ניב – אמנם לא ערבי ולא מוסלם, אך בקי היטב כיצד מתנהלת "דמוקרטיה" נוסח מצרים של שנות ה-50 וה-60.

ד) מי שמכהן או כיהן בתפקיד ראש ממשלה בישראל. אמנם זה אינו ערבי מוסלם ועומד בראש ממשל דמוקרטי; אך לפחות מכיר, יודע, מבין וחש, איך מנהלים מדינה, מה הלחצים הפועלים על מנהיג בתחום מדיניות הפנים והחוץ, ואיך הם עשויים להשפיע על תהליך קבלת החלטות.

ה) פרופ' למדעי המדינה (רצוי בעל רקע אמ"ן). זה לפחות יודע את תורת ניהולה של מדינה וממשל.

וכך בסוף התור, בקדימות השישית, יבוא סגן-אלוף או אלוף-משנה מודיעיני נסקי, הממונה על מצרים. לא רק שחסר הוא את קרבת התרבות (אסד וחוסיין), הידע ותחושת ה"אצבע" שיכולים להיות (ברז'ניב, או להבדיל לוי אשכול), אפילו אין לו בדרך כלל הידע התיאורטי של הפרופסור. אפילו מתחריו בקדימות יכו-לים להגיע בדרך האמפטיה לחלק מהשי-קולים של נאצר (הראציונאליים, בעיקר), ומה עם הרצונות, היצרים והדחפים הסמויים, במודע ובתת-מודע, שהשפיעו על שיקוליו והחלטותיו. איך ביקש נאצר להיראות בעיני קבוצת ההתייחסות שלו סביב שולחנו וסביב גבולות ארצו? איך ביקש להכניס את עצמו להיסטוריה? היכן גבולות שיקוליו האלטראאיסטיים הממלכתיים, האמיתיים והמדומים, ביחס לגבולות שאיפותיו האישיות ויצרי ההי-שרדות הפוליטיים שלו? כל הניסיון הזה האמפטי, נועד לכישלון, ומוטב להימנע ממנו – לפחות, בדרג סא"ל או אל"מ במודיעין.

כמה שלא הכרנו את הארכי-מגלומן עבד אל-נאצר, מעשהו ב-14 במאי 1967, ובעיקר החלטותיו בין 23 למאי לשניים ביוני היו בלתי צפויים לחלוטין. החוסיני-לוגים אשר בקרבנו העריכו בשנות ה-60 שבמקרה של מלחמה יסתפק המלך במה שכינו אז "מטחי כבוד בלבד". לא מן הנמנע, שאכן חוסיין עצמו אף חשב כך בזמן כלשהו. אצלנו היה הדבר מקובל כמוסכמה. והנה אותו חוסיין עצמו, ימים אחדים לאחר שכונה ב-1967 על ידי השרדן המצרי אחמד סעיד, "המלך הזונה מזנבות האימפריאליזם", קיבל ברבת-עמון, בסוף מאי 1967, רמטכ"ל מצרי,

הציב גודדי קומנדו בקלקיליה, הפגיו את תל-אביב, ירה על ירושלים, ותקף את ארמון הנציב. אנואר סאדאת, לשעבר "אח מוסלם", אדריכל ההונאה של ערב יום הכיפורים, בא לירושלים וכפיו דברי ישעיהו באנגלית No More war. מי שמחזיק בדעה שאנשים ניתנים לחיזוי, זכותו, אני לא. איני יודע אם אני נמנה עם מיעוט או רוב.

ומה ביחס לקצר התקשורת כפונקציה של פער תרבות. כוונתי לשוני ולא לרמה. גם אלה בקרבנו אשר יודעים ערבית, ואפילו על בוריה, האם בהכרח גם מבי-נים ערבים? שלא לדבר על אלה שאינם יודעים. ואלה אשר מנסים והתרגלו להבין ערבים סונים, האם מבינים גם פרסים שיעים? גם אם למדו איסלאם, ועל אחת כמה וכמה אם לא למדו. בסוגיה זו התנסו גם קהילות בין אחרות. גרמנים לותרנים לא הבינו רוסיים פרבוסלאוויים, ואמריק-נים נוצרים לא הבינו את תרבות עמי המזרח הרחוק, שבהם נלחמו משך 30 שנה, ממלחמת העולם השנייה ואילך; והרשימה ארוכה.

הטעות הינה חלק מהחיים. אנשים שונים תופשים עובדות זהות אחרת ותמו-נת המובנות שונה. תמונת המודיעין המתמייחת לאוייב: רב-ממדית, רב-שכב-תית, פלאידית ודינמית. יש בה מרכיבים אידאולוגיים, מדיניים, צבאיים, כלכליים, אישיים, ובליל דחפים רגשיים תוך אי-נ-טראקציה בין הגורמים השונים. לך וטפל בזה בכלים של לוגיקה מדעית, ובמיוחד בשני האחרונים. כאשר מדובר במשט-רים סוטאליטריים, יתקשה לעתים המע-ריך לזהות ולאפיין את האינטרס האומי, ולבודדו מהאינטרס של הקבוצה או של השליט היחיד, בתהליך קבלת החלטות. פעם חשבתי, שאם בעבודת המודיעין נהיה מצוידים במיטב החשיבה האנלי-טית והסינתטית ניטיב להעריך. מאוחר יותר התחוויר לי, שאין די בכך. בנוסף יש חשיבות לכושר השיפוט ושלא לדבר על דמיון ועל אינטואיציה. יש אדם המנתח באופן חד ובהיר עובדות ורואה את המכנה המשותף ראייה סינתטית טובה, אך נופל בהערכתו בגלל שקלול בלתי נכון של מרכיבי הסינתזה. די לפעמים שנטעה ביחס למשקלה הערכי הסגולי של עובדה מרכזית, וכל המבנה יקרוס. ההערכה שמצרים לא תצא למלחמה ב-1973 ללא איזון אווירי הייתה נכונה

* ראה מאמרו של סא"ל יב"י, "הלוגיקה של הערכת המודיעין" מערכות 292-293.

ביסודה, אם היעד האסטרטגי הוא רפי-דים, ניצנה, או ביר עסלוג. אך לא כאשר הוא רצועה של מטר עד 20 ק"מ מזרחית לתעלה.

עניין הזמנים במודיעין משובש לחלו-טין. "עבר" של אויב הוא לרוב "עתיד" של מודיעין. יש ועד אשר מצטבר מידע מספיק כדי ליצור תמונה של תפיסות, תכניות והחלטות אפשריות אצל האויב, חולף זמן, ובינתים חלו תמורות ברצונותיו ובתכניותיו, נוצר אנכרוניזם מודיעיני, והמעריך ימצא עצמו תקוע בעמדה נטו-שה. כאשר אמרנו בעבר, שלעתים טעינו בצמתי החלטה, במעקב אחר היריב, אין זה רק שפנינו ימינה כאשר הוא פנה שמאלה: לפעמים חלפנו על פני הצומת בלי לחוש בו כלל.

הקושי הרב ביותר נובע מקוצר ידנו לתפוס את מלוא ממדי המציאות. איננו מבינים הכל, ואיננו מבינים הכל מבעוד מועד, ולא תמיד אנו הופכים את אשר כבר ידוע ומוכן למעשים מועילים בזמן הנכון. אחת הדוגמות לכך, היא הפער בתפיסת המציאות שהיה נחלת המנהי-גות של העם היהודי, על כל שלוחותיה, בשנים 1943-1944 ביחס לקורות יהודי אירופה. בסיסית אנו יצורים אופטימיים (אפילו הפסימיסטים), נוטים להרחיק את השלילי או המסוכן. צירוף המלים "יהיה רע" לא שגור אצל הבריות. אדרבא, לרשותנו אוסף עשיר של מלים לאופטי-מיות ולהרחקה: "יהיה טוב", "לא נורא", "נתגבר", "אני מקווה", "אני מאמין"; יש בינינו אשר לאושרם אף יכולים להוסיף "בעזרת השם" ואם לא די בכך יבקשו מפלט ב"צור ישראל וגואלו" וב"נצח ישראל לא ישקר" ועוד כהנה וכהנה. אילו לא חשבנו, במודע או בתת-מודע, "לי זה לא יקרה", לא היינו יוצאים לקרב, או לכביש, וכולם היו מפסיקים לעשן... למשאלות-לב ולציפיות יצוג סטטיסטי משמעותי בין מחוללי הטעות בהערכה. לאמור, מה שאני רוצה שיקרה, אני נוטה להעריך שאכן יקרה. ימי ערב בחירות לכנסת היו סדנה מצוינת לבחון סוגיה זו. מעל לכל, ובסופו של דבר, את האויב חייבים לנצח! זו גם קונצפציה, דוגמה, אכסיומה וצו קטגורי. מכורח מציאות חיינו כאן, אין מנוס ממנה. נתון בסיסי זה מכתוב מראש את המתווים של גבולות העצמה של האויב בתודעתנו, במודע ובתת-מודע. וכאן יש בעיה. אין זה בדרך הטבע, שמודיעין ינסה לנגוס באכסיומה ריאלית חיונית זו. יחד עם זה, במצבים כאשר דמות האויב מתכרסמת, או מתעוותת, כתוצאה משיפוט לקוי אצל

לוחמים, חובתו של מודיעין להטות את הכף לעבר האיזון, אם וכאשר הדבר מתחייב מן המידע וההערכה. קשה לדבר טובות על אויבך, שנוא נפשוך. במקרה זה הדבר נחוץ, ועל כן אפשרי, ומצריך גדלות רוח ואומץ-לב מהזן הנדיר ביותר. האם כך נהגנו תמיד? האם לא קרה שעודדנו, שלא לצורך, הערכה ממעטת את האויב מצד לוחמים, ואז בתהליך סימביוטי נסגרה הלולאה בהזנה הדדית?

הסתברות נכונות ההערכה

אני מכיר ארבעה מצבי יסוד להסתברות של דיוק ההערכה, כפי שמתברר לאחר מעשה:

- (א) הערכתי שיקרה ולא קרה.
- (ב) הערכתי שלא יקרה וכן קרה.
- (ג) קרה דבר שלא הערכתי כלל.
- (ד) הערכתי שיקרה וקרה.

מאלה — רק מצב אחד הוא בריא, הרביעי. איני יודע עדיין מבדיקה את ההתפלגות הסטטיסטית של טעויות ההערכה שלנו לפי הקטגוריות שמניתי. נדמה לי, שרובן מסוג "קרה דבר שלא הערכתי כלל". במבט היסטורי נראה, שלהערכה שלנו יש נטייה להערכת-חסר ביחס לערכים ביים במיוחד, ואף ביחס לרוסים. הנטייה של האמריקנים — בהערכת הרוסים בהקשר הגלובלי — הנה להערכת-יתר. הם יורים ארוך, אנחנו קצר. התוצאה זהה. אם נכונה הקלסיפיקציה של הסתברות הערכה שאותה תיארת, הבעיה הניצבת לפני כמעריך "מתי אני טועה?" (או בפני הקברניט "מתי אתה טועה?"). מעולם לא יכול היה המעריך לדעת בעת מוסרו את הערכתו באיזו קטיגוריה הוא. בעיה ללא פיתרון. אני סבור, שיש להשתדל וותה למה שקורה בעולם הביטוח: את הנזקים מעריכים על פי מידת הסיכון והמחיר האפשרי. כלומר, כאשר ההערכה נוגעת לנושא מרכזי, ונועדה להיות רכיב במערכת קבלת החלטות; ואם תימצא מוטעית, תגרום החלטה לא נכונה, אשר נוקה גדול — אשאל עצמי, כמעריך, לפני מסירת ההערכה: ומה אם אני טועה? למשל, "הסבירות למלחמה נמוכה מנמור כה, אך דעו לכם חברי המטה הכללי, שאם אני טועה, יש לכם מלחמה". ועניין אחר, הגזור מסוגיה זו: כמעריך, לא הייתי רוצה להיות חתום על משפט "השנה לא צפויה מלחמה ולא Peace". לכל היותר, הייתי חותם עליו אישם בנובמבר — לפרעון בסוף דצמבר — אך לא בינואר, 12 חודשים מראש. ההיסטוריה הקצרה מראה שבכל השנים שפרצו מלחמות ושלוים (בינתיים רק אחד) היינו חתומים

על משפט כזה, שלא הצדיק עצמו — 1967, 1973, 1977 (וזה האחרון, לפחות, לא מסוכן). המציאות באזורנו ואופי הסכסוך לא מתירים העזה זו. האהבות וגם השנאה של הערבים זה את זה הן מוזן לא מוכר ולא מובן לנו (ראו יחסי נאצר-חור-סין, ערפאת-חוסין, ערפאת-אסד, סאדאת-אסד ועוד). הדינמיקה של הסכסוכים ביניהם היא לעתים באיכויות בלתי נתפסות על ידנו. שורשם העמוק יכול להיות בתרבות הנומדית (הנוודית) השבטית הזרה לנו. התכתשות (תושה), שביתת נשק (סלאם), והתפייסות (צלח). לקח לנו זמן להבין את מה שאמר סאדאת, הפעם בכנות, שהדור הזה יכול לעשות רק סלאם, והצלח נותר לדורות הבאים. אך כאשר התעקשנו נתן לנו סלאם עם שגרי-רות, שנחשוב שזה צלח... ולקח מה שלקח. המריבות והפיוסים עד כה פומי-ביים. יום אחד יריבו בפומבי ויתפייסו בחשאי. במי צריך להתחשב? כפרלמנט, בעיתונות, באופוזיציה, במפלגה. די ש-שניים-שלושה שליטים ייפגשו בחשאי ו"יסגרו עניין". על כן — "השנה לא צפויה" — הימור מיותר הוא.

כוונות
אני מודה, שאיני אוהב מלה זו, כי האכילה אותנו מרורים דיים. ב-1973 הערכנו, שאין לסאדאת כוונות למלחמה; וב-1977 הערכנו, שאין לו כוונות לסלאם.

בשני המקרים קרה ההיפך. סלידתי מה-מלה שיבשה מחשבתי עד כי נפלט מקולמוסי, שצריך להוציא אותה ממילון המודיעין. העניין מחייב תיקון והבהרה: צריך להוציא אותה ממילון ההערכה ולהפקידה באיסוף בלבד. לדעתי, לא ניתן להעריך כוונות בדיוק רלוונטי ברמה האסטרטגית, כאשר מדובר במלחמה (כן או לא). "כוונות" ניתן לדעת, או לא לדעת. רק אם יודעים אותן ממקורות אמניים ונדירים אפשר לשלכן בהחלטה. למונח בעצם תשעה פרצופים — ריבוע של המלים רוצה, יכול, מחליט. מה זה כוונות. האם "רוצה"? האם "רוצה ויכול"? האם "רוצה, יכול ולא החליט"? האם "יכול, לא רוצה והחליט" וכיוצא באלה. ומה זה "יכול"? מה שאני חושב על יכולתו לא רלוונטי. חשוב מה שהוא חושב על יכולתו. ב-1973 סאדאת "רצה" וסבר ש"יכול", על כן החליט. אנחנו הערכנו, שהוא אמנם "רוצה", אך לא "יכול"; על כן לא יחליט. במזרח התיכון יכולה לפרוץ מלחמה כאשר הוא לא כל כך רוצה ולא הכי יכול; ובכל זאת, מחליט. אלמנט כזה היה מאחורי התנהגות נאצר ב-1967 ואף בין שיקולי סאדאת ב-1973. לדעתי, דחף אישי, להישרדות פוליטית דרבן את סאדאת להאמין, שאכן יוכל: לא יילחם, יודח. יילחם וייכשל, יודח. אך מה אם יצליח? רק המשפט "רוצה, יכול (בעיניו) והח-

ליט" הוא ידיעה שלמה של כוונתו. אשרי המודיעין אשר יכול להשיג מידע כזה, ואבוי לזה אשר משיג אותה ולא משתמש בה. בהישענות על הערכה בלבד בעניין הכוונת למלחמה – יש מידה בלתי סבירה של הימור. על כן בהעדר מידע מפורש ואמין על כוונת ינהג המודיעין על פי האופציה הטכנית אשר יצר היריב לתקוף, כלומר יכולתו ברגע נתון. סיטואציה ממין זה חורגת מתחום אחריות המודיעין ולקחת הסיכונים היא להחליט קברניטים.

דילמת השכל

שכל בינוני לא יצלח, ולא יעמוד במשימת ההערכה. לפעמים, שכל חריף ומתוחכם טומן בחובו סכנה שיצמיח פאזשים, בכמה מישורים. אין דבר יותר מרתק לאדם חושב מאשר לעסוק בחיזוי התרחשויות. אין זה היסטוריה – חכמת העבר – אלא הרבה יותר מזה: בהערכה אדם נהנה להניח הנחות ולזכות שהמידע יאמת את הנחותיו. אלה מצבים ריאליים, לעתים כורח המציאות. אך מה קורה כאשר זה משתבש. לא ארחיב בנקודה זו כדי לא לחזור על אשר כתבתי במאמרי "הערכות מודיעין מדוע הן קור-סות" על מצבו של המעריך האמן (אכן באמת ובתמים אני סבור שזו אמנות), הנקלע לסתירה קוטבית בין הערכתו למידע. בדילמת השכל אני מבקש לעסוק בשני היבטים אחרים. מעריכים אינטלי-גנטיים, בעלי דימוי עצמי גבוה, קשה להם לפעמים שלא לחרוג מד' אמות של מודיעין. שאלתי מעריך בכיר אי-שם בנובמבר 1973, האם לא שאלת עצמך לרגע ומה אם אתה טועה בהערכת הסבירות למלחמה? השיב לי, שאלתי, וידעתי, שיש לנו 300 טנקים בסיני, חיל אוויר גדול בכוננות גבוהה, ואת חטיבה 7 העלינו לרמת הגולן. שיקול, המקרר את חומה של התמונה ההתרתית, ומקורו במה שכונה בטרמינולוגיה של שנות ה-70 הכיפורים "הסדיר יבלום..."

ובכן, שיקולים ממין זה אצל מעריך אסורים בתכלית האיסור. המעריך קטגור השטן הוא, ולא סנגורו, ויעסוק רק בו. שיקולי כוחותינו בסיטואציה התרתית לא רק שאינם רלוונטיים בדרך כלל, ועלולים לעוות את ההערכה, למעריך גם אין לרוב נתונים מספיקים לשקול אותם והם לא בתחום המנדט שלו. יחד עם זה, יש קושי לבעלי שכל מתקדם לנתק עצמם משיקולים ממלכתיים של טובת המדינה

– בתחום המדיני, המשקי והחברתי. וכאשר מדובר על ראש הפירמידה המודיעינית, שהוא גם מעריך וגם חבר המטה הכללי ושותף לקבלת החלטות, יש ומצ"פיים ממנו לשיקולים חוץ-מודיעיניים, בתוקף תפקידו כ"כוללן" (גנרל בלעז). כך, לפעמים, כאשר איש מודיעין מממש את מלוא פוטנציאל השכל, עלול הוא להיקלע למצב של תחכום-יתר שלא מצמיח ברכה למודיעין. מה שמכונה באנגלית, to become outsmarted. היבט אחר: למעריך אינטליגנטי אין עניין להיות מדווח, או מסכם ידיעות. מה הרבותא בכך. הוא קיים כדי ליישם את יכולתו האנליטית היצירתית, פרי הגניוס האישי שלו, לבנות את הקונצפט הארכיטקטוני – ההערכה הרחבה הכמעט גלובלית, שיכולה להיות מקשה אחת, כפתוריפוח, כאשר היא נשענת היטב על עובדות/ידיעות אמינות ובדוקות, אך גם יכולה להיראות ככזאת, כאשר היא תלויה על בלימה. בסיטואציה אינטלקטואלית-יצירתית זו, והיא מציאות, התואמת את דרך הטבע ועל כן אותנטית, תארוג תמיד למודיעין סכנה שקונצפציית שאין מנוס מהן במחשבת המודיעין, יתקשחו ויהיו לקונצפציות דוגמטיות אטוריות למידע סותר. אזי בדומה לעורקים שנתמלאו כולסטרוול, לגרום לשבץ הערכתי. ומה שקרה – לא כפרי שכל נחות חלילה, אדרבא עלול לחזור על עצמו שנית. אחד הפיתרונות הוא מעקף (bypass). כוונתי לשני מעקפים. אחד, מידע מנופה, בכמות מוערית, יישלח לקברניטים, והדבר אכן כבר נעשה היום. המעקף השני, היותר חשוב, בדמות מרכז ההתרעה מודרן-מידע (information-oriented) כישות אוטונומית מקבילה להתרעה מודרכת-הערכה (estimate-oriented). כך, נוסף על יתרונותיו הרבים האחרים, נשיג גם עומק בהתרעה, בשני קווים, וגם מעקף למידע במקרה של קונצפציה דוגמטית, שגרמה לטרומבוזה בהערכה. גם נשיג יתירות (redundancy) וגם אופציה שבסיטואציות התרתיות עמומות יתנהל דו-שיח, או תרגיל חשיבה דו-צדדי – עמדה מודרכת-מידע מזה, עמדה מודרכת הערכה מזה, והשופט ישפוט.

עובדות, ידיעות, הערכות

האם יש משמעות לעובדה ההיסטורית, שברוב כשלי המודיעין אצלנו ובגויים, נמצא לאחר מעשה שבעצם היה מידע אך הוא לא הובן די הצורך, או שלא נעשה בו שימוש מושכל?

מה היינו מבקשים כאנשי מודיעין,

אילו יכלו להתגשם כל משאלותינו? אני מניח, שיראי השמיים בקרבנו היו נושאים תפילה למלאך מודיאל לאמור: הב לנו כל העובדות הנוגעות לאויב, כל תכניותיו, כל פקודותיו. נדע אותן ברמת דיוק ושלמות כפי שאנו יודעים את כוחו-חינו, כדי שלא נזדקק לניחוש, כי הוא אסור וגם מוזיק. מי שחושב שזו משאלה דמיונית, וגם אני חושב כך, עלול לטעות. יש מדינה באירופה שאם זה טרם קרה, זה עשוי לקרות: כמה חסר שרמטכ"ל צבא מזרח גרמניה, או סגנו, כביטוי של פטריוטיות ונאמנות לגרמניה מולדתו, יהיה סוכנו של הרמטכ"ל המערב גרמני, ויעביר כל הידוע לו על צבאו, כולל תכניות ופקודות באופן שוטף. אזי לא יישאר מה להעריך, או יישאר מעט חסר משמעות. וזה לא בשמיים. כלומר, זאת צריכה להיות שאיפת המודיעין. רמתו והישגו ייקבעו לפי שיעור אחוז העובדות אותן הוא מצליח להשיג ביחס לשלם – מאה אחוזים של היריב. צריך שהמודיעין יהיה שירות של עובדות; אם לא, אז לפחות של ידיעות (ש"י). ורק כאשר אינו מצליח, והוא כמובן אינו מצליח להשיג את מרב העובדות, יהיה לפחות שירות ידיעות/הערכות. אך אם הוא שירות הערכות, בעיקר – אם נוחמת חוסר יכולתו להשיג ידיעות, בכמות ובאיכות סבירות, או מחמת חוסר יכולת או רצון להשתמש בידיעות – הופך הוא לאי-מודיעין (non-intelligence). וכבר היו דברים מעולם. רוצה לומר, לבנת היסוד של מודיעין והחומר הבראשיתי שלו היא העובדה. מצב הצבירה של העובדות בטבע המודיעין הן הידיעות. ההערכה היא הביטוי של המצוקה, התחליף הסינטי לעובדות החסרות למילוי הפערים בפסיפס המודיעין. את הפערים האלה נמלא בניחושים, השערות, הנחות, אָמֵד-נים, אך בדרך כלל נקרא להן הערכות, מפני שאין די מילים בלשון הקודש להגדיר מונחים מדויקים יותר. מה זאת הערכה – estimate, evaluation, או

מפתח שורדי לכל בורג?

אך הצרה שלא כל הידיעות עובדות הן. חלקן מאה אחוז עובדות, חלקן מאה אחוז בדותות, אם בשגה ואם בודון. עיקר עופרת הידיעות ריכוז המינרל הער בדתי בה נע בין אחוז אחד ל-99 אחוזים. גורל הידיעות במודיעין (יתכן כך גם בביון העולמי) מזכיר את מצב הדלק הנוזלי בטכנולוגיה של מנועי השרפה בנוגע

מה שמכונה בפניו הערכת מודיעין מכונה בארה"ב – intelligence estimate. כלומר – אמדן, או השערת, מודיעין.

לשיעור ניצולת הערך הקלורי של הדלק והפיכתו לאנרגיה יעילה. יש מנועים שבהם הניצולת היא 20 אחוזים והמת-קדמים ביותר מגיעים ל-33 אחוזים. השאר יוצא במפלט ומתבזבז בחיכוך המנוע והתמסורות. בעשור האחרון מתאמצים לסחוט יותר אנרגיה מהערך הקלורי של הדלק (ההבדל בין 20 אחוזים ביחס ל-32 אחוזים הוא גידול ב-50 אחוז).

אחרי מחשבה של שנים הגעתי למסקנה, שחסרה לנו שגרה, או תת-שגרה, של הִקְדַת מידע (information handling), שאין לערבבה עם החזור מידע (data processing). חסרה לנו שיטה טובה מיומנת לסחיטת מרב המיץ העובדתי. וכבר ראיתי תפוזי ידיעות מושלכים, שלמים, סחוסים למחצה, או לרביע.

ככל שהמידע מדויק יותר, שלם ואמין, הסיכוי להערכה נכונה רב יותר. כמובן, מדובר על הערכות מודרכות-מידע, ולא תלושות-מידע. אם הנחה זו נכונה, הרי שדרושה לנו בפס הייצור תחנה, בין שלב השגת הידיעה לשלב הפיכתה למודיעין, אשר בה תיבחן אמינותה – בחינת אמינות, לגילוי הטעייה בשגגה או הונאה; תיבחן הנגישות לקביעת ערכה המודיעיני; וימרוז ממנה מרב העובדות.

אין מדובר על ארגון, אלא על שלב בניתוח ובחשיבה, שחלקו בתחום האי-סוף וחלקו במחקר. כאשר מדובר בידיעות חשובות במצבים קריטיים חייב הגורם האיסופי לאת את מרב הפרמטרים של אמינות ונגישות לגבי כל ידיעה, ולא בצורה מכניסטית. במסגרת זו צריך לפתח טכניקות של עימות מידע מול מידע בעל מכנה משותף והטכנולוגיה הספרתית יכולה להיות לעזר רב, וכן יש לפתח שיטה חכמה של טיפול היררכי אליתיסטי בידיעות. אנו חיים בעידן הרווייה והתפרצות המידע, ודווקא בו יש סכנה של חנק וגודש וסכנה של מה שקוראים ביידיש – לכל היוונים אותם הפנים. אין קושי עקרוני להבחין, שחלק מהידיעות שוות יותר. בכל ענף צריך להיות מישוה, שיש לו זמן לקרוא את שלוש "ידיעות היום", במרב הריכוז וזמן ההטמעה הנדרש. היינו, מה שאני מכנה "ידיעה יורה", כלומר, שמחייבת שיקולים או החלטות אופרטיויות. יש קריאה סבילה ויש קריאה פעילה וההבדל מהותי.

הערכה המבוססת על מידע לא יכולה להכיל מסה עובדתית גדולה מסכום המסות של הידיעות המרכיבות אותה. נשמע כמו משפט בפיסיקה, אך גם נכון. אך לא מתקבל על הדעת, שהערכה כזאת תכיל פחות אלמנט עובדתי רלוונטי מסך

כל המידע. האם כך נהגנו תמיד בעבר? הערכה מאוזנת תכיל את העובדות אשר במידע בשעה שהתוספת הסינתטית ההער-כתית תפקידה לשער את החסר וכאשר לא ניתן למלא את הפסיפס אף בהשערות יאמר ביחס לחסר "לא יודעים" – אמירת כבוד, המעידה על חוסן המודיעיני וכל כולה גדולת-נפש.

יש מסמכי מודיעין, והם לא כולם, אשר חשוב לערוך אותם באופן שהקורא, מקבל ההחלטות, יידע בבירור מה מתוך הכתוב מבוסס על מידע אמין ומאומת, מה על בסיס הערכה ומה על השערה. אין פסול בניחוש כל עוד מציינים שהוא ניחוש.

עד כאן דיאגנוזות. מה ניתן לשפר בתחום השיטה:

איני בא להציע שיטה לשנות את טבע האדם. יחד עם זה, לימוד תיאורטי יכול להועיל בהבאת המערך ליתר-מודעות למכשולים בדרך. דרכו משולה לכביש עם מהמורות, פניות חדות ומורדות תלולים. כביש כזה, ללא תמרורי אזהרה, מזמין תאונה. על כן חסר, לדעתי, לאנשי המחקר המודיעיני קורס ברמה אקדמית של חצי שנת לימוד לפחות לקצינים ואזרחים בדרגת סרן, רב-סרן, בעלי ניסיון מחקרי לקראת היותם מעריכים. קורס ובו תכנית תפורה היותם למדה (tailor made) בנושאים הבאים:

- א) סוגיות בפילוסופיה, לוגיקה ואפיי-סטמולוגיה לשיפור החשיבה השיטתית;
- ב) סוגיות בפסיכולוגיה שימושית, החלטות בתנאי אי-ודאות, כשלי חשיבה.
- ג) היסטוריה של כשלי הערכה של מדינאים, מצביאים ומעריכי ביון.
- ד) סוגיות במדע המדינה, משטרים, תהליכי קבלת החלטות ועוד.

תכנית לימודים כזו יש בכוחה לשפר את החשיבה האנליטית-שיטתית וגם להעניק אותם תמרורי אזהרה, בבחינת "כפני עיוור לא תתן מכשול".

חשוב שיעמוד לרשות גופי המחקר מאגר טעויות הערכה מסוכמות ומנות-חות במתכונת לקחים לימודיים. חכמים לא חוזרים על שגיאות עצמם ולומדים משגיאות הזולת. ככל שנבין טוב יותר את טעויות העבר, ונמצא דרך להנחיל את הלקח לדור החדש, נטעה פחות. ואם נטעה, יהיו אלו טעויות חדשות; ואולי, גם מלאי הטעויות יצטמק...

אני ממליץ לפתח את אשר כיניתי הִקְדַת מידע (information handling), להגיע למיצוי טוב יותר של הִגְלָם, לפתח טכניקות של בחינת אמינות ונגישות,

להתחסן טוב יותר מפני הונאה, ללמוד לקרוא ולהבין טוב יותר מידע.

מגבלות הנובעות מהמסגרת הארגונית

אילו נעשתה הערכת המודיעיני בתנאים של אי תלות, שמיסד יכול להעניק, כמו בית המשפט העליון למשל ובאווירת תרבות הביקורת, חירות המחשבה, אשר מאפיינים את האקדמיה, יתכן ושיעור הטעות בהערכה היה קטן – מפני שתי-אים סביבתיים כאלה מעניקים סיכוי מיטבי לפלורליזם מחשבתי: מרב ההשקפות צפות למעלה והבקרה ההדדית יכולה להיות יעילה יותר.

זה אינו ברי-השגה. הערכת המודיעיני תמשיך להיעשות במסגרות היררכיות צבאיות, או אזרחיות. פרדוקס הוא, ואין מנוס ממנו, שדווקא עיסוק המחייב את מרב הפתיחות, חירות המחשבה והבעתה, סובלנות לביקורת, עיסוק המתחנן לנון-קונפורמיות, חייב להיעשות במסגרת המתאפיינת, במהות ובהגדרה, בתכונות כמעט הפוכות. במקום שכולם לובשים מדים (אוניפורם) המחשבה חייבת עם הזמן ליטות לעבר הקונפורם. נון-קונפור-מיזם – שהיה מעודד בצה"ל בעשור הראשון, ונסבל בשני – חייב כמעט לדעוך בעשור הרביעי. אין מנוס מזה וכך הוא בתבל רבא. מה שטוב בנעורים לא מתאים לגיל העמידה וגם ארגונים לא מצליחים להקפיא ולשמר את הרעננות והחיוניות של גיל הנעורים.

היררכיה ברורה וקשיחה חייבת להניח שהידע, הניסיון, והשכל הם בתואם לדרגה ולמעמד. ביקורת חייבת להיותפס אינטר-איטיווי כפוגעת ונוגדת את אשיות הארגון. גם אין לו לארגון צורות ביטוי מוסדיות לגיטימיות להבעתה. מה עוד ובני ישראל בדורנו, בעיקר לובשי מדים, אינם מבחינים בין ביקורת להשמצה עד כי האחרונה משמשת מונח שגור לרא-שונה. מפי שני ראשי אמ"ן שמעתי "שהמערכת עתה הרבה יותר פתוחה". מתוך הכרותי עם שניהם, אני מאמין, שהם התכוונו לזה באמת ובתמים, כי שניהם יכולים להרשות לעצמם פתיחות ממין זה. אך ככל שירבו לומר "המערכת פתוחה" אין בכוח המלים לגבור על יצר ההישרדות, כפי שאמר כבר הצרפתי מקורסיקה, "בתרמילו של כל קמ"ן נמצא שרביט ראמ"ן". תארו לכם מצב שמעריך זוטר חלק על הערכת מפקדו, מעריך בכיר, וביקורתו נמצאה מוטעית ומפקדו צדק. בפעם הבאה עומד הזוטר להיות צודק, אך האם תמיד יעז ויסתכן. לדעתי,

לאמירה "המערכת פתוחה", אין משמעות מעשית. הפיתרון הוא במכניזמים לגיטימיים. אם לא ניתן לעשות את ההערכה, לא בבית המשפט העליון ולא באקדמיה, יש להתאמץ ליישם לפחות חלק מהנורמות של מוסדות אלה. ובכן, יש מכניזם, ואני מחשיבו מאד — הבקרה. זה פיתרון חלקי. בדרך כלל, הבקר ימנה עם קבוצת המעריכים היותר טובים. אל"מ בעל פוטנציאל תא"ל ושאיפות גבוהות מכך... כי אם אין לו פוטנציאל ושאיפות, אין הוא מספק את הסחורה. בסיטואציה זו לכמה טון תעוזה ביקורתית אנו מצפים ממנו. כמה הוא יכול לעקוץ ולצבוט את הדרגים הממונים עליו, או את עמיתיו המעריכים. יתכן שראמ"ן באמת סובלני במידה אינסופית לביקורת הבקר, אפילו על הערכותיו הוא, אך מה הערובה שהבקר אכן יעריך שאמנם יכול הוא להרשות לעצמו נוק' קונפורמיות מרבית. עלול הוא לומר לעצמו, אמנם, ראמ"ן, או עוזרו, נאורים וסובלניים, אך מה אם אני טועה בהערכתך אותם. הוא חייב לשאול את עצמו שאלה ממיין זה, אם הוא מעריך טוב. על כן, לשיפור השיטה, שהיא טובה בסיסית, רצוי לאייש את הבקרה באזרחים בעלי תעודת "מעריך מוסמך ביותר", אנשים בוגרים ובשלים בגילאים 40-55 בעלי מאגר טעויות אישי בהערכה גדול ככל האפשר (לזה אני קורא ניסיון) — אנשים אשר אינם רוצים להיות ראשי מחקר או ראשי אמ"ן, אך יש להם הפוטנציאל השכלי לכך. הם יודעים את המלאכה ואוהבים אותה. ניתן להם שכר סביר וחווה עד גבול טרום-סניליות, והגנה "קיסרית" מפני פיטורים שרירותיים. אזי תהיה להם איתנות של שופטים ויפתחו נורמות ביקורת של האקדמיה. אם לא הביאו אותה משם, ילמדו אותה מהר ברגע שתסור מהם אימת הרשות. והרי מניחים מראש, שהם פועלים בואקום של אמביציות לקידום.

המשאומתן המודיעיני מתנהל בין מעריך מודיעין (קמ"ן) לבין מפקד או קצין אג"ם (גם הוא קורץ מחומר מפקדים. בא מאוגדן זה וחוזר אליו). שני אלה, המעריך והמפקד מייצגים בדרך כלל נורמות התנהגות שונות — מתוקף המציאות הפסיכר-אינטלקטואלית שבה הם פועלים ולעתים מתוקף אישיותם השונה. המפקד/קצין האג"ם המופקד על כוחותינו חייב (ואכן הוא כזה) לגלות בקיאות מרבית בעובדות, תכליתיות, החלטיות ועקביות. איש המודיעין מייצג בקיאות נמוכה ביחס לעובדות מפני שהוא יודע רק את חלקן (לרוב הקטן יותר), ומפגין חוסר

ודאות, ספקנות והיסוס. מציאות המודיעין עין מחייבת איש מודיעין אמיתי להרבות במשפטים "אני לא יודע", "אני לא בטוח", "היום אני חושב אחרת". רצצה כאן בעיה של דימויים, שהם, כידוע בהיסטוריה, קובעים יותר מעובדות. שתי הדמויות — המעריך והלקוח — מייצגים דפוסי התנהגות שונים זה מזה, מהותית. לפי הנורמה, אל"מ, תא"ל (מח"ט, אוגדור), אינו מגמגם ואינו מהסס, בניגוד למעריך. והשאלה היא כמה המצנן של סובלנות יש באוירת המשאומתן בין שני צדי השולחן. כלומר, עד כמה בקי הלקוח (מפקד/קצין אג"ם) בפרובלמטיקה הקשה של מודיעין על מנת להעניק חסד של סובלנות למגמגם מהסס. ואפילו אם כן, בהציגו דמות הססנית, מה סיכויי הישרדותו של הקמ"ן? ולא פעם, כאשר מציאות המודיעין חייבה את איש המודיעין לומר: "לא יודע"/"לא בטוח"/"היום אני חושב אחרת", נטה לעתים המעריך המצוי, מתוך מניעים שבמודע, או שבתת-מודע, לקפל עובדות, לעגל פינות ולהתיישר. כי, לעתים, יחשוש, שאם ירבה באמירת "לא יודע" יאמרו לו "לך הביתה, ושלח לי אחר, שכן יודע". וכבר היו דברים מעולם.

מכאן החשיבות הרבה, שהלקוחות, הקברניטים, יודעו ויבינו מודיעין. שיגלו סובלנות לספקנות הססנית, ויעודדוה — לטובתם הם. אדרבא — ישימו זכויות מגדלת על המעריכים, שתמיד יודעים ותמיד בטוחים, יורים שוטפת, כותבים בסופרלטיבים, שפתם קולחת וקולמוסם רהוט — שמא "לא כצעקתה", כי המציאות המודיעינית אינה יכולה (ולא צריכה) לגדל אריות כאלה. הערכה היא מקצוע לפחדנים, כלומר לזהירים ושקולים (וכי כולם מבחינים תמיד בין זהירות לפחדנות?). ולבעלי אומץ לב אזרחי מהדרגה העליונה. מעריכי מודיעין, המסגלים לעצמם אורח מחשבה ודרך התנהגות של קומנדו ימי, או של טייסי קמיקזה, לא יביאו ברכה למודיעין; וכבר היו דברים מעולם.

במאמרי "הערכות מודיעין מדוע הן קורסות" ייחסתי חשיבות רבה לעניין ההגינות, קרי — ההגינות האינטלקטואלית. בשנה האחרונה התעניינתי בסוגיה זו, ואכן היא סבוכה למדי. אין במבחני האישיות כל דרך לגלות יושר לעומת הנטייה לקפל עובדות; וכל העניין כולו נתון במחלוקת. כנראה, אמירת אמת או שקר אינה בעיה משפטית-מוסרית, אלא אסתטית. אנשים בעלי רמת ביקורת עצמית גבוהה יבחו לעצמם כל אימת שיוזקקו לשקר. ואלה הממעטים להסתכל

במראה, יסתדרו איכשהו. השקר הוא הנשק של החלשים, והחזקים אינם נזקקים לו, כי הם יכולים להרשות לעצמם את המותרות של האמת. ומי חזק ומי חלש — איני יודע.

תכליתיות הערכת המודיעין התקופתית

אסיים בדבר כפירה. ככל שחולפות השנים, אני מטיל ספק יותר ויותר בתכליתיות של הערכת המודיעין התקופתית. האפקט שלה עלול להיות כמו שידור ללא מענה, או, לכל היותר חצי מענה. בעצם, במהותה, היא סעיף "אויב" בפרק "עובדות" אשר בהערכת מצב. בצורתה הנוכחית איני יודע כמה מטמיעים מעובדות אלה, ועל ידי ניתוח המשמעות מסיקים מסקנות ומסקנות נכונות. היא טובה מאד לכיסוי אפולוגטי שאפשר לצטט מתוכה, בנוסח "אמרנו לכם". אני זוכר ראש אמ"ן, אשר, בצדק, התגונן במבחר של ספרות אמ"ן (כמו ספר על טיל הסאגר ותכנית הצליחה המצרית), ללא הועיל. הערכת מודיעין אויב אינה מהות בפני עצמה ואין לה משמעות, אלא במידה בה היא משפיעה על שיקולי כוחותינו בתחום התפיסות (קונצפציות) והתכניות. בכך ערכה ותועלתה.

תהליכי החשיבה, אשר תוצאותיהם הערכת מצב תקופתית, צריך שיעשו בהליך חשיבה אינטגרטיבי וסינתטי של אויב ושל כוחותינו. מזה אמ"ן ומה אג"ם ואג"ם. הליך כזה יכול להביא למיצוי טוב יותר של המודיעין בכל המקרים שהוא צריך להשפיע על תכניות והחלטות. הוא מסייע לבחון סוגיות מודיעין עמומות בעלות מתארים לא ברורים של איום. בהליך כזה יש סיכוי שהתפל יעלם, הספק חשוב יהיה לחשוב או לתפל וכו' וכו'. בדר-שיח של שאלות ותשובות, בין כוחותינו לבין מייצגי האויב, עלול להתברר, שלחלק מהשאלות אין לאמ"ן תשובות, ויש להמציאן; לחלק מהתשובות של אמ"ן אין שאלות, ויש לשאול אותן. ממעמד זה יתגבש גם חלק חשוב מהציון האיסופי. כי הרי מה שמכונה "ציון ראש אמ"ן" הוא במהותו ציון המפקד/קברניט. איני חושב, שזה ינמיך קומתו של אמ"ן, אדרבא, כך ייעשה עמלו מעיל ותכליתו יותר.

יום הכיפורים במדינת ישראל האם "הכישלון" במלחמת יום הכיפורים, או מפני ש"העם עייף מאבדות, ולא מבין את גודל הניצחון"? ברור, כי מן הטענות הסותרים בשני הנושאים עולה הערכה שונה לגמרי של תוצאות מלחמת יום הכיפורים.

אלימ (מילי) יעקב חסדאי

שבע שנים חלפו מאז מלחמת יום הכיפורים, ולמרות זאת עדיין היא מטילה את צלה הכבד על המדינה. עובדות הקשורות במלחמה מועלות בעת ויכוחים פוליטיים בין מפלגות ואישים, והערכת משמעותה של המלחמה היא נושא לוויכוח אקטואלי בכל הקשר שבו נדון מצבה של מדינת ישראל. האם "הסכמי השלום נתאפשרו מפני שניצחנו במלחמה" כפי שטוענים רבים, או "מפני שהמצרים הצליחו להחזיר לעצמם את כבודם" כפי שטוענים אחרים? האם החברה הישראלית במשבר בגלל "הכישלון" במלחמת יום הכיפורים, או מפני ש"העם עייף מאבדות, ולא מבין את גודל הניצחון"? ברור, כי מן הטענות הסותרים בשני הנושאים עולה הערכה שונה לגמרי של תוצאות מלחמת יום הכיפורים.

ההחמרה במצבה המדיני והחברתי של המדינה מביאה לכך, שקיימת מגמה מתמדת בציבור לחזור ולברר שוב את המאורע המסמן את ראשית המשבר: מלחמת יום הכיפורים. טעות היא לראות במגמה זו

סימן ל"חיסוטים חולניים" או ל"הלקאה עצמית" מיותרת. הרצון להבין ולברר מה קרה במלחמה מעיד על נכונות לחשוב נפש ולהסקת מסקנות לעתיד, ואילו המגמה "להביט קדימה" ולהפסיק עם "הטראומות הישנות" מאפיינת דווקא נטיות שמרניות מובהקות.

מכל השאלות הקשורות בהערכת משמעותה של מלחמת יום הכיפורים, יש שתיים שהן בולטות בחשיבותן. הראשונה היא השאלה: "מדוע נכשלו בקרב הבלימה"? והשנייה: "מה תוצאות המלחמה, מי ניצח?"

חשיבותה של השאלה השנייה מובנת מאליה. היא מבקשת להגדיר את הסיכום הסופי של מה שקרה במלחמה ואת השפעתה על עתידנו, אולם השאלה הראשונה חשובה לא פחות ממנה. קרב הבלימה הוא אותו חלק במלחמה שכישלוננו בו היה ברור למדי. האויב השיג הפתעה אסטרטגית וטקטית כאחד, איבדנו בקרב זה כמעט מחצית מן הכוח המגן שהיה בקוויים, וקווינו נפרצו בשתי החזיתות בניגוד לכל הציפיות והתכניות. יתר על כן, בעקבות המצב שנוצר בקרב הבלימה התערערה בקרב רבים בפיקוד הבכיר האמונה ביכולתו של צה"ל להכריע את המלחמה. המהלכים הבאים, ואפילו ההתקפיים, כמו צליחת התעלה או ההבקעה בגולן, יותר משנועדו להשיג הכרעה אסטרטגית, נועדו לאפשר השגת הפסקת אש בתנאים נוחים. במושגים כלליים יותר אפשר לומר, שבקרב הבלימה נפגע במידה ניכרת הביטחון העצמי של צה"ל, ונוק זה לא תוקן עד סוף המלחמה. מכאן ברור, שהשאלה "מה סיבת הכישלון בקרב הבלימה?" חורגת מן התחום של בעיה מוגבלת במלחמה, והיא בעלת משמעות מכרעת להערכת המלחמה כולה.

קרב הבלימה

לשאלה המרכזית "מדוע נכשלו בקרב הבלימה?" ניתנת בדרך כלל תשובה מקובלת ואפילו מוסכמת: ההפתעה היא הגורם העיקרי. היא שהביאה לכך שהיחידות הסדירות לא היו ערוכות כראוי, כוחות המילואים לא גויסו והמחסנים לא היו מאורגנים.

אין ספק שההפתעה הייתה גורם חשוב, אשר השפיע על כל מהלך המלחמה, אך ספק אם היה חשוב במידה שמיחסים לו. העובדה, שההפתעה מוצגת כגורם הבלעדי לכל חולשותינו, נובעת מכך, שלא נותחו כראוי כמה חולשות במחשבה הצבאית ובתכניות ההגנה של צה"ל. חולשות אלה הן שאפשרו את ההפתעה שבה נלכדנו, והן שהפכו את אותה הפתעה למצב כה מזיק ומסוכן.

במקום אחר כבר ביקרתי מתוך עמדה עקרונית את הניסיון להפריד בין ה"הפתעה" לבין המלחמה, ואת הטענה כי ההפתעה היא מקור כל החולשות, ואילו כל השאר היה בסדר. באותו מקום כתבתי, כי הפתיחה היא חלק אינטגרלי של המלחמה, וכי אי אפשר לבוא ולטעון שאילו לא כן היינו מנצחים. משל למה הדבר דומה — לשחקן שחמט המסביר את כישלוננו במשחק בנימוק ש"רק" הפתיחה לא הייתה בסדר. אולם הטענה, כי ההפתעה הייתה הגורם לכל חולשותינו, מתבססת גם על שורת טיעונים מקצועיים שהורים שהגיעה השעה לבררם.

מדאיג שאלה המיחסים את הכישלון בקרב הבלימה לגורם ההפתעה נאחזים בטענה של "אילו": אילו היו הכוחות הסדירים ערוכים בקו לפי התכנית, ואילו גויסו המילואים בזמן, הכל היה נראה אחרת. טענת ה"אילו" היא די חלשה מלכתחילה, שהרי טענות כאלו — אין להן סוף. המצרים והסורים יכולים לטעון, ובאותה מידה של ביטחון, שאילו המשיכו בהתקדמותם ביום ראשון 7 באוקטובר, בשלב שכוחות צה"ל עדיין לא התארגנו, הייתה החזית שלנו מתמוטטת לחלוטין. אף-על-פי-כן, בכמה נושאים אפשר לברר האם שינה גורם ההפתעה באופן משמעותי את מצבנו.

ראשית נבחן את שאלת היערכות הצבא הסדיר.

בחזית הדרום היו רוב הכוחות הסדירים שתוכננו לבלימה. עוד ביום ישישי הורדה חטיבת העתודה, ובכך הושלם הסד"כ הסדיר בסיני.

המעוזים היו אמנם מדוללים וחסרו לידם מספר טנקים, אולם כדי להעמיד את העובדות על דיוקן צריך לומר, שהתיאור הפשטני, כאילו היו בקו החזית שלושה טנקים במקום 350, וטנכים במקום צנחנים, אינו מדויק, והוא מעורר רושם של סילוף מכון. אף פעם ובשום תכנית לא היו צריכים להיות מאות טנקים על שפת התעלה. על-פי תכנית היערכות הטנקים של היחידות הסדירות בשעת כוננות נועדו לעמוד באזור המעוזים ועל קו המים עשרות בודדות של טנקים. כל יתר הטנקים היו צריכים לחנות בריכוזים פלוגתיים וגדודיים ובריכוז חטיבתי אחד ולהנחית התקפות נגד אל קו החזית לפי פקודה.

לאור תכנית זאת אפשר לחאר את השוני במצב. חסרו טנקים בקו החזית אך לא חסרו מאות, אלא בודדים. פלוגות הטנקים והגדודים לא חנו במקומות המיועדים להם, אך ביצעו את התקפות הנגד כמתוכנן. נכון הדבר שהטנקים החלו לנוע אל עמדות הקרב שלהם רק בשעה 1400, וחלקם נפגעו בתנועה זו, אך גם אלה שהגיעו כמתוכנן אל עמדותיהם לא שינו את מהלך הקרב באורם. הבעיה המהותית הייתה בכך שמול המסה של טילי נ"ט שריכוזו המצרים בקו הקדמי נפזרו הטנקים שלנו בדלילות וללא תשובה טקטית נאותה. הוויכוח הצבאי והציבורי סביב השאלה מי אחראי לכך שהטנקים לא היו בשעה 1400 בעמדות הוא שולי וחסר משמעות. הבעיה האמיתית שונה לגמרי, וקשורה בתכנית ההגנה כולה.

גם התיאור על מצב המעוזים אינו מדויק. היו מעוזים שהיו מאוישים בנחלאים סדירים, וגם לוחמי החי"ר אנשי המילואים לחמו ברוב המקרים בעוז. הבעיה האמיתית הייתה, שהמעוזים במילא היו חסרי ערך מול צליחה מצרית מסיבית. מה הועילה לחמת הגבורה של מעוז המוז להגנת הקו? אילו היו צנחנים במעוזים, אולי היו אחדים מהם נופלים באיחור של שלושה-ארבעה ימים. האם היה הדבר משפיע על הקרב בחזית?!

בקו הצפוני היה המצב טוב יותר מאשר בדרום. הכוחות הסדירים תוגברו בחטיבת טנקים נוספת. הכוחות בקו קיבלו התראה והיו ערוכים כפי המתוכנן ל"יום קרב". השאלה מדוע לא ידעו במעוזים ובטנקים שהמדובר במלחמה ולא ב"יום קרב" איננה קשורה כלל להפתעה. מפקדת הפיקוד ידעה כבר בבוקר שהמדובר במלחמה, מדוע לא הודיעה על כך לכוחות בחזית? זו השאלה.

מגוחכת במיוחד היא ה"הוכחה" שמביאים מחזית רמת הגולן, לפיה הוצבו שם הכוחות הסדירים באופן נכון, ולכן לא נפרץ הקו. האמת היא הפוכה. פרשת רמת הגולן מוכיחה, כי השאלה האמיתית לא הייתה כמות הכוחות בקו או גיוס מילואים. אלא שאלה אחרת לגמרי. ברמת הגולן הייתה תגבורת, הכוחות נפרסו לפני תחילת המלחמה, ואף-על-פי-כן נפרצה החזית. העובדה שהיא נפרצה בדרום הרמה ולא בצפונה קשורה בעיקר בהפעלה בלתי מושכלת של כוחות העתודה. באופן פרדוכסלי אפשר לסכם, כי בחזית סיני אי אפשר היה למנוע את הצליחה המצרית גם אילו לא היינו מופתעים, ואילו בגולן אפשר היה למנוע את הפריצה למרות ההפתעה. בשני המקרים לא הייתה ההפתעה גורם שהשפיע באופן מכריע על תוצאות המערכה.

שאלה נפרדת היא, האמנם נועדו הכוחות הסדירים לעצור לבדם מתקפה כללית? בעלי גרסת ההפתעה טוענים, כי אילו גויסו המילואים כמתוכנן, היה חלק מהם מתגבר את מערך ההגנה ומונע את הצליחה בסיני ואת הפריצה בגולן. מסתבר, כי בשאלה זו היה קיים בצה"ל חלל מחשבתי ריק. במסמכים מלפני המלחמה ובתחקירים אחרים אי אפשר היה לקבל תשובה ברורה לשאלה, האם היה צורך בכוחות מילואים כדי להגן על החזית מפני התקפת פתע. על כל פנים ברור, שברמת הגולן, לדוגמה, בה נצפו סכנות חמורות ביותר, והעניין נשקל בין הרמטכ"ל ושר הביטחון, לא נמצא צורך לגייס כוחות מילואים לתגבורת הקו, והסתפקו בכוחות הסדירים.

אם מנסים לשחזר את הלך המחשבה בצה"ל בשנים שלפני 1973, נראה כי גם אם היו מגייסים את המילואים מראש, לא היו מכניסים

נראה כי על הגדרת מטרה זו השפיעו גם גורמים היסטוריים ופסיכולוגיים. במשך שנים ארוכות שלטה בחשיבה הביטחונית שלנו הדוקטרינה, לפיה "אין להרשות שום חדירה לשטחנו, וצריך להעביר את המלחמה עם פתיחה לשטח האויב."

עיקרון זה נקבע במציאות גיאוגרפית ופוליטית שהתקיימה עד שנת 1967, אך נראה שהוא המשיך להשפיע על אופן חשיבתם של מצביאי צה"ל גם בשנים 1967-1973 למרות שינוי התנאים. הדבר ניכר במיוחד, כאשר נזכרים בהתנגדות הנמרצת שהופגנה בדיוני המטכ"ל כלפי התפישה, שיש לאפשר למצרים להיכנס לסיני, ולהשמידם בתוך סיני לאחר הצליחה.

מכל מקום, השאלה היא: האם המטרה "לא לאפשר לאויב שום הישג" הייתה נכונה ואפשרית?

מבלי להיכנס לדיון האם המדיניות של הגנה על הסטטוס-קוו הייתה נכונה, נראה כי היישום הצבאי שלה ברוח "אף שעל" היה בלתי אפשרי. בנתונים בהם נערכו הצבא המצרי והסורי במלוא עצמתם בקו החזית, כשמוסל צבא סדיר ישראלי קטן יחסית — האפשרות להגן על חזית באורך מאות קילומטרים מפני כל פריצה משמעותית הייתה מראש קטנה ביותר.

יתר על כן, אימוץ הדוקטרינה של "אף הישג לאויב" פגעה בשני עקרונות מלחמה חיוניים לצה"ל: האחד — שמירת יכולת התמרון, והשני — חיסכון בכוח. פירושה של שמירת יכולת התמרון הוא, שאסור לנו להשתעבד לשום נתון קרקעי כמו קו או יישוב שיחייב אותנו להגיב במקום שבו יבחר האויב להכות, או בשעה הנוחה לו. העיקרון של חיסכון בכוח קשור לעיקרון של שמירת יכולת התמרון. הוא מחייב יכולת לריכוז מאמץ במקום ובזמן הנוחים לנו כדי להשיג הכרעה.

קביעת המטרה של "אף הישג לאויב" חייבה אותנו להיצמד בצייפורניים לקווי הפסקת האש, ולקבוע שיטת פעולה דומיננטית של תגובה מידית על כל חדירה. בפועל נבנתה מערכת מוצבים יקרה, והכוחות הניידים חולקו ופוצלו, כדי שיוכלו לפעול בכל נקודה שיתקוף האויב.

תורת ההגנה

מלבד המטרה והשיטה היה גורם נוסף הקשור בחשיבה צבאית, שתרם גם הוא תרומה מכרעת לכישלון בקרב הבלימה. גורם זה הוא החולשה של תורת ההגנה ותודעת ההגנה בצה"ל. תהליך זה איננו חדש, ולא החל בשנת 1967.

נושא ההגנה נדחק הצדה מפני ההתקפה עוד בראשית ימיו של צה"ל. היו לכך סיבות רבות, מהן מוצדקות יותר ומהן פחות. ראשית, מצבה הגיאוגרפי של מדינת ישראל עד 1967, שעשה כל מאמץ הגנתי למשימה בלתי אפשרית. שנית, אופיו של הלוחם הישראלי שחייב אף הוא ניצול הדינמיות והתושיה של כוחותינו, הבאים לידי ביטוי משמעותי יותר בהתקפה. על כך נוספה העובדה, שהישגיו הגדולים של צה"ל הושגו בהתקפה, והישגים אלה הביאו למפקדים יוקרה וכבוד מרובים. כתוצאה מכל אלה התפתחה בצה"ל סלידה עקרונית ורגשית מפני עיסוק יתר בהגנה.

רקע זה השתנה בשנת 1967, כאשר בפעם הראשונה נתעורר צורך להגן על גבולות סבירים, נוצרה אפשרות לנהל קרב הגנה במרחב פתוח, וקטן במידת מה הפיתוי לצאת להתקפה. אף-על-פי-כן לא חלה תמורה משמעותית בדפוסי החשיבה בצה"ל. ניסיונות שנעשו על-ידי אלופים אחדים לחולל תמורה זו דוכאו. תפקיד מיוחד בנושא זה היה לרא"ל בר-לב שייחס משמעות ניכרת ואמינית לשאלת הגנת הגבולות, אולם כיוון שגם הוא היה נעול על התפישה של "אף הישג", הוגבלה תרומתו בנושא זה לפיתוח מזורז של מערכת ההגנה בקו הקדמי. אלופים אחרים במטכ"ל דאו הסתייגו במידה זו או אחרת מן

אותם למערך ההגנה, אלא שומרים אותם לשלב המעבר למתקפה. באותן שנים אפילו כוחות סדירים שיועדו להגנה חולצו לעיתים מתוך מערך ההגנה, כדי שאפשר יהיה לשמרם להתקפה. כך, לדוגמה, קו ההגנה הקדמי בסיני שתוכנן מתחילה להתחלק לשלוש גזרות חטיבתיות, חולק בפועל ערב המלחמה רק לשתי גזרות, כנראה כדי לאפשר לחטיבה השלישית להשתלב בהתקפה.

מה היה קורה אילו צה"ל היה פותח במלחמה? זו כבר שאלה שאיננה נוגעת לעניין. בקרב הבלימה עמד למבחן מערך ההגנה של צה"ל, והשאלה היא: מדוע נכשל?

כל העובדות הללו הוזכרו בקצרה לשם מטרה אחת: להוכיח שהבעיה של צה"ל בקרב הבלימה לא הייתה בעיה מוגבלת שנבעה מההפתעה. היו תהליכים שקדמו למלחמה, והם שהביאו גם להפתעה וגם לחולשה בשלב הפתיחה של המלחמה. תהליכים אלה הם עמוקים ומהותיים, ולהבנתם יש חשיבות לעתיד.

המטרה

הליקוי הבסיסי הראשון שהביא לכישלוננו בקרב הבלימה כרוך במטרה שהוטלה על הכוחות הבולמים. מטרה זו נגזרת ממטרות המלחמה של המדינה.

כיצד הוגדרו מטרות אלה?

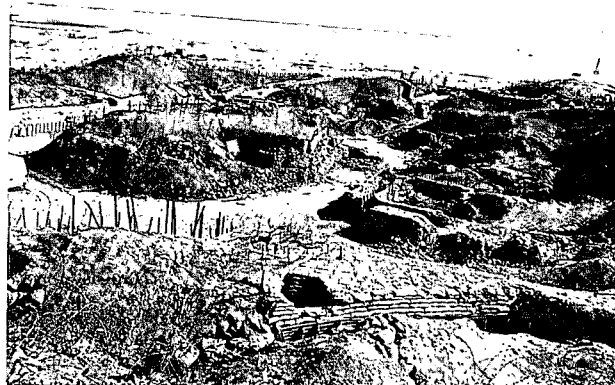
מטרות המלחמה אינן כתובות באופן דומה לפקודת מבצע, שבה מנוסחת המטרה בסעיף ברור. לעיתים יש צורך להגדירן לאחר מעשה מתוך מסמכים ועדויות. אין הדבר פוסל את המטרות עצמן, ואין הדבר מעיד על ליקויים בהכנות, שכן הגדרת מטרות מלחמה איננה מעשה, אלא תהליך שמתגבש באופן מתמיד ובלתי פוסק שנים לפני המלחמה ונמשך עד תום המלחמה.

מתוך זיכרונות ומסמכים ניתן להבחין, כי היסוד המרכזי בהגדרת מטרות המלחמה של צה"ל לפני המלחמה היה: "לא לאפשר לאויב שום הישג". יסוד זה התגבש כתוצאה משילוב של כמה וכמה מגמות, תהליכים ומורשות בחשיבה הביטחונית של ההנהגה המדינית והצבאית.

המגמה הראשונה הייתה תפישה מדינית שגרסה הגנה על "הסטטוס קוו". כיוון שאין הערכים מוכנים לבוא לשולחן הדיונים, ואין הם מוכנים לפשרה הוגנת על בסיס המצב הקיים, יש צורך להוכיח להם שבלי משא ומתן ופשרה לא ישיגו כלום, וכי אין להם שום אופציה צבאית.

גם שיקולים צבאיים נצטרפו לחיזוק המטרה של "שום הישג". בדיונים שנערכו בזמנו נתעוררו ספקות רבים ביחס לאפשרות ההתקפה וההתקדמות של צה"ל, ושררה הרגשה שהמעצמות יפסיקו את המלחמה ברגע שנחליל להתקדם. מכאן שהמינימום ההכרחי המוסכם היה — לא לתת להם שום הישג שיחזק את ביטחונם.

מעוז "בורפסט"

בעניין זה, אלא שהסבר זה אינו מספיק. אם רוצים לתקן את המצב לא די שנאמר: "הנה מעתה למדנו לקח, וכיוון שהועמדנו במקומנו — לא נחזור על שגיאות העבר."

כדי לתקן את השגיאות שנובעות מעודף ביטחון עצמי צריך לברר, כיצד משפיע מצב זה על דרך החשיבה, שהרי ברור שעודף ביטחון עצמי אינו הופך אדם לשוטה, ואם כן: כיצד בכל זאת מתפתח התהליך המוביל משחצנות להחלטות מוטעות?

בדיקת תהליכי החשיבה בצה"ל לפני מלחמת יום הכיפורים מלמדת, כי ברוב המקרים הוקדש זמן רב לדיונים בשאלות המרכזיות והמכריעות, אולם היו בדיונים אלה מספר "נקודות תורפה לוגיות" שאפשרו קבלת מסקנות מוטעות.

לנקודה הראשונה יש ממד ערכי ומקצועי כאחד והוא — ערעור הקריטריונים המבחינים בין אפשרי לבלתי אפשרי. בספרות הצבאית המקצועית נעשה מאמץ מתמיד להגדיר מדדים כאלה עם כל הקושי שבדבר. יש יחסי כוחות מקובלים להתקפה ולהגנה, ויש ניסיונות מתקדמים יותר לפתח משחקי מלחמה של כוחות וכלי נשק מסוגים שונים. המטרה של כל אלה היא: לסייע למפקדים להבחין היטב בין "רצוי" ל"אפשרי".

והנה בצה"ל שלפני מלחמת יום הכיפורים נחלשה הבחנה זו. וזכורני, כמדריך בפו"ם, תרגיל שבו ניהלה אוגדה ישראלית אחת קרב הגנה בחזית המזרחית נגד חמש דיביזיות, השמידה אותן, וחזרה ליציב קו הגנה בקו הקדמי. את התרגיל הכין וניהל מדריך בכיר שהיה מלא ביטחון עצמי. במלחמה פעל מדריך זה במסגרת אוגדה שנלחמה שבוע בקרב אכזרי כנגד שתי דיביזיות מצריות מבלי להגיע להכרעה סופית... למען האמת צריך לציין, שהיה פרדוקס מסוים בחשיבה הצבאית בצה"ל באותו נושא. מצד אחד, בכל הקשור למלחמה העתידה היו הערכות אופטימיות, ועל החטיבות והאוגדות הוטלו משימות שהיו הרבה מעל המקובל לאור הניסיון הצבאי הבין-לאומי. לעומת זאת, בפעולות התגמול ובמלחמת ההתשה הייתה רגישות גדולה ביותר לאבדות; הפעולות נשקלו בזהירות מיוחדת, ונעשה כל מאמץ להבטיח עליונות מוחלטת של כוחותינו ומינימום אבדות.

קשה לישיב פרדוקס זה. ההסבר הנראה לי הוא, כי הייתה שגיאת מסוימת בחשיבה של הפיקוד הבכיר. את המלחמה העתידה ראו כאור מלחמת ששת הימים, לעומת זאת ההחלטות ביחס לפעולות התגמול ומלחמת ההתשה הושפעו באופן מידי מן המצב בשטח ומן התגובות בציבור. כיצד אפשר היה לקיים ניתוק כה עמוק בין שני המישורים במוחם של אותם אנשים — זו שאלה שאינני מוסמך לעסוק בה.

הצליחה המצרית מזרחה

הדגש של רא"ל בר-לב על מערכת ההגנה, ומיד עם סיום תפקידו החלו לקצץ בה בדרכים שונות. בניגוד לטענתו של רא"ל בר-לב, כי הקו הקרוי על שמו היה מדולדל בגלל ההפתעה ובגלל רשלנות מפקדים, הרי לאמיתו של דבר הונח קו זה בתהליך איטי, שהחל מיד עם סיום כהונתו כרמטכ"ל. לאחרונה הודה בכך רא"ל בר-לב עצמו, כאשר במסגרת ויכוח פוליטי האשים את אלוף שרון בפגיעה במעוזים ובקו בר-לב חודשים ארוכים לפני המלחמה. הוא רק לא ציין, שגם רא"ל אלעזר לא היה מאוהדיו הגדולים של קו בר-לב, ובסופו של דבר אף אישר את דילולו ערב המלחמה. רוב המפקדים הבכירים בצבא ראו בשלב ההגנה רע הכרחי שיש להיפטר ממנו ולעבור מוקדם ככל האפשר להתקפה; עד כדי כך שאחת הפקודות הראשונות שנתנו באוגדת סיני עם קבלת הידיעות על ההתקפה המצרית הצפויה הייתה — לקדם את גשר הגלילים.

מבחינת תכנון מערך ההגנה הייתה התוצאה, שבשנים שלפני המלחמה זכה נושא זה לתכנונים נאותים רק ברמה הטקטית, ולא ברמה האופרטיבית. תוכנון קרבות הגנה מוגבלים לגזרות ולעוצבות, ולא תוכנן קרב הגנה מערכתי כולל ומקיף. התפישה של הגנה קשוחה בקו הקדמי הפכה לדוקטרינה שלא חורגים ממנה. הדוקטרינה קבעה, שהקו הקדמי לא ייפרץ, והמפקדים נדרשו להכנין קרבות מקומיים והתקפות נגד ברמה הטקטית על קו התעלה. לא תוכנן קרב הגנה ברמה המערכתית. קרב ההגנה הטקטי היה אמור להתפתח לקרב מערכתי רק עם המעבר של כוחות צה"ל להתקפה.

אולם, לא זו בלבד שתכנון מערכת ההגנה הוגבל לרמה הטקטית, אלא שגם באותה רמה עוותה תורת ההגנה הקלאסית כדי להתאימה למטרה של "אף הישג".

תורת ההגנה קובעת, כי למערך הגנה חייב להיות עומק, על מנת שהמגן יוכל לקיים מרחב התרעה. לנהל קרב במשך פרק זמן מסוים, ולאפשר בלימה סופית של האויב בקו העצירה. מערכת ההגנה של צה"ל נבנתה ללא עומק, באופן שהקו הקדמי נועד להיות מרחב ההתרעה, מקום קרב ההגנה וקו העצירה גם יחד; והכל כדי להביא לכך שהתפישה של "אף הישג" תוגשם במלואה.

שני הנושאים האמורים — בחירת מטרה לא ראלית והזנחת תורת ההגנה — הם הגורמים המרכזיים בהצלחות הראשונות של האויב במלחמת יום הכיפורים. ההפתעה החמירה את משמעותם, אך לא שינתה באופן יסודי את המצב המהותי. לאמיתו של דבר סיפורו של קרב הבלימה של צה"ל הוא סיפור ניסיונם הנואש של חיילים מעולים ואמיצים להגן על מטרה אבודה מראש ועל תכנית לקיחה מלכתחילה.

ליקויים בחשיבה

כיצד קרה הדבר? עם כל הביקורת על צמרת צה"ל בשנים 67-73, אי אפשר לומר שכולם היו שוטים. להפך, אין שום ספק שנמנו עמה מטובי המפקדים שהיו אי פעם למדינה. כיצד קרה אפוא שהמטרות ותכניות ההגנה היו כה לקויים?

סיבה אחת כבר הוזכרה: האמונה ביתרונה של ההתקפה הייתה כה מורשת ומוטבעת בצה"ל, עד כי מפקדים חתרו תמיד לתת לבעיות הצבאיות פתרון בעל אופי התקפי. הדוגמה המובילה בתחום זה הייתה זו של אוגדת אלוף שרון במלחמת ששת הימים. כיצד בכוח מרצו ותנופתו הפך שרון משימה הגנתית לתכנית התקפית של הבקעת מתחמי אוס-כתף. דוגמה זו נתפשה בצבא הן כערך חינוכי למפקדים להיות "סוסיס דוהרים", ולא "שוורים עצלים", והן כהוכחה שההתקפה היא התשובה הטובה גם לבעיות הגנתיות.

סיבה שנייה — גם היא ידועה ומוזכרת לעיתים קרובות בדיונים על מלחמת יום הכיפורים — הביטחון העצמי המופרז שרכשו מפקדי צה"ל בעקבות הניצחון המוחץ בשנת 1967. אין ספק שיש אמת רבה

הנושא השני שבו ניכר פגם בסיסי באופן החשיבה הוא, ההתעלמות היחסית מגורם הזמן בשאלות רבות. הדוגמה הטובה והמשמעותית לעניינינו מצויה בתחום הערכת כושר העמידה של כוחות בהגנה. כל מי שמעיין בפקודות מבצע מאותם ימים ימצא, בכל הרמות, הגדרות מטרה בנוסח: "כוח X יגן על המרחב מפני התקפת אויב." "סד"כ האויב היה מפורט וגם עצמת כוחותינו, אולם ברוב המקרים לא הוגדר כמה זמן חייב המגן למלא את משימתו. ברור כי כאשר יש לתוקף עליונות פי ארבעה או חמישה ויותר, אין לצפות שהמגן ימלא את משימתו בלי סוף. עליו לעמוד בהגנה זמן מוגדר עד להגעת כוחות נוספים, או עד נסיגה לקו חדש. שאלה זו היא בעלת חשיבות מכרעת לצה"ל, שהרי בעיית יסוד בהגנתנו היא השאלה, כמה זמן חייבים הכוחות הסדירים לעמוד בקו עד הגעת כוחות המילואים. כיוון שזמן זה לא הוגדר, אפשר היה להתעלם מן המשמעות של התפתחויות צבאיות אצל האויב, ולסמוך שהצבא הסדיר יגן עד שיגיעו המילואים. שגיאה זו עלתה לצה"ל במחיר יקר. גם בצפון וגם בדרום היה כוח העמידה של הכוחות הסדירים מוגבל, למרות המאמץ העליון שעשו והיה צורך לזרז את המילואים לצאת לחזית ללא הכנה מספקת. בסופו של דבר לא נסגר פער הזמן בין כושר העמידה של הסדירים לבין הגעת המילואים, ופער זה אפשר את הפריצה בצפון.

תחום נוסף שבו היה כישלון משמעותי בשל התעלמות מממד הזמן הוא בתחום הקונצפציה אשר גרסה, שהצבא הסדיר וחיל האוויר יכלמו את המתקפה הצפויה. עניין זה ראוי לברור יסודי שעדיין לא נעשה, אך נקודה אחת אפשר להזכיר: אחת החולשות של קונצפציה זו הייתה בכך שלא הושם לב לעובדה, שלוח הזמנים של חיל האוויר היה שונה משל כוחות היבשה, וחייב שלבים מוקדמים לפני כניסתו לתקיפת כוחות הקרקע.

הנושא השלישי שבו נפגם צד הגיוני בחשיבה הצבאית הוא ההבחנה בין "מהות הסיכון" ו"סבירות הסיכון". במשך כל שנות קיומו של צה"ל היה ברור, כי היערכותו ועוצמתו צריכים להקבע לפי "מהות הסיכון" למדינת ישראל. גם אם סבירות הסיכון יורדת, אין הדבר משמעותי, כל עוד מדובר בסיכון ריאלי, שהרי איש לא מוכן לקבל הסבר שצה"ל נכשל בהגנת מדינת ישראל מפני איום חמור, רק מפני שסבירותו הייתה נמוכה.

והנה, בשנים שקדמו למלחמת יום הכיפורים עלה לגדולה המושג "סבירות", אשר הפך יותר ויותר לגורם משפיע, בעיקר על היערכותו של צה"ל. תהליך זה אפשר לשמור על "קור רוח" ו"עמידה איתנה", גם כאשר מהות הסיכונים הצבאיים הלכה וגברה. לא הייתה זו בעיה של המודיעין, אלא של כל הדרגים הפיקודיים הבכירים בצבא, ומבחינה זו העובדה שאמ"נ הודיע ערב המלחמה, כי "סבירות

הצליחה הישראלית מערבה

המלחמה נמוכה" איננה מטילה עליו אחריות כלשהי, פרט למחמאות שצריך לשלול מתבונתו. האחריות הממשית נופלת על הדרגים המדיניים והצבאיים הבכירים, שבמקום לתת תשובה למהות הסיכון, שהייתה ברורה וידועה גם בלי שום אתראה מודיעינית על המלחמה, העדיפו לבסס את רמת הכוונות על ה"סבירות". את הלקח המכריע והמר בשאלה זו של "מהות" ו"סבירות" למד צה"ל בדרך הקשה, בשעה שפרצה "המלחמה שסבירותה נמוכה" — מלחמת יום הכיפורים.

כאן צריך להדגיש, כי לא נראה שלקח זה עם כל חשיבותו אכן נלמד. בדיקת הצדדים הצבאיים של הסכמי השלום שפורסמו מלמדת, כי אפילו ברמות הבכירות ביותר של מדינת ישראל עדיין לא קיימת הבחנה בין המושגים ומשמעותם. הסכמי השלום הם ביטוי מובהק לעמדה השואפת להקטין את סבירות המלחמה, והמטפחת תקוות רבות סביב הקטנה זו, אך צריך לזכור שאם סבירות הסיכון אכן יורדת בשל רצונה הטוב של מצרים, הרי מהות הסיכון מחמירה באופן אובייקטיבי בגלל ריתור על שטחים חשובים בסיני, והחמרה זו היא הקובעת את מצבנו הביטחוני לצורך תכנון הגנתי.

שלושת נושאים אלה — קביעת משימות ריאליות, הגדרת ממד הזמן וההבחנה בין מהות וסבירות הסיכונים — הם בגדר "פעמוני אזהרה" בחשיבה הצבאית. חסרונם אפשר למפקדים רציניים לקיים אופטימיות וביטחון עצמי, גם כאשר הלכו והורעו התנאים האובייקטיביים, והרדמתם אפשרה להאמין, שהמצב איננו משתנה. למרות הגדלת סד"כ האויב, למרות כניסתו להיערכות שמאפשרת מעבר מידי למלחמה, ולמרות הידיעות שאכן הוא מתכוון לעשות זאת — אפשר היה להמשיך ולחיות כרגיל.

אין פירוש הדבר שלא היו מפקדים בכירים שהבינו את הסכנה, ואין זאת אומרת שהייתה התעלמות מוחלטת ומתמדת מן התמורות במצב, אולם התיאור מצביע על מגמות כלליות ותהליכים אפייניים שאפשרו בסופו של דבר את מצב הביש שבו נתפשנו ביום הכיפורים.

מטרתו של ניתוח זה, היא להציב אתגר להסבר המקובל, לפיו הייתה ההפתעה גורם מכריע בקביעת תוצאות השלב הראשון במלחמת יום הכיפורים. בחינת פני הדברים ובמיוחד בדיקת הקרבות במלחמה מלמדות, כי לא היה מקרה שבו נכשלה תכנית טובה בגלל חיילים פחדנים או קצינים זוטרים שוטים. לעומת זאת אפשר להוכיח, כי במקרים רבים נכשלו תכניות, למרות אומץ לבם של החיילים, בגלל שגיאות בתכנון של הפיקוד הבכיר.

תוצאות המלחמה

קשה להשיב על השאלה "מה תוצאות המלחמה?", לא רק מפני שהתשובה סבוכה, אלא גם משום שהשאלה קשה. כיצד מעריכים תוצאות של מלחמה? ייתכן שאם תחילה נגדיר נכון את השאלה, יקל עלינו לענות עליה.

כדי להבין את השאלה ניתן להביא משל מתחום הספורט: רץ למרחקים קצרים מתכוון לתחרות בריצת 100 מטר וקובע לעצמו שעליו להיות מסוגל לרוץ את המרחק בעשר שניות. כיצד נשפוט את הישגו לאחר התחרות? קיימים שלושה מבחנים אפשריים: הראשון — להשוות את המטרה שקבע לעצמו עם הזמן שהשיג, השני — לבדוק איזה מקום השיג הרץ בתחרות, והשלישי — להשוות את המקום שהשיג בתחרות למקומו בתחרויות קודמות.

שלושת המבחנים עשויים להביא להערכות שונות של התוצאה. נניח שהרץ אכן עבר את 100 המטר ב-10 שניות. מנקודת ראות של מטרה והישג — מטרתו הושגה. אבל מה נאמר אם הוא הגיע שביעי מתוך עשרה רצים? אולי נחשוב שהוא טעה בהגדרת המטרה, ואולי נמצא סיבה אחרת, אבל ברור שכאשר התוצאה תיבחן על רקע רחב יותר,

(במקרה זה יתר הרצים) ייתכן שההערכה תהיה כישלון למרות שהמטרה הושגה.

ומה במקרה שהרץ הגיע שני במירוץ? האם נוכל כבר לסכם שזהו הישג? ייתכן, אבל מה נחשוב אם נגלה שבשלושת המירוצים הקודמים הגיע הרץ ראשון? לא תהיה לנו ברירה אלא לקבוע, שלמרות כל הישגיו הנאים נמצא הרץ בתהליך של ירידה לעומת האחרים.

הערכה מקיפה ומושלמת של תוצאות המירוץ חייבת להתחשב בכל שלושת המבחנים, הוא הדין בהערכת תוצאות המלחמה, יש לשלב כמה דרכי בחינה. הדרך הראשונה והפשוטה היא השוואת התוצאות אל המטרות; בודקים איך הגדירו המנהיגים המדיניים והצבאיים את מטרות המלחמה לפני כן, משווים את המטרות הרצויות אל ההישג בפועל, וזה שהשיג חלק גדול יותר ממטרותיו הוא המנצח.

קיימת אפשרות להעריך את תוצאות המלחמה בראייה רחבה יותר, לדוגמה: כיצד השפיעו תוצאות המלחמה על מעמדה של המדינה או על מצבה החברתי. הערכה זו עשויה להיות קשורה בשאלה "מה מטרות המלחמה?" או נוספת עליה.

קיימת גם אפשרות שלישית, והיא: הערכת המלחמה בפרספקטיבה של זמן בהשוואה לאירועים בעבר או בעתיד. לאור זאת ניתן לקבוע מה מלמדות תוצאות המלחמה על התהליכים בהם נתונה המדינה או החברה. רק ניתוח משולב של תוצאות המלחמה לאור שלושת המבחנים עשוי להביא להערכה נכונה ומשולבת של משמעותן.

מטרות והישגים

לאור הדרך שהצבענו עליה בניתוח תוצאות המלחמה, נפתח בהשוואת המטרות אל ההישגים. דרך זו מועילה מאוד כשיש צורך לנתח קרבות או מבצעים ברמה אופרטיבית וטקטית. לכן היא מקובלת מאוד על אנשי צבא שמתחנכים לחשוב בכיוון זה ברוב שנות שירותם. לדוגמה: בשנת 1970, בתום מלחמת ההתשה, העריך אלוף עזר ויצמן כי צה"ל נכשל באותה מלחמה. וזכרנו, כי בכנס קציני פיקוד דרום באותה תקופה התווכח הרמטכ"ל דאז, רא"ל בר-לב, בחריפות עם עמדה זו, וכדי להוכיח שניצחנו במלחמה, טען שאם משווים את המטרות שלנו אל התוצאות, ברור כי המטרות הושגו ופירושו הדבר ניצחון.

אולם אנשי צבא נוטים לעיתים לשכוח, כי ברמה האסטרטגית, בניגוד לרמה האופרטיבית, השאלה איננה רק: "האם הצלחנו להשיג את מטרותינו?" קיימת שאלה קודמת, חשובה ממנה, הקשורה במטרות: "האם היו המטרות שבחרנו נכונות, והאם ניתן היה להשיגן?"

כך צריך גם לבחון את שאלת המטרות וההישגים במלחמת יום הכיפורים. תחילה צריך לבחון את המטרות לכשעצמן, ולראות האם היו נכונות. כלומר, האם שירתו את האינטרסים הלאומיים שלנו, והאם היו ניתנות להישג באמצעים ובנחונים הקיימים.

השוואת מטרות המלחמה לתוצאותיה בוודאי אינה מניחה את הדעת, בתנאי שמבינים את הגדרת המלחמה של צה"ל באופן עמוק, ולא מסתפקים בניסוחים טכניים. כאשר קבעו שאסור לתת לאויב שום הישג, לא חשב איש על מצב בנוסח סיום מלחמת יום הכיפורים, או הבינו כולם, שאפילו אם יכבשו המצרים או הסורים שטח לזמן מוגבל, ייחשב להם הדבר להישג חשוב, ולכן כללה ההגדרה "למנוע כל הישג" גם הישג קרקעי, גם הישג בזמן, וגם בגרימת אבדות גדולות מדי לכוחותינו.

העובדה שמלחמת יום הכיפורים קירבה אותנו לקהיר ולדמשק, איננה יכולה למחוק את העובדה המכרעת יותר, שהיו לערבים הישגים משמעותיים גם בקרקע וגם בזמן. גאווותם של הסורים על הישגיהם במלחמת יום הכיפורים מלמדת זאת היטב. במובן זה הוכרעו תוצאות המלחמה ביום הראשון שלה. כאשר צלחו המצרים את התעלה, והסורים פרצו ברמה, הם השיגו את ההישג המכריע שהיה דרוש להם מבחינה צבאית ומדינית. כאשר בלמו המצרים את התקפת הנגד ב-8 באוקטובר — הם השלימו את הישגם. כל מה שעשה צה"ל לאתר מכן, היה ניסיון לצמצם את המשמעות החמורות של ההצלחה המצרית והסורית.

מטרות המלחמה של צה"ל עוצבו לאור המדיניות של סטטוס-קוו כדי להגן על המצב המדיני הקיים. המטרה המדינית הערבית הייתה מנוגדת — לשבור את הסטטוס-קוו. ואכן, הסטטוס-קוו נשבר לחלוטין, והחל אותו תהליך שהיה המטרה המדינית הראשונה במעלה של מצרים וסוריה — נסיגת ישראל לגבולות 1967.

עד כאן עסקנו בהערכת תוצאות המלחמה מבחינת מטרות והישגים. עתה צריך להעריך את תוצאות המלחמה מבחינת הקשר הרחב יותר, כלומר מבחינת המצב המדיני, הכלכלי והחברתי של ישראל ואויבותיה אחר המלחמה.

לא כאן המקום להערכה מפורטת של מצבנו המדיני כיום. רק נזכיר, כי יש לנו הסכם שלום עם מצרים שלא היה קודם המלחמה, ואנו מבודדים בעולם מבחינה מדינית, כפי שלא היינו מבודדים בעבר. השאלה היא: האם שני נתונים מרכזיים אלה היו שונים אילו לא פרצה מלחמת יום כיפורים, או אילו ניצחנו בה ניצחון מכריע?

אשר להסכם השלום. היום כבר ברור, כי ישראל יכלה לקבל הסכם שלום בתנאי קמפ-דייוויד גם בשנת 1971. הטענה, כי סאדאת פנה לדרך השלום, אחרי שנוכח שאי אפשר להכריע את ישראל בדרך צבאית, איננה עומדת במבחן. הרבה יותר הגיוני לומר, כי ההנהגה של ישראל שינתה את עמדותיה, אחרי שאיבדה את האמון ביכולתה לקיים את הסטטוס קוו. על כל פנים, הסיכוי שישראל הייתה חותמת ב-1971 על הסכם שלום בנוסח קמפ-דייוויד, הרבה יותר קטן מהסיכוי שסאדאת היה חותם ב-1978 על הסכם לפי תביעותיה של ישראל בשנת 1971.

כלומר, בסופו של דבר השפיעו תוצאות מלחמת יום הכיפורים על עמדותיה המדיניות של ישראל הרבה יותר מאשר על אלה של מצרים. מבחינת בידודנו הבינ-לאומי, קשה להאמין שכך היה המצב גם אילו ניצחנו בשנת 1973, כפי שאירע ב-1967. ההישג העיקרי של הערבים במלחמת יום הכיפורים היה – יכולתם להציג בפני העולם הפעלת אסטרטגיה כוללת המשלבת באופן יעיל את כל העצמה שברשותם. אולם מערכת זו עמדה על צלע אחת רופפת – החולשה הצבאית של מדינות ערב. לצורך הפעלת האסטרטגיה הכוללת היה דרוש לערבים תנאי בסיסי אחד – לא לנחול מפלה מוחצת, ותנאי זה הושג.

אשר למצבנו הכלכלי, אינני סבור שזה היה משתנה אפילו בתנאים אחרים. עצמתו של נשק הנפט והשפעתו היו מתפתחים בכל מקרה. יתרה מזו, הניסיון מלמד, שכל מלחמה, יהיו אשר יהיו תוצאותיה, מסלימה את מירוץ החימוש באזור. בסופו של דבר נקבע מירוץ החימוש בעיקר על-פי קצב ההצטיידות הצבאית של מדינות ערב, ובעניין זה מסתבר, שהקצב גובר גם אחרי ניצחון מוחץ וגם אחרי הסכם שלום.

אולם, המשמעות הקשה ביותר עבורנו בשלכות החברתיות של אותה מלחמה וממשבר אבדן האמון והתקווה בחברה הישראלית. לצורך זה עלינו לחזור אל החלק השלישי בדרך ניתוח תוצאות מלחמה. השאלה הבסיסית העומדת לפני מדינת ישראל היא: האם תוכל לקיים עליונות צבאית, טכנולוגית וחברתית לעומת אויביה? ההיסטוריה של היישוב היהודי ומדינת ישראל עד מלחמת יום הכיפורים השיבה על כך תשובה מעודדת. מעלייה לעלייה וממלחמה למלחמה התחזקנו, התעצמנו והגדלנו את הפער בינינו לבין אויבינו. עובדה זו הייתה מקור עידוד ותקווה בשעות קשות, וחיוקה את אמון העם בהנהגתו. והנה, בדומה למה שאירע לאותו רץ שתמיד הגיע ראשון ופתאום מצא עצמו שלישי, כאשר השווה העם את תוצאות מלחמת יום הכיפורים לתוצאות מלחמותינו הקודמות, נראה היה כי הפער בינינו לבין העולם הערבי הולך וקטן. יתר על כן, נסתמנה אפשרות שבעתיד הלא רחוק אולי ייסגר פער זה לחלוטין, ואפשר יהיה להשמיד את מדינת ישראל. תוצאה זו של המלחמה היא הגורם הראשון במעלה למשבר החברתי. העם איבד את הביטחון בעתיד ואת האמון בהנהגה שמוכילה אותו. השאלה המכרעת היא כמובן, האם אמנם נכונה מסקנה זו? האם באמת התחיל תהליך הנסיגה של מדינת ישראל? בדיקת עצמתו של צה"ל ערב מלחמת יום הכיפורים מלמדת, כי הייתה זו מכוונת מלחמה אדירה מבחינת רמת האימון והארגון. חולאיה של מכוונה זו לא היו בשרירים אלא במוח, בפיקוד הבכיר של הצבא ובהנהגה המדינית. הפער ביחסי הכוחות הצבאיים בינינו לבין הערבים לא נשתנה, אך פתיחת המלחמה ומהלכה מלמדים, כי "במירוץ המוחות" של המנהיגים קטן הפער לרעתנו.

מבחינה זו ברור, כי על ההנהגה המדינית והצבאית מוטלת אחריות כבדה בשל תוצאות מלחמת יום הכיפורים. החולשה שפקדה אותם הביאה להקטנת עצמתנו הלאומית הכללית, ובעקבות זאת למשבר האמון בעתידנו בכלל.

במבט לעתיד נראה כי מצבנו הולך ונעשה קשה. בשעות אלה חסרים לנו הביטחון, האופטימיות והאמון בהנהגה שליוו אותנו בעבר. אבדנם הוא התוצאה הקשה והמסוכנת ביותר של מלחמת יום הכיפורים. מניתוח זה עולה, כי אי אפשר להגדיר את תוצאות מלחמת יום הכיפורים כ"ניצחון", ובצער ובכאב צריך להודות, כי תוצאות אלה קרובות יותר ל"כישלון".

בעיה חברתית

מתוך התשובות לשתי השאלות המרכזיות: "מה תוצאות מלחמת יום הכיפורים?" ו"מה הגורם לכישלון בקרב הבלוימה?" עולות גם שאלות נוספות, חשובות לא פחות, אלא שהן עוסקות לא במה שקרה לפני

המלחמה, אלא במה שקרה אחריה.

כל מי שמציג עמדות שונות מהמקובל חשוף לביקורת: "האם אתה חכם מכולם?", "והאם אחרים לא יודעים מה שאתה מתיימר לגלות?" הטיעון המקובל על הצמרת הפוליטית והביטחונית שלנו מזה שבע שנים, בלי הכדל של שייכות פוליטית, הוא כי "מלחמת יום הכיפורים היא הניצחון הגדול בתולדותינו", כי חולשות צה"ל שנחשפו במלחמה קשורות בהפתעה ו"חרוץ מזה הכל בסדר."

האם מנהיגים ומפקדים אלה אינם יודעים את האמת? והאם אין הם מבינים את החשיבות בבירור האמת והוצאת מסקנות? כדי להבין מצב זה עלינו לעבור מן התחום הצבאי אל התחום החברתי.

מלחמת יום הכיפורים הייתה זעזוע למסד הפוליטי של מדינת ישראל. מתוך המלחמה קמו תנועות המחאה, ונולדה מגמה רחבה בחברה הישראלית, שתובעת שינוי יסודי בדפוסי הפוליטיים והחברתיים של חיינו. מגמה זו מאיימת על עמדותיו והשפעתו של המסד של מדינת ישראל.

כנגד מגמה זו מתגייס המסד הפוליטי על כל אגפיו, ואחת הדרכים שהוא נוקט בהן היא לשכנע את הציבור "ששום דבר נורא לא קרה". אמנם, היו כמה תקלות בגלל ההפתעה, אבל האשמים נענשו, הלקחים נלמדו, ואפשר להמשיך בעסקים כרגיל, ואפילו להיות מרוצים מן "הניצחון הגדול". ביטוי מתמיד למגמה זו נמצא בהרצאות ובמאמרים של רא"ל בר-לב, אשר מאז המלחמה חוזר על רעיון זה באופן עקבי ורצוף. ("מעריב" 1.8.75, "מערכות" מס' 266 אוקטובר 78, "ספרא וסיפא" מס' 2 ועוד). ברור שאין זו דעת יחיד, אלא ביטוי מסודר ומקצועי לעמדה הכוללת של הצמרת הביטחונית. לטיפול מיתום זה נרתמו בלי משים גם אחרים, אשר מתוך עצם הרצון להבין את סיבת ההפתעה, שבלי ספק הייתה חשובה, הפנו את תשומת הלב הציבורית לשאלה זו כגורם ראשי בקביעת תוצאות המלחמה.

מנקודת ראות זו אפשר להסביר, מדוע עושים מפקדים בכירים לשעבר מאמץ כה רב להפיץ את המיתוס של "הפתעה", ומדוע שותפת ההנהגה המדינית מזה שבע שנים, בלי הכדל מי בשלטון, בניסיון לתת פירוש כזה למלחמת יום הכיפורים.

אין צורך להיות מרכסיסט או מטריאליסט כדי להסכים, שלעיתים קרובות בהיסטוריה אכן משרתות עמדות רעיוניות אינטרסים מעמדיים. במקרה שלפנינו משרת המיתוס של ההפתעה את האינטרסים של המסד הפוליטי בישראל בכללותו, כנגד גל המרירות והמחאה שצמח מתוך מלחמת יום הכיפורים.

הבנת המשמעות החברתית של עמדות אלה חשובה גם לצורך ניתוח מצבנו הצבאי, שכן קיים תהליך של השפעה חוזרת שבו עמדות חברתיות ופוליטיות משפיעות על מצב הצבא. השפעה זו עלולה להתבטא בשני תחומים. ראשית, בתחום הפקת לקחי המלחמה. כאשר במערכת הפוליטית ובצמרת הצבאית יש כוחות השותפים למאמץ להציג את המלחמה כ"ניצחון", קיימת סכנה ברורה שלא ישאר שום גורם שידאג לתיקון הצבא. שנית, קיימת סכנה שמי שמטפת אשליות יתחיל לבסוף להאמין בהן בעצמו, ויתכנן את האסטרטגיה בעתיד בהתאם למסקנות המוטעות שהיו נוחות לו בעבר. הייתי נוכח פעם בדיון שבו השמיעה אישיות בטחונית-פוליטית את דעתה, כי הלקח העיקרי של המלחמה הוא, שאנו חייבים תמיד לתקוף ראשונים, וכי המכה הראשונה תכריע את המלחמה. אפשר היה לבחור עמדה זו כנקודת פתיחה טובה לדיון על הבעיות האסטרטגיות של מדינת ישראל, אולם כיוון שדיוננו מוגבל לעבר ולא לעתיד, נסתפק בקביעה, כי מגמות חברתיות ופוליטיות עלולות להביא לא רק לסילוף מגמתו של העבר, אלא גם לשיפוט מוטעה ומסוכן של העתיד.

יום ה'14 באוקטובר 1973

מדוע "נמחק מן ההיסטוריה" בספר זיכרונותיו של סאדאת

ארי'ה אבוחם אילון

דבריו האחרונים של סאדאת מתייחסים בראש וראשונה ל-"השמדת אחת מיחידותיה החשובות ביותר של ישראל — הטיבת השריון 190" — "ראש מחץ" זה בן 115 טנקים, בפיקוד מפקד החטיבה אסף יגורי, שנועד להגיע לתעלה "לשם חדירה גור-ספת", הושמד תוך 20 דקות על-ידי כוח מצרי בפיקוד ה"מצביא הצעיר" אבו סעידה. השמדת "חטיבתו"¹ של אסף יגורי אירעה בעת ביצוע התקפת הנגד של פיקוד הדרום ב-8 באוקטובר 1973, והייתה לה כפי שמסתבר השפעה רבה על שיקולי הפיקוד המצרי.

בספרו "הדרך לרמאדן" מספר חסנין היכל שכתוצאה מהתקפת הנגד הישראלית ביום השלישי למלחמה (שבה חזר צה"ל, לדבריו, על שגיאות צבא מצרים ב-1967), הסיק הפיקוד המצרי שמוטב לו לחזק את "חומת ההגנה" המצרית ממזרח לתעלה, מאשר לפתוח במתקפה (לעבר המעבריים), שכן ככל שירבו התקפות צה"ל על ה"חומה" כן ירבו אבידותיה.

בעניין זה טעה הפיקוד המצרי טעות קשה, שכן דווקא משום ריבוי אבידותיה של ישראל, ודווקא משום שלא היה בכוחה לפעול התקפית בשתי חזיתות בעת ובעונה אחת, לא מילא פיקוד הדרום את ציפיותיו ולא תקף נגד. אדרבה, בליל 10-11 באוקטובר, מייד לאחר שהתייצב רב-אלוף בר-לב ונטל לידיו את הפיקוד על החזית (מידו של האלוף גונן, אשר ב-8 באוקטובר הריץ את אחת מאוגדותיו להתקפה, בעוד שהשנייה לא ביצעה את משימתה המתוכננת) עסק פיקוד הדרום בבעיית המגננה. גוצר, אפוא, מצב "מעניין": בעוד הערכת הפיקוד הישראלי הייתה שהמצרים ינצלו את העובד-דה, שהחל מ-11 באוקטובר יבצע צה"ל מתקפה נוספת בעומק-קה של סוריה, אשר בה תושקע כל עצמת חיל-האוויר שלו, על מנת לפתוח במתקפה רבתי בחזית התעלה (מה גם שבכך יוכלו לסייע בעקיפין לסורים) — חיכה הפיקוד המצרי להתקפה הישראלית...

בספרו של הנשיא סאדאת "סיפור חי", שנתפרסם סמוך לביקורו ההיסטורי בירושלים בנובמבר 1977, אין זכר ליום ה'14 באוקטובר 1973, למרות שביום זה ביצעו המצרים את ההתקפה המשוריינת הגדולה ביותר שלהם במלחמת "יום הכי-פורים", אשר לצורך ביצועה דחה סאדאת הצעת הפסקת אש, שהוגשה לו באמצעות שגריר בריטניה בקהיר בליל 12-13 באוקטובר.

לא הייתה זו הצעת ראשונה להפסקת אש שהוגשה לנשיא מצרים. לדברי סאדאת הציע לו שגריר ברה"מ בקהיר, וינו-גרדוב, להפסיק את האש כבר בערב שירד על יום הלחימה הראשון, וזאת כביכול לפי בקשת נשיא סוריה אסאד; אולם הוא השיב לשגריר שיש לו ספקות אם אכן מבקש הנשיא אסאד הפסקת אש בשלב כה התחלתי של המלחמה, וכי גם אם אמת הדבר, אין הוא מוכן להפסקת אש, במרם יושגו יעדיה העיקריים של מצרים במערכה. יתר על כן, כאשר התייצב בפניו השגריר הסובייטי פעם נוספת ב-7 באוקטובר, ועימו שדר מממשלתו בדבר בקשה נוספת להפסקת אש מצידה של סוריה, נזף בו נשיא מצרים ואמר: "הנרשא הזה גמור. אינני רוצה שתעלה אותו שוב. לא אסכים להפסקת אש, עד שיושגו יעדי המערכה, שהם ניפוץ הדוקטרינה הביטחונית של ישראל".

אימות לכך יכולים אנו למצוא בראיון שהעניק סאדאת למר-חבר הספר "מלחמת שש השעות". בראיון זה הוא הסביר כיצד התכוון לעשות זאת ואמר: "נתתי פקודה לחצות את התעלה, לפרוץ את קו בר-לב, לכובשו, ואחר כך להמתין על החוף המזרחי. ידעתי את הלך מחשבתם של מפקדי ישראל. הם ציפו שנדהר במהירות לתוך סיני, והיו מעוניינים להציב לנו מלכודת כדי שניפול לתוכה ולהשמידנו. אך לא נתנו להם את ההזדמנות, ולא דהרנו לעומק סיני. יתר על כן, ידענו כי סבלנותם תפקע, והיינו בטוחים כי שיטה זו (המתנה בראשי-הגשר) תאלץ אותם להתקיף אותנו. ואמנם הם באו אלינו ואנו השמדנו אותם".

1. המדובר בגדוד טנקים שאף הוא לא הושמד כולו.

בספרו "הדרך לרמאדן" תוקף היכל את התחלטה המצרית "לשבת ולחכות". בין היתר קובע הלה, כי לאחר שאיחדו כוחו- תיה המזוינים של מצרים את ראשי-הגשר הדיביזיוניים שלהם לראשי גשר ארמיוניים בעומק של כ-10 ק"מ מזרחה לתעלה, אבדה תנופתם הראשונית, ומשעה שנכנסו לשלב "העצירה האופרטיבית" החמיצו את ההזדמנות להשתלט על המעברים בסיני. מהלך זה גרם לויכוח חריף, שטרם גסתיים, בין ההנהגה המדינית והצבאית של מצרים וסוריה: הסורים טענו, ש"העצירה האופרטיבית" נועדה להתבצע רק לאחר השלמת המשי- מות המתוכננת (הגעה לירדן וליס-כנרת בזירה הסורית, ולמע- ברים בזירה המצרית), ואילו המצרים טענו, שהוסכם מראש שבזירתם תיעשה "העצירה" עם כיבושו של "קו בר-לב", כדי להתארגן מחדש, תוך הדיפת התקפות הגד של צה"ל, לקראת ההתקדמות למעברים.

היכל המקבל, מכל מקום, את הטיעון הסורי, מסביר כי המושג "עצירה אופרטיבית", שאינו מצוי כלל בתיאוריה הצבאית, נולד בהשפעת מפותיה של מצרים בעבר, אשר גרמו לאנשי הפיקוד המצרי להימנע מכל מהלך שיש עימו סיכון, ולהעדיף את ביטחון הצבא.

יש לציין, לעומת זאת, כי כאשר חשש סאדאת כי אסד נוטה בשל אבידותיו להסכים להפסקת-אש, הוא שלח (לדברי חסנין היכל בספרו) שדר לנשיא סוריה בו התריע כי יהיה זה משגה להפסיק את האש דווקא משום שישראל החזירה לעצמה שטח ברמת הגולן. יתר על כן, סאדאת הסביר בשדר זה לאסד, כי מטרת המלחמה אינה לזכות בשטח, אלא להקז את דמה של ישראל; ובהקשר זה אף הציע לו לשלוף את אחת מדיביזיות החי"ר שלו מקו החזית ולערכה להגנת דמשק, ולעומת זאת להכניס לפעולה את דיביזיות השריון שבעתודה כדי להסב לצה"ל את מירב האבידות.

עצה זו הייתה הפוכה מזו שנתן סאדאת לצבאו, ומאחר ומולאה על-ידי אסד, הרצה במידה רבה את גורלה של סוריה וגרמה למספר תופעות:

- א. הפעלת רכבת אווירית רוסית החל ב-10 באוקטובר לעזרתה של סוריה ובהמשך גם לעזרתה של מצרים.
- ב. העמדת ארה"ב בפני הצורך לתיפעול רכבת אווירית לעז- רתה של ישראל.
- ג. אינטרס משותף לשתי מעצמות-העל להביא להפסקת-אש.

על נסיונותיו של קיסינג'ר להשיג הפסקת-אש מספר סאדאת בספרו את הדברים הבאים: קיסינג'ר לא התעורר לראות את המציאות אלא ביום הרביעי לחימה, כאשר הגיעו אליו הן קריאות "הצילו" מישראל (כולל בקשה ישראלית דחופה לארבע מאות טנקים תמורת אלו שאבדו בחזית), הן דיווח הפנטגון, לפיו אין המלחמה בחזית המצרית מתנהלת לטובת ישראל, והן דיווח כתבי תוך לפיו דיין "התמוטט ובכה" במע- מדם, ואמר כי "לישראל אין תקווה להדוף את המצרים, אפילו כדי שעל אחד, הדרך לתל-אביב פתוחה".² לנוכח זאת חתר קיסינג'ר, ביחד עם ברה"מ, להביא להפסקת אש. הוא תבע

2. המדובר בפגישת דיין עם עורכי העתונים שקיימה בערב שירד על יום ה-9 באוקטובר, בה דיווח להם על המצב ללא כחל וסרק, כדי להכשיר, בין היתר, את הרקע לפנייה דחופה של ישראל לבקשת סיוע צבאי מארה"ב.

תחילה, מתוך תקווה שהישראלים ככל זאת "ישברו את עצמות" מצרים, שהצדדים הלהמים יחזרו לקווי ה-6 באוקטובר; אולם לאחר כן, "כדי להציל את ישראל", הוא שינה את תנאי הפסקת האש, והסכים להפסקה בקווי ה-13 באוקטובר. בהקשר לכך טוען סאדאת בספרו, כי את תנאי הפסקת האש הראשוניים (חזרה לקווי ה-6 באוקטובר) סירב לקבל, משום שזכה בהצלחה ראשונית, וטרם הגשים את מלוא תכניתו (כיבוש המעברים); ואילו את תנאי הפסקת האש השניים (הפסקת אש בקווים הקיי- מים) סירב לקבל, משום שהכוחות הסוריים נהדפו מן הקווים בהם החזיקו ב-6 באוקטובר, ונתעורר חששו מהפוגה שתנוצל על-ידי ישראל כמו ב-1948.

תהיה הסיבה אשר תהיה, בליל 12-13 באוקטובר 1973 החמיץ סאדאת הזדמנות פז לשמור על שלמות צבאו ויוקרתו. אותו לילה, לאחר שנתקבלה (לדברי אבן בספרו "אוטוביוגרפיה") הסכמת ישראל להפסקת-אש בקווים הקיימים,³ פנה קיסינג'ר אל ראש ממשלת בריטניה הית, וביקש את סיועו להשיג גם את הסכמתו של סאדאת לכך. הית הפעיל את שגרירו בקהיר פיליפ אדמס שדאג להעיר את סאדאת משנתו.

בספרו אומר סאדאת בעניין זה כי כאשר קיבל את השגריר הבריטי בארמון טאהרה נסתבר לו כי פניית ארה"ב באה לבחון האם נכונה האינפורמציה של ברה"מ לפיה הוא מוכן לקבל הפסקת אש. לדבריו השיב לשגריר, כי מצרים לא תסכים להפי- סקת האש שהוצעה על-ידי ברה"מ, אלא לאחר שתגשים את משימותיה המתוכננות; וכי על ארה"ב להתקשר לקהיר שלא באמצעות מוסבה. כן אמר סאדאת לשגריר הבריטי, ששאל אותו מהם תנאיו לפתיחת ים סוף (מצרי באב-אל-מנדב) בפני הספנות הישראלית, כי התנאי הוא נסיגה ישראלית מן השטחים הערביים.

תיאור זה של סאדאת מגלה למעשה רק טפח ומכסה טפחיים. שכן ההצעה הייתה של ארה"ב ובריטניה ולא של ברה"מ. אדרבא, סאדאת עצמו אומר בספרו כי רק לאחר שיצא השגריר הבריטי מארמונו, כדי לדווח להיות ולקיסינג'ר על תוצאות שלי- חותו, הגיעה לשם איגרת מברה"מ ובה הודעה, לפיה רוצה קוסיג'ין לבוא למצרים כדי לדון בתנאי הפסקת האש.

בעניין זה ראוי לציין, שאם לנוכח הצעה של ברה"מ על סאדאת להפסקת אש בערב שירד על יום הלחימה הראשון, יכול היה זה (לאור ההצלחה בה זכו אותו יום צבאות מצרים וסוריה) להשיב כי לחץ זה הינו חסר היגיון לחלוטין — נתקשה להשיב במילים אלה ב-13 באוקטובר, שכן סוריה נמצאה אז במצב קשה ביותר: התקפת הגד של צה"ל לא זו בלבד שהדפה את הסורים מן השטח שנכבש במלחמת "ששת הימים", אלא אף שמטה מידם את השליטה על שטחים חיוניים כמטחוני-תותח מדמשק. בספרו לא אומר סאדאת דבר בסוגיה זו, אך נראה שלאור מצבה של דמשק מזה, ולאור ביקורו הקרוב של קוסיג'ין, שמשמעותו אפשרות כפיית הפסקת אש על-ידי מעצמות העל מזה, לא נותרה לו ברירה, אלא להורות בשחר ה-13 באוקטובר על ביצוע ההתקפה לעבר המעברים בסיני ב-14 בו; הן כדי להשלים את המשימה המצרית המתוכננת, לפני בואו של קוסיג'ין, והן כדי להקל, כביכול, את הלחץ מעל סוריה.

3. פרופ' קוונדט בספרו "עשור ההכרעות" טוען כי הסכמת ישראל להפסקת אש הייתה תנאי לקבלת הרכבת-האווירית האמריקנית.

ביזיה משורייתת 21 לגזרת ארמיה 2, תושולם ב-13 באוק-טובר. בהסתמך על כך הוערך שהמצרים יפעילו במתקפה כ-900 טנקים לעומת 750 הטנקים המצויים בידי פיקוד הדרום.

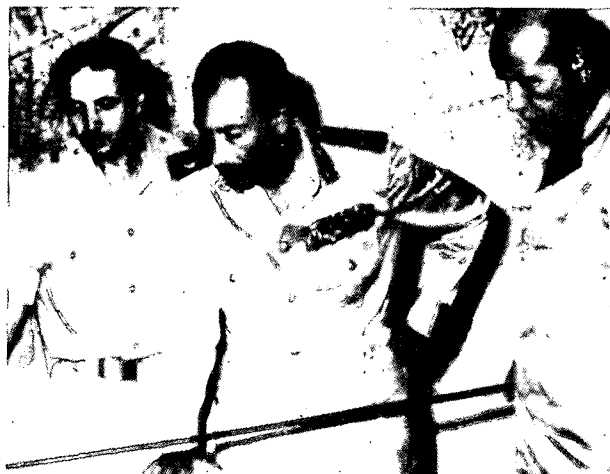
בהקשר זה ייאמר, שבראיון שנתן ראש אגף המבצעים המצרי דאז, גמסי, לעיתונאי מוסא צברי (באוגוסט 1974) הוא אמר, כי לצורך ביצוע המתקפה לעבר המעברים בסיני הועברו ביום ה-13⁴ באוקטובר למזרח התעלה: דיביזיה משורייתת 21, חטיבה 3 מדיביזיה משורייתת 4 וכן סוללות טילים קרקע-אוויר.

באותו יום (13 באוקטובר) בצהרים הגיע הרמטכ"ל דוד אלעזר לפיקוד הדרום, כדי לודא את הצלחת קרב השריון הגדול הצפוי. חיים הרצוג מספר בספרו כי דוד ביקר בין היתר במפקדתו של שרון, כדי לבחון הן את תוכניותיו לקרב השריון והן את תוכניותיו לצליחה. אגב כך הסתבר לו, כי שרון חולק על ההחלטה להמתין להתקפה המצרית, ומציע לתקוף את המצרים מייד כדי להגיע לשפת-התעלה. הרמטכ"ל הבהיר לו כי יש להמתין להתקפה המצרית, אולם אם זו לא תתבצע אזי תבוצע הצליחה בכל מקרה בליל 14-15 באוקטובר.

ממש בשעה שהתנהל הדיון בין הרמטכ"ל לאלוף שרון נהרג האלוף אלברט מנדלר מפקד האוגדה שהגנה על הגזרה הדרו-מית. במקומו של אלברט מינה הרמטכ"ל בו במקום את תת-אלוף קלמן מגן למפקד אוגדה בדרגת אלוף, ואת מקומו של קלמן כמפקד האוגדה שהגנה על הגזרה הצפונית תפס תא"ל ששון.

בצילו של האבל הכבד על מותו של האלוף מנדלר נערך בערב שירד על ה-13 באוקטובר דיון מבצעי במוצב הפיקוד העליון. בדיון זה הוצגה הערכת מודיעין לפיה ישלימו המצרים את העברת עוצבות השריון בליל 13-14 באוקטובר בהותירם ממערב לתעלה רק כ-300 טנקים. התקפת יתרת הטנקים המצ-ריים שממזרח לתעלה נחזתה לשחרר ה-14 באוקטובר בשלושה מאמצים דיביזיוניים. כן הוערך כי המצרים ינהלו קרב הבקעה משך כל אותו יום, כאשר בלילה שירד עליו יוצנחו או יונחתו כוחות מיוחדים לתפיסת מעברי המיתלה והגידי. ולמחרתו (ה-15 באוקטובר) הוערך כמועד בו ינסו כוחות השריון הדיביזיוניים לחבור עם הכוחות המיוחדים ובכך להשלים את ההתקפה. הן בפיקוד והן במטכ"ל צפו הצלחה גדולה בקרב השריון של ה-14 באוקטובר, אולם הרמטכ"ל קבע בתדריכו שאין להיגרר אחר ניצול ההצלחה, גם אם ייגרמו לאויב אבידות כבדות; שכן יש לשמור על הכוחות לקראת הצליחה שתבצע בליל ה-15-16 באוקטובר.

ההערכות לגבי שיטת הפעולה של האויב נתבדו. המצרים תקפו אמנם ב-14 באוקטובר אך לא על פי "התוכנית", וכפי שנסתבר אף לאחר ויכוח קשה: בעוד ששר המלחמה המצרי אסמעיל היה חסיד הקו הזהיר, ודבק בתיכנון המקורי (בי-צוע המתקפה החל ב-15 באוקטובר) תבע ככל הנראה ה-רמטכ"ל שאולי להקדים את שלב מתקפת השריון המצרי

סאדאת כמפקד העליון, מימין שר המלחמה איסמעיל עלי ומשמאל הרמטכ"ל שאזלי

פאליט, מי ששימש נספח צבאי של ארצו בקהיר. בספרו "החזרה לסיני", שפורסם בניו-דלהי באפריל 1974, הוא אומר: "אם אמנם הייתה מטרת ההתקפה ב-14 באוקטובר לסייע לסוריה, מן הדין היה שתבוצע שניים-שלושה ימים קודם לכן", היינו ב-11 או ב-12 באוקטובר.

הייתה זו, כזכור, אף ההערכה הישראלית, אשר רק משבוששו המצרים לבצע את מתקפתם, השתנתה לכלל הערכה, שאלה יסתפקו בהישגיהם, ויקבעו עובדה שתונצח על-ידי הפסקת האש. ככל שנתחזקה הערכה זו דובר בפיקוד הדרום יותר ויותר על הצורך בביצוע מבצע נועז של צליחת התעלה. איש לא חלק על עצם צורך זה, אולם התנהל ויכוח סוער בקשר למקום הצליחה ועתויה. כך או כך בליל 11-12 באוקטובר, הגיש האלוף גונן למפקד החזית המלצה שהצליחה תבוצע כבר בלילה שלאחר מכן. רא"ל בר-לב קיבל את עצם הרעיון, אך דחה את הביצוע לליל 13-14 באוקטובר. הוא הודיע על כך לרמטכ"ל בחצות ליל 11-12 באוקטובר, ובבוקר שלמחרת טס לתל-אביב להציג בפני שר הביטחון ובפני ראש הממשלה את התוכנית המפורטת של הצליחה. תוך כדי הדיון בלשכת ראש הממשלה שהחל בשעה 1430, ובטרם סוכם אם לצלוח את התעלה ומתי, נמסר למשתתפיו מידע לפיו קיבלו עוצבות השריון המצריות שממערב לתעלה פקודה לצלוח אותה מו-רחה, דהיינו - ההתקפה המצרית נראתה כבר קרובה לבוא. כן נמסר שתקדם להתקפת השריון מזרחה הפעלת כוחות מיו-חדים לפגיעה במרכזי שליטה ולתפיסת שטחים חיוניים. בעק-בות זאת נתקבלה הצעת בר-לב להפסיק את הדיון על הצליחה ללא קבלת החלטה. הוא חזר לפיקוד הדרום, והחל לערוך את הכוחות להשמדת כוחות אויב, אם אלה אמנם יפתחו במתקפה לעבר המעברים. במקביל דאג המטכ"ל לתגבר את הפיקוד ביחידות חי"ר ובנשק נ"ט. כן הורה המטכ"ל את האלוף גביש, מפקד מרחב-שלמה, לקדם פלוגת טנקים מאילת לראס-סודר, למרות החשש מהצטרפות ירדן וסעודיה למלחמה.

עוד כל הדברים האלה מתרחשים הגיעו, בליל 12-13 באוק-טובר, ידיעות שוא כאילו פעילות הכוחות המיוחדים המצ-ריים החלה. לעומת זאת נתאמתה לכאורה הידיעה על העברת חטיבת טנקים אחת (חטיבה 3) מדיביזיה משורייתת 4 לגזרת ארמיה 3 מזרחה לתעלה, ודובר גם על תחילת העברת די-

4. מכאן שהפקודה לכך ניתנה, ככל הנראה, על-ידי סאדאת, בתום הפגישה עם השגריר הבריטי, ועם היוודע דבר בואו הקרוב של קוסי-גין למצרים.

לעבר המעברים, מאחר ששלב הצליחה לכיבוש ראשי-הגשר היה להערכתו קל מן המתוכנן.⁵

על טיעוניו של שאולי ניתן ללמוד מדבריו של עבד-אל-סתאר-טוילה בספרו "מלחמת שש השעות", שפורסם באוקטובר 1974. הלה מעלה בספרו (קרוב לודאי בהשראתו של שאולי) את הטיעונים העיקריים הבאים:

* "צליחת התעלה, ההשתלטות על קו בר-לב והעברת הכוחות לראש הגשר בוצעו מהר מהמתוכנן, ויצרו מבוכה בקרב האויב, שלא השלים למועד זה את גיוס מילואיו. על כן צריך היה לנצל את המצב שנוצר, לשנות את התוכנית, ולזנק קדימה לשם כיבוש המעברים, אפילו היה כרוך צעד זה בהתרחקות זמנית ממטריית הטילים נ"מ.

* הוערך כי שיעור האבידות, שעתיד היה להיגרם לכוחות המתקדמים למעברים, אף כשהם חשופים לחיל-האוויר הישראלי, לא יעלה על השיעור שהוערך לגבי שלב הצליחה לכיבוש ראשי הגשר.⁶

* כוחות האוויר המצריים היו יכולים לספק מטריה אווירית לכוחות המתקדמים, עד לקידומן של סוללות הטילים נ"מ לגדה המזרחית.

* כיבוש המעברים עתיד היה למנוע את צליחת התעלה על-ידי צה"ל, ולהכשיר את הדרך לכיבוש יתרת סיני ורצועת עזה⁷ — גורם אשר עשוי היה לשמש קלף מיקוח חזק בשיחות המדיניות.

* לו נערכה ההתקפה לעבר המעברים במועדה, הייתה מקלה על הצבא הסורי, ומאפשרת לו ביחד עם הכוחות העיראקיים וכוחות ערביים נוספים לבצע התקפת נגד, שהייתה עשויה לדחוף את ישראל למבוי סתום, ולאצלה לסגת מרמת הגולן.⁸

טיעוניו לדעיל של "הפר הצעיר", הרמטכ"ל שאולי, להקדמת שלב מתקפת השריון לעבר המעברים, נדחו על-ידי "הפר הזקן", שר המלחמה איסמעיל מנימוקים אותם מנה הן בהרצה שצאה שנשא באפריל 1974, והן בראיונות שהעניק לעיתון "רוז-אל-יוסף" באותה שנה.

עיון בהם מלמד כי הם אוצרים בחובם טיעונים המטילים אשמה על סאדאת. מכל מקום הוא טוען שסאדאת נתן לו

"הנחיה פוליטית" חד משמעית: "לגרום מכסימום אבידות לאויב, עם מינימום אבידות לצבא מצרים, מבלי לשים לב לגודל השטח הנכבש". בהתאם לכך תיכנן איסמעיל את התכנית הבאה במגמה שלא לסטות ממנה:

* בשלב הראשון (6—7 באוקטובר) יצלחו הכוחות המצריים את התעלה, יבקיעו את קו בר-לב, ויצרו "בסיס מוצק" של חי"ר ושריון (חמש דיביזיות חי"ר מוגברות) בגדה המזרחית, שיהיה מוגן על-ידי מערכת הטילים נ"מ המוצבת בגדה המערבית, ושהיה מסוגל לבטל את היתרונות הבולטים של צה"ל (עליונות באוויר ועדיפות בקרב שריון נייד), זאת כדי שלאחר שלב הצליחה וכיבוש קו בר-לב (בו לא יהיה מנוס מאבידות לכוחות המצריים) יגרמו בשלב הדיפת התקפות הנגד הישראליות עיקר האבידות לצה"ל.⁹

* בשלב השני (8—14 באוקטובר) — שלב "העצירה האופרטיבית" — יועברו לגדה המזרחית הדיביזיות המשוריינות והסוללות הניידות של טילים נ"מ, ותעשנה ההכנות לשלב הפריצה מראשי הגשר, לאור "הערכת מצב חדשה ותגובות האויב".

* בשלב השלישי (15—19 באוקטובר) תבוצע על-ידי העוצבות המשוריינות בחסות טילים נ"מ פריצה מראשי הגשר לעבר המעברים (המיתלה והגידי).

איסמעיל התנגד, אפוא, לתוכנית שאולי, שתבע לבצע את המתקפה כבר ב-11 באוקטובר, משתי סיבות: ראשית — דבקוה לתוכנית שהוכתבה לו על-ידי סאדאת; ושנית — החלטתו לא לקדם את העוצבות המשוריינות לעבר המעברים לפני שידעברו כל סוללות הנ"מ הניידות מזרחה לתעלה; שכן אילולא נהג כך גורר היה הדבר הטלת מלוא הנטל על חיל-האוויר המצרי — משימה שלמעלה מיכולתו.

השוואת דברי איסמעיל לדברי מחבר הספר "מלחמת שש השעות", המיוחסים לשאולי, מלמדת, לכאורה, שהיכוח ביניהם לא נסב על עצם ביצוע המתקפה אלא על עיתויה, אך למעשה התנהל בפיקוד המצרי ויכוח נוקב על עצם הטעם שבביצוע המתקפה. היכל מכל מקום מספר בספרו, כי שלב "העצירה האופרטיבית" החל ב-10 באוקטובר¹⁰ ונמשך עד ה-19 בו. בפרק זמן זה התנהל במטה הכללי המצרי ויכוח בנוגע לשלב המתקפה. היו שסברו, כי למרות "שהרגע האידיאלי" לביצוע המתקפה הוחמץ, קיימת עדיין הזדמנות להמשיך בהתקדמות, וכי אם תבוצע זו, יתכן שניתן יהיה להרוויח זמן שאבד לעומתם היו שהעריכו שמאוחר מדי לתקוף, ומוטב להתרכז במגנה על ראשי הגשר שממזרח לתעלה, מאחר שהכוחות הישראליים, אשר הוצאו משיווי משקלם ב-6 וב-7 באוקטובר, "הבריאו" בינתיים.

היכל אינו מגלה בספרו "מי אמר מה" בוויכוח; אך מן "המשל" שהוא מביא בספרו על גנרל מונטגומרי "הזהיר", שלא מיהר להפעיל את השריון שלו (כדי להימנע מתבוסה דומה לזו שנחל קודמו גנרל ריצ'י), ומן ה"נמשל" שאינו אלא איסמעיל, שחשש מגורלו של עמאר במלחמת 1967 — אין ספק שכוונתו של היכל הייתה לומר שאיסמעיל לא התלהב מעצם ביצוע

9. אחמד איסמעיל אמר להיכל ("אל אהרם", נובמבר 1973), כי בשלב זה ובבא אחריו הושמדו 500 טנקים ישראליים, והדגיש "שאינו זה דבר פעוט".

10. משמע ששלב הצליחה, כיבוש קו בר-לב ויצירת "הבסיס המוצק" ארכו יומיים יותר מהמתוכנן.

אל רצועה זו (בה עבר כביש הרחוב הישראלי) ולהתמקם בה, כך שהאויב יאלץ לסגת אל ממזרח למעברים, ואילו כוחותינו יהיו מאובטחים בפני התקפותיו האינטנסיביות".

מבלי לשפוט מי צדק ב"ויכוח" — שאולי ה"פזיז", איסמעיל ה"זהיר" או גמסי ה"שקול" — אין כל ספק שדווקא משום חילוקי הדברים ביניהם, הם הביאו את הנושא השנוי במחלוקת להכרעתו של סאדאת, והוא זה האחראי לעצם ההחלטה לבצע את ההתקפה ב-14 באוקטובר. יתר על כן, העובדה שאין זכר לכך לא בספרו של סאדאת עצמו (שמחק, כאמור, את יום ה-14 באוקטובר מן ההיסטוריה), אלא גם בספרי כתבי החצר למיניהם, רק מחזקת דעה זו. ניתן להבין שאפילו חסניו היכל, שחדל להיות "סופר הנשיא" וכתב ספר אובייקטיבי יחסית, לא הרשה לעצמו להטיל על סאדאת אחריות ישירה לשגיאה המצ-רית הגדולה ביותר במלחמה, והסתפק ב"רמז" בלבד, והמבין יבין. סאדאת דחה, לדבריו את פנייתם של ראש ממשלת ברי-טניה והשגריר הבריטי (למעשה את פנייתו של קיסינג'ר) בליל 12-13 באוקטובר להסכים להפסקת אש בקווים הקיימים (שישראל נאלצה להסכים להם), משום ש"יהיה קונצנזוס" שמצרים לא יכולה להסכים להפסקת אש, כאשר היא בשלבי התקדמות, ובמיוחד כאשר היא עומדת להנחית התקפה גדולה ביום המחרת.

העובדה שה"קונצנזוס" הוא הגימק העיקרי שמביא היכל לדי-חיות הפניה להפסקת אש על-ידי סאדאת, מלמדת שהיה לו עניין בביצוע המתקפה, שדאג להשיג לה "הסכמה", ושאישרה עקרונית עוד לפני פגישתו עם השגריר הבריטי. עם זאת ייתכן שסאדאת לא קבע אולי את מועדה המדויק, והתנה זאת בתשובת קיסינג'ר לתנאיו להפסקת-אש, כפי שהועברו לו ב-10 באוק-טובר על-ידי יועצו לביטחון לאומי הפאו איסמעיל.

בינתיים, עד שהגיעה תשובתו של קיסינג'ר (באמצעות שגריר בריטניה) בליל 12-13 באוקטובר, השלים הפיקוד המצרי את תוכנית המתקפה, ופתח בהכנות מעשיות לביצועה. דירבנה אותו לכך לא רק הנחייתו של סאדאת, אלא גם המרצתו של שגריר ברה"מ, שתבע, כזכור, את ביצוע המתקפה מאז פתח צה"ל בהתקפת נגד בזירה הסורית.

בעניין זה יש להדגיש, כי אם שהיית הרכבת האווירית האמריקנית נועדה לאלץ את ישראל להסכים להפסקת אש, הרי הפעלת רכבת אווירית רוסית לסוריה ולמצרים נועדה לחזק את סוריה מול התקפת הנגד של צה"ל מזה, ולהמריץ את מצרים לבצע מתקפה שתקל את הלחץ הישראלי ברמת הגולן מזה.

מסיבות מובנות הפחית סאדאת מערך הרכבת האווירית הסובייטית שהחלה לפעול בליל 9-10 באוקטובר (למרות שאפילו מקורות ערביים ניטראליים, כמו "אלג'ומהוריה" הלב-נוני מה-10 באוקטובר 1974, קבעו כי במשך המלחמה קיבלו סוריה ומצרים מברה"מ כ-65 אלף טון נשק וציוד, מתוכו — כ-15 אלף טון באוויר), אולם ניתן להניח כי עצם הפעלתה של הרכבת האווירית, תוך מתן עדיפות למילוי צרכיה של סוריה, גרמה לסאדאת, ובמיוחד לשר הצבא איסמעיל, לסטות מהערכה, לפיה לא תחזיק סוריה מעמד ועל-כן עלול צה"ל להתפנות ולהכות במצרים. מכאן ואילך לא היה למצרים טעם להמשיך ולהתעקש על חיזוק ההיערכות למגננה ונתחזקה, אפוא, המגמה לעבור ל"מתקפה".

הגנרל גמסי ר' אג"מ במטכ"ל המצרי

המתקפה. זאת ועוד — כזכור סיפר היכל, שכאשר הביא לידי-עת איסמעיל ב-10 באוקטובר את דעת הרוסים, בדבר הצורך בביצוע המתקפה לעבר המעברים (מה גם שהסורים נמצאו במצב קשה) הגיב שר המלחמה המצרי על כך באמרו: "דווקא משום שהאויב עלול להפנות מאמציו אלינו (אחרי הכרעת הסורים), אנו חייבים למנוע בכל מחיר את הרחבת הפריסה שלנו...". לנוכח חילוקי הדעות המהותיים בין הרמטכ"ל המצרי לבין שר המלחמה המצרי מעניין לבחון את עמדתו של ראש אגף המבצ-עים, גמסי, בויכוח. מסתבר שהוא חלק על שאולי בכל הנוגע לעיתוי המתקפה אך חלק גם על איסמעיל ביחס לעצם הצורך במתקפה. בהרצאה שנשא בדצמבר 1974 הסביר, כי לא ניתן היה לבצע את המתקפה לפני ה-14 באוקטובר, בשל הסיבות הבאות:

* הכוחות המצריים לא "התבטלו" לאחר הצליחה. יתרה מזאת, בימים 6-13 באוקטובר הם לחמו כדי לקיים את המאחז בגדה המזרחית, תוך מאמץ להעמיקו, כשהם ממשיכים להעביר כוחות אל מעבר לתעלה. כל זאת תוך כדי בלימה חוזרת ונש-נית של התקפות הנגד של צה"ל.¹¹

* המטרה הייתה "להסב לצה"ל אבידות בנפש ובציוד, וכך להשפיע עליו מבחינה מוראלית — ולא לכבוש עוד ק"מ אחד או שניים".

לעומת זאת טען גמסי (בראיון עם העיתונאי מוסא צברי באו-גוסט 1974), שהיה הכרח לבצע את מתקפות הנגד ב-14 באוקטובר מהסיבות הבאות:

* "היינו מחויבים לבצע את התוכנית (מסיבות מוראליות), שכן לא יתכן היה שכוחותינו ישארו בעמדותיהם, ויעברו ממצב של התקפה למצב של הגנה...".

* "האויב החזיק ברצועה המשתרעת מן הצפון עד לדרום, במרחק 15 ק"מ מעמדות כוחותינו, ממנה יכול היה לבצע הת-קפותיו מכמה כיוונים. לפיכך הכרחי היה להתקדם, כדי להגיע

11. גמסי הדגיש כי הימים שנועדו לארגון הכוחות בראשי הגשר "כהכנה לזינוק מורחה" היו "קשים במיוחד". בהקשר זה מן הראוי לציין כי סעד מאמון, מפקד הארמיה השנייה, טען (בסימפוזיון עם עיתונאים, שנערך לרגל יום השנה למלחמת אוקטובר), כי בתקופה האמורה (6-13 באוקטובר) נערכו על יחידות הארמיה שלו לא פחות מ-36 התקפות נגד.

2. שתי חטיבות טנקים שתפעלנה בציר המרכזי (חטיבת טנקים 24 מדיביזיה ממוכנת 23, וחטיבת טנקים מדיביזיה משורינית 21, או שתי חטיבות טנקים מזו האחרונה).
 3. חטיבה ממוכנת שתפעל בציר הג'ידי (חטיבה ממוכנת 6).
 4. חטיבת טנקים וגדוד ממוכן שיפעלו בכיוון מעבר המיתלה. (חטיבת טנקים 3 מדיביזיה משורינית 4, וגדוד נוסף מחטיבה ממוכנת 113).
 5. 14 סוללות טילים נ"מ, כמחציתן גידות (ס.א. 6) שיגנו על הכוחות הפועלים מתוך עמדות בגדה המזרחית.
 6. כוחות הארטילריה וחיל-האוויר (בצורה מוגבלת) שיסייעו על לכוחות המתקדמים.
- * בגדה המערבית ישארו: דיביזיה משורינית 4 פחות חטיבת טנקים; דיביזיה ממוכנת 23 פחות חטיבת טנקים, וחטיבה ממוכנת מדיביזיה ממוכנת 6.
- מתוך האמור לעיל משתמע, לכאורה, כי ארמיה 2 גועדה להפעיל שני מאמצים: הצפוני (חטיבת טנקים) והמרכזי (דיביזיית טנקים מוקטנת); כמו-כן גועדה ארמיה 3 להפעיל שני מאמצים: ג'ידי (חטיבה ממוכנת) ומיתלה (חטיבת טנקים מוגברת). אולם ככל הידוע לנו הפעילו המצרים בהתקפת ה-14 באוקטובר ששה מאמצים:
- * מאמץ עצמאי של כוחות מדיביזיית חי"ר 18 (חטיבת טנקים עצמאית 15) בציר קנטרה-בלוזה.
- * שני מאמצים בגזרת ארמיה 2 לעבר טסה: האחד — מגזרת דיביזיית חי"ר 2 (חטיבת טנקים 24 מדיביזיה ממוכנת 23), והשני — מגזרת דיביזיית חי"ר 16 שדרומה לה (דיביזיה משורינית 21 מוקטנת).
- * שלושה מאמצים בגזרת ארמיה 3: האחד — של כוחות מדיביזיית חי"ר 7 וחטיבת טנקים עצמאית 25 לעבר ציר הג'ידי; השני — של כוחות מדיביזיית חי"ר 19 וחטיבת טנקים 3 מדיביזיה 4 (מתוגברת בגדוד מחטיבה ממוכנת 113) דרך ואדי מבצוק לעבר ציר המיתלה, והשלישי — של דיביזיה ממוכנת 6 המוקטנת (חטיבת טנקים 22 וחטיבה ממוכנת 1) לאורך חוף מפרץ סואץ דרומה ולאחר מכן מורחה במקביל למאמץ השני.
- השוואת הנתונים המובאים על-ידי מחברי הספר "מלחמת הרמאדן" לאלה הידועים לנו, מלמדת שאלה צימצמו במתכוון את היקף העוצמה המצרית התוקפת בכשלוש חטיבות טנקים, שלא לדבר על כך שלא הזכירו כלל את כוחות החי"ר והשר-יון של דיביזיות החי"ר שיכלו ואף נטלו חלק במתקפה.
- מאחר שברור שהמחברים עשו זאת כדי להמעיט מערך כישלון המתקפה, מתעורר בדרך הטבע חשד שהם צימצמו, מאותה סיבה עצמה, את היקף המשימה שהוטלה על הכוחות המצריים; או שהם הציגו רק את שלבה הראשון בלבד; רוצה לומר: בשלב א' היו צריכים כוחות השריון המצריים להתקדם עד לקרבת המעברים (כ-30 ק"מ); בשלב ב' היו צריכים הכוחות המיוחדים שלהם (צנחנים ואנשי קומנדו) להיאחו במעברים עצמם; ובשלב ג' היו צריכים כוחות השריון המצריים לחבור עימם ולהמשיך בהתקדמות.

אם אכן נכונה הערכה זו, ביחס לשלבים — הרי שניתן למצוא אולי הסבר לעובדה, מדוע כמעט ולא הפעילו המצרים את כוחותיהם המיוחדים בהתקפת ה-14 באוקטובר, בעוד שקיים

כך או אחרת תיכנן סגל המפקדה הכללית המצרית, לדברי מחברי הספר "מלחמת הרמאדן", ב-11 באוקטובר את התכנית המכונה "הצלת האח עלי" כאשר שיקוליו היו כדלקמן: * האויב מרכז את מאמציו העיקריים לעצירת והתקפה בגזרת הסורית, משום ששם מתנהלים הקרבות בקירבה רבה לישראל ("הישינה"). לכן נשלחו מרבית כוחות העתודה האר-פרטיבית והאסטרטגית של צה"ל לזירה הסורית, בעוד שבזירה המצרית מסתפק האויב בייצוב החזית, בין היתר על-ידי הקמת קווי הגנה חדשים בעומק.

* היעדר עתודות, והפניית כוחות להקמת קו הגנה שני בסיני, מצמצמים בהכרח את אפשרויות התקפות הנגד של האויב, ומכאן בטל טעם ההמתנה המתוכננת לסיכול התקפות הנגד שלו, כתנאי לפיתוח המתקפה מורחה.

* כחזי להקל את הלחץ על סוריה, יש לאלץ את האויב להעתיק את מאמציו אל סיני, ולפתוח במתקפה מורחה מוקדם מן המתוכנן.

* קיימים מספר סיכונים בעצם ביצוע המתקפה, כגון: החלשת הכוחות בגדה המערבית, ויציאת הכוחות התוקפים מתחום מטריית הנ"מ, תוך חשיפתם להתקפת חיל-האוויר הישראלי, שהחל מתעצם מחדש הודות להורמת אספקה אמרי-קנית החל מה-10 באוקטובר.¹²

לאור שיקולים אלה סיכם שר המלחמה המצרי איסמעיל (כמשתמע מראיונותיו לעיתון "רוז אליוסף" במחצית השניה של שנת 1974) את מטרות ההתקפה כלהלן:

* להקל את הלחץ המופעל על סוריה על ידי ביצוע המתקפה מוקדם מהמתוכנן (היינו לפני ה-15 באוקטובר, ובטרם סיכולן של כל התקפות הנגד של צה"ל).

* הסבת אבידות כבדות ככל האפשר לכוחות צה"ל, במיוחד לכוחות השריון ולחיל-האוויר שלו.

* הרחבת ראש הגשר המצרי על-ידי כיבוש שטחים נוספים.

איסמעיל לא פירט את ה"שיטה" למימוש מטרות אלה, אולם מחברי הספר "מלחמת הרמאדן" יודעים לספר כי הלה קבע את דרך הפעולה על-פי הפירוט הבא:

* ההתקפה תבוצע רק על-ידי חלק מכוחות הארמיה ה-2 וה-3, שבמקביל יסיפו להחזיק בראשי הגשר באמצעות חמש דיביזיות החי"ר (דהיינו: את ההתקפה יבצעו חלק מהכוחות המשוריניים והממוכנים ברמה של חטיבות וגדודים).

* מאחר שהכוחות התוקפים יהיו מוגבלים בהיקפם, יהיה עליהם להגיע רק אל המבואות המערביים של המעברים, היינו להשתלט על רצועת שטח בעומק שלא יעלה על כ-30 ק"מ מהתעלה, במטרה — למנוע מצה"ל שימוש בכביש הרוחב (המאפשר לו חופש תנועה ופעולה נגד ראשי הגשר) — לחסום את זרימת התגבורות הישראליות מן המעברים מורחה — ולהכשיר את הקרקע לביצוע המשימה הסופית (כיבוש המעברים) בימים שלאחר מכן.

* בהתקפה יטלו חלק:

1. חטיבת טנקים שתפעל בציר הצפוני (חטיבת טנקים עצמאית 15).

12. הרכבת האווירית החלה רק בליל 13-14 באוקטובר, ומטוס ה-C-54 הראשון נחת בשדה לוד ב-14 באוקטובר בשעה 1830, כלומר בתום ההתקפה המשורינית המצרית.

היה סאדאת מעוניין דווקא בהישג קרקעי, שכן ב־16 באוקטובר עמד סאדאת לנאום נאום חשוב במועצת העם המצרית על מטרת המלחמה והישגיה,¹⁵ ורצה לקבוע בו "עובדות" בטרם הגעתו של קוסיגין למצרים.¹⁶

על רקע הצורך ב"הישגים" מובן כי לא נותר לאמצעי התקשורת המצריים (לדוגמה: רדיו "קול-ערב" ביום 14 באוקטובר בשעה 1900) אלא לתאר את התקפת-הנפל המצרית ב־14 באוקטובר 1973 כ"אחד מקרבות השריון הגדולים בהיסטוריה" שנסתיים ב"הצלחה מלאה", ואשר בו "הצליחו כוחותינו להגשים את מטרתם — השתלטות על שטחים חדשים בכל סיני, והשמדת 150 טנקים של האויב לעומת 100 טנקים שנפגעו לכוחותינו..."¹⁷

על ה"דרך" בה "עשו" זאת כוחותיה המהוללים של מצרים, מספרים מחברי הספר "מלחמת הרמאדן" את הדברים הבאים: המתקפה החלה ביום ה־14 באוקטובר בשעה 0600. בשעה זו תקפו מטוסי חיל-האוויר המצרי מטרות חשובות בסניי (בתוכם רפידיים ובלוזה), כאשר במקביל הופעלו טילים קרקע-קרקע מסוג "פרוג" נגד מוצבי השליטה ותחנות השייבוש האלקטרוני של צה"ל. כן הופעלו למעלה מ־500 קנים ארטילריים במכת אש מכינה של כ־15 דקות. לאחר "הכנה" זו פתחו היחידות המשוריינות והממוכנות המצריות בהתקדמותן.¹⁸ זו נעשתה נוכח אש חזקה ביותר של האויב, שעיקרה אש טילים נ"ט חדישים מתוצרת ארה"ב שהגיעו זה מקרוב לשדה הקרב.¹⁹ כן הפעיל האויב את עיקר הכוח האווירי שלו לסיכול התקדמות הכוחות המצריים, וריכוז אש ארטילרית כבדה על עמדות הטילים של כוחות ההגנה האווירית. למרות פעילות צה"ל הצליחו הכוחות המצריים להתקדם מזרתה עד למרחק של 15—18 ק"מ מהתעלה (היינו כמחצית מן המרחק המתוכנן), תוך גרימת אבידות גדולות לאויב וכיבוש כמה מוצבים. הם הוכיחו כי העליונות האיכותית בלחימה היא בידי הלוחם המצרי, ואילצו את הישראלים להעביר את כוחות האוויר שלהם וכמו-כן את החלק העיקרי של העתודות האסטרטגיות (שעיקרן שריון) מהגולן לסיני. לקראת סוף היום, כשאכן הסתבר שהאויב העביר את עיקר מאמציו לחזית המצ-

15. היכל מספר בספרו כי עוד בערב שירד על יום ה־10 באוקטובר הקריא לו סאדאת את טיוטת הנאום. אותו השמיע בסופו של דבר ב־16 באוקטובר. לדבריו דחה הנשיא את השמעת הנאום עד למועד בו היה ברור שהניצחון נזקף לטובת מצרים וסוריה. וכבר בזמן הקראת הנאום היה מודאג מכך שלא יוכל לומר "נצחוננו המזהיר" לאור המכה שהוכתה סוריה על ידי צה"ל...

16. קוסיגין הגיע למצרים ב־15 באוקטובר בשעה 1700.

17. לצה"ל נפגעו 25—20 טנקים לעומת השמדתם של יותר מ־200 טנקים מצריים.

18. בהרצאה למפקדים שנשא גמסי בדצמבר 1973, טען כי השתתפו בקרב למעלה מ־500 טנקים מצריים שפעלו בארבעה מאמצים.

19. הסיפור על "הנשק המהפכני" האמריקני שהשתתף בקרב חוזר ונשנה במספר מקורות. אין לכך, כמוכּוּן, כל יסוד. הרכבת האווירית האמריקנית החלה, כאמור, לפעול בליל 13—14 אוקטובר, ומטוסי הענק האמריקניים הראשונים נחתו בלוד בסיומו של הקרב. אמנם מטוסי "אל-על" הביאו ציוד לחימה עוד קודם לכן, בכללו טילים נ"ט אישיים מסוג "לאו", אך למעט גודד צנחנים אחד, אשר לו נועד סוג נשק זה, התנהלה הלחימה בכוחות המצריים התוקפים על-ידי כוחות השריון של צה"ל.

חייל מצרי מתחפר במהלך השלב הראשון של המלחמה

היה מידע¹³ שהם מתכוונים לעשות זאת. עם זאת תיתכן אף אפשרות שלאור האבידות הקשות ביותר שסבלו הכוחות המיורי-חדים ביממת המלחמה הראשונה, הן מידי מטוסי חיל-האוויר שהפילו הליקופטרים על לוחמיהם, והן מידי הכוחות המיוחדים של צה"ל (צנחנים ואנשי יחידות סיור מתוגברים בטנ-קים), נרתע אפילו שאולי¹⁴ מלשתפם בקרב. מכל מקום חלקם של הכוחות המיוחדים המצריים בהתקפת ה־14 באוקטובר היה אפסי: רק כמאה מהם הונחתו בליל 13—14 באוקטובר באיזור טסה, ואף הם חוסלו בבוקר שלמחרת על-ידי צוות-קרב (טנקים ואנשי יחידת הסיור הפיקודית) מאוגדתו של האלוף שרון, מבלי שגילו התנגדות של ממש.

מעניין לציין כי מחברי הספר "מלחמת הרמאדן" (הקצינים המצריים הבכירים חסן אלברדי, טה אלמגדוב ודיא אלדין זהרי) לא מזכירים ולו במילה אחת את פעולת "ההכנה" של הכוחות המיוחדים המצריים. תחת זאת הם מציינים כי התקפת ה־14 באוקטובר נועדה להקל מלחצי צה"ל על החזית הסורית, על-ידי משיכת המאמץ האווירי ועתודות השריון הישראליות לסיני, ולא "לפיתוח המתקפה מזרחה" מעבר למעברים. מדברי המחברים עולה, אפוא, שהפעלת הכוחות המיוחדים המצריים, נועדה מלכתחילה להתבצע במועד מאוחר יותר, בהתאם לתוכנית שנקבעה מראש.

אין כל ספק שדרך ההצגה של מטרת מתקפת ה־14 באוקטובר על-ידי הקצינים "שולפי העט" נועדה לחפות על כישלונם של "שולפי החרב", ובעיקר על מי שהורם לעשות זאת. בעניין זה יש להדגיש, כי בניגוד לאמור בספר "מלחמת הרמאדן"

13. המדובר בין היתר במידע שהובא לידיעת הפרוים שדן ב־12 באוקטובר בהצעת רב אלוף בר-לב לצלוח את התעלה.

14. הרמטכ"ל המצרי שאולי היה במקורו צנחן, והוא זה שפיתח את הכוחות המיוחדים במצרים. יתר על כן, הוא זה שהפעילם הלכה למעשה ב"מלחמת ההתשה".

רית, ובכך הקל את הלחץ מעל החזית הסורית; וזמשהעריכה המפקדה הכללית שפיתוח המתקפה מזרחה השיג את המטרה הכללית שיועדה לה — ניתנה לכוחות התוקפים פקודה לחזור לראשי הגשר. כן ניתנה פקודה לשנות את ההיערכות של חלק מהכוחות ולחוק את ההיערכות הכוללת כהכנה לבלימת התקפות נגד חזקות של שריון האויב, שהוערך כי תבוצענה ב-15 באוקטובר.

תיאור זה הרחוק עד מאוד מן האמת (במיוחד במה שנוגע להעתקת עתודות שריון מן הזירה הסורית למצרית תוך כדי המתקפה) "בסבל", בהשוואה למה שמספרים מחברי הספר "מלחמת הרמאדן" על פעילות הזירה האווירית באותו יום. הם מודים שחיל-האוויר הישראלי תקף באותו יום פעמיים (ב-0900 וב-1530) שדות-תעופה במצרים, אך טוענים שהוא לא הצליח לפגוע ולו במסלול אחד. כמו-כן טוענים אלה כי בקרבות האוויר שהתנהלו באותו יום מעל שמי הדלתה הופלו לא פחות מ-15 מטוסי "פאנטום". (למעשה אבדו לנו שני מטוסים בעוד המצרים איבדו עשרה...).

זיוף ההיסטוריה על-ידי הקצינים המצריים מחייב העמדת דב-רים על דיוקם.²⁰ כזכור עזב רב-אלוף בר-לב את הדיון, בו הציג את הצעתו לצליחת התעלה, בשעות אחר-הצהריים של ה-12 באוקטובר, בעקבות ידיעה לפיה עומדים המצרים להג-חית סוף סוף את התקפתם הגדולה לעבר המעברים. הוא חש לחזית הדרום כדי לערכה לסיכול התקפה זו, בתחושה שאם אכן תתבצע ההתקפה יוכו בה המצרים קשות, ותוכשר הקרקע לצליחה. לא היה לו ספק שבקרב תנועה תהיה יד צה"ל על העליונה, מה גם שמצבו של פיקוד הדרום השתפר ללא הכר (מאו התקפת הנגד הכושלת ב-8 באוקטובר) ומספר הטנקים שברשותו עלה מכ-600 לכ-750 ומעלה.

חיים הרצוג מספר בספרו כי מפקדת פיקוד הדרום העריכה, שהמאמץ המצרי העיקרי בהתקפה יכוון לעבר רפידיים, וכי המצרים ינעו אליה בשתי זרועות: דיביזיה משורינית מתוג-ברת דרך מעבר הגידי ודיביזיה משורינית בציר איסמעיליה-טסה. כן העריך הפיקוד, כי המצרים יפעילו במקביל למאמצים העיקריים גם מאמצי משנה לאורך הים התיכון ולאורך חוף מפרץ סואץ. כל זאת בשני שלבים: בהתחלה יופעלו כ-500 טנקים לאורך כל החזית, ולאחר מכן — 500 טנקים נוספים (שתי דיביזיות) לפריצה קדימה כדי לחבור עם הכוחות המיוח-דים שיאחזו במעברים מבעוד לילה.

הפיקוד בנה, איפוא, את התוכנית הבאה, המיוחסת על-ידי הרצוג לאלוף גונן: בלימת מאמצי שריון האויב שלאורך חופי הימים על-ידי הכוחות המוצבים שם (אוגדתו של שרון בצפון, וצנחניו של עוזי יאירי בדרום), ואם יתרחק האויב ממטריית הטילים נ"מ שלו גם על-ידי חיל-האוויר; בלימת המאמץ העי-קרי של האויב לעבר רפידיים על-ידי חלק מאוגדתו של ברן (בפיקוד סגנו דוביק) ועל-ידי אוגדותיהם של שרון וקלמן מגן, אגב הפעלת עתודותיהן המקומיות (כחטיבה בכל מקום);

20. קיים קושי בעניין זה בעיקר בתחום אחד: קביעת כמות הטנקים שהושמדו על-ידי כל אחד מכוחות-המשנה של צה"ל בקרב ה-14 באוקטובר. אך טבעי הדבר שכל כוח זקף לזכותו השמדה של מספר "סביר" של טנקים; אולם סה"כ הטנקים המושמדים על-ידי כלל הכוחות מורה שמידת ה"סבירות" מחייבת בדיקה...

והפעלת העתודה הפיקודית (היא אוגדתו של ברן) מן האגף, לחיסול שריון האויב,²¹ אם אמנם יצליח זה, למרות הכל, לפרוץ לעבר רפידיים. כל זאת — בסיוע חיל-האוויר, שעל פי החלטת הרמטכ"ל תוכנן להיכנס לפעולה ב-14 באוקטובר בעיקר בפיקוד הדרום.

משמעות תוכנית זו מבחינת יחסי כוחות בטנקים הייתה, שמול כ-1000 טנקים מצריים בשני גלים בני כ-500 טנקים כל אחד, יוצבו כ-750 טנקים ישראליים כדלקמן:

* בקו המגע לצרכי בלימה: שתי חטיבות ממוכנות של שרון, חטיבה משורינית בכוח דוביק, שתי חטיבות משוריניות של שרון ושתי חטיבות משוריניות של מגן — כמחצית מכמות הטנקים הכללית.

* בעתודה מקומית לצרכי התקפות נגד מקומיות: חטיבה משורינית בגורתו של דוביק, חטיבה משורינית בגורתו של שרון, וחטיבה ממוכנת וכגודל טנקים בגורתו של קלמן — כרבע מכמות הטנקים הכללית.

* בעתודה פיקודית לצרכי התקפת נגד פיקודית: אוגדה מוקטנת בפיקודו של ברן.

אם נזכור כי הוטל על חיל-האוויר הישראלי להשתתף רוב רובו באופן פעיל בקרב, הרי שיחסי הכוחות היו טובים ביותר מנקודת מבטו של המגן, מה גם שהפיקוד המצרי בנה מלכת-חילה תוכנית התקפה גרועה; במקום שכי"זום" ירכו זה את מאמציו, וייצור יתרון כוח מקומי — פרס את כוחותיו, ותקף לאורך כל גזרת התעלה. יתר-על-כן, הפיקוד המצרי לא ניצל אפילו את "הצלחתו" היחידה בגורת אוגדתו של קלמן (כמתור-אר להלן) לפיתוח מאמץ עיקרי, ככל הנראה משום שלא הועיד מראש עתודה למקרה כזה.²² על אשר חוללו כ-450 הטנקים הישראליים הנותרים בגזרות השונות יעידו נתוני האבידות כדלקמן:²³

- א. בגורתו של תא"ל שרון הושמדו כ-40 טנקים.
- ב. בגורתו של תא"ל דוביק הושמדו כ-30 טנקים.
- ג. בגורתו של האלוף שרון הושמדו כ-90 טנקים.
- ד. בגורתו של האלוף מגן הושמדו כ-90 טנקים.

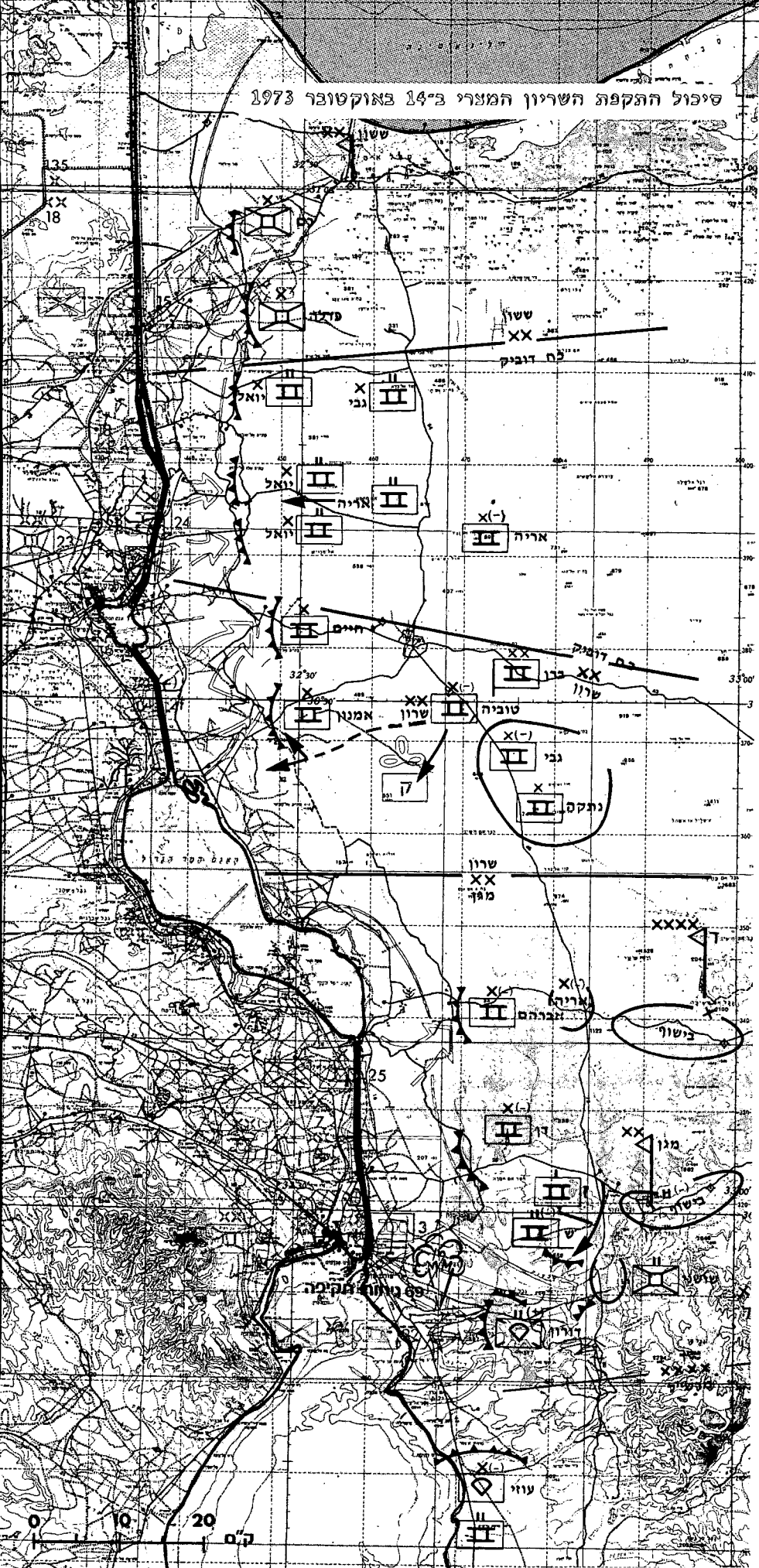
21. לצורך זה הוצאה אוגדתו של ברן (שתי חטיבות) לאחור, דרומה לטסה, כאשר את מקומה תפסה חטיבת טנקי השלל (טנקים רוסיים שנתפסו במלחמת "ששת הימים") של יואל, אשר הייתה נתונה לפיקודו של סגן מפקד האוגדה דוביק, ששלט גם בחטיבת העתודה-המקומית של אריה, אשר הוצבה מזרחה מחטיבת יואל.

22. היחיד מבין כותבי תולדות המלחמה במצרים, שהיה לו אומץ להודות שתוכנית מתקפה מצרית זו וביצועה היו גרועים הוא היכל. בספרו הוא אומר בעניין זה את הדברים הבאים: כמו התקפת הנגד הישראלית ב-8 באוקטובר, כן הונחתה אף ההתקפה המצרית ב-14 באוקטובר בארבעה ראשים, באותה שיטת "טיפטוף" ובאותו חוסר תיאום.

23. בהנחה שחלק מהטנקים המצריים "נפגעו" ולא הושמדו, ובהנחה שקיימת הגזמה טבעית בדיווח נראה כי סה"כ אבידות המצרים בטנ-קים ב-14 באוקטובר הגיע למעלה מ-200 לעומת אבדן של 20-25 טנקים לכוחותינו. (רק כ-15 מהם הושמדו ממש).

יש מקום להדגיש כי רוב הטנקים שנפגעו לכוחותינו היו בחטיבתו ה"טריה" של יואל שהיה זה לה יום הלחימה הראשון בקו החזית. ביום הלחימה השני השמידה החטיבה כחטיבת חי"ר מצרית מבלי שסבלה כל אבידות.

סיפול התקפת השריון המצרי ב-14 באוקטובר 1973

בגזרתו של תא"ל ששון נמצאו בקרהמגע שתי חטיבות ממוכנות מול דיביזיה חי"ר 18 המצרית וחטיבת טנקים עצמאית 15. ההתקפה המצרית בגזרה זו החלה בשעה 0630 בהפגזה ארטילרית על כוחותינו שבקור המגע ובהפצצת בלזזה על-ידי מטוסים. בעקבות זאת באה ההתקפה העיקרית של חטיבת טנקים 15, שבוץ בשני מאמצים — מאמץ נגד כל אחת מחטיבותינו. ההתקפה החלה בשעה 0845 וסופלה בטווחים של כ-1000 מטרים מעמדותינו. 40 טנקי אויב הושמדו ולכוחותינו לא נגרמו אבידות.

בגזרתו של תא"ל דוביק נערכה בקרהמגע חטיבת יואל. היא החליפה את כוחות אוגדת ברן, שיצאו לאיזור טסה, כדי לשמש שם כעתודה פיקודית. מזרחה לח' טיבת יואל נערכה חטיבת העתודה המקומית בפיקודו של אריה מאוגדתו של ברן. כמו בגזרתו של ששון גם כאן נפתחה ההתקפה המצרית בהפצצה ובהפגזה ארטילרית, אלא שחטיבת טנקים 24 וכוחות מדיביזיה 2 המצרית, שהפעילו טילים נ"ט, פתחו במתקפתם העיקרית כבר בשעה 0800. הלחץ על חטיבת יואל היה כבד, ודוביק שלח לעזרתה שני גדודי טנקים שבעזרתם נהדפה אמנם התקפת האויב בשעות הצהריים, אך לחטיבה המתוגברת של יואל אבדו כתיסר טנקים לעומת כ-30 שאבדו לאויב.

בגזרתו של האלוף שרון נערכו בקרהמגע שתי חטיבות טנקים ואחת כעתודה מקומית מאחור. זו האחרונה שיגרה ב-0630 כוח אשר ביחד עם יחידת הסיוור הפיקודית חיסל, ללא קושי את יחידת הקומנדו המצרית שהונחתה בליל 13-14 באוקטובר בסמוך לטסה. לעומת זאת הייתה מלאכתן של החטיבות הקדמיות קשה וממושכת יותר: הצפונית שבהן כלמה בטווחים שהגיעו עד ל-200 מטרים את התקפת חטיבת הטנקים 14 מדיביזיה משורינית 21 המצרית, ואילו הדרומית כלמה בטווחים רחוקים יותר את התקפת חטיבת הטנקים 10 מאותה דיביזיה — כל זאת בקרב שנמשך עד שעה 1700, ואשר בו איבדה דיביזיה 21 כ-90 טנקים, לעומת כחמישה טנקים שאבדו לכוחותינו.

בגזרתו של האלוף מגן היו ערוכות ארבע חטיבות (שתי חטיבות משורינות, חטיבה ממוכנת, וחטיבת חי"ר) וכן גדוד נוסף של צנחנים מתוגבר בטנקים. לאור האפשרות שהאויב יפעיל כוחות מיוחדים לתפישת המעברים (בנוסף לכוחותיו המשורינים), ערך האלוף מגן את כוחותיו במעין שלושה קווים על הצמתים של ציר הגידי, המיתלה ו"יורה" במפגש עם כביש החת"מ ועם כביש הרוחב, כמתואר להלן:

★ **בקו הקדמי:** חטיבת טנקים מוקטנת בצומת ציר הגידי עם ציר החת"מ; חטיבת טנקים מוקטנת בצומת ציר המיתלה עם ציר החת"מ; וגדוד צנחנים מוגבר בצומת ציר "יורה" עם ציר החת"מ.

★ **בקו העזרי:** חטיבה ממוכנת מוקטנת בצומת ציר הגידי עם כביש הרוחב; גדוד מחטיבת הטנקים הצפונית וגדוד מהחטיבה הדרומית בצומת ציר המיתלה עם כביש הרוחב; וגדוד חרמ"ש (מהחטיבה הממוכנת) בצומת ציר "יורה" עם כביש הרוחב.

★ **במעברים:** חטיבת חי"ר.

לאור האמור מתברר שלא נלקחה בחשבון אפשרות, שהאויב ינוע בציר ואדי מבעוק, ולפיכך לא הוצב כוח להגנתו. דבר זה היה ידוע לאויב ועל כן תקף בגזרתו של האלוף מגן בדרך לא שגרתית.

חטיבת טנקים עצמאית 25 תקפה אמנם את חטיבת הטנקים המוקטנת, שהגנה על מבואותיו של ציר הגידי, אך באותה עת עקפה חטיבת טנקים 3 מדיביזיה 4 (שתוגברה בגדוד ממוכן) את עמדות חטיבת הטנקים המוקטנת, שהגנה על מבואות ציר המיתלה, ועשתה את דרכה דרך ואדי מבעוק, כאשר דרומה לה תקפה חטיבת הטנקים 22 מדיב' ממוכנת 6 את גדוד הצנחנים שהגן על ציר "יורה". בסיכומו של הקרב השמידו כוחותינו של האלוף מגן ומטוסי חיל האוויר (שהקדישו לכך כרבע מניחותיו בפיקוד הדרום באותו יום ויותר ממספר הניחות שביצע ב-14 באוקטובר בפיקוד הצפון) כ-90 טנקים.

וחזרה לראש הגשר. בסיכום החטיבה חזרה, לאחר שמילאה את משימתה שלא הייתה "כיבוש המעברים", שכן לו אכן הייתה זו המשימה היה פירוש הדבר הרחבת ראשי-הגשר ופיזור הכוחות...

לא היינו מביאים בהרחבה את דבריו של עלי אלצגיר אלמלא ה"מאפיין" שבהם: כוחות צה"ל ברחו וניהלו קרב מרחוק; הם לא נחלו אמנם תבוסה, אך הפסיקו את הקרב מחמת אבידותיהם; המצרים לא נסוגו ביום ה-14 באוקטובר אלא למחרתו; הם ביצעו את המשימה, משום שהמשימה לא הייתה כלל לכבוש את המעברים — דבר העומד בסתירה לרעיון שלא להתפרס יתר על המידה מעבר לראשי הגשר; בקרב היבשה הייתה דם על העליונה, ואם סבלו "קצת" אבידות, היה זה כתוצאה טבעית מכך שהתרחקו מסוללות הטילים נ"מ, שאלמלא כן לא יכול היה חיל-האוויר הישראלי לפעול...

מה שמותר לעיתונאי אסור כמובן לאיש צבא המכבד את עצמו. אולם שר המלחמה איסמעיל (בראיון שהעניק למחבר הספר "מלחמת שש השעות"), לא נרתע כלל מלקבוע: "אנחנו ניצחנו בקרב זה, וחרף אבידותינו הסבנו לאויב אבידות כבדות; אף התקדמנו כמה קילומטרים, ובכך הקלנו את הלחץ בחזית אחינו הסורים"...

אם אכן הקלה התקפת הצבא המצרי ב-14 באוקטובר את הלחץ בגזרה הסורית, כפי שקובע איסמעיל, מדוע לא התמיד בה, ומה טעם ראה להפסיק התקפה כה "מוצלחת" מקץ פחות מ-12 שעות?

שר המלחמה המצרי משיב על כך בראיון אותו העניק להיכל בשלהי מלחמת יום הכיפורים באמרו: "כשהרגשתי כי אילצנו את האויב למשוך חלק מכוחותיו היבשתיים הפועלים בחזית הסורית, ולהעתיק את המאמץ של חיל-האוויר שלו מאותה גזרה אל גזרתנו, העדפתי לחזור לראשי הגשר כדי לחזקם ולהפכם לסלע, עליו יתנפצו התקפות הנגד של האויב".

העובדה שאיסמעיל השתמש בביטוי "העדפתי לחזור לראשי הגשר" מצביעה למעשה על האמת הפשוטה: הוא לא רצה מלכתחילה לבצע את המתקפה, ועל כן צימצם את היקפה משנכפתה עליו על-ידי סאדאת. בכך גרם בין היתר לכישלונה, ולא נותר לו אלא להורות למבצעה ל"התקפל" לקונכייתם.

בעוד איסמעיל יכול היה לומר למשמיעיו "ראו זוהרת", לא יכלו לעשות זאת הרמטכ"ל שאולי וראש אגף המבצעים גמסי שהרי הם תמכו בביצוע המתקפה. אין תימה, אפוא, ששניהם חיפשו "שעיר לעזאזל" לסיבת הכישלון, ומצאו אותו בדמות טילים נ"ט "גולדו" פתאום בידי היהודים.

בעניין זה מספר הרצוג בספרו (בהסתמך על דברי שבוים), ששאולי סיכם את קרב ה-14 באוקטובר באמרו, כי כשם שהישראלים סבלו את עיקר אבידותיהם בטנקים ב-6 באוקטובר מטילים נ"ט מצריים, כך סבלו המצרים את עיקר אבידותיהם בטנקים ב-14 באוקטובר מטילים נ"ט ישראלים. על כך מוסיף גמסי (בהרצאתו למפקדים שכבר הוזכרה), שהמדובר בטילים נ"ט אמריקניים. רוצה לומר: לא הישראלים הכריעו את הקרב אלא "המעורבות האמריקנית". לדבריו "במהלך הקרבות ב-14 באוקטובר סבלו הטנקים המצריים אבידות כבדות מנשק נ"ט ומטנקים שהופיעו פתאום ברשות האויב. התברר כי הנשק האמריקני הגיע ישירות לאל-עריש ולשדות התעופה בסיני..." גמסי מספר על ציוד אמריקני (כולל טנקים) שהתערב בקרב

טנק שרמן משופר בבלימת ההתקפה המצרית

חלק ניכר מהטנקים שהושמדו בגזרת האלוף מגן הושמדו ע"י חיל האוויר. המדובר בעיקר בהשמדת הטנקים של חטיבה 3 מדיביזיה משוריינת 4 המצרית, וכן בהשמדת הטנקים של חטיבה 22 מדיביזיה ממוכנת 6 המצרית. שכן אלה חדרו לשטחנו עמוק יותר מכל כוח מצרי אחר, ובכך, תוך התרחקות מ"מטריית" סוללות הטילים נ"מ — נתנו הזדמנות לחיל-האוויר לטפל בהם בנוסח מלחמת ששת-הימים.

על מעללי אחת החטיבות הללו (חטיבה 3) סיפר עלי אל צגיר בעיתון "אל נאצר" בדצמבר 1974, על דרך הדמיון המזרחי הנודעת, "סיפור גבורה" שאין לו שיעור. הוא סיפר כי החטיבה הצליחה להגיע לכביש הרחוב של התעלה מס' 3 מבלי שנתגלתה, והתפאר שלמרות שהכוח התוקף צריך להיות פי שלושה מהכוח המגן נסו אנשי הטנקים היהודיים מפני החטיבה שנתגלתה, והעדיפו קרב מרחוק. הקרב "מרחוק" נמשך, לדברי, מספר שעות עד שלפתע בשעה 1500 השתתקו "שריוני האויב", מתוך רצון למנוע אבידות נוספות, על האבידות הכבדות שכבר סבלו בקרב. רק למחרת בבוקר הגיעה תשדורת לחטיבה, ובה ברכה על לחימתה הנפלאה, בצד משימה חדשה: "להיערך שנית ליד ראש הגשר של הארמיה ה-3 לצורך השלמת השמדת האויב". החטיבה ביצעה את המוטל עליה, והניחה לישראלים להתקדם אחריה "לפי תכנון מדויק ומחושב". אולם לפתע הפכה החטיבה המצרית את פניה וכשיטת מארב היכתה בכוחות הישראליים מן האגפים.

לכוחות צה"ל לא הייתה ברירה אלא לחזור מזרחה ולהזעיק מטוסים, אשר גרמו, כמובן, אבידות לחטיבה, שכן זו פעלה מחוץ לטווח הטילים המצריים. אך דבר זה לא נמשך זמן רב, כיוון שהחטיבה משכה את המטוסים לתחום טווח הטילים,

מלחמת יום הכיפורים החלטות אסטרטגיות

סא"ל א'

"חיכוך" הוא המושג היחיד המבטא באופן כללי את המבדיל בין מלחמה ממשית לבין מלחמה על הנייר. מכונת המלחמה, הצבא וכל הכרוך בו, פשוטה למעשה, ולכן נראה כאילו קל להפעילה; אך עלינו לתת רעתנו לכך, ששום חלק ממנה איננו מקשה אחת, שהכל מורכב מאנשים יחידים, שכל אחד מהם מצוי בחיכוך עם כל הסובב אותו...

חיכוך עצום זה, שאינו מרוכז בנקודות בודדות. כפי שהוא במכונות, מצוי לפיכך במגע עם המקריות בכל מקום, ולכן מתרחשות תקריות שאי אפשר לחשבן מראש.

קלאוזוביץ

מטרות המלחמה ומתאר המלחמה

מלחמת יום הכיפורים, כמוה ככל מלחמה, נועדה לשרת מטרות מדיניות. ככלל, מבחינה התיאוריה הצבאית בין מטרות מלחמה הצופות אל מעבר לשרדה הקרב (להישג מדיני ולהסדר רצוי) ובין מטרות במלחמה, דהיינו יעדים צבאיים (כיבוש שטח, השמרת כוח וכיו"ב), אשר אינם אלא אמצעי להשגת מטרות המלחמה. אלה גם אלה נקבעים על-ידי הדרג המדיני, השוקל את האפשרויות הצבאיות ואת "המחיר".

בדין שמטרות המלחמה תיקבענה מראש, אולם ניתן לשנותן במהלך הקרבות, בהתאם להישגי הלחימה ותנאיה המשתנים. ואמנם, במהלך מלחמת יום הכיפורים דן קבינט המלחמה הישראלי (להלן הרכבו) במטרות המלחמה, במועדים שחיכוך זאת.

מטרות המלחמה של ישראל גובשו על-ידי הרמטכ"ל, ואושרו על-ידי שר הביטחון בקיץ 1973. אלה הניחו, כי מלחמה אינה

רצויה לישראל, ויש לסכלה. אם תפרוץ, תהווה מלכתחילה הישג מדיני לערבים, ולכן יש למנוע כל הישג צבאי, ולהנחיל לתוקפים מפלה צבאית בדרך של השמרת כוחות ותשתית צבאית, ובכך להקנות לישראל יתרונות למשך מספר שנים, הן ביחסי כוחות והן בקווי הפסקת אש חדשים.

מטרות המלחמה של המחנה הערבי בראשית שנות מצרים וסוריה היו מוגבלות בהיקפן הצבאי, אך כוללות בהישג המדיני אליו חתרו. בניגוד לישראל הניתו הערבים, שמלחמה רצויה ואף הכרחית כדי להפעיל תהליך מדיני. היעד האסטרטגי של מלחמה זו על-פי הנחיות סאראת היה – לערער את תורת הביטחון של ישראל, על "מגמותיה התוקפניות", על-ידי ביצוע פעולה צבאית (בהתאם לאפשרויות הצבאיות) שתסב לישראל אבדות כבדות ותפגע במורל שלה. בדרך זו קיווה סאראת לחולל שינוי מצב שיתרום לפתרון המשבר במזה"ת.¹

החומר הרב אשר פורסם מאז מלחמת יום הכיפורים בספרי זיכרון-נות של מפקדים ומדינאים, חושף בפני חוקר המלחמה כמעט את כל הליכי קבלת ההחלטות בכל שלבי המלחמה. על-פי ממצאים אלה אנסה לאתר את ההחלטות המרכזיות, הישראליות והערביות, אשר גרמו לתפניות במלחמה ועיצבו את מהלכיה. בתוך כך אתמקד בעיקר במצבים בהם בלט גורם "החיכוך במלחמה" ובאירועים אשר שימשו יסוד להחלטות העיקריות של הצדדים הלוחמים.

המטרות במלחמה (יעדיה הצבאיים) נגזרו ממטרות המלחמה המדינית. אלו של ישראל היו: סיכול מלחמה (על-ידי הרתעה), מניעת הישג קרקעי מהערבים, השגת עליונות אווירית (על-ידי סיכול פעולת הטילים), השמדת כוחות ערביים וכיבוש שטח. היעדים הצבאיים של הערבים היו: ביטול עצמת חיל האוויר הישראלי באמצעות מערך הטילים נ"מ, ביטול יכולת צה"ל לפעול ב"קווים פנימיים" (על-ידי מתקפה בזמן), כיבוש שטח מוגבל וגרימת אכזריות ניכרת לצה"ל. כאמור, הייתה עצם הפתיחה באש הישג מדיני, וכל כולה של הלחימה לא באה אלא לשנות מצב מדיני.

צה"ל (וכדומה גם הערבים) בנה את מתאר המלחמה בדיונים אופרטיביים ובמשחקי מלחמה, דוגמת תרגיל "איל ברזל" שחזה את הקרב בתעלה בקיץ 1972. צה"ל צפה מתקפה רב חזיתית, בה ישאו כוחות סדירים קטנים יחסית בנטל הבלימה והכלת התוקף פים, אך הוא סמך על התראה שתאפשר לו לגייס את כוחות המילואים שיגיעו בזמן מוגדר ויטלו להתקפות נגד, לרבות העברת המלחמה לשטח האויב. על חיל האוויר הישראלי היה למנוע ניסיונות לסכל את גיוס המילואים והגעתם לחזיתות, להשתתף בקרב היבשה (לאחר פגיעה במערך הטילים) ולהשיג עליונות אווירית.

מצרים וסוריה ציפו לקרב אשר למן שלביו הראשונים ירותק צה"ל לשתי זירות נפרדות, בלא יכולת הפעלה יעילה של חיל האוויר (נוכח מערך הנ"מ שלהן); קרב בו יתקפו צבאותיהן כוחות ישראלים סדירים דלים, אשר בגפם (לפני הגעת כוחות המילואים) לא יוכלו למנוע כיבוש מהיר של הגולן ומזרח סיני. על-פי תכנית זו צפויים היו אף כוחות המילואים של צה"ל להישחק, עם הגיעם לזירת הקרב, מול מערכים מוגנים נ"מ ונ"ט. כל זאת, כאמור, במגמה להביא להישגים צבאיים מוגבלים שילחצו על המעצמות לעשות לשינוי המצב המדיני.

מקבלי ההחלטות

בכל מלחמותיה פעלה ישראל במיקום מרכזי ובקווים פנימיים מול קואליציה ערבית בקווים חיצוניים, כשהמדובר הן בהפעלת גייסות והן בתהליך קבלת החלטות. גם בעידן המודרני של קשר אלקטרוני אמין ומסווג יחסית אין תחליף לתקשורת בין-אישית ובלתי אמצעית. בניגוד להיעדרה של תקשורת מעין זו בצד הערבי, התקיימה זו בצד הישראלי. בישראל התקבלו החלטות טוט על-ידי קבינט מלחמה שכלל את ראש הממשלה (מאיר), שר החוץ (אלון), שר הביטחון (דיין), השר בלי תיק גלילי, הרמטכ"ל מוצב הפיקוד העליון, שר הביטחון, הרמטכ"ל וסגנו ביקרו תכופות במפקדות הפיקודים, ולא מעט החלטות גובשו והתקבלו במהלך ביקורים אלה. קשר בלתי אמצעי זה אפשר גם לפזר "ערפילי מלחמה", אם כי אלה לא חסרו

במהלכה. כמו-כן הכריע קבינט המלחמה בוויכוחים ובחילוקי דעות שהיו במטכ"ל, או בין הרמטכ"ל לשר הביטחון.

מצרים וסוריה קיימו ביניהן קשר בלתי אמצעי לפני המלחמה, באמצעות מפגשים בין המנהיגים האזרחיים ומפקדי הצבאות במסגרת מועצה משותפת עליונה, בה תואמו היעדים והתכנית, אך ככל הנראה לא פעלה מועצה זו או כל מפקדה מדינית-צבאית בין-ערבית במהלך המלחמה גופה. החלטות התקבלו על-ידי כל צד בנפרד, תוך החלפת שדרים באמצעי קשר אלקטרוניים. גם במלחמה זו, כקודמותיה, השפיעו אינטרסים מקומיים של כל שותף בקואליציה על החלטותיו, ולא דווקא אינטרס כלל-ערבי.

נקודות מפנה והחלטות אסטרטגיות ערביות

שלוש הן ההחלטות המרכזיות של הערבים (קרי: מצרים וסוריה) במלחמה: עצם ההחלטה על המתקפה ויעדיה הצבאיים, הקדמת שלב ב' המצרי ל-14 באוקטובר, וההחלטה לבקש הפסקת אש אור ל-20 באוקטובר.

לבד מאלה היו החלטות ופעולות ברמת חשיבות "משנית": הכנסת העיראקים והירדנים לקרב, והפעלת נשק הנפט במקביל להחלטה המצרית-סורית על הפסקת אש.

ההחלטה לתקוף

ההחלטה על ביצוע המתקפה התקבלה ב-פגישות צמרת השלטון האזרחי-צבאי של מצרים וסוריה. מעטה הסודיות הכבד חייב נקיטת אמצעי ביטחון, ונראה שבשלב זה לא שותפו יתר מדינות ערב בזימה ובתכנית. יעדיה הצבאיים של התכנית היו כלהלן: הסורים נועדו לכבוש את הגולן, לעומתם נועדו המצרים לכבוש בשלב ראשון את מזרח סיני עד לקו גבעות דרך החתים, להיערך, כשלב ביניים, ליעצירה אופרטיבית, ולהגיע לאחר מכן, כשלב שני, למעברים ולקו רפידים-רומני.

מתקפת ה-14 באוקטובר

עד ל-8 באוקטובר היה לערבים יסוד להניח כי הביצוע בשרה הקרב הזה למתאר המלחמה שלהם: צה"ל ירותק לשתי זירות נפרדות, חיל האוויר הישראלי לא יכל לפעול במלוא עצמתו, ולא פגע בהואיזה במערכי הטילים. מעל לכל – כוחות ערביים נאחזו בדרום הגולן ובמרכזו וממזרח לתעלה.

אולם ביום זה ולמחרת התחולל ראשיתו של המפנה: כוחות המילואים הישראליים הגיעו בזמן קצר מהצפוי לזירות המלחמה והוטלו לקרב, בגולן החלו הסורים נדחקים לאחור (עד שיכחו לשלטה ישראלית ב-10 באוקטובר), ואילו בסיני נמנעו הישראלים לאחר ה-9 באוקטובר מלהגרר לקרבות שחיקה בקו גבעות החתים.

ב-11 באוקטובר החל צה"ל לנוע לעבר דמשק, ובזירה הבין-לאומית גבר לחץ המעצמות ובעיקר זה של ברה"מ להפסיק את המלחמה.

מצב עניינים זה הביא ב-12 באוקטובר להכנסה חפוזה ובלתי מתוכננת של חלוץ הכוח העיראקי באגף כוחות פיקוד הצפון, ולהחלטה מצרית להקדים ולבצע את שלב ב' של תכניתם, בטרם הושלמו ההכנות המלאות לכך. על החלטה זו שילם צבא מצרים ב-14 באוקטובר מחיר כבד של אבדן כ-200 טנקים. ב-13 באוקטובר הזיזו אף הירדנים כוח משלוח לזירה הסורית, ובכך שיתפו עצמם במלחמה מבלי להסב נזק חמור למולדתם.

החלטת סאדאת על הפסקת האש

אור ל-20 באוקטובר החליט סאדאת "כלב שותת דם", כדבריו באגרתו לאסד, להיענות לקריאת המעצמות להפסקת אש. עד אז לא נעתר סאדאת ללחץ, (בעיקר של ברה"מ) להפסיק את המלחמה, ולא זו מעמדתו זו הן לאחר ההתקפה הישראלית לעבר דמשק, הן לאחר כישלון ההתקפה המצרית ב-14 באוקטובר, והן משנתגלו לו ממדי הצליחה הישראלית ב-17 באוקטובר. המפנה חל ב-18 באוקטובר. ניסיונות מצריים להכיל את ראש הגשר משני צדיו נכשלו. בשל כישלון זה ובשל הצעתו של הרמטכ"ל המצרי, שאדילי, ב-19 אוק' לפנות את הגדה המזרחית, הורח הלה מתפקידו.

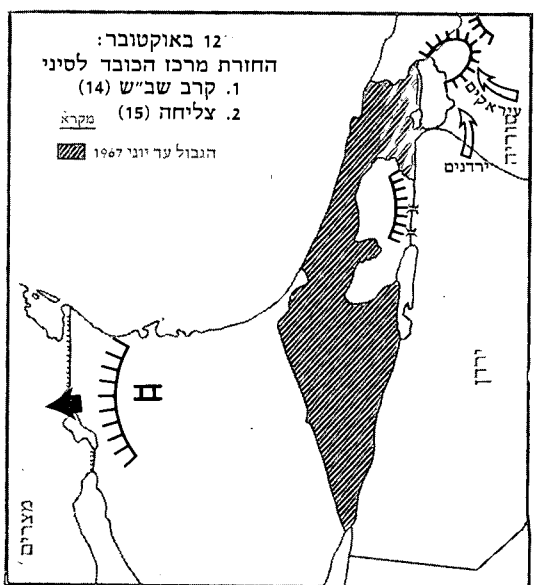
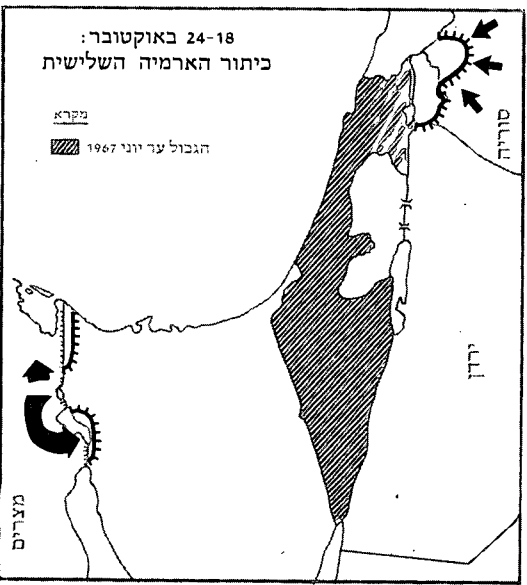
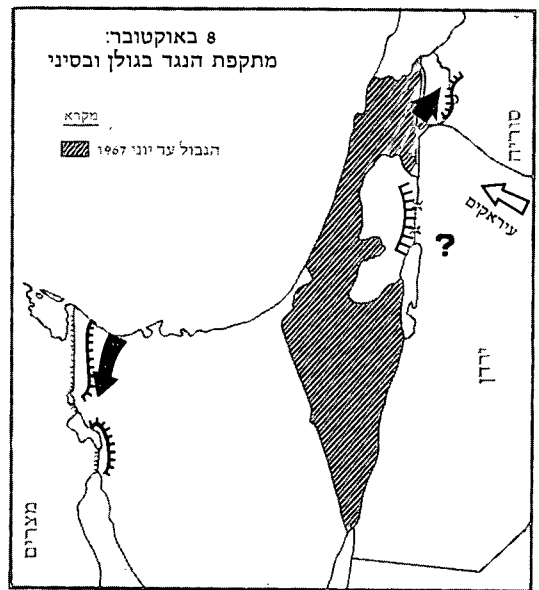
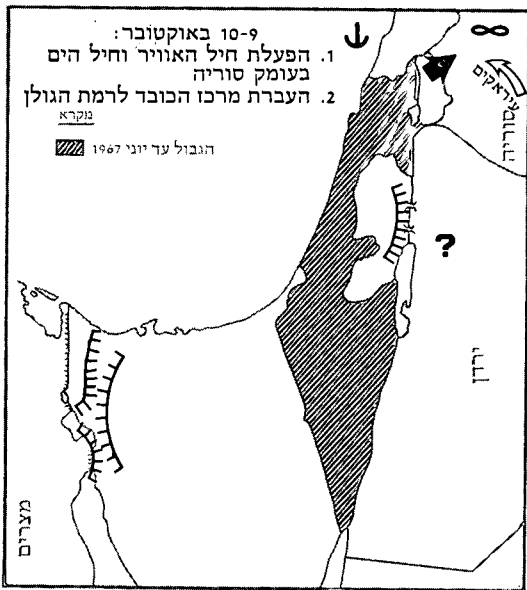
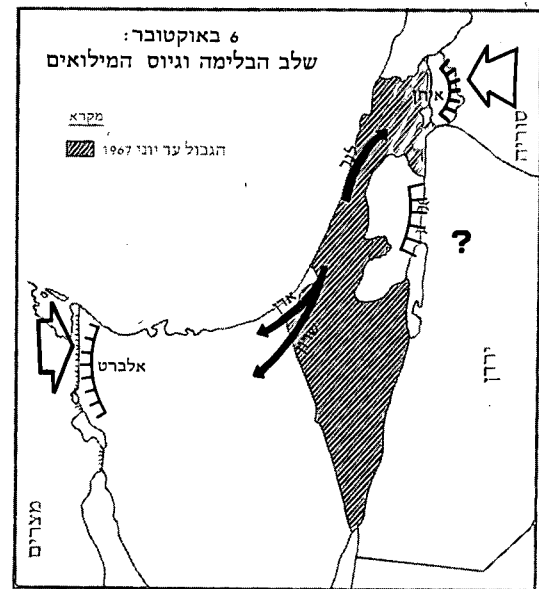
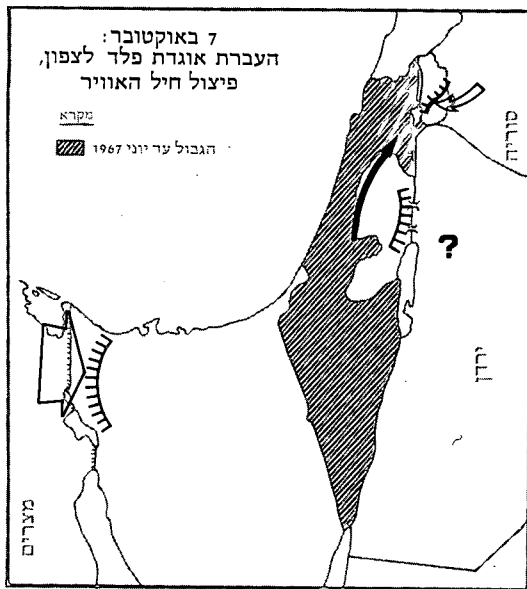
מצב עניינים זה העמיד את סאדאת על "קרני דילמה", לאן יפנה צה"ל? לעבר ארמיה 3, לעבר ארמיה 2, או לעבר קהיר? יתר על כן, הישגיו הצבאיים המוגבלים, אך המרשימים, שהושגו במילואים כבר בימים 6-8 באוקטובר הועמדו בסכנה מוחשית, בפעם הראשונה מאז פרצה המלחמה.

נסיבות אלה הובילו את סאדאת להחלטה לבקש הפסקת אש. זו לא מומשה ב-22 באוקטובר, ואז לחץ נשיא מצרים לבצעה בהקדם, לפני שתכותר ארמיה 3, או אף תושמד.

סמוך להחלטתו של סאדאת הפעילו ארצות הנפט הערביות את נשקן. ב-19 באוקטובר הטילה סעודיה חרם על משלוחי נפט לארה"ב. "נשק" זה לא הופעל במלחמה מות קודמות, ונראה כאילו היה זה הפעם חלק ממהלך מתואם. האמנם? בספרו של סאדאת אין כל עדות לכך. ניתוח כלכלי קר מצביע על כך, שלמעשה תפסו הסעודים "טרמפ" על המלחמה. בפועל, התלכד אינטרס כלכלי מובהק של מפקות הנפט עם הפעילות הצבאית.

ההחלטות האסטרטגיות הישראליות

שמונה הן ההחלטות המרכזיות הישראליות במלחמת יום הכפורים: שלוש מהן (שהוכי רעו בימים 6-8 באוקטובר) עמדו בסימן נתוני הפתיחה וההפתעה, אך בה במידה בנטייה

לפעול בקווים כלליים של מתאר המלחמה, כפי שנחזה מראש. חמש ההחלטות הבאות (שהוכרעו בימים 9-19 באוקטובר) עמדו בסימן הרצון לסיים את המלחמה ובמיקוד הפעילות ההתקפית לחזית אחת בלבד. ההחלטות היו:

1. 6 באוקטובר – לא לבצע מתקפת מנע.
2. 7 באוקטובר – העלאת אוגדת פלד לגולן.
3. אור ל-8 באוקטובר – התקפת הנגד.
4. 9 באוקטובר – הפצצות בעומק סוריה.
5. אור ל-10 באוקטובר – התקפה לתוך סוריה.
6. 12 באוקטובר – המתנה לקרב השריון בסיני.
7. אור ל-15 באוקטובר – הצליחה.
8. 18 באוקטובר – המשך פעולה מראש הגשר.

מתקפת המנע

בשעות הבוקר של ה-6 באוקטובר פסק קבינט המלחמה, בניגוד לדעת הרמטכ"ל, שלא תבוצע מתקפת מנע אווירית בזירה הסורית – כנגד שדות תעופה, מערך הטילים וכוחות בקו – וזאת חרף ידיעות בטוחות על מלחמה באמצעות ארה"ב העבירה ישראל שדר למדינות ערב בו הבהירה כי תימנע מפעולה כזו. קיסניג'ר אף הזהיר את ישראל מפעולה כזו.

ביסוד החלטה זו נצבו שני גורמים:

- א. עדיין שררה הנחה, כי ניתן למנוע את המלחמה, אשר כאמור לא הייתה רצויה לנו, ועל אחת כמה וכמה כאשר כוחות המילואים לא גויסו בפועל.
- ב. חשש שלא נקבל סיוע אמריקני במהלך הקרבות.

בשלב זה ברור היה, שמעמסת ההגנה תהיה על כוחות סדירים קטנים, ואלה יישחקו בקרב בלימה קשה, עד להגעת כוחות המילואים.

העלאת אוגדת פלד

בבוקר ה-7 באוקטובר החליט הרמטכ"ל את ההחלטה האסטרטגית היחידה שלא בשיר תוף קבינט המלחמה, לפיה יש להעלות את אוגדת פלד לגולן, ומעט לאחר מכן להפנות את חיל האוויר לזירה זו.

עד להחלטה זו נראה היה לרמטכ"ל, כי למרות נתוני הפתיחה מתנהלת המלחמה על פי קווי המתאר שנחזה לפנייה: הכוחות הסדירים (הגם שנשחקו) השיגו הכלה של הכוחות התוקפים בסיני ובגולן, וכוחות המילואים זרמו לחזיתות. מצב ענינים זה אפשר להתחיל בהכנות להתקפות נגד. ב-7 באוקטובר בבוקר החל חיל האוויר לתקוף את מערך הטילים המצרי, על מנת להשיג עליונות אווירית, כתנאי מוקדם להשתתפותו בהתקפות נגד בקרב היבשה, לרבות ממערב לתעלה. הוראת הרמטכ"ל נבעה משינוי לרעה בהערכת כוח העמידה של כוחות פיקוד הצפון, עד כדי חשש לכיבוש הגולן על ידי הכוחות הסוריים.

בהמשך אותו יום הופעל חיל האוויר חליפות בשתי הזירות: בבוקר תקף את מערך הטילים במצרים והופנה לגולן; ב-1100 תקף את מערך הטילים הסורי; ובצהריים הופנה בחלקו נגד כוחות מצריים שנעו (כביכול) מורחה.

באותו יום היה צה"ל נתון על "קרני דילמה", בעקבות חשש להתערבות כוחות ירדניים במערכה. לא ידענו אז שהמצרים עומדים לעבור באותו יום לשלב "עצירה אופרטיבית"; נהפוך-הוא, הנחנו כי אלה ינצלו את מיעוט הכוחות מולם, וימשיכו בתנופת המתקפה לעבר המעברים.

מתקפת ה-8 באוקטובר

חרף התמונה הקשה לא קיבל קבינט המלחמה בערבו של ה-7 באוקטובר את הערכתו הפסימית של שר הביטחון והצעתו לסגת למעברים, והסמיך את הרמטכ"ל לבדוק את המצב בזירות ולהחליט על מתקפת נגד. ואמנם, לאחר שון בתכניתו, במפקדה הקדמית של פיקוד הדרום, החליט הרמטכ"ל אור ל-8 באוקטובר לתקוף למחרת בגולן ובסיני.

שני גורמים עמדו ביסוד החלטה זו:

א. הצטברות כוחות המילואים הייתה מהירה מהצפוי, למרות האלתור שבגיוסם (ואולי בגלל).

ב. עדיין שלטה התחושה, כי תנופת המתקפה הערבית בסיני ובגולן לא נפסקה, ויש לבלמה.

בשלב זה עדיין תאמו ההחלטות את מתאר המלחמה. החלטת הרמטכ"ל דמתה לדעת אלו אשר במשחקי המלחמה צידרו בהתקפת נגד על כוחות ערביים, בטרם יתארגנו אלה להגנה או להמשך התקרבות. ההנחה הייתה, כי למחרת יתקוף צה"ל במסות של טנקים ובסיוע אווירי, ויטה את הכף במלחמה כולה.

העברת מרכז הכובד לגולן

ההחלטות בימים 9-11 באוקטובר עמדו בסימן מן העברת מרכז הכובד לגולן. ב-9 באוקטובר בר אישר קבינט המלחמה לרמטכ"ל להפיל את חיל האוויר בעומק סוריה כנגד מטרות כלכליות וצבאיות. הרקע להחלטה זו טמון באירועי היום הקודם: מתקפת הנגד של פיקוד הדרום נכשלה. בגולן נכנסה אוגדת פלד לקרב והייתה את הכף, אך עדיין היו כוחות סוריים בעומק שטח הרמה.

מעתה, ברור היה, כי לא ניתן להשיג הכרעה בשתי הזירות כאחת. על הכוחות בסיני, (שעליהם מונה רביאלוף בר-לב כמפקד חזית) הוטל להימנע מקרבות התקפה ושחיקה. אותו יום נעשו גם הכנות להקמת קו הגנה שני בגולן ובסיני. החל משלב זה שאפה ישראל לקצר את משך המלחמה. על רקע האמור לעיל ניתן להבין את הסלמת המלחמה על-ידי הכנסת חיל האוויר לעומק סוריה, הסלמה שעשויה הייתה לזרז הליכים בין-לאומיים להפסקת

המלחמה. על רקע זה ניתן גם לראות את ההחלטה שנתקבלה ב-10 באוקטובר, לתקוף בתוך שטח סוריה. על-ידי מתקפה זו ניתן היה להוציא את סוריה מהמערכה, וגם להרתיע את ירדן, שער אז נמנעה מפעולה.

להחלטה על העברת מרכז הכובד לצפון, תרמו ללא ספק גם הישגי פיקוד הצפון בקרב ההגנה, המעבר המהיר להתקפת נגד וסילוק הסורים מהרמה עד ל-10 באוקטובר. בקבלת ההחלטה על התקפה הכריע הקבינט לצד הרמטכ"ל, בוויכוח שנסב בינו לבין סגנו אשר המליץ להימנע מלתקוף בגולן, ותחת זאת להעתיק את מרכז הכובד לסיני, להעביר לשם כוחות ולתקוף.

העברת מרכז הכובד לסיני

ב-12 באוקטובר, בטרם תקף כוח עיראקי באגפם הדרומי של כוחות פיקוד הצפון, החליט קבינט המלחמה להעביר את מרכז הכובד של המלחמה לסיני, לקדם מתקפת שריון מצרית צפויה, ולהתכונן למבצע צליחה. ברקע החלטה זו עמדו הגורמים הבאים:

1. רצון לקצר את המלחמה. שאיפה זו גרמה לישראל אף ליוזם השגת הפסקת אש ב-12 באוקטובר, אלא שזו לא נתממשה בשל התנגדות מצרים.

2. תחושה כי כוחות פיקוד צפון מיצו את יכולתם בקרב ההתקפה, ולא יוכלו עוד להגיע להישגים משמעותיים.

3. תחושה שחיל האוויר הגיע ל"קרי אדום", שבתוך כמה ימים לא יאפשר השתתפות בקרב היבשה.

4. ידיעה (שיורטה) על צליחת ריביוזית השריון המצריות. ידיעה זו הכריעה בוויכוח בין מצדדי הצליחה למתנגדיה.

אור ל-15 באוקטובר החליט קבינט המלחמה על ביצוע מבצע "אבירי לב" – צליחת התעלה במגמה לחייב את המצרים להסכים להפסקת אש. תרמה להחלטה זו לא במעט הצלחת קרב ה-14 באוקטובר, בו הושמדו, כאמור, כ-200 טנקים מצריים. באשרו את התכנית החוזיר הקבינט את צה"ל למתאר המלחמה שצפה העברת המלחמה לגדה השנייה של התעלה על מנת להכריע במלחמה, אלא שבפועל נדחה שלב זה, מאחר שלא היה סיפק ביד חיל האוויר להשמיר את מערך הטילים נ"מ ביד באוקטובר, ובשל כישלון התקפת הנגד ב-8 באוקטובר.

18-22 אוקטובר

השבוע האחרון במלחמה, על פעולותיו והחלטותיו, עמד בסימן סיום מלחמה, ולקראת סופו (מ-22 באוקטובר) בסימן הפסקת אש קרבה. ב-18 באוקטובר קיים מוצב הפיקוד העליון ריון ברמת האסטר-טגיה-רבתי. היה זה הריון הפועל בעי-צם ימי המלחמה בו נכחנו בפועל מטרות המלחמה. סגן הרמטכ"ל סבר, כי עד כה ניהל צה"ל מלחמה על עצם הקיום; כתוצאה

החלטות אסטרטגיות במלחמת יום הכיפורים

השלב	מועד	ישראל	ערבים	מעצמות
פעולה ישראלית וערבית לפי מתאר המלחמה	6/10 7/10 ליל 7-8/10 8/10	לא לבצע מתקפת מנע להעלות את אוגדת פלד לגולן לתקוף נגד ב"8/10	לתקוף בסיני ובגולן, לבצע עצירה אופרטיבית בסיני	בינוס ראשון של מוהב"ט
העברת מרכז הכובד לגולן	9/10 10/10	לתקוף מטרות אסטרטגיות בסוריה להעביר את מרכז כובד המלחמה לגולן		רכבת אווירית רוסית לסוריה
החזרת מרכז הכובד לסיני	12/10 ליל 14-15/10	לבקש הפסקת אש; להתכונן לקרב שב"ש בסיני לצלוח ב"15/10	מצרים – להקדים שלב ב'; (כוח עירקי תוקף באגף כוחות פיקוד צפון)	רכבת אווירית אמריקנית לישראל
פעולה בלי "שעון חול פוליטי"	18/10 ליל 19-20/10	להמשיך לתקוף מראש הגשר	מצרים - להסכים להפסקת אש (חרם נפט סעודי)	
מבצעי סיום המלחמה	22/10 23/10 24/10 25/10	להגיע לאגם המר לכתר את ארמיה 3 לכבוש את סואץ		החלטת מוהב"ט 338 החלטת מוהב"ט 339 כוננות גרעינית אמריקנית

• ניתן תוח החלטות המרכזיות ובעיקר בימים 6-8 באוקטובר יכול ללמד על מקום משחקי המלחמה וחיבותם ביצירת מתאר המלחמה, ועל החשיבות העליונה בשילוב הדרג המדיני, לא רק במהלך המלחמה, אלא בריונים ובמשחקים שלפניה.

• ההחלטות במלחמה הושפעו מאיכות החומר המודיעיני ויכולת ניתוחו על-ידי אנשי המודיעין והמפקדים. דוגמאות בולטות לכך – אי הידע על "העצירה האופרטיבית" המצרית ב-7 באוקטובר, ולעומתו ידע על צליחת הדיכויים המצריות ב-12 באוקטובר.

• ויכוחים וריונים הנם חלק אינטגרלי ואפילו חיובי במהלך מלחמה, אולם לא ביצועים חלקיים או אי ביצוע הוראות וכוונות דרג פיקוד, או דיווח לוקה, כפי שנתגלו במלוא חריפותם בקרב ה-8 באוקטובר בסיני ובמקרים אחרים. התנהגות כזו מעמידה בסימן שאלה כל החלטה ושיקול דעת של המטכ"ל.

• דומה שמעבר לכל שומה על מפקדים להיות מודעים לתיאוריה הצבאית הקלאסית, ויותר מכל למושג "חיכוך במלחמה" של קלאוזוביץ, אשר תמציתו קובעת, כי מה שקורה בשדה הקרב אינו דומה בהכרח לתכנון בחדר המלחמה. בקרב אנו פועלים בממד יוצר התנגדות (או כהגדרתו של פרופ' הרבכי: "האסטרטגיה הנה קונפליקט טי"ת") וכל גורם, פעוט ערך לכאורה, עלול לשנות את פני המערכה.

הערות

1. הנחיות סאראת לשר המלחמה מ-1 באוקטובר 1973 (סאראת, סיפור חיי, עמ' 251-252).
2. שם, עמ' 199.

איתו יום הסכים סאראת להפסקת אש. הסכמה זו היוותה תחילת "ספירה לאחור" לסיום המלחמה. בצד הישראלי, לעומת זאת, שררה הנחה, כי "שעון החול הפוליטי" אינו פועל בשלב זה, והפסקת אש, אם תחול, תתחיל לא לפני ה-22 באוקטובר. יתר על כן, ישראל לא שאפה עתה להשגתה.

ואכן, עד אור ל-22 באוקטובר נעו כוחות אוגדות ברן וקלמן דרומה בהתקדמות מחושבת ואיטית, תוך חיסול כוחות מצריים משהים ובסיסי טילים, כתנאי להשגת עליונות אווירית שתאפשר התקדמות מהירה יותר.

בבוקר 22 באוקטובר נתקבלה החלטת מועצת הביטחון 338 שקבעה, כי האש תיפסק בו ביום בשעה 18.52. משלב זה עמדו ההחלטות בסימן הרצון להשיג מקסימום הישגים עד סיום המלחמה. בשלב זה, לראשונה במלחמה, שלט חיל האוויר הישראלי שליטה מלאה במרחב הקרב היבשתי. כוחות פיקוד הדרום נדרשו למאמצים כדי להגיע לאגם המר, וההתקדמות הפכה למהירה משהייתה.

משלא נכנסה הפסקת האש לתוקף באותו ערב, הונעו הכוחות לכיתור ארמיה 3, ובבוקר 24 באוקטובר, סמוך לתחילת הפסקת האש השנייה, נעשה ניסיון כושל לכיבוש העיר סואץ.

בטבלה מרוכזת ההחלטות האסטרטגיות המרכזיות במלחמת יום הכיפורים, והעיון בה עשוי להמחיש את המפגש והעימות בין ההחלטות הישראליות והערביות. נמנעתי מלדרג בטיב ההחלטות, ודי לי בהצבת העובדות המרכזיות וב"חיתוכי מצב". אסתפק בכמה הארות הנובעות מ"משחק המלחמה לאחור" שערכתי.

מכך לא ניתן עוד להשיג את מטרות המלחמה המקוריות, דהיינו למנוע כל הישג צבאי ולהנחיל לאויב מפלה, ולכן יש לשאוף להגיע לסיום הקרבות, על-ידי מהלך לעבר ארמיה 3, או פעולה באגפים, בפורט סעיד או במפרץ סואץ, שיקנו לצד הישראלי עמדת מיקוח טובה. לעומתו סבר הרמטכ"ל כי חרף נתוני הפתיחה השגנו את מטרות המלחמה בסוריה, וכי ניתן להשיג גם במצרים; ולכן יש לשוב למטרות המלחמה המקוריות (השמדת צבא ושיפור קווים), ולחייב את מצרים להסכים להפסקת אש ובכך להימנע גם ממלחמת התשה. מעניין שהרמטכ"ל כלל במטרות המלחמה גם מניעת הישג מדיני, אם כי סעיף זה הושמט עוד לפני המלחמה. דעת הרמטכ"ל היא שנתקבלה ואושרה על-ידי קבינט המלחמה. כרקע להחלטת הרמטכ"ל ב-18 באוקטובר יש לראות את האירועים מאז החל קרב הצליחה אור ל-16 באוקטובר. התכנון חזה הגעת כוחות ישראליים לסואץ תוך 72 שעות, אולם גורמי "חיכוך" אופייניים מנעו זאת. המצרים לא עמדו על הצליחה ומהותה עד לערב ה-16 באוקטובר. כשניסו לאחר מכן לפגוע בראש הגשר, נכשלו במאמציהם, אולם הם הצליחו לעכב מעבר כוחות ישראליים משמעותיים לגדה המערבית, עד ערב ה-17 באוקטובר, ובו בזמן הזרימו כוחות וסגרו את החלל הריק מכווחות ממערב לאזור הצליחה. משמעות הרבר הייתה – צורך בלחימה ישראלית לפריצה מראש הגשר, כדי להמשיך ולהתקדם. ואכן כך היה ב-19 באוקטובר, היום בו הכריע הרמטכ"ל בעד שימת דגש על תנועה לכיתור ארמיה 3, על פני התנועה צפונה לעבר ארמיה 2.

מלחמת יום הכיפורים

מבט היסטורי לרמה האסטרטגית

אל"מ (מיל') ד"ר מאיר פעיל

דומה כי מאז פרוץ מלחמת העצ-
מאות ועד ימינו לא נערך נסיון על
ידי ההנהגה העליונה המדינית
והצבאית של ישראל לנסח באופן
שיטתי ומלא את התורה האסטרט-
גית המשתנית של מדינתנו, על פי
צרכי התפתחות הכוח והאינטרסים
של המדינה. בעומס ניהול חיי היום-
יום בעתות מלחמה ובעתות רגיעה
(שגם בהם היו שלובים קטעי לחי-
מה) לא מצאו לעצמם קברניטי
המדינה את הפנאי הדרוש כדי
לנסח את תורת המלחמה הישרא-
לית באורח מסודר. לכן יתקשה כל
חוקר לתאר ולנתח את האסטרטגיה
הישראלית, אם יצמצם את מחקרו
רק למסמכים של הנוגעים בדבר. כל
הרוצה לקבל תמונה על התפתחות
התפיסה האסטרטגית הישראלית
יטיב אפוא לעשות, אם יתרכז
בעיקר במעקב אחר האירועים המל-
חמתיים, אשר התרחשו בפועל;
ומתוך העיון בהשתלשלות האירו-
עים ינסה לסכם לעצמו את ההתפת-
חות התיאורטית הנובעת והצומחת
מתוך המעשים.

מה בין 1948 ל-1968

את מלחמת העצמאות ניהלו "היישוב המ-
אורגן" ומדינת ישראל לפי הדוקטרינה
האסטרטגית הגורסת דפנסיבה בשלב ה-
אסטרטגי הראשון ואחר כך מעבר לאופנסי-
בה. התפיסה האסטרטגית הציונית גרסה
מראש כי אנו מסכימים, באורח עקרוני,
להחלטת עצרת האו"ם מיום 29 בנובמבר
1947, ולא ניוזם מהלכים צבאיים כדי להפר
אותה. אם הערבים-הפלסטינים ומדינות ערב
יחליטו להפר את החלטת או"ם, ולתקוף
ברחבי ארץ ישראל בשיטות גרילה או
במלחמה סדירה אנו נתגונן, נבלום את
מתקפותיהם, ובשלב האסטרטגי השני נע-
בור. למתקפות שתונחנה ביזמתנו כדי
להדוף את הפולשים ואולי אף להעביר את
המלחמה אל מעבר לגבולות ה"חלוקה",
ואף מעבר לגבול המנדטורי של ארץ
ישראל. ארגון ה"הגנה" (עד 1 ביוני 1948)
וצה"ל (מ-1 ביוני) פעלו לפי דוקטרינה
אסטרטגית זו, גם אם מעולם לא ניסחוה
במפורש. לא נותר לנו, ההיסטוריונים, אלא
לנסח כחכמים לאחר מעשה.

מיו לאחר סיומה של מלחמת העצמאות,
שהתבטא בחתימת ארבעת הסכמי שביתת-
הנשק (עם מצרים, לבנון, עבר-הירדן
וסוריה) התארגן צה"ל מחדש. רוב הלוחמים
שוחררו והועברו לכוחות המילואים. צה"ל
אורגן מחדש על פי דוקטרינה דפנסיבית-

אופנסיבית שגרסה כי, גם בעתיד אם תפרוץ
מלחמה סדירה רצינית, היא תתחיל ביזמת
מתקפה ערבית כוללת או חלקית ואנו
נידרש בשלב האסטרטגי הראשון, הדפנסי-
בי, לבלום אותה. לאחר מכן יעבור צה"ל
לשלב השני, האופנסיבי, וינחית מתקפת נגר
אחת או כמה גם מעבר לתחומי המדינה. רק
בתחילת שנות החמישים, לאחר עיון מעמיק
בכל מגוון אפשרויות המלחמה הסדירה
שהעולם הערבי יכול לפתח כנגד ישראל
במקרה של "סיכוב שני", התחלנו להבחין
בשתי תופעות מכריעות, אשר הביאו לשינוי
מהפכני בתפיסה האסטרטגית שלנו: האחת
— העובדה שבגבולות שביתת הנשק, לא
היה למדינת ישראל עומק אסטרטגי סביר,
יצרה את הסכנה שבמקרה של מתקפה
סדירה, עלולים הערבים להגיע תוך מספר
ימים, בשלב האסטרטגי הראשון, לנקודות
מפתח חיוניות במדינת ישראל. כך נוצרה
סכנה של כיבוש באר שבע או איום עליה,
ניתוק ירושלים, כיבוש צומת בית-ליד ואיום
על נתניה. התופעה המראיגה השנייה נבעה
מן החשש כי בשעה שצה"ל יגויס כולו ויהיה
מוכן לפתוח בשלב האסטרטגי השני ולהנ-
חית את המתקפה כנגד הפלישה, יקומו
המעצמות ויכפו הסדרי הפסקת אש, שיקפי-
או את המצב או ירחו את מתקפות הנגר
שלנו ויאפשרו נוכחות ערבית ממושכת
בתחומי מדינת ישראל.

כתוצאה מניתוח שיטתי של שתי תופעות
אלה הלכה והתגבשה דעה כי מן הראוי
לאמץ שיטה אסטרטגית חדשה, אופנסיבית-
דפנסיבית, על פיה לא תמתין מדינת ישראל
למתקפה ערבית סדירה, אלא תעקוב
בדריכות אחר המהלכים האסטרטגיים וה-
אופרטיביים של ארצות ערב. משתסתמן
אפשרות של מתקפה ערבית בזירה אחת או
בכמה, יופעל צה"ל בשלב הראשון, האופנ-
סיבי, למתקפת מנע מקדימה בגזרות האסטי-
רטגיות הנוגעות ברבר, כדי להשמיר את
כוחות האויב המתכנסים למתקפה וכדי
לתפוס חלקים משטחי האויב, במגמה ליצור
עומק אסטרטגי, בשטחי מדינות ערב שאפ-
שר להתגונן ולעבור לשלב השני —
הדפנסיבי. הפיקוד העליון של צה"ל, לא
גיבש לעצמו מעולם, במסגרת החשיבה
האסטרטגית, עמדה חד משמעית ארוכת
טווח לגבי שטחי אויב אלה. מעולם לא
הוחלט האם הכוונה להחזיק בהם לאורך
ימים לצרכי סיפוח מלא, או שמא רק עד
יעבור האיום במתקפה ערבית צפויה. היה
ברור כי שאלת השליטה ב"שטחים" תיקבע
קודם כל על-ידי הדרג המדיני על פי
שיקולים מדיניים ובהתאם למערכת הלחי-
צים הבינלאומית שתיווצר בעקבות מתקפת
המנע.

בעקבות השינוי אשר חל בתפיסה האסטי-
רטגית, חל גם באורח הדרגתי במהלך שנות
ה-50, שינוי מהפכני במבנה הכוחות המזו-
ינים. התופעה העיקרית שהתרחשה הייתה
חיזוק האלמנט ההתקפי של צה"ל: השריון,

הצנחנים וחיל האוויר. משתגבשה החל-
טה לאמץ את האסטרטגיה האופנסיבית-
דפנסיבית הוחלט להשתמש בה לא רק
כשיטת מלחמה בפועל, אלא גם לצרכי
מניעת מלחמה. סוכם כי מן הראוי להרתיע
את האויב הערבי הפוטנציאלי לבל יתכנס
מלחמה התקפית נגד ישראל. ישראל דאגה
להעביר לממשלות ערב את החלטתה בדבר
שינוי התפיסה האסטרטגית בתקווה שבכך
תרתענה מדינות ערב מלנקוט יזמה התקפית
סדירה. פה ושם אף טרחה ישראל להבהיר
למדינות ערב מה עלול להתפרש על ידה
כסיבה למתקפת מנע. (לדוגמה: כניסת
כוחות עיראקיים משמעותיים לגדה המזר-
חית של ממלכת ירדן עלולה להביא את
ישראל לכבוש את הגדה המערבית כדי
לקדם את פני העיראקים על הירדן.) דומה
כי על אף שינוי האסטרטגיה הצבאית ניתן
לקבוע כי המדיניות נותרה, בכל זאת,
דפנסיבית ביסודה שהרי ישראל לא התכוור
נה מעולם לחסל או "להוציא מן התקן" אף
מדינה ערבית, אלא רק להכטיח את קיומה
של מדינת ישראל. על פי האסטרטגיה
האופנסיבית-דפנסיבית ניהל צה"ל שתי
מלחמות מוצלחות: מבצע "קדש" ומלחמת
"ששת הימים". פינוי סיני ורצועת עזה לאחר
מבצע "קדש" עקב לחץ שהפעילו המעצמות,
החזיר את מדינת ישראל אל ממדיה שלפני
המבצע וגרם לכך שהדוקטרינה האופנסי-
בית-דפנסיבית המרתיעה המשיכה לשרור
בתודעת הפיקוד העליון גם בתקופה שלאחר
מכן, ואף להשתכלל.

לאחר הניצחון במלחמת ששת הימים לא
בא תהליך של נסיגה מן השטחים שנכבשו.
הרבר נבע בעיקר ממאזן האינטרסים הבינ-
לאומי שהיה באותה עת נוח לישראל יותר
משהיה בתקופת מבצע "קדש". מכל מקום,
לאחר מלחמת ששת הימים מצא צה"ל את
עצמו מקיים שליטה ממושכת על שטחים
נרחבים יחסית מעבר לתחומים הטריטור-
יאליים הקודמים, ברמת הגולן, בגדה
המערבית, ברצועת עזה ובכל חצי האי סיני.
חיכוכי המגע הצבאיים היומיומיים, אשר
התחוללו בחלק הקדמי ביותר של השטחים
הללו החל מסוף 1967: בתעלת סואץ,
במפרץ סואץ, בבקעת הירדן ובקווי המגע
עם הסורים ברמת הגולן, ריתקו את תשומת
לבו של הפיקוד העליון הישראלי לחלק
הקדמי של "השטחים המוחזקים" במשך
תקופה די ממושכת. אט אט החלה לפעפע
בקרבנו ההרגשה וההכרה כי, סוף סוף,
לאחר שנות דור השיגה לעצמה מדינת
ישראל עומק אסטרטגי דפנסיבי כלפי
שכנותיה. כך שאנו יכולים לאחר הפסקה
של שנות דור, לאמץ לעצמנו מחדש בפועל,
דוקטרינה אסטרטגית רגועה יותר המסתמ-
כת על העומק הגיאוגרפי, היינו: אסטרטגיה
דפנסיבית-אופנסיבית. אימצנו לעצמנו את
ההשקפה כי יש לנו עומק אסטרטגי סביר
המאפשר לספוג ולבלום בשלב הראשון
מתקפות של האויב על-ידי הכוחות הסדי-

רים ולאחר מכן, בעקבות גיוס המילואים, נצא למתקפות נגד. מתקפות נגד אלה נועדו לפחות להרוף את הפולשים הערביים אל מעבר לקווי ההתחלה שלהם, אם לא יותר מכך. על-ידי נקיטת מהלכים ותמרוני התקפה שיתפשטו על עורף האויב אף מעבר לקווי ההתחלה שלהם, אם לא יותר מכך. על-ידי נקיטת מהלכים ותמרוני התקפה שיתפשטו אל עורף האויב אף מעבר לקווי ההתחלה שלו בכיוונים שונים ומגוונים: אם אל הגדה המערבית של תעלת סואץ, אם אל מרחבי עבר הירדן המזרחי, אם לעבר הר הירוויים כדי להשיג חיץ טריטוריאלי בין ירדן לסוריה, אם אל דרום הלבנון ו"הפתח-לנד" ואם כדי לאיים על בירת אויב דוגמת קהיר או דמשק.

השיבה אל הקונספציה הדפנסיונית-אופנסיונית נבעה גם מן העובדה שמאזן העמדות הבינלאומי כלפי ישראל התפתח באורח שלילי מאז תום מלחמת ששת הימים. היה ברור כי אפילו ארה"ב אינה מוכנה לתמוך במתקפת מנע ישראלית, ותוכל להשלים לכל היותר עם מבצע פשיטה קצר דוגמת הפשיטה על כראמה (1968), פשיטה השריון האמפיבית על החוף המערבי של מפרץ סואץ (1969), הפשיטה על האי גרין (1969), הפשיטות על בסיסי אש"ף ומפקדותיו בטריפולי ובכירות (1972) והפעלה מוגבלת של חיל האוויר בעומק שטחי האויב.

האסטרטגיה הישראלית ערב מלחמת יום הכיפורים

בהעדר התפתחות מדינית ומשלא חל כל שינוי במעמד הצבאי של ישראל בשטחים אשר נכבשו במלחמת ששת הימים הפך הרצון לשמור על המצב הטריטוריאלי הקיים לאחר מלחמת ששת הימים, לאינטרס האסטרטגי הבסיסי עבור ישראל. אינטרס זה היה "האני מאמין" הישראלי בכל מהלכי "מלחמת ההתשה" עד אוגוסט 1970. מש"הושגו הפסקת האש והקפאת המצב באוגוסט 1970 ביזמת ארה"ב, ומשהתברר כי לא מסתמן כל שינוי מדיני בעקבות הפסקת האש, קיבל אינטרס ישראלי זה מעמד של סיכוי בר הגשמה. מצב זה הפך את האסטרטגיה הדפנסיונית-אופנסיונית לתורת מלחמה מקובלת. הטענה ברמה האסטרטגית בשנים 1972-1973 הייתה כי ישראל אינה יכולה לזכות בשום רווח מן המלחמה הבאה לכן היא ודאי לא תיווץ אותה. אם תפרוץ מלחמה, היא תפרוץ רק ביזמת האויב הערבי ואז תהא מטרתנו האסטרטגית העיקרית "למנוע מן האויב כל הישג צבאי". נגור, אפוא, מראש על המלחמה הבאה, שתפרוץ ביזמת האויב. דבר זה משתקף מכל כדל מידע שהגיע לידיעת הציבור בדבר דיוני הפיקוד העליון ערב מלחמת יום הכיפורים. אולם הוא ניכר במיוחד, בהחלטתה של ראש ממשלת ישראל ביום הכיפורים 6 באוקטובר 1973,

שלא להתיר את הפעלת חיל האוויר הישראלי למתקפה מקדימה נגד הכוחות המצריים והסוריים המכונסים בשטחי ההי-ערכות הקדמיים.

המטרה האסטרטגית שגרסה "למנוע מן האויב כל הישג צבאי" הכתיבה לשלב הראשון של המלחמה שיטת לחימה אופרטיבית וטקטית שעיקרה היה לנהל הגנה קשוחה ועיקשת בחלק הקדמי של "השטחים המוחזקים", במזרח רמת הגולן, בבקעת הירדן ובגורת תעלת סואץ, להיצמד ככל האפשר אל תוואי הקרקע החיוניים ולהניח את כף המאזן במיני התקפות-נגד משוריינות בכל עוצמה אפשרית: פלוגה, גדוד, חטיבה ואוגדה, כדי להרוף במהירות המרבית את התוקפים הערביים אל מעבר לקווי ההתחלה שלהם ואף לפתח פעילות התקפית בעומק שטחי האויב לאחר מכן. גישה זו תאמה גם את הצורך הפוליטי לקיים נוכחות צבאית בקווים הקדמיים ביותר בתקופת מלחמת ההתשה ובתקופת הרגיעה. לא היה וויכוח של ממש ביחס ליישום שיטת הגנה זו ברמת-הגולן ובבקעת-הירדן, כי מרחבי התמרון המשורייני בעורף הגורות הללו מוגבלים בלאו הכי. אולם לגבי זירת צפון סיני ותעלת סואץ, היו מפקדים בכירים שגרסו כי מוטב להציב כוחות קטנים ליד התעלה כדי "לעודד" את המצרים להחדיר כוחות ניכרים אל עומק סיני, שם יושמדו על-ידי עתודות השריון של צה"ל שיחזרו מיד לאחר מכן אל התעלה. הפיסה זו לא נתקבלה בשום מקרה ונחשבה בבחינת תיאוריה של כפירה! הוויכוחים שהתקיימו בשעתם ברמה הטקטית והאופרטיבית בדבר שיטת ההגנה בזירת תעלת סואץ, נסכו למעשה סביב נושא אחד: כיצד להיערך יותר טוב להגנה קשוחה על החלק המערבי ביותר של סיני. היו שטענו כי יש להיצמד אל שיטת המעוזים הגבוהים והנייחים על החוף המזרחי של התעלה בתוספת בניית מערך ביצורים נוסף בעומק הטקטי (כ-10 ק"מ) ולהפעיל את השריון למשימות של תגבור והתקפות-נגד מידיות. היו שטענו כי מן הראוי להפעיל הגנה גמישה יותר ולא להחזיק מערכת ביצורים נייחת כה חזקה וכה בולטת, במקום זאת יש לבסס את ההגנה על מערך קדמי חלש יותר לשם איתור צליחה והשהייתה, על מערך מבוצר ניח בעומק הקרוב ועל התקפות נגד מידיות של יחידות ועוצבות שריון. בכל גירסה ובכל מקרה תוכננו מבצעי מתקפה בכל הגורות אל מעבר לקווי ההתחלה של האויב עבור השלב האסטרטגי השני של המלחמה – השלב האופנסיוני.

הציפייה הייתה כי שלב הבלימה וההדיפה האסטרטגי יהיה קצר מאוד, יומיים-שלושה, כדי שניתן יהיה לעבור תוך זמן קצר ככל האפשר לשלב האסטרטגי השני, ההתקפי. כדי לעמוד באתגר זה של האסטרטגיה הדפנסיונית-אופנסיונית הגורסת הגנה עיקרית במרחב הלחימה הקדמי ומעבר מהיר

למתקפת נגד, צריך היה לבנות את ההגנה על עוצמה צבאית ניכרת. משמע לא רק על הצבא הסדיר, אלא גם על כוחות המילואים של צבא היבשה (שריון, חי"ר, תותחנים, הנדסה, נ"מ, קשר והתחזוקה הקשורה בהם). לכן היה כה חיוני שהמודיעין יספק לצה"ל התראה על מתקפת אויב צפויה ארבעה עד חמישה ימים מראש. התראה זו לא נתקיימה כידוע ערב מלחמת יום הכיפורים, בגלל טעויות אנושיות מאיכות מאוד, אם גם טבעיות, של אישים שהיו מופקדים על העיבוד וההערכה של המודיעין. בסכך הטיפול שנעשה עד כה בפרשה זו דומה כי רבים וטובים שכחו כי הטעות היא מידה אנושית אשר באה לידי ביטוי מדי פעם בפעם בהיסטוריה. אחד המבחנים הקובעים של צבא הוא באיזון מידה ממשית צבא זה למלא את משימותיו על אף טעויות, פה ושם, של חלק מקברניטיו במשך חלק מן הזמן. גדולתו של צה"ל במלחמת יום הכיפורים הייתה שעל אף הטעויות ועל אף ההפתעה הוא הצליח לבלום את מתקפות האויב ברמת הגולן ובמערב סיני תוך מספר ימים ואף להרוף חלק מהן. בשלב השני של המלחמה אף השיג צה"ל חופש פעולה אופרטיבי וטקטי, יצא ביזמות התקפיות על העורף האופרטיבי של האויב, והצליח לכפות על אויביו ניצחון צבאי.

המטרות האסטרטגיות של מצרים וסוריה במלחמת יום הכיפורים

על אף העצמה היבשתית-אווירית הרבה שהפעילו מצרים וסוריה על ישראל במלחמת יום הכיפורים, הן קבעו מטרות אסטרטגיות די מוגבלות לצבאותיהן. זאת, מתוך דרך ארץ מופלגת וזהירות רבה שהעולם הערבי אימץ לעצמו כלפי צה"ל לאחר מלחמת ששת הימים. קביעה זו צה"ל על ניתוח הפעילות של מצרים וסוריה בימים הראשונים של המלחמה וכן על מקורות בינלאומיים וערביים שאחר מהם אף מתפרסם בחוברת זו של "מערכות".

המטרה המדינית של מצרים וסוריה בצאתן למלחמת יום הכיפורים, הייתה להנחית על ישראל שתי מהלומות חזקות שתשבורנה את הקיפאון שהשתרר בעימות הערבי-ישראלי מאז הסדרי הפסקת האש של אוגוסט 1970. מהלומות אסטרטגיות אלה נועדו לאלץ את המעצמות הגדולות ללחוץ על ישראל לחזור "לממדים הטבעיים" של גבולות 1967 (על-פי הגדרת הערבים), מבלי שהעולם הערבי יאלץ לכרות עמה הסכמי שלום מדיניים, שיתנו לישראל גושפנקא של הכרה לגיטימית מצד עמי המזרח התיכון ומדינותיו. אם היה אידיאל מדיני ערבי נכסף מקסימלי ליוזמת המלחמה המצרית-סורית ביום הכיפורים תשל"ד, היה זה להחזיר את היחסים בין סוריה ומצרים ובין ישראל למצב שהיה לפני מלחמת ששת הימים.

המתקפות של מצרים וסוריה הונחתו

במקביל ובמתואם ביום הכיפורים תשל"ד (6 באוקטובר 1973) בשעה 1405. התכנית המבצעית המצרית הייתה לצלוח את תעלת סואץ לכל רוחבה עם חמש דיביזיות במקביל, בסיוע טנקים, ארטילריה, הנדסה, ני"מ וחיל אוויר; לתפוס ראשי גשר בגדה המזרחית של התעלה ולאחר אותם תוך מספר ימים לראש גשר אחד רצוף שיתפוס את קו הגבעות במרחק 10-15 ק"מ ממזרח לתעלה. תוך כדי הלחימה לביסוס ראשי הגשר התכוונו המצרים לכתר את המעוזים שלנו על התעלה, אולם עיקר משימתם היה להדוף את התקפות הגנר המשוריינות הישראליות שתונחנה בתנופה, באומץ ובמהירות, במגמה לגרום לשריון הישראלי מקסימום אבדות. כדי לבצע כהלכה את מלאכת התשת השריון הישראלי ושחיקתו רוכזו אל יחידות החי"ר הצולחות כמויות גדולות מאוד של נשק רקטי אישי נגד טנקים ("סאגרים") ונגד מטוסים ("סטרלה"). הנשק הרקטי האישי נועד לשחוק את השריון הישראלי למן ההתחלה ואילו לאחר הקמת הגשרים היו ההתשה והשחיקה צריכים להימשך באמצעות טנקים ומיקוש הנדסי. פעולה זו, של התשת השריון הישראלי התוקף-נגד במהלך הקמת ראשי הגשר והרחבתם לכלל השריון רצוף אחד, הייתה חיונית מאוד לפי תפיסת המערכה והמלחמה המצרית. רק על פי תוצאות שלב השחיקה התכוון הפיקוד העליון המצרי להחליט אם להעביר לגדה המזרחית אמצעי ני"מ כבדים יותר, ובעקבותיהם גם את עתודת השריון העיקרית (שתי דיביזיות משוריינות, דיביזיה ממוכנת ומספר עוצבות צנחנים) כדי להתקדם אל העומק הישראלי במערב סיני ולתפוס את קו מעברי ההרים, כ-50 ק"מ ממזרח לתעלה, ואת ראס סודר בחוף המזרחי של מפרץ סואץ. ברגע כלשהו, בסוף שלב השחיקה וההתשה או בשלב ההתקדמות אל המעברים הייתה צפויה התערבות מצד המעצמות וכפייה של הפסקת האש.

התכנית המבצעית הסורית הייתה על פי כל הממצאים, לפרוץ את מערך ההגנה הישראלי במזרח רמת-הגולן על-ידי התקפה של שלוש דיביזיות חי"ר ממוכן בסיוע טנקים, ארטילריה והנדסה, ני"מ וחיל אוויר ולהחיר דרך דיביזיות אלה דיביזיות שריון אחת או שתיים במגמה לכבוש את רמת הגולן תוך יום אחד עד שלושה ימים, להיערך להגנה בערך על קו הירדן והכינרת, לקדם טילים ני"מ, לספוג התקפות נגד נמרצות של השריון וחיל האוויר הישראלי, לגרום להם מקסימום אבדות, לשחוק אותם ולהתשים, מתוך הנחה כי במהלך מלחמת התשה זו יכפו המעצמות הסדר כלשהו להפסקת אש כשרמת הגולן נמצאת בידי הסורים. הסורים טענו אח"כ כי עסקו באופן בלתי מחייב גם באפשרות של התקדמות אל תוככי הגליל (נצרת) ובקעת כינרת בתחומי מדינת ישראל, אם השלבים הצבאיים הראשונים היו מתבצעים כהלכה. העצמה שהשקיעו הסורים במתקפה (שלוש דיביזיות חי"ר ממונע ודיביזיות שריון אחת או שתיים) והעובדה שדיביזיה משוריינת אחת, מתוך השתיים (דיביזיה מס' 3) כמעט ולא הוכנסה למערכה בימים הראשונים, מעידה כי כוונותיהם המבצעיות היו מוגבלות יותר מאשר הצהרות חלק ממנהיגיהם לאחר מלחמת יום הכיפורים.

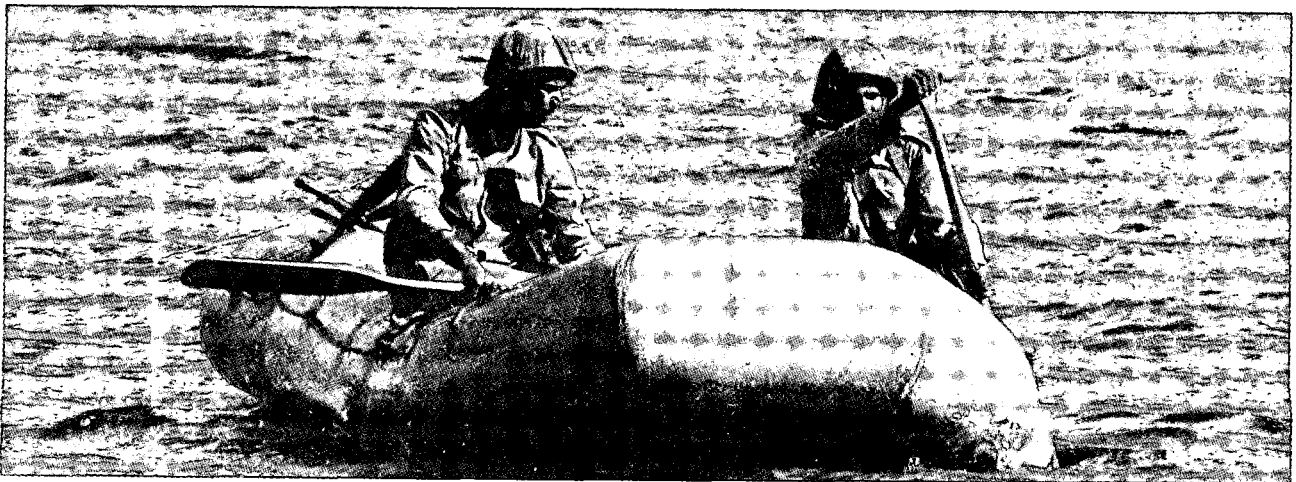
ארבעה הישגים צבאיים לערבים

ההישג הצבאי הראשון והחשוב ביותר של מצרים וסוריה כמלחמת יום הכיפורים היה ההפתעה האסטרטגית והטקטית שהצלחו להשיג כנגד ישראל. גם אם חלק מהישג זה נובע מטעויות מובהקות של ראשי המודיעין ושל ההנהגה הצבאית והמדינית במדינת ישראל, הרי חלק הארי של ההפתעה נובע מתכניות הונאה מתוחכמות של מצרים וסוריה, שהצלחו לשכנע את חברי הפיקוד העליון הישראלי כי הפעילות הצבאית האינטנסיבית של המצרים ממערב לתעלת סואץ במשך קיץ וסתיו 1973, אינה אלא

פעילות אימונים. הצלחת ההונאה המצרית-סורית ערב יום הכיפורים תשל"ד וסיפור ההפתעה שהופתעה ישראל ביום הכיפורים עצמו ראויים להילמד היטב על-ידי אנשי צבא, אנשי מודיעין ומנהיגים מדיניים כדי שיפיקו לקח כיצד להטעות וכיצד לא להיות מופתע.

עצם ההפתעה הביא לכך ששיטת ההגנה הטקטית והאופרטיבית של צה"ל בגזרת התעלה ובגזרת רמת הגולן לא זכתה לעמוד במבחן. פשוט לא זכינו במרווח הזמן המינימלי כדי להיערך על-פי קונספציה הגנתית כלשהי אל מול מתקפה כה מאסיבית. המעוזים בכל הגזרות לא מנעו, לא השגו וכמעט שלא זכו אף לתעל את התקדמות האויב, הם אפילו לא מנעו או עיכבו את המצרים בצליחת תעלת סואץ. יותר משייעו למערכת ההגנה, שימשו המעוזים כמקומות מחסה ומקלט לאנשים וגם זאת רק כאשר האויב לא תקף אותם באופן נמרץ, וזה קרה רק במקומות מעטים. ניתן להניח כי אילו הייתה המערכת הסטטית של המעוזים מאוישת במלואה, כשמשולבים בה כל האלמנטים של האר-טיילריה, שריון והקישור האווירי, היא הייתה תורמת הרבה יותר לבלימת התקדמות האויב, לעיכוב הצליחה ולהשהיית ולתיעולו של האויב, או לפחות להפניית כוחות אויב ניכרים כנגד המעוזים, ועל-ידי כך היה הדבר מקל על התקפות הנגר המידיות של השריון הישראלי. אם כי ברור שדבר זה היה גורם לאבדות רבות בקרב לוחמי המעוזים. מכל מקום, הלקח העיקרי הברור מפרשה זו הוא כי מערך ביצורים סטטי קדמי פגיע מאוד וחשוף להפליא מול הפתעה. לכן, אם שרויים במצב של מלחמה ממושכת ואם אין די כוחות לאיש את המערך הסטטי ברציפות ובהתמדה, יש לבקש שיטת הגנה אחרת, יותר ניידת וגמישה, הבנויה על תצפיות, גייסות מחפים יבשתיים ואוויריים ועל עתודות ניידות בעומק הטקטי והאופרטיבי.

חיילי חי"ר מצריים בעת צליחת התעלה

ההישג הצבאי השני של הצבאות הערביים היה נחלת הצבא המצרי בלבד והוא: **הצלחה מלאה בביצוע צליחה מאסיבית של תעלת סואץ והעברת חמש דיביזיות במקביל תוך פחות מיממה אחת ותוך קרבות מגע עם האויב המופתע.** ההעברה של חיל הרגלים, חיפוי האש של הארטילריה המצרית, הטנקים והסיוע האווירי, ההגנה נ"מ נגד מטוסיו ועיקר העיקרים: היכולת הארגונית והטכנית להקים, תוך לילה אחד, במקביל עשרה גשרים להעברת רכב וטנקים ועשרה גשרים להעברת חי"ר, כל אלה מהווים הישג מבצעי מרשים מאוד המעיד כי הצבא המצרי השקיע הרבה מחשבה, עמל וחריר צות כפרשה הסבוכה של צליחת מכשולי מים. על רקע הקשים, אשר פקדו את צה"ל כקידום הטכניקה והארגון של צליחת מכשולי מים רציניים, מן הראוי ללמוד עד תום את פשר הישגי הצליחה של הצבא המצרי ולנסות להפיק לקח טכני, ארגוני וטקטי גם בנושאי צליחת מכשולי מים וגם בנושאים מורכבים חיוניים אחרים הדרושים עבור מטה שיטתית ופעילות ארגונית מסודרת בקנה מידה גדול תחת אש.

ההישג הצבאי השלישי של צבאות ערב היה, גם הוא, נחלת הצבא המצרי בלבד. אין ספק שהפיקוד המצרי הבכיר למד היטב את לקחי מלחמת "ששת הימים" ואת לקחי מבצעי המחץ המהירים של השריון הישראלי לי לאחר מכן, רוגמת הפשיטה האמפיבית של חיל השריון אל החוף המערבי של מפרץ סואץ ורוגמת תפעול השריון הישראלי במלחמת ההתשה בגזרת התעלה. ייתכן מאוד כי הדי הוויכוח, אשר התנהל בצה"ל על שיטת ההגנה הרצויה בגזרת תעלת סואץ הגיעו אף הם אל המצרים, שהרי היו בין המתווכחים שלא נמנעו מלפרסם דעותיהם בדבר הצורך בהגנה גמישה ובדבר הצורך בהתקפות נגד מתוצות ומיירות כאמצעי התקשורת הפומביים. מכל מקום, המצרים העריכו כי כוחותיהם הצולחים צפויים להתקפות נגד מידיות ומוחצות שיונחתו במהירות על-ידי השריון הישראלי מיד לאחר שיתחילו בצליחה. זאת, כמובן בסיוע אווירי. בהיותם רגישים מאוד וחרדים מפני מחץ השריון הישראלי ובדודעם כי אם ייזרקו מיד אל תעלת סואץ לא יהא הרבה ממש בעצם פתיחת המלחמה, הם פיתחו בחריצות ובמקוריות ראויה לציון שיטה של הגנה נ"ט והגנה נ"מ שתעבור אל ראשי הגשר בגדה המזרחית של התעלה יחד עם חיל הרגלים. עיקר החידוש שבשיטה הוא שימוש המוני בטילים נ"ט רקטיים מונחים קלים "סאגר" ובטילים נ"מ מונחים קלים (S.A.M.7) "סטרה". טילים אלה הועברו בכמויות גדולות יחד עם מפעיליהם כשהם משולבים אורגנית בגלי הצליחה הראשונים של חיל הרגלים. שימוש מאסיבי בטילים אלה בשילוב אש ארטילרית רבה נתן תשובה ראשונית מספקת לאתגר בלימת התקפות הנגד החפוזות הראשונות של

צה"ל, מה גם שהדבר נעשה בתיאום עם מארבי נ"ט מוטסי מסוקים שהונחו בלילה במערב סיני על הדרכים המובילות מערבה. במהלך הרחבת ראשי הגשר העבירו המצרים יותר ויותר טנקים וכלי שריון אחרים אל הגדה המזרחית, בתחילה באמצעות רפסוד דות ואח"כ על הגשרים הצפים. יכולת ההגנה נגד טנקים של המצרים בשלבים הראשונים של צליחת התעלה שיבשה מאוד את מחץ התקפות הנגד המשוריינות של צה"ל בימי המלחמה הראשונים (6-9 באוקטובר) וגרמה לאנשי השריון שלנו אבדות רבות. ייתכן כי אילו לא היינו נמהרים ונועזים בהתקפותינו, אילו היינו גוזרים על עצמנו להפעיל מודיעין קרבי וסיוור אלים משוריינים (לפחות מהי"ס באוקטובר בר ואילך) היינו מאתרים יותר מהר את תסריט הטקטיקה המצרית והיינו מפעילים את התקפות הנגד שלנו ביתר תחכום תוך שימוש משולב בארטילריה, בסיוור משורייני, בחיל רגלים משורייני ובתחמושת נפיצה. דומה כי הפעלנו בימים הראשונים התקפות נגד במרץ ובנחישות, על-פי קונספציה קודמת אשר פוענחה מראש על-ידי המצרים שהכינו עבורה תשובה סבירה ויעילה. אנו פיענחנו אותה רק לאחר כישלון התקפות הנגד שלנו ב-8 באוקטובר ובי"ב בו. כך הצליחו המצרים להשיג ארבעה ימים לביסוס ראשי הגשר שלהם ממזרח ולאחר לרציפות מתמשכת. הם הצליחו לקנות אחיזה של ממש בעבר המזרחי של התעלה ולקיים אותה עד תום המלחמה.

ההישג הצבאי המרשים הרביעי והאחרון של צבאות ערב הוא הצלחת הצבא הסורי בסיוע שתי דיביזיות משוריינות שהגיעו מעיראק ובסיוע צוות קרב חטיבתי משורייני שהגיע מירדן, לבלום את התקדמות צה"ל אל עבר דמשק. נכון הרבר כי הפיקוד העליון הישראלי, שהורה ב-10 באוקטובר לכווחת צה"ל ברמת הגולן לתקוף לכיוון דמשק, לא התכוון להגיע לכלל כיבוש דמשק ממש, אלא רק ליצור איום עליה, במגמה להוציא את סוריה מן המלחמה. זאת, לאחר שצה"ל הצליח לבלום קודם לכן את כוחות סוריה שפרצו אל רמת הגולן ולהרפס חזרה אל הקו הסגול עד 10 באוקטובר 1973. אלא שצה"ל לא הצליח ליצור אפקט ממשי של איום על דמשק ולא הצליח להוציא את סוריה מן המלחמה. ראשית משום שהצבא הסורי, שהובס מספר ימים קודם לכן בהתקפתו על רמת הגולן, הצליח על אף מפלתו ועל אף איבוד העליונות באוויר, לנצל את עתודותיו (בעיקר דיביזיה משוריינת מס' 3) ואת כוחותיו המוכים ולהקים מערך הגנה שבלם את התקדמות צה"ל במורדות המזרחיים של רכסי חרמון, כ-30 ק"מ מדרום לדמשק. אולם דומה כי ההישג הערבי הגדול ביותר היה הצלחת העיראקים להניע מעיראק כוח יבשתי בעצמה של כשתי דיביזיות משוריינות ולהפעיל את הראשונה בהן (הדיביזיה המשוריינת השלי-

שית) בקו המגע עם צה"ל התוקף ב-12 באוקטובר. הציר העיקרי של הסעת הצבא העיראקי היה מרוטבה דרך ירדן אל דרום רמת הגולן. מרחק הנסיעה היה לפחות 500 ק"מ. בשביל אותן יחידות עיראקיות שהוסי עו ממרכז עיראק היה המרחק גדול יותר. תהיה אשר תהיה הדעה על היכולת הקרבית הבינונית של הצבא העיראקי במגע הקרב שלו עם כוחותינו ברמת הגולן, יחסית לצבא ירדן ויחסית לצבא סוריה, עצם ההעברה המהירה של העוצבות העיראקיות אל זירת רמת הגולן, תוך מספר ימים מבלי שהדבר תוכנן מראש, הוא מבצע לוגיסטי מן המעלה הראשונה ומחייב את תשומת לבו של הפיקוד העליון האסטרטגי הישראלי בהווה ובעתיד. דומה כי בעניינים בעלי חשיבות אסטרטגית כה רבה, אי אפשר לסמוך רק על אמנעה של חיל האוויר. תמיד יש להעריך ניטרול מדינות שכנות בעומק האסטרטגי על-ידי מהלכים מדיניים. אולם בהעדר אפשרות מדינית נשטרך לנקוט צעדים במישור הצבאי, לנד מאמנעה אווירית, דוגמת הפעלת מאמצים אסטרטגיים לכיור נים שונים כדי לתעל את תגבורות האויב לכיוונים אלטרנטיביים וליצור אצל האויב בלבול אסטרטגי. כך מן הראוי להפנות מאמץ אסטרטגי כדי לבודד בין שני בעלי ברית פוטנציאליים (לדוגמה: כיבוש דרום רמת הגולן במלחמת יום הכיפורים, במקום המאמץ לכיור דמשק), או להפעיל עוצבות מוטסות מסוקים אל העומק האסטרטגי והאופרטיבי כדי לבודד את שדה המערכה לתקופה נתונה.

צה"ל הצליח לבלום

על אף שהופתע לחלוטין ברמה האסטרטגית והטקטית, ועל אף שאויביו גילו במהלך מלחמת יום הכיפורים כי הם למדו משהו בתחום הרחב של המקצועיות הצבאית, צה"ל הוא הצבא המנצח במלחמת יום הכיפורים במישור הצבאי. במהלך המלחמה הצליח צה"ל לבלום את התקדמות האויב בשתי הזירות האסטרטגיות, לגרום לו אבדות כבדות, להדוף אותו ברמת הגולן אל מעבר לקווי ההתחלה שלו, לפרוץ אל העומק האופרטיבי של האויב ברמת הגולן ואל העומק האסטרטגי שלו בגדה המערבית של תעלת סואץ, ולבסוף להביא את האויב המצרי אל סף ההתמוטטות עד שאולץ לבקש הפסקת אש.

ההפתעה שהופתענו, הכישלונות הצבאיים שלנו בימים הראשונים למלחמה (בעיקר חוסר יכולתנו לאתר את תסריט המערכה המצרי והסורי), הלחימה הממושכת וה-מאולתרת, האבדות הרבות (יחסית למלחמת מות הקודמות פרט למלחמת העצמאות), כל אלה השאירו בנו צלקת פסיכולוגית שתכ-איב לכולנו שנים רבות. אולם על אף כל המחדלים והמשגים אנחנו ניצחנו במישור הצבאי! אתרכו להלן בשני ההישגים העיקריים של צה"ל במלחמת יום הכיפורים:

כלימת התקדמות האויבים תוך מספר ימים, והיציאה למתקפות הנגר בשלב האחרון של המלחמה אל העומק והעורף האופרטיבי והאסטרטגי של האויב.

כאמור לעיל, לא זכה צה"ל להעמיד במבחן הלחימה המעשית את טקטיקת ההגנה הקשוחה שלו בקצה הקדמי של "השטחים המוחזקים". תפיסת המעוזים לא עמדה במבחן, אולם גם התפיסה של התקפות-הנגד המשוריינות הנועות והמדיניות, נכשלה וגרמה לנו אבדות רבות. במהלך הלחימה ההגנתית הקשה ברמת הגולן ובעבר המזרחי של תעלת סואץ בימים הראשונים של המלחמה התברר כי השיטה העיקרית, אשר הביאה לבסוף לבלימת התקדמות האויב הייתה השיטה של "המעורר" כים נגד חדרה", היינו: היערכות חפוזיה של כוחות שריון (טנקים, תותחים ממוכנים, חרמ"ש והנדסה) לחסימה ולהשהייה ניידת ואיטיה של מול פני ההתקדמות של האויב ובאגפיו. שיטה זו היא שהצליחה לבלום את התקדמות שריון האויב ברמת הגולן עד 8 באוקטובר וממזרח לתעלת סואץ ב-10 באוקטובר. סגנון "המערכים נגד חדרה" אותו החלו לנקוט עתודות השריון שלנו בימי הלחימה הראשונים, לאחר שנכוו בהתקפות הנגד החפוזיות, הוכיח עצמו כשיטה המוצלחת ביותר, אשר גרמה לאויב אבדות רבות ואפשרה לאחר מכן הדיפת האויב ואף פיתוח התקפות נגד אוגפות ועוקפות ברמה הטקטית והאופרטיבית. דוגמה לכך הוא האיגוף וכמעט כיתור הדיביזיה המשוריינת הסורית הראשונה באזור חושניה במרכז רמת הגולן ב-8 באוקטובר וב-9 בו. לשיא של יעילות הגיעו כוחותינו בגזרת תעלת סואץ במערכה לבלימת המתקפה המצרית ב-14 באוקטובר, שנועדה להעמיק את המאחז המצרי ממזרח לתעלת סואץ עד לקו ה"מעברים" במרחק כ-50 ק"מ ממזרח לתעלה. המצרים, שתקפו בששה צירים בעצמה כוללת של יותר משתי דיביזיות משוריינות, נכלמו על-ידי כוחותינו המשוריינים, שהשמידו במשך מספר שעות כ-250 טנקים מצריים. לכוחותינו נגרמו בקרב זה אבדות מעטות מאוד (רק שישה טנקים ישראלים הושמדו ממש).

בעניין זה מן הראוי להביע תמיהה על אחת מן ההחלטות הנוהלות של ועדת אנרנט. בכתב המינוי לוועדת אנרנט ע"י ממשלת ישראל נקבע כי משימה מס' 2 של הוועדה היא לחקור את "היערכותו של צה"ל למלחמה בדרך כלל", את "הכוונות בימים שקדמו למלחמת יום הכיפורים" ואת "פעולותיו עד לבלימת האויב".³ ברו"ח הוועדה על קרבות הבלימה נקבע בצדק כי "קרבות הבלימה הסתיימו רק ב-14 באוקטובר בר 1973 בחזית הדרום וביום 9 באוקטובר בחזית הצפון".⁴ במקום לחקור את פעולותיו של צה"ל "עד לבלימת האויב", כמתחייב מכתב המינוי, בחרה ועדת אנרנט לצמצם את עבודתה על פי עדות הרו"ח שלה:

"העיקרון שהנחה אותנו לעניין זה נעוץ בהשקפתנו שתפקידנו העיקרי היה להתח"קות אחרי שרשיהן של תופעות שליליות (?!) שנחשפו בשלב הבלימה, וזאת על מנת שצה"ל והמדינה יוכלו להפיק מהם את מרב הלקחים בעתיד, לא רק לטווח קצר אלא גם לטווח ארוך. על פי עיקרון זה הגבלנו אפוא, את הדיון, באשר לנושא ההיערכות, רק באותם עניינים שיוזכרו להלן, ואילו בנוגע לנושא קרבות הבלימה, מיקדנו אותו באירועי הקרבות שהתנהלו בחזית הדרום ביום 8 באוקטובר ובאירועי הקרבות שהתנהלו בחזית הצפון בימים 6 ו-7 באוקטובר עד הצהרים. בנוגע לקרבות בדרום תיארנו גם את מצב פיקוד הדרום ביום 7 באוקטובר וכן ציינו את השלכות הקרבות ביום 8 באוקטובר על הפעולות הקרובות של אחת היחידות למחרת היום".⁵

גם אם ממצאיה של ועדת אנרנט לגבי אותם ימים, שהחליטה להתמקד בהם, הם נכונים ומדויקים, ועל כך אין טעם לערער, הרי עצם ההחלטה שלא לבדוק את כל השלב האסטרטגי הדפנסיבי אלא רק מספר "פגמים בסיסיים" היא משגה אינטלקטואלי ומקצועי עמוק. ראשית, הדבר נוגד את המשימה, אשר הוטלה על הוועדה ע"י הממשלה: לחקור את פעולות צה"ל "עד לבלימת האויב". הוועדה לא נצטוותה לחקור רק צימוקים שליליים, אלא את כל שלב הבלימה על חלקיו המוצלחים והלא מוצלחים. סיבה זו בלבד הייתה לרעתנו, את הממשלה להחזיר את הרו"ח לוועדה ולעמוד על חקירה שלמה ומלאה.

שנית, פעולות צבאיות נבחנות בראש ובראשונה, על-פי הקריטריון של ביצוע המשימה. לכן הייתה ועדת אנרנט חייבת לטפל בשאלות הבאות בעניין בלימת האויב: האם נכלמו מתקפות האויב? האם נכלמו בתחום זמנים סביר לנוכח הנסיבות והצרכים המדיניים ולנוכח גורם ההפתעה? האם שיטת ההגנה שתוכננה ענתה על אתגרי המציאות? מה היו המשגים בתכנון פעולות הבלימה ובביצוען? ומהו הלקח הנובע מכך? משהחליטה הוועדה לבדוק רק יום-יומיים מכל מכלול שלב הבלימה היא גזרה על עצמה מראש להתעלם מן הקריטריון העיקרי: באיזו מידה ביצע צה"ל את משימתו הכוללת בשלב הדפנסיבי של המלחמה?

ושלישית: מדוע צריך לאתר רק פגמים בסיסיים? ואיך ניתן לאתר פגמים בסיסיים אם לא חוקרים את כל השתלשלות שלב הבלימה? מבט מלא יותר על כל פעולות צה"ל במשך כל השלב הדפנסיבי יגלה לכל חוקר כי ב-9 באוקטובר אירעו בזירת תעלת סואץ יותר פגמים בסיסיים מאשר ב-8 באוקטובר. יום ה-9 באוקטובר היה יום המשבר הקשה ביותר במלחמת יום הכיפורים ולא רק במערכת המגננה של מערב סיני. היה חיוני שוועדת אנרנט תחקור את אירועי המגננה עד ליום הקשה הזה, את

המשבר החמור אשר אירע בפיקוד הדרום ביום זה, את רגעי החרדה, אשר שררו בחוגי הפיקוד העליון במהלכו, את ההתלבטות הקשה שהביאה להתמודדות בין רעיונות קיצוניים וסותרים זה את זה: מהצעות לסגת אל קוים ערפיים כסיני ועד למבצעי ייאוש התקפיים ברמה האסטרטגית. רק אזכיר כי ראש הממשלה אסרה על שר הביטחון להופיע ביום זה במסיבת עיתונאים מחשש שהופעתו תפגע במורל של העם. אבל היא זה משגה מצדנו אם נתמקד רק בפגמים ובמחדלים. פעולות צבאיות חייבות להיבחן ולהישפט על-ידי החוקר וההיסטוריון קודם כל על-פי קנה המידה של הגשמת המשימות ושל ההישג הסופי. שלב המגננה והבלימה לא הסתיים במשבר, אלא ביציאה מן המשבר לאחר ה-9 באוקטובר: צה"ל הדף את הסורים אל הקו הסגול, מערך ההגנה של צה"ל מערב סיני התייצב, כשהכוחות מתארגנים מחדש ו"חוזרים אל עצמם". ב-14 באוקטובר הצליח צה"ל לבלום סופית את מתקפת הצבא המצרי בגזרת מערב סיני תוך השמדת חלק נכבד מן העצמה המצרית. משימת הבלימה הוגשמה, אם כי בקושי תוך הסתככות בטעויות ובאבדות כבדות.

המעבר ממגננה למתקפה, המאמץ נגד סוריה

ב-10 באוקטובר 1973 התייצבה פחות או יר-תר, מערכת הבלימה הישראלית. שלוש אוגדות צה"ל ברמת הגולן הצליחו להגיע אל הקו הסגול לאחר קרבות בלימה קשים והתקפות נגד מוצלחות שהונחתו בתשומת לב. המצב כסיני התייצב גם הוא כשהמצרים מצליחים להחזיק ראש גשר רצוף בעומק של כ-15 ק"מ ממזרח לתעלת סואץ, בעוד המודיעין הישראלי מאתר את נקודת התורפה האופרטיבית המצרית בגבול בין שתי הארמיות המצריות בקצה הצפוני של האגם המר הגדול (גילוי "סדק" זה במערך המצרי היה ההישג הצבאי היחיד מהתקפת הנגד החפוזיה שלנו שהונחתה מערב סיני יום קודם לכן, ב-7 באוקטובר). גם הסורים וגם המצרים החזיקו עדיין בעתודות שריון ניכרות: הסורים החזיקו עדיין בעומק את מרבית דיביזיה משוריינת מס' 3 ואף המתינו לדיביזיית שריון עיראקית אחת או שתיים ולחטיבת שריון ירדנית שתוכננו להגיע תוך מספר ימים. המצרים החזיקו עדיין בעברה המערבי של תעלת סואץ את שתי הדיביזיות המשוריינות העיקריות של הצבא המצרי: מס' 4 ומס' 21.

מבחינת המטרה האסטרטגית המקורית של המלחמה: "למנוע מן האויב כל הישג צבאי", ניתן לקבוע כי בזירת רמת הגולן הושגה המטרה, לפחות על פי הביטוי הטריטוריאלי של פריסת הכוחות. בזירת סיני שינו המצרים את המצב הצבאי של פריסת הכוחות ע"י שליטתם בגדה המזרחית של התעלה.

את הפיקוד העליון הישראלי פקדה באותו

הודיע הרמטכ"ל לממשלת ישראל, כי לנוכח העובדה שהמתקפה שלנו נגד הסורים נבלמה ולאור ההערכה כי סיכויי ההכרעה שלנו את המצריט בוירת תעלת סואץ מוגבלים, זקוקה ישראל להפסקת אש תוך זמן קצר.

אולם דרכי המלחמה מפותלות משום שהן מושפעות ומשפיעות קודם כל על נפשו ועל רוחו של האדם. המתקפה של צה"ל על הסורים שהחלה ב-11 באוקטובר והתנהלה לכיוון דמשק, הביאה לתוצאה בעלת חשיבות אסטרטגית רבה דווקא בזירה המצרית. ב-9 באוקטובר, ביום השפל העמוק שפקד את צה"ל, דרש הרמטכ"ל המצרי לנצל את ההצלחה הצבאית של המצרים בגדה המזרחית של תעלת סואץ, להעביר את שתי הדיביזיות המשוריינות (מס' 4 ו-21) אל מזרח התעלה ולפרוץ אל העומק הישראלי בסיני, לפחות בגזרת חוף הים התיכון במגמה להשיג ניצחון בעל משמעות אסטרטגית-מדינית ע"י כיבוש אל-עריש. שר המלחמה המצרי הנושא גם בתואר של המפקד הראשי של הכוחות המזוינים (גנרל אחמד איסמאעיל עלי) דחה את המלצת הרמטכ"ל על הסף, בהרגישו כי התנאי לכל ניסיון התקדמות הוא ייצוב קו החזית עם הישראלים בגדה המזרחית והעברת כמות מספקת של טילים נ"מ לגדה זו, שיאפשרו את הפיכתה לבסיס מוצק לשם זינוק. הפיקוד המצרי העליון גילה אפוא, מידה מופלגת של זהירות ונטייה שלא להסתכן בקרבות תנועה בעומק הישראלי. ב-12 באוקטובר, בעקבות מתקפת צה"ל על הסורים ברמת הגולן, פנתה סוריה למצרים בבקשה שתעשה משהו כדי להקל את הלחץ הישראלי. פנייה זו ריככה את התנגדותו של שר המלחמה המצרי הזהיר והשיטתי, ובאישור נשיא מצרים הוא הורה על העברת רוב עצמתן של שתי הדיביזיות המשוריינות אל הגדה המזרחית של התעלה במגמה לתקוף את הישראלים ב-13 באוקטובר בר או ב-14 בו בשישה מאמצים מקבילים כדי להגיע אל קו המעברים של המיתלה והגידי וממזרח לטסה ולרומני. לא הייתה כל כוונה מצרית לפרוץ אל העומק האופרטיבי של סיני ולהגיע אל-עריש, לרפידים או אפילו לביר תמדה? זה היה הרקע להפיכת המערכה בגזרת תעלת סואץ על פניה.

המעבר ממגננה למתקפה — המאמץ נגד מצרים

ב-12 באוקטובר הגיע הפיקוד הישראלי העליון (המדיני והצבאי) למסקנה כי המתקפה כנגד סוריה לכיוון דמשק, לא הביאה לתוצאות הרצויות וכי יש להעביר את מאמץ הזימה האסטרטגית ההתקפית לוירת מצרים. במהלך אותו יום התנהלו מספר דיונים בדרג הצבאי העליון ובמסגרת הפיקוד העליון המדיני-צבאי תוך שיתוף ראש הממשלה וקבוצת השרים, אשר פעלה על-ידיה כמעין קבינט מלחמה מצומצם (סגן

כוחות צה"ל בפריצה למובלעת הסורית ברמת הגולן

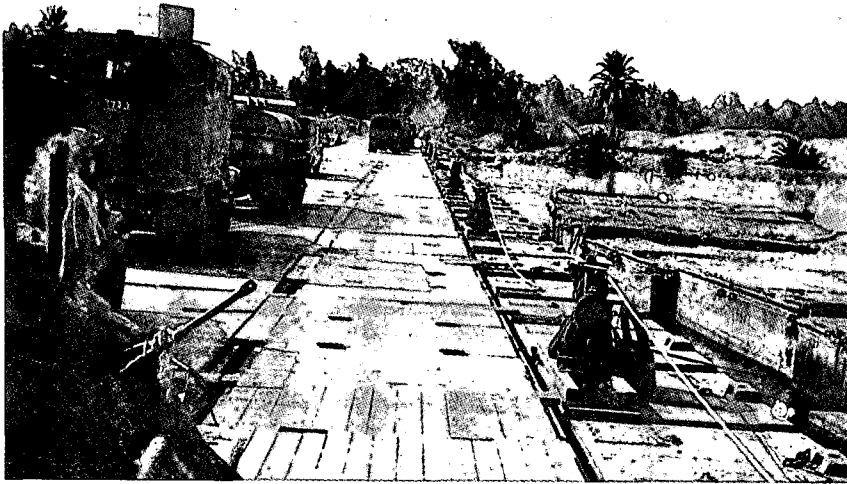
המגננה בזירת סיני ולפתוח בזימה יבשתית-אווירית כנגד סוריה במגמה להוציאה מהר ככל האפשר מן המלחמה. ההישגים הטרייטוריאליים שיושגו במתקפה זו יוכלו גם לשמש לצרכי מיקוח פוליטי בטענה שאנו נהיה מוכנים להחזירם תמורת נסיגת המצרים מן הגדה המזרחית של תעלת סואץ. הכיוון לדמשק נקבע כיעד האסטרטגי של המתקפה. על-פי אסכולה זו, לא על מנת לכבשה בפועל אלא כדי ליצור איום על עיר הבירה הסורית, שישכנע את הסורים להוציא עצמם מן המלחמה ולבקש הפסקת אש. באסכולה זו דגלו הרמטכ"ל ומפקד חיל האוויר והם הצליחו לשכנע את שר הביטחון ואת סגן ראש הממשלה. יעדי מתקפה אופרטיביים לכיוון דרום הגולן, דרעה והר הדרוזים, כדי ליצור חיץ בין ירדן לסוריה לא נשקלו ברגע זה, על אף הידיעות בדבר הנעת עוצבות השריון העיראקיות דרך ירדן וברבר סיכויי הזזת חטיבת השריון הירדנית (מס' 40) מירדן אל רמת הגולן.

ההכרעה ב-10 באוקטובר נפלה לטובת מתקפה יבשתית-אווירית כנגד הסורים כשהכיוון האסטרטגי הוא איום על דמשק. תוך יומיים נבלמו כוחותינו על-ידי הסורים, לאחר שהתקדמו כ-25 ק"מ, ומצאנו עצמנו עוצרים את המתקפה כ-30 ק"מ מדרום לדמשק. ב-12 באוקטובר נכנסה אף דיבזיה משוריינת עיראקית ראשונה למגע עם כוחותינו באגף הדרומי של המובלעת החדשה אשר כבשנו בכיוון דמשק. ניתן לקבוע בוודאות כי יזמת המתקפה כנגד סוריה כדי להוציאה מן המלחמה לא הניבה את הפרי האסטרטגי והמדיני המקווה. לא הצלחנו ליצור הבקעה אופרטיבית למוטט את המערך הצבאי הסורי והעיראקי. לא הצלחנו להוציא את סוריה מן המלחמה. בנוסף לכך התברר כי כל עוד לא מושגת הכרעה אסטרטגית באחת הזירות לא ממהרות המעצמות לכפות הפסקת אש. זאת, על אף העובדה שב-12 באוקטובר

יום הרגשה ברורה ובטוחה כי אין ררך צבאית מהירה וזולה, מבחינת הצורך לשלם באבדות בנפש, להרוץ את המצרים מן הגדה המזרחית של תעלת סואץ, וכי ישנה סבירות גבוהה לכך שהמעצמות יכפו בימים הקרובים בים הפסקת אש. לכן צריך לנסות לקבוע עובדות מוגמרות תוך ימים ספורים. זאת ועוד, בניגוד למצב המדיני ששרר ערב מלחמת יום הכיפורים, הרי עתה, לאחר יזמת המתקפה המצרית-סורית, תקבל ישראל אל גושפנקא בינלאומית למתקפה יבשתית אל מעבר לגבולות הפסקת האש של 1967.

על הפרק עמדה אפוא הדילמה של נטילת הזימה האסטרטגית. אסכולה אסטרטגית אחת גרסה כי יש להתארגן להגנה ברמת הגולן על הקו הסגול, אשר בו ניתן להשתמש במידה מסוימת גם כמערך הביצורים והמכשולים שצה"ל הכין בעבר. את המאמץ האסטרטגי היום העיקרי יש להעביר לוירת סיני אל מול פני המצרים. בזירת סיני יש לעשות אחד משני הדברים הבאים או אפילו את שניהם במקביל: לגרות ולמשוך את כוחות העתודה המשוריינים המצריים מהגדה המערבית של תעלת סואץ אל תוך סיני כדי להכותם בקרבות תנועה, או לבצע מספר מחטפים ממערב לתעלה בחלק הצפוני של תעלת סואץ (דוגמת כיבוש פורט סעיר) ומעבר למפרץ סואץ (דוגמת האי שדואן). כל זאת כדי להשמיד מקסימום שריון מצרי וליצור יתרונות טריטוריאליים בעבר המערבי של תעלת סואץ ושל מפרץ סואץ לצרכי מיקוח פוליטי לאחר השגת הפסקת אש או כפייתה. באסכולה זו דגלו שר הביטחון, סגן הרמטכ"ל וסגן ראש הממשלה.

האסכולה האחרת גרסה כי מאחר שממיי לא אין סיכוי לסלק את ראשי הגשר המצריים מן הגדה המזרחית של התעלה, ומאחר שהעברת כוחות יבשתיים מזירת הגולן אל זירת סיני תימשך בין ארבעה לחמישה ימים מן הראוי להמשיך לקיים את

העברת כוחות ואספקה אל כוחות צה"ל בגדה המערבית של תעלת סואץ

ולתמרן עצמנו אל העומק המצרי באמצעות העדיפות המקצועית של השריונאים שלנו בקרבות אש ותנועה, ובסיוע של חיל האוויר שלנו, שנוכל לקבל לאחר שנטהר במבצעי יבשה את השטח שממערב לתעלה מהטילים נ"מ של האויב. אלא שכדי לעשות זאת צריך היה להצליח מאוד במעשה הצליחה הראשונה ובפעילות הקמת ראש הגשר.

הוויכוח בין שתי האסכולות לא הוכרע בהחלט הרמטכ"ל, שר הביטחון, או החלטת קבינט המלחמה המצומצם של ראש הממשלה. הוויכוח הוכרע על-ידי המציאות. ממש בעיצומו של הדיון, בשעה 1600 לערך, החלו מגיעים קטעי המידע הראשונים כי המצרים מתכוונים להעביר את שתי הדיביזיות המשוריינות אל הגדה המזרחית של התעלה ולפתוח ב־13 או ב־14 באוקטובר במתקפה מורחה בסיוע גייסות מוטסים, שנועדו לנחות ממסוקים בלילה על צירי האורך הישראליים. ידיעות אלה הכריעו את הכף לטובת האסכולה השנייה.

ההתקפה המצרית הונחתה ב־14 באוקטובר בר וכן ניתנה לצה"ל הזדמנות פו להפגין את יתרון שריוניו ולהשמיד בקרבות בלימה שיטתיים וסדרוים, כפחות מיום לחימה אחד, 250 טנקים של המצרים. זו הסיבה לכך ששלוש האוגדות של צה"ל, אשר עסקו בצליחת תעלת סואץ, בלחימה אל מקום הצליחה ובקרבות שממערב לתעלה, מליל 15-16 באוקטובר ואילך, נתקלו, במהלך קרבותיהן והתקדמותן, בהתקפות נגד מצריות משוריינות מעטות מאוד שהונחתו בעצמה קטנה יחסית (לא יותר מעצמה חטיבתית) ובתנופה של דחילו ורחימו. זאת על אף העובדה שהמסדרון שלנו המוביל אל גשרי התעלה בגדה המזרחית נותר צר מדי, מסוכן מאוד וממש מגרה להתקפת נגד. זאת על אף קשיים גדולים במלאכת הצליחה שלנו שהשלימה את הגשר הראשון 36 שעות מאוחר יותר מן המתוכנן (הגשר היה מוכן ב־17 באוקטובר לפנות ערב במקום ב־

16 באוקטובר בבוקר), דבר שגרם לכך שריכוז כוחות השריון הישראליים בגדה המערבית השתהה באורח מסוכן בשעות הקריטיות ביותר של פעולת הצליחה. כדי לחוש את מידת החשיבות האסטרטגית גית של הפגיעה הקשה וההשמדה החלקית של השריון המצרי ב־14 באוקטובר, מן הראוי לנסות וללמוד גזירה שווה מן האירועים אשר פקדו אותנו בזירה הסורית במלחמת יום הכיפורים. הדיכוייה המשוריינת נח הסורית השלישית, אשר לא הוכנסה למתקפה הסורית כרמת הגולן, אלא הושארה בעומק מצפון מזרח לרמת הגולן, היא אשר שימשה כוח עיקרי בבלימת כוחותינו, שהתקדמו לכיוון דמשק ב־11-12 באוקטובר. אין ספק כי אילו היו הדיכוייה המשוריינות המצריות, מס' 4 ו־21, נשארות בגדה המערבית של התעלה הן היו גורמות צרות לכוחותינו הצולחים, על-ידי מבצעי בלימה והתקפות נגד, שהיו מאפשרים לנו להחזיק לכל היותר רק ראש גשר מצומצם על הגדה המערבית של התעלה, מצפון לאגם המר הגדול, אותו היינו מצליחים אולי לבסס בגלל גורם ההפתעה הראשוני של צליחתנו דרך הסדק בין שתי הארמיות המצריות. מכל מקום, צליחת צה"ל, כפי שהתבצעה, חשפה בפני עצמת צה"ל היבשתית המשוריינת והאווירית את החלל האופרטיבי בי האסטרטגי המצרי בעורף כל הצבא המצרי בן תשע הדיכוייה אשר לחם בגורת התעלה. הרמטכ"ל המצרי, סער אלדין אלשאדילי פוטר בליל 19-20 באוקטובר משום שדרש כי מרבית הכוחות המצריים ייסוגו מיד ממאחזיהם בגדה המזרחית של התעלה, כדי לבלום את כוחות צה"ל שפרצו אל ממערב לתעלה.⁸

ייתכן כי המתקפה ב־14 באוקטובר הושפעה לא רק מן הלחץ הסורי, אשר תבע לחץ אסטרטגי מצרי חזק בזירת סיני, אלא גם מהרגשת זחיחות הדעת אשר פקדה חלק מהפיקוד המצרי הבכיר בגלל ההצלחות של

ראש הממשלה, שר הביטחון והשר ישראל גלילי). כל זאת לפני שנודע דבר ההחלטה המצרית להעביר את עיקר כוחות השריון שלהם לגדה המזרחית של התעלה כדי לבצע התקפה מורחה.

הוויכוח האסטרטגי-אופרטיבי התנהל בין שתי אסכולות. האסכולה האחת (שיוצגה על-ידי המפקד בפועל של חזית הדרום) טענה כי כוחותינו שולטים במצב בסיני. לאחר שהתארגנו מחדש, גילינו נקודת תורפה בין שתי הארמיות המצריות המחזיקות בגדה המזרחית של התעלה, ועלינו לרכוז מאמץ, להבקיע בין שתי הארמיות המצריות, לבנות שני גשרים על תעלת סואץ מצפון לאגם המר הגדול, להקים ראש גשר של חז"ר ושריון ממערב לתעלה, להעביר אל ממערב לתעלה שתי אוגדות משוריינות, לפרוץ אל העומק האופרטיבי המצרי ולאיים בכיתור הכוחות המצריים אשר בזירת תעלת סואץ, כדי להביא את הנוכחות המצרית משני צדי התעלה לכלל התמוטטות.

האסכולה השנייה (שיוצגה על-ידי סגן הרמטכ"ל) טענה כי ישנם שני קשיים בהגשמת המתקפה המוצעת ע"י מפקד חזית הדרום בפועל. ראשית, אנחנו עדיין לא הגענו לרמה הטכנית והארגונית הדרושה לשם ביצוע מוצלח של צליחה מאסיבית של התעלה, מה גם שעלינו להבקיע קודם מעין מסדרון אל התעלה, תוך קרבות, בנתיב שארכו 10-15 ק"מ, ואח"כ להעביר רכוז את ציוד הצליחה הכבד הנמצא בדרשותנו בכמויות שתי מוגבלות מאוד. שנית – כל עוד נמצאות שתי הדיכוייה המשוריינות המצריות ממערב לתעלה ישנה סכנה שהן תתקופנה את כוחותינו, שצלחו זה עתה, בתנאים של עליונות אווירית למצרים, עוד לפני שכוחותינו בראש הגשר במערב התעלה יתעצמו ויתארגנו, והדבר עלול להביא לתוצאות עגומות. לכן, גרסה אסכור לה זו, עלינו להמתין בעבר המזרחי של התעלה, לעודד את המצרים להעביר את עיקר עתודות השריון שלהם אל הגדה המזרחית ולתקוף אותנו בניסיון התקפי מאסיבי. או אז נכה בהם כהלכה על-ידי מערכת בלימה תוך תפעול הצד המקצועי החזק של השריון שלנו וניצולו בקרבות אש ותנועה. רק לאחר שנכה בהם כהלכה ונשמיד חלק ניכר מעצמתם, נפנה למלאכת הצליחה והפריצה אל העומק המצרי ממערב לתעלה בתנאים הרבה יותר נוחים לנו.

תשובת האסכולה הראשונה, שגרסה צליחה לאלתר הייתה: אם יהיו שיבושים טכניים וארגוניים בביצוע הצליחה שלנו נוכל להשתמש, לאחר שנצלח את התעלה בעצמה סבירה, בגשר או שנים של האויב על-ידי כך שנשתלט עליהם מן העורף, ממערב. באשר להתמודדות מול שתי דיכוייה השריון המצריות ממערב לתעלה הובעה התקווה כי נצליח לגרום להן אבדות

הימים הראשונים במלחמת יום הכיפורים. אולם דומה כי הלחץ הסורי היה בבחינת "הקש אשר שבר את גבו" של המצביא המצרי הוהיר גנרל אחמד איסמאעיל עלי, והוא נאות לשחרר את העתודה המשוריינת העיקרית אל הגדה המזרחית ולהפעילה במתקפה מזרחה כנגד הישראלים. המתקפה הישראלית בזירה הסורית ב-11 באוקטובר תרמה, אפוא, את "מפתח הקסם" שהביא לשרשרת החלטות ערביות אשר שילחו את עתודות השריון המצריות למערכת הש- חיקה הגורלית ב-14 באוקטובר. כך אירע שהגורם המפתח והמגרה, אשר משך את דיביויות 4 ו-21 אל מלכודת הבלימה המשוריינת האופרטיבית הישראלית, הופעל בזירה אסטרטגית אחרת לחלוטין מזו של הזירה המצרית עצמה. כל העוסק בחשיבה אסטרטגית חייב ללמוד היטב תופעה מעניינת זו, שהתרחשה באקראי, כדי לשלב אותה בתכנוניו ובהחלטותיו היוזמות בעתיד.

מי המנצח במלחמת יום הכיפורים

פריצת כוח בן כמעט שלוש אוגדות של צ- ה"ל אל הגדה המערבית של תעלה סואץ וחוסר יכולתו של הצבא המצרי לבלום אותו, הביאה לכיתור הארמייה המצרית השלישית ולאיום על העורף של כל הצבא המצרי בגזרת התעלה. באופן אוניקטיבי, גם בלי שהפיקוד העליון הישראלי התכוון לכך, נפער גם פתח לאיום על קהיר, אשר השפיע באורח פסיכולוגי על התנהגות הפיקוד העליון המדיני והצבאי המצרי, אם כי המצרים הצליחו לאתר כוחות עתודה כלשהם כדי ליצור אפקט של חסימת הנתביים אל קהיר. בהערך עתודות רציניות של שריון ואוויר, וכדי למנוע את "השתול- לות" צה"ל ממערב לתעלה פנתה מצרים אל מישור העתודה הפוליטי הבינלאומי וביק- שה הפסקת אש.

במכתבו אל נשיא סוריה (חאפטי אסד) נימק הנשיא סאראת את בקשתו להפסקת אש בזו הלשון: "אינני יכול... לקבל את האחריות בפני ההיסטוריה בעבור השמדת כוחותינו המזוינים פעם נוספת. לכן הודעתי לברה"מ כי אני מוכן להסכים להפסקת אש במצב היתכנות הכוחות הנוכחית" (20 באוקטובר).⁹ זו עדות בעל הדבר עצמו על מפלתו הצבאית, עדות שנכתבה מיד לאחר שהדיח את הרמטכ"ל של צבאו. צה"ל הוא, אפוא, המנצח הצבאי של מלחמת יום הכיפורים. צה"ל כפה על נשיא מצרים לבקש הפסקת אש ולצאת מן המלחמה וכך תומך גם סוריה אל ההסכמה להפסקת האש, גם אם מצבה הצבאי של סוריה באותה עת היה מאוון יותר מאשר מצבה הצבאי של מצרים.

ברה"מ, אשר אליה פנה הנשיא סאראת לראשונה כדי שתסדיר הפסקת אש מידית, לא יכלה לכפות על ישראל מאומה במישור המדיני או הכלכלי. הדרך היחידה בה יכלה

ברה"מ לנסות ולכפות על ישראל את הפסקת המתקפה במערב התעלה, הייתה איום בהתערבות צבאית סובייטית ישירה במלחמת יום הכיפורים כנגד ישראל, באמצעות כוחות ים, אוויר ועוצבות מוטסות שהועמדו בכוננות (שבע דיביויות מוטסות), ושהיו מסוגלים לאיים על ישראל בצפון סיני, במתקפת נגד על המסדרון בגדה המזרחית, או פשוט להיערך באורח צנוע יותר במבואות המזרחיים של קהיר וליצור לעצמם תרמית של מושיעי מצרים. אלא שהתערבות סובייטית כזו הייתה למעשה בלתי אפשרית בלי שארה"ב תסכים לכך או לפחות תשלים עם כך, וזו לא גלתה כל סימן של נכונות לאפשר לברה"מ להפעיל מעור- בות צבאית של ממש במלחמת יום הכיפור- רים. בניגוד לברה"מ היו בידי ארה"ב כל האפשרויות ללחוץ על ישראל במישור המדיני והכלכלי. התברר, אפוא, כי ארה"ב היא שהחזיקה בידה ברגע ההיסטורי של סוף מלחמת יום הכיפורים את המפתח לכפיית הפסקת האש וגם הקפידה לאחר מכן לגבות את הרווח הפוליטי ממצב עניינים זה. זו הסיבה שהסובייטים נאלצו להזמין ליצור השגת הפסקת האש את שר החוץ האמריקני למוסקבה ב-21 באוקטובר שם נקבעו עקרונות הסדר הפסקת האש בין ישראל למצרים שנועדו להיכנס לתוקף ב-22 באוקטובר בשעה 1800 לפי שעון ישראל וקהיר. הסדרים אלה שאושרו במקביל ובדחיפות גם עליידי מועצת הביטחון הועברו לישראל ברכי הקשר הדיפלומטי וגם באמצעות שר החוץ של ארה"ב, שטרח לסור לישראל למשך מספר שעות בצהרי יום 22 באוקטובר כדרכו חזרה ממוסקבה לוושינגטון.

הנשיא סאראת הבין מיד את חיוניות מעמדה של ארה"ב במצב העניינים הנתון והחל, למן ה-23 באוקטובר, לפנות ישירות אל וושינגטון בכל טענותיו, בהניחו כי הדרך היעילה ביותר ללחוץ על ישראל היא לפעול באמצעות וושינגטון. תמורת לחציה של ארה"ב על ישראל גילה נשיא מצרים נכונות הדרגתית לפצות את ארה"ב עליידי שיפור מעמדה במצרים. כל זאת, על חשבון שחיקת מעמדה של ברה"מ ובתמורה לויתורים צבאיים ישראלים: הפסקת המתקפה בגדה המערבית; פתיחת ציר אספקה לארמיה השלישית המצרית המכותרת; ונסיגה מן הגדה המערבית של התעלה אל קווי הפרדה במערב סיני מבלי שהמצרים יאולצו לסגת מהישגיהם הטריטוריאליים בגדה המזרחית של התעלה. גם הסורים הבינו את הדינמיקה הזו, אלא שהם נזקקו לה פחות מאשר המצרים משום שמצב צבאותיהם מדרום לרמשק היה טוב יותר מאשר מצב הצבא המצרי בכל רחבי חזית תעלת סואץ.

צה"ל ביצע באורח כמעט מלא את המשימה האסטרטגית שהוטלה עליו: "למ- נוע מהאויב כל הישג צבאי". הצבא הסורי סולק מרמת הגולן וכוחות צה"ל אף כבשו

מובלעת בארץ הבשן אל כיוון רמשק. הצבא המצרי הותיר בידי הישג טריטוריאלי מסוים, אבל די מוגבל, בדמות שני ראשי הגשר המצריים ממזרח לתעלת סואץ. אלא שצה"ל הצליח להתעשת, לצלוח את התעלה מערבה בין שתי הארמיות המצ- ריות, לפרוץ אל העומק האופרטיבי המצרי, לכתר את הארמייה המצרית השלישית ולערער את כל המערך הצבאי משתי גדות התעלה, עד כדי כך שההנהגה המצרית החליטה להוציא את מצרים מן המלחמה ולבקש הפסקת אש.

אלא שצה"ל לא הצליח למנוע מן האויב הישגים מדיניים. מן הדין שניצחון צבאי יקדם את האינטרס המדיני של העם או המדינה. ניצחון בשדות הקרב צריך להניב פירות מדיניים. אלא שפירות ההישגים הצבאיים של צה"ל במלחמת יום הכיפורים נקטפו ע"י המעצמה היודיה ביותר של ישראל, היא ארה"ב, אשר שיקמה וקידמה מאוד את מעמדה במצרים בעקבות מלחמת יום הכיפורים, ואף שיפרה את יחסיה עם סוריה ואת מעמדה הפוטנציאלי, כבורר ומתווך בלעדי בסכסוך הערבי-ישראלי.

בחוגי הפיקוד העליון המדיני והצבאי הישראלי הבינו כבר לפני מלחמת יום הכיפורים כי ישראל לא יכולה להרוויח במישור הפוליטי מכל מלחמה שתפרוץ, גם אם ננצח במערכות הצבאיות ובשדות הקרב. תופעה זו אכן התרחשה ומצאנו עצמנו, בסוף מלחמת יום הכיפורים, עומדים בפני שוקת פוליטית שבורה, זאת על אף הישגינו הצבאיים המרשימים, שהוכיחו כי צה"ל מסוגל לבלום ולהכות כל אויב ערבי במזרח התיכון גם במקרה של הפתעה, גם לאחר מחדלים ושגיאות ועל אף אבדות כבדות מאוד. ברור כשמש שאנשי הצבא חייבים ללמוד משגיאותיו של צה"ל במלחמת יום הכיפורים כדי לשכלל ולשפר כל מרכיב לקוי וכדי לחסל כל נקודת תורפה אפשרית. זאת כדי לוודא שצה"ל יהיה הצבא המנצח בכל מקרה ובכל מערכה בעתיד. אולם דומה כי הלך העיקרי צריך להילמד עליידי היושבים על מדרכת המדיניות והאסטרטגיה הגבוהה של מלחמות ישראל. מה לעשות שלא נמשיך למצוא עצמנו במצב שניצחוננו- תיו והישגיו של צה"ל יביאו לנו לכל היותר תמורה פוליטית הולכת ופוחתת.

הערות

- (1) חנוך ברטוב, דרו - 48 שנה ועוד 20 יום, ספריית מעריב, כרך א', ת"א, 1978, עמ' 218.
- (2) ראה הפרק "תכנון והכנות" מתוך הספר "מלחמת הרמאן" המתפרסם בחוברת זו בעמ' 68-71.
- (3) דו"ח ועדת אגרנט, "עם עובד", ת"א, עמ' 10.
- (4) שם עמ' 67.
- (5) שם עמ' 67-68.
- (6) ראה T.N. Dupuy, *Elusive Victory*, pp 481-483 (7) *ibid.*, pp. 485-486.
- (8) Dupuy, *ibid.*, pp. 517-519.
- (9) H. Haickal, *The Road to the Ramadan*, pp. 238-9.

מלחמת יום הכיפורים

מושגים, הערכות, מסקנות

תא"ל דב תמרי

הערכת תוצאות המלחמה
הערכת תוצאותיהן של המלחמות שקדמו למלחמת יום הכיפורים הייתה קלה לכאור רה. בעקבות מלחמת העצמאות קמה מדינת ישראל העצמאית בגבולות אפשריים. מבצע "קדש" הסתיים בהישג צבאי ברור. מלחמת ששת הימים הייתה הישג צבאי נדיר. לא כך נסתיימו פעולות הגמול של שנות ה-50 ומלחמת ההתשה בשנים 1969-1970. השאלה הנשאלת אם כך היא האם יש להעריך את תוצאות המלחמות על פי הישגים שהושגו בשרה הקרב?

ההגדרה הקלאסית למושג "ניצחון" אומרת, כי ניצחון צבאי פירושו הכרעת האויב בשרה הקרב, כניעתו ללא תנאי ויצירת מצב בו יכול המנצח להכתיב למנוצח את תנאיו בתחומים המדיניים והחברתיים, לשנות את המשטר ואפילו את הכלכלה. (דוגמת ניצחון בעלות הברית על גרמניה וניצחון ארה"ב על יפן במלחמת העולם השנייה).

אם נקבל את ההגדרה הקלאסית יתברר כי באף לא אחת מתוך ארבע המלחמות שלחם צה"ל לא נחלנו ניצחון על-פי ההגדרה: לא ב-1948, לא ב-1956, לא ב-1967 וגם לא ב-1973, משום שלא יכולנו אף פעם לאלץ את הערבים לחתום על כתב כניעה ולמלא את דרישותינו באף נושא עיקרי ובשום תחום מהותי. כיצד אם כן, יש להעריך את תוצאות המלחמה? האם לפי שטח שנכבש והיקף הגייסות המושמדים? נראה שגם באבני-בוחן אלה לא די, משום שגייסות מוקמים מחדש ובמהירות, ואף אחד מהשטחים שכבשנו לא היה שטח חיוני לקיום הלאומי של הערבים בכלל, ושל מדינה ערבית זו או אחרת בפרט. וגם אם היה זה שטח חיוני, הרי שכיבושו על ידינו לא שינה משמעותית את יחסי הכוחות, את מורכבות הסכסוך ואת המצב הגיאוגרפי-פוליטי בכלל. אם נשאר דבקים בהגדרה שהמי לחמה היא המשכה של הפעולה המדינית, הרי שלצורך הערכת המלחמה יש לבחון אם הגשמת מטרותינו הלאומיות התקדמה או נסוגה כתוצאה מהמלחמה. אולם בכך לא סגי: תוצאות מלחמה נבחנות גם על פי ההשפעה המאוחרת שיש להן על החברה ועל המורל הלאומי. מצב התודעה של היחיד ושל החברה לאחר שוך הקרבות חשוב לא פחות מהמצב הצבאי, המדיני והכלכלי. לכן נראה כי בשעת הערכת הישגי המלחמה, יש להפריד בין הישגים בשרה הקרב, ובמלחמה האחרונה היו לנו הישגים מרשימים מאוד בשרה הקרב. לבין תוצאות המלחמה, שבעת הערכתן יש להתמקד בהגשמת המטרות הלאומיות ובמצבם ותו. דעתם של הפרט והחברה לאחר המלחמה. בהקשר זה ראוי להזכיר את דברי בן-גוריון, שנאמרו ב-1950 בעצרת חברים בעין-חרוד: "לא ניצחנו במלחמה ולא נראה את תוצאות ניצחנונו מושגות, כל זמן שלא הוגשמו כתוצאה מהמלחמה, מעשי ההתיישבות, העלייה ומיזוג הגלויות".

מלחמת יום הכיפורים, יותר מכל מלחמה אחרת, גרמה לזעזוע ממשוי במדינת ישראל, בעם ישראל, במרחב המזרח-התיכון ואף בעולם כולו. מעטים המקרים בהם מלחמה שאיננה מלחמת עולם, אלא מלחמה מצומצמת יחסית תגרום לזעזוע כה גדול. מלחמת יום הכיפורים אף הביאה עלינו מושגים, סיסמאות ומיתוסים הנגררים עמנו עד היום.

דרכה של מלחמה שהיא רצופה ערפל קרב, וכאשר זה מתפזר עם שוך הקרבות, עולה ערפל סמיך ממנו, ערפל ה"סיכומים", ה"לקחים", ה"ביקורת" וערבוב המושגים. ערפל זה לא תמיד נעלם עם הזמן ולא מביא לטיהור האווירה. אנו חיים במציאות הרצופה מיתוסים ואין לנו שליטה עליהם.

לפעמים בקרב, מחולל המיתוס הוא חייל פשוט, או נהג, או כתב זוטא האומר דבר מה בנסיבות מקריות אך דבר זה מתפשט כשרפה בשדה קוצים, למפקדות גבוהות, לעורף, למטה הכללי, לאמצעי התקשורת ועד הממשלה יכולים הדברים להגיע. אי מי בא משדה הקרב ומספר כי ראה או שמע שהמצרים מסתערים במאות ואלפים כסינים, נקצרים באש כוחותינו וממשיכים לעלות גלים גלים. אמנם אף פעם זה לא קרה כך במציאות אבל דבר זה ואחר עברו לעורף והפכו לחלק ממיתוסים ולסיסמאות. הבולטות שבסיסמאות השגורות עדיין עמנו היום כמו "צה"ל לא היה מוכן למלחמה", "הימ"חים לא עמדו במבחן", "אסור להיתפס שנית לקונספציה", "עברה תקופתו של הטנק" ועוד כהנה וכהנה, ראויות כיום, שבע שנים אחרי המלחמה, לעבור בחינה שקולה ועניינית, וזו מטרתם העיקרית של הדברים הבאים.

ההבדלים בין מלחמת יום הכיפורים לבין המלחמות שקדמו לה

מספר הברלים ניכרים בין מלחמת יום הכיפורים לבין המלחמות שקדמו לה. ראשית – במלחמת יום הכיפורים, גילו הערכים שיפור מהותי בתחום האסטרטגי וברתימת מעשי המלחמה למטרות המדיניות, וכן בתחום הארגון ובהגדרת התכלית, במערך כים נ"מ ובמערכי הנשק נ"ט והפעלתו. שיפור ארגוני זה, הותאם לגשר על פני הפער בין המטרות הערביות לבין יכולת הלחימה הערבית, משום שלא חל שינוי מהפכני בכוח הלחימה של הלוחם הערבי, הן כפרט והן כקבוצה.

מאז ההתקפה הערבית המתואמת ב-15 במאי 1948, לא ראינו תיאום והכנות למלחמה שמטרותיה ותכליתה הוגדרו היטב, כפי שעשו המצרים והסורים ב-1973. מאלף לעיין פעם נוספת בקטעים מפקודת היום של הנשיא אנוור אל סאדאת מה-1 באוקטובר 1973: "האסטרטגיה של האויב – עינינו הרואות שהאויב הישראלי בחר במדיניות המבוססת על הטלת אימה, על התפארות בעליונות שלערכים אין תקווה לעולם לבלום אותה. זהו הבסיס של תורת הביטחון הישראלית, הנשענת על הרתעה פסיכולוגית, מדינית וצבאית. הנקודה המרכזית בתורת הביטחון הישראלית היא לשכנע את מצרים ואת האומה הערבית שאין טעם לקרוא תגר על ישראל וכי על כן אין לנו מנוס מלקבל את תנאיה של ישראל, אפילו הם כרוכים באי אלו פגיעות בריבונות הלאומית שלנו".

האסטרטגיה של מצרים בשלב זה – את היעדי האסטרטגי שאני מעמיד בזה לכוחות המזוינים של מצרים, ואשר לו אני מקבל את מלוא האחריות המדינית לאור כל מה ששמעתי ולמרותי על ההכנות שלנו, אפשר לסכם כך: לערער את תורת הביטחון הישראלית על-ידי ביצוע פעולה צבאית בהתאם לאפשרויות של הכוחות המזוינים במטרה להסב לאויב אבדות כבדות ביותר ולשכנע אותו שהמשך כיבושה של אדמתנו תובע מחיר גבוה מדי בשבילו, וכי על כן תורת הביטחון שלו, הואיל והיא מבוססת על הטלת אימה פסיכולוגית, מדינית וצבאית, איננה מגן פלדה שאין להבקיעו ואשר יוכל לגונן עליו היום או לעתיד לבוא. "הערעור המוצלח של תורת הביטחון הישראלית יניב תוצאות מוגדרות לטווח קצר ולטווח ארוך. לטווח הקצר, יכול ערעור על תורת הביטחון הישראלית להביא לתוצאה ודאית, שתאפשר פתרון של כבוד למשבר המורח התיכון. לטווח הארוך עשוי ערעור של תורת הביטחון הישראלית לחולל שינויים, שבבואם זה בעקבות זה יביאו לשינוי יסודי בחשיבתו של האויב, במורל שלו, במגמותיו התוקפניות".

שנית, במבצע "קדש" ובמלחמת ששת הימים נוצרו תנאים להכרעה בשדה הקרב עוד בטרם נורתה הירייה הראשונה. במי

לחמת יום הכיפורים ובמלחמת השחרור, יצרו הלוחמים והמפקדים, תוך כדי הלחימה, את התנאים להשגת הניצחון בשדה הקרב. ב-1956 פתחנו אנו במתקפה כאשר חלק מאגפיינו, המדיניים והצבאיים, היו מוכתחים ומאוכטחים. ב-1967 היה מצבנו הבינלאומי נוח ערב המלחמה, משום שאנו היינו המכותרים והעומדים להיכחד. פתיחת הלחימה מצידנו הייתה אם כן צעד הכרחי וטבעי. זאת ועוד, ההפתעה הטקטית שהי שגנו נתנה לנו עוד בטרם נורתה הירייה הראשונה, תנאים לניצחון בשדה הקרב.

שלישית, במלחמת יום הכיפורים לחמנו שתי מלחמות נפרדות: אחת בצפון ואחת בדרום, והחזית האחת כמעט ולא השפיעה על החזית האחרת. לא הועברו עתודות (למעט עתודות חיל-האוויר) ולא הועברו כוחות מגזרה לגזרה (אלא באופן סמלי ולקראת סוף המלחמה). משום שלא היו לנו כאלה. כתוצאה מהעובדה שלא היו לנו עתודות, הרי שלא הצלחנו אף פעם לרכז כוח ומאמץ לגזרה נבחרת. אותם הכוחות שהוקצו למגננה הם שנשאו על כתפיהם את ההתקפה. כתוצאה מכך גם לא הצלחנו לרכז עצמת אש כפי שהתכוונו וכפי שצה"ל בנה את עצמו. האויב לא הובא במוכן הכולל, תחת עצמת האש המרבית של צה"ל (למעט בהפצצות חיל-האוויר בעומק סוריה) דבר המשפיע על יכולת הלחימה, על רצון הלחימה ועל המורל של האויב בשדה הקרב. ב-1967 אף שהלחימה הייתה בקנה מידה קטן יחסית – הצלחנו לרכז גם מאמץ וגם עצמת אש בחזית הדרום, ולאחר מכן לרכזם בחזית הצפון על-ידי העברת כוחות מחזית לחזית ומגזרה לגזרה. מאפייני נוסף למלחמת יום הכיפורים שיש להזכירו כאן, הוא היחס בין הגייסות לשטח. נראה כי במלחמת יום הכיפורים היה היחס כזה שהגייסות משני הצדדים ריוו את השטח. מצב זה גרם לחוסר יכולת מצידנו לאגוף ולעקוף, וכתוצאה מכך היו מרבית הקרבות ישירים ומלווים בשחיקה רבה. בשלוש המלחמות הקודמות, אפשר היחס בין הגייסות לשטח לנקוט איגוף ועיקוף ולהימנע, אמנם לא בכל מקום ולא בכל גזרה, מקרבות ממושכים ושוחקים.

המצב בשדה הקרב באוקטובר 1973 הציב בפנינו בעיה כפולה: מחד גיסא היה צריך לפרוץ ישירות ועמקות את מערכי האויב הצפופים על מנת ליצור חופש תמרון בערפו, ולכך חסרו לנו גייסות. מאידך גיסא כאשר עשינו זאת, לאחר סיום שלב המגננה, חסרו לנו כוחות להשיג תוצאה מכריעה. איגוף כלל מערכי האויב בדרך האוויר או הים לשינוי כללי של המצב בחזית, דרש כוחות ועוצבות ייעודיים למשימות מסוג זה. אפשר וצריכים היינו להכין עוצבות אלה בשנים שבין 1967 ל-1973 אבל עלות הכוחות והאמצעים לכך לא נתאפשרו כמושגי הערכת יכולת בניין העצמה הצבאית שלנו ששררו לפני מלחמת יום הכיפורים, וספק

אם משאבים אלה עומדים לרשותנו היום. רביעית – במבצע "קדש" ובמלחמת ששת הימים הנחתנו אנו את המכה הראשונה, דבר שחייב את האויב להגיב על מהלכינו, ואילו אנו רכשנו את חופש היומה ואת הכתבת מהלכי המלחמה מתחילתה ועד סופה. ספק אם אנו מבינים את החשיבות העצומה של המכה הראשונה במלחמה כוללת אך קצרה. הערכים במלחמת מות הקודמות לא הצליחו להתאושש מהלם המכה הראשונה, ואילו אנו, במלחמת יום הכיפורים, התאוששנו במחיר כבד של לחימה סטטית שמנעה מאיתנו להביא לידי ביטוי את הניידות ועצמת האש.

מטרות המלחמה

קיימת אפשרות תיאורטית שמלחמה תתנהל לכאורה ללא קרבות וללא מערכות של ממש, אלא בעיקר על ידי מהלכים אסטרטגיים. מבצע "קדש" אפיין אפשרות זו. הקרבות במבצע "קדש" לא היו גדולים ואדירים. אבל המהלך היה אסטרטגי ממדרגה ראשונה. אפשרות שמלחמה תתנהל בעיקר על ידי מהלכים אסטרטגיים במעט קרבות תיתכן, אולם אפשרות הפוכה לא תיתכן. לא תתואר מלחמה תכליתית בקרבות, במערכות ובמהלכים טקטיים בלבד, מאחר ובדרך זו אפשר לנצח בקרבות אולם אי אפשר להשיג הישגים אסטרטגיים במלחמות. לצבא יש ייעוד אסטרטגי ולמלחמה יש יעדים אסטרטגיים שהשגתם מביאה להשגת מטרות המלחמה. את היעדים האלה יש לתקוף וכאשר תוקפים אותם, זוהי תקיפה של מטרות אסטרטגיות. המטרות האסטרטגיות הן המכוונות והמשפיעות ישירות על המהלך הכללי של המלחמה בתחומים המדיניים והצבאיים, לכן, השאלה איננה האם יש מטרות אסטרטגיות, אלא מהן המטרות האסטרטגיות ומהם האמצעים להשגתן?

על מטרות המלחמה, כמטרות אסטרטגיות, להיבחן על ידי הדרג המדיני, כאשר לאחר מכן הן מודרות לדרג הצבאי המנסח אותן לשפה צבאית כתכנית מלחמה או כתכנון אופרטיבי. בשנת 1973 נוצר קיפאון במהלכים המדיניים ולא נאמר ע"י הממשלה בבהירות ובהחלטיות כי המצב המדיני והכללי עלול להביא למלחמה. אמנם הערכת המצב המדינית אמרה שמצרים עלתה על דרך המלחמה, אבל ההתניות שהערכת מצב זו ראתה עד שיצאו המצרים למלחמה, הרחיקה את אפשרות המלחמה וביטלה את התרחשותה הקרובה.

אפשר שטעותו של המטה הכללי הייתה שלא ראה בניתוח מדיני משלו שהקיפאון עלול להביא למלחמה קרובה גם מבלי שנאמרו הדברים על-ידי הממשלה. מטה כללי חייב בניתוח מדיני ובהערכה מדינית לא פחות מאשר בניתוח ובהערכה צבאיים. ייתכן שאי-הערכה זו לגבי התפתחותה של מלחמה כתוצאה מהקיפאון המדיני השפיעה

גם היא על ההערכה המודיעינית המוטעית. מכאן שהמטרות האסטרטגיות כמו במלחמת מות קודמות וכמו במלחמות בעתיד אינן עניין לקביעה תוך מהלכי הקרבות אלא לדיון והתלבטות מתמידים בעתות רגיעה כל זמן שקיימת אפשרות של מלחמה. תמיד התלבטנו בקביעת המטרות משום שהתפית סה היסודית לא ראתה צורך במלחמה על מנת להגשים מטרות לאומיות כלליות, ולכן גרסנו תמיד שהמלחמה לא רצויה לישראל. בעקבות מלחמת ששת הימים הועמדו לרשותנו שטחים בהיקף עצום בהשוואה לשטח שבגבולות הקו הירוק, אך לא התגבשה הסכמה לגבי גורלם של שטחים אלה לא לפני מלחמת יום הכיפורים וגם לא אחריה. בדבר אחד הושגה אחידות דעים כמעט כללית: כל זמן ששורר מצב מלחמה ואין הערבים מוכנים להיכנס להליכי שלום ברורים, אין החזרת שטחים. תפקידו של צה"ל הוא למנוע כל הישג, אם הערבים ירצו להשיג שטחים במלחמה. אם זו הייתה הגדרת המטרה העיקרית לצה"ל – הרי שנדרשה מידה רבה יותר של הכנת הכוח הצבאי והיערכות טובה יותר לקראת מצב פתיחה אפשרי במלחמה יזומה על ידי הערבים, על מנת "למנוע כל הישג". דבר זה נעשה במפורש בקו תעלת סואץ, בבקעת הירדן, וברמת הגולן בזמן מלחמת ההתשה שבין מלחמת ששת הימים לבין מלחמת יום הכיפורים, שנשאה אופי של מלחמה מוגברת.

האם היה צה"ל מוכן למלחמה?
שאלה זו אינה פשוטה, וישנם אף המשיבים עליה בשלילה.

נראה כי ראוי לבחון שאלה זו ללא קשר לכשל המודיעיני, אלא לאור ההכנות הבסיסיות המתמשכות לקראת מלחמה אפשרית, דבר שצה"ל חייב בו ללא קשר לאיום קונקרטי. המדובר בבניין הצבא, כוחו הלוחם והרכבו הפנימי.

בשנים 1973-1971 הקים צה"ל סדר כוחות מרשים בקנה המידה של אז. הוקמו מספר חטיבות טנקים מדי שנה, הוקמו מחסני חירום, ועוצבות מילואים. יחידות פיקוד הצפון והדרום על מחסני החירום שלהן קודמו לגורת הלחימה הצפויה, דבר שסייע באופן ניכר להגעתם המהירה של כוחות המילואים לשדה הקרב בפרוץ מלחמת יום הכיפורים. במהלך שנת 1973 וזרו גם שיקומם של טנקים, תותחים וחל"מים בסדנאות. הוגבר קצב ההצטיידות ונפרשו מערכות קשר. במהלך השנים 1973-1971,

נעשו גם מאמצים להעלות את רמת האחזקה והתחזוקה, שירדה בתקופת ההתשה אך עם זאת אין ספק שהיו פגמים באחזקת הימ"חים אז כמו היום, מעצם העובדה שארסנל נשק עצום מוחזק בכוננות מתמדת. בשנים 1973-1971, נעשה מאמץ גדול (שהחל כבר ב-1971, ואפילו עוד קודם לכן) לייצר אמצעי צליחה, ולהכשירם לשימוש. מאמץ זה נשא פרי, ואפשר את צליחת התעלה, כך שאין לומר כי בתחום ההכנות קפא צה"ל על השמרים. בתחום בניין הכוח ואיוונו הפנימי מרכים אנו היום להרגיש את חשיבותו של הקרב המשולב, ובצדק. (הקרב המשולב אינו בבחינת המצאה חדשה שלנו, כי אם פרי מלחמת העולם השנייה, אשר בא לידי ביטוי מלא על-ידי הגרמנים, האמריקנים והרוסים). בפרק הזמן שבין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים, הוקמה האוגדה המשורינית הקבועה כעוצבת היסוד, שמטרתה הייתה להביא לידי ביטוי בקרב את השילוב של כל הגורמים החיליים, במסגרת עוצבה רב חילית ניירת ומשורינית. חשוב לציין כי שבע שנים אחרי המלחמה לא עשינו שינויים מפליגים. האוגדה כמעט לא השתנתה, לא באיוונה הפנימי, לא במרכיביה החיליים ולא ביחס ביניהם. לא הוספנו אחרי המלחמה גרודי חרמ"ש או חיל רגלים בעוצבות היסוד, לא הוספנו גרודי ארטילריה לאגד הארטילרי ולא שינינו מהותית את הסיוע ההנדסי והתחזוקה בעוצבת היסוד. כל שעשינו, וטוב עשינו, בנינו עוצבות חדשות. רכשנו ציוד רב וטוב יותר ולציוד טוב יותר אין גבול. עובדה זו ניתן לפרש בשלוש דרכים: הראשונה – טעינו אז ואנו טועים היום ולא למדנו דבר. השנייה – אנחנו חושבים שזהו המבנה הנכון והמאוזן של עוצבת היסוד, והשלישית – זהו האיוון האפשרי בין הרצוי לנו לבין יכולתנו. נראה לי שהאפשרות השלישית היא האפשרות הנכונה. עיקרי תורת הקרב שגובשו על-ידינו בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים (לא בכל התחומים ולא בכל הפרטים), היו נכונים ולכן לא שונתה תורת הקרב מהותית גם היום. השאלה החשובה בתחום הלחימה היא, האם הצלחנו ליישם את עיקרי תורת הקרב כמהלך מלחמת יום הכיפורים? נראה שבחלק ניכר לא הצלחנו והדבר מעורר את השאלה מדוע? האם עקב ההפתעה והגיור החפוז? או בגלל תורת הקרב של האויב כפי שבאה לידי ביטוי במלחמה? ניתוח שאלות אלה וההכרה בחשיבותן מחייבים דיון נוסף של כאן המקום לעסוק בו.

לסיכום שאלת ההתכוננות למלחמה יש לציין כי היינו מוכנים למלחמה כמיטב המסורת של צה"ל ובמרב המשאבים, שעמדו אז, לפי הבנתנו, לרשות בניין הצבא. אולם מיד מתעוררת השאלה המתבקשת כמעט מאליה – האם לקראת מלחמה אפשרית בעתיד הקימונו ואנו מקימים את סדר הכוחות הצבאי המרבי? תפיסתנו

בעבר, עוד משנות ה-50 הייתה שהיקף כוחה הצבאי של ישראל איננו מותנה בסיכון מידי או בהערכת מצב קונקרטית ובהערכת יחסי כוחות, משום שלעולם לא נעמוד ביחסי כוחות זהים לאלה של הערבים ולעולם לא יהיו לנו משאבים כשלהם. אמרנו וגרסנו, שעל ישראל להקים את העצמה הצבאית האפשרית הגדולה ביותר, והגבול הוא גבול יכולת הקצאת משאביה של ישראל בתחום האדם והחומר, משום שמלחמה בינינו לבין הערבים יש לה משמעות קיומית. הפירוש למשמעותה הקיומית של המלחמה אינו במחשבה שבכל מלחמה שעברנו היה הקיום הפיזי של מדינת ישראל והחברה היושבת בה נתון בכף, אלא שהשאלה המתמדת שבגינה פורצות מלחמות בינינו לבין שכנינו היא השאלה הקיומית של ישראל, בניגוד למלחמות אחרות בדורנו ובדורות קודמים שהתחוללו על רקע של אינטרסים כלכליים, או סכסוכי גבולות, או כל מחלוקת אחרת. אם כך אי אפשר שלא לשאול כיצד יכולנו לאחר מלחמת יום הכיפורים לבנות סדר כוחות נוסף כה גדול ובמהירות כה גדולה מבלי שגודל האוכלוסייה ומצבנו הכלכלי השתנו מהותית?

העיקרון שהוסבר כאן לפיו נבנה הצבא לא בהתאם לאירועים קונקרטיים במרחב, אלא לאור הנחת היסוד הקובעת שמלחמה בינינו לשכנינו אפשרית, ולא תמיד יש לנו שליטה על עתידה ויותר מכך: ספק אם נדע עליה במועד, חייב בניית צבא גדול בהיקפו הכללי וברמת הצטיידות מרבית. לצבא זה מספר ייעודים ששניים מהם ראויים לדיון: האחד – להרתיע את הערבים מפתיחה במלחמה. אבל ברור היה שהרתעה זו אינה מוחלטת ולכן מלחמות פרוצו מפעם לפעם. אם ההרתעה אינה מוחלטת ומלחמה פרצה, עדיין פועלת הרתעה זו במלחמה גופה בכל הקשור להפיכת המלחמה למלחמה כוללת למלחמה טוטאלית. זו אחת הסיבות העיקריות שהערבים לא השתמשו ב-1967 וגם לא ב-1973 בגז, למרות שהמצרים השתמשו בגז חרדל בפעולות קרבות במלחמתם בתימן. האוכלוסייה האזרחית לא הובאה תחת אש המלחמה גם משום יכלתו המרתיעה של צה"ל וגם לא השתמשו נגדה באמצעי לחימה בלתי קונבנציונאליים שצבאות שומרים כיום בארסנל הנשק שלהם. הייעוד השני – במקרה של מלחמה תהיינה הכרעתה הצבאית והפסקתה אפשריות רק אם ניערך להילחם בשטחי האויב

מלחמה כוללת – מלחמה אשר בה משתמשים הצדדים הלוחמים במרכיב משאביהם, כוח אדם וציוד, ואחד מאפייניה הוא גיוס לאומי כולל. המלחמה מתנהלת בהיקף גדול ובמרחב ניכר. מלחמה טוטאלית – מלחמה כוללת שבמהלכה פוגעים הצדדים היירכים לא רק בכוחות הלוחמים אלא גם באוכלוסייה, בכלכלה ובתשתית ומשתמשים גם באמצעים כמו לוחמה כימית, בקטריולר-גית וגרעינית.

ושם נכה את גייסותיו ונפגע במרכזים חיוניים לשלטונו. ההתמודדות היא בין יכולת המחץ של צה"ל ליכולת העמידה של הערבים. כוח המחץ צריך לגבור על כוח העמידה. על מנת להגשים זאת נבנה צה"ל כצבא נייד ומשוריין על כל מרכיביו החיליים. ההגנה המרחבית אינה מטרה בפני עצמה אלא נועדה לתת מענה להתקפת פתע ובעיקר לשחרר את הצבא הנייד והמשוריין למתקפה אל שטח האויב מוקדם ככל האפשר. חשוב להבין שעיקרון זה היה נכון בגבולות 1967, בקווים של 1973, בקווים הנוכחיים והפוטנטיאלי אפילו היונו נמצאים בגבולות רחוקים הרבה יותר מאלה של שנת 1973. צריך לעשות הפרדה בין שאלת הגבולות הרצויים למדינת ישראל משיקור לים לאומיים-היסטוריים, ביטחוניים, כלכליים ועוד, לבין הדרך היחידה כנראה, להפסיק מלחמה מרעע שזו פרצה. אחרי הכל הפריצה ברמת הגולן אל מעבר לקו וכיבוש השטח שנקרא "המובלעת" אל מול דמשק, וצליחת תעלת סואץ, כיבוש "אפריקה" וכיתור הארמיה השלישית לא באו להעניש את הסורים והמצרים הרעים, אלא להפסיק את המלחמה בהקדם האפשרי. אמנם זאת עשינו והמלחמה פסקה.

דע עקא שהכוח הצבאי (והנפשי?) לא הספיק כדי לסיים את המלחמה בהישגים צבאיים ניכרים. בניין הצבא כנייד ומשוריין בעל יכולת תמרון מרשימה ועצמת אש, הוא שעמד לנו במלחמה קשה כמלחמת יום הכיפורים כמו שעמד לנו במלחמה קלה יותר – מלחמת ששת הימים. כנראה שעיקרון זה ימשיך להנחות את בניין הצבא גם בעתיד הנראה לעין. לא במקרה רכשנו מספר גדול של טנקים אחרי מלחמת יום הכיפורים, שכן הטנק הוא כלי הלחימה העיקרי בקרבות היבשה. למרות שהטנק הוספד על-ידי מבקרים ורזים אצלנו ובעולם המערבי (לא במזרח, בשום פנים ואופן לא)! ראה זה פלא: כמעט כל המדינות בעלות צבאות מודרניים החלו מייצרות יותר טנקים בעקבות מלחמת יום הכיפורים, ופיתוח טנקי מערכה מתקדמים הואץ לאין שיעור במזרח ובמערב כאחת.

גדלו של צה"ל והשלכותיו הכלכליות

מלחמת יום הכיפורים הראתה בעליל כי גדלו של צה"ל לא הספיק למלחמה מסוגה של מלחמת יום הכיפורים. כל האומר שאילו גייס המילואים ערב פרוץ המלחמה, היו פני המלחמה אחרים, צודק בוודאי. אולם הנחת היסוד צריכה להיות כי אין ערוכות מוחלטות לא למלחמה קלה ולא לגיוס בזמן, ולכן צריך גדלו של הצבא להתאים למלחמה באפשרות הקשה; היינו למלחמה מול כל הצבאות הערביים השכנים או מרביתם, ולא פחות חשוב – גדלו של צה"ל צריך שיעמוד גם כנגד טעויותינו שלנו. מסיבות אלה גדל צה"ל לאחר מלחמת יום הכיפורים

ככוח אדם ובציור במידה שלא היה לה תקדים בעבר וכנראה גם מעבר לפוטנציאל שעמד לרשותנו. התשלום בעבור גידולו של הצבא לא איחר להופיע בדמות התלות חסרת התקדים בארה"ב, שמשמעותה המדינית עולה בהרבה על משמעותה הצבאית. הוויכוח על השפעתו של צה"ל על המשק ועל הכלכלה הישראלית אינו חדש וימיו כימי המדינה. מעניין לציין כי ויכוח דומה לזה שמתנהל היום על תקציב הביטחון התנהל גם ערב מלחמת יום הכיפורים. ויכוח זה נקטע או ליתר דיוק נדחה לכמה שנים בעקבות המלחמה. ויכוח מסוג זה הנו לגיטימי ואסור שלא יהיה ויכוח בשאלות כה חשובות, מה גם שביטחון לאומי אינו נגזר רק מעצמת הצבא אלא גם מביצועה של החברה, מהמוטיבציה הלאומית, מהכלכלה, מהחינוך, מסדרי החברה, מארגונה ומהנורמות המקובלות עליה. אולם בצד הוויכוח חשוב לזכור כמה עקרונות בסיסיים: המלחמה התנהלה בגלל העניין הקיומי ולכן חייבת עצמת הצבא לתאם את האפשרות הקשה ולא את הקלה או הרצויה; בניין צבא הנו תהליך ארוך וממושך ואין אפשרות להתאימו לתחזיות מודיעיניות, מדיניות וכלכליות קצרות טווח. ניסיונות מהפכניים בבניין צבא, והנהגת שינויים בייעודו ובאר-גונו, נשמעים כדבר חיובי ורצוי. ניסיון אוונגרדי באמנות הנו רצוי מאוד מן הסתם. ניסיונות מהפכניים בכלכלתה של מדינה ניתנים לחיזוק, אם לא עלו יפה, למרות שמחירים עלול להיות גבוה מאוד. אולם ניסיונות מהפכניים בביטחון ובבניין הצבא, כאשר על הפרק ניצבת השאלה הקיומית, עלולים להיות הרי אסון, אם לא עלו יפה. זאת הסיבה העיקרית מדוע נחשבים אנשי צבא לשמרנים. האחריות המוטלת על כתפיהם עצומה ובמקרה הפרטי שלנו, ולקח מלחמת יום הכיפורים מלמד, שמלחמה שלא עלתה יפה מסיטה את האחריות המשותפת והכוללת, רובה ככולה אל כתפי אנשי הצבא. יעדים לאומיים, מדיניות לאומית והפעלת העצמה הצבאית הינן מקשה אחת. מי שמנהל מדיניות לאומית, הגם שאפשר שהיא היחידה האפשרית, העלולה לבור בסיכוכי מלחמות – חייב לזכור לשמור על עצמה מרבית של הצבא. ויכוחים, הן סגורים והן ציבוריים, על יחסי הגומלין שבין מצב המשק וכלכלתו לבין הביטחון ודרישותיו למשאבים, כאשר הם מנותקים מדיון על המדיניות הנקוטה בדינו, יש בהם סכנה רבה. עד כמה שניתן להתרשם מהמתפרסם באמצעי התקשורת, עקרונות אלה נזנחים לא פעם בוויכוח על תקציבי הביטחון, למרות שעקרונות אלה ליזו אותנו בעבר, גם במלחמת יום הכיפורים וגם לאחריה עד עצם היום הזה.

האם קונספציה הכיזבה?

מלחמת יום הכיפורים עשתה דבר אחד ודאי, היא הפכה את המלה קונספציה למוקצה

מחמת מיאוס ולא אחת או שומעים את האמירה "שוב אתם נתפסים לקונספציה?" אולם לא כך יש להתייחס למלה קונספציה. לעולם תהיה נקוטה בידנו קונספציה כלשהי, שכן ללא קונספציה אין קיום למדיניות ולקווי הפעולה. אולם לצד הגדרת הקונספציה יש לשאול: האם הקונספציה שבידנו נכונה או מוטעית, ועוד, האם נוכל לדעת זאת בדרך החשיבה והניתוח לפני שהיא תעמוד למבחן המעשה והמציאות, והאם נוכל להתנתק מהקונספציה במועד כאשר סימנים ותהליכים מצביעים שאין היא נכונה?

מלחמת יום הכיפורים העמידה במבחן תפיסות רבות. שתיים מהן עיקריות ומהותיות: האחת – מתן התרעה בזמן לגיוס המילואים בהתקרב מלחמה, והשנייה – במקרה של הפתעה רבתי ואי גיוס המילואים בזמן, יכלום הצבא הסדיר ויכיל את מתקפת הפתע עד להגעת עוצבות המילואים לשדה הקרב.

ניתוח הסיבות לאי גיוס המילואים במועד ערב פרוץ המלחמה הוא סבוך ומורכב ובמתכוון אין הדברים דנים בו. עם זאת ראוי לציין מספר דברים:

אי גיוס המילואים בזמן יצר את הסיבה הצבאית למצב הקשה ששרר בחזיתות בשבוע הראשון לחימה. ניהול המבצעים הוכנס לסד שקשה היה לצאת ממנו. היימה נשמטה מידנו למספר ימים, ונאלצנו לתת מענה למשברים בשדה הקרב, דבר שגרם לשחיקת כוחות שחסרו עד מאוד בשלבי המתקפה ובסיום הלחימה. עם זאת יש לציין כי מערך האיסוף המודיעיני מילא את הציפיות וסיפק ידיעות שנתנו יסוד להניח כי סוריה ומצרים עומדות לפתוח במלחמה. אך ההערכה הייתה שונה. מערך המילואים מרגע שקיבל הוראה להתגייס פעל במהירות רבה. התגייס, הצטייד ונע לשטחי הלחימה מהר יותר מאשר חזו תכניות הגיוס וההיסע לקרב.

אחרי מלחמת יום הכיפורים נלמד לכאורה, כי אין לסמוך יתר על המידה על הידיעות בדבר כוונות האויב, אלא יש להעריך את אפשרויות הפעולה שלו. אולם דומה כי מי שיבקש למצוא פתרון להניח כי ללא ספק נכונה עקרונות, פתרון לעניין – יטעה. ניסיונו של צה"ל לפני מלחמת יום הכיפורים, ולמרבית הצער גם בשבע השנים שלאחריה, מראה שאפשרויות עומדות לרשות האויב כל הזמן, ואין ברירה אלא לנסות ולחפש ללא הרף מהן כוונותיו ומהם הסימנים המעידים עליהן, וכאשר כוונות האויב אינן ברורות די הצורך, וזהו המצב הרגיל, מתחילה להתלבטות הישנה נושנה האם לגייס מילואים וכמה. פעמים מגייסים מילואים בהיקף מוגבל, פעמים מסתפקים בצעדי כוונות ובפריסת הצבא הסדיר והמילואים הנמצאים אותה שעה באימונים שוטפים, ופעמים אין עושים לא זאת ולא זאת. המסקנה היא שלא חל שינוי קונספציה

טואלי בהערכת המודיעין ובהחלטות המטה הכללי המתחייבות מכך, ובעיית גיוס המילואים במועד ובהיקף הדרוש, מבלי שעצם הגיוס ירחוף לקראת מלחמה, הייתה קשה לפני יום הכיפורים ונשארה כזאת גם אחריו. השינוי הוא בעירנות וברגישות של המודיעין ושל הצבא כולו שגברו מאז 1973, ובהבחנה הברורה בין סמכויותיו ואחריותו של ראש המטה הכללי לבין אלו של ראש אגף המודיעין, דבר שהיה לקוי כנראה ערב מלחמת יום הכיפורים.

אחרי מלחמת יום הכיפורים, לאור הכשל המודיעיני ובעקבות מה שנבע ממנו, היו בינינו לא מעטים שסברו שאם כשל המודיעין הרי אין טעם להשקיע בו משאבי כוח אדם בעריפות גבוהה כפי שהיה מקובל. לאור גישה זאת חיוני להזהיר כי אסור למחוק בשום פנים ואופן את המושג "התרעה מודיעינית למלחמה" מהלקסיקון הצבאי. זה"ל היה זקוק למודיעין ולהתרעה, ויהיה זקוק להם למרות הכישלון ערב המלחמה האחרונה. כל בניין הצבא מבוסס על כוחות המילואים, ואותם צריך לגייס ערב מלחמה. לכן יש להקצות למודיעין את כל שדרוש לו על מנת שימשיך ויחפש את ההתרעה. עיקרון זה היה נכון בעבר ויישאר נכון גם בעתיד.

למן הרגע שהחל גיוס המילואים התרחשו שני דברים בעת ובעונה אחת: יחידות המילואים הציטידו באין מפריע אך כלחץ זמן נורא, והיחידות הסדירות עם המילואים שהיו בשירות פעיל, באו עד מהרה תחת אש ביחסים כוחות גרועים ביותר. היו רבים, וביניהם חיילי מילואים מהשורה, שטענו כי מצב ציוד הלחימה כימ"חים לא הניח את הרעת וכי חסר ציוד חיוני. אך חובה עלינו לזכור כמה עובדות יסוד, לא למען הצדק העבר, אלא למען העתיד והמלחמה הבאה אם תפרוץ: מרבית הציוד ואמצעי האימונים של צה"ל ובעיקר אלה המיועדים לאימון מערך המילואים ולהבשרתו, מטנקים ונג"מ"שים ועד מימיות, הנם אמצעי הלחימה של עוצבות המילואים המוצאים ממחסני החירום לפי תכנון שנתי. יתר על כן, גם חלק ניכר מציוד הלחימה המצוי בביטחון השוטף בקווי העימות מיועד ליחידות המילואים בשעת מלחמה. איש המילואים המגויס לפתע, אפשר וימצא שציוד הלחימה שלו טרם הוחזר מבסיס אימונים, או הוחזר זה עתה ואינו כשיר. המחשבה שעלתה לאחר מלחמת יום הכיפורים, לבנות שתי מערכות ציוד לחימה וציוד כללי: אחת לאימונים ואחת לשעת חירום, נמצאה יקרה במידה כזו, שגם משאבי ההתעצמות שהוזרמו בשנים 1974-1977 לא יכלו לעמוד בכך.

לא רק למצב ציוד הלחימה הוקרשה מחשבה, גם משך הגיוס נדון ונבדק. אין ספק שסררי גיוס המילואים וסררי ההצטיידות במחסני החירום שופרו לאין ערוך בהשוואה לאלה של שנת 1973. אך, לא ניתן להתגייס ולהצטייד באפס זמן. זהו תהליך הדרוש זמן

אופטימלי. בכל מקרה בו נופתע ונרצה לשלוח כוחות מילואים לשרה הקרב מהר יותר מהזמן האופטימלי המקובל עלינו – נשלם במהומה לא מבוטלת. זו גם הסיבה לאי הסדרים בהצטיידות ב-1973 בימ"חים, וכזאת עלול לקרות, אם נופתע בעתיד. החלטת הפיקוד הבכיר תצטרך לבחור בין האפשרות הגרועה, לאפשרות הגרועה פחות: גיוס והצטיידות מסודרים, לפי תכניות מוכנות מראש ללא אלתורים – או הגעה חפוזה לשרה הקרב תוך אלתורים ואי סדרים בגיוס ובהצטיידות.

האם הצבא הסדיר יעצור

האפשרות, שלא תהיה התרעה מודיעינית שתאפשר החלטה על גיוס המילואים ופריסתם לקרב לפני התחלת הלחימה, נדונה ונשקלה כל השנים. גם בחדשים הסמוכים למלחמה שב המטה הכללי ודן באפשרות שההתרעה תהיה קצרה. במקרה של התרעה קצרה הסתמך צה"ל על היחידות הסדירות, על עצמת האש של חיל האוויר ועל כלי הלחימה הסדירים והמהירים של חיל הים.

עקרון בניינו של הצבא גרס שעל הצבא הסדיר להיות גדול ככל האפשר ומצויד כהלכה על מנת לתת מענה להתקפת פתע. לכן ניתנה עדיפות בהקצאת משאבי כוח אדם סדיר לחיל האוויר, לשייטות הסטי"לים של חיל הים וליחידות השריון וחיל הרגלים. כמבט כולל עשו הכוחות הסדירים כמיטב יכולתם, האטו ואף עצרו את התקדמותם של המצרים והסורים עד להגעת כוחות המילואים.

הטעות העיקרית הייתה לאו דווקא בהנחה שבמקרה של התקפת פתע, יצטרך הצבא הסדיר להילחם עד להגעת המילואים (וכי הייתה אפשרות אחרת?). הטעות הייתה בעניין אחר: הערכת הפיקוד הבכיר לגבי מידת יכולת העמידה של היחידות הסדירות אל מול התקפה סורית-מצרית כוללת, ללא סיוע אש וללא סיוע הנדסי מספיקים (אלה היו במערך המילואים המתגייסים) הייתה מוגזמת ולכן מוטעית. המשימות שהוטלו על העוצבות הסדירות, לא תאמו את יכולתן (שהייתה ונשארה גבוהה ביותר) לא בהיקף ולא במשך הזמן שנדרש מעוצבות אלה לעמוד מול האויב עד להגעת המילואים.

אפשר שהערכה מוטעית זו, השפיעה גם היא על השיקול שלא לגייס את המילואים. כי ממה נפשך: במקרה הגרוע ביותר עדיין יש לנו הסדירים שיעצרו. הישגי היחידות הסדירות בשלבים הראשונים של המלחמה אפשרו אמנם לכוחות המילואים לבלום את התקדמות האויב, לעצור אותה ולעבור למתקפה. אבל יחידות אלה סבלו שחיקה רבה. ודבר זה השפיע על המתקפה ועל סיום המלחמה בתוצאות צבאיות לא מספקות. המסקנה הנובעת מדברים אלה היא אחת: כל עוד אין ערובה מוחלטת לכך שהמילואים יגויסו לפני התקפת האויב, ייאלץ הצבא

הסדיר לעמוד מול התקפה כזאת ולעצור אותה. לכן יש הכרח לקיים צבא סדיר גדול ככל האפשר המצויד כמיטב הציוד ואם קיים מחסור במשאבים, יש לעשות זאת אפילו על חשבון המילואים.

לאחרונה הועלו באמצעי התקשורת השונים הצעות ורעיונות להקטנת הצבא הסדיר. הצעות כאלה עולות בדרך כלל בסמוך לאירועים קונקרטיים כגון מלחמת עיראק-אירן או התברות של התחזית הכלכלית במשק הישראלי, המחייבת למצוא מקורות מימון, ואז נמצאים המבקשים למצוא אותם בתקציב הביטחון. אין להחליט על קיצוץ בצבא הסדיר בצמוד לאירוע קונקרטי כלשהו אלא בהתאם לשיקולים רחבים יותר תוך התחשבות באפשרות המתמדת לפריצתה של מלחמה או מתוך הנחה שניתן לנקוט מדיניות ישראלית כוללת שתביא בעליל להקטנת סכנת התלקחות מלחמה בעתיד הקרוב והרחוק. מדיניות שקשה אובייקטיבית בית להבטיחה ולקיימה. הביטחון הווה ביותר הוא צבא סדיר מרבי בעצמתו.

סיכום

מן הראוי להצביע על מספר מסקנות הנובעות מן הדברים שהובאו כאן שכוותן יפה גם היום וגם בעתיד.

כל השנים אמרנו כי מאחר שאין לישראל עומק אסטרטגי חייב צה"ל לתקוף ראשון והמלחמה חייבת להתנהל בשטח האויב, אחרת היא עלולה להימשך רמן רב מאוד ולהתנהל על-ידי, או ממש על מרכיוני החיוניים. בהתאם לכך נהגנו עד 1967 ובמלחמת ששת הימים. אחרי מלחמת ששת הימים, היו שסברו כי מאחר שקווי המגע עם האויב התרחקו, עלתה חשיבותה של המגננה בנייהול הכללי של המלחמה.

מלחמת יום הכיפורים לימדה לכאורה שהדרך העומדת בפנינו היא אחת: המתקפה שאנו פותחים בה ראשונים. אולם דרך זו אינה מתחשבת דיה באילוצים מדיניים או אפילו יותר מכך, בטעויות אפשריות של ההנהגה, ולכן חייב צה"ל להיות בעל כושר להיכנס במהירות למלחמה בפתיחה גם בהגנה וגם בהתקפה. עיקרון זה מחייב את הצבא להיות בראש ובראשונה גדול בהיקף פו. בעל מספר גדול של עוצבות ובעל אמצעי לחימה רבים. על הצבא להתעצם במלוא המידה שמשאבי המדינה והלאום מאפשרים זאת. ובכך לא יהיה לנו מנוח, גם בעתיד.

מקובל לחשוב שאחת ההחלטות החשובות במלחמת יום הכיפורים הייתה ההחלטה להניע אוגדה משורינית לפיקוד הצפון כנגד הסורים. בניגוד למחשבה המקובלת עד אז, שהחזית העיקרית תהיה החזית המצרית. מרגע שאוגדה זו נעה לצפון עמדנו כשתי חזיתות ובשתי מלחמות נפרדות: צפונית מול הסורים ודרומית מול המצרים. לכן הכרחי לדעתי שתעמוד לרשות המטה הכללי עתודה ניידת גדולה מאוד, אשר

יכולה להכריע את המלחמה מבלי לפגוע בהגנת חיות זו או אחרת. עצם ההחלטה על הפעלת העתודה היא בדרך כלל ההחלטה על המאמץ העיקרי במלחמה. זו הסיבה העיקרית שסדר הכוחות של צבא היבשה ושל חיל-האוויר גדל באופן כה מרשים בשבע השנים שחלפו.

המלחמה חייבת להסתיים בהישגים מרשימים בשדה הקרב – חר וחלק! אמנם גם ניצחון כזה אין בו כדי להבטיח תוצאה מדינית מוצלחת או נוחה, אבל בלעדי הניצחון הצבאי קשה מאוד, אם בכלל אפשרי, לנהל מדיניות שלאחר מלחמה שלא בתנאים נחותים. מלחמת יום הכיפורים סבלה יותר מכל מהישגים צבאיים, אמנם ניכרים, אך שלא הספיקו למשא ומתן מדיני נוח.

מדינות האזור וישראל בתוכן הגיעו למצב של עצמה צבאית ומדינית ומידת השפעה כזו – שהן נהפכו לדומיננטיות והן המכתיבות מלחמה ושלוש במזרח התיכון ולא המעצמות הגדולות. המעצמות הן שנגררות אחרי מדינות האזור. מובן שלא כמו מדינות קטנות אחרי גדולות מהן. הן נגררות עם מידה רבה של עצמה והשפעה. אך לא הן שקבעו או חוללו את מלחמת יום הכיפורים, וכנראה שלא הן שתקענה מלחמה או שלום באזורנו בעתיד.

עלינו להקטין עד כמה שרק ניתן את התלות בגורמי חוץ בזמן המלחמה ותוך כדי הקרבות. רצוי להימנע מכך בכלל אם אפשר, שכן ברגע שהוגשה לוושינגטון בקשתנו הראשונה לציוד לחימה ותחמושת תוך כדי המלחמה – אבדו לנו חלק ניכר מהישגינו בשדה הקרב. אנו נוכל להימנע מפנייה כזאת רק אם יהיה לנו מלאי גדול, וייצור עצמי נרחב של אמצעי לחימה עיקריים ותחמושת. אולם למנוע תלות באופן מוחלט לא נוכל, אפשר יהיה רק להקטינה, והדבר חשוב בעיקר אם מדובר בתקופה המידית שלאחר המלחמה שבה הצבאות שנלחמו זקוקים בדחיפות להשלמת ציוד לחימה, כדי לנהל את המשא ומתן המדיני מעמדה חזקה.

ככל שהמלחמה תתקצר כן ייטב ודבר זה אינו חדש. מלחמות ארוכות מאופיינות באבדות רבות בנפש ובציוד. זאת ועוד, יש הגורסים כי ככל שהמלחמה מתארכת, הולכת ומעמיקה מעורבות המעצמות הגדולות ודבר זה אינו לטובה. התערבות המעצמות אינה התערבות אוטומטית להפסקת אש בכל מצב ובכל תנאי. גם ברה"מ וגם ארה"ב מנסות להוציא את המיטב

מהמלחמה לפי צרכיהן ולפי הבנתן. בדרך-כלל, כאשר ישראל גוברת, יגבר הלחץ להפסקת המלחמה גם מצדה של ברה"מ וגם מצדה של ארה"ב. כאשר נראה כי לצבאות הערביים "הולך טוב" – לא יהיה לחץ ממשי להפסקת המלחמה. כל זאת יודע מכבר, אבל החידוש במלחמת יום הכיפורים הייתה המעורבות האמריקנית בעניין הארמייה השלישית המצרית (למרות שהוויכוח האם יכולנו להשמירה או שהחמצנו הזדמנות, גם צבאית וגם מדינית – עדיין בעינו עומד). מכאן שאם בעתיד נצליח מבחינה צבאית להביא את צבא ירדן או סוריה לדוגמה, רובו ככולו במיצר – יתכן ותחזור פרשת הארמייה השלישית במהדורה רחבה הרבה יותר, וזוהי סיבה נוספת מדוע חייבת המלחמה להיות קצרה עם הכרעה מהירה. חובתו של הצבא, וזו אחריות הבלעדית, להתכונן למלחמה אפשרית. הכנות אלה משתרעות על תחומים רחבים וגמוניים כמו בניין הכוח הצבאי, ציודו, הכשרתו ואימונו, סדרי כוננות והתכוננות מעולים ועוד ועוד. מלחמת יום הכיפורים מלמדת שאין די בהכנת יום המיחלים, אם לא הוכנה תודעתו של הפרט ותודעת החברה לאפשרות של מלחמה.

נדמה שלא השכלנו עד היום לדון בפרהסיה במשמעות המושג מלחמה ואופן התרחשותה כתופעה שהחברה הישראלית פוגשת מפעם לפעם תוך כדי מאבקה עם שכניה. למלחמה יש משמעות רעיונית עמוקה כתופעה בחברה האנושית. אפשר ומשמעות זו היתה בעבר נחלתם של מצביאים. בתקופתנו כאשר המלחמה היא עניין מכריע לחברה כולה וכולנו שותפים לה. עלינו למצוא את הדרך לדון במלחמה, בדרכי התהוותה ופריצתה, בעקרונות הירי סוד של תורת הביטחון ובמכלול הנקרא תוצאות מלחמה. ספק אם ניתן ללמוד מהי הצלחה צבאית, או מהו כישלון, רק דרך הדיווח העיתונאי על צבא וביטחון כמקובל. אסור גם שניתפס להרגשה שניתן להבטיח לעם מלחמה דה-לוקס. כמו מבצע "קדש", מלחמת ששת הימים, או להבדיל – מבצע אנטבה. היסטורית, מלחמות הינן עניין קשה ליחיד ולכלל ורק מקרה הוא ששתי מלחמות מתוך ארבע שעברנו היו קלות יחסית. מלחמה כורכת עמה נפגעים, ובמלחמת יום הכיפורים נפלו 2365 לוחמים ונפגעו 6400. הדברים רציניים אבל כבר אמר קלאוזוביץ כי "גל נשמע מפקדים הכובשים ללא שפיכות דמים. אם שדה קטל רווי דמים הוא מוחזק נורא, אויזו רק סיבה להתייחס למלחמה

ביתר יראת כבוד. ודאי שאין זו סיבה להקהות את החרב אותה אנו נושאים, שמא יופיע שוב פעם מישהו ויגדע את זרוענו". הנשיא ויצמן אמר כי עם לא מקבל את עצמאותו על מגש של כסף, וודאי שאין הוא מקבל את הבטחת קיומו ושיגווגו על טס זהב. חשוב שזכור גם כי הכדורים והטילים שירו בנו הערבים במלחמת יום הכיפורים אמנם היו מסוכנים וגם הכאיבו אבל ספק אם הם היו מסוכנים ומכאיבים כמו הכדורים והטילים שירינו אחרי המלחמה איש ברעהו, כזריקת בוז. במלחמות יהודים, בהפרת סדר צבאי וחברתי כאחת, בחוסר אחדות וכי"א אוש.

בין הדברים שנאמרו אחרי המלחמה נשמעה האמרה ובתוקף ניכר, כי את ההישגים במלחמה יש לרשום לזכותם של הלוחמים מהשורה. שר הביטחון אף אמר לא פעם כי ה-Generalship במלחמה זו לא עמד במבחן.

אחד העקרונות שהנחו ומנחים את החינוך לפיקוד ולמנהיגות בצה"ל הוא כי המפקד אחראי אחריות כוללת לכישלונות ולהצלחות כאחת, וכל המטיל אחריות לכישלון על הפיקוד הצבאי חייב להטיל עליו בנשימה אחת גם את ההישגים ואלה היו לא מעטים במלחמת יום הכיפורים. כשרו של צה"ל בקרב ובמלחמה הינם פועל יוצא של יכלתו ואופיו של הלוחם הישראלי, של אימוניו, של תורת הקרב, של ארגון המסגרות הלוחמות, של התפיסה הטקטית ושל המורל הכללי. לכל אלה אחראים המפקדים בכל הרמות. כל הזקף הצלחות לזכותו של הדרג הזוטר וכישלונות לחובתו של הדרג הבכיר מפריד הפרדה מסוכנת בין מפקד לפקוד ומערער את אשיות הצבא ואחדותו.

לבסוף תמיד ישאל השואל את השאלה הקלאסית האם ניצחנו במלחמה? בשדה הקרב אין לי ספק שניצחנו במידה כזו שיכלנו לסיים את הקרבות וההוכחה הייתה הפסקת האש. אלמלא הישיגנו כקרבות לא הייתה מגיעה הפסקת האש. אבל במלחמת יום הכיפורים, כמו במלחמות הקודמות לא נחלנו ניצחון כולל במאבק עם הערבים, ניצחון שיש בו כדי לסיים את הסכסוך. רק עברנו עוד פרק עקוב מדם להבטחת קיומנו כפי שאנחנו מבינים אותו. זהו מאבק קשה, ארוך וממושך ואין ידוע מתי סיומו. אם מלחמת יום הכיפורים קיצרה את הדרך אל קיום בטוח ואל השלום – זהו דבר הטמון עדיין בחיק העתיד למרות הסכם השלום עם מצרים.

ממדף הספרים

המערכה של אוגדת לנר נגד העיראקים במלחמת יום הכיפורים

בעקבות הספר צבא עיראק במלחמת יום הכיפורים, מערכות, 1986

אלוף משה בר-כוכבא

העיראקית והדיוויזיה הסורית ה-9 לבלום את תנופת המתקפה של כוחות לנר בגזרה זו, תוך ביצוע מתקפת נגד שמטרתה הדיפת כוחות לנר בחזרה מערבה לקו הסגול. ההתקפה תוכננה להתבצע בשילוב עם כוחות הדיוויזיה הסורית ה-9 ובעיקר חטיבת טנקים 43 שלהם וכוחות ג'ט. אולם כתוצאה מההתקדמות המהירה של אוגדת לנר לעבר נאסג' ותל מרעי הוטלה למערכה חטיבת הטנקים הסורית 43 לבלימת כוחות האוגדה בשלב ראשון, ועיקר ההתקפה הוטל על החטיבה העיראקית המשורינית שהייתה מתוגברת בסיוע ארטילרי סורי וביחידות חי"ר ממוכן מחטיבה 8 העיראקית, כאשר זו מהווה דרג שני להתקפה ובסיס מוצק באזור כפר שמש.

הלחימה עם העיראקים באזור כפר נאסג' ותל מסחרה

ב-12 באוקטובר בשעה 1500, כאשר נראו טורי השריון העיראקי בתנועתם מכיוון צנמון וכפר שמש לכיוון צפון מערב היה המצב הכללי של האוגדה כלהלן: חטיבה 79 עם כ-20 טנקים התארגנה בכפר נאסג' לאחר כיבושו והבסת 30 טנקים סוריים שהגנו על המקום. באזור תל מרעי מנו שתי החטיבות האחרות — חטיבה 19 וחטיבה 17 — כ-40 טנקים בשלב מסוים של כיבוש תל מרעי. חפ"ק האוגדה היה ממוקם בתל אל שעאר. ההתקפה העיראקית התפתחה במפתיע כשהיא מסתייעת באש ארטילרית חזקה כולל זו של הסורים (יחד כשמונה גרודי ארטילרייה). כוח עיראקי אחד, הצפוני, תקף מכיוון כפר שמש לכיוון כפר נאסג' והכות השני, הדרומי, נע לכיוון תל אל מאל ותל מסחרה. הכוח הצפוני שתקף את כפר נאסג' מנה (עם הטנקים הסוריים באזור) כ-70 טנקים, כוחות ג'ט וכ-50 נגמ"שים. העיראקים תקפו את אוגדת לנר בכפר נאסג' בעת שהיו עסוקים במקום בחמוש ותדלוק ובארגון מחדש של המסגרות

הסוריים בגזרתה (כולל כוחות מהדיוויזיה המשורינת מס' 1 הסורית) מאזור חוות קצ'יה בגולן (בקרבת הירדן) עד לקו הגבול של 1967. קרבות אלה היו קשים וחטיבות האוגדה נשחקו עד כדי כך שבסיומן נשאר רק שליש מהכוח הלוחם, שהתחיל במלחמה. ב-11 באוקטובר בשעות אחר הצהריים השתתפה האוגדה במסגרת לחימת פיקוד צפון, בהבקעת החזית הסורית לתוך סוריה — באזור חן ארנבה והצליחה עד השעה 2000 להשתלט על צומת מע"ץ ותל שעאר. אבדות האוגדה בהבקעה זו, בלוחמים, מפקדים וטנקים, היו קשות ביותר. בהסתערות נפגעו כ-90% מהטנקים ולחטיבה השנייה שהמשיכה את ההבקעה נפגעו כ-50% מהטנקים. שארית הכוח הלוחם של האוגדה התארגנה במשך הלילה במסגרות מבצעיות חדשות להמשך לחימה, לאחר שהאוגדה קיבלה תגבורת בכוחות לוחמים ולאחר תיקון טנקים בלילה. לקראת המשך הלחימה ב-12 באוקטובר, לכיבוש העיירה כנאכר, מנתה האוגדה כ-100 טנקים. בקרבות התקדמות של אוגדת לנר ב-12 באוקטובר, נגד כוחות חטיבה משורינת 43 וכוחות ג'ט וקומנדו סוריים באזורי תל מסחרה, תל אל-מאל, סכסבא, כפר נאסג', תל עלקיה ותל מרעי, נפגעו טנקים נוספים של האוגדה וכוחה הלוחם הוקטן עד כ-60 טנקים כאשר כוח זה פעל במסגרת חטיבות מוקטנות (כ-25 טנקים בכל חטיבה ועצמת אחת החטיבות באזור תל מרעי הצטמקה עד כדי שמונה טנקים).

הופעת העיראקים בחזית

ב-10-11 באוקטובר הגיע עיקר כוחה של הדיוויזיה המשורינת ה-3 העיראקית בהרכב של חטיבה ממוכנת 8, חטיבת הטנקים 12, מפקדת הדיוויזיה וחלק מהיחידות הדיוויזיוניות, לאזור צנמון. הפיקוד הסורי, שהיה ער לסכנה הטמונה בהתקדמות כוחות אוגדת לנר לעומק שטחיו בגזרה המרכזית, הטיל על מפקדת הדיוויזיה ה-3

לא מכבר הופיע בהוצאת מערכות ספר חדש, צבא עיראק במלחמת יום הכיפורים. זהו תרגום של ספר שראה אור בכירות ב-1975 תחת הכותרת: תפקידו של צבא עיראק במלחמת אוקטובר 1973, ואשר מחבריו קצינים וחוקרים בצבא עיראק. הספר דן במלחמת יום הכיפורים בפירוט ובאריכות מנקודת הראות העיראקית. הוא מביא תיאור וניתוח של המהלכים המדיניים, שקדמו לשיגור כוח המשלוח העיראקי לחזית הסורית; מתאר את המצב בחזית הסורית לפני הגיע הכוח העיראקי לשם; ומביא תיאור וניתוח מפורט של הקרבות שניהלו היחידות העיראקיות במלחמה זו. הספר מסתיים בניחות מפורט ודקדקני של לקחי המלחמה מזווית הראייה העיראקית — וזאת מבלי לפסוח על אף לא אחד מהתחומים שראוי לדון בהם: לקחים אסטרטגיים, אופרטיוויים וטקטיים, לקחים כלליים, לקחים בתחום הפעלת חיל האוויר, בתחום לוחמת היבשה ובתחום המנהלה.

אין ספק, זהו מקור חשוב ללימוד פרטים נוספים על המלחמה בצד העיראקי ועל המלחמה של צה"ל כפי שנראתה על-ידי העיראקים. הספר נכתב על-ידי גורם עיראקי רשמי ולפיכך לא זו בלבד שמטבע הדברים הוא מייצג את הראייה הסובייקטיבית העיראקית, אלא יותר מכך, הספר נכתב באורח מגמתי ביותר. על-מנת להציג את העמדה של צבא עיראק ולפארו בהצלחות, לא חסכו המחברים בשיעבוד העובדות למגמה זו תוך סילוף, שיבוש והתאמתן לצרכיה. הדבר בא לידי ביטוי בספר מספר פעמים, אך בולט מכל הוא תיאור הקרב שניהלה אוגדת לנר ב-12 באוקטובר נגד כוח השריון העיראקי.

מצב האוגדה — לפני ההתנגשות עם העיראקים

אוגדת לנר לחמה מאז ה-7 באוקטובר בקרבות בלימה ברמת הגולן והצליחה להדוף את הכוחות

הלוחמות בעקבות האכדות שהכוח סבל בכיבוש הכפרים סבסבא ונאסג.

התנהל קרב קשה כאשר העיראקים מגיעים לטווח 400-600 מטרים מהטנקים שלנו, והייתה סכנה של חיסול הכוח הישראלי, בגלל ההפתעה והכיוון שממנו הופיעו וכן בגלל העדיפות שלהם בטנקים, ארטילריה וחי"ר ממוכן.

על כן קיבלו הכוחות, שהיו לאחר קרב קשה כנגד כ-40 טנקים סוריים, פקודה לנוע לגזרה שבה הופיעו הכוחות העיראקיים ולתקוף אותם מכיוון צפון מהאגף. ואמנם מהלך זה שבוצע במהירות הביא לשבירת המתקפה העיראקית. בקרב האוגדה באזור כנגד המאמץ העיראקי הצפוני, אשר בו השתתפו כ-50 טנקים מאוגדת לנר, כאשר אלה רוכזו מכל המרחב, נגרמו אבדות לעיראקים והם נסוגו. האוגדה נערכה בשעה 1900 באזור כפר נאסג-תל אל-עלקיה. במקביל המשך הכוח העיראקי הדרומי להתקדם וחבר לכוחות הסוריים שהגנו באזור תל אל מאל ותל מסחרה.

לאוגדה לא היה די כוח משלה להפעלה כנגד מאמץ התקפי זה, לולא הופיעה חטיבה 20 מאוגדת פלה, שפיקוד הצפון העביר אותה לחחימה תחת פיקוד האוגדה.

כשהגיעה חטיבה 20, היא קיבלה משימה מהירה לתקוף ולכבוש את תל מסחרה ותל אל-מאל ולהשמיד את הכוחות הסוריים והעיראקיים שהיו באותו אזור ואיימו על האגף והעורף של האוגדה, שהיה מוחזק בכוחות חי"ר דלילים וללא אמצעים נ"ט. חטיבה 20 הישראלית תקפה בשני צירים. לאחר שנתקלה באש טילים וטנקים ותוך קרב קשה בתנאי לילה, שבמהלכו הטנקים העיראקיים והישראליים התערבבו זה בזה, נאלצה החטיבה לנתק מגע, לחזור ולהתארגן לבלוימה באזור כפר ג'בע. בקרב לילי זה הייתה לעיראקים עדיפות מאחר שהיו ברשותם אמצעי ארייה ליליים ללוחמת לילה, שאיפשרו להם לאתר את הטנקים שלנו מטווחים של מאות מטרים. צוותי הטנקים שלנו, שהיו חסרי מכשור כזה, לא יכלו לזהות מרחוק את טנקי האויב אלא רק מטווח קצר של עשרות מטרים.

ההיערכות האוגדתית להגנה ניידת

בשני המהלכים של האוגדה, בהתנגשות הראשונית עם העיראקים, כ-12 באוקטובר בשעות אחר

תוצאות

אוגדת לנר נכנסה למערכה נגד העיראקים והסורים לאחר שישה ימים ולילות רצופים וקשים של לחימה בתנאי נחיתות כאשר במהלך קרבות אלו סבלה האוגדה כ-60%-70% אבידות בטנקים. העיראקים נכנסו לקרב תוך ניצול גורם ההפתעה. היו אלה כוחות רעננים שלא השתתפו בלחימה ולא נפגעו מכוחות חיל האוויר שלנו ובנוסף תוך עליונות מספרית בטנקים, בנ"ט, בארטילריה ובכוחות חי"ר ממוכן.

התכנית העיראקית הייתה יזומה, מתוכננת, מעובדת ומשולבת עם הכוחות הסוריים, כאשר העיראקים מסתייעים במערכים קרקעיים תפוסים על-ידי כוחות סוריים, טנקים, יחידות נ"ט ובמיוחד ארטילריה סורית מאסיבית, שקיבלה שכחים רבים מהמפקדים העיראקים. המערכה שהתנהלה בעומק שטחי האויב הוכיחה כי קרב שריון מוצלח אינו מחייב לחימה עיקשת בתנאים נחותים על כל גבעה ורכס. תכונות השריון מאפשרות לכוחות הטנקים לדלג לשטח לחימה חרש, להתארגן וממנו לנהל קרב יעיל ותוקפני — בתנאים עדיפים ותוך ביטוי יעיל של שיתוף פעולה בין חילי.

כשיטת לחימה זו, נגרמו לכוחותינו אבידות מועטות והאוגדה ביצעה את משימת המגנה בכוחות קטנים יחסית, תוך פגיעה בחיל המשלוח העיראקי ואילוצו לשנות את משימתו מהתקפית להגנתית ותוך גרימת אבידות כה קשות לעיראקים עד כי נאלצו להוציא כ-15 באוקטובר את חטיבה 12 מן המערכה לאחר שנפגעה קשה.

במערכה זו הביסו כוחות האוגדה את המאמץ העיראקי-סורי, לא אפשרו לו להשיג את משימתו, שברו את עיקר כוח המחץ התוקף ואילצו את העיראקים להיכנס למגנה ולוותר סופית על השאיפה להדוף את אוגדת לנר לעבר קווי הגבול של 1967.

סגנון לחימה גמיש ונייד זה, שמומש על-ידי אוגדת לנר, צריך לדעתי להוות דגם של הבסת כוחות אויב עדיפים תוך מניעת שחיקת כוחותינו כאשר המלחמה מתבצעת בעומק שטחו, בתנאים דומים לאלה שהיו לאוגדה.

הישגי האוגדה וניצחונה במערכה באו בזכות איכותם, מסירותם ואומץ ליבם של לוחמיה ומפקדיה ובזכות מנהיגותו של מפקדם האלוף דן לנר.

הצהריים, לא רק שהאוגדה לא נסוגה אלא החליטה על מהלכים התקפיים באמצעות חטיבה 20 שהגיעה כתגבורת ובאמצעות שני הכוחות שתקפו מכיוון תל-מרעי את העיראקים באזור כפר נאסג. באותם קרבות המערכה לא הוכרעה בצורה מוחלטת לטובתנו, על כן החליטה האוגדה בהערכת המצב שביצעה בשעות הלילה בתל שעאר לעבור למערכה יזומה ומתוכננת כשלב שני. התוכנית הושפעה מהמצב הדחוק של הכוחות שהיו פרוסים במרחב הגדול ללא יכולת הסתייעות הדדית ומן הסכנה שאיימה על אגפה ועורפה של האוגדה בגזרת תל מסחרה שלא הייתה מוגנת באמצעים נ"ט וטנקים.

התכנית האוגדתית התבססה על עקרונות הגנה ניידת — הגורסת ויתור זמני על שטח וניהול מערכה הגנתית גמישה ומוצלחת, תוך משיכת כוחות אויב לשטחי השמדה ובעקבותיה להביס את האויב באמצעות התקפה מתואמת ומרוכזת. האוגדה מימשה את התכנית במחצית הראשונה של הלילה ונערכה לבלוימה במרחב ג'בע-תל-שעאר-מעץ. כמו כן חברו לחטיבות דרגי תחזוקה, הטנקים תודלקו וחומשו ובנוסף הושלמו החטיבות בטנקים שתוקנו במהלך הלילה על-ידי יחידות החימוש.

בלוימה התקפת הלילה, מעבר להתקפת נגד וניצול הצלחה

ב-0300 חידשו העיראקים את התקפתם באזור תל-שעאר ונאסג. התקפה זו נשכרה ומאותו זמן עברה היומה ההגנתית וההתקפית לידי כוחות אוגדת לנר.

בסדרת התקפות נגד שנמשכה עד 13 באוקטובר, שעה 1400, הביסה האוגדה את הכוחות העיראקיים והסוריים, השתלטה מחדש על כל השטח שהחזיקה כ-12 לאוקטובר, כולל הכפר נאסג והתלים החיוניים: תל קורין ותל מרעי; עברה לניצול ההצלחה וכבשה שטחים חיוניים נוספים כמו תל אל-מאל ותל מסחרה, שהיוו מתחמי אויב מבוצרים ושטחי מפתח — שהאוגדה לא הצליחה לכבוש עד אז.

בסיום המערכה נגד הכוחות העיראקיים והסוריים כ-12 וב-13 באוקטובר, נגרמו לעיראקים אבידות בסדר גודל של 60 טנקים מול ארבעה טנקים שנפגעו לכוחותינו.

בתרגום בעיניים ביקורתיות תוך השוואה מדוקדקת לגירסה זו.
אם לא כך ייעשה, יחמיץ הספר את מטרת מתרגמיו ועורכיו, וישרת את מגמת מחבריו, ובכך יהווה מכשלה ולא תרומה לקורא הישראלי.

המשך מעמ' 18

(אות הסטייה שווה לאפס). בנקודה זו מתבצעת נעילה אוטומטית ואפילו אין הטיל משוגר מיידית ימשיך החישן שלו לעקוב אחרי המטרה באופן אוטומטי והמפעיל יכול להתחיל סדרת העסקה חדשה ביחס למטרה שנייה. ניתן לבצע כעין-מטח, ולהעסיק עד ארבע מטרות נפרדות באמצעות ארבעה טילים המשוגרים כמעט בעת ובעונה אחת (יש צורך בהפסקה קטנה מטעמי בטיחות).

הכוונת של המפעיל מקושרת למערכת עקיבה ממוחשבת הפועלת גם כמעקב רקע וגם כמעקב על מטרה. בשלב האיכון מספקת מערכת העקיבה קו ראייה מיוצב לנקודות העשויות להיות מעניינות, ומאפשרת זיהוי ו"סימון" מטרות בטווחים גדולים, ללא תלות בתנועת משטח השיגור; מובן מאליו שזוהו נכס רב-ערך במיוחד למסוקים. כאשר "סומנה" המטרה, תשמור מערכת העקיבה את קו הראייה המיוצב על המטרה מבלי תלות בתנועה שלה או בתנועת משטח השיגור עד שיסתיים תהליך ההשוואה הנוכח לעיל. תהליך זה דרוש מפני שצריך פרק זמן מסוים כדי שנוהל ההשוואה יוכל להעביר את המטרה אל החישן של הטיל. מערכת העקיבה מסוגלת לעקוב אחרי עד ארבע מטרות באופן נפרד אחרי ש"סומנו" (בתנאי, כמובן, שהמטרות נשארות בשדה הראייה של המצלמה התרמית), עד שיושלם תהליך הנעילה של כל טיל על המטרה שנועדה לו; יכולת זו מאפשרת לחסוך זמן יקר, משום שהמפעיל יכול ל"סמן" מטרה ולהתחיל מיד בהעסקת מטרה אחרת בעוד תהליך המסירה מתבצע.

המפעיל יכול לבחור גם בהעסקת המטרות בזו אחר זו, כשהוא "מסמן" מטרה שנייה רק אחרי שירה טיל על המטרה הראשונה, אבל כאשר ניצבות בפניו מטרות רבות מומלץ מאוד להשתמש בתהליך המעין-מטח (קודם ל"סמן" עד ארבע

המשך בעמ' 48

במלחמת יום הכיפורים לסוריה, הרי היקפו עלול להגיע ל-2,000 טנקים במקום 500 כ-1973, למאות מטוסים, ל-200,000 חייל במקום 30,000 ול-14 דיוויזיות במקום כשלוש דיוויזיות.

עצמה לוחמת זו עשויה להיות מאורגנת בשלושה-ארבעה קורפוסים למיצוי ותיאום הכישורים המבצעיים הטמונים בדיוויזיות — לקח שהעיראקים למדו והפיקו ממלחמת יום הכיפורים. היקף כזה של חיל המשלוח עלול להשפיע באורח ניכר על מאזן הכוחות ולהוות איום על יכולתנו לממש את מטרות המלחמה.

בעיית חילות המשלוח וניטרול השפעתם המהירה על המערכה צריכה להיות מוקד צה"לי חשוב, מכיוון שגם מדינות ערב נוספות — לבד מהעיראקים (כגון לוב, סעודיה, מדינות חצי האי ערב, צפון אפריקה וכו') — עלולות לשגר כוחות צבא גדולים לחזית כנגד ישראל.

תופעת חילות המשלוח חייבת אפוא להשפיע על "תפיסת הביטחון ותורת המלחמה הצה"לית" והיא חייבת להתבסס על מאפיינים של מערכות מתקפה "מהירות קצב" בדגם הבזק, כדוגמת מלחמת ששת הימים, שיאפשרו לנו להביס את עיקר הכוחות של צבאות ערב הגובלים עם ישראל, בטרם אלה יתאחדו עם יתר חילות המשלוח הצפויים.

ככדי למנוע ממפקד כוח המשלוח העיראקי את האפשרות לבוא ולהצהיר בפני נשיא סוריה: — "הבאתי לך צבא שראשו בדמשק וקצהו בבגדד", כלומר חיל עצום המתקדם ומסעו לא מופרע על-ידי צה"ל, חייבים מה"ד ומחלקת ההיסטוריה לחקור ולהפיק את הלקחים האמיתיים בנושאים של המודיעין והאוויר ותפקודם בטיפול בחיל המשלוח העיראקי.

סיכום

ראיית המלחמה בעיני האויב, חשיבותה גדולה לאין ערוך, ועל כן כאמור, ראוי הספר שלפנינו לתפוס מקום של כבוד על מדף ספרי ההיסטוריה של מלחמת יום הכיפורים.

אך עם זאת יש לזכור כי זהו אינו מחקר אובייקטיבי שבקשת האמת עמדה לנגד עיני מחברו אלא ספר מגמתי.

טוב עשו עורכי הספר שליוו את התרגום בגירסה הישראלית וראוי לו לקורא להתבונן

הבעיה המודיעינית והאווירית במערכה נגד העיראקים

המערכה של האוגדה מעלה בעקבותיה שני גורמים חשובים נוספים במערכה צבאית מודרנית והם הגורם המודיעיני ונושא חיל-האוויר.

ניתן לשאול הכיצד קרה שהאוגדה הופתעה מהופעת העיראקים? מדוע לא קיבלה קודם לכן מידע על הופעתם הצפויה?

ושאלה נוספת: כיצד קרה שחיל המשלוח הגיע לחזית במלוא עצמתו ומבלי שתנועתו חשובה באמצעות תקיפות חיל-האוויר?

שאלות אלה נוקבות במיוחד על רקע העובדה שחיל המשלוח היה צריך לעבור דרך ארוכה מאוד שכללה מאות ק"מ ונמשכה ימים בצירים ברורים בדרך המלך המובילה מעיראק לסוריה. לגבי השאלה המודיעינית קיימת מחלוקת. ישנה סברה שהמטכ"ל ידע על התקדמותו של חיל המשלוח והתריע על כך לפיקוד צפון ובשל תקלה במערכת לא הורדה הידיעה לשטח, לאוגדת לנר.

לגבי הפעלת כוחות משימה אוויריים לפגיעה בכוחות המשלוח העיראקיים ולשיבוש ושיתוק של תנועתם לחזית הסורית, הרי כאן לא קיים הערפל כמו בנושא המודיעין. ברור מעל לכל ספק כי חיל המשלוח הגיע במהירות לחזית ובמלוא עצמתו, וכי ב-1973 לא הופרע חיל המשלוח העיראקי בתנועתו לסוריה מעיראק. אחרי סיום מלחמת אירן-עיראק אנו עלולים לפגוש חיל משלוח עיראקי בכל מלחמה עתידית נגד ישראל.

חיל משלוח זה יהיה בעל ניסיון מבצעי ומאורגן בקורפוסים. שלא כמו הדיוויזיות במלחמת יום הכיפורים, הוא יצטיין בעצמת אש רבה כגון טילי קרקע-קרקע, ארטילריה חבלנית ותובלה אווירית מגוונת, המהווה חלק מעצמת הקורפוס העיראקי. בנוסף יכלול הקורפוס כשלוש-ארבע דיוויזיות משורינות ממוכנות וכוחות קומנדו.

לרשותו יעמוד צי תובלה אדיר שיאפשר לו להעביר לחזית הישראלית בעת ובעונה אחת מספר דיוויזיות, ורשת כבישים מסועפת שנסללה לאחר מלחמת יום הכיפורים ועל בסיס לקחייה.

קשה לחזות את גודלו המדויק של חיל המשלוח העתיד, אך לדעתי במלחמה הבאה הוא יהיה בעצמה גדולה בהרבה מזו שהייתה במלחמת יום הכיפורים.

אם העיראקים ישלחו, לדוגמה, את אותו אחוז מעצמת הגייסות שלהם לחזית ישראל, כפי ששלחו

ארמיה 3 חוצה את תעלת סואץ

6-8 באוקטובר 1973

יונה בנדמן*

ממזרח לתעלה עד תום יום ה"ע" ועוד 2. מכאן, שהטנקים, הנמנים עם כוחות הדרג האופרטיווי הראשון, יועברו לגדמ"ז מהר ככל האפשר. המתכננים העריכו, כי הכשרת נקודות הצליחה והגישור והשלמת בניית הגשרים והדוכרות תסתיים לא לפני "ש" ועוד 6-9 שעות, בהתאם לסוגים השונים של אמצעי הצליחה והגישור. המצרים הניחו, שלרשות כל אחת מדיוויזיות החי"ר תעמוד כמות אופטימלית של גשרים, דוכרות ואמצעי צליחה אחרים; שלא ייווצרו בעיות בלתי-צפויות בהכשרת נקודות הצליחה והגישור; ושישמר סדר ארגון הכוחות לצליחה. לפיכך, הסיקו המתכננים, שבמצב כזה תוכל כל אחת מהדיוויזיות להשלים את העברת הטנקים, האמצעים נ"ט, הארטילריה האורגנית וחלק מהדרגים תוך 4-5 שעות מהשלמת בניית הדוכרות והגשרים, היינו - ב"ש" ועוד 11-12 שעות.³

בהערכת המצב המפורטת, שערכו המצרים לפני גיבוש תכנית האב למתקפה, גראניט 2 מתוקן, עמדו על כך, שכתוצאה מנתוני הקרקע המיוחדים של התעלה על שתי גדותיה, ימצאו עצמם כוחות החי"ר - שנועדו לצלוח בגלים הראשונים ולהשתלט על סוללת העפר - בלא טנקים ובלא תותחים נ"ט לפחות למשך 7-8 השעות הראשונות ללחימה, כשהם חשופים לשריון של צה"ל. ההגנה נ"ט של הכוחות בשעות אלה נתפסה כקרי-טית, שכן היעדרה עלול היה, להערכת המתכננים, לחרוץ את גורל הצליחה כולה. העברה מהירה ורבת-כמות של אמצעים ניידים נ"ט בגלי הצליחה הראשונים וארגון הכוחות לצליחה, בהתאם לסדר קדימויות, נועדו, בעיקרם, לפתור בעייה זו.

כיבוש מאחז איתן בגדה המזרחית של התעלה, משמעותו - יצירת ראשי גשר ארמיוניים רצופים בעומק 10-12 ק"מ

בניית הגשרים למעבר רק"ם במרחב הצליחה של הארמיה 3 ופעילות כוחותיה בראש הגשר הארמיוני כששים השעות הראשונות למלחמת יוה"כ לא תוארו עד כה באופן ממצה. במאמר זה ננסה לעמוד על היבטים אלה, על פי יומני האירועים של מפקדת הארמיה ושל כמה ממפקדות המשנה שלה¹. כן נעסוק בהשלכות שנודעו לתקינות הגשרים על הצבת הכוח המצרי בגדה המזרחית ועל קצב ההתקדמות של עוצרת הארמיה 3, תוך השוואה לתכנון המבצעי, שנערך לפני המלחמה.²

* עיבוד של מאמר נרחב יותר, שהוגש ל"מערכות" באוקטובר 1979. הכותב שירת כחוקר בכיר במחלקת היסטוריה במטכ"ל. הדעות המובעות במאמר אינן משקפות, בהכרח, את דעת המחלקה.

בניית גשרים ודוברות — תכנון

התכנון המבצעי קבע, שבמרחב ארמיה 3 יוקמו גשרים ונקודות צליחה לדוברות, כמפורט בטבלה שלמטה.

גזרת הדיוויזיה 7

בניית הגשר מהיר ההקמה PMP הושלמה ב-062200, היינו ב"ש" ועוד 8 שעות (במקום "ש" ועוד 6 שעות, כמתוכנן). לא ברור מתי הושלם הגשר השני לרק"מ, גשר TPP, מכל מקום ניתן לקבוע, כי בגזרה זו עמדו הכוחות, עקרונית, בלוח הזמנים שנקבע.

בגלל תקלות שונות, החל מעבר הטנ"קים בגשר TPP רק ב"ש" ועוד 15 שעות, ובגשר PMP ב"ש" ועוד 18 שעות; דהיינו — פיגור של 6—10 שעות בהתאמה. גשר TPP פעל באופן תקין כ-12 שעות, ואילו גשר PMP — כחשע שעות. ידוע, בוודאות, שעברו בהם שלושת גדודי הטנקים של חטיבות החי"ר, גדוד הטנקים הדיוויזיוני, נגמ"שי החטיבה הממוכנת וגדוד טנקים 275 של חטיבה 25. סך הכל 155 טנקים בינוניים (בהנחה, שאין לה אישור, שכל אחד מגדודי הטנ"קים עבר עם 31 טנקים, כמתחייב מהתקן דאז). ב-071730 לערך נפגעו שני הגשרים בהפצצות מהאוויר, ולא פעלו לפחות 24 שעות. הגשרים תוקנו רק בשעות אחה"צ המאוחרות, או בשעות הערב המוקדמות בשמונה באוקטובר, ואז חודש מעבר הכוחות לגדמ"ז בגזרה זו.

גזרת הדיוויזיה 19

הדיוויזיה 19 נקבעה כמאמץ משני של הארמיה 3. לכן, הוקצה לה רק גשר אחד

למעבר רק"מ. כתוצאה מתקלות שונות החל הגשר לפעול כסדרו רק ב-082000, היינו — "ש" ועוד 54 שעות (בניית הגשר הושלמה כבר ב-080300, אולם הוא פעל פחות משעתיים. בפרק זמן זה עברו עליו עשרה טנקים לכל היותר. בשמונה באוקטובר נמצאו אפוא טנקים ספורים בלבד בראש הגשר של הדיוויזיה בגדמ"ז). דומה, כי מפקדת הארמיה הודאגה מיכולת ההתגוננות נ"ט של ראש הגשר. עדות מסייעת להנחה זו ניתן למצוא בכך, שב-081715 פקד מפקד הארטילריה של ארמיה 3 להעביר לגדמ"ז שתי פלוגות טילים נ"ט "שמל" (על גבי גיפים "גאז" 69). לפיכך, גדלה חשיבותו של גשר LPP, שנבנה בגזרת הדיוויזיה — למרות אי התאמתו למעבר טנקים בינוניים. ככל הנראה, לא פעל הגשר בשבועה באוקטובר.

החל מ-081100 הייתה תנועה שוטפת של נגמ"שים, גדודי ארטילריה ודרגים עליו. יתר-על-כן, כיוון, ששני הגשרים בגזרת דיוויזיה 7, נפגעו, עברו גדודי ארטילריה של הדיוויזיה הזו על הגשר הזה.

ניתוח המשמעויות

יומני האירועים של הארמיה 3 מלמדים כי שלושת הגשרים לרק"מ במרחב הצליחה של הארמיה, פעלו באיחור ניכר, בהש"וואה ללוח הזמנים שתוכנן מראש. בגזרת הדיוויזיה 7 פעלו שני הגשרים למעבר טנקים מ"ש" ועוד כ-13 שעות (TPP) ומ"ש" ועוד כ-15 שעות (PMP). הגשר היחיד בגזרת הדיוויזיה 19 פעל רק מ"ש"

ועוד 54 שעות. יתר על כן, כל הגשרים פעלו רק זמן מוגבל. בגזרת הדיוויזיה 7 היה מעבר שוטף של כוחות במשך 10 — 12 שעות ואילו בגזרת הדיוויזיה 19 — במשך שעתיים בלבד. בפועל, לא היה במרחב הצליחה של הארמיה 3, שום גשר תקין למעבר רק"מ החל מ-071730 ובמשך, לפחות, 24 השעות הבאות. יתר על כן, שלושה הגשרים למעבר רק"מ פעלו לראשונה יחד, רק החל מ-082000. מצב זה נגרם כתוצאה מצירוף של קשיים טכניים, שנתגלו תוך כדי פעילות הגישור ושמקורם בפני הקרקע ובמבנה המיוחד של סוללת העפר בגדמ"ז, מתק-לות בעת מעבר הטנקים הראשונים על גבי הגשרים ומפעילות חיל האוויר הישראלי, אשר הצליח לפגוע בשני הגשרים בגזרת הדיוויזיה 7, ולהוציאם מכלל פעולה (אפשר, שגם פגע בגשר, שהוקם בגזרת הדיוויזיה 19).

המתכננים הביאו בחשבון, שחיל האוויר עלול לתקוף את הגשרים, ולהר-ציאם מכלל פעולה. לפני המלחמה הערי-כו, שכל אחד מהגשרים יפעל ברציפות כארבע שעות בממוצע, ולאחר מכן ייסגר למעבר לכשעתיים, לתיקון נזקים ולה-חלפת חלקות גישור פגועות. על פי הערכה זו, תוכנן אפוא כל אחד מהגשרים לפעול בממוצע לא יותר מ-16 שעות ביממה. כדי לצמצם את סכנת היפגעותם של הגשרים מהפצצות מהאוויר, הושם דגש מיוחד על הקצאת כמות גדולה של אמצעים מגוונים נ"מ. אלה כללו לפחות שש חטיבות טק"א, בנוסף לחטיבות ההגנה האווירית ולאמצעים האורגניים

תכנון נקודות גישור בגזרת ארמיה 3

מועד להשלמת הבנייה ולהתחלת מעבר הכוחות	היחידה המבצעת	אמצעי הגישור	מקום
"ש" + 6 שעות	גדוד גישור 114	גשר מהיר-הקמה PMP	ק"מ 137,200
"ש" + 9	גדוד גישור קל 80	גשר דמה 4 טון	ק"מ 137,900
"ש" + 6	גדוד גישור 98	2 דוברות 50 טון	ק"מ 138,500
"ש" + 8	גדוד גישור 202	גשר לרק"מ TPP	ק"מ 141,000
"ש" + 6	גדוד גישור 202	2 דוברות 50 טון	ק"מ 141,400
"ש" + 6 שעות	גדוד גישור 115	2 דוברות 96 טון	ק"מ 150,800
"ש" + 8	גדוד גישור 115	גשר לרק"מ יוניפלוט	ק"מ 151,550
"ש" + 6	גדוד גישור 333	2 דוברות 96 טון	ק"מ 151,800
"ש" + 9	גדוד גישור קל 80	גשר דמה 4 טון	ק"מ 153,050
"ש" + 8	גדוד גישור 143	גשר 25 טון LPP	ק"מ 154,150
"ש" + 6	גדוד גישור 333	2 דוברות 96 טון	ק"מ 155,750
"ש" + 6	גדוד גישור 333	2 דוברות 96 טון	ק"מ 156,350

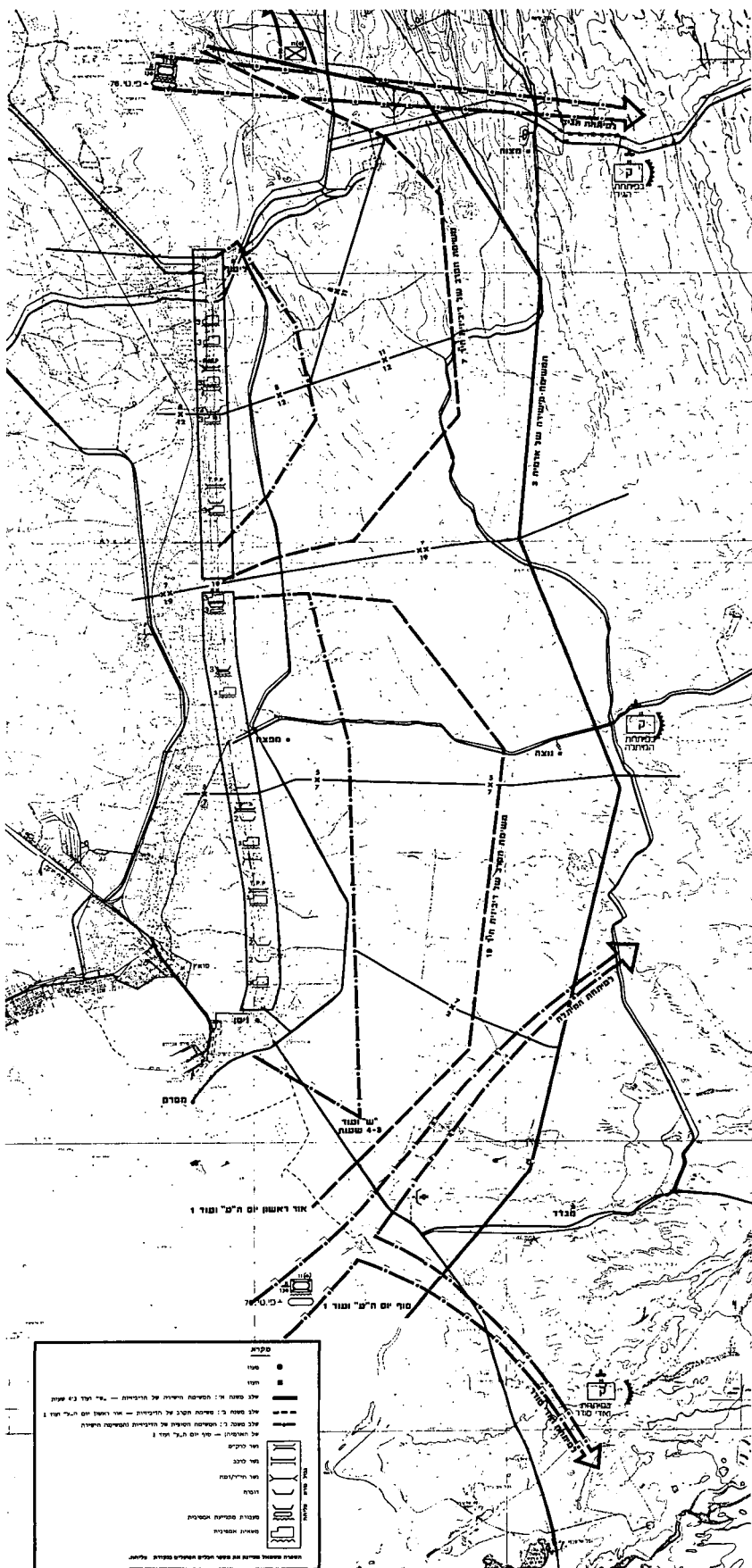
גדוד גישור 134 (TPP) — עתודת גישור

נ"מ של כל אחת מדיוויזיות החי"ר. כמו כן, לגורמי הפיקוד והשליטה של ההגנה האווירית וליחידות האורגניות נ"מ של כוחות החי"ר נקבעה קדימה גבוהה למעבר מזרחה.

נוכח הפעילות האינטנסיביות של חיל האוויר נגד הגשרים, חזרה והורתה מפקדת ההגנה האווירית של הארמיה לכל יחידותיה תיה להימצא "בכוננות מלאה, ולעשות כל מאמץ להגן על הגשרים".

אחרי המלחמה הרבו מפקדים מצרים בכירים לתאר את השלב המערכתי הראשון, ועמדו בהרחבה על גישור התעלה ועל מעבר הכוחות לגדמ"ז. הללו הודו, כי חיל האוויר הצליח לפגוע בכמה גשרים במחיר של אבדות כבדות – במטוסינו. לדבריהם, כמה שיטות הקטינו את יכולת הטייסים לפגוע בגשרים: מיסוך בעשן כבד; שינוי מקום הגשרים בשעות האור; יחידות הגישור הופעלו ביום כדוכרות, וטייסי חיל האוויר התקשו לפגוע בהן. כיוון שהגשרים נבנו מחלקות גישור בודדות, יכלו הפלסים להחליף, בקלות יחסית, חלקה פגועה בחדשה. באופן זה – ציין הרמכ"ל שאולי – נמשך תיקון גשר שנפגע "בין מחצית השעה לשעה". עם זאת, ביומני האירועים אין עדות, שאכן המצרים פעלו כך (למעט רישום בודד ב-070630, שלפיו נשללה האפשרות לפרק את גשר יוניפלוט של הדיוויזיה 19 בשעות האור). לעומת זאת, מעידים הרישומים, כי תיקון שני הגשרים לרק"מ, בגזרת הדיוויזיה 7 (אשר נהרסו על ידי חיל האוויר ב-071730) נמשך לפחות 24 שעות, ולא "מחצית השעה עד שעה", כפי שטען שאולי.

השוואת יומני האירועים של מפקדת הארמיה 3 ושל עוצבותיה ללוח הזמנים המתוכנן עשויה להעניק ממד נכון לבחינת מה שאירע במרחב הצליחה של הארמיה 3 בשתי היממות הראשונות למלחמה. התכנית המצרית יצרה זיקה ברורה בין גישור התעלה ומעבר הדרג הטקטי השני לגדמ"ז לבין ביצוע המשימות. זו מצאה ביטוי מלא בפקודות הקרב של מפקד הארמיה ושל מפקדי הדיוויזיה. האיחור במעבר הטנקים לגדמ"ז מנע מהם להתקדם מעבר לראשי הגשר שכבש החי"ר בשעות הראשונות של המלחמה (עומקם היה מוגבל ל-3-5 ק"מ); ולפיכך, מפקדת הארמיה לחצה על כוחותיה להזדרז. הפיגור בהעברת כוחות הדרג הראשון לגדמ"ז, מצא את ביטויו המלא בפקודת מפקד הארמיה לשמונה באוקטובר: "משימת

שחזור תכנית ההתקפה של ארמיה 3 (המפה פורסמה לראשונה במערכות 250, יולי 1976)

הארמיה להשלים את העברת הטנקים, ארטילריה, אמצעים נ"ט, ותותחים נ"מ על מנת להבטיח את המצב הטוב ביותר בראשי הגשר: לתכנן את המהלומה באופן שתבטיח עומק מספיק... להגנה הדרושה לכוחות [הנמצאים] בתוך ראשי הגשר ומולם". פקודתו הופצה סמוך לאור ראשון של יום ה"ע" ועוד 2, כשהארמיה הייתה אמורה להשלים את ביצוע "המשימה הישירה", היינו, איחוד שני ראשי הגשר הדיוויזיוניים לראש גשר ארמיוני בעומק 10 — 12 ק"מ. רק משתוקנו הגשרים וחדש מעבר טנקים וכוחות נוספים מהדרג השני לגדמ"ז (בשעות האור האחרונות בשמונה באוקטובר), נוצרה האפשרות "ליציאה למרחב".

קצב התקדמותם אכזב, ככל הנראה, את המפקדה הכללית של הכוחות המזוינים. ב-090200 קיבלה ארמיה 3 הוראה: "להילחם בתשעה באוקטובר בלילה, לשם [השלמת] ביצוע משימתה הישירה, ולהשיג לים (בתשעה באוקטובר) את הקמת ראשי הגשר בעומק של 10 — 12 ק"מ ממזרח לתעלה".

יומני האירועים של הארמיה 3 מעידים אפוא שלוח הזמנים השתבש לחלוטין. גרמו לכך הפיגור בגישור התעלה, אי תקינות הגשרים והלחימה העיקשת של כוחות אוגדת סיני, בפיקודו של האלוף מנדלר.

בעשר השעות שהגשרים היו פתוחים הועברו טנקי הדיוויזיה 7 לגדמ"ז בקצב איטי יחסית. עד 071130 עברו על הגשרים לא יותר מ-150 טנקים בינוניים וכשיש נגמ"שים. בשש השעות שלאחר מכן לא נרשם שום דיווח על מעבר טנקים. בהפעלה נכונה, יכלו לעבור מאה טנקים בינוניים ועוד כ-550 כלי רכב בשעה; משמע, מעבר קבוצות הצליחה הראשונות של כל אחת מדיוויזיות החי"ר צריך היה להסתיים תוך 4 — 5 שעות.

בשבעה באוקטובר לא היה בגזרת הדיוויזיה 19 שום גשר תקין למעבר. למרות זאת, לא מצאנו ביומני האירועים כל עדות, שאכן נשקלה האפשרות להעביר את טנקי הדיוויזיה בשני הגשרים של הדיוויזיה 7, למרות שטנקים לא עברו בגשרים הללו שהיו תקינים בשש השעות הללו (071130 — 071730). בחומר המצוי ברשותנו אין הסבר לאי פעילות הגשרים. אחר המלחמה, הוצג תיאור שונה לחלוטין. שאולי, שהיה הרמטכ"ל בתקופת

המלחמה, כתב שעד בוקר השמונה באוקטובר עברו טנקים ונשק כבד אחר של הדיוויזיה 19 על גבי הגשרים של הדיוויזיה 7, וכי במהלך 18 השעות הראשונות עברו לגדמ"ז 850 טנקים בינוניים וכאחד עשר אלפי כלי רכב, ובתום יממה עלה מספרם ל-1,020 טנקים ו-13,500 כלי רכב. לנתונים אלה אין כיסוי.

מפתיע, שלא נעשה שימוש רב יותר בדוברות, במיוחד כאשר לא היה אף גשר תקין למעבר רק"מ במרחב הארמיה 3, כיוון שהתכנית דנה באריכות בהפעלת דוברות, כתחליף לגשרים.

יומני האירועים של הארמיה 3 מצביעים בבירור, שהדרג הראשון צלח בדיוק לפי התכנית (ואפשר שאף הקדים את לוח הזמנים). ואילו העברת הדרג השני התנהלה בעצלתיים, תוך ניצול חלקי בלבד של מגן ציוד הצליחה והגישור. לפיכך, חסרה הלחימה לביסוס ראשי הגשר ולהעמקתם נחישות, דבקות והתלהבות, שאפיינו את הדרג הראשון.

אפשר, שהצלחת הצליחה וביצוע שלב המשנה הראשון של התכנית האופרטיבית, באבדות קטנות פי כמה מכפי שהוערך מראש, פעלו לרעה, ויצרו שיתוק והלם. ייתכן שזו הייתה זהירות יתר ומגמה "ללכת-על-בטוח". כך, או אחרת — ביומנים הראשונים לא השכילו כוחות הארמיה 3 לנצל את הצלחתם להרחבת המאחז, כאשר מולם היו רק כוחות קטנים של אוגדת סיני, שסבלו אבדות כבדות ביותר, כבר בתנועתם אל קו התעלה.

האם יש קשר בין מה שאירע במרחב הארמיה 3 לבין אי ניצול הצלחה של כוחות הארמיה 2 ב-24 — 36 השעות הראשונות של המלחמה?

מעדויות, שהתפרסמו אחר המלחמה, מתברר, כי גישור התעלה ומעבר הרק"מ בגזרת הארמיה 2, התנהלו בהתאם לתכנון, ובלא תקלות. לדברי אחמד אסמעאל עלי, שר המלחמה בתקופת המלחמה, נתנה הארמיה 2 את הגשרים, והעבירה את הטנקים בזמן שנקבע בתכנית². שאולי כתב שב-062030 הושלם הגשר הכבד הראשון, והטנקים החלו לנוע בכיוונו. עד 062230 נבנו שמונה גשרים כבדים במרחב הארמיה². הלואא חסן אבו סעדה (מפקד הדיוויזיה 2 במלחמה) סיפר, כי לפני 062200 נמצאו טנקים רבים שלו בגדמ"ז. דומה, כי עדויות אלו נכונות, שכן כבר ב-062100 לערך, נתקלו כוחות מחטיבת גבי, מדרום ל"מפרקת" (גזרת הדיוויזיה 18) בטנקים מצריים. הגודר הצליח לפגוע בשני טנקים ובטרקטור

ו"לזמן מה, חלה מבוכה בשורות המצרים, והצליחה הופסקה³.

הארמיה 2 הצליחה להעביר לגדמ"ז, כבר בשישה באוקטובר בלילה, את הכוחות הלוחמים העיקריים של הדרג האופרטיבי הראשון. ובכל זאת נשארו כוחות הארמיה למחרת היום בראשי-גשר מוגבלים, שעומקם לא עלה על 3 — 5 ק"מ, ולא עשו שום ניסיון לפרוץ מתוכם לעבר ציר החת"מ, בכיוון המאמץ העיקרי שנקבע לארמיה — פתחת רפידים. אין לנו הסבר מלא ל"חוסר מעש" זה. אין ספק, שהשפיעה על כך הלחימה העיקשת, שניהלו שרידי אוגדת סיני. עם זאת, דריכת המצרים במקום הושפעה גם, במידה זו או אחרת, מהקשיים והעיכובים שחלו בגישור התעלה ובהעברת כוחות במרחב הארמיה¹⁰³.

מה ידעו כוחותינו וכיצד פעלו?

כבר בחצות השישה באוקטובר הביע שר הביטחון את דאגתו מהמשך צליחת הכוחות המצריים, והציע, שחיל האוויר יפעל מייד כדי לבלום את חדירת השריון, אפילו תעלה פעילות זו, אל מול חומת הטילים נ"מ, באבדן מטוסים. בשעות הבאות נראה היה, כי כוחות אוגדת סיני הצליחו לבלום את המתקפה המצרית, להתחבר עם כמה מהמעוזים ואפילו להתייצב מחדש על גדת התעלה בגזרת הדרום מית. המחיר היה יקר מדי: מכלל 270 הטנקים, שהיו לאוגדה, נותרו — בבוקר היום השני ללחימה — פחות ממאה טנקים כשירים. באותה עת הספיק להגיע לחזית רק החלוץ מאוגדת אדן. עיקר כוחותיה וכוחות אוגדת שרון נעו בסיני, או עדיין בתחומי "הקו הירוק". עם אור ראשון בשבעה באוקטובר השתנתה תמונת המצב האופטימית, שנוצרה בשעות הקודמות. סמוך לשעה 070500 דיווח אלוף הפיקוד, כי המתקפה המצרית התחדשה, ומאוחר יותר מסר, ש"בתוך שעות אחדות נהדפו כוחותינו תוך אבדות כבדות כשבעה ק"מ מקו המים". בשעה 1100 דיווח סגן הרמטכ"ל, שהמצרים "מחזיקים ברצועה, שבכמה מקומות היא מגיעה עד לכדי 16 ק"מ מזרחה מן התעלה". סמוך לצהריים דיווח האלוף גונן, שהלחץ על אוגדת האלוף אלברט הולך וכבד, והוא נזקק מייד לסיוע אווירי גדול ויעיל. לשמע דברים אלה העיר הרמטכ"ל לעמיתו במצפ"ע: "המצב רע מאד; הוא (האלוף גונן) נסוג למצרים"¹¹.

זו הייתה תמונת המצב שהצטיירה בפיקוד הדרום (ובעקבות הדיווחים מהפיקוד, גם במצפ"ע), כשהגיע שר הביטחון

בשעה 1145 לחמ"ל הפיקוד. אלוף הפיקוד עדין את השר במידע האחרון, שהתקבל מהאלוף אלברט מנדלר, מפקד אוגדת סיני, אשר דיווח, כי שריון האוייב פרץ במספר מקומות בגזרתו, וכי הוא נסוג לעבר ציר החת"מ. כן מסר, שבפיקוד התקבלו ידיעות לפיהן מתבצעת פריצת שריון מצרי מכיוון "חזיון" (גשר הפיר-דאן)¹¹. על בסיס תמונת המצב המצ-טברת, ונוכח השחיקה הגוברת של הכוחות, הורה שר הביטחון לאלוף הפיקוד להכין קו הגנה שני, שאפשר יהיה להחזיק בו ללא נסיגה נוספת. הוא הציע את ציר החת"מ, והוסיף, שאם בגלל נתוני הקרקע אי אפשר להחזיק בציר זה, יש להקים את קו העצירה במעברים ההרריים. הוא הדין לגבי דרום סיני: יש להקים חסימה, שתמנע בעד המצרים לרדת לאורך חוף מפרץ סואץ בכיוון אברודוס¹². אלוף הפיקוד דחה את הצעתו של השר לסגת נסיגה עמוקה, בנמקו: "אינני מוכן לסגת, אלא אם יופעל עלי לחץ שאין לעמוד בו. בשלב זה אין לחץ כזה". הוא החליט להסיג את עיקר הכוחות, ששרדו מאוגדת סיני, עד ציר החת"מ, ולנהל מהגבעות הצופות אל התעלה קרב בלימה נייד, כאשר כביש הרוחב מהווה קו גבול לנסיגה, שאין לחצותו אלא במצב שלאחר יאוש. בתל-אביב עדין שר הביטחון את הרמטכ"ל בהנחיות, שהנחה את אלוף הפיקוד. הוא הוסיף, שבכוונתו להציע לממשלה לוותר על כל השטח שעד לציר הרוחב טסה — מיתלה; וכי שם (ולא במקביל לציר החת"מ), יש לייצב את קו ההגנה. ברוח זו הציג השר את תפיסתו בפני הממשלה, שהתכנסה בשעה 1500. הוא הוסיף, כי בדרום סיני ניתן להחזיק בעמדות הקיימות, כל עוד לא יעמדו כוחותינו שם בפני לחץ מיוחד. קו אחרון צריך להיות במרחב שלמה ומאזור שרם-א-שיח' "אין ליסוג בשום פנים". הרמטכ"ל שלל את תפיסת שר הביטחון בטוענו, כי מהלך כזה "יחליש אותנו מאוד". הוא הציע לייצב קו הגנה בעומק כנקודת מוצא להשמדת הכוח המצרי, אשר תבצע לאחר שיצטברו כוחות המילואים. את ההתייצבות בקו קדמי ראה הרמטכ"ל כ"תנאי למעבר להתקפת נגד", ואילו הצעת שר הביטחון "פירושה ויתור על סיכוי זה". ואמנם, הממשלה קיבלה את הצעת הרמטכ"ל להכין קו עצירה במקביל לציר החת"מ, שאילו יסוגו הכוחות, רק אם תיכשל התקפת הנגד¹³.

זו הייתה אפוא בקצרה תמונת המצב המודיעינית-מבצעית, שהייתה לצמרת הפיקוד של צה"ל. אמנם, בדיון שנערך

בשבעה באוקטובר בלילה בחמ"ל פיקוד הדרום (בהשתתפות הרמטכ"ל ושניים ממפקדי האוגדות) קבע האלוף גונן, שמאז השעה 1100 "כמעט אין לחצים גדולים" מצד המצרים¹⁴; וזה תואם את הרישומים ביומני האירועים של הארמיה 3. אולם, לא זו הייתה ההערכה, שהציג האלוף גונן מספר שעות קודם לכן בפני שר הביטחון; כמו כן, הדבר לא נמסר לחברי הממשלה, שנדרשו להכריע שעות מספר קודם לכן בין שתי הצעות מנוגדות במהותן על דרך הפעולה שצה"ל ינקוט ביממה הבאה. פער זה בין המצב העורבתי בשטח לבין תמונת המצב, שהתגבשה במפקדות הממונות, נוצר על ידי "ערפל הקרב", שהוא מסימני ההיכר של כל מלחמה. ואולם, (כפי שסיכם האלוף אדן) "העדרן של יחידות סיור במגע עם האויב מנע מאיתנו ידיעות, שהיה בהן כדי לשנות את הרושם המוטעה שהתקבל"¹⁵. דומה כי זה לקח מרכזי, המתחייב מניתוח האירועים במרחב הארמיה 3 (ובחזית הדרום כולה) ביומיים הראשונים של המלחמה.

הערות

1. התבססנו בעיקר על יומני האירועים הבאים של הצבא המצרי (כולם בתרגום ובהוצאה של עיתונים-מזרח):
 - א. מפקדת הארמיה 3, 5-21 באוקטובר 1973.
 - ב. מפקדת יחידות הגישור בארמיה 3, 6 בספטמבר-17 באוקטובר 1973.
 - ג. מפקדת הארטילריה בארמיה 3, 5-23 באוקטובר 1973.
 - ד. מפקדת אגד הארטילריה בציר אלשט, 6-19 באוקטובר 1973.
 2. בשחזור התכנון המבצעי התבססנו, בעיקר, על המסמכים המצריים הבאים:
 - א. "דיוויזיית חי"ר מוגברת בצליחת מכשול מים". הוראות הרמטכ"ל מס' 41 (20 במרס 1973).
 - ב. מפקדת ארמיה 3/מפקדת חט' גישור 199, תכנית מבצעים של מח"ט גישור 199 (032200) באוקטובר 1973.
 - ג. מפקדת ארמיה 3/מחלקת המבצעים, פקודת מפקד הארמיה 3 ל"גראניט 2 מתוקן" (22 בינואר 1973).
 - ד. מפקדת דיוויזיית החי"ר 7/ענף המבצעים, פקודת קרב מס' 1 של מפקד דיוויזיית החי"ר 7 ל"גראניט 2 מתוקן" (יום חודש חסרים, 1973).
 3. סא"ל אבי שי, "מצרים לקראת מלחמת יום הכיפורים — מטרות המלחמה ותכנית המתקפה". מערכות 250 (יולי 1976) עמ' 22-23.
 4. בדבר נתונים של אמצעי הצליחה והגישור, ראה סא"ל פרויקה, "אמצעים לצליחת מכשול מים", מערכות 234-235 (ינואר-פברואר 1974), במיוחד עמ' 46-47, 49.

לוח הזמנים שהוערך להשלמת בניית הגשרים אינו אחיד בכל המקורות. יש מקורות שהעריכו שגשר PMP יהיה מוכן למעבר כוחות אחרי "ש"

ועוד 7 שעות וגשרים מסוג TPP ויוניפלוט — אחרי "ש" ועוד 9 שעות. מטעמי נוחות, העדפנו לא לעסוק כאן בהבדלים אלה, ולהסתפק בהבאת נתונים מאחד המסמכים, ששימשו אותנו בהכנת מאמר זה.

5. דברים שאמר מי שכיהן כראש המטה של הכוחות המזוינים, סער אלדין שאולי לעורך היר-מון "אלאחי-באר", מוסא צברי — סוכנות ידיעות מזרח תיכונית, קהיר (21 בנובמבר 1973), עיתונים-מזרח 465/11 (21 בנובמבר 1973), עמ' 6-7.
6. Saad El-Shazly, *The Crossing of Suez*. (London 1980) pp. 157-8.
7. ראיון עם מוחמד חסנין הייכל, אלג'נאר (18 בנובמבר 1973): לפי עיתונים-מזרח, ה"י — 31/18 (18 בנובמבר 1973), עמ' 16.
8. שאולי, שם, עמ' 155.
9. עבדה מבאשר, "סיפורו של מפקד דיוויזיית החי"ר 2, הלואא חסן אבו סעדה, על קרבות שניהל במלחמת אוקטובר" אלאהראם (3 ביוני 1974), עיתונים-מזרח מ"ד — 597/9 (3 בספטמבר 1979), עמ' 9-10; אברהם אדן, על שתי גדות הסואץ, עיניים, מהדורת ידיעות אחרונות (ירושלים 1979), עמ' 32.
10. חנוך ברטוב, דדו — 48 שנה ועוד 20 יום, כרך ב', ספרית מעריב, (1978), עמ' 48-49; אביעזר גולן, אלברט, הוצאת האגודה להנצחת זכרו של האלוף אלברט (אברהם) מנדלר ז"ל, מהדורת ידיעות אחרונות (אפריל 1977), עמ' 211-212.
11. ברטוב, שם, עמ' 56-61 (הציטוט במקור), 75.
12. משה דיין, אבני דרך — אוטוביוגרפיה, עידינים — מהדורת ידיעות אחרונות (ירושלים, תשל"ז — 1976), עמ' 597.
13. גולן, שם ע' 212 (הציטוט במקור); אדן שם עמ' 75-76.
- דיין כותב בספרו המצוטט מעלה רק ששוחח עם הרמטכ"ל, בלא שפירט את תוכן השיחה (עמ' 599-600): ברטוב, שם, עמ' 63, 66-68 (הציטוט במקור).
14. ברטוב, שם, ע' 73.
15. אדן, שם, ע' 92.

סיפורים נשכחים

סרן (מיל') דוד אילנד

בעת המלחמה: סג"ם, מ"מ טנקים, גדוד 53
חטיבה 188

אש"ף צנקה

הפגז המיוחל לא נודה.
"אין ידי", אמר אפרים.
"מה זאת אומרת, אין ידי?" צרחתי.

מתחילת הטור שלנו. עודד נתקל מטווח של מטרים ספורים, כמעט והתנגש בשני טנקים סוריים שצצו משמאלו מהוואדי בין קחטניה לגבעת "ננס". תוך כדי תנועה הוא ירה לעברם שני פגזים ופגע בהם בזה אחר זה. שני הכלים עמדו בוואדי ובערו. נתקלנו בחוד הפלוגה השלישית. כנסנו במהירות ועמדנו לצידיו, תותחי הטנקים מופנים לכיוון המשך הוואדי שהתעקל ונעלם מעינינו. כלים נוספים לא נראו.

אחרי התייעצות קצרה בין עודד וצביקה התפצלנו. עודד המשיך בדרכו, סיור יחיד, כדי לוודא שהדרך לרמפה הדרומית לא טומנת בחובה הפתעות נוספות.

התמקמנו במדרון הדרומי של הגבעה מעל הוואדי, סמוך מאוד

אין ירי

שבת אחר-הצהריים, 6 באוקטובר, 1973

נסענו בטור קצר אחרי עודד ישראלי הסמ"פ. בשעה שחלפה הצטמצם מספרנו משבעה לארבעה טנקים. עשינו את דרכנו מן המישור החשוף מצפון לכפר הנטוש קחטניה לכיוון הרמפה הדרומית של מוצב 109. צרורות ארוכים מנשק קל נורו לעברנו מבתי הכפר וליוו אותנו עד שיצאנו מטווח הירי. בשטח אותו עזבנו היו פזורים טנקים פגועים רבים, חלקם עדיין עשנים. טנק שנסע במהירות לעברנו העלה ענן אבק. היה זה צביקה רק המ"פ ששב מתחנת איסוף הנפגעים בקוניטרה לאחר פינוי גופת הטען קשר שלו. כעת היינו חמישה טנקים. לפתע נשמעו שתי התפוצצויות עזות וענני עשן סמיך עלו

התלקח. צוותו נטש אותו בריצה מבוהלת.

אפרים ואני פתחנו באש מקלעים על אנשי הצוותים שרצו בין הקוצים המצהיבים לעבר מסתור הטרסות והמבנים שבכפר. נראה לי שלא פגענו בכולם. לא חשתי צער רב על כך. ירי על גבות אנשים בורחים לא נראה לי מעשה גבורה. עד אותו יום דמויות האדם היחידות שעליהן יריתי היו מטרות קרטון.

סקרתי במהירות את פתחת הוואדי הרחבה שבה נמצאנו. כלים נוספים לא נראו. בלי להסתובב, כשהתותח מופנה לכיוון ההתרחשות, שילבנו להילוך אחורי ויצאנו במהירות מן הוואדי. חלפנו קרוב מאוד לטנקים שבהם פגע עודד.

כשנגלינו לעיני הלוחמים מהפלוגה שלנו הבחנתי בהפתעה ובהקלה שבפניהם. שכן ברגע שנעלמנו בוואדי ונשמעו התפוצצויות ועימן ענני עשן שחור חשבו כולם כי נפגענו וכי העשן המיתמר הוא מהטנק שלנו.

הרמתי את ידי וסימנתי באצבעותי אר-קיי.

עודד דיווח בקשר שהדרך לרמפה הדרומית נקיה מכלי האויב. צביקה רק המ"פ גלש עם שני הטנקים הנוספים במורד הגבעה, ובשדירה קצרה עלינו על הכביש המשובש שהוביל לרמפה הדרומית כשאני בסוף הטור.

אגרוף הנחושת

ראשיתה של חברותי רבת השנים עם צחקי שריג במפגש בין שתי חבורות נערים מרקעים שונים במהלך השירות הצבאי בשריון. רוב חברי הגיעו משכונת נוה מגן שברמת השרון שבה התגוררו קצינים בכירים רבים. בהם ניתן היה למנות את חיים בר-לב, עזר ויצמן, אברהם אדן, ישעיהו גביש, רחבעם זאבי ("גנדי"), משה גדרון, הרצל שפיר, יעקב חפץ, חנן גיאור, שאול גבעולי ורבים וטובים אחרים. צמרת הצבא הישראלי. בתחילת שנות ה-70 היו לרוב הקצינים האלה בן או שניים ששירתו בצבא. במחזור הגיוס שלנו, אוגוסט 1971, לא ניתן היה אף לחשוב על אי הגעה לקורס קצינים. רצוי כמובן ביחידה מוכשרת. לפיכך, בתחילת דרכנו בצבא הגיעה קבוצה גדולה מאיתנו לקורס המובחר ביותר - קורס טיס.

רוב בני החבורה נאלצו להיפרד מהקורס כבר בשלבים מוקדמים. משם הדרך לשריון היתה קצרה. באותם הימים חיל השריון היה בשיא תפארתו ועטור תהילה. את מלחמת ששת הימים הוא סיים בצורה מרשימה ביותר - שטף את יעדי האויב, והעלה את כליו בעשן ואש. החיל היה מצויד בטנקים חדישים ומשופרים, וכמלך הבלתי-מעורער של שדה הקרב, היה חלופה מושכת מאוד לכולנו. במהלך המסלול הפיקודי שעשינו בשריון לא ידענו, שתחושות ההתנשאות וביטחון היתר שהוחדרו בנו יהיו בעוכרינו ביום פקודה. איש לא קרא את הכתובת שעל הקיר.

כשהגענו לשריון הצטרפנו למחזור נובמבר, שהינו מחזור גיוס של בני קיבוצים ומושבים. על אף ההבדלים הגדולים בין הקבוצות, נוצרו בינינו קשרי חברות טובים מאוד, המחזיקים עד היום. כאילו לא היה די בכך שבאנו משכונה של קצינים בכירים, לחלק מחברינו הקיבוצניקים היו קשרי משפחה לקצינים בשריון באותה עת. היינו

לחורבות הכפר וביצענו "מלא מחדש" - ארגון של הפגזים מהתאים המרוחקים לנגישים יותר. בחנתי בחשד רב את הבתים ההרוסים למחצה שמולי. בכפר נמצאו עדיין אנשי חי"ר סורים רבים. נתקלנו בהם באזור הצפוני של הכפר. בחלק הזה הם עדיין לא נראו. הבטתי לאחור. להבות האש, שעלו מן הטנקים הסוריים מאחורינו ובערו על אנשיהם, דעכו לאט.

ואז שמענו שריקות מבהילות רצופות. מטח קטיושות נחת סביבנו. התכופתי במהירות בתא המפקד כדי לחמוק מן הרסיסים הענקיים שהתעופפו לכל עבר. היה זה המפגש הראשון שלי עם הרקטות הרוסיות הנוראות בעלות השם הנשי המטעה כל-כך. התרוממתי לאחר דקה והבחנתי בזווית העין בתנועה של אנטנות בין העצים במורד הגבעה שמימיני. הייתי הקיצוני בין ארבעת הכלים שלנו והיחיד שהבחין בכך.

ליבי פעם בחוזקה. הרגשתי כמו ילד במשחק מחבואים. האנטנות היו מחוברות לטנק סורי. הטנק נראה כמנסה להסתתר בין העצים. לא נראה היה שמישהו בטנק המסוגר מבחין בי. לא יכולתי לפגוע בו מן המקום שבו עמדתי. לא ניתן היה להגמיך את קנה התותח בזווית כזאת. הבטתי אל שלושת הכלים שעמדו מאחורי ומשמאלי. המפקדים נראו חיוורים וטרודים. החלטתי לפעול לבדי.

גלשתי לאחור. עקפתי את שני הטנקים העשנים בוואדי והשלמתי את עיקולו. במרחק של 50 מטרים ממני הבחנתי בטנק שאותו ראיתי מהגבעה. קנה התותח שלו היה מכוון ישירות לעברי. הוא לא היה היחיד. מאחוריו עמד טנק נוסף, וטנק שלישי עמד במרחק של 100 מטרים מאחוריהם.

"עצור!" צעקתי לשני הנהג. הטנק עצר בבת אחת.

הסטתי במהירות את הצריח והתותח לעבר הטנק הראשון.

"אש!" צעקתי.

הפגז המיוחל לא נורה.

"אין ירי", אמר אפרים.

"מה זאת אומרת, אין ירי?" צרחתי.

היה זה המשפט הראשון שחלף בראשי. כאילו ציפיתי לתשובה מנומקת.

בלחץ של אותו רגע שכחתי את מנגנון ירי החירום של המפקד. "זה בסדר, תירה", קרא בורקו הטען לאפרים, "שכחתי את הנצרה."

הטען קשר אחראי על הנצרה הנועלת את ירי התותח. הדבר מאפשר לו לטעון פגז, לצאת ממסלול הרתיעה הקטלני של התותח, ורק אז לאפשר את הירי.

הפגז נורה, והטנק מולי התלקח מייד בקול נפץ אדיר. איש לא הספיק להיחלץ ממנו.

במהירות כוננתי על הטנק השני וירינו פגז נוסף. הטנק נפגע והחל לבעור. מדפי הצריח נפגעו, ושני אנשי צוות משופמים נראו קופצים החוצה.

הטנק השלישי ניסה לחמוק, והפגז שנורה באחוריו חדר לתא המנוע. הטנק נעצר מייד. עשן אפור היתמר ממנו, אך הוא עדיין לא

זכורה לי עד היום שיחת הפתיחה כשהגענו לקורס מפקדי טנקים בבית-הספר לשריון. הושיבו אותנו בשורות צפופות באולם גדול, שהתאורה בו היתה עמומה. מפקד בית-הספר נשא דברים. הוא דיבר בתקיפות, ובאולם שררה רממה מוחלטת. האווירה היתה של יראה ופחד. לפניו, במרכז השולחן המכוסה במפה שחורה-ירוקה, צבעי החיל, ניצב פסלון של אגרוף קפוץ וזקור, עשוי נחושת ירקרק - "אגרוף הברזל" - סמל גיסות השריון. בעת נאומו ליטף המפקד את הפסלון. נימת דבריו היתה מאיימת ומאוד לא מסבירת פנים. מי שלא ילמד - יודח, מי שלא יקפיד על הופעה שריונאית - יודח, מי שישבור שמירה - ייעצר ויודח, וכן הלאה. אחלה קבלת פנים, חשבתני בליכי. בשלב הזה בקריירה הצבאית שלי המרובעות והאטימות בשריון עלו לי על העצבים.

אחת ההנאות המרירות שלי בשנים האחרונות היתה לקרוא, או לשמוע על מעללי הקרבות של כל אותם מפקדים זוטרים ובכירים שפגשתי במהלך שירותי. התפקוד וקבלת ההחלטות הלקויים תחת אש של רבים מהם, שלא לומר מורך הלב שהפגינו, לא הזכירו כלל וכלל את הביטחון וההתנשאות שהקרינו באולמות הלימודים ובמסלולי האימונים. אומץ לב, מסתבר, אינו ידע נרכש.

* * *

לאחר שהסתיים החלק התורתי של קורס מפקדי הטנקים ירדנו לשבטה בדרום לשלב האימונים כשטח והירי החי. לאחר כמה ימי אימונים נקראנו בדחיפות לאולם ההרצאות הגדודי. המג"ד דרש לעצור את כל האימונים מייד ולכנס את כל החניכים והמדריכים לשיחת חירום. הסיבה לכינוס הדחוף היתה מספר חריג של תאונות אימונים בפלוגות המגחים, שבהן נפגעו צוערים ומדריכים. באותם ימים היו בשריון שני סוגי טנקים: טנק פטון אמריקני, שנקרא מגח, וטנק צנטוריון בריטי משופר, שנקרא שוט-קל. גזרת הפעולה של טנקי המגח בעלי זחלי הגומי הרכים היתה בדרום ובחולות סיני, וטנקי השוט בעלי זחלי הברזל יועדו לפעול בכל מקום, אך בעיקר בצפון הארץ וברמת-הגולן המטורשת.

המג"ד עמיד יפה היה אדם זועף ומטיל יראה. הוא היה לוחם עשוי לבלי חת, ובמלחמה בסיני לחם כאריה בראש חניכי הגדוד שלו ומדריכיו. לאחר שרוב האנשים התיישבו במקומם, לפני כניסת המג"ד, נכנסה לאולם קבוצה קטנה של חניכים קיבוצניים כולם, שאותה הובילו בכיטחון רב צחקי, שאחיו רן שריג היה סגן מפקד בית-הספר לשריון, ואייל, אחיו הצעיר של עמיר יפה. במשך כל השירות הצבאי היתה תחרות סמויה בין צחקי ואייל ובין אחיהם הגדולים. רן שריג הקדים תמיד בתפקיד את עמיר למרות שהשניים היו בני אותו גיל. התחרות הסתיימה כאשר עמיר נהרג בתאונת דרכים.

כנס החירום היה מעין משפט ראווה ללא פסקי דין. כמה חניכים ומדריכים מפלוגות המגח התבקשו לעמוד על רגליהם מול היושבים באולם. החיילים, שכולם היו פצועים וחבושים, תחקרו אישית על-

בקורס לומדים החניכים את כל מקצועות הטנק. הנהגים עולים לצריח ומתרגלים טעינה ותותחנות, ואנשי הצריח לומדים נהיגה. התרגול המעשי של חילופי התפקידים האלה בפלוגות המגח התגלה כבעייתי מאוד. הנהגים נפצעו ונלכדו בין מכשירי הצריח והתותח, ואנשי הצריח, שהפכו לנהגים, גרמו בנהיגתם הלא מיומנת לחבורות ולחבלות לכל יושבי הטנק ולעצמם. גם המדריכים היו בין הנפגעים. שניים מהם נותקו ממושביהם והועפו מהטנקים הנוסעים. בדרך נס פציעתם היתה קלה יחסית.

"לטובתם האישית של כל היושבים כאן, אני דורש באופן חדר משמעי הרבה יותר תשומת לב ומשנה זהירות מעתה ואילך", אמר עמיר ונעץ בנו את עיני הפלדה שלו. כל ה"נאשמים", שעמדו בצדי הכמה נראו כל-כך מסכנים וחבולים, אך גם מטופשים, שבקושי התאפקו מלצחוק.

חלה לבנה וענבים סגולים

שבת בצהריים - יום הכיפורים

עמדנו פרוסים בשרה דרורים מצהיב מצפון ל"בית החזית" בקוניטרה והמתנו. בסוף הקיץ מרכז הרמה ודרומה הם רצף צהוב-שחור של משטחים קוצניים, רובם שרופים, שמהם מבצבצים סלעי בזלת וטרסות הרוסות. הצבע הירוק נמצא רק במורדות החרמון ובערוצי הנחלים המבתרים את הרמה. מהמבנה המגודר שבו שהינו יצאנו בשעה 13:00 בצהריים. היתה זו הוראתו של יאיר נפשי, מג"ד 74, שעבר בין כל חניוני הטנקים.

במצב של כוננות לקראת יום קרב, או להפגזה אטילרית צפויה, היתה חשיבות רבה לכך שהטנקים יהיו פזורים ולא יימצאו בריכוז צפוף.

חטיבה 188, בהיערכות חירום לאורך קו רמת-הגולן, פוצלה לשני כוחות - צפוני ודרומי. הכוח הצפוני היה מורכב מפלוגה אחת מגדודו של יאיר, פלוגה ח', שנערכה בריכוזים מחלקתיים, ומשתי פלוגות תגבור של גדוד 53 שלנו - פלוגות א' וב'. הכוח הדרומי, בפיקודו של מג"ד 53, היה מורכב מפלוגה ג' בגדודו ומפלוגות ו' וז' מגדוד 74.

בשעת 13:50 עצר הקומנדקר של הרס"פ על הכביש הסמוך לנו. כל מפקד טנק ירד לאסוף את הארוחה עבור צוותו. עמדתי עם חברי ליד הקומנדקר, שוחחנו וצחקנו בשעה שהמתנו לתורנו בחלוקת האוכל. לפתע התנפצה בבת אחת השלווה. מכל עבר נשמעו קולות נפץ אדירים, ורעש מטוסים מחריש אוזניים נשמע בשמים. הרמתי את עיני והבטתי אחורה. עשרות פטריות עשן התרוממו ממורדות תל אביטל העמוס אנטנות ומתקני מכ"ם. הספקתי להבחין בלהק המטוסים, שהפציץ את התל, טס במהירות ובגובה אפסי לכיווננו ותוך שניות חלף מעלינו בגובה אנטנות הטנקים כמעט. הסמלים על כנפי המטוסים היו של חיל האוויר הסורי. הרעש היה מחריד. הקרבה המפחידה אל גחונות המטוסים החולפים הזכירה לי תמונות מסרטי מלחמה. רצנו לטנקים בטירוף. חשתי שהאדמה רועדת מתחת

לכפות רגלי. בידי החזקתי קופסת קרטון שהספקתי לחטוף, ובה חלה טרייה וענבים סגולים כהים.

"זרוק את האוכל ובוא כבר!" קראו לי אנשי הצוות מהצריח. "אני לא זורק כלום," אמרתי בליבי. חלפה בראשי התמונה של נזיר זן מהספר **חוכמת זן**, התלוי על צוק בין שמים וארץ ואוחז בשיח מטפס, כשלפתע הוא מבחין לצידו בגפן בר ועליה ענבים גדולים ויפים. בידו האחת הוא ממשיך לאחוז בשיח, ובידו השנייה הוא קוטף מן הענבים ותוחבם לפיו שניות לפני שהוא נופל. טיפסתי עם הקופסה במהירות על הטנק, מסרתי אותה לבורקו הטען, השתחלתי לתא המפקד והתחברתי לקשר.

התנועה שלנו הוא ביקש כוח טנקים שיחבור אליו, וצביקה שיגר אליו במהירות את מחלקה 1 של חיים דמיר. נותרנו שבעה כלים. התמקמנו בעמדות ירי מאולתרות סמוכים זה לזה, וסקרנו את השטח שמולנו עם משקפות. במרחק של כ-3-4 ק"מ מאיתנו הבחנו בטורי שריון ארוכים נעים לעברנו. הטנקים נראו כנקודות שחורות. נקודות שחורות גדולות יותר היו טנקי הגישור. נפשי הדגיש לצביקה המ"פ, כי אלה חייבות להיות המטרות העדיפות שלנו. טיווחנו, ירינו ופגענו בשניים או שלושה, קריאות שמחה נשמעו בקשר.

לאורך כל קו רמת-הגולן היתה חפורה תעלה עמוקה ורחבה, שהיוותה מכשול עיקרי נגד טנקי האויב. משימתם הראשונה של

המחבר על-יד הטנק הפגוע בסיפור אין ירי

הכוחות הסוריים הפורצים היתה להתגבר על המכשול הזה. הם עשו זאת על-ידי הנחת גשרים באמצעות טנקי גישור ועל-ידי מילוי התעלה בעפר באמצעות כלי הנדסה.

באוויר שלט הריח הגופריתי החריף מירי פגזי הטנקים. ריח נוסף של עפר ובזלת כתושה נישא על-ידי ענני אבק סמיכים שנוצרו מפגיעות הארטילריה הסורית סביבנו.

את אווירת יום הקרב המבוקר שבה נמצאנו עדיין, קטעה קריאה ברשת הקשר. מוצב החי"ר 109 דיווח על כוחות טנקים וחי"ר סוריים החודרים לשטחנו בטווחים קרובים מאוד. נפשי הורה לצביקה לשלוח מייד כוח לשם. עורד ישראלי הסמ"פ, ועימו שני הטנקים של המחלקה של נמרוד, יצאו במהירות לכיוון המוצב.

על הכביש לצידנו שעט הטנק של יאיר נפשי המג"ד כשהוא רומס בזחליו את הסירים והקונטיינרים מלאי האוכל שנתרו מיותמים על אם הדרך. ענני אבק ואבנים התרוממו ממטחי הארטילריה שנחתה סביבנו ועל רכס הבוסטר שלעברו נענו. תפסנו במהירות עמדות על השלוחה המאורכת. כ-500 מטרים מזרחית לנו התמקם כבר נפשי, מג"ד הכוח הצפוני, וצפה על המתרחש. הוא בחן את השטח והחל לחלק הוראות ולתת פקודות אש ליחידות השונות שלו. על אף שדיבר במהירות דיבורו בקשר היה ברור, ענייניי וחסר לחץ לחלוטין. כזה היה טון הדיבור שלו במשך כל ימי המלחמה.

גדוד 74 היה פרוס לאורך כל קו רמת-הגולן בכוחות מחלקתיים, והמג"ד נותר למעשה חבורת פיקוד של טנק בודד. כבר בתחילת

דחפורים צהובים

עודד ישראלי הסמ"פ הוביל את שלושת הטנקים דרך שכונת הווילות ההרוסה בקצה המזרחי של קוניטרה. הוא בחר בנתיב הקצר ביותר להגיע לאזור מוצב 109. לפתע קפא הדם בעורקיו. הוא לא האמין למראה עיניו: את המישור מצפון לקחטניה, ממש מולו, חצתה בשני טורים, ובמרווחים מבצעיים ביניהם, פלוגת טנקים סורית בהרכב מלא מובלת על-ידי טנק נוכרי (טנק שעליו מערכת גלגלות לפיצוץ מוקשים). הפלוגה הזאת חצתה את תעלת הנ"ט באין מפריע בשעה שהיינו עסוקים בירי על מטרות רחוקות הרבה יותר.

עודד פתח באש מייד. שני הכלים של נמרוד כוכבי ושוקי אשנברג הצטרפו אליו, והפלוגה הסורית, שהופתעה מהאגף, עלתה תוך דקות ספורות בלהבות. תמרות עשן שחור עלו ממנה. רוב הטנקים שנפגעו לא הספיקו להיחלץ לצדדים, והפלוגה נותרה פגועה ובוזרת באותם רווחים בין הכלים שבהם נעו - פלוגה ש"הוקפאה". כמה אנשי צוות סורים שלא נפגעו קפצו מהטנקים הנוצרים ונמלטו כאחוזי אמוק לכיוון בתי הכפר קחטניה.

היתה זו הפלוגה הסורית המובילה. הפלוגה הזאת השתייכה לגדוד הטנקים של חטיבת החי"ר 52.

"אתם חייבים לראות מה הולך כאן, זה ממש כמו קולנוע מה שקורה פה," שמענו את עודד מתלהב בקשר.

לפתע נפתח לעברו ירי מכמה כיוונים. עודד הרים את עיניו והבחין בכוח טנקים פרוס, שעמד מאחורי תעלת הנ"ט צפונית לו כפלוגת חיפוי והחל לירות לעבר השלישייה שלו.

בין הטנקים היו גם דחפורים צהובים שהובאו כדי למלא בעפר את תעלת הנ"ט ולהכשירה למעבר הטנקים. פגענו בטנקי הגישור של הפלוגה הזאת ממרחק. היתה זו הפלוגה הסורית השנייה. בין הטרסות והחורבות של הכפר קחטניה עטור החורשות, התמקמו לוחמים סורים מחטיבת החי"ר, ולאחר שתפסו עמדות אש החלו לירות על שלושת הטנקים שלמרגלותיהם.

* * *

פסענו בשבילי הקיבוץ, אילן סהר, אני ועודד ישראלי באמצע. "זה לא מה שהיה," אמר עודד, "כולם פה אינטרסנטים, ואף אחד לא רואה את טובת הקיבוץ, רק את תועלתו האישית. חבורה של חארות." הגענו אל החדר שלו. החדר היה מרוהט בפשטות ספרטנית. על

הקיר היו תלויים שני ציורים כהים.

"מי צייר?" שאלתי על אף שידעתי בכירור.

"אני," השיב.

"גם אני מצייר," אמרתי.

הציורים היו מופשטים והזכירו לי לילות חשוכים של מלחמה.

* * *

האזור הסמוך לשלישייה של עודד הפך עד מהרה לבלתי-נסבל. הטנקים מאחורי התעלה ניהלו עימם אש, קטיושות ופגזים נפלו קרוב לכלים שלהם, חיילי הרגלים שתפסו מחסה בין הריסות הכפר המטירו אש ממקלעים וממטולי אר-פי-ג' לכיוון הטנקים שעמדו וירו כמו מטורפים לכל הכיוונים.

"אני צריך עזרה דחוף!" צעק עודד בקשר.

שעטנו במהירות בעקבות הכלי של צביקה רק המ"פ לכיוונו של עודד. היינו ארבעה כלים.

עיניו של אלי שרוני,

התותחן של צביקה, היו

צמודות לעינית

הפריטלסקופ שלו

כשלתע כוסתה הזוגית

החיצונית במשהו כהה. קול

נפץ מבהיל נשמע. אלי

הסתובב לאחור כמושב

וראה את גופתו חסרת

הראש ושותתת הדם של

ג'רבי מוטלת פרושת

זרועות על כיסא הטען.

המזל של ג'רבי נגמר.

רקטת אר-פי-ג', שנורתה

מן הכפר, פגעה בראשו.

צביקה המ"פ, שכוסה

בבת אחת בדם של ג'רבי, התבלבל לרגע. "נפגע לי הצייד," הוא

דיווח בקשר, "אני נוסע לפנותו." צייד הוא כינויו של התותחן בטנק.

ברגע שההודעה השגויה שודרה בקשר, קרו שני דברים. שרוני,

התותחן של צביקה, החל למשש בפחד את גופו, ובחן את פניו

שהשתקפו בערשת הפריטלסקופ, הוא שמח לראות שעל אף הדיווח

הוא שלם ובריא. צפונה יותר, באזור רכס הבוסטר, ישב בתא הנהג

של טנק 33 ממחלקתו של דמיר בנצי השמן וחבט בראשו בכל כוחו

ככידון ההיגוי של הטנק. שרוני היה בן מחזור וידיד נפש שלו.

ההודעה על מותו של חברו הטריפה אותו מצער. צביקה עמד עד

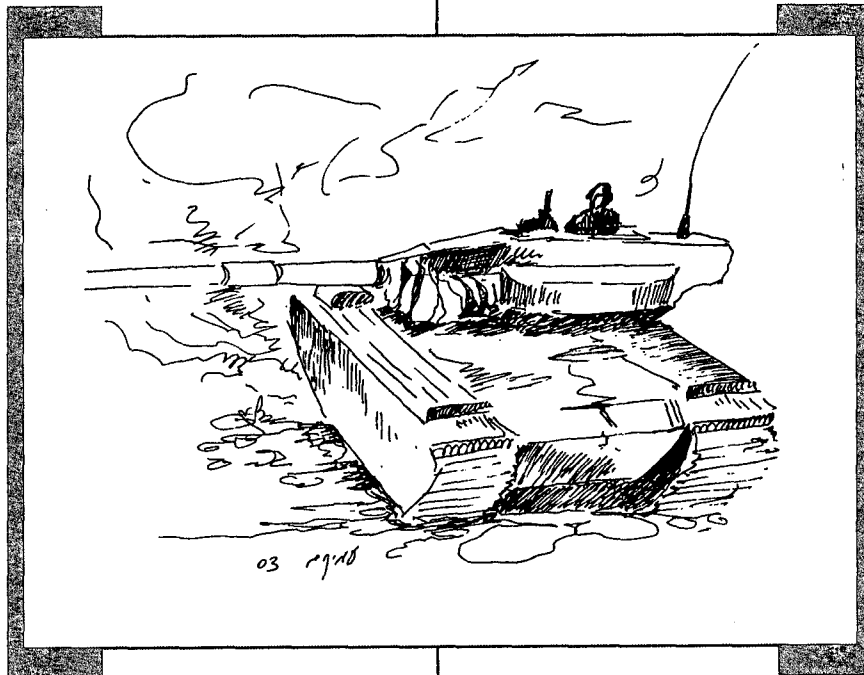
מהרה על טעותו, ודיווח על "שמאלי" - טען קשר - הרוג.

דוב זולדן, התותחן בטנק 1 של נמרוד כוכבי, סרק בעיניו את

הטרסות והמבנים הנטושים בכפר קחטניה. הוא תר אחרי לוחמי

החי"ר הסורים שהסתתרו בין הטרסות וריסס אותן ללא הפסקה

במקלע המקביל. אמצעי הירי שהיו בידי הלוחמים הללו היו מסוכנים

פגזים סביבנו, מתיזים אל על רגבי אדמה ושברי סלעים. טנק סורי תועה משרידי הפלוגה הראשונה התגלה לפתע על הגבעה בין חורבות הכפר. שוקי, שעמד לימיני, ירה במהירות פגז לעברו. הטנק התלקח מייד. כשלא נראו עוד טנקים סוריים פעילים סביבנו, הבין עודד, כי החבורה הצפויה והחשופה שלנו נמצאת למעשה במלכודת מוות. "בואו נסתלק מכאן!" צעק בקשר. במהירות התארגנו בטור מאחורי הטנק של עודד.

השיירה הקטנה שלנו החלה לעשות את דרכה דרומה כשהיא מלווה בצרורות ארוכים, שנורו לעברנו מבתי הכפר החרב. פנינו היו מועדות לרמפת הטנקים הדרומית של מוצב 109, מרחק נסיעה של כ-2 ק"מ. אם הייתי מביט לאחור הייתי מבחין שהקרקע במקום שבו עמדנו כוסתה ברשת סבוכה של חוטים לבנים ארוכים. "מכמות כזאת אפשר לסרוג סוודר", תיאר רני פרידריך אזור דומה שבו לחמו. היו אלה תילי ההנחיה של טילי הסאגר הרכים שנורו לעברנו. למזלנו, בשל המרחק הקטן בינינו לבין הכפר הנטוש שבו היה ממוקם החי"ר הסורי, לא התאפשר להם לכוון ולביית כהלכה את הטילים. בטנק המוביל - זה של עודד - היטלטל ונחבט אשר, קצין הסיוע הארטילרי, איש צוות חמישי, שנותר ללא טנק משלו.

החי על המת

ישבתי במשרדו של אשר דיאמנט, הבעלים של מפעל צעצועים גדול באשדוד.

"תודה לאל שאני רואה אותך בריא ושלם", אמרתי לו. "אמרו לי שנהרגת."

"לי אמרו שאתה נהרגת", השיב.

"מי אמר לך דבר כזה ומתי?" שאלתי וצחקתי.

"ממש אחרי המלחמה", השיב.

"טוב", עניתי, "צוותי ואני סופדים לך כחודשיים בלבד."

את הידיעה על מותו של אשר על החרמון קיבלתי מאילן סהר.

גם יאיר נפשי אישר אותה.

"אתם בטוחים", שאלתי.

"כן", אמרו לו. "הוא נהרג כבר ביום שישי, בניסיון הראשון

לכבוש את החרמון מחדש."

ואולם, בבוקר של אותו יום נפרדנו צוותי ואני מאשר, והסיפור

הזה לא הסתדר לי. הייתי אמור לשמוע על כך בשלושים השנים

שחלפו. אבל השניים היו כל-כך בטוחים בעצמם שהשתכנעתי. גם

לאחר תקופה כה ארוכה נגעה הידיעה הזת לליבי.

קיימוביץ מגדוד 74 בא לבקר אותי כמוסך. סיפרתי לו עד כמה

הצטערתי לשמוע על מותו של הקש"א שהיה עימי, אשר דיאמנט.

קיימו נעץ בי מבט ארוך, ואמר שהוא לא יודע מה אני מבלבל

בשכל. הוא נפגש עם אשר עד היום מדי פעם. "נכון לשבוע שעבר",

אמר לי, "הוא היה חי מאוד."

לא האמנתי למשמע אוזני.

"קח את מספר הטלפון שלו וטלפן אליו", אמר לי.

טילפנתי מייד למפעל של אשר.

"הוא אינו פנוי כרגע", השיבה לי המזכירה, "מי מחפש אותו?"

מאוד לטנקים. הטנק שלו היה בתנועת איגוף, ומטרתו של נמרוד היתה להשיג זווית ירי יעילה יותר מול הלוחמים המסתתרים. לפתע הוטח גופו של זולדן קדימה ונמחץ על כוונת התותחן. גוף כבד משקל שהיה מוטל על גבו הקשה עליו את התנועה. הוא הצליח בעמל רב לתמרן בתא הצר שלו ולהסיט את המשקל הכבד מעל גבו. המראה שנגלה לעיניו כשהסתובב הינו חלום הביעותים של כל תותחן טנק. פניו היפות של נמרוד היו במרחק סנטימטרים ספורים מפניו שלו. ראשו של נמרוד היה שמוט כמתוך שינה וגופו היה מקופל וחסר תנועה. עיניו היו עצומות ונחיל דם זרם על צידם השמאלי של פניו מתחת לקסדת הטנקיסטים. דוב הבחין בצד הקסדה של נמרוד בחור חדירה עגול. קליע מצרור שנורה לעבר הטנק שלהם פגע בראשו של נמרוד שעמד זקוף בצריח. נמרוד נפל פנימה והתמוטט על גבו של דוב.

היינו עדיין בתנועה ולכן לא ראינו את המתרחש. בקשר שמענו את קולו המבוהל של דוב מדווח: "קודקוד 1 נפגע, קודקוד 1 נפגע!"

* * *

שנים רבות לאחר אותו יום שישי, ערב יום הכיפורים בשנת 1973, לא הכינה אימי את הקוגל המפורסם שלה. לקח לי זמן רב להבחין בכך. כששאלתי באחת מארוחותינו המשותפות לסיבת הדבר ענה לי אבי, כי לאחר שאמי הבינה שאותו קוגל היה קינוח אחרון בהחלט לחלק מחברי הלוחמים, היא פשוט לא היתה מסוגלת להכין אותו יותר.

* * *

הצוות של נמרוד כשזולדן בתא המפקד, יצא מקו האש ונסע במהירות לכיוון מחנה התעסוקה בקוניטרה, שבו היתה ממוקמת תחנת איסוף הפצועים. צביקה רק עצר בצד הדרך וסימן ליוסי זמרי ולי את שביל הגישה לכיוון העמדה המסולעת שבה נותרו עודד ושוקי. לא הבחנתי, שהוא הורה לטנק הקש"א שמאחורי לעצור. לא הבחנתי גם, שסרבלו של צביקה, אשר העמיד פנים ש"העסקים כרגיל", היה אדום כולו מדמו של ג'רבי. נסענו לכיוון העמדה המאולתרת, כשלפתע נגלה לי, מאחורי קו התעלה צפונית לנו, ריכוז גדול של טנקים סוריים, ובהם הבחנתי להפתעתי בדחפורים אזרחיים.

ירינו כמו משוגעים. פגענו בטנק ראשון, שני, שלישי ורביעי. הטווחים היו כ-500-600 מטרים. בשלב הזה פעלנו באופן מכני לחלוטין. פשוט לא קלטתי עדיין מה בריוק קורה. בבת אחת היינו בעין הסערה. עמדנו, ארבעה כלים, חשופים כמעט לחלוטין במעין חצי קשת וירינו ללא הפסק לשלושה כיוונים.

כל הכלים הסוריים שזיהיתי סביבנו בערו. התוהו ובוהו היה נורא. "להיזהר מהגבעה, יש שם חי"ר", נשמעו צעקות בקשר. הבטתי אל הכפר מימיני. אפרים ואני ירינו במקלעי הטנק לכיוון הבזקי הירי וריצודי התנועות מהגבעה. נדמה היה לי שהבחנתי אפילו בקסדות החיילים מבצבצות מאחורי הטרסות. כל אותה עת נפלו

"תאמרי לו שאילנד מ-109", עניתי.
לאחר כמה דקות טילפן אשר בחזרה.
"אילנד, זה אתה?" שאל בקול חרישי.
"כן", השבתי.

"בוא הנה, אתה עושה לי צמרמורת בכל הגוף", אמר, "כמה זמן עבר?"

"כמעט שלושים שנים", עניתי.

אשר, קצין הקישור הארטילרי, היה אמור לחבור אל הפלוגה הצפונית של 74. טנק מצויד ומזווד המתין לו במפקדת הפלוגה במסעדה. ברגע האחרון הוא קיבל הודעה על שינוי במשימה. יאיר נפשי המג"ד החליט, שבגזרה שלנו הוא נחוץ יותר. אשר הגיע לאזור הבוסטר צפונית לקוניטרה לפני הצהריים. שינוי המשימה תפס אותו ללא מפות ואמצעים.

הוא התקשר לנפח, ומפקדת האגד הארטילרי נשלח אליו ג'יפ עם הציוד, הוראות הקשר וכל המידע הנחוץ. הג'יפ הגיע אל אשר, שהמתין בצידו הכביש, ממש עם המיגים הסוריים.

הג'יפ עצר במהירות ונוסעיו הסתתרו בגשרון האירי שמתחת לכביש. בחוץ השתוללה התקפה איומה.

כשהחלו הטנקים לנוע לעמדות קפץ אשר עם המפות והתיק על אחד הטנקים של הפלוגה שלנו, ישב בתוך סל הצריח החיצוני כשהוא מנסה להתאפס על המפות בטנק המתנועע ויורה.

הדרישות לטיווח ארטילרי הגיעו במהירות, ואשר דיפדף את מפות הקוד השונות - האחת בשפת השריון והשנייה בשפת התותחנים - והזרים בקשות סיוע אל גדודי הארטילריה הספורים שנמצאו ברמה בתחילת המלחמה.

לפתע ביקש ממנו נפשי טיווח של אזור מסוים. אשר הפך בין המפות, אימת את הקודים כשלפתע התגלתה לו טעות נוראה בבקשת הסיוע של נפשי.

"אתה רוצה שאני אטווח ארטילריה לתוך השטח שלנו?" קרא לנפשי ברשת.

"אני יודע אידיוט!" השיב נפשי, "הם כבר בתוך השטח שלנו, טווח כבר!"

צביקה עצר את הטנק של אשר, קרא לצוות לרדת, החליף בין הכלים, השאיר את הטען קשד אצלו, ושלח את הצוות עם הטנק שטוף הדרם לפנות את גופתו של ג'רבי אל מחנה התעסוקה.

אשר נשלח רגלית לחפש לו טנק אחר לחבור אליו. כך ראיתו בפעם הראשונה נע בין הטנקים היורים ומחפש טנק שיקלוט אותו. "אתה יודע מה אני לא יכול לשכוח עד היום?" אמר.

"מה?" שאלתי.

"אני הייתי קצין ותיק ממך, לפחות בארבע שנים. ואני זוכר עד היום את קוד הרוח שלך. קוד רוח שגבל באדישות. ואתה הייתי קצין צעיר, ממש ילד. מסביב תופת, פגזים, טילים ואתה הבטת במשקפת בשלווה, ירדת פנימה והעברת הוראה לתותחן, התרוממת חזרה, וכל זאת בקור רוח מופתי."

"עשית לי את היום", אמרתי, "אני לא יודע אם נותר לי מזה הרבה בחיי היום-יום שלי. אבל תרשה לי לציין, שגם אותך אני לא

זוכר כהיסטרי מי יודע מה", הוספתי.

אשר הצטרף אל הכלי שלי ביום השני של המלחמה. עודד ישראלי קצר הרוח העדיף לוותר עליו בטנק שלו. לא בשמחה קיבלתי איש צוות חמישי לטנק הצפוף והעמוס, אך מזוג הנוח וחוש ההומור שלו הפכו אותו עד מהרה לאורח רצוי.

אנשי הארטילריה היורים למרחקים אינם יכולים לראות את פגיעותיהם. תפקיד הקש"א, הנמצא בקו האש עם הכוחות הלוחמים, הוא לצפות, לכוון ולתקן את הירי הארטילרי.

אשר כמעט שלא נח לרגע. הוא היה עסוק כל אימת שהתפנו סוללות תותחים שלנו, בהטרדות בלתי פוסקות של ריכוזי כוחות וסוללות ארטילריה סוריים בטווחים הרחוקים מאיתנו. גם הכוחות הסוריים שהתבצרו באזור קחטניה הרגישו את נחת זרועו.

יום ראשון אצלנו

יום ראשון מוקדם בבוקר. בקשר נשמעה קריאה לעזרה בטון נואש; זו השילה מעלינו את כל העייפות שהיתה בנו.

הקורא היה דורון שדה-לבן, שכונה בקשר "דקס 4", מפקד מחלקת הטנקים של קוניטרה.

מייד עם תחילת המלחמה נעה מחלקתו של דורון במהירות לעמדות ברמפה הדרומית. הרמפה הזאת חלשה על הכביש הנכנס משטח סוריה לשטחנו. הכוח הסורי לא חדר דרך הכביש משום שידע כי מצפים לו שם, אלא מצפון לו, מאחורי מסתור הגבעות באזור קחטניה.

דורון ומחלקתו כמעט שלא זיהו דבר מתנועת הכלים בשטח מולם. מוצב 109, שזיהה את הכוח הסורי הפורץ, קרא להם אליו, והמחלקה תפסה עמדות ברמפה הצפונית ומשם פתחה באש על הכלים הסוריים שזיהו בשטח. למזלנו הרב, פגעו דורון ומחלקתו בכמה נגמ"שים סוריים עמוסי חי"ר, שנעו לעבר קחטניה, כך שלא כל הלוחמים הסוריים, שיעדם היה הכפר, הגיעו אליו, ואילו אנחנו היינו סמוכים אליו מאוד.

לא ניתן היה לחלוש מהרמפה הצפונית על האזור שבו הניחו הסורים את הגשרים, כך שהללו הצליחו לגשר ולחצות את תעלת הנ"ט באין מפריע. לרוע מזלם, נתקלו רוב הטנקים הסוריים החודרים בכוח של עודד ישראלי הסמ"פ ולאחר מכן ביתר הכלים שלנו כשהגענו מצפון.

הלילה הראשון עבר על המחלקה כסיוט ארוך. עם שחר ניסו חיילים סורים לטפס על הטנקים. ממקום העמדה לא ניתן היה להנמיך את קני התותחים והמקלעים, והם נאלצו להשתמש בעוזים שבידיהם כדי לפגוע בחיילים המסתתרים בין הסלעים. ההפגזה הסורית ניתכה ללא הרף על עמדותיהם. טילי הנ"ט שנורו אליהם אילצו אותם לעמוד במדרון האחורי של הרמפה.

דורון ביקש מיאיר, המג"ד שלו, להתפנות. המ"פ שלו נהרג כבר בשעות הראשונות של הקרבות בדרום. כשקיבל תשובה חיובית, הוא אסף את מחלקתו וירד בטור מן הרמפה כשפניו מועדות לעבר מחנה התעסוקה.

טנק סורי בודד, מפליטי יום שבת, עמד על הדרך החוצה במארב.

ברגע שנגלה הטנק הראשון, הוא ירה לעברו. הפגז פגע בחלקו האחורי של הצריח, העיף מתקני אחסון, אך לא חדר לטנק. דורון שדה-לבן המופתע, שלא הבין מאיפה ירו עליו, נסוג לאחור. ניסיון נוסף להגיע לדרך, נתקל בירי נוסף מאותו טנק.

"אני צריך עזרה", קרא בקשר, "אני חייב להתפנות. יורים עלי טנקים ואני לא יודע מהיכן."

"יאללה, אילנד, בוא איתי", קרא לי עודד ישראלי.

נסעתי בעקבותיו. עלינו על הכביש המוביל לרמפה הצפונית ולכפר. עצרנו מייד. הבחנו בטנק הסורי במרחק של כ-800 מטרים. נעמדנו מייד זה לצד זה. עודד ירה פגז לעבר הטנק. הטנק נשאר במקומו ללא פגע, קנהו לכיווננו. הפגז השני לא נורה. מייד ירינו

הצריח ביום הראשון, איכר את צורתו העגולה.

"זרוק אותו מהטנק", אמר טואשי לגולדשפט, "רק צרות הפגז הזה יכול להביא."

אחרי הירי הראשון נתקע הפגז הבעייתי בסדן התותח כשחציו בחוץ.

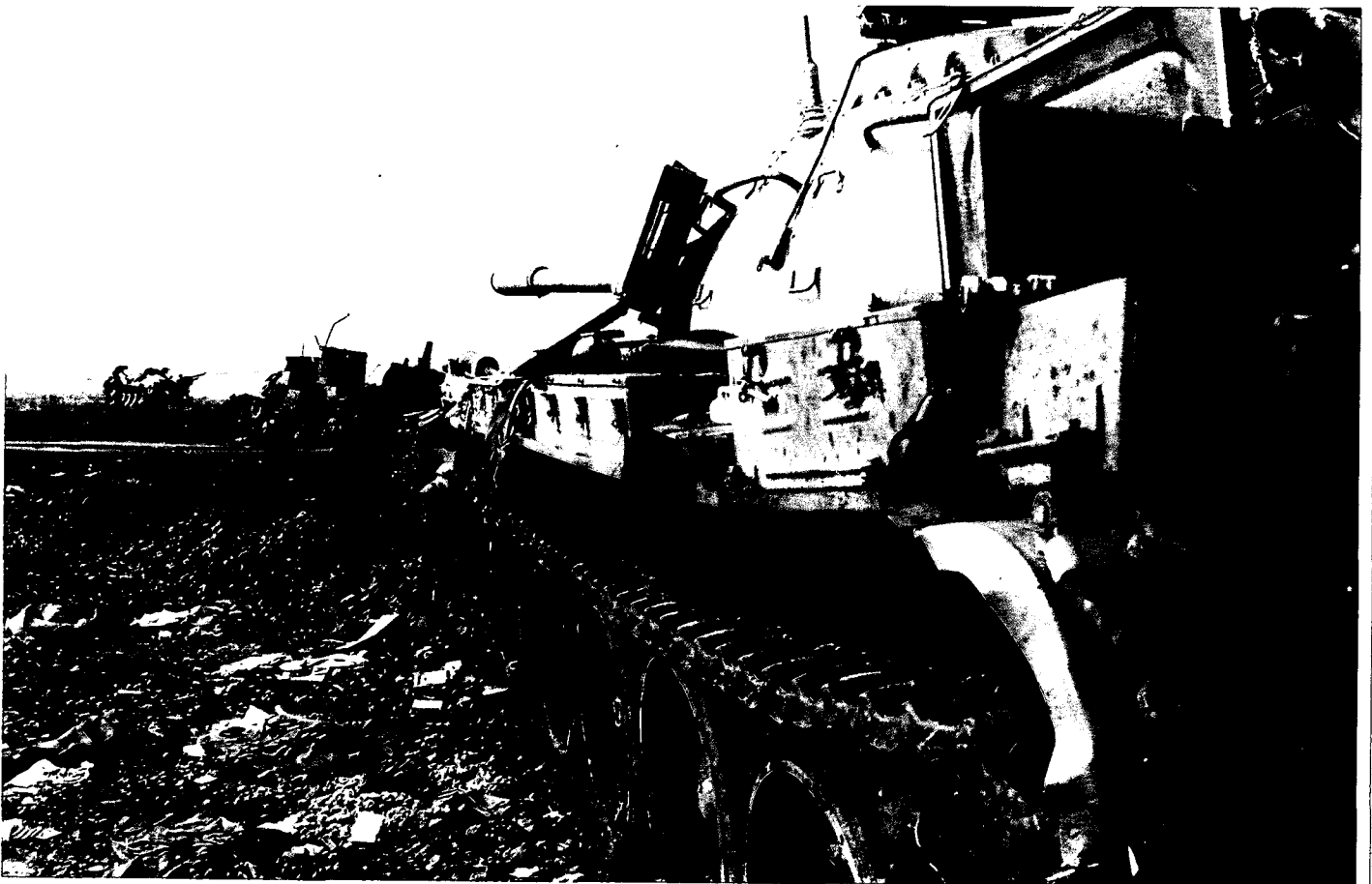
"רחוף אותו פנימה", צעק טואשי.

מבעד לכוונת הפריטלסקופ המגדילה שלו, נראה הטנק מולם ברור ומאיים.

"אני לא יכול", נאנק גולדשפט.

"אז משוך אותו החוצה."

"אני לא יכול", גולדשפט כמעט התייפח.

רק"ם סורי פגוע ברמת הגולן

ואז עשה טואשי מלא הגוף את הבלתי-אפשרי. הוא נחלץ בזריזות מפתיעה ממושבו, השתחל במהירות מתחת לתותח, עבר לתא הטען, הדביק את גולדשפט לקיר הצריח, ומשך בכוח אדיר את הפגז התקוע. הוא הניח את הפגז על רצפת התא, שלף פגז חדש ותחב אותו לבית הבליעה של התותח. לאחר מכן טיפס שנית במרווח הצר שבין התותח לתא התותחן, התיישב בכיסאו, כיוון וירה פגז נוסף.

המחלקה של דורון ירדה מן העיקול שבו המתינה ונסעה בטור לכיוון קוניטרה, משאירה לטיפולנו את גזרת פתחת קוניטרה הדרומית. היה זה מראה משונה מאוד. כאילו שלישיית הטנקים סיימה את חלקה במלחמה הזאת. אך הסתבר שלא כך הם פני הדברים.

פגז נוסף. הטנק נשאר על עומדו. אחרי דקה ארוכה ירה עודד פגז נוסף, הטנק הסורי נשאר במקומו כצוחק. יריתי מייד פגז נוסף. עשן שחור פרץ מצריח הטנק.

"שיהיה לך ברור, הטנק הזה רשום על שנינו", אמר עודד.

ביטחוני העצמי נסק פלאים ביממה שחלפה.

"היית מת", עניתי בקשר.

רק לאחר שנים סיפר לי זאב טואשי, התותחן של עודד, מה קרה בטנק באותה הפסקה ארוכה בין פגז לפגז. הטען של עודד היה בחור נמוך וממושקף. באותו הבוקר, בלחץ הירי, הוא הכניס לקנה פגז עקום שעליו התריע טואשי ארוכות. תרמיל הפגז, שנמעך בצידוד

לכיוון הרמפה הצפונית של מרגלות המוצב, כחיצים שלוחים. גלשנו לרמפה במהירות דרך המורד המטופש והמטריד, שחשף במלואו את הטנק היורד לגבעות ממול. תפסנו עמדות אש בשניות. הבזק ירי מולנו גילה לנו את מקומו של הטנק שלא התייחס לבואנו, והמשיך לירות על המוצב.

גיבור על חלשים, חשבתי בליבי.

הטנק הסתדר מאחרי טרסת אבנים.

אשר חלק את תא הטען הצפוף עם בורקו, והדבר הקשה על טעינת הפגזים. סיכמנו במהירות, שהטנק של שוקי יירה ושאני אצפה ואתקן את האש. ציון, התותחן של שוקי, בן מחזור של אפרים וחברו הטוב, היה אף הוא תותחן מעולה. ציון ירה פגז ראשון. הפגז פגע מאחורי הטנק כשהוא מעלה ענן אבק חום.

"ארוך, " דיווחתי בקשר.

הפגז השני שנורה פגע סמוך מאוד לטרסה שלפני הטנק כשהוא

מעיף נתזי אבנים.

"קצר, " דיווחתי.

בשלב הזה קלט מפקד הטנק הסורי שהוא מטווח. הוא נסע במהירות לאחור ופנה ימינה, ובתוך כך חשף אלינו את כל אגפו של הטנק. ענני עשן לבן שעלו מהמפלט שלו הבליטו את צדודיתו הכהה. הכלי ניסה לחמוק מהאזור.

הפגז השלישי נורה בזריזות ופגע במרכז צריח הטנק. הבחנו

בכירור בהבזק הפגיעה. הטנק התלקח מייד ואבוקת עשן שחור סמיך

היתמרה ממנו.

"כל הכבוד, " אמרתי בקשר חוץ.

בקשר פנים אמרתי לצוות: "זהו, סגרנו איתו חשבון."

שוקי שלף את המצלמה וצילם את הטנק הבורע, שממנו היתמר

ענן עשן שחור סמיך לגובה רב עוד שעה ארוכה. היה זה מסר לסורים

מולנו, שפלוגה א' עדיין חיה ובוועטת.

* * *

בפגישה על כוס קפה עם רני פרידריך, מ"מ מפלוגה ב', הוא סיפר

לי, כי עובד איתו משה אוחיון, לוחם גולני שהיה במוצב 109 לפני

כשלושים שנים. טילפנתי אליו כבר למחרת היום. שוחחנו ארוכות.

חשתי, שכמו רבים מחברי גם הוא נגוע באותו צורך להעלות ולפרוק

את התמונות, הרגשות והזיכרונות הקטועים. לסיום אמר משהו

שריגש אותי מאוד: "לראות את הטנקים שלנו במשך ימי המלחמה

פוגעים בטנקים הסוריים ומדליקים אותם אחר אחרי השני, היה מחזה

שמילא את כולנו שמחה סיפוק וגאווה, וגם נתן לנו הרכה תקווה."

"אתה יודע של מי היו הטנקים האלה, שהתרוצצו, ירו ופגעו?"

שאלתי, "אלה היו הטנקים שלנו, חביבי - שלי ושל הפלוגה שלי,

פלוגה א' מגרוד 53."

* * *

בשעות הצהריים, לאחר שווידאנו סופית שהאזור מול 109 שקט

אנשי הצוותים, שהצטרפו לנפשי וליכין המ"מ 107 לאחר שתיקנו את הנזקים בכליהם, חימשו ותידלקו, השתתפו בקרבות באזור שמצפון לנו. כמעט כולם נפגעו.

הטנקים של פלוגה א'

"אס, כאן ארסן, עזרו לנו, טנקים יורים עלינו והורגים לנו אנשים!" נשמע בקשר קול לחוץ ומבוהל על סף בכי. ארסן היה שמו של מוצב החי"ר 109.

מוצב 109 היה מאויש על-ידי לוחמי גולני, אנשי הפלוגה המסייעת. כל מוצבי החי"ר ממרכז הרמה צפונה היו באחריות גרוד 13 של גולני. מפקד המוצב היה סגן אהוד בן גרא - ממש כשמו של השופט והלוחם התנ"כי. הוא היה הסמ"פ של הפלוגה והגיע למוצב בשבת בבוקר כשהוכרזה כוננות גבוהה בכל מוצבי הקו.

ביום שני הבחין אהוד בתנועה ערה של כלים בגבעות שמול

מוצב 109. הוא הגיע אל עמדת התותח במוצב כשהוא מלווה בקצין

נוסף. הלוחמים מיעטו לצאת מהבונקר המסוגר מכיוון שעל המוצב

נפלה הפגזה מדויקת באופן כמעט קבוע. הירי הארטילרי הקטלני

הזה, שהתחזק כל אימת שהיתה תנועה של כוחות סוריים, עיקר

למעשה את המוצבים מייעודם העיקרי - תצפית ודיווח על פעילות

האויב.

הקצין הנוסף שליווה את אהוד היה מפקד המוצב עד להגעתו של

האחרון.

תותח 20" מ"מ עמד בעמדה ממוגנת בהיקפה. את תקרת הבטון

שמעליו החליפה רשת הסוואה.

אהוד החליט ליטול יוזמה מכיוון שטנקים סוריים בגבעות שמולם

החלו לירות אש מדויקת לעבר עמדות המוצב. מה שמוגדר כאש

לפיצוץ עמדות.

הפעילות הסורית הזאת ביום שני נועדה להכשיר את השטח

לקראת יום שלישי. מטרתה היתה לגרום למוצב החי"ר נזק כדי

למנוע ממנו את האפשרות להפריע לכוחות שהיו אמורים לזרום

למחרת.

איש במוצב לא היה מודע לכך, שעמדת התותח בלטה מאוד

ממרחק בשל הצל שהיה מוטל עליה. בגבעה שממול הבחינו בתנועת

שני הקצינים בעמדה ובהזות רשת הסוואה. לרגע הזה חיכה הטנק

הסורי. הוא ירה פגז מדויק.

הפגז חדר דרך פתח הירי של העמדה, ריסק את התותח בדרכו

ופגע באהוד פגיעה ישירה. הקצין שלצידו נפצע באורח בינוני

מהרסיסים שעפו לכל עבר. מראה גופתו המרוטשת של הסמ"פ

האהוב והנערץ גרם הלם קשה ללוחמי המוצב. "מותו כיבה אותנו

לחלוטין" אמר לי משה, מקלען המחלקה. "עד אז המלחמה לא פגעה

בנו ישירות. הרגשנו פתאום כמו חבורת ילדים אבודים."

באותה עת עמדנו ברמפה הדרומית ולא הבחנו בדרמה שהתרחשה

מול המוצב. החלפנו בין הרמפות הצפונית והדרומית במשך ימי

הלחימה, כשכמות פגזי הארטילריה שנחתו על הרמפה שבה שהינו

הפכה לבלתי-נסבלת. כששמעה הקריאה בקשר, טסנו שוקי ואני

מכל פעילות, שבנו שוקי ואני לשלושת הטנקים האחרים שלנו ברמפה הדרומית.

היה זה היום השלישי למלחמה. בשמים מעלינו חלף סקיהוק ישראלי בודד בררכו לתוך סוריה. המטוס הותיר אחריו פס עשן לבן. לפתע ראינו פס לבן נוסף העושה את דרכו אל המטוס. המטוס ניסה להתחמק, אך הפס פגע בו, המטוס התפוצץ באוויר, ראינו מצנח לבן נפתח ונסחף היישר מזרחה אל תוך סוריה. זה לא היה המטוס הראשון שלנו שראינו בלב כואב איך הוא נפגע מטילי קרקע-אוויר סוריים.

חיל האוויר הבלתי מנוצח שלנו, עמוס משימות עד קצה גבול יכולתו, איבד מטוס אחד מטוס בשמי סוריה. למטוסים הישראליים לא היה מענה לטילי הקרקע-אוויר הרוסיים.

אשר הקש"א, שישב לצידי על צריח הטנק, הביט במשקפת. "תראה את הבני זונות", אמר, "תראה לאן הם מקדמים סוללות טילים." הבטנו, אפרים בורקו ואני, ובאמת בטווח של כ-4-5 ק"מ בתוך שטח סוריה, ראינו סוללת טילי קרקע-אוויר לבנים.

הסוללה, שבה היו חמישה טילים מסודרים במעין עיגול סביב רכב בקרה מרכזי, התמקמה במדרון קדמי כאילו היא בתרגול ולא במלחמה. הטווח היה רחוק מדי לתותחי הטנקים.

"בוא נראה להם מה זה", אמר אשר. הוא פנה בקשר למסור"ל, שהעביר את פקודות הירי של אשר לסוללות התותחים בשטחנו.

בקשר ענה אדם לא צעיר, קולו היה רגוע ושלו, אך ניכרה בו עייפות רבה. מספר קני הארטילריה ברמת-הגולן היה זעום ביחס לכמות הארטילריה האדירה שהפעילו הסורים. הארטילריה נאלצה לפעול יומם וליל. ניכר היה, שלמרות המצב הכמעט אבוד, עשה הקצין הוותיק כמיטב יכולתו להשרות, לפחות בנימת קולו, ביטחון בקציניו הצעירים.

תוך כמה דקות נפלו באזור הסוללה פגזי ארטילריה בדיוק מדהים. אשר ביצע תיקון מהיר, ופגז ארטילריה פגע היישר ברכב הבקרה של סוללת הסאם. הבחנתי במשקפת כיצד חלקים ממנו התעופפו באוויר. רכבי הטילים נעו בפאניקה וניסו להימלט.

"כל הכבוד על הביצוע", אמרתי לאשר.
"איזה יופי", אמרו אפרים ובורקו שצפו בירי.
"נו, מה קורה, פגענו בהם?" חזר ושאל שני עמוק מתוך תא הנהג. סוללת העפר המגינה על הרמפה הסתירה לו את המתרחש.
"שני, תידיגע, הכול בסדר", ענה לו בורקו בקול סמכותי. מצב הרוח שלו השתפר ככל ששני היה לחוץ יותר, "פגענו בול".
ואני הוספתי: "כן, גם עם אלה סגרנו חשבון".

טייס סורי שבו

ביום שני אחר-הצהריים נשמע בשמים רעש הולך וגובר של מטוס. לפתע הגיח מדרום לנו ביעף נמוך מיג סורי וטס לעברנו. דרכתו במהירות את המקלע ויריתי לעברו. ארבעת הטנקים הנוספים לצידי פתחו באש מקלעים אף הם. במרחק של כמה מאות מטרים מאיתנו

נפלו כמה פצצות שהרימו ענן אבק גדול. המשכנו לרסס את השמים בקליעים תוך יצירת ארגז-אש.

שובל דק של עשן שחור נראה מיתמר מגחוננו של המטוס. המטוס ניסה לנסוק, אך החל לאבד גובה במהירות. חופה לבנה נראתה בשמים.

המיג נפל כאבן ונעלם מצפון לנו מאחורי גבעת מוצב 109. נשמע פיצוץ גדול ותימרות אש ועשן התאככו מהאזור.

המצנח הלך והתקרב לפני האדמה, והטייס נחת על הקרקע מול הרמפה הצפונית מאחורי קו הגבול וגדר המערכת בשטח הסורי.

"אילנד! לך תביא אותו", צעק לעברי צביקה המ"פ. הוא העביר אלי הוראה שקיבל בקשר.

יהודה שני, הנהג שלי, לא שכח לו את זה עד היום. "בטח אמרו לו להביא, והוא שלח אותנו לתוך סוריה למוקשים ולסאגרים", אמר לי.

יצאנו תוך שנייה לדרך. היה צורך לפעול במהירות רבה מכיוון שהורגשה תכונה ערה בצד הסורי.

תוך כמה דקות הגענו לצייר המערכת ונסענו לאורכו. פנינו מול הנקודה שבה נפל הטייס. עלינו עם הזחלים על גדר המערכת וחדרנו לשטח. בלמנו באחת מול התלולית שמאחוריה הסתתר הטייס.

הטייס התרומם, והרים את ידיו למעלה. בידו האחת אחז באקדח. "זרוק את האקדח!" צעקתי לעברו בעברית שוטפת מצריח הטנק, מסמן בידי תנועה של זריקה.

הוא השליכו מידו. איני יודע מדוע לא ניסיתי לפנות אליו באנגלית, שפה שבה שלטתי היטב מגיל צעיר. ירדתי מהטנק ופסעתי לעברו בצעדים מהירים. בורקו השגיח מהצריח, עוזי דרוך בידיו.

"עלה על הטנק!" המשכתי בעברית, וסימנתי לו בידו. הוא טיפס על הטנק ונשען על הצריח. פניו היו חיזורות כסיד.

הבחנתי ברעד קל בידיו. הרמתי את אקדחו מהקרקע, וטיפסתי על הטנק. בחנתי אותו בקצרה.

הוא היה בחור נאה, בהיר עיניים ובהיר שיער. הוא לא נראה ערבי כלל.

"יכול להיות שהוא צ'רסקי", אמר לי אילן סהר לא מזמן, "הם בהירים וכחולי עיניים".
ראיתי בפניו את הפחד וריחמתי עליו.

חשבתי בליבי, שהמסכן אינו יודע שכל עוד הוא אצלי בטנק לא יאונה לו כל רע.
סימנתי לו להיכנס לתא הטען, בורקו ישב על הצריח מעליו אוהז בעוזי.

מרגע היכנסו לטנק היינו גם אנחנו בטוחים לחלוטין. אף סאגר כבר לא יישלח לעברנו.

היו לו דרגות כתפיים, כמו לנו, ושני כוכבים כסופים עיטרו כל אחת מהן.

הטנק שלי. כמו סוס גדול ונאמן.
פרשתי שמיכות בתא נהג, והלכתי לישון.

דגל אדום גדול

נסעתי במהירות על הכביש המוביל למוצב, ובהמשכו לרמפה הצפונית. שוקי אשנברג בעקבותי - כוח "אס" - שני טנקים. במשך כל ימי המלחמה הראשונים, מספר הטנקים הממוצע בכוחות של 188 נע בין שניים לחמישה, ואלה לחמו נגד פלוגות, גדודים ולעיתים גם נגד חטיבות שריון סוריות שלמות. בסוף עיקול הדרך התגלתה לפני במלוא הדרה קבוצת טנקים. הטנקים שאגפם היה חשוף אלי, עמדו סמוכים זה לזה ונראו ברורים ומאיימים. היו אלה טנקי טי-62 - פאר תעשיית הנשק הסובייטית. הכלים האלה שימשו את חטיבות השריון הסוריות המוכחות. המרחק שלי מהם היה כ-500 מטרים. פלוגת הטנקים הסורית הגיחה מהוואדי עטור העצים והשיחים בין גבעת מוצב 109 לגבעת "ננס". באותו שבריר שנייה הספקתי להבחין שהטנקים היו ירוקים ולא צבועים בצבעי ההסוואה המסורתיים של הסורים. הם נראו חרשים ומבריקים. צריחיהם העגולים כחצאי כדורים מושלמים הבהיקו בשמש הבוקר. צריחי הטנקים הרוסיים הזכירו לי תמיד חצאי אשכוליות.

הטנקים הסוריים היו שקועים בקרב אש עם כוח שעמד מולם, שאותו לא יכולתי לראות. הנחתי שעם עודד נמצאים טנקי יחידת המילואים שפגש, או הטנק של צביקה. מי עוד כבר היה באזור. הם לא הבחינו כלל בשוקי ובי. למזלנו, המקום שבו עמדנו הוסתר על-ידי גבעת "ננס" מבתי הכפר קחטניה, שהיו גדושים בלוחמים סוריים ובנשק נ"ט.

"מאיפה לעזאזל צצה החבורה הזאת?" היתה המחשבה הראשונה שחלפה בראשי למראה הטנקים הסוריים, שחדרו שנית לגזרה שבאחריותנו. הרגשתי כמו טורף שקורבנו מתגלה לפתע לעיניו. חשתי שהדם זורם בקצב מואץ בכל גופי.

"טנקים סוריים לפנים!" התרעתי בקשר פנים, "נהג, עצור!" צעקתי לשני.

הטנק עצר בבת אחת. אשר נחלץ בזריזות מתא הטען ופינה את השטח לבורקו, שהכניס במהירות פגז לסדן התותח. אשר ניתר אל מחוץ לצריח ועמד כפוף מאחורי גבי כשהוא אוחז בכיפת המפקד. "אש!" קראתי כשאני מצודד את התותח לכיוון מרכז הפלוגה, שם עמדו כמה כלים סמוכים זה לזה.

אפרים פגע בטנק הראשון שהתלקח מייד, הסיט במהירות את התותח וירה על השני, ומייד על השלישי ופגע בהם. הטנקים עלו בלהבות. "יש שם עוד אחד!" קרא אשר מאחורי גבי כשהוא מצביע מעבר לכתפי על כלי נוסף, שהתגלה בין תימרות העשן. צודדתי את התותח אליו. הבטתי פנימה אל תא הטען וראיתי את בורקו אוחז את הפגז בידיו. "שים אותו כבר!" צעקתי. בורקו הפנה אלי את פניו המיוזעות והשחורות מאבק השריפה, קסדת הווי-ארסי שמוטה על ראשו באלכסון, וענה בצעקה: "יש כבר פגז בפנים!"

כדי לירות ארבעה פגזים בפחות מרקה נדרש התותחן לפעול

"הופה," אמרתי בליבי. "סגן-אלוף. בטח מפקד טייסת." לאחר מכן התברר לי, שאלה היו דרגות סגן בלבד. יצאנו מהשטח הסורי ונסענו במהירות בחזרה. בדיעבד התברר לנו שהיינו הכלי הישראלי הראשון שחדר לשטח סוריה באותו שבוע לחימה. "סע לכיוון המוצב," הודיע לי צביקה בקשר, "משם כבר יבואו לאסוף אותנו."

המתנתי למרגלות מוצב החי"ר 109. הייתי דרוך וקשוב לקשר ולא שמעתי כיצר שני, מעמקי תאו, מנסה לראיין באנגלית שבורה את השבוי. לאחר כמה דקות הגיע אלינו מכיוון קוניטרה נגמ"ש האיסוף. העברתי אליהם את הטייס. חזרתי לחברי ברמפה הדרומית. לאחר מכן שאל אותי משהו: "לקחת לו את השעון?" "השתגעתי?" אמרתי. "הרי בלאו הכי מישוהו ייקח לו אותו," השיב לי.

* * *

במלחמה גיליתי לראשונה, שלאנשים רמות מוסר שונות. נתקלתי בגילויים שונים לכך. באחד הימים ירדנו בשעת ערב לראשונה מן המובלעת הסורית לבסיס 'סופה', בסיס הגדוד שלי, גדוד 53, לצורך התארגנות מחדש. המטרה היתה לתקן ולהכשיר את הטנקים ולאפשר ללוחמים לישון תחת קורת גג סוף סוף. נמצאנו במסגרת כוח מילואים של 679, שעיימו היינו למעשה עד ערב הפסקת-האש. החנינו את הטנקים במשטח הפלוגתי של פלוגה ב' ועשיתי את דרכי לחדר המ"מים. למראה החדר חשכו עיני. החדר עבר ביזה. ביזה בידי כוחותינו. הארונות היו פרוצים, הארגזים האישיים היו מרוקנים, ופריטי לבוש וציוד, או מה שנותר מהם, היו זרוקים על הרצפה. על המיטות היו שרועים אנשים לא מוכרים. הבחנתי במכנסיו הקצרים של אפרתי זרוקים ליד ארונו. ליתר בגדיו לא היה זכר. אז כבר ידעתי שאפרתי נהרג. לאחר שנים רבות סיפרה לי הדסה חברתי, שהיתה פקידת המח"ט, שגם מגורי הבנות בחטיבה רוקנו לחלוטין. "מה צריכים מילואימניקים פיג'מות ובייבי דולס של בנות?" שאלה אותי.

"מה זאת אומרת," השבתי, "לנשים ולחברות." כשקראתי את ספרו של אורי מילשטיין, ההיסטוריון השנוי במחלוקת, שבו כינה את צה"ל אספסוף לבוש מדים, התקוממתי בתחילה בליבי, ולאחר מכן נזכרתי במראות מאותו ערב בגדוד. יצאתי מהחדר. ניגשתי לחנייה. הפרינס הלכנה, שעיימה עליתי לרמה, נעלמה אף היא. חשתי זעם רב מהול בתסכול נוראי. "קיבינימט," אמרתי בליבי, "מי רוצה להיות פה בכלל?" הסתובבתי ופניתי אל משטח הטנקים. טיפסתי אל הטנק. הפלדה הקרינה חום שצברה במשך שעות היום.

לאיזה כוח הם משתייכים. הוא החל לאבד את קוד רוחו, אך לשווא, השלושה המשיכו בשלהם.

לפתע הגיחה מהוואדי שמולם, פלוגה סורית, אמיתית הפעם. פגזים נ"ט נחתו בשטח סביבם כל הזמן.

עודד עלה במהירות לעמדת אש. לפתע שמע טואשי מאחוריו קול אנחה רפה. טואשי הסתובב במהירות והספיק לבלום בשתי ידיו את עודד שצנח עליו כשכתם אדום מתפשט על חזהו. פגיעת רסיס פגז ארטילריה.

טואשי השעין את עודד על כיסאו, הזדקף בכיפה, ונתן הוראה לנהג יעקב משה לנסוע לאחור.

הוא נפנה לטפל בעודד. גולדשפט והוא הניחו אותו על רצפת תא הטען. הוא חיפש בכיס השמאלי העליון של הסרבל של עודד את התחבושת האישית שלו. להפתעתו, הכיס היה ריק. בראשו של טואשי חלפה המחשבה: "יא בן-זונה, אותנו במסדרים אתה מטרטור על כל פריט בסרבל ובחגור, ולך עצמך אין תחבושת אישית."

טואשי חבש את חזהו של עודד מחוסר ההכרה בתחבושתו שלו, עלה על כיסא המפקד וכיוון את הטנק לאחור.

* * *

מאז הבוקר שבו נפצע לא ראיתי את עודד ישראלי עשרים ואחת שנים. נפגשנו בכנס גדוד 53 שאורגן על-ידי בקמן וצחקי ב-1994. הוא השמין וזקן עבות, שזור בהרבה שערות לבנות, עיטר את פניו.

פניו קרנו באור מוזר

כשחייך אלי. הוא מעולם לא חייך אלי קודם לכן. הוא פגוע קשה מאוד בהלם קרב, סיפר לי צחקי לאחר המפגש, ברמה שממש מפריעה לניהול אורח חיים תקין. כשסיפרתי על כך להורי לא יכולתי לעצור את הדמעות בעיני. נזכרתי בעודד מ-109: יעיל, נמרץ ואמיץ. שד משחת ממש. אז עדיין לא הבנתי איך יכלה המלחמה לגרום לשינוי כל-כך קיצוני באדם.

* * *

צביקה רק שמע בקשר את דיווח המוצב על רעש וחלים בשעריו, סב על עקבותיו ופנה במהירות לכיוון המוצב. שבעה טנקים ירוקים ומבהיקים הגיחו מהוואדי מולו. פלוגה נוספת. צביקה נתן פקודת אש מהירה, והחל בירי מהיר על הטנקים שמולו. אלי שרוני התותחן ירה כמו מטורף, והטען-קשר טען כמו מטורף, שלף פגזים מכל הבא ליד. תוך דקות התלקחו כל הטנקים שמולם.

במהירות ובדיוק יוצאי דופן. מהירות הטעינה הנדרשת מן הטען כרי להרביק את הקצב הזה בלתי אנושית.

אפרים ירה, הטנק התלקח, התפוצץ והצריח שלו התרומם באוויר. שוקי וצוות הטנק שלו, שעמדו לא הרחק מאיתנו, פגעו בכלים הנותרים של אותה פלוגה, אשר נותרו קפואים והמומים על עומדם. כל הפלוגה הסורית בערה. ענני עשן לבן ושחור התאבכו מהטנקים.

כל ההיתקלות נמשכה לא יותר משלוש דקות. היתה זה פלוגת החוד של החטיבה הסורית.

הסתובבתי לאחור אל אשר שעמד מאחורי. "בוא, היכנס פנימה," קראתי לעברו.

שעטנו במהירות אל הרמפה הצפונית. תפסנו עמדה, והתחלתי לסרוק את השטח שלפני. היתה תכונה רבה של כלים ואנשים מולנו. טנקים נראו תופסים עמדות בין הטרסות וגדרות האבנים.

"משנה אס נפגע!" נשמעה לפתע הקריאה ברשת. "משנה אס" היה כינויו של עודד בקשר.

"עוד אחד נאלץ לפרוש," חשבתי בליבי.

המחשבה אפילו לא הטרידה אותי. גם אם הייתי נותר טנק בודד חסר תחמושת כלל, הייתי בולם את הטנקים הסוריים בגופי, משליך עליהם תרמילי כדורים ריקים ואבנים. שום כוח שבעולם לא היה יכול לי. עסקתי במלאכת קודש. הגנתי על אדמת המולדת שלי מפני זרים, ולא חשבתי אפילו לרגע אחד, כי ניתן לעלות על הדעת כל אפשרות חוץ מאשר לעמוד

איתן ולהילחם בחמת זעם עד סילוקם של אלה, או עד נשמת אפי האחרונה.

כעשרים דקות לפני כן הבחין זאב טואשי, התותחן של עודד, שהתבונן בעינית כוונת הפריטלסקופ, בפלוגת טנקים סורית שנעה בשני טורים שבראשם טנק נוכרי. הפלוגה היתה במרחק של 1,500 מטרים.

ההפגזה הסורית נפלה בכל מקום. עודד שב מתדלוק מהיר בקוניטרה. בדרכו חזרה נתקל בשלושה טנקי מילואים ש"ניהלו" אש עם הפלוגה אותה זיהה גם טואשי דרך הכוונות. השגיאה המשותפת לטואשי ולטנקי המילואים היתה העובדה, שהפלוגה הזאת היתה הפלוגה שהושמדה כבר ביום שבת. הטנקים, שנפגעו על-ידי השלישייה של עודד ביום שבת במהירות מדהימה, עמדו קפואים על עומדם במרווחי נסיעה מבצעית.

עודד צעק לעבר שלושת הטנקים שיפסיקו לירות מכיוון שאלה טנקים פגועים. לא היה לו קשר עם הכלים האלה והוא לא ידע

טנק נוכרי סודי שהוביל את אחת מפלוגות החוד של חטיבת הח"ד 52, שחדרו מצפון לקהטניה, נפגע על-ידי הכוח של עודד (צולם בדצמבר 1973)

הכלים שנותרו בגבעות שמולנו החלו לסגת לאחור. הבטתי על הטנק ממרומי הצריח. תילי ההנחיה של הסאגרים, חוטים לבנים ארוכים וסבוכים זה בזה, היו משוכים לאורך כל הטנק כרוכים על הכנפיים ועל התפסנים הבולטים שעליו. אחרי כחצי שעה הצטרפו אלינו לרמפה שלושה טנקים. אנשי הכלים הללו שאותם פגש עורר, לחמו אף הם מול הטנקים של הכוח הסורי שחדרו מאזור קחטניה, ובה למעשה סתמו את הגולל על המאמץ הסורי באזורנו.

צוותי המילואים הללו לחמו בכלים פגועים שלנו שהוכשרו מחדש. מפקד הכוח שלהם קיבל את הטנק שאותו החליף צביקה המ"פ ביום שבת. הטנק תוקן ונוקה, אבל לא ניתן היה להסיר את כל כתמי הדם של ג'רבי. השתדלתי לא להתקרב לטנק הזה.

צמד התולים סיאמיים

הגעתי לראשונה לחופשה בבית שבועיים לאחר פרוץ המלחמה. היתה זו יציאה לכמה שעות בלבד. אוטובוס חיילים הוריד אותי בתום נסיעה ארוכה ורבת תחנות בצומת הקאונטרי קלאב.

כשירדנו מהרמה לכיוון הגליל, הופתעתי מההאפלה שבה היו נתונים כל היישובים בארץ. היתה זו תזכורת לכך שהמלחמה טרם הסתיימה. ברמת-הגולן עצמה הבסיסים והיישובים היו מוארים כרגיל.

בצומת הקאונטרי אספה אותי מכונית אמריקנית גדולה, ובה שלושה זוגות מבוגרים וחביבים. הם הצטופפו ודחסו אותי פנימה. מן הסתם נראיתי להם עוף מוזר. על פני היה זקן בן שבועיים, שערי היה סבוך ופרוע, ועל סרכל טנקיסטים מוכתם לבשתי ז'קט עור מהוה בצבע חום, שמתחתיו ביצבץ צעיף שפעם היה לבן. כשנשאלתי לשלומי, קישקשתי להם על טנקים סוריים וטייס שבוי. הם דיברו ביניהם בערבית עיראקית, ומנימת דבריהם חשבתי שהם סבורים שדעתי השתבשה עלי.

הם התעקשו לקחת אותי עד פתח ביתי.

היתה זו שעת לילה מאוחרת - 1:30 בערך. הבית היה חשוך לחלוטין. דפקתי על הדלת.

"מי שם?" נשמע קולו המבוהל של אבי.

דפיקות פתאומיות על דלת ביתך, ועוד בשעה כזאת, יכלו לבשר אז רק על דברים רעים.

"זה אני," אמרתי.

אבי פתח את הדלת במהירות. "דוד!" קרא לא מאמין למראה עיניו. הוא חיבק אותי בחוזקה.

מאחורי גבו הבחנתי באמי. היא היתה מוטלת על הספה בסלון החשוך, ראשה שמוט לאחור. היא התעלפה. החל מהיום הראשון של המלחמה היא נטלה כמויות אדירות של כדורי הרגעה, והיתה רוב הזמן בקהות חושים מוחלטת. הידיעות שהגיעו מרמת-הגולן היו נוראות: הסורים כבשו חלקים מהרמה, קרבות שריון עקובים מדם, וחיטיבה טנקים שלמה - 188 - הוכחדה. אמי חזרה להכרה לאט לאט.

"אסתי," קרא אבי, "תראי מי כאן, דודו פה, דודו!"

כשפגע שרוני בטנק הסורי המוביל, טנק המ"פ, הפיצוץ היה אדיר. מדפי הצריח היו פתוחים, ומההרף החזק הועפו גופות המפקד והטען לגובה רב, ואז נפלו כאבנים כהות על הקרקע. שוקי ואני עלינו לעמדות אש במהירות. הטנקים הסוריים שמולנו היו בטוחים של כ-1,000 מטרים. פגענו בארבעה-חמישה כלים, שתפסו עמדות בין הטרסות. שלושה כלים נוספים שהתקרבו נפגעו אף הם.

ממש מתחת הבחנתי לפתע מעברה של תעלת הנ"ט בטנק שועט במהירות אדירה עושה את דרכו בחזרה לכיוון מזרח. דגל אדום גדול ועליו כתובות בערבית התנופף על צריח הטנק. כך סימנו הסורים את טנקי הפיקוד שלהם. ככל שהמפקד בטנק היה בכיר יותר היה הדגל גדול יותר. מפקד בכיר של הכוח הפורץ נמלט בעור שיניו חזרה לסוריה. כשיכולנו להנמיך את התותח ירינו לעברו, אך הוא הספיק לחדור לשטח מת. כשהגיח ממנו, הטווח אליו היה פחות יעיל, מה גם שהכלי נסע במהירות מדהימה עד שנעלם בענני אבק מעינינו.

* * *

כמה שנים לאחר המלחמה, בסיכום הרצאת מודיעין בקורס מ"פים, קם בקמץ וקבל בפני מפקדי הקורס על כך, שלא קיבלנו לפני המלחמה את כל המידע המודיעיני הנחוץ לגבי חטיבות השריון הסוריות. על-פי סימון הדגלים הצה"לי, הונף דגל אדום על כלי לא כשיר מכנית, דגל צהוב סימן כי בטנק יש פצוע וכדומה. בתוהו ובוהו ששרר ברדום הרמה במלחמה חושב ונשקל ירי של כל פגז. כשבקמץ ראה טנקים עם דגלים אדומים עליהם, לא הבין כי המדובר בטנקי פיקוד, אלא חשב שאלה כלים לא תקינים. הוא סבר שמהטנקים האלה לא צפויה סכנה, ושמר את פגזיו הספורים לכלים האחרים.

התכונה מולנו לא פסקה. מובן שלא ידעתי אז, כי חטיבה שלמה שנבלמה, מנהלת קרב השהיה מולנו. טילים רבים נורו לעברנו, אך רובם פגעו בגבעה שמאחורינו.

במהלך השנה האחרונה הפכתי שוב ושוב באירועי אותו יום שלישי. תהיתי מה גרם לחוסר ההתייחסות לקיומנו מצד הכוח הסורי החודר. הגעתי למסקנה, שהסיבה לכך היתה ענני האבק שהעלו הטנקים של עורר וצביקה כנסיעתם לקוניטרה. התצפיתנים הסורים הוטעו והסיקו, שכוחותינו עזבו לחלוטין את האזור. גם כשהולכנו אותם שולל, היה זה באופן מקרי לחלוטין.

* * *

משאית עמוסת חיילים התקרבה לתל הטרסות שמולנו. ירינו פגז לעברה. המשאית התרוממה באוויר, וכל יושביה עפו לכל הכיוונים. "כמה חיילים יושבים כמשאית?" חשבתי בליבי, "שלושים, ארבעים?" חשתי תחושה אדירה של שמחה לאיד. היה לנו חשבון ארוך עם החי"ר הסורי שעשה בנו שמות עם טילי הסאגר ורקטות האר-פי-גי שלו.

שני בני שתקו. הם שמעו את הטענות האלה שלי כבר כמה פעמים בעבר.

"מה חשבת אילנר," אמר לי אפרים יוסף התותחן שלי בשיחת טלפון, "הכושי עשה את שלו, והכושי יכול ללכת. ככה זה." שבועיים אחרי הנסיעה הזאת עם ילדי צילצל הטלפון בביתי בשעת ערב מאוחרת.

"שלום, מדברים כאן מענף היסטוריה בצבא."

"כן," אמרתי.

"קצין במילואים כותב עבודה על הפלוגה שלך במלחמה. האם אתה מוכן לדבר איתו על כך?"

אמי היתה עדיין מטושטשת לחלוטין. היא אפילו לא זיהתה אותי. אותי, את בנה האהוב, האדם היקר לה ביותר בעולם. היא המשיכה לשכב בעיניים עצומות וחזרה ומילמלה את שמי בקול רפה.

תחושת האופוריה שבה הייתי שרוי עד אותו רגע נמוגה באחת. קלטתי כבאבחת חרב חדה את עוצמות המצוקה והאימה שבהן היו נתונים הורי באותם ימים נוראים.

כבת אחת נשברתי ופרצתי בכי תמרורים.

ככיתי. בכי ארוך ומתמשך. בכיתי, משיל מעלי כבגד מלוכלך את כל המתח והלחץ והפחד, קולות הירי והנפץ ומראות הטנקים הבורעים. המשכתי לבכות כשחשבתי על הורים אחרים המצפים

טג' ש טודי בתעלת הנ"ט ברמת הגולן

"אני מניח שכן," עניתי. "מעניין מי הנורניק הזה," חשבתי בליבי. אחרי כרבע שעה טילפן אלי אל"ם (מיל') אילן סהר.

"אתה היית במלחמה בפלוגה א' של גדוד 53 באזור 109?" שאל. "כן," השבתי, "הייתי גם הייתי."

"איך לך מושג באיזה קרב משמעותי הפלוגה שלך היתה מעורבת," אמר. "כנראה שינייתם את פני המלחמה בצפון הרמה." "מה אתה אומר?" עניתי. "מה קרה שהתעוררתם אחרי 28 שנים?"

* * *

"איפה כטי?" נזכרתי פתאום. כטי היה שמו של אחד מצמד החתולים הסיאמיים האהובים שלי.

"הוא מת," ענה לי אבי, "מצאנו אותו מוטל בגינה ללא רוח חיים. לא היו שום סימנים חיצוניים שמישהו או משהו פגע בו." "הוא כנראה היה כפרה על נשמתך," אמרה לי אמי אחרי המלחמה. "איך לזה הסבר אחר."

בעיניים כלות לשובו של בנם, אבל הבן לא ישוב עוד לעולם. אני הצלחתי לשוב הביתה בריא ושלם. כך חשבתי על כל פנים.

* * *

אחרי שנרגעתי ישבתי עם אבי במטבח. הראיתי לו את אקדחו של הטייס ששבתי וסיפרתי לו את קורותי מול הטנקים הסוריים. שנים רבות אחרי אותו ערב, נסעתי עם שני בני, אילן ואורן. "אתם יודעים מה?" שאלתי אותם.

"מה?" שאל אילן.

"לא יכול להיות," אמרתי, "בכל צבא אחר, אדם כמוני, שפגע ב-16 טנקי אויב, שזה בערך חצי גדוד, היה זוכה לחזה שלם מלא עיטורים. הוא וגם אנשי הצוות שלו. ופה, מילא שלא אמרו לנו תודה, הרי הגנו על המדינה שלנו, אבל גם לא אמרו לנו 'מברוק', או 'כל הכבוד רבותי, עבודה יפה, כלום. נשלחנו אל בתינו, חברי ואני פגועים וכואבים, כאילו דבר לא קרה. כאלו הכול מוכן מאליו."

במכתב שכתבתי לאחר הביקור הזה ביקשתי ממנה שתשמור מכל משמר על החתול השני שנותר עירי לי לאחר מות אחיו. עליתי להתקלח, ונכנסתי לחדרי לישון. לבנים נקיים ושינה על סדינים צחים ונקיים. לפעמים שוכחים כמה כיף יש בדברים הפשוטים.

למחרת עם שחר הקפיץ אותי אבי לצומת הקאנטרי, משם אסף אותי האוטובוס לרמה.

במכתב ששלח לי אבי לאחר הביקור הזה הוא כתב, שהאוסר שחש מעצם המחשבה שאני ישן שקט ובטוח מעבר לקיר הסמוך היה לא יתואר. הוא לא היה מסוגל לעצום עין כל הלילה.

כדורי שלג

שלושה חודשים לאחר המלחמה התחלנו בסדרת ימי קרב. נמצאנו בחלק הצפוני של המובלעת הסורית באזור הלג'ה הקטנה. הלג'ה הוא אזור הנראה כאילו הוא נמצא על כוכב אחר. שדות ענקיים של סלעים שחורים גדולים הנראים כאלמוגים מושחזים. שבילים בודדים וצרים שימשו לתנועת כלי הרכב שלנו. חוץ מהנתיבים הספורים האלה נחשב השטח לבלתי-עביר לחלוטין אפילו לטנקים.

הוצבנו שני צוותים במוצב קטן עם מחלקת חיילי גולני. חיילי החי"ר היו רחוסים בצריף עץ קטן, ואנשי המחלקה שלי ואני התגוררנו באוהל אפור ומכוער.

החורף הגיע ועימו השלג. הטנקים שלנו עמדו מכוסים יריעות ברזנט, וערימות שלג עליהם. לכלים חדרו מים שקפאו ועימם כל מוטות ההיגוי וההנעה. הטנקים הפכו לפסלי פלדה קפואים.

מולנו, בטווח של כ-1,100 מטרים, היה מוצב סורי קדמי. אנחנו צפינו עליהם, והם צפו עלינו.

במשך שלושה לילות ניסתה סירת גולני שיצאה מבסיסנו להגיע לאותו מוצב סורי כדי לפגוע בו, אך טעתה בדרך שוב ושוב. סלעי הלג'ה, העשירים בכרזל, מיגנטו את המצפנים, כך שלא ניתן היה לכצע אפילו ניווט פשוט עם חשיכה.

הפסקת-האש הפכה עד מהרה למלחמת התשה טורדנית ומציקה. הסורים כהרגלם הפעילו את הארטילריה שלהם כדייקנות וביעילות. השכנו בירי ארטילרי משלנו, אך גם בירי טנקים.

בשבוע בהיר אחד הוחלט שנצא ליום קרב גדודי. כל פלוגה יצאה לפגוע במטרות בגזרתה. אנחנו יצאנו להשמיד מטרות בטווחים של כ-3.5 ק"מ בעיירה הסורית שמולנו - מע'ר אל-מיר. יותר נכון, אני יצאתי. הטנק השני נשאר כטנק כוננות במוצב.

אז חזרתי כבר לפלוגתי הראשונית, פלוגה ב'. הפלוגה, כמו יתר הפלוגות בגדוד, מנתה 7 טנקים והיתה מורכבת משתי מחלקות בלבד. לא היו מספיק צוותים ומפקדים להרכיב פלוגה בת 11 כלים. המ"פ היה יוסי זמרי, והמ"מ השני היה ידידי הוותיק אבשלום לוי.

מהצוות שהיה איתי במלחמה נאלצתי להיפרד כשהוחל לארגן את הגדוד שלנו מחדש. גם מהטנק האהוב שלי נפרדתי. בטנק שעבר מלחמה היו שתי פגיעות זעירות בלבד - שני סימני קליעים בכנף הקדמית הימנית ובאנטנת הקשר שמאחורי ראשי. סביר להניח, שהיה זה הטנק הלוחם היחיד ברמת-הגולן, שסיים את המלחמה כה נקי

ושלם. ייחסתי זאת לתפילותיה של אמי.

הצער בפרידה מהצוות ומהטנק הנאמן נוסף לעצב הגדול של הפרידה לתמיד מחברי שנפלו ומהעולם הישן. היה זה נדבך נוסף במרה השחורה שבה התחלתי לשקוע.

למזלי, החל הגדוד בתהליך של ארגון-מחדש. התחלנו להכשיר מייד את הטנקים שקיבלנו. כל הטנקים השתתפו במלחמה ומצב התחזוקה שלהם היה גרוע מאוד. עבדנו שעות ארוכות, ובהן החלפנו, יחד עם החוליות הטכניות, גלגלים, חלקי מתלה, זחלים ואפילו חלקי מנועים ומכללים. עבדנו כמו חמורים, ובלילות נפלנו על משכבנו כפגרים.

שקעתי בעבודה הפיזית הקשה ואטמתי את ראשי שלא יוצף במחשבות, במראות ובשמות. הדרך הזאת איפשרה לי להמשיך ולתפקד.

ביום השני להגעתנו למוצב בלג'ה ניתכה עליו הפגזה ארטילרית. אנחנו רצנו לטנקים ואנשי גולני רצו לתעלות ולמחפורות בסוללה שהקיפה את המוצב. רס"פ מחלקת החי"ר המשיך באדישות רבה לפרוק אספקה טרייה מהקומנדקו למטבח. הפגזות כאלה היו דבר שכיח. כשהסתיימה ההפגזה מצאנו אותו מוטל במטבח. רסיס שפגע בראשו הרגו מייד.

להוציא את האירוע החריג הזה, האווירה במוצב היתה טובה. החברה מגולני היו נחמדים מאוד. נוצר קשר טוב מאוד ביני לבין המ"מ שלהם חיליק והסמ"פ שלהם ידידיה, שכל ביקור שלו במוצב היה חגיגה אמיתית. האחרון היה בחור תימני חסון וחייכן, שסחף בעליזותו גם את חייליו. נהגתי להצטרף לצריף הדחוס שלהם כשידידיה היה מגיע לשם. כולם שכבו שם רחוסים וצוחקים בקולי קולות. הקשבתי לסיפורי החי"ר המשונים והמשעשעים שלהם. המלחמה כמובן לא הוזכרה כלל.

באוהל שלנו היה תנור, כך שלא סבלנו מהקור בלילות. הקפדתי כרגיל על הופעה מסודרת, וגם כשהמים קפאו המסתי שלג בפחית ריקה כדי שאוכל להתגלח. במשך כל ימי בצבא, להוציא את שבוע הלחימה הראשון, לא שכחתי אף יום להשתמש באפטרשייב או בכושם. היה לי רצון אובססיבי לשמור בכל מחיר על הריחות מהבית. במשך הזמן אימצו אנשי הצוות שלי את המנהג הזה, ועד מהרה שימש בקבוק הבושם שקיבלתי מהבית את כולם.

כל האזור שמסביבנו הפך משחור ללבן לאחר ירידת השלג הסמיך. היו אלה ימים שקטים בדרך-כלל, וגם הארטילריה הסורית נחה בהם.

המרחבים הלכנים והשקט מסכיב היטיבו עימי. הסתובבתי בשלג רק עם סרבל לגופי. הרגשתי מצוין פיזית ונפשית. היתה לי חברה אוהבת שאהבתי גם אני, והחיים נראו כמתחילים להסתדר. לא הבנתי אז, שלמעשה נמצאתי, כמו רבים מחברי הלוחמים, בתחילתו של תהליך הדחקה שנמשך שנים רבות.

חלק מן הלוחמים לא ראו עד אז שלג מימיהם, ושמחו בו מאוד. כל יריעת פלסטיק זמינה הפכה לאמצעי גלישה, והטלנו זה על זה כדורי שלג. ברחבה סמוכה לכניסה למוצב פיסלתי בשלג ראש ענקי בעל תווים יוונים. לאחר שהשלג קפא נראה הפסל ממרחק כעשוי

שיש. כשהשג והפסל נמסו, הפשירו גם הטנקים ואז התחדשה גם פעילות הירי לאורך הקו.

לימי הקרב התייחסתי באדישות מסוימת. כמי שלחם פנים-אל-פנים ובטווחים קצרים מאוד נגד טנקים, נראה לי הירי על מטרת סטטיות רחוקות, מיותר ומשעמם. תפסתי עמדה שנבחרה מראש, בטווח של כ-200 מטרים מן המוצב, ונערכת ליביצוע ירי. אנשי הצוות שהיו עימי לא היו מהצוות הקבוע שלי. היו אלה אנשי הצוות של יגאל רובינשטיין.

יוסי המ"פ ירד ממפקדת הפלוגה וצפה מעמדת התצפית שבמוצב במטרות שמולנו כשהוא נערך לבקר את הירי.

בשעה היעודה החלה אש בכל הגזרה. יריתי על מטרת תותח מטושטשת בפאתי העיירה שמולי. הסורים כדרכם השיבו בירי ארטילרי מסיבי שהפך ונעשה מדויק יותר ויותר. הפגזים הסוריים החלו ליפול בסביבתי הקרובה. לא היה לי לאן לפנות עם הטנק. גם לא הייתי מוטרד במיוחד. על כפת המפקד מאחורי היה מוטל שכפ"ן. קיבלנו שכפ"צים לראשונה לאחר המלחמה. לא חשבתי ללבוש אותו כלל משום שנראה לי כדבר מסורבל ומיותר. צינוד של פחדנים.

תחושת הזלזול במוות התעצמה בי כבר לאחר השבוע הראשון של המלחמה. התחלתי להתנהג כאילו לא יכול לקרות לי דבר. עמדתי גבוה מאוד בצריח שלא לצורך ומהפגזות ארטילריה בקושי הסתתרת. באחד המקרים חדר רסיס פגז לקסדת הטנקיסטים שלי, ולמזלי לא פגע בראשי. כשהיו בלילות התרעות על פשיטות קומנדו צפויות, הייתי נרדם בצריח וישן שנת ישרים. אני, שמעולם לא עצמתי עין בשמירה על חביות דלק לפני כן.

זכור לי הקרב נגד החטיבה העיראקית כשנכנסנו למובלעת. מכיוון שהצטרפנו באיחור, לא נמצאנו בטווח ירי לטנקים העיראקיים, שנפגעו בזה אחר זה גם בלי עזרתנו. עמדנו פזורים במישור רחב יריים. לא נראה כל מסתור בשטח.

הסורים סיעו לאותה חטיבה בהמטרת ארטילריה צפופה על הכלים שלנו. פגזים נפלו סביב הטנק שלנו. שני, שכדרכו היה דרוך מאוד, הבחין מתוך תא הנהג שהפגזים הנוחתים מתקרבים לטנק באופן עקבי. האחרון נפל סמוך מאוד לפני הטנק.

"אילנד", אמר לי שני, "אני נוסע אחורה."

"עזוב", ענית, "לא צריך. מה זה משנה כבר."

שני החליט שלא לקחת סיכון, ועל דעתו שילב להילוך אחורי ונסע כמה מטרים לאחור. ואז נפל בדיוק במקום שבו עמדנו קודם לכן פגז שהעלה ענן ענקי של עפר ורסיסי סלעים ומתכת אל על, ופער בור גדול בארמה. מובן, ששני מזכיר לי את האירוע הזה בכל שיחה עימו עד עצם היום. לימים חשבתי, שההתנהגות חסרת האחריות הזאת שלי נבעה פשוט מתוך רצון תת מודע למות. למות ולהצטרף לחברים שנפלו.

פגז מרגמה נחת קרוב מאוד מאחורי. פגיעות הפגזים בסלעי הלג'ה הפכה את פגיעתם לקטלנית שבעתיים. נוסף על רסיסי הפגזים התעופפו לכל עבר מאות נתזי סלעי בזלת קשים וחדים כסכינים. המשכתי לצפות במשקפת על אותו תותח מולי, שכנראה היה תותח

דמה, ולפתע נפל פגז לפני הטנק. לא הספקתי לשמוע את שריקת המעוף שלו.

שמעתי פיצוץ אדיר וכאב חד קיפל אותי קדימה. אחרי זמן קצר התיישרתי, פתחתי את מעיל הדובון העבה וסקרתי את הסרבל שמתחתיו. לא נראו שום סימני פגיעה. רכסתי את הדובון מחדש. הכאב החד לא עזב אותי. פתחתי את רוכסן הדובון שנית והפעם פתחתי גם את רוכסן הסרבל. כתם אדום בגודל של מטבע הופיע על גופיית החורף הלבנה, בחלק הימני של חזי. "לכל הרוחות, חשבתי, "זה בדיוק מיקומה של הפטמה. איך אני אופיע בחוף הקאונטרי עם בגד ים."

"קודקוד בידר", קראתי לזמרי, "נפגעתי בחזה."

יוסי השתהה קלות. "תודיע למג"ד", השיב לי בקשר.

העברתי את מכשיר הקשר לרשת הגדודית ודיווחתי למג"ד במילים מדודות: "קודקוד שלדג, כאן 2 של בידר. נפגעתי בחזה בצד ימין, מה לעשות? עבור."

"נוע מייד לאחור לעבר נקודת הפינוי בצומת", ענה לי המג"ד.

הוא נשמע לחוץ.

כ-3 ק"מ צפונית יותר, אמר עודד בקמן, שהאזין לקשר, לצוות

הטנק שלו: "זהו, גם אילנד הלך."

דון הטען התרומם מתאו והחל לכוון את הנהג בפקודות מבוהלות. נזכרתי שהצוות הזה איבד את מפקדו יגאל בפריצה לחלס ביום השמיני של המלחמה. דון תפס אז פיקוד על הטנק כשיגאל נהרג. הטראומה של אותו אירוע היתה עדיין טרייה בראשו.

"תירגע, תירגע", אמרתי, "אני בסדר גמור ויכול לכוון את הטנק."

הלחץ בחזי היה חזק. הובלתי את הטנק שנהגו נסע במהירות רבה אל עבר נקודת האיסוף.

ירדתי מהטנק ניגשתי אל נגמ"ש הפינוי שצוותו קיבל אותי בפנים מוראגות. נשכבתי על האלונקה. הרופא חשף את מקום הפגיעה וחבש אותה. קיבלתי זריקת מורפיום. את המשך הנסיעה הארוכה עד לבית החולים בצפת אני זוכר כריחוף איטי ונעים.

רסיס הבזלת שחדר לחזי הוצא בניתוח קצר. הרסיס נעצר מילימטרים ספורים לפני הריאה. הרסיס נעצר לא-ידי השכפ"ן שלא לבשתי, אלא על-ידי ספרון עבה שהיה בכיסי הימני. זה היה מיקומו לפי פק"ל הכיסים הנהוג בחטיבה שלנו. הספר הכיל את כל המידע הנחוץ למפקד טנק. החתך המשולש שהותיר בו הרסיס נראה כגזור במספריים. בהמשך דרכו נתקל הרסיס במעטפה ובה צילום. הצילום היה של אילן גדרון. צילום שהוגדל מצילום קבוצתי שלנו כשהיינו בקורס קצינים. הרסיס פילח את התמונה בקצה העליון בלבד. פניו היפות והמחייכות של אילן לא הושחתו. לא שנית.

מכיוון שהיו יכולים להעמיד אותי למשפט צבאי על אי מילוי ההוראה החד-משמעית ללבוש שכפ"ן בעת פעילות מבצעית הודעתי בדיווח הרשמי, שהשכפ"ן שלי היה לא רכוס.

היום מלחמה

סא"ל (מיל") יובל אפרת
בעת המלחמה: סא"ל, מפקד טייסת יסעודים

ביום שישי, 5 באוקטובר, התקבל מידע שהמצרים מפנים את סוללות העפר מהתעלה. אמרתי לעצמי: "יש מלחמה." היו עוד סימנים, אבל הפינני של סוללות העפר היה הסימן המכריע. בערב שבת הזמנתי שישים אנשים מהטייסת אלי הביתה. האווירה היתה נעימה מאוד. החברה רצו להמשיך לשבת ולשוחח, לשתות, לאכול. ב-12:00 בלילה אמרתי להם: "יאללה, לישון, מחר הולכת להיות מלחמה."

ישנתי טוב באותו הלילה. במלחמת ששת הימים כבר תורגלתי לשינה של הלילה שלפני המלחמה. לא חשבתי האם הצבא מוכן או לא מוכן. אמרתי לעצמי: "אני צריך להכין את עצמי למלחמה שכנראה תפרוץ."

בשעה 5:00 התעוררתי לטלפון של רן פקר, מפקד הבסיס. הוא הודיע לי שכנראה תפרוץ מלחמה. אמרתי לאשתי להתכונן להתפנות בצהריים מהבסיס.

חשתי התרוממות רוח. אמרתי לעצמי, "זה היום שהכנתי את עצמי אליו." דיברנו על זה כבר כטייסים צעירים. כטייס, אתה מכין את עצמך למלחמה, ובמלחמה אתה צריך להפיל את המטוס שנמצא מולך. אין כאן מקום

לאבירות או משהו כזה. ביחד עם הכנפיים מקבלים רשיון להרוג. ב-7:00 בבוקר עשינו בטייסת תדרוך לכולם. כתבתי באותיות גדולות על הלוח בחדר התדריכים: "היום מלחמה." לא היה לי תדריך כתוב, וזו היתה טעות. מפקד צריך שיהיה לו תדריך כתוב למלחמה. יש דברים שצריך להגיד לאנשים, ואם אין לך תדריך כתוב אתה שוכח אותם. אמרתי לכל אחד להכין את עצמו ואת הציוד האישי שלו ולהתרכז בתחום האחריות שעליו הוא מופקד.

הטייסים לא היו במתח. אחת הסיבות לכך היא, שלטייסות המסוקים לא היה כל-כך מה לעשות בתחילת המלחמה. זאת בשונה מטייסת פאנטום, למשל, שבה אתה עלול למצוא את עצמך מעל קהיר- מערב לפני שהבנת שאתה במלחמה. המלחמה פרצה בשעה 14:00. המשימה הראשונה שלנו היתה לקחת את המסוקים ולפזר אותם בשדות מסביב לבסיס, מחשש לתקיפה אווירית של המצרים. כשמטוסי הקרב התחילו להמריא, שאלתי את עצמי - מה אני עושה פה? איך זה שאני לא משתתף בזה? חשבתי שאני משתגע. ואז התחילו ההפצצות של המצרים, וקיבלנו משימות - פינני פצועים, הובלת ציוד ונשק, לחימה אלקטרונית.

חשוב להבין את הבעייתיות בתפקוד של מפקד טייסת במהלך מלחמה. המסוקים מתפוררים, וקשה לנהל את העניינים. למרבה המזל, היו לי חמישה סגנים, שכל אחד מהם היה בעל כישורים כמעט לנהל את הטייסת. זה היה חשוב, משום שגם כשטסתי לרפידים, הטייסת פעלה היטב בשאר המשימות שלה.

המבצע בג'בל עתקה

המבצע הראשון שבוצע על-ידי הטייסת במלחמה היה ב-10 באוקטובר. למבצע הזה התכוננו חודשיים לפני המלחמה כשהגיעו

לארץ מארצות-הברית ארבעה תותחי M-102 יבילי-אוויר. אלה תותחים קלים יחסית, שניתן לקפל אותם ולהכניסם למסוק היסעור. עשינו איתם כמה אימונים, שכללו הטסה שלהם בתוך המסוק ובמתלה מטען והנחתה שלהם בנקודות מיוחדות. באחד האימונים נשמט בטעות תותח מאחד המסוקים ונשבר. כך, כשהתחילה המלחמה נשארו בארץ רק שלושה תותחים.

ב-10 באוקטובר הגיעה הוראה לטייסת להכין שני מסוקים לטיסה עם התותחים לג'בל עתקה, מערבית לעיר סואץ. יחידה של עשרים ושניים תותחנים, עם שני תותחים, הגיעה לטייסת. מכיוון שצה"ל לא ידע שכבר התאמנו עם התותחנים, שלחו איתם גם צנחן אחד, את עמוס ירון, שבדיוק חזר אז מארצות-הברית, כקצין קישור. כך שבעצם היו ביחידת התותחנים עשרים ושלושה לוחמים.

שאלתי את התותחנים אם יש להם מודיעין למבצע. הם אמרו שלא. ביקשתי מהמטה מודיעין ונתוני מטאורולוגיה, ולא היה כלום. תוכנית המבצע היתה להנחית את התותחים על ג'בל עתקה בשטח שנראה בצילום האוויר ישר יחסית, ולהפגיו את ציר קהיר-סואץ. רק לאחר המלחמה התברר לי, שהכוונה היתה לא סתם להפגיו את הכביש, אלא להפגיו צומת-קשר חיוני מאוד.

טסנו לרפידים והחלטנו שכשנגיע לשם נקבע כמה תחמושת אפשר לקחת ביחס למשקל המסוק. היסעור, כמו כל מסוק, יכול לשאת מטען קטן יותר ככל שמזוג האוויר חם יותר. ברפידים היה חם מאוד, ולכן החלטנו להוריד קצת תחמושת מכל תותח. עשינו תדריך אחרון ברפידים עם הכוח, קבענו את הדברים האחרונים במבנה, ויצאנו לטיסה.

המקום הראשון שטסנו לעברו היה ראס סודר, שבו ישבה סוללת טילי הוק. כשהייתי מפקד טייסת בבית-הספר לטיסה בתקופת מלחמת ההתשה, הפילה הסוללה הזאת את אחד הטייסים שלי שעשה סיור לאורך החוף, כך שכבר הכרתי את טילי הוק. ידעתי שהם לא ידידותיים. כשעברנו שם, יצרתי איתם קשר, ואמרתי להם בצורה הכי ברורה: "אנחנו חוצים את מפרץ סואץ בכיוון מערב, ואחר-כך אנחנו נחזור בכיוון מזרח, וייתכן שלא נחזור ביחד. אני מבקש מכם לא להפיל אותנו."

טסנו נמוך. זה היה ליל ירח יפה. חצינו את מפרץ סואץ מדרום לג'בל עתקה, ופיננו צפונה לכיוון שטח ההנחתה. כאן התעורר עניין חשוב. בתדרוך שלפני הטיסה אמר לי מפקד התותחנים: "במקצוע האזרחי שלי אני גיאולוג. הסתכלתי בתצלום האוויר של השטח שבו אנחנו אמורים להנחית את התותחים. זה שטח גדול, יפה, כמו מגרש כדורגל. אבל נדמה לי שזה גם שטח סלעי מאוד." שאלתי: "אז מה הבעיה?" הוא ענה לי: 'התותחים האלה קלים מאוד. בכל ירייה התותח קופץ כמה מטרים לאחור, וצריך להחזיר אותו לנקודה שהוא היה בה ולאפס אותו. זה לוקח המון זמן, ואין לנו את הזמן הזה.' שאלתי אותו: "אז מה עושים?". הוא השיב: "במקרים רגילים אנחנו תוקעים באדמה יתדות מיוחדות מאלומיניום שאליהן אנחנו קושרים את

"זה היום שהבנתי את עצמי אליו."

ידעתי שאסור לי לטפס לגובה, כי אז עלולים לפגוע בי הטילים המצריים. שמרתי גובה, הסתובבתי, חזרתי לאחור ויצאתי מתוך הענן. ניסיתי לגשת מכיוונים אחרים - ממזרח, ממערב - ולא הצלחתי. הענן ישב על ההר ולא איפשר לנו להיכנס. היה לי ברור, שיש בעיה קשה. התותחנים כבר ירו וחשפו את עצמם. על ההר היו כמה יחידות תצפית של המצרים. המצרים יגיעו אליהם תוך כמה שעות, והתותחנים הם לא יחידת קומנדו. חייבים להוציא אותם מג'בל עתקה וחייבים להחזיר גם את התותחנים, כי בכל הצבא יש רק שלושה

התותח. אבל כאן אין חול, אלא סלעים, וכנראה היתדות לא ייכנסו. יש אפשרות לנחות בשטח אחר, שהוא מין גבעה. זה שטח פחות טוב לנחיתה, אבל שם אין סלעים. אני מציע שנחת בשטח הראשון, אני ארד מהמסוק עם פטיש גיאולוגים, אבדוק את הסלע, ואז נחליט איפה לנחות."

וכך עשינו. טסנו לשטח הסלעי, הגיאולוג (מפקד הכוח) קפץ מהמסוק, דפק על האבנים והסלעים, וחזר ואמר שאי אפשר לירות משם. ואז טסנו לאזור של הגבעה והנחתנו שם את התותחנים. לאחר

העמסת התותח השני בג'בל עתקה (ציור האידוע. שם הצייר אינו ידוע)

כאלה. אבל אי אפשר לטוס בגובה כזה בתוך ענן. החלטתי לנסות לעשות דבר שלא עשינו אף פעם: לרדת לגובה נמוך, מחוץ לענן, להדליק אורות נחיתה, לטוס בגובה נמוך של 5-10 רגל ולעקוב אחרי פני הקרקע. תידרכתי את הצוות שלי לגבי התוכנית, והם היו קצת ספקניים. בסוף הצלחתי לשכנע אותם שכך נעשה. תידרכתי את טייס המשנה לבחון כל הזמן את המחט של המשואה ולהקריא מהירויות ואת המכונאי המוטס להקריא לי כל הזמן באיזה גובה אנחנו נמצאים. ככה התקדמנו לאט לאט לעבר הכוח.

כשהערכת שאנחנו נמצאים במרחק סביר מהם, ביקשתי ממפקד התותחנים לירות רקטות. כשראינו רקטות עפות, ביקשתי שידליקו את פנס הקרן ואת הטרפז. טסנו לכיוון הרקטות, מצאנו את הטרפז ונחתנו ליד הכוח. זה לקח הרבה זמן, אבל נחתנו. בשלב הזה החלטתי

מכן הוריד המסוק השני את התותח השני ואת התותחנים שלו. הסתובבנו בשני המסוקים מעל שטח ההמתנה. התותחנים אמרו, שיידרשו להם 50 דקות מהרגע שנחית אותם עד שיסיימו לירות. ככה באמת היה. לאחר 50 דקות הם יצרו קשר ואמרו: "סיימנו, בואו קחו אותנו." יש לציין, שקיים נוהל של פינוי: קודם כול המפונה קורא לך, אחר-כך הוא מדליק משואת רדיו, אשר מחוץ במסוק מורה את הכיוון אליה. אחר-כך מבקשים ממנו להדליק פנס קרן, וכשמעריכים כי נמצאים קרוב למפונה מבקשים ממנו להדליק את הטרפז, שהן ארבע מנורות על הקרקע.

ביקשתי מהם להדליק את המשואה. הם הדליקו אותה. אחר-כך ביקשתי מהם להדליק את פנס הקרן. ואז, לפתע, במרחק של כ-3 ק"מ מהם נכנסתי לענן. זו היתה הפתעה גדולה מאוד. באזור מדברי, אף אחד לא חשב שיווצרו תנאי עננות. טסתי בגובה נמוך.

שהמסוק השני לא ייכנס, משום שזה מסוכן מדי, ושנחנו ניקח את שני התותחים. הודעתי לו להישאר בשטח ההמתנה עד שנמריא. כבר לפני המלחמה תירגלנו את האפשרות של העמסת שני תותחים במסוק, אבל חיל האוויר טען שלא ניתן לעשות זאת. בג'בל עתקה הוכחנו, שזה דווקא אפשרי בהחלט. תותח אחד הכנסנו בקלות יחסית, אבל אז נקרע כבל גרירת המטען, והתותחנים לא הצליחו לדחוף את התותח במעלה הכבש. החלטתי לטוס לנקודה אחרת, שבה מתחיל השיפוע של הגבעה. נחתתי כשהמסוק נוטה בזווית חדה קדימה, ואז הצליחו התותחנים להכניס את התותח השני לתוך המסוק.

בינתיים עבר המון זמן. היינו קצרים מאוד בדלק. עשינו חישוב שלא בטוח שנוכל להגיע לרפידיים עם הדלק שיש לנו. אמרתי למכונאי המוטס: "אללה, אללה, תספור אותם ותסגור את הדלת." הוא ענה לי: "מה זאת אומרת תספור אותם? אין כאן אף אחד." שאלתי אותו היכן הם והוא ענה: "המפקד שלהם לקח אותם לסרוק את השטח ולראות שהם לא שכחו כלום." חשבתי שאני משתגע. בסוף הם הגיעו. סגרנו את הדלת, והמראנו בחזרה הביתה. הגענו לרפידיים קצרים מאוד בדלק.

"כשנחנו ניגש אלי עמוס ירון ואמר לי: 'יובל, ידענו שאתה לא תשאיר אותנו על ההר הזה.' הם לא ידעו כמה זה היה קרוב לכך."

מבצע חילוץ בלב סוריה

ביום השביעי של המלחמה, 12 באוקטובר, יצאנו למבצע שמטרתו היתה לתקוף את השיירות של כוח המשלוח העיראקי שנעו מכיוון עיראק לרמת-הגולן. הרעיון היה לטוס דרך לבנון לסוריה ולהנחית כוח של סירת צנחנים בפיקודו של שאול מופז בין צייקל לדמיר. הצנחנים היו אמורים ללכת לכביש, לפגוע במעברי מים ובמובילי טנקים, ואז לקרוא למסוק השני לפנות אותם. במסוק הראשון, שהנחית את החיילים, הטייס היה אלי קסן, סגן מפקד הטייסת. אני הייתי במסוק השני.

אלי הנחית אותם בשלום, חזר והספיק לתדרך אותי לגבי הנתיב. הוא אמר, שבמרכז הנתיב הזה יש כביש המוביל מלדקיה וחומס לדמשק, ושהכביש הזה עמוס מאוד בתנועה. המבצע של הצנחנים עבר בשלום. טסתי, פיניתי אותם בלי שום בעיה וטסנו בחזרה. ואז ראיתי שבאמת יש תנועה רבה מאוד על הציר חומס-דמשק, והגעתי למסקנה, שכדאי לשבש אותה.

כשחזרנו לבסיס רמת דוד העברנו את הרעיון לקצין צנחנים ראשי, מנו שקד. הוא הלך לרמטכ"ל והשיג אישור. קיבלנו פקודה לעשות מבצע דומה לזה שעשינו - להנחית את הצנחנים סמוך לגשר ולפוצץ אותו. בגלל שהיעד היה קרוב יותר, ניתן היה לקחת מספר רב יותר של צנחנים - 40 במקום 25. מופז יצא לשם עם 40 איש. עם זאת, הפעם היה לנו רק מסוק אחד, שהיה אמור גם להנחית וגם לפנות. התוכנית היתה לטוס דרך צור וצידון, לעבור את פירות ואת ג'וניה, לפנות מזרחה מעל הים, להמשיך דרך בעלבק והרי הלבנון ולהנחית את הצנחנים ליד העיריה קטייפה. הצנחנים היו אמורים ללכת כמה קילומטרים לגשר שעל כביש חומס-דמשק, וליצור קשר

לאחר שיפוצצו אותו. אנחנו היינו אמורים לטוס חזרה לרמת דוד, לתדלק ולהמתין לקריאתם.

המראנו מתל נוף בהרגשה טובה שאנחנו הולכים למבצע פשוט כמו אתמול. היו לנו 400 ק"ג חומר נפץ על המסוק. בערך מול חיפה התקשרו ממטה חיל האוויר ואמרו שמבקשים לשנות לנו את הנתיב משום שהאנשים במטאורולוגיה חושבים שבאזור ג'וניה יש עננים, ולכן הם רוצים שנחתוך מצידון לכיוון בעלבק. אמרנו להם: "חבר'ה, איפה שאתם רוצים שנטוס יש עננים, ואיפה שאנחנו רוצים אין עננים." התווכחנו והתווכחנו. אני לא אוהב לשנות נתיב באוויר. זה מקור לטעויות ולבעיות. זה נתיב שלא למדת את המודיעין שלו. אבל המלה האחרונה היא של המפקד על הקרקע. הדלקנו אור גדול בקוקפיט, וטייס המשנה שירטט את הנתיב החדש. מול צידון הוא גמר לשרטט, כיבינו את האור ופנינו לנתיב החדש.

כשחצינו את החוף והתחלנו לטפס בהרים, בנתיב שבחרו האנשים במטאורולוגיה, נתקלנו בעננים. ניסיתי לטוס מתחתיהם, אבל העננים ממש ישבו על ההרים. עליתי מעל פסגת העננים עד לגובה של עשרת אלפים רגל. סבלנו מאוכרזן התמצאות מוחלט. טסנו לפי כיוון וזמן - כלומר, לקחנו את הכיוון ומדדנו את המרחק הקרקעי כדי להעריך באיזו נקודה אנחנו נמצאים. אבל חישוב כזה אינו מדויק מכיוון שיש רוח וגורמים אחרים המשפיעים על התוצאה. כשנגמרו ההרים, נגמרו העננים. ידענו בערך היכן אנחנו נמצאים. בכל זאת, זה היה שטח שקצת הכרנו. קיוונו להגיע בשלום.

קראתי למופז לקוקפיט ואמרתי לו, שלא ברור לנו היכן בדיוק אנחנו נמצאים ושיכול להיות שההנחתה לא תהיה בדיוק במקום שתיכננו. מופז אמר, שזה לא כל-כך משנה לו מכיוון שהכביש גדול מאוד ויש בו תנועה רבה, ואין בעיה למצוא את הגשר. הנחתנו את הכוח של הצנחנים. הם התחילו ללכת לכיוון הגשר, ואנחנו המראנו בחזרה לרמת דוד.

כחצי שעה לאחר שהנחתנו את הכוח שמעתי את מופז מדווח שכוחות סוריים רבים מקיפים אותנו. התברר, שהסורים עשו שיעורי בית. אני מניח שהם שאלו את עצמם באיזה מקום הישראלים יכולים לתקוף בלילה כזה, והציבו שמירה על הגשר הכי גדול בסביבה. ייתכן גם, שהם איתרו אותנו כשהיינו מעל לבנון. דיברנו יותר מדי בקשר וטסנו גבוה, כך שאפשר היה לראות אותנו במכ"ם.

מופז דיווח, שמיגים באים מלמעלה ומנירים את השטח. כוחות קרקע, כולל שריוניות, מקיפים אותנו משלושה צדדים. עשיתי בדיקה מהירה לראות אם אני יכול לחלץ אותו מייד, אבל לא היה לי מספיק דלק. המשכתי לרמת דוד. ברגע שכיבתי את המנוע, בא אלי מכונאי מה"ליין" ואמר לי: "יש לך טלפון." היה לי ברור מייד באיזה עניין הטלפון. ובאמת, קיבלתי מהמטה הוראה לטוס ולחלץ אותם. למרבה המזל, מסוק חילוץ חלופי היה מוכן לטיסה. לקחנו את הקסדות ואת הציוד ורצנו אליו.

מופז וכוחותיו התבצרו על גבעה ובמקביל התכוננו למילוט. כשהמראתי אמרתי לו בקשר, שאגיע אליו עוד שעה וחצי, ושאצור קשר שוב עשר דקות לפני שאגיע. טסנו הפעם דרך ג'וניה בנתיב ללא עננים. למרות שהטיסה הזאת היתה אחד מרגעי השיא של חיי,

שפגעו בו שלושה-עשר כדורים בלהבים, במנועים, במכלי הדלק ובגוף. בירכתי בליכי את אנשי סיקורסקי שבנו את המסוק כל-כך חזק ומשוריין.

כיבוש החרמון

כאשר המראנו מתל נוף למחניים לבצע את מבצע כיבוש החרמון, לא ידענו לקראת מה אנחנו הולכים.

הפקודה הגיעה רק ב-7:00 בבוקר, כאשר כל מסוקי הטייסת וטייסייה היו באוויר, למעט מנהל לחימה וקמב"ץ, והיא כללה מעט מאוד פרטים על המשימה.

עד 11:00 הצלחנו לאסוף חמישה מסוקים בלבד, כי כוחות הקרקע שאליהם היו מסופחים לא רצו לשחרר אותם. נתנו תדריך כללי קצר בלבד והמראנו. כשנחתנו במחניים בשעה 12:00 בצהריים החום היה נורא. רק הכלגן היה גרוע יותר.

בטרמינל הקטן חיכתה לנו חבורה של צנחני מילואים ותיקים, בפיקודו של אל"ם חיים גדל. כמו כן הצטופפו שם כל אלה שביקשו למצוא מחסה במיזוג האוויר.

נשארנו לנו פחות משעתיים לתכנון, לצוות, לתדרך את כל המשתתפים ולארגן את המבצע, שבעיני מתכנניו נראה בלתי ניתן לביצוע.

אל"ם גדל רצה להנחית 625 צנחנים וכן מרגמות על הר החרמון. החרמון מרוחק כ-15 דקות טיסה ממחניים, וגובהו כ-2,500 מטרים. לא היה נתיב בטוח כי האזור כולו היה מאויס על-ידי הכוחות הסוריים והמחבלים, שהיו מזוינים במקלעים ובטילי כתף. לא היו שטחי נחיתה כלל. לא היה מספיק זמן להעביר את כל הלוחמים להר בשיטות ההטסה הרגילות. לא ניתן היה להעביר את הלוחמים לאזור קרוב יותר להר ולקצר את משך הטיסה. הצלחנו להשיג מטוס נוסף לשלוש ההנחתות האחרונות.

התכנון נעשה כולו בעמידה, במרכז הטרמינל ההומה והרועש. הבעיה הראשונה היתה הנתיב שהיה אמור להביאנו לשטחי הנחיתה שלא היו. הנתיב הפחות גרוע עבר בין מוצב החרמון הסורי לבין מאחזי המחבלים בבקעה שמתחתיו. המרחק ביניהם - 4 ק"מ, כלומר, אפשר לטוס ביניהם במרחק 2 ק"מ מכל צד - טווח מקלעים.

רס"ן עידו מהמטה הציע להחזיק רביעיית סקייהוק באוויר, לתת לנו ערוץ רדיו משותף. אם מישהו יירה עלינו, נזעיק את מטוסי הסקייהוק, נכוונם לאויב והם יפציצו אותו. כטייס קרב לשעבר הערכת, כי הסיכויים לתקיפה מהירה ומוצלחת שואפים לאפס, וכטייס מסוקים בהווה ידעתי, שאם מישהו יירה עלינו, הוא יפגע.

עידו שאל אותי מה אפשר לעשות. אמרתי, שניתן לבצע תקיפה רצופה במשך כל זמן ההנחתה - כ-4 שעות - על הסורים המחבלים. לקח לו בדיוק ארבע דקות לבדוק עם המטה ולהודיע לי, שהתקיפה הזאת מאושרת. הדבר איפשר לחצות - בדומה לחציית בני ישראל בחרבה את ים סוף - את השטח המאויס, עמודי אש ועשן משני צידינו.

הבעיה השנייה היתה שטחי נחיתה. לא רק שלפי צילומי האוויר לא היו כאלה, אלא שהנתיב טיפס במרומי ההר ואנחנו רצינו להנחית

הייתי כל-כך עייף, לאחר שבוע שבו כמעט לא ישנתי, עד שבקושי החזקתי את עיני פקוחות. ביקשתי מהמכונאי המוטס מימיה ומטייס המשנה ביקשתי להחזיק את ההגאים. הורדתי את הקסדה ושפכתי את כל המים על ראשי ועל האוברול, וכך התאוששתי.

עשר דקות לפני שהגעתי לאזור יצרתי קשר עם מופז וביקשתי שיתאר את תמונת הכוחות. בדיעבד אני יודע, שהיתה שם שמחה גדולה, כי הצנחנים לא העלו בדעתם שמישהו יבוא לחלץ אותם, והתכוננו ברצינות למילוט. מופז תיאר לי את המצב: שריוניות סוגרות אותו ממערב ומדרום, ומדרום-מזרח יש כוח חי"ר העולה במעלה הגבעה. נאלצנו לקחת סיכון ולדבר בקשר. הלוואי שלא היינו צריכים לקחת את הסיכון הזה, אבל לא היתה ברירה.

ביקשתי ממופז ללכת לפי הנוהל: משואה, פנס קרן, טרפו. המחט של המשואה רטטה 30-60 מעלות מצד לצד, היא לא הראתה על כיוון מדויק. ביקשתי ממנו להדליק את פנס הקרן, והוא ענה לי: "על מה אתה מדבר? אני לא יכול להדליק שום דבר, הסורים קרובים אלי מאוד." זה היה ליל ירח, אמנם לא מלא. אמרתי למופז: "בסדר, אני אנסה למצוא אותך גם ככה." הפחתתי את המהירות, הורדתי את הגלגלים, טסתי לאט וחיפשתי אותו. לפתע מופז אמר לי בקשר: "יורים עליך." הגברתי את המהירות מ-70 קשר ל-120 קשר. זה מה שאפשר לעשות ביסעור, אבל כמובן זה לא מספיק כדי להתחמק מירי. ואז טרח... הרגשתי צרור פוגע בנו והרחתי את הריח החרוף של אבק שריפה. המסוק נפגע.

שלחתי את המכונאי המוטס לאחור כדי לראות אם יש נזקים - אם נוזל משהו, אם בוער משהו. הוא חזר ואמר, שהכול נראה בסדר. ואז עשיתי הקפה גדולה יותר והתברר לי באיזה קו של גבעות הם נמצאים. היה לי ברור, לפי הדיווח של מופז על הכיוונים שמהם הסורים סוגרים עליו, שעלי להגיע אל כוח הצנחנים מכיוון צפון-מזרח. כשהתקרבתי אמרתי לו: "מופז, כשאני אגיע מצפון-מזרח, אני חייב לקבל ממך פנס קרן אחד קצר."

התקדמתי על-פי החושים, וכשהרגשתי שאני בכיוון ובמרחק הנכונים אמרתי לו: "עכשיו, עכשיו פנס קרן קצר." מופז הדליק את הפנס לשנייה אחת. ראיתי אותו וזו היתה קרן האור של חייו. המשכתי לטוס לעבר המקום המשוער שבו היה הפנס. ביקשתי מטייס המשנה להקריא לי מהירויות וממהמכונאי להקריא לי את הגובה. הפחתתי מהירות וגובה. התקרבתי למקום שחשבתי שכוח הצנחנים נמצא בו - ואז ראיתי אותם. נחתתי ביניהם, אפילו לא בדקתי אם אני דורך על מישהו. פתחת את הדלת, אמרתי למכונאי המוטס לספור את כולם אחד אחד. הוא ספר, חזר ואמר לי: "יש 40 אנשים." סגרנו את הדלת והמראנו.

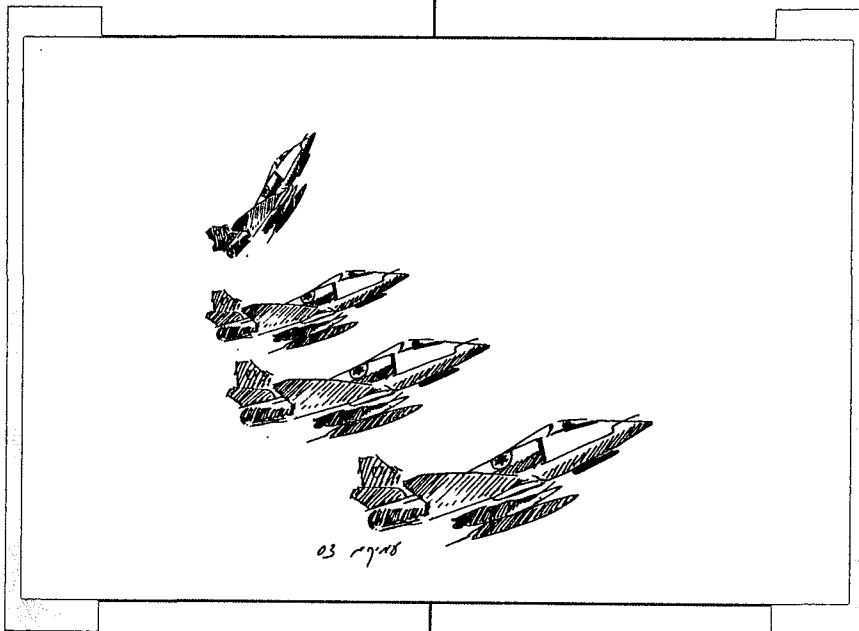
לאחר דקה שוב היה ירי לעברנו. המסוק נפגע שנית, עוד חורים נפערו בו, ושני צנחנים נפצעו. עשינו בקרת נזקים והגענו למסקנה שאפשר להמשיך. התקשרתי למוצב השליטה שלנו ואמרתי להם, שכל הצנחנים על המסוק ושנחנו בדרך חזרה הביתה. הוספתי, שחטפנו שני צרורות ושיכול להיות שניאלץ לנחות בדרך. ביקשתי שיוציאו את המסוק הרזרבי לקראתנו. נחתנו ברמת דוד בשלום. מופז ואני לקחנו פנסים והלכנו לבחון את הנזקים במסוק. מצאנו,

שיגיעו אל ההר. הם קיבלו זאת. הספקנו עוד לעשות תדריך קצר לטייסים ולמפקדי הכוח. בזמן התדריך של נדל הייתי כל-כך עייף שנרדמתי על רצפת הטרימינל.

כשיצאנו מהטרימינל התנפלו הטייסים על ערימת השכפ"צים שהיתה שם. אמרתי לעצמי: "אוי ואבוי, הטייסים מפחדים." היתה זו הפעם הראשונה במלחמה שטסנו עם שכפ"ץ, והיה ברור שהטייסים יודעים בדיוק למה.

בדרך למסוקים דיברתי עם עודד רפפורט, מספר 2 שלי (טסנו בזוגות). שאלתי אותו אם ברורה לו חשיבות המשימה לכבוש את החרמון כשהמלחמה עומדת להסתיים, והוא ענה לי שכן. אמרתי לו: "בגלל חשיבותה של המשימה בחרתי בך כמספר 2 שלי. אתה נחוש, אתה אמיץ, ואתה חייב להנחית את לוחמיך על ההר בכל מחיר גם אם יקרה לי משהו במהלך הטיסה ולא אוכל לבצע את המשימה." ידעתי שהוא יעשה זאת. עודד נוצק מאותו חומר של

החיילים האוסטרלים, אשר מרגע שנעצו שיניהם במשימה, לא ירפו ממנה. המראנו, הזוג המוביל, בשעה 14:00 - שעתיים לאחר שהגענו למחניים. הארץ רבצה חומה ומעולפת מחוס לרגלינו. עברנו את תל דן והתחלנו לעלות בוואדי עסל. לא דיווחנו לאף אחד, לא דיברנו עם אף אחד, גם לא בינינו, רק עם עצמנו, שואלים מאין יבוא הכדור הראשון, כי אף אחד בארץ לא ידע בוודאות עד היכן הגיעו הסורים והמחבלים

בחרמון.

בהסתכלנו למעלה הבחנו בעשן המיתמר ממוצב החרמון הסורי ומכל הרכס מצד אחד, וממאחזי המחבלים שבבקעה מצד שני. טסנו ביניהם ואף אחד לא ירה עלינו. חצינו את הגבול, ספרנו את הוואדיות וברביעי פנינו ימינה אל עבר קו הרכס. גיששנו את דרכנו בכבדות ובאיטיות במעלה התלול. כשהגענו למעלה, לא היה מקום לנחות. הצמדתי את גלגל האף אל המדרון התלול, הגלגלים האחוריים נשארו באוויר. ביקשתי מהמכונאי המוטס לפתוח את הדלת האחורית עד הסוף ואמרתי לחיילים: "אתם צנחנים? תקפצו." הם התיישבו על הרמפה והחליקו. אף אחד מהם לא שבר שום דבר. בזמן הקצר שעמד לרשותי הסתכלתי סביב וראיתי את המוצב הסורי כמטחוי קשת. בירכתי בליבי את טייסי חיל האוויר התוקפים אותו ללא הפוגה. בלעדי זאת פשוט לא היה לנו סיכוי. לאחר שכולם קפצו סגר המכונאי המוטס את הדלת והודיע שאפשר להמריא. זרקתי מבט לעבר עודד והוא כבר היה באוויר, מרחף וממתין לי. הערצתי אותו, בחור כארז.

את הצנחנים על הרכס, כך שגם אם היינו מוצאים משהו, לא ניתן היה לחזור לשם במדויק, וסיבוב נוסף לא בא בחשבון וכן לא משואת רדיו. שאלתי את מפקד פלוגת החבלה רן בג, שהיה אמור לטוס איתי במטוס הראשון, אם יש להם פנלים אדומים לסימון, והוא ענה שכן. "אם כך", אמרתי, "ננחית אתכם בזוג הראשון היכן שננחית, אתם תמצאו משטחי נחיתה אפשריים באזור, תלכו במורד הרכס ותפרסו בדיוק מול מקום המשטח את הפנל האדום כדי לסמן את הנתיב הסופי לשטח הנחיתה."

הבעיה השלישית היתה התדלוק. בגלל עומס החום יכולנו לקחת בכל מסוק רק 25 לוחמים, והיה עלינו לתדלק בכל סבב וסבב. כאשר התדלוק מאורגן בשיטה הרגילה, המסוק נוחת על המסלול, המכלית מתקרבת אליו, המכונאי יורד ממנה, ניגש למטוס עם צינור הדלק, מתחבר אליו, מתדלק את הכמות הדרושה, מקפל את הצינור, מרחיק את המכלית ורק אז אפשר להעלות את הצנחנים ולצאת. לנו לא

היה מספיק זמן בשביל התהליך הזה. החלטתי לפתור זאת באמצעות העמדת המכליות בשולי המסלול, במרווחים של כ-100 מטר ביניהן, כשצינור הדלק פרוס עד למחצית המסלול, המנוע פועל כל הזמן, הנהג יושב במכלית והמכונאי עומד ומחכה למסוק. כל מסוק ינחת באמצע המסלול וייסע מעט אל המכונאי וזה יתדלקו במהירות בשעה שהצנחנים נכנסים מאחור. המפקד הקרקעי, האחראי על התדלוק,

התנגד להצעתי בטענה שהדבר מסוכן מדי. כל-כך כעסתי עליו, שהרגשתי שאני מסוגל לירות בו. לשמחתי ולמזלו, עזר לי בכך מפקד הבסיס (טייס מסוקים לשעבר), שאמר לי שידריך אותי עם המפקד הקרקעי.

בעיה רביעית היתה קצין הבקרה, שרצה לשלוט בהטסה. הוא תיכנן נתיבים ומעגלי המתנה, ורצה כך "להטיס" אותנו. לא היה זמן לסיבובים בשטחי ההמתנה, ולכן אמרתי לו, שכבר תיכננתי את הטיסות ושנחנו נטוס כמו רכבת אווירית עם מרחק קבוע בין הקרונות; פשוט נמריא משדה התעופה בהפרשי זמן התואמים את הפרש המרחק הדרוש. הוא קיבל זאת מבט מושפל.

גם עם הצנחנים היה צריך לסגור את צורת הטסתם. הם רצו לצוות את עצמם עוד בשדה, ולטוס לפי יחידות. אולם היה ברור, שכך לא נספיק להטיס את כולם אל ההר עד החשיכה, ובתנאים הקשים ששררו שם לא ניתן היה לטוס לשם בחושך. דרשתי מהם לטוס בקבוצות של 25 לוחמים בכל מסוק ולצוות את עצמם לאחר

בתכנון המבצע הזה חרגנו באופן ברור מנהלים ומשיטות לחימה שתורגלו עד אז, ומכיוון שלא היה זמן לקבל את האישורים המתאימים, לקחו המפקדים על עצמם אחריות לכישלון אפשרי. מוצבי החרמון הסורי נכבשו על-ידי הצנחנים במחיר של הרוג אחד ושלושה פצועים. זהו שכר האומץ.

הפצועים ניצלו

ב-22 באוקטובר, יום לאחר המבצע בחרמון, טסנו לרפידיים. נאמר לנו שמחכה לנו חטיבת צנחנים, שאותה צריך להנחית הנחתה מנהלתית באזור הקילומטר ה-101. הבעיה היתה, שמרוב פצצות, עשן, אבק והלחות באוויר במשך כל ימי המלחמה, הראות היתה גרועה - כמעט אפס. הובלתי אחרי שמונה מסוקים. אמרתי לעצמי: "פשוט אי-אפשר לטוס כאן". המלצתי למפקדה הקדמית שלא לבצע את ההנחתה. זו המלצה קשה, משום שאתה לא יכול לדעת מה החשיבות של ההנחתה. היה לי קשה גם משום שמטבעי אני דבק במשימה. ככל זאת המלצתי כך והמשימה בוטלה. חזרנו לרפידיים. הפסקת-האש היתה אמורה להיכנס לתוקף בשעה 19:00. רבע שעה לפני כן פתחו המצרים בהפגזה קשה לאורך כל התעלה, כמו שהם והסורים נוהגים בכל מלחמה. כל הכלים - אש חופשית. היו לנו כמאה פצועים.

שני מסוקים מהטייסת שלי נשלחו כדי לחלץ את הפצועים. הם טסו מעל לתעלה וניסו לנחות. בגלל התנאים הקשים הם לא הצליחו לבצע את המשימה וחזרו לרפידיים.

בשלב הזה קיבלתי טלפון ממוצב הפיקוד: "יש מאה פצועים, שני המסוקים שלך שטסו לשם לא הצליחו לבצע חילוץ. תחשוב מה אתה יכול לעשות." לא חשבתי הרבה. לקחתי איתי את טייס המשנה הטוב ביותר ואת המכונאי המוטס הטוב ביותר. צירפנו אלינו רופא וחובש. התקשרתי ליחידת הבקרה ואמרתי להם לעבוד איתי צמוד. טסנו לעבר התעלה.

מעל התעלה שררה חשיכה מוחלטת. אבק נורא. ריח חזק של שדה קרב - של זיעה, דם ואבק שריפה. במטוס קרב לא מריחים את זה, אבל במסוק מריחים. נחתנו בעשרות נקודות סמוך לקו המגע בזו אחר זו, והצלחנו לפנות במסוק אחד במשך כל הלילה כשבעים פצועים. פינינו בכל פעם פצוע אחד או שניים לפאיד, שדה תעופה מערבית לאגם הגדול, שם היה בית חולים שדה גדול. המבצע נמשך עד 5:00 לפנות בוקר. כשהאיר היום, ביקשתי מהמפקדה שישלחו מסוקים אחרים להחליפנו משום שהיינו מותשים.

לאחר המלחמה סיפרתי יום אחד לבני פלד, מפקד חיל האוויר, על הטיסה הבלתי-אפשרית הזאת. "לא היית צריך לבצע זאת", הפטיר. "אבל הצלתי שבעים פצועים", אמרתי. "לא משנה", ענה, "לא מוצדק לסכן כל-כך מפקד טייסת, צוות שלם ומסוק." אין ספק, שאלה היו הימים הגדולים בחיי. אני מודה לאלוהים שאייש אותי להיות מפקד טייסת במלחמת יום הכיפורים.

המראנו תוך פנייה של 180 מעלות, ונפלנו עמוק אל תוך הוואדי, מחפשים מסתור. עכשיו, כשהיינו קלים, טסנו במהירות במורד ההר אל עבר הגבול הישראלי. כשחצינו אותו ראיתי את הזוג השני מטפס במעלה ההר, וידעתי שהתכנון עובד כראוי. הודעתי לבקר מלת קוד אחת לציין את העובדה הזאת (עד אז לא אמרנו אפילו חצי מלה ברדיו) ודהרנו למחניים. לקראת הנחיתה ראיתי את המכליות חונות בצד המסלול, הצינורות פרוסים עד אמצעו, הצנחנים מהצד השני עומדים בקבוצות של 25 איש, וידעתי שנוכל לעשות זאת. התדלוק נמשך שתי דקות, הצנחנים כבר היו בפנים, עודד כרגיל היה מוכן והמראנו שוב. כשהגענו למרגלות הרכס ראיתי את הפנלים האדומים פרוסים על המורד, ואמרתי לעצמי שאפילו הצנחנים יכולים לפעמים להיות מסודרים ואחראים. להפתעתי, בהמשך הפנל, על הרכס, הם הצליחו למצוא משטח, שבו ניתן היה להעמיד את שלושת גלגלי היסעור ואפילו לפתוח את הדלת האחורית. הדבר השני שמצא חן בעיני היה, שמלבד כמה שומרים על שטחי נחיתה הצנחנים כבר היו בדרכם ליעדיהם, מתקדמים בחסות ההפצצה הכבדה שחיל האוויר נתן להם ממילא. לסבב הרביעי הצטרף יסעור שישי, שעזר לנו בשתי ההנחות האחרונות.

בהמשך המבצע הפריעו כמה אירועים את מהלכו הסדיר, ונאלצנו מדי פעם להמתין בשטחנו עד ששב הסדר על כנו. שלושה מסוקים סוריים מסוג מ-8 הגיחו מהצד הסורי של ההר כדי לתגבר את כוחותיהם בהר. אחד מהם הופל על-ידי מטוסי הקרב שלנו, אחד התרסק אל צלע ההר והשלישי פנה חזרה לשטחם. לאחר מכן התחוללו כמה קרבות אוויר בין מטוסי קרב של שני הצדדים מעל האזור הזה. במהלכם ירו הסורים - בלי הבחנה - על מטוסינו ועל מטוסייהם טילי קרקע-אוויר. נוסף על כך היתה הפגזה קשה על הנתיב למעלה, אך היא לא הפריעה ממש, פשוט עקפנו אותה כמו שעוקפים מקום יישוב. לאחר המלחמה ניסיתי לברר מי ירה כל-כך יפה לעבר הנתיב והסתבר, שזו היתה אש כוחותינו.

יש לציין, שבמשך כל המבצע, שנמשך ארבע שעות, לא נפסקה ההפצצה על מוצבי הסורים וההפגזה הכבדה על מאחזי המחבלים. ברגע ששככה מעט המהומה המשכנו בהנחתותינו, חוזרים לתכנון המקורי של הרכבת האווירית, כאילו אין מלחמה בעולם. הבאנו גם את המרגמות 120 על תחמושתן, ואפילו הספקנו, באחד הסבבים האחרונים, לפנות שני פצועים. כשסיימנו להוביל את כל הכוח - 625 צנחנים ב-30 סבבים - כבר שררה חשיכה מוחלטת.

אפילו

כאשר הלכנו אל המטוסים לקראת ההמראה הלך מפקד הגזרה הצפונית של חיל האוויר אל הטלפון וטילפן למפקד החיל ואמר: "אין סיכוי לבצע זאת, אני ממליץ לבטל."

מפקד חיל האוויר השאירו על הקו וצילצל לרמטכ"ל והעביר לו את חוות הדעת הזאת. הרמטכ"ל אמר: "מוכרחים לקחת את החרמון." מפקד חיל האוויר אמר: "אם אתה מוכן שייפלו צנחנים בקרב הזה, אני מוכן שייפלו טייסים."

מערכת השריון נגד העיראקים במלחמת יום-הכיפורים

המגע הראשוני בין כוחות צה"ל לבין הכוחות העיראקיים נוצר באיזור כפר נסג', ועד לגמר הלחימה נערכו נגד העיראקים מספר מערכות קרב, שמהן מן הראוי להזכיר את המערכה שנערכה ב-12 וב-13 באוקטובר כנגד חטיבה משורינת וחטיבה ממוכנת מדיביזיה משורינת מס' 3 במרחב תל א-שער—תל מסחרה—כפר נסג', את הקרב ב-15 באוקטובר שכלל ניהול קרב הגנה עיראקי כנגד התקפה אוגדתית שבוצעה בפקודו של האלוף דן לנר במרחב תל ענתר—כפר שמש, ואת המערכות שהתקיימו ב-16 באוקטובר וב-19 בו וכללו מתקפות עיראקיות תוך השתלבות בהתקפה הסורית-ירדנית על כוחות צה"ל במרחב תל-ענתר. הדברים הבאים יעסקו במערכה הראשונה נגד חיל המשלוח העיראקי שנערכה ב-12—13 באוקטובר במרחב תל מסחרה—נסג' תוך ניתוח משמעותו של שילוב צבא עיראקי בחזית המזרחית במלחמת יום-הכיפורים וההשלכות הנובעות מכך.

מבין חילות המשלוח אשר השתלבו במלחמת יום הכיפורים באופן דומיננטי היה חיל המשלוח העיראקי אחד הבולטים. מפקדת כוח עיראקי זה, אשר כללה את מיטב הקצונה העיראקית הבכירה, נקראה מפקדת כוחות "צלח א-דין" וכוחותיה כללו את דיביזיות השריון מס' 3 ו-6, שתי חטיבות חי"ר ויחידות קומנדו. בסך הכל היו לכוח כ-500 טנקים, 700 נגמ"שים ו-30 אלף חיילים. כוח עיראקי זה נועד להשתלב במאמץ ההתקפי הסורי לכיבוש רמת הגולן. מאחר שחיל המשלוח הגיע לחזית לאחר בלימת המתקפה הסורית והדיפתה, השמדת מירב השריון הסורי והתמוטטות החזית, נאלץ הכוח לנהל קרבות בלימה עם כוחות צה"ל שחדרו לעומק המערכים הסוריים ומטרתו היתה לעצור את התקדמות כוחות צה"ל באיזור כפר נסג'—צנמין. כוחות "צלח א-דין" החלו לנוע לעבר החזית הסורית ב-7 באוקטובר 1973 כאשר חיל-האוויר העיראקי כבר החל משתלב באופן פעיל בלחימה בחזית זו.

היערכות האוגדה

אוגדת האלוף דן לנר אשר כללה את החטיבות 17, 79, 19 וכן אגד ארטילריה, יחידות תחזוקה, הנדסה וחרמ"ש נמצאה בשעות לפני הצהריים של יום ו' ה-12 באוקטובר באיזור חן ארינבה—מעץ כשהיא לאחר קרבות מגננה, הבקעה והתקפות נגד אשר התישו אותה והקטינו את הסד"כ שלה. בכל חטיבה נותרו כ-40 טנקים, פרט לחטיבה 17 אשר מנתה כ-30 טנקים. במצב זה קיבלה האוגדה פקודה להמשיך בניצול ההצלחה, לכבוש את הכפר כנר ולהיות מוכנה להמשיך במשימות התקיפות. החפ"ק האוגדתי התמקם באיזור תל א-שער ומצב כוחות האוגדה היה כדלהלן: חטיבה 79 כבשה את כפר נסג' לאחר התקפה חטיבתית כשהיא נאלצת להתגבר על כ-30 טנקים סוריים. החטיבה קיבלה אישור לתחמש ולתדלק באיזור נסג' מאחר שהתמלאותה מחדש לאחר קרב ההבקעה שובשה כתוצאה מהפצצת מטוסי אויב. משימתה של חטיבה 17 היתה לכבוש את תל מסחרה והכפר אולם לאחר קרב של שעותיים אשר בו גילה האויב התנגדות עזה והפעיל אש טנקים וירי טילים התקב" לה הוראה לנתק מגע, לאגוף את האיזור, להתקדם דרך חטיבה 79 אשר כבשה את נסג', לכבוש את תל מרעי ומשם להמשיך לעבר כנר. בדרכה לכיבוש תל מרעי התגברה החטיבה על מגנן נ"ט סורי באיזור תל עלקיה, אולם באיזור תל מרעי נתקלה באש טנקי אויב אשר היו בעמדות אש שולטות וחלשו על הציר אשר בו התקדמה החטיבה והיא לא יכלה לכבוש אותו בכוחותיה. כתוצאה מכך נאלצה חטיבה 19 לשאת במאמץ העיקרי של כיבוש תל מרעי. חטיבה 19 עברה דרך חטיבה 79. באיזור נסג' המשיכה צפונה ועלידי התקפה דו-חטיבתית משולבת עם חטיבה 17 התמוטטה ההתנגדות הסורית ואיזור תל מרעי נכבש על-ידי כוחותינו. חטיבה 20 קיבלה הוראה לעבור תחת פיקודה של האוגדה ולהשתלב בכיבוש כנר. יתר יחידות האוגדה נערכו במרחב שבין הכפר ג'בא—חן ארינבה—צומת מעץ. יחידות החרמ"ש של האוגדה נערכו להגנה באיזור כפר ג'בא. הגוף המבצעי של יחידת חיל הנדסה היה בהמ"תנה בחן ארינבה. האגד הארטילרי האוגדתי היה פרוס בין כפר ג'בא לצומת מעץ וסייע לחימת האוגדה. יחידות התחזוקה היו פרוסות מערבית לאיזור חן ארינבה.

העיראקים באים

בעוד כוחות האוגדה מבצעים את משימותיהם, הכחינו מהחפ"ק האוגדתי שהיה ממוקם כאמור בתל א-שער בענני אבק המיתמרים לאורך קילומטרים, במרחבים שמזרח לתל חרה, מאיזור כניש צנמין—שיח מסכין צפונה לכיוון תל אל-מל—כפר נסג'. הערכת המודיעין, שהתבססה על מידע כללי שהעיראקים בדרכם לסוריה, היתה שהכוח הינו כוח עיראקי. חטיבה 79 שעסקה באותה עת (שעה 1200 לערך) בחימוש ותדלוק נדרשה להפסיק את התארגנותה ולהיערך לבלית שריון האויב. החטיבה נערכה עם שתי יחידות בעמדות אש השולטות על הציר (ציר „יאיר“) במטרה לב" לום את התקדמות האויב שזהותו טרם הובררה. יחידה נוספת של החטיבה (כוח נתי) עדיין לא סיימה את התארגנותה. טנקי האויב אשר צבעם הקרבי היה שונה מצבעי הצבא הסורי התקרבו לטווח מגע וקרבות הטנקים התנהלו בטווחים שבין 600 עד 1,000 מטרים. תוך כדי קרבות השריון שילב האויב אש ארטילרית חזקה והסתייע בתקיפות אויר. הלחץ על חטיבה 79 היה חזק ביותר והמח"ט הכ" ניס לקרב את כוח נתי אשר סיים בינתיים את התארגנותו. הפעלתו של כוח נתי היתה בעיתה. היא מנעה את פריצת הגורה ואיפשרה

לאוגדה להספיק להחזיר בזמן את חטיבות 17 ו-19 מאיזור תל מרעי, שנכבש במאמצים גדולים, להפנותו לחימה באיזור נסג' ובכך להשיג הכרעה לטובת האוגדה. החזרת החטיבות היתה כרוכה כמובן ביותר על שטח איזור תל מרעי. שתי החטיבות יצרו מגע עם האויב, שבשלב זה כבר היה ידוע שהוא עיראקי, באיזור תל קרין. חטיבה 17 נערכה מזרחית לתל והספיקה להשמיד מספר טנקים וחטיבה 19 נערכה מזרחית ומערבית לתל. מאחר שהעיראקים סבלו אבידות (כ-20 טנקים עיראקיים נפגעו), הם ניתקו מגע ונסוגו לעבר תל ענתר. בשלב זה נראה טור משוריין נוסף שעקף את איזור החימה בכפר נסג' ונע לכיוון תל אל-מל. באותו איזור איבדה התצפית שהיתה ממוקמת בתל א-שער קשר עין עם שריון האויב.

חטיבה 20 שכללה כ-50 טנקים והועברה תחת פיקודה של האוגדה היתה אמורה לסייע בכיבוש כנר. היא חברה עם האוגדה באיזור חן ארינבה ועקב ההתערבות העיראקית בלחימה קיבל המח"ט תדריך לשינוי משימה. מהחפ"ק האוגדתי הורו לו לאבטח את אגפה הדרומי-מערבי של האוגדה מפני התקפות אפשריות של כוחות עיראקיים על-ידי כיבוש תל מסחרה ותל אל-מל. החטיבה יצאה משטח היערכות בכפר ג'בא בשעה 1600 לערך לאחר פקודת המח"ט ברדיו ונעה במהירות עם שני גדודים לפניו — משני צידי הכביש — ופלוגה מאחור על ציר „ציריך“ לעבר תל מסחרה. בשעה 1800 לערך נתקל הגדוד השמאלי בכוח טנקים גדול באיזור תל אל-מל (מערבית לצומת „ציריך—קרלוס“) וניהל איתו קרבות אש בטור חים קצרים של עשרות מטרים בלבד. טנקי הגדוד השני התערבבו עם טנקי האויב. פלוגות הגדוד פוצלו ונותק הקשר בין המח"ט למג"ד וכן בין המג"ד לפלוגותיו. מאחר שלטנקי האויב היתה עדיפות בעיוד לוחמת לילה הורה המח"ט ליחידותיו לנתק מגע ולהתארגן באיזור כפר ג'בא. הגדוד הראשון הגיע לאיזור ההתארגנות ללא כל אירועים מיוחדים אולם טנקי הגדוד, שיחידותיו פוצלו ונפרדו במהומת הקרב, הגיעו לאיטם כבודדים, בזוגות ובשלשות. החילוץ לאחור נמשך כשעתיים (עד לשעה 2000 לערך) ובוצע בחיפוי ארטילרי. באותו שלב קיבלה החטיבה פקודה להתארגן להגנה על איזור כפר ג'בא.

הערכות מצב

על רקע הפעילות המבצעית הסתבר בהערכת המצב האוגדתי שנערכה בחפ"ק האוגדתי כי לרשות האויב הנוסף טנקים רבים והוא מסתייע בעוצמה ארטילרית מאסיבית. על מנת להשמיד כוח שריון

ועל השתלבותם בלחימה, שאלה כל הזמן על התקדמות העיראקים. בשלב זה חזר מפקד האוגדה עם החפ"ק שלו ל"בוסטר" ואילו סגנו שראה את תנועת כוחות השריון העיראקיים מערבה והיה משוכנע בדבר הימצאותם, התמקם עם החפ"ק שלו בקרבת חטיבה 20 על-יד כפר ג'בא.

הבלימה ומעבר להתקפות נגד

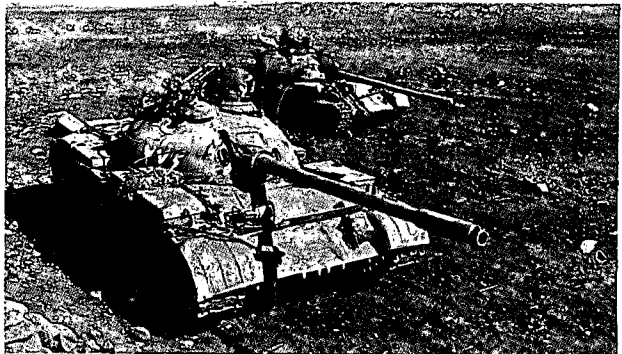
ב-13 באוקטובר בשעה 0300 לערך נשמעה ברשת הקשר האוגדתית הודעה כי כוח משוריין תוקף את חטיבה 19 אשר נערכה עם גדוד שרמנים וגדוד צנטוריונים באזור תל א-שער. המח"ט דיווח כי הוא מותקף על-ידי טנקים בעוצמה רבה ומגע האש מתנהל בטווחים של מאות מטרים. גדוד השרמנים היה במגע קרבי ראשון עם טנקי האויב שכללו טנקים מסוג T/54/5. היתרון היה לטובת העיראקים בעיקר בשל ציודם המשוכלל ללוחמת לילה שאיפשר להם לאתר את כוחותינו בטווחים של מאות מטרים, בעוד הצוותים הישראלים יכלו לזהות את הטנקים העיראקיים רק מטווח קרוב של עשרות מטרים. קריאות חטיבה 19 היו נרגשות ביותר, תוך הבהרה כי אם לא תקבל סיוע יפרצו טנקי האויב דרכה. בגלל שיבושי קשר לא השיב החפ"ק האוגדתי לקריאת החטיבה והלחימה נוהלה על-ידי החפ"ק של סגן המפקד. החטיבה קיבלה את כל הסיוע הארטילרי האוגדתי והפעילה אותו, כולל שימוש בפצצות תאורה לצרכי טיווח, ירי מדויק ואיתור כוחות. בנוסף לכך קיבל המח"ט הוראה להעלות זחל"מ אחד לתל א-שער לצרכי תצפית ודיווח על תנועות האויב. הזחל"מ נפגע פגיעה ישירה והיה הכרח להעלות זחל"מ נוסף. חטי"ב 79 שנמצאה בצומת מעץ קיבלה הוראה לנוע ולתפוס עמדות עם חלק מכוחותיה באגף הכוח העיראקי ועם יתרת כוחותיה ליישר קו עם חטיבה 19 וכך לחזק את גורתה. תפיסת העמדות והחבירה עם חטיבה 19 בוצעו במהירות על-ידי תיאום ישיר בין שני המח"טים. כך נוצר כוח שמנה כ-60 טנקים אשר ניהלו קרב הגנה יציב ובטוח. לכוח הקדמי העיראקי נפגעו מספר טנקים מירי טנקי חטיבה 19 ולכן עצר במקומו והחל לנהל קרב אש ניח. עם בוקר איתרה התצפית החטיבתית שהתמקמה בתל א-שער כוח בן כ-40 טנקים שנע צפונה על הצירים, "שימון", "ציריד", מח"ט 19 הפעיל את גדוד הצנטוריונים במשולב עם גדוד השרמנים ופגע בכ-12 טנקים של הגוף המוביל.

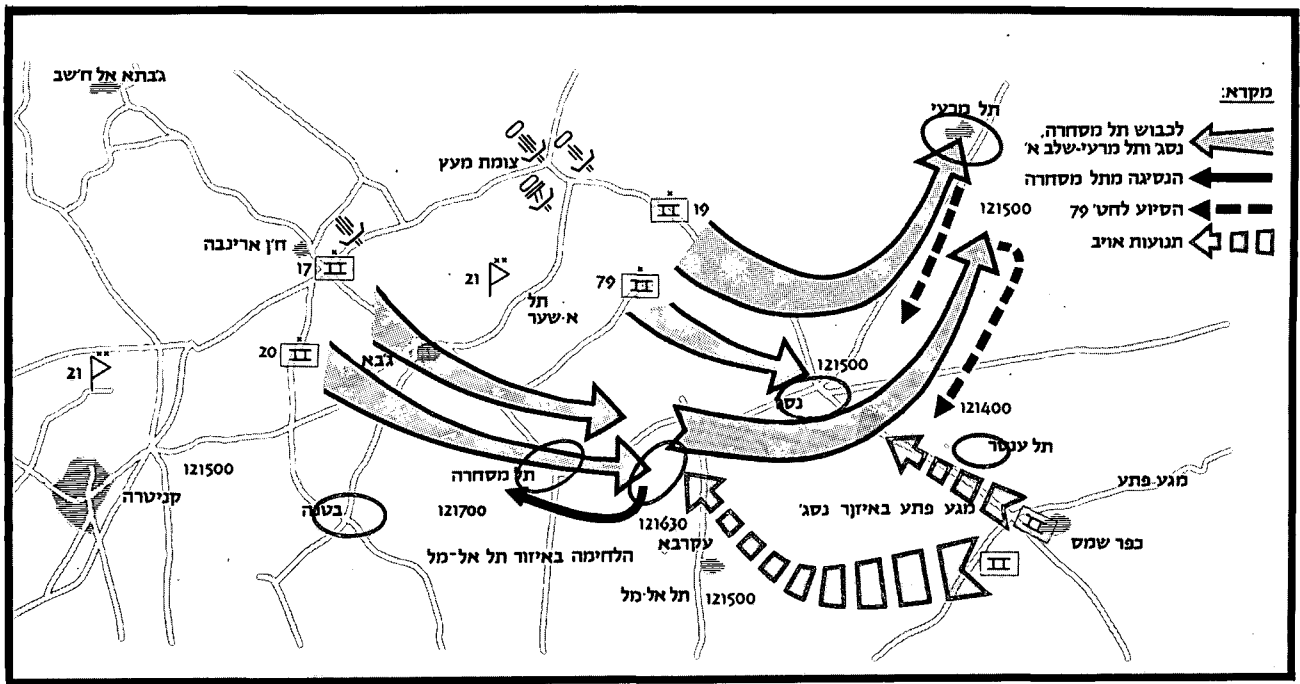
המעבר להתקפת-נגד בהתאם לתכנית האוגדתית החל בסביבות השעה 0500, כאשר חטיבה 79 איתרה טנקי אויב בטווח של כ-800 מטרים והחלה לנהל קרב אש אשר במהלכו הושמדו כ-20 טנקי אויב ושאר טנקי האויב ניתקו מגע מזרחה. חטיבה 17 אשר היתה באיזור כפר מעץ קודמה לעבר גזרת ההתקפה תוך פעולת איגוף עמוקה של שדרות הכוחות העיראקיים לעבר הכפר טיחה ומשם דרומה בפריסה רחבה לכיוון ציר "יריד". תוך כדי תנועה נתקלה החטיבה בטנקי האויב והתפתח קרב אש אשר בו הושמדו כ-20 טנקים עיראקיים. הכוח העיראקי נסוג וניתק מגע תוך קרב אש עם כוחותינו. תמרוני כוחות אלה וקרבות האש נמשכו עד לשעה 0700 לערך. בשעה זו קיבלה האוגדה תגבורת של גדוד טנקים מחטי"ב 7 בפיקודו של יוס, אשר הוכפף תחת פיקודה של חטיבה 20. כן קיבלה האוגדה מפיקוד הצפון סיוע ארטילרי, אשר שולב מיד בלחימה וברי נגד הכוחות העיראקיים. העיראקים, אשר הופתעו מהתקפת הנגד מהאגף הצפוני, החלו להתאושש ולחימתם כנגד חטיבות 79 ו-17 הפכה יותר ויותר ללחימה מאורגנת כאשר הם מנהלים קרבות

זה יש לתכנן תכנית אוגדתית יזומה ומתואמת, לפעול לפיה ולא לערוך קרבות חפזים על-פי תכניות מאולתרות הנובעות מפעילות האויב. בעוד קבוצת התכנון שוקדת על הערכות ותכנונים הודיע קצין התצפית, סרן שלמה, כי הבחין בתמרות אבק מכיוון תל אל-מל לכיוון תל א-שער וכי לדעתו חידשו העיראקים את תנועתם. מפקד האוגדה קיבל את הידיעה בספקנות והורה לקצין התצפית לשוב לתצפית ולבחון שנית את הנעשה. כעבור כ-10 דקות חזר הקצין ודיווח על תנועות שריון האויב. מפקד האוגדה ביקש מסגנו לעלות לתצפית ולבחון בעצמו את המצב. היה זה ליל ירח בהיר ביותר וניתן היה להבחין אף במשקפת אישית בשובלי האבק של כשבעה עד שמונה טורי שריון שנעו בפריסה רחבה ובמבנה עמוק לכיוון תל א-שער ובטווח של כשישה עד שמונה ק"מ מהחפ"ק האוגדתי. תנועת שריון זו חייבה לשנות את התכנון ההתקפי האוגדתי ולעבור לקרב בלימה. כמו כן דילג החפ"ק האוגדתי על-פי הצעת סגן המפקד לכפר ג'בא וזאת משני טעמים: ראשית — גזרת תל א-שער לא היו כוחות לוחמים ואמצעים נ"ט. ושנית — לתל א-שער היתה דרך אחת לעליה ולירידה אשר נשלטה בתצפית אף מכיוון התקדמות העיראקים. כל התקפה על התל או חסימת הנויב היחיד באש היתה מחייבת את החפ"ק לנטוש את האמצעים הפיקודיים ולדלג רגלית לעבר כוחותינו.

ההיערכות האוגדתית החדשה היתה כורח המציאות, שכן אילו היו העיראקים משתלטים על גזרת תל א-שער היו יכולים לסכן את כוחות צה"ל באיזור המובלעת. אי לכך נוצר צורך לקצר את החזית האוגדתית וליצור שתי נקודות כובד שריוניות, אחת באיזור צומת ג'בא—תל א-שער בו נערכו חטיבות 20 ו-19 ושניה באיזור צומת מעץ וכפר מעץ שבו נערכו חטיבות 79 ו-17. היערכות זו הקנתה לאוגדה גמישות ביכולתה המבצעית ואיפשרה לעבור בזמן המתאים לקרב נייד, כך שאם יתקפו העיראקים את חטיבות 19 ו-20 תוכל האוגדה להכותם באגף הצפוני על-ידי חטיבות 79 ו-17. אם יתקפו העיראקים את חטיבות 79 ו-17 תוכל האוגדה להכותם באגף מכיוון דרום באמצעות חטיבות 20 ו-19. יחידות החי"ר וההנדסה נערכו להגנה באיזור חן ארינבה והאגד הארטילרי דילג למרחב עורפי — מערבית לתל א-שער. הגורמים התחזוקתיים התמקמו בקרבת הקו הירוק. החזקת יחידות החי"ר מאחורי חטיבות השר" יון נבעה מחוסר אמצעים נ"ט. עם זאת, תגבור החי"ר בטנקים באותו שלב היה גורם לפיצול כוח הטנקים האוגדתי שממילא לא היה רב.

לאחר מתן הפקודות דילג החפ"ק האוגדתי לאיזור כפר ג'בא. בהגיעו לכפר השתררה דממה באיזור והעיראקים נעלמו. מפקדת פיקוד הצפון שעדיין פיקקה באמיתות הידיעות על התקדמות העיראקים

ניצול הצלחה ובלית התקפת-נגד עיראקית ב-12 באוקטובר 1973

דרומה (בציר „ישימון“) זינבה בשריון העיראקי הנסוג וכבשה את תל אל-מל בחיפוי החטיבות 79 ו-20 ובסיוע ארטילרי. על התל הוצבה תצפית אשר סיפקה מידע חשוב ביותר על הגזרה המרכזית, וסייעה לאיתור פעילות אויב והתפתחויות מבעיות במרחב. לאחר כיבוש תל אל-מל קיבלה חטיבה 19 הוראה לנצל את ההצלחה ולכבוש את כפר נסג/ כאשר חטיבה 17 מאבטחת את אגפה מדרום. עם השלמת כיבוש כפר נסג/ השתלטה החטיבה על תל קרין ותל מרעי. מעמדותיה בתל קרין וכפר נסג/ המשיכה החטיבה לנהל קרבות אש עם הטנקים העיראקיים שהיו בעמדות מערבית לתל ענתר ואף לפגוע ולהשמיד טנקי אויב נוספים.

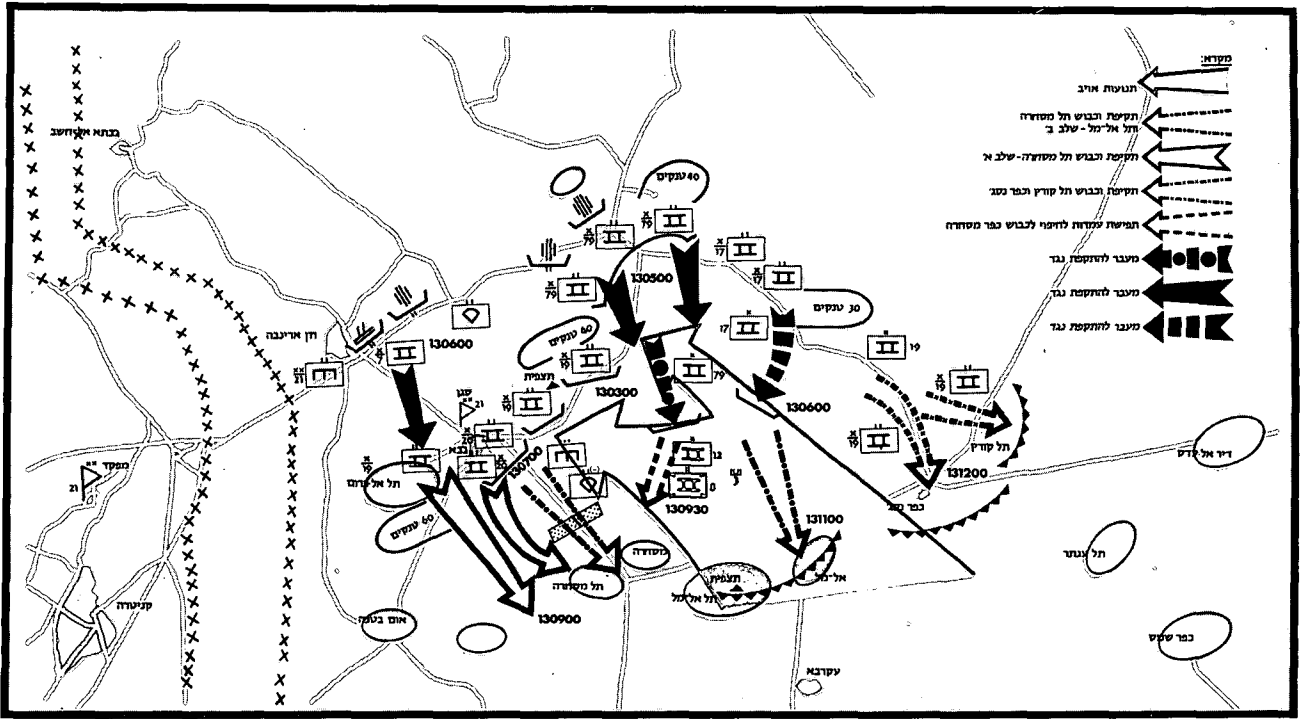
לאחר עצירת הכוח העיראקי, בלימתו ונסיגתו לעבר תל ענתר, נערכה האוגדה להגנה במרחב נסג/—תל א-שער—תל אל-מל. האר-טילריה האוגדתית קודמה עוד בשלבי השב"ש, בכדי להשיג טווח יותר גדול וסיכויי פגיעה רבים בשריון העיראקי הנסוג. לקראת ההגנה התפרס האגד הארטילרי באיזור מעץ—א-טיחה ובאיזור תל א-שער וג'בא. דרגי התחמושת והדלק קודמו לחטיבות וחלקם הותקפו על-ידי מטוסי „מיג“, אשר פגעו ברכב תוך כדי תנועתו לטנקים. שני מטוסי אויב הופלו באש נ"מ ע"י חטיבה 79. לאחר נסיגתם נכנסו העיראקים למערך הגנה באיזור תל ענתר—כפר שמש—ציר „אל עדס“ ומשם המשיכו לנהל קרבות אש של טנקים וארטילריה עם כוחותינו.

מאפייני חיל המשלוח העיראקי

מלחמת יום-הכיפורים איפשרה לבחון מקרוב את כושרו ואת איכותו המבצעית של הצבא העיראקי. בחינה זו כללה את תורת הלחימה ואת יישומה בקרבות התקפה והגנה, בלוחמת שב"ש ובלוחמה מיוחדת של כוחות הקומנדו, וכן את כושרו הפיקודי של הפיקוד הבכיר על כוחותיו בעת הקרב. נראה כי למרות העובדה שהעיראקים לא הכירו את השטח, הם נכנסו במהירות לקרב

בלימה והשהיה מקומיים לסירוגין. אי לכך הופעלה חטיבה 20 כדי לממש את חלקה השני של התכנית האוגדתית, כלומר התקפת-נגד מהאגף הדרומי, כיבוש תל מסחרה וכוננות לניצול הצלחה צפונה לכיוון תל אל-מל וכיתור הכוחות העיראקיים, אשר נמצאים במגע עם חטיבות 19, 79 ו-17. חטיבה 20 אשר מנתה באותה עת כ-60 טנקים (יחד עם גדודו של יוס מחטיבה 7) ביצעה תכנון ותמרון מהירים כאשר גדוד אחד בבלימה, מערבית לתל אל-כרום באיזור ציר „רביבים“ לאבטחת אגף, גדוד שני הופעל לחיפוי ממערב לציר „ציריך“ והגדוד השלישי ועוד פלוגת טנקים הסתערו במטרה לכבוש את תל מסחרה ממערב. הסתערות החטיבה נבלמה על-ידי מטחים עזים של טילים נ"ט. (בשטח ההיערכות הלילי של הכוח העיראקי מדרום לתל א-שער, נספרו לאחר הקרב כ-40 טנקים ועשרות כלי רכב ורק"מ אחרים שנפגעו או ננטשו).

כתוצאה מכך קודמה לאיזור חטיבה 79 וכן הופעל כוח צנחנים מחטיבה 31 בפיקודו של המג"ד חזי. חטיבה 79 תפסה עמדות אש לכיוון כפר מסחרה וניהלה קרב אש בטווחים בינוניים במגמה לשתק את מקורות הירי של הטילים נ"ט. כוח הצנחנים — בחיפוי שתי החטיבות ובסיוע אש ארטילרית — הסתער רכוב על נגמ"שים, עקף את שדה המוקשים, כבש את התל ואת מתחם הטילים נ"ט. במקביל שינתה חטיבה 20 את תכניתה, תקפה שנית, הפעם מכיוון צפון, והצליחה לכבוש את אזורי התל וכפר מסחרה. בגמר הקרב נערכה החטיבה כלפי המערך הסורי אל מול תל חרה ותל אל-מל. בכדי לאפשר תנועת כוחות מהירה, הורתה מפקדת האוגדה לפנות את ציר הכביש ולפתוח אותו לכיוון תל מסחרה. כוח הנדסה אוגדתי הופעל לפתיחת הציר, ובמהלך פתיחתו נתקל הכוח בשדה מוקשים חפוז. כאשר החל במינויו, הותקף מן האויר אך למרות זאת הצליח בנייני הציר ובפתיחתו לתנועת כוחות האוגדה. עם כיבוש תל מסחרה, לקראת השעה 1000, החל האויב העיראקי לסגת. על מנת לנצל את ההצלחה הסתערה חטיבה 17

קרב שבי"ש נגד העיראקים בליל 13 באוקטובר ובי"ש 13 באוקטובר

הם אלה ששללו יתרון זה מהעיראקים התוקפים והנחילו להם תבוסה במרחב. המערכה נגד העיראקים כללה את המאפיינים העיקריים של לוחמת שריון בשריון: היא כללה קרב הגנה חפוז, היחלצות, השגה ונסיגה. פעולות תמרון התקפיות, העברת נקודות כובד התקפיות מגזרה לגזרה ומעבר לניצול הצלחה. המערכה היתה מאופיינת בערפל קרב באשיר לאויב ולכוונותיו, במצבי לחימה שהשגתו במהירות ובהצטברות כוחות אויב באש ובטנקים. המערכה השתרעה על פני קילומטרים רבים ברוחב ובעומק, לקחו בה חלק פעיל כל גורמי כוחות היבשה והאוויר כאשר הפיקוד מתגבר את האוגדה בסיוע אווירי, ארטילריה וטנקים. שיתוף הפעולה הבין-חילי הביא להכרעה מהירה יותר ולחיסכון בכוח, איפשר אבטחת המרחב וסייע לסיים את המערכה באבידות מועטות ביותר בטנקים. המערכה הוכיחה כי מקומו של המפקד בלוחמה ניידת ומשתנית הוא עם היחידות הקדמיות ביותר, כדי שיוכל להשפיע במנהיגותו ובנסיגתו על תוצאות הקרב. כן ציינה המערכה את ההכרח בהקניית גמישות מחשבתית, עוצמה נפשית והעזה למפקדים הבכירים בעוצבות השריון. תכונות אלה היו חיוניות לניהול קרבות שריון בשריון מוצלחים ובמיוחד איפשרו מעבר מהיר בזמן הנכון מקרב אש סטטי לתמרון נייד ולהשגת הכרעה על-ידי מהלך התקפי. המערכה ביטאה את חשיבות ההשתלטות על שטח הקרב עם גמר הלחימה. הדבר מנע מהאויב לחלץ את הטנקים שלו ולהחזירם לכשירות מבצעית. שמירת תנופה למשך לחימה ארוך מחייבת מערכת תחזוקה יעילה ומשורינית בחלקה, על מנת שתוכל לבצע את יעודה בשטחים הקדמיים של שדות הקרב תחת אש אויב. מערכת השריון הראשונה כנגד העיראקים הוכיחה כי קרב שריון מוצלח מושג על-ידי שמירת היוזמה, השגת נתוני מודיעין מדויקים, תיאום תכניות יזמות וחפוזות, שילוב גורמי סיוע וחיל-אוויר וכן השתלטות מהירה למצבים בלתי צפויים כאשר המהלכים מוכתבים

מתוך תנועה ועל-ידי כך הכתיבו לכוחותינו את אופי הקרב ואת אזורי הלחימה. עם זאת רמתם המבצעית והמקצועית של צוותי הטנקים קים התגלתה כנמוכה. נראה כי הפיקוד הבכיר לא היה די מקצועי בכדי להשתלט על לחימה ניידת ובעוצמות גדולות. העיראקים הופיעו למערכה בשלב שהיה הקריטי ביותר עבור הצבא הסורי, כאשר הוא עמד בפני התמוטטות מוחלטת בעומק שטחיו. הופעתם חייבה את הפיקוד הצה"לי לשנות מאמצי קרב ומטרות אסטרטגיות ואופרטיביות. הופעת הכוח העיראקי איפשרה לצבא הסורי להתאושש, לקלוט ציוד, להתארגן ולבנות קו הגנה חדש. כמו כן איפשרה התערבותם הגעת חילות משלוח ערביים נוספים כגון הכוחות הירדניים, הסעודיים והכווייתיים. הדבר השפיע בצורה משמעותית על יחסי הכוחות בחזית סוריה לרעת צה"ל. לטענתם של העיראקים כי חיל המשלוח הציל את דמשק, בסיס מוצק. שכן אילו היה חיל המשלוח מאחר ב-12 עד 24 שעות, היו כוחות צה"ל משתלטים על שטחים נרחבים בעומק סוריה לכיוון דמשק. כניסתם של העיראקים ב-12 באוקטובר ותקיפתם את כוחות צה"ל באיזור נסג', הפסיקה את התקדמות כוחותינו לכיוון כנכר.

לקחים עיקריים מהמערכה

המערכה הוכיחה כי הטנקים היו ונשארו האמצעי העיקרי להכרעה בלוחמת היבשה וכי עוצבת השריון היא הגוף המתאים ביותר ללחימה כנגד עוצבות השריון של האויב. העליונות הכמותית והאיכותית בטנקים הינה הכרחית כדי להשיג שליטה בשדה הקרב וכן את המטרות הטקטיות, האופרטיביות והאסטרטגיות. לחיל-האוויר נודעת חשיבות בלוחמה כנגד טנקי האויב, אך למרות זאת אין הוא הנושא בעול העיקרי של לוחמה זו. יתר על כן, במלחמת יום-הכיפורים, אף שחיל-האוויר השיג עליונות אווירית בחזית זו, הצליח חיל המשלוח העיראקי המשוריין להגיע לשדה הקרב ול-העמיד את כוחותינו במצב מבצעי קשה. רק הטנקים הישראליים

בקרבות השב"ש והנחיתו על האויב כ-3,400 פגזים. בסיומה המוצלח של הלחימה נגד העיראקים, מצאה האוגדה את עצמה שולטת מחדש על שטחים חיוניים שהיוו נקודות מפתח במרחב כמו תל מסחרה ותל אל-מל. לסיום זה היתה ודאי השפעה על יכולתו של צה"ל להחזיק במרחב המובלעת ועל אורח לחימת העיראקים עד לסיום המלחמה שהפך זהיר, הססני ומוגבל במטרותיו. תוצאות מלחמת יום-הכיפורים אשר מלמדות על העתיד, מראות כי למרות הפער המשמעותי באיכות הלוחמים לטובת צה"ל הרי הכמות והעוצמה הרבה הצפויים ליטול חלק במלחמה הבאה — כחמש דיביזיות — יחפו על איכותם הנמוכה ולכן עלולים העיראקים להימנות עם האויבים המסוכנים ביותר לישראל בחזית המזרחית. על-כן עלינו לעקוב אחר התפתחות עוצמתם, תורתם המבצעית, היערכותם ופיעילותם, ולעשות הכל על מנת שנוכל לשתק את חיל המשלוח ולהשמידו בטרם יוכל להשפיע על יחסי הכוחות בין צה"ל לצבאות ערב הגובלים עם ישראל במזרח ובצפון. אם הם יצליחו להשתלב בלחימה, יהיה עלינו להכות חיל זה בקדימות על מנת להרתיע את ממשלת עיראק מהשתתפות במערכות כנגד ישראל. מניעת העיראקים מלחימה פעילה נגד ישראל, תחליש את החזית המזרחית כולה ותפגע בעוצמתה ההתקפית וההגנתית מבחינה אסטרטגית.

עלידי יוזמת האויב. המערכה הוכיחה כי קרב שריון מוצלח אינו מחייב לחימה עיקשת בתנאים נחותים על שטחים שולטים מוגדרים. במידה שהאויב הפתיע ובידו היוזמה הראשונית בפתחה, מאפשרות תכונות השריון לדלג לשטח לחימה חדש ומשם לנהל קרב יעיל ותוקפני בתנאים עדיפים. בסיומו של קרב מוצלח — ובעקבותיו פיתוח תמרון רחב — יחזור שוב השטח של כל המערכה לשליטת המנצח, למרות הנחיתות בקרב בודד וזיתור מקומי על שטח, כפי שקרה הדבר בפתחת מערכת השריון נגד העיראקים ב-12 באוקטובר. שיטת לחימה כזאת מבטאת בצורה הטובה ביותר את תכונות השריון, חוסכת כוחות, מוציאה את האויב משיווי משקלו ומהווה את התמצית העיקרית בתורת קרב השריון כאשר האויב השיג הפתעה ועדיפות בפתחת הקרב.

סיכום

המערכה ב-12 וב-13 באוקטובר 1973 נערכה כנגד דיביזיית השריון העיראקית מס' 3 שכללה חטיבת שריון וחטיבה ממוכנת. בקרב שריון בשריון זה נטלו חלק כ-400 טנקים מהם כ-200 טנקים של העיראקים וכ-170 טנקים של צה"ל, כאשר יחס הפגיעות היה כ-60 טנקים עיראקיים לעומת ארבעה טנקים של צה"ל. יש לציון כי בלחימה הסתייעה האוגדה בשבעה גודי ארטילריה אשר השתלבו

לא הרחק מהאיזור המתואר במאמר, התרחש מספר ימים קודם לכן קרב בלמה של אוגדת רפול. את סימני הקרב — שרידי השריון הסודי — ניתן לראות לאורך התעלה נ"ט.

מהפכתה לניצחון

אלוף (מיל') יצחק בריק
בעת המלחמה: מ"פ (מיל') בגדוד 113

הזיכרון של מלחמת ששת הימים

היה בעוכרינו בימי הלחימה
הראשונים של מלחמת יום
הכיפורים

פעמיים במהלך הקרבות. בניסיונותי לשחזר את לחימת הפלוגה והגדוד אני מבין יותר ויותר כמה קשה היתה הלחימה הזאת.

הדרך אל מלחמת יום הכיפורים

כמלחמת ששת הימים פיקדתי על טנק בגדוד שריון 63, בקרבות אום כתף במסגרת אוגדה ממוכנת 38, בפיקודו של האלוף אריאל שרון. הגדוד בפיקודו של נתן ניר, גרוד טנקי שוט "מטאור", מוגבר כפלוגת חרמ"ש ובכוחות נוספים, ביצע איגוף צפוני עמוק בשטח דיונות קשה למעבר והתייצב בעורף מתחם האויב באום כתף. נענו במהירות וירינו בעוצמה רבה. התרשמנו, שכאשר המצרים נשברים בלחימה, הם נשברים טוטלית. היתה לנו תחושה, ששום דבר לא יעצור אותנו. הצלחת הקרב במערכי אום כתף ואבו עגילה פתחה

מבוא

במלחמת יום הכיפורים הייתי מפקד פלוגת טנקים מ' ("מישקה" ברשת הקשר) בגדוד מילואים 113 במסגרת חטיבה 217, בפיקודו של אל"ם נתן (נתק'ה) ניר. נלחמנו במשך תשעה-עשר ימים ולילות רצופים – מ-6 באוקטובר ועד 25 בו – משני צידי תעלת סואץ. גדוד 113 נפגע קשה מאוד. בסיומה של המלחמה נותרו מגדוד הטנקים המקורי שבעה אנשים. שמונים לוחמים מחברינו נהרגו במהלך הקרבות ולמעלה ממאה ועשרים נפצעו. התותחן שלי ואני נפגענו שבע פעמים במהלך הקרבות והחלפנו שבעה טנקים. נפצעתי

"רשם אל"ם גיורא סגל לפי הרצאותיו של האלוף יצחק בריק בפני חניכי הקורס לפיקוד ולמטה כללי 'ברק'.

גדלנו יחד, שירתנו יחד בחיל השריון, ונלחמנו יחד במלחמת ששת הימים באבו עגילה.

"אדוני, תתלבש, נוסעים", אמרתי לו.

"נוסעים לאן?" שאל.

"לימ"ח."

מאיר הופתע לחלוטין, לבש במהירות מדים, ונסענו לבאר טוביה. מחנה החטיבה שלנו נמצא בבית דראס, מהלך 20 דקות נסיעה מן הקיבוץ. בדרךנו לימ"ח דיברנו על המצב וסיכמנו שמן הסתם אנחנו בתרגיל כלשהו ושעד הערב נחזור לקיבוץ. זו היתה שיחתי האחרונה עם מאיר חצרוני חברי. מאיר נהרג יומיים לאחר מכן ב־8 באוקטובר, בקרב על גשר הפירדאן.

הגענו ראשונים לימ"ח, שבו עמדו הטנקים בסככות ללא זיורד ותחמושת. התחלנו לזווד את הטנקים. העבודה היתה רכה והזמן קצר. הקושי העיקרי היה בכך שלא היה עם מי לעבוד. לא היו צוותים אורגניים, שכן אנשים הגיעו בזמנים שונים וממקומות שונים. ציוותנו את הלוחמים לצוותי טנקים עם הגעתם, ולאט לאט החלו הטנקים בפלוגות להתמלא בזיורד ובתחמושת.

תדריך ראשון

בשעה 18:00 אסף מפקד הגדוד סא"ל אסף יגורי את המ"פים לתדריך ראשון: "אני חוזר עכשיו מתדריך מפקד האוגדה והמח"ט. הידיעות מקו החזית קשות מאוד. לא ברור לנו מה קורה שם בדיוק, אבל ישנה דרישה לתגבורת מהירה. ישנם מעוזים שנפלו וישנם כאלה שזועקים לעזרה ולחילוץ. הפקודה ממפקד האוגדה ברורה: להניע כל טנק מוכן ללחימה מהחטיבה על ציר אל-עריש לעבר רומני-בלוזה, ומשם לעבר התעלה. בדרך באזור בלוזה יחכה מישוהו שיעצור את הטנקים בשטחי הכינוס, שם נתקבץ ונמתין לפקודות. כל מי שמוכן שייסע!"

נוע אל רעם התותחים...

חזרתי לפלוגה מייד עם תום המפגש עם המג"ד. פקדתי על הסמ"פ להמשיך בהכנת הטנקים. את שני הטנקים הראשונים המוכנים העלינו על מובילים ישנים; הצטרף אלינו הזחל"ם הראשון מפלוגת חרמ"ש. בשעה 20:00 יצאנו לדרך. מחלקה מצומצמת בפיקודי נעה לעבר המלחמה.

היום אני יודע, שהיינו כוח המילואים הראשון ברכו לתעלת סואץ. ללא קשר עם העולם החיצון, נסעתי עם הצוות בתא הנהג של המוביל, הטנקים על גבי המובילים, וכוח החרמ"ש בזחל"ם נוסע מאחורינו. כשיצאתי מהימ"ח לא היה לי מושג קלוש על מה שאני הולך לעשות.

בשעה 23:00, בהיותי על ציר אל-עריש-רומני-בלוזה, נמחקו מזיכרוני כל התכנונים האופרטיביים שנערכו לפני המלחמה. השתייכנו אז לאוגדה 146, בפיקודו של האלוף מוסה פלד, ועל-פי התוכנית, היינו אמורים להשתתף בלחימת האוגדה ברמת-הגולן. עם פרוץ המלחמה החלה אוגדת פלד בהכנות ללחימה בסיני. עקב ידיעות קשות על המתרחש ברמת-הגולן השתנה סדר העדיפויות

את הדרך עד לתעלת סואץ בגזרה המרכזית בסיני, ויצרה אשליה שהיכולת המבצעית שלנו בלתי-מוגבלת. הזיכרון של מלחמת ששת הימים היה בעוכרנו בימי הלחימה הראשונים של מלחמת יום הכיפורים.

לתחושת הביטחון תרמו מרכיבים נוספים:

◆ תעלת סואץ - 160 ק"מ של מכשול מים, שרוחבו מגיע ל-120 מטרים ועומקו 8-10 מטרים.

◆ המוצבים המסיביים (המעוזים) הבנויים לאורכו, יצרו אשליה של מכשול בלתי-עביר.

ידענו, כי כוחות קטנים של הצבא המצרי - כוחות קומנדו חי"ר ונ"ט - יכולים לחצות את התעלה ולערוך פעולות מקומיות של מארב, אבל צליחת דיוויזיות נראתה בלתי אפשרית לחלוטין. האמנו, שאם הצבא המצרי יצליח בכל זאת לצלוח את התעלה ולהעביר דיוויזיות חי"ר או שריון לצידה המזרחי ולתוך סיני נצליח לעצור אותו, במיוחד לנוכח העובדה שברשותנו שטח בעומק של כ-200 ק"מ מהקו הירוק ועד לקו התעלה, עם שליטה אווירית מוחלטת. היכולת האווירית המרשימה של חיל האוויר והכרתנו את סיני, אשר נבעה מימים ארוכים של שהות בשטח, שכללה אימונים ולחימה במלחמת ההתשה, ביססו את הרגשתנו זו. אם יצליח כוח מצרי לעבור בכל זאת את תעלת סואץ, אמרנו לעצמנו בדרגי הפיקוד השונים, הוא יתקל בעדיפות אווירית ברורה וביכולת גבוהה של הפעלת טנקים, ולכן אין סיכוי לכוח כזה להשיג הישגים מבצעיים כלשהם ממזרח לתעלת סואץ.

יום שבת, 6 באוקטובר 1973

בשעה 10:00 בבוקר ישבנו על המדשאה בקיבוץ, קיבוץ גלאון, ודיברנו על המצב. לפתע הגיע החברים ואמר: "חבר'ה, שמעתם? מגייסים מילואים!"

מישהו שאל: "למה מגייסים מילואים?"

"שמעתי שיש כוננות."

הבטנו זה בזה משתאים. על מה הוא מדבר? אמרתי לעצמי. איזו כוננות? המחשבות חלפו בראשי במהירות, שהרי אני מפקד פלוגת טנקים במילואים. רגש האחריות הפיקודית שלי למשימתי ולאנשי הציף אותי. כמה שעות לפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים, אחת המלחמות הקשות ביותר בתולדות עם ישראל, היינו מופתעים לחלוטין מהעובדה שמגייסים מילואים, ולא הבנו כלל שעומדת לפרוץ מלחמה. כל-כך היה ברור לנו שלא יכולה להיות אפשרות כזאת בכלל!

בשעה 14:00 בצהריים העירה אותי אשתי מתנומה קלה: "תפתח את הרדיו, אומרים שיש הודעות." ברקע נשמעו קולות מחרישי אוזניים של מטוסים - מטוסי קרב שהמריאו מתל נוף וחלפו מעל המשק בדרום דרומה. פתחתי את הרדיו. ברדיו הוקראו בקצב מהיר סיסמאות גיוס של יחידות מילואים. הקשבתי בסבלנות לסיסמת יחידתי, וזו אכן הגיעה. עדיין לא קישרתי בין "סיפור הגיוס" ששמעתי בבוקר בשיחת החברים על הדשא לבין האירועים. לבשתי במהירות מדים וקראתי לחברי מאיר. מאיר חצרוני הוא חבר ילדות, בן גילי.

והרמטכ"ל החליט להקצות את אוגדה 146 לחזית רמת-הגולן. ההחלטה הזאת - שהתקבלה על-ידי הרמטכ"ל לקראת הבוקר של 7 באוקטובר, לאחר צאתנו לכיוון סיני - העלתה את האוגדה לרמת-הגולן, אך הותירה את חטיבה 217 ופלוגתי בה בזירת סיני. הכרנו את סיני ממלחמת ששת הימים, אך התכוננו לפני המלחמה ללחימה ברמת-הגולן.

נענו שעות בלילה חשוך על הציר לכיוון בלוח. למותר לציין, שהאיש שאמור היה לסמן לנו את שטחי הכינוס הגדודיים לא היה שם. כשעלה השחר הרגשתי בעצמותי, שאנחנו קרובים לתעלת סואץ, קרובים מדי. בלי ספק קרובים מכדי להמשיך לנוע עם טנקים על גבי מובילים וצוותים בתא הנהג. החלטתי להוריד את הטנקים מהמובילים ולהתחיל לנוע מבצעית לעבר קו התעלה: שני הטנקים

התחפרו משני צידי ציר רומני-בלוח בטווחים של עד 50 מטרים מן הציר, בפריסה רחבה מאוד של עד כ-500 מטרים ובעומק של כ-100 מטרים. מעין מלבן צפוף בחיילי קומנדו מוסווים היטב, שהציר חוצה אותו לאורכו. לא ידענו דבר על קיומם.

נענו על הכביש בשדירה מבצעית - שני טנקים, זחל"ם החרמ"ש שלישי - ישירות לתוך מארב הקומנדו. המצרים לא ירו עדיין. לפתע שמעתי פיצוץ אדיר מאחורי! הסתובבתי לאחור בתא המפקד וראיתי שהזחל"ם נפגע מכמה פצצות אר-פי-ג'י שנורו עליו במקביל. מייד עם ירי הנ"ט על הזחל"ם, שהתפוצץ על כל יושביו, החלה אש תופת משני צידי הציר על הטנק שלי ועל הטנק השני. פקדתי באופן אוטומטי על נהג הטנק "נהג ימינה!" ועל כל הטנק "צוות חי"ר אש!" והטנק הסתער לעבר הדיונות מצפון לכביש; הטנק השני

תדרין למפקדים: מימין יצחק בדיק, משמאל המח"ט נתקה ניר

בראש, זחל"ם החרמ"ש מאחור. קיוויתי שבהמשך הדרך עוד אפגוש את האיש שיסמן לנו את מיקומם של שטחי הכינוס הגדודיים. הורדתי במהירות את הטנקים מן המובילים והתחלנו לנוע - הטנק שלי בראש.

לא ידעתי כי אני נמצא במרחק של לא יותר מ-2 ק"מ ממארב של פלוגת קומנדו מצרי שנחתה ממסוקים במוצאי שבת בלילה על ציר אל-עריש-רומני-בלוח, והתמקמה כמגנן נ"ט על הציר בין רומני לבין בלוח. מאה ועשרים לוחמי קומנדו מצרים היו מצוידים ברובי סער קלצ'ניקוב, בטילי סאגר, בנשק נ"ט אישי אר-פי-ג'י-7 ובנשק מסייע. לחיילי הקומנדו המצרי היתה משימה ברורה, ולא היתה להם תוכנית חילוץ.

מתחקירי שבויים מאוחר יותר עלה, כי משימתם היתה לעצור את "האויב הציוני" ולמנוע ממנו לתגבר את כוחותיו. חיילי הקומנדו

הסתער צמוד אלי. נסענו וירינו בכל המקלעים. לאחר 50 מטרים, תוך כדי ההסתערות, התרוממו מולנו מתוך הדיונות הנודדות אנשי קומנדו מוסווים היטב, שידו בכל כלי הנשק שברשותם. נסענו לעברם, ירינו ודרסנו חלק מהם, והם זרקו רימונים וניסו לטפס מאחור על הטנקים המסתערים עליהם. יריתי לעברם בתת-מקלע עוזי מתא מפקד הטנק כשחצי גופי בחוץ (לטנקיסט ותיק ברור, שאי-אפשר אחרת) וזרקתי רימונים. יריתי גם לעבר הזחלים של הטנק השני, כדי למנוע מהם לטפס עליו, וכך עשה גם מפקד הטנק השני: ירה לעבר זחלי הטנק שלי! מפקד הטנק שלידי נפגע, נתן פקודת חילוץ לאחור והטנק שלו נע לאחור במהירות. צוות הטנק שלי ואני מצאנו את עצמנו לכד בין עשרות אנשי קומנדו שהתרוצצו על פני הדיונה וירו לעברנו מתוך מחפורותיהם. לפתע התרומם חייל מצרי מאחת המחפורות, ומטווח של כ-30 מטרים ירה רקטת אר-פי-ג'י ישירות

החשיכה החלו חיילי המעוז לצאת החוצה. בתחילה היה לנו קשר עימם, ומאוחר יותר הקשר ניתק. במשך כל הלילה לא ידענו מה עלה בגורלם. האם יצאו בשלום מן המעוז או שנתקלו בקומנדו המצרי שהיה לבטח באי-ספור מארבים בין הדיונות.

לא היה פנאי למחשבות. לאחר פעולת החיפוי הזאת חזרנו לעמדות אחוריות. נענו כמה מאות מטרים לאחור, תידלקנו, חימשנו את הטנקים, טיפלנו במערכות השונות שלהם והתכוננו להמשך הלחימה.

ערב ה-8 באוקטובר

אין ספק, כי 8 באוקטובר היה אחד מימי הלחימה הקשים ביותר של צה"ל במלחמת יום הכיפורים. ב-7 באוקטובר בלילה, בתום הקרב על מעוז 'מילנו', אני, כמפקד פלוגת טנקים הנמצא רוב הזמן בחדר הלחימה של אוגדת ברן, רוב הזמן בראש התנועה של חטיבת נתק'ה ניר, לא הכרתי כלל את התוכניות להתקפת הנגר שנועדו לביצוע למחרת, וודאי שלא את תמונת המצב האוגדתית. זאת, כשלמחרת הייתי אמור לתקוף את הצבא המצרי לאורך התעלה ולחצות את התעלה על גשר מצרי. לנוכח קצב ההשתנות של מצבי לחימת הפלוגה יכולתי להכיר לכל היותר את תמונת המצב הגרודית, ואולי החטיבתית. כל זאת במיוחד כמרחב עצום כמו סיני. עד היום אני בטוח שהמח"ט הכיר את התוכנית הזאת לפרטיה, ולדעתי, המג"ד לבטח לא הכיר אותה. המצב הזה של פקודות חפוזות ולחימה בקרבות היתקלות היה שכיח בשדה הקרב של מלחמת יום הכיפורים. רוב הקרבות שנלחמנו בהם התאפיינו בפקודות קצרות לקראת ביצוע, כמו "נוע ותקוף את...!"

היו מקרים שבהם הזמן בין מתן הפקודה לביצוע היה קצר כל-כך עד כי את היעדים למדו המפקדים תוך כדי קרבות ההיתקלות. כל המודיעין שנאסף בקרבות הללו, או לפחות רובו, היה מודיעין ממגע עם האויב. לא היו קבוצות פקודות ראשונה ושנייה, ולא נערכו משחקי מלחמה על גבי שולחנות חול. כדי לבצע משימות במצב כזה על המפקד להתכונן היטב. אימון מסודר לפני המלחמה מכין למצבים הקשים הללו. אין שום אפשרות לעשות זאת ללא רכישת בסיס מוצק של ידע ומיומנות בשיטות השונות של נוהל הקרב.

ב-8 באוקטובר, עוד לפני עלות השחר, עלה הגרוד לעמדות תצפית ואש. בשלב הזה כבר היינו כוח אורגני, רוב צוותי הגרוד הגיעו במהלך הלילה, וגדוד 113 היה נכון למשימותיו. עם עלות השחר, זיהיתי קבוצת אנשים ההולכת לעברי ממערב. נתתי פקודת היכון לירי, שכן היה ברור לי, כי אלה חיילי קומנדו מצרים. השמש עלתה. שנייה לפני שנתתי פקודת אש הבחנתי, כי אחד החיילים מנופף בידו לבן. "רגע", אמרתי לצוות, "יש כאן משהו, עצור!" למרבה המזל לא פתחנו באש. כאשר קבוצת האנשים התקרבה התברר שאלה לוחמי מעוז 'מילנו', שנחלצו מן המעוז בלילה שעבר. על הלוחמים הללו עבר לילה קשה. הם נתקלו במארבי קומנדו וביחידות אויב שונות שחצו את התעלה בסמוך למעוז, ובלחימה עימם נהרגו ונפצעו לוחמים רבים. את הפצועים סחבו הבריאים על גבם, והתקדמו ברגל, ללא קשר רדיו, עד שהגיעו אל קווי כוחותינו.

אל הטנק שלי. הרקטה החטיאה את הטנק, אך עברה כמה מילימטרים מפני. להבת הרשף שפרצה מאחוריה שרפה את פני ואת גופי וחולצתי החלה לבעור. אינסטינקטיבית נתתי פקודה לתותחן הטנק לתפוס פיקוד. קפצתי מהטנק והתגלגלתי על החול כדי לכבות את עצמי. התותחן שעלה במהירות לתא המפקד, תפס את מקלעי הטנק וירה בכל מי שהתקרב אלי. הוא יצר כמעט מסך של אש מקלעים לפני. הרגשתי צריכה חזקה בפנים, ואחרי כמה גלגולים על החול הצלחתי לכבות את האש שאחזה בי. לשמחתי, הכווייה בפנים היתה שטחית אף כי לא נראתה כך – במשך ימים ארוכים נותרה "מסיכה שחורה" על פני.

התחלתי לזחול בחזרה לעבר הטנק, והתותחן המשיך לירות בכל מי שניסה להתקרב אלי, והצלח לפגוע בחלק מהם. בסופו של דבר, אחרי זחילה מתישה הגעתי אל הטנק, טיפסתי על הצריח, התותחן חזר אל תאו ואני אל תא הפיקוד של הטנק. ושוב, קרב פנים-אל-פנים, ממש כמו קודם. מסתבר שהלחץ להוציא כוחות מן הימ"ח לא פחת, ושני טנקים נוספים שהגיעו הצטרפו ללחימה.

לפתע נשבר הכוח המצרי והחיילים החלו לברוח לעבר הים. כשבועים חיילים מצרים הרוגים היו שרועים על הדיונות שלפנינו, ורבים אחרים נראו במנוסה לעבר הים. הפסקנו לדרוף אחריהם. בהתגברות על המארב פתחנו את הציר החשוב הזה, הציר שדרכו הגיע הכוח העיקרי של אוגדה 162 לאחר מכן. לאחר הקרב הזה הבנתי, שהופתענו באופן בסיסי ועמוק ושהמלחמה הזאת תימשך יותר מיומיים. בקרב מול הקומנדו על פתיחת הציר איבדנו עשרה לוחמים: שמונה חיילי חרמ"ש נהרגו בזחל"ם שנפגע ושני טנקיסטים נהרגו בלחימה בקרב עם הקומנדו. המשכנו לנוע.

לצד הדרך, כ-8 ק"מ מתעלת סואץ, ממש ליד ציר החת"ם, פגשתי צוות סדיר של טנק פטון יושב שפוף סמוך לזחלים. שאלתי מה הם עושים לבדם בלב הישימון באמצע המלחמה. מפקד הטנק סיפר לי, שהם חלק ממחלקת הטנקים של מעוז 'מילנו' באזור קנטרה. שני הטנקים האחרים של המחלקה נפגעו ונשרפו, והוא לא ידע מה עלה בגורל הצוותים האחרים. "אני בטוח שהחברה שלי נהרגו", אמר. המורל של צוות הטנק הזה היה נמוך מאוד. ניכר היה בפני הלוחמים, כי עברו שעות לחימה קשות מאוד במעוז 'מילנו'. צירפנו אותם לכוח שלנו והמשכנו לנוע.

בקרבת ההגנה, 7 באוקטובר

אט אט התקבצו כוחות הגרוד במערב סיני. הטנקים של גדוד 113 הגיעו בזה אחר זה על גבי מובילים ולקראת השעה 16:00 התאספו במקום 30 טנקים של הגרוד. אכן כוח עצום על-פי כל אמת-מידה, ובמיוחד בהתייחס למצב הכוח הסדיר במרחב התעלה ב-7 באוקטובר. המג"ד אסף יגורי הגיע גם הוא, ולקראת השעה 18:00 קיבלנו פקודות לנוע לעבר תעלת סואץ, ליצור מגע עם המצרים בחזית מעוז 'מילנו', ולאפשר בכך את יציאתם של חיילי המעוז ממנו ואת חילוץם.

נענו - 30 טנקים - לעבר המעוז. עלינו לעמדות אש וירינו בכל כלי הנשק שברשותנו לעבר המצרים במרחב מעוז 'מילנו'. בחסות

בין הלוחמים שנחלצו ממעוז 'מילנו' היה סג"ם אילן גדרון, בנו של אלוף (מיל') משה (מוסיק) גדרון (לימים מבקר מערכת הביטחון). אילן היה מפקד המחלקה שאת אחד מהטנקים שלה, זה שהצליח לצאת ממעוז 'מילנו', ראיתי יום קודם לכן בצומת ציר אל-עריש-ציר החת"ם. שני הטנקים האחרים של מחלקתו של אילן - הטנק שלו ושל הסמל - נפגעו ונשרפו, והוא והצוותים הצליחו להיכנס למעוז. אילן הוריד את הפצוע שסחב על גבו וסיפר לי את קורותיהם כליל החילוץ. הוא בקושי עמד על רגליו, עיניו נעצמו, כולו שחור מפיח הלחימה, שרוט כולו. "המפקד", שאל, "יש טנק? אני רוצה להמשיך להילחם!"

"קח לך כמה שעות", אמרתי לו, "תישן קצת. אתה בקושי מחזיק את עיניך פקוחות."

"לא, לא, אני חייב להמשיך להילחם."

במשך הלחימה כולה היו המפקדים האלה - מפקדי המחלקות, מפקדי הפלוגות ומפקדי הגדודים - המצביאים האמיתיים של מלחמת יום הכיפורים. לא הגנרלים הם שניצחו את המלחמה, אלא קבוצת אנשים אמיצים, נחושים וחדורי אמונה כמו אילן גדרון.

"אין לי כרגע טנק בשבילך", אמרתי לאילן, "אבל אם 'תארגן' לך טנק, תצטרף."

בדרך-לא-דרך "אירגן" לעצמו אילן טנק שתוקן בסדנה שמאחורי קווי הלחימה, ולמחרת הצטרף אלי עם צוות שריכוזו ממקומות שונים. איני יודע איך הוא עשה זאת, העובדה נותרה בעינה: אילן הגיע אלי עם צוות ועם טנק כשיר להחימה והודיע לי בקשר: "אני אצלך!" במשך כל קרבות הבלימה וההתקפה, בצד המזרחי של התעלה, ולאחר מכן בצידה המערבי, נלחמנו יחד עד שאילן נפל בקרב ב-18 באוקטובר ממערב לתעלת סואץ באחת מן ההתקפות על יחידת טנקים מצרית.

פקודות עבור!

"צא להתקפה, נוע על ציר החת"ם, וצור מגע עם האויב!" זוהי הפקודה שקיבלתי להתקפת הנגד ב-8 באוקטובר. מייד עם תחילת התנועה ממרחב מעוז 'מילנו' נוכחנו, כי המצרים שולטים על מרחב ציר החת"ם. נענו במהירות דרומה לאורך ציר החת"ם תוך חילופי אש עם המצרים שנמצאו בשטחים השולטים ממערב. היה לי ברור, שתנועה מערבה יותר תגרום לנו להיות נחותים מהמצרים ותפגע בנו קשות. מכיוון שהפקודה היתה לנוע ולתקוף לאורך ציר החת"ם, החיכוך שנוצר עם המצרים היה קטן יחסית. הם היו על השטחים השולטים באגף ממערב, ואנחנו תקפנו דרומה. במשך כל התנועה שמרנו על מגע עימם מעמדות עוקבות, אך לא הסתערנו עליהם. למצרים ולנו היו נפגעים, אך לא נעצרנו. לקראת הצהריים הגענו לשטחים השולטים על גשר הפירדאן. באזור הגשר הניחו המצרים גשרי מעבר על התעלה. הדיוויזיות המצריות של הארמיה השנייה עברו על גבי הגשרים הללו בהמשך הלחימה. מוכן שלא ידעתי על כך באותה עת. נענו לעבר השטחים השולטים על גשר הפירדאן, אלה המסומנים במפת הקוד בשם מתחם "הברגה". התקדמנו מערבה והגענו לאמצע הדרך במעלה גבעות "הברגה"

לכיוון מערב. לפתע, ממש מולנו, התרומם אבק רב. ראיתי 8 טנקים יורדים במהירות לכיוון מזרח; הם שעטו על המדרון ישירות לעברנו. בתחילה חשבתי שאלה טנקים מצריים, אך עד מהרה זיהיתי שאלה טנקי פטון ישראליים. הם נעו לעברנו, ואנחנו נענו בדיוק בכיוון ההפוך. לא הבנתי מה קורה. אנחנו בתנועה לעבר האויב והם נעים מן האויב והלאה?

כשחלפה פלוגת הטנקים הזאת בין הטנקים שלנו ניסינו לעצור אותם כדי להכין מה קורה, אך הם פשוט לא עצרו. הבטתי בטנקים וראיתי בצריחייהם אנשים שפניהם המומות. הם לא הביטו ימינה או שמאלה, ולא הוציאו הגה מפיהם. הם פשוט דהרו במהירות ועברו בין הטנקים שלנו, כמו מסרק בשיער, ממערב למזרח! רק לאחר המלחמה הצלחתי להבין מה קרה שם.

המשכנו בתנועה במעלה הגבעות. השעה היתה 12:30, השמש היתה בעינינו ולכן לא הבחנו מה קורה לפנינו בחזית הלחימה. לא זיהינו אפילו את התעלה אף כי היינו במרחק של לא יותר מ-5 ק"מ ממנה!

הייתי ב"הברגה" לפני המלחמה. מ"הברגה" ועד תעלת סואץ נפרס מישור חלק, כ-5 ק"מ אורכו, ללא קפל קרקע אחד. הבטתי בשטח ולא ראיתי מקום אחד שבו יכול טנק לתפוס עמדה ראויה. מגבעות "הברגה" יכולתי לראות אז את תעלת סואץ, ממש בקצה המישור, ועתה לא זיהינו כלל את התעלה. עדיין לא הבנו מה קרה לאותם טנקים שדהרו דרכנו מזרחה.

המג"ד אסף יגורי נהג לאסוף אותנו אליו, ולדבר עימנו פנים-אל-פנים בעמדת תצפית על המשימה שעלינו לבצע. כך עשינו גם אז בתצפית מפקדים, המ"פים והסמג"ד, עם השמש בעינינו. ניסינו לזהות את מה שניתן היה לזיהוי. התחלנו לדבר ויגורי אמר: "נחכה לפקודות להמשך." כשאני חושב כיום על מה שלא ידענו בעומדנו על גבעת "הברגה" אני מבין עד כמה גדול הפער שבין המציאות בשדה הקרב לבין מה שחושבים על המציאות הזאת. לא ידענו, שבשטח המישורי שלפנינו ממוקמת ומוסווית היטב דיוויזיה ממוכנת מצרית עם אלפי חיילי חי"ר ועם מאות כלי נ"ט מסוגים שונים. כלי נ"ט בכל הטווחים - מאר-פיג"ו ועד לטיל הסאגר - מעל 100 טנקים, וכמות גדולה מאוד של ארטילריה. הדבר נודע לי רק לאחר המלחמה כשלמדתי את נסיבות הקרב. כאמור, לא ידענו אז ששמונת הטנקים שדהרו לעברנו ועברו אותנו מזרחה, היו של גדוד טנקים 28, בפיקודו של חיים עדיני, שפעל במסגרת חטיבתו של גבי עמיר, חטיבה 460. כשלוש שעות לפני המפגש איתנו קיבל המג"ד פקודה, במסגרת התקפת הנגד, להעביר כוח שריון לעברה המערבי של תעלת סואץ. למותר לציין, כי גדוד 28 לא ידע שהוא נכנס לעומקו של מתחם דיוויזיה מצרית, שנערכה להגנה חפוזה מייד עם תום צליחתו המוצלחת את תעלת סואץ. כשנכנס הגדוד לתוך השטח במגמה למצוא גשר ולצלוח, ספג מכה קשה מאוד. לוחמים רבים נהרגו בניסיון המעבר שנכשל, וטנקים רבים הושמדו. כשנודעו לי מהלכי הקרב הזה הבנתי את הסיבה למכטים המבוהלים ולנסיעה המהירה מזרחה. באופן אירוני התקבלה באותה עת במטה הכללי ידיעה, שצה"ל עבר לצד המערבי של תעלת סואץ. המרחק בין תמונת המצב

במטכ"ל ובפיקוד לבין מה שקרה במתחם "הברגה" היה אפוא כמרחק מזרח ממערב תרתי משמע.

הקרב על גשר הפירדאן

ברשת הקשר הגיעה הפקודה הבאה: "להמשיך לתקוף לכיוון מערב, להיות מוכנים לנוע לעבר גשר הפירדאן ולחבור עם כוחותינו הנמצאים בצד המערבי של התעלה." סוף סוף הסמג"ד אמר, שאנחנו לא הראשונים בתנועה. עד עתה היינו הראשונים שנעו כשטח. אמרתי לעצמי, שמשמעות הדברים היא, שלפנינו נעו כוחות, ומישהו "כבר עשה את העבודה". פירוש הדבר, שהציר משולט. המג"ד ביקש בקשר

כמה הבהרות, אבל התשובה היחידה שקיבל היתה ההוראה "להיות מוכן לתנועה ומהר" משום שהכוחות בצד השני של התעלה זקוקים לתגבור דחוף.

גלשנו עשרים טנקים - עשרה נפגעו עד לשלב הזה - מגבעות "הברגה" בפריסה רחבה לכיוון תעלת סואץ. ירדנו מן הגבעות והגענו לשטח הפתוח בשקט יחסי. אבק רב ושמש בעיניים. טנקיסטים ותיקים אומרים, שבמצב כזה לא רואים הרבה, מקסימום למרחק של מטרים בודדים. אחרי תנועה של 2.5 ק"מ, כשהיינו באמצע המישור - בחזיתנו גשר הפירדאן ומאחורינו גבעות "הברגה", גילינו שאין שילוט מבצעי של הציר. הסתכלתי מצריח הטנק ימינה ושמאלה והבחנתי שאנחנו נעים בתוך מערך מצרי חפוז. שקלתי מה לעשות במצב הזה. המשכתי לנוע בתוך הכוח המצרי, ובבת אחת נפתחה עלינו אש תופת ממאות קני טנקים וארטילריה, טילי סאגר ואר-פי-ג'י. המצרים ירו לכל הכיוונים - עלינו ועל עצמם. לא היו גבולות

גזרה לירי. החשיכה ירדה בבת אחת. תוך שניות איכדנו את הקשר עם הסביבה, ולא ראיתי דבר מלבד אש ועשן. הטנק נפגע מארטילריה ומטילים, התותח נפגע והפסיק לתפקד. המקלעים על הצריח התרסקו מאותו מטח ארטילרי, והאנטנות התקצצו באחת. בבת אחת הפך הטנק שלי, טנק המ"פ, לגוש פלדה נוסע, שאינו מסוגל לירות ואינו מסוגל להקים קשר רדיו עם אף אחד.

אלה היו עבורי מהרגעים הקשים ביותר במלחמה. כמפקד פלוגה נמצאתי באחת מן הדילמות הקשות ביותר שעמדתי בהן. מחד גיסא, הוטלה עלי המשימה "לחבור אל הכוחות הנמצאים בצד השני של

התעלה, מרחק של 2-3 ק"מ מאיתנו, וידעתי שאם לא נגיע לכוך הזה הוא לא יחזיק מעמד; מאידך גיסא, היה ברור לי, שהקרב הזה אבוד.

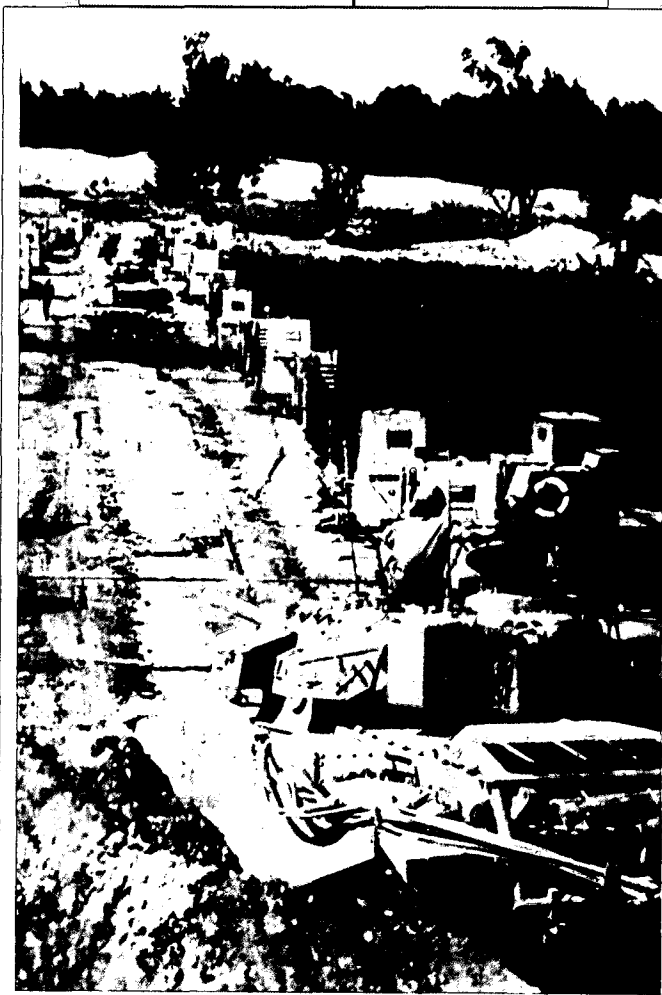
ידעתי, כי זה בלתי אפשרי להגיע ליעד כלשהו במצב שאלינו נקלענו, מה גם שטנק המ"פ אינו מתפקד. טנק המג"ד נפגע כוחל שלו. המג"ד הספיק לתת לגדוד פקודה לסגת לאחור לפני שקפץ מהטנק. כששמעתי את הפקודה, העברתי אותה ליתר הטנקים בגדוד; מכיוון שהיינו קרובים זה לזה ניתן היה לשמוע אותי. הרבה טנקים כבר איכדו את אנטנות הקשר, ועד היום איני יודע מי שמע את הפקודה הזאת. פקדתי על הנהג "אחורה מהר!" - זהו נוסח הפקודה לחילוץ ולניתוק מגע. לא סובבנו

את הטנק, ופשוט נענו במהירות לאחור. בעת התנועה לאחור נפתחו מדי פעם "חלונות תצפית" של ראות עד כדי 20-30 מטרים, לא יותר, וזיהיתי חיילים שרצו באי סדר לכיוונים שונים. חלקם לא ידעו לאיזה כיוון לרוץ ועמדו במקומם. העלינו על סיפון הטנק לוחמים שהטנקים שלהם נפגעו - חלקם היו פצועים. כך, עם האנשים על הסיפון נסענו בהילוך אחורי כ-2,500 מטרים.

כשיצאנו מתוך המהומה הזאת ראיתי שיחד איתי יצאו עוד שני טנקים מהאש - טנק אחד מכל פלוגה. זיהיתי את המח"ט מנסה לקרוא למג"ד ברשת הקשר. הגעתי עם הטנק שלי עד לטנק המח"ט ואמרתי לו, כי אנחנו שלושת הטנקים היחידים שיצאנו מהקרב הזה, וכי ככל הנראה כל היתר נשאר בשטח. ביקשתי ממנו אישור להיכנס שנית לשטח ולנסות להוציא פצועים נוספים. מובן שלא ניתן היה להגיע ללב השטח, לעומק

העמדות של הדיוויזיה המצרית שבה נתקלנו, אך קיוויתי שאנשים שקפצו מהטנקים הבווערים יגיעו לפחות עד לאמצע הדרך, ואני אצליח לחלץ אותם באותו האופן שבו חילצנו את מקצתם קודם לכן. "זו התאבדות", אמר לי המח"ט, אך אישר את בקשתי. באותו הרגע ממש קיבל המח"ט הוראה בקשר להגיע למפגש מפקדים במפקדת האוגדה שהיתה פרוסה מאחור, כדי להתערבן במצב ולקבל החלטות.

נעתי בחזרה לכיוון התעלה. במקום שרר שקט. התבוננתי בשטח באמצעות משקפת. מאות חיילים מצרים הסתובבו בין הטנקים

גדוד 113 עובר את תעלת סואץ

גדוד 113 ממשיך בלחימה

שאלנו את עצמנו האם להישאר ולהילחם כגדוד, או להתפורר בין יחידות החטיבה. לאחר התלבטות החלטנו להישאר במסגרת של גדוד 113 ולהמשיך להילחם כגדוד. מרגע זה ועד תום הלחימה גדוד 113 לא היה גדוד של 20-30 טנקים, אלא של 7 טנקים לכל היותר. פיקדתי על פלוגת הטנקים המוקטנת, על פלוגת החרמ"ש פיקד מ"פ נוסף, ועל הגדוד כולו פיקד מג"ד החרמ"ש, מולה הרמתי. מולה, שמעולם לא פיקד על יחידת טנקים, פיקד על הגדוד (שהיה מורכב משתי הפלוגות המוקטנות הללו) במשך רוב הלחימה מתוך נגמ"ש של יחידת החרמ"ש.

החזקת השטחים השולטים בציר החת"ם

בימים שלאחר מכן הצטרף הגדוד לקרב הגנה ארוך, שהתבסס על השטחים השולטים של ציר החת"ם לכיוון מערב. המטרה כפי שהובהרה לנו היתה

לשחוק את הצבא המצרי בקרב ההגנה הזו ככל האפשר ולצאת לקרב התקפה מערבה במגמה להכריע את הצבא המצרי. ההחלטה הזאת, שהתקבלה בפיקוד הדרום ובמטכ"ל, העידה יותר מכול על תחילתו של השינוי במצב המבצעי של צה"ל בסני באותם הימים.

בין 8 ל-16 באוקטובר נערכו קרבות הגנה, שהתנהלו בעיקר

בשעות היום, ולעיתים גם בלילה, ברציפות ובאינטנסיביות רבה. היו אלה קרבות על החזקת השטחים - השטחים השולטים בעיקר. ככל בוקר, עם עלות השחר, נענו לעמדות שולטות כדי לתפוס אותן לפני המצרים. עם עלייתנו לעמדות אש התפתחה מולנו התקפה של כוחות מצריים. ההתקפות האלה התרחשו מדי יום בימי הלחימה הבאים. בסביבות השעה 7 בבוקר, כשהיינו בעמדות האש על השטחים השולטים החלו לנוע לעברנו עשרות טנקים ונגמ"שים, וכיניהם צעדו חיילי חי"ר רבים. היינו מולם חמישה טנקים בלבד. ירינו בהם פגזי ח"ש ואש ממקלעים וממרגמות, והם התקדמו ברציפות. חלק מהם נפגעו, אך כל היתר המשיכו. לא הבנו את התופעה הזאת ובשיחות בינינו קראנו להם "מסוממים". לעיתים הגיעו חיילי החי"ר המצרי ממש עד לקו עמדותינו. הקרב הגיע לטווחים קצרים של ממש - ירי פגזי ח"ש על טנקים בטווח של 30

הבוערים שלנו. זה היה מראה קשה. היה ברור לי, שלאנשים שנשארו שם יש סיכוי קטן מאוד לצאת מהשטח הזה בחיים, ובכל זאת בדקתי אם יש סיכוי, ואפילו הקטן ביותר, לחלץ את הלוחמים. עד מהרה המצרים זיהו אותי ופתחו באש רצחנית. עצרתי ובדקתי את המצב באמצעות המשקפת. לא זיהיתי אף אחד שרץ לעברי, אך הבחנתי כי המצרים ריכוזו כוח טנקים גדול - כ-100 טנקים ונגמ"שים - והחלו לנוע בפריסה רחבה מאוד לעבר השטח השולט "הברגה". אמרתי לעצמי, שהם מנסים לכבוש את השטחים השולטים, טובבתי את הטנק, ונעתי במהירות בחזרה אל העמדות השולטות. זיהיתי שם את שני הטנקים שיצאו איתי מהשטח קודם לכן. צוותיהם ישבו לידם במצב רוח שפוף. היו שם גם שלושה טנקים נוספים שלא נכנסו כלל לקרב בשל תקלות טכניות. יחד היינו שישה טנקים. ברור היה לי, שאם המצרים יכבשו את השטח השולט יהיה קשה מאוד לצה"ל לכבוש אותו מחדש, ולחימה כזאת תהיה כרוכה כאכידות כבדות.

החלטתי לא לחכות למצרים על השטח השולט. החלטתי לקצר טווח לשטחים הנחותים עם ארבעה טנקים, ולפתוח באש על הטנקים ועל הנגמ"שים המצריים משם.

קיוויתי כי לאחר שייפגעו למצרים כמה טנקים הם ייעצרו. גלשנו מהגבעות עד לטווחים של 1-1.5 ק"מ, ופתחנו באש בבת אחת. פעלנו בשיטת "ירי בטווח קרבי". בטווח כזה כל פגז פוגע. רמת

התותחנות של המצרים היתה גרועה, והם לא פגעו בנו. לשמחתי, לא ירו המצרים טילי סאגר בעת תנועתנו לעברם. ירי פגזי הח"ש המהיר שלנו השמיד 10-15 טנקים של המצרים והתקפתם נבלמה. חזרנו לעמדות השולטות. היה זה בשעה 17:00 כ-8 באוקטובר.

הגדוד שלנו איבד בקרב הזה שלושים ושישה אנשים. הסמג"ד וכל המ"פים חוץ ממני נהרגו. מפקדי טנקים רבים נהרגו, ואחרים נפצעו. המג"ד אסף יגורי נפל בשבי לאחר שנחלץ מן הטנק עם צוותו לתוך בור שנפער מנפילת פגז ארטילריה. דבר נפילתו בשבי נודע רק לאחר כמה ימים. נראה, כי הוא וצוותו ניצלו ממוות הודות לידיעתו את השפה הערבית. הוא צעק כמה מילים בערבית לעבר מפקד של כוח מצרי שירה עליהם, ובעקבות זאת פסק הירי. גדוד 113 ספג מכה אנושה. נשארנו כ-8 באוקטובר בערב ארבעה טנקים.

חפ"ק אוגדה 162 במלחמה. המח"ט נתקף ניד עומד משמאל ולפניו מפקד האוגדה האלוף אדן (ברן)

מטרים. קרבות פנים-אל-פנים של ממש. כמה מחיילי החי"ר המצרי ניסו לטפס על הטנקים שלנו תוך כדי הלחימה.

ב-13 באוקטובר עמדנו בפני התקפה כבדה מההתקפות שהיו בימים הקודמים. חמשת הטנקים של הגדוד נמצאו רוב הזמן בעמדות אש. חלקם תידלקו והתחמשו בעמדות המתנה. הצוותים נחו מעט ואכלו, וכך נשמר רצף לחימה במשך כל היום. היתה זו התקפה של טנקים מסוג טי-62, ומולה הרמתי, המג"ד שניצב גבוה בעמדת אש, נפגע ונהרג מפגיעת פגז של טנק מצרי. הרמתי ראשי וראיתי מטוסי מיג מצריים, שהתקיפו והפציצו את עמדות התחזוקה החטיבתית. ההתקפה נמשכה כמה דקות והיו בה עשרות נפגעים - הרוגים ופצועים.

זאביק רם קיבל את הפיקוד על הגדוד לאחר שהרמתי נהרג. חילופי הפיקוד ביחידות הלוחמות במלחמה היו רבים. כך יהיה גם בעתיד. צריך להבין זאת כשמדברים על חשיבותה של שרשרת פיקוד ועל משמעותה.

לא במקרה איני מתאר את הסיוע האווירי והארטילרי לכוחותינו. הסיבה לכך פשוטה: לא ניתן כלל סיוע אווירי בשל ההגנה נ"מ המצרית, והסיוע הארטילרי במשך כל המלחמה היה נדיר בשל הסד"כ. הלחימה הוטלה בעיקר על יחידות הטנקים והחי"ר. המחסור הזה בסיוע הורגש מאוד לנוכח הסיוע הארטילרי המסיבי של המצרים, שנחת עלינו. נשארנו בעמדות האש כל אותו היום עד שההתקפה המצרית נבלמה ושככה. קרבות הגנה להחזקת שטח הינם קרבות הדרושים נחישות והתמדה רבות ביותר. למדנו זאת על בשרנו באותם הימים.

בחניוני הלילה הקרביים נהגתי לשוחח עם החיילים. סיפרתי להם מה עבר עלינו במשך היום, ודיברתי איתם על הדברים שאנחנו אמורים לעשות למחרת. ידעתי שלא כולנו נשב בחניון הלילה למחרת, אך ידעתי גם שכדי להניע את החיילים להילחם בקרב שבו הם עלולים להיפגע, חייבים לשוחח עימם באופן בלתי-אמצעי. לא רק בקשר הרדיו, המהווה את ערוץ התקשורת העיקרי בין המפקדים והחיילים בחיל השריון. אין די בקשר רדיו - המגע האישי, הטפיחה על הכתף חיוניים ביותר.

ידעתי שאני חייב להקדין כלפי אנשי ביטחון, אמינות ומקצועיות, והבנתי כי עלי לספר להם את האמת, קשה ככל שתהיה. מסתבר שאם המפקד נוהג כך, אנשיו הולכים אחריו בשדה הקרב גם בתנאים הקשים ביותר. ערב ערב, עייפים ככל שהיינו מהלחימה היומית, התכנסנו לדבר. במקביל חימשנו ותידלקנו את הטנקים להמשך הלחימה.

בשמונת הימים הללו של קרבות הגנה מול המצרים בציר החת"ם הסבנו למצרים אבידות כבדות מאוד. למצרים נפגעו עד 16 באוקטובר טנקים ונגמ"שים רבים, ואלפי חיילי חי"ר נהרגו ונפצעו.

המארב לחטיבת טנקים 25 המצרית

ב-15 באוקטובר בערב החלה צליחת תעלת סואץ על-ידי כוחות צה"ל. בשלב הראשון צלחו כוחות חי"ר על גבי סירות גומי וטנקים על גבי תמסחים.

ב-17 באוקטובר בבוקר החלו בחיבור דוברות לגשר שאותו קיוו להשלים עד השעה 16:00. באותה עת החל ברצועת המישור, המשתרעת לרוחב 4 ק"מ ממזרח לאגם המר, קרב שריון מן הגדולים במלחמה, שבו השתתפו 110 טנקים מסוג טי-62, אשר יצאו לכיוון צפון האגם המר וזוהו כחטיבה 25. התקדמותה של החטיבה הזאת סיכנה באופן ממשי את מהלך הצליחה של צה"ל לגדה המערבית של תעלת סואץ. על חטיבה 217 הוטלה משימה דחופה: לארוב לחטיבה 25 המצרית ולהשמיד אותה.

ב-17 באוקטובר עם שחר, במסגרת המשימה החטיבתית, קיבלתי משימה לנוע במהירות לשטחים השולטים על המישור שממזרח לאגם המר. סרן שמוליק, שחזר יומיים קודם לכן מחו"ל, הגיע אלי ואמר: "שמעתי שיש לך טנקים ואני מחפש להצטרף." חילקנו בינינו את הכוח "המרשים" של חמישה טנקים, ומאותו הרגע היו שתי פלוגות מוקטנות מאוד בגודל 113 - שלי בת שלושה טנקים, ושל שמוליק בת שני טנקים ופלוגת החרמ"ש. באמצעות משקפות זיהינו טור של טנקים, שהתקדם לאט צפונה לעבר הגשרים. צפונה לנו הגיע גדוד נוסף ותפס עמדות. בהמשך הצטרף גדוד נוסף מחטיבה 500.

עד מהרה הבנו, כי מהעמדות הללו לא נוכל להשמיד את הטנקים שמולנו, שכן הטווח היה 5 ק"מ, וכי יש למצוא במהירות פתרון. הדרך היחידה שנראתה אפשרית לביצוע המשימה היתה לנוע קדימה לתוך השטח הפתוח, לקצר טווח באופן משמעותי ולפתוח באש אל הטנקים המצריים מתוך השטח הפתוח. ממש קרב אבירים! חששנו שנמצא את עצמנו בתוך מערך מצרי מחופר של דיוויזיה ממוכנת בשטח הפתוח. ההתלבטות היתה קשה ביותר. הבנו כי אין ברירה והחלטנו לצאת לדרך. התפללנו שלא נפגוש שוב חי"ר ממוכן מחופר בדיונות, כפי שקרה בגשר הפירדאן. הגענו לטווח של 2 ק"מ מהטנקים המצריים והם לא הגיבו. כשהגענו לטווח קרבי של 1.5 ק"מ הבחינו בנו המצרים. צריחי הטנקים שלהם הסתובבו לעברנו ופתחו עלינו באש. כל גרודי הטנקים - גרוד 113 וגרוד 126 מחטיבתנו וגרוד 433 מחטיבה 500 - השיבו אש והשמידו תוך זמן קצר מאוד את רוב הטנקים של חטיבה 25 המצרית. כ-60 טנקים שרופים נותרו בשטח, והיתר שימשו את צה"ל כטנקי שלל שנים לאחר מכן. מארב הטנקים הזה - התעוזה שבהתקרבות כוחות ההלם של המארב לשטחים הפתוחים, התותחנות המצוינת וההשמדה המהירה של טנקי המצרים - יצר הפתעה שהמצרים לא עמדו בה. החטיבה המצרית הושמדה. לימים כשביקרתי בצבא הרוסי נודע לי, שמלמדים את הקרב הזה בבתי-הספר בצבא הרוסי כקרב מופת.

הלחימה בגדה המערבית של תעלת סואץ

בתום הקרב עם חטיבה 25 בערב אסף מפקד האוגדה, האלוף אברהם אדן ("ברן"), את מפקדי האוגדה לתדריך. "ברן", איש נמוך קומה, עמד על סלע מול כל מפקדי האוגדה ונתן תדריך ל"קרב ההכרעה", לדבריו. לפי זיכרוני אמר "ברן" כך: "חבר'ה, אחרי שהשמדנו את חטיבה 25, אנחנו יוצאים היום לקרב ההכרעה. אנו צולחים את תעלת סואץ עוד הלילה. משימת האוגדה היא לנוע במהירות אל העיר

סואץ ולכתר בכך את הארמיה המצרית השלישית. עלינו לעשות זאת לפני שתעצור אותנו הפסקת האש. לכן המשימה היא לעשות זאת מהר."

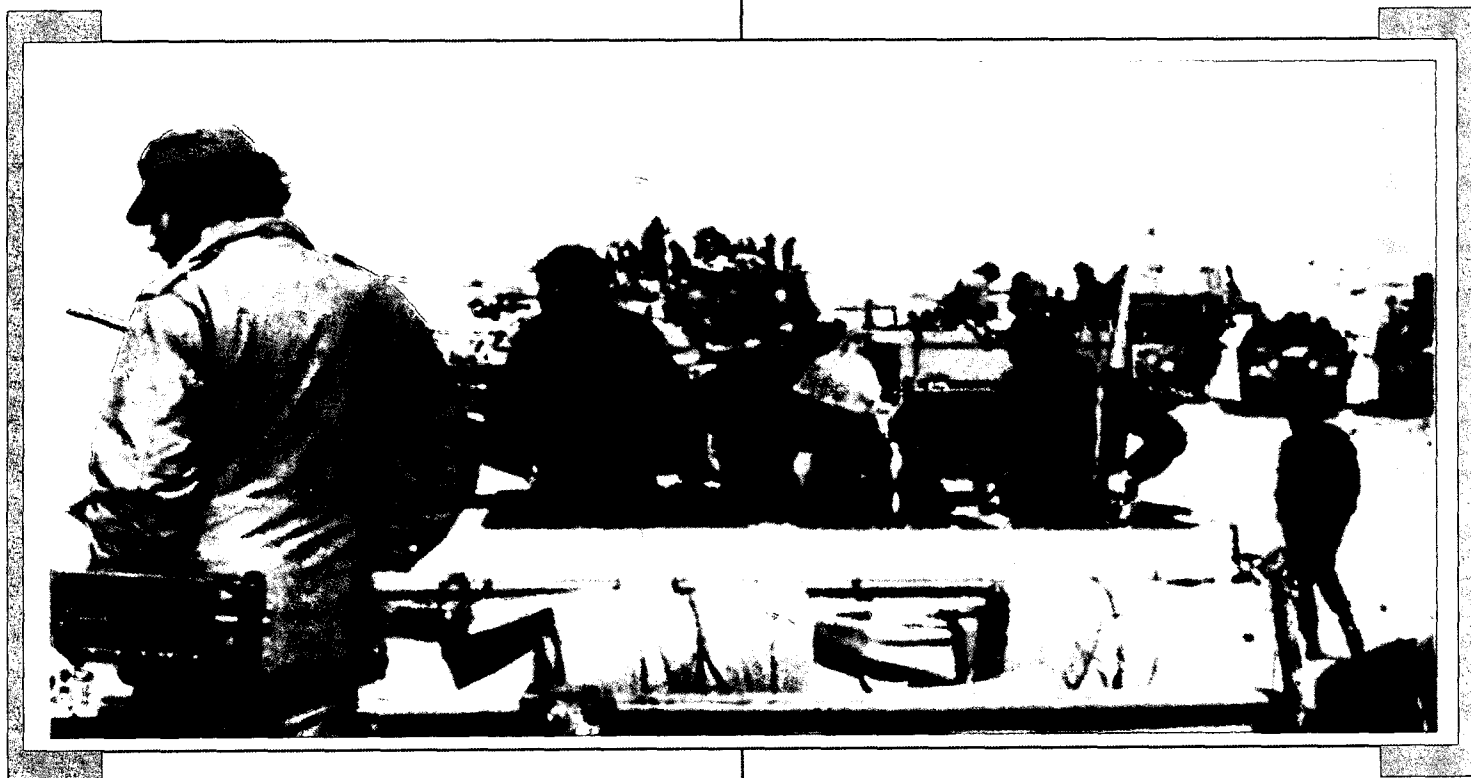
לאחר ש"ברן" סיים את דבריו עלתה יפה ירקוני על אותו הסלע ושרה כמה שירים. היא תמיד היתה שם ברגעים כאלה. רצנו אל הטנקים בתום הכינוס הזה. למח"טים הוא מסר כנראה פרטים נוספים מאוחר יותר, אך עבורי היתה זו הפקודה האחרונה, אולי המפורטת ביותר שקיבלתי עד לסוף הלחימה כולה.

מעבר להתקפה מערבה

ערב המתקפה בגדה המערבית של התעלה, היה צה"ל במצב שונה לחלוטין מאשר בימים הראשונים של המלחמה. חזרנו לטנקים, לאחר חימוש ותדלוק התחלנו לנוע. המצרים, שידעו כבר על הגשר שצה"ל הניח על תעלת סואץ, ריכזו אש ארטילרית וקטיושות לאזור המעבר. ככל שהתקרבו אל הגשרים התחזקה הארטילריה. הגשרים עצמם

בקרב במחנות אבו סולטן נתקלנו ב-15 טנקים מצריים, שפתחו עלינו באש בבת אחת. גם הטנק שלי נפגע בזחל, ולא היה יכול לנוע יותר. הצלחתי לקדם את שני הטנקים הנותרים, ויחד פתחנו בירי מהיר לעבר הטנקים המצריים, שקניהם בלטו מתוך חושות בטווחים של 100-200 מטרים מאיתנו. זאביק רם קידם את פלוגת החרמ"ש לטיהור השטח, והפלוגה נתקלה בכוח קומנדו שהיה מוסתר היטב בין החושות, והיה מצויד ברובי סער קלצ'ניקוב ובאר-פיג'י. במכת האש הראשונה נהרג מ"פ החרמ"ש, הסמ"פ וחלק מהמ"מים והלוחמים נהרגו ונפצעו. הפיקוד הפלוגתי כולו נפגע קשות.

נלחמנו עד רדת החשיכה לחילוץ הכוח. רק לקראת ערב הצלחנו בכוחות מתוגברים לחלוץ את הכוח על פצועיו ועל הרוגיו מהשטח, והציר נפתח לתנועה. בימים שלאחר מכן, עד 25 באוקטובר, הלחימה העיקרית ממערב לתעלה היתה מול טנקים של דיוויזיות השריון, מול חי"ר ששולב בהגנה על מחנות ועל עמדות, מול ארטילריה ומול הרבה מאוד סוללות של טילים נגד מטוסים. סוללות הטילים

נ"מ הללו היו הסיבה הישירה לכך שלא קיבלנו סיוע אווירי בלחימה עד אז. כל סוללה שהושמדה על ידינו בימי הלחימה מעבר לתעלת סואץ, תרמה לפתיחת השמים למטוסינו, ואלה החלו לפעול במרחב. לחמנו ברציפות מ-18 בחודש ועד ל-22 בו ממחנות אבו סולטן דרומה לכיוון ציר סואץ-קהיר. עשרות קילומטרים של תנועה ולחימה ממערב לתעלת סואץ ולאגם המר. המשמעות של לחימה רצופה לצוותי הטנקים הינה בראש וראשונה שהות ללא הפסקות בתוך הטנקים. מפקד הטנק ואנשי הצוות לא יכלו לעזוב את הטנק, ולו לרגע. לנוכח הארטילריה הרצופה, עומס הפעילות והלחץ היה עלינו למצוא דרכים יצירתיות אפילו כדי לעשות את צרכינו. העצירות

הופגזו ללא הרף. הגענו לגשר לקראת שחר, שמוליק עלה ראשון על הגשר עם שני טנקים, ואני נעתי אחריו עם שלושת הטנקים שלי. בשעה שנענו על הגשר, ספג הטנק שמאחורי פגיעה ישירה מקטיושה. נהג הטנק איבד שליטה על הגאי הטנק, והטנק צנח אל תעלת סואץ! מפקד הטנק הצליח להשתחרר ממערכת הקשר ונחלץ מהטנק, אבל יתר אנשי הצוות טבעו. יצאנו מהגשר למערב התעלה והתקדמנו למרחב מחנות אבו סולטן. במחנות אבו סולטן ב-18 בחודש, בקרב על פתיחת הציר ליחידות האוגדה, נפגעו והושמדו שני טנקים שלנו. חיילי הצוותים נהרגו כולם. האינטנסיביות של קרב ההתקפה לא היתה שונה מזו של קרבות ההגנה שעברנו עד כה.

הפסקת-האש הראשונה

ב-22 בחודש הגיע הגדוד למרחב הציר סואץ-קהיר וכבש את השטחים השולטים עליו. בקשר הגיעה הודעה על הפסקת-אש. היינו במרחק של כ-100 ק"מ מקהיר, וכל המערכת הבין-לאומית רעשה. משימת כיתור הארמיה השלישית לא הושלמה, לא הגענו אפילו לעיר סואץ, והפסקת-האש תפסה אותנו. במצב הזה לא היה לנו כל יתרון, בוודאי לא יתרון מערכתי שיניב איזושהי תוצאה אסטרטגית ברורה.

המג"ד זאביק רם פנה אלי: "שמע, בריק, אמנם אנחנו בהפסקת-אש, אבל נוע, תגנוב שטח." נענו בלילה, שעה אחר שעה, עייפם יותר ויותר, העיניים נעצמו. לא נתקלנו באויב. בשעה 2:00 בלילה חשתי שאיני יכול להמשיך. עצרתי את הטנקים. "נעצור לחצי שעה", החלטתי. תוך שניות "צללנו" לתוך הטנקים ונרדמנו. הביולוגיה כנראה עושה את שלה. איננו מכוונות.

השחר האיר על חמשת הטנקים הישראליים בלב השימון ממערב לתעלת סואץ. פקחתי את עיני בבהלה, התכוונתי להמשיך בתנועה בשתיים וחצי בבוקר והשעה כבר חמש בבוקר! הוצאתי את ראשי מתא המפקד בצריח, הבטתי ימינה ושמאלה ולא האמנתי למראה עיני! נמצאנו בלב חניון ענקי של אגד תחזוקה מצרי. למעלה מ-100 כלי רכב שונים היו מחופרים בעמדות שמסביבנו. הם חשבו שאנחנו כוח מצרי שבא לאבטח אותם בלילה. נענו ללא אורות ובמשמעת לילה קפדנית, וזאת היתה התוצאה. חייל מצרי הסתובב סביבנו והתבונן בנו בהשתאות. הוא לא ראה טנקים מצריים מסוג כזה. נדמה היה לי שהוא קיבל משימה לברוק מי נעצר באמצע החניון. הגיע קצין, סגן או סרן. אמרתי לו באמצעות אחד מחיילי הצוות דובר ערבית: "אסוף את כל כלי הרכב בחניון, סדר אותם בשדירה ונוע עם כולם לכיוון מערב!" "אני מצטער מאוד", אמר, "היינו כאן לפניך."

"קרא לקצין הבכיר", אמרתי לו. והוא קרא למפקד הבכיר. אחרי דין ודברים עם המפקד הבכיר המצרי בדרגת קולונל, הוא קיבל ברצינות את הודעתי, שאם הוא לא ינוע משם מייד - אפתח עליו באש. במהירות ובצורה מסודרת, שהעידה על יכולתו הגבוהה של אגד התחזוקה המצרי לדלג ממקומו, התאספו כל עשרות כלי הרכב לשדירת מסע ארוכה, ואחרי שעה החלו לנוע לעבר קהיר. ממש באותו הזמן בוטלה הפסקת-האש.

השלמת הכיתור של הארמיה השלישית

ההודעה על הפסקת-האש הסופית התקבלה בקשר בחצות הלילה שבין 24 ל-25 באוקטובר. חשבתי, שעצירה כמצב הזה לא באה בחשבון. השלמת הכיתור הייתה הכרחית.

הבטתי דרומה. סוללה גבוהה של תעלת סואץ ממזרח ותעלת המים המתוקים עם סבך מסביבה ממערב. התנועה היתה אפשרית רק על הציר. התחלנו לנוע דרומה - טנק הסמל נע לפני, ואני ושלושה

טנקים מאחוריו. נגמ"ש עם צנחנים שתעו בדרך הצטרף אלינו וסגר את הטור. בארבעת הקילומטרים הראשונים היה שקט לחלוטין. לפתע הבחין הטנק הקדמי בשדירה בתנועה בסבך במרחק של כ-100 מטרים לפניו, סמוך לתעלת המים המתוקים, בסבך בין החושות כוננו לעברנו את תותחיהם שלושה טנקים מצריים. השטח נייער לקול מטח של פגזים חודרי שריון שנורו לעברנו. פגז ח"ש נפיץ פגע בטנק, ואלפי רסיסים עפו לכל עבר. המקלעים נעקרו ממקומם ועפו מהטנק. רסיס קטן פגע במצחי, ודם רב זרם על פני ידעתי בחושי, שהתחדדו מאוד בימי הלחימה האחרונים, שזה עניין של שניות ספורות עד שהפגז הבא יפגע בטנק שלי. נתתי פקודות לנהג ולתותחן. התותחן הביט על הנהג ואמר לי: "המפקד, הנהג הרוג." נתתי לצוות פקודה לנטוש את הטנק לפני שייפגע. שני הטנקים שלי ירו במהירות לעבר הטנקים שבסבך והשמירו אותם. לפתע, בתוך כל המהומה הזאת, קפצו כחמישה-עשר חיילים מצרים מעבר לסוללת התעלה ורצו לעברנו כשידיהם מורמות מעל לראשיהם. כשהגיעו אלינו, נפלו אפיים ארצה והחלו לבכות. מחזה סוריאליסטי לכל הדעות. התלבטתי מה לעשות. שחרורם לא בא בחשבון - היו כבר מקרים ששבויים ששחררו ולאחר מכן חזרו ונלחמו בנו.

בצד הדרך עמד כלי רכב מרוטש מההפגזה, ששימש כנראה בעבר הקרוב את החיילים הללו. הפתרון המקורי ביותר שעלה בראשי היה לומר להם, באמצעות המתורגמן הוותיק שלנו, לעלות על הרכב הזה ולהצטרף לשדירה. למרות צעקות המחאה והבכי של החיילים המצרים, שלא האמינו ביכולתם לתקן את הרכב הזה (למען האמת, גם אני לא האמנתי בכך), הבלתי-אפשרי קרה, והמצרים הצליחו לתקן את כלי הרכב ולהניע אותו. מסביב נמשך הקרב עד להשמדתם של הטנקים המצריים על-ידי הטנקים שלנו ועל-ידי צוות הצנחנים. כך, בדקות במטרה, נעו שדירת הטנקים הפלוגתית הקטנה של גדוד 113, צוות הצנחנים ומשאית השבויים לאורך התעלה עד שהגיעו לעיר סואץ.

פלוגת "מישקה" השלימה את כיתורה של הארמיה השלישית.

לסיום על יישום הפיקוד הקרבי

מנהיגותו של המפקד בקרב נוצרת על-ידו במשך הזמן. פעמים רבות אני נשאל על הפחד בשדה הקרב. כולנו מפחדים בשדה הקרב. כל אנשי גדוד 113, שלחמו מבוקר עד לילה, במשך שמונה-עשרה יממות רצופות, פחדו. הגיבורים היו אלה שהתגברו על הפחד התמידי הזה. רבים מאוד מלוחמי צה"ל ומפקדיו במלחמת יום הכיפורים ידעו להתגבר על פחדי שדה הקרב, וגבורתם היא שהביאה בסופו של דבר לניצחון בקרב.

מטרות מלחמה

סא"ל שמעון גולן*

מלחמה היא — לפי המילון למונחים צבאיים — "מצב שבו מפעילים צדדים יריבים את כוחותיהם ומשא-ביהם, כדי לכפות רצונם זה על זה, או כדי למנוע כפייה זו". כלומר, היא פורצת כאשר לשני הצדדים יש מטרות מנוגדות, ואחד הצדדים מגיע למסקנה, שכדי לכפות את רצונו על האוייב, עליו להפעיל אמצעים אל-מים ולצאת למלחמה.

מטרות כל אחד מן הצדדים במלחמה נגזרות מהמטרות הלאומיות שלו, ונקבעות על-ידי ההנהגה המדינית. המטרות הללו נגזרות מאינטרסים לאומיים בסיסיים. האינטרס הראשון במעלה הוא אבטחת עצם הקיום. שאר האינטרסים הבסיסיים הינם ביטוי לאבטחת צורת הקיום: אלה כוללים נושאים, כגון, מימוש ריבונות המדינה והגנה על כל אחד מתושביה, דאגה לרווחה כלכלית וחברתית, חופש מפחד וממחסור, ביטוס המדינה על ערכים מסויימים וכו'. האינטרסים המשניים נחלקים לאינטרסים כלליים (אוניוורסאליים) ולאינטרסים ייחודיים (ספציפיים), השונים ממדינה למדינה וממשטר למשטר.

כאשר ההנהגה המדינית מעריכה, שקיים איום פוטנציאלי על קיום המדינה, על האינטרסים שלה ועל יכולתה להגשים מטרות לאומיות, היא קובעת את המדיניות להתמודדות עם אותו איום — חיסולו, או הקטנתו. מדיניות זו קרויה "מדיניות הביטחון".

ביטחון שלם של מדינה הוא אפוא מצב שבו מעריכה ההנהגה המדינית, שאין כל איום על קיומה של המדינה ועל יכולתה להגשים את מטרותיה הלאומיות. מדיניות הביטחון היא תכנית פעולה, הנועדת לקרב את המדינה למצב הזה. מדיניות

הביטחון מתגבשת בתהליך רב-שלבי, כאשר המטרות הלאומיות והדרכים לממשן נבחנות על רקע הסיכנה — הימצאות של יריבים ושל אוהדים בזירה. בהערכת מצב לאומית-אסטרטגית ייבחנו, בין היתר, הגורמים האלה:

- (1) כוונות האוייב לפגוע בבטחון המדינה ונחישות החלטתו לעשות זאת;
- (2) יכולתו לעשות כן (לאור יחסי הכוחות, תנאי הזירה, הזמן ומדינות נוספות בזירה, היכולות להתערב בסכסוך);
- (3) מעמדה הבין-לאומי של המדינה וחוסנה הכלכלי והחברתי.

בעקבות זאת, ייבדקו דרכי הפעולה האפשריות לסיכול הפגיעות האפשריות, ותגובש מדיניות הביטחון, המתווה כיצד יופעלו האמצעים שברשות ההנהגה המדינית — צבא, כלכלה ודיפלומטיה. הערכת מצב מתייחסת לזמן מסויים. על פי הערכת מצב לטווח ארוך, תתווה ההנהגה המדינית מדיניות ארוכת-טווח, בד בבד עימה תתבצע מדי פעם הערכת מצב לטווח קצר, ולעיתים אף הערכה הנדרשת בשל בעיות יום-יומיות, או התפתחויות שלא נצפו מראש. על בסיס הערכת המצב תגובש תכנית פעולה לטווח-קצר. ככל שבעיות הביטחון חריפות יותר, נדרשות יותר הערכות מצב לטווח קצר. ברגיעה בטחונית, לעומת זאת, ייקל על המדינה לפעול על פי עקרונות מדיניות לטווח ארוך.

אחת ההחלטות המרכזיות במדיניות הביטחון היא ההחלטה באילו תנאים יש לזווג מלחמה? בעייה חשובה אחרת — כיצד לנהוג כשייודע שהאוייב מתכוון לזווג מלחמה? — האם למנועה, האם להיענות לאתגר ולנסות להביס את האוייב ולהשיג באמצעות המלחמה הישגים מסויימים? בין היתר, ייקבעו סוג המלחמה (סדירה, או זעירה), עצמת המאמץ (מלחמה כוללת, כללית, או מוגבלת), המטרות שיש להשיג במלחמה יוזמה והמטרות במלחמה שהאוייב יזמה. ניתן להבחין בין מלחמה על עצם

הקיום לבין מלחמה על היבטים מסויימים של צורת הקיום. במלחמה מהסוג הראשון אחד הצדדים שואף להשמיד את משנהו ולחסל את קיומו כישות; והשני נלחם לסכל השגת מטרה זו. מלחמה מהסוג השני נערכת כאשר אחד הצדדים אוסר מלחמה על משנהו — כאמצעי לשיפור מצבו — או כאשר הוא נוקט צעדים הפוגעים בבטחונו של הצד השני וביכולתו להשיג מטרות לאומיות מסויימות. בה-בשעה הצד הנתון באיום, נלחם למנוע את הפגיעה, או לצמצמה.

לפי לידל-הארט, "המטרה במלחמה היא להשיג שלום טוב יותר — ולו מנקודת ראותך אתה"¹. ההנהגה המדינית, היחזמת את הפעלת הכוח הצבאי, שואפת לשנות את הסטטוס-קוו, לשפר את מצבה, לשפר היבטים מסויימים של צורת הקיום, או לשפר את יכולתה להגן על בטחונה. לעיתים, תשאף לחזור, באמצעות הפעלת הכוח, לסטטוס קוו; לעיתים, תשאף מעבר לכך — ליצור תנאים שיקשו על היריב, בעתיד, לפגוע בבטחונו.

המטרה הראשונה במעלה של הצד המגיב — לסכל את כוונות היוזם. יש חזון מטרות היחידה, אך תיתכן, בתנאים מסויימים, מטרה נוספת — להשיג שלום טוב מזה ששרר עוד בטרם הפעיל אויבו את הכוח ולהקשות על יריבו לשנות ולפגוע בבטחונו.

לעיתים, תגדיר ההנהגה המדינית casus belli. כלומר, איזה מעשים של היריב פגיעתם בבטחונו נראית כהחמרה, עד שיחייבו, אוטומטית, הפעלת כוח צבאי. מעשה כזה יכול להיות פגיעה ממשית, כגון הסגר, או איום פוטנציאלי — כגון התחמשות ניכרת, או ריכוז צבא רב בגבול. לעיתים, תהיה זו החלטה פנימית, שלא יינתן לה פרסום, ולעיתים יוחלט לפרסמה — אם כדי להרתיע את האוייב ואם כדי להצדיק ברבים יציאה למלחמה אם, אכן, יתהווה אותו מצב. היוזם הפעלת כוח צבאי ישאף להציג

* מוסמך אוניברסיטת תל-אביב בהיסטוריה של עם ישראל. חוקר בכיר במחלקת הסטוריה במטכ"ל. המאמר נכתב לפני מבצע "שלום הגליל".

ההנהגה המדינית משתמשת בצבא, הן בימי שלום והן בימי מלחמה. בימי שלום מהווה האיום בשימוש ביכולת הטמונה בצבא אמצעי להשגת מטרות. לדוגמה, ניתן לאלץ את היריב להסכים להעניק יתרונות מסויימים – כגון ויתור על שטחים, או מתן יתרונות כלכליים – או להרתיעו מלמש כוונות.

ההנהגה המדינית קובעת את מטרות המלחמה ואת הדרך להשיגן בצורה המיטבית: כלומר, שילוב נכון של אמצעי-ים – צבאיים, כלכליים ודיפלומטיים. מאחר והמלחמה מאופיינת, בראש ובראשונה, בכוח צבאי, מהווה הצבא מכשיר עיקרי להשגת מטרות המלחמה. הצבא הוא מכשיר להשגת הישגים שאפשרו להנהגה המדינית להשתמש בהם, בשוי-לוב עם ההישגים הכלכליים והדיפלומטי-

היא זו שניתן שישומם של אותם הישגים יתרום להשגתה, אולם אין הכרח שהיא אכן תמומש; שכן – מימשה תלו בגורמים נוספים.³

בנוסף, ניתן להבחין בין מטרות חיוניות – שמן ההכרח להשיגן – ובין מטרות אפשריות – שרצוי להשיגן, אם התנאים יאפשרו.

מטרות מלחמה ומטרות שעל הצבא להשיג במלחמה

הצבא הוא אחד המכשירים להשגת מטרות לאומיות. יכולתו של מכשיר זה להשפיע טמונה ביכולתו לגרום אבידות פיסיות – בנפש וברכוש – ולהשתלט על שטחים. השתלטות על שטחים ניתן להשיג גם באמצעים אחרים – לחץ דיפלומטי, או כלכלי.

את המטרות, שלמען הפעיל את הכוח, כצודקות, ולהסביר שהיריב כפה עליו לאחוז בנשק. מקטרגיו יאמרו, שהוא "ירה את היריה הראשונה", יגנוהו כתוקפן, יימנעו מלתמוך בו, או אף יתמכו ביריבו. אולם, צורך זה חזק לא פחות בתחום היחסים בין הממשל והעם. ממשל דימור קרטי ישאף להשיג הסכמה והכרה של העם בצורך להילחם,² כשם שירצה להשיג הסכמה בין-לאומית למעשה.

ובאשר למטרות המלחמה, יש להבחין בין מטרות שניתן להשיגן במשירן באמצעי-עות המלחמה, לבין מטרות שהמלחמה צריכה לתרום להשגתן. מטרה שניתן להשיגה במשירן היא מטרה המותנית חדר-משמעת בהישגים מסויימים – צבאיים, או דיפלומטיים – שיביאו מאליהם להשגתה. מטרה מהסוג השני

סיום, למען השגת מטרות המלחמה.
האם, אכן, יכול הצבא – כמו הדיפ-לומטיה והכלכלה – להשיג את המטרות שהנהגה המדינית שואפת להן? דיון בכך מביא לשינוי במטרות המלחמה ובמטלות של כל אחת מזרועות השלטון במלחמה. הדיון אודות גבולות היכולת של כל זרוע שלטונית נעשה יחד עימה; ובהתאם לכך, יכולות המטרות להשתנות. הדרג המדיני קובע את המטרות במשותף עם המבצעים. ראוי להדגיש, כי אין די בכך שהדרג העליון מכתוב לגופים הכפופים לו מה עליהם להשיג. עליו להסביר גם את תכלית ההישגים האלה – כלומר, מה הוא שואף להפיק מהם. ההבהרה הזו חשובה, במיוחד, כאשר הדרג הכפוף נאלץ לשנות את תכנית פעולתו. או, יהא עליו להתאים את השינויים למטרה שהדרג מעליו שואף להשיג. ההנהגה המדינית מגדירה לצבא מטרות שעליו להשיג – אלו שמן ההכרח להשיגן, ואלו שרצוי להשיגן, כאשר יוצרו תנאים לכך. המטה הכללי קובע כיצד יופעל הצבא להשגת המטרות. כלומר, הוא מנסח את כוונת המטכ"ל ואת השיטה שבה יפעלו הפיקודים, הזרועות והאגפים למימושה.

מטרות המלחמה הן שלב להשגת מטרת העל – השלום הרצוי להנהגה המדינית. באמצעים האחרים העומדים לרשותה – הכלכלה והדיפלומטיה – עליה ליצור תנאים שיאפשרו לצבא להשיג את המטרות המוטלות עליו במהירות מרבית, תוך אבידות מזעריות ושיא פשרו להעצמה לעשות שימוש בהישגי הצבא למימוש מטרות המלחמה.

שינוי מטרות במהלך המלחמה
המטרות הצבאיות הנקבעות טרם מלחמה הן בבחינת מורה-דרך לצבא. אולם, במרבית המקרים, המציאות שונה מהצפוי. ייתכן שבשל טעות בהערכת יחסי הכוחות, אין הצבא מצליח להשיג את ההישגים המצופים, או שכוחותינו השיגו יותר מן המצופה: ייתכן שפתיחה מפתיעה של המלחמה העניקה לאוייב יתרון בלתי-צפוי: תיתכן גם טעות בהערכת יכולתן של הדיפלומטיה ושל הכלכלה.

התפתחויות שגיבילו את יכולת הצבא יכולות להביא להגדרה מצומצמת של המטרות הצבאיות. עם זאת, אין הכרח שהגדרה כזו תביא לשינוי מטרות המלחמה. שכן, ייתכן שהשלטון יגיע למסקנה שאפשר להשיגן גם בלי שיושגו מלוא המטרות הצבאיות. אולם, ייתכן

שיהיה צורך לשנות את מטרות המלחמה. אשר להתפתחויות שיצרו אפשרויות חדשות – ההנהגה המדינית יכולה לממש "מטרות מזדמנות". כלומר, להרחיב את המטרות שנקבעו מראש, לקבוע מטרות נוספות, או לא לנצלן. ההחלטה – אם לנצלן או לא; ואם כן, אילו מהן לנצל וכיצד – צריכה להיות כפופה לשיקול האם ניצול אותן הזדמנויות יתרום למימוש המטרות הלאומיות, או יפגע בהן, ובאיזו מידה. ההנהגה המדינית קובעת מטרות שמן ההכרח להשיגן ומטרת שרצוי להשיגן. ייתכן שתקבע שמן ההכרח להחזיר את הסטטוס-קוו שהופר לקדמותו, ושרצוי, אולם לא הכרחי, לנצל את המלחמה מעבר לכך. באותה מידה, ייתכן שתקבע, כי כאשר תפרוץ מלחמה, מן ההכרח לנצל את השיפור הסטטוס-קוו. התפתחויות במהלך המלחמה יכולות להשפיע בשלוש דרכים:

א. התפתחויות המרחיבות או מצמצמות את יכולת הצבא להשיג את המטרות שהוכתבו לו מלכתחילה, אך אינן מביאות לשינוי בהגדרת המטרות הצבאיות;

ב. התפתחויות המביאות לשינוי המטרות הצבאיות, אולם אינן משנות את מטרת המלחמה;

ג. התפתחויות המביאות לשינוי מטרות המלחמה.

נראה, שלרוב, יביאו התפתחויות במלחמה להגדרת מטרות-ביניים צבאיות. משמעותן – אין שינוי במטרות הצבאיות של המלחמה, אולם, בשל הנסיבות, מוערך, כי בשלב מסוים של המלחמה, שלגביו נעשת הערכת מצב, לא ניתן להשיג את מלוא המטרות. על-כן יש להשיג מטרות חלקיות, שהן בגדר יכולת הצבא בנסיבות הנתונות. כמו המטרות הצבאיות העיקריות, יוגדרו גם מטרות הביניים על ידי הדרג המדיני, שכן יש להן השפעה על השגת מטרות המלחמה.⁴

לעיתים רחוקות יותר, יביאו הנסיבות לשינוי – הרחבה או צמצום – המטרות הצבאיות. לעיתים רחוקות עוד יותר, יביאו אף לשינוי מטרות המלחמה.

תוצאות המלחמה

בראש ובראשונה, נבחנות תוצאות מלחמה על-פי המטרות שהנהגה שאפה להשיג. את זאת ניתן לבחון רק בפרספקטיווה של זמן. יש לזכור, כי בהישגים-הצבאיים, כמו בדיפלומטיה, אין די עיקר החשיבות טמון בשאלה כיצד נצלה אותם ההנהגה המדינית להגשמת מטרות

המלחמה שלה. ייתכן, דרך משל, שהצבא השיג יותר משנדרש ממנו, אולם מסיבות שונות (בעיקר מדיניות) לא השכילה ההנהגה המדינית לנצלם, כדי להשיג את מטרות המלחמה. היריב, אף שצבאו הובס במלחמה, השיג את מטרות המלחמה שלו, או, לפחות, הטיב יחסית להשיגן מאיתנו. מלחמה משפיעה על מכלול רב של גורמים, ביצירה תהליכים הנמשכים לעיתים זמן רב אחר סיומה. ייתכן, כי בחינת התוצאות מיד עם סיום המלחמה, או זמן קצר אחריה, תצביע על הישגים מסויימים, בעוד שבחינת התוצאות רחוקות-הטווח של המלחמה, תצביע על הישגים אחרים, ואף שונים לחלוטין, מאשר נראה סמוך למלחמה. כך גם השאלה מי ניצח (או הרוויח) ומי הפסיד תלויה לעיתים בפרספקטיווה ההסטורית.

הערות

1. לידלי-הארט, אסטרטגיה של גישה עקיפה.
2. מן הראוי להביא בהקשר זה, דברים שאמר הרמטכ"ל במלחמת יוה"כ, רא"ל דוד אלעזר ז"ל, כשנדרש, עם הגיע ידיעות באביב 1973 בדבר כוונה אפשרית של האוייב לצאת למלחמה, לשאלה אם אנחנו מעוניינים במלחמה. תשובתו הייתה חד-משמעית: "איננו מעוניינים במלחמה... זה מנקודת ראות אסטרטגית. ואני אומר זאת גם מנקודת-ראות ישראלית פנימית: עם ישראל ב [מלחמת] ששת-הימים לחם טוב מאוד, כי הוא הרגיש שהוא צריך לצאת למלחמה, שלא הוא היחם של המלחמה, למרות שהוא ירה את הירייה הראשונה. אבל הוא הרגיש שהביאו אותנו למלחמה בעל כורחנו; ואני מחשיב את האלמנט הזה; עם ישראל צריך לדעת שהביאו עליו את המלחמה, ואו הוא ילחם טוב".
3. לדוגמה: הבטחת חופש שיט במצרי אילת היא מטרה שניתן להשיגה במישרין באמצעות השתלטות על המצרים. לעומת-זאת, קירוב הערב-ים להכרה בהכרח להגיע לדריקיום עם מדינת ישראל, בכך שיוכח להם שבמלחמה לא ישיגו מטרותיהם (והיא אף מרעה את מצבם), היא מטרה שיתכן שמלחמה תתרום להשגתה, אולם אין ודאי, אות, שאפילו אם ינחלו בכל מלחמה מפלה נחרצת, אכן, יגיעו הערבים למסקנה זו.
4. לדוגמה: במלחמת יוה"כ קבע הדרג המדיני את מטרות-הביניים: הסגת הכוחות הפולשים משתי החזיתות (שבעה באוקטובר), מתקפה לתוך שטח סוריה (עשרה באוקטובר) ועוד.

המלחמה שלי

אל"ם (מיל) משה גבעתי

בעת המלחמה: סרן מסופח לגדוד 51 (גולני)
ומפקד כוח הנדסה חטיבת

עזוב שטויות

סע הביתה,

לא תהיה מלחמה

היתה ביטול חופשות השבת והזעקת היחידות שיצאו כבר לחופשת שבת חזרה לבסיסהן. בשעות הערב המוקדמות טילפן אלי סמל מבצעים מאג"ם החטיבה: "כדאי שתבוא עם הציוד. העניינים מתחממים". נפרדתי לשלום ממשפחתי, והעמסתי על מכונית הפורד הישנה שלי שק חפצים וכו ציוד לחימה וציוד אישי. מפקדת החטיבה היתה שקטה ולא היתה בה כל פעילות. במשך כל הערב ישבנו במשרדו של מפקד המחנה סרן יום-טוב חזן, והעברנו את הזמן בסיפורי חוויות. לקראת חצות, משלא אירע דבר, החלטתי לחזור הביתה.

למחרת בבוקר, קצת לפני השעה 11:00 טילפן אלי סמל המבצעים בחטיבה, ובלי לפרט אמר לי: "גבעתי, רצוי שתיסע לגדוד שלך לשעבר. הגדוד קיבל פקודה לזוז למעלה". נפרדתי מאשתי ומשתי בנותי ונסעתי ברכבי הפרטי למחנה גדוד 51 בטידה. בהגיעי לגדוד נכנסתי ללשכתו של המג"ד החדש, סא"ל יהודה פלד (יודק"ה), שנכנס יומיים קודם לכן לתפקידו. יודק"ה עצמו הוזעק כבר לפני הצהריים למפקדת החטיבה. את מקומו מילא סגנו, רס"ן ציון זלוף, שהופתע לראותי, אך שמח שבאתי. "ציון, אני מצטרף כחייל לפלוגה רובאית,

ממאי 1971 ועד יולי 1972 הייתי מפקד פלוגה א' של גדוד 51 בחטיבת גולני תחת פיקודו של סא"ל ראובן אליעז (רובק"ה). לאחר שלושה אימונים חטיבתיים מרוכזים וארבע תקופות תעסוקה עתירות פעילות נגד הטרור הפלסטיני - שתיים בעזה, אחת בעמק בית שאן ואחת בהר ד"ב - סיימתי את תפקידי ואושרה יציאתי ללימודים לתואר ראשון באוניברסיטת חיפה.

בתחילת אוקטובר 1973, בנוסעי לאוניברסיטה, שמתי לב לשירות צבאיות לא-שגרתיות, שנעו צפונה לעבר רמת-הגולן. מתוך תחושה פנימית שעומדת לפרוץ מלחמה נסעתי ביום חמישי למפקדת החטיבה במחנה ליד עכו, ועודכנתי על העלאת רמת הכוננות בפיקוד הצפון. טילפנתי משם לביתו של רובק"ה וביקשתי להבטיח לי מקום בזחל הסמח"ט במקרה שתפרוץ מלחמה. רובק"ה הרגיע אותי: "עזוב שטויות, סע הביתה, לא תהיה מלחמה". ליתר ביטחון ביקשתי מסמל המבצעים התורן, שאם יחול שינוי במצב הכוננות שיערכך אותי בביתי.

בערב יום הכיפורים, יום ו', 5 באוקטובר, הוכרזה בצה"ל כוננות ג' בכל המערך הסדיר של צה"ל החל מהשעה 11:00, שמשמעותה

אמרתי. החלטתי שלא לחזור לפלוגתי, שעליה פיקד סגן שוקי ויאטר, מכיוון שלא רציתי להביכו והחלטתי להצטרף לפלוגה שעליה פיקד סגן דובי שכטר. ציון תידרך בלשכתו את המ"פים הצעירים. מפקדת החטיבה הורתה שהמפקדים ינועו לרמת-הגולן לקבוצת-פקודות. יצאנו לדרך. נסעתי במכונית הפרטית ודובי נסע אחרי בג'יפ שלו. החלטתי להשאיר את מכוניתי בקרית-ביאליק ליד בית הורי, ובאותה הזדמנות להיפרד מהם. בדרכים נראו כלי רכב צבאיים, שעברו מבית לבית ואספו אנשים ליחידותיהם. בשעה שעמדנו ליד בית הורי ושוחחנו עימם קרעה לפתע את הדממה צפירה אדירה, עולה ויורדת. הבתים מסביב התעוררו בבת אחת, אנשים מבוהלים יצאו במרוצה לרחוב, מקלטי הרדיו נפתחו. שכן צעק לרחוב: "התחילה מלחמה. המצרים והסורים תוקפים. הודיעו את זה בחדשות של הבי-בי-סי." נישקתי את הורי. עיניה של אמי זלגו כמו תמיד דמעות. אבי ליווה אותנו במבטים מודאגים.

דובי ואני מיהרנו בג'יפ צפונה. כבר באזור צפת נראה עשן רב שהיתמר מרמת-הגולן. היה ברור, שזוהי מלחמה רצינית. מסוק בל-205 חלף מעלינו בגובה נמוך כשהוא סורק את הוואדיות בחיפוש אחר טייס שנשט את מטוסו באזור יער עין זיתים. מטוסים התפוצצו בשמים מעל הרמה. דאגה מילאה את ליבנו. בצפת קיבלנו הוראה ברשת הקשר הפיקודית לחזור מייד למחנה הגדוד בטייה.

עד ששבנו למחנה, מעט לפני השעה 17:00, העלו כבר הסמ"פים את לוחמי חמש הפלוגות על ציודם לאוטובוסים. התברר לנו, שהגדוד קיבל הוראה לנוע למחסני החירום של אוגדה 36 במחנה עמוס, שמדרום לעפולה, כדי להצטייד שם בזחל"מים. החיילים שישבו באוטובוסים שרו בהתלהבות שירי רובאים. הם עדיין לא ידעו מה מצפה להם. "האנשים האלה עדיין לא עברו מלחמה," הירהרתי בעצב. "הלוואי שיזכו לשיר גם בסופה."

בשעה 17:15 כינס ציון הסמג"ד את מפקדי הפלוגות למשרדו כדי לעדכןם. הצטרפתי אליהם. הוא סיפר, כי שלושה מסוקים סוריים נחתו בחרמון והנחיתו כוח קומנדו שתקף את המוצב וכי מסביבות השעה 16:00 נותק הקשר עימו ולא ידוע מה קורה בו. הוא אמר, שעל הגדוד תוטל כנראה המשימה לחבור לחיילים הנצורים במוצב. לאחר תדרוך קצר יצאנו בשיירה גדודית לדרך. כשחלפנו בעמק יזרעאל לעבר צומת מגידו החל לרדת הערב. מטוסי קרב המריאו בזה אחר זה בנהמה מחרישת אוזניים משרה התעופה רמת דוד. לפתע נראו הבהקי פיצוצים בשדות. מאוחר יותר נודע, כי טילי פרוג סוריים נחתו ברמת דוד. לאחר שקיבלנו במחנה עמוס את הזחל"מים וזיורדנו אותם, נסענו לראש פינה בשיירה ארוכה ואיטית; רוב הלוחמים נסעו באוטובוסים ומיעוטם בזחל"מים.

בצומת ראש פינה שרר תוהו ובוהו. טנקים בודדים, שיצאו ממחסני החירום במחנה פילון, שעטו בדהרה לעבר הרמה, בזוגות, בשלשות, ללא סדר. היו אלה יחידות המילואים הראשונות שהוזעקו לבלום את השריון הסורי שהצליח לפרוץ לדרום רמת-הגולן. מטוסים חגו בשמים והשליכו אשכולות של נורי תאורה. טילים נגד-מטוסים זינקו בשריקה מחרידה אל-על מהרי צפת. מטוס סורי התפוצץ ברקיע כמו זיקוקין די-נור. ראש פינה הואפלה. רעש שרשרות הטנקים,

שחרשו את הכביש, החריש אוזניים. אמבולנסים נעו לקול יללת צופרים. הכול נראה לי כמו מחזה סוריאליסטי מעולם אחר.

חינוי בחורשה לצד הכביש הראשי לא הרחק מתחנת המשטרה ששכנה במצודת הטיגרט, שכנו הבריטים בעת המרד הערבי. בשעה שהמפקדים והלוחמים עסקו בארגון ציוד הלחימה על הזחל"מים, ניסיתי לדלות פירווי מידע משידורי החדשות שנשמעו במקלטי הרדיו של האוטובוסים. ערפל הקרב היה סמיך, אבל הדי הקרבות שהגיעו מרמת-הגולן לא הותירו בליכי ספק, כי נקלענו בהפתעה גמורה למלחמה כוללת.

בשעה 22:00 החלה קבוצת-פקודות חטיבתית במשטרת ראש פינה, שבה השתתפו המח"ט, אל"ם אמיר דרורי, מג"ד 51, סא"ל יודק'ה פלד, מפקדי הפלוגות שלו, מ"פ הסיירת סרן שמריהו ויניק, קצין קישור ארטילרי, סגן רון חקלי, שהיה מפקד סוללה בגדוד חת"ם 334, וחלק מקציני מטה החטיבה. המח"ט סיפר לנו, במילים מדודות ובקול שקט, כי הסורים תוקפים בכל רמת-הגולן, וכי הקשר עם מוצב החרמון הישראלי נותק מאז שעות אחר-הצהריים. במוצב נמצאו מחלקה מגדוד 13 ועשרות רבות של אנשי אמ"ן וחיל האוויר, והיה חשש לגורלם. הוא הסביר, שהגדוד והסיירת ינועו על זחל"מים לעבר החרמון דרך נווה אטי"ב ומג'דל שמס, כדי לחלץ את הנצורים. מהנדס ממשרד הביטחון, ששימש כמפקח בנייה על בניית המוצב מחדש, והוזעק על-ידי המח"ט, ניסה להסביר לנו באמצעות תרשימים הנדסיים כיצד בנוי המוצב על מפלסיו השונים. המבנה היה מורכב מדי מכדי להבינו בתדריך הקצר. הוא סיפר לנו גם על עבודות חפירה שהתבצעו לאורך ציר הכביש העולה למוצב לצורך הנחת כבל טלפון. שעת חצות חלפה והזמן דחק בנו. היינו קצרי סבלנות. רצינו כבר לצאת לדרך.

ב-7 באוקטובר בשעה 1:50 יצאנו מראש פינה ונענו בשיירה שכללה את זחל"ם המח"ט, זחל"ם מג"ד 51 ופלוגות א' וב' על 15 זחל"מים, סיירת גולני על 8 זחל"מים ותאג"ד המפח"ט באמבולנס. פלוגה ג' והפלוגה המסייעת של גדוד 51 נותרו בראש פינה בפיקוד הסמג"ד. פלוגה ד' (טיירוניס) שלו נשלחה לאבטח את גשרי הירדן כדי למנוע נחיתות אפשריות של קומנדו סורי במסוקים. התקדמנו צפונה לעבר קרית-שמונה. היה זה לילה חשוך. בקרית-שמונה עמדו אזרחים לצד הכביש, נופפו לנו בידיהם ואיחלו לנו הצלחה. חלפנו על פני הקיבוצים דפנה ודן שהיו שרויים בעלטה. לאחר כמה דקות התחלנו לטפס מהבניאס בכביש המתפתל לעבר נווה אטי"ב. החרמון התנשא מעלינו כגוש שחור ומאיים.

בסביבות השעה 4:00 עצרה השיירה. התנהלו חילופי דברים בקשר. לימים התברר לי, שכמה דקות קודם לכן העיר מפקד אוגדה 36, תא"ל רפאל (רפול) איתן, שפיקד זה שעתיים על רמת-הגולן, לאלוף הפיקוד, האלוף יצחק חופי, כי מח"ט גולני עלול להיכנס להתקפה ביום על החרמון והציע לשקול מחדש את ההתקפה. האלוף חופי מסר מייד ערכון לרמטכ"ל לגבי המצב הקשה ברמת-הגולן וטען, שמח"ט גולני לא יגיע לפני שיעלה האור ולכן אין טעם להעלותו לחרמון משום שהוא עלול להיתקע שם. האלוף העדיף שמח"ט גולני ייערך מול ציר פריצה אפשרי בגזרת חדר-מסעדה

כדי למנוע פריצה של כוחות סוריים. בשעה 3:55 אישר הרמטכ"ל לאלוף חופי לפנות לפני אור ראשון מוצבים, שהיתה סכנה כי יישארו מכותרים, ולנסות לייצב קו גם אם הדבר כרוך בויתורים. הוא אישר שלא להעלות את חטיבת גולני לחרמון.

לאחר שקיבל את אישור הרמטכ"ל, הורה אלוף הפיקוד לעצור מייד את התקדמות כוח מח"ט גולני לעבר החרמון. במקום זאת הורה לו לחסום את הצירים היורדים מהגזרה הצפונית, לפי קביעת רפול. כאשר התקבלה הפקודה שלא לעלות לחרמון, היינו כבר ליד מושב נווה אטי"ב. אל"ם דרורי, שלא היה מודע למצב הלחימה ברמת-הגולן, ניסה לערער על הפקודה משום שהניח כי עדיף לתקוף מהר ככל הניתן את הכוח הסורי בחרמון בטרם יספיק להתארגן. ערעורו נדחה והתחלנו לנוע בחזרה דרך גשר סער בציר הכביש הפתלתל עין-פית-זעורה לעבר הכפר מסעדה. לפני אור ראשון של 7 באוקטובר התפרסנו בין בתיו של הכפר הדרוזי מסעדה.

עם בוקר, כשהכול נראה שקט ניתנה פקודה לנוע ולהתארגן להגנה בתוך הכרמים הצופים על בקעת יעפורי וברכת רם. נאמר, שאנחנו נהיה קו שני למוצבים שעדיין החזיקו מעמד ובהם נלחמו לוחמי גדוד 13. כוח מסיירת גולני, בפיקודו של ויניק, נע על גבי זחל"מים לעבר קו המוצבים. טנקים בודדים מחטיבה 188 נעו בין המוצבים וסייעו לפי הצורך.

בשעה שנערכנו בין הכרמים התחילה הפגזה אדירה של מרגמות סוריות כבדות. קציני תצפית סורים, שהיו ממוקמים כנראה בחרמון, כיוונו את האש. נצמדנו אל גדרות הבזלת, והתפללנו שהפגז לא ינחת עלינו. הפגזים נחתו לקול יללות מפחידות, ורסיסים התעופפו לכל עבר. היתה הרגשה של חוסר אונים. לא ניתן היה להשיב אש לשום מקום. לאחר כשעה פסקה האש. לא היו נפגעים. כוח קטן מהפלוגה של דובי נקרא לאבטח טנקים בקדמת המוצבים 104 ו-105. שעטנו מזרחה, אולם התברר שהסיירת כבר מסייעת לשני המוצבים ושכנו לאזור גשר סער.

בסביבות השעה 11:00 זיהו לוחמי מוצב 103 כמה עשרות חיילים סורים יורדים בטור מכתף החרמון לפאתי מג'רל שמס. לימים התברר, שהיו אלה ככל הנראה חיילי מחלקת הסיור של גדוד קומנדו 183, שהגיעו מכיוון חדר והתמקמו מבעוד לילה בגבעה שסומנה במפות כנקודת גובה 1614. הם נצפו נכנסים לבתים כדי להצטייד באוכל ובמים. חיילי המוצב פתחו לעברם באש מקלעים. הסורים השיבו באש והסתערו לעבר המוצב. תוך כדי הלחימה התקרבו הסורים לטווח של כ-100 מטרים מגדרות המוצב. מחשש שמלאי תחמושת המקלעים במוצב הולך ואוזל, ביקש מפקד המוצב, סגן יעקב בורובסקי, סמ"פ פלוגת החרמון, שפלוגתו היתה פרוסה במוצב החרמון ובמוצבי גזרת מסעדה, סיוע ממפקדת הפלוגה במסעדה, אך רק לאחר כמה שעות נשלחנו, פלוגה ב', על זחל"מים כדי לסייע למוצב. בדרכנו למוצב נתקעו שלושה זחל"מים בסימטאות הכפר בשל תקלות מכניות, ובינתיים ניתקו הסורים מגע והחלו להעפיל בחזרה במעלה כתף החרמון.

לאחר חבירה למוצב וקבלת פרטים על האירוע מבורובסקי, אירגן דובי את הפלוגה והתחלנו לטפס לאט-לאט במעלה השביל המוביל

לגבעה 1614. נענו בפריסה רחבה מוכנים להיתקלות בחיילים הסורים. העיניים בלשו לכל עבר, אך דבר לא נראה. בשלבי הסריקה הראשונים הצטרף אלינו גם המג"ד, אך לאחר זמן קצר עזב אותנו וחזר לצומת מסעדה. בשעות אחר-הצהריים המאוחרות הגענו למרחק של כ-800 מטרים מגבעה 1614 ומכיוון שלא נתקלנו בסורים, קיבל דובי אישור מהמג"ד להפסיק את הסריקות ולשוב לכפר. למקרה שחיילים סורים ישבו לכפר במהלך הלילה נשארה הפלוגה במרכז הכפר. ההנחה, המוטעית בדיעבד, היתה שהסורים שירדו לכפר כדי להצטייד במים הגיעו מאזור מוצב החרמון הישראלי. מכיוון המוצב נשמעו כל הזמן הדי ירי. זיהינו על נקלה את צרורות העוזי המוכרים. בתחושת תסכול הנחנו, שחיילינו נלחמים שם על נפשם, ואילו אנחנו יושבים בחוסר מעש. רצינו לעלות ולסייע להם, אך הפקודה טרם ניתנה.

ממרכז הכפר נפרשה כל רמת-הגולן לנגד עינינו כאילו על כף היד. מבנים של מטוסי סקיהוק הגיחו בגובה נמוך מכיוון מערב, וטסו לעבר הכוחות הסוריים, שהתקדמו בתוך ענני אבק אין-סופיים. טילי קרקע-אוויר סוריים זינקו אל-על כמו לשונות של נחשים ארסיים. המטוסים נסקו בבת אחת ככל כוחם. ממש הזדקרו באוויר בניסיון נואש לחמוק מן הטילים. עקבנו במתח אחריהם, אך הטיל מהיר מן המטוס. בזה אחר זה התפוצצו מטוסינו באוויר. לעיתים נפתחה חופת מצנח לבנה ומתחתיה התנודד חסר אונים טייס, ומייד נורתה לעברו אש נותבת חסרת רחמים. המראות היו קשים. היינו מזועזעים מהירי הנתעב לעבר הטייסים הצונחים. הזעם התגבר, וחוסר היכולת לפעול תיסכל אותנו יותר ויותר. הלילה ירד. בזחל"ם ישבנו דובי המ"פ, סרן אפי שניאור, מ"פ לשעבר בגדוד 13, כמה חיילים ואני. הקור חדר לעצמות. התכסינו בשמיכה אחת והתחממנו בספורי חוויות.

עם עלות השחר כ-8 באוקטובר הבחין בורובסקי בשתי דמויות שניסו לעבור את גדרות המוצב שעליו פיקד. נורו יריות אזהרה, והן הרימו ידיים. התברר, כי היו אלה סגן מיכה לנדסמן, מפקד יחידת חיל האוויר במוצב החרמון, ותצפיתן במילואים, משה אברהם, שהיו חלק מקבוצה של שבעה-עשר קצינים וחיילים, שהצליחו להיחלץ מן המוצב כ-6 באוקטובר בלילה. בדרכם, ליד הרכבל העליון, נתקלו בכוח חסימה סורי, שנחת בקרבת מקום בסביבות השעה 14:15. בחילופי האש נהרגו ארבעה חיילים, שניים נפצעו ונפלו עם שחר בשבי הסורים. חמישה מן הניצולים, חלקם פצועים, הצליחו להגיע לרכבל התחתון וחברו עם המחלקה מפלוגת החרמון שהחזיקה את המקום ועם מחלקת טנקים, שחברה לשם בערב הקודם. ששת האחרים נחלצו משם והגיעו בדרכים שונות לקו כוחותינו. שלושה מהם - לנדסמן, אברהם ואפרים שבת, חייל מיחידת חיל האוויר - תעו על כתף החרמון עד שנתקלו כ-7 בחודש בחיילי הקומנדו הסורי שהתמקמו בגבעה 1614. שבת, שנפרד מחבריו, נלכד על-ידי הסורים והוצא להורג. השניים האחרים הגיעו, כאמור, בשחר 8 בחודש למוצב 103.

למח"ט גולני, שהוזעק למוצב על-ידי בורובסקי, סיפרו הניצולים התשושים, כי לדעתם יש עדיין עשרות חיילים נצורים המסתתרים

בתוך המוצב, וכי הסורים נמצאים רק בחצר המוצב. בשעה 6:47 התקשר המח"ט באלחוט לאלוף הפיקוד, מסר לו עדכון על הניצולים שהגיעו למג'דל שמש וביקש אישור לתקוף בחרמון. אלוף הפיקוד אישר את ההתקפה. משניתן האישור לתקוף, החליט המח"ט, בהתייעצות עם מג"ד 51, כי הכוחות שיבצעו את ההתקפה יהיו כדלקמן: גדוד 51 בהרכב חפ"ק מג"ד, פלוגה ב' ותאג"ד; גדוד 17 בהרכב חפ"ק מג"ד ועוד שתי פלוגות קורס מ"כים; שני טנקים מתוך המחלקה של גדוד 71 בפיקוד הסמ"פ, סגן דוד תאני, שסופחה

בסביבות השעה 7:30 ערך המח"ט תדריך חפוז למג"ד 51, למג"ד 17 ולמפקדי הפלוגות שלו, לסמ"פ סיירת גולני ולמ"מ הטנקים. התדריך התקיים ליד הגשר הכפול שמעל לנחל סער. בתדריך, שנמשך כעשר דקות, הסביר המח"ט, כי גדוד 17 יתקדם על זחל"מי בציר הכביש לעבר המוצב הישראלי כשבראש הטור יובילו שני הטנקים, ואילו גדוד 51 המוקטן, יחד עם מחצית מן הסיירת, ינועו ברגל על ציר הרכס של כתף החרמון המוביל למוצב הישראלי. רוב התדריך עסק במבנה המוצב. למפקדים נאמר, כי הכוח הראשון שיגיע

תדריך למפקדי גולני לפני הבקעה לשטח סוריה

לחטיבה וחפ"ק המח"ט. למח"ט היה ברור, שלא יעמדו לרשותו סיוע אווירי או סיוע ארטילרי. בסביבות השעה 7:00 עידכן המח"ט בקשר את מג"ד 17, סא"ל דובי דרור, על היציאה להתקפה והורה לו להגיע לגשר נחל סער עם שתי הפלוגות שלו, שהתפרסו יום קודם לכן לאורך הכביש שבין בוקעתא למסעדה.

יורק'ה, שכבר היה מעורב על היציאה להתקפה, החליט, בהתייעצות עם המח"ט, שפלוגה א' שלו תישאר במשימת החסימה שלה בצומת מסעדה והכפיף אליה את הטנק השלישי של מחלקת הטנקים. כמו כן התכוון המח"ט להשאיר בצומת מסעדה את מחצית סיירת גולני בפיקוד הסמ"פ, סגן שאולי לב, אך בעצת מפקד הסיירת הקודם, רס"ן יעקב מנדלסון (מגדי), שצורף לחפ"ק המח"ט, הוחלט, שמחצית הסיירת תצורף לגדוד 51 בתנועה הרגלית. לדובי, מ"פ ב', ששהה עדיין עם פלוגתו במרכז מג'דל שמש, הורה המג"ד להמתין עם פלוגתו ביציאה המערבית של הכפר ולהצטרף לטור החטיבתית.

למוצב יקבל עליו את משימת טיהורו. לפתע החלה הפגזה סורית והתדריך נקטע. המח"ט הורה למפקדים לעלות על הזחל"מים ולהתחיל לנוע. בשל הרצון לעלות מהר ככל הניתן לא תיזכרו מפקדי הפלוגות את הלוחמים על מהות משימתם. למפקדי הכוחות לא היה כל מידע על האויב, הסד"כ שלו, מיקום עמדותיו, כלי הנשק שלו וכדומה. לחטיבה לא הוקצה סיוע ארטילרי ולא סיוע אוויר.

הזחל"מים שקיבלנו ממחסני החירום היו מזוודים למחצה ובמצב טכני ירוד. חסרו בהם מקלעי 0.3 אינץ', מקלעים כבדים 0.5 אינץ', ערכות מדידים, תחמושת למקלעים ובמיוחד כנות למקלעים, כך שלא ניתן היה להציב אפילו את מקלעי המא"ג האורגניים של הפלוגות. בזחל"מים לא היו ארגוני פעולה למא"גים. למעשה, ברשות כל מא"גיסט היתה רק תחמושת הפק"ל שלו - 1,500 כדורים - ועוד כמה ארגזים לכל זחל"ם, שאותם השיגו הלוחמים באופן פרטיזוני. לגדוד 17 היו חסרות פצצות רנ"ט; הוא יצא ללא תאג"ד אורגני;

מימין, מחלקה שנייה בטור מדורג משמאל ומחלקה שלישית התפצלה בין שני הטורים. נעתי באחד הטורים סמוך למ"פ. תאג"ד מלא בפיקוד סגן ד"ר סידי יחזקאל ועוד קשר, נע בסוף הטור הגדודי. לאיש מן המפקדים והלוחמים לא היה מושג היכן ערוך האויב העומד מולנו. לכולנו היה ברור שננוע במגמת סריקה של הרכס, כדי להגיע בסופו של דבר למוצב החרמון הישראלי, שבו ייתכן כי נצורים עדיין כמה עשרות חיילי צה"ל. מזג האוויר היה קריר, השמים היו מעוננים ונשבה רוח בינונית. מדי פעם חלף ענן נמוך שהסתיר את שדה הראייה. שאולי עצר מדי פעם וסרק את השטח עם משקפתו כדי לאתר חיילי אויב.

בשעה 9:45, לאחר כשעה וחצי של טיפוס במעלה התלול, כאשר

הגיע כוח החוד למרחק של כ-350 מטרים ממרגלות גבעה 1614, שמענו ירי מנשק קל. תפסנו מחסות בין הסלעים. ללוחמי הסיירת שהיו בחוד היה נרמה שהם נתקלו מימין. מכיוון שלא ראו מהיכן יורים עליהם, הם תפסו עמדות בין הסלעים וניסו לזהות את מקור האש. שאולי דילג לעבר החוד. מכיוון שחשב כי הם נתקלו בכוח סורי הנמצא בטווח קצר לפנינו, השליך רימון זרחן. לאחר שזה התפוצץ הסתער לפנינו לבדו, אך לא זיהה את האויב. לפתע חש שיורים לעברו. הוא פקד על חייליו להצטרף אליו, אך רק חלק מהם דילגו לפנינו. שאולי שלף את משקפתו וצפה לפנינו בניסיון לאתר מהיכן יורים עליהם.

יודק'ה ששמע את הירי, אך לא זיהה את מקורותיו, ביקש משאולי שיזהה לו מהיכן יורים. עברו כמה דקות עד ששאולי זיהה שהיריות

נורו מלפנים מהכיפות המסולעות של גבעה 1614, אם כי טרם נראו בבירור חיילי האויב. ממקומו בחפ"ק זיהה יודק'ה כמה חיילים סורים שדילגו בין הסלעים ושיפרו עמדות. מכיוון שהוא זיהה רק כ-10-15 חיילים סורים שדילגו בין הסלעים ומכיוון שלא ידע כי מולו נמצא גדוד סורי, הוא הורה לשאולי להסתער עם חייליו קדימה לעבר הסורים. שאולי השיב, כי אינו יכול משום שבינו ובין הסורים יש גיא עמוק ברוחב של כ-40 מטרים, המהווה שטח נחות הנשלט באש מלמעלה ועלול להיות מלכודת אש. הוא הבחין שהוא נמצא לבד מלפנים, והחליט לדלג לאחור כדי לבדוק מדוע אנשיו לא מצטרפים אליו. אז התברר לו, שאנשיו אינם יודעים מהיכן יורים עליהם וכמה מהם כבר נפצעו.

באותה העת הורה יודק'ה לדובי לקדם את פלוגתו לפנינו. האש

בחל"מים כמעט שלא היו מכשירי קשר קבועים, למעט מכשירי קשר נישאים מסוג מ"ק 25. לפיכך, בעת היציאה לקרב לא פעלו פלוגות גדוד 17 בשתי רשתות פלוגתיות וברשת גדודית, אלא כל כוחות הגדוד פעלו ברשת הקשר הגדודית.

אף אחד לא ידע אז, כי באזור המוצב והרכסים שממערב לו כבר היה פרוס אותה עת גדוד צנחנים 82 הסורי מצויד במקלעים, במטולי אר-פי-ג'י, בתותחים ללא רתע, ברובי צלפים ובמוקשים. קל וחומר שאיש לא ידע על גדוד קומנדו 183, שהיה ממוקם במעלה כתף החרמון בגבעה 1614.

זחל"מי החטיבה חלפו בשיירה ארוכה ברחובות מג'דל שמס. הצטרפנו לשיירה כשאנו מותירים מאחורינו את שלושת הזחל"מים

התקועים. באחד העיקולים, שבו חוצה שביל הרכס את הכביש, עצרנו והתארגנו לתנועה רגלית. בסביבות השעה 8:15, ממש לפני תחילת התנועה הרגלית, תידרך יודק'ה את דובי ואת שאולי כאשר למשימה, לציר התנועה, לסדר התנועה ולסידורי הקשר. כל תעבורת הקשר התנהלה ברשת הקשר הגדודית, ורק למג"ד היה מכשיר נוסף ברשת החטיבתית. בעת הפריקה מהזחל"מים לא הורדו כל פק"לי הנשק המסייע של הפלוגה – ייתכן שבשל חוסר הבנה וייתכן שמפאת מחסור בלוחמים לשאתם.

התחלנו לטפס במעלה השביל. הסורים, שהבחינו כאמור בתכונה, המשיכו להפגיו את הציר ללא הבחנה. פגזים כתשו גם את בתי הכפר, אורחים דרוזים נפגעו, אך הכוחות לא התעכבו. אפי שניאור נראה מהסס, ולפתע החל לרוץ

וטיפס על הזחל"ם של מ"פ ב' בגדוד 17, סגן מודי בן-ש"ך, שנע באיטיות. קראתי לעברו והוא נופף לי בידו וחייד. זו היתה הפעם האחרונה שראיתי אותו בחיים.

כוח הסיירת, בפיקודו של שאולי ובהרכב 33 לוחמים, נע ראשון על השביל המטפס במעלה הרכס. את הכוח הוביל חוד בן שישה לוחמים, בפיקודו של סג"ם אבי סיימון. כוח החוד נע בפריסה רחבה על גב הרכס ממזרח לשביל, שעליו נע יתר הכוח בטור מדורג. במרחק של כמה עשרות מטרים אחרי כוח הסיירת נע חפ"ק המג"ד בהרכב הבא: מג"ד, הקמב"ץ, סגן רן גינוסר, שני קשרים ושני קצינים מסופחים – סרן אברהם חידו, סמג"ד 51 לשעבר, וסרן ירמיהו (ירי) נטל, מ"פ לשעבר בגדוד 12. פלוגה ב', בהרכב של 56 לוחמים, נעה כ-200 מטרים אחרי חפ"ק המג"ד כשמחלקה אחת נעה בטור מדורג

הסורית שנורתה לעבר כוחות הגדוד היתה אמנם דלילה, אך מאוד מדויקת בשל השליטה המוחלטת של גבעה 1614 על השלוחה המאורכת שעליה נפרסנו. כל מי שניסה להשיב באש, לצפות לפנים, או לנוע חש בשריקת הכדורים שכוונו לעברו. למעשה נלכדו כוחות הגדוד בשטח נחות ותחת אש מכוונת בלי שיכולנו לעשות דבר. משראה יודק'ה שלוחמי הסיירת אינם מסתערים לפנים, קרא אליו בסביבות השעה 10:00 את סרן חידו, ובשלווה האופיינית לו הורה לו לדלג לפנים ולבדוק מדוע הם לא עושים כן. חידו יצא מהמחסה והחל לדלג בקלילות לפנים, אך לאחר כמה צעדים ספג ארבעה כדורים בגופו ונפל פצוע בין הסלעים. יודק'ה הורה לשאולי להנחית מכת אש לפנים, ובחסות האש חילצנו את חידו לאחור לעבר המורד הדרומי של השלוחה, שם עצר התאג'ד שהחל לטפל בו.

כחצי שעה לאחר שחוד הסיירת נתקל בסורים, בשעה 10:15, נתקל בכוח סורי גם כוח החוד של גדוד 17, שנע עם זחל"מים ושני טנקים על הכביש מצפון ל"עיקול הטנק" (עיקול חד בכביש בין הרכבל התחתון לרכבל העליון). עד מהרה נפגעו לוחמים. במהלך הקרב, שנמשך עד השעה 14:30, נפגעו עשרות לוחמים, שפוננו בכלי רכב לאחר טיפול ראשוני בשטח. ראינו את החיילים הסורים יורים מעמדותיהם שבגבעה 1614 פצצות אר-פי-ג'יי-7 לעבר כלי רכב שפינו אותם מ"עיקול הטנק" במורד החרמון לעבר מסעדה, בעת שהם חלפו בעיקול הכביש החוצה את נחל גובתה מדרום לחניון האוטובוסים. בשל המרחק הגדול לא יכולנו למגינת ליבנו לעשות דבר כדי להפסיקם.

בשעה 10:20 החליט יודק'ה לשלוח את דובי לתקוף את הסורים באיגוף ימני, כלומר, לרדת מהשלוחה שעליה נמצאנו לעבר השביל המטפס ממג'דל שמש לגבעה 1614, לעלות עם השביל העולה בתוך ערוץ ולתקוף את הסורים מכיוון צפון-מזרח. מטרת האיגוף היתה לאפשר את חילוץ פצועי הסיירת מהשטח הנחות שבו נלכדו. הוא קרא לדובי אליו לחפ"ק והסביר לו את משימתו באמצעות מפת הקוד שעמדה לרשותו ותוך כדי הצבעה על השטח. בהתאם לפקודת המג"ד יצא דובי עשר דקות לאחר מכן לציר האיגוף עם שתי מחלקות; מחלקה שלישית נותרה במקומה יחד עם הסמ"פ, סגן אליעזר מיכאלי. הצטרפתי לכוח המאגף.

דובי הציב חוד חזק מלפנים והתחלנו לנוע בציר האיגוף. ירדנו מזרחה לדולינה מוארכת שבה נענו צפונה. כשהתחלנו לעלות לכיוון גבעה 1614 נורתה לעברנו אש מדויקת מהכיפות שמלפנים. כבר בדקות הראשונות נפצע אחד הלוחמים. מהמחסה שתפסתי בין הסלעים ראיתי את החיילים הסורים מדלגים מסלע לסלע. ניסיתי לירות לעברם, אך הטווח היה גדול מדי. רציתי לקרוא לחיילים שהיו לצדי ולבקש שיחפו עלי כדי לנסות לדלג לפנים, אך למרבה התסכול לא ידעתי את שמותיהם והם לא ענו לי. ייתכן שגם בשל הרוח והאש שנורתה עלינו הם לא שמעו אותי. הסורים ירו לעברנו אש מדויקת ומי שהרים את הראש נפגע מייד. דובי, המ"פ, שנפגע מריקושט ביד שמאל, קרא לאחד המ"מים, והורה לו למקם כוח רתק חזק עם שני מא"גים ולבצע איגוף שמאלי לעבר שלוחה גבוהה יותר, כדי שהוא יוכל לבצע הסתערות חזיתית. המ"מ לא הגיע לאן שנשלח.

הוא דיווח לדובי, כי כל הזמן יורים עליו וכי אינו יכול להגיע לשם משום שהוא צריך לצלוח ואדי עמוק. בכל פעם שהוא ניסה לעבור את הוואדי, ירו הסורים לעברו. דובי מסר ליודק'ה עדכון על המצב, וזה הורה לו לשוב על עקבותיו. בשלב הזה היו לכוח כבר שלושה פצועים. כשהתחלנו לחזור בציר האיגוף ניגש החובש הפלוגתי, אלברט חורש, לטפל באחד הפצועים, ספג כדור בגב ונהרג במקום. בשעה שנענו באיגוף הימני, ביקש יודק'ה בקשר מהמח"ט, שכבר הגיע ל"עיקול הטנק", שישלח כוח קטן מגדוד 17 מ"עיקול הטנק" במורד הרכס דרך גבעה 1802, כדי שינסה לרתק את הסורים מהשטח השולט על גבעה 1614 מצפון-מזרח. המח"ט שחשב על האפשרות הזאת עוד לפני שיצאנו לדרך, הורה למג"ד 17 להקצות צוות בפיקוד קצין. המשימה הוטלה על סמ"פ ב', סגן מוטי רוזנשטוק.

ענן נמוך, שכיסה לפתע את השלוחה, פגע בראות ולכן יכולנו לראות לטווח של מטרים בודדים בלבד. יודק'ה התקדם בחסות הערפל לפנים ופגש את שאולי, שחזר מעט לאחור ועידכן אותנו על יציאתנו לאיגוף ימני ועל ירידת הכוח של מוטי מ"עיקול הטנק". יודק'ה הורה לו לדלג לפנים בחסות הערפל את כל בעלי הנשק הארוך, כדי שישמשו בסיס אש לניסיונות האיגוף שלנו. שאולי תידרך את אנשיו, חילק אותם לכוחות רתק ואבטחת האגפים ופרס אותם בעמדות קדמיות יותר. ואולם, לאחר שהענן התפזר כעבור כמה דקות לוחמי הסיירת מצאו את עצמם אמנם בעמדות רתק טובות יותר, אך ללא יכולת להתקדם לפנים. בשלב הזה היו להם כבר שלושה פצועים. בשעה שהערפל התפזר נפצע לוחם רביעי קשה בראשו, ולא ניתן היה לפנותו לאחור. בשל הרוח העזה שנשבה באזור ראו הלוחמים, כולל אלה שירו מרובי קלצ'ניקוב, את הכדורים הנותבים שהם יורים מוסטים מנתיבם.

בינתיים חזרנו לשלוחה כשאנחנו נושאים את ההרוג והפצועים לתאג"ד. עד אז כבר הוכאו לתאג"ד ארבעה פצועים. כאן נתקלתי לראשונה בתופעה של לוחמים המתנדבים לפנות פצועים לאחור, אך נשארים ליד התאג"ד במקום לשוב לקו האש. הבחנתי שאחד המ"מים אינו שב למחלקתו ושאלתי אותו מה הוא עושה שם. הוא השיב, שהוא מאבטח את התאג"ד. הסברתי לו שעדיף שיחזור לפקד על חייליו והוא עשה זאת בחוסר רצון בולט.

משאישר יודק'ה לדובי לחזור על עקבותיו עם ארבעת הנפגעים, הוא הורה לשאולי להתארגן עם אנשיו ולתקוף את הסורים באיגוף שמאלי, אך זה הודיע לו שבשל מחסור בתחמושת ובשל הפצועים שהיו לו, אינו יכול לבצע זאת. במקום זאת שלח יודק'ה את סרן נטל עם המחלקה השלישית של פלוגה ב' יחד עם הסמ"פ מיכאלי כדי לבצע התקפה באיגוף שמאלי על גבעה 1614. הכוונה היתה, שהכוח הזה ירד מהשלוחה מערבה, ינוע על שפת המצוק וינסה לתקוף את הסורים מדרום-מערב בחסות מכת אש ועשן ממרגמות 52 מ"מ, שינחיתו אנשיו של שאולי. הכוח של נטל, שיצא לדרך בסביבות השעה 12:00, הצליח להגיע בלי להתגלות עד למורדות המערביים של גבעה 1614, אבל אז גילה שבינו ובין הסורים מפרידה דולינה עמוקה. בעת שנטל ניסה לצפות על השטח כדי לאתר נתיב התקדמות מוסתר, הוא נפגע מכדור בראשו ונהרג במקום. כאותו השלב הודיע

שאוּלִי, שהתחמושת שלו הולכת ואוזלת ולכן יתקשה לתת מכות אש לחיפוי. יודק'ה הורה בקשר לסמ"פ מיכאלי לתפוס פיקוד ולנסות לתקוף את הסורים, אך מיכאלי טען, כי אינו יכול לבצע זאת משום שמעבר הדולינה העמוקה תחת אש אינו אפשרי. בסביבות השעה 13:00 נאלץ יודק'ה בסופו של דבר להורות למיכאלי לפנות את גופתו של נטל לכביש ולחזור למקום שממנו יצא. באותה שעה הודיע רובק'ה הסמח"ט ליודק'ה ברשת הקשר החטיבתית, שהוא יכול לקבל דרכו סיוע ארטילרי.

בשעה שניסינו לאגף את הסורים - תחילה מימין ולאחר מכן משמאל - ללא הצלחה, ירד הכוח של מוטי מ"עיקול הטנק" במורד השלוחה ותקף את גודר 183 הסורי מעורפו. הכוח, שמנה שישה-עשר לוחמים, תודרך לפני צאתו לדרך על-ידי המח"ט אישית. הוסבר לו, כי גודר 51 נתקל בסורים וכי עליו לתקוף אותם מאחור, כדי לסייע לו לפתוח את ציר הרכס. לאחר שהמח"ט הסביר לו על מפה את מיקום האויב ואת המיקום של גודר 51 ונתן לו את תדר הגדוד, החל מוטי לנוע במורד הרכס. מוטי, שמעולם לא היה בחרמון קודם לכן, תידרך את לוחמיו והחל לנוע לקראת מגע כשהוא נע בחוד הכוח. מרי פעם הוא צפה לפנים עם המשקפת כדי לאתר את הסורים. כאשר הגיע לכיפה שבין גבעה 1802 וגבעה 1614 הוא זיהה מטווח של כ-500 מטרים עשרות חיילים סורים שוכבים בעמדות עם הגב אליו. חלקם דילגו בין הסלעים. החיילים הסורים לבשו בגדים מנומרים וחבשו קסדות. הם התמקמו על המדרון האחורי של גבעה 1614 וגם על הכיפה שמעליה. הם היו פרוסים על כמה כיפות ודילגו לפנים ולאחור. בשלב הזה כבר שמע מוטי את חילופי האש ביניהם ובין גודר 51 וברשת הקשר שמע את הפקודות שיודק'ה נתן לכוחות שלו ואת חילופי הרברים ביניהם. מוטי הבין, שאנחנו במצב קשה. לפני שדיווח ליודק'ה שהוא רואה את הסורים, מיקם את הכוח בעמדות אש, בעיקר את הרובאים, את שני המא"גיסטים ואת המרגמה 52 מ"מ ופתח באש מבוקרת לעברם.

עד מהרה הבחינו מוטי ולוחמיו בעשרות חיילים סורים שנפגעו. חלקם נגררו למחסות על-ידי חבריהם. כאשר הבינו הסורים, שהם סופגים אש מאחור, הם החלו לארגן כוח שינוע לעבר הכוח של מוטי באיגוף דרך ערוץ שמצפון לגבעה 1614. הם מיקמו כוח רתק גדול של לפחות עשרה רובאים ומקלענים, שירה לעברו ואז החלו לבצע איגוף שמאלי לעברו עם כוח של כשלושים לוחמים. השעה כבר היתה 12:45. מצליפות הסורים נפגעו בכוח של מוטי שני לוחמים: מנחם פרלמן, שנפגע בחזהו ובורעו, ומיכאל שטרקשל, מקלעוניסט, שנפגע מכדור במצח. החובש המחלקתי, סמל רוני יחזקאל, זינק אל פרלמן תחת אש, גרר אותו למחסה והחל לטפל בו. החובש השני שהיה בכוח, רב"ט יהודה קוזי, זחל אל שטרקשל שנפל למדרון קדמי כדי לטפל בו, אך הבחין מייד שהוא מת. כל ניסיון לחלצו גרר מכת אש מדויקת מהסורים. מוטי מיקם כוח רתק לעבר הסורים, פתח רימון עשן וקפץ עם עוד לוחם לעברו בניסיון לחלצו, אך בשל האש הכבדה והמדויקת שנורתה לעברם הם לא הצליחו לחלצו משום שגופתו נלכדה בין הסלעים. האש סיכנה את השניים ומכיוון שהיה ברור להם ללא ספק שהוא מת, החליט מוטי שאינו

יכול לסכן עוד חיילים כדי לחלצו. בשלב הזה, כשלכוח היה כבר הרוג ופצוע קשה, ערך מוטי את הכוח להגנה היקפית. הסורים הסתערו על הכוח של מוטי פעמיים, אך נהדפו, אבל תחמושת הלוחמים החלה לאזול. בשטח הסלעי מסביבם נשמעו קולות החיילים הסורים שניסו לאגוף אותם. בכל פעם שזוהתה הסתערות העביר מוטי את המא"גיסט, טל דקל, לאגף המותקף וזה הניס באישו את המסתערים עד שנפגע מכדור בחזהו. החובש יחזקאל זינק אליו והחל לטפל בו תחת אש. בשלב מסוים נפגע גם מוטי קלות בכתפו מפצצת אר-פי-גי-7 שנורתה לעברו. לאחר כמה דקות התאושש מוטי ואיגן את הכוח לקראת ההסתערות השלישית של הסורים. גם הפעם איפשרו הלוחמים לסורים להתקרב לעברם וכרגע האחרון התרוממו ונתנו מכת אש מלווה בזריקת רימונים. מעברם של הסורים נשמעו זעקות הנפגעים. מוטי דיווח בקשר על מצבו למח"ט וזה אישר לו לשוב ל"עיקול הטנק". מכיוון שמוטי היה פצוע והיה צריך לשאת הרוג ושני פצועים על כל ציודם במעלה התלול של כתף החרמון, והיו לו רק שתי אלונקות ושנים-עשר לוחמים כשירים, נשלח לעזרתו מ"מ מפלוגתו עם חמישה לוחמים נוספים ואלונקה. לאחר שחבר לכוח של מוטי התארגן הכוח המשולב לתנועה במעלה הרכס. בשלב הזה בוצע ניסיון נוסף לחלץ את גופתו של שטרקשל, אך נכשל בשל אש מדויקת של הסורים. מוטי ביקש מהמח"ט אישור להשאירו בשטח משום חילוצו עלול לסכן חיים של אחרים וקיבל זאת. פעולתו של הכוח של מוטי והסיוע הארטילרי שניתן לנו בהמשך תרמו ללא ספק תרומה מכרעת לנסיגת הגדוד הסורי שחסם את דרכנו.

בסביבות השעה 14:00 היינו עדיין רתוקים למקומנו. השמים התקדרו בעננים והשמש נעלמה. התחיל להיות קר. לא היה לנו ציוד חם. היינו לבושים רק בבגדי העבודה. שכבתי מאחורי סלע ללא מעש ורעדתי. קיוויתי שזה מקור ולא מפחד. לא יכולתי להשתלט על הרעד. בשעה 14:30 החלה סוללת תומ"ת 155 מ"מ מגדוד 334 לירות לטובתנו. הטיווח והתיקונים לאש נעשו על-ידי יודק'ה אישית ברשת החטיבתית בתיווך הסמח"ט, שהיה ממוקם בתל שיבן, ושוחח עם מפקד הסיוע ברשת שלו. בחסות האש הארטילרית הצליחו לוחמי הסיירת לצאת מהשטח המוכה אש מזרחה כשהם מחלצים את כל שמונת נפגעייהם לתאג"ד, שהיה ממוקם עדיין בקצה הדרומי של השלוחה. בשלב ההיחלצות לאחור השליכו לוחמי הסיירת רימוני עשן למיסוך עצמי והשאירו שני לוחמים ברתק כעקב לאחור. לאחר שיודק'ה קיבל דיווחים הן משאוּלִי והן ממוטי, שהם מבחינים בנסיגת הסורים מגבעה 1614 מזרחה בשל הארטילריה שנחתה עליהם ובשל הירי היעיל של כוח מוטי, החליט יודק'ה לתקוף את הסורים באיגוף שמאלי בחסות האש הארטילרית.

באותה שעה הוא הורה לדובי להתארגן לתנועה עם כל מי שעומד לרשותו, בכלל זה לוחמי הסיירת. אותי מינה יודק'ה למפקד התאג"ד וכוח האבטחה שהיה לידו והורה לי לרדת עימו לעבר הכביש. באותה שעה טופלו כבר בתאג"ד שנים-עשר פצועים, אחד מהם פצוע קשה בראש מהסיירת, סמ"ר נמרוד בין, שנפטר לאחר מכן מפצעיו. כמו כן היתה מונחת שם גופתו של החובש הפלוגתי, אלברט חורש. נערכנו לירידה. אבי סיימון, קצין מהסיירת, שנפצע מכדור בידו,

עזר לי לשאת את חידו, ששכב על אלונקה כשאינפוזיה מחוברת אליו. לפני שזזנו לחש לי חידו: "המסמכים שלי נותרו במקום הפציעה, תדאג שימצאו אותם." הודעתי על כך בקשר ליודק'ה, וזה כדיבורו האיטי הרגיע אותי: "יהיה בסדר."

בחסות האש הארטילרית החלה פלוגה ב' לנוע באיגוף שמאלי ותוך כדי התנועה הצטרפו אליה שלושה לוחמים מהסיירת, שהצטיידו בתחמושת מחבריהם שנותרו מאחור. בפקודת המג"ד מיקם דובי רתק רחוק בפיקוד המ"מ, סג"ם יואל יפת, שכלל מקלע מא"ג, מרגמה 52 מ"מ וכמה לוחמים נוספים. הרתק הזה התמקם במקום שבו היו ממוקמים קודם לכן לוחמי הסיירת. בשלב התנועה באיגוף נעו בחוד שלושת לוחמי הסיירת ומייד אחריהם כוח נוסף בפיקוד סג"ם מרדכי רוטנברג, אחריהם המ"פ, הקשר שלו וחפ"ק המג"ד. יתר הפלוגה נעה מאחור. בשלב ההתקרבות לכיפה המערבית נפלו פגזי הארטילריה קרוב לכוח ויודק'ה עצר את ההתקדמות.

כשחדלה ההנחתה הארטילרית המשיכה הפלוגה להתקדם תוך השארת כוח רתק ימני נוסף כדי לחפות על מעבר הגיא העמוק. כוח הרתק התמקם במקום שבו נהרג קודם לכן סרן נטל. מעבר הגיא וההשתלטות על הכיפה המערבית עברו ללא התנגדות.

הכוח המשיך לסרוק באיטיות את הרכסים כשהוא מתקדם מזרחה בשטח

לוחמי סיירת גולני מבניעים את כוח החסימה הסורי בקרב לכיבוש החרמון

הוא ראה אותנו, עצר ופתח לעברנו באש ממקלע כבד. נשכבנו בין הסלעים וגוננו על הפצועים, "הוא חושב שאנחנו סורים", חלפה במוחי המחשבה. הוצאתי מטפחת לבנה והתחלתי לנפנף בה. האש פסקה. קמתי וצעקתי לעברם: "אל תירו, גולני, גולני." הנגמ"ש המשיך לנסוע כלפי מעלה. בשעה 15:15 הגענו סחוטים לכביש. הנחנו את האלונקות לצידו. עצרתי אמבולנס שעבר במקום ופקדתי עליו לאסוף את הפצועים. הוא העמיס אותם, והתחיל לתמרן על הכביש כדי להסתובב לאחור. ממש באותו רגע הגיח מיג סורי מכיוון מערב, מעבר לרכסי הר דב, וירה לעברנו רקטות שהתפוצצו בסלעים שמאחורינו. המיג יצא מהצלילה, נסק מזרחה והופל על-ידי מטוס שלנו.

בסיומו של הקרב, לאחר שניתנה פקודת הנסיגה, עמדתי על הכביש וצפיתי בלוחמי הגדוד והסיירת היורדים מן הרכס לעבר נקודת הריכוז בחניון האוטובוסים. המראה הזכיר לי סרט על נסיגת צבאו של נפוליאון

מרוסיה. החיילים ירדו ללא סדר מן ההר, חלקם חבושים, נשקם מונח על כתפיהם ברישול, זה תומך בחבר וזה מדדה על רגליים פצועות; ראשי הלוחמים היו שמוטים ועיניהם כבויות, הלב כבד.

כל אותן שעות ניהלו שתי הפלוגות של גדוד 17 קרב עקוב מדם ורצוף גילויי גבורה מול חיילי גדוד צנחנים 82 הסורי ליד הרכבל

העליון. פלוגת קורס המ"כים של סיירת גולני, בפיקודו של סרן יעקב סלע, שהתקדמה רגלית מ"עיקול הטנק" על ציר הרכס לעבר גבעה 2072, ככוח אבטחת אגף, נתקלה בכוח סורי קדמי וניהלה עימו קרב אש מטווחים של מטרים בודדים. רוב הכוח הסורי הושמד, אך בקרב נהרגו ארבעה לוחמים ותשעה נוספים נפצעו, בהם המ"פ. ארבעת החללים הושארו בשטח, בשל אי יכולת לפנותם מחמת האש. הסורים שמצאו את גוויותיהם מוטלות בשטח לאחר הקרב, קברו אותן ליד הרכבל העליון. המג"ד, דובי דרור, נהרג כבר בתחילת הקרב, לאחר שקפץ מהזחל"ם שלו כדי לזרז פינוי מחרוזת מוקשים שהניחו הסורים מצפון ל"עיקול הטנק". גם קצין המודיעין הגדודי, סגן שי פלטי, נהרג לאחר שפינה במיידיו את המוקשים. בזחל"ם המח"ט נפגע בחזהו הקש"א, סגן רון חקלי, שעמד חשוף וצפה על הקרב ונהרג במקום. גם הרופא החטיבתי סרן ד"ר שרגא מיכלום, והקמב"ץ סרן יועד זליבנסקי נפצעו ופגנו מהשטח.

מודי בן-ש"ך, שהמשיך לנוע על הכביש עם מחלקה מפלוגתו על שני זחל"מים ושני טנקים, נתקל בחסימה סורית מצפון לרכבל

המבותר בין הסלעים הגבוהים תוך השארת חיפויים קרובים ותוך כדי הסתערות. בסביבות השעה 15:00 נפתחה לפתע לעבר הכוח אש מטווח קצר מאוד. דובי ולוחמיו הסתערו לפנים בחיפוי הדדי. דובי נפגע מכדור בקסדה והועף לאחור. כעבור זמן קצר התעשת, זחל קדימה ותפס מחסה מאחורי סלע. כשעמד לצאת מאחוריו כדי להסתער, נפגע מכדור בכתף ימין. שלושה לוחמי סיירת שהיו לידו זיהו את הקצין הסורי שירה בו וניהלו איתו קרב רימונים ואש מטווח של מטרים בודדים עד שחיסלו אותו. יודק'ה, שנמצא כ-30 מטרים מאחור, זינק מייד לפנים ופיקד על המשך ההסתערות, שבה חוסלו עוד כמה חיילים סורים. את דובי חבש הקמב"ץ, רן גינוסר.

בשעה שפלוגה ב', בפיקודו של המג"ד, סרקה את הכיפות המערביות של גבעה 1614, התחלתי להוביל את התאג"ד והפצועים במורד הרכס. נשאנו את הפצועים בין הסלעים הענקיים. למטה, על ציר הכביש, עלו וירדו משאיות אזרחיות מגויסות, מלאות נפגעים. קולות ירי נשמעו ממעלה החרמון. בערך באמצע המדרון בדרך לכביש האספלט ראינו נגמ"ש של כוחותינו נוסע לאיטו על הכביש.

269 נהרגו קצין ולוחם. אחר-הצהריים התבקשתי להביא את שני הטייסים הסורים שנשבו לחפ"ק של רפול, שנמצא מדרום לתל שיבן. רפול ניצב על זחל"ם הפיקוד, זיפי זקן עיטרו את פניו, כובע אוסטרילי היה מונח על ראשו וידו היתה חבושה. פצצות מרגמה נפלו מסביב, השבויים נמסרו ואנחנו חזרנו לתל שיבן. למחרת, יום ד', 10 באוקטובר, דילגנו לשטח היערכות ביער סביב שם נפגשתי לראשונה עם רובק'ה. הוא צירף אותי מייד אליו לסייע לו בריכוז הכוחות לקראת ההבקעה לשטח סוריה, שתוכננה למחרת, יום ה', 11 באוקטובר.

ביום ד' אחר-הצהריים קרא לי רובק'ה: "מוישה, יש לי בשבילך משימה. אתה בונה כוח הנדסה חטיבתי ומפקד עליו בעת הפריצה לסוריה." הבטתי נדהם בסמח"ט; לא הבנתי מה הוא רוצה ממני: מהיכן אקח ציוד, אמצעים, חיילים, כלי רכב ואת יתר הציוד הנדרש. שאלתי אותו והוא טפח לי על השכם ואמר: "אתה כבר תסתדר, אני סומך עליך." התחלתי לשוטט בשטח הריכוז, ולא ידעתי כמה להתחיל. זחל"ם ובו כמה קצינים חנה תחת עץ. ניגשתי אליהם ושאלתי: "חבר'ה, לאן אתם שייכים?" והם אמרו לי, שאינם שייכים לאף אחד וביקשו להצטרף לאחד הכוחות.

"בוזה הרגע צורפתם לכוח בפיקודי," אמרתי ושלחתי אותם להשיג מקלעים ותחמושת. לאחר מכן פגשתי אורח מקרית שמונה שבא להתנדב עם מכונית הסטיישן שלו. גם הוא צורף למשימה, ויחד נסענו בדרכי הגולן לחפש אמצעים הנדסיים. בערב הגענו למחנה 'חומה' של חיל ההנדסה. המקום היה נטוש. רק רס"ר מבוגר ישב במשרדו, ולא ידע מה קורה סביבו.

"שלום, באנו לקחת חומרי נפץ. אנחנו מגולני וזקוקים להם לפריצה לסוריה," הכרזתי בכואי. הרס"ר התלהב לעזור לנו. העמסנו על הסטיישן מכל טוב: בונגלורים, מטעני נפץ, פתילים, נפצים, שקי טי-אן-טי. מרוב עומס הסטיישן נטתה לאחור, קפיציה חישבו להתפקע. שאלתי את הרס"ר אם יש טרקטורים באזור. הוא סיפר לי, כי בצומת הסמוך חונה יעה אופני עם מפעיל, ואכן הוא חנה שם. לידו ישב אורח והכין קפה. הוא לא ידע למי הוא שייך. הוא נשכח שם עם פרוץ הקרבות. סיפחתי גם אותו אלי, וכך חזרנו עם זחל"ם, שופל ומכונית סטיישן. האורח אמר, כי נדמה לו ששבוע לפני הקרבות ראה דחפור די-8, שביצע עבודות במסעדה. נסענו לשם ומצאנו אותו נטוש ליד הכביש. האורח התניע אותו, וגם הוא צורף לשיירה. וכך, עם בוקר, נכנסתי עם שיירה מוזרה לחניון החטיבתי והתייצבתי לפני רובק'ה: "המפקד! כוח 'דחפור' מוכן לפעולה," התברחת.

הפריצה נקבעה לשעת הצהריים, יודק'ה ניסה לשכנע אותי לקבל את הפיקוד על פלוגה ב', במקום דובי שנפצע. סירבתי בנימוס, משום שהסמח"ט כבר הטיל עלי משימה. התחלנו לנוע לעבר אזור ההבקעה. הארטילריה של צה"ל כתשה את המערך הסורי הקדמי במסך אש מתגלגל. בשעה 10:00 הסתדרה החטיבה בסדר תנועה אחרי חטיבה 7. מצאתי את מקומי בטור שנע לאיטו מזרחה. פגזים סוריים, שכוונו מהחרמון, נחתו לידינו בשריקות מקפואות דם. לעת ערב כבר היינו בכפר הסורי ג'ובתה אל-חשב; הרחבנו את הפרצות

העליון ונבלם. לעבר הכוח שלו נורתה משלושה כיוונים אש ממקלעים, ממטולים ומתולר"ים נ"ט; כמו כן הסתערו לעבר הזחל"ם שלו, שניצב חשוף על הכביש, חיילי החסימה הסורית תוך זריקת רימונים. במשך כשעה הרף מודי כמעט לבדו את הסורים בגבורה עילאית. מחלקה נוספת, בפיקודו של סג"ם שלמה יואלי, שנשלחה לסייע לפלוגת סלע, לא פגשה בה, אך הסתערה במעלה גבעה 2072 עד שנתקלה בעמדות הקדומניות של גדוד 82 הסורי. בקרב מטווח קצר נהרגו ארבעה לוחמים. שלושה מהם נותרו בשטח, בהם סרן אפרים שניאור. יתר המחלקה קיבלה הוראה לסגת עם פצועיה במורד הגבעה. משהבין המח"ט, כי לא נותר עם מי להילחם, ביקש מאלוף הפיקוד אישור לסגת. למרבה המזל, בעת שניתנה פקודת נסיגה, בשעה 14:30 כיסה ענן את הרכס, ובחסות הערפל הסמיך הצליח הכוח של מודי להיחלץ ממלכודת האש עם הטנקים והזחל"מים לאחור, כשהוא נושא עימו שמונה הרוגים וכשלושים פצועים. ב"עיקול הטנק" נותרו עד לשעה 16:15 רק חפ"ק המח"ט, חפ"ק מג"ד 12 ופלוגה א' שלו, שהוזעקו במהלך הקרב על-ידי המח"ט לתגבר את הטור הממונע.

בקרב שהחל בשעה 9:45 בהיתקלות של גדוד 51 המוקטן עם גדוד הקומנדו הסורי 183 בגבעה 1614, והסתיים בשעה 16:15 כשחפ"ק המח"ט, חפ"ק מג"ד 12 ופלוגה א' שלו וכוח מוטי ירדו מ"עיקול הטנק", לא הושגה המטרה - כיבוש מוצב החרמון הישראלי וחילוץ הלכודים שנותרו בו. במהלך הקרב נהרגו עשרים ושלושה מפקדים ולוחמים וחמישים ושבעה נפצעו. בתום הקרב התרכזו כל הכוחות בחניון האוטובוסים להתארגנות ראשונית. לאחר רדת החשיכה ירדו הכוחות ללקק את פצעייהם ליד מעיינות הבניאס. מצב-הרוח היה קשה, תחושת כישלון צרבה בנשמה. זה היה קרב שלא היינו מוכנים לקראתו. מעולם לא הרגשנו מוכנים כמו באותו יום.

* * *

ביום ג', 9 באוקטובר, נסענו עם שחר כשיירה ארוכה על ציר הנפט דרומה. חלפנו בנתיב קרבות החטיבה במלחמת ששת הימים, ועלינו לאזור תל שיבן להיערך בקו הגנה שני בעורפו של חטיבה 7, שניהלה קרב בלימה בפתחה שמצפון לקוניטרה. מטוסים סוריים תקפו במשך כל היום, ואנחנו קיבלנו את פניהם באש מכל כלי הנשק. הרב שלמה גורן עבר באזור וחילק ספרי תהילים קטנים. לקחתי ספר אחד והנחתי אותו בכיסי ומאז הוא שם. כמשך אותו יום וביום שאחריו הוזנקנו מדי פעם לחפש מסוקים סוריים, שניסו להנחית אנשי קומנדו, אך לא איתרנו אותם. לאחר מכן התברר, שארבעה מסוקים סוריים ניסו להנחית כוחות ליד נפח. אחד המסוקים הופל באש שנורתה לעברו על-ידי כוחות מאגד ארטילרי 282. שלושת הנותרים הצליחו להנחית כשישים לוחמים מצפון לכפר נפח, אך כחמישים מהם הושמדו על-ידי כוחות מגש"פ 181, לוחמי מילואים של יחידה 269 ולוחמי פלוגה ג' של גדוד 51, שהוזנקו למקום. שני טייסים נשבו. בקרב ליד נפח נהרגו ארבעה לוחמים מגדוד 51, בהם הסמ"פ, ושניים נפצעו. ליחידה

בונקרים ותעלות קשר שהיו חפורים שם. התקדמתי לעבר התעלה הקרובה כשאני רץ אחורנית, והבטתי במטוס הצולל. לפתע מעדתי ונפלתי בין הסלעים על גבי. באותה שנייה המטוס היה קרוב מאוד, שיחרר פצצה גדולה שהיתה תלויה על גחוני. מוטל על גבי, משותק מאימה, עקבתי אחר מעוף הפצצה, שהלכה וגדלה מרגע לרגע בהתקרבה אלי. הכול נראה כמו סרט בהילוך איטי. לא העזתי לעצום את עיני; ניסיתי לנחש האם הפצצה תיפול לפני, במשטח שבו היו מרוכזים הפצועים, או שתעבור ותתפוצץ מאחורי בסבך השיחים. על האפשרות שהפצצה תיפול עלי לא העזתי לחשוב מרוב פחד, ובעיקר חרדתי לגורל הפצועים. נשימתי נעצרה. גוף מתכתי עגול, שנראה כמו מכל נתיק של דלק מטוסים, חלף ביבבה מקפיאת דם במרחק של מטרים ספורים ממני. כמעט יכולתי לגעת בו. רעם אדיר זיעזע את האדמה. אבק מחניק כיסה אותנו, וגושי עפר ואבק התעופפו לכל הכיוונים. לאחר שהמטוס נעלם רצתי לעבר הפצועים. לרווחת ליבי הכול היה כשורה; לא

היו נפגעים וכולם חזרו לעיסוקיהם. תוך דקות הנחתתי מסוק נוסף באותו מקום ופיניתי בו את הפצועים שטרם פונו.

מאוחר יותר באותו היום נפתח ציר הכביש לעבר מסעדה, ומפקדת החטיבה שאליה השתייכנו עתה התפרסה בצומת חדר. הכנו מחפורות עמוקות למשאיות התחמושת, והסבנו את הבונקרים הסוריים העמוקים לשימושנו. מכיוון שרכס החרמון היה עדיין

בשליטת הסורים, הרבו אלה לטווח אלינו אש תותחים, וגם אליה התגלנו עד מהרה. בעת ההפגזות בלילה הייתי מתכרבל בשק השינה שלי, רוכס מעל לראשי את הרוכסן ומפקיר את חיי לגורל.

למעשה, כבר ביום ו', 12 באוקטובר, התייצבו יחידות החטיבה בקו חדש שהיווה את צפון "המובלעת". גודר-12 תפס את אזור הכפר מזרעת בית ג'ן יחד עם יחידות שריון של חטיבה 7; גודר 8 (בסיס האימונים החטיבתי) תפס את הכפר חרפא; גודר 51 ישב באזור הכפר חדר ועל מורדות החרמון; גודר 17 התמקם על תל אחמר; ב-17 באוקטובר תפס גודר 13 את תל שמש, לאחר שצנחני מילואים ככשו אותו ב-13 באוקטובר. בתקופה הזאת - שבה עסקו היחידות בייצוב הקו ובפעילות לילה מורחבת, שכללה חדירות מעבר לקווי האויב, פשיטות על חניוני טנקים סוריים וסוללות ארטילריה - לא פסקו הסורים מלהטריד את כוחותינו בהפגזות ארטילריה עזות על מפקדות, חניוני רכב ועל צמתים מרכזיים. כוח 'דחפור' הועסק באותם הימים בהובלת שיירות תחמושת לכוחות, בחפירת מחפורות

בשדות המוקשים, שיפרנו את ציר הדרך, והוטל עלינו להשגיח על שבויים סורים שנתפסו על-ידי חטיבה 7. שום קרב רציני. למחרת, יום ו', 12 באוקטובר, שעטו כוחות השריון מזרחה לעבר מזרעת בית ג'ן, וגדוד 51 נע לכבוש את חדר ואת מוצב 'הפטמה'.

כוח 'דחפור' פעל בצומת חדר-מזרעת בית ג'ן ועסק במילוי בורות בכביש, שנפערו כתוצאה מפיצוץ מעברי מים על-ידי הסורים הנסוגים. חטיבה 7 ספגה נפגעים רבים בציר ההתקדמות מזרחה, ועדיין לא היה ציר פינני פתוח מערבה לכיוון מסעדה. המח"ט קרא לי בקשר והורה לי לקבל אחריות על ריכוז הפצועים. הוא אמר, שעלי לקלוט אותם, לוודא שהם מקבלים טיפול ולהנחית מסוקים שיפנו אותם לבתי-חולים בעורף. השארתי את הטרקטורים בצומת ודהרתי עם הזחל"ם לשם. התאג"ד היה עמוס בעבודה, עשרות פצועים נקלטו וקיבלו טיפול. מסוק בל-205 ראשון התקרב למנחת המאולתר, חג באוויר והנמיך לאיטו. המסוק נחת, להביא המשיכו להסתובב. העמסנו עליו

ארבעה פצועים קשה, והוא המריא. עקבתי אחריו כשנעלם בטיסה נמוכה. לפתע נשמעה בקשר הצעקה המוכרת: "מיגים, מיגים." מבט מהיר צפונה גילה שני מטוסי תקיפה סוריים מדגם סוחוי-7, שחגו לאיטם בשמים בשאננות מרגיזה. גופם היה כסוף וגדול, והם שברו באיטיות דרומה ועטו על השיירה החטיבתית הארוכה. השיירה נעה בצפיפות לאורך ציר הכביש הצר

הג"פ שבו נהרג ראובן אליעז. סמח"ט גולני

המוביל מערבה לעבר הקו הסגול, קו מוצבינו ברמת-הגולן. לקול הקריאה "מיגים, מיגים" בכל רשתות הקשר, שהיתה סימן מוסכם להודעה על מטוסי אויב מסוג כלשהו, התחיל קונצרט של עשרות מקלעים מסוגים שונים. אלה פלטו צרורות ארוכים של כדורים נותבים, שכוונו לעבר המטוס שצלל בנהמה מקפיאת דם, ופתח באש תותחים ורקטות לעבר כלי הרכב המשוריינים העמוסים לוחמים. פגזי המטוס פגעו בזחל"ם של סירת גולני; חייל אחד נהרג וכמה לוחמים נפצעו קשה. המטוס נסק אל-על, התעלם מאש המקלעים והרובים העזה, המשיך לחוג במרומים, ובחר לו את טרפו הבא. המסוק שהמריא כמה שניות לפני שהגיע המטוס הסורי משך, כנראה, את תשומת ליבו, והוא נעדר לגיחה לעבר התאג"ד, שבו היו מרוכזים על אלונקות עשרות פצועים, כמה אמבולנסים וזחל"מי פינני. הבחנתי כי הוא מתחיל לצלול לעברנו וצעקתי לכולם להתפזר ולתפוס מחסות. חיפשתי מקום להסתתר בו. פניתי לעבר הצמחייה העבותה, שנמצאה כמה עשרות מטרים דרומה לנו. זיהיתי קודם

לטנקים ולמשאיות התחמושת, בסריקת צירים ובפינוי נפגעים. באחד הלילות קיבלתי פקודה לקחת דחפור די-9 ולצאת לעבר הכפר מזרעת בית ג'ן, שבו הדפו בגבורה לוחמי גדוד 12 התקפות חוזרות ונשנות של שריון וקומנדו סוריים על עמדותיהם. היה צורך דחוף בבניית מחפורות ורמפות לטנקים שהיו תחת פיקוד הגדוד. יצאנו בליל ירח מלא מזרחה מחדר בכביש המתפתל לעבר מזרעת בית ג'ן. בזחל"ם שלי ישבו צוות הקצינים ומפעילי טרקטור נוספים, ומאחורינו נע בכבדות ובחריקות שרשרת הדחפור הענקי. נסענו ללא אורות והלילה היה שקט, אך ידעתי, כי כשנגיע לצומת הדרכים המחבר את הציר הראשי לכפר חרפא, צומת שנקרא במפות הקוד 'צין-ציפה', נחטוף אש ארטילרית, שכן הצומת היה מטווח זה כמה ימים. היה ברור לנו, שליד הצומת

נמצא קצין תצפית סורי המטווח אותו בכל פעם שמגיע רכב אליו. את הדחפור שנע ברעש גדול לא ניתן היה להסתיר. עצרנו בפיתול האחרון לפני הצומת, ביקשתי מכולם לשבת נמוך והודעתי לנהג, שהיה איש מילואים, כי אין ספק, שעוד כמה דקות ייפלו פגזים, וכי אסור לו לעצור בשום אופן.

ניגשתי לדחפור, טיפסתי אל תא המפעיל, וביקשתי ממנו שלא יעצור בשום אופן גם אם ייפלו פגזים סביבו. התחלנו בנסיעה איטית, משום שידענו כי אם ננוע ונעבור את הצומת במהירות יישאר הדחפור לברז, ייבהל מהפגזים ויש חשש שינטוש את הדחפור בצומת, ואזי הצומת יהיה חסום. התקרבו לצומת. הלילה היה מואר כבאור יום על-ידי ירח עגול ומלא. הבהק ראשון במזרח. "ציאה", צעקתי. שריקה חדה ופגז ראשון נחת ברעם

אדיר במרחק של 100 מטרים לפנינו. הנהג בלם ונכנס להיסטריה, "אני לא יכול, אני מפחד", הוא זעק לעברי. במזרח נראה הבהק נוסף. תפסתי את הנהג בכתפיו, טילטלתי אותו בכל כוחי, וצרחתי לו באוזן: "תן גז, קדימה", והוא ענה לי: "בסדר, אבל תמשיך להחזיק אותי בכתפיים." חיבקתי אותו חזק. הוא לחץ על דוושת הגז. הזחל"ם זינק קדימה, נסע כמה מטרים, ואז נחת פגז במקום שבו עמדנו שניות ספורות קודם לכן. הבטתי לאחור, הדחפור נע אחרינו במהירות, והפגזים נפלו בקצב מהיר יותר. אחרי כמה דקות עברנו את הצומת ללא פגע, ונכנסנו לפאתי הכפר. הזחל"ם עצר. הנהג קם ממושב, ואנחנו התחבקנו בהתרגשות.

כמשך כל היום שלמחרת עבדנו עם הדחפור. חפרנו עמדות לטנקים. מדי פעם נאלצנו לתפוס מחסה מפני ההפגזות הבלתי-

פוסקות. בשעת צהריים לוהטת, כשהיינו מוטלים בתעלות הקשר הרדודות והמתנו שתיפסק ההפגזה, חיפשתי שירותים. ואז הבחנתי במרחק של כמה עשרות מטרים ממני בבית הקיצוני בכפר, בית ערבי טיפוסי בנוי מאבני בזלת. "בטח יש שם שירותים", אמרתי לעצמי וחיכיתי להתפוצצות הפגז התורן, ואז קמתי וזינקתי לעבר הבית. נכנסתי ומצאתי בית מסודר, שנעזב כמה ימים קודם לכן. הכול היה עדיין מסודר: כלי מטבח, מצעים על הרצפה, רהיטים, תמונות משפחתיות. שירותים לא היו שם. פגז נוסף זיעזע את קירות הבית. בלית ברירה השתמשתי בחדר האמצעי - שהיה מוגן יחסית - כבחדר שירותים. "כמה שהמלחמה איומה", סיכמתי לעצמי, "כל-כך מהר מאבדים צלם אנוש. הרי בבית הזה גרה משפחה עד לפני כמה ימים."

בלילה סיימנו את העבודה ונערכנו לחזור למפקדת החטיבה. נסענו כשהזחל"ם מוביל, אחרי הדחפור, ואחרי כלי רכב נוספים. ביציאה מהכפר זורם נחל מרהיב עין. על שתי גדותיו מיתמרים עצי צפצפה לבני עלים. בליל ירח זה העלים היו כסופים והנחל נראה קסום כמו באגדות. התקרבו לגשר אבן גדול הנטוי על הנחל. פגזים קרעו את השקט והתחילו ליפול סביבנו. ברור היה לנו, שהגשר מטווח משום שאין דרך אחרת לצאת מן הכפר. הזחל"ם הגיע למרכז הגשר, ומעשה שטן - המנוע כבה. השיירה עצרה וכל הלוחמים הביטו במתח בנעשה. הנהג לחץ ללא הרף על כפתור ההתנעה, אך הזחל"ם בשלו - סירב להתניע. קפצנו מהזחל"ם, פתחנו את מכסה המנוע, נגיעה פה, נגיעה שם, הכול נראה תקין,

אך המנוע דומם.

הפגזים התקרבו אלינו, וברור היה שכקצב הזה ייפול עלינו לבסוף פגז. אנשי המילואים נכנסו כבר לפאניקה. חלקם קיללו, חלקם התפללו. באינטואיציה לא-ברורה פניתי לאחד הנהגים, והוריתי לו לקחת אבן גדולה ולחבוט בתיבת המצבר של הזחל"ם. הוא לא הבין למה, גם אני לא הבנתי, אבל עמדתי על כך. הוא חבט כמו מטורף בתיבת הפלדה, ולפתע התעורר המנוע לחיים, שאג בכל כוחו ובחריקת שרשרת עבר את הגשר ואחרי השיירה כולה. מאחורינו התחילו הפגזים להתפוצץ על גשר האבן הצר. "אני נשבע לכם, שיש כאן בינינו בעל נס", פנה לנוכחים אחד הנהגים, איש מילואים ירא שמים, שישב עד כה מצונף בפינת הזחל"ם. האנשים נדו בראשיהם בהסכמה.

ביום שבת, 13 באוקטובר, סרקו כוחות מגדוד 51 את אזור הכפר בית ג'ן, הנמצא מערבית לכפר מזרעת בית ג'ן, ומוקף מצוקים מכל עבר. תושבי הכפר הציורי עדיין שהו בו ובחורשות הסמוכות לו, וכן שרץ הכפר חיילי קומנדו סורים. הכוחות נעו על ציר עפר הפונה צפונה מהציר הראשי, ומכונה במפות הקוד ציר 'פלד'. הציר נמשך לכיוון מורדות החרמון והכפר בית ג'ן. מכיוון שבמהלך הניסיונות לרדת אל הכפר נתקעו בציר התלול זחל"מים ולא ניתן היה להזיזם, הזעיק אותי רובק'ה בקשר ופקד עלי להגיע עם דחפור כדי לסייע בחילוץ. הגעתי לגבעה הסמוכה לכפר ושם מצאתי את הסמח"ט על גבי זחל"ם הפיקוד. אחר-הצהריים הגיע למקום מפקד מחנה החטיבה, סרן יום טוב חזן, ובוזרועותיו חבילת קרטון. הסתבר, כי ביקר בביתו של רובק'ה יום קודם לכן, והביא חבילת שי מאשתו ומילדיו הקטנים.

ישבנו על מכסה המנוע של הזחל, התחממנו בקרני השמש האחרונות. הדי הקרב גוועו למטה בכפר, ואנחנו ניסינו לתפוס רגע של שלוה במלחמה הארוכה הזאת. רובק'ה כיבד אותנו בעוגיות, ופרס על המנוע את הציורים שציירו ילדיו בשבילו. היה זה רגע של התרוממות רוח בשביל הלוחם הוותיק הזה, שזיפי זקן בן כמה ימים עיטרו את פניו. עיניו היו אדומות מעייפות, וציורי ילדיו כאן באמצע המלחמה ממש הפיחו בו רוח חיים.

אני זוכר, שערב קודם לכן היינו מוטלים שנינו בתנוחה דומה, מנומנמים למחצה על רשת הסוואה במחפורת, שבה היה ממוקם החמ"ל החטיבתי. המח"ט, אמיר דרווי, היה רכון עם קציני מטה על תצלומי אוויר של החרמון, ועסק בתכנון כיבוש מחדש. הכישלון הצורב של הניסיון הראשון לא נתן לו מנוח, והרצון לכבוש את ההר ולהציל את כבוד החטיבה בער בעצמותיו. "צריך להוריד אותו מהתוכנית הזאת, אחרת יישפך דם רב," לחש לי רובק'ה. נדהמתי מגילוי הלב של הסמח"ט, שהכיר היטב את דרווי. "אתה מתכוון לומר, שאסור לנו לכבוש את החרמון?" שאלתי את רובק'ה. הוא אמר, שלדעתו אסור לתקוף שוב באותו ציר שבו תקפנו בקרב הראשון, כי זה כמו ללכת עם הראש בקיר. באותו לילה נפנית לשיק השינה שלי בלב כבד, שקוע בהרהורים על דבריו של רובק'ה.

כשירד הערב והסתיימה עבודת החילוץ של השירה בציר 'פלד', הערתי את רובק'ה, שנימנם לצידי על מנוע הזחל"ם, והתכוונו לחזור לעבר מפקדת החטיבה בחדר. לצידנו ישב רס"ן שמואל סופר, סמג"ד גדוד 17, שפיקד על הגדוד לאחר שהמג"ד נהרג בניסיון הראשון לכיבוש החרמון. סופר הגיע לחפ"ק הסמח"ט כדי לדון איתו בכמה נושאים. כולנו עמדנו לשוב על עקבותינו, כשפנה אלי רובק'ה: "מוישה, אני עייף, אני אסע בג'יפ עם סופר ואתה תוביל את השירה בזחל הפיקוד לעבר הכביש." השבתי כי אשמח לעשות זאת. החמיאו לי דבריו, שכן הוא היה יכול להטיל את המשימה הזאת על בכירים ממני שנסעו בשירה. עליתי על זחל הפיקוד וניצבתי מאחורי לוח המפות, שבקדמת הזחל. מאחורי ישבו סמלי מבצעים וכמה קצינים נוספים שנספחו לסמח"ט. נענו בנסיעה איטית ללא אורות על דרך העפר כשפנינו לעבר הכביש. ירח מלא האיר את שדות הבזלת מסביב, והאווירה הקסומה והרגועה הרדימה אותי, ועיני החלו

להיעצם. לפתע עצר הזחל ואני פקחתי את עיני. לפנינו ניצב טנק סורי שרוף, שחסם חלקית את דרך העפר. לא זכרתי את הטנק מנסיעתי אחר-הצהריים. סרקתי בעיני את הסביבה כדי לזהות את מיקומו. הבנתי, כי כאשר הגיע הזחל למזלג שבילים פנה הנהג ימינה במקום שמאלה, שם היתה היציאה, ועכשיו ניצבנו על שביל חסום בחלקו, כשהכביש הראשי נמצא במרחק של 20 מטרים מעברו השני של הטנק. פקדתי על אחד מסמלי המבצעים לרדת ולבצע הכוונה קרקעית של הזחל"ם, זאת כדי להימנע מלרדת מדרך העפר, שכן יכולנו לראות בבירור עשרות מוקשים נגד רכב שהיו פזורים בשדה משני צידי הדרך.

בשעה שניסינו להתקדם, כשהזחל כבר התחכך בשלדת הטנק השרוף, עזב לפתע הג'יפ של סופר, ובו רובק'ה וקשר נוסף, את השירה ונכנס תוך קרטועים על האבנים לתוך שדה המוקשים. רובק'ה, שלא הבין את סיבת העיכוב, טפח לסופר על כתפו ואמר לו: "קדימה, סופר. תעקוף אותם ונעלה על הכביש." כשראינו שעומד להתרחש אסון, צעקנו לעברם ככל כוחותינו: "תעצרו, מוקשים." אבל היה כבר מאוחר מדי. הג'יפ התרומם לפתע באוויר בתוך להבת אש ענקית שהפיצה גיצים, רסיסים וענני אבק לכל עבר. הפיצוץ האדיר החריש את אוזנינו, ואחריו שקע הג'יפ ההרוס לתוך המכתש שנוצר בקרקע. כשהתפזר העשן לא היה אף אחד בג'יפ. שלושת הנוסעים בג'יפ הועפו החוצה דרך יריעות הברזנט, והיו מוטלים בתוך שדה המוקשים; רק אנחותיהם נשמעו מתוך החשיכה.

התרוצצנו בהיסטריה אנה ואנה בחיפושים אחריהם. ראשון מצאנו את סופר פגוע קשות ברגלו ואחריו את הקשר פצוע אף הוא. את רובק'ה לא מצאנו בהתחלה. לאחר כמה דקות ארוכות מצאנו אותו מעברו השני של הטנק בתוך שדה מוקשים. באמצעות סכיני פלסים גיששנו אליו נתיב כניסה, והבאנו אותו על הידיים לעבר הכביש, שם טיפלו בו חובשים שהיו איתנו בשירה. נפנית הצידה, דמעות חנקו את גרוני. לא יכולתי אפילו לגשת אל רובק'ה שכה אהבתי; רק נשאתי בליבי תפילה שיחזיק מעמד ולא ימות. מסוק שהזעקנו נחת עד מהרה על הכביש הצר והמריא לעבר בית-החולים בצפת. לפני שנחת בבית-החולים דיווח הטייס כי רובק'ה איננו עוד.

כל אותו הלילה שכבתי בתוך שק השינה והתייפחתי. כל-כך שנאתי את המלחמה. נזכרתי, שביום השני להבקעה לשטח סוריה, באחד הרגעים השקטים בין ההפגזות ותקיפות המטוסים הסוריים, קרא לי רובק'ה ומסר לי רובה סער מתוצרת רוסית, קלצ'ניקוב עם קת מתקפלת, משוח עדיין בגריז ומבהיק ביופיו. "קח, מגיע לך. שמור אותו למזכרת ממני." עכשיו שכבתי שם ואחזתי ברובה בחוזקה. ב-1977, בהיותי קמב"ץ פיקוד הצפון, פנית לאלוף הפיקוד האלוף אביגדור (ינוש) בן-גל וביקשתי להחזיק ברשותי את הרובה למזכרת. קיבלתי אישור להחזיקו. הרובה הזה נמצא ברשותי עד היום.

אל"ם (מיל) צבי ינאי ("טורבו")
בעת המלחמה: סרן, קצין משמדת גשר בכיד
בסטי"ל וקצין ל"א בזירת ים סוף

חידום טייח!"

הכוח והאיכות האמיתיים הינם
להתעשת, לא לאבד את שיווי
המשקל ולבצע את המשימה

אוניית הוד מעלתה (אה"מ) דרייד

אה"מ דרייד, הינו בסיס ימי בריטי הממוקם על מצוק בדרום בריטניה. זהו בית-הספר (בה"ד) לניווט וללחימה, כולל מתקני אימונים של הצי המלכותי הבריטי. כמו כל בסיס חופי, שמו כשם אונייה. דרייד נכנס להיסטוריה כמוצב הפיקוד ומרכז השליטה של הפלישה לאירופה במלחמת-העולם השנייה (D-Day).

בספטמבר 1973 נשלחתי עם "קרוזו" להשתתף בקורס טקטי של לוחמת ים לצייס ידידותיים. בקורס השתתפו קציני ים בדרגות סרן-סא"ל ממדינות רבות, כולל הודו ופקיסטן, שאך סיימו מלחמה "תקופתית" ביניהן (מאי 1973). ביום ר', 4 באוקטובר, ערב יום הכיפורים, הגענו ללונדון לקראת טיסה מתוכננת לארץ ל-6 באוקטובר. בערב התארחנו בביתו של נספח צה"ל, תא"ל הדר קמחי. הדר היה לאחר תפקיד ראש מספן ים (ר"ם-ים), שהינו סגן מפקד חיל הים. קורם לכן היה איש הקומנדו הימי, מפקד צוללת, מפקד

באוקטובר 1973 נשאתי דרגת סרן (שנה שלישית), הייתי מפקד סטי"ל לשעבר (אח"י סער עד ינואר 1973), שירתתי כסגן מפקד המתקן לתרגול טקטי (מת"ט), שהינו למעשה בית-הספר ללחימת ים בבסיס ההדרכה של חיל הים. מפקדי היה סא"ל צבי גבעתי ("קרוזו"), קצין בקומנדו הימי, חובל ואיש ים מנוסה, שסיים תפקיד כמפקד פלגת סטי"לים.

מלחמת יום הכיפורים טילטלה אותי בין קרבות, זירות ואירועים. התחלתי את המלחמה בחו"ל (בצי הבריטי), וסיימתי אותה בלשכת מפקד חיל הים (מח"י), לבוש בגדי עבודה, לא נקיים ומלוחים למדי, בטקס הענקת דרגת רס"ן.

נכון, בפועל הייתי "פקק" וכזוה חוויתי הרבה מאוד. אני חש חובה ולא מעט כבוד להזכיר כמה מאנשי חיל הים ולציין את חלקם ברגעים היפים בתולדות החיל, אם לא היפים שבהם, באחת התקופות הקשות ביותר של מדינת ישראל.

שייטת (מש"ט) הצוללות ושייטת הסטי"לים. כמפקד שייטת הסטי"לים פיתח והטמיע את תורת קרב השטח, שהוכיחה את עצמה עד הפרט האחרון בקרבות הימיים של המלחמה.

הדר עידכן אותנו שהעניינים בארץ מתחממים ואמר, שמשרדו פועל להקדים את חזרתנו ארצה למוצאי יום הכיפורים. הגעתי לארץ לאחר שהמלחמה פרצה, אור ליום ב', 7 באוקטובר, במטוס אל על

עמוס בכ-400 לוחמים, שלא הפסיקו לשיר והשתתפו כשראו את ההאפלה בשדה התעופה. "קרוזו" ה"פרוטקציונר" (בשל דרגתו), שהועלה לטיסת אח"מים במטוס מנהלים של אישיות בכירה, הגיע לארץ רק ב-8 באוקטובר.

מוצב פיקוד ימי (מצפ"י), 7 באוקטובר

ב"כור" של החיל עקבו אחר הקרב שלימים נקרא קרב בלטים. כוח משייטת הסטי"לים תקף והשמיד 4 סטי"לים מצריים סמוך לחופם. בערוץ הת"ג החילי שמעתי את הקשר של "יומי" (אל"ם מיכאל ברקאי, לימים, מפקד חיל הים) ולאחר מכן את "יומי" עצמו מודיעים: "חירום טייח!" (טיל אויב). ראיתי את "ביני" (האלוף בנימין תלם, מפקד חיל הים) מפסיק לנגוס בתפוח שאכל (את התמונה לא אשכח), ואת "הרשלה" (ראש מספן ים וסגן מפקד החיל וסנקרא הר"ם-ים) "תא"ל צבי תירוש) עוצר באמצע בדיחה. הכוח התגונן בהצלחה, הטיילים

החטיאו. הקלה במצפ"י. "ביני" הבחין בי (הייתי לבוש בבגדים אזרחיים). אני זוכר שהוא אמר משהו כמו "זה עובד". "הרשלה" הראה לי תצלום חזיתי של טילי אויב (נקודות אור גדולות) שצולמו על-ידי עודד עגור, הצלם האגדי של החיל.

לאחר מכן בקע ממכשירי הקשר המלל המוכר של מהלך התקיפה שלנו: "ושם קריאה) פגע, השמיד", "אישור לרדת לטווח קרוב יותר

לחוף", "אין סיוע אוויר", "תהיה בחוץ עם אור ראשון", וכדומה. רע"ן קצינים הודיע לי, שלפי הוראת המש"ט, אצטרף לשאול חורב (לימים תא"ל, סגן מפקד חיל הים) ביב"א (יחידת הבקרה האווירית) הצפונית של חיל האוויר, כדי לתאם את הפעילות עם מטוסי חיל האוויר בהשתתפות בלחימת הים. חורב נמצא שם לכדו עם שני מפעילי מכ"ם כבר יותר מ-48 שעות. "מה עם מינוי החירום שלי?" שאלתי. "הפסדת,

הרפזי ולימים, אל"ם דוד הרפזין קיבל את אח"י קשת".

ב-1969, הוצבתי בשייטת הסטי"לים (שייטת-3) לאחר שירות בצוללות ולאחר סיום קורס קציני מחלקות (מגמת גילוי, גיווט, קשר ולוחמה אלקטרונית).

באפריל 1971 הוסמכתי כמפקד סטי"ל וקיבלתי את הפיקוד על אח"י סער ועליה פיקדתי עד ינואר 1973. בכל תקופת השירות עסקתי בתורת לחימה ובלוחמה אלקטרונית, כולל תפקיד משני להיח"י מפקד סטי"ל,

כקצין לוחמה אלקטרונית של השייטת. במסגרת התפקיד הזה הכנתי את נוהל ההתגוננות ואת הוראות ההפעלה של האמצעים תוך כדי תרגום הנחיות מטה חיל הים להוראות "עשה" בהפעלת הספינות והכוח

בים. בתקופה הזאת אני מבקש לציין את תא"ל הדר קמחי (המש"ט הראשון בארץ, מפקד מבצע ספינות שרבורג וכאמור, סגן מפקד חיל הים) ואת תא"ל שבתאי לוי מחליפו. שניהם הצליחו ליצור בשלבים ובהרבה כשרון (כל אחד לפי

אישיותו) מתווה בהיר ויעיל של תורת קרב והוראות הפעלה ולהטמיע אותה בכתובים, במפקדים ובקצונה הזוטרה לכמה דורות. השייטת חזרה ותירגלה - ברמות הספינה, הזוג, הפלגה והשייטת. לדעתי, מקומם של המש"טים הראשונים, בעיקר של שבתאי לוי, קופח במעט בהיסטוריה הרשמית של חיל הים.

"יומי" קיבל את הפיקוד בנובמבר 1972 לאחר ששירת כמפל"ג

החגורה

חיל הים החל את ההכנות למלחמת יום הכיפורים עם סיומה של מלחמת ששת הימים והטבעתה של אח"י אילת. בכרך הזמן הזה חדרה להכרתנו (אני מאמין של כולם - מפקד חיל הים ועד לקצונה הזוטרה) העובדה הפשוטה: "אנחנו לא טובים, צריך להשתפר, ומהר".

כוח השטח העיקרי של חיל הים נבנה סביב שייטת הסטי"לים. הקמת כוח הסטי"לים היה סיפור יוצא דופן של זרוע הים, שאיפיינה ויצרה את סוג כלי השיט המתאים לזירת הלחימה שלנו. כמו כן מצאה את התעוזה, והצליחה לגייס תמיכה לא מסויגת של מערכת הביטחון לפתח טיל ים-ים, ולשלבו במערכת נשק שניתנה להשגה באופן מיטבי. יש לזכור, שחיל הים הישראלי היה הראשון בחילות הים של המערב שהפעיל את ספינות הטיילים.

בשנות ה-60 וה-70 צוידו ציי ערב, בעיקר סוריה ומצרים, בסטי"לים נושאי טילים סובייטיים, שכינוי נאט"ו שלהם היה "סטיקס" (SSN-2-A). הטווח המבצעי של טילי ה"סטיקס", שפגעו באח"י אילת, היה 25 מייל ימי (45 ק"מ).

הטווח של טילי גבריאיל סימן 1 היה פחות מחצי - מעט מעל 20 ק"מ. הפרש הטווח בין הטיילים כונה "החגורה" - הפרש הטווח בין הכוחות, שעל סטי"ל ישראלי היה לקצר, כשהוא בתוך טווח טילי האויב ללא יכולת פגיעה. תורת הלחימה והאמצעים התומכים בה (בעיקר אמצעי לוחמה אלקטרונית) יועדו בעיקר לאפשר מעבר מאובטח והגעה לטווח העסקה יעיל של האויב בטיילי גבריאיל. הפעילות הזאת בוצעה באינטנסיביות במשך כל התקופה שעד מלחמת יום הכיפורים.

בעקבות הטבעת ספינת הדיג 'אורית' בצפון הברדוויל על-ידי סטי"ל מצרי מאזור פורט סעיד ב-1970 הואצו מהלכי ההטמעה של המערכות ותורת הלחימה.

כשרון (כל אחד לפי אישיותו) מתווה בהיר ויעיל של תורת קרב והוראות הפעלה ולהטמיע אותה בכתובים, במפקדים ובקצונה הזוטרה לכמה דורות. השייטת חזרה ותירגלה - ברמות הספינה, הזוג, הפלגה והשייטת. לדעתי, מקומם של המש"טים הראשונים, בעיקר של שבתאי לוי, קופח במעט בהיסטוריה הרשמית של חיל הים.

"יומי" קיבל את הפיקוד בנובמבר 1972 לאחר ששירת כמפל"ג

ועשה הרבה בדרכו הנוקשה וההחלטית להטמיע את התורה. אין לי ספק, ששייטת הסטי"לים נכנסה למלחמת יום הכיפורים במוכנות מיטבית של האנשים, כלי השיט ואמצעי הלחימה שלהם.

יחידת בקרה אווירית הר מירון, 8-7 באוקטובר

ליב"א הגעתי כבר באור יום. בדרך פרקתי את המתנות בבית, נישקתי את ניצה והילדים ואמרת לי להם שהכול יהיה בסדר (נשארה עם שלושה ילדים קטנים בקומה רביעית, ללא מעלית עם שלושה ארבע אזעקות ביום). אני זוכר שנדהמתי לראות ששאלו חורב כבר רס"ן (הוא זכה לקיצור פז"ם לקראת החגים). העדכון שלו היה יבש: "אנחנו דורשים, הם רושמים. אתמול קיבלנו מטוס קורנס שהכוח בים כיוון לספינה מצרית, כנראה סטי"ל.

הטייס דיווח על פגיעה. ביתר הזמן הם עסוקים בעצמם.

סיכמנו שלמחרת היום כש"יומי" יחזור מהים, נסביר לו שאין מה לעשות פה ונבקש שיעלו שני קציני מילואים. המצב הכאיב לי. בשנים שלפני המלחמה פעלנו (בעיקר שייטת הסטי"לים) בשיתוף פעולה אינטנסיבי מאוד עם טייסות העיט והקורנס, בעיקר מרמת דוד. ביצענו הליכי שיתוף פעולה ותרגילים רבים בנושאי תקיפה ולוחמה אלקטרונית. ערכנו ביקורים הדדיים ולקחנו טייסים לתרגילים ולמשימות בים. הכרנו באופן אישי את מפקדי הטייסות (בעיקר עזרא קדם [בבן] ואביהו בן-נון). ביחידת הבקרה האווירית תפקדו אנשי חיל האוויר באופן שקט ויעיל, מהמפקד ועד לאחרון הבקרים. היו יירוטים והיו נטישות. רק בדיעבד הפנמתי את גודל הצרה

שבה היה חיל האוויר בימים הראשונים של המלחמה.

למחרת היום שוחחנו עם "יומי". הוא (שכבר הרגיש בערך כמו מלך), אמר שנעזוב ונחזור לשייטת, "שום דבר לא יצא לנו מחיל האוויר", אמר. בליל 11/10 באוקטובר שאלו חורב ואני כבר השתתפנו בקרב לטקיה השני בחוף הסורי.

קרב לטקיה השני

לשייטת הגעתי לאחר תחקיר של קרב "נפל" בחוף המצרי, שבו הכוח שלנו לא הצליח להגיע למגע. "יומי" לא היה משום שנסע למטה בלת-אביב. שמעונה הפקידה הראשית ועידית הקנ"לית

(שתיהן נישאו מאוחר יותר למפקדי סטי"לים יציק שמיר ופיני שחף), העבירו לנו הודעה: "טורבו" ילך למיכה (לימים מש"ט אל"ם מיכה לצרוס), ושאלו לגדעון (לימים תאל"ג גרעון רו, מפקד זירת ים סוף, סגנו של "יומי" וממלא מקומו כמפקד החיל ב-1978). אצל מיכה פגשתי את "פפר" (לימים אל"ם שמואל פרס, ידירי), מפקד אח"י חרב. סיכמנו שאפליג איתו כקציין גשר בקרב (קציין גשר בכיר). לצרוס אישר לא לפני שאימת עם "פפר" שהוא יסתדר איתי (הייתי בכיר מ"פפר", ידוע כלא טוב ב"לקבל מרות", ועצמאי מדי לטעמו של לצרוס).

בים, התקרבונו ללטקיה מצפון-מערב. היה זה לילה בהיר, ירח כמעט מלא. רוח חרישית מצפון-מערב, שהפכה למזרחית לא חזקה בקרבת החוף. ספינת הפיקוד (הדגל) היתה אח"י חץ בפיקודו של משה אורון (אקרמן). המשמעות היתה שבשלב ההתפרצות (אל מתחת

ל"חגורה") נצטרך לתמרן למבנה

מכונס מאוד, במהירות מרבית.

ל"תעלול" הזה קראנו "מסדר פז".

זה לא המקום לפרט למה ומדוע.

בגשר עמדתי / ישבתי על כיסא

ימין. במרכז הגשר עמד שייע

גולדמן (אז סג"ם טרי בוגר

חובלים), שהיה קציין הגשר הזוטר.

כוח של 2-3 סטי"לים סוריים אותר

באזור פתח הנמל, והכוח שלנו פתח

בהסתערות. מטח טילים ראשון

נורה לעברנו. ביצענו התגוננות

מסודרת וירי בתותח 76 מ"מ. שני

טילים עברו בדופן ימין בטווח

שנראה לי קרוב (בים קשה להעריך

טווח בעיקר בלילה). הם נכנסו

למים והתפוצצו מאחורי הספינה.

הטיל השלישי שמר על כיוון ישר

אלינו עד שסטה באופן ברור לכיוון

הדופן השנייה והרחק מהכוח.

התיאור הינו איטי, בפועל הכול

מתרחש מהר מאוד. אלה טילים

בגודל מטוס סילון קטן הטסים

במהירות של 0.9 מאך, לכל אחד יש רש"ק במשקל 500 ק"ג. עד

היום נשמר בזיכרוני מראה שני הטילים בדופן ימין עם שובל העשן

ורסיסי האש מאחוריהם.

עד מהרה הגענו לטווח העסקה שלנו. קרב השטח החל. תימרנתי,

פתחתי זווית לירי, תיאמתי עם הספינה הקרובה, שמעתי את ערוצי

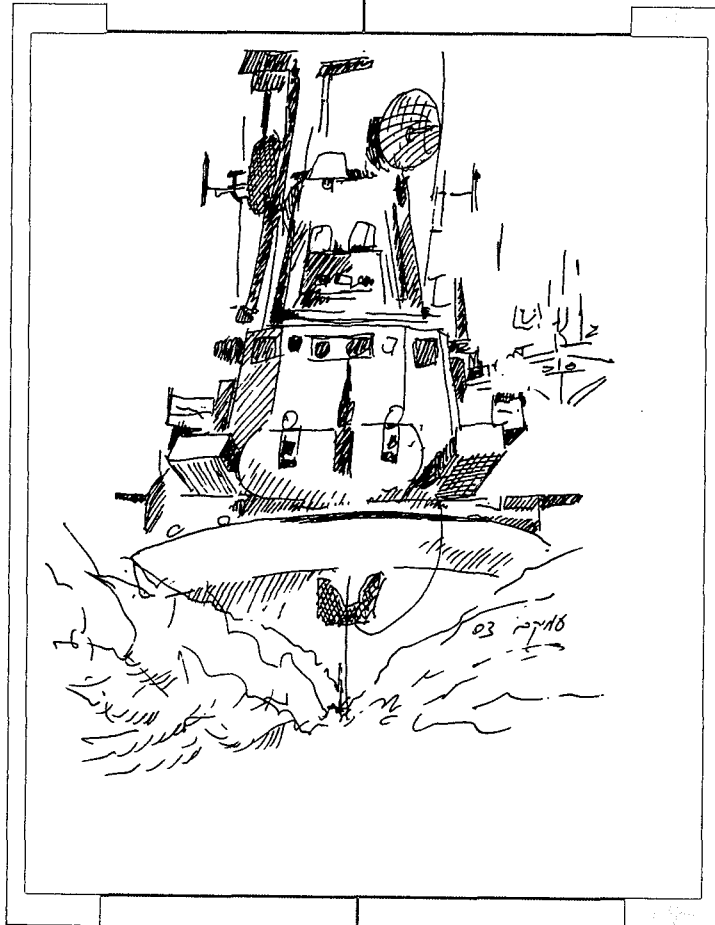
הקשר בגשר והערוץ החילי בגשר הפנימי. עידכנתי את מרכז ידיעות

הקרב (מיי"ק) ושמעתי מהמפקד עדכונים במי פגענו. האזנתי לרשתות

הפנים ושמעתי את קציין הנשק יפרויב (חיים להב) ידידי, מעביר

פקודות למערכת הנשק והמכוון. הקרב נוהל בהתאם לתרגולת

המוכרת עד שנכנסנו לטווח תותחי החוף בקוטר 130 מ"מ.

מנתזי המים שהספינה נשטפה בהם. תימרנו בחריפות בדפוס אקראי תוך כדי צפייה בהבהקי הידי ממיקומן של הסוללות. היו אלה רגעים קשים. במצב שנוצר הבנו והפנמנו את משמעותו של אזור מוגן תותחים (אמ"ת) מבוקרי מכ"ם ואת האיום הטמון בו. למזלנו, הצללית הקטנה של הסטי"לים ותמרנוי ההתחמקות החריפים מצעו היפגעות (פרט לרסיס באח"י מזנק).

באותו הלילה נפגעו שתי מטרות של חיל הים הסורי בנמל. כלי אחד, כנראה סטי"ל, הושמד בעת היכנסו לנמל. כמו כן נודע לנו בדריעבד, שאחד הטילים פגע באוניית סוחר. באזור הבניאס הוצתה חוות המכלים והיא המשיכה לבעור עד לימים האחרונים של המלחמה. לפחות פעם נוספת נכנס כוח שלנו להפגזת חוזרת בבניאס במהלך המלחמה. בבניאס הושמדו המצבור ועתודת הדלקים של הצבא וחיל האוויר הסורי.

במבט לאחור ניתן להגדיר את ליל קרב טרטוס והבניאס כ"ליל התותחים" של המלחמה. לאחר קרב טרטוס הפסיק למעשה חיל הים הסורי להוות איום. אני לא זוכר קרבות משמעותיים נוספים בזירה הצפונית. המשכנו לקיים סיורים "אלימים". לא נכנסנו לטווח אמ"ת ללא צורך. בפועל התעבורה הימית לנמלי סוריה נפסקה.

אלכסנדריה ואבו קיר

יצאנו מהנמל בשעות אחר-צהריים לסיור אליים להשמדת כלי שיט אויב באזור החוף המצרי במבואות אלכסנדריה. יצאנו בנתיב מערבי. בטווח 7-6 מייל מהחוף נשמעה בערוץ הפלגתי ההודעה "חירום אלף" (מטוסי אויב). הבטתי לאחור לעבר הספינה המדווחת (נרמה לי, שזו היתה אח"י געש) וראיתי כמה נתזים על השובר של הספינה האחורית בכוח. הבחנתי בשמים בכמה מטוסי קרב. לקח לי כמה שניות לזהות את המטוסים כשלנו והעברנו הודעה מרגיעה - "חירום בועז" (מטוס עמית). זו היתה דרמה קטנה. מבנה של מטוסי עייט שחזר לרמת דוד הטיל לים מכלי דלק לקראת הנחיתה. הם לא טרחו לראות מה נמצא מתחתם. לא הצלחנו לשלול את האפשרות שמה שהוטל למים היה חימוש עודף לקראת נחיתה.

לקראת חצות התקרבו לחוף מצפון לאלכסנדריה. איתרנו מטרות בטווח 15-20 מייל מהחוף. הן הסתמנו בתנועה איטית או "במקום". לא נקלטו קורנים מאיימים, ומפקד הפלגה (מיכה) הנחה להתקרב. בטווח "מכוון" (גילוי במשקפות המכוון האופטי של הספינה) הן

האמת היא שהופתענו. לא ידענו על נוכחות מסיבית של תותחי 130 מ"מ מבוקרי מכ"ם. בקרב לטקיה הראשון בליל 7/6 באוקטובר הם לא הופעלו באופן משמעותי (לפחות לא דווח על כך). מכ"ם הבקרה הרוסי Sheet-Band והמכ"ם הצרפתי CDR לא היו מוכרים. יכולת הדיוק ורמת התותחנות שהופגנו על-ידי הסורים היו גבוהות. מייד בין המטח הראשון או השני פגעו 4-6 פגזים סביב הספינה שלנו. היינו בקצה טווח ההעסקה שלנו, למטרות בפתח הנמל, ולכן לא יכולנו לצאת במהירות מהטווח היעיל של הפגזת החוף. מכיוון שהמדובר בנשק סטיסיטי היה לנו מזל. תימרנו, התכווצה לנו הבטן ולא ספגנו פגיעה. כל הספינות בכוח יצאו ללא פגיעה. (רק אח"י מזנק ספגה פגיעת רסיס באזור החרטום בקרב טרטוס).

קרב לטקיה השני הסתיים בהישג משמעותי: סטי"ל אחד הוטבע ואחד נפגע. לנו לא היו אבידות או פגיעות. אם זיכרונאי אינו מטעני, מאותו לילה נחסם נמל לטקיה לפעילות כלי שיט וחיל הים הסורי.

טרטוס

אל טרטוס, עיר הנמל הדרומית בסוריה, הגיעה אספקה מברית-המועצות במהלך המלחמה. בשבוע

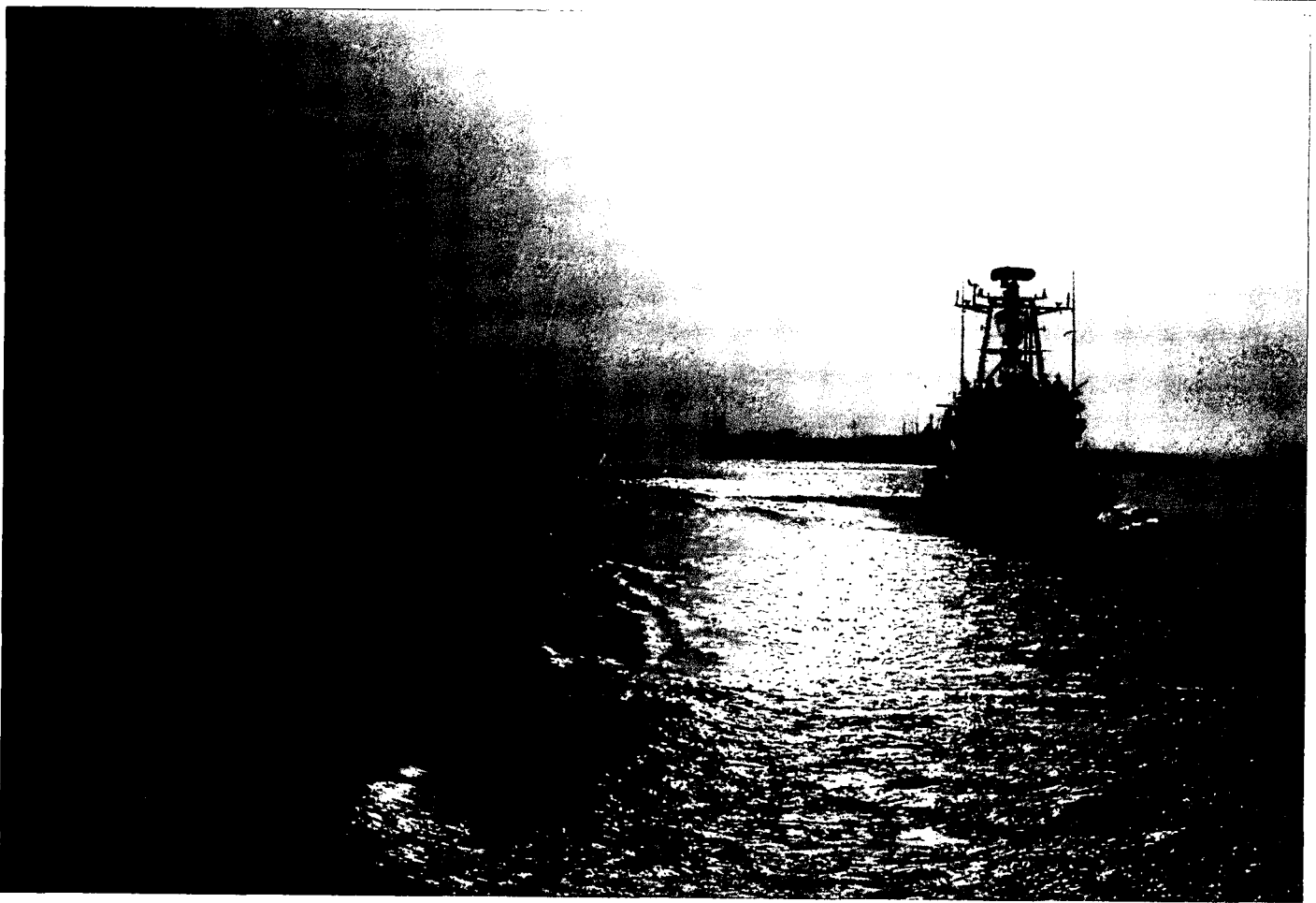
הראשון הוקצה כוח ימי, במטרה לשבש את פעילות הנמל בטרטוס ולפגוע במתקני האחסון לדלק באזור הבניאס (באמצע הדרך בין טרטוס ללטקיה). הכוח הורכב משני כוחות משנה. הכוח הצפוני, שהוקצה לבניאס, כלל את ספינות סער 4 - אח"י רשף (בפיקודו של מיכה רם, לימים אלוף, מפקד חיל הים) ואח"י קשת (בפיקודו של דוד הרפזי דוד, לימים אל"ם ורמ"ח אמל"ח), שהיו חמושות בשני תותחי 76 מ"מ כל אחת. על הכוח הצפוני פיקד אלי רהב (לימים תא"ל, מש"ט סטי"לים ור"ס-ים). אני הפלגתי באח"י סופה, שהיתה ספינת הפיקוד בכוח הדרומי. מפקד הספינה היה ידידי אריה שפר ("שפלר הגדול", לימים אל"ם). המפל"ג היה מיכה לצרוס. מפקד השייטת הפליג באח"י מזנק.

הקרב התפתח באופן הצפוי: התגוננות בפני מטח טילי אויב, פריצה לטווח טילים, ירי טילים שלנו, ירידה לטווח תותחים והעסקה בתותחי ה-76 מ"מ של מטרות בתוך הנמל. מצפון בערו ככר המכלים באזור הבניאס. ואז, כאשר אני תימרנתי לפי הנחיותיו של לצרוס את הכוח שהעסיק את המטרות באזור הנמל, נפתחת הפגזת תותחי החוף. זו היתה הפגזה מדויקת וצפופה. סיפרו לי ששמעו את הרי הנפילות בחדר המי"ק של הספינה. זכור לי במיוחד מטח שנפל עלינו - כ-4 פגזים בדופן ימין ו-2-3 בדופן שמאל. אני נרטבתי

התגלו כמוארות, ומאוחר יותר כספינות דיג.

הכוונה היתה להתרחק ולהמשיך בשלב איתור מטרות אויב. מפקדת חיל הים התעקשה: "אלה הן מטרות אויב המשמשות לתצפית ולדיווח." שמעתי את קולו של "ביני" בערוץ הת"ג החילי, שהיה מותקן בגשר בפנימי: "לא תמימות, יש להשמיד." ניגשנו למשימה המדכאת של פגיעה בספינות הדיג והטבעתן. "פפר" ומיכה הצטרפו אלי בגשר בחוסר רצון. התקרבו לטווח והתחלנו בירי אזהרה. אנשים ירדו למים והורדה גם רפסודת עץ. לאחר מכן ניסינו להטביע ב-

הסריקה אחר מטרות אויב. לקראת אור ראשון יצאנו מעבר לטווחי האיום מהחוף המצרי. אישית אני מחשיב את אותו לילה כאכזבה. עם תחילת השבוע השני למלחמה היה ברור, שהמערכה הימית בזירת הים התיכון הושלמה. השגנו שליטה ימית באזורי החוף הסורי והחוף המצרי. כוחות סטי"לים פעלו ברצף והיו ערוכים לעצור את התעבורה הימית לנמלי סוריה ומצרים. בהמשך השתתפתי כקצין משמרת גשר על סטי"ל בחיפוש אחר כלי שיט ומטרות תשתית, שפגיעה בהן תפגע ביכולת הלחימה של האויב, כמו חוות הדלק

בבניאס בחוף הסורי, וחוף אל-עלמיין במערבה של מצרים.

זירת ים סוף

לעומת זירת הים התיכון, בזירת ים סוף, שכללה את מפרץ סואץ כולו עד לפתחה הדרומי של התעלה, אזור מצרי יובל, צפון הים האדום ומפרץ אילת, המצב היה שונה. זו היתה זירה גדולה וארוכה, שהתאפיינה בקרבה לכל אורכה לחופי האויב ולבסיסיו. תוכניות המלחמה בזירת ים סוף כללו מבצע נחיתה עם סד"כ קרקעי משמעותי בחוף המצרי במפרץ סואץ, מבצע שהיה מיועד לקפל את המערך המצרי מדרום. נשלחתי למבצע הנחיתה בראש קבוצה של קציני סטי"לים. משימתנו היתה לתגבר את כוח הנחיתה ואת הדבורים בזירת ים סוף

0.5 ולא הצלחנו. בסוף השתמשנו ב-76 מ"מ, שהטביע בפגז השני. בקרבת אח"י חרב היו שבעה ניצולים, חלק מהם היו פצועים. כשהעלינו אותם לספינה התברר, שבמפקדת חיל הים ידעו על מה הם מדברים. היו אלה אנשי חיל הים המצרי במדים. רופא שלנו (אני זוכר, שהוא היה מומחה לילדים), טיפל בהם וכולם שרדו. אלה היו אנשי יחידת התצפית של מערך החוף המצרי, אשר נפרס על ספינות דיג מגויסות במטרה לעבות את מערך הגילוי ויכולת הזיהוי שלו. לאחר האירוע הזה הסתערנו לעבר החוף. לא נתקלנו באש (של טילים או של תותחי חוף). כשהגענו לטווח הטילים שלנו ירתה אח"י סער טיל לכיוון בסיס ההדרכה (האקדמיה) של חיל הים המצרי באבו קיר (עיירה ומפרץ יפהפה ממזרח לאלכסנדריה). עד כמה שידוע לי נפגעה תחנת הרכבת של אבו קיר. לא נותר לנו זמן להמשיך

ביכולת התגוננות מפני טילי אויב. במקביל לנו, נשלחו שלושה סוגים של אמצעים מיוחדים שאותם התקנו ותירגלנו כאשר הצטרפנו לספינות הדבור (קצין לספינה). זו היתה משימה משמעותית, שהטילה על ספינות הדבור מטלות לחימה, שבחלקן היו מיועדות לסטי"לים.

לאחר ההתארגנות, יצאנו לים עם פלגת הדבורים לסיוורים ולהיערכות שקטה במטרה לפגוע בספינות האויב שסיירו באזור שמצפון לאי שדואן. המצרים לא יצאו לים באותם לילות.

מבצע הנחיתה לא יצא לפועל. לאחר מכן, עוד במהלך המלחמה היה ניסיון "נפל" של מפקד הזירה אל"ם זאב אלמוג (לימים מפקד חיל הים) להשאיר אותי בזירה בתפקיד קצין

ההיסטוריה של הזירה. "ביני" חילץ אותי ואמר: "מה אתה עוד עושה פה? תחזור לי"ומי". אנחנו מתארגנים לליווי כלי שיט בים התיכון." (הסיפור היה מורכב יותר. עד היום תודתי נתונה לארי רונה, לימים תא"ל, מש"ט סטי"לים וראש מודיעין ים, שהיה רמ"ד בענף תכנון מבצעי. עם סיום התדריך לחש ל"ביני" מה שלחש. אני מצאתי את עצמי טס איתם באותו ערב במטוס זמיר לצפון).*

ליווי אוניות סוחר בים התיכון: מבצעי לינו

בסוף השבוע השני של המלחמה התקרבו למזרח הים התיכון אוניות סוחר ישראליות, שהועמסו בעיקר במטוסים, בטנקים ובתחמושת ממחסני החירום של ארצות-הברית במערב-אירופה. הרכבת הימית הזאת פעלה במקביל לרכבת האווירית. כושר הנשיאה שלה היה גדול יותר באופן משמעותי.

השתתפתי בשני מבצעי ליווי ממרכז הים התיכון ועד לנמלי הארץ. הפלגתי באח"י קשת. היו לנו לא מעט אירועים מעניינים ובחלקם מעצבנים. הים לא ויתר לנו ונאלצנו לפעול באזורים שבהם חים טוער לעיתים קרובות מדרום וממערב לכרתים.

היו לנו תקלות. אחת הספינות עלתה על שרטון ליד האי רודוס ונגררה על-ידי האונייה שאותה היתה אמורה ללוות עד הנמל (גרידה מהירכתיים משום שהחרטום ניזוק קשות). צברנו עייפות רבה. אח"י רשף ואח"י קשת, ספינות סער 4 החדשות, הוכיחו יכולת מרשימה. עד מהרה הבנו, שזוהי ספינת השטח האופטימלית עבורנו לא רק

לזירת ים סוף שאליה הן יועדו, אלא גם לים התיכון. כשהוכרזה הפסקת-האש השנייה הייתי בים. חזרנו לאחר יומיים. קיבלתי הודעה לחזור ולהתייצב חזרה במת"ט (מתקן לתרגול טקטי) שכן מפקד חיל הים הנחה שהיחידות יחזרו לתרגל במסגרת הטמעת לקחים. כמו כן הונחינו להתכונן לסיבוב נוסף. "יומי" קרא לי ואמר שמכיוון שאני "על-

תקני" לא ניתן להעניק לי דרגת רס"ן עם יתר המפקדים. הטקס יועד לאחר-הצהריים בלשכת מפקד חיל הים. לא שמחתי. ירדתי לספינה לישון. תוך שעתיים העניין סודר ונקראתי דחוף למפקדה בתל-אביב. נאלצתי לנסוע לבוש בכגדי עבודה וללא ניצה אשתי, ששכבה עם חוס בבית. את דרגות הרס"ן ענדו לי "יומי" ויסמין, אשתו של ידידי הטוב עמי שר-אל, שפיקד על

מוצב חיל הים בצפון סיני וקודם גם הוא באותו ביום.

לסיום

כשאני מביט 30 שנים לאחור אני שואל את עצמי מה למדתי מהמלחמה, או מה השפיע עלי? אין לי תשובה מובנית והולמת. יש אוסף של מסקנות ורגשות אישיים. מה שמצאתי לנכון להעלות על הכתב הוא: גם כשאתה מתכונן באופן הכי טוב ונכון שניתן, קיים הגורם הבלתי ידוע והמפתיע. הכוח והאיכות האמיתיים הינם להתעשת, לא לאבד את שיווי המשקל ולבצע את המשימה. ואולי נכון לסיים באמרה אחת מני רבות של מפקדי ועמיתי "יומי": "פקודות ונהלים נוצרו כדי שבשעת הצורך יפרו אותם האנשים הבקאים בהם והיודעים היטב את הכוונה שמאחוריהם."

* אני לא שלם לחלוטין עם התיאור התמציתי של פרק המלחמה בזירת ים סוף, שבה נטלתי חלק. אני מקווה שתימצא ההזדמנות וסיפור המלחמה המלא יפורסם בספר בנפרד.

חיל רגלים

רב-אלוף (מיל) חיים לסקוב

מיועד להשיג הכרעה. לוֹאֲרֶסֶאטִילִיּוֹת יש משקל רבי-משמעות על רקע משך הלחימה הארוך של הרגלי — שהוא פועל יוצא ישיר של הסבילות הגופנית והערנות הנפשית — וכך הופכים וֹאֲרֶסֶאטִילִיּוֹת ומשך כושר-לחימה לגורם כוח בקרב. הצירוף בין סוג הכושר האמור והוֹאֲרֶסֶאטִילִיּוֹת מעמיד דרישות מיוחדות בפני הרגלי. נדרש ממנו יותר מאשר מכל חיל אחר: יותר בטיחות, יותר זהירות בשימוש באש, כשם שנדרשת ממנו יותר היחשפות לה (ועל-כן יש לשים דגש על דרישות אלו באימוני החי"ר). הוֹאֲרֶסֶאטִילִיּוֹת היא שעושה אותו לנושא העיקרי בעול מבצעי הביטחון השוטף, החל בפטרול שגרתי וגמור בהסתערות על מנת לחסל אויב מטריד, ועל-כן הוא נושא בפעולות של „בין המלחמות” ומוסיף בהצלחותיו להגברת ההרתעה.

גיוון אמצעי התובלה של החי"ר צימצם את תלותו בקוי הספקה; הפחתת המשקל של נשקו ותגורו עשו את החייל קל יותר ומהיר יותר עם אֶפְקֵט קטלני יותר; יותר מאי-פעם בעבר נהיה הרגלי יותר אֶפְקֵטִיבִי בלחימה להשגת יעדיו בסיוע עצמי.

בכל הזמנים היתה וֹאֲרֶסֶאטִילִיּוֹת זו עיקר גאוותו של הרגלי. אמנם במרוצת הזמן, עם שכלול כלי הנשק, הופנו מדי פעם הנורקורים אל חיל אחר, אולם החי"ר הוסיף להיות במעמד של החיל המבצע משימות בלעדיות ומיוחדות. עם זאת, לא טוב נעשה אם נעתיק מאחרים את הבדלנות והבלעדיות המתבטאות באמירות כמו „אני שריונר — והוא רגלי”. לוחמים אנו ממקור רגו: השריונאי בא מהרגלים והרגלי הושפע מהשריון. תפישתנו היא של לחימה בין-זרועית ובין-חילית. קל לבנות רוח יחידה וגאוות יחידה על-ידי זלזול בזולת. קשה יותר לבנות

לעתים קרובות אתה שומע כי אין לחי"ר עדיפות בחלוקת התקציב הצבאי. אולם, פה ושם נשמעים הדים הרומזים כי אנשי חיל הרגלים עצמם רואים את תועלתו ומעמדו של החי"ר כנחותים לעומת חילות אחרים. אני רואה בתופעה זו ביטוי מדאיג של „התגמדות” המאלץ אותי להביע הדברים הבאים.

חיל הרגלים — ולא חשוב באיזה אמצעי תובלה הוא מגיע לאיזור הקרב שלו — ברגל, על משאית, על זחל"מ או נגמ"ש, מטוס ומצנח או מסוק — כונה „החיל הפחות ראוותני של כוחות היבשה” ותמיד הוסיפו: „בלעדיו אין ניצחון בקרב”. זהו החיל היחידי אשר יכול לחדור לכל מקום, והוא אשר בסופו של דבר נלחם בכוחות עצמו אל היעד, על היעד ודרך היעד. בארץ, מאז סיים ה„שומר” את תפקידו, פיתחו חיילי „הגדודים” במלחמת-העולם הראשונה את „הרגלי הקל” וניסו להגשים את יעודו בתנאי מחתרת. בשלבים הראשונים נעשה הדבר על-ידי טיפוח הרגלי הבודד, ויותר מאוחר עם היווצרות אותן קבוצות לוחמים עברים שביצעו פעולות לילה יזומות אם על-ידי מארב ואם על-ידי פשיטה. נפל בגורלם של משוחררי מלחמת-העולם השניה ליטול חלק בפיתוח התפישה המושלמת של חי"ר בצבא סדיר כצנחנים, צועדים, מוסעים או כחיל רגלים משוריין.

„החיל הפחות ראוותני” נשא, למעשה, את תפקידיו הרבים ויכול היה לעמוד בהם רק בגלל אופיו הוֹאֲרֶסֶאטִילִי. הוֹאֲרֶסֶאטִילִיּוֹת של הרגלי מוצאת ביטויים רבים ומגוונים — למשל מגוון מערכות כלי הנשק, כגון רנ"ט, תת-מקלע ורובה, אקדח ורימון, מקלע קל ומקלע בינוני, מרגמות לסוגיהן — וכל אלה מהוות מערכות נשק נגד שריון ונגד רגלים, כאשר הכל

שטח הררי, מחפרות ומצדיות, להסתער על שטח מוגן ולעמוד מול התקפת-נגד לתקוף התקפת-נגד, לשמור, לאבטח, לפטרל, לפשוט ולערוך חיפוש בבית, בחורשה, לבצע תפקידי שיטור, לפעול ביום ובלילה בכל תנאי אקלים כאילו הם תנאים נור-מליים, להיות נכון לפעולה מיידית ולפעולה מתמדת כשהוא ער, סקרן, חשדני, ערום. עליו להיות יעיל בתצפית, בתנועה ובהסוואה, ובכל אלה הוא יכול לסמוך רק על עצמו ועל חבריו לצוות. בינו לבין המ"כ והקצין מתפתחים וצומחים יחסי רעות הבנויים על שיתוף פעולה של תלות הדדית ואמון הדדי.

נכון אמרו, שהחי"ר „שואף למגע עם האויב כדי להכריעו" ולכן חי הוא על „נשקו, קיבתו וערמתו". העמידה בתנאי הפי-זור והפריסה של מרחב הלחימה המודרני מהוה אתגר לרגלים. מה גם שהרגלי נכנס לקרב, לעתים קרובות, כשהזמן לפקודות מפורטות מצומצם; במצב זה עליו לפעול ביוזמתו ולפי תושי-ייתו, ועל-כן ההצלחה או הכישלון של המחלקה והכיתה תלויים ברגלי הבודד. כושר פיזי ורוח אמיצה הם הכרח כי מקום הלחימה שלו הוא הקרוב ביותר לאויב. יותר מכל חיל אחר חשוף הרגלי לאפקט שדה הקרב, לזועותיו ולהמולתו. ללא אומץ לב הוא חדל להוות משקל וכוח. תנופתו בקרב נובעת מהכמיהה למגע עם האויב.

קשה לחזות את התנאים בהם יוצרך הרגלי לעמוד בעתיד. ברור כי הרגלי ימשיך להסתער דרך אש ארטילריה, להלחם נגד טנקי אויב שוטפים, לחזור בכל דרך לעורף האויב. הוא יוסיף ללחום בחוליות, מבודדות האחת מן השניה, כשכל מה שמאגד אותן הוא השגת היעד.

לא נכון, ואף מגוחך, לאמר כי הרגלי אמיץ יותר מחבריו בחילות אחרים, אלא שהוא זקוק לאומץ הלב שלו יותר. לשרי-

אותם על יסוד הישגים, הצלחות וערכים, שהוגשמו בעבר עד שהיו למסורת, וביחס לקריטריונים מבצעיים, מנהלתיים וטכ-ניים שהושגו באימונים. זאת ההבחנה הנכונה; ולפעמים שוגים מפקדים, כשהם מנסים לבנות רוח יחידה על חשבון חיל אחר. נכון שהתחרות בין חילות יש בה משהו בריא — אבל רע ומר אם זהו הבסיס היחיד לבניית רוח יחידה וגאוות חיל. בהצלחה בקרב זוכים על-ידי פעולה של תיאום בין-חילי, כאשר כל חיל וכל זרוע עושה, בסיוע חיל אחר, את אשר הוא בנוי לעשות באופן הטוב ביותר.

קרבות הרגלים בעבר, ואף אלה שהיו במלחמת ששת הימים, הדגימו ולימדו מה יכול לעשות חי"ר מאומן היטב, כשבראשו מפקדים נועזים וכשהוא מסתייע באחרים, בהתגברות על עמ-דות אויב מוגנות היטב. ואם נזכיר כאן גם את אותם מקרים יוצאי דופן שאנשי חי"ר פקדו על זרועות אחרות — לא בא הדבר אלא כדי לחזור ולהדגיש כי מה שחשוב הוא לא המוצא החילי אלא ההזדהות, רוח יחידה וגאוה חילית, וראיית יעדי העתיד.

במשפחה רב-חילית ורב-זרועית — הרגלי הוא, כאמור, הוא-ר-סאטילי ביותר. טווח החדירה שלו רב יחסית והוא מפעיל מערכות נשק מגוונות; ובתנאי קרב-מגע, אשר בהם משגה קל ביותר עלול לגרום אסון, הוא יוצא וידו על העליונה. אין לו תפקיד מוגדר אחד כמו לתותחן או לקשר; תפקידי רבים ועליו להתאים עצמו תמיד לתנאים בלתי צפויים מראש. עליו להצטיין בתושיה רבה, לשלוט במקצועות רבים, והוא תלוי בעצמו ברוב המצבים. עליו להיטיב להתחפר, לוחל בשקט, לטפס על סלעים, לצלוח מכשולי מים ולהסתער דרך שדות-מוקשים, גדרות ומגננים, להילחם בשטח בנוי, שטח מיוער,

אין דוגמתך, היה ברוך!
תפקיד מאוס, נישא מכל.
(תרגום ש. לסקוב)

רגלי גאה גם ממך, ערוך
אלי מערב, אל כל מכשול.

באשר להכשרת הלוחם הרגלי ייאמר עוד כי משך האימון חשוב ביותר לטיפוח המוראל; משכו של אימון אינו מושפע רק מן הזמן הדרוש להקניית המקצוע, אלא צריך לקחת בחשבון גם את הזמן הנדרש להקניית הרגלים של שיתוף פעולה ושל גיבוש הכוח.

תובלה אווירית — בין אם על-ידי מטוס או מסוק — תובלה מוטורית או תובלה בים אינן משנות את מהות הרגלי, רק מאפשרות לו לבצע יעודו תוך יישום אמצעים טכנולוגיים חדישים המהווים אמצעי תובלה לאיזור הלחימה ומקטינים תלותו לגבי קוי הספקה.

דרוש מוסד אשר יקבע את השיטות, הטכניקות, התרגולות והסטנדרט, שלפיהם יפעל הרובאי בתנאי הקרב המקובלים, וכך יפותח יתרונו על האויב. זה תפקידו של „בית הספר לקרב“, ואם איננו בנמצא — יש להקים! מימוש שיטות אלו יושג על-ידי תחרות מתמדת בין עוצבות, תחרות שתביא הישגים תוך ביסוס גאוות יחידה. בית הספר חייב לאמן את הרגלי בתנאי קרב מציאותיים. הגדלת היתרון האיכותי-מבצעי של החייל הוא הנושא המרכזי העומד בפני חיל הרגלים. עליו למצוא את הדרכים הטכנו-מבצעיים ואת אופן יישום האיכות המבצעית, כדי לקיים אותו יתרון חילי, שמקיימים הכוח האווירי והכוח המשוריין ביחס לאויב.

האמצעי למימוש יתרון זה הוא הקמת „בית הספר לקרב לעוצבות חי“, אחרת ייקבע גם להבא מקומו של החייר בהתאם לדירוגו בעוגה התקציבית.

יונאי — טנק; לתותחן — תותח; לטייס — המטוס; למלח — אוניית הקרב; לרגלי במרחב הלחימה — אין הרבה זולת גאוותו והמוראל שלו. הבעיה הראשונה של האימון היא כיצד לנטוע ברגלי גאווה אישית ומוראל, לקיימם ולטפחם כך שיעמדו בתנאי הקרב החזויים.

זה אולי תפקידן העיקרי של העוצבה והיחידה — שעה שבתו הספר והקורסים מקנים שיטות, טכניקות וסטנדרטים, אשר אולי ימצאו ביטויים במשמעת, יוזמה, סבלנות והעזה תחת אש וכאשר החייל לבדו, אין לטפח גישה של עילית, לא גישה של „אתה בחרתנו“, אלא גישה של „אותנו אין מנצחים“, „אני אצא וידי על העליונה בכל מצב“.

כאשר סך הכל התביעות שיש לזרועות וחילות עולה על היקף התקציב שמדינה יכולה להקצות, יש צורך לקבוע סדר קדימות לפי התפישה האסטרטגית. באופן טבעי מקבל חיל הרגלים נתח קטן יחסית מתוך התקציב הכולל, ואז עשויים הרגלים עצמם לאבד את התמונה הנכונה של חשיבות החיל שלהם. השוואת סכומים אף פעם לא תתן את התמונה האמיתית. ההש- ואה חייבת להיות בין מערכות „לחם-נשק“ ואז תתברר תמונה אחרת. במקום שיראה עצמו כחיל בסולם עדיפויות בתקציב, הוא צריך להרגיש כמי ששייך לשבט מיוחד במינו. המאפיין אותו הוא שיר של א. פ. הרברט —

חדשו נושאי השחוק הסב;
הנס, הנשק האדם.
עוד חיל רגלים מחזיק בקו
ובוץ, אבק כאו עודם.

שלומות חייל, בבוץ שוכב,
שלומות חייל, בגשם שך,
שלומות חייל, דוה סחי וכאב,
מראה מיתה דם נשפך.

טייסת ה"אחת"

אלוף גיל דגב
בעת המלחמה: סגן, טייס קרב "פאנטום"

כשחזרנו לנחיתה הבנו
שזה לא בדיוק התסריט
שנעדכנו אליו

חיל-האוויר. הוא היה חוד החנית. מאז מלחמת ששת הימים היתה מושרשת אצלנו התפיסה, שאנחנו יכולים תמיד לתת את המכה הראשונה. היה ברור לנו, שנתחיל את המערכה בתקיפה של שדות תעופה, נפתח חלון לתקיפה של סוללות הטילים, נשתק את המטוסים ואת השרות שלהם, נשבש להם את הטילים, נעשה ככל העולה על רוחנו. הכרנו את פקודות המקרו וגם את פקודות המיקרו. ידענו שאנחנו צריכים לטוס בהפרשים של שתי דקות, במבנים, בגובה נמוך מאוד, במשמעת ברזל, בדממת אלחוט, כדי לא להיחשף למערך הגילוי של המכ"מים שלהם. הבאנו בחשבון שהדברים השתנו מאז מלחמת ששת הימים ושהמטוסים שלהם לא יעמדו כמו ברווזים, ועדיין גורם ההפתעה היה מבחינתנו מרכזי מאוד.

מפקד טייסת 201 לא היה בארץ. ממלא מקומו, רון חולדאי, נכנס לתפקיד זמן קצר קודם לכן. לא הייתי מאחל לאף מפקד טייסת להיכנס למלחמה בתנאים כאלה. ידענו שאנחנו אמורים להמריא ולתקוף שדות תעופה במצרים בסביבות השעה 14:00. אבל לקראת הצהריים התחילה התברבורת. נשמעה סירנה. היתה שמועה, שהמצרים תוקפים מהאוויר בכל מיני מקומות. הבנו שבגלל שהתמזמזו ודחינו את שעת ה"ש" לתקיפה

כשפרצה המלחמה הייתי בן 22.5, שנה וחצי בטייסת. נכנסתי להגדרה של "צעיר בטייסת הכשיר לכול". עברתי את כל ההכשרה המבצעית האפשרית. אם היו שואלים אותי, הייתי אומר שזה המצב האופטימלי לכניסה למלחמה. אמנם התחתנתי באותה שנה. אבל הייתי משוחרר מדאגות לחלוטין. טייס צעיר אפילו לא יודע מה מסוכן. ככל שאתה ותיק יותר, אתה שוקל את הדברים אחרת.

המלחמה לא נפלה עלינו כרעם ביום בהיר. היו לכך שתי סיבות. הראשונה, קדמה למלחמה הירדרדות. היו כוננויות כבר במהלך ראש השנה. הימים לא היו ימי שגרה. הסיבה השנייה, היינו מוכנים למלחמה מבחינה מנטלית. התחושה שלנו היתה, שאם יקרה דבר כזה, אנחנו נהיה מוכנים. לא הייתי אומר שששנו אלי קרב, אבל היינו במצב קרוב לכך.

היום הראשון

הגעתי לטייסת ב-8:30 בבוקר ביום שבו פרצה המלחמה. האווירה היתה חגיגית. התחושה שלנו היתה, שאנחנו לא יכולים להיות במצב טוב יותר. שהם הולכים לחטוף מאיתנו באבי-אביהם. רק שיבואו. היינו מיומנים. תורת הלחימה היתה בהירה מאוד. הטייסים היו יוצאים מהכלל. הפאנטום היה אז המטוס בה"א הידיעה של

הטיילים הניידות ברמת-הגולן. שוב, ההנחה היתה שאנחנו נפתיע. גורם ההפתעה היה חשוב כדי להבטיח, שהסוללות יימצאו במקום שבו צילומי האוויר שלנו הראו שהן נמצאות. שיטת התקיפה שנבחרה היתה פשוטה - יצאנו מהצד המזרחי של הכינרת ביציאת כיוון קצרה. כל הטייסת שובצה למשימה. הגיחה הזאת לא נחשבה כלל למסוכנת. במידת-מה היא אפילו נחשבה לגיחה ללא תהילה. הכניסה לשטח האויב היתה כניסה לשלוש דקות בלבד.

הצלחת המבצע היתה מותנית בכך שהסוללות יהיו בדיוק במקום שחשבנו שבו הן יימצאו. אבל כשהגענו לנקודה לא היו שם סוללות. הסורים הזיזו את הסוללות מערבה והתמקמו בכל מיני צמתים שמהם יצאנו כיוון, כמו צומת רפיד. שבעה אנשים מתוך עשרים לא חזרו לנחיתה, בעיקר מהשליש האחרון של השיירה. הם נפלו בשבי. נראה, כי הסורים הבינו מה קורה כשהבחינו במטוס אחר מטוס, והרימו את הקנים למעלה. כשהפאנטום טס בגובה נמוך, גם קלציניקוב יכול לפגוע בו בצרור פשוט.

הבלגן היה כל-כך גדול, שלא היה ברור מי נחת ומי לא נחת.

אחרי הכישלון הזה נפל לנו האסימון. הבנו שמדובר במ-ל-ח-מ-ה. הבנו שבניגוד למשימות של ביטחון שוטף, חלק מהאנשים שהמריאו לא יחזרו. והבנו עוד משהו: שאת המלחמה הזאת לא ננצח בנוק-אאוט. זה לא יהיה ניצחון "על האפס". אם ננצח, זה יהיה ניצחון בנקודות.

היום השלישי

במלחמה עשיתי בסך-הכול 37 גיחות, רובן תקיפות אוויר-קרקע בעומק. זה לא הפך לקל יותר עם התקדמות הקרבות. להיפך, ככל שצברתי ניסיון, ראיתי יותר סכנות שבהתחלה לא הייתי מודע להן. ההתרחשויות ביומיים הראשונים היו שיעור לכולנו. הבנו שאנחנו צריכים להשתדל לא לעשות טעויות, להקשיב היטב, ללמוד. אם היה משהו שלחץ אותי במלחמה - זה היה העניין המקצועי. לא לאבד את המוביל, לא לאבד קשר עין, למצוא את המטרה, לפגוע ביעד כמו שצריך. הייתי דרוך מאוד ומתוח.

מה הופך מלחמה למלחמה חוץ מהמחיר שמשלמים על טעויות? אני חושב, שזו ההימצאות במסגרת שלא מאפשרת לך פינה משלך. אתה כל הזמן בטייסת. אין לך לברוח, אי-אפשר לנוח לרגע. בביטחון שוטף עושים את הגיחה, ואז חוזרים הביתה ונרגעים. במלחמה המתח והלחץ רק הולכים וגוכרים. אם אתה מנסה לישון,

המקדימה, נקלענו למצב שבו הם תוקפים אותנו והתוכנית המקורית הפכה ללא רלוונטית. בטייסת היתה תחושה של מבוכה. אי-הבהירות הגיעה לשיאה בכך שניתנה פקודה לגף הטכני להוריד את הפצצות מהמטוסים במהירות הכזק, ניתנו ציוותים חדשים לקרבות אוויר-אוויר, ניתנה הוראה לחמש את המטוסים בטיילים, וצוותו רביעיות לעמדת המראה. כל רביעייה שהיתה מוכנה קיבלה פקודה להמריא. לא ידענו לאן ולשם מה. ידענו רק, שממריאים כדי להגן על שמי המדינה. כל האווירה השתנתה בבת אחת לחלוטין.

אני הייתי באחת הרביעיות שעמדו בעמדת המתנה. נרמה לי שזו היתה בעצם שלישייה, כיוון שלא הספיקו לצוות מספר ארבע. היו לי טיל או שני טילים. לכמה טייסים עוד היו פצצות שלא הורדו.

אמרו להם להשליכן בים ולצאת לפטרולים בסיני. לא היה ברור באיזה פטרולים מדובר. המראנו בין 14:00 ל-15:00. זה היה מרדף אחרי הרוח. הבקר לקח אותנו לכל מיני מקומות בסיני. שמענו בקשר על מיגים פה ועל מיגים שם, אבל לא ראינו אף מיג. התברר, שיצאנו

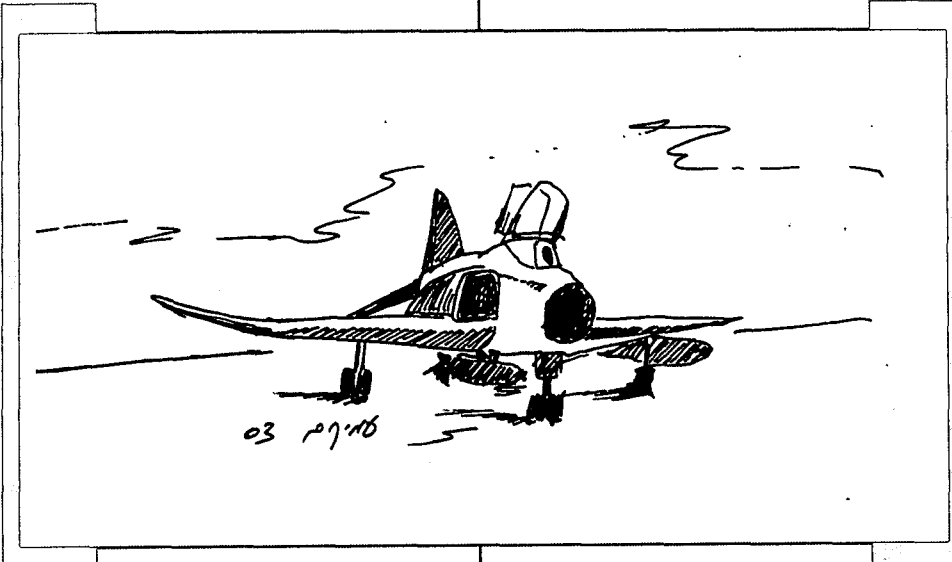
אחרי מטס התקיפה של הצד המצרי.

כשחזרנו לנחיתה הבנו שזה לא בדיוק התסריט שנערכנו אליו. ההרגשה היתה מתסכלת, שמשהו השתבש. ידענו שלא מיצינו את הכוח ושלא ביצענו את התוכנית המקורית. אחר-הצהריים כבר יצאנו לתקוף בכמה נקודות מוגדרות מאוד. זה היה מטס ספורדי למדי. ההצלחה הגדולה ביותר של המטס היתה צליפה על כמה מסוקים מצריים שבאו להנחית כוחות קומנדו. אבל הטייסת גם פגעה בשוגג בכמה טנקים שלנו. האווירה הכללית בסופו של היום היתה, אור-קיי, זה היום הראשון, תפסו אותנו, הפתיעו אותנו, אנחנו במלחמה, עכשיו נתארגן כמו שצריך, והכול יהיה בסדר.

היום השני

באותו לילה פקדו עלינו לישון במועדון. איזה לישון ואיזה נעליים. אף אחד מאיתנו לא הצליח להירדם. למחרת ניסינו להחזיר את הדברים לפסים הסטנדרטיים. המשימה של הטייסת היתה לתקוף את שדות התעופה במצרים במטס בוקר מוקדם. התחלנו את ההכנות לתקיפה כבר בלילה. היתה לנו תחושה שהפעם זה יהיה בסדר, וכך היה. קמנו בבוקר, תקפנו במצרים, פגענו יפה. המטס הראשון של היום השני הסתכם כהצלחה.

בצהריים - דוגמן 5. זו היתה פקודת היסוד לתקיפת סוללות

אתה מגלה שקשה להירדם. יש רעש, מתחקרים, ואזרחים נכנסים לטייט. אתה שקוף כל הזמן, מסתכלים עליך, אתה במבחן מתמשך, השעון הביולוגי נהרס לחלוטין, וזה פוגע ביעילות שלך כטייס. אני זוכר שהמצב במדינה פחות עיניין אותי. גם לא המצב בטייסות האחרות. התרכזתי רק במה שקורה בטייסת שלי. לא רציתי ששום דבר יסיט אותי מהדבר שאני צריך להיות דרוך ומוכן אליו. כששיתי ביקרה אותי במהלך המלחמה כעסתי עליה מאוד. היו אנשים שהתקשרו הביתה לפני כל גיחה ודיווחו: "אני ממריא בעוד שעה, אגיע בעוד שעתיים." אני החלטתי שלא לטלפן לאף אחד, לנתק מגע. יום אחד היא באה בלי לשאול אותי, נחתה עלי, הפריעה לי. זה שיבש לי את כל הריכוז. חיכיתי שהיא תלך.

האתגר הגדול הוא להתמודד עם העומס המתמשך. כשחברים קרובים שלך, שאותם אתה מעריך כטייסים טובים, מתחילים להיפגע אתה מתווח ולא נחמד. אתה מתחיל להבין שגם אתה יכול להיפגע, הברכיים רועדות לפני ההמראה. לפעמים הייתי צריך לתת מכה על

שהכרעה לא תהיה אווירית; שגם אם נפיל עוד מיגים, לא נשיג בכך הכרעה.

זו לא היתה נקודת שבירה, אבל זו היתה נקודה שחייבים להתגבר עליה ולעבור אותה. כל אחד עבר אותה בעצמו, והתמודד איתה בעצמו. אנשים הגיבו לה בכל מיני צורות. אני יודע על קיומה של הנקודה הזאת רק היום, בדיעבד. באותם ימים לא היה מי שיסביר את הדברים האלה.

במהלך המלחמה היו לי שתי שיחות קצרות שנסכו כי ביטחון רב. אחת היתה עם איתן בן-אליהו. נפגשנו בשירותים, בן-אליהו שאל: "נו?" אמרתי לו "יהיה בסדר." הוא שאל: "תגיד, ואם זה יימשך עוד הרבה?" אמרתי: "אני אעמוד בזה." אמרתי את זה בלי לחשוב, אבל כשנפרדנו ידעתי שזה באמת יהיה ככה.

שיחה אחרת היתה עם דן חלוץ. הוא היה ותיק ממני בשנתיים, אבל עדיין בקבוצת הצעירים. היתה לנו שיחה אישית, שבמהלכה חלקנו את תחושותינו. למדתי מהשיחה הזאת שאני בסדר,

אתנחתא בטייט בעת המלחמה

הרגל כדי להרגיע אותה.

אחרי ההמראה המתח נופל בבת אחת. אתה פשוט עסוק בפעולות שגרתיות, אבל לקראת המטרה הוא מתחיל לטפס עוד פעם. אתה שומע ברדיו דיווחים, אתה שומע בערוץ המצוקה על נטישות, אתה שומע על נפגעים, החיישן שנותן לך חיוויים על טילי נ"מ מתחיל לצפצף, הבקר מזהיר אותך מפני מיגים שנמצאים איתך בקשר עין ואתה לא רואה אותם, אבל אתה יודע שזה יגיע עוד רגע.

מגיע שלב במלחמה שאתה שואל את עצמך - עד מתי זה יימשך? כמה כוח עוד יש לי? פתאום התחלנו לגשת למפה ולבדוק את התקדמות הכוחות הקרקעיים. התחלנו להתעניין במפה כשהבנו,

שהתחושות שלי נורמליות. זה עזר לי מאוד, אבל זה היה אקראי. לא היה מי שיתדרך, או יסביר לנו את התחושות שלנו.

המלחמה היא הדבר הכי משמעותי שקרה לי בחיים. אני לא יכול לברוח ממנה. לא היה לי מבחן קשה יותר בחיים. אני גאה מאוד על כך שעברתי אותו ב"ציון גבוה". אבל יש גם הרבה עצב, שאי אפשר לפענח בזמן המלחמה, אלא רק אחריה. כטייסים צעירים רצינו להילחם, רצינו לתקוף, רצינו להפיל מטוסים. אבל לא רצינו לעשות זאת במחיר כזה. במלחמת יום הכיפורים למדתי שמלחמה היא דבר רע.

סא"ל (מיל") איתן מנוד
בעת המלחמה: סגן, טייס משנה

בל-205 חצה את תעלת סואץ

"בקר, באן אגוז,
שישה מיגים תוקפים
אותנו"

ויכולת היירוט שלהם היתה לא ידועה. למשימה נבחר הקברניט מור, מפקד הטייסת לשעבר ומבכירי הטייסים בה. אני, סגן צעיר וטייס משנה ותיק, זכיתי בכבוד להיות טייס המשנה. מאחור, ליד שני המא"גים, ישב משה סאבין, המכונאי המוטס הוותיק והמנוסה. הטייסת היתה בפריסה בכסיס חיל האוויר ברפידים. באוהל המבצעים, שבו היו דרך קבע שתי פקידות מבצעים וטייס קמב"ץ, ישבו בכוננות מתמדת שני צוותים. אלה הוזנקו בכל פעם שהיה צורך בכך, ומייד לאחר מכן הגיע צוות חדש לאייש את מושבי הכוננות. אני הייתי מצוות עם קברניט אחר למשימת כוננות שגרתית. הימים - לאחר שלושה שבועות של לחימה עיקשת ועקובה מדם,

מסוק הבל-205 מס' 43 חצה את תעלת סואץ בגובה נמוך מאוד. מכשירי הקשר במסוק טירטרו ללא הרף, וקולו השקט של הבקר נשמע ברקע.

"אגוז, תפנה ימינה לכיוון 280 ותמשיך בגובה נמוך", הנחה אותנו הבקר.

הקברניט, סא"ל יגאל מור, הפנה את מבטו אלי ושאל: "האם אנחנו על המסלול המתוכנן?"

"חיובי", עניתי והרגשת סיפוק מילאה אותי.

המשימה שלנו באותו יום ראשון, 21 באוקטובר, היתה לטוס אל צידה המערבי של תעלת סואץ ולאתר סוללת טילי קרקע-אוויר מסוג אס-איי-6 - טילים חדישים שהגיעו לזירה זמן קצר קודם לכן,

שבה גם הטייסת שלנו, בפיקודו של סא"ל מיכאל כהן, שהחליף את יגאל רק שנה קודם לכן, ספגה אבידות בנפש ובמטוסים. "מנור, גש למבצעים", נשמעה קריאה ברמקול. קפצתי ממקומי, אספתי את הקסדה, החגור והנשק, נכון למשימה הבאה.

"אתה יורד מלוח הכוננות ומצטוות ליגאל למשימה מיוחדת", אמר הקמב"ץ.

מה פתאום? למה דווקא אני יורד מהכוננות? שאלתי את עצמי, ובשביל איזו משימה אני מפסיד את תורי על הלוח.

יגאל הגיע אחרי כמה דקות מלווה בכמה לובשי מדים ירוקים שלא הכרתי. הוא לחץ את ידי ואמר: "איתן, אני ביקשתי שאתה תטוס איתי. זה בסדר מבחינתך?"

לא הייתי צריך יותר מזה.

"אגוז, תמשיך בכיוון,

תשמור גובה נמוך, יש דיווחים על אש נ"מ בסביבה," נשמע קולו של הבקר.

חצינו את תעלת סואץ וטסנו נמוך מאוד מעל תעלת המים המתוקים ומעל לצמרות עצי הדקל. כשהמפה בידי הייתי עסוק כל כולי בניווט המסוק אל הנ"צ שבו, על-פי תיאורם של אנשי המודיעין שישבו מאחור, היתה סוללת טילי הנ"מ שאליה טסנו.

חיילי האוגרה של

אריק שרון ניהלו במהלך הלילה הקודם קרב קשה באזור ולפנות בוקר חלפו גם ליד אתר סוללת הטילים.

המידע הגיע לחיל האוויר וצוות של אנשי מודיעין כבר ישב אצלנו בבטן המסוק בדרכו מערבה לבדוק כמה הדברים אמורים.

"בעוד דקה נעבור מעל צומת שבילים, ושם נפנה שמאלה לכיוון 230," הנחיתי את יגאל שהטיס את המסוק. מבט קצר של הקברניט הבהיר לי שהוא הבין.

מתח רב שרר בקופיט, מכשירי הקשר פלטו הנחיות והוראות שונות והיה ברור לנו, שבשמים מעלינו מתרחשת מדי כמה דקות דרמה אווירית.

בשעה שהייתי עסוק כל-כולי במפה שהיתה פרושה על ברכי חלף לפתע צרור של נותבים מול אף המטוס.

"שובר שמאלה," דיווח יגאל בשקט האופייני לו והטה את חרטום המסוק בחריפות דרומה תוך הנמכה קלה לגובה טיסה בלתי אפשרי! "חלפנו על פני עמדת נ"מ לא ידועה," הבהיר לי יגאל, "תעביר את המידע אחורה לבקרה."

אחרי כ-20 דקות טיסה ממערב לתעלת סואץ נחתנו בסוללת טילי הנ"מ שחיפשנו.

אנשי המודיעין ירדו מן המסוק, ניגשו לאתר הסוללה והתעמקו בענייניהם. יגאל ואני נשארו במסוק המונע והמתנו. סאבין ישב ליד המא"ג הימני כשאצבעו על ההדק - דרוך לקראת צרה.

"סאבין," שאלתי, "המא"ג השמאלי טעון גם כן?"

"חיובי," ענה בכיטחון.

מסוקי הבל-205 היה מצויד בשני מא"גים משני צידיו, בעיקר להגנה עצמית. במלחמה הזאת לא היה לחיל האוויר מסוק תקיפה כלשהו, ומסוקי הבל-205

היו חמושים גם בכוורות של רקטות, והטייסים התאמנו בתקיפות שונות והרגישו בטוחים מאוד בעצמם.

אנשי המודיעין חזרו למסוק, יגאל העלה את סיבוכי המנוע למקסימום, והנווט ואני היינו מוכנים לחזור לרפידים.

לפתע הבחנתי בשלושה מטוסים, שנראו לי כמו מיג-17, שטסו היישר אלינו. "יגאל, הסתכל ימינה," קראתי בהתרגשות במערכת הקשר

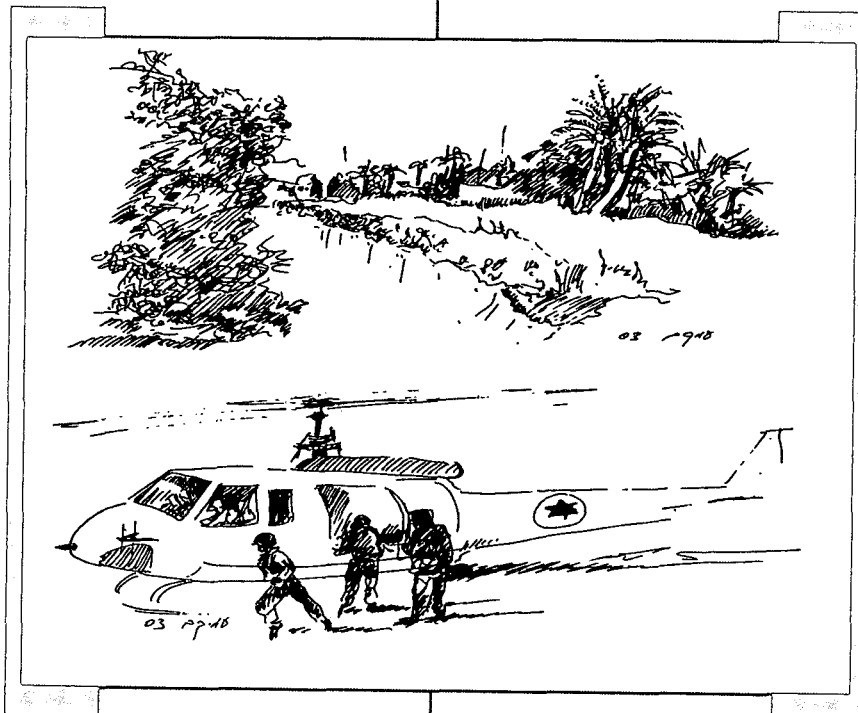
הפנימית.

יגאל משך את הקולקטיב (הגה הגובה של המסוק) למקסימום והמסוק ניתר לאוויר בבת אחת.

הסתכלתי החוצה לצידו השמאלי של המסוק וראיתי את מוביל מטוסי האויב מתחיל לפנות שמאלה, ואחריו הסתדרו בשורה עורפית יתר החמישה.

שישה מטוסי מיג-17 הסתובבו סביב המסוק והתארגנו ליירט אותנו. יגאל הפנה את חרטום המסוק מזרחה תוך הגברת המהירות והרוויח מעט גובה.

לפני המלחמה ערכה הטייסת תרגול מיוחד נגד יירוטים על-ידי מטוסי קרב, אולם זו היתה הפעם הראשונה שבה ניצבתי מול מצב אמיתי.

"סאבין", נשמע קולו של יגאל בקשר הפנים, "תירה בכל פעם שאתה מצליח להכניס אחד מהם לכוונת".
 "אחד נכנס משעה שלוש", דיווח אחד מאנשי המודיעין שישבו מאחור. צרור ארוך מהמא"ג נשמע חותך את השמים בצליל מאיים.
 יגאל הפנה את המסוק בחדות ימינה ודחף את האף למטה.
 "150 רגל", דיווחתי בקשר, ויגאל משך את הקולקטיב למעלה תוך פנייה חדה לאחור.
 זה היה התרגול אותו הכרנו!
 "המיג יצא מצד שמאל", דיווחתי לצוות, "הוא פונה שמאלה."

בתורו ירה צרור ארוך, ויצא למעלה ושמאלה, ואיפשר לכא בתוך לתקוף.
 לפתע נראה אחד המיגים מושך אחריו שובל עשן שחור, פנה ימינה, הפוך מכל מטוסי המבנה שלו ונעלם מערכה. הייתי בטוח שהוא נפגע.
 המשכנו עוד זמן-מה להתמודד ביחסי כוחות לא שווים מול המיגים. לפתע נשמע בקשר קולו של מוביל המיראז'ים: "אגוז, אנחנו נכנסים מעליך לקרב עם המיגים."
 מסוק הבל-205 מס' 43 חצה את תעלת סואץ לכיוון מזרח בגובה

ג. רישום הטיסה

ש.נ.ה. 19.73...	חודש	יום	מסוק		סם הטייס/קברניט	שעות (עונת, מדריך, חניך, ששתחמים במבנה)	שעות סיסה			
			מספר	סוג			יום	לילה	סתייך	
							94:55	84:45	365:45	
							0:35	0:35	0:35	
									0:40	
6-84.10.73 תפוזים וים תחנה										
								0:10	1:05	
									2:30	
									0:20	
									1:10	
									0:45	
									4:40	
									0:30	
								0:50		
									0:20	
								1:10		
									0:45	
									1:15	
									0:50	
								1:00		
									0:55	
									2:50	
							0:35	2:10	19:10	
							85:30	89:55	384:55	

זוג עמודים מתוך יומן המלחמה של טייס משנה איתן מנור

השני נכנס אחריו ליעף צליפה נוסף.
 "בקר, כאן אגוז, שישה מיגים תוקפים אותנו. תזניק מיירטים במידיי", דרשתי בקשר.
 "אגוז, קיבלתי, מבנה מיראז'ים בדרך אליכם בכוח מלא", דיווח לנו הבקר.
 צרור ארוך נשמע מצידו הימני של המסוק, וריח חריף של אבק שריפה עמד בחלל המסוק.
 "פגעתי בו, פגעתי בו", צעק סאבין והמשיך להמטיר אש על המיג שהעז לתקוף אותנו.
 עשן לבן נראה יוצא מתחתיו של המיג התורן שהיה ביעף התקיפה עלינו, ופגזים נותבים חלפו מטרים ספורים לפני אפו של המסוק.
 "תמשיך לדווח לי מה קורה בצד שלך", הנחה יגאל את סאבין תוך התעלמות מצעקות ה"הפלה" שלו. אני הייתי עסוק במעקב אחר ההתארגנות המאימת של המיגים מצידו השמאלי של המסוק. כך נמשכה הדרמה רגעים ארוכים, שלנו נדמו כנצח. מיג אחד נכנס לתקיפה, חבריו המתינו ב"מעגל אינדיאני" מסביבנו. כל אחד

נמוך כשהדלק במכליו הולך ואוזל.
 נחתנו ברפידים והתייצבנו באוהל המבצעים. יתר הטייסים בטיסת, שהאזינו במכשירי הקשר לכל מהלכי הקרב, המתינו לנו בפנים שואלות.
 "מנור", טפח לי יגאל על השכם כחיבה, "תודה על העזרה."
 סרבלי הטיסה של כולנו היו ספוגי זיעה, וכל מה שרצינו היה לעשות מקלחת צוננת.
 "ראיתם שפגעתי במיג, נכון?" פנה אלינו סאבין בתקווה, "זו הפעם הראשונה בהיסטוריה שמיג מופל על-ידי מא"ג ממסוק."
 לאחר תחקיר מסודר של אנשי המודיעין התברר, שהמיג לא נפגע אלא היתה לו תקלה טכנית.
 שלושה מיגים הופלו באותו קרב על-ידי המיראז'ים.
 לימים פגשתי את יגאל מור כששימש כקברניט בחברת אל-על. באחת מטיסותינו המשותפות, שבהן שימשתי כקצין ראשון, הודיתי לו על כך שלימד אותי באותו יום פרק מאלף ב"הלכות קור רוח".

דברי שר הביטחון

לדמותו של אלוף

אברהם (אלברט) מנדלר ז"ל

23.10.74

במלוא אונו, בשיא כוחו — יומיים לפני שעמד לעבור לתפקיד מרכזי בצה"ל — כששמו הולך לפניו, ותהי- לתו מצטברת אחריו, על סף המפנה במלחמה, על הנגמ"ש הפיקודי שלו, נפל אחד המפקדים הבכירים ביותר של צה"ל שאי-פעם נפל במערכות ישראל, האלוף אברהם (אלברט) מנדלר.

אלברט נטל חלק בכל מלחמות ישראל. במשך עשרים שנים רצופות הוא היה מפקד בשדה ומפקד על שדות- קרב. במלחמת השחרור הוא דהר עם שועלי-שמשון. בתקופת הפדאיון הוא יצא לפעולות תגמול. במבצע- קדש הוא פיקד על כיבוש רצועת-עזה. במלחמת ששת- הימים הוא הבקיע את מערכות הסורים ברמת-הגולן. במלחמת יום-הכיפורים הוא בלם את התפרצות המצ- רים בחזית הסואץ. הוא היה רובאי, סייר, צנחן ושריונאי. הוא היה מ"כ, מ"מ, מ"פ, מג"ד, מח"ט, מפקד אוגדה, מיועד לפיקוד על הגיס. הוא לחם, הוא אימן, הוא הדריך, הוא תיכנן, הוא פיקד — בכל פינות הארץ, על כל עוצבה אפשרית, בכל המצבים המשוערים והמפתיעים, ומכל המבחנים הללו הוא יצא כלוחם אמין, מדביר צבאות אויב, כובש לב צבאו הוא.

הוא מעולם לא זכה מההפקר וזוהרו לא הועם על-ידי רבב כלשהו. עמלו המתמיד, עוצמתו המוסרית, ידיעותו את האנשים, הגינותו, איזונו, רצינותו, אומץ ליבו, השקט הנפשי והפיזי שלו — עמדו בכל המבחנים, עברו את כל המפתנים והוא נשאר תמיד אדם שהש- קפתו פוריה, הבחנתו מעולה, ראיתו רחבה ורוחו — מופת.

לאלברט היה חוש של זמן ומקום. הוא ידע תמיד היכן להיות, ברגיעה — במרכז ההכנות המעשיות למערכה; בחירום — בלב המערכה, בשעה ובנקודה שבהם הוכרעו הדברים.

היתה לו תחושה של אחריות. הוא ידע לקבץ תחת דגלו אנשים רבים ומעולים; הוא ידע ללמוד דרכי פעולה אפשריות ולבחור בדרך המאפשרת נצחון; הוא למד להכיר את פני הקרקע, את הגבעה למסתור ואת המישור לפריצה; הוא ידע להשליט משמעת בחיל-ו תיו, בעיקר על-ידי השלטת משמעת בכל מעשיו הוא. ואת הדברים הללו הוא צירף ליכולת עליונה השמורה לימי תלאות לעמו.

הוא היה קשור לחברה, אבל לא תלוי בה. הוא היה ער למבוכה התוקפת אותה בשעת חירום, אבל הוא לא נכנע לה. הוא ידע את עוצמת הפלדה, גם את יגונה. הוא נבע כמעין לא אכזב, גם בזרם אכזבות בשפע.

כל המאומן, השיטתי והמלומד, שמחייבת גלימת המפקד וכל העמוק, ההירואי והבודד המתחייבים מנפש האדם. כל אלה היו מצויים באישיותו של אלברט, אבל גם ערוכים אצלו באיזון בלתי רגיל.

קראו לו אלברט. קראו לו המפקד, קראו לו האלוף. האיש, המפקד והאלוף מהו, אם לא אדם שעמל שנים להכין בקפדנות את חייליו למבחן העשוי להיות חדש להם; לאמנם ללא הרף בשגרת הצבא, ובהיפוך לשגרת הבית, להרגילם לפעול ביחד על-פי פקודה קצרה ולפעמים על-פי אות; לשחרר מאימת האש; ללמדם להיצמד ליעד לוט בערפל-הקרב; לעורר בהם אמון; לנהוג בהם ביושר ובהחלטיות; להקנותם תורת-הקרב, ללמדם — וללמד את עצמו ללא הרף למוד והוסף — בכדי להכיר בזמן את השינויים הבלתי-פוסקים החלים בהערכת המצב, את החידושים המת-וספים לתורת-הלחימה, את התוספות המפתיעות במערכות-הנשק; לשמור את עיניו קרועות לכל פרט; לתת את דעתו המסוקרנת לפני התמונה כולה ולהכין הכל למלחמה, שמועדה — חידה, מקומה — תשבץ, מהלכיה — הפתעה וכוחותיה נעים כסופה אדירה ומסנוורת. ואז צריך, אלברט, אלברט המפקד, ועוד יותר אלברט האלוף, לקבוע תוך שעות ספורות, היכן נקודת הכובד האמיתית, על שכם מי להטיל את המשימה העיקרית, היכן לכוון את כוחותיו להסת-תערות, ומתי למתן את קצב התנועה, איזה אגף לחזק, ואיזה היערכות לאגוף. הוא עומד במבול של אש, עם מכשיר-קשר המעביר הוראות דחופות, עם מטה הנושא אליו את עיניו ועם זמן הבורח ממנו במהירות מרגיזה. כאשר האויב לפניו, ותותחיו עוד רחוקים ושריונו דל במספרו, והמטוסים נקרעים בין שתי חזיתות. שוב אין מקום לשיקול נוסף: המערכה לא סובלת צער או חרטה או תיקון טעויות. המערכה דוהרת כמכונת-הכרעה, שאין לה טיפת התחשבות. כאן עומד המפקד, סמכות יחידה של עמו, נציג בלעדי של צבאו, ועליו לנצח על המערכה. אם הניצוח עולה

יפה — פירושו ניצחון. אם הניצוח הוא הססני ושונה — פירושו תבוסה.

כל חייו מתמסר המפקד לרגע הזה, ומשהוא מגיע, החיים כולם מסורים בידיו.

כל מה שישנו מסביב, בעורף, בעתודה, בפוטנציה — שוב אינו משמעותי, שכן כאן, במקום ובשעת המערכה, מתמקד גורלם הקיבוצי של האנשים, נחרץ עתידה ההסטורי של המערכה.

כל חייו, ובשיטתיות בלתי רגילה, התכוון אלברט למבחנים כאלה, למבחן כזה. הוא ניצח עליו, הוא הכין את הניצחון שלו, כי מלחמת יום-הכיפורים היתה הקשה והאכזרית שבמלחמות ישראל: המספר הגדול ביותר של חיילים שאי-פעם התנפלו עלינו, המספר הרב ביותר של טנקים, תותחים ומטוסים, הטכנולוגיה הטיילית החדישה ביותר של ברית-המועצות, בצירוף יסוד ההפתעה, בתוספת כושר הונאה, עם סירוב לאומי שלנו, של עם חופשי, להאמין במידת-יות המלחמה.

כאן גם התגלתה גדולתו, גדולה שהלמה את גודל הסכנה, כאן התגלה גם השקט המפורסם שלו, שקט שעמד מול השאון האדיר שפקד את המערכה. כאן התגלתה שליטתו העצמית ושליטת עצמו על פקודיו, שליטה שהלמה את המחסור הכבד בכוחות בימיה הראשונים של המלחמה.

„לא כל אחד מוכן נפשית להילחם ברכב משוריין“ — אמר אלברט כאשר הספיד את מויש — „יש לזה הגבלות, מגבלות קשות למדי: אתה נמצא במקום סגור, אינך צמוד אל הקרקע, אתה בתנועה מתמדת. אך לעומת זאת יש לך אמצעי עצום מבחינת כוח-האש, יש לך יחידות שאתה מסוגל להפעיל איתן את המכ-שיר הזה ביעילות“.

ברכב משוריין, במקום סגור, לא צמוד לקרקע, בת-נועה מתמדת, בכוח-אש וביחידות, במעבר המתלה, נפל אחד האלופים הגדולים של עמנו. הוא ניצח ונפל. הוא בלם התקפה והכין הסתערות, וכאשר הגורל ניתן בידיו, התברר שהוא הופקד בידים איתנות, בנפש גדולה, ברוח איתנה, בגופו של גבר אמיץ.

עם שולה הוא הקים בית. עם ענת וסיגל משפחה — והכל בשלמות שאיפיינה אותו. משהוא נפל, התייתמה המשפחה, התייתם העם, ואולם מכאן ואילך מש-אלברט איננו — הוא הפך למופת גם לדורות הבאים.

חיילי חיל ההנדסה של צה"ל מקימים גשר "תמסחח" על תעלת סואץ

הערות

1. לא שוחררה על-ידי ראש אג"א עקב הכוננות שעליה הכריז הרמטכ"ל. הודות להחלטה זו עמדה פלוגת המובילים לרשות חטיבתו של נתקיה ניר עוד בטרם גויסו צוותי הטנקים. המידע מביסס על דברים שאמר לאחר המלחמה ראש אג"א, אלוף נחמיה קין.
14. **ועדת אגרנט**, עמ' 146, 152.
15. עדותו של אלוף אברהם אדן בפני ועדת אגרנט. **דו"ח ועדת אגרנט**, פרק הימ"חים, עמ' 74.
16. אלי"ם אורי רבינוביץ, **שם**.
17. ראיון עם רס"ן שמואל, סגן קצין התחזוקה של אוגדת פלד.
18. הרשימה מצויה בידי.
19. הנתונים וטבלת ריכוז הכוחות מצויים בידי.
20. זוהר לבקוביץ, היבטים בלוגיסטיקה, **שם**.
21. **דו"ח ועדת אגרנט**, עמ' 182, 196.
22. זוהר לבקוביץ, היבטים בלוגיסטיקה, **שם**.
23. הנחייתו של סגן ראש אג"א בזמן המלחמה, תא"ל יוחנן גור, לנציגו בגדרת רומני לשחרר תחמושת טנקים ותחמושת קלה עבור כוח "נמר" (כוח קלמן מגן ז"ל) ב-12 באוקטובר 1973.

1. **נאום שר הביטחון, משה דיין, בטקס סיום המכללה לפיקוד ולמטה**, אוגוסט 1973.
2. איתן הבר, **היום תפרוץ מלחמה**, ירושלים, עידנים, 1987, עמ' 15. הספר מביסס על זיכרונותיו של תא"ל ישראל ליאור, שהיה המוכיר הצבאי של ראש-הממשלה, גולדה מאיר.
3. חנוך ברטוב, **דדו, ת"א, מעריב**, 1978, חלק א', עמ' 195, 203-204.
4. זוהר לבקוביץ, "היבטים בלוגיסטיקה", **מערכות**, 332, ספטמבר-אוקטובר 1993, עמ' 34-39.
5. **דו"ח ועדת אגרנט**, פרק הימ"חים, עמ' 70.
6. לבקוביץ, **שם**.
7. חיים הרצוג, **מלחמת יום הדין**, ירושלים, עידנים, 1975, עמ' 241. **דו"ח ועדת אגרנט**, פרק הימ"חים, עמ' 72.
8. **דו"ח ועדת אגרנט**, פרק הימ"חים, עמ' 70.
9. נתונים שמסר מפקד גיסות השריון לוועדת אגרנט, עמ' 74.
10. זוהר לבקוביץ, **המערך הלוגיסטי בצה"ל במלחמת ששת הימים ובמלחמת ההתשה**, מטכ"ל/אג"א, ההוצאה לאור של משרד הביטחון, 1995, עמ' 238-239.
11. על-פי עבודה שכתב אלי"ם אורי רבינוביץ במכללה לביטחון לאומי, 1979.
12. חיים הרצוג, **שם**, עמ' 58.
13. פלוגת מובילים, שאמורה הייתה להשתחרר ערב המלחמה,

האוגדה הקבועה וכישלון הפגונה במלחמת יום הכיפורים

רס"ן גבי גאון

ההחלטה על הקמת האוגדה הקבועה באה בד בבד עם ההחלטה בצה"ל לתת עדיפות מוחלטת לטנקים בכוחות היבשה. התוצאה הייתה שהאוגדה הצה"לית הפכה לאוגדת "הכול טנקים" – גוף לא מאוזן. המנוגד לתורת המלחמה של צה"ל, אשר נחשף במלוא חולשתו במלחמת יום הכיפורים

מבוא

ההחלטה המקורית בדצמבר 1968 ועד לאוקטובר 1973 הם אחד הגורמים העיקריים לכישלון בשלב המגננה (6-7 באוקטובר) בחזית הדרום במלחמת יום הכיפורים.

ביסוד שינויים אלה עומדים ארבעה מרכיבים, שאותם מנתח מאמר זה:

1. אי-בחינת הנתונים הגיאואסטרטגיים לאחר מלחמת ששת הימים. בשל כך המשיך צה"ל למקד את חשיבתו בתחום ההתקפה ומיעט לעסוק בהגנה.
2. בניית העוצבה סביב הטנקים תוך צמצום משקלם של החייר ושל גורמי הסיוע האחרים.
3. התעלמותם של האחראים לבניין הכוח בצה"ל מההשפעה המערכתית שהייתה להצטיידות האויב בנשק ני"ט.
4. הפעלתה הלקויה של האוגדה – מה שבא לידי ביטוי ביומיים הראשונים למלחמה.

מרכיבי הכוח שבהם אני מתמקד במאמר זה הם החייר והשריון – מתוך הנחה שהם היו ונותרו שניים מהחיילות המרכזיים בקרב היבשה המודרני ובשל הרצון להבליט את חוסר האיזון ששרר ביניהם. מקורו של חוסר איזון זה הוא בראשית שנות ה-70, והוא קיים בצה"ל עד היום.

עוצבת היסוד הינה "המסגרת הארגונית הלוחמת הגדולה בכוחות השדה, שתקנה קבוע ושפועלת בשלמות אחת"

הדוקטרינה ההתקפית

לתורה המנחה את בניין כוחו של צה"ל ואת אופן הפעלתו במלחמה נודעת חשיבות עצומה לביטחונה של ישראל.⁴ מאז הקמתה של ישראל אימצו מנהיגיה בדרג המדיני והצבאי כאחד דוקטרינה התקפית, שנועדה לשרת אסטרטגיה הגנתית. במילים

לאחר מלחמת ששת הימים – כמו לאחר כל מלחמה – התעורר הצורך לבדוק מהם השינויים שחלו בנתוני היסוד של הסכסוך הישראלי-ערבי, ובכלל זה את השינויים שחלו בזירה ובאויב, כפי שצה"ל הכירם עד למלחמה. הבהרת שינויים אלה צריכה הייתה לשמש רקע לדיונים על תקפותה של תורת הלחימה של צה"ל, על מבנה הסד"כ שלו ועל אמצעי הלחימה שברשותו.

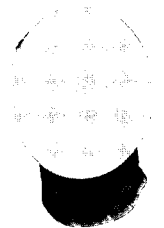
בחינה של התו"ל לא נעשתה,¹ ואילו בתחום האמל"ח ובתחום הארגוני-מבני נעשתה בחינה חלקית בלבד, שהניבה, בין היתר, את ההחלטה מ-16 בדצמבר 1968 להקים את האוגדה הקבועה.² משמעות החלטה זו הייתה כי חל שינוי בעוצבת היסוד של צה"ל – מחטיבה לאוגדה קבועה.

עוצבת היסוד הינה "המסגרת הארגונית הלוחמת הגדולה בכוחות השדה, שתקנה קבוע ושפועלת בשלמות אחת. עוצבת היסוד היא הדרג הראשון והיחיד, שכלולים בו אורגנית מערך הסיוע הקרבי ומערך הסיוע המנהלתי, וכל גורם בהם מאורגן כמערך ייעודי שלם, המסוגל לאפשר לעוצבה את מידת האוטונומיה המבצעית הנדרשת לה. עוצבת היסוד היא המסגרת הטקטית המיטבית, המורכבת מן המערך העיקרי – מערך התמרון – וממעטה העוצבה.

במעטה זה כלולים מפקדת העוצבה, מערכי העוצבה של הסיוע הקרבי ושל הסיוע המנהלתי ויחידת הסיוע של העוצבה. עוצבת היסוד עשויה להיות עוצבה בדרג האוגדה (דיוויזיה) או בדרג החטיבה (כחטיבה מוגברת עצמאית).³

הטענה המרכזית של מאמר זה היא שהשינויים שחלו במבנה של עוצבת היסוד – דהיינו במבנה האוגדה הקבועה – בין קבלת

בוגר המכללה
לפיקוד ולמטה.
בוגר החוג'ברסיטה
העברית בירושלים.
קצין אג"ם חטיבת'.

אחרות: מטרת המלחמה של ישראל היו סיכוליות ("הגנתיות"), אך כדי להשיגן היא נקטה דוקטרינה התקפית. שורשיה של דוקטרינה זו נעוצים באיסימטריה הבולטת בין ישראל לשכנותיה בשטח ובאוכלוסייה.

מנסחה הראשון של הדוקטרינה ההתקפית המשרתת אסטרטגיה הגנתית היה בן-גוריון שכתב, כי "במלחמה – אפילו מלחמת מגן כמלחמתנו – הדרך היעילה היא ההתקפה"⁵. ועוד כתב, כי "אם יתקיפו אותנו, ושוב יכפו עלינו מלחמה, לא ננקוט אסטרטגיה דפנסיבית, אלא נעבור להתקפה על האויב – ועד כמה שאפשר בשטחי האויב"⁶.

האופוריה ושיכרון הניצחון שפקדו את החברה הישראלית לאחר מלחמת ששת הימים לא פסחו על צה"ל. הדבר בא לידי ביטוי, בין היתר, בהזנחת העיסוק בקרב ההגנה. המשך ההתבססות על הטנק כעל מערכת נשק מובילה העיד במפורש על הדומיננטיות של ההתקפה בתפיסה הצה"לית ועל ההתעלמות הכמעט מוחלטת מקרב ההגנה.

תורת הלחימה של צה"ל, שנכתבה ב-1963, שומרת על איזון בהתייחסותה לצורות הקרב השונות, אולם לאחר מלחמת ששת הימים נזנחה התורה הכתובה הזאת,⁷ ואת מקומה תפסה תורה בעל-פה, שעסקה כמעט אך ורק בהתקפה. בקורסים ובאימונים כמעט שלא הוקדש זמן לנושא ההגנה.

בעדותם בפני ועדת אגרנט הודו הן יצחק חופי, אלוף פיקוד הצפון בעת המלחמה, והן שמואל גונן, אלוף פיקוד הדרום באותה עת, כי העיסוק האינטנסיבי של צה"ל בקרב ההתקפה תוך הזנחת קרב ההגנה פגע בניהול המלחמה. בין היתר אמר אלוף גונן לחברי הוועדה, כי במשחקי מלחמה, שבהם יום האויב את ההתקפה, תירגלו מעבר מהגנה להתקפה בתוך 9 שעות.⁸

העובדה שצה"ל המשיך לדבוק בעקשנות בדוקטרינת ההתקפה בכל מחיר גם לאחר מלחמת ששת הימים מלמדת שהוא לא בחן לעומק את הנתונים הגיאוגרפיים החדשים שנוצרו בעקבות המלחמה. אילו נעשתה בחינה כזאת, הייתה מאלה עולה המסקנה, כי הנסיבות החדשות מאפשרות התבססות על תפיסה מגנתית – במיוחד בסיני – הן ברמה המערכתית והן ברמה האסטרטגית. יואב גלבר גורס, כי מחדל זה של אי בחינת המציאות החדשה ושל אי התאמת הדוקטרינה הצבאית לאותה מציאות שהשתנתה הוא המחדל המרכזי שקבע את תוצאותיה של מלחמת יום הכיפורים.⁹

ארבע מפקדות אוגדה משימתיות, שהיו באותם הימים כלל הסד"כ של צה"ל.

האוגדות המשימתיות היו מפקדות על-חטיבתיות (מעין מפקדות גיס משימתיות של היום), שמטרתן הייתה לאגד מספר חטיבות עצמאיות למשימה מוגדרת. האוגדה המשימתית הייתה בעלת שירותי תחזוקה גמישים, שנשענו במידה רבה על היחידות שפעלו תחתיה, וכן הייתה לה מפקדת סיוע ארטילרי, שאיחדה בעת הצורך המבצעי את כלל הסד"כ המסייע שעמד לרשותה.

בעקבות הלקחים שהופקו ממלחמת ששת הימים – בעיקר בוועידות המח"טים¹¹ של מפקדת גיסות השריון – נדמה היה שסוגיית הפיכתה של האוגדה המשימתית לאוגדה קבועה הפכה לרלוונטית יותר מתמיד בשל השיקולים הבאים:

1. אופי הזירה. לרשות צה"ל עמדו מרחבי תמרון גדולים יותר בשל השליטה על סיני, על רמת-הגולן ועל יהודה ושומרון. במרחבים אלה ניתן היה לרכז ולהביא לידי ביטוי מסגרות שריון אוגדתיות (כ-300 טנקים באוגדה) ולא להסתפק במסגרות שריון חטיבתיות (כ-100 טנקים בחטיבה).
2. האויב. מאחר שצבאות מצרים וסוריה עברו לפעול במסגרות דיוויזיוניות, נשאלה השאלה אם לא יהיה זה נכון לפעול מולן באמצעות מסגרות שוות ערך, דהיינו אוגדות קבועות.
3. הומוגניות. אלוף טל הציע, למשל, לאגד את האוגדות המשימתיות לאוגדות קבועות והומוגניות בהרכב הטנקים שלהן ("שוטי", "מגיח", "שרמן").
4. שיקולי בט"ש ושיקולים אופרטיביים. נוצר מצב חדש גם בהיבט של הבט"ש, ועל כן עלה הרעיון ליצור מפקדת אוגדה גורתית קבועה, שתיתן מענה הן לתחלופת הכוחות בבט"ש והן לתכנון מבצעים ולניהולם בעת מלחמה.
5. לוגיסטיקה. המח"טים התלוננו על קשיי שליטה בחטיבות העצמאיות בשל כפיפותן של היחידות הלוגיסטיות לחטיבות הפתרון שהוצע – הוצאת גורמי הלוגיסטיקה מהחטיבות וריכוזן תחת מפקדה אחת¹² – לא רק פתר את בעייתם של המח"טים, אלא גם התגלה כאמצעי לחיסכון תקציבי.

לאור שיקולים אלה הוחלט כי אוגדת סיני תהיה האוגדה הקבועה הניסיונית הראשונה.¹³

חוגדת הטנקים

מבנה האוגדה, כפי שהוצע בתחילת 1969 (לאור החלטת הרמטכ"ל), כלל שתי חטיבות משוריניות, שכל אחת מהן כללה שני גדודי טנקים וגדוד חרמ"ש, וחטיבה ממוכנת, שכללה שני גדודי חרמ"ש וגדוד טנקים. מבנה זה התאפיין במידה רבה של שילוב ושל איזון בין החי"ר לשריון.

במקביל לבניית האוגדה הקבועה – משימה שהוטלה על מה"ד¹⁴ – רכש צה"ל כמויות גדולות של טנקים במסגרת תוכניות החומש "גושן" ו"אופק". רכישות אלה שיקפו את אסכולת ה"ירק

הרקע להקמת חוגדת

עוצבת היסוד במלחמת ששת הימים וזמן קצר לאחריה הייתה החטיבה. בהיותה עוצבת היסוד נהנתה החטיבה מאוטונומיה. מהבחינה המבצעית היא כללה יחידות שריון חי"ר, הנדסה וארטילריה, ומהבחינה הלוגיסטית היא כללה פלוגות אחזקה והספקה אורגניות. החטיבות היו משני סוגים: משורינית – בעלת שני גדודי טנקים וגדוד חי"ר משוריין (חרמ"ש), וממוכנת – בעלת שני גדודי חרמ"ש וגדוד טנקים.¹⁰ כל החטיבות פעלו תחת

טנקים¹⁵, שהשתלטה על צה"ל בעקבות מלחמת ששת הימים. אסכולת ה"ירק טנקים" גרסה כי מלחמות העתיד ינוהלו כמעט אך ורק באמצעות טנקים, ואילו שאר חילות היבשה והזרועות יצומצמו מאוד, וכל תפקידם יהיה להגיש סיוע לטנקים – למשל במקומות שהם בעייתיים מבחינת העבירות.

קנייה כל כך מסיבית של טנקים חייבה להשלים תקני כוח אדם. במאוס 1970 החליט צה"ל לפרק את גדודי החרמ"ש בחטיבות המשוריינות ולהסב אותם לגדודי טנקים. כך נוצר גדוד טנקים שלישי ברוב החטיבות. פלוגות החרמ"ש שנותרו בעקבות מהלך זה פוזרו בין הגדודים. כך נוצר מבנה חטיבתי, המורכב משלושה גדודי טנקים, כאשר בכל גדוד שלוש פלוגות טנקים ופלוגת חרמ"ש אחת.

במהלך 1971 ניטלה ממה"ד¹⁶ האחריות לבניין האוגדות, ופעילותה הופנתה לתחום השת"פ הבין-זרועי, קרי לדרג שמעל האוגדה. את האחריות להמשך בניין האוגדות ולשת"פ הבין-חילי קיבלה מפקדת גיי"ש.¹⁷ הפקדת נושא זה בדי מפקדה חילית, שהיא מטבע הדברים אינטרסנטית לתחום התמחותה, האיצה את הפרת האיזון לטובת הגורם המשוריין ופגעה אנושות בהתפחותה של תורת השת"פ הבין-חילי.

בסוף 1971 ובמהלך 1972 נתנה מפקדת גיי"ש עדיפות עליונה

להסבת גדודי החרמ"ש לגדודי טנקים. גיוס כוח אדם ליחידות החרמ"ש הלך וקטן, ובמקביל הלך וגבר התהליך של השלמת תקני הטנקים.

בספטמבר 1972 הציע אגף התכנון של צה"ל לבטל חטיבה ממוכנת אחת ולהוסיף במקומה לאוגדה את חטיבת הצנחנים או את חטיבת גולני על גבי זחל"מים כמרכיב החי"ר. הצעה זו אומנם נדחתה, אך היא ממחישה היטב את הלך הרוח בצה"ל באותה תקופה.

ביוני 1973 נערך סימפוזיון מסכם, שהוקדש למבנה ולארגון של האוגדה הקבועה. וכך הוגדר באותו סימפוזיון ייעודה של האוגדה הקבועה: "להוות את עוצבת היסוד של צה"ל בכל צורות הקרב, להשיג יעדים מערכתיים וטקטיים ולפעול כעוצבה עצמאית או במסגרת פיקוד מרחבי".¹⁸

מה"ד, שהגיש את המצע לדיון זה,¹⁹ הציע לצמצם במידה ניכרת את מספר גדודי החרמ"ש. על-פי הצעתו צריך היה להוסיף כוח אדם רק למפקדת האוגדה. למעט אלוף טל, שתבע להשיב את האיזון בין השריון לחי"ר, הציעו כל הדוברים בסימפוזיון לצמצם או לבטל את החרמ"ש האורגני של האוגדה, תוך שהם מתווכחים ביניהם כיצד יופעל החרמ"ש – אם וכאשר יופעל. דיון זה הצביע על כך, כי בניגוד לייעוד המקורי שנקבע לאוגדה התגבשה זו לפני מלחמת יום הכיפורים לא כעוצבת

יסוד רב-חילית ורב-תכליתית, הפועלת באופן עצמאי בכל צורות הקרב, אלא כאוגדת טנקים עם מעט חרמ"ש וארטילריה, שהחוסר בגורמי סיוע ניכר בה היטב.²⁰ יחידות החרמ"ש והחתי"ם נדחקו לשלבים נמוכים של סולם העדיפויות, בעוד שרוב המשאבים הופנו להשלמת תקני כוח אדם לטנקים במסגרת תוכנית "גושן ב" – תוכנית החומש של 1971, שאמורה הייתה להסתיים ב-1976. סד"כ החרמ"ש לא רק שלא גדל מאז מלחמת ששת הימים, אלא הוא אף קוצץ באופן שיטתי. באותה מידה חשבו שחבל להשקיע מאמצים בארטילריה, משום שאת מלאכתה אמורה הייתה לעשות "הארטילריה המעופפת", דהיינו חיל האוויר.²¹

על כך כתב אלוף טל שני עשורים מאוחר יותר: "נקבע שהחטיבה המשוריינת תיבנה על בסיס של יחס שווה בין יחידות חי"ר לטנקים... אולם מאוחר יותר שונתה התפיסה הזאת ללא הצדקה. בעטייה של תפיסה לא מאוזנת זו אופיינה הלחימה ביבשה במלחמת יום הכיפורים בחוסר איזון בין הטנקים וחיל הרגלים".²²

בסוף 1971 ובמהלך 1972 נתנה מפקדת גיי"ש עדיפות עליונה להסבת גדודי החרמ"ש לגדודי טנקים. גיוס כוח אדם ליחידות החרמ"ש הלך וקטן, ובמקביל הלך וגבר התהליך של השלמת תקני הטנקים

ההתעלמות מהצטיידות האויב בנשק נ"ט

התפיסה, שניתן להכריע את המלחמה רק באמצעות טנקים, הייתה מבוססת על ההצלחה הגדולה של כוחות השריון במלחמת ששת הימים. אולם לא היה צורך במלחמת יום הכיפורים כדי להגיע למסקנה שמלחמת ששת הימים הייתה ייחודית בנסיבותיה ובמהלכיה, וכי אסור להקיש ממנה על בניין הכוח העתידי של צה"ל. צה"ל ידע שהמצרים והסורים מצטיידים בכמויות גדולות מאוד של אמצעים נגד שריון – ואף היו לו נתונים מלאים על אחת מהפתעות המלחמה, הטיל נ"ט מדגם "סאגר" – אך הוא לא העריך שיש בכך כדי לאיים בצורה כלשהי על עליונותו בתחום השריון. במילים אחרות, לצה"ל היו כל הכלים להסיק כבר בין המלחמות את המסקנה שהוסקה לאחר מלחמת יום הכיפורים, ולפיה זקוק השריון לחי"ר ולארטילריה כדי להתגונן בפני האמצעים נ"ט של האויב.

בספר זיכרונותיו, שאותו כתב לאחר מלחמת יום הכיפורים, התייחס שר הביטחון דאז, משה דיין, לשימוש המושכל שעשה האויב בחיילי הרגלים ולמחסור שממנו סבל צה"ל בתחום זה במהלך המלחמה: "כוחות חיל הרגלים שלנו היו רק כעשרה אחוז מכוחות האויב. חשוב יותר, חיל הרגלים זה של האויב – להבדיל מן העבר – היה עתה מצויד בנשק נגד טנקים רב ויעיל, ונשא איתו גם נשק אישי נגד מטוסים – 'יסטרלה' (חץ ברוסית)".²³ ההפתעה שאותה מבטא דיין היא כל כולה פרי התעלמות ישראלית מעובדות שהיו ידועות היטב עוד לפני המלחמה.

כל התפיסות השגויות בדבר העליונות הבלתי מעורערת של הטנקים בשדה הקרב היבשתי ובאשר לחוסר חשיבותם של החי"ר ושל הארטילריה באו לידי ביטוי בהפעלתה השגויה של האוגדה עם פרוץ המלחמה.

שריון. הטנקים חולקו לכוחות קטנים, לעיתים זוגות בלבד, ונדרשו לחבור למעוזים. לא נעשה כל ניסיון למצוא את מרכז הכובד של האויב ולהתמודד איתו באופן מערכתי. הלחימה הצטיירה כאוסף פעולות מיקרו-טקטיות, אשר "חוט השני" אינו עובר דרכן, והן אינן משרתות מטרה מערכתית כלשהי. צורה זו של ניהול הקרב – ללא כל התערבות של אוגדת סיני או של הפיקוד – איפיינה במידה רבה את מלחמת ההתשה. צבי לניר כינה תופעה זו בשם "סינדרום הטקטיזציה של המערכה"²⁵. משה

האלוף טל:

"נקבע שהחטיבה המשוריינת תיבנה על בסיס של יחס שווה בין יחידות חי"ר לטנקים... אולם מאוחר יותר שונתה התפיסה הזאת ללא הצדקה. בעטייה של תפיסה לא מאוזנת זו אופיינה הלחימה ביבשה במלחמת יום הכיפורים בחוסר איזון בין הטנקים וחיל הרגלים"

דיין כתב בהקשר זה, כי 16 המעוזים יצרו אומנם ביחד את קו בר-לב, אולם את המלחמה ניהל כל מעוז בנפרד, כך שכל אחד מהם היה אי בודד ומנותק במאבק מר ונואש.²⁶

מדוע לא הופעלה האוגדה כאגרוף טנקים מרוכז? הרי זו הייתה ההצדקה לעצם הקמתה: ואילו הפעילו אותה בדרך זו, האם הייתה יכולה לנהל קרב הגנה ראוי לשמו ללא די ארטילריה וחי"ר?

התשובה לשאלה הראשונה ברורה: בפיקוד דרום אפילו לא יישמו את התורה – שבעינינו נתפסת היום כשגויה – כפי שהתגבשה לאחר מלחמת ששת הימים. התוכנית האופרטיבית של הפיקוד²⁷ לא נתנה מענה למלחמה כוללת. ההתייחסות הייתה רק לפתיחת מלחמת התשה, שבה לא ניתן דגש על עקרון ריכוז הכוח, אלא על עבודה במסגרות קטנות תוך ניהול קרבות מחמ"לים ושבירת מדרגיות הפיקוד בעת הצורך.

ועדת אגרנט, שחקרה את הימים הראשונים של מלחמת יום הכיפורים, התייחסה לאופן שבו הופעלו הכוחות וראתה בכך את אחד הגורמים העיקריים לכישלונות הטקטיים בשלבי

האוגדות שגויסו בעקבות התקפת הפתע לא הגיעו לשטחי הכינוס במרוכז. קודם הגיעו הטנקים (בהוראת הרמטכ"ל), ואילו הארטילריה והחרמ"ש הגיעו בנפרד ובאיחור רב לאחר נסיעה ממושכת על זחלים.²⁴

גם אופן הכנסת האוגדות ללחימה היה לקוי. במקום להכניס אוגדה כמסגרת אחת, הוכנסו הכוחות ב"מנות קטנות" ותוך מתן קדימה ברורה לטנקים. דוגמא טובה לכך ניתן לראות ב-8 באוקטובר. פיקוד דרום חשב שאחת האוגדות שלו מבצעת התקפת-נגד, אך בפועל רק 40 טנקים מחטיבה אחת ועוד 15 טנקים מגדוד נוסף יצרו מגע עם האויב. חשוב להדגיש, כי כאשר פיקוד דרום ביקש לתאר את עוצמת הכוח התוקף את המצרים, הוא הביא בחשבון רק את הטנקים, תוך שהוא מתעלם לחלוטין מכוחות אחרים. עובדה זו – בצד אופן ניהולה של התקפת-הנגד – מבליטים פעם נוספת בצורה ברורה את חוסר השילוב הבין-חילי. חמור מכך, בימים הראשונים למלחמה אף לא בא לידי ביטוי מה שאמור היה להיות סוד כוחה של אוגדת הטנקים: הטלת מאסה גדולה של שריון לקרב בבת אחת על מנת להשיג "הלם

הבסיסית של כוחות היבשה לאוגדת טנקים חד-תכליתית, במקום אוגדה בין-חילית, רב-תכליתית לקרב העתיד. לטנקים חסר החרמ"ש... לפנינו אוגדת טנקים לחימת שריון בקרב נייד ללא כושר להחזיק בשטח (דהיינו לנהל קרב הגנה – ג"ג) ולהתארגן תוך אבטחה בחשיכה".²⁹

לסיכום: התפתחותה של האוגדה הקביעה והמטמורפוזה הארגונית והמקצועית שהיא עברה בתקופה שבין שתי המלחמות באו לידי ביטוי – ובצורה שלילית ביותר – במלחמת יום הכיפורים. כפי שניתן היה להבין מהעובדות שצוינו לעיל, תהליך הצמצום והדילול של גורמי הסיוע והחי"ר והמגמה של הגדלת הסד"כ של הטנקים היו שונים באופן מהותי מההחלטה המקורית, שדברה על מבנה מאוזן ומשולב. התעלמותם של מעצבי בניין הכוח מהצטיידות החי"ר של האויב באמצעים רבים נגד טנקים הייתה, כאמור, נדבך נוסף שחזק את יסודות הכישלון. זה הרקע לכישלונה המוחלט של תפיסת ה"רק טנקים" במבחן המציאות האכזרי של ימי המלחמה הראשונים.

האם למדנו את הלקח?

במקום שהמסגרות האינטגרטיביות יהיו לכורח המציאות לאור לקחיה של מלחמת יום הכיפורים, החליט צה"ל לאחר המלחמה לפצל את הטנקים ואת החי"ר למסגרות חטיבתיות נפרדות לגמרי, למעין "פרוסות" חיליות עם מערכי הדרכה ואימונים נפרדים זה מזה. דומה שחלק מהשורשים של תפיסת בניין הכוח כיום – ההפרדה בין החי"ר לבין השריון – מקורו עוד בתקופה ההיא.³⁰ כתוצאה מכך לא רק קטן החיכוך הדרוש בין חילות השדה, אלא במקרים מסוימים אף נוצרת ההרגשה שתרגילי השת"פ הופכים למפגשי היכרות פורמליים בין-חיליים ולא למשהו טבעי ומובן מאליו. רמת המקצועיות של מפקדים באותם חילות שדה מתמרנים שבהם לא שירתו וצמחו היא אחת מנקודות התורפה של כל הצבאות. קציני השריון – בכל צבא – מתקשים בדרך כלל לתקשר עם קציני החי"ר, וקציני הארטילריה מתקשים לדבר בשפה משותפת עם עמיתיהם מהשריון. אולם

הפתיחה של המלחמה. וכך כתבה הוועדה: "התוצאה תלויה באפקט הטקטי ובארגון העוצבתי על מגוון יחידותיו ומערכות הנשק שלו, שלכל אחת מהן תכונות, יתרונות ומגבלות. באיגודן לכוח אחד הכוונה ליצור שילוב, שבו מגדילים את היתרונות הטקטיים ומקטינים את המגבלות. דבר זה מושג על-ידי איגוד נכון נגד הכוח של האויב ברמת השת"פ הבין-חילי".²⁸ בדברים אלה של ועדת אגרנט יש גם התייחסות לשאלה אם

בעדותם בפני ועדת אגרנט הודו הן יצחק חופי, אלוף פיקוד הצפון בעת המלחמה, והן שמואל גונן, אלוף פיקוד הדרום באותה עת, כי העיסוק האינטנסיבי של צה"ל בקרב ההתקפה תוך הזנחת קרב ההגנה פגע בניהול המלחמה

מפקד פיקוד הדרום (73) – אלוף שמואל גונן

אוגדות שהן על טהרת הטנקים יכולות היו לתת מענה למתקפה המצרית. לדעת חברי הוועדה, בהזגשת החד-חיליות אין שום יתרון, אלא להפך. ועל כך כתבה עוד הוועדה: "כך הפכה האוגדה

1. דורון אלמוג, "לקחי משיי כמשבר בהתפתחות תורת הלחימה", **מערכות** 354, נובמבר 1997, עמ' 2-9.
2. "אוגדה משימתית או קבועה?" בתוך: **תולדות צה"ל - בין המלחמות**, צה"ל, 1989, עמ' 117-137.
3. **מילון למונחי צה"ל**, צה"ל, 1998.
4. אריאל לויטה, **הדוקטרינה הצבאית של ישראל: הגנה והתקפה**, תל-אביב, הקיבוץ המאוחד, 1988, עמ' 7.
5. דוד בן-גוריון, **הילחם ישראל**, הוצאת מפא"י, 1950, עמ' 193.
6. לויטה, **שם**, עמ' 42.
7. אלמוג, **שם**.
8. **דוי"ח ועדת אגרנט**, עמ' 1350.
9. יואב גלבר, "היום השביעי", **דבר ראשון**, אוקטובר 1995.
10. **לוחמת שריון**, צה"ל, 1965, עמ' 17-19.
11. ועידות אלה דנו בהיבטים המקצועיים של מלחמת ששת הימים, וסיכומי דיוניהם הועלו על הכתב וראו אור בחוברות לקחים שפוסמו בצה"ל באותה עת.
12. זה הרעיון שעמד מאחורי הקמתו של אגד התחזוקה האוגדת.
13. **ארכיון צה"ל ומשרד הביטחון**, תיק 66-219/74.
14. ראש מה"ד באותה עת היה אלוף אריאל שרון.
15. אסכולת ה"ירק טנקים" לא הייתה מקובלת על כל המפקדים בצה"ל ועוררה לא מעט ויכוחים, אולם המתנגדים היו במיעוט, ודעתם לא התקבלה. ראוי להדגיש כי הוויכוח בין אסכולת ה"ירק טנקים" לאסכולה הדורשת איוון בין כל מרכיבי הכוחות היא ישנה למדי. למשל, הוגה הדעות הצבאי הבריטי הנודע פולר טען בין שתי מלחמות העולם, כי יש לתת משקל מכריע לטנקים בתוך כלל כוחות היבשה, בעוד שלידל הארט תמך במבנה כוחות מאוזן.
16. ראש מה"ד באותה עת היה אלוף יצחק חופי, מפקד פיקוד הצפון במלחמת יום הכיפורים.
17. בראש מפקדת גייש עמד באותה עת אלוף שמואל גונן (גורודיש), מפקד פיקוד הדרום במלחמת יום הכיפורים.
18. **דוי"ח ועדת אגרנט**, עמ' 1352.
19. **שם**, עמ' 1355.
20. **שם**.
21. אברהם איילון, "מוכנות לאומית - תשובה עיקרית למתקפת פתע", בתוך: **אבי קובר וצפי עופר (עורכים), מודיעין וביטחון לאומי**, 1987, עמ' 376.
22. ישראל טל, **ביטחון לאומי - מעטים מול רבים**, תל-אביב, זמורה ביתן, 1996, עמ' 146.
23. משה דיין, **אבני דרך - אוטוביוגרפיה** - חלק ב', ירושלים, עידנים, 1982, עמ' 579.
24. איתי אשר ודני אשר, "הארטילריה הישראלית בחזית הדרום במלחמת יום הכיפורים", **מערכות** 354, נובמבר 1997, עמ' 10-20.
25. צבי לניר, **הרצאה לחניכי פוי"ם במסגרת הקורס לחשיבה מערכתית**, המכללה לפוי"ם, מארס 1997.
26. משה דיין, **שם**, עמ' 583.
27. מדובר ב"שובך יונים" - תוכנית המגננה שהכין פיקוד דרום לפני מלחמת יום הכיפורים.
28. **דוי"ח אגרנט**, עמ' 1412.
29. **שם**, עמ' 1439.
30. עזר גת, **ארגון ומבנה עוצבות השדה לקרב המשולב**, צה"ל, 1990.
31. **שם**.
32. יהודה ואלך, "הטנק הכל יכול - קווים בתורת השריון של צה"ל", **מערכות** 276-277, אוקטובר-נובמבר 1980, עמ' 22-26.

במקום לנסות להתגבר על מכשלה אוניברסלית זו החליט צה"ל להפריד בין חילות השדה. בשל כך הוא נראה כיום רחוק מתמיד מהיעד של הפיכת כוחות השדה למשולבים, כך שיתאימו לדרישותיו של שדה הקרב המודרני.³¹

לדעתי יש לארגן מחדש את מבנה העוצבות בצה"ל באופן אינטגרטיבי (חי"ר ושריון), אורגני ומאוזן יותר, ולא כדוגמת חטיבות החי"ר הסדירות של היום, שהן נטולות כל גורמי סיוע וכפופות באופן מעוות לפיקודים המרחביים ולא לעוצבות. יתר על כן, העוצבות מודעות לעובדה שביום פקודה הן יצטרכו להקצות חלק מיחידותיהן לעוצבות אחרות ולקבל יחידות אחרות תמורתן. כלומר, החד-חיליות של האוגדות יוצרת מאליה את הצורך בתכנונים רבים ומסורבלים לפיצול ולחבירה של כוחות. אם כך, מדוע לא לעשות זאת מראש?

צעד ראשון ונכון לקראת הקמתן של עוצבות משולבות אורגניות נעשה במארס 1995 בחטיבותיה של עוצבת הפלדה. על אף שמאחורי החלטה זו עומדים שיקולים הקשורים ברצון להקים יחידות קבועות לבטי"ש לשם צמצום גיוסן של יחידות מילואים למשימות אלה, הרי לדעתי בשעת מבחן יוכח שילוב זה כנכון וכמתבקש.

- לאיחוד האורגני יתרונות רבים, ולהלן מובאים אחדים מהם:
- לפיקוד הבכיר והזוטור תהיה מוטיבציה גדולה ללמוד באופן מעמיק ומקצועי יותר את חילות השדה האחרים, שבהם לא שירתו ולא צמחו.
 - האורגניות תצמצם את כמות המידע שצריכים לזכור החיילים והקצינים. למשל, חיילי החי"ר לא יצטרכו ללמוד בכל פעם על טנק אחר, אלא ישרתו כל הזמן לצידם של אותם טנקים.
 - תיווצר שפה משותפת ברמות הנמוכות ביותר שנוזקות לתקשורת בין-חילית (מש"קים ומ"מים).
 - בין חילות השדה ייווצר אמון הדדי, שהוא מרכיב חיוני בלחימה משותפת.
 - הצורך להכיר עוד תחומים - מחילות שדה אחרים - יכשיר מג"דים ומח"טים טובים יותר.
- נשאלת איפוא השאלה, האם עלינו להמתין למבחן נוסף ויקר כדי ללמוד את מה אנו כבר יודעים בעקבות מלחמת יום הכיפורים. דבריו של לוטננט-ג'נרל סר ג'ון מונאש, מצביא יהודי אוסטרלי במלחמת העולם הראשונה, מלמדים שהתורה מוכרת זה עשרות שנים - אם לא יותר מכך - ורק אנחנו מתעקשים כל פעם להמציא את הגלגל מחדש.

תוכנית מושלמת לקרב המודרני דומה לפרטיטורה של 'צירה תזמורתית', כאשר היחידות השונות והחילות הם כלי נגינה, והמשימות שהם מבצעים הן קטעי הנגינה המיוחדים שלהם. כל יחידה ויחידה חייבת לבצע את כניסתה בדיוק ברגע הנכון, ולגנו במסגרת הרמוניה הכללית. כל התוכנית מבוקרת על-ידי לוח זמנים מדויק, שאליה חייב להתאים את עצמו בדייקנות כל איש חי"ר, כל תותח כבד או קל, כל מריגמה ומקלע בינוני, כל טנק וכל מטוס, שאם לא כן, 'שריר חוסר הרמוניה', אשר פגוע בהצלחת המבצע ויגדי את מחירו.³²

הלוגיסטיקה של כוחות היבשה במלחמת יום הכיפורים

אל"ם (מיל') הלנד אלוני

מלחמת יום הכיפורים תיזכר לנצח בשל טראומת ההפתעה ובשל הרכבת האווירית האמריקנית, שבאה בעקבות תשדורות SOS של הדרג המדיני בישראל שצה"ל נותר ללא תחמושת

מבוא

דיין, בין היתר:

"יתרונו הצבאי הינו פריים הכפול של חולשת הערבים ושל התעצמותו. חולשתם נובעת מגורמים שאיני סבור כי יחלפו במהרה: רמה נמוכה של חייליהם בהשכלה, בטכנולוגיה ובאינטגרטי, פירוד בינערי, המתאחד מדי פעם, אך באופן שטחי ולתקופות קצרות... לעומת זאת בעוצמתנו (היחסית) נוכל, לדעתי, להתמיד גם בשנים הבאות... צפויים הסדרי רכש מהחוץ ויכולת ייצור עצמי של נשק מודרני, ומעל לכול, קוינו הצבאיים מתאימים וערוכים להגנה פיסית ולשליטה אלקטרונית... מהבחינה הכלכלית מעמסת הביטחון על המשק הישראלי פוחתת והולכת... חלקו של תקציב הביטחון מהת"ג, שהיה ב-1970 כ-24.1%, ירד ב-1973 ל-16.3%. אנו צופים להמשך הירידה, כך שבשנת 1977 יהווה רק 14.6%... משך שירות החובה יקוצר בשנה הבאה בשלושה חודשים, ואילו שירות המילואים פחת החל מהמחצית השנייה של 1972 ב-30% לעומת 1970".¹

כאמור, בממשלה, בצה"ל ובכוחות בישראל שררה תחושה של ביטחון עצמי, שנשענה על כוחו של הצבא ועל זלזול ביכולתו של האויב.² למשל זכור לי, כי בקיץ 1973, כשהייתי חניך בבית-הספר לפיקוד ולמטה, נערך לנו סיור לאורך תעלת סואץ. במהלך הסיור הציגו המלווים שלנו את תוכניות המצרים לפורר את סוללת העפר בגדה המזרחית של התעלה באמצעות סילוני מים, תוך שהם מביעים ספקות ואי-אמון ביעילותה של טכניקה זאת. כידוע, הפעילו המצרים אמצעי זה ביעילות רבה בעת הצליחה באוקטובר 1973.

במהלך הסיור הציגו המלווים שלנו את תוכניות המצרים לפורר את סוללת העפר בגדה המזרחית של התעלה באמצעות סילוני מים, תוך שהם מביעים ספקות ואי-אמון ביעילותה של טכניקה זאת

על הלוגיסטיקה

אדמירל אלפרד מהן הגדיר את הלוגיסטיקה כך: "הגיבוי שניתן לכוחות המזוינים באמצעות הגיוס הכלכלי והתעשייתי של האומה". הגדרה זו נכונה לרמה הלאומית וכוללת את כל מה

עדיין לא פורסם מחקר מוסמך ורשמי על מהלכי מלחמת יום הכיפורים, אולם בעוד שעל הקרבות עצמם כבר פורסם לא מעט חומר בלתי רשמי – בצורת מחקרים, מאמרים וספרי זיכרונות – הרי על נושא הלוגיסטיקה באותה מלחמה כמעט שלא נכתב דבר. זוהי מציאות מתמיהה – במיוחד על רקע העובדה שקצינים בכירים בצה"ל הרבו לכתוב על הבעיות הלוגיסטיות של מבצע "סופת מדבר" ב-1991.

בסקירה זו תוצג ההיערכות הלוגיסטית של צה"ל לקראת המלחמה. יתוארו היקף הכוחות, פריסת העוצבות (במחנות הקבע ובימ"חים), פריסת המערך הלוגיסטי העיקרי של המטה הכללי, התוכניות הלוגיסטיות המטכ"ליות, כולל התוכנית לריכוז הכוחות

ולהובלתם לגזרות המתוכננות למקרה של פרוץ מלחמה. הסקירה מתבססת על זיכרונות ועל עדויות של אנשי לוגיסטיקה שהשתתפו במלחמה, על זיכרונות ועל רישומים שלי מימי המלחמה ועל הפרק מתוך דו"ח ועדת אגרנט, הודן בנושא "הימ"חים ומצבם לפני מלחמת יום הכיפורים".

המאמר מוקדש לאנשי מערך התחזוקה של צה"ל, אשר בתושייה, בתכנון ובאלתור, תוך הסתגלות למצבים משתנים, סייעו למערך הלוחם לבצע את משימותיו.

איש המערך הלוגיסטי.
בעבר סגן הח"ר.
במלחמת יום הכיפורים
נשכח לפיקוד הדרום
נקצו קישור מטעם אג"א.
אחר מספר ימים הצטרף
לאגף האפסנאות באוגדת
האלוף שרון. תלמיד
לתואר שני בחוג
להיסטוריה באוניברסיטת
תל-אביב.

האווירה בישראל בקיץ 1973

בקיץ 1973 שררה במדינה אווירה של ביטחון עצמי רב ושל ציפייה לתקופת רגיעה ממושכת. ביטוי לאווירה זו נתן שר הביטחון, משה דיין, בנאום שנשא ב-9 באוגוסט 1973 בטקס הסיום של מחזור לימודים במכללה לפיקוד ולמטה. בנאומו אמר

פריסתו של מערך התחזוקה הנזווה החדשים

אחרי מלחמת ששת הימים הוקמו בשטחים שכבש צה"ל מתקני תחזוקה מטכ"ליים ופיקודיים, אשר כללו מתקני הספקה קדמיים, סדנאות מרחביות, מתקני קשר ומתקנים רפואיים. במתקני תחזוקה קדמיים אלה הוחזק המלאי הדרוש בהתאם לתוכניות האופרטיביות. מטכ"ל/אג"א החזיק את יתרת המלאי המטכ"לי בבסיסים במרכז הארץ. מתקנים לוגיסטיים קדמיים הוקמו באזורים הבאים:

- ברמת-הגולן: בצנובר ובנפח.
- באיזור ירושלים: במעלה אדומים, במעלה יוסף ובגיפטליק.
- בסיני: המתקן הלוגיסטי המרכזי הוקם ברפידיס, ושלוחות הוקמו בביר-תמדה, בביר-חסנה ובאיזור רומני. הונח קו מים מאיזור אל-עריש ועד לאחרון המוצבים לאורך התעלה וכן למחנות הפרוסים בסיני. הוקמה יחידה של בעלי מקצוע לאחזקתו של קו המים. במרכז הלוגיסטי ברפידיס הוקמו מצבורי אספקה של דלק ושל שמנים, של תחמושת, של מזון ושל חלפים. במחנה פעלו יחידות תובלה, רפואה וקשר וכן סדנאות לאחזקת הטנקים והרכב. כמו כן פעל במחנה בית-חרושת לקרח.
- באיזור מרש"ל: בסביבות שארם אישייח' ובאבו רודס. בהתאם לתוכניות האופרטיביות השונות הוקמו גם מצבורים ומתקנים אחרים, לרבות מתקני רפואה וסדנאות ברמת הפיקוד המרחבי. לשם שליטה על הצירים ועל יחידות לוגיסטיות – הן פיקודיות והן כאלה המתקבלות מהמטה הכללי – הוקמו גדודי הובלה פיקודיים ויחידות שליטה פיקודיות (חברות תחזוקה פיקודיות) במהלך 1971-1972.

מערך התחזוקה המטכ"לי והפיקודי

התוכנית הרב-שנתית של צה"ל לשנים 1971-1975 (תוכנית "גושן") התבססה על הנחת היסוד שלא צפויה מלחמה. התוכנית

שנדרשת אומה לעשות כדי לצאת למלחמה ולצאת ממנה כשירה על העליונה.

גיזמיני, הרואה בלוגיסטיקה את התחום העיקרי השלישי של אמנות המלחמה (אחרי האסטרטגיה והטקטיקה הגבוהה), הגדיר אותה ברמה האסטרטגית והטקטית בתור האומנות של הנעת הגייסות. אומנות זו כוללת את כל הפעילות הנחוצה להנעת הגייסות – החל מהספקת אמצעי התנועה וכלה בהספקה של צרכי הגייסות.

התשתית הלוגיסטית של מדינה, הנבנית לאורך שנים ארוכות, מתבססת על תחזיות באשר לאופיה של המלחמה העתידית ואמורה לתת פתרון לתוכניות מבצעיות קיימות. בין 1967 ל-1973 שררה בצה"ל ההערכה, כי "העולם לא ייתן לנו לנהל מלחמה ארוכה", ולכן אם זו תפרוץ, יהיה צורך לסיים אותה בתוך כחמישה ימים. לכן דיברו התחזיות של צה"ל על מלחמה שתארך לכל היותר 10-12 ימים. תחזיות אלה הן שהכתיבו את התקנים ואת היקף המלאים באותה עת.

תחזיות

בשנים שלפני מלחמת יום הכיפורים הלכה וקטנה ההוצאה לביטחון – הן בשל הערכות המודיעין, שדיברו על סבירות נמוכה למלחמה לפני 1975, והן בשל החלטות הממשלה לצמצם את תקציבה. בשל כך דחה צה"ל תוכניות הצטיידות שונות, למשל בטנקי "צנטוריון" משומשים, במובילי טנקים, בנגמ"שים ובאמצעי לחימה נוספים.³

בשנים 1971-1973 הלך וגדל הפער בין הצרכים – כפי שצה"ל הגדיר אותם – לבין התקציב שהועמד לרשותו. התקציב לצידוד ענה על 21%-26% מהצרכים, ואילו התקציב לתחמושת ענה על 66% מהצרכים ב-1971 ורק על 36% מהצרכים ב-1973. המחסור בתחמושת נבע לא רק ממגבלות תקציביות אלא גם ממשכי ההספקה ומהמדיניות להעדיף רכש של תוצרת מקומית. יש לזכור כי מרגע הוצאתה של ההזמנה ועד לקבלתו של פריט התחמושת שהוזמן חולפים בין 18 ל-24 חודשים.

הטבלה שלהלן מציגה את פערי התקציב של אג"א בשנים 1971-1973 לצידוד ולתחמושת. (הנתונים אינם מתייחסים לפריטים הייעודיים של זרוע האוויר ושל זרוע הים).⁴

טבלת הפערים התקציביים

במיליוני ל"י

השנה	צידוד			תחמושת			סה"כ		
	73	72	71	73	72	71	73	72	71
צרכים	561	605	591	216	311	345	777	916	936
תקציב	119	160	136	143	180	125	262	340	361
פער	442	445	555	73	131	220	515	576	675

הכוחות ולניצול יעיל יותר של האמצעים. ארגון התחזוקה באוגדה במתכונת זו נלמד במערך ההדרכה ותורגל בתרגילים האוגדתיים.

עיקרי הסד"כ

הסד"כ המשוריין בצה"ל כמעט הוכפל בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים. הטבלה שלהלן מציגה את סד"כ הרכב המשוריין של צה"ל באוקטובר 1973:

עוצמת הרק"ם של צה"ל באוקטובר 1973

הפריט	מצאי כשיר 6 אוקי	תוכנית אופק א'	אחוז מהתוכנית	כלים כשירים בסוף המלחמה	כלים אבודים
טנקים	2,029	2,320	91%	1,020	400
תומ"מים	321	394	81%	296	25
נגמ"מים וזחל"מים	4,676	5,191	90%	?	?

סד"כ צה"ל במחצית השנייה של 1973 כלל שש אוגדות שריון, מהן אחת סדירה בסיני וחמש אוגדות מילואים, שאחת מהן לא הייתה מלאה, שכן עדיין לא הושלמו כל עוצבותיה. האוגדה הסדירה – אוגדת אלברט – הייתה פרוסה בסיני. נוסף על אוגדה זו עמדה לרשות פיקוד דרום גם אוגדת שרון. אוגדת ברן הייתה מבוססת על מפקדת גיסות השריון ועל מערך ההדרכה של השריון, ולכן הייתה מצויה במרכז הארץ. אוגדת מוסא פלד הייתה שייכת לפיקוד המרכז, ואילו אוגדת רפול הייתה של פיקוד צפון. במחצית השנייה של 1973, אחרי כוננות כחול-לבן, הוחל להקים את האוגדה השישית, אוגדת דן לנר, וזו הועמדה לרשות פיקוד הצפון.

תכנון ההובלה

הנחת היסוד של התוכניות הלוגיסטיות המטכ"ליות הייתה – בדומה להנחות היסוד של גרמי המבצעים והמודיעין במטה הכללי – כי תינתן התרעה של שבוע ימים לקראת אפשרות של

עמדה בסימן של צמצום תקציב הביטחון לטובת יעדים אחרים, שהממשלה קבעה כי יש לתת להם עדיפות, ובכלל זה חינוך, שיכון וקליטת עלייה. תוכנית "אופק", שהחליפה את תוכנית "גושן", פרסה למעשה את תוכנית ההתעצמות של צה"ל, שבמקורה נועדה להתבצע במסגרת "גושן", על פני שלוש שנים נוספות – עד 1978.

המערך הלוגיסטי המטכ"לי הפיק לקחים ממלחמת ששת הימים, ממלחמת ההתשה ומהכוננויות שהיו לאחר שהסתיימה מלחמת ההתשה. אחרי הכוננות של אביב 1973 (כוננות "כחול-לבן") נוספו מערכות קשר בגולן ובסיני, נפרצו דרכים חדשות, הוחש קצב הבינוי של הביצורים, הוקמו והורחבו ימ"חים עבור חטיבות שריון קרוב יותר לחזיתות הלחימה הצפויות (בסיני ובגליל המזרחי), הוגדל מלאי התחמושת בבסיסים הקדמיים בכ-20% והועמד על כ-9,000 טון.

מערך התחזוקה האוגדתי

השינוי העיקרי והעקרוני בארגון מערך התחזוקה ברמת האוגדה בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים היה ביטול מערך התחזוקה ברמת החטיבה ומיסוד מערך התחזוקה האוגדתי במבנה קבוע במסגרת אגד התחזוקה.

במלחמת ששת הימים כלל מערך התחזוקה החטיבתי פלוגת הספקה, שלרשותה עמד מלאי אספקה (מזון, דלק, שמנים, תחמושת וציוד כללי), פלוגת רפואה חטיבתית ופלוגת סדנא חטיבתית. נוסף על המערך החטיבתי הוקם גם לאוגדות מערך תחזוקה, שכלל גדוד הספקה, גדוד שירותי חימוש, גדוד רפואה ואלמנט לשליטה שכלל צוותי סיור, מפקדי חוליות שליטה ומשטרה צבאית. הארגון האוגדתי אוחד במסגרת של אגד תחזוקה, ובראשו הועמד מפקד בדרגת אל"ם. נוצר איפוא מצב, שלרשות כל אחת מהרמות – החל מרמת הגדוד (גדוד, חטיבה, אוגדה, פיקוד ומטכ"ל) – עמדה יחידת תחזוקה.

בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים הוכנסו

שינויים בארגון התחזוקה במסגרת יישום של לקחים שהופקו מהמלחמה. עם הפיכתן של האוגדות לקבועות מוסדו המסגרות, ונעשו השינויים הנדרשים. גוף התחזוקה ברמת החטיבה בוטל, אולם במפקדת החטיבה הושאר מטה תחזוקה, שהתפקיד שהוטל עליו היה לתכנן, לתאם ולהפעיל אלמנטים תחזוקתיים שיתקבלו מהרמות הגבוהות יותר בהתאם לצרכים המבצעיים. השינוי הביא, בין היתר, לחיסכון, לצמצום הזנב הלוגיסטי הנע בעקבות

התוכנית לריכוז הכוחות וביצועה בפועל

72+ק ביצוע בפועל	72+ק תוכנית "סלע"	אמצעי הובלה
309	359	מובילים
---	90	רכבת
1,432	638	זחלים
322	488	עד 50 ק"מ מהחזית
391	150	עד 150 ק"מ מהחזית
719	--	עד 300 ק"מ מהחזית
1,741	1,087	סה"כ

לפי הנתונים שמסר ראש אג"א לוועדת אגרנט אירעו 168 תקלות בטנקים שנעו על זחליהם – מהן 155 תקלות טכניות ו-13 תקלות אחרות. הטבלה שלהלן מציגה את חלוקת התקלות האלה לפי טנקים.

תקלות בתנועת טנקים על הזחלים

סה"כ תקלות	168
שוט קל	26
שוט מטאור (בנוין)	12
מגח (פטון)	20
שרמן	97
תקלות שונות	13

הערות:

1. עוד 11 טנקים לא הוצאו מהימ"חים עקב תקלות שונות.
2. לפי נתונים שהציג מפקד גיסות השריון לוועדת אגרנט "נתקעו" בדרך 120 טנקים ועוד 19 נשארו בימ"חים.⁹

פריסת המחנות

להלן רשימת המחנות שבהם היו מוצבות עוצבות השריון במערך הסדיר והמילואים:

- בצפון: קורדני, ראש-פינה.
- במרכז: רמלה, צריפין, גב ההר.
- בדרום ובסיני: בית-דרס, קסטינה, פלוגות, שדה-תימן, צאלים, דפיח, ביר תמדה, גיבל מעירה. כמו כן היה ימ"ח באזור מרש"ל.

מלחמה. על-פי הנחת יסוד זו הוכנה התוכנית להעברת הכוחות המתייגים אל זירות הפעילות הצפויות.

תוכנית המגננה של אותם ימים – "סלע" – קבעה את אופן היערכותו של צה"ל במקרה של סכנת מלחמה. התוכנית לריכוז הכוחות בחזיתות השונות התבססה על סד"כ מובילי הטנקים של צה"ל (בתנועה ובאחסנת חירום), על סד"כ של מובילים מגויסים ועל הובלה באמצעות רכבות. התוכנית קבעה לוח זמנים של שבוע ימים לריכוז הכוחות. אחרי כוננות "כחול-לבן" הוכנה בפקוד הדרום תוכנית הובלה חדשה, שהתבססה על נסיעת חלק גדול מהטנקים על זחליהם. תוכנית זו קיצרה את ריכוז הכוחות עד כדי 72 שעות בלבד, אך לא קיבלה את אישור המטכ"ל.⁵

אג"ם קבע תקן למספר מובילי הטנקים בצה"ל: 381. באמצעות סד"כ מובילים זה ניתן היה בקושי להוביל אוגדה משורינת אחת במשך 24 שעות.

לפי התוכנית לריכוז הכוחות במסגרת "סלע" (היערכות למגננה בכל החזיתות) אמורה הייתה הובלת הטנקים והתומ"מים לזירות השונות להתבצע עד 72 שעות מרגע מתן הפקודה (ק+72) באמצעות מובילים ורכבות כלהלן:⁶

התוכנית להובלת טנקים ותומ"מים לחזית התעלה

359	הובלה באמצעות מובילים
90	הובלה באמצעות רכבת ישראל
638	תנועת טנקים על זחלים
1,087	סה"כ

יוצא איפוא כי על-פי התוכנית המטכ"לית יכלה להימצא בזירות הלחימה הצפויות רק כמחצית מסד"כ הטנקים של צה"ל. בסופו של דבר סיפק המודיעין לצבא התרעה של שעות ספורות בלבד, שמבחינת המערך הלוגיסטי הייתה חסרת כל ערך. לפיכך נאלץ פיקוד דרום לפעול על-פי התוכנית שגיבש לאחר כוננות "כחול-לבן", ואשר לא קיבלה את אישורו של המטה הכללי: העברת הטנקים לחזית באמצעות הסעתם על הזחלים.

עד ק+72 (עד 9 באוקטובר 1973 ב-10 בבוקר) לא נוצלה כלל רכבת ישראל להעברת טנקים.⁷ 309 טנקים בלבד הוסעו על מובילים, ויותר מ-1,400 טנקים נסעו לחזית על זחליהם – מסע בן מאות קילומטרים, שיש לו משמעות חמורה מבחינת השחיקה של הכלים. גדוד הטנקים הראשון של חטיבת צבי יצא ממחנה הימ"ח דפיח במוצאי יום כיפור, ליל ה-6-7 באוקטובר בשעה 2.10 לפנות בוקר.⁸

בטבלה שלהלן נעשית השוואה בין תוכנית "סלע" לריכוז הכוחות בחזית לבין ביצועה בפועל ב-72 השעות הראשונות של מלחמת יום הכיפורים.

תחמושת

התקנים קבעו כי צה"ל צריך להחזיק מלאי תחמושת שיספיק ל-10 ימי לחימה. אותם תקנים גם קבעו מהי הערכת הצריכה של תחמושת, של דלק, של חלפים, של מזון, של ציוד רפואי ושל פריטי ציוד אחרים ביום לחימה ממוצע. לא זו בלבד שההערכה כי מלחמה תימשך לכל היותר 10 ימים התגלתה כאופטימית מדי (בפועל נמשכה מלחמת יום הכיפורים 19 ימים), אלא שהמלאי של פריטי התחמושת העיקריים אף היה קטן מהתקן באופן משמעותי.

למשל, מלאי פגזי הטנקים בקוטר 105 מ"מ עמד על 75% מהתקן, ואילו מלאי פגזי 155 מ"מ לחיל התותחנים עמד על 80% מהתקן. נתונים אלה לא כוללים תחמושת שהוזמנה ערב המלחמה אך לא הגיעה ליעדה עם פרוץ הקרבות.

מצב התחמושת¹¹

פגזי 105 מ"מ לטנקים (באלפי פגזים)					
סך כל הצרכים ל-31 במארכ 1974: 437					
הוזמנו אך לא הגיעו עד ה-6 באוקטובר: 40					
תאריך	מלאי מטכ"ל	מלאי יחידות	סה"כ	נצרך במלחמה	נרכש במלחמה
6.10	131	173	304		
18.10	30	?	?		27
24.10	-5	150	145	165	55
תומיית 155 מ"מ (באלפי פגזים)					
סך כל הצרכים ל-31 במארכ 1974: 170					
הוזמנו, אך לא הגיעו עד ה-6 באוקטובר: 19 (פער של 11%)					
תאריך	מלאי מטכ"ל	מלאי יחידות	סה"כ	נצרך במלחמה	נתקבל במלחמה
6.10	82	60	142		
18.10	25	?	?		15
24.10	-30	51	21	120	39
תומיית 175 מ"מ (באלפי פגזים)					
סך כל הצרכים ל-31 במארכ 1974: 29					
לא הוזמן: 1					
הוזמנו ולא סופקו עד אוקטובר 1973: 5					
תאריך	מלאי מטכ"ל	מלאי יחידות	סה"כ	נצרך במלחמה	נתקבל במלחמה
6.10	16	7	23		
18.10	-1	?	?		2
24.10	-6	4	-2	25	6

להלן טבלה הממחישה את המרחקים בין מחנות צה"ל, שבהם היו מוצבות יחידות השריון, לבין נקודות שונות בחזיתות הדרום והצפון.

טבלת מרחקים בין מחנות השריון של צה"ל לחזיתות

אשקלון	בלוזה	220 ק"מ
רפיח	בלוזה	180 ק"מ
באר-שבע	טסה	350 ק"מ
פלוגות	טסה	400 ק"מ
צאלים	בלוזה	230 ק"מ
ירושלים	צמח	130 ק"מ

רכש

בתקופה שבין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים חל גידול כמותי ואיכותי במערך ההובלה הן ביחידות השדה והן ברמה המטכ"לית. בתקופה הזאת שבין שתי מלחמות נרכשו אמצעי ההובלה הבאים: 3,400 משאיות מסוג "ריו" רב-מינוע לעוצבות השריון. הרכש הגביר את רמת הניידות של גורמי התחזוקה הצמודים למערך הלוחם בעוצבות השריון והחי"ר. כ-1,000 משאיות "ליילנד" למערך ההובלה המטכ"לי, הפיקודי ואף האוגדתי – מה שאיפשר להקטין את התלות בגיוס רכב אזרחי וכן להחליף כלי רכב ישנים. נרכשו 140 ראשי מוביל מסוג "קונטרקטור" (תוצרת חוץ) ו-140 גרורים מתוצרת נצר סירני. רכש זה שיפר את מערך ההובלה המטכ"לי והגדיל את היכולת לנייד עוצבות שריון באמצעות כלי רכב אמינים ומהירים יותר.

בתחום ציוד הצליחה נרכשו:

- 12 טנקי גישור "אם-60 אי-1"
- 60 תמסחים, דוברות, גשרים 12 חלקות, סירות גומי וסירות חמרן.
- כמו כן נמצא בפיתוח ובייצור גשר גלילים. עד ספטמבר 1973 יוצרו 21 מובילי דוברות.¹⁰

ביום שישי, 5 באוקטובר 1973, בשעה 11 הכריז הרמטכ"ל על כוננות ג', והוחלט להעמיד בכוננות את מרכזי הגיוס למילואים.¹² ניתנו התרעות לגיוס, ואלה החלו להניע את הפעילות הלוגיסטית הן בדרג המטכ"ל והן בדרגי השדה. בשבת בבוקר בשעה 10 הוציא המטה הכללי פקודת גיוס.

בזמן הגיוס עבר ריכוז האוטובוסים ב-15% את התכנון ואת ההקצאה המקוריים. נוסף על כך התייצבו בהתנדבות יותר מ-700 מכוניות פרטיות כדי לסייע בהפצת צווי הגיוס.

בשלב פתיחת המלחמה עסק המערך הלוגיסטי המטכ"לי בעיקר בריכוז האמצעים לגיוס ובמתן הוראות למתקני המטכ"ל להתחיל לנפק את ההקצבות לשעת חירום ולהוציא ממרכזי השיקום ומהסדנאות את הכלים שעמדו שם בתיקונים או בשיקום. במקביל התחיל המערך הלוגיסטי לגייס את אנשי

המילואים שלו (של מטכ"ל/אג"א ושל המרכזים הלוגיסטיים). בעקבות היערכותו המוקדמת של אג"א יכול היה ראש אג"א בקד"ם (קבוצת דיון מכין) עם הרמטכ"ל בשבת בבוקר להודיע, כי עד לערב יופעלו 200 מובילי טנקים.¹³ ואכן במוצאי יום הכיפורים, בשעה 10 בלילה, יצאו הטנקים הראשונים של חטיבת נתקיה ניר ממחנה בית-דרס.¹⁴ לגיוס החפז של עוצבות השריון ולשיגורן הבהול לחזית – טיפין טיפין – על זחלים הייתה השפעה על ארגון היחידות, על שיגורן לחזית ועל תדלוקן בדרך. יש לזכור כי המרחק ממחנה שדה תימן, למשל, ועד לתעלת סואץ הוא בן מאות קילומטרים. לנסיעה כה ארוכה על הזחלים יש השפעה רבה על כשירות הטנקים.

לפי נתוני אג"א אמורים היו לנוע על זחלים כ-500 טנקים למרחק של 50 ק"מ, ואילו למרחק של 150 ק"מ אמורים היו לנוע על הזחלים כ-150 טנקים. בפועל נסעו 1,432 טנקים על זחליהם למרחק של עד 300 ק"מ. בשלב ריכוז הכוחות אירעו תקלות ב-168 טנקים, שהם כ-11% מכלל הטנקים שנועו על זחלים. אלוף אברהם אדן, מפקד גיסות השריון, העיד בפני ועדת אגרנט כי 120 טנקים סבלו מתקלות שונות.¹⁵

תדלוק הכוחות בתנועה

בשל ההפתעה, שאילצה את כוחות השריון לצאת בבהילות מהימ"חים, נוצרה בעיה של תדלוק הטנקים בדרך. הפתרונות שנמצאו היו לעיתים בלתי שגרתיים. למשל, כוחות אוגדת שרון שירדו לסיני תודלקו באמצעות מכליות דלק שהוצאו ממרכז ההספקה בדפידיים ועל-ידי אגד התחזוקה של אוגדת סיני (אוגדת אלברט ז"ל). כוחות שנתקעו כמעט בלי דלק באיזור באר-שבע תידלקו בתחנת דלק בבאר-שבע.¹⁶ מג"ד הטנקים, גיורא, חילק למתדלקים פתקים כאישור לקבלת הדלק. כוחות של אוגדת פלד תידלקו בתחנת הדלק בצמח בעת שהיו בדרכם לרמת-הגולן.¹⁷

היצאה מהימ"ח

הדרישה לשגר מייד לחזית כל כוח שסיים את התארגנותו בימ"חים גרמה לכך שחלק מהציוד ומהחימוש של הטנקים נותר במחסני החירום. לשם המחשה מובאת להלן רשימה של פריטי ציוד שהשאירה אוגדת האלוף שרון במחסני החירום. (הרשימה הוכנה על-פי דו"ח שהגישו נציגי פיקוד דרום שביקרו בימ"חים ביום ראשון, 7 באוקטובר 1973 בשעה 16.30).

- רשתות הסוואה בגדלים שונים.
- בגדי עבודה.
- שקי שינה.
- סרבליים חסיני אש.
- ערכות חובשים.
- ערכות כלים למכונאים ולחשמלאים.
- זרקור עזר למפקד.
- כבלי גרירה.

הערות לטבלה מימין

1. ב-10 באוקטובר דרש עוזר הרמטכ"ל (רובעם זאבי) לאסוף תחמושת 105 מ"מ ו-155 מ"מ שנשארה בשטח.
2. בליל 17-18 באוקטובר הוחלט להטיל הגבלות על שימוש בתחמושת 155 מ"מ.
3. ב-21 באוקטובר אסף מטכ"ל/אג"א ליד ציר "עכביש" כמויות גדולות של תחמושת. (300-250 משאיות).
4. גודל המלאי של התחמושת הארטילרית הושפע בעיקר מרכש (בחול"ל?) תוך כדי הלחימה. ראוי לציין, כי בעוד שצה"ל טעה בשיעור ניכר בהערכת צרכיו בתחום התחמושת הארטילרית במקרה של מלחמה, הוא דייק הרבה יותר בהערכת צרכיו בתחום התחמושת לטנקים.
5. הסימן (-) מצביע למעשה על פערי מידע בין רישומי המחשב, שנוהלו על-ידי מטכ"ל/אג"א לבין המצאי בשטח. ברור לכול שמצב של יתרה שלילית (דהיינו ניפוק כמות גדולה יותר מהמלאי במתקן האספקה) משמעו למעשה רישום לא נכון.

של פיקוד הצפון. ביום הגיוס – כנראה על מנת לנצל את היתרון הטמון בשיטת הגיוס של החטיבה – הוחלט לציידה בטנקים של חטיבת אברהם בר-עם. החטיבה התגייסה, הוסעה למחנה של חטיבת אברהם בר-עם במחנה בגליל התחתון והצטיידה שם.

● חטיבת אברהם בר-עם התגייסה במחנה הימ"ח שלה והועברה לסיני – חלקה בהסעה ובחלקה בהטסה – שם הצטיידה בטנקים שחטיבה 7 השאירה במחנות הקבע שלה. הטנקים לא היו בכשירות מלאה, משום שנעזבו שבועיים לפני כן, וחטיבת אברהם בר-עם נאלצה להתמודד בשורה ארוכה של בעיות ושל קשיים: גיוס בלתי מתוכנן ובלתי מסודר, התרוצצות על פני מרחבי המדינה והתייצבות בחזית לחימה שהייתה זרה לה ושבה לא התאמנה, משום שהיא הייתה חטיבה צפונית. החטיבה התייצבה בסיני ב-8 באוקטובר 1973.

להלן פירוט של סד"כ הטנקים בשתי החזיתות עם פרץ המלחמה, לאחר יממה ולאחר 48 שעות.

8 באוקטובר	7 באוקטובר 17.00	6 באוקטובר 14.00
כל סד"כ הפיקוד למעט אוגדת מוסה פלד	כמעט כל סד"כ הפיקוד	צפון 177 טנקים
כ-600 טנקים	480 טנקים	דרום 290 טנקים

הצטברות העוצבות

פיקוד הצפון – עד 7 באוקטובר שעה 14.00

חטיבת טנקים (רן שריג).
חטיבת טנקים (אורי אור).
חטיבה ממוכנת (מוטקה בן-פורת).
אוגדת אלוף פלד – בתנועה לפיקוד צפון מ-08.30. באיזור צמח משעה 18.00.

פיקוד הדרום – עד 7 באוקטובר שעה 17.00

חטיבה ממוכנת פדלה.
חטיבה ממוכנת רמי רם.
חטיבת טנקים אריה קרן.
חטיבת טנקים נתקיה ניר.
חטיבת טנקים חיים ארז.
חטיבת טנקים טוביה רביב.
חטיבה ממוכנת אריה בירן.
עד 8 באוקטובר בערב נוספה חטיבת הטנקים של אברהם בר-עם (שהתגייסה בצפון, אך הצטיידה בסיני).

ערכות זיווד לגייפים, לנגמ"שים ולזחל"מים.
זרקורי קסנון.
מרגמה 52 מ"מ.
מרנייט 82 מ"מ.
מרגמה 81 מ"מ.
מכלי מים 20 ליטר.
כובעי שריונאים.
לוח ארטילרי.

התקן כיוון וטלסקופ כיוון לתותח 155 מ"מ.
כדורי 7.62 בסרט בד – 120,000.
כדורי 7.62 למקלע (73M) – 250,000.
כדורי 0.5 בחוליות – 53,800.
נרות עשן מסי 2 – 300.
פגזי 105 מ"מ (מכל הסוגים) לטנקים – 572.

חלק גדול מהציוד שהושאר בימ"חים נאסף על-ידי האוגדה והפיקוד ונשלח לכוחות האוגדה.¹⁸

הצטיידות עוצבות ממחסנים של 'חידות אחרות

בשל העובדה שפריצת המלחמה הפתיעה את צה"ל נמצאו טנקים רבים שלא במחנות הקבע שלהם, והיה צורך לרכזם ביחד. לשם המחשה תובא בטבלה שלהלן פריסת הטנקים של חטיבת חיים ארז שבאוגדת האלוף שרון.⁹

מיקום	אמצעי ההובלה	כמות הטנקים
סדנא גיסית	8 מובילים	8
תל-השומר	מובילים?	8
גוליס	זחלים	22
שבטה	20 על זחלים	22
שדה-תימן	22 על זחלים	22
צריפין	מובילים?	10
		92 טנקים

המשמעות של קבלת טנקים בפיוזר כה גדול היא שיש צורך לשגר צוותי מכוונאים לבחינת הטנקים, לארגן את הזיווד ואת החימוש, לחבר בינם לבין הצוותים (השריונאים) ולהוביל את הטנקים לחזית. כל זאת במצב של גיוס חירום.
על מנת לחסוך זמן הצטיידו לעיתים עוצבות בימ"חים של עוצבות אחרות. להלן שלוש דוגמאות לכך:

- בד בבד עם ההחלטה להעלות את חטיבה 7 לרמת-הגולן גם הוחלט – משיקולים כלכליים – לציידה בטנקים של חטיבת רן שריג. וכך אכן נעשה. צוותי הטנקים של החטיבה הוטסו לצפון, קיבלו את הטנקים בימ"ח של חטיבת רן שריג והשאירו את הטנקים שלהם בדרום.
- חטיבת רן שריג הייתה החטיבה המהירה (חטיבה לגיוס מהיר)

לאחר הימים הראשונים פעל מערך התחזוקה בכל הרמות בהתאם לתרגולות ולתורת ההפעלה לסיפוק צורכי היחידות. בשל לחץ היחידות המתגייסות בשלבי ההצטיידות הראשונים השתבשה התוכנית לניפוק התחמושת של מרכז התחמושת.²⁰ לפי התוכנית היה על המרכז לנפק ב-30 השעות הראשונות כ-

בסיני ובגולן קיצרה את הטווחים בצורה משמעותית ואיפשרה לבצע סבבי הספקה קצרים יחסית. המשימה העיקרית של אג"א ושל הפיקודים המרחביים הייתה לדאוג שיהיה די מלאי במתקנים הקדמיים.

כפי שכבר צוין, בעת הגיוס החפוז מילא מרכז האספקה ברפידים תפקיד חשוב בניפוק דלק ותחמושת לכוחות הנוסעים לחזית, שכן גורמי התחזוקה של כוחות אלה לא הספיקו להצטייד

ציוד הצליחה שנרכש:
12 טנקי גישור
"אם-60 אי-1"
60 תמסחים,
דוברות, גשרים 12
חלקות, סירות
גומי וסירות חמרן.
כמו כן נמצא
בפיתוח ובייצור
גשר גלילים. עד
ספטמבר 1973
יוצרו 21 מובילי
דוברות

גשרים נגררים
בחולות סיני
לכוון התעלה

ולנוע אחריהם. כן סייע המרכז לאגד התחזוקה של אוגדת סיני (אוגדת אלברט ז"ל).²¹

אחת ה"מכות" שמהן סבלה כל המערכת הייתה קריסת מערכת הדיווח. למן הרגעים הראשונים לפרוץ המלחמה לחצו מפקדים בכל הדרגים לקבל עדכונים על מצב הגיוס, ההצטיידות והתנועה של הכוחות לעבר החזיתות השונות. הלחץ, הבלבול ששרר בחלק מהיחידות ושיטת הדיווח ברמת המטה הכללי (שבה מזכה המרכז הלוגיסטי את רישומי המלאי עם יציאתה של שיירת האספקה מהשער) גרמו לכך שנוצר למעשה פער בין מה שנמסר לאג"א/תחזוקה לבין המלאי שהיה קיים בפועל בשטח – בדרך מהמתקן המטכ"לי ובעוצבות. מניסיון אישי אני יכול להעיד כי תחושת המחסור בתחמושת שררה ברמות המטכ"ל והפיקוד, אך לא ברמת האוגדה ומטה. כידוע, התחושה של "קוצר נשימה לוגיסטי" – בעיקר בתחום התחמושת – עתידה הייתה להשפיע על תהליכים מדיניים. העובדות הן, שכאשר הסתיימה המלחמה, היו המלאים בדרגי השדה – מהאוגדה ומטה – לפי התקנים. לעומת זאת בבסיסים המטכ"ליים לא נותר מלאי תחמושת.²²

7,500 טונות תחמושת ל-83 יחידות. במקום זאת נופקו בשלושת הימים הראשונים למלחמה 6,300 טונות ל-240 יחידות (כולל ניפוקים חוזרים).

זמן קצר לאחר פרוץ הקרבות אירגן מטכ"ל/אג"א יחידות לפינוי שלל, ואלה פינוו כבר בשלבים הראשונים של הלחימה מאות טנקים וכלי רכב אחרים. הדבר איפשר לרמטכ"ל להורות כבר ב-9 באוקטובר על הקמתן של יחידות טנקי שלל.

עוצמת הלוגיסטיקה

העקרונות שעל-פיהם נבנה מערך התחזוקה בשדה מבטיחים, למעשה, עצמאות לוגיסטית לדרג הלוחם למשך יותר מ-48 שעות. משמעות הדבר היא שאחרי ההצטיידות הראשונית יכולים הכוחות להילחם פרק זמן ארוך למדי בלא שיזדקקו להזרמת אספקה.

פריסת מתקני תחזוקה קדמיים בקרבת זירות הלחימה

תנועה של הדרגים הלוגיסטיים רק על כבישים. למשל, על ציר רפידיס-טסה-דוורסואר התנהלה תנועה של פיקוד שלם. על ציר טסה-דוורסואר – הוא ציר עכביש – נעו כוחותיהן של כמעט שלוש אוגדות, דרגי התחזוקה של שלוש אוגדות, לרבות הפינוי לאחור. מייד אחרי הצליחה נוצרו על הציר פקקי תנועה אדירים, ונקבעה מפקדה מאולתרת, שתפקידה היה להסדיר את התנועה בציר.

טיכום

המערך הלוגיסטי הופתע מפרוץ המלחמה, כשם שהופתעו צה"ל והמדינה כולה. אך למרות ההפתעה ותנאי הפתיחה הקשים עמד המערך הלוגיסטי במשימותיו בהצלחה והצליח להתאים את עצמו לנסיבות החדשות, שהיו שונות תכלית השינוי מכל מה שנחזה בתוכניות האופרטיביות שהוכנו בשנים שלפני פרוץ המלחמה.

החודשים שחלפו מאז כוננת "כחול-לבן" במאי 1973 נוצלו במידת-מה להתארגנות להחשת אספקה – כל אימת שהדבר היה אפשרי – לקידום דלק ותחמושת למתקני מטכ"ל הקדמיים ולהחשת הקמתה של אוגדת דן לנר, היא האוגדה השישית. העצמאות הלוגיסטית שהוקנתה למערך השדה – עד דרג האוגדה והפיקוד – ופריסת המלאים במתקנים הקדמיים נתנו למטה הכללי

את השהות הדרושה להתארגנות ולגיוס. מערך האחזקה פעל בצורה יעילה ואיפשר להחזיר מדי יום למערך הלוחם כלים שנפגעו. כך התאפשר להחזיק מצבת טנקים כשירים במשך כל זמן המלחמה.

ההתייצבות של יותר מ-85% מסד"כ הטנקים של צה"ל בתוך 72 שעות מפקודת הגיוס, לאחר שיותר מ-1,400 טנקים נעו לחזית על זחליהם, מוכיחה כי רמת הכשירות של הכלים הייתה סבירה ואף יותר מכך.

התמוטטותה של מערכת הדיווח האפסנאי חייבה את אגף האפסנאות במטכ"ל לפרוס מערך של קציני קישור בפיקודים ובמתקני ההספקה של המטכ"ל, ובדרך זו הוא התגבר על העדר מידע ויכול היה לקבל את ההחלטות הנדרשות. העדר הדיווח וירידת המלאים שבשליטת המטכ"ל – בעיקר בפריטי תחמושת קריטיים – יצרו תחושת מצוקה והביאו לדרישות דחופות להספקת תחמושת. אין ספק כי העדר הנתונים על המצב האמיתי – שהיה טוב בהרבה מכפי שהצטייר במטכ"ל – השפיע אף על תהליך קבלת ההחלטות בדרג המדיני.

קביעת רמות המלאי על סמך תחזית של 10 ימי לחימה הייתה, כנראה, נכונה ביחס לתחמושת טנקים, אך לא ביחס לתחמושת ארטילרית. תחזית הצריכה ליום לחימה היא, לדעתי, נושא המחייב העמקה נוספת ומחקר בפני עצמו.

מבחנו האמיתי של צבא – ובכלל זה של מערך תומך לחימה, דוגמת המערך הלוגיסטי – הוא מבחן המלחמה. במבחן זה עמד המערך הלוגיסטי של צה"ל בהצלחה באוקטובר 1973.

מטכ"ל/אג"א החליט להתגבר על קריסתה של מערכת הדיווח על-ידי שיגורם של קציני קישור אפסנאיים לפיקודים המרחביים ולמתקנים הקדמיים. כך התאפשר קשר בלתי אמצעי בין מטכ"ל/אג"א לבין המתקנים הקדמיים. לעיתים איפשר הקשר הישיר לאג"א לתת הנחיות שנבעו מתמונת המצב שהציג הנציג בשטח. קשר ישיר זה איפשר, למשל, לשחרר תחמושת משלוחה של מרכז האספקה ברומני (שלוחה של הבסיס המטכ"לי שברפידיס) לטובת הכוחות שפעלו בגזרה הצפונית של התעלה, בגזרת בלוזה.²³ למשימות הישגרתיות של המערך הלוגיסטי בעת מלחמה

ב-9 באוקטובר הורה הרמטכ"ל להקים יחידות של טנקי שלל, ובכלל זה יחידות של טנקי "טי 62"

טנק T-62 בתערוכת אמל"ח באתר לטרון

– גיוס מהיר והספקת מזון, דלק, חלפים, ציוד ותחמושת ליחידות הלוחמות – נוספה גם המשימה של תספוק כוחות ויחידות שהוקמו תוך כדי המלחמה. כמו כן התארגן מטכ"ל/אג"א להספקת דלק לצרכים האזרחיים של המדינה – בתיאום עם צורכי הצבא ועם ועדת מלי"ח (משק לשעת חירום). כדי לאפשר פעילויות משקיות חיוניות ולספק את צרכיה של מערכת הביטחון ותקו 60 אלף עובדים לכ-2,700 מפעלים חיוניים.

שלל בסיום המלחמה

ב-9 באוקטובר הורה הרמטכ"ל להקים יחידות של טנקי שלל, ובכלל זה יחידות של טנקי "טי 62". במלחמה נלקחו שלל כ-1,500 טנקים, מהם 550 כשירים. מתוך הטנקים הכשירים 200 היו מדגם "טי 62". במערך הלוחם של צה"ל שולבו בסופו של דבר 400 טנקי שלל, מהם 72 טנקים מדגם "טי 62". כמו כן לקח צה"ל שלל 500 תותחים, מהם שוקמו 242 תותחים.

צירי התחזוקה

אחד הגורמים החשובים, המשפיעים על האפשרות לתחזק את הכוחות הלוחמים, הוא השליטה על הצירים. רמת-הגולן מהבחינה הזאת נוחה יותר מסיני, שכן מספר הצירים בה רב, יחסית. לעומת זאת אופיו המדברי של חצי האי סיני מאפשר

חיילי חיל ההנדסה של צה"ל מקימים גשר "תמסחח" על תעלת סואץ

הערות

14. לא שוחררה על-ידי ראש אג"א עקב הכוונות שעליה הכריז הרמטכ"ל. הודות להחלטה זו עמדה פלוגת המובילים לרשות חטיבתו של נתקיה ניר עוד בטרם גויסו צוותי הטנקים. המידע מביסס על דברים שאמר לאחר המלחמה ראש אג"א, אלוף נחמיה קין.
15. **ועדת אגרנט**, עמ' 146, 152.
16. עדותו של אלוף אברהם אדן בפני ועדת אגרנט. **דו"ח ועדת אגרנט**, פרק הימ"חים, עמ' 74.
17. אל"ם אורי רבינוביץ, **שם**.
18. ראיון עם רס"ן שמואל, סגן קצין התחזוקה של אוגדת פלד.
19. הרשימה מצויה בידי.
20. הנתונים וטבלת ריכוז הכוחות מצויים בידי.
21. זוהר לבקוביץ, היבטים בלוגיסטיקה, **שם**.
22. **דו"ח ועדת אגרנט**, עמ' 182, 196.
23. זוהר לבקוביץ, היבטים בלוגיסטיקה, **שם**.
24. הנחייתו של סגן ראש אג"א בזמן המלחמה, תא"ל יוחנן גור, לנציגו בגדרת רומני לשחרר תחמושת טנקים ותחמושת קלה עבור כוח "נמר" (כוח קלמן מגן ז"ל) ב-12 באוקטובר 1973.

1. **נאום שר הביטחון, משה דיין, בטקס סיום המכללה לפיקוד ולמטה**, אוגוסט 1973.
2. איתן הבר, **היום תפרוץ מלחמה**, ירושלים, עידנים, 1987, עמ' 15. הספר מביסס על זיכרונותיו של תא"ל ישראל ליאור, שהיה המוכיר הצבאי של ראש-הממשלה, גולדה מאיר.
3. חנוך ברטוב, **דדו, ת"א, מעריב**, 1978, חלק א', עמ' 195, 203-204.
4. זוהר לבקוביץ, "היבטים בלוגיסטיקה", **מערכות**, 332, ספטמבר-אוקטובר 1993, עמ' 34-39.
5. **דו"ח ועדת אגרנט**, פרק הימ"חים, עמ' 70.
6. לבקוביץ, **שם**.
7. חיים הרצוג, **מלחמת יום הדין**, ירושלים, עידנים, 1975, עמ' 241. **דו"ח ועדת אגרנט**, פרק הימ"חים, עמ' 72.
8. **דו"ח ועדת אגרנט**, פרק הימ"חים, עמ' 70.
9. נתונים שמסר מפקד גיסות השריון לוועדת אגרנט, עמ' 74.
10. זוהר לבקוביץ, **המערך הלוגיסטי בצה"ל במלחמת ששת הימים ובמלחמת ההתשה**, מטכ"ל/אג"א, ההוצאה לאור של משרד הביטחון, 1995, עמ' 238-239.
11. על-פי עבודה שכתב אל"ם אורי רבינוביץ במכללה לביטחון לאומי, 1979.
12. חיים הרצוג, **שם**, עמ' 58.
13. פלוגת מובילים, שאמורה הייתה להשתחרר ערב המלחמה,

החיכוך בקרב

קלאוזיבץ מפנה את תשומת לבו של המפקד לתופעה בקרב הנקראת חיכוך (friction). החיכוך הנו ההבדל שבין המלחמה בפועל לבין זו המתוכננת באווירת הביטחון. שמשרה לשכת המטה. את הפעילות במלחמה השווה קלאוזיבץ להליכה במים, בממד יוצר התנגדות. תופעת החיכוך של ה"מובלעת" באה לידי ביטוי פעמיים: בקרב של אוגדת לנר על ח'אן ארינבה ולמחרת בהופעה של העיראקים.

מטרות המלחמה ויעדיה

האם הושגו מטרות המלחמה והמטרות במלחמה בקרב על ה"מובלעת"? האם בכלל הוצבו מטרות ויעדים ע"י הדרג המדיני והצבאי העליון? "קבינט המלחמה" המדיני (מאיר, גלילי, אלון, דייק) היה שותף מלא להתלבטויות של הרמטכ"ל ולתהליך קבלת ההחלטות למן הפעלת חיל האוויר בעומק סוריה ב-9 באוקטובר ועד להתקפה וסיומה. שר הביטחון וכמוהו הרמטכ"ל שהו פרקי זמן

ניכרים בזירה ושניהם השפיעו על מהלך הקרב. שר הביטחון הדגיש את הצורך להתקדם לעבר דמשק, אך לא הגדיר יעדים קרקעיים. אלו הוגדרו בפקודת המבצע המטכ"לית, אך גם כך הבין הרמטכ"ל כי כל הישג תלוי בהתחשבות עם כוח העמידה של התוקפים והמגינים. את דמשק לא ראה כיעד שניתן להשיגו בנקל על-ידי הכוחות העיפיים אלא כיעד שיש ל"איים" עליו. משום כך לא פקד להמשיך ולהתקדם כלילה שבין ה-11 ל-12 באוקטובר.

המטרה של מניעת הישגים צבאיים מהסורים הושגה כבר בקרב ההגנה. בהתקפה שבאה בעקבותיו נכבשה ה"מובלעת" וההישגים היו בתחום השמדת כוחות ותשתית. היה בכך שינוי מצב כפי שרצה הרמטכ"ל והוצאתה של סוריה ממעגל המלחמה, למעט פעולות שלה ושל כוחות המשלוח לעבר ה"מובלעת". עם זאת, לא הביאה המתקפה את סוריה לכלל בקשת הפסקת אש, אלא ב-24 באוקטובר. מעבר להשפעת המתקפה בזירה הסורית, יש לבחון את מידת תרומתה להשגת מטרות

המלחמה, ומעל לכל לקיצורה של המלחמה במסגרת כוללת של האירועים בשתי זירות המלחמה. קרוב לוודאי שהאיום לעבר דמשק הביא ללחץ של סוריה על מצרים להקדים ולתקוף בצורה לא מוכנה וכושלת ב-14 באוקטובר בסיני. קרב ה-14 באוקטובר היה נקודת מפנה לטובת צה"ל בזירה המצרית ובכלל המלחמה. שטח ה"מובלעת" שימש כקלף מיקוח חשוב, בדיונים על הפרדת הכוחות שהתנהלו לאחר שפסקה הלחימה.

הערות

1. Carl von Clausewitz, *On War*, Princeton 1976, p. 37.
2. מוג אוויר לא נוח מנע תקיפת הטילים, גם אילו הייתה הממשלה מאשרת מתקפת מנע אווירית. בעניין זה טועה ח' ברטוב בספרו "דרו" (כרך ב' עמוד 23).
3. ראה "מערכות" 259-258 עמ' 8-15.
4. Clausewitz, *ibid.*, p. 360.
5. Clausewitz, *ibid.*, p. 250.

הלוחמה האווירית

בקרב על המובלעת ברמת הגולן

סא"ל יוסי עבודי

התפיסה האסטרטגית שרווחה לפני המלחמה לגבי הפעלת חיל האוויר, הסתמכה על לקחי המלחמות הקודמות, ועיקרה היה כי בכל מלחמה, חייב חיל האוויר של צה"ל להשיג עליונות אווירית, עוד בשלבים הראשונים. תפיסה זו כבר יושמה בעבר על-ידי צבאות שונים, אך דומה כי אף חיל אוויר לא הצליח ליישם אותה כפי שעשה זאת חיל האוויר של צה"ל במלחמת ששת הימים. מדינת ערב למדו את לקחי מלחמת ששת הימים והחלו לרכוש ציוד להגנה על שדות התעופה שלהן ולמיגון מטוסייהן. באורח שלא היה לו תקדים במזרח התיכון. במלחמת ההתשה הפעילו המצרים נגד כוחות צה"ל בתעלה מסה גדולה של אש ארטילרית, ובידי צה"ל לא הייתה תשובה לאש זו. אז הופעל חיל-האוויר, שכונה אז "הארטילריה המעופפת של צה"ל". הפעלתו של חיל האוויר באה לאחר סדרה של קרבות-אוויר בתעלה בהם איבדו המצרים עשרות מטוסי קרב. כדי לכסות על הפער שיצרה העדיפות המוחלטת שהייתה לחיל האוויר של צה"ל במלחמת ההתשה, בנו המצרים והסורים מערכי טילים נ"מ מגוונים

ויעילים, שכללו גם תותחים נ"מ בעלי קוטר שונה ומונחי מכ"ם, לשם הגנה על כוחותיהם מתקיפות האוויר. הנה כי כן, לקראת מלחמת יום הכיפורים הייתה המשמיה שעמדה בפני חיל האוויר קשה שבעתים: היה עליו להתמודד הן עם הכוח האווירי של האויב על מנת להשיג עליונות אווירית, והן עם מערך הטילים נ"מ בחזית על מנת להשיג חופש טיסה ולאפשר סיוע יעיל לכוחות היבשה של צה"ל. הדרג המתכנן בחיל האוויר ראה לנגד עיניו את הקושי שהציבו בפני החיל מערכי הטילים של מצרים ושל סוריה ואת מגבלות הטיסה באזור מוגן טילים, ולצד התפיסה השואפת להשיג עליונות אווירית בשלבים הראשונים של המלחמה, הובאה בחשבון גם תכנית נוספת. המתכננים הביאו בחשבון גם אפשרות שהאויב יפתח במלחמה, יפרוץ את קווי כוחותינו ויאיים על יישובינו. במקרה כזה יהיה על חיל האוויר לתקוף בחזית עוד לפני השגת עליונות אווירית ולמרות הסיכון הרב הטמון בטיסה בתוך אזור מוגן טילים בצפיפות כזו.

תכניות האויב למניעת תקיפות מהאוויר על כוחותינו
מצרים וסוריה למדו כאמור את לקחי מלחמת ששת הימים ומלחמת ההתשה. הן החלו בכנייה נרחבת למיגון מטוסייהם, ובהקמת שדות תעופה חרשים שבהם מסלולים לא מצטלבים (לפי מתכונת שדות התעופה של נאט"ו), כך שלקראת מלחמת יום הכיפורים היו כל מטוסי הקרב של מצרים ושל סוריה מוגנים בתוך מקלטים חזקים ועמידים מול הפצצות מן האוויר. בשדות-התעופה הוצבו גם סוללות טילים ותותחים נ"מ להגנה פעילה כנגד מטוסים תוקפים. בקווי החזית נבנו מערכי טילים והוצבו סוללות תותחים נ"מ, כשהמגמה היא להגן על כוחות היבשה שלהם. חשוב לציון כי התפיסה של מצרים ושל סוריה לגבי התקדמות כוחותיהם בפעילות התקיפה, התבססה על התפיסה הסובייטית, שקבעה כי כוחות יבשה יתקדמו תחת מטריית טילים בלבד ולא ייצאו ממנה, וככל שהכוחות יתקדמו, יתקדם יחד עמם מערך הטילים שיהווה מטרייה הגנתית כנגד מטוסים תוקפים. לצורך זה הם רכשו גם סוללות טילים ניידות מסוג S.A.-6.

מצרים וסוריה כאחת סבלו אבדות כבדות בקרבות האוויר שהתחוללו בין מטוסינו לבין מטוסייהן מאז שנת 1966 ועד ערב מלחמת יום הכיפורים. הן הגיעו להכרה שאין לחילות האוויר שלהן היכולת להתמודד באוויר עם חיל-האוויר של צה"ל, ועל כן ניתן להעריך כי מראש הן לא תכננו להפעיל את הכוח האווירי שלהן לתקיפות בחזית ולסייע לכוחותיהן, מחשש ליירוט מטוסייהן ע"י חיל-האוויר. על-פי הערכה זו התכוננו המצרים והסורים להכניס במסיביות את חילות-האוויר שלהם באחד משני המצבים הבאים: כאשר חיל-האוויר הישראלי ייפגע קשה בהתמודדות שלו עם הטילים בקו החזית, ולא תהיה לו היכולת למנוע תקיפות שלהם בקו, או אם מערך הטילים שלהם לא יצליח למנוע תקיפות של חיל-האוויר של צה"ל בחזית, והמצב יגיע להחרפה, וכוחות צה"ל יאיימו בצורה רצינית על כוחותיהם (או על בירותיהם).

הפעלת הכוח האווירי בשני השלבים הראשונים של המלחמה

בשלבים הראשונים של המלחמה הופעל חיל-האוויר במשימות רבות ומגוונות ובשתי החזיתות. ביום הראשון ובבוקר היום השני תקף חיל האוויר את מערכי הטילים בשתי החזיתות, אך ללא הצלחה יתרה: סוללות הטילים היו בנויות בתוך מחפורות בטון ומוגנות בעצמן על-ידי סוללות תותחים נ"מ. לחיל האוויר נגרמו אבדות מבלי שהצליח לשחוק את הטילים. מטוסי תקפו שדות-תעופה במצרים ובסוריה לשם הטרדה, אך לא הצליחו לשחקם ביעילות. שדות-התעופה היו מוגנים בטילים ובתותחים ומעליהם בוצעו פיטרולים של מטוסי יירוט. מטוסי חיל האוויר תקפו כוחות מצריים שחצו את התעלה וכוחות סוריים שפרצו לרמה. בגלל תנאי השטח שהיה מוגן טילים, איבד צה"ל מספר מטוסים, אך עם זאת יורטו מטוסי תקיפה רבים של חילות-האוויר המצרי והסורי, שתקפו את צה"ל בחזיתות ונמנעו מהם הישגים רציניים. חיל האוויר הצליח ליירט מסוקים מצריים שהובילו כוחות קומנדו לסיני בליל 6-7 באוקטובר. בשלב זה התגייסו כוחות צה"ל תחת "שמים נקיים" והגיעו אל החזיתות מבלי שהאויב הצליח לתקוף אותם בשעת ההתגייסות או בעת התנועה לחזית. ב-8 באוקטובר בוצעו מתקפות-נגד בחזית הסורית ובחזית המצרי רית וחיל-האוויר תקף בשתי החזיתות. הצלחת התקיפות הייתה מוגבלת בגלל עשרות הטילים ששוגרו נגד המטוסים, אך הן איפשרו לכוחות פיקוד הדרום להתארגן אחרי כישלון מתקפת הנגד, בכך שמנעו מחיל-האוויר המצרי לתקוף בסיני.

בשל הדיפת הכוחות הסוריים מרמת-הגולן, ב-9 וב-10 באוקטובר, תקף חיל-האוויר מטרות רבות בעומק סוריה, וכיניהן שדות תעופה, מרכז המטכ"ל הסורי, מפקדת חיל-האוויר הסורי, מקורות אנרגיה וחשמל,

בגלל הטילים, כמושמות של פטרול נגד מטוסי אויב שיתקפו את כוחות צה"ל. כן הוטל על חיל האוויר לתקוף שדות-תעופה בסוריה, מטרות כלכליות, ריכוזי שריון, מוצבים, ארטילריה ומטרות צבאיות נוספות בחזית.

תקיפת שדות-תעופה ומטרות כלכליות בסוריה ב-11 באוקטובר

בהתאם לתכנון תקף חיל-האוויר החל מ-7 עה 0700 את שדות-התעופה הסוריים הבאים: בלי, ציקל, חילחילה, צימיר, אל-מאזה, נצריה ושרדה התעופה הבינלאומי של דמשק. התקיפות מהאוויר נמשכו עד שעות הצהריים. באותו יום בשעות אחר הצהריים הותקפו גם מכלי הדלק בחיאן-אל-עיש.

מבחינת חיל-האוויר, חולקה רמת הגולן לשניים: האזור המיועד לפריצה ולהבקעה, היינו הגזרה שממזרח לקונייטרה בצפון רמת הגולן, והאזור שממזרח לצומת רפיד במרכז רמת הגולן ובדרומה. בגזרה הצפונית הותקפו מהאוויר חניוני רכב ושריון ומוציאים שכללו תותחים נ"ט וסוללות ארטי-לריה. התקיפה החלה בשעה 0700 לערך. תחילה הותקפו מטרות שנועדו מראש לריכוך אווירי.

עם תחילת הפריצה של אוגדת איתן בוצעו אמנעות רבות על הצירים והגוש סיוע קרוב לכוחות הפורצים. הותקפו מטרות צבאיות באזור טרנג'יה, תל-דהור וחדר, ו-סוללות טילים על יד מורעת-ביית-ג'ן, והטייסים דיווחו על פגיעות טובות ועל שריון ותותחים שנפגעו. התקיפות מהאוויר בגזרה זו נמשכו למעשה כל היום כשהמגמה היא שיתוק הירי הארטילרי. הותקפו גם מטרות סוריות ליד ג'יבא, מסחרה, ואום-בוטנא, וכן מטרות ליד ח'יאן ארינבה ומעץ. הותקפו גם מוצבים ומטרות אחרים על יד טעסע וסויסה וליד כפר-חרפא. סוללות חתים שירו לעבר כוחותינו מאוור זה שותקו.

גם בגזרה שממזרח לצומת רפיד תקף חיל האוויר מטרות צבאיות במגמה למנוע ניסיון התקפה קרקעית סורית בגזרה זו, בזמן שכוחות פיקוד הצפון פורצים מצפון לקו נייטרה ולמנוע הזנת כוחות סוריים לתגבור כוחותיהם בגזרת הפריצה.

בעת התקיפות מהאוויר הותקפו צירים ובוצעו אמנעות על שיירות של רכב צבאי סורי. נראו פגיעות טובות בכלי רכב רבים. ביום הראשון להבקעה באזור המובלעת, לא תקפו הסורים מהאוויר את כוחותינו ברמת הגולן, מכמה סיבות. ראשית, תקיפת שדות התעופה הסוריים על ידי מטוסינו שיבשה את תכנית המתקפה הסורית. שנית, הגנה אווירית יעילה של מטוסי פטרול ושל יחידות נ"מ בקו החזית לא אפשרה לסורים לתקוף, ושלישית, חיל האוויר הסורי היה עסוק בהגנה על שדות התעופה שלו ו"בזבוז" את הכוח האווירי לפטרול וליירוט מעל שטחו ולא לתקיפה.

ושדות תעופה שבהם הונחתו מטוסים סובייטיים, שהובילו ציוד לחימה ברכבת האווירית. כן ערכו מטוסי החיל תקיפות בקו החזית באופן מוגבל. בשלב זה תקף חיל האוויר גם מטרות במצרים: הותקפו שדות תעופה בודדים, וכן כוחות מצריים בחזית. מערך הטילים בפורט סעיד שהיה מבודד ובו מספר קטן של סוללות טילים הותקף והושמד. חיל האוויר נחל הצלחה בתקיפת הכוחות הסוריים, שניסו להתקדם מדרום לרמת-מגשימים ולכיוון נפח (כוחות אלה יצאו ממטריית הטילים והיו חשופים לתקיפת פות יעילות מהאוויר). כמו כן תקף חיל האוויר ואף הצליח לעצור כמעט לחלוטין את תנועתם של כוחות מצריים שניסו להגיע מעין-מוסה לכיוון אברודס (גם כוחות אלה יצאו מתחום ההגנה של הטילים והיו חשופים לתקיפות אוויריות). החל מה-9 באוקטובר תקף חיל-האוויר גם מטרות אסטרטגיות בסוריה והשיג תוצאות טובות, שהשפעתן התבטאה במחסור כדלק ובחשך מל שהורגש בסוריה במשך שבועות רבים אחרי המלחמה. (יש לציין שתקיפת מטרות כלכליות בסוריה בוצעה לאחר שהסורים תקפו מטרות אזרחיות כצפון הארץ במשך שלושה לילות בטילי קרקע-קרקע "פרוג").

התכניות להפעלת חיל האוויר בחזית הסורית ב-11 באוקטובר

תכנית המתקפה שנקבעה ל-11 באוקטובר בחזית הסורית נקבעה לאור העובדה שהדיפת הכוחות הסוריים ברמת הגולן הייתה הצלחה מלאה, ורמת הגולן כולה (למעט מוצב החרמון) חזרה להיות תחת שליטת צה"ל. אי לכך הוחלט להמשיך בתנופה, לפרוץ את קווי הסורים, להכות בהם, ולאיים על בירתם. השאיפה הייתה להוציא את סוריה ממעגל המלחמה מהר ככל האפשר ובכך להרתיע את ירדן מלהיכנס למלחמה ולפתוח חזית נוספת. היות שצה"ל עבר לאופנסיבה, צפוי היה לחץ של המעצמות ושל האו"ם למניעת הכרעה צבאית ניכרת על צבא סוריה. לכן הניח המטכ"ל שתהיה שהות של יומיים למתקפה. זאת ועוד, הצבא המצרי שלט על הגדה המזרחית של תעלת סואץ לכל אורכה. קרב ההכרעה עצמו טרם החל. היה ברור שבגמר האופנסיבה על הצבא הסורי, יפנה צה"ל למלחמה בחזית המצרית וגורם הזמן הוא דומיננטי.

חלקו של חיל האוויר בשיקולים האלה היה מכריע, שכן חילות האוויר של מצרים ושל סוריה טרם הוכרעו. הייתה קיימת גם השאלה באיזו מידה יוכל חיל האוויר להשתתף בקרב היבשה ביעילות על מנת למנוע קרבות שחיקה קרקעיים. פיקוד הצפון תכנן ריכוך מסיבי בגזרת הפריצה, שכלל ירי ארטילרי ותקיפות אוויריות על מטרות מגדרות.

לקראת הפריצה של פיקוד הצפון הוגדרו משימות חיל האוויר לאור מגבלות הטיסה

התקיפות מהאוויר ב־12 באוקטובר

בשעות הערב של ה־10 באוקטובר שלטו כוחות פיקוד הצפון על המרחב שבין מחנות חלס לטרנגיה ועל הצמתים על יד ח'אן ארינבה ועל צומת מעץ. במשך הלילה התנהלו קרבות עם הסורים והיה ברור שההבקעה והתקדמות כוחותינו לא נסתיימו למרות הצלחת קרבות ההבקעה ביום הקודם.

תכניות צה"ל להמשך הלחימה ל־12 באוקטובר היו: לייצב קו בין סעסע לחרמון ולהגיע לטווח ארטילריה לבירה הסורית. כמו כן נשקלו אפשרויות לפרוץ את הקו הסורי ממזרח לרפיד, אולם מגמות המטכ"ל היו שלא להגיע לקרב שחיקה עם הסורים, ובהתאם להערכות המדיניות הייתה צפויה הפסקת אש תוך כ־24 שעות, היינו נותרה יממת לחימה נוספת אחת. על פי הערכה זו תוכננו להמשך הלחימה הבקעה והתקדמות תוך הימנעות מקרבות שחיקה קשים. משימות חיל האוויר ליום הלחימה השני של ההבקעה היו: הגנה על מרחב האוויר בחזית; תקיפה, וסיוע לכוחות הקרקע; תקיפת הטרדה של שדות תעופה סוריים; ותקיפת מטרת כלכלית בסוריה.

תקיפת שדות התעופה בסוריה בוצעה במשך כל היום משעה 0700 לערך עד שעה 1630. הותקפו השדות אל־מאזה, ציקל, שדה התעופה הבינלאומי של דמשק, ח'לח'לה, בלי, נצריה, וצ'מיר. כתוצאה מההתקפות נסגרו שדות תעופה אלה לזמן מה ומטוסי תובלה של הרכבת האווירית, שהגיעו לנחיתה בדמשק, לא נחתו והופנו לשדות תעופה אחרים.

בשעה 1330 לערך הותקפה מפקדת חיל־האוויר ליד בבילא ונפגעה. בקו החזית, בוצעו תקיפות אמנעה רבות, תקיפות סיוע קרוב ותקיפות מתוכננות על חניוני שריון, מוצבים וסוללות ארטילריה. בגורת ההבקעה הותקפו מטרת ליד מורעת־בית־ג'ן ותל־שמש, הותקפו מחנות צבא על־יד ח'אן א־שייך ועל יד קטנא.

סמוך לשעה 1500 דווח על הופעת כוחות שריון ממזרח. הייתה זו חטיבה משורינת עיראקית שהגיעה לכפרים נסג' ואל־מל מדרום־מזרח לכוחות אוגדת לנר ומטוסי חיל־האוויר הופנו לתקיפה בגזרה זו. משעה 1430 לערך הותקפו כוחות שריון של האויב על־יד דיר־אל־ערס ועל־יד נסג'. התקיפות מהאוויר נמשכו בגזרה זו עד לשעה 1800 בערך. בשלב זה נסוגו כוחות מאוגדת לנר וניהלו קרבות שריון עם הכוחות העיראקי־ים.

מטוסי חיל־האוויר תקפו גם בגזרה הדרומית של רמת הגולן ממזרח לרפיד. בוצעו אמנעות רבות על הציר שבין סויסה לתל־חרה ונראו פגיעות רבות בשריון אויב. חיל האוויר הסורי עשה ביום זה מאמץ ניכר לתקוף את כוחות פיקוד הצפון ולשבש את התקדמותם במובלעת, וזאת על אף ששדות תעופה סוריים הותקפו ונסגרו

לשעות אחרות. הסורים ריכזו את עיקר תקיפותיהם מהאוויר בין השעות 0600-0910. הותקפו כוחות ליד ח'אן ארינבה ונפגע טנק אחד שלנו. כן הותקפה חטיבה ליד מורעת־בית־ג'ן ונהרגו שלושה קצינים. ליד תל־שמש נפגע טנק אחד. מטוסים סוריים תקפו גם את חטיבה 1 וגרמו לשלושה הרוגים מקרב חייליה. יש להעריך כי בסך הכל ביצע חיל האוויר הסורי יותר מ־100 גיחות תקיפה. אבדות צה"ל בתקיפות אלה היו: שישה הרוגים, שני טנקים, שני זחל"מים ומשאית אחת. הסורים איבדו בקרבות אוויר ובאש נ"מ תשעה מטוסים.

התקיפות מהאוויר ב־13 באוקטובר

לקראת ה־13 באוקטובר הגיעו כבר כוחות שריון מצריים רבים למזרח התעלה והייתה צפויה מתקפת שריון מצרית בסני. כוחות עיראקיים הגיעו בהפתעה לרמת־הגולן ונכנסו לקרב עם כוחותינו. כוחות פיקוד הצפון היו בשלב זה במצב של עייפות רבה לאחר לחימה רצופה במשך מספר ימים. הפקודה שהוצאה לפיקוד הצפון ב־13 באוקטובר קבעה כי הכוחות יתקדמו עד אזור נהר עווג, וייצבו קו היערכות, תוך בלימה בגזרות אחרות.

על חיל האוויר הוטל באותו יום לתת סיוע אווירי לכוחות פיקוד הצפון ולתקוף שדות תעופה. מאז אור הבוקר הותקפו שישה שדות תעופה: ח'לח'לה, בלי, אל־מאזה, ציקל, צ'מיר ושדה התעופה הבינלאומי של דמשק. הכוח העיראקי, שהדאיג את פיקוד הצפון (ואשר גרם בסופו של דבר לעצירת התקדמות הכוחות על הציר קונייטרה-דמי שק), הותקף על־ידי חיל־האוויר כבר משעות הבוקר המוקדמות. הכוחות העיראקי־ים שהיו ליד מסחרה-עקרבא, והיו בקרבות מגע עם כוחותינו, הותקפו גם כן מהאוויר ונראו פגיעות טובות. כן הותקפו כוחות עיראקיים נוספים שהיו בתנועה ליד כפר־נסג' ותל־חרה, וכוחות מחופרים ליד סויסה. הותקפו גם סוללות ארטילריה ליד סעסע ותל־שמש, וליד מורעת־בית־ג'ן, ונר או תוצאות טובות. פעילות מטוסינו בחזית הייתה כולה באזור מוגן טילים.

ב־13 באוקטובר ניסה גם חיל־האוויר הסורי לתקוף את כוחותינו בגזרת המובלעת, אולם רוב התקיפות המתוכננות בוטלו, כנראה בשל תקיפת שדות התעופה בשעות הבוקר ובגלל ההגנה האווירית של מטוסינו מעל החזית. תוך כדי התקיפות מהאוויר הטילו הסורים חימוש על כוחותיהם ועל כוחות עיראקיים. בקרבות אוויר שהתחוללו עם מטוסי פטרול של צה"ל איבדו הסורים 11 מטוסים.

המשך התקפות מהאוויר בחזית הסורית

החל מ־14 באוקטובר הועבר המאמץ העיקרי של חיל־האוויר לחזית המצרית, שם נותרה החזית כולה מוגנת טילים (פרט

לפורט־סעיד). בחזית הסורית המשיך חיל־האוויר בתקיפות, אך הן היו מעטות בגלל איום הטילים ובגלל העברת המאמץ למצרים. לעומת זאת נמשכו תקיפות עומק על מטרות כלכליות בסוריה, בהן הושגו תוצאות טובות מאוד. כן עשה חיל־האוויר מאמץ נוסף לסיוע לפיקוד הצפון בעת כיבוש מוצבי החרמון.

סיכום

התקיפות מהאוויר בשלב כיבוש המובלעת הסורית (11-13 באוקטובר) היו תוצאה של התכנונים של פיקוד הצפון, ההתפתחות הקרקעית והמצב בשאר החזיתות.

יש להדגיש כי התקיפות מהאוויר בחזית הסורית בוצעו כולן באזור מוגן טילים. ניסיון של חיל־האוויר להשמיר את מערך הטילים הסורי ב־7 באוקטובר לא עלה יפה. גם ניסיונות נוספים לא הביאו תוצאות משמעותיות. פעילות חיל האוויר התאפשרה רק כאשר פרצו כוחות פיקוד הצפון למובלעת, ופגעו בירי ארטילרי בחלק מסוללות הטילים והטרירו סוללות אחרות.

כתוצאה מתקיפות חיל האוויר בשלב כיבוש המובלעת הושמדו חניוני רכב, ושריון, טנקים ומוצבים, ארטילריה ותותחים נ"ט, ובוצעו אמנעות על רכב ושריון שהיה בתנועה.

העיראקים הופיעו בחזית ונכנסו לקרב מגע ראשון עם כוחות צה"ל כבר ב־12 באוקטובר. מיד הופנו לעברם מטוסים ותקפו את כוחותיהם. הסיוע מהאוויר בקרב נגד העיראקים נמשך גם ב־13 באוקטובר ונראו פגיעות טובות.

חיל־האוויר הסורי הותקף בבסיסו באופן רצוף במשך כל שלב ההבקעה. התקיפות על בסיסי חיל־האוויר הסורי נמשכו בכל שעות היום וגרמו לשיתוק מתמשך ולביטול חלק מתכנוני התקיפה של הסורים. ניתנה גם הגנה אווירית בשמי החזית כדי לסכל תקיפות סוריות מהאוויר.

הסורים עשו מאמץ ניכר להזניק מטוסים ולפגוע בכוחותינו בחזית במגמה למנוע את התקדמותם. בימים 12 ו־13 באוקטובר ערכו הסורים, להערכתנו, כ־200 גיחות תקיפה, וגרמו אבדות בנפש ובציוד לחימה. עם זאת, הם נאלצו להיכנס לקרבות אוויר עם מטוסי ההגנה של חיל־האוויר ואיבדו 20 מטוסים. חיל האוויר תקף מטרות כלכליות בצפון סוריה. בתקיפות אלה הושגו כאמור, תוצאות טובות ונראה שרישומן בסוריה ניכר חודשים רבים אחרי המלחמה. הן השפיעו בסופו של דבר הן על הסכמת הסורים להפסקת־אש, והן על החלטתה של ירדן שלא להצטרף למלחמה.

בשלושת ימי הקרב על המובלעת, ביצע חיל־האוויר מאות גיחות בחזית ובעומק. הושמדו מערכים שלמים של נ"ט וארטילריה, ונפתחו הצירים בפני כוחות צה"ל. במערכה זו נהרגו שני טייסים, ששה נפלו בשבי ותשעה מטוסים אבדו בשטח הסורי.

יום ה'14 באוקטובר 1973

מדוע "נמחק מן ההיסטוריה"
בספר זיכרונותיו של סאדאת

אריה אבוחצני

דבריו האחרונים של סאדאת מתייחסים בראש וראשונה ל-
"השמדת אחת מיחידותיה החשובות ביותר של ישראל — הטיבת
השריון 190" — "ראש מחץ" זה בן 115 טנקים, בפיקוד מפקד
החטיבה אסף יגורי, שנועד להגיע לתעלה "לשם חדירה גור-
ספת", הושמד תוך 20 דקות על-ידי כוח מצרי בפיקוד
ה"מצביא הצעיר" אבו סעידה. השמדת "חטיבתו" של אסף
יגורי אירעה בעת ביצוע התקפת הנגד של פיקוד הדרום ב-8
באוקטובר 1973, והייתה לה כפי שמסתבר השפעה רבה על
שיקולי הפיקוד המצרי.

בספרו "הדרך לרמאדן" מספר חסנין היכל שכתוצאה מהת-
קפת הנגד הישראלית ביום השלישי למלחמה (שבה חזר צה"ל,
לדבריו, על שגיאות צבא מצרים ב-1967), הסיק הפיקוד
המצרי שמוטב לו לחזק את "חומת ההגנה" המצרית ממזרח
לתעלה, מאשר לפתוח במתקפה (לעבר המעברים), שכן ככל
שירבו התקפות צה"ל על ה"חומה" כן ירבו אבידותיו.

בעניין זה טעה הפיקוד המצרי טעות קשה, שכן דווקא משום
ריבוי אבידותיה של ישראל, ודווקא משום שלא היה בכוחה
לפעול התקפית בשתי חזיתות בעת ובעונה אחת, לא מילא
פיקוד הדרום את ציפיותיו ולא תקף נגד. אדרבה, בליל 10-
11 באוקטובר, מייד לאחר שהתייצב רב-אלוף בר-לב ונטל
לידיו את הפיקוד על החזית (מידו של האלוף גונן, אשר
ב-8 באוקטובר הריץ את אחת מאוגדותיו להתקפה, בעוד
שהשנייה לא ביצעה את משימתה המתוכננת) עסק פיקוד
הדרום בבעיית המגננה. גוצר, אפוא, מצב "מעניין": בעוד
הערכת הפיקוד הישראלי הייתה שהמצרים ינצלו את העוב-
דה, שהחל מ-11 באוקטובר יבצע צה"ל מתקפה נוספת בעומ-
קה של סוריה, אשר בה תושקע כל עצמת חיל-האוויר שלו,
על מנת לפתוח במתקפה רבתי בחזית התעלה (מה גם שבכך
יוכלו לסייע בעקיפין לסורים) — חיכה הפיקוד המצרי להת-
קפה הישראלית...

בספרו של הנשיא סאדאת "סיפור חי", שנתפרסם סמוך
לביקורו ההיסטורי בירושלים בנובמבר 1977, אין זכר ליום
ה'14 באוקטובר 1973, למרות שביום זה ביצעו המצרים את
ההתקפה המשוריינת הגדולה ביותר שלהם במלחמת "יום הכי-
פורים", אשר לצורך ביצועה דחה סאדאת הצעת הפסקת אש,
שהוגשה לו באמצעות שגריר בריטניה בקהיר בליל 12-13
באוקטובר.

לא הייתה זו הצעת ראשונה להפסקת אש שהוגשה לנשיא
מצרים. לדברי סאדאת הציע לו שגריר ברה"מ בקהיר, וינו-
גרדוב, להפסיק את האש כבר בערב שירד על יום הלחימה
הראשון, וזאת כביכול לפי בקשת נשיא סוריה אסאד; אולם
הוא השיב לשגריר שיש לו ספקות אם אכן מבקש הנשיא
אסאד הפסקת אש בשלב כה התחלתי של המלחמה, וכי גם אם
אמת הדבר, אין הוא מוכן להפסקת אש, במרם יושגו יעדיה
העיקריים של מצרים במערכה. יתר על כן, כאשר התייצב
בפניו השגריר הסובייטי פעם נוספת ב-7 באוקטובר, ועימו
שדר מממשלתו בדבר בקשה נוספת להפסקת אש מצידה של
סוריה, נזף בו נשיא מצרים ואמר: "הנרשא הזה גמור. אינני
רוצה שתעלה אותו שוב. לא אסכים להפסקת אש, עד שיושגו
יעדי המערכה, שהם ניפוץ הדוקטרינה הביטחונית של
ישראל".

אימות לכך יכולים אנו למצוא בראיון שהעניק סאדאת למ-
חבר הספר "מלחמת שש השעות". בראיון זה הוא הסביר
כיצד התכוון לעשות זאת ואמר: "נתתי פקודה לחצות את
התעלה, לפרוץ את קו בר-לב, לכבושו, ואחר כך להמתין על
החוף המזרחי. ידעתי את הלך מחשבתם של מפקדי ישראל.
הם ציפו שנדהר במהירות לתוך סיני, והיו מעוניינים להציב
לנו מלכודת כדי שניפול לתוכה ולהשמידנו. אך לא נתנו להם
את ההזדמנות, ולא דהרנו לעומק סיני. יתר על כן, ידענו כי
סבלנותם תפקע, והיינו בטוחים כי שיטה זו (המתנה בראשי-
הגשר) תאלץ אותם להתקיף אותנו. ואמנם הם באו אלינו ואנו
השמדנו אותם".

1. המדובר בגדוד טנקים שאף הוא לא הושמד כולו.

בספרו "הדרך לרמאדן" תוקף היכל את התחלטה המצרית "לשבת ולחכות". בין היתר קובע הלה, כי לאחר שאיחדו כוחו- תיה המזוינים של מצרים את ראשי-הגשר הדיביזיוניים שלהם לראשי גשר ארמיוניים בעומק של כ-10 ק"מ מזרחה לתעלה, אבדה תנופתם הראשונית, ומשעה שנכנסו לשלב "העצירה האופרטיבית" החמיצו את ההזדמנות להשתלט על המעברים בסיני. מהלך זה גרם לויכוח חריף, שטרם גסתיים, בין ההנהגה המדינית והצבאית של מצרים וסוריה: הסורים טענו, ש"העצירה האופרטיבית" נועדה להתבצע רק לאחר השלמת המשי- מות המתוכננת (הגעה לירדן וליס-כנרת בזירה הסורית, ולמע- ברים בזירה המצרית), ואילו המצרים טענו, שהוסכם מראש שבזירתם תיעשה "העצירה" עם כיבושו של "קו בר-לב", כדי להתארגן מחדש, תוך הדיפת התקפות הגד של צה"ל, לקראת ההתקדמות למעברים.

היכל המקבל, מכל מקום, את הטיעון הסורי, מסביר כי המושג "עצירה אופרטיבית", שאינו מצוי כלל בתיאוריה הצבאית, נולד בהשפעת מפותיה של מצרים בעבר, אשר גרמו לאנשי הפיקוד המצרי להימנע מכל מהלך שיש עימו סיכון, ולהעדיף את ביטחון הצבא.

יש לציין, לעומת זאת, כי כאשר חשש סאדאת כי אסד נוטה בשל אבידותיו להסכים להפסקת-אש, הוא שלח (לדברי חסנין היכל בספרו) שדר לנשיא סוריה בו התריע כי יהיה זה משגה להפסיק את האש דווקא משום שישראל החזירה לעצמה שטח ברמת הגולן. יתר על כן, סאדאת הסביר בשדר זה לאסד, כי מטרת המלחמה אינה לזכות בשטח, אלא להקז את דמה של ישראל; ובהקשר זה אף הציע לו לשלוף את אחת מדיביזיות החי"ר שלו מקו החזית ולערכה להגנת דמשק, ולעומת זאת להכניס לפעולה את דיביזיות השריון שבעתודה כדי להסב לצה"ל את מירב האבידות.

עצה זו הייתה הפוכה מזו שנתן סאדאת לצבאו, ומאחר ומולאה על-ידי אסד, הרצה במידה רבה את גורלה של סוריה וגרמה למספר תופעות:

- א. הפעלת רכבת אווירית רוסית החל ב-10 באוקטובר לעזרתה של סוריה ובהמשך גם לעזרתה של מצרים.
- ב. העמדת ארה"ב בפני הצורך לתיפעול רכבת אווירית לעז- רתה של ישראל.
- ג. אינטרס משותף לשתי מעצמות-העל להביא להפסקת-אש.

על נסיונותיו של קיסינג'ר להשיג הפסקת-אש מספר סאדאת בספרו את הדברים הבאים: קיסינג'ר לא התעורר לראות את המציאות אלא ביום הרביעי ללחימה, כאשר הגיעו אליו הן קריאות "הצילו" מישראל (כולל בקשה ישראלית דחופה לארבע מאות טנקים תמורת אלו שאבדו בחזית), הן דיווח הפנטגון, לפיו אין המלחמה בחזית המצרית מתנהלת לטובת ישראל, והן דיווח כתבי תוך לפיו דיין "התמוטט ובכה" במע- מדם, ואמר כי "לישראל אין תקווה להדוף את המצרים, אפילו כדי שעל אחד, הדרך לתל-אביב פתוחה".² לנוכח זאת חתר קיסינג'ר, ביחד עם ברה"מ, להביא להפסקת אש. הוא תבע

2. המדובר בפגישת דיין עם עורכי העתונים שקיימה בערב שירד על יום ה-9 באוקטובר, בה דיווח להם על המצב ללא כחל וסרק, כדי להכשיר, בין היתר, את הרקע לפנייה דחופה של ישראל לבקשת סיוע צבאי מארה"ב.

תחילה, מתוך תקווה שהישראלים ככל זאת "ישברו את עצמות" מצרים, שהצדדים הלהמים יחזרו לקווי ה-6 באוקטובר; אולם לאחר כן, "כדי להציל את ישראל", הוא שינה את תנאי הפסקת האש, והסכים להפסקה בקווי ה-13 באוקטובר. בהקשר לכך טוען סאדאת בספרו, כי את תנאי הפסקת האש הראשוניים (חזרה לקווי ה-6 באוקטובר) סירב לקבל, משום שזכה בהצלחה ראשונית, וטרם הגשים את מלוא תכניתו (כיבוש המעברים); ואילו את תנאי הפסקת האש השניים (הפסקת אש בקווים הקיי- מים) סירב לקבל, משום שהכוחות הסוריים נהדפו מן הקווים בהם החזיקו ב-6 באוקטובר, ונתעורר חששו מהפוגה שתנוצל על-ידי ישראל כמו ב-1948.

תהיה הסיבה אשר תהיה, בליל 12-13 באוקטובר 1973 החמיץ סאדאת הזדמנות פז לשמור על שלמות צבאו ויוקרתו. אותו לילה, לאחר שנתקבלה (לדברי אבן בספרו "אוטוביוגרפיה") הסכמת ישראל להפסקת-אש בקווים הקיימים,³ פנה קיסינג'ר אל ראש ממשלת בריטניה הית, וביקש את סיועו להשיג גם את הסכמתו של סאדאת לכך. הית הפעיל את שגרירו בקהיר פיליפ אדמס שדאג להעיר את סאדאת משנתו.

בספרו אומר סאדאת בעניין זה כי כאשר קיבל את השגריר הבריטי בארמון טאהרה נסתבר לו כי פניית ארה"ב באה לבחון האם נכונה האינפורמציה של ברה"מ לפיה הוא מוכן לקבל הפסקת אש. לדבריו השיב לשגריר, כי מצרים לא תסכים להפי- סקת האש שהוצעה על-ידי ברה"מ, אלא לאחר שתגשים את משימותיה המתוכננות; וכי על ארה"ב להתקשר לקהיר שלא באמצעות מוסבה. כן אמר סאדאת לשגריר הבריטי, ששאל אותו מהם תנאיו לפתיחת ים סוף (מצרי באב-אל-מנדב) בפני הספנות הישראלית, כי התנאי הוא נסיגה ישראלית מן השטחים הערביים.

תיאור זה של סאדאת מגלה למעשה רק טפח ומכסה טפחיים. שכן ההצעה הייתה של ארה"ב ובריטניה ולא של ברה"מ. אדרבא, סאדאת עצמו אומר בספרו כי רק לאחר שיצא השגריר הבריטי מארמונו, כדי לדווח להיות ולקיסינג'ר על תוצאות שלי- חותו, הגיעה לשם איגרת מברה"מ ובה הודעה, לפיה רוצה קוסיג'ין לבוא למצרים כדי לדון בתנאי הפסקת האש.

בעניין זה ראוי לציין, שאם לנוכח הצעה של ברה"מ על סאדאת להפסקת אש בערב שירד על יום הלחימה הראשון, יכול היה זה (לאור ההצלחה בה זכו אותו יום צבאות מצרים וסוריה) להשיב כי לחץ זה הינו חסר היגיון לחלוטין — נתקשה להשיב במילים אלה ב-13 באוקטובר, שכן סוריה נמצאה אז במצב קשה ביותר: התקפת הגד של צה"ל לא זו בלבד שהדפה את הסורים מן השטח שנכבש במלחמת "ששת הימים", אלא אף שמטה מידם את השליטה על שטחים חיוניים כמטחוני-תותח דמשק. בספרו לא אומר סאדאת דבר בסוגיה זו, אך נראה שלאור מצבה של דמשק מזה, ולאור ביקורו הקרוב של קוסיג'ין, שמשמעותו אפשרות כפיית הפסקת אש על-ידי מעצמות העל מזה, לא נותרה לו ברירה, אלא להורות בשחר ה-13 באוקטובר על ביצוע ההתקפה לעבר המעברים בסיני ב-14 בו; הן כדי להשלים את המשימה המצרית המתוכננת, לפני בואו של קוסיג'ין, והן כדי להקל, כביכול, את הלחץ מעל סוריה.

3. פרופ' קוונדט בספרו "עשור ההכרעות" טוען כי הסכמת ישראל להפסקת אש הייתה תנאי לקבלת הרכבת-האווירית האמריקנית.

ביזיה משורייתת 21 לגזרת ארמיה 2, תושולם ב-13 באוק-טובר. בהסתמך על כך הוערך שהמצרים יפעילו במתקפה כ-900 טנקים לעומת 750 הטנקים המצויים בידי פיקוד הדרום.

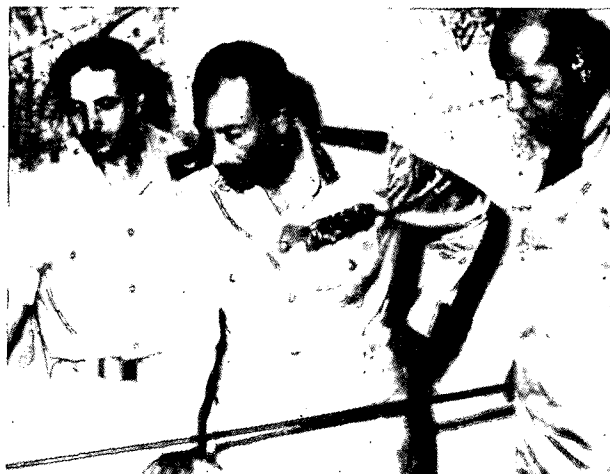
בהקשר זה ייאמר, שבראיון שנתן ראש אגף המבצעים המצרי דאז, גמסי, לעיתונאי מוסא צברי (באוגוסט 1974) הוא אמר, כי לצורך ביצוע המתקפה לעבר המעברים בסיני הועברו ביום ה-13⁴ באוקטובר למזרח התעלה: דיביזיה משורייתת 21, חטיבה 3 מדיביזיה משורייתת 4 וכן סוללות טילים קרקע-אוויר.

באותו יום (13 באוקטובר) בצהרים הגיע הרמטכ"ל דוד אלעזר לפיקוד הדרום, כדי לודא את הצלחת קרב השריון הגדול הצפוי. חיים הרצוג מספר בספרו כי דוד ביקר בין היתר במפקדתו של שרון, כדי לבחון הן את תוכניותיו לקרב השריון והן את תוכניותיו לצליחה. אגב כך הסתבר לו, כי שרון חולק על ההחלטה להמתין להתקפה המצרית, ומציע לתקוף את המצרים מייד כדי להגיע לשפת-התעלה. הרמטכ"ל הבהיר לו כי יש להמתין להתקפה המצרית, אולם אם זו לא תתבצע אזי תבוצע הצליחה בכל מקרה בליל 14-15 באוקטובר.

ממש בשעה שהתנהל הדיון בין הרמטכ"ל לאלוף שרון נהרג האלוף אלברט מנדלר מפקד האוגדה שהגנה על הגזרה הדרו-מית. במקומו של אלברט מינה הרמטכ"ל בו במקום את תת-אלוף קלמן מגן למפקד אוגדה בדרגת אלוף, ואת מקומו של קלמן כמפקד האוגדה שהגנה על הגזרה הצפונית תפס תא"ל ששון.

בצילו של האבל הכבד על מותו של האלוף מנדלר נערך בערב שירד על ה-13 באוקטובר דיון מבצעי במוצב הפיקוד העליון. בדיון זה הוצגה הערכת מודיעין לפיה ישלימו המצרים את העברת עוצבות השריון בליל 13-14 באוקטובר בהותירם ממערב לתעלה רק כ-300 טנקים. התקפת יתרת הטנקים המצ-ריים שממזרח לתעלה נחזתה לשחרר ה-14 באוקטובר בשלושה מאמצים דיביזיוניים. כן הוערך כי המצרים ינהלו קרב הבקעה משך כל אותו יום, כאשר בלילה שירד עליו יוצנחו או יונחתו כוחות מיוחדים לתפיסת מעברי המיתלה והגידי. ולמחרתו (ה-15 באוקטובר) הוערך כמועד בו ינסו כוחות השריון הדיביזיוניים לחבור עם הכוחות המיוחדים ובכך להשלים את ההתקפה. הן בפיקוד והן במטכ"ל צפו הצלחה גדולה בקרב השריון של ה-14 באוקטובר, אולם הרמטכ"ל קבע בתדריכו שאין להיגרר אחר ניצול ההצלחה, גם אם ייגרמו לאויב אבידות כבדות; שכן יש לשמור על הכוחות לקראת הצליחה שתבצע בליל ה-15-16 באוקטובר.

ההערכות לגבי שיטת הפעולה של האויב נתבדו. המצרים תקפו אמנם ב-14 באוקטובר אך לא על פי "התוכנית", וכפי שנסתבר אף לאחר ויכוח קשה: בעוד ששר המלחמה המצרי אסמעיל היה חסיד הקו הזהיר, ודבק בתיכנון המקורי (בי-צוע המתקפה החל ב-15 באוקטובר) תבע ככל הנראה ה-רמטכ"ל שאולי להקדים את שלב מתקפת השריון המצרי

סאדאת כמפקד העליון, מימין שר המלחמה איסמעיל עלי ומשמאל הרמטכ"ל שאזלי

פאליט, מי ששימש נספח צבאי של ארצו בקהיר. בספרו "החזרה לסיני", שפורסם בניו-דלהי באפריל 1974, הוא אומר: "אם אמנם הייתה מטרת ההתקפה ב-14 באוקטובר לסייע לסוריה, מן הדין היה שתבוצע שניים-שלושה ימים קודם לכן", היינו ב-11 או ב-12 באוקטובר.

הייתה זו, כזכור, אף ההערכה הישראלית, אשר רק משבוששו המצרים לבצע את מתקפתם, השתנתה לכלל הערכה, שאלה יסתפקו בהישגיהם, ויקבעו עובדה שתונצח על-ידי הפסקת האש. ככל שנתחזקה הערכה זו דובר בפיקוד הדרום יותר ויותר על הצורך בביצוע מבצע נועז של צליחת התעלה. איש לא חלק על עצם צורך זה, אולם התנהל ויכוח סוער בקשר למקום הצליחה ועתויה. כך או כך בליל 11-12 באוקטובר, הגיש האלוף גונן למפקד החזית המלצה שהצליחה תבוצע כבר בלילה שלאחר מכן. רא"ל בר-לב קיבל את עצם הרעיון, אך דחה את הביצוע לליל 13-14 באוקטובר. הוא הודיע על כך לרמטכ"ל בחצות ליל 11-12 באוקטובר, ובבוקר שלמחרת טס לתל-אביב להציג בפני שר הביטחון ובפני ראש הממשלה את התוכנית המפורטת של הצליחה. תוך כדי הדיון בלשכת ראש הממשלה שהחל בשעה 1430, ובטרם סוכם אם לצלוח את התעלה ומתי, נמסר למשתתפיו מידע לפיו קיבלו עוצבות השריון המצריות שממערב לתעלה פקודה לצלוח אותה מו-רחה, דהיינו - ההתקפה המצרית נראתה כבר קרובה לבוא. כן נמסר שתקדם להתקפת השריון מזרחה הפעלת כוחות מיו-חדים לפגיעה במרכזי שליטה ולתפיסת שטחים חיוניים. בעק-בות זאת נתקבלה הצעת בר-לב להפסיק את הדיון על הצליחה ללא קבלת החלטה. הוא חזר לפיקוד הדרום, והחל לערוך את הכוחות להשמדת כוחות אויב, אם אלה אמנם יפתחו במתקפה לעבר המעברים. במקביל דאג המטכ"ל לתגבר את הפיקוד ביחידות חי"ר ובנשק נ"ט. כן הורה המטכ"ל את האלוף גביש, מפקד מרחב-שלמה, לקדם פלוגת טנקים מאילת לראס-סודר, למרות החשש מהצטרפות ירדן וסעודיה למלחמה.

עוד כל הדברים האלה מתרחשים הגיעו, בליל 12-13 באוק-טובר, ידיעות שוא כאילו פעילות הכוחות המיוחדים המצ-ריים החלה. לעומת זאת נתאמתה לכאורה הידיעה על העברת חטיבת טנקים אחת (חטיבה 3) מדיביזיה משורייתת 4 לגזרת ארמיה 3 מזרחה לתעלה, ודובר גם על תחילת העברת די-

4. מכאן שהפקודה לכך ניתנה, ככל הנראה, על-ידי סאדאת, בתום הפגישה עם השגריר הבריטי, ועם היוודע דבר בואו הקרוב של קוסי-גין למצרים.

לעבר המעברים, מאחר ששלב הצליחה לכיבוש ראשי-הגשר היה להערכתו קל מן המתוכנן.⁵

על טיעוניו של שאולי ניתן ללמוד מדבריו של עבד-אל-סתאר-טוילה בספרו "מלחמת שש השעות", שפורסם באוק-טובר 1974. הלה מעלה בספרו (קרוב לודאי בהשראתו של שאולי) את הטיעונים העיקריים הבאים:

* "צליחת התעלה, ההשתלטות על קו בר-לב והעברת הכוחות לראש הגשר בוצעו מהר מהמתוכנן, ויצרו מבוכה בקרב האויב, שלא השלים למועד זה את גיוס מילואיו. על כן צריך היה לנצל את המצב שנוצר, לשנות את התוכנית, ולזנק קדימה לשם כיבוש המעברים, אפילו היה כרוך צעד זה בהתרחקות זמנית ממטריית הטילים נ"מ.

* הוערך כי שיעור האבידות, שעתיד היה להיגרם לכוחות המתקדמים למעברים, אף כשהם חשופים לחיל-האוויר הישראלי, לא יעלה על השיעור שהוערך לגבי שלב הצליחה לכיבוש ראשי הגשר.⁶

* כוחות האוויר המצריים היו יכולים לספק מטריה אווירית לכוחות המתקדמים, עד לקידומן של סוללות הטילים נ"מ לגדה המזרחית.

* כיבוש המעברים עתיד היה למנוע את צליחת התעלה על-ידי צה"ל, ולהכשיר את הדרך לכיבוש יתרת סיני ורצועת עזה⁷ — גורם אשר עשוי היה לשמש קלף מיקוח חזק בשיחות המדיניות.

* לו נערכה ההתקפה לעבר המעברים במועדה, הייתה מקלה על הצבא הסורי, ומאפשרת לו ביחד עם הכוחות העיראקיים וכוחות ערביים נוספים לבצע התקפת נגד, שהייתה עשויה לדחוף את ישראל למבוי סתום, ולאצלה לסגת מרמת ה-גולן.⁸

טיעוניו לדעיל של "הפר הצעיר", הרמטכ"ל שאולי, להקדמת שלב מתקפת השריון לעבר המעברים, נדחו על-ידי "הפר הזקן", שר המלחמה איסמעיל מנימוקים אותם מגנה הן בהר-צאה שנשא באפריל 1974, והן בראיונות שהעניק לעיתון "רוז-אל-יוסף" באותה שנה.

עיון בהם מלמד כי הם אוצרים בחובם טיעונים המטילים אשמה על סאדאת. מכל מקום הוא טוען שסאדאת נתן לו

"הנחיה פוליטית" חד משמעית: "לגרום מכסימום אבידות לאויב, עם מינימום אבידות לצבא מצרים, מבלי לשים לב לגודל השטח הנכבש". בהתאם לכך תיכנן איסמעיל את התכנית הב-אה במגמה שלא לסטות ממנה:

* בשלב הראשון (6-7 באוקטובר) יצלחו הכוחות המצריים את התעלה, יבקיעו את קו בר-לב, ויצרו "בסיס מוצק" של חי"ר ושריון (חמש דיביזיות חי"ר מוגברות) בגדה המזרחית, שיהיה מוגן על-ידי מערכת הטילים נ"מ המוצבת בגדה המער-בית, ושהיה מסוגל לבטל את היתרונות הבולטים של צה"ל (עליונות באוויר ועדיפות בקרב שריון נייד), זאת כדי שלאחר שלב הצליחה וכיבוש קו בר-לב (בו לא יהיה מנוס מאבידות לכוחות המצריים) יגרמו בשלב הדיפת התקפות הנגד הישרא-אליות עיקר האבידות לצה"ל.⁹

* בשלב השני (8-14 באוקטובר) — שלב "העצירה האופר-טיבית" — יועברו לגדה המזרחית הדיביזיות המשוריינות וה-סוללות הניידות של טילים נ"מ, ותעשנה ההכנות לשלב הפרי-צה מראשי הגשר, לאור "הערכת מצב חדשה ותגובות האויב".

* בשלב השלישי (15-19 באוקטובר) תבוצע על-ידי העוצ-בות המשוריינות בחסות טילים נ"מ פריצה מראשי הגשר לעבר המעברים (המיתלה והגידי).

איסמעיל התנגד, אפוא, לתוכנית שאולי, שתבע לבצע את המת-קפה כבר ב-11 באוקטובר, משתי סיבות: ראשית — דבקוחות לתוכנית שהוכתבה לו על-ידי סאדאת; ושנית — החלטתו לא לקדם את העוצבות המשוריינות לעבר המעברים לפני שידעברו כל סוללות הנ"מ הניידות מזרחה לתעלה; שכן אילולא נהג כך גורר היה הדבר הטלת מלוא הנטל על חיל-האוויר המצרי — משימה שלמעלה מיכולתו.

השוואת דברי איסמעיל לדברי מחבר הספר "מלחמת שש השעות", המיוחסים לשאולי, מלמדת, לכאורה, שהיכוח ביניהם לא נסב על עצם ביצוע המתקפה אלא על עיתויה, אך למעשה התנהל בפיקוד המצרי ויכוח נוקב על עצם הטעם שבביצוע המתקפה. היכל מכל מקום מספר בספרו, כי שלב "העצירה האופרטיבית" החל ב-10 באוקטובר¹⁰ ונמשך עד ה-19 בו. בפרק זמן זה התנהל במטה הכללי המצרי ויכוח בנוגע לשלב המתקפה. היו שסברו, כי למרות "שהרגע האידיאלי" לביצוע המתקפה הוחמץ, קיימת עדיין הזדמנות להמשיך בהתקדמות, וכי אם תבוצע זו, יתכן שניתן יהיה להרוויח זמן שאבד. לעו-מתם היו שהעריכו שמאוחר מדי לתקוף, ומוטב להתרכז במג-נה על ראשי הגשר שממזרח לתעלה, מאחר שהכוחות הישר-אליים, אשר הוצאו משיווי משקלם ב-6 וב-7 באוקטובר, "הבריאו" בינתיים.

היכל אינו מגלה בספרו "מי אמר מה" בוויכוח; אך מן "המשל" שהוא מביא בספרו על גנרל מונטגומרי "הזהיר", שלא מיהר להפעיל את השריון שלו (כדי להימנע מתבוסה דומה לזו שנחל קודמו גנרל ריצ'י), ומן ה"נמשל" שאינו אלא איסמעיל, שחשש מגורלו של עמאר במלחמת 1967 — אין ספק שכוונתו של היכל הייתה לומר שאיסמעיל לא התלהב מעצם ביצוע

9. אחמד איסמעיל אמר להיכל ("אל אהרם", נובמבר 1973), כי בשלב זה ובבא אחריו הושמדו 500 טנקים ישראליים, והדגיש "שאינו זה דבר פעוט".

10. משמע ששלב הצליחה, כיבוש קו בר-לב ויצירת "הבסיס המוצק" ארכו יומיים יותר מהמתוכנן.

אל רצועה זו (בה עבר כביש הרחוב הישראלי) ולהתמקם בה, כך שהאויב יאלץ לסגת אל ממזרח למעברים, ואילו כוחותינו יהיו מאובטחים בפני התקפותיו האינטנסיביות".

מבלי לשפוט מי צדק ב"ויכוח" — שאולי ה"פזיו", איסמעיל ה"זהיר" או גמסי ה"שקול" — אין כל ספק שדווקא משום חילוקי הדברים ביניהם, הם הביאו את הנושא השנוי במחלוקת להכרעתו של סאדאת, והוא זה האחראי לעצם ההחלטה לבצע את ההתקפה ב-14 באוקטובר. יתר על כן, העובדה שאין זכר לכך לא בספרו של סאדאת עצמו (שמחק, כאמור, את יום ה-14 באוקטובר מן ההיסטוריה), אלא גם בספרי כתבי החצר למיניהם, רק מחזקת דעה זו. ניתן להבין שאפילו חסנין היכל, שחדל להיות "סופר הנשיא" וכתב ספר אובייקטיבי יחסית, לא הרשה לעצמו להטיל על סאדאת אחריות ישירה לשגיאה המצ-רית הגדולה ביותר במלחמה, והסתפק ב"רמז" בלבד, והמבין יבין. סאדאת דחה, לדבריו את פנייתם של ראש ממשלת ברי-טניה והשגריר הבריטי (למעשה את פנייתו של קיסינג'ר) בליל 12-13 באוקטובר להסכים להפסקת אש בקווים הקיימים (שישראל נאלצה להסכים להם), משום ש"יהיה קונצנזוס" שמצרים לא יכולה להסכים להפסקת אש, כאשר היא בשלבי התקדמות, ובמיוחד כאשר היא עומדת להנחית התקפה גדולה ביום המחרת.

העובדה שה"קונצנזוס" הוא הגימוק העיקרי שמביא היכל לדי-חיית הפניה להפסקת אש על-ידי סאדאת, מלמדת שהיה לו עניין בביצוע המתקפה, שדאג להשיג לה "הסכמה", ושאישרה עקרונית עוד לפני פגישתו עם השגריר הבריטי. עם זאת ייתכן שסאדאת לא קבע אולי את מועדה המדויק, והתנה זאת בתשובת קיסינג'ר לתנאיו להפסקת-אש, כפי שהועברו לו ב-10 באוק-טובר על-ידי יועצו לביטחון לאומי הפאו איסמעיל.

בינתיים, עד שהגיעה תשובתו של קיסינג'ר (באמצעות שגריר בריטניה) בליל 12-13 באוקטובר, השלים הפיקוד המצרי את תוכנית המתקפה, ופתח בהכנות מעשיות לביצועה. דירבנה אותו לכך לא רק הנחייתו של סאדאת, אלא גם המרצתו של שגריר ברה"מ, שתבע, כזכור, את ביצוע המתקפה מאז פתח צה"ל בהתקפת נגד בזירה הסורית.

בעניין זה יש להדגיש, כי אם שהיית הרכבת האווירית האמריקנית נועדה לאלץ את ישראל להסכים להפסקת אש, הרי הפעלת רכבת אווירית רוסית לסוריה ולמצרים נועדה לחזק את סוריה מול התקפת הנגד של צה"ל מזה, ולהמריץ את מצרים לבצע מתקפה שתקל את הלחץ הישראלי ברמת הגולן מזה.

מסיבות מובנות הפחית סאדאת מערך הרכבת האווירית הסובייטית שהחלה לפעול בליל 9-10 באוקטובר (למרות שאפילו מקורות ערביים ניטראליים, כמו "אלג'ומהוריה" הלב-נוני מה-10 באוקטובר 1974, קבעו כי במשך המלחמה קיבלו סוריה ומצרים מברה"מ כ-65 אלף טון נשק וציוד, מתוכו — כ-15 אלף טון באוויר), אולם ניתן להניח כי עצם הפעלתה של הרכבת האווירית, תוך מתן עדיפות למילוי צרכיה של סוריה, גרמה לסאדאת, ובמיוחד לשר הצבא איסמעיל, לסטות מהערכה, לפיה לא תחזיק סוריה מעמד ועל-כן עלול צה"ל להתפנות ולהכות במצרים. מכאן ואילך לא היה למצרים טעם להמשיך ולהתעקש על חיזוק ההיערכות למגננה ונתחזקה, אפוא, המגמה לעבור ל"מתקפה".

הגנרל גמסי ר' אג"מ במטכ"ל המצרי

המתקפה. זאת ועוד — כזכור סיפר היכל, שכאשר הביא לידי-עת איסמעיל ב-10 באוקטובר את דעת הרוסים, בדבר הצורך בביצוע המתקפה לעבר המעברים (מה גם שהסורים נמצאו במצב קשה) הגיב שר המלחמה המצרי על כך באמרו: "דווקא משום שהאויב עלול להפנות מאמציו אלינו (אחרי הכרעת הסורים), אנו חייבים למנוע בכל מחיר את הרחבת הפריסה שלנו...". לנוכח חילוקי הדעות המהותיים בין הרמטכ"ל המצרי לבין שר המלחמה המצרי מעניין לבחון את עמדתו של ראש אגף המבצ-עים, גמסי, בויכוח. מסתבר שהוא חלק על שאולי בכל הנוגע לעיתוי המתקפה אך חלק גם על איסמעיל ביחס לעצם הצורך במתקפה. בהרצאה שנשא בדצמבר 1974 הסביר, כי לא ניתן היה לבצע את המתקפה לפני ה-14 באוקטובר, בשל הסיבות הבאות:

* הכוחות המצריים לא "התבטלו" לאחר הצליחה. יתרה מזאת, בימים 6-13 באוקטובר הם לחמו כדי לקיים את המאחז בגדה המזרחית, תוך מאמץ להעמיקו, כשהם ממשיכים להעביר כוחות אל מעבר לתעלה. כל זאת תוך כדי בלימה חוזרת ונש-נית של התקפות הנגד של צה"ל.¹¹

* המטרה הייתה "להסב לצה"ל אבידות בנפש ובציוד, וכך להשפיע עליו מבחינה מוראלית — ולא לכבוש עוד ק"מ אחד או שניים".

לעומת זאת טען גמסי (בראיון עם העיתונאי מוסא צברי באו-גוסט 1974), שהיה הכרח לבצע את מתקפות הנגד ב-14 באוקטובר מהסיבות הבאות:

* "היינו מחויבים לבצע את התוכנית (מסיבות מוראליות), שכן לא יתכן היה שכוחותינו ישארו בעמדותיהם, ויעברו ממצב של התקפה למצב של הגנה...".

* "האויב החזיק ברצועה המשתרעת מן הצפון עד לדרום, במרחק 15 ק"מ מעמדות כוחותינו, ממנה יכול היה לבצע הת-קפותיו מכמה כיוונים. לפיכך הכרחי היה להתקדם, כדי להגיע

11. גמסי הדגיש כי הימים שנועדו לארגון הכוחות בראשי הגשר "כהכנה לזינוק מורחה" היו "קשים במיוחד". בהקשר זה מן הראוי לציין כי סעד מאמון, מפקד הארמיה השנייה, טען (בסימפוזיון עם עיתונאים, שנערך לרגל יום השנה למלחמת אוקטובר), כי בתקופה האמורה (6-13 באוקטובר) נערכו על יחידות הארמיה שלו לא פחות מ-36 התקפות נגד.

2. שתי חטיבות טנקים שתפעלנה בציר המרכזי (חטיבת טנקים 24 מדיביזיה ממוכנת 23, וחטיבת טנקים מדיביזיה משורינית 21, או שתי חטיבות טנקים מזו האחרונה).
 3. חטיבה ממוכנת שתפעל בציר הג'ידי (חטיבה ממוכנת 6).
 4. חטיבת טנקים וגדוד ממוכן שיפעלו בכיוון מעבר המיתלה. (חטיבת טנקים 3 מדיביזיה משורינית 4, וגדוד נוסף מחטיבה ממוכנת 113).
 5. 14 סוללות טילים נ"מ, כמחציתן גידות (ס. א. 6) שיגנו על הכוחות הפועלים מתוך עמדות בגדה המזרחית.
 6. כוחות הארטילריה וחיל-האוויר (בצורה מוגבלת) שיסייעו על לכוחות המתקדמים.
- * בגדה המערבית ישארו: דיביזיה משורינית 4 פחות חטיבת טנקים; דיביזיה ממוכנת 23 פחות חטיבת טנקים, וחטיבה ממוכנת מדיביזיה ממוכנת 6.
- מתוך האמור לעיל משתמע, לכאורה, כי ארמיה 2 גועדה להפעיל שני מאמצים: הצפוני (חטיבת טנקים) והמרכזי (דיביזיית טנקים מוקטנת); כמו-כן גועדה ארמיה 3 להפעיל שני מאמצים: ג'ידי (חטיבה ממוכנת) ומיתלה (חטיבת טנקים מוגברת). אולם ככל הידוע לנו הפעילו המצרים בהתקפת ה-14 באוקטובר ששה מאמצים:
- * מאמץ עצמאי של כוחות מדיביזיית חי"ר 18 (חטיבת טנקים עצמאית 15) בציר קנטרה-בלוזה.
- * שני מאמצים בגזרת ארמיה 2 לעבר טסה: האחד — מגזרת דיביזיית חי"ר 2 (חטיבת טנקים 24 מדיביזיה ממוכנת 23), והשני — מגזרת דיביזיית חי"ר 16 שדרומה לה (דיביזיה משורינית 21 מוקטנת).
- * שלושה מאמצים בגזרת ארמיה 3: האחד — של כוחות מדיביזיית חי"ר 7 וחטיבת טנקים עצמאית 25 לעבר ציר הג'ידי; השני — של כוחות מדיביזיית חי"ר 19 וחטיבת טנקים 3 מדיביזיה 4 (מתוגברת בגדוד מחטיבה ממוכנת 113) דרך ואדי מבצוק לעבר ציר המיתלה, והשלישי — של דיביזיה ממוכנת 6 המוקטנת (חטיבת טנקים 22 וחטיבה ממוכנת 1) לאורך חוף מפרץ סואץ דרומה ולאחר מכן מורחה במקביל למאמץ השני.
- השוואת הנתונים המובאים על-ידי מחברי הספר "מלחמת הרמאדן" לאלה הידועים לנו, מלמדת שאלה צימצמו במתכוון את היקף העוצמה המצרית התוקפת בכשלוש חטיבות טנקים, שלא לדבר על כך שלא הזכירו כלל את כוחות החי"ר והשריון של דיביזיות החי"ר שיכלו ואף נטלו חלק במתקפה. מאחר שברור שהמחברים עשו זאת כדי להמעיט מערך כישלון המתקפה, מתעורר בדרך הטבע חשד שהם צימצמו, מאותה סיבה עצמה, את היקף המשימה שהוטלה על הכוחות המצריים; או שהם הציגו רק את שלבה הראשון בלבד; רוצה לומר: בשלב א' היו צריכים כוחות השריון המצריים להתקדם עד לקרבת המעברים (כ-30 ק"מ); בשלב ב' היו צריכים הכוחות המיוחדים שלהם (צנחנים ואנשי קומנדו) להיאחו במעברים עצמם; ובשלב ג' היו צריכים כוחות השריון המצריים לחבור עימם ולהמשיך בהתקדמות.

אם אכן נכונה הערכה זו, ביחס לשלבים — הרי שניתן למצוא אולי הסבר לעובדה, מדוע כמעט ולא הפעילו המצרים את כוחותיהם המיוחדים בהתקפת ה-14 באוקטובר, בעוד שקיים

כך או אחרת תיכנן סגל המפקדה הכללית המצרית, לדברי מחברי הספר "מלחמת הרמאדן", ב-11 באוקטובר את התכנית המכונה "הצלת האח עלי" כאשר שיקוליו היו כדלקמן: * האויב מרכז את מאמציו העיקריים לעצירת והתקפה בגזרת הסורית, משום ששם מתנהלים הקרבות בקירבה רבה לישראל ("הישינה"). לכן נשלחו מרבית כוחות העתודה הארץ-פרטיבית והאסטרטגית של צה"ל לזירה הסורית, בעוד שבזירה המצרית מסתפק האויב בייצוב החזית, בין היתר על-ידי הקמת קווי הגנה חדשים בעומק.

* היעדר עתודות, והפניית כוחות להקמת קו הגנה שני בסיני, מצמצמים בהכרח את אפשרויות התקפות הנגד של האויב, ומכאן בטל טעם ההמתנה המתוכננת לסיכול התקפות הנגד שלו, כתנאי לפיתוח המתקפה מורחה.

* כחזי להקל את הלחץ על סוריה, יש לאלץ את האויב להעתיק את מאמציו אל סיני, ולפתוח במתקפה מורחה מוקדם מן המתוכנן.

* קיימים מספר סיכונים בעצם ביצוע המתקפה, כגון: החלשת הכוחות בגדה המערבית, ויציאת הכוחות התוקפים מתחום מטריית הנ"מ, תוך חשיפתם להתקפת חיל-האוויר הישראלי, שהחל מתעצם מחדש הודות להורמת אספקה אמריקנית החל מה-10 באוקטובר.¹²

לאור שיקולים אלה סיכם שר המלחמה המצרי איסמעיל (כמשתמע מראיונותיו לעיתון "רוז אליוסף" במחצית השניה של שנת 1974) את מטרות ההתקפה כלהלן:

* להקל את הלחץ המופעל על סוריה על ידי ביצוע המתקפה מוקדם מהמתוכנן (היינו לפני ה-15 באוקטובר, ובטרם יסוכלו של כל התקפות הנגד של צה"ל).

* הסבת אבידות כבדות ככל האפשר לכוחות צה"ל, במיוחד לכוחות השריון ולחיל-האוויר שלו.

* הרחבת ראש הגשר המצרי על-ידי כיבוש שטחים נוספים.

איסמעיל לא פירט את ה"שיטה" למימוש מטרות אלה, אולם מחברי הספר "מלחמת הרמאדן" יודעים לספר כי הלה קבע את דרך הפעולה על-פי הפירוט הבא:

* ההתקפה תבוצע רק על-ידי חלק מכוחות הארמיה ה-2 וה-3, שבמקביל יסיפו להחזיק בראשי הגשר באמצעות חמש דיביזיות החי"ר (דהיינו: את ההתקפה יבצעו חלק מהכוחות המשוריניים והממוכנים ברמה של חטיבות וגדודים).

* מאחר שהכוחות התוקפים יהיו מוגבלים בהיקפם, יהיה עליהם להגיע רק אל המבואות המערביים של המעברים, היינו להשתלט על רצועת שטח בעומק שלא יעלה על כ-30 ק"מ מהתעלה, במטרה — למנוע מצה"ל שימוש בכביש הרוחב (המאפשר לו חופש תנועה ופעולה נגד ראשי הגשר) — לחסום את זרימת התגבורות הישראליות מן המעברים מורחה — ולהכשיר את הקרקע לביצוע המשימה הסופית (כיבוש המעברים) בימים שלאחר מכן.

* בהתקפה יטלו חלק:

1. חטיבת טנקים שתפעל בציר הצפוני (חטיבת טנקים עצמאית 15).

12. הרכבת האווירית החלה רק בליל 13-14 באוקטובר, ומטוס ה-C-54 הראשון נחת בשדה לוד ב-14 באוקטובר בשעה 1830, כלומר בתום ההתקפה המשורינית המצרית.

היה סאדאת מעוניין דווקא בהישג קרקעי, שכן ב־16 באוקטובר עמד סאדאת לנאום נאום חשוב במועצת העם המצרית על מטרת המלחמה והישגיה,¹⁵ ורצה לקבוע בו "עובדות" בטרם הגעתו של קוסיגין למצרים.¹⁶

על רקע הצורך ב"הישגים" מובן כי לא נותר לאמצעי התקשורת המצריים (לדוגמה: רדיו "קול-ערב" ביום 14 באוקטובר בשעה 1900) אלא לתאר את התקפת-הנפל המצרית ב־14 באוקטובר 1973 כ"אחד מקרבות השריון הגדולים בהיסטוריה" שנסתיים ב"הצלחה מלאה", ואשר בו "הצליחו כוחותינו להגשים את מטרתם — השתלטות על שטחים חדשים בכל סיני, והשמדת 150 טנקים של האויב לעומת 100 טנקים שנפגעו לכוחותינו..."¹⁷

על ה"דרך" בה "עשו" זאת כוחותיה המהוללים של מצרים, מספרים מחברי הספר "מלחמת הרמאדן" את הדברים הבאים: המתקפה החלה ביום ה־14 באוקטובר בשעה 0600. בשעה זו תקפו מטוסי חיל-האוויר המצרי מטרות חשובות בסניי (בתוכם רפידיים ובלוזה), כאשר במקביל הופעלו טילים קרקע-קרקע מסוג "פרוג" נגד מוצבי השליטה ותחנות השייבוש האלקטרוני של צה"ל. כן הופעלו למעלה מ־500 קנים ארטילריים במכת אש מכינה של כ־15 דקות. לאחר "הכנה" זו פתחו היחידות המשוריינות והממוכנות המצריות בהתקדמותן.¹⁸ זו נעשתה נוכח אש חזקה ביותר של האויב, שעיקרה אש טילים נ"ט חדישים מתוצרת ארה"ב שהגיעו זה מקרוב לשדה הקרב.¹⁹ כן הפעיל האויב את עיקר הכוח האווירי שלו לסיכול התקדמות הכוחות המצריים, וריכוז אש ארטילרית כבדה על עמדות הטילים של כוחות ההגנה האווירית. למרות פעילות צה"ל הצליחו הכוחות המצריים להתקדם מזרתה עד למרחק של 15—18 ק"מ מהתעלה (היינו כמחצית מן המרחק המתוכנן), תוך גרימת אבידות גדולות לאויב וכיבוש כמה מוצבים. הם הוכיחו כי העליונות האיכותית בלחימה היא בידי הלוחם המצרי, ואילצו את הישראלים להעביר את כוחות האוויר שלהם וכמו-כן את החלק העיקרי של העתודות האסטרטגיות (שעיקרן שריון) מהגולן לסיני. לקראת סוף היום, כשאכן הסתבר שהאויב העביר את עיקר מאמציו לחזית המצ-

15. היכל מספר בספרו כי עוד בערב שירד על יום ה־10 באוקטובר הקריא לו סאדאת את טיוטת הנאום. אותו השמיע בסופו של דבר ב־16 באוקטובר. לדבריו דחה הנשיא את השמעת הנאום עד למועד בו היה ברור שהניצחון נזקף לטובת מצרים וסוריה. וכבר בזמן הקראת הנאום היה מודאג מכך שלא יוכל לומר "נצחוננו המזהיר" לאור המכה שהוכתה סוריה על ידי צה"ל...

16. קוסיגין הגיע למצרים ב־15 באוקטובר בשעה 1700.

17. לצה"ל נפגעו 25—20 טנקים לעומת השמדתם של יותר מ־200 טנקים מצריים.

18. בהרצאה למפקדים שנשא גמסי בדצמבר 1973, טען כי השתתפו בקרב למעלה מ־500 טנקים מצריים שפעלו בארבעה מאמצים.

19. הסיפור על "הנשק המהפכני" האמריקני שהשתתף בקרב חוזר ונשנה במספר מקורות. אין לכך, כמוכּוּן, כל יסוד. הרכבת האווירית האמריקנית החלה, כאמור, לפעול בליל 13—14 אוקטובר, ומטוסי הענק האמריקניים הראשונים נחתו בלוד בסיומו של הקרב. אמנם מטוסי "אל-על" הביאו ציוד לחימה עוד קודם לכן, בכללו טילים נ"ט אישיים מסוג "לאו", אך למעט גודד צנחנים אחד, אשר לו נועד סוג נשק זה, התנהלה הלחימה בכוחות המצריים התוקפים על-ידי כוחות השריון של צה"ל.

חייל מצרי מתחפר במהלך השלב הראשון של המלחמה

היה מידע¹³ שהם מתכוונים לעשות זאת. עם זאת תיתכן אף אפשרות שלאור האבידות הקשות ביותר שסבלו הכוחות המיוזר חדים ביממת המלחמה הראשונה, הן מידי מטוסי חיל-האוויר שהפילו הליקופטרים על לוחמיהם, והן מידי הכוחות המיוזר-דים של צה"ל (צנחנים ואנשי יחידות סיור מתוגברים בטנ-קים), נרתע אפילו שאולי¹⁴ מלשתפם בקרב. מכל מקום חלקם של הכוחות המיוזרים המצריים בהתקפת ה־14 באוקטובר היה אפסי: רק כמאה מהם הונחתו בליל 13—14 באוקטובר באיזור טסה, ואף הם חוסלו בבוקר שלמחרת על-ידי צוות-קרב (טנקים ואנשי יחידת הסיור הפיקודית) מאוגדתו של האלוף שרון, מבלי שגילו התנגדות של ממש.

מעניין לציין כי מחברי הספר "מלחמת הרמאדן" (הקצינים המצריים הבכירים חסן אלברדי, טה אלמגדוב ודיא אלדין זהרי) לא מזכירים ולו במילה אחת את פעולת "ההכנה" של הכוחות המיוזרים המצריים. תחת זאת הם מציינים כי התקפת ה־14 באוקטובר נועדה להקל מלחצי צה"ל על החזית הסורית, על-ידי משיכת המאמץ האווירי ועתודות השריון הישראליות לסיני, ולא "לפיתוח המתקפה מזרחה" מעבר למעברים. מדברי המחברים עולה, אפוא, שהפעלת הכוחות המיוזרים המצריים, נועדה מלכתחילה להתבצע במועד מאוחר יותר, בהתאם לתוכנית שנקבעה מראש.

אין כל ספק שדרך ההצגה של מטרת מתקפת ה־14 באוקטובר על-ידי הקצינים "שולפי העט" נועדה לחפות על כישלונם של "שולפי החרב", ובעיקר על מי שהורם לעשות זאת. בעניין זה יש להדגיש, כי בניגוד לאמור בספר "מלחמת הרמאדן"

13. המדובר בין היתר במידע שהובא לידיעת הפרוים שדן ב־12 באוקטובר בהצעת רב אלוף בר-לב לצלוח את התעלה.

14. הרמטכ"ל המצרי שאולי היה במקורו צנחן, והוא זה שפיתח את הכוחות המיוזרים במצרים. יתר על כן, הוא זה שהפעילם הלכה למעשה ב"מלחמת ההתשה".

רית, ובכך הקל את הלחץ מעל החזית הסורית; וזמשהעריכה המפקדה הכללית שפיתוח המתקפה מזרחה השיג את המטרה הכללית שיועדה לה — ניתנה לכוחות התוקפים פקודה לחזור לראשי הגשר. כן ניתנה פקודה לשנות את ההיערכות של חלק מהכוחות ולחוק את ההיערכות הכוללת כהכנה לבלימת התקפות נגד חזקת של שריון האויב, שהוערך כי תבוצענה ב-15 באוקטובר.

תיאור זה הרחוק עד מאוד מן האמת (במיוחד במה שנוגע להעתקת עתודות שריון מן הזירה הסורית למצרית תוך כדי המתקפה) "בסבל", בהשוואה למה שמספרים מחברי הספר "מלחמת הרמאדן" על פעילות הזירה האווירית באותו יום. הם מודים שחיל-האוויר הישראלי תקף באותו יום פעמיים (ב-0900 וב-1530) שדות-תעופה במצרים, אך טוענים שהוא לא הצליח לפגוע ולו במסלול אחד. כמו-כן טוענים אלה כי בקרבות האוויר שהתנהלו באותו יום מעל שמי הדלתה הופלו לא פחות מ-15 מטוסי "פאנטום". (למעשה אבדו לנו שני מטוסים בעוד המצרים איבדו עשרה...).

זיוף ההיסטוריה על-ידי הקצינים המצריים מחייב העמדת דב-רים על דיוקם.²⁰ כזכור עזב רב-אלוף בר-לב את הדיון, בו הציג את הצעתו לצליחת התעלה, בשעות אחר-הצהריים של ה-12 באוקטובר, בעקבות ידיעה לפיה עומדים המצרים להג-חית סוף סוף את התקפתם הגדולה לעבר המעברים. הוא חש לחזית הדרום כדי לערכה לסיכול התקפה זו, בתחושה שאם אכן תתבצע ההתקפה יוכו בה המצרים קשות, ותוכשר הקרקע לצליחה. לא היה לו ספק שבקרב תנועה תהיה יד צה"ל על העליונה, מה גם שמצבו של פיקוד הדרום השתפר ללא הכר (מאו התקפת הנגד הכושלת ב-8 באוקטובר) ומספר הטנקים שברשותו עלה מכ-600 לכ-750 ומעלה.

חיים הרצוג מספר בספרו כי מפקדת פיקוד הדרום העריכה, שהמאמץ המצרי העיקרי בהתקפה יכוון לעבר רפידיים, וכי המצרים ינעו אליה בשתי זרועות: דיביזיה משורינית מתוג-ברת דרך מעבר הגידי ודיביזיה משורינית בציר איסמעיליה-טסה. כן העריך הפיקוד, כי המצרים יפעילו במקביל למאמצים העיקריים גם מאמצי משנה לאורך הים התיכון ולאורך חוף מפרץ סואץ. כל זאת בשני שלבים: בהתחלה יופעלו כ-500 טנקים לאורך כל החזית, ולאחר מכן — 500 טנקים נוספים (שתי דיביזיות) לפריצה קדימה כדי לחבור עם הכוחות המיוח-דים שיאחזו במעברים מבעוד לילה.

הפיקוד בנה, איפוא, את התוכנית הבאה, המיוחסת על-ידי הרצוג לאלוף גונן: בלימת מאמצי שריון האויב שלאורך חופי הימים על-ידי הכוחות המוצבים שם (אוגדתו של שרון בצפון, וצנחניו של עוזי יאירי בדרום), ואם יתרחק האויב ממטריית הטילים נ"מ שלו גם על-ידי חיל-האוויר; בלימת המאמץ העי-קרי של האויב לעבר רפידיים על-ידי חלק מאוגדתו של ברן (בפיקוד סגנו דוביק) ועל-ידי אוגדותיהם של שרון וקלמן מגן, אגב הפעלת עתודותיהן המקומיות (כחטיבה בכל מקום);

20. קיים קושי בעניין זה בעיקר בתחום אחד: קביעת כמות הטנקים שהושמדו על-ידי כל אחד מכוחות-המשנה של צה"ל בקרב ה-14 באוקטובר. אך טבעי הדבר שכל כוח זקף לזכותו השמדה של מספר "סביר" של טנקים; אולם סה"כ הטנקים המושמדים על-ידי כלל הכוחות מורה שמידת ה"סבירות" מחייבת בדיקה...

והפעלת העתודה הפיקודית (היא אוגדתו של ברן) מן האגף, לחיסול שריון האויב,²¹ אם אמנם יצליח זה, למרות הכל, לפרוץ לעבר רפידיים. כל זאת — בסיוע חיל-האוויר, שעל פי החלטת הרמטכ"ל תוכנן להיכנס לפעולה ב-14 באוקטובר בעיקר בפיקוד הדרום.

משמעות תוכנית זו מבחינת יחסי כוחות בטנקים הייתה, שמול כ-1000 טנקים מצריים בשני גלים בני כ-500 טנקים כל אחד, יוצבו כ-750 טנקים ישראליים כדלקמן:

* בקו המגע לצרכי בלימה: שתי חטיבות ממוכנות של שרון, חטיבה משורינית בכוח דוביק, שתי חטיבות משוריניות של שרון ושתי חטיבות משוריניות של מגן — כמחצית מכמות הטנקים הכללית.

* בעתודה מקומית לצרכי התקפות נגד מקומיות: חטיבה משורינית בגורתו של דוביק, חטיבה משורינית בגורתו של שרון, וחטיבה ממוכנת וכגודל טנקים בגורתו של קלמן — כרבע מכמות הטנקים הכללית.

* בעתודה פיקודית לצרכי התקפת נגד פיקודית: אוגדה מוקטנת בפיקודו של ברן.

אם נזכור כי הוטל על חיל-האוויר הישראלי להשתתף רוב רובו באופן פעיל בקרב, הרי שיחסי הכוחות היו טובים ביותר מנקודת מבטו של המגן, מה גם שהפיקוד המצרי בנה מלכת-חילה תוכנית התקפה גרועה; במקום שכי"זום" ירכו זה את מאמציו, וייצור יתרון כוח מקומי — פרס את כוחותיו, ותקף לאורך כל גזרת התעלה. יתר-על-כן, הפיקוד המצרי לא ניצל אפילו את "הצלחתו" היחידה בגורת אוגדתו של קלמן (כמתור-אר להלן) לפיתוח מאמץ עיקרי, ככל הנראה משום שלא הועיד מראש עתודה למקרה כזה.²² על אשר חוללו כ-450 הטנקים הישראליים הנותרים בגזרות השונות יעידו נתוני האבידות כדלקמן:²³

- א. בגורתו של תא"ל שרון הושמדו כ-40 טנקים.
- ב. בגורתו של תא"ל דוביק הושמדו כ-30 טנקים.
- ג. בגורתו של האלוף שרון הושמדו כ-90 טנקים.
- ד. בגורתו של האלוף מגן הושמדו כ-90 טנקים.

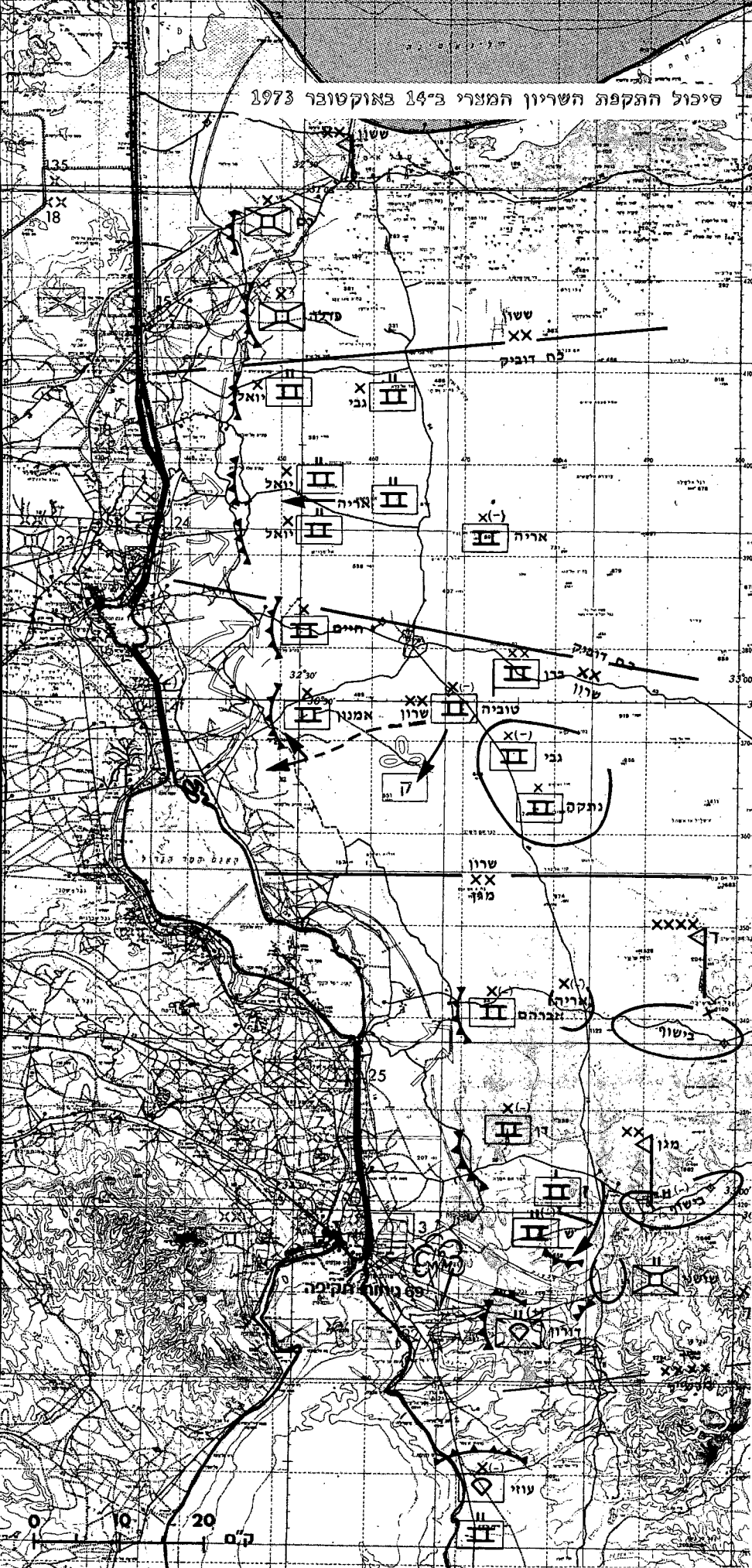
21. לצורך זה הוצאה אוגדתו של ברן (שתי חטיבות) לאחור, דרומה לטסה, כאשר את מקומה תפסה חטיבת טנקי השלל (טנקים רוסיים שנתפסו במלחמת "ששת הימים") של יואל, אשר הייתה נתונה לפיקודו של סגן מפקד האוגדה דוביק, ששלט גם בחטיבת העתודה-המקומית של אריה, אשר הוצבה מזרחה מחטיבת יואל.

22. היחיד מבין כותבי תולדות המלחמה במצרים, שהיה לו אומץ להודות שתוכנית מתקפה מצרית זו וביצועה היו גרועים הוא היכל. בספרו הוא אומר בעניין זה את הדברים הבאים: כמו התקפת הנגד הישראלית ב-8 באוקטובר, כן הונחתה אף ההתקפה המצרית ב-14 באוקטובר בארבעה ראשים, באותה שיטת "טיפטוף" ובאותו חוסר תיאום.

23. בהנחה שחלק מהטנקים המצריים "נפגעו" ולא הושמדו, ובהנחה שקיימת הגזמה טבעית בדיווח נראה כי סה"כ אבידות המצרים בטנ-קים ב-14 באוקטובר הגיע למעלה מ-200 לעומת אבדן של 20-25 טנקים לכוחותינו. (רק כ-15 מהם הושמדו ממש).

יש מקום להדגיש כי רוב הטנקים שנפגעו לכוחותינו היו בחטיבתו ה"טריה" של יואל שהיה זה לה יום הלחימה הראשון בקו החזית. ביום הלחימה השני השמידה החטיבה כחטיבת חי"ר מצרית מבלי שסבלה כל אבידות.

סיפול התקפת השריון המצרי ב-14 באוקטובר 1973

בגזרתו של תא"ל ששון נמצאו בקרהמגע שתי חטיבות ממוכנות מול דיביזיה חי"ר 18 המצרית וחטיבת טנקים עצמאית 15. ההתקפה המצרית בגזרה זו החלה בשעה 0630 בהפגזה ארטילרית על כוחותינו שבקור המגע ובהפצצת בלוזה על-ידי מטוסים. בעקבות זאת באה ההתקפה העיקרית של חטיבת טנקים 15, שבוץ בשני מאמצים — מאמץ נגד כל אחת מחטיבותינו. ההתקפה החלה בשעה 0845 וסוכלה בטווחים של כ-1000 מטרים מעמדותינו. 40 טנקי אויב הושמדו ולכוחותינו לא נגרמו אבדות.

בגזרתו של תא"ל דוביק נערכה בקרהמגע חטיבת יואל. היא החליפה את כוחות אוגדת ברן, שיצאו לאזור טסה, כדי לשמש שם כעתודה פיקודית. מזרחה לח' טיבת יואל נערכה חטיבת העתודה המקומית בפיקודו של אריה מאוגדתו של ברן. כמו בגזרתו של ששון גם כאן נפתחה ההתקפה המצרית בהפצצה ובהפגזה ארטילרית, אלא שחטיבת טנקים 24 וכוחות מדיביזיה 2 המצרית, שהפעילו טילים נ"ט, פתחו במתקפתם העיקרית כבר בשעה 0800. הלחץ על חטיבת יואל היה כבד, ודוביק שלח לעזרתה שני גדודי טנקים שבעזרתם נהדפה אמנם התקפת האויב בשעות הצהריים, אך לחטיבה המתוגברת של יואל אבדו כתיסר טנקים לעומת כ-30 שאבדו לאויב.

בגזרתו של האלוף שרון נערכו בקרהמגע שתי חטיבות טנקים ואחת כעתודה מקומית מאחור. זו האחרונה שיגרה ב-0630 כוח אשר ביחד עם יחידת הסיוור הפיקודית חיסל, ללא קושי את יחידת הקומנדו המצרית שהונחתה בליל 13-14 באוקטובר בסמוך לטסה. לעומת זאת הייתה מלאכתן של החטיבות הקדמיות קשה וממושכת יותר: הצפונית שבהן כלמה בטווחים שהגיעו עד ל-200 מטרים את התקפת חטיבת הטנקים 14 מדיביזיה משורינית 21 המצרית, ואילו הדרומית כלמה בטווחים רחוקים יותר את התקפת חטיבת הטנקים 10 מאותה דיביזיה — כל זאת בקרב שנמשך עד שעה 1700, ואשר בו איבדה דיביזיה 21 כ-90 טנקים, לעומת כחמישה טנקים שאבדו לכוחותינו.

בגזרתו של האלוף מגן היו ערוכות ארבע חטיבות (שתי חטיבות משורינות, חטיבה ממוכנת, וחטיבת חי"ר) וכן גדוד נוסף של צנחנים מתוגבר בטנקים. לאור האפשרות שהאויב יפעיל כוחות מיוחדים לתפישת המעברים (בנוסף לכוחותיו המשורינים), ערך האלוף מגן את כוחותיו במעין שלושה קווים על הצמתים של ציר הגידי, המיתלה ו"יורה" במפגש עם כביש החת"מ ועם כביש הרוחב, כמתואר להלן:

★ **בקו הקדמי:** חטיבת טנקים מוקטנת בצומת ציר הגידי עם ציר החת"מ; חטיבת טנקים מוקטנת בצומת ציר המיתלה עם ציר החת"מ; וגדוד צנחנים מוגבר בצומת ציר "יורה" עם ציר החת"מ.

★ **בבקר העורפי:** חטיבה ממוכנת מוקטנת בצומת ציר הגידי עם כביש הרוחב; גדוד מחטיבת הטנקים הצפונית וגדוד מהחטיבה הדרומית בצומת ציר המיתלה עם כביש הרוחב; וגדוד חרמ"ש (מהחטיבה הממוכנת) בצומת ציר "יורה" עם כביש הרוחב.

★ **במעברים:** חטיבת חי"ר.

לאור האמור מתברר שלא נלקחה בחשבון אפשרות, שהאויב ינוע בציר ואדי מבעוק, ולפיכך לא הוצב כוח להגנתו. דבר זה היה ידוע לאויב ועל כן תקף בגזרתו של האלוף מגן בדרך לא שגרתית.

חטיבת טנקים עצמאית 25 תקפה אמנם את חטיבת הטנקים המוקטנת, שהגנה על מבואותיו של ציר הגידי, אך באותה עת עקפה חטיבת טנקים 3 מדיביזיה 4 (שתוגברה בגדוד ממוכן) את עמדות חטיבת הטנקים המוקטנת, שהגנה על מבואות ציר המיתלה, ועשתה את דרכה דרך ואדי מבעוק, כאשר דרומה לה תקפה חטיבת הטנקים 22 מדיב' ממוכנת 6 את גדוד הצנחנים שהגן על ציר "יורה". בסיכומו של הקרב השמידו כוחותינו של האלוף מגן ומטוסי חיל האוויר (שהקדישו לכך כרבע מניחותיו בפיקוד הדרום באותו יום ויותר ממספר הניחות שביצע ב-14 באוקטובר בפיקוד הצפון) כ-90 טנקים.

וחזרה לראש הגשר. בסיכום החטיבה חזרה, לאחר שמילאה את משימתה שלא הייתה "כיבוש המעברים", שכן לו אכן הייתה זו המשימה היה פירוש הדבר הרחבת ראשי-הגשר ופיזור הכוחות...

לא היינו מביאים בהרחבה את דבריו של עלי אלצגיר אלמלא ה"מאפיין" שבהם: כוחות צה"ל ברחו וניהלו קרב מרחוק; הם לא נחלו אמנם תבוסה, אך הפסיקו את הקרב מחמת אבידותיהם; המצרים לא נסוגו ביום ה-14 באוקטובר אלא למחרתו; הם ביצעו את המשימה, משום שהמשימה לא הייתה כלל לכבוש את המעברים — דבר העומד בסתירה לרעיון שלא להתפרס יתר על המידה מעבר לראשי הגשר; בקרב היבשה הייתה דם על העליונה, ואם סבלו "קצת" אבידות, היה זה כתוצאה טבעית מכך שהתרחקו מסוללות הטילים נ"מ, שאלמלא כן לא יכול היה חיל-האוויר הישראלי לפעול...

מה שמותר לעיתונאי אסור כמובן לאיש צבא המכבד את עצמו. אולם שר המלחמה איסמעיל (בראיון שהעניק למחבר הספר "מלחמת שש השעות"), לא נרתע כלל מלקבוע: "אנחנו ניצחנו בקרב זה, וחרף אבידותינו הסבנו לאויב אבידות כבדות; אף התקדמנו כמה קילומטרים, ובכך הקלנו את הלחץ בחזית אחינו הסורים"...

אם אכן הקלה התקפת הצבא המצרי ב-14 באוקטובר את הלחץ בגזרה הסורית, כפי שקובע איסמעיל, מדוע לא התמיד בה, ומה טעם ראה להפסיק התקפה כה "מוצלחת" מקץ פחות מ-12 שעות?

שר המלחמה המצרי משיב על כך בראיון אותו העניק להיכל בשלהי מלחמת יום הכיפורים באמרו: "כשהרגשתי כי אילצנו את האויב למשוך חלק מכוחותיו היבשתיים הפועלים בחזית הסורית, ולהעתיק את המאמץ של חיל-האוויר שלו מאותה גזרה אל גזרתנו, העדפתי לחזור לראשי הגשר כדי לחזקם ולהפכם לסלע, עליו יתנפצו התקפות הנגד של האויב".

העובדה שאיסמעיל השתמש בביטוי "העדפתי לחזור לראשי הגשר" מצביעה למעשה על האמת הפשוטה: הוא לא רצה מלכתחילה לבצע את המתקפה, ועל כן צימצם את היקפה משנכפתה עליו על-ידי סאדאת. בכך גרם בין היתר לכישלונה, ולא נותר לו אלא להורות למבצעה ל"התקפל" לקונכייתם.

בעוד איסמעיל יכול היה לומר למשמיעיו "ראו זוהרת", לא יכלו לעשות זאת הרמטכ"ל שאולי וראש אגף המבצעים גמסי שהרי הם תמכו בביצוע המתקפה. אין תימה, אפוא, ששניהם חיפשו "שעיר לעזאזל" לסיבת הכישלון, ומצאו אותו בדמות טילים נ"ט "גולדו" פתאום בידי היהודים.

בעניין זה מספר הרצוג בספרו (בהסתמך על דברי שבוים), ששאולי סיכם את קרב ה-14 באוקטובר באמרו, כי כשם שהישראלים סבלו את עיקר אבידותיהם בטנקים ב-6 באוקטובר מטילים נ"ט מצריים, כך סבלו המצרים את עיקר אבידותיהם בטנקים ב-14 באוקטובר מטילים נ"ט ישראלים. על כך מוסיף גמסי (בהרצאתו למפקדים שכבר הוזכרה), שהמדובר בטילים נ"ט אמריקניים. רוצה לומר: לא הישראלים הכריעו את הקרב אלא "המעורבות האמריקנית". לדבריו "במהלך הקרבות ב-14 באוקטובר סבלו הטנקים המצריים אבידות כבדות מנשק נ"ט ומטנקים שהופיעו פתאום ברשות האויב. התברר כי הנשק האמריקני הגיע ישירות לאל-עריש ולשדות התעופה בסיני..." גמסי מספר על ציוד אמריקני (כולל טנקים) שהתערב בקרב

טנק שרמן משופר בבלימת ההתקפה המצרית

חלק ניכר מהטנקים שהושמדו בגזרת האלוף מגן הושמדו ע"י חיל האוויר. המדובר בעיקר בהשמדת הטנקים של חטיבה 3 מדיביזיה משורייתת 4 המצרית, וכן בהשמדת הטנקים של חטיבה 22 מדיביזיה ממוכנת 6 המצרית. שכן אלה חדרו לשטחנו עמוק יותר מכל כוח מצרי אחר, ובכך, תוך התרחקות מ"מטריית" סוללות הטילים נ"מ — נתנו הזדמנות לחיל-האוויר לטפל בהם בנוסח מלחמת ששת-הימים.

על מעללי אחת החטיבות הללו (חטיבה 3) סיפר עלי אל צגיר בעיתון "אל נאצר" בדצמבר 1974, על דרך הדמיון המזרחי הנודעת, "סיפור גבורה" שאין לו שיעור. הוא סיפר כי החטיבה הצליחה להגיע לכביש הרחוב של התעלה מס' 3 מבלי שנתגלתה, והתפאר שלמרות שהכוח התוקף צריך להיות פי שלושה מהכוח המגן נסו אנשי הטנקים היהודיים מפני החטיבה שנתגלתה, והעדיפו קרב מרחוק. הקרב "מרחוק" נמשך, לדברי, מספר שעות עד שלפתע בשעה 1500 השתתקו "שריוני האויב", מתוך רצון למנוע אבידות נוספות, על האבידות הכבדות שכבר סבלו בקרב. רק למחרת בבוקר הגיעה תשדורת לחטיבה, ובה ברכה על לחימתה הנפלאה, בצד משימה חדשה: "להיערך שנית ליד ראש הגשר של הארמיה ה-3 לצורך השלמת השמדת האויב". החטיבה ביצעה את המוטל עליה, והניחה לישראלים להתקדם אחריה "לפי תכנון מדויק ומחושב". אולם לפתע הפכה החטיבה המצרית את פניה וכשיטת מארב היכתה בכוחות הישראליים מן האגפים.

לכוחות צה"ל לא הייתה ברירה אלא לחזור מזרחה ולהזעיק מטוסים, אשר גרמו, כמובן, אבידות לחטיבה, שכן זו פעלה מחוץ לטווח הטילים המצריים. אך דבר זה לא נמשך זמן רב, כיוון שהחטיבה משכה את המטוסים לתחום טווח הטילים,

מגבלות השימוש בכוחות המילואים:

לקחי מלחמת יום הכיפורים

מלחמת יום הכיפורים חשפה את כל חולשותיו המבניות של מערך המילואים הצה"לי - החל מהקושי של הדרג המדיני לקבל החלטות לגייסו וכלה בקשיים העצומים להפעילו בתנאים של הפתעה, שאין כל ודאות שלא יחזרו על עצמם

פרופ' סטיוארט א' כהן

הגורמים, אשר הביאו למהפך בהתפתחות המלחמה, הכולט ביותר היה לחימת הגבורה של אנשי המילואים. החיילים-אזרחים של ישראל, אשר נלקחו מבתיהם ומבתי-הכנסת בפתאומיות אכזרית והוטלו לקרב כמעט ללא התרעה, עמדו בכל הציפיות, וביצועיהם בשטח הם שמנעו השפלה צבאית של ישראל.² נוסף על תחושת הגאווה הלאומית שהעניקו חיילי המילואים, הביאו הישגיהם במלחמת יום הכיפורים גם לתוצאות יותר מוחשיות: רמת התפקוד של כוחות המילואים נתפסה כהוכחה למבנה הכוח הנכון של צה"ל בכללו. בעוד שעל מישורים אחרים של החשיבה האסטרטגית הישראלית נמתחה ביקורת בעקבות המלחמה,³ לא חל כל שינוי בהיצמדותו של צה"ל למסגרות המסורתיות של השיירות הצבאי. להפך, אחד הלקחים אשר הפיקוד העליון של צה"ל הפיק מאירועי אוקטובר 1973 היה הצורך לחזק את מבנה הכוח הקיים, כולל תגבור מרכיב המילואים

חקר הצד הישראלי של מלחמת יום הכיפורים מתמקד בשני היבטים של אותה פרשה: האחד, מקבץ הנסיבות אשר גרמו לפרוץ המלחמה בתנאי הפתעה, והאחר, תולדות המבצעים אשר עתידים היו להפוך את מגמת המלחמה לטובת ישראל - תחילה בחזית רמת-הגולן ובהמשך גם בחזית סיני.

ההיבט הראשון עדיין מעורר ויכוחים סוערים. המחלוקת בסוגיית האחריות לכישלון בחיזוי המלחמה בעינה עומדת: האם היא מוטלת בעיקר על מפקדי הצבא בישראל, או שמא היא רובצת על הדרג המדיני?¹ הדיון בהיבט השני - ניתוחי הקרבות אשר התחוללו בהמשך - מאופיין במין הסכמה כללית: החוקרים תמימי דעים, כי מתוך כלל

פרופ' לסדעי המדינה: מתמחה במסורת הפוליטית היהודית וביחסים בין תרבות וצבאותיהן בעולם המערבי

אף מעבר לממדים הקיימים. לכן במהלך השנים 1974 ו-1975 עברו מאגרי הגיוס עדכון יסודי: קבוצות מיון רבות, שהיו בעבר פטורות משירות מילואים, הוחזרו לשירות, והוחמרו התקנות ביחס לשחרור משירות.⁴

בנסיבות האלה הפכה הדרישה המסורתית לשמירה על מצבת המילואים לנכס צאן ברזל, וכך היא נשארה עד היום. למרות השינויים הרבים, שחלו בסביבה האסטרטגית של ישראל ברבע המאה שחלפה מאז מלחמת יום הכיפורים,⁵ ולמרות המהפכה הארגונית העוברת כעת על צה"ל בכללותו,⁶ הרי שההישענות על כוחות המילואים ממשיכה להיות דומיננטית בחשיבה הצבאית של ישראל. עדיין רווחת הדעה, בעיקר על סמך הלקחים כביכול של מלחמת יום הכיפורים, כי גם במלחמה עתידית תיפול עיקר מעמסת הלחימה על עוצבות המילואים של צה"ל. עוד בשנת 1996 טען אלוף (מיל') ישראל טל כי "צבא המילואים נמנה עם היצירות הקולקטיביות הלאומיות החשובות של העם בישראל".⁷

אין מטרת המאמר הנוכחי לשפוט את נכונותה של דעה זאת. כוונתו היא לבחון מחדש עד כמה היא נתמכת על-ידי מהלך המלחמה ב-1973. טענתי היא כי בסוגיית המילואים לקחי המלחמה ההיא אינם כה חד-משמעיים כפי שניתן לחשוב. אומנם לחיילי המילואים של צה"ל היה תפקיד חיוני בקביעת התוצאה הסופית בשדה הקרב, אולם יש לקחת בחשבון את האפשרות כי החלטתה של ישראל להסתמך במידה רבה על כוחות המילואים תרמה לא מעט לעצם היווצרות המצב, שבו נהיו מעשי הגבורה שלהם הכרחיים. המאמר הנוכחי יטען כי

אחת המסקנות העיקריות מאירועי 1973 היא מוטת המגבלות הנובעות מעצם טיפוחו של מבנה כוחות, שהוא מיליציוני במהותו. העובדה שישראל לא הכירה במגבלות האלה ולא שילבה אותן בתוך הדוקטרינה של צה"ל היא חלק מה"קונספציה" של 1973 לא פחות מסירובה להכיר באפשרות שמצרים וסוריה עלולות לפתוח במלחמה. בעוד שמרבית המחקרים על אודות ההפתעה

שנפלה על ישראל ביום הכיפורים מצביעים על מחדל מחשבת, שבוטל בעיקר ברמת התחזית המודיעינית,⁸ הרי כאן אצביע על כשל דומה ברמת התכנון.

בחלקו הראשון של המאמר תוצג סקירה העומדת על מקומם של כוחות המילואים בחשיבה הצבאית הישראלית לפני מלחמת יום הכיפורים. חלקו השני של המאמר עוסק בתפקוד כוחות המילואים נוכח האתגר שהציבה המלחמה. לבסוף יובאו מספר מסקנות אפשריות מניתוח המקרה שלפנינו.

ככל הידוע לי, אין בנמצא מחקר גלוי המנתח את גיוס המילואים ב-6 באוקטובר 1973. לכן אסתמך להלן - באופן חלקי - על זיכרונות ועל דיווחים ממקור שני, אשר רבים מהם מתמקדים דווקא בהיבטים אחרים של מלחמת יום הכיפורים. אולם המקור העיקרי הוא הגרסה הסופית של דו"ח ועדת אגרנט, אשר הושלם

אומנם ב-1975, אך נפתח לעיון הציבור הרחב רק כעבור 20 שנה (למעט השמטות ספורות).⁹ למרות המגבלות, דו"ח זה הינו הגרסה המלאה ביותר לגבי מה שאירע בישראל לפני מלחמת יום הכיפורים ובשלבם הראשונים של המלחמה עצמה. יתר-על-כן, אין תחליף נראה לעין לחומר הראשוני שמכיל הדו"ח, המבוסס בעיקר על ראיונות ועל תשאול של עדי מפתח. גם אם ייפתח כל ארכיון צה"ל לציבור ביום מן הימים, ספק אם החומר הנוסף, המצוי בו, יוכל לשפוך אור משמעותי יותר על האירועים - ולו רק בשל העובדה שבאווירת הבהלה, שאחזה בכל דרגי הפיקוד של צה"ל ב-6 באוקטובר, ספק אם נשמר תיעוד מסודר רב.

המילואים בתורת הביטחון של ישראל - 1949-1973
ההכרה בפער הדמוגרפי התמידי בין ישראל לבין אויביה הפוטנציאליים הייתה תמיד אחד הפרמטרים הבסיסיים של הסביבה האופרטיבית שבה פעל צה"ל. (שני האחרים הם העדר "עומק אסטרטגי" וחוסר השוויון באמצעים חומריים). אומנם המדינה זכתה מדי פעם ליהנות מתוספות למאגר כוח האדם המקומי בעטיים של גלי עלייה - כפי שקרה בשנות ה-50, כאשר הגיעו יהודים רבים מארצות ערב וממזרח אירופה, ושוב בתחילת שנות ה-90, עם עלייתם של יהודים מאתיופיה ומחבר המדינות - אך למרות תועלתן של תוספות אלה, הן היו רק בבחינת סיוע מועט. אף שבישראל קיים שיעור השתתפות גבוה בצבא, היא מעולם לא הצליחה להעמיד צבא המקביל בהיקפו לצבאות של שכנותיה הקרובות, שלא לדבר על צבאותיהן של המדינות הערביות והמוסלמיות המרוחקות יותר.

מאז 1949 נקט צה"ל שתי דרכים להתמודדות עם הדילמות האסטרטגיות הנובעות מנחיתותו המספרית הקבועה. ראשית, אוזנה הנחיתות הכמותית על-ידי טיפוח העליונות האיכותית - בעיקר באמצעות ניצול מרבי של היתרון הטמון ברמה הגבוהה, יחסית, של החינוך בישראל ושל ההכשרה הצבאית. שנית, במטרה לנצל באופן מרבי את משאביו תמיד התייחס צה"ל לאנשי המילואים כאל מרכיב אינטגרלי - ולעיתים אף חיוני - בסדר כוחותיו. הפיקוד העליון מעולם לא ראה באנשי המילואים - לא בתיאוריה ולא במעשה - כוחות "יער", המיועדים לביצוע משימות משניות בלבד. חיילי המילואים של ישראל נתפסו תמיד כחיילים קרביים מן השורה הראשונה - המרכיב הגדול ביותר והחשוב ביותר בסד"כ הצה"לי. כך התבטא בסוגיה זו דוד בן-גוריון, שהיה אחראי יותר מכל אחד אחר להקמתו של צה"ל ולהגדרת דוקטרינות הביטחון הראשונות של ישראל:

"ביטחוננו בנוי קודם כול ובעיקר על חיל המילואים... על עם לוחם, על עתודות שיגויסו במהירות בשעת הצורך".¹⁰

"אני מאמין" זה מסביר מדוע כבר מראשית ימיו של צה"ל

חיילי המילואים של ישראל נתפסו תמיד כחיילים קרביים מן השורה הראשונה - המרכיב הגדול ביותר והחשוב ביותר בסד"כ הצה"לי

לפניה. תקופת ההמתנה נמשכה מה-15 במאי 1967, עת נכנסו כוחות מצריים גדולים לראשונה לתוך חצי האי סיני, ועד ה-5 ביוני, כאשר צה"ל הגיב והלם. אומנם תקופה זו התאפיינה בלחץ נפשי, אך מנקודת מבט מבצעית היו שלושת השבועות הללו נכס עצום, שכן הם איפשרו לצה"ל לתקן את הפגמים שהתגלו במערכת גיוס המילואים לאחר הגיוסים הראשונים.¹⁵ ב-1973 היה המצב שונה בתכלית, שכן הרוב הגדול של חיילי המילואים קיבל צו התייצבות רק לאחר שהלחימה כבר החלה, ולכן לא היה זמן לתקן שיבושים במערכת הגיוס.

למעשה נראה כי ההתלהבות ההתחלתית, שאיפיינה ניתוחים של מבנה מערכת המילואים לאחר מלחמת ששת הימים, הייתה לא במקומה. ניתוחים אלה בוודאי לא הצדיקו את המסקנה כי הצעדים אשר ננקטו בעבר נשארו מתכוון להצלחה גם בעתיד. ההפך הוא הנכון. מבחינות מסוימות עצם הניצחון הצבאי בשנת 1967 הצריך הכנסת שינויים במבנים ובמסגרות אשר סייעו קודם לכן להשגתו. ישראל עמדה אז מול מצב גיאופוליטי חדש לחלוטין, והיה אפשר לצפות שהאחראים לביטחונה ישנו את הדוקטרינות ואת אפשרויות מרחב הפעולה על מנת להתמודד עם אתגרים חדשים.¹⁶ בוודאי שהיה זה נכון ביחס לכוחות המילואים. בתחום זה הוכתב צורך בחשיבה מחודשת על-ידי העובדה שעצם ההישגים הטריטוריאליים של צה"ל ב-1967 עירערו חלק מהיסודות שעליהם הושתתה בעבר האמונה במבנה של מערכת המילואים. בשלושה תחומים חלו שינויים: בתחום החברתי, הפוליטי והמבצעי.

השינוי בסביבה החברתית הנוגעת לכוחות המילואים בין 1967 ל-1973 היה הנרחב ביותר, אך גם הקל ביותר להבחנה. בשל תחושת הזלזול ביכולת הצבאית הערבית, שהשתררה לאחר מלחמת ששת הימים בצה"ל ובחברה הישראלית בכלל, לא היה ברור אם אכן ימשיכו חיילי המילואים להשקיע אותם המאמצים כמקודם לשם שמירת הרמה הדרושה לקיוזו העליונות המספרית הערבית. ראוי לציין כי חיילי מילואים קרביים אכן הפגינו

שולבו יחידות המילואים באופן מלא במבנה הפיקודי של הצבא ובעוצבותיו. אנשי המילואים אומנו (ברמת הפלוגה ומעלה) לפעול לצידם של הכוחות הסדירים, והשתתפותם בקרב נחשבה לחיונית לשם השגת ניצחון בזמן מלחמה בהיקף גדול במשימות שבאופן מסורתי הוגדרו כ"ביטחון בסיסי".¹¹ הכוחות הסדירים של צה"ל אמורים רק לבלום ולהשהות את התקפת האויב. השגת היעד של העברת הלחימה לשטחו של האויב והכרעתו בסדרה של התקפות עמוקות, מהירות, (אם אפשר גם מקדימות) אינה נתפסת כאפשרית ללא הטלתם של חיילי המילואים למערכה.¹²

מלחמת ששת הימים נתפסה בזמנה כהוכחה לנכונותה של תורת הגיוס וההפעלה של אנשי המילואים (וכן לנכונותו של כמעט כל היבט אחר בדוקטרינה הצבאית-אסטרטגית המקורית של ישראל). בתוך אווירת האופוריה של הניצחון לא הוקדשה תשומת לב מרובה לחסרונות האפשריים שבמבנה הכוח של צה"ל.¹³ במקום זאת - ואולי באופן בלתי נמנע - נעשה ההפך: תשומת הלב מוקדה ביתרונות השיטה. היתרון הראשון היה, כמובן, רמת המסירות הגבוהה והכשרון הטקטי שהפגינו חיילי המילואים בכל המערכות של מלחמת ששת הימים. אך בדיעבד נוספה עוד סדרה של יתרונות ארגוניים ולוגיסטיים. שיטת גיוס המילואים של צה"ל, שתורגלה רבות בעבר, פעלה ככל הנראה באופן יעיל ואיפשרה לפיקוד העליון לפרוס כמות מרבית של כוח אדם ושל אמל"ח בזירות הנכונות ולהטילם לקרב בזמן המתאים.¹⁴ בקיצור, ניצחנו של צה"ל ב-1967 נתפס כניצחון השיטה ולא רק כניצחונו של כוח הרצון. ניתן אף לומר כי נדמה היה שמערכת המילואים תרמה לניצחון לא פחות משתרמו לו מי שהיו אחראים להפעלתה.

גישה זו הייתה מאז ומתמיד מטעה. אחרי ככלות הכול, מלחמת ששת הימים פרצה בנסיבות מאוד מיוחדות, שהרלוונטיות ביותר מביניהן (במיוחד כאשר האירועים מושווים למלחמת יום הכיפורים) היא עובדת קיומה של "תקופת המתנה" ממושכת

במקום לנקוט צעדים שהיו יכולים להעניק לכוחות המילואים של ישראל זמן נוסף, שהיה דרוש להם לאחר מלחמת ששת הימים, נראה כי המטה הכללי בשנים 1967-1973 בחר באופציה אחרת לגמרי: הוא העדיף לסמוך על אמ"ן שייתן התרעה מספקת על כל התקפה צפויה

הצורך למצוא את הזמן הנוסף שנדרש לשם מיצוי מלוא משקלו של כוח המילואים בשדה הקרב הפך באותן נסיבות לשאלת מפתח אופרטיבית. על-פי דיווח רטרוספקטיבי אחד, עמד צורך זה בלב ליבו של התכנון לשעת חירום, שביצע המטה הכללי לאחר 1967.²² פתרון אפשרי אחד היה למקם מספר גדול של ימ"חים בקרבת הקווים הקדמיים, ובכך לקצץ את המרחקים שהיה על חיילי המילואים לעבור באמצעות כלי-רכב איטיים, יחסית. פתרון אחר היה לחזק את הביצורים לאורך הגבולות החדשים, ובכך לשפר את יכולתם כאמצעי לבליתם התקפה של האויב.

שני הרעיונות האלה נידונו בהרחבה, אך בפועל נעשה מעט מאוד כדי ליישם לפני פרוץ המלחמה באוקטובר 1973. מספר צעדים לשיפור המצב ננקטו בצפון – הן על-ידי בניית ימ"חים חדשים בגליל המזרחי, שהיו קרובים יותר לרמת-הגולן מאשר הבסיסים הישנים באיזור חיפה, והן על-ידי זריעת שדות מוקשים לאורך תעלת הנייט ברמת-הגולן עצמה. בסיני, לעומת זאת, לא נעשה דבר דומה. אפילו חלה נסיגה מסוימת: פיקוד הדרום הזניח את תחזוקת המעוזים והתעוזים של קו בר-לב, שהוקמו בשנים 1970-1968. באוקטובר 1973 כבר היו מוצבים רבים בלתי מאוישים בכוונה תחילה. מבין המוצבים הנותרים היו אחדים שבקושי היו כשירים לתפקד כמוצבי תצפית. כאמצעי בלימה הם היו חסרי תועלת לחלוטין.²³

במקום לנקוט צעדים שהיו יכולים להעניק לכוחות המילואים של ישראל זמן נוסף, שהיה דרוש להם לאחר מלחמת ששת

מוטיבציה גבוהה במהלך מלחמת ההתשה בשנים 1968-1970, אך המצב לא היה בהכרח זהה אצל חיילי העורף. כפי שנראה להלן, עד 1973 חלה הידרדרות מדהימה ברמת התחזוקה במספר ימ"חים של צה"ל – דבר שיכול להיות מוסבר רק על-ידי מידה גדושה ומפורזת של ביטחון עצמי.

יתר על כן, חל גם שינוי בתנאים הפוליטיים שהשפיעו על האפשרות לגייס את כוחות המילואים. לאחר שהתאוששו מהלם הניצחון, הדגישו מנהיגיה של ישראל חזר והדגש כי הקווים שעליהם ישב צה"ל בעקבות המלחמה הם "הטובים ביותר" שישראל יכלה לקוות לתפוס, מאחר שהם העניקו לה את העומק האסטרטגי, שהעדרו היה בעבר אחת מנקודות התורפה העיקריות של ישראל. אך אי-אפשר היה לטעון כי ביטחון המדינה מעולם לא היה טוב יותר, ובו בזמן להמשיך בגיוסי "חירום" באותה תדירות כמו בתקופה שבה היו הגבולות קרובים הרבה יותר למרכזי האוכלוסין של ישראל.¹⁷ על רקע זה מוסברת הביקורת הרבה שהטיחו חברי הדרג המדיני הבכיר ברמטכ"ל דוד אלעזר באפריל ובמאי 1973, כאשר הוא הודיע שצפויה מלחמה קרובה ודרש לנקוט צעדי מנע מוגבלים.¹⁸ יש הסבורים כי מאותה סיבה – נוסף על העובדה שהבחירות לכנסת השמינית היו אמורות להתקיים מספר שבועות מאוחר יותר – התנגד משה דיין לדרישתו של רב-אלוף אלעזר לגיוס מילואים נרחב בבוקר ה-6 באוקטובר 1973.¹⁹

אולם התנאים החשובים ביותר שהשתנו ביחס לכוחות המילואים בעקבות מלחמת ששת הימים היו בתחום המבצעי הצר. בעיקר מדובר היה בשינוי בגורם הזמן. לפני 1967 הבטיחו המרחקים הקצרים בין הגבול לבין בסיסי צה"ל הקדמיים שכוחות המילואים – לאחר גיוסם – יוכלו להגיע לזירת הלחימה כמעט מייד. לכן גם כאשר התרחשה תנועה פתאומית של כוחות אויב, הרי שהקרבה הגיאוגרפית של הבסיסים ושל המחסנים לקו החזית איפשרה להקים כוח "חיץ" של אנשי מילואים במהירות סבירה. כך קרה, למשל, בפברואר 1960, כאשר צה"ל גייס מספר מוגבל של אנשי מילואים (מבצע "רותם") בתגובה לריכוז בלתי צפוי של כוחות מצריים בסיני.²⁰ אולם אחרי 1967 לא היה כל ביטחון שתתאפשר תגובה מהסוג הזה. אדרבא, נראה היה כי צה"ל הפך חשוף להפתעות יותר מאשר אי פעם בתולדותיו. כיבושיה של ישראל במלחמת ששת הימים היו כה נרחבים, עד כי המרחקים מהבסיסים הקדמיים אל כל קווי החזית גדלו מאוד. במקרה של החזית הרגישה ביותר, הדרומית, התארכו הקווים פי שלושה. לכן גם גדלו זמני הנסיעה הדרושים לכוחות המילואים. כפי שדוד אלעזר עצמו הסביר למטה הכללי ב-8 במאי 1973:

"יש פרובלמטיקה אחרת והיא, מהו משך ההכנות שאנחנו צריכים כדי להיות מוכנים למלחמה... אנחנו צריכים סדר גודל של איקס שעות... בשביל לפרוס בניחותא את כל המערך... כל הארגומנטציה... באה להדגיש דבר אחד: ריכוז הכוחות [הידוע בעגה של צה"ל כשעת ה"קוף"] צריך להתחיל לפני פתיחה באש [שעת ה"שיקוף"]".²¹

הישגים קרקעיים – גם התחלתיים – שמהם הוא עלול להפיק הון מדיני בהמשך. במקום זאת נדרשו הכוחות הישראליים לעבור למתקפה במהירות האפשרית ולהעביר את הלחימה – עם כל הכוח העומד לרשותם (דהיינו כולל כוחות המילואים) – אל שטחו של האויב. בתדרוך הרמטכ"ל, שניתן בסיומה של ישיבת תכנון ב-2 במאי 1973 נאמר:

"אני רוצה שאנחנו כולנו נחיה את זה בהכרה מלאה, שהבעיה שלנו, אם תפרוץ מלחמה, זה מהר מאוד לתקוף ומייד להשיג הישגים גדולים ומשמעותיים. זה הייעוד. אני לא רואה בעיני רוחי שום מזמוז של מלחמה נמשכת ומתפתחת והתשה וכו', ואני בהחלט רואה, גם מבחינת הצורך בהחלטות מוקדמות... ובכוננות שלנו, מייד לבצע את המתקפה".³⁰

"חתול מדבר" ו"זאב ערבות" היו כינויי הקוד הראשוניים, שניתנו לתוכניות מרחיקות הלכת ביותר, שתיארו את המתקפות שאמורות היו, בדרום ובצפון בהתאמה, להוות את שיא המבצעים הצה"ליים במלחמה עתידית.³¹ לפי התכנונים האלה אמורה הייתה להתבצע פריסה מסיבית של כוחות שריון צה"ליים – מופעלים בעיקר על-ידי אנשי מילואים – הרחק בתוך עומק שטחו של האויב. אולם לפי רוב התסריטים, התקפות עמוקות מסוג זה יכולות היו לצאת אל הפועל רק בשלב מתקדם של המערכה. בהנחה שהמלחמה תפרוץ בעקבות התקפה מצרית ו/או סורית ולא ישראלית, נאלץ צה"ל להכין גם הנחיות המכוונות לבלום את ההתקפה הראשונית של האויב. השגת מטרה אחרונה זאת הייתה יוצרת את התנאים לביצוע מתקפות כגון "חתול מדבר" ו/או "זאב ערבות".³²

קיימים היו שני מקבצים של תוכניות למקרה של התקפה ערבית. א. המקבץ הראשון, אשר נכלל בתוכניות "שובך יונים" לחזית הדרום ו"גיר" לצפון, היה בעל היקף מצומצם. תוכניות אלה, אשר נולדו הרבה לפני 1973 ונוסחו מחדש ואושרו שוב על-ידי המטה הכללי בדצמבר 1972, כללו, למעשה, לא יותר מאשר פעולות בלימה. עם קבלת התרעה על התקפת אויב צפויה, היה על הפיקודים להעביר את כוחות השריון והחי"ר, המוצבים כבר בחזית, אל אתרים מוגדרים מראש ולקדם עוצבות נוספות – בעיקר של חיילי חובה – לעבר החזית. היערכות זו חייבת הייתה להסתיים בתוך 72 שעות מרגע שהתקבלה ההתרעה הראשונה.³³ ב. תוכנית "סלע" הייתה בעלת היקף הרבה יותר נרחב. לפיה אמור היה צה"ל להגיב על התרעות בדבר התקפה קרובה בהעברה מסיבית וממושכת יותר של כוחות לשתי החזיתות – תהליך שאמור היה לכלול את גיוסו ואת פריסתו של עיקר כוח המילואים, ואשר עשוי היה להימשך בין חמישה לשבעה ימים. במהלך פרק זמן זה אמורה הייתה להיבלם מתקפת האויב (באמצעות עוצבות "שובך יונים" ו"גיר"), ולאחר מכן צריכה הייתה להיפתח האופציה לכוחות, שרוכזו על-פי תוכנית "סלע", לפעול באופן התקפי מובהק

הימים, נראה כי המטה הכללי בשנים 1967-1973 בחר באופציה אחרת לגמרי: הוא העדיף לסמוך על אמ"ן שייתן התרעה מספקת על כל התקפה צפויה.²⁴ מכיוון שההנחה המקובלת הייתה כי תינתן התרעה כזאת, הרי שממילא סברו שלכוחות המילואים יהיה זמן בשפע להתגייס, להצטייד ולהיערך. באווירה ששררה אז – של ביטחון כמעט מיסטי ביכולתו של אמ"ן לקלוט ולפרש נכונה אותות אזהרה – סברו רוב הקצינים הבכירים בצה"ל כי התרעה של שבוע היא "סבירה" ושל חמישה או שישה ימים היא "מציאותית". התרעה של 48 שעות נחשבה למינימום שבמינימום.²⁵ פחות מזה נחשב ל"קטסטרופה", ובמקרה כזה (על-פי סגן הרמטכ"ל) "אין מה לעשות תוכנית".²⁶ כפי שניסה הרמטכ"ל הנבון להסביר מאוחר יותר לחבריה המופתעים של ועדת אגרנט: "אנו באמת לא תיכננו אף פעם יקי (יום קריאת המילואים) זהה ל-ישי... ושלא תהיה לנו התרעה... כך שההנחה הזו, שמוכרחה להיות איזושהי התרעה מוקדמת, הייתה לנו תמיד".²⁷

תחת פיקודו של רב-אלוף דוד אלעזר התבסס התכנון האופרטיבי של צה"ל למקרה של מלחמה על שתי קונספציות בסיסיות: האחת נגעה לאופי הלחימה והאחרת למיקומה. באשר לאופי הלחימה, הייתה הסכמה כללית כי המלחמה הבאה – בניגוד למלחמת ההתשה, אך בהתאם לסגנון המבצעי שנקט צה"ל בכל המערכות הקודמות האחרות – תהיה חייבת להסתיים בניצחון צבאי מכריע.²⁸ איראפשר היה להשיג ניצחון מכריע כזה על ידי מתן אפשרות לצבאות ערב לחדור לתוך שטח המוחזק על-ידי ישראל ואחר-כך ללכוד אותם בצבת משורינית ענקית, שממנה לא תהיה אפשרות להימלט. אומנם אפשרות זאת נראתה כה מושכת, עד שדוד אלעזר פעם התרברב: "זה יהיה פרק נוסף לקלאוזיבץ",²⁹ אך היא נפסלה בטענה שאסור לאפשר לאויב

ראשית לחסל את שרידי ההתנגדות מאחורי הקווים הישראליים, ולאחר מכן להעביר את הלחימה אל שטח האויב, וכך להוציא אל הפועל את "חתול מדבר".

על-פי תיאור זה יוצא שתוכניות החירום של צה"ל למקרה של התקפת אויב היו מערכת בעלת שלושה רבדים משולבים,³⁴ שבה כל רובד יכול היה להיות מבוצע באופן עצמאי או כחלק מסדרה - הכול לפי התפתחות האירועים. הרבדים נבדלו זה מזה בהיקף הכוחות שכללו. מבחינה זו מאלפים במיוחד ההבדלים בין תוכנית "סלע" מחד ותוכניות "שובך יונים" ו"גיר" מאידך. תוכנית "סלע" נתפסה, בעיקרו של דבר, כהקדמה למתקפות הכוללות, כפי שנחזו ב"חתול מדבר" וב"זאב ערבות", ולכן היא כללה גיוס מלא של כל מצבת המילואים של צה"ל. התכנון היה,

למעשה, חזרה על התסריט שהתבצע בפועל במהלך שלושת השבועות של תקופת ההמתנה, שקדמה למלחמת ששת הימים. גם אז, כפי שכבר צוין, קדמו למבצעים ההתקפיים של צה"ל גיוס ופריסה של כוחות המילואים, שחיוניותם לביצוע אותן התקפות הוכרה מאז ומתמיד.

רמת הפעילות האופרטיבית, שנחזתה על-פי תוכניות "שובך יונים" ו"גיר", הייתה שונה לחלוטין. יישום התוכניות האלה כמעט שלא הצריך הפעלת כוחות מעבר למצבה הסדירה של צה"ל. מספר אנשי המילואים המגויסים אמור היה להיות מוגבל, ובמסגרת כוחות היבשה לכלול כמעט רק יחידות אחזקה וסיוע. במילים אחרות, בהתאם לתוכניות האלה אמור היה צה"ל לבלום את ההתקפה - או אף למונעה על-ידי הרתעה - באמצעות הכוחות הסדירים הקיימים. בתחילת הקיץ של 1973 ובאמצעו היו שתי תקופות של מתיחות צבאית. אז הפעיל דוד אלעזר - למרות הערכת אמין שהסבירות למלחמה היא "נמוכה מאוד" - את תוכנית "כחול לבן", שהייתה מעין וריאציה של "שובך יונים".

במאי 1973, עת הייתה המתיחות בשיאה, פרס צה"ל כמעט 200 טנקים ברמת-הגולן וקרוב ל-300 טנקים בסיני. מספר אנשי המילואים שגויסו לצורך זה היה זעום; הנטל נפל כמעט כולו על כתפי הצבא הסדיר. גם ההוצאה התקציבית על "כחול לבן" (60 מיליון הלירות המפורסמות, שהרמטכ"ל הוזרז שלא לבזבז שוב בתחילת אוקטובר) לא נבעה מגיוסים, אלא מהאצת ההשקעות בביצורים חדשים ובימ"חים קדמיים נוספים.³⁵ לענייננו חשובות יותר התכונות המשותפות למקבץ התוכניות מאשר ההבדלים ביניהן. למעשה התבססו כולן על לפחות ארבע הנחות משותפות עיקריות:

○ ההנחה הראשונה והמובנת מאליה ביותר הייתה שהפיקוד העליון של צה"ל יקבל התרעה מספקת על התקפה צפויה ויעביר התרעה זו הן אל הפיקודים המרחביים והן אל הדרג המדיני.³⁶

○ ההנחה השנייה הייתה כי הפיקודים המרחביים יפעילו מייד את רובד התוכניות הראשון ("שובך יונים"/"גיר"), וכי הדרג המדיני יאשר מייד - על-פי דרישת צה"ל - גיוס מילואים בהיקף הנדרש עבור השלב שלאחר מכן בתהליך

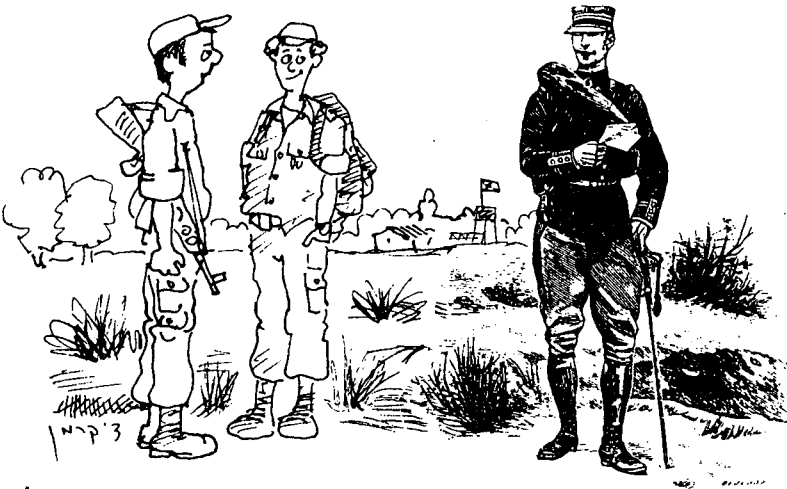
התכנון ("סלע").

○ ההנחה השלישית הייתה כי במקרה שהלחימה תחל לפני שיסתיים תהליך גיוס המילואים, יוכלו הכוחות הסדירים הקיימים - לאחר שנערכו בהתאם למתבקש על-פי "שובך יונים"/"גיר" - לבלום כל מתקפה של האויב בסיועו של חיל האוויר (ראו להלן).³⁷

○ כמו כן הייתה הנחה שכל שלבי הגיוס והפריסה יתבצעו באופן "חלקי", עם שיבושים מזעריים בלבד.

כפי שיתברר בחלק הבא של המאמר, כל אחת מן ההנחות האלה הועמדה למבחן בימים שלפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים - והתברר כי כולן לקו בחסר.

חבריה, איפה ההתייחסות של פלוגה 3?

יישומה של התפיסה: (א) שלב ההתרעה

הן בדו"ח הביניים והן בדו"ח הסופי הדגישו חברי ועדת אגרנט את העדר ההתרעה המספקת כסיבה המרכזית לכך שגיוס המילואים לא נעשה בזמן. לדעת הוועדה, האחריות למחדל הזה, שביטל, למעשה, את תקפות ההנחה הראשונה מבין ההנחות שעליהן התבססו כל תכנוני צה"ל לפני מלחמת יום הכיפורים, רבצה על שני אנשים: הראשון הוא ראש אמ"ן, אלוף אלי זעירא, שלא הבין כי מתקפת אויב ממשמשת ובאה (חברי הוועדה ייחסו טעות זאת לדבקותו ב"קונספציה" המקובלת באותם ימים, קרי שהערבים לא יתקפו, ולכן ניתן להתעלם בבטחה מן הסימנים המעידים על מוכנותם). האישיות השנייה שהוועדה האשימה ברשלנות הייתה הרמטכ"ל עצמו. הוועדה קבעה כי הרמטכ"ל - נוסף על מחדליו האחרים - לא פעל מתוך הזהירות המתחייבת מהמידע שהיה ברשותו, וכי לאור הפער המספרי הגדול בין צה"ל לבין יריביו בכוח היה עליו להגיב בצורה מחמירה בהרבה על כל רמז, דק ככל שיהיה, בדבר התקפה צפויה. בניסוח של הדו"ח:

"בנסיבות הקיימות היה עליו (על הרמטכ"ל) להמליץ על גיוס חלקי של המילואים עוד ב-1 באוקטובר, כאשר התחיל להתרגיל, ולכל המאוחר ביום 5 באוקטובר".³⁸

השאלה האם אכן היו אלעזר וזעירא אשמים במידה שקבעה הוועדה חורגת מתחום דיונו במאמר זה.³⁹ העובדה הרלוונטית מבחינתנו היא כי במהלך כל התקופה שהוזכרה בדו"ח הוועדה נעשה מעט מאוד לשם חיזוקו של מערך ההגנה הצה"לי.

ביוזמתו של אלוף פיקוד הצפון, יצחק חופי, ננקטו מספר צעדים כבר ב-26 בספטמבר לשם תגבור כוחות השריון ברמת-הגולן. ראוי גם לציין כי בימים שלאחר מכן הוציאה מחלקת המבצעים במטכ"ל שתי הנחיות ("אשור 1" ב-1 באוקטובר ו"אשור 2" ב-5 באוקטובר),

אשר הורו על שינויי היערכות מסוימים לאור המצב. יתר-על-כן, הרמטכ"ל הכריז ב-5 באוקטובר על כוננות עליונה ("כוננות ג") בצה"ל. אולם כל הצעדים האלה נועדו רק לאפשר את הפעלת השלבים הראשונים של "שובך יוניס"/"גיר", דהיינו הרובד הראשון מבין שלושת הרבדים האופרטיביים של צה"ל. לפיכך לא כללו צעדים אלה גיוס מילואים. להפך, מספר אנשי מילואים שוחררו באותו שבוע. כך, למשל, החיילים שאיישו את המוצבים על תעלת סואץ המשיכו את סבבי היציאות שלהם, ואפילו בצפון (שם היו קציני המטה כנראה רגישים יותר לאפשרות של התפתחויות מסוכנות) רוב חטיבת המילואים, שזומנה לתרגיל גיוס שגרתי ומתוכנן, שהחל ב-20 בספטמבר, שוחרר למחרת, ורק גדוד אחד נותר מאחור.⁴⁰

בוודאי שאין להטיל ספק בחשיבות הפסיכולוגית של העובדה כי גם בשחר ה-6 באוקטובר עדיין לא היה הפיקוד העליון של צה"ל מודע לכך שמתקפה מצרית-סורית עתידה הייתה להתרחש באותו יום (וגם לאחר שהתקבל אישור על כך, טעו ההתרעות לגבי עיתוי ההתקפה בארבע שעות).⁴¹ ההפתעה הייתה כה מוחלטת, שהשפעתה ההרסנית הורגשה בכל דרגי הפיקוד. אך למרות זאת, ספק אם העדר ההתרעה היה באמת בעל חשיבות אופרטיבית כה רבה, כפי שטענה ועדת אגרנט. נראה שבנקודה זו סובלת פרשנות הוועדה מהטיה גדולה במיוחד. הוועדה התמקדה במה - שלדעתה - צריך היה הרמטכ"ל לעשות, ולא הקדישה תשומת לב מספקת למה שהוא היה מסוגל לעשותם, בהתחשב במגבלות שנבעו ממבנה כוחות המילואים של צה"ל. מהתבוננות מחודשת בראיות עולה כי האחריות למחדליו של הרמטכ"ל בשבוע שלפני ה-5 באוקטובר אינה מוטלת רק על הפרשנות המוטעית שהעניק אמ"ן לסימנים המתריעים שקיבל, וגם לא רק על הימנעות הרמטכ"ל מבדיקת המקורות בעצמו. תשומת לב חייבת להינתן גם לכך שהוא כנראה לא היה מודע כלל למגבלות על חופש התמרון המבצעי, שממנו סבל כתוצאה מתפיסתו שלו את כוחות המילואים ואת הפעלתם.

גם אילו היה רב-אלוף אלעזר מקבל התרעה מספקת על התקפה קרובה ובלתי נמנעת, אין כל סיבה לחשוב שהיה משתמש במידע זה ומתגבר את מערכי ההגנה של צה"ל בחיילי מילואים. הרי ראינו לעיל, כי אף לא אחת מתוכניות צה"ל לפני המלחמה כללה גיוס מילואים לשם הגנה. גיוס המילואים נתפס רק כצעד הכרחי לפני התקפה. זו בדיוק ההנחה שעמדה ביסוד תוכניות "שובך יוניס"/"גיר", ולכן זו בדיוק הסיבה שתוכניות הגיוס לא הופעלו במהלך מבצע "כחול-לבן" במאי 1973.

מבחינה זו לא השתנה דבר מאז ועד ספטמבר-אוקטובר 1973. גם אז לא העניקה שום תוכנית תפקיד הגנתי למילואים.⁴² כוחות המילואים נועדו -לאחר גיוסם - לספק את העוצמה הדרושה למתקפות הגדולות, שבהן ראה אלעזר את המפתח לניצחון. מההסבר שנותן דו"ח ועדת אגרנט להצלחות ההתחלתיות של הסורים ושל המצרים נעדרת עובדה זו כמעט לחלוטין, אך מספר שנים מאוחר יותר היא הודגשה היטב על-ידי אחד המומחים הצבאיים ששירת בצוות של הוועדה עצמה:

"אם מנסים לשחזר את הלך המחשבה בצה"ל בשנים שלפני 1973, נראה כי גם אם היו מגייסים את המילואים מראש, לא היו מכניסים אותם למערך ההגנה, אלא שומרים אותם לשלב המעבר למתקפה. באותן שנים אפילו כוחות סדירים שיועדו להגנה חולצו לעיתים מתוך מערך ההגנה, כדי שאפשר יהיה לשומרם להתקפה. כך, לדוגמה, קו ההגנה הקדמי בסיני, שתוכנן מלכתחילה להתחלק לשלוש גזרות חטיבתיות, חולק בפועל ערב המלחמה רק לשתי גזרות, כנראה כדי לאפשר לחטיבה השלישית להשתלב בהתקפה".⁴³

יישומה של התפיסה: (ב) שלב ההפרעה

ממדי המגבלות, שהוטלו על חופש התמרון האסטרטגי של צה"ל בשל הדוקטרינה שלו באשר לפריסת כוחות המילואים, התגלו במלוא חומרתם בשעות המוקדמות של ה-6 באוקטובר. אירועי אותו בוקר גם חשפו את השיאה שהייתה טמונה בהנחה השנייה שנזכרה לעיל, דהיינו שהדרג המדיני יאשר באופן אוטומטי כל המלצה של הרמטכ"ל, הקשורה לגיוס כוחות המילואים ולפריסתם. גיוס המילואים היה תמיד נושא רגיש במיוחד ביחסים שבין הדרג המדיני לדרג הצבאי בישראל. הסיבה לכך נעוצה רק בחלקה בחשיבות שייחסה תורת הביטחון הלאומית (כפי שראינו לעיל) באופן מסורתי למרכיב המילואים כמקור החשוב של יכולת "ההתפרצות" הצבאית של צה"ל. השפעה עמוקה יותר הייתה להכרה שלגיוס עלולות להיות השלכות פוליטיות מרחיקות לכת, שהרי לאחר שגויסו, אי-אפשר יהיה להשאיר את חיילי המילואים בשטח ללא הגבלת זמן. שיקולים תקציביים היו עד מהרה חוברים ללחצים חברתיים והיו עשויים ליצור מצב שבו היה הכרח או לשלוח את החיילים הביתה או להטילם לקרב

יועציה הצבאיים הבכירים, דיין ואלעזר, כבר סיכמו קודם לכן. אך מה היא אמורה הייתה לעשות אילו הרמטכ"ל ושר הביטחון היו חלוקים בדעותיהם? האם במקרה כזה הייתה ראש-הממשלה אמורה לתפקד כערכאת ערעור אחרונה? או שמא היה עליה במקרה כזה להתייעץ עם הממשלה כגולה? שאלות כגון אלה לא נידונו כלל, כנראה בשל ההנחה כי ביחס לסוגיה כה חשובה לביטחונה של המדינה כמו גיוס המילואים, אין זה סביר שיתגלעו חילוקי דעות בין הרמטכ"ל לשר הביטחון.

בנסיבות אחרות הייתה הנחה זו בוודאי מוצדקת. אף-על-פי שבין משה דיין לאלעזר מעולם לא שררו יחסים אישיים

במהירות. אומנם להלכה גם האפשרות הראשונה מבין השתיים ניתנה לביצוע, אולם למעשה החשש משולי הביטחון הצרים של המדינה הפכה את האפשרות השנייה לסבירה הרבה יותר. ניתן אפילו לומר כי הלחץ על מעצבי המדיניות בישראל לעבור מגיוס לפעולה עלול היה להפוך למכריע.⁴⁶

רקע זה מסביר מדוע החלטות בנוגע לגיוס המילואים של צה"ל מעולם לא התקבלו בפזיזות. הן המרכיב הצבאי של הממסד הביטחוני והן המרכיב האזרחי הבינו תמיד שפעולה כזאת עלולה לצמצם - ולא להגדיל - את קשת האופציות האסטרטגיות העומדות לרשותם.⁴⁵ גם אם גיוס כללי לא נתפס כהכרזת מלחמה

(כפי שטוענים כי קרה באירופה ב-1914),⁴⁶

הרי שבוודאי הוא הגדיל באופן משמעותי את הסיכויים לפרוץ מעשי איבה. לכן היה צורך לבקר ולווסת בקפדנות את התהליך כולו. ואכן, הנחת יסוד מושרשת היטב בחשיבה האסטרטגית הישראלית גרסה כי מוטב להימנע לחלוטין מגיוס כללי, להוציא מקרים של עילה ברורה למלחמה. רב-אלוף אלעזר הזכיר נקודה זו במפורש לראש-הממשלה במהלך בהלת המלחמה הקטנה של מאי 1973: "איננו רוצים ואיננו מציעים לגייס מילואים בסדר גודל, ועוד דברים, שעלולים לדרדר למלחמה".⁴⁷

אם להאמין לעדותו הכתובה של זעירא, הרי שסוגיית האישור לגיוס המילואים עלתה לראשונה במהלך ישיבת הממשלה הקצרה שנערכה ב-5 באוקטובר. מכיוון שבאותו זמן עדיין תקפה הייתה ההערכה כי הסבירות למלחמה היא "נמוכה מאוד", סברו רוב השרים - בצדק מבחינתם - כי גיוס מילואים הוא דבר היפותטי לחלוטין. למרות זאת, בסיומו של אותו דיון קצר על הנושא נקבעו והובהרו

מספר כללי יסוד חוקתיים ברורים. סוכם שבמצב האידיאלי מחייב גיוס המילואים החלטה של הממשלה כולה, אך במצב חירום מותר לרמטכ"ל להמליץ על גיוס בפני שר הביטחון, וזה יבקש אישור מראש-הממשלה. במילותיו של משה דיין:

"אם יקרה משהו ביום הכיפורים - לפני ישיבת הממשלה ביום ראשון - נסתפק באישור ראש-הממשלה בכל דבר, אם לקרוא למילואים או לפתוח בהפצצת-נגד. איני מתאר לי שאפשר יהיה לכנס ישיבת ממשלה באותו קצב. אני יוצא בכל אופן מההנחה שזה יהיה בסדר וחוקי".⁴⁸

נוהל זה, שתוכנו כמנגנון שיחסוך זמן, התבסס בעליל על ההנחה שראש-הממשלה, גולדה מאיר, תמלא תפקיד פורמלי בלבד. היא תייצג את הממשלה כולה כאשר היא תאשר מדיניות, ששני

לבניים במיוחד,⁴⁹ הרי שהייתה להם היסטוריה של כמעט 30 שנות היכרות מקצועית קרובה ביותר. יתר-על-כן, שניהם הפנימו מסורת ארוכה של "שותפות" בין האליטות האזרחיות והצבאיות והתקדמו בסולם הדרגות בתקופה שבה השמירה על קונסנזוס בקרב מקבלי החלטות בצמרת הביטחונית נחשבה לציווי אידיאולוגי ממש.⁵⁰ הבעיה הייתה שהנסיבות, שעיימן נאלצו להתמודד שני האישים בשעות המוקדמות של ה-6 באוקטובר, היו חריגות באופן קיצוני, ולכן גם גברה הסבירות שסוגיית גיוס המילואים תעורר חיכוכים ביניהם.

לאור הידיעות על מתקפה מסיבית קרובה נגד כוחותיו, נראה שאלעזר חשב באופן אינסטינקטיבי שגיוס מילואים נרחב ומיידי יכול להיות אחד האמצעים להפוך את הקערה על פיה. (האמצעי השני היה מתקפה אווירית מקדימה. ראו להלן הערה 74). רק

הרעיון שיכולתו של חיל האוויר מאפשרת לוותר על גיוס מייד של יחידות מילואים יבשתיות היה באותה עת בבחינת מוסכמה

בעבר לחשיבותם של שיקולים דיפלומטיים בתכנון האסטרטגי, נראה כי הוא חסר רגישות מספקת למידה שבה ההיערכות של כוחותיו עלולה להיתפס כמגבילה את חופש הפעולה המדיני של ישראל. כתוצאה מכך הוא לא תפס את הצורך להכין מראש

דרכי פעולה חלופיות. החלופות הדרושות חסרו למדינה בשעה שהיו נחוצות יותר מכול.

אם צורת ההסתכלות הזאת נכונה, אז לב הוויכוח בין הרמטכ"ל לבין שר הביטחון בבוקרו של ה-6 באוקטובר נסב על סוגיה החורגת בהרבה ממספרים גרידא. אף אם נתאר את חילוקי הדעות שלהם כהתנגשות בין העדפות אופרטיביות (דין העדיף מגננה, בעוד שאלעזר צידד במתקפה), נחטא בהפשטת יתר של מצב שהיה מורכב הרבה יותר.⁵³ קריאה מדוקדקת בדבריו של כל אחד מהשניים, כפי שגרשמו ודווחו, מלמדת כי שניהם חיפשו - באיחור רב - דרך להביע את המשמעות הטמונה לדעת כל אחד מהם בגיוס כללי או חלקי. למעשה נסב הוויכוח סביב חישוב שונה, ברמה האסטרטגית, של העלות מול התועלת הטמונות בתוכניות הצה"ליות. הרמטכ"ל, כמצופה ממנו, העניק עדיפות לסיכונים הצבאיים המידיים שבא-גיוס המילואים (זו הייתה כנראה גם עמדתה של גולדה מאיר: "יש לי קנה מידה אחד: אם באמת תהיה מלחמה, אנו צריכים להיות במצב הטוב ביותר").⁵⁴ דין, לעומתם, אולי קיווה עדיין שניתן למנוע את המלחמה או לפחות לעכב את פריצתה, ולכן הדגיש את המחיר הדיפלומטי שעלול לגבות הגיוס הכללי:

"אני חושב שאפילו אם יהיו מעט קשיים, יהיה כדאי להתחיל [את המלחמה] במצב טוב מנקודת מבט בינלאומית, בגלל שאנחנו לא חופשיים כמו ב-1967. ככל שהלילה משנה [לגבי גיוס מלא או חלקי] לא יהיו הבדלים [באשר ללחימה]".⁵⁵

יישומה של התפיסה: (ג) תפקידו של חיל האוויר

אלעזר היה בהחלט שותף לדעתו של דין בדבר חוסר הרלוונטיות של היקף הגיוס ביחס לשלב הלחימה הראשון. הוא העריך תמיד כי הכוחות הסדירים - יחד עם יחידות מילואים שיהיו בשירות פעיל שגרתי באותו זמן - יוכלו לבלום כל התקפה ערבית אפשרית ללא כל סיוע נוסף. משחק מלחמה ("איל ברזל") שניהל פיקוד הדרום באוגוסט 1972 חיזק רושם זה, שכן במסגרתו הצליחו הכוחות הסדירים של צה"ל - לאחר שקיבלו התרעה של 24 שעות בלבד על התקפה מצרית לתוך סיני - לעצור בהצלחה ניסיון מצרי לחצות את תעלת סואץ, וזאת ללא כל צורך בגיוס חירום של אנשי מילואים.⁵⁶

הסיבה לכך שאלעזר היה משוכנע שתוצאותיו של משחק המלחמה יחזרו על עצמן גם במלחמה אמיתית נעוצה בביטחונו שלצה"ל יש שני יתרונות מכריעים: הראשון הוא עצם יכולתו של החייל הישראלי, אשר תכונותיו כלוחם הופכות אותו לשווה ערך לתריסר מאויביו, לפחות.⁵⁷ היתרון השני היה הסיוע שכוחות

כך - הוא חשב - תינתן לו האפשרות לצאת למתקפה כמתוכנן. אך סדרי העדיפויות של דין היו שונים לחלוטין. בשלב ההוא עדיין חשב שר הביטחון במונחים של הרתעה, ואם זו תיכשל - של מגננה. לכן הוא התנגד בתוקף

לרעיון של מתקפה אווירית מקדימה וכן לרעיון של גיוס מילואים מעבר לנדרש לשם הגנה על המדינה. נראה כי הוא חשש שגיוס כללי עלול לחולל את המלחמה שהוא עדיין קיווה למנוע. כפי שדין עצמו אמר לאלעזר בשיחה, שהייתה בוודאי מתוחה, בין השעות 0550 ל-0700 בבוקרו של ה-6 באוקטובר:

"על מלחמה שלא התחילה, לגייס להתקפת-נגד [אני] בספק. [מאידיך] [אנו צריכים] בטוח לגייס מילואים לצורכי הגנה באם זה ודאי. זה מספיק פאניקה בשביל הסורים".⁵¹

בפועל גרמו חילוקי הדעות הללו להבדל בדרישות המספריות. אלעזר, שכבר גייס את המילואים של חיל האוויר ביוזמתו שלו, דרש גיוס מייד של 200 אלף חיילי מילואים נוספים מכוחות היבשה ("אני רוצה להיות מוכן במינימום זמן למתקפת-נגד ולהרוס את הצבא הסורי"), אך דין סירב לאשר יותר מאשר 50-60 אלף חיילים (חיל האוויר, אוגדה אחת בצפון ועוד אוגדה בדרום). מכיוון שעמדותיהם של שני האישים היו כה מרוחקות זו מזו, הם החליטו בסופו של דבר להעביר את ההכרעה לידי ראש-הממשלה, שעיימה אמורים היו להיפגש בשעה 9.

דו"ח ועדת אגרנט מבקר קשות את אלעזר על שלא לקח את מה שדין הציע. חברי הוועדה סברו שחצי עדיף על כלום וטענו כי על הרמטכ"ל היה לגייס מיידית את 50-60 אלף חיילי המילואים, שעבורם היה לו אישור משר הביטחון, ולהשאיר להכרעתה של גולדה מאיר רק את הכמות הנוספת. במקום לעשות כן הוא החליט לחכות ולנסות לקבל אישור לגיוס נרחב הרבה יותר, ולכן לא הוציא שום צווי גיוס חדשים בין 7 ל-9 בבוקר. אומנם גולדה מאיר (במהירות שצוינה לשבח בדו"ח הוועדה) דחתה את עמדתו של שר הביטחון, ובשעה 0925 אישרה לרמטכ"ל לבצע את הגיוס הנרחב שאותו ביקש מלכתחילה, אך בינתיים הלכו לאיבוד שעתיים יקרות.⁵²

היום, כאשר סערת הרגשות שהתחוללה בעקבות מלחמת יום הכיפורים שככה מעט, אפשר אולי להתבונן בראיות באופן מעט יותר אובייקטיבי. נראה כי אי-אפשר לייחס את החלטתו של אלעזר שלא לבצע מיידית גיוס חלקי של המילואים לאובדן רגעי של שיקול הדעת. החלטתו נבעה מכשל עמוק יותר: הוא לא תפס כיצד התפקיד, שנועד למילואים בסדר הכוחות של צה"ל תחת הנהגתו, הפך לכבלים על האסטרטגיה של ישראל בכללותה. טעותו הייתה בכך שביסס את כל החשיבה האופרטיבית שלו על ההנחה שתפקידם העיקרי של כוחות המילואים הינו לבצע מתקפה, ושאישורו של הדרג המדיני לכך מובטח אוטומטית ברגע שידרש. למרות מס השפתיים ששילם בכמה הזדמנויות

עת בבחינת מוסכמה. במהלך כל שנת 1973 הרבה הרמטכ"ל להשמיע טיעון זה. כך הוא עשה, למשל, בשיא הכוננות של חודש מאי, כאשר הודיע לראש-הממשלה כי:

"העובדה שיחסי הכוחות היבשתיים הם כפי שהראיתי והעובדה שאנחנו מעיזים לא לגייס מילואים מוקדמים (ההדגשה במקור) נובעות מזה שאנחנו מאמינים ביכולתו של חיל האוויר לעצור בלימה אם תהיה מתקפה באחת משתי החזיתות."⁶⁰

בנימה דומה, הוא הצדיק ביולי 1973 את העובדה שחיל האוויר קיבל 52% מכלל התקציב השנתי של צה"ל:

"[חיל האוויר] יכול לאפשר לנו לגייס את צה"ל ולרכז את עוצמת המילואים של צה"ל במקרה של מלחמה. את הפער הזה של 24 או 72 השעות הראשונות יסגור חיל האוויר."⁶¹

היבשה עתידים היו לקבל מחיל האוויר - החיל שהיה אחראי יותר מכל גורם אחר לממדים ולמהירות של הניצחון ב-1967. מאז מלחמת ששת הימים נתפס חיל האוויר בצה"ל כ"ארטילריה מעופפת" מעולה,⁵⁸ המסוגלת להעניק סיוע אווירי קרוב לכוחות היבשה על-פי דרישה. חיל האוויר נחשב ל"תעודת הביטוח" האולטימטיבית של ישראל, המסוגלת להגן על המדינה מכל אסון. מקורה של תפיסה זו היה לא רק במוניטין המבצעי של החיל, אלא אף בהכרה ששיעור אנשי הקבע בו עלה בהרבה על זה של רוב החילות האחרים של צה"ל, ולכן תלותו באנשי מילואים הייתה קטנה, יחסית. מסיבה זאת היה למעשה חיל האוויר "כוח תגובה מהירה" בעל יכולת מוכרת בתחום המוכנות והכוננות.⁵⁹

תהא הסיבה אשר תהא, הרעיון שיכולתו של חיל האוויר מאפשרת לוותר על גיוס מיידית של יחידות מילואים יבשתיות היה באותה

כבר ב-5 באוקטובר המשיך הרמטכ"ל לתרץ את התנגדותו לגיוס המילואים בהדגישו שוב את אמונתו כי:

"אם יקרה המצב הכי גרוע שאפשר, כלומר שתיפתח התקפה גדולה בלי אף מילה נוספת, אז אנו נצטרך לבלום באמצעות הכוחות הסדירים. זאת אומרת שבאמצעות חיל האוויר וכל הכוחות שיש לנו בקוויים".⁶²

אפקטיבי לכוחות היבשה. סימניו של כשל זה הופיעו בכל הרמות ונגעו כמעט לכל הדרגים. למשל, טייסי קרב ישראלים אומנו לבצע גיחות תקיפה פשוטות וקצרות טווח נגד מטרת בלתי מוגנת של כוחות יבשה; כלומר, להילחם באותם תנאים ששררו במלחמת ששת הימים. נראה כי מעט מאוד מחשבה הוקדשה לאפשרות כי הטייסים עלולים להיתקל בכוחות יבשה גדולים מאוד ובהגנה צפופה נגד מטוסים באמצעות מטחי טילים ותותחים - מה שאכן קרה בימים הראשונים של מלחמת יום הכיפורים.⁶³ לכך יש להוסיף גם את העובדה כי לצה"ל לא הייתה כל מערכת מתוחכמת להרכשת מטרות. כפי שנכתב בדו"ח של קורדסמן ווגנר (שהוא הניתוח המקיף ביותר הקיים בסוגיה זאת):

"לישראל כמעט שלא היו עזרי הרכשה מתקדמים [וכן] היו החיישנים הקרקעיים דלים, יחסית... כוחות היבשה של ישראל הסתמכו על סיורים משוריינים בקו ראייה ועל סיורים אוויריים שהתמהמו... לא היה ציוד שיאפשר לעקוב בצורה טובה אחר כוחות חי"ר ערביים, משגרים ניידים נימי ותותחים נימי מונחי מכ"ם... היה מחסור בקס"אים, ואלה שהיו סבלו מהכשרה ומציוד לקויים".⁶⁴

חשוב מכול: לחיל האוויר לא היה מרכז מבצעים לתקיפות אוויריות. וזה מה שכותבים על כך קורדסמן ווגנר:

"לפני 1973 לא טרח חיל האוויר לבנות מערכת C³I יעילה עבור משימות תקיפה, בדומה למערכת שהייתה לו לצורך לחימה באוויר. הוא סמך על עליונותו האווירית, שתעניק למטוסי התקיפה שלו חופש פעולה, ועל המפקדים על הקרקע, שייקשו סיוע אווירי עם בקרה מרכזית מוגבלת בלבד. לכן הוא נאלץ ליצור סגל פיקוד מאולתר לאחר פרוץ המלחמה ולפתח, תוך כדי ערפל הקרב, טקטיקות של תכנון והקצאת גיחות, שתיקחנה בחשבון את הטילים נימי ואת אמצעי ההגנה האווירית האחרים של הערבים".⁶⁵

אם הפגמים הטקטיים, שצריכים היו לערער את ביטחונו של אלעזר באפקטיביות של סיוע אווירי קרוב, לא נחשפו במלואם אלא במהלך מלחמת יום הכיפורים, הרי שהליקויים האסטרטגיים היו צריכים להיות ברורים כבר מספר שנים קודם לכן. הסיבה העיקרית לכך הייתה הממד החדש בלחימה האווירית האזורית, אשר הופיע החל משנת 1970, עם כניסת הטילים נימי הסובייטיים החדשים ביותר (SA-3) למזרח התיכון. נוכחותם של טילים אלה במקבצים צפופים בחזית הדרומית של ישראל הפכה מורגשת ביותר לאחר מלחמת ההתשה.⁶⁶ בשל איום חדש זה על חופש הפעולה שלו באיזור הלחימה הצפוי - מצב שהוחמר עוד יותר עם כניסתם של סוללות SA-6 ושל משגרים ניידים מסוג SA-7 בכמויות גדולות למערך ההגנה האווירית של סוריה ושל מצרים - נאלץ חיל האוויר לעדכן את ההגדרות הבסיסיות של משימותיו. כפי שהיה נהוג בעבר, גם עתה נותרו הקדימות הראשונות:

המעלה הגדולה של אסטרטגיה זו, כפי שתוארה על-ידי אלעזר, הייתה חסכוניתה. נדמה היה כי היא מבטיחה לצה"ל הצלחה מרבית במחיר מזערי: ישראל לא תיאלץ לגייס את כוחות המילואים היבשתיים שלה לשם הבסת מתקפה קרקעית של האויב שכן את היעד הזה היא תוכל להשיג באמצעות ניצול העליונות המוכחת שלה באוויר. אך כאן גם היה טמון הפגם שבחשיבה זאת: בסופו של דבר היא הטילה על חיל האוויר את האחריות העיקרית לגורלו של הקרב - בוודאי בשלביו הראשונים. אם יתברר שחיל האוויר אינו מסוגל - מסיבה כלשהי - להיענות לאתגר של הענקת סיוע אווירי קרוב לכוחות היבשה לשם הדיפת התוקף, אזי עלולה כל תפיסת הביטחון הישראלית להיות בסכנת קריסה.

ואכן, ב-1973 כבר היו קיימות שתי סיבות עיקריות לחשש שנסיבות כאלה כבר קיימות - האחת טקטית והאחרת אסטרטגית. אומנם שני הפגמים אינם בהכרח קשורים זה בזה, אך יחדיו הם יצרו מצב, שהשמיט למעשה את הקרקע מתחת להנחתו של אלעזר, כי חיל האוויר יוכל לספק סיוע אווירי קרוב במידה שתבטל את הצורך להטיל על כוחות מילואים את התפקיד של הדיפת מתקפת אויב.

הפגם הטקטי היה טמון בהעדר בסיסי של מוכנות לביצוע שת"פ אוויר-קרקע מן הסוג שבלעדיו לא ייתכן סיוע אווירי קרוב

א. "הגנת שמי המדינה" - דהיינו, שמירה על היכולת למנוע מהאויב את החדירה למרחב האווירי של ישראל - בעיקר באמצעות לחימת אוויר-אוויר.

ב. במקרה של מלחמה - השמדת חילות האוויר של האויב, בעיקר באמצעות תקיפת בסיסיהם.

אולם בעוד ש"סיוע אווירי קרוב" לכוחות היבשה של צה"ל נחשב תמיד למשימה בעלת החשיבות השנייה במעלה - לא

פחותה בהרבה מחשיבותה של משימה ב' לעיל - הרי שמאז 1970 הידרדר מקומו בסולם הקדימות. בניסוחים החדשים של משימות החיל קדמה "השמדת מערכת ההגנה האווירית של האויב" ל"סיוע אווירי קרוב"⁶⁷. למעשה, הפכה המשימה של השמדת מערכת ההגנה האווירית של האויב לתנאי הכרחי, שבלעדיו לא ייתכן מתן סיוע לכוחות היבשה. כבר במאי 1973 הזהירו נציגי חיל האוויר את הרמטכ"ל ואת שר הביטחון, שגם בתנאים מיטביים

(כלומר, כאשר ניתנת התרעה בזמן) יזדקק החיל עד יומיים כדי להשמיד את חיל האוויר ואת מטריית הטילים של האויב.⁶⁸ רק לאחר שמשימה זו תוכתר בהצלחה - אמרו אנשי חיל האוויר - יוכל החיל להתפנות למתרחש על הקרקע. כפי שמסכם הרצוג:

"חיל האוויר הישראלי התכוון למלחמה בהנחה שבהתלקחה - תינתן לו שהות מספקת להתרכז באיום הטילים, מבלי שייקרא באותו שלב גם למשימות יירוט או סיוע. פרט להגנה על המרחב האווירי של ישראל היה חיל האוויר אמור להיות חופשי לנפשו, ללא נטל של אחריות כלפי כוחות הקרקע."⁶⁹

משמעות מצב זה הייתה, כפי שאלו זעירא ציין באופן די נרגש ומודגש,⁷⁰ כי לא הייתה התאמה בין לוח הזמנים של אלעזר לגבי השלבים הראשונים של מלחמה עתידית לבין זה של חיל האוויר. אף שהרמטכ"ל היה מודע - ברמה האינטלקטואלית - להשלכותיו של איום הטילים,⁷¹ נראה שהוא לא השכיל להפנים את המידע. לכן תוכניות החירום שלו למלחמה עתידית עדיין כללו הפעלה מיידית ומסיבית של כוח אווירי לשם הזיפת כוח פלישה. אך מפקדי חיל האוויר חשבו אחרת. מכיוון שבאותו זמן היו לחיל האוויר רק 14 מטוסים בכוננות מיידית למניעת חדירה עוינת למרחב האווירי של ישראל (משימה א' לעיל),⁷² הם חישובו שהחיל יזדקק לזמן התרעה "מינימלי" של מספר שעות על מנת שיוכל לבצע את המשימה השנייה והשלישית - השמדת חילות האוויר והטילים נ"מ של הערבים. עד שמשמעות אלה תושלמנה - אמרו מפקדי חיל האוויר - ייאלצו כוחות היבשה להסתדר לבד.

הסתירות אשר נבעו מהנחתו של אלעזר, כי העליונות האווירית של ישראל ביטלה את הצורך בגיוס מקדים של המילואאים, נחשפו במלוא חומרתן במהלך ה-6 באוקטובר 1973. על-פי

דו"ח אגרנט, הדבר הראשון שעשה הרמטכ"ל לאחר שנודע לו (בשעה 4.30) כי ההתקפה צפויה בתוך זמן קצר, היה להתקשר למפקד חיל האוויר, אלוף בנימין פלד.⁷³ מאוחר יותר באותו בוקר שוחחו שני האישים עוד ארבע פעמים לפחות, מתוכן פעמיים פנים אל פנים. אך אף שפלד גייס כבר יום קודם לכן חלק מאנשי המילואאים שלו (בעיקר יחידות אחזקה טכנית) כאמצעי זהירות, ועתה קיבל אישור מאלעזר לגייס את השאר, הרי שכבר היה מאוחר מכדי לשנות את

תוכניות החירום של חיל האוויר.

חיל האוויר היה מוכן לבצע התקפה מקדימה על אתרי הטילים של סוריה ושל מצרים, בהנחה שישררו תנאי מזג אוויר מתאימים. אילו היה מקבל אישור מהדרג המדיני, אף ייתכן שפלד היה מוכן לתקוף אחד מחילות האוויר של האויב.⁷⁴ אולם הן פלד והן אלעזר הבינו כי הכוח הקיים פשוט אינו מספיק כדי לבצע את מה שהיה נדרש יותר מכול: התקפה אווירית

מקדימה על ריכוזי הכוחות הקרקעיים של הערבים, או, אם הדבר אינו אפשרי, לפחות לתת סיוע אווירי קרוב לכוחות היבשה של צה"ל במקרה של מתקפה ערבית. לכן נאלץ אלעזר במהלך ישיבתה של קבוצת הדיון המבצעית במטכ"ל, שנערכה בשעה 10 בבוקר ה-6 באוקטובר, להכיר בכך שסדר הקדימות המבצעיות של חיל האוויר נשאר כמקודם:

"פעילות של חיל האוויר כנגד חיל האוויר הסורי והמצרי, מערך הטילים הסורי והמצרי, ובעדיפות שלישית - סיוע לכוחות היבשה."⁷⁵

ב-11 בבוקר עוד עבד פלד על-פי ההנחות שזה יהיה סדר הפעולות שלו, ורק ב-12.30 (כאשר, לפי הערכתו הזהירה, נותרו בקושי שעתיים וחצי לתחילתה של מתקפת האויב) הוא הורה להחליף את החימוש של מטוסי הקרב, כך שיוכלו לסייע לכוחות היבשה. גם כך, כפי שהודה מאוחר יותר, "תוכנית ברורה מי יעבור [את הגבול], מתי ואיפה - לא הייתה". לכן, לא נותר לו אלא לאלתר, או במילים שלו: "לשחק לפי מה שיקרה."⁷⁶

התוצאות היו הרות אסון. במקום ששיג מייד עליונות אווירית, נאלץ חיל האוויר להילחם על חייו. בתנאים כאלה לא היו סיכויים רבים שהוא יוכל להעניק סיוע אווירי קרוב אפקטיבי (מה עוד - כפי שראינו - הוא לא היה מוכן לכך מבחינת ציוד הטקטי). לכן, בסופו של דבר, אי אפשר היה להסתמך על כוח אווירי שיבטל את הצורך בחיילי המילואאים - בניגוד להנחות הקודמות של אלעזר.

יישומה של התפיסה: (ד) הטלת המילואאים לקרב

כפי שכבר צוין לעיל, בסופו של דבר ניתנה הפקודה לגיוס נרחב של חיילי המילואאים ב-6 באוקטובר בסביבות 9.30 בבוקר. לאור קריסתן של כל הנחות היסוד האחרות, שעליהן התבססו התכנונים הישראליים לפני המלחמה, הרי שעתה היה הכול

הסתירות אשר נבעו מהנחתו של אלעזר, כי העליונות האווירית של ישראל ביטלה את הצורך בגיוס מקדים של המילואאים, נחשפו במלוא חומרתן במהלך ה-6 באוקטובר 1973

תלוי במהירות וביעילות שבהן אפשר יהיה להטיל את המילואים לקרב.

אם קיימת הייתה אפשרות אחת שלקראתה צה"ל היה אמור להיות מוכן, הרי זו האפשרות שצה"ל יאלץ לגייס מילואים בתנאי חירום, דבר שהמטכ"ל השקיע בו מחשבה ומאמץ רבים מאז 1949. לכן כבר הרבה לפני 1973 הייתה קיימת מערכת מסועפת ומתורגלת היטב של סידורי קריאה, שאמורה הייתה לספק לכל איש מילואים צו קריאה בקוד ולוודא שהוא יגיע במהירות לנקודת הריכוז שנקבעה. שם הוא אמור היה לפגוש את אמצעי התחבורה שיביאו אותו ואת יחידתו, כולל ציודה ההכרחי, אל המקום שנקבע לה בשדה הקרב.

באוטוביוגרפיה שלו מנסה אריאל שרון, שאך שלושה חודשים קודם לכן פרש מצה"ל לאחר שלוש שנים בהן היה אלוף פיקוד הדרום, ליצור את הרושם שהיבט זה של הפעילות הצה"לית פעל ב-6 באוקטובר לפי התוכנית. הוא מדווח שאנשי המילואים שלו החלו להגיע אל מפקדת האוגדה כבר השכם בבוקר. עד הצהריים...

"טפטוף אנשי המילואים הפך לזרם, והמקום רחש חיים. המחסנים היו פתוחים, ומילואימניקים על אזרחי היו עסוקים בהתחמשות ובהצטיידות. במאגרי הרכב נשמע קולם של מנועי טנקים ומשאיות, ומכונאים עבדו על הכנת כלי-הרכב לפעולה... כאשר ההכנות עברו להילוך גבוה [דהיינו, לאחר שהסירנות הופעלו לאות כי התקפת האויב החלה, קצת לפני השעה 14.00], הסתובבתי בבסיס והתבוננתי בחיילים המנוקים ואורזים את ציודם; בודקים טנקים, נגמ"שים וגייפים; מעמיסים תחמושת; עושים במרץ אותם דברים שלהם הם הוכשרו כה היטב".⁷⁷

תיאור זה של אזרחים-חיילים, המבצעים את המוטל עליהם ביסודיות ובנחישות גם כאשר הסירנות זועקות, אולי משכנע על פניו, אך הוא אינו עומד בשום מבחן של דיוק ושל ריאליזם. מעבר לכך שתיאורו של שרון אינו סביר כשלעצמו - בהתחשב בהלם הפסיכולוגי שבוודאי נגרם לכל האנשים האלה מחמת פתאומיותה של ההתקפה המצרית-סורית⁷⁸ - הרי שהוא גם מנוגד בתכלית לדיווחים אחרים על מה שאירע בפועל. מדיווחים אלה עולה שגיוס המילואים היה רחוק מלהיות תהליך מסודר, המתנהל על-פי נהלים שנקבעו מראש; להפך, הגיוס הפך לתוהו ובוהו מנהלתי, שאופיין בעיקר על-ידי אלתור ויוזמה אישית. הראיות שאספה ועדת אגרנט בנושא זה - כולל על מה שאירע באוגדתו של שרון עצמו - מאירות עיניים במיוחד.

התברר כי כשלים חלו בכל שלב ושלב בתהליך הגיוס והפריסה. מבחינה כרונולוגית הבעיה הראשונה הייתה לוודא שאנשים הגיעו למקומות הכינוס שלהם ("היו לי הרבה קריאות טלפוניות מכל רחבי הארץ שלא היו מספיק אוטובוסים לאנשי המילואים להגיע לבסיסים. יכולנו להקדים את הורדת הכוח אם היו מספיק אוטובוסים... זה היה פנצ'ר רציני מאוד...").⁷⁹ העיכוב הבא נוצר בשל הצורך לרשום את החיילים שאכן הצליחו

להתייצב ("כל תהליך הקליטה היה גרוע מאוד ונמשך זמן ממושך. כל נושא השלישות... הרישומים... לא עבדו מהר").⁸⁰

שלישית, חלק ניכר מהציוד, שאנשי המילואים היו אמורים לקחת ממחסני החירום, היה חסר או בלתי שמיש ("הגעתי ל... והתמונה שם הייתה איומה. מבחינת רכב ב' היו רק שני גייפים ו-2 זחל"מים של המפקדה העיקרית").⁸¹ "כמות הטנקים... הייתה קטנה... לא היו 46 טנקים; היו כ-24 טנקים").⁸² במקרים אחרים היו הכלים במקומם, אך לא היו אמצעים להוציא אותם מהמחסן. כך, על-פי ועדת אגרנט: "באחת [העוצבות], שהתחמושת שלה הייתה מאוחסנת במחנה... ליד ירושלים, חל איחור של 9 שעות בניפוק התחמושת לטנקים של [העוצבה] - בעיקר מפני שבאותו מחנה לא היו בעוד מועד מלגוזות במספר מספיק להעמסת התחמושת. היו אלה שעות יקרות, שאבדו בהבאת [העוצבה] הזאת לחזית הצפון, וייתכן שאלמלא איחור זה, לא היה נוצר באותה חזית המשבר החמור בשלבי הפתיחה של המערכה, כפי שנוצר".⁸³

באווירה כללית של פאניקה אין זה מפתיע שתהליך ההצטיידות והפריסה הפך למשחק פרוץ, שמתאים אך בקושי לתרגולת צבאית כלשהי. במיוחד ההצטיידות הפכה למעין תחרות של תפוס כפי יכולתך ("גדוד... נסע לבית-הספר לשריון... מכשירי קשר הורדנו מהשולחנות בחדרי ההדרכה. חלק מהמקלעים היה צריך גם כן להוריד משולחנות ההדרכה. כובעי טנקיסטים היו בארונות אישיים סגורים על מנעולים בחדרי החניכים").⁸⁴ היציאה לחזית לוותה באותו דפוס פעולה. יחידות משורינות - ולעיתים אף טנקים בודדים - נשלחו לדרכם בקבוצות קטנות,⁸⁵ ללא צעדים שנקטו כדי להבטיח שהם נושאים את המלאי התקני של התחמושת וללא ביטחון בכשירותו. וגם לאחר שיצאו הכוחות טיפין-טיפין לחזית, לא הייתה שום ודאות שהם יגיעו ליעדיהם במהירות. במקרים אחדים נשלחו טנקים לחזית עם מחצית ממכסת הציוד, כשהם חווים תקלות תוך כדי נסיעה - לעיתים בשל מחסור במובילי טנקים, שאילץ אותם לנסוע על הזחלים.⁸⁶ אחרים הסתבכו בפקקי תנועה.

"בגלל הגיוס המהיר לא יכולנו לפרוס, לא היה לנו עם מה לפרוס, ולא היה פיקוח היסעים על הציוד הזה בכלל... [אחת העוצבות] ירדה על מובילים, רוב הכוחות ירדו על שרשראות. כאשר מובילי הטנקים... התחילו לנסוע בחזרה, הכביש לא היה מסוגל להכיל תנועת מובילי טנקים למול התנועה שורמה מאל-עריש".⁸⁷

כפי שציינה ועדת אגרנט באריכות, אי-אפשר להטיל את האחריות לשרשרת כה ארוכה של תקלות מנהלתיות על גורם אחד - ובוודאי לא על אדם אחד. במקום זאת יש לראות בהתמוטטותו של תהליך גיוס המילואים של צה"ל באוקטובר 1973 ביטוי למה שקלאוזביץ כינה בשם "חיכוך": אובדן מצטבר של מאמץ ושל כוונות כתוצאה מחולשת אנוש, המחמירה עקב סכנה ותשישות⁸⁸ - ובמקרה שלנו גם עקב ההפתעה. אומנם נכון הדבר, שתהליך גיוס המילואים לא נעשה קל יותר בגלל העובדה שהיה

ב-6 באוקטובר.

"הגיעו למצב כזה שבסוף המילואים בגלל המהירות נכנסו בעצמם למחסנים ולקחו כל מה שהיה חסר להם, וזוהו נגמרה הפרשה".⁹²

מצב זה עשוי גם לשפוך אור חדש על המחלוקת שפרצה - כפי שראינו לעיל - בין אלעזר לדיין בבוקר ה-6 באוקטובר בסוגיה של גיוס כללי מול גיוס חלקי. בעניין זה ייתכן מאוד שדיין - שהעדיף לבצע גיוס חלקי בלבד - היה מציאותי יותר אף משהוא עצמו חשב, שכן פגמי המערכת המנהלית היו כאלה, שאילו היה עליה להתמודד עם כמויות קטנות יותר של כוח אדם וציוד, היו אולי מתקבלות תוצאות טובות יותר מכפי שקרה בפועל. אולם תרומה אף יותר מכריעה לקריסת המערכת תרמו הניסיונות שנעשו באותה תקופה לשנות את מבנה הכוח בצה"ל. מאז נכנס לתפקידו כרמטכ"ל - ב-1972 - הקדיש אלעזר הרבה מזמנו וממצרו לניסיונות להגביר את כוח האש של צה"ל, בעיקר באמצעות הגדלת מספר החטיבות המשוריינות שעמדו לרשותו, ובאופן כללי באמצעות הפיכת צה"ל, שבשנת 1967 היה מבוסס בעיקר על חטיבות, לצבא הבנוי סביב מספר הולך וגדל של עוצבות ממוכנות בעלות סדר גדל אוגדתי.⁹³ המכשול העיקרי בפני הגשמתה של תוכנית זו (שכונתה ב-1972 בשם "אופק א") - להוציא אינרציה ביורוקרטית ושמרנות מוסדית עיקשת - היה תקציבי. לחצים של האוצר להקטין את תקציב הביטחון (ואולי גם לקצר את שירות החובה) הוציאו מכלל אפשרות גידול בכמות הציוד של צה"ל, שיתאים לקצב הגידול הכולל של הצבא. לא היה מנוס מפער זמנים, כפי שדיווח ראש אג"א לחברי ועדת אגרנט:

"אין כל דמיון כמעט בין תאריך ההחלטה להזמין עבור [עוצבה] ציוד, לבין התאריך שבו [עוצבה] נדרשת להיכנס לסד"כ של צה"ל".⁹⁴ לא באופן בלתי צפוי הייתה תגובת צה"ל למצב הזה להעדיף כמות על איכות. כפי שאחד המפקדים הגדיר: "המדיניות היא, שעדיף להקים מספר גדול יותר של יחידות ברמת הצטיידות סבירה, אבל לא מלאה, מאשר פחות יחידות, אבל בהצטיידות מלאה".⁹⁵

התוצאה הייתה לא רק שהמשאבים הקיימים היו צריכים להתחלק בין יותר חיילים. קציני אפסנאות ניסו להתמודד עם המחסור בציוד, שאמור היה, כך קיוו, להיות רק זמני, על-ידי כך שמשכו לצורך שימושם היומיומי של הכוחות הסדירים ציוד המיועד אך ורק לאנשי מילואים בעת חירום. דו"ח ועדת אגרנט מכיל מספר דוגמאות ספציפיות לנוהג הזה (אשר מכונה לעיתים קרובות בשם "הלוואה ושאלה"), שתוצאתו הייתה תסבוכת ביורוקרטית כה חמורה, שאפילו המפקד הפדנטי ביותר לא היה מצליח להתירה. רובם פשוט הסתמכו על התקווה כי ציוד

צורך להפעילו דווקא ביום הכיפורים, היום היחיד במשך השנה שבו הרדיו הממלכתי אינו פועל, ולכן אי אפשר היה לנצלו לשם שידור קריאות חירום להתייצבות, אך ייתכן מאוד שהחיסרון הזה קוּזו על-ידי היתרון שזוהו היום היחיד בשנה, שבו ניתן לאתר את אנשי המילואים בקלות רבה, שכן רובם נמצאים במהלכו בבתיהם או בבתי-הכנסת. יתר-על-כן, התנועה בכבישים ביום הכיפורים היא כה דלילה, עד כי אחרי קבלת הצווים - באמצעות הטלפון או על-ידי רץ - יכלו אנשי המילואים להגיע לבסיסייהם במהירות רבה.⁸⁹

בדיעבד נראה כי העובדה שתהליך גיוס המילואים של צה"ל לא פעל כלל באופן חלק כנדרש לא יכולה להיזקף לחובתו של צירוף מקרים אומלל גרידא. במקום זאת יש לחפש את הסיבות לכישלוננו של תהליך הגיוס במקבץ פגמים, שאיפיו את המערכת המנהלית, שאמורה הייתה לפקח על התהליך.

ראשית, במשך כל התקופה שבין 1967 ל-1973 לא קיים צה"ל שום תרגיל בהיקף מלא של גיוס מילואים מלא ומידי על כל שלביו - מקריאה ראשונית ועד מוכנות סופית למלחמה. ייתכן שסיבת המחדל הזה נעוצה בשיקולים תקציביים (כפי שטענו מספר עדים, שהופיעו בפני ועדת אגרנט).⁹⁰

לחלופין, ייתכן שהסיבות היו נפשיות ובעצם ביטאו עוד היבט של ה"קונספציה" השלטת, ולפיה לא קיים סיכון ממשי לפרוץ מלחמה. תהא אשר תהא הסיבה, ועדת אגרנט הצליחה לקבוע כי בשנים שקדמו לפרוץ המלחמה באוקטובר 1973 לא תירגל צה"ל ולו פעם אחת את סידורי ההובלה (עמ' 76); לא הגדיר חלוקת אחריות ברורה בין אגפי המטכ"ל השונים למקרה

של גיוס פתע (עמ' 95); לא תירגל הצטיידות של יחידות ברמת האוגדה (עמ' 101); ולא בדק את יכולתו לוודא כי צווי הקריאה יגיעו אל כל אנשי המילואים בתוך זמן סביר (עמ' 107). לעובדה שהתהליך השלם של הפעלת נוהלי הגיוס והפריסה לא תורגל כראוי היו השלכות חמורות במיוחד לאור הרמה המקצועית הירודה של רבים מהאנשים שהופקדו על תהליכים אלה. פגמים אלה בלטו במיוחד בקרב חיילי החובה והקבע, שהיו אחראים על אחזקת מחסני החירום ועל ניהולם התקין.

"האנשים העובדים בימ"חים הם ברמה הנמוכה ביותר של חיילי צה"ל המשרתים, כי לשם נשלחים הנפגעים מיחידות קרביות ואחרות, או חיילים שמבחינה בריאותית חייבים להימצא בקרבת ביתם. גם בד"א העולים שם בדרגה הם בהחלט לא מן המשובחים, אלה הם העולים בדרגה מבין החיילים האלה. גם המכונאים ומכונאי טנקים נשלחים קודם כול לחיל חימוש, ליחידות שדה ולאחר מכן - לסדנאות. ורק הפחות מאומנים נשלחים לימ"חים, כי שם הרמה המקצועית הדרושה היא רק במסגרת טיפול שטחי בלבד".⁹¹

פגמים דומים נתגלו גם בתחומים אחרים. מצב זה, שהוחמר עוד יותר על-ידי האווירה הכללית של פאניקה ששררה אז, עשוי להסביר את התמוטטותה הכמעט מיידית של המערכת המנהלית

"בתוכנית הגיוס של צה"ל יש עיתוי להשלמת הציוד"⁹⁶ התוצאה הייתה סיוט לוגיסטי. כאשר פרצה המלחמה באופן בלתי צפוי, גילו חיילי המילואים כי היו להם הרבה פחות אמצעי לחימה מכפי שציפו. בחלק גדול מהציוד, אף שהיה במצב תחזוקתי תקין, חסרו פריטים חיוניים שנלקחו ממנו. אלפי פריטים, שבלעדיהם שום כוח אינו יכול לזוז - ובוודאי שלא להילחם באופן יעיל - לא היו היכן שאמורים היו להיות. חסרו כלי-רכב, כלי תחזוקה, ציוד רפואי וכן - אולי חשוב מכול - כלי-נשק. בסך הכול "ברוב הימ"חים היו פערים של ציוד וצליים שנעו בין 5% ל-15% בציוד כללי..."⁹⁷

סיכום

מקובל לחשוב שהסיבה העיקרית לפגמים שאיפיינו את ביצועיו של צה"ל עם פרוץ מלחמת יום הכיפורים נעוצה בתפיסות המוטעות שהיו מונחות בבסיסה של החשיבה הביטחונית הישראלית באותה תקופה. מאמר זה ניסה להוסיף נדבך לטענה זו. ליתר דיוק, טענתו היא כי תחום ה"קונספציות" המוטעות

שהוצא מהמחסנים עבור תרגיל או לצורך הדגמה בפני מגויסים חדשים (או, לעיתים, רק עבור מסדר) יוחזר בסופו של דבר - ובמצב תקין. נראה כי לא ננקטו כל צעדים של ממש כאשר דבר זה לא קרה.

גרוע מכך, לא הוקדשה כמעט כל מחשבה לתוצאות הבלתי נמנעות של מצב זה. כפי שציינה ועדת אגרנט, דווקא בשל העובדה שבשנים 1972-1973 היה צה"ל מצוי במצב של שינוי מתמיד - כאשר ציוד וכוח אדם מועברים מיחידות ותיקות ליחידות חדשות שהיו עדיין בשלבי הקמה - חייבים היו הפיקוח והבקרה להיות מחמירים יותר מתמיד, וההקפדה על ההוראות בדבר שמירה על יחס נאות בין משאבי אנוש לציוד חייבת הייתה להיות מדוקדקת במיוחד. אך למעשה קרה ההפך. הניהול הביורוקרטי, אשר צה"ל מעולם לא הצטיין בו, הפך לרשלני אף יותר מן הרגיל. המטכ"ל היה כה להוט להגדיל את מספר האוגדות הלוחמות, שהוא פשוט לא טרח לבנות תוכנית משולבת, המאפשרת גידול ושינויי הקצאה מבלי לרוקן לחלוטין את משאביהן של יחידות קיימות. במקום זה פשוט "הניחו" כי

לא היה מוגבל רק להערכות ממעיטות ביותר באשר ליכולתן או לרצונן של שכנותיה של ישראל לצאת נגדה למלחמה. התפיסות המוטעות הללו כללו גם הערכה חסרת כל בסיס באשר ליכולתו של מבנה הכוחות הצה"לי הקיים להתמודד עם האתגרים הצבאיים הצפויים. אחת מאבני היסוד בחשיבה האסטרטגית הישראלית הייתה האמונה כי ההסתמכות הרבה על אנשי המילואים - מעבר להיותה מוכתבת על-ידי שיקולים תקציביים ודמוגרפיים - היא המסגרת הטובה ביותר להענקת יכולת התפרצות" לשם הבטחת השגתו של ניצחון מכריע בשדה הקרב. יתר-על-כן, נראה היה כי ההצלחה הצבאית העצומה במלחמת ששת הימים היא הוכחה לכך שצה"ל אכן מסוגל להפעיל את המערכת הזאת ולנצל את היתרונות שהיא מעניקה.

במבט ראשון נראה כי גם מלחמת יום הכיפורים הצדיקה אמונה זו במידה רבה. אחרי ככלות הכול, חיילי המילואים אכן הגיעו בסופו של דבר לשדה הקרב, וביצועיהם היו מעולים לפי כל קנה מידה. ללא הכישורן, הדבקות והאומץ של חיילי המילואים לא היה צה"ל מסוגל להיחלץ מההלם שאחז בו בשל פרוץ המלחמה וסדרת התבוסות שבאו לאחר מכן. אך בכל זאת יש להכיר בכך כי מבחינות רבות הישג זה התקבל למרות מערכת המילואים ולא הודות להפעלתה על-פי תכנונים מוקדמים. במילים אחרות, תוצאות המלחמה מהוות תעודת כבוד לחיילי המילואים כפרטים ולא למסגרת שהם היו חלק ממנה. הטענה שלנו היא שכאשר מרחיבים את הניתוח לרמה המערכתית, ניתן לטעון כי מלחמת יום הכיפורים היא דוגמה למגבלות המבנה של מערכת המילואים ולא ליתרונותיו.

לכן, הלחץ של מלחמת יום הכיפורים הינו כי כוחות מילואים הם מרכיב כוח שהוא הרבה פחות גמיש מכפי שעשוי להיראות ממבט ראשון. אם לא מתייחסים אליהם בהירות רבה, הם עלולים לצמצם, ולא להגדיל, את האופציות העומדות לרשות המפקדים והקברניטים. סיבה אחת לכך, אשר צוינה כבר מוזמן בהקשר אחר על-ידי פרופ' דן הורוביץ המנחה, היא הרגישות הרבה שיש לכוחות הללו לשינויים באווירה החברתית. דבר זה, לטענתו, מגביל באופן ניכר את סוגי המשימות שניתן להטיל על "אזרחים במדים" בתקופות של אי-שקט פנימי (כפי שאירע במהלך מלחמת לבנון בשנים 1982-1985).⁹⁸ אך גם כאשר שיקולים כאלה אינם רלוונטיים - והם באמת לא היו קיימים כלל במלחמת יום הכיפורים - כוחות המילואים בהחלט סובלים ממגבלות אחרות:

ראשית, ההזדקקות לגיוסם של כוחות המילואים דורשת כיוול מתוחכם במיוחד של היעדים המדיניים והצבאיים. לכן היא דורשת גם מידה גבוהה ביותר של תמימות דעים בין הפיקוד העליון וההנהגה המדינית לגבי התאמתם של יעדים מדיניים לאמצעים צבאיים. אומנם גיוס המילואים מהווה אמצעי יעיל ביותר לביצוע מדיניות במצבים של "שחור ולבן" (לדוגמה, במקרה שנראה כי לחימה בהיקף רחב היא בלתי נמנעת), אך הוא עלול להחטיא את מטרותו

במקרים שבהם יש צורך בשיגור מסרים יותר עמומים. למעשה, בנסיבות כאלה עלולים המתחים בין הרמות העליונות של הצבא ושל הדרג המדיני הבכיר להפוך לקשים במיוחד. מן הבחינה הזאת מהווה הוויכוח בין אלעזר לדיין בבוקרו של ה-6 באוקטובר שיעור מאלף בקושי שביצירת התאמה בין הצורך של הצבא לגייס את המילואים למטרות התקפיות לבין הצורך המדיני לנקוט עמדה של הגנה ושל הרתעה.

מגבלה שנייה - ומשמעותית אף יותר - היא אופי הדרישות, שההסתמכות על אנשי מילואים כופה ברמה של התכנון האופרטיבי. כל מרכיבי הכוח חייבים להתאים את עצמם לתפקיד המוטל על המילואים. מכאן שהתוכניות של הכוחות האחרים חייבות להיות כפופות לאלה של כוחות המילואים. חוסר המודעות למעמסה שמגבלה זו הטילה (בצורה הבולטת ביותר) על חיל האוויר הישראלי חייב להיחשב לאחת מטעויות התכנון הגסות ביותר של צה"ל. נראה כי המטכ"ל לא הפנים את הראיות (ואת האזהרות) על כך שאיום הטיילים אחרי 1970 פגע ביכולתו של חיל האוויר לבצע סיוע אווירי קרוב על-פי התכנונים המקוריים - סיוע שהיה תנאי הכרחי ליעילותם של כוחות המילואים בקרב. לכן אף שבתוך חיל האוויר עצמו היה גיוס המילואים יעיל ואפקטיבי, הרי שביחידות צה"ל האחרות נוצר מצב של דיסוננס. דוד אלעזר מעולם לא הסיק את המסקנה המתבקשת - שיש צורך להעריך מחדש את התוכניות להפעלת כוחות המילואים בתפקיד התקפי כאמצעי להשגת הכרעה. במקום זאת התפתה הרמטכ"ל לדבוק בתוכניות המוכנות מוקדם, ובכך הוא גרם לשעבוד כל האסטרטגיה שלו להסתמכות על המילואים.

ולבסוף, החוויה שעברה על ישראל בשעות הראשונות של מלחמת יום הכיפורים מדגימה את הצרכים הארגוניים המיוחדים של כוחות המילואים. יעילותם תלויה - אף יותר מזו של כוחות אחרים - בסיועה של תשתית לוגיסטית. מכוחות סדירים, בייחוד כאשר הם מורכבים מחיילים מקצוענים, ניתן לכל הפחות לצפות שישמרו על רמה מינימלית של מוכנות מבצעית, העשויה להקחות את ההשפעות השליליות של הפתעה צבאית. אך את חיילי המילואים - גם אם הם מתורגלים ובעלי ניסיון, כפי שבאמת היו חיילי המילואים של צה"ל ב-1973 - לא ניתן בשום אופן להגדיר ככוחות "תגובה מהירה". להפך, הם רגישים במיוחד לאותו "חיכוך" ארגוני, שלפי קלאוזוביץ הוא חלק בלתי נפרד מכל פעילות צבאית. כתוצאה מכך "שיניהם" יעילות רק אם משרת אותם "זנב" לוגיסטי ארוך - ויעיל - במיוחד. אי-אפשר כלל לחשב את המחיר ששילמה ישראל כתוצאה מכך שצה"ל לא וידא שדרישה בסיסית זו אכן תמולא.

6. סטיוארט כהן ואילן סולימן, "צה"ל – מצבא העם לצבא מקצועי", **מערכות** 341, מאי 1995, עמ' 2-17.
7. ישראל טל, **ביטחון לאומי: מעטים מול רבים**, תל-אביב, דביר, 1996, עמ' 76. במהלך מלחמת יום הכיפורים היה המחבר סגן הרמטכ"ל, ובמשך 30 שנה מילא תפקיד מרכזי בעיצובה של מדיניות הביטחון הלאומי.

John Gooch and E.A. Cohen, **Military Misfortunes: The Anatomy of Failure in War** (New-York: The Free Press, 1990), p. 130.

9. הדו"ח ניתן לעיון רק אחרי תיאום מראש עם האחראי בארכיון צה"ל בגבעתיים, ותודתי נתונה לו על שיתוף הפעולה. גרסה חלקית של הדו"ח התפרסמה בהוצאת עם עובד, תל-אביב, בשנת 1975. חלקי הדו"ח יוזכרו להלן כך:
דו"ח ועדת אגרנט (א) – "דין-וחשבון ועדת החקירה מלחמת יום הכיפורים", דין וחשבון חלקי, ט' בניסן תשל"ד (1.4.1974).
דו"ח ועדת אגרנט (ב) – "דין-וחשבון חלקי נוסף", הנמקות והשלמות לדין וחשבון החלקי מיום ט' בניסן תשל"ד (1.4.1974).
דו"ח ועדת אגרנט (ג) – "דין-וחשבון שלישי ואחרון, ירושלים, תשל"ה.

10. דוד בן-גוריון, **ייחוד וייעוד, דברים על ביטחון ישראל**, תל-אביב, מערכות, 1971, עמ' 99, 139-140. מצוטט גם אצל: Ariel Levite, **Offence and Defense in Israeli Military Doctrine**, (Tel Aviv: Jaffe Center for Strategic Studies, 1989), p.34

11. על הבחנה זו ראו: שמעון פרס, **השלב הבא**, תל-אביב, עם עובד, 1965, עמ' 9-15.

12. על ההעדפה שניתנה להתקפת-נגד מקדימה ראו: לוויתא, **שם** עמ' 39-45, 53-58; על השאיפה להשיג הכרעה צבאית ראו: אבי קובר, **הכרעה צבאית במלחמות ישראל ערב 1948-1972**, תל-אביב, מערכות, 1996.

13. ראו: עמנואל ולד, **קללת הכלים השבורים, דמדומי העוצמה הצבאית והמדינית הישראלית 1967-1982**, תל-אביב, שוקן, 1987, בייחוד עמ' 159-179.

14. היה אף אפשר לשחרר חלק מחיילי המילואים במסגרת תוכנית ההוואה, שקדמה למתקפה הישראלית ב-5 ביוני. ראו: Janice Gross Stein and Raymond Tanter, **Rational Decision-Making: Israel's Choice, 1967** (Columbus: Ohio University Press, 1980), pp. 235-236.

15. "אלמלא שלושת שבועות ההמתנה – שבמהלכם תיקנו את הזחל"מים, הטנקים, ריכוזו את המילואים, שיפשו – לא היינו מסוגלים לעמוד כמו שעמדנו ביום הכיפורים. אוי ואבוי היה לנו!" אלון אברהם אדן (ברן) מצוטט אצל: חנוך ברטוב, **דדו**, 48 שנה ועוד 20 יום, תל-אביב, מעריב, כרך א', עמ' 253.

16. יניב, **פוליטיקה ואסטרטגיה**, עמ' 241-258, המכיר בכך שאכן נעשו כמה שינויים ברמה האסטרטגית. כתב האשמה מפורט יותר על האינרציה בחשיבה האופרטיבית מצוי אצל: Shimon Naveh, "The Cult of the Offensive Preemption and the Future Challenge for Israeli Operational Thought", in: Efraim Karsh (ed.), **Between War and Peace: Dilemmas of Israeli Security** (London: Frank Cass, 1996), esp. pp. 174-176.

17. על היבט זה של ההבדלים בין המצב שהשפיע על גיוס המילואים לפני ואחרי 1967 ראו: אברהם אדן, **על שתי גדות הסואץ**,

מחקר זה מומן על-ידי מענק מטעם קרן איהל באוניברסיטת בר-אילן, ועל כך נתונה תודתי. כמו כן ברצוני להודות למר אורי בגנו, עוזר מחקר, אשר באופן עקבי העניק לי סיוע ברמה גבוהה.

הערות

1. הוויכוח התחדש באמצע שנות ה-90 עם הופעת זיכרונותיו של מי שהיה ראש אמ"ן ב-1973: אלי זעירא, **מלחמת יום הכיפורים: מיתוס מול מציאות**, ידיעות אחרונות, 1993. ספר זה ועבודות אחרות זכו לניתוח ביקורתי במאמר: P. Lahav, "Israeli Military Leadership During the Yom Kippur War: Reflections on the Art of Reflection" in Kevin Avruch & Walter Zenner (ed) **Critical Essays on Israeli Society Religion and Government**, (Albany: SUNY Press, 1997) pp. 171-186.

לסקירה מקיפה על ההיבטים הייחודיים של הכשל המודיעיני הישראלי ב-1973 ראו: אורי בר-יוסף, "הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה", **מערכות** 361, נובמבר 1998, עמ' 14-27.

סיכום של עבודות מוקדמות יותר מצוי במאמרים הבאים: Avi Shlaim, "Failures in National Intelligence Estimate", **World Politics**, 28 (1976) pp. 348-380; Abraham Ben-Zvi, "Hindsight for Foresight: A Conceptual Framework for the Analysis of Surprise Attacks", *idem*, pp. 381-395; Michael I. Handel "The Yom Kippur War and the Inevitability of Surprise", **International Studies Quarterly** 21 (1977) pp. 461-602.

לעבודות אלו נוספו מאוחר יותר המאמרים הבאים: Janice Gross Stein, "Calculation, Miscalculation and Conventional Deterrence", in: Robert Jervis, Richard Ned Laboe and Janice Gross Stein (eds.), **Psychology and Deterrence** (Baltimore: John Hopkins University Press, 1985) pp. 34-88.

וגם: משה בר-כוכבא, "תפיסת הביטחון ומרכיבי הכוונות של צה"ל במבחן מלחמת יום הכיפורים", **מערכות** 316-315, 1989, עמ' 6-11.

2. נקודת מבט זו מופיעה אצל כותבי זיכרונות של אותה תקופה (כמה מהם מצוטטים כאן). זהו מוטיב חשוב גם בכתיבה אשר אינה חד-צדדית למראית עין, כגון: זאב שיף, **רעידת אדמה באוקטובר**, תל-אביב, זמורה ביתן, 1974, עמ' 233-234; חיים הרצוג, **מלחמת יום הדין**, ירושלים, עידנים, 1975; דב תמרי, "מלחמת יום הכיפורים – מושגים, הערכות, מסקנות", **מערכות** 276-277, אוקטובר-נובמבר 1980, עמ' 11-16;
 Anthony H. Cordesman & Abraham R. Wagner, **The Lessons of Modern War: Vol. 1: The Arab Israeli Conflict, 1973-1989** (Boulder: Westview Press, 1990) p. 50.

3. אפרים ענבר, "החשיבה האסטרטגית של ישראל אחרי 1973", בתוך: בנימין נויברגר (עורך) **מלחמות והסדרים, סוגיות נבחרות ביחסי החוץ של ישראל**, תל-אביב, הא"פ, 1992, עמ' 45-74.

4. אבנר יניב, **פוליטיקה ואסטרטגיה בישראל**, תל-אביב, ספרית הפועלים, 1994, עמ' 280-282.

5. ראו: סטיוארט כהן, "דגשים משתנים במחויבות הצבאית של ישראל 1981-1991", **מערכות** 333, נובמבר-דצמבר 1993, עמ' 13-2.

18. על פרשה זו ראו: יואל בן פורת, "מלחמת יום הכיפורים: טעות במאי, הפתעה באוקטובר", **מערכות** 299, יולי-אוגוסט 1985, עמ' 2-9.
19. "ימאז יולי הוכרז מעל כל הבמות, שמלחמה כוללת אינה צפויה בשנים הקרובות... בעוד שבועות אחדים תתקיימה בחירות לכנסת. היום הוא יום הכיפורים. אם יתגלה כל זה כאזעקת שווא, תהיה הממשלה, ובעיקר שר הביטחון, ללעג וקלס בפי האופוזיציה". חנוך ברטוב, **דדו**, 48 **שנה ועוד 20 יום**, כרך ב', תל-אביב, מעריב, 1978, עמ' 14.
- Uri Bar Yosef, "Rotem: The Forgotten Crisis on the Road to the 1967 War" **Journal of Contemporary History** 31, (July, 1994) pp. 547-566.
21. מצוטט בדו"ח **אגרנט** (ב), כרך שני, עמ' 276, פיסקה 208.
22. אברהם אדן, **על שתי גדות הסואץ**, ירושלים, עידנים, 1979, עמ' 64-63.
23. אחד מהתיאורים הטובים ביותר נמצא אצל קורדסמן ווגנר (ראו הערה 2 לעיל), עמ' 36-43. על ויכוח מוקדם לגבי היחס של הפיקוד הבכיר בצה"ל לקו בר-לב ועל שימושו האפשריים אלו: Ariel Sharon, **Warrior: An Autobiography** (New York: Simon & Schuster, 1989), pp. 218-227; Ya'akov Bar Siman-Tov, "The Bar Lev Line Revisited", **Journal of Strategic Studies**, 11 (1988), pp. 146-176.
24. אין כאן כדי לטעון שלאמין לא היה מקום של כבודה לפני 1967. למעשה, מאז 1949 אחת מהאקסיומות של חשיבת הביטחון של ישראל הייתה, ש"המודיעין הוא קו ההגנה הראשון שלנו". ראו: רב-אלוף (מיל') חיים לסקוב, "צוות ההפעלה 1949-1950", **מערכות** 191-192, יוני 1968, עמ' 43.
25. לכן אחת מהנחות היסוד של משחק המלחמה "איל הברזל", שהתקיים בקיץ 1972, הייתה שהמטכ"ל "קיבל התרעה קצרה ביותר על כוונת המצרים - לא חמישה-שישה ימים, כי אם 48 שעות בלבד". ברטוב, **דדו**, כרך א', עמ' 217.
26. אלוף טל, כפי מצוטט בדו"ח **אגרנט** (ב) כרך שני, עמ' 228, פיסקה 170. ראו גם את העדות של ראש אג"א, דו"ח ועדת אגרנט (ג) כרך ראשון, עמ' 95, פיסקה 2: שאלה: "האם תסכים שהמסקנה היא שלא היו מבחינה צה"לית נהלים למקרה של התגייסות במקרה של התקפת פתע?": תשובה: "מאחר [נכון]...".
27. **דו"ח ועדת אגרנט** (ב) כרך שני, עמ' 285, פיסקה 217.
28. קובר, **הכרעה**, עמ' 313-326.
29. חנוך ברטוב, **דדו**, כרך א', עמ' 258.
30. **דו"ח ועדת אגרנט** (ב), כרך שני, עמ' 196, פיסקה 146. בדיון במטכ"ל על הגנת רמת-הגולן, שהתקיים ב-26 באפריל 1973, טען הרמטכ"ל: "עלינו למנוע מהסורים להשיג כל הישג (מודגש במקור), גם מקומי וזמני... לאחר שלב קצר של הגנה עלינו לעבור במהירות להתקפה אל תוך שטח האויב על מנת להשיג את מטרות המלחמה: להרוס הן את הצבא והן את התשתית של האויב". מצוטט אצל שמעון נווה, עמ' 186 (ראו לעיל הערה מס' 16).
31. "חתול מדבר" נקרא לאחר מכן "אבירי לבי". היו עוד שתי תוכניות מוגבלות למתקפת-נגד, שנקראו "צפניה" ו"בן חיל". ראו ברטוב,
32. ברטוב, **שם**; **על שתי גדות הסואץ**, עמ' 44-45, 54. אורי מילשטיין, **מלחמת יום הכיפורים, פרוץ המלחמה, תל-אביב**, ירון גולן, 1992, עמ' 61; **דו"ח ועדת אגרנט** (ב), כרך שני, עמ' 186-196; Gooch and Cohen, **Military Misfortunes**, pp. 102-105.
33. על שורשיה של תוכנית "שובך יונים" ועל הוויכוח בעניינה ראו: זאב איתן, "שובך יונים - תכנון ויישום תחת מבחן האש", **מערכות** 276-277, אוקטובר-נובמבר 1980, עמ' 38-46.
34. או לפי גרסה אחרת ארבעה, כאשר בפיקוד דרום נוצר הבדל בין "שובך יונים גדול" ל"שובך יונים קטן". ראו **דו"ח ועדת אגרנט** (ב), כרך שני, עמ' 194-195, פיסקה 144.
35. ברטוב, **דדו**, עמ' 250, Gooch and Cohen, **Military Misfortunes**, pp. 119-120.
36. משה דיין, **אבני דרך, אוטוביוגרפיה**, ירושלים, עידנים, 1976, עמ' 570. מאוחר יותר הוא אמר: "כוחות האויב הסתערו ביום הכיפורים ביעילות גדולה הרבה יותר ממה ששיערו בעת התכנון".
37. באפריל 1973 היה אלעזר בטוח שביחס לרמת-הגולן "לפני שנגייס מילואים, כל שעלינו לעשות הוא לפרוס... לא פחות ממאה טנקים; אם נצליח לעשות זאת, מול כמות כזאת של טנקים הם לא יוכלו לעשות דבר. כאשר נעמוד מול בעיה מבצעית, כל שעלינו לעשות הוא לרכז כמות מינימלית של טנקים". הדו"ח של ועדת נבו, **ההגנה על רמת הגולן, דוקטרינה ותפיסה**, צה"ל, 1974, מצוטט אצל שמעון נווה, עמ' 185-186 (ראו לעיל הערה מס' 16).
38. **דו"ח ועדת אגרנט** (ב), כרך שני, עמ' 270.
39. על-פי אורי בר-יוסף טען הרמטכ"ל שלושה חודשים לאחר המלחמה, שאילו היה מגיע אליו המידע הקריטי על משמעות הפינוי הסובייטי בבוקר יום שישי (בעוד מידע זה כבר היה קיים לפנות בוקר), היה מגייס את המילואים בו ביום בהתאם לסמכות שניתנה לו ולשר הביטחון על-ידי הממשלה. אורי בר-יוסף, "הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה", (ראו לעיל הערה מס' 1), עמ' 25. זעירא הגן על עצמו בפירוט (ולעיתים באופן נרגש). ראו: אלי זעירא, **מלחמת יום כיפור** (ראו לעיל, הערה מס' 1). לזעירא יש שני טיעונים ברמה האישית: ראשית, הוא סיפק יותר התרעות מכפי שטענה ועדת אגרנט; שנית, האחריות הסופית להערכת ההתרעות לא הייתה שלו, אלא של שר הביטחון, משה דיין.
40. **דו"ח ועדת אגרנט** (ב), כרך שני, עמ' 197, פיסקה 147.
41. ההתקפה החלה בשעה 1400 ולא בזמן השקיעה (1800), כפי שצפו דו"חות המודיעין המעודכנים ביותר.
42. בגלל נקודה זו היה סגן הרמטכ"ל, אלוף טל, נחוש בדרישתו לעבות את מספר היחידות הסדירות בסיני. "זה לא מוגזם לדרוש שלוש חטיבות משוריניות בסיני לצורך הגנה, כי אני מאמין, שאם האויב הוא זה שיפתח ראשון באופנסיבה, הכוחות הסדירים בסיני צריכים להיות מסוגלים להכריע, וזה לא יכול להיות בנוי על תגבורת של כוחות ממרכז הארץ". אלוף טל בקד"מ אג"ם, 19 במאי 1972, מצוטט בדו"ח **אגרנט** (ב), כרך שני, עמ' 230, פיסקה 171.
43. יעקב חסדאי, "מלחמת יום הכיפורים - הפתעה? ניצחון?" **מערכות**, 275, אוגוסט 1980, עמ' 8-9. ראו גם את הסיכום הביקורתי אצל צבי לניר, **הפתעה בסיסית, מודיעין במשבר**, תל-אביב, הקיבוץ המאוחד, 1983, עמ' 30. בניגוד לוועדת אגרנט, לניר טוען שב-1973 (שלא כמו ב-1967) "התפיסה האסטרטגית

- של צה"ל שוב לא הייתה מותנית בצורה מכרעת בהגדרת פרק זמן מינימלי להתרעה".
44. ניתוח של לחצים דומים, שהופעלו במשך תקופת ההמתנה, שקדמה למלחמת ששת הימים, מצוי אצל שלמה נקדימון, **לקראת שעת האפט, הזרמה שקדמה למלחמת ששת הימים**, תל-אביב, רמדור, 1968.
45. לכן תמיד הקפידה ישראל לוודא שתרגילים, האמורים לבחון גיוס כללי של כוחות המילואים, לא יובנו שלא כהלכה על-ידי הצד שכנגד. תיאור של מקרה, שבו צעדי הזהירות לא היו מספיקים (וכתוצאה מכך איבדו שני חברים במטה הכללי את משרותיהם ב-1959) מצוי אצל יצחק רבין, **פנקס שירות**, תל-אביב, ספריית מעריב, 1979, כרך א', עמ' 100.
46. Mark Trachtenberg, "The Meaning of Mobilization in 1914", *International Security*, 15 (1990), pp. 150-203.
47. חלק מפרוטוקול פגישה ב-9 במאי, המצוטט ב**דו"ח ועדת אגרנט** (ב), כרך שני, עמ' 278, פיסקה 1212(1); הרמטכ"ל חזר על דבריו אלה גם ב-5 באוקטובר: **שם**, עמ' 279, פיסקה 1212(5).
48. זעירא, **מלחמת יום כיפור**, עמ' 156. השוו עם מה שכותב דיין **באבני דרך**, עמ' 574.
49. על-פי השמועה, לא היה דוד אלעזר המועמד המועדף על דיין, כאשר התפתחה משרת הרמטכ"ל ב-1972. באופן אישי היה דיין מעדיף את ישעיהו גביש, שהיה אז אלוף פיקוד הדרום, אך הוא ויתר לגולדה מאיר, שהייתה נתונה לחץ מצד אחדות-העבודה, השותפה בקואליציה, למנות את אלעזר. **הארץ**, 6 מאי 1998, עמ' 8.
50. על הרקע לכך, ראו: Yoram Peri, **Between Battles and Ballots: The Israeli Military in Politics** (Cambridge: CUP, 1983); Yehuda Ben-Meir, **Civil-Military Relations in Israel** (New York: Columbia Univ. Press, 1995).
51. **דו"ח ועדת אגרנט** (ב), כרך ראשון, עמ' 33, פיסקה 29.
52. **דו"ח ועדת אגרנט** (א), עמ' 11, פיסקה 15.
53. השוו: הרצוג, **מלחמת יום הדין**, עמ' 60.
54. גולדה מאיר מסכמת את הדין עם שר הביטחון והרמטכ"ל, 6 באוקטובר, 9.20 בבוקר. **דו"ח ועדת אגרנט** (ב), כרך ראשון, עמ' 43. באשר לגרסה המאוחרת שלה, ראו: גולדה מאיר, **חיי**, תל-אביב, מעריב, 1975, עמ' 308.
55. דיין באותה פגישה, **שם**. זה גם לב ההגנה של דיין בספרו **אבני דרך**, עמ' 576: "חששתי כי פעולות אלו עלולות להכביד על סיכויינו להביא את ארה"ב לידי תמיכה מלאה בנו. את הכוחות הדרושים לביצוע תוכניות ההתקפה נספיק לגייס כעבור שעות מספר...".
56. לניר, **הפתעה בסיסית**, עמ' 18.
57. הערות ביקורתיות על ההנחה הזאת ראו במאמרו (המאוד בלתי ביקורתי בדרך כלל) של דב תמרי, הנזכר בהערה 2 לעיל.
58. הרצוג, **מלחמת יום הדין**, עמ' 225; אריאל שרון, **שם**, עמ' 235 (ראו הערה 23 לעיל).
59. ההחלטה להגדיל את שיעור חיילי הקבע בחיל האוויר התקבלה כבר ב-1957. ראו זאב צחור, "הכול תלוי בחיל האוויר – פרשת
- רותם, פברואר 1960", מתוך זאב לכיש ואמיתי מאיר (עורכים), **עשור לא שקט, פרקים בתולדות חיל האוויר 1956-1967**, ההוצאה לאור של משרד הביטחון, עמ' 247. אף ששיעור משמעותי מהטייסים, המהנדסים ופקחי הטיסה השתייך עדיין ב-1973 למערך המילואים, הרי מספריהם היו כה קטנים, שגיוסם יכול היה להתבצע במהירות. ראו גם: עזר ויצמן, **לך שמיים לך ארץ**, תל-אביב, מעריב, 1975, עמ' 179, 185-186.
60. אלעזר לגולדה מאיר, 9 במאי 1973, מצוטט ב**דו"ח ועדת אגרנט** (ב), כרך שני, עמ' 278, פיסקה 1212(1).
61. אלעזר בדיון מטכ"ל, 22 ביולי 1973, מצוטט אצל אריה בראון, **משה דיין במלחמת יום הכיפורים**, תל אביב, עידנים, 1996, עמ' 32.
62. אלעזר בישיבת מטכ"ל ב-5 באוקטובר 1973, 12.30 בצהריים, מצוטט ב**דו"ח ועדת אגרנט** (ב), כרך שני, עמ' 283-284, פיסקה 214. על-פי הרצוג, **מלחמת יום הדין**, עמ' 59, בפגישה שקיים אלעזר עם עורכי העיתונים יומיים לפני כן הוא ענה בשלילה על השאלה, האם די יהיה בכוחות הצבא הסדיר בלבד כדי להתמודד עם התקפה של צבאות ערב. "לכל היותר", ענה אלעזר, "יוכלו [הכוחות הסדירים] יחד עם חיל האוויר למנוע התמוטטות, אם תבוא ההתקפה הערבית במפתיע".
63. על-פי מקור אחד, בין 30% ל-40% מכוחו של חיל האוויר, שהוקצה לסייע לכוחות היבשה, הופל באש ני"מ. Roy M. Braybrook, "Is It Goodbye to Ground Attack?" *Air International*, vol. 10 (5), May 1976, p. 245.
64. קורדסמן ווגנר, **שם**, עמ' 50. גרסה סיפורית, ולפיה נבע הפגם הזה מעודף ביטחון עצמי, ששרר בחיל האוויר כולו, ראו: אהוד יונאי, **עליונות אווירית, סיפורו של חיל האוויר**, ירושלים, כתר, 1993, עמ' 265-267.
65. קורדסמן ווגנר, **שם**, עמ' 94. גם הרצוג מציין את האופי המאולתר של גיחות חיל האוויר בימים הראשונים למלחמה. **מלחמת יום הדין**, עמ' 228-229.
66. Ya'akov Bar Siman-Tov, **The Israeli-Egyptian War of Attrition, 1969-1970** (New York: Columbia University Press, 1980), pp. 125-127.
67. **דו"ח ועדת אגרנט** (ב), כרך שני, עמ' 214, פיסקה 159. על התוכניות לחיסול הסוללות ני"מ – "אתגר" ו"דוגמן" – ראו: אהוד יונאי, **עליונות אווירית, סיפורו של חיל האוויר**, ירושלים, כתר, 1995, עמ' 234-235.
68. עוזר ראש מחלקת אוויר למבצעים בהצגת תכנוני חיל האוויר לשר הביטחון ב-22.5.73. מצוטט ב**דו"ח ועדת אגרנט** (ב), כרך שני, עמ' 215, פיסקה 159. ראו גם את הדו"ח (הבלתי כתוב) מהפגישה שבה השתתפו מפקד חיל האוויר, בנימין פלד, דיין ואלעזר, ב-13 במאי 1973. הדו"ח מובא בספרו של יונאי **עליונות אווירית**, עמ' 254-255.
69. הרצוג, **שם**, עמ' 227.
70. זעירא, **שם**, במיוחד עמ' 33-42, 66-67, 175.
71. ראו, למשל, ברטוב, **דדו**, עמ' 257, 265.
72. מספר זה יכול היה לעלות ל-28 מטוסים בתוך חצי שעה ול-52 מטוסים בתוך שעה. **דו"ח ועדת אגרנט** (ב), כרך שני, עמ' 214, פיסקה 159 (2).
73. על-פי רישום האירועים המובא ב**דו"ח ועדת אגרנט** (ב), כרך

Crossing of the Suez (San Francisco: American Mideast Research, 1980), pp. 285-286.

86. דו"ח ועדת אגרנט (ג) עמ' 74, 103.
87. עדותו של תא"ל תמרי, המצוטטת בדו"ח ועדת אגרנט (ג), עמ' 155.
88. "מכונת המלחמה... פשוטה למעשה. אך עלינו לתת דעתנו לכך, ששום חלק ממנה איננו מקשה אחת, שהכול מורכב מאנשים יחידים... ואפילו האיש החשוב פחות מכולם עלול לגרום לעיכוב או אפילו לתקלה".
- Carl von Clausewitz, *On War*, ed. and trans. Michael Howard and Peter Paret (Princeton: Princeton Univ. Press, 1976), p. 119. See: Kathleen L. Herbig, "Chance and Uncertainty in *On War*", in M.I. Handel, ed., *Clausewitz and Modern Strategy* (London: Frank Cass, 1986), pp. 95-116; and Allan Beyerchen, "Clausewitz, Nonlinearity and the Unpredictability of War", *International Security*, 17 (1993), pp. 59-90.
89. שני השיקולים הועלו בפגישה בין אלעזר, דיין וזעירא. זעירא, **מלחמת יום הכיפורים**, עמ' 141: "... הצרה היא שבחג הזה כל הארץ מתה". שר הביטחון: "זה לא מפריע". הרמטכ"ל: "רק בדבר אחד זה מפריע, מבחינה זו אם קורה משהו – אנחנו רוצים בשפה גלויה להתחיל לרכז כוחות או לתת התרעות". שר הביטחון: "לא להזיז כוחות, אלא אם ממש יתחיל הכבישים ריקים היום". הרמטכ"ל: "אבל אין לנו רדיו. התחלנו לחשוב, אולי לקבוע שגלי צה"ל יקראו פרקי תהילים כל שעתיים". שר הביטחון: "אז צריך להודיע עכשיו לכולם שצריך להאזין לגלי צה"ל. זה ייצור פאניקה גדולה. אם לא [יודיעו שצריך להאזין לגלי צה"ל] – מי ישמע פרקי תהילים: לא יפתחו רדיו".
90. עדותו של תא"ל ציפורי, דו"ח ועדת אגרנט (ג) כרך ראשון, עמ' 101.
91. עדותו של רמ"ט פיקוד צפון, תא"ל בראון, דו"ח ועדת אגרנט (ג), כרך ראשון, עמ' 109.
92. עדותו של סא"ל אלישיב מאוגדת ברן, דו"ח ועדת אגרנט (ג) כרך ראשון, עמ' 149.
93. ברטוב, **דדו**, כרך א' עמ' 202-204.
94. דו"ח ועדת אגרנט (ג) כרך ראשון, עמ' 84.
95. עדותו של אלי"מ ארנטל, דו"ח ועדת אגרנט (ג) כרך ראשון, עמ' 84.
96. עדותו של ראש אג"א, דו"ח ועדת אגרנט (ג) כרך ראשון, עמ' 90.
97. דו"ח ועדת אגרנט (ג) כרך ראשון, עמ' 79.
98. Dan Horowitz, "Strategic Limitations of a Nation in Arms", *Armed Forces & Society*, 13 (Winter 1987), pp. 277-294.

ראשון, עמ' 31. "הוא מתקשר עם מפקד חיל האוויר ומבקשו(!) להיות מוכן להתקפת מנע".

74. גם ב-1973 וגם לאחר מכן עוררה סוגיית ההתקפה המקדימה ויכוחים רבים. האפשרות הזאת הועלתה לראשונה על-ידי אלעזר בפגישתו עם משה דיין ב-6 באוקטובר בשעה 5.30 ונדונה בפירוט רב יותר במהלך פגישתם עם גולדה מאיר כעבור שעותיים. בשתי הפעמים נפסלה האפשרות מטעמים מדיניים. החלטה זו זכתה לביקורת חריפה מאוחר יותר, בין השאר מאת מי שכיהן מאוחר יותר כרמטכ"ל: רפאל איתן, רפול: **סיפורו של חייל**, תל-אביב, ספריית מעריב, 1985, עמ' 146. קיימת גם הערכה פחות נרגשת, המבוססת על ניתוח אופרטיבי, ולפיה התקפה מקדימה מצד חיל האוויר עשויה הייתה "להשפיע באופן משמעותי על אבדות מטוסים בהמשך, ויותר חשוב, על האפקטיביות המבצעית של 10,000 גיחות תקיפה קרקעיות שבוצעו על-ידי החיל במהלך המלחמה".
- Steven J. Rosen & Martin Indyk, "The Temptation to Pre-empt in a Fifth Arab-Israeli War" *Orbis* (Summer, 1976) p. 272.
- אולם הערכות מאוחרות יותר מנוסחות בנימה יותר ספקנית. ראו, למשל, את Gooch & Cohen עמ' 272: "התקפה מקדימה הייתה מביאה יתרון פסיכולוגי לכל היותר". היום קיימת הסכמה כללית, כי גם אילו הייתה בנמצא תוכנית מבצעית של חיל האוויר לתקוף את כוחות היבשה של האויב לפני פרוץ הקרבות – דבר שכשלעצמו מוטל בספק – הרי שאין כל ודאות שהתקפה כזאת הייתה מועילה. ראיון עם מפקד בסיס לשעבר בחיל האוויר, מארס 1998.
75. דו"ח ועדת אגרנט (ב), כרך שני, עמ' 217, פסקה 159 (14).
76. פלד בכנס ספ"כ ב-13.2.1974, מצוטט בדו"ח ועדת אגרנט (ב), כרך שני, עמ' 219, פסקה 159 (19). ראו גם יונאי, **עלינות אווירית**, עמ' 255-257. על הלחץ שהופעל על מפקד חיל האוויר לשנות את סדר העדיפויות שלו בימים הראשונים של המלחמה ראו: דיין, **אבני דרך**, עמ' 593 וכן עמ' 595-596.
77. שרון, **לוחם**, עמ' 290-291 (ראו הערה 23 לעיל).
78. לפחות מן הבחינה הזאת נשמעת גרסתו של דיין בספרו הרבה יותר מציאותית: "המעבר, תוך 24 שעות, משולחן הכתיבה או הטקטור והמחרטט אל הטנק ואל שדה הקרב חריף מדי. מלחמה איננה כבוי שריפה, שאפשר לדהור אליה ברכב צופר ולהתגבר עליה במחי יד". דיין, **אבני דרך**, עמ' 578.
79. עדותו של אלי"מ גבעון מאוגדת שרון, דו"ח ועדת אגרנט (ג) כרך ראשון, עמ' 173.
80. עדותו של סא"ל אלישיב מאוגדת ברן, דו"ח ועדת אגרנט (ג) כרך ראשון, עמ' 149.
81. שם.
82. עדותו של סא"ל חיים, דו"ח ועדת אגרנט (ג) כרך ראשון, עמ' 150.
83. דו"ח ועדת אגרנט (ג) כרך ראשון, עמ' 96.
84. דו"ח ועדת אגרנט (ג) כרך ראשון, עמ' 92. בדומה לכך עדותו של רס"ן עמי: "אנחנו לא קיבלנו משאיות – לא משאיות, לא זחל"מים, כלום. מה שמצאנו – לקחנו... לקחנו משאית זילי ישנה, העמסנו עליה את התחמושת הקלה, והיא רצה אחרינו". דו"ח ועדת אגרנט (ג) עמ' 176.
85. כל המשקיפים שמו לב לכך שהתקפות הנגד המשוריינות של ישראל נערכו זעיר פה זעיר שם. לדוגמא: Saad el Shazly, **The**

מלחמת הרמדאן

הכנות, מהלכים, לקחים

מוחמד חסנין הייכל

ולבסוף, כפי שכבר ציינתי, הייתה תחושה שזוהי ההזדמנות האחרונה של מצרים. יום אחד אמרתי לנשיא סאדאת: "חוששני שהרטאנט עומד להפוך למציאות ולכפות את עצמו עלינו לפני שנוכל אנו לכפות עצמנו עליו. הרטאנט יקבע תנאים לבעיית המזרח-התיכון במקום שבעיית המזרח-התיכון תקבע את תנאי הרטאנט". תשובת הנשיא הייתה ערמומית מאוד: "ייתכן שנוכל לתפוס בדיוק את קצה הזנב של הרטאנט".

מלחמה

תכנית מבצע "ברד" הייתה מצוינת אף-על-פי שההצלחות הראשונות לא נוצלו במרץ ובדמיון מספיקים. במשך חמישה ימים היה ניצחון הכוחות הערביים כמעט מלא, ואין די מלים לשבח את האנשים בכל הדרגות שאפשרו זאת. אחר-כך באו חמישה ימי רגיעה, שבסופה עברה היוזמה לידי ישראל. חמשת הימים האחרונים מתוך חמישה-עשר ימי הלחימה היו בידי הישראלים...

...בשבת (6 באוקטובר) בשעה שש בערב צלצל שגריר ברה"מ וביקש להיפגש עם הנשיא. בשעה שמונה הגיע. בפגישה זו נוצרה אי ההבנה לגבי אפשרות של הכרזת הפסקת אש, והיא לא הוכהרה אלא כעבור ימים אחדים. מקורה של אי הבנה זו היה בפגישה שנערכה בין הנשיא אסד לבין שגריר ברה"מ בדמשק. ימים מספר לפני פרוץ הקרבות זימן אליו הנשיא אסד את שגריר ברה"מ בדמשק, נורידין מוחידינוב והודיע לו, כי המצב בחזית הסורית קריטי בגלל איומים ישראלים. המתח עלה לדרגת רתיחה, והוא שבר אתה. השגריר שאל את עלולה לפרוץ מלחמה. השגריר שאל את הנשיא האם ממשלת ברה"מ יכולה לסייע.

לנשיא אסד היו, כמובן, מספר בקשות צבאיות, אולם משהוצגו, שאל השגריר האם ניתן לעשות משהו בתחום הפוליטי. "האם אתה רוצה שנפעל במועצת הביטחון?" שאל. על כך השיב כנראה הנשיא אסד, כי לא ייוק אם תועלה הצעה הקוראת להפסקת אש. ייתכן, שבתוך תוכו חשב שאם תפתח המלחמה לטובת סוריה, ההחלטה לא תשנה דבר ואם היא תפתח לטובת ישראל יהיה בה כדי להועיל. מוחידינוב שלח מידע זה למוסקבה והוא הועבר לקהיר. וינוגרדוב דיבר טלפונית עם ברונייב ואלה היו ההוראות שקיבל:

1. עליו לברך את הנשיא סאדאת בשם ברה"מ על הצליחה המוצלחת והמהירה של התעלה.
 2. עליו להודיע לנשיא סאדאת, שמאחר שהצליחה מובטחת, אין לסורים כל התנגדות לרעיון להציע הפסקת-אש. במשך כל היום התקיימו מגעים בין שתי המעצמות, וכרגיל בעוד הערבים עסוקים במצב הצבאי המידי הייתה ברה"מ מעונינת יותר במהלך הפוליטי הבא.
- הנשיא סאדאת נדהם כשקיבל מידע זה,

קצינים וחילים במדבר, באימונים ותימרור נים, וכביטוי של סאדאת, "אכלו חול". ואף על פי כן, לא נראה באופק סיום למצב זה. סימני מתח ניכרו בכל הרמות. כך אירע שסגן צעיר הוביל שיירה בת שבעה משוריניים אל לבה של קהיר, נכנס למסגד והחל לגנות את הממשלה. אח"כ התרחש האירוע שהביא להדחתו של הגנרל צאדק. חלק מן המגויסים לבשו מדים חמש ושש שנים. רבים מהם היו בוגרי אוניברסיטה וחשו, כי כל לימודיהם בוזבו לריק, וכי סכנה מאיימת על סיכוייהם לפתח קריירה בשירות המדינה. הצבא השתוקק להוכיח את עצמו, ובצדק. אחד הדברים המיוחדים ב-6 באוקטובר הייתה ההתנהגות המופתית שהתגלתה בכל הדרגות. המשמעת הייתה טובה ביותר והמורל גבוה ביותר.

ב-1973 הייתה כבר מצרים ללעג בעולם הערבי. אנו תבענו לעצמנו את תפקיד המנהיג והמגן של הערבים, אך לא יכולנו להנהיג את עמנו והתגלינו ככלתי מסוגלים להגן על אדמתנו. ביקשנו מאחרים להשיג תמש בנשק הנפט שלהם, אך לא גילינו כל סימן של שימוש בנשקנו שלנו. כל יום שחלף היה השפלה למצרים.

הגענו למצב שידידנו בחוץ, באפריקה, באסיה ואף בלונדון ובפריס היו ממש מיואשים. הם נתנו לנו את כל הסיוע הפוליטי שביקשנו ודבר לא אירע. אפיינית הייתה תגובתו של שר החוץ הצרפתי, ז'ורז' יום אחד הציג בפניו שגרירנו בפריס את חומרת המצב במזרח-התיכון ואמר, כי אם לא ייעשה דבר משהו יתפוצץ. "וכי מדוע לא?", אמר ז'ורז', "שיתפוצץ!"

אחד הגורמים החשובים שהשפיעו על הנשיא סאדאת היה עמדת ישראל. השחצנות הפומבית הרבה של המדינאים הישראליים התקרבה לשיאה ככל שהתקרבו הבחירות הכלליות, שנועדו ל-13 באוקטובר, 1973. מפלגות ומועמדים התנצחו ביניהם במשך האביב והקיץ בדבר תכניות לגבי השטחים הערביים הכבושים. המערך שינה את עמדתו לגבי סיפוח בעקבות לחץ שהופעל על-ידי הגנרל דייך. הסיפוח הוחל, או "יצירת עובדות", כפי שקראו לוה, נמצא בתנופה. דייך דיבר גלויות על תכניותיו החדשות בנמל ימית, ליד רפיח, שצריך היה לבודד אחת ולתמיד את מצרים מרצועת עזה. "כל מלה הנאמרת על ימית היא כסכין המכוונת אישית אלי ואל הכבוד העצמי שלי", אמר סאדאת.

מוחמד חסנין הייכל הוא עיתונאי וסופר מצרי, הנחשב לאחד מגדולי הפובליציסטים והפרשנים המדיניים בעולם כולו. במשך כל תקופת נשיאותו של נאצר היה הייכל ידידו ויועצו הקרוב ביותר של הנשיא ואף שימש כעורכו של העיתון הרשמי למחצה "אלאהראם". בתחילת שנת 1974 סולק הייכל מתפקידו זה על רקע התנגדותו לאוריינטציה הפרו-אמריקנית של הנשיא סאדאת, בעקבות מלחמת יום הכיפורים. הוא נשאר עקבי בדעתו הביקורתית כלפי מדיניות החוץ של הנשיא סאדאת בכלל וכלפי הסכם השלום עם ישראל בפרט.

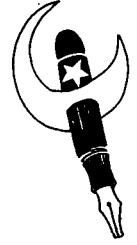
בספרו, "הדרך לרמדאן" מותח הייכל ביקורת על דרך ניהול המלחמה ובעיקר על כך שהפיקוד המצרי העליון (קרי סאדאת) לא השכיל לנצל את ההצלחה בשלביה הראשונים של המלחמה, ובעיקר לאחר כישלון התקפת הנגד הישראלי ב-8 באוקטובר.

לחצים לקראת המלחמה

בשנת 1973 הייתה כלכלת מצרים נתונה בלחצים בלתי נסבלים כמעט: הפיתוח התעשייתי, הסכר הגבוה ונטל המלחמה בתימן הפכו את המחצית הראשונה של שנות השישים לתקופה קשה במיוחד. ואז באה תבוסת 1967 והצורך לשקם את הצבא ולציידו כמעט מחדש. במשך חמש שנים, בין 68 ל-73 הוציאה מצרים 8-9 מיליארד דולר במסגרת המאמץ המלחמתי. לעם המצרי היה זה עשור של הקרבה וסגפנות שכדוג' מתן לא היה מוכן שום עם לשאת.

מאז 1967 היה האשראי שממנו נהנה המשטר מוטל על כף המאזניים. אפילו בתקופת נאצר נתגלו סימנים אחרים של מרידה, וואת למרות היוקרה הרבה שהניא המושך ליהנות ממנה. בעקבות מותו באה תקופה של הלם ומבוכה. אולם לאחר השפל של "שנת הכרעה" החלה תסיסה בקרב הנוער.

מאז 1967 היה הצבא במצב של גיוס מילואים כמעט מלא. שנה אחר שנה שחו

רים במרכז חצי האי. זו הייתה התקופה של מה שנקרא "עצירה אופרטיבית", שגרמה למחלוקת חריפה, שעדיין לא יושבה בין ראשי המערכת הפוליטית והצבאית של מצרים וסוריה.

הסורים סברו שיש להמשיך במתקפה עד שיגיעו הכוחות המצריים למעברים, ועד אז יגיעו החיילים הסורים לנהר הירדן ולכינרת, כשהם מוכנים לצל את ההצלחה כדי להתקדם לעבר נצרת. אז, ורק אז, תהיה הצדקה ל"עצירה אופרטיבית". הטענה המצרית הייתה שהוסכם, כי תהיה "עצירה אופרטיבית" לאחר חציית קו ברלב. דבר זה יתן שהות להתארגנות לקראת מתקפת-נגד צפויה של האויב. לאחר מכן ניתן יהיה להמשיך ולהתקדם אל המעברים. למעשה, עצירה אופרטיבית אינה מושג מוכר בתי-אוריות צבאיות. עצירה-יכולה להיות רק כאשר המטרה שלמענה תוכנן המכצע הושלמה.

ייתכן, שהסיטוט של תבוסות קודמות מגע מראשי המערכת לקבל החלטה העלולה להתפרש כסיכון. ביטחון הצבא עשוי היה לשקול לידים יותר מאשר ניצול הצלחה בלתי מובטחת. על כל פנים, בין ה-8 באוקטובר ל-10 בו הוחמצה הודמנות. אני מאמין, שלו הגיעו למעברים וכבשום, היה כל סיני משוחרר, על כל ההשלכות הפוליטיות הצפויות מניצחון כזה.

בחזית הסורית הלכו והתחזקו בינתיים מתקפות הנגד הישראליות ביבשה ובאוויר. הפיקוד הסורי פנה למצרים בבקשה לפעול במהירות כדי להקל מעליהם את הלחץ, שכן, ביום שני, 8 באוקטובר, צירף פיקוד הצפון של ישראל לקרב שתי חטיבות טנקים רעננות. בהיותו מתוסכל מן ההתנגדות העיקשת והבלתי-צפויה של החיילים הסורים בגזרה הדרומית ומשיעור האבדות שלו, הפך האויב את הלילה שבין 9 ל-10 באוקטובר לתופת, בעוד חיל-האוויר ממשיך להכות. דמשק וחומס הופצצו קשות כדי לפגוע במורל האזרחי וכדי לעורר פרובוקציה להפלת המשטר. קוניטרה הפכה לזירה של לחימה אכזרית, כששני הצדדים סובלים אבדות כבדות. לגבי הסורים נחשבה העיר כירה של מחוז סוריה לגבי הישראלים היה לה ערך כעמדה קרמית במסגרת תכנון ההגנה של אזור הגולן הכבוש.

ביום רביעי היו הכוחות הסוריים בסכנה חמורה. המתקפות הישראליות הגוברות גרמו אבדות כבדות והפיקוד הסורי נאלץ להכניס למערכה 500 טנקים, שהוצבו עד אז סביב דמשק ומצפון לה ככוח עתודה אסטרטגית. פנייה נוספת של המפקד העליון הסורי אל עמיתו במצרים כללה בקשה לבצע פעולת גמול נגד ישראל, כתגובה על הפצצת דמשק וחומס. למצרים היה קשה להסכים לכך, משום שהדבר עלול היה להסלים את המלחמה. אז פנו הסורים לעיראקים, ואלה החליטו, לאחר אישור

למברקו של הנשיא סאדאת. הנשיא הסורי הכחיש שביקש מברה"מ הפסקת-אש ואמר, כי נבוכ מלשונו של וינוגרדוב. הקרב מתקדם יפה ככל שהדבר נוגע לסוריה. הצבא הסורי גורם אבדות כבדות לאויב ושחרר כבר יותר ממחציתה של רמת הגולן. אבדותיו הן בהיקף סביר, וניתן למלא את החסר מן המילואים ללא עזרת עיראק. הוא אמר לנשיא סאדאת שבכל דבר בעל חשיבות, כמו הפסקת-אש, יש לדון רק לאחר ישהוסכם עליו בין בעלית-הברית.

כדרכי מדי יום, הלכתי בערב לפגוש את הנשיא בארמון טהרה ומצאתיו במצב רוח עליו ורגוע. עליתי עמו למעלה. הוא פשט את מדיו ולבש פיזימה וחלוק בטרם ישב ל"איפטאר", היא הארוחה המפסקת את הצום. לפני שהתחלנו לאכול צלצל הטלפון. היה זה השגריר הסובייטי שסיפר לו, כי הוא מקווה שבקרוב תצא לדרך רכבת אווירית של נשק. זכרתי שהנשיא אמר לויוגרדוב (באנגלית, וינוגרדוב מדבר אנגלית רהוטה): "כן, כן, נהדר! אמור לחבר ברזנייב, כי אני מודה לו ממעמקי לבי. אמור לברזנייב כי הנשק הסובייטי הוא שיצר את פלא הצליחה". כשסיים את השיחה שאלתי מהי, לדעתו, עמדתה האמיתית של רוסיה. הוא אמר, כי הוא חושב שלדעתם מתקדם המצב בכיוון רצוי מאוד והם חשים שזוהי להם ההזדמנות לזכות בחזרה בכל היוקרה שאיבדו במזרח-התיכון. "חושבני שלא יח-מיצו הודמנות זו", אמר.

נשארתי עם הנשיא עד שעה מאוחרת בלילה. הוא לא היה יכול להירדם ורצה לראות סרט. הוא הציע מערבון, וביקשני לצפות בו עמו, אך אני הייתי תשוש. הוא צחק ואמר: "בסדר, לך לישון". לאחר שעובתי את ביתו הצעתי למשרדי "אל-אהראם", לראות האם יש חרשות. משמתי שהנשיא ניקסון ביקש לכנס את מועצת הביטחון. התקשרתי לנשיא בשעה שצפה בסרט, כדי להודיע לו על-כך. הוא שאל האם פירוש הרבר שניקסון עומד לנקוט צעדים תקיפים נגד הערבים. "חושבני שלא", אמרתי, "משום שלו רצה לנהוג עמנו בתקיפות לא היה פונה למועצת הביטחון, שבה הוא צפוי לווטו של ברה"מ וסין שיכבלו לחלוטין את ידיו". נראה, כי הנשיא קיבל פירוש זה.

ביום שלישי, עם שקיעת החמה, רוכזו כל העמדות הדיפלומטיות שבגדה המזרחית של תעלת סואץ לשני ראשי-גשר בעומק של 10-12 ק"מ. היעד ההתחלתי של המערכה הושג. יהיה זה הוגן לומר שהצבא המצרי והעם המצרי נהנו משעתם היפה ביותר מאז סואץ, ב-1956.

אולם התמונה בארבעת הימים הבאים הייתה שונה לחלוטין. היו אלה ארבעה ימים, שבמהלכם אבד החף הראשוני של המתקפה. הכוחות המצריים בסיני הצליחו אמנם להדוף את המתקפות הישראליות, אך החמיצו את ההזדמנות לפרוץ לעבר המעב-

וכששאל את וינוגרדוב מאין הגיע, נענה - "ממוסקבה". הנשיא אמר, שהיה יכול להבין לו הועלתה הצעה להפסקת-אש בווינגטון, משום שהקרב מתפתח לטובת הערבים. הוא מחה ואמר שבשום פנים ואופן אינו יכול לחשוב על הפסקת-אש בשעה שחמש דיביזיות מתקדמות לעבר סיני והשריון נמצא בדרכו. "אנחנו רוצים שלום", אמר, "אך אי-אפשר לחשוב על שלום כל עוד לא עזב החייל הישראלי האחרון את סיני..."

במשך יום ראשון, 18 בחודש, שיחררה דיביזיית חי"ר את קנטרה המזרחית, ובכך מילא מפקד הדיביזיה הבטחה שנתן לנשיא סאדאת, שחרר במיוחד לגורל פעיר שבה שירת כסא"ל זמן קצר לפני המהפכה, ב-1950-1951. ביום הבא הגיעו ידיעות שסורים נכנסו לקוניטרה ונלחמים בפרברי העיר. בערבית "קנטרה" פרושה גשר ו"קוניטרה" גשר קטן. בשרר ששלח הנשיא סאדאת לנשיא אסד נאמר כך: "אלף מברוכ (ברכות) על קוניטרה וקנטרה...". השרר היה, אמנם, נשלח, אך מעולם לא התפרסם, משום שמאוחר יותר התברר שהידיעות על כניסת סורים לקוניטרה היו מוקדמות מדי.

למעשה, ב-17 בחודש התחזקו התקפות-הנגד של ישראל בחזית הסורית וגרמו למוצלחת שבשתי ההבקעות הסוריות העיקריות, זו שבדרום לעבר גשר בנות יעקב ואל-על, לאבד את תנופתה. הפיקוד הגבוה בישראל החליט כבר לרכז את עיקר מאמציו באוויר וביבשה בצפון, במטרה להוציא את סוריה מן המלחמה.

ביום ראשון התקיימה פגישה נוספת בין הנשיא סאדאת לשגריר הסובייטי. ככל הנראה, לא התייחס השגריר כרצינות כששוחחו בשבת על הפסקת-אש, אך עכשיו הודיע השגריר, שהסורים קיימו מגע עם מוסקבה בנוגע לאבדותיהם הכבדות בטני-קיס, ומוסקבה הציעה, שמאחר שיהיה איחור משמעותי במשלוח טנקים חדשים מאורסה (נמל ההטענה הרגיל) ללאדקיה, מוטב, כי יתקשרו עם העיראקים ויבקשו מהם טנקים. רוסיה תחדש את המלאי העיראקי מאוחר יותר. הוא אישר, שהשרר שקיבל מוחירינוב מהנשיא אסד, כענין אי-התנגדותו לרעיון של הפסקת-אש, אם יועלה, אכן מדויק. כשיצא וינוגרדוב ישב הנשיא סאדאת לכתוב שדר לנשיא אסד. בשרר נאמר כי הפסקת-אש כרגע תותיר את ישראל בעמדה חזקה יותר מוז שהייתה לה בתחילת הלחימה. הנשיא עמד על כך שטעות היא לחשוב שמטרת הלחימה הייתה להשיג טריטוריה. המטרה הייתה להקיז את דם האויב, וכדי לעשות זאת עלינו להיות מוכנים לספוג אבדות כבדות. "אינני יכול לקבל את השקפתך", אמר. "אני מציע לך לצרף לקרב את דיביזיית המילואים המשוריינת שלך, ובו בזמן להסיג, במידת הצורך, אחת מדיביזיות החי"ר מן החזית ולהציבה להגנת דמשק..."

...ביום שני הגיעה תשובת הנשיא אסד

עקרוני, כי אין למפציצים שלהם די זמן לבצע את הפעולה הררושה. בנסיבות אלה נוצר מתח מסוים בין ראשי הפיקוד בקהיר ובדמשק.

ביום שלישי 9 באוקטובר בלילה, בעודו מחכה בארמון טהרה לתוצאות קרב הטנקים הגדול המתוכנן, קיבל הנשיא סאדאת הודעה מיונגרדוב שביקש לראותו. הפגישה התקיימה במשרדו של הנשיא והוא יצא ממנה מתוח במידת מה. ככל הנראה, אמר וינגרדוב כי מצב העניינים בחזית הסורית הוא כבי רע. עד כה איבדו 600 טנקים. על הפרק עמדה ישיבה של מועצת הביטחון על-פי יזמה אמריקנית, והרוסים היו במבוכה: הם עדיין חשבו שהסורים מעוניינים בהפסקת-אש, אך ידעו שלא כן המצרים. אם תועלה הצעה להפסקת-אש מה יעשו? יהיה זה מזורזן להטיל וטו והן להימנע.

הנשיא סאדאת הפציר בשגריר להפסיק לספר על כוונות הסורים. הוא אמר שקיבל שדר מחאפט' אסד בעצמו והוא יודע בדיוק מהי עמדתו. מה שבאמת הדאיג את הנשיא היה הרכבת האווירית. האמריקנים עשו ככל יכולתם כדי לספק את הנשק שביקשה ישראל. מה עומדים הרוסים לעשות? אם הם מבקשים לסגת מהבטחותיהם, יהי כן. סאדאת יודה להם ולא יתלונן, משום שיום אחד עוד תצא האמת לאור.

וינגרדוב עמד על כך, כי אין הוא מנסה להפעיל על מצרים לחץ לגבי הפסקת-אש. על כך השיב הנשיא סאדאת שהוא מבקש לחקור את התנהגותו של השגריר הסובייטי בדמשק. "אני רוצה חקירה רשמית", אמר. "ואני רוצה שיספרו לי את התוצאות". אז נרגע וחזר והבטיח לשגריר שהניצחונות הערביים יקדמו במידה רבה את שמעו של הנשק הרוסי ואת מעמדה של ברה"מ במזרח-התיכון.

מיד לאחר מכן הלכתי בעצמי אל ארמון טהרה. הייתה זו שעת ה"איפטאר", הארוחה לסיום הצום. ברגע שהנשיא נכנס יכולתי להבחין כי משהו הרגיוז, אך הוא לא הזכיר את הפגישה עם וינגרדוב. הוא הראה לי טיוטת נאום לאומה שהוא מתכוון להשמיע ברדיו ובטלביזיה, דבר שהיה להוט לעשותו מאז פרצו מעשי האיבה, אך נדחה עד כי נהיה בטוחים יותר כיצד מתקדמת המלחמה. הטיוטא, שנתן לי לקרוא בקול, לא התאימה. היא התחילה כך: "אני שמח להיות כאן עם כולכם בשעה היסטורית ומלאת תהילה כזאת..." הנשיא קטע: "איזו תהילה? החזית הסורית נמצאת תחת לחץ כבד מאוד. המצב שם נורא". הוא פסע אנה ואנה. "יהיה עלינו לשנות זאת", אמר. "נלך לעם ונאמר לו שנלחם ולו גם לבד. אני יכול לדבר אליהם כפי שדיבר צ'רצ'יל אל הבריטים ב-1940". הוא טלפן לגנרל אחמד איסמאעילי וביקשו לסור אליו.

יצאתי לפגוש את אחמד איסמאעילי, בהשאירי את הנשיא סאדאת מכתוב שדר אל חאפט' אסד...

איסמאעיל דיבר על התפקיד שממלאים העיראקים. ממשלת עיראק שלחה כנראה משלחת מיוחדת למוסקבה עם בקשה אל פודגורני להתערב ולבקש מן השאה האיראני להרפות מן הלחץ על הגבול המזרחי של עיראק, כדי שהכוחות העיראקיים יוכלו לסייע לסוריה. פודגורני הבטיח שיעשה כך, ואז הביע הפתעה על כך שמדינות ערב אינן מזרזות להגיש סיוע למצרים ולסוריה. "מדוע אינם תורמים למערכה את כל מה שבידיהם?" שאל פודגורני. "לשם מה קיבלו מאתנו עיראק ואלג'יריה את כל הנשק הזה? האם עיראק מתכוונת לצאת למלחמה נגד כווית, או, שמה, מתכוונת אלג'יריה להלחם במרוקו?" פודגורני המשיך והשמיע אותה אזהרה שהשמיע וינגרדוב בקהיר: ברגע שתשיג ישראל ניצחון בחזית הסורית היא תרכז את כל מאמציה נגד מצרים.

נחרדתי כשגיליתי מהו המצב לאשורו. לכן התקשרתי אל וינגרדוב וקבעתי להיפגש עמו מאוחר יותר באותו ערב בביתו...

הוא התחיל לספר לי על הפגישה הסוערת שהייתה לו עם הנשיא. הוא אמר שדיבר בטלפון עם ברז'נייב וגרצ'קו ושניהם סבורים, כי ישראל משתדלת להכות קשות את סוריה כדי להוציאה אל מחוץ למלחמה ולרכו אחר-כך את כוחותיה נגד מצרים. "הייתי כל היום בישיבה כמעט רצופה עם הנספחים הצבאיים שלנו", אמר. "אם לומר לך את האמת, התפתחות העניינים אינה לרוחם. מדוע לא ניצלת את הישגך והתחלת לרחוף לעבר המעברים? זהו לא רק הדבר ההגיוני שצבאך היה צריך לעשות, אלא הדבר גם יקל את הלחץ על הסורים". הוא הדגיש שפרק הזמן שבו יכלו הערבים להשיג תוצאות היה מוגבל. הזמן שהותר ללחימה היה מוגבל, והערבים היו צריכים להתכונן לשלב הבא – הפוליטי. הוא סיפר שאחת השאלות ששאל אותו היום ברז'נייב בטלפון הייתה מהם גבולות המטרות המוגבלות שלהם? (הנשיא סאדאת עדיין הבטיח לרוסים שזוהי מלחמה בעלת מטרות מוגבלות בלבד). הוא הבטיח לי שאין מקום לחשש שהביע הנשיא סאדאת, כאילו ברה"מ מתמהמהת מתוך פחד. נהפוך הוא: הרכבת האווירית למצרים ולסוריה כבר יצאה לדרך. הזכרתי לוינגרדוב שמן היום הראשון למלחמה הרשו האמריקנים ליש-ראל לקחת במטוסייה מארה"ב כל נשק וציוד שרצתה. כל טיסות "אל-על" נדחו והמטו-אמריקני וינגרדוב אמר, שקשה יהיה לקיים רכבת אווירית רוסית כאשר ממשלה ערבית אחת מבקשת הפסקת-אש והשנייה מתנגדת לכך. "אנחנו מוכנים לעשות הכול. עלינו רק לדעת בדיוק מה מבקשים מאתנו", אמר וינגרדוב.

השגריר סיפר לי כי הוא ויועציו הצבאיים מודאגים מאוד מן המצב הצבאי. הם חשים שהריכוז של כוחות מצריים בחזית המזרחית חושף אותם במידה ניכרת לסכנה. "אם

יפתחו הישראלים בהפצצות שטח, עלולות אבדותיכם להיות חמורות יותר מכל מה שספגתם ב-1967", אמר. השתדלתי להאזין בנימוס, משום שהיה ברור שבאותו אחר הצהרים דיבר אתו הנשיא קשות. ככל הנראה, הדבר האחרון שביקש מן הנשיא היה לצאת מן המלחמה בצורה פוליטית, שכן הרוסים חושבים תמיד מראש על השלב הבא. על כך בוודאי נעץ בו הנשיא מבט ואמר: "אתה מדבר עכשיו עם המפקד העליון של הכוחות המזוינים. את הבקשה הפוליטית שלך לא שמעתי. אם אתה רוצה לדבר על המצב הפוליטי לך דבר עם ד"ר פוז'4. וינגרדוב ביקש לשמוע את דעתו. אמרתי לו שהוא צריך לפגוש את ד"ר פוז', כפי שהציע הנשיא, וכך עשה למחרת.

חזרתי מביתו של השגריר הסובייטי מודאג. שעות אחרות קודם לכן, כשרנתי במצב עם שניים מן המומחים הצבאיים שלנו, הם הבטיחו לי שהמצב הצבאי "אידיאלי". לדבריהם מרכזים הישראלים את השריון שלהם בשטח שבין המעברים והתעלה, דבר הנותן להם שטח תמרון מוגבל בלבד ולנו אפשרות להכותם מכה קשה. למעשה, היה זה רק באותו יום שלישי אחר הצהריים שתאל"ח חסן אבו סעדה, מפקד דיביזיית החי"ר השנייה, שהיה הראשון שיצר מגע בקנה מידה רחב עם הכוחות הישראלים והתגלה כאחד המפקדים הטובים ביותר של המלחמה, שבה את מפקד החטיבה המשורייתת 170, שהושמדה כליל.

הדברים ששמעתי מן הרוסי אישרו את דאגותי ביחס למעברים. תמיד חשבתי שאנחנו צריכים להתקיף ולהחזיק בהם. אם נשאיר את כוחותינו בשטח פתוח בין התעלה למעברים הם יחשפו למתקפה. צלצלתי לנשיא בארמון טהרה. נאמר לי שיצא לטיול עם בתו וארוסה במרכז קהיר, כדי לחוש את דופק העם. השארתי הודעה שיתקשר אלי. 01.30 בבוקר הוא עשה זאת. סיפרתי לו על פגישתי עם וינגרדוב ודיווחתי לו כיצד רואים את המצב השגריר ואנשי הסגל שלו. הנשיא אמר שאין הוא מקבל את דעתם: "כפי שאמרתי לחאפט' אסד, טריטוריה אינה חשובה, העיקר הוא להתיש את האויב. אינני רוצה לטעות ולדחוף קדימה מהר מדי, רק כדי לכבוש טריטוריה נוספת. עלינו להקיז את דם האויב". כשסוף סוף הלכתי לישון, התקשר תי להרדם, משום שבמוחי התרוצצו הלוך ושוב התפיסות המנוגדות כיצד לנהל את הקרב.

השכם בבוקרו של יום המחרת התקשרתי לגנרל אחמד איסמאעילי וסיפרתי לו שהרוסיים סבורים כי עלינו לצאת לכבוש את המעברים. "אתה יודע", אמר, "זאת הייתה כוונתי. אבל לאור המצב המחמיר בחזית הסורית עלינו לעדכן את תכניתנו. אם האויב יפנה וירכז את כל מתקפותיו עלינו, אנו חייבים להימנע בכל מחיר מהתפרסות מסוכנת".

1. צריכה להיות הפסקת-אש ולאחריה נסיגה של כל הכוחות הישראליים אל מעבר לקווי 5 ביוני, 1967 תוך פרק זמן מוגדר ובפיקוח האו"ם.

2. חופש השיט במקצת טיראן צריך להיות מובטח על-ידי נוכחות האו"ם בשארם אש-שיח.

3. בעקבות נסיגה מלאה של כוחות ישראל, כפי שצוין בסעיף 1 יושם קץ למצב המלחמה עם ישראל.

4. בעקבות נסיגת חיילי ישראל מרצועת עזה יושם האזור תחת פיקוח האו"ם תוך מתן הזדמנות לתושביו להפעיל את הזכות להגדרה עצמית ולקבוע את עתידם.

5. תוך פרק זמן מוגדר לאחר סיום מצב המלחמה תכנס וועידת שלום בחסות האו"ם, שבה ישתתפו כל הצדדים המעוניינים, כולל הפלסטינים וכל חברות מועצת הביטחון. הוועידה תדון בכל השאלות הקשורות בריבונות, בביטחון ובחופש שיט.

ביום ששי בלילה, 12 באוקטובר, יום לאחר הפגישה העליזה בארמון טהרה, ביקש השגריר הבריטי בקהיר, סיר פיליפ ארמס להיפגש עם הנשיא. הוא התקבל זמן קצר לאחר חצות ומסר שדר מהית, המבקש ממצרים להסכים להפסקת אש בעמדות הנוכחיות והמציין, כי זהו ויתור שהישראליים כבר נאלצו להסכים לו. למחרת נדון השרד של הית והייתה הסכמה כללית שמצרים איננה יכולה להסכים להפסקת-אש ברגע של התקרמות, במיוחד כאשר ליום הבא תוכננה אופנסיה גדולה בחזית הסורית. איסמאעיל פהמי אמר לשגריר הבריטי שאיננו יכולים להסכים להפסקת-אש אלא אם כן יעשו הישראלים מחווה חיובי להוכיח שהם מתחילים לפנות את השטחים שנכבשו ב-1967. רווח לו על חמש הנקודות שנמסרו לקסינג'ר.

העצירה האופרטיבית נמשכה בימים 10-13 באוקטובר, והסתיימה בערבו של ה-13 בחודש, שאותו ניתן לראות כשלב הראשון בקרב שבו זכתה מצרים לניצחון מזהיר. ה-14 בחודש נועד להיות היום בו יופעל השריון המצרי בהתקרמותו אל המעברים.

הדעות בקרב קציני המטה הכללי ובדרגים נמוכים יותר כעניין המתקפה היו חלוקות. אחדים חשו שלמרות שהרגע האידיאלי הוחמץ, עדיין יש סיכוי טוב להתקדם. ואם יעשה מאמץ מרובו ניתן יהיה להרביק את הזמן האבוד. אחרים סברו שמאוחר מדי לעשות זאת, ומוטב להתרכז בעמדות הגנה בגדה המזרחית של התעלה.

הכוחות הישראליים, שבמשך 48 השעות הראשונות איבדו את שיווי המשקל באופן קיצוני, התאוששו. כעת היו אלה המצרים שחשו אי ביטחון, בעוד המצב בחזית הסורית מעורר דאגה חמורה. ב-13 לחודש נתקבל שדר מדרמשק שקרא למצרים להסיט את הלחץ של ישראל, היה זה שדר חד משמעי ביותר.

מקבל תגבורת, כולל מעט מעיראק, והוא אמר לברה"מ שאם יש נשק המיועד למצרים וניתן לעשות בו שימוש בסוריה, צריך למסור אותו שם. באמצעות שליח מיוחד, עמר ח'מאש, לשעבר הרמטכ"ל הירדני, הוא קיבל שדר מהמלך חוסיין האומר, כי המלך מתנגד לפתיחת הגבול הירדני, משום שארצו חסרה הגנה אווירית. הוא מעריך לשלוח חיילים מצבאו לסייע בחזית הסורית. הגנרל איסמאעיל נכנס לחדר עליו. הוא קיבל שדר שהסורים בולמים בהצלחה מתקפה ישראלית. "ידעתי שאלו ידיעות טובות מיד כשראיתי את הבעת פניך", אמר הנשיא. ברגע זה צלצל הטלפון. היה זה הנשיא בומדיין מאלג'יריה. הוא הזכיר את נאומו של דוד אלעזר מיום שני, שבו אמר: "נכה אותם, נשבור להם את העצמות." נרמה לי, אמר בומדיין, שכאשר הם מתחילים לדבר כך הם מתחילים לאבד את העצבים. ידיעה טובה אחרת שהגיעה הייתה ששיח' זאיד מאב-דבי, שהיה אז בלונדון, העביר לזכות מצרים 100 מיליון דולר.

הנשיא היה במצב רוח טוב. הוא התכוון להתפלל במסגד קטן שבו התפלל כשהיה בן ארבע בלבד, כשבא לקהיר בפעם הראשונה עם אביו...

...האוויריה בארמון טהרה הייתה אופטימית, ונושא השיחות היה מה נעשה כשתיגמר המלחמה. אני, על כל פנים, חשתי שהיו שאלות רבות שררשו תשובה והייתי מודאג מן המצב הבינלאומי.

האמריקנים, כך נודע לי מאוחר יותר מקסינג'ר, סברו תחילה שתוך ארבעים ושמונה שעות מתחילת מעשי האיבה יהיו הישראלים בעמדה המאפשרת להם להשיב לכוחות המצריים כסיני מכה ניצחת. לכן סברו שאם יציעו הפסקת-אש ושיבה לקיום שלפני 6 באוקטובר יסייעו לנו. אם לא תהיה הפסקת-אש, ומצרים תספוג, כך העריכו, תבוסה צבאית מוחצת, צפויות היו שתי התפתחויות, שאף אחת מהן אינה לשיבוע רצונם: או שיצטרפו להתערב, כדי לרסן את ישראל, או שהמצרים יצטרפו לבקש מהרוי סים להצילם, ופירושו שהרוסים שוב יהיו נוכחים במצרים, ובעמדה חזקה בהרבה מאשר קודם לכן. ואז השתנתה התמונה.

האמריקנים תפסו שמצרים אינה בסכנה של תבוסה נוראית נוספת וכי למעשה ביצעו הכוחות המצריים פעולה מרשימה. קסינג'ר קיים מגע עם חאפטי איסמאעיל עוד בטרם נהיה מזכיר המדינה, באמצעות רשתות המודיעין האמריקנית והמצרית. וכך, ביום שלישי, 9 באוקטובר, שלח שדר לחאפטי איסמאעיל באותו צינור שבו שלח שדר לזיאט בושנינגטון: "בסדר, הבהרת את עמדתך, אולם לאן נמשך מכאן? איננו יכולים לצפות לכך שהמצב הנוכחי יימשך זמן רב, ולכשישתנה, יהיה זה לרעתכם". למחרת שלח לו חאפטי איסמאעיל תשובה שהוכתבה, למעשה, ע"י סאדאת. חמישה סעיפים היו בתשובה:

ביום חמישי, 11 באוקטובר הסורים לבנו ונחלשו בגזרה הצפונית והמתקפות הישראליות גברו ונתעצמו והעמיקו לאורך ציר קונייטרה-דרמשק. אולם בשלב זה היה נראה שהעיראקים עשויים להצטרף. הנשיא סאדאת קיבל שדר מהנשיא בכר האומר, כי מזה יומיים הוא מנסה לשווא ליצור קשר עם קהיר כדי להבטיח לנשיא סאדאת שעיראק תסייע לסוריה בכך שתעמיד לרשות הנשיא אסד ארבע טייסות. גם בסיסי האוויר הקדמיים בעיראק עמדו לרשות חילות האוויר של סוריה וירדן.

באותו יום שלח יאסר ערפאת מברק לנשיא סאדאת, האומר, כי הוועד הפועל של אנש"ף מנסה בכל האמצעים להעביר יחידות פדאיון לאזור בקעת הירדן. דבר זה היה, למעשה, פותח חזית שלישית. אבו איאד טלפן לנשיא ודיווח לו שיאסר ערפאת אמר לו שזה 24 שעות מחכים אלף פדאיון בגבול בצפייה להיתר מצד שלטונות ירדן להיכנס לבקעת הירדן בדרום ישראל. הבקשה נדחתה והנשיא סאדאת נתבקש להשתרל אצל המלך חוסיין. הנשיא פקפק אם הוא יכול לעשות משהו. הוא חשד שהמלך חוסיין יצטרף למלחמה, כנראה רק לאחר שיהיה בטוח לחלוטין שישראל הוחלשה עד כדי כך שהגיעה למצב שבו לא תטרוד אותו במידה רבה.

היו עדיין מעט חילוקי דעות עם קדיאפי. הנשיא סאדאת כעס על קדיאפי משום שאמר בפומבי שאין הוא מסכים לתכנית הכוללת של המתקפה. כעת הגיע מברק מקדיאפי שקידם אך במעט את העניינים: "ברכותי. אני שולח לך את כל הטילים נגד מטוסים שברשותנו. גם את חיל המצב של טוברוק. חטיבה משורינית קיבלה פקודה לנוע מיד לעבר קהיר. הנפט שלנו עומד לרשותכם. ראו בו נפט שלכם. אנו משגרים ציוד ותרופות ככל יכולתנו. שווקים ובתי מסחר רוקנו מתוכנם. אני שומע שאתה מרוגז על כמה דברים שאומרים כי אמרתם. מה שבאמת אמרתי היה: גם אם יתפתח הקרב נגדנו, חס וחלילה, יהיה זה כתוצאה מעליונותו של האויב ומנשקו ולא כתוצאה מחולשות של חיילינו. די בכך שכעת החייל הישראלי בורח מן החייל המצרי. זהו לא רק ניצחון גדול למצרים אלא גם דבר בעל חשיבות עצומה מחוצה לה. (אינני יכול לתאר משהו אחר ברגע זה). אולם, אומר לך נשיא היקר, כי עמנו נעלב מעט משום שבשדורים מקהיר מתעלמים מתרומתו הפוליטית לקרב. בעוד תרומתו של פיצל זוכה לשבחים, אין כל אזכור של לוב. אני מצטער על כך, כבוד הנשיא, אבל כעת הרבר. החשוב ביותר הוא הרצון להילחם. יהי אלוהים עמך בשעה זו. קדיאפי".

ב-11 בחודש בשעות אחר-הצהריים חיכיתי לנשיא בארמון טהרה... נכנסתי למשרדו ומצאתיו עייף מאוד, פושט את מדי ולובש פיג'מת פסים אפורה. הוא אמר שהוא חושב שהמצב בחזית הסורית השתפר מעט. האזור

ב-14 בחודש נצטוו מפקדי הארמיות השנייה והשלישית להגביר את מתקפת ראשי הגשר מעל התעלה בעזרת החי"ר. במוכן מסוים היה בכך דמיון לקרב אחר, שהתקיים באוקטובר, כאשר גנרל מונטגומי רי, לאחר שגם הוא נזקק לתשעה ימים לשבירת הגנת האויב, הפעיל את השריון והחזיק את החי"ר מאחור, כדי לשמור על איוון אסטרטגי בוירת הקרבות. הוהירות של מונטגומי ביטאה, כנראה, את רצונו להימנע מן האסון שנפל בחלקו של ריצ'י, בדיוק כשם שזהירותו של הגנרל איסמאעיל שיקפה את הרהוריו על האסון של הפילד-מרשל עמר ב-1967.

הכוונה הייתה שהשריון של שתי הארמיות יות יחדור לעומק של 30 ק"מ עד למוצא המערבי של המעברים בסיני, תוך תפיסת דרך הרחוב שסלל הצבא הישראלי, וע"י כך ינטרל את חיילי המילואים של ישראל שהוצבו סביב הדרך. השריון צריך היה למנוע התקדמות של השריון הישראלי מאזורי העתודות לאזור הפעילות, וע"י כך, ליצור תנאים נוחים להתקדמות הסופית של הכוחות המצריים מזרחה. אולם מה שיכלה מצרים להשיג ב-7 באוקטובר לא היה עוד אפשרי ב-14 בו.

ברגע שהשריון המצרי פתח בתנועה, בשעות המוקדמות של יום ראשון, ועזב את אזור הכיסוי האווירי שלו, הוא הפך טרף קל למכות האוויר של ישראל. הנשק נ"ט והטילים הנישאים על-ידי מסוקים גרמו הרס רב לטנקים שלנו. מפקדים וצוותי טנקים רבים נלחמו והתקדמו באומץ לב כנגד מבחר של טילים נ"ט מתוצרת צרפת, שישראל החלה להשתמש בהם עתה בשדות הקרב. רוח הלחימה של החיילים הייתה כל הזמן גבוהה ביותר.

כמו מתקפת הנגד של ישראל ב-8 באוקטובר, נערכה גם המתקפה המצרית ב-14 בחודש בארבעה צירים ובאופן מקוטע ובלתי-מתואם. לחיזוק מתקפה זו התפרסו יחידות משתי דיביויות טנקים בגדה המערבית של התעלה כאשר העתודה המטבילית – לב לבה של הארמיה הראשונה – הובאה לסיני, צעד שהיו לו השלכות חמורות בשלב מאוחר יותר. ההסלמה של מתקפה זו נתפרשה על-ידי ממשלת ישראל וארה"ב כסימן לכך שהתנופה המצרית הסופית עומדת על הסף. רכבת האוויר לישראל המשיכה במלוא התנופה. טנקים ותותחים אמריקניים נשלחו הישר אל אזור הקרבות. בשלב זה ידעו האמריקנים והישראליים שהעתודה האסטרטגית של המצרים צורפה למלחמה. הדיביויה המשוריינת 21, שהייתה מאחורי הארמיה השנייה, חצתה את התעלה. כך עשתה גם הדיביויה המשוריינת 4, שהייתה מאחורי הארמיה השלישית.

בחזית הסורית, שהמצב בה היה אחת הסיבות לרעיון הנפל של המתקפה המצרית,

החלו מתגלים, למרבה האירוניה, סימני השתפרות. במשך הלילה שבין 12 ל-13 באוקטובר התכוננה ישראל למכת המחץ נגד סוריה, שאותה הבטיח רב-אלוף אלעזר. כל הכוחות האפשריים רוכזו וקיבלו פקודה מהרמטכ"ל, שהייתה דומה לפקודה "ציד טוב, גינטלמנים" שנתן מונטגומי לשריון שלו באל-עלמין. אולם הכוחות הסוריים התארגנו ונעזרו בחטיבת הטנקים 12 של עיראק, שנכנסה בדיוק בזמן לזירה ומיד הצטרפה לקרב באזור נווה. ההתקדמות הישראלית בדרום הואטה. עשרים טנקים וארבעה נגמשים הוצאו מכלל שימוש. למרבה המזל, בזכות הימים שבהם היה הפיקוד הערבי המשותף פעיל, השתתפה חטיבה 12 באימונים כאן, וקצינים וחיילים רבים הכירו את השטח שבו היו צריכים להילחם.

ב-13 באוקטובר נמשכה תנופת המתקפה הישראלית לעבר דמשק. שדות תעופה סוריים ובסיסי טילים ספגו הפצצות כבדות. אולם בדיוק ברגע הנכון הגיע עוד כוח רענן לעזרת היחידות הסוריות. זאת הייתה חטיבת הטנקים 40 של הצבא הירדני. חטיבה זו, שגם היא הכירה את שטח הקרבות, התפרשה במהירות לשמאלם של העיראקים. כעת נראה בפועל פיקוד ערבי משותף אמיתי: עיראקים, סורים וירדנים הלוחמים זה בצד זה. מרוקאים היו פעילים בחזית הזאת מן ההתחלה וגדוד ממוכן של ערב הסעודית צריך היה להצטרף ב-15 בחודש. סיוע זה איים על האגף הימני של תנופת המתקפה הישראלית לעבר דמשק. גם המתקפה של הצבא המצרי בסיני הצליחה למשוך יחידות של ישראל מן הקרב הסורי. על כל פנים, במהלך 17-18 באוקטובר גברו מכות האוויר של ישראל ובשעת בוקר מוקדמת ב-19 באוקטובר נעשה ניסיון נוסף לאורך הדרך לדמשק. ניסיון זה נהדף תוך השמדת 52 טנקים והרס או נזק ל-17 נגמשים.

דמשק ניצלה. האם באמת היה צבא ישראל נכנס וכובש את דמשק, לו נשארה הדרך פתוחה? זאת ניתן רק לנחש. זה יכול היה להיות, כמובן, ניצחון פוליטי דרמטי, אולם אז היה צורך במספר גדול של חיילים כדי לשלוט בעיר כה לאומנית שמספר תושביה 700,000. תגובות חריפות אפשריות בארצות ערב ותגובות דומות בארצות אחרות, במיוחד בברה"מ כלפי מצב כזה, היה בהן כדי לעורר היסוס בממשלת ישראל, גם אם כיבוש דמשק היה אחת ממטרותיה או באמת בהישג יד.

הנה כך נכשלה המתקפה המצרית ב-14 באוקטובר. שתי הארמיות מזרחית לתעלה, שנצטוו לתפוס עמדות הגנה, החזיקו מעמד בשטח שכבשו והתנגדו למתקפות האויב. בפיקוד העליון של מצרים סברו שמוטב עתה לחזור לתכנית האלטרנטיבית, שעל-פיה יש לתת לישראל להטיח ראשה בקיר האש שיציבו ראשי הגשר, ואחר כך להסתכן

בקרב נייד בתוך סיני, שבו תהיה בכל מקרה ידה של ישראל על העליונה.

מאו הקמת מדינת ישראל רווחה בה הגישה שההגנה הטובה ביותר היא לנהל את המלחמה על אדמת האויב. אחרי 1967 לא ניתנה עוד גישה זו ליישום אוטומטי בשטחים הכבושים, משום שאם יבחרו המצרים להילחם בסיני, תשמח ישראל לפגשם שם. אך ישראל הייתה נחושה בדעתה שאם תגלה סימנים של צבירת כוחות על-ידי המצרים בגדה המערבית של התעלה, היא תקדים מכה כדי להחניק ניסיון זה באבו. המתכננים המצריים לקחו בחשבון אפשרות כזאת, והוכנה תכנית לטיפול בהסתערות ישראלית על הגדה המערבית של התעלה: תכנית 200. דוורסואר היה אחד משלושת המקומות האפשריים לצליחה ישראלית, והוקצו חיילים לביצוע התכנית.

האלוף שרון, שבמשך שלוש השנים שער 1973 היה אלוף פיקוד הדרום, עיבד באופן סופי את התכנית הקשורות במכה המוקדמת אל מעבר לתעלה, ואימן חיילים לבצע זאת.

התכנית כללה חדירה אל מעבר לקווי ההגנה המצריים בנקודת המפגש בין שתי הארמיות וצליחה של התעלה באמצעות חיילים רבים וציוד לשיבוש אמצעי התקשרות המצריים ולהשמדת בסיסי טילים במידה שתספיק לפריצת ההגנה האווירית של מצרים ובצורה שתאפשר לחיל האוויר של ישראל להצטרף לקרב. ברגע שתובטח אחיזה בגדה המערבית, יתפלגו הכוחות הישראליים ליחידות קטנות שינועו במהירות על פני שטח רחב, ובכך ימלאו את התפקיד המסורתי של הצבא הישראלי שהוא: "להיות בכל מקום ובשום מקום".

מן הפיקוד הישראלי לא נדרשה חכמה יתרה כדי לדעת היכן נקודת המפגש בין שתי הארמיות המצריות. הדבר היה קבוע מאז 1969 בעמדות ההגנה שנקבעו לאורך התעלה ונשארו באותה נקודה כשעברה מצרים להתקפה. מיקום זה אומת ע"י מטוסי סיור מגביהי טוס של ארה"ב שבסיסיהם נמצאו ביוון וכן ע"י ישראל.

השטח מאחורי דוורסואר ופאיד מספק מסתור טוב לצבא פולש. זוהי אדמה פוריה, מלאת עצים ויש בה שפע חפירות שנבנו אחרי 1967 עבור הצבא המצרי. שדות התעופה של דוורסואר ופאיד, ומערבה להם, שדות התעופה בקברית ובקצר-פריד עלולים היו, לו נכבשו, לסייע במידה רבה להחשת ההסתערות הישראלית.

תכניתו של שרון, לו בוצעה בהצלחה, הייתה יכולה להעלות עד מאוד את המוראל הישראלי הירוד. יתרה מזאת, לו יכול היה חיל האוויר הישראלי להוציא מכלל שימוש את יתר בסיסי הטילים המצריים הייתה כל החזית נתונה להתקפה מן האוויר. במקרה כזה, קיוו הישראליים, תשתרר פניקה ושוב, כמו ב-1967, יפגו הכוחות המצריים עורף במנוסה בלתי מאורגנת מערבה.

התייעצות מפקדים מצריים: הגנרל עלי, הנשיא סאדאת והרמטכ"ל אלשאדלי

האלופים שרון וטל נקטו את דרכו של נפוליון, כפי שעשו גם קודמיהם דיין ודיין ב-1948: השולט בצמתים של שדות הקרב הוא השולט בשטח. שלושת הצמתים החשובים ביותר מערבית לתעלה הם: האחד – מרחית לאיסמאעיליה, השני – הידוע כצומת אחמד עת'מאן, מאחורי פאיד, והשלישי – הצומת החשוב של הק"מ ה-101 מערבה לסואץ. שלושתם תוכננו להיכבש ע"י כוחותיו של שרון. כשהיו הישראלים בטוחים שהעתודה האסטרטגית של מצרים צורפה לקרב קיבל לבסוף שרון היתר ליוזם מתקפה מעבר לתעלה. זו נפתחה ב-15 באוקטובר. באזור דוברי סואר-אבו-סולטאן הייתה באמת פרצה בלתי שמורה בין שתי הארמיות המצריות, והכוחות האמפיביים של ישראל, בחצותם את האגם המר במהירות, השיגו חיש מהר דריסת רגל בגדה המערבית. באופן מפליא היה עדיין מעוז אחד בקו בר-לב בנקודת הצליחה של שרון שלא הושמד או נעזב. דבר שסייע רבות לחיילים הישראלים הצולחים. בהתקדמותם צפונה בבוקרו של ה-16 באוקטובר הרחיבו החיילים האלה את המסדרון ועד שעות אחר הצהריים נמצאו מעבר לתעלה יחידות שלמות רבות. יחידות מצריות אחדות דיווחו, אמנם, מיד על המתרחש, אך התקשורת בין החזית למטכ"ל הייתה לקויה.

בעקבות לחץ של הרוסים, ולאור חילופי השרדים עם קיסנינג'ר והיתר, הגיע הנשיא סאדאת למסקנה שזה הזמן לפעול לקראת פתרון פוליטי. הוא הטיל ספק באפשרות שישראל תקבל את תכנית חמש הנקודות שהגיש לקיסנינג'ר. לפיכך, החליט לפנות למועצת העם ביום שלישי, 16 באוקטובר, ולנצל את ההזדמנות להציג תכנית שלום מקיפה יותר. הנאום נועד לאומה המצרית, ובאמצעות הרדיו והטלביזיה גם לעולם כולו.

בנאומו אמר הנשיא סאדאת כי מצרים תמשיך להילחם להשבת הארמה שנתפסה על-ידי ישראל ולהחזרת הזכויות הלגיטימיות של העם הפלסטיני. אך תהיה מוכנה להסכים להפסקת-אש בתנאי שישראל תיסוג מיד בפיקוח האו"ם מכל השטחים הכבושים אל הקווים שלפני 5 ביוני 1967. ברגע שתתבצע הנסיגה תהיה מצרים מוכנה להשתתף בוועידת שלום שיומן האו"ם, והנשיא יעשה ככל יכולתו כדי לשכנע את המנהיגים הערביים האחרים המעורבים בעניין ועוד נציגי העם הפלסטיני לקחת בה חלק. את אמר הנשיא כי מצרים רוצה להתחיל מיד בניקוי התעלה כדי שיהיה אפשר לפתוח אותה לשיט בינלאומי.

גולדה מאיר התכוננה לשאת נאום בכנסת בשעות הצהריים, כדיוק באותו זמן שהנשיא נאם בפני מועצת העם. זמן קצר לפני נאומו של סאדאת נודע כי ראש ממשלת ישראל דחתה את נאומו לשעה 16.00 כנראה, כדי שתוכל לשמוע מה יש לנשיא מצרים לומר

כל עוד אנו בעיצומו של הקרב, הייתי מעדיף לראות את ההצעות שאתה מתווה בפני מועצת העם לפני פירסומן. אינני רוצה לנהוג כדוגמת אחרים ולנקוט עמדה בעד או נגד הצעות אלה, אבל אני חש שלכל אחד מאתנו יש הזכות לדעת את הרעיונות והכוונות של זולתו לפני ששומעים אותם בשידור. אינני נהנה לכתוב מלים אלו, אבל אינני רוצה להסתיר ממך כל מחשבה או ריעה, משום שאנו קשורים זה בזה במלחמת חיים ומוות."

על כך השיב הנשיא סאדאת: "חאפט' אחי, ההצעות שהצגתי אתמול היו מבוססות על המדיניות שעליה הסכמנו ביחד. לא היה בהם משהו חדש המחייב התייעצות, מאחר שנגעו לנסיגה ישראלית ולזכויות העם הפלסטיני. מה שעורר אותי לשאת נאום כזה היה הידיעה שגולדה מאיר עומדת לנאום בפני הכנסת. כמו כן, אני משוכנע שעלינו לנהל את המלחמה הפוליטית והצבאית זו בצד זו. אני מאמין שאנחנו יכולים להתקדם וכי אין לנו כל מרחב תמרון במסגרת הנוסחה שהצעתי. אם יתעורר משהו חדש, אזי ברור כי אנחנו צריכים להיוועץ זה בזה. אני שמח שרגשותיך כלפי לא השתנו..."

כשעה 1700 באותו יום, יום שלישי, 16 באוקטובר, הגיע קוסיגין לקהיר ומיד נכנס להתייעצות עם הנשיא סאדאת. בשלב זה תמכו הרוסים בהפסקת-אש והיו במגע הדוק

ולהשיב על כך. בנאומו אמרה, בין היתר, כי כוחות ישראל נלחמים עתה מזרחית ומערבית לתעלה סואץ. ברגע שקיבלתי דיווח על נאומו של גולדה מאיר טלפנתי לנשיא, וזה אמר כי אין לו כל מידע העשוי לאמת את טענתה. הוא התקשר לאחמד איסמאעיל, שאמר כי נמסר לו על "שלושה טנקים ישראלים מסתננים" שהצליחו לצלוח את התעלה. כישלון כזה בתקשורת היה הטעות הגדולה ביותר שעשתה מצרים בכל המלחמה. עד שהכל תפסו מה מתרחש צלחה כבר חטיבה ישראלית מלאה את התעלה.

הנשיא העריך שהדברים על "שלושה טנקים מסתננים" אינם מסכמים, כנראה, את כל התמונה. צריך היה להיות לגולדה מאיר בסיס מוצק יותר כדי לומר מה שאמרה בכנסת. אך מן המידע שהיה בריו באותו זמן יכול היה הנשיא סאדאת רק להעלות חשדות שאנחנו נופלים קרבן למלחמה פסיכולוגית של ישראל. מעט מאוחר יותר דיברתי בטלפון עם הגנרל אחמד איסמאעיל והוא אמר, כי אין מה לדאוג: "זהו צעד פסיכולוגי. אנחנו עומדים הלילה לשרוף את האזור שבו הם נמצאים". אבל לאיש לא היה באותו זמן מידע מדויק על המצב.

לאחר נאומו של סאדאת בפני מועצת העם שלח הנשיא אסד שדר שביטא את המתחים הפוליטיים והצבאיים שהתחילו להתגלות בין שתי בעלות הברית. הוא כתב:

עם האמריקנים שהמליצו על הפסקת-אש מאז ה-10 בחודש. קוסיגין אמר שהמלחמה על היקף האברות שהסבה, מהווה סיכון. הדיונים נמשכו עד עזיבתו של קוסיגין למוסקבה ביום ששי, 19 באוקטובר.

ביום רביעי, 17 בחודש, נפגשה בווינגטון עם הנשיא ניקסון משלחת של שרי חוץ ערביים, שמרכיבתם שהו או בניו-יורק בעצרת הכללית של האו"ם. במשלחת – שלא כללה נציגים מן המדינות המערבות וישראל – היו שריח הנפט בה, כדברי מוחמד מסמודי, שר החוץ של תוניסיה, לא נפגע – השתתפו השרים של ערב הסעודית, כווית, מרוקו ואלג'יריה.

...שרי החוץ התקבלו ע"י קוסיגין שהביא את לפני הנשיא. לאחר הפגישה עם ניקסון הייתה להם שיחה נוספת עם קוסיגין, בהשתתפות סיקסו. ניקסון הסביר פנים. הוא אמר שלארה"ב יש מחויבות לסייע לישראל ודיבר ארוכות על הרכבת האווירית. הערבים התלוננו על כך שברגע שמצרים וסוריה החלו לגלות סימנים של ניצחון יצאה לדרך הרכבת האווירית מארה"ב. ניקסון אמר שארה"ב התחילה בכך רק אחרי שהרוסים התחילו ברכבת האווירית שלהם. "אני רוצה לאמר לכם שביטחון ישראל הוא דבר שאיננו יכולים להתפשר עליו", אמר. "איננו תומכים בהתפשטותה של ישראל, אך אנחנו רוצים שיהיו לה גבולות בטוחים".

השרים דנו עם שר החוץ קוסיגין בשאלת הפסקת-האש. שר החוץ של אלג'יריה, בוטפליקה אמר שלו הסכימו האלג'יריים או הוויאטנאמים להפסקת-אש לא היו מצליחים המגעים הפוליטיים שלהם. קוסיגין אמר שהמלחמה במזרח התיכון אינה מלחמת גרילה. ניתן להפסיקה ואם ייכשלו המגעים, יהיה אפשר להתחילה שוב. בוטפליקה שאל מה יקרה אם תפר ישראל את הפסקת-האש. עלי-כך השיב קוסיגין כי ישראל אינה יכולה להילחם לבר יותר מתשעה ימים. לאחר מכן תהיה תלויה לחלוטין בארה"ב, ואם תפר את הפסקת-האש, יכולה ארה"ב לעכב אספקה. מכאן עבר הדיון להחלטה 242. הן ניקסון והן קוסיגין אמרו שהם מוכנים לעשות כל מאמץ ליישומה, והשר שאל מדוע, בעצם, לא יושמה עד כה. קוסיגין השיב בכנות, שהסיבה הייתה עליונותה הצבאית המלאה של ישראל. החלש אינו מקיים מו"מ, אמר. הערבים היו חלשים. עכשיו הם חזקים. הערבים השיגו יותר מאשר מישוה, כולל הם עצמם, האמין כי ישיגו. קוסיגין נשאל האם אפשרי שישראל תיסוג לגבולות שלפני יוני 1967, או שתתחייב לעשות זאת. הוא השיב, כי הוא חושש שאין הוא יכול להבטיח דבר בעניין זה. חזרה לגבולות 1967 תעמיד את ישראל בפני אותן סכנות שעמדו בפניה לפני מלחמת יוני. שר החוץ של ערב הסעודית, עמר סקאף אמר שהערבים אינם יכולים להסכים לפירוז סיני. כך גם ישראל, אמר קוסיגין, משום שבכוונתה להישאר בסיני.

קוסיגין היה מאוד גלוי לב ביחס לזכויות הפלסטינים. משמעות הצעתכם היא הרס של ישראל או של ירדן, אמר. גם הוא הדגיש את נחישותו להימנע מכל עימות עם ברה"מ ואמר, כי לא תהיה כל התערבות ממשית של ארה"ב בלחימה, אלא אם כן ייפגע שטחה של ישראל עצמה.

הרושם היה שקוסיגין איננו ממחר לעשות משהו לגבי המזרח התיכון. הוא התכוון לנסוע לסיין תוך עשרה ימים. כשישוב, אמר, יבקש את התיקים ויתחיל לעבוד בדרכו שלו. לדבריו, אין רצון לשאת נאומים או לנודו בין בירות זרות. כאן נעץ מבט בסיקסו והוסיף: "עם כל הכבוד לסיקסו". בוטפליקה שאל האם יש לסיין עדיפות על פני המזרח התיכון, במיוחד כאשר מתנהלת שם מלחמה. קוסיגין אמר שסדר עדיפויות ניתן תמיד לתקן. סקאף הזכיר שכאשר נפגש עם קוסיגין ביחידות, אמר לו קוסיגין שמוטב לחכות שלושה-ארבעה שבועות עד שהצדדים הלוחמים יתישו את עצמם. רק אז ניתן יהיה למצוא הסדר כלשהו. לבסוף אמר קוסיגין שבנאומו של הנשיא סאדאת ב-16 בחודש היו מספר נקודות קונסטרוקטיביות, אם כי אין הוא מסכים עם כולן. "איננו מתיחסים אל הנשיא סאדאת כאל אויב", אמר...

...בשעות הערב של ה-19 באוקטובר כבר הקימה ישראל ראש גשר עצום בגדה המערבית של התעלה, שכלל ארבע חטיבות טנקים, חטיבה ממוכנת אחת וחטיבת צנחנים.

הנשיא סאדאת ראה את עצמת ההבקעה הישראלית מעבר לתעלה כנראה, ביום חמישי, 18 באוקטובר משום שבאותו יום יכול היה קוסיגין להציג בפני הנשיא תצלומי אוויר של שדה הקרב, שהוטסו אליו. קוסיגין עזב במחרת, משוכנע, כי מצרים מוכנה לוועדת שלום, בתנאי שתכלול את כל 14 חברות מועצת הביטחון ואת כל הצדדים המעוניינים, כולל הפלסטינים. נאמר לו שאנחנו מוכנים לדון מיד על כך, ועל האמצעים להגיע להפסקת-אש.

במהלך ימים אלה התעוררו קשיים נוספים עם המלך חוסיין. כשלארשונה נאמר לנשיא סאדאת כי 1000 פדאיון ביקשו לתקוף את ישראל דרך ירדן חשב שאין השעה כשרה לכך. כעת הגיע למסקנה שהם יוכלו למלא כמה משימות מועילות, כגון מתקפה על אמצעי התקשורת של ישראל. הוא שלח שדר למלך חוסיין וביקשו לתת את הדעת על התכנית. אנשי פמלית המלך עיכבו את השרד יומיים, בטענה שהיא "מחוץ לעמאן". הנשיא עמד בתוקף על בקשתו לקבל תשובה והתשובה שקיבל הייתה: "הם ינסו ליצור קשר עם המלך", ויומיים נוספים חלפו. בסופו של דבר הגיע שדר ארוך מהמלך ובו הוסבר כי בגבול הירדני עם ישראל אין כמעט חיילים, משום שחטיבה משורינית אחת כבר נשלחה לחזית הסורית וחטיבה אחת מאבטחת דרך קשר עם סוריה. האם

יהיו למבצע כזה המוצע על-ידי הפדאיון תוצאות המצדיקות הרפתקה כזאת, שאל, או שמא רק יחשוף את החזית הירדנית לסכנות שחסרים לה האמצעים לעמוד בהן? הוא שאל עוד שאלות אחרות: מהו הכוח המרכזי שהפדאיון יכולים להעמיד? כיצד ניתן להבטיח שהאוכלוסייה הירדנית המת-גוררת סמוך לגבול לא תהיה נתונה למעשי גמול של ישראל? האם הפדאיון יכולים להיכנס לשטח תוך התחשבות בדרכי הקשר עם סוריה? לבסוף, אמר המלך שאין הוא רוצה שהוא או הפיקוד של הצבא הירדני יקבלו כל פתרונות על המבצע שמתכננים הפדאיון. כאשר התקבל השרד התברר כי תכסיס ההשגחה של ירדן היו מוצלחים והפסקת-האש קרבה ובהא.

...במשך זמן מה הייתי מודאג שמא הפסדנו במלחמת ההסברה. כימים הראשון נים שלאחר צליחת התעלה, כאשר הרוחות שלנו המעיטו בהערכת הישגנו, סבלו שירותי ההסברה שלנו, כך נראה, מהתקף לב. הם כמעט לא פרסמו דבר. הציבור איבד אמון וחזר להרגל הישן של האזנה לתחנות שידור זרות. דנתי בבעיה הזאת עם הנשיא, כשביקרתי אותו מאוחר בערב של יום ששי, 20 בחודש. (אולי היה זה כבר בוקרו של ה-19 בחודש) מצאתיו יושב במרפסת בארמון טהרה. היה כל כך חשוך עד כי הקצין שהביאני לא הצליח לראותו. כשדיברנו צלצל הטלפון. נאמר כי על הקו נמצא המפקד הכללי. השיחה הועברה לחדר השינה של הנשיא, והלכנו לשם ביחד. "כן אהמד", שמעתי אומר. "כן, עלינו להסתכן ולראות מה יעשה קוסיגין כמוסקבה (הרוסים הודיעו לסאדאת על הביקור שעות ספורות קודם לכן). האם אתה רוצה שאבוא למספר עשר? בסדר, אבוא". "מה קרה?" שאלתי. הוא אמר שהגנרל שאדלי חזר מן החזית ועמו תמונה מלאה של המצב והגנרל אחמד איסמאעיל סבור שהנשיא צריך ללכת למספר עשר. הוא הלך ולקח אתו את עבד אל-פתאח עבראללה, שר המדינה לענייני נשיאות. בין האנשים שחיכו לו שם מצא את הגנרלים אחמד איסמאעיל, גמאסי, סעיד אל-מאחי, מפקד הארטילריה, חוסני מבא-רב, מפקד חיל האוויר, ומחמד עלי פהמי, מפקד ההגנה האווירית.

ברגע חיוני זה התגלעו חילוקי דעות. הגנרל שאדלי, שראה את המצב מקרוב, העריך את חומרת המצב. הוא חש שצריך להחזיר חלק מן התגבורת שנשלחה לגדה המזרחית, במיוחד את החטיבה המשורינית שצורפה אל הארמיה השלישית, כך שתוכל לקדם פני הסתננות אויב בגדה המערבית. הוא תמך גם בנסיגה של מספר טנקים וטילים נגד טנקים מן הגדה המזרחית, מתוך חשש שאם לא יינקטו צעדים אלה תכותר הארמיה השלישית והארמיה השנייה תע-מוד בסכנה.

הגנרל איסמאעיל סבר שגם נסיגה חלקית מן המזרח תפגע בוודאות במוראל של

בנחישותו לא להפוך לפילדרמשל עמר נוסף, האחראי להרס נוסף של הצבא המצרי.

3. בעת תכנון המבצע נשמר כראוי האיוון בין הדרישות הפוליטיות והצבאיות. בצד המצרי יש לזקוף עניין זה במידה רבה לזכותו של הנשיא נאצר המנוח, ולזכותם של הנשיא סאדאת, והגנרלים ריאץ, פוזי ואיסמאעיל. בצד הסורי יש לזקוף זאת לזכות הנשיא אסד, שמילא תפקיד מכריע בשיקום הכוחות המזוינים של סוריה. הוא היה הנשיא הסורי הראשון ששילב כוח ממשי עם כוח נומינלי.

4. לראשונה חקרו הערבים ביסודיות את האויב נגדו עליהם להילחם. אולת ידנו במקרים קודמים בעניין זה לא תאומן בהיקפה. מאחר שישראל, כך חשנו, היא מדינה שאיננה צריכה להתקיים התנהגו כאילו באמת איננה קיימת. כל התייחסות לישראל בספרות מודפסת הבאה מבחוץ צפויה הייתה להחרמה ע"י המכס, שהקפיד אפילו לקרוע פקוק העוסקות בישראל מתוך פרסומים, כגון האנציקלופדיה בריטניקה ולארוס. מרצה באקדמיה הצבאית, שניסה לפני מלחמת 1967 לנתח את מכונת המלחמה של ישראל, נתבקש שלא לעשות כן. רק אחרי תבוסת 1967 נעשתה, בגיבויו של הנשיא נאצר, הערכה יסודית של המערכת הצבאית של ישראל, שיטותיה, מסורתה ואישיה.

על כל פנים, למרות שב-1967 התקדם כבר הידע שלנו על האויב עד מאוד, הרי עדיין טעינו באופן חמור בהערכת הכוחות שיעמי דו מולנו. בהתחשב בטכניקות הביון המודרניות, קשה להסביר מדוע העריכה התכנית המבצעית של מצרים שישראל מסוגלת להעמיד עשר או אחת עשרה חטיבות טנקים, בשעה שבמציאות הוכח עם תחילת המלחמה שישראל יכולה להעמיד בשדה שבע עשרה.

5. למרות שמצרים תכננה את המבצע הצבאי בדקדקנות יתרה לא ניתנה תשומת לב מספקת למצב שעלול היה להתפתח מן המבצע. זו משמעות ההיסוסים ואי-ההבנות לגבי עתויה של הפסקת-האש והיקפה.

הערות

1. הגנרל צאדק היה שר ההגנה של מצרים. בשנת 1972 הודח מתפקידו עקב סירובו להכין את הצבא למלחמה.
2. ע"ש "קרב בר" משנת 623 שבו ניצח מוחמד את מתנגדיו. ניצחון זה פתח את הדרך להתפשטות האסלאם.
3. שר ההגנה של מצרים.
4. ד"ר פוזי, סגן נשיא מצרים בזמן המלחמה.
5. זו הגירסה המופיעה בספרות הצבאית המצ'רית ביחס לגרוד המילואים שמפקדו, סא"ל אסף יגורי, נשבה בידי המצרים.
6. ממנהיגי פת"ח.
7. יועצו של סאדאת לבטחון לאומי באותה תקופה.
8. המפקד הכללי - תוארו הרשמי של שר המלחמה המצרי (היום שר ההגנה).

מעריך ששקלתי את מלותי במלוא הזהירות ותוך הכרה ברורה שאנו עומדים עתה בפני התקופה הקשה ביותר בתולדותינו. אני חש חובה מצדי לספר לך את מחשבותי, במיוחד בנוגע למצב הצבאי בחזית הדרומית. יהי אלוהים בעוזך..."

הוסכם על הפסקת-אש ב-22 באוקטובר והקרב בסיני נכנס לשלבו האחרון. שום מנהיג או מפקד ערבי לא יכול היה למצוא תירוץ להיות מופתע מכך שמיד עם היכנס הפסקת-האש לתוקפה החלה ישראל להפר אותה. זוהי התנהגות ישראלית טיפוסית. בסיבוב הראשון של המלחמות, ב-1948-1949 הסכימה ישראל להפסקת-אש רק כשהפוגה הייתה נחוצה לקבלת נשק מוברח מאירופה, או לצורך התארגנות מחדש לקראת ההתקפה הבאה. בסיבוב השני, ב-1956, לאחר שאידן ומולה הסכימו להפסקת-אש והמצרים נתנו פקודה לסגת מסיני, רחה בן גוריון בכוונה תחילה את ההסכמה של ישראל עד ששיקל אישור על כיבוש שרם אש-יחי"ו ע"י חטיבה 9, חרף ידיעתו איהו בלבול תגרום הרחייה לבעלות בריתו. בסיבוב השלישי, ב-1967 שוב עיכבה ישראל בכוונה את הכרתה בהפסקת-האש שהורה האו"ם עד אשר הושלמה המערכה הסורית לשביעות רצונה כשבידיה גם מעיינות הירדן.

באוקטובר 1973 לא הייתה לישראל כל כוונה לכבד את הפסקת-האש והפיקוד המצרי היה צריך להביא זאת בחשבון. העצמה הישראלית בראש הגשר מערבית לתעלה הועלתה במהירות לחמש חטיבות טנקים, שתי חטיבות ממוכנות וחטיבה מוצנחת אחת. מתקפות הנגד על הארמיה השלישית גברו מדי יום, כשהמטרה היא לתפוס שטח רב ככל האפשר שימש קלף מיקוח במו"ם. הישראלים גם הרבו לקחת שבויים, אורחים ואנשי צבא, ככל שיכלו תוך פרק זמן זה, שישמשו יותר מאוחר כבני ערובה. הם היו עסוקים גם בסילוק כל דבר נייד: יבול, בהמות, ציוד בתי חרושת וכו'. למעשה, הייתה זו ביוה.

היבטים מסוימים של התכנית המבצעית ודרכי ביצועה מחייבים הערה:

1. הייתה זו הפעם הראשונה שהערבים עשו הכנות ותאומות למלחמה. התכנון האסטרטגי והטקטי היה דקדקני מאוד הודות לגנרל אחמד איסמאעיל ולגנרל גמאסי. הגנרל שאדלי, שבמהלך הקריירה שלו כצנחן למד להקדיש תשומת לב לפרטי פרטים, הבטיח שהאימונים יהיו יסודיים ביותר. הנשק היה הטוב ביותר וכוחותינו ידעו היטב כיצד להשתמש בו. בהודמנויות קודמות פעלו מנהיגים ערבים, - או לעתים תכופות יותר הגיבו - באופן ספונטני והיו לכך תוצאות הרסניות.
2. השגיאה, אם הייתה, בתכנית המבצעית ובביצועה ע"י הפיקוד המצרי, הייתה בזהירות יתר. דוגמה לכך יכולים לשמש פחדיו של הגנרל אחמד איסמאעיל, שצדק

החיילים ועלולה להסתיים בהתמוטטות דומה לזו של 1967. הנשיא הסכים עמו. הוא חשב שכל החלשה של הכוחות המצריים בגדה המזרחית תשפיע על עמדת מצרים במו"ם מדיני, שאותו אי אפשר היה עוד לדרות לזמן רב. עם תום הפגישה החליף איסמאעיל מלים אחרות עם הנשיא סאדאת ביחידות בחדר אחר. הוא אמר שהוא מדבר כעת למען ההיסטוריה וכפטריוט. אם הנשיא סבור שיש עתה דרך להגיע להפסקת-אש בתנאים מתקבלים על הדעת, הוא יתמוך בהחלטה. "אינני פסימיסט", אמר. "צבאנו כשיר עדיין. אולם בשום מקרה אסור לנו להיות מעורבים בהתפתחות צבאית שפעם נוספת תאיים להרוס את הכוחות המזוינים שלנו".

באותו יום שלח הנשיא סאדאת שדר לנשיא אסד: "אנחנו נלחמים בישראל זה היום החמישה-עשר. בארבעת הימים הראשונים נלחמה ישראל לבר, ולכן יכולנו לסכן את עמדתה בשתי החזיתות. עם כניסתו איבר האיוב 800 טנקים ו-2000 מטוסים. אולם במשך עשרת הימים האחרונים אני נלחם בחזית המצרית גם בארה"ב, באמצעות הנשק שהיא שולחת. אם לומר בגילוי לב, אינני יכול להילחם בארה"ב, או לקבל על עצמי אחריות בפני ההיסטוריה לגבי הרס שני של כוחותינו המזוינים. לכן הודעתי לברה"מ שאני מוכן להסכים להפסקת-אש בעמדות הנוכחיות, בתנאים האלה:

1. ברה"מ וארה"ב תהיינה ערבות לנסיגת ישראל, כמוצע על-ידי ברה"מ.
2. האו"ם יזמן ועידת שלום בחסותו, במטרה להשיג הסדר כולל כמוצע על-ידי ברה"מ.

לבי נוסף דם באומרי זאת לך, אך אני חש שתפקידי מחייב אותי להחליט החלטה זו. אני מוכן לעמוד ברגע מתאים בפני האומה ולמסור לה דו"ח מלא על ההחלטה".

למחרת הגיעה תשובת הנשיא אסד: "קיבלתי את השרד ממך אתמול ברגשות עמוקים. אחי, אני מתחנן בפניך לבחון שוב את המצב הצבאי בחזית הצפונית ומשני עברי התעלה. איננו רואים כל סיבה לפסימיות. אנחנו יכולים להמשיך במאבק נגד כוחות האויב בין אם צלחו את התעלה, בין אם הם נלחמים עדיין מזרחית לה. אני משוכנע שאם נמשיך במלחמה נוכל להרוס את יחידות האויב שצלחו את התעלה. סאדאת אחי, למען המוראל של החיילים הלוחמים צריך להרגיש שחרף הצלחתו של האויב לשבור, עקב תאונה, את החזית שלנו, אין פירושו של דבר שיצליח להגיע לניצחון. לפני ימים אחרים הצליח האויב לחדור לחזית הצפונית, אולם עמידתנו אז ולחיימתנו הרצינית נותנים לנו בסיס רחב יותר לאופטימיות. מרבית נקודות החזירה של האויב נחסמו, ואני בטוח שנוכל לטפל בנותרות במהלך הימים הקרובים. אני רואה חובה לשמור על רוח הלחימה של צבאותי. נו. סאדאת, אחי היקר, אני בטוח שאתה

פרדוקס ה-7 באוקטובר

אל"ם (מיל) ד"ר
שמואל גורדון

ה-7 באוקטובר נחשב ליום שחור בתולדות חיל האוויר עקב הכישלון הצורב בתקיפת מערך הטק"א הסורי ובגלל האבדות הכבדות שספג. מאמר זה חושף מה באמת עשה חיל האוויר באותו יום ומצביע על לקחים חשובים ממלחמה זו

משבר ה-7 באוקטובר

היום החמור במלחמה לא היה ה-8 באוקטובר – יום הכישלון של התקפת-הנגד בחזית הדרום, אלא יום קודם, כשהחזיתות היו פרוצות, המילואים טרם הגיעו, והסדיר נשחק. באותו יום כמעט שלא ניצבו כוחות בין צבאות סוריה ומצרים לבין "הקו הירוק" של ישראל, ורק חיל האוויר יכול היה לעמוד בפרץ הודות לכוננות ולמוכנות הגבוהות שלו.

התוכנית המבצעית לבוקר ה-7 באוקטובר תאמה את

התוכנית המבצעית לבוקר ה-7 באוקטובר תאמה את הדוקטרינה שלפיה אמור חיל האוויר להשמיד את מערך הטק"א בטרם יעבור לסייע לכוחות היבשה

הדוקטרינה, שלפיה אמור חיל האוויר להשמיד את מערך הטק"א בטרם יעבור לסייע לכוחות היבשה. מאחר שהמצב בחזית הדרום נראה חמור יותר, הופנה חיל האוויר לזירת התעלה.

חיל האוויר החל עם בוקר בהשמדת המערך המצרי של טילי קרקע-אוויר, אולם תוך כדי כך, כשהצלחה החלה להאיר לו פנים, נדרש להפנות את עוצמתו כנגד המערך הסורי של טילי קרקע-אוויר, שכן שר הביטחון והרמטכ"ל העריכו כי דרום רמת-הגולן עומדת ליפול לידי סוריה. חיל האוויר הוסט מריכוז הכוח נגד מערך הטילים המצרי בזירה הדרומית והחל במבצע מאולתר לתקיפת המערך הסורי של טילי קרקע-אוויר. עקב אילוצי הדרג המדיני והדרג הצבאי העליון לא הופעל חיל האוויר בהתאם

מאמר זה עוסק בהפקת לקחים ממלחמתו של חיל האוויר במלחמת יום הכיפורים. משימות רבות – רבות מדי – הוטלו על חיל האוויר במלחמה זו. כוונתו של מאמר זה להציע כמה לקחים, שבחלקם הופקו ממלחמת יום הכיפורים ובחלקם עדיין מצפים לניתוח, להערכה וליישום. כדי למקד את הדיון ולמנוע התבדרות לעבר שפע נתונים, העלולים להקשות על הסקת מסקנות, מתרכז המאמר ביום אחד במלחמה – ה-7 באוקטובר. רבים וטובים סוברים כי חיל האוויר לא השיג תוצאות משביעות רצון במלחמת יום הכיפורים. אפילו ויצמן, אחד ממפקדיו לשעבר של חיל האוויר, הגיע למסקנה זו:

חיל האוויר לא התגבר על מערך הטילים המצרי והסורי במועד הדרוש... ולא יכול היה לשחרר את עצמו בעוצמה הראויה בבלימת האויב בשתי החזיתות... הטיל כופף במלחמה הזאת את כנפו של המטוס – זו עובדה הראויה ללימוד קפדני ולהפקת לקחים!

הביקורת על חיל האוויר לאחר מלחמת יום הכיפורים הייתה מצומצמת למדי, יחסית לביקורת החריפה שהוטחה בצבא היבשה, במודיעין, בשר הביטחון ובראש-הממשלה. גם אנשי חיל האוויר, בקבע ובמילואים, מילאו את פיותיהם מים כאשר נדרשה ביקורת כזו. ייתכן כי הודות ל"סגירת השורות" נשמרו אחדות המאמץ והמוטיבציה באותן שנים של שיקום החיל ושל בנייתו לקראת התמודדות נוספת. אולם היום, לאחר 25 שנים, לאחר הניצחון על הטילים במבצע שלי"ג, לאחר שהתקו הרגישויות והאמוציות, ולקראת התמודדות אפשרית עם מערכים חדישים יותר של טילי קרקע-קרקע, הגיעה העת לנתח באובייקטיביות את הלחימה האווירית ביום השני למלחמה.

חוקר בתחומי ביטחון
לאומי, דוקטרינה
צבאית, טכנולוגיה
ובמיוחד לחמה
אווירית

שלו.² תחושת הכישלון הייתה מובנת, אולם האם זה היה המצב? כדי להזכיר עד כמה היה המצב קריטי, נקרא את הערכת המצב של שר הביטחון בביקורו בפיקוד צפון בבוקר אותו יום:

לדוקטרינה של לוחמה נגד מערכים של טילי קרקע-אוויר, ואכן תוצאות תקיפת הטילים במבצע "דוגמן 5" היו עגומות. היה זה אחד הכישלונות הצורבים של חיל האוויר, שהשפיע עליו בהמשך

"פאנטום"

"...חזרתי לבור של חיל האוויר והורייתי לתקוף את הגשרים. הם הושמדו כולם במחיר של 3 פאנטומים."

הגענו לפיקוד הצפון. השעה - 6 בבוקר. לדברי אלוף הפיקוד חקה (יצחק חופי), כל החלק הדרומי של רמת הגולן פרוץ הסורים התגברו על כוחות חטיבת "ברק" והתקדמו בחלקה הדרומי של רמת הגולן כמעט מחצית הדרך אל הירדן. גם ישכה שדמי ודו לנר, שהיו בחפי"ק (חבורת פיקוד קדמית) שותפים לפטימות של האלוף. לדברי ישכה, המצב "חמור ביותר", ואילו דו לנר הפטיר בשקט: "הלחימה בדרום הרמה נפסקה, ואנו הפסדנו. אין לנו במה לעצור אותם. כוחות שריון נוספים שלנו, מהמילואים, לא יוכלו לצאת לקראת הסורים אלא לקראת צה"ים".³

המלחמה ושנים רבות לאחריה. אומנם "מעז יצא מתוק", והטראומה של אותו מבצע הניבה את הניצחון על אותו מערך במלחמת של"ג, ברם התוצאה הייתה שמערך הטק"א הסורי לא נפגע, לא הושג חופש פעולה, ומטוסי הקרב המשיכו לספוג אבדות בעת שסייעו לכוחות השריון המעטים של ישראל ששרדו ברמת הגולן.

השמדת מערכי הטק"א לא הייתה משימה בפני עצמה, אלא מכשיר ואמצעי כדי לאפשר למטוסי הקרב של ישראל חופש פעולה לשם בלימת עשרות אלפי החיילים שפלו בהפתעה כמעט גמורה. המחיר ששולם היה גדול מאוד: כ-10% ממטוסי הקרב הופלו עד תום ה-7 באוקטובר, ומתוך כמאה מטוסים שאבדו במהלך המלחמה כולה, נפלו יותר ממחציתם בארבעת ימי הקרבות הראשונים. האבדות היו חמורות עד כדי כך, שחיל האוויר הודיע לרמטכ"ל כי החיל מתקרב אל "הקווים האדומים"

לבסוף אמר השר: "ממה אני מפחד יותר מהכול בתוך ליבי?
... אי אפשר יהיה פשוט להגן על ארץ ישראל".¹⁰
בשיחות פרטיות אומרת גולדה מאיר, כי אם יתמש כל מה
שצופה דיין, יחרב עליה עולמה, והיא לא תראה עוד טעם בחייה.¹¹

בתחילת הקרבות הופתעו הצבא וקברניטי המדינה לא רק
מעצם ההתקפה, אלא מתוצאותיה הראשוניות. הרושם הראשון
של כמה מהקברניטים היה כי נפרצו כל הגדרות. הערכת המצב
הייתה כי יש חשש חמור לכיבוש כל דרום רמת-הגולן על-ידי
הסורים, כיבוש כל השטח שבין תעלת סואץ למעברי המיתלה
והגדי וירידת כוחות לכיוון שארם א-שייח. המנהיגות האזרחית
התערעה לחלוטין. דיין היה שרוי "בהתמכרות לדיכאון",¹²
וגולדה הירהרה בהתאבדות.¹³ אין ספק, האויב הצליח להוציא
את הקברניטים משיווי משקלם. במצב זה רק חיל האוויר יכול
להציל את המדינה מסכנה לאומית קיומית מיידית.¹⁴

הדרג המדיני והדרג הצבאי העליון דרשו מחיל האוויר
להקדים אחרון לראשון ולפעול נגד
הצבאות הפולשים לפני השגת עליונות
אווירית, בתנאי נחיתות חמורים, ללא
מידע ברור על מיקום הכוחות שאותם
נדרשו לתקוף וללא מטרייה אווירית
נגד מטוסי האויב. כאשר המערכת
האווירית פעלה נגד כוחות היבשה
ללא תנאים בסיסיים נדרשים, ללא
מודיעין, ללא מטרות לתקיפה, באופן
שלא התכוננה לקראתו, ללא אמצעים
מתאימים, לא ניתן היה לצפות
לתוצאות הנדרשות. הניגוד בין
דרישות הדרגים הגבוהים יותר לבין
צורכי זרוע האוויר עלול היה לגרום
לשחיקת הכוח האווירי ללא תוצאות
בשטח.

גם לקראת מלחמת ששת הימים
שררה אווירה קשה למדי. מפקדי צבא
היבשה חששו מאבדות כבדות, אם
יידרשו להבקיע באור יום, ולכן דרשו
לפתוח את המלחמה לקראת לילה.
לעומתם דרש חיל האוויר להתחיל את
המלחמה באור יום, כדי שיוכל להשיג עליונות אווירית בתוך
זמן קצר, ואחר כך יוכל לסייע לחימה ביבשה. למרות הדרישה
התקיפה של מפקדי כוחות היבשה הצליח חיל האוויר לשכנע
את מקבלי ההחלטות, ושעת ה"יש" נקבעה לשעות הבוקר. לא
כך היה הדבר ב-7 באוקטובר. ההוראות לחיל האוויר התעלמו
לחלוטין מהדוקטרינה האווירית.¹⁵

במהלך הביקור בחפ"ק פיקוד צפון דיווח חופי לדיין: "בכל
אופן הכנו את גשרי הירדן לפיצוץ" [כדי למנוע מעבר שריון סורי
מערבה, לתוך הגליל].⁴
את המעמד בחפ"ק מתאר ישכה שדמי כך:

... כל רגע בוער. הפצתו ואמרתו: "משה [דיין]... השאלה
היא: מה יהיה בעמק הירדן? בדמיה אין היום בקבוקי
מוכסוב - יש בקבוקי יו או בירה? הוא נדהם קצת
ואמר: "אז מה לעשות?" - לרדת ולארגן מיד קו שני
- את היישובים. הוא [דיין] חשב רגע ואמר: "רד ותארגן
את עמק הירדן" זו הייתה השיחה באותו בוקר.⁵

בבקר עדיין נראה המצב סביר, יחסית, בחזית הדרום, אולם
בצהריים נראה המצב גם בזירה המצרית גרוע ביותר. אומר דוד
לזאבי, שחזר מסיור בפיקוד הדרום יחד עם דיין:

לפני שהגענו, ישבנו פה ועשינו בדיוק אותה תוכנית
עצמה. כבר אתמול נתתי פקודה
לגורודיש ואמרתו לו: צריך ל"צב קו על
המעברים".⁶

הגדרתו של דיין למצב הייתה: "הבית - השלישי בסכנה". הוא חזר על האמירה הזאת ביותר מהזמנות אחת, לא רק בהתייחסו לרמת- הגולן, אלא גם בהתייחסו לזירה המצרית.

הגדרתו של דיין למצב הייתה: "הבית
השלישי בסכנה". הוא חזר על האמירה
הזאת ביותר מהזמנות אחת, לא רק
בהתייחסו לרמת-הגולן, אלא גם בהתייחסו
לזירה המצרית.⁷
על פי עדותו של רחבעם זאבי, שנלווה
לשר הביטחון, אמר דיין: "בין תל-אביב
לאבו-עגילה אין אפילו טנק אחד, וזהו חורבן
בית שלישי".⁸

בשובו מסיוריו בצפון ובדרום מסכם
דיין עצמו את המצב החמור ב-7 באוקטובר:

הסכנה העיקרית שלנו כרגע - לא רק
אובדו שטח, אלא העיקר, שחיקת כוחנו.
יש לנו מספר מוגבל מאוד וקבוע של
טנקים ומטוסים, של שריונאים וטייסים.

אם כוחות צה"ל יסיפו להישחק בלי להביא את המלחמה
לכלל הכרעה, תישאר ישראל חשופה להתקדמות
הצבאות הערביים ממצרים, מסוריה ואולי חף מירדן...
אינני זוכר אי פעם דאגה וחרדה כזאת... עכשיו זה היה
משהו אחר לחלוטין... ישראל יכולה להיות צפויה

מטוסי חיל האוויר
בשמי רמת הגולן

- המשך ביצוע הגנת כוחות צה"ל ותקיפת שדות תעופה.
11:30
- תקיפת מערך הטק"א בסוריה.
- סיוע מסיבי ברמת-הגולן.

- 12:45
- הוראת הרמטכ"ל להסיט את חיל האוויר לגזרת התעלה.¹⁶
13:30

- סיוע אווירי מסיבי ברמת-הגולן למרות הטק"א.
- סיוע מסיבי בגזרת התעלה למרות הטק"א.
- המשך ביצוע הגנת כוחות צה"ל ותקיפת שדות תעופה.
- מלוח זמנים זה עולה כי חיל האוויר הוסט ממשימה למשימה ומחזית לחזית בטרם הספיק להביא את עוצמתו לידי ביטוי. תיאור מקוצר זה של מבצעי חיל האוויר – בניגוד לדוקטרינה האווירית של ישראל – חושף רק מעט מזעיר מחוסר ההתאמה בין הדוקטרינה לבין הפעלת הכוח בפועל באותו יום עקב הנחיות מפורשות של הדרג המדיני והצבאי.
- בשתי מלחמות – מלחמת ששת הימים ומלחמת של"ג – יכול היה חיל האוויר "לחתוך" ולהפסיק את המבצעים להשגת עליונות אווירית, כאשר נראה לו שהתועלת בהמשך המבצע עלולה לצאת בהפסדה. הוא קיבל את ההחלטות ואת האחריות באופן עצמאי ובאומץ רב. לעומת זאת במלחמת יום הכיפורים הופעל

הוראות הרמטכ"ל ושר הביטחון לחיל האוויר

בטרם נסיט מבט ביקורתי לעבר מבצעי חיל האוויר נציג את האופן שבו הפעילו הרמטכ"ל ושר הביטחון את חיל האוויר ב-7 באוקטובר:

- 01:00 החלטה על הפעילות בבוקר:
- הגנה על כוחות צה"ל.
- תקיפת שדות תעופה במצרים ובסוריה.
- מטס הכנה לתקיפת טק"א במצרים ותקיפת הטק"א לאחר מכן.
- סיוע לכוחות היבשה עם יתרת הכוח.

- 05:30
- תחילת ביצוע המשימות בגזרה המצרית.

- 06:00
- הוראת שר הביטחון ולאחריו הרמטכ"ל להסטת המאמץ לסוריה.
- תחילת סיוע מסיבי ברמת-הגולן.
- סיוע ביצוע מטס הכנה לתקיפת טק"א.
- אי-ביצוע תקיפת טק"א במצרים עקב המעבר לסוריה.

● הדוקטרינה של הצבא לא התאימה למלחמה שעתידה הייתה לפרוץ, אלא למלחמה הקודמת. האם טענות אלה תקפות גם לגבי חיל האוויר? מאז מלחמת ששת הימים לא התעמת צבא היבשה עם צבאות ערב במבצעים גדולים, ולכן ציר ההתייחסות שלו היה, כנראה, המערכות הגדולות באותה מלחמה. לעומתו, התעמת חיל האוויר במבצעים גדולים וקשים נגד מערכים הולכים ומתחזקים של טילי קרקע-אוויר, שאחדים מהם אוישו על-ידי מפעילים רוסים מהשורה הראשונה.

טייסי החיל ומפקדיו יצאו ממלחמת ההתשה מודאגים מתוצאות העימות המתמשך עם מערכי הטק"א, ולכן היו רחוקים מלהיות שאננים. השנים שלאחר מלחמת ההתשה הוקדשו לפיתוח תורות לחימה ואמצעי לחימה, לביצוע תרגילים לאין-ספור ולעריכת דיונים וימי עיון במטרה אחת: לרכוש מחדש את היכולת להשיג עליונות אווירית במרחב האופרטיבי של צה"ל. הופעת טיל חדש – "סא-6" – הוסיפה וחיידה את מאמצי החיל. גם הבינוי המזורז של דירים למיגון מטוסים בשדות

הכוח האווירי על-ידי דרג המטכ"ל ושר הביטחון בניגוד לדוקטרינה האווירית, בניגוד לעקרונות, בניגוד לאימונים ולטקטיקות של חיל האוויר, ללא הבנה מעמיקה של יתרונותיו ושל חולשותיו.

חיל האוויר, כמו כל כוח צבאי, צריך פרק זמן מסוים כדי להביא לכלל מימוש את כוח האש שלו ולפגוע במספר מספיק של מטרות כדי להשפיע על שדה הקרב. אך כשפרק זמן אינו ארוך דיו, ואין די מסה קריטית של כוח אווירי, לא ניתן להשיג השפעה זו. ואכן התקיפות החלקיות של מערכי הטק"א בדרום ובצפון הוכיחו זאת. דוקטרינה אינה קדושה, ולפעמים מותר ואף חובה לסטות ממנה, כאשר התנאים מחייבים זאת. אולם התנאי להצדקת השינוי הוא התועלת שבו. במלחמת יום הכיפורים הייתה הסטייה שגויה: היא גרמה לאבדות כבדות ולא השיגה את השמדת הטק"א. חיזוקים לטענה זו הם ההצלחות של חיל האוויר כאשר החל להילחם לפי הדוקטרינה שלו.¹⁷ עד כאן באשר לאי-ההצלחה בתקיפת הטק"א. עתה יש להעמיק בבחינת התמונה הכוללת של פעילות חיל האוויר.

תפקידו המרכזי של חיל האוויר היה להגן על מדינת ישראל מפני התקפה מהאוויר. בה בעת היה עליו להלום במערכי הטק"א של האויב כדי לרכוש עליונות אווירית בשמי המערכה

טיל קרקע-אוויר SA-2

התעופה הערביים היה מקור לדאגה ולפעילות אינטנסיבית לגיבוש תורת לחימה ואמצעי לחימה גם יחד. גם טייסי היירוט לא נחו על זרי הדפנה של מלחמת ההתשה, שבה הופלו עשרות מטוסי אויב מול כל מטוס ישראלי שהופל. גם הם שיפרו מאוד את יכולתם, והדבר בא לידי ביטוי במלחמת יום הכיפורים. המסקנה המתבקשת מתיאור זה היא כי בחיל האוויר לא שררה שאננות, וכי העימות הקשה במלחמת ההתשה הכשיר את הקרקע לדריכות המחשבתית.

כוננות חיל האוויר למלחמה הייתה גבוהה: כבר בראש השנה,

כיצד התכונן חיל האוויר למלחמה

לאחר המלחמה הושמעו הטענות הבאות נגד צבא היבשה, נגד חיל המודיעין ונגד ההנהגה האזרחית:

- שררו שאננות כללית וביטחון עצמי מופרז.
- רמת הכוננות של הצבא הייתה נמוכה מדי.
- רמת ההתכוננות למלחמה הייתה גרועה.
- מחסני החירום לא תוחזקו כראוי.
- אימון היחידות – ובמיוחד של צבא המילואים – לא עמד בדרישות.

10 ימים לפני מלחמת יום הכיפורים, הוגברה הכוננות לקראת מתקפה ערבית אפשרית. יתר על כן, בבוקר יום הכיפורים ניצבו כל המטוסים וטייסייהם בכוננות לתקיפת שדות תעופה בסוריה. לפיכך גם אין תוקף לטענה בדבר כוננות נמוכה.

באשר לרמת ההתכוננות – לפי מיטב הידוע, המערך הלוגיסטי של חיל האוויר התכוון כראוי. לא היו טענות על ציוד חירום שלא הוחזק כראוי או על מחסור מיוחד בחלקי חילוף שנבע מהזנחה ומזלזול. נכון הוא שבמשך המלחמה נזקק חיל האוויר לרכבת אווירית, שהביאה לו מטוסי "סקיי הוק" ו"פנטום". אלא שהמחסור במטוסים נבע מקוצר משאבים או מאי-כוננות

אמריקנית לספק מספר גדול יותר של מטוסים. לכן גם הטענה של התכוננות בלתי מספקת אינה מתאימה לחיל האוויר.

גם לא ניתן לטעון נגד חיל האוויר כי רמת האימונים שלו הייתה נמוכה. האימונים בשנים שקדמו למלחמת יום הכיפורים היו אינטנסיביים, יסודיים ויצירתיים. מייד עם תום מלחמת ההתשה התרכזו המאמצים בהכשרה מזוהזת של צוותים חדשים ולאחר מכן בקליטת מטוסי "פנטום" חדשים ובאימוץ תורות לחימה חדשות. למלחמה עצמה הגיעו הלוחמים לאחר אימונים ברמה גבוהה.

אחת הטענות נגד צבא היבשה הייתה כי הדוקטרינה שלו לא התאימה למלחמת יום הכיפורים. לעומת זאת הדוקטרינה האווירית עברה לאחר מלחמת ההתשה

תהליך אינטנסיבי של בחינה ושל עדכון. הדוקטרינה האווירית המעודכנת נשענה על אותם יסודות משחר ימי המדינה, אך הותאמה לאיומים ולתנאי הסביבה החדשים. אין מקום להיכנס לפרטיה של הדוקטרינה, ולכן יוזכרו רק עיקריה האופרטיביים, הקשורים לנושא הנוון כאן.

תפקידו המרכזי של חיל האוויר היה להגן על מדינת ישראל מפני התקפה מהאוויר. בה בעת היה עליו להלום במערכי הטק"א של האויב כדי לרכוש עליונות אווירית בשמי המערכה. רק לאחר הריסת היכולת המבצעית של מערכי הטק"א ורכישת חופש פעולה אמור היה חיל האוויר לעבור להשמדת כוחות היבשה של האויב בהתאם לדרישות ולצרכים של כוחות היבשה של צה"ל.

עקב הכושר המוגבל של חילות האוויר של האויבים ובשל המיגון החזק של מטוסייהם בתוך דירי בטון הוחלט להשמידם באופן מתמשך באוויר ועל הקרקע. כמו כן, כאשר נדרש לכך,

אמור היה חיל האוויר להשמיד מטרות אסטרטגיות חיוניות בעומק שטח האויב.

מכיוון שמספר המטוסים באותה תקופה היה קטן למדי, הייתה חובה לרכז את מרבית הכוח למספר מצומצם של משימות ב"זמנית. לכן ההצלחה בכל משימה הייתה תנאי למעבר למשימה הבאה. זו הייתה הדוקטרינה האווירית בתמציתה ערב מלחמת יום הכיפורים. היא נדונה בדרגים הצבאיים והמדיניים ואומצה כדוקטרינה האווירית האופרטיבית של ישראל. דוקטרינה זו תורגמה לתורות לחימה ברמה הטקטית – תורות שתורגלו ונבחנו בדרכים שונות. הדוקטרינה ותורות הלחימה לא היו מענה אופטימלי לתנאים המיוחדים של מלחמת יום הכיפורים, אולם ייתכן שהיו מענה סביר למשימות של חיל האוויר.

ב־34 השעות הראשונות למלחמה הופלו כ־80 מטוסי אויב. מספר זה מתקרב למספר ההפלות שהושג בכל מלחמת לבנון. ההישג של מלחמת יום הכיפורים הושג בתנאים קשים יותר, עלידי מטוסים וטילים פחות טובים ובתנאים של נחיתות אווירית. משום מה עד כה איש לא נתן על כך את הדעת

מה גאמת עשה חיל האוויר ב־7 באוקטובר?

בתחילה יש להבהיר מה היו המשימות שהוטלו על חיל האוויר:

- הגנה על שמי המדינה מפני חדירת מטוסים וטילים של האויב.
 - השמדתו של מערך הטק"א הסורי בגולן ושל מערך הטק"א המצרי בגורת תעלת סואץ.
 - סיוע לבלית הצבא הסורי והצבא המצרי שחדרו את קווי ההגנה של ישראל.
 - השמדת כוחות האוויר של שתי המדינות.
- האם מולאו משימות אלה כנדרש?

הגנת שמי המדינה והכוחות המתגייסים

שמי המדינה הוגנו היטב. לאחר מטס פתיחה, שבו הופלו כ־25% מהמטוסים שחדרו לעומק שטחנו, לא ניסו עוד חילות האוויר של מצרים ושל סוריה לחדור מעבר לאזור החזית. כמו כן תיזכר ההצלחה ביירוט הטיל מדגם "קלט" ששוגר לעבר תל-אביב. למרות מערכי הטק"א של האויב המשיך חיל האוויר להגן על הכוחות בקווי החזית ועל הגייסות שנעו אליה.

ב־34 השעות הראשונות למלחמה הופלו כ־80 מטוסי אויב. מספר זה מתקרב למספר ההפלות שהושג בכל מלחמת לבנון. ההישג של מלחמת יום הכיפורים הושג בתנאים קשים יותר, עלידי מטוסים וטילים פחות טובים ובתנאים של נחיתות אווירית. משום מה עד כה איש לא נתן על כך את הדעת.

תקיפת שדות תעופה

קרב הבלימה בצפון

הסיוע לבלימה בשתי החזיתות היה משמעותי ביותר. בבוקר ה-7 באוקטובר הייתה הערכת המצב של פיקוד צפון ביחס לדרום רמת-הגולן חמורה ביותר. לא נותרו כמעט כוחות קרקעיים לבלימה, והכוח היחיד, שיכול היה לבלום את הכוחות הסוריים השועטים לעבר עמק הירדן, היה חיל האוויר. דיין תיאר את ביקורו בפיקוד צפון:

ידעתי שהכוח היחיד שיכול לעכב את הכוחות הסוריים עכשיו הוא חיל האוויר. אסור לנו להחמיץ אף רגע. יש להפעילו כלא דיוח!... העיקר - להפעיל את חיל האוויר,

במקביל ניסה חיל האוויר להרוס את חילות האוויר של סוריה ושל מצרים ואת התשתית שלהם על הקרקע באמצעות תקיפות הוזרות ונשנות של שדות תעופה ושל מתקני שליטה. בעקבות זאת הוסבו מרבית מטוסי היירוט של האויב להגנה על שמי מדינותיהם. החל מה-7 באוקטובר הוקדשו קרוב ל-90% מהגיחות של חילות האוויר של סוריה ושל מצרים להגנת על שדות התעופה שלהם, ורק מיעוט כמעט זניח הופעל לתקיפת כוחות צה"ל. למעשה, לאחר ה-7 באוקטובר "הוצאו מן המשחק" חילות האוויר של סוריה ושל מצרים.

סוללת טילי קרקע-אוויר מצרית במרחב פורט סעיד

מספר פלד, מפקד חיל האוויר במלחמת יום הכיפורים, על אחד הרגעים הקשים במלחמה, שבו נאלץ להמחיש את נחישות חיל האוויר ומפקדו מול הרפיון שאחז בצמתי ההחלטה שמעליו:

המצרים בנו על התעלה 14 גשרים... החלו במטה הכללי בראשות סגן הרמטכ"ל לתכנן נסיגה ל-40 ק"מ מהתעלה. אני 'צאתי' ממרתף הדיכאון הזה, מהבור של 'הירוקים', בטריקת דלת ואימתי על כל הקצונה הבכירה: אם תמשיכו לתכנן נסיגה, אני אישית חוזר לכאן עם עוזי ויורה בכולכם. עד היום הטיח סביב דלת הבטון הזאת סדוק. חזרתי לבור של חיל האוויר והוריתי לתקוף את הגשרים. הם הושמדו כולם במחיר של שלושה פאנטומים.²²

ומשלים את התמונה הרמטכ"ל:

בשעה 16:30, בשו בו אל 'הבור', שומע הוא מפי מפקד חיל האוויר על הצלחות נוספות... עכשיו מודיע פלד, כי במטס הראשון הצליחו לפגוע בשבעה מתוך ארבעה עשר הגשרים שהניחו המצרים... ושאר הגשרים יושמדו "עד החושך ובחושך"... נקל לשער את ההחלטה האוחזת עכשיו את סוסי המלחמה הוותיקים, רבי-אלופים ואלופים. היום ממלא חיל האוויר את תפקידו, ועכשיו מאמינים שניתן לשו בו ול"צב את המערך".²³

מעניין לבחון את נקודת המבט של הצד המצרי על המצב ב-7 באוקטובר. מתאר גנרל שאזלי, רמטכ"ל מצרים באותה עת:

ביום ראשון, 7 באוקטובר, שובשו מערכי האויב לחלוטין. הוא נותר, למעשה, ללא שריון בתחום הטקטי... 18 שעות לאחר ראשית מתקפתנו עדיין לא נראו סימנים להצטרפות כוחות המילואים של האויב למערכה... עבור שני הצדדים היה יום ראשון מירוא להשלמת ההכנות לקראת הקרב הגדול... יום ראשון היה אומנם שקט יחסית בשדה הקרב העיקרי, אך מהלומות האוויר של האויב נמשכו... עתה נודע לי שמתקפות האוויר של האויב הריסו מספר עצום של חלקי גשרים.²⁴

מחקר של צה"ל הגיע למסקנה הבאה:

בפועל לא היה במרחב הצליחה של ארמיה 3 שום גשר תקין החל מ-7 באוקטובר שעה 17:30 במשך לפחות 24 השעות שלאחר מכן. יתר על כן, שלושת הגשרים למעבר ריקים פעלו יחד רק החל מ-8 באוקטובר שעה 20:00. מצב זה נגרם כתוצאה מצירוף

ומ"ד. אם נפעל לפי הדוקטרינה [תקיפת טק"א ואחר-כך סיוע לכוחות היבשה], "יחכו שנצליח בסופו של דבר לשתק את סוללות הטילים, אבל בנתיים - טנקים סור"ם כבר ישלטו על הירדן. ביקשתי בטכפון את מפקד חיל האוויר ואמרתי כי עליו להפעיל את מטוסי חיל האוויר באופן רצוף ומסיבי נגד השריון הסורי שפרץ באזור צומת רפיד. רק חיל האוויר יכול עכשיו לעשות זאת. אחרי הצהריים יהיה לנו כוח שריון נוסף, אבל עכשיו האחריות עליו: אם לא כן נאבד את דרום רמת-הגולן, ומי יודע מה יהיה אחר-כך על עמק הירדן... זו הפעם הראשונה שדיברתי אל מפקד חיל האוויר בטון כזה ובתוכו כזה... זו הייתה הרבה יותר מהוראה - וכזו גם הרענות. על אף מערך סוללות הטילים הפציצו רביעיות חיל האוויר את ריכוזי השריון הסורי באזור חושניה, צומת רפיד ורמת-הגשימים כלל הרף.¹⁸

ההיענות של מפקד חיל האוויר הייתה מיידי. בתוך דקות ספורות החלו התקיפות. עד לשעה 10 בבוקר בוצעו 60 גיחות לתקיפה ברמת-הגולן! אחרי הצהריים בוצעו עוד 40 גיחות. מספר הגיחות שבוצעו בלילה אינו ידוע. לתקיפות חיל האוויר הייתה השפעה מהירה ביותר על המשך הקרב:

בשעה 08:20 חזר שר הביטחון לתל-אביב, פגש את מפקד חיל האוויר וסיפר לו שמטוסינו השמידו טנקים ברמת-הגולן, בניגוד לטענת סגן-הרמטכ"ל שהדבר אינו בגדר האפשר. הוא שב וביטא את הערכתו לחיל האוויר בפגישה עם הרמטכ"ל בשעה 08:35 במילים: "פעילות חיל האוויר היא ההגנה על ארץ-ישראל... זה מה שמציל אותנו".¹⁹

אלוף מרדכי הוד היה אחראי על הסיוע האווירי בפיקוד צפון, וזו גרסתו על אירועי אותו בוקר: "את כל החלק הדרומי של הרמה החזקנו רק מהאוויר. לא נתנו להם לרדת לעין-גב. בגזרה שלנו לא היה טנק ישראלי אחד".²⁰

קרב הגלילמה בדרום

בצהריים התברר לרמטכ"ל כי גם בחזית הדרום אין כוחות שיבלמו את זרימת הצבא המצרי מזרחה. שוב ניצב חיל האוויר מול נקודת שבר ונדרש למלא תפקיד חיוני בעצירת התקדמותו של הצבא המצרי לסיני. לאחר שאלוף פיקוד הדרום רמו על נסיגה למיצרי הגידי והמיתלה, הורה הרמטכ"ל בשעה 12:45 למפקד חיל האוויר להגביר את קצב הגיחות בחזית התעלה ולהפנות את המאמץ העיקרי לתקיפת הגשרים וטנקי האויב.²¹

מצרים, לפני שאוגדות המילואים נערכו בחזית, ובטרם הושגה עליונות אווירית בגזרה כלשהי. הפעילות האינטנסיבית של חיל האוויר בתנאים של נחיתות אווירית עלתה מחיר גבוה מאוד. הטבלה הבאה מתארת את קצב האבדות במשך המלחמה.

טבלה 3: אבדות המערך הקרבי של חיל האוויר במלחמה

(ענף מידע והיסטוריה של חיל האוויר)

צוותי אוויר חללים ושבוים	מטוסים	שלב במלחמה
	באחוזים	
מספר		
		מערך הקרב
	7.2	ב-34 השעות הראשונות
	13.8	בארבעת הימים הראשונים
87 (46 חללים)	26.3	במלחמה כולה

שיעור אבדות זה נחשב לגבוה מאוד. הוא עלול היה להביא את חיל האוויר לקו האדום שלו בתוך ימים מספר. בכל מלחמות ישראל ספג חיל האוויר אבדות כבדות, כבדות מדי, בתחילת המלחמה, אשר אילצו אותו למתן את קצב הלחימה שלו בהמשך. כדי להשיג אורך נשימה שומה על חיל האוויר לפעול לפי עקרון שימור הכוח; שמשמעותו היא החובה לשמר את כוחו של חיל האוויר עד לתום המלחמה ולאחריה.²⁵

לקחי המלחמה האווירית

מהו הלקח שניתן ללמוד? כיצד נכון עצמנו לקראת תרחיש שאיננו מסוגלים לשערו? דוקטרינה אווירית אינה מיועדת לחיל האוויר בלבד. היא חייבת להיות חלק אינטגרלי מתפיסת הביטחון של ישראל ושל צה"ל. יחד עם זאת חייב חיל האוויר לכלול בתהליכי קביעת ההחלטות שלו את האפשרות שיוכתבו לו מדיניות והחלטות הנוגדות את הדוקטרינה, את האינטרסים ואת דרכי הפעולה האופטימליות שלו, וזאת כדי להקטין ככל האפשר פערים צפויים בין תוכניותיו לבין תוכניות הדרג הצבאי העליון והדרג המדיני בשעת מלחמה. כמו כן שומה על חיל האוויר להקנות לדרגי הפיקוד הצבאי העליון וההנהגה המדינית הבנה מלאה של סוגיות אוויריות והכרה של מגבלות זרוע האוויר ושל יתרונותיה. ככל שהבנה והתיאום בין דרגי הפיקוד יהיו משופרים יותר, כך עשויים הפערים בנייהם להישאר בתחום סביר. הנהגה מדינית וצבאית אמורה לעצב את מדיניות השימוש בכוח הצבאי בכלל והכוח האווירי בפרט. מעצם טבעה היא גם

של קשיים טכניים... ומפעילות חיל האוויר הישראלי, אשר הצליח לפגוע בשני הגשרים בגזרת דיוויזיה 7 ולהוציאם מכלל פעולה (ואפשר שגם פגע בגשר שהוקם בגזרת דיוויזיה 19).²⁵

בחזית הדרום נלחמו חיילי צה"ל ברמה הטקטית באומץ ובהקרבה, אך צה"ל ברמה האופרטיבית והאסטרטגית נמצא במצב של צבירת כוח. למעשה, כפי שמדווח שאולי, רק חיל האוויר עומד בפרץ באותו יום ומנסה לעכב את זרימת הצבא המצרי לסיני.

טבלה 1: מאמץ הבלימה של חיל האוויר ב-7 באוקטובר

(ענף מידע והיסטוריה של חיל האוויר)

זירה	גיחות	פצצות לסוגיהן
רמת-הגולן	129	1,010
תעלת סואץ	317	2,170
סה"כ	446	3,180

תרומות חיוניות אלה למהלך הבלימה ולהגנתם של כוחות צה"ל המתגייסים ושל העורף האזרחי התרחשו אף שבאותו יום ספג חיל האוויר מכה קשה במאבק מול מערכי הטק"א. בהמשך המלחמה, כאשר הופעלו מטוסי החיל על-פי הדוקטרינה, הם זכו בהצלחות ניכרות. דוגמאות אופייניות לכך הן השמדת מאות מטוסים בלחימה באוויר, השמדה הדרגתית של מערך טילי הטק"א של מצרים בחלקה השני של המלחמה והשמדה אינטנסיבית של כוחות יבשה, לאחר שנרכשה עליונות אווירית.

טבלה 2: חלוקת הגיחות לפי משימות ב-7 באוקטובר

(ענף מידע והיסטוריה של חיל האוויר)

סוג משימה	סוריה	מצרים	סה"כ
תקיפת כוחות יבשה	129	317	446
טק"א	120	100	220
שדות תעופה	-	43	43
פטרול ויירוט	128	325	453
סה"כ	377	785	1,162

אבדות חיל האוויר

ב-7 באוקטובר מילא איפוא חיל האוויר את המשימות הבאות: הגנה אווירית, תקיפת שדות תעופה, הוצאת חילות האוויר של האויב מהמאמץ ההתקפי, ובלימת כוחות היבשה של סוריה ושל

עשויים הפערים ביניהם להישאר בתחום סביר. הנהגה מדינית אמורה לעצב את מדיניות השימוש בכוח הצבאי בכלל ובכוח האווירי בפרט וליטול על עצמה את האחריות לתוצאות הנובעות ממדיניות זו. חיל האוויר, אשר זקוק יותר מזרועות אחרות למרחבי פעולה גדולים, לשימוש במלוא עוצמתו הטכנולוגית ולחופש פעולה ברמה האופרטיבית, לכן הוא רגיש יותר לאילוצי הדרג המדיני והצבאי הבכיר. לכן חייבים מתכננים ומפקדים – גם בנקודות שבר – לבחון אילו חלקים מתורת הלחימה "לזרוק לפח" ולהשתמש במירב "הבלוקים" שעדיין מתאימים.

מודיעין אווירי

במלחמת יום הכיפורים היה נתק חמור באיסוף מודיעין ובהספקת מודיעין לחיל האוויר – בעיקר מודיעין הקשור לתקיפת כוחות יבשה. הנתק נבע בראש ובראשונה מחלוקה לקויה

מקור לאילוצים ולמגבלות, אשר חיוני כי מפקדי זרוע האוויר יטמיעו אותם בדוקטרינה האווירית. המגבלות העיקריות עשויות להיות: הגדרת הישגים נדרשים, תיחום מרחב הלחימה, משך הלחימה, הגדרת המשימות, תיחום האמצעים ודרכי השימוש בהם. חיל האוויר זקוק יותר מהזרועות האחרות למרחבי פעולה גדולים, לשימוש במלוא עוצמתו הטכנולוגית ולחופש פעולה ברמה האופרטיבית. לכן הוא רגיש יותר לאילוצי הדרג המדיני והצבאי הבכיר. לכן חייבים מתכננים ומפקדים – גם בנקודות שבר – לבחון אילו חלקים מתורת הלחימה "לזרוק לפח" ולהשתמש במירב "הבלוקים" שעדיין מתאימים.

התאמה בין התפיסה והציפיות של הדרג המדיני, של המטכ"ל ושל חיל האוויר

ב-7 באוקטובר נחשף חוסר התאמה חריף בין התפיסה של צה"ל ושל הדרג המדיני, כי חיל האוויר אמור לבלום כוחות פולשים החל מרגע חצייתם את קו הגבול, בעוד שתפיסת חיל האוויר הייתה כי יינתנו לו יומיים לרכישת עליונות אווירית על מערכי הטק"א, לפני שיעבור לתקיפת כוחות יבשה. חוסר התאמה דומה צפוי גם כיום. האם ישנה התאמה בין התפיסה והציפיות מחיל האוויר בסוגיה של תקיפת טק"ק ושל מניעת מטחי טילים על מדינת ישראל לבין היכולת המעשית של חיל האוויר למלא ציפיות אלה? יש לבחון ולאתר את "אזורי אי-ההתאמה" ולסגור את הפערים.

כפיפות חיל האוויר והשלכותיה

הדוקטרינה של חיל האוויר הישראלי בשנת 1973 התבססה על ההערכה כי האיום העיקרי על חופש פעולתו ועל האפקטיביות שלו נובע ממערכי ההגנה קרקע-אוויר של מצרים ושל סוריה. לכן ההנחיה הבסיסית קבעה כי יש להשמיד את מרבית המערכים האלה, לפני שיופנה הכוח להשתתפות בלוחמת היבשה. והנה, עם פרוץ מלחמת יום הכיפורים התמוטטה למעשה ההגנה היבשתית על הגבולות, וזרוע האוויר נדרשה על-ידי הדרג המדיני והצבאי העליון – שר הביטחון והמטכ"ל – לפעול נגד הצבאות הפולשים בתנאים של נחיתות אווירית חמורה.

התוצאה של הניגוד בין דרישות הדרגים הגבוהים יותר לבין צורכי זרוע האוויר הייתה ספיגת אבדות גדולות תמורת בלימה חיונית, אך מוגבלת, של המתקפה בשתי החזיתות. האופן שבו הטיל שר הביטחון על מפקד חיל האוויר את האחריות להגנתם של רמת-הגולן ושל עמק הירדן מציג בחריפות את המתח בין הדרג המדיני לפיקוד של זרוע האוויר. לכן נוסף על האילוצים של תנאי הסביבה חייב הפיקוד של זרוע האוויר לקחת בחשבון את האפשרות שיוכתבו לו מדיניות והחלטות הנוגדות את הדוקטרינה, את האינטרסים ואת דרכי הפעולה האופטימליות עבורו²⁷ כדי להקטין ככל האפשר פערים צפויים בשעת מלחמה. לקח נוסף הוא כי שומה על זרוע האוויר ועל מפקדיה להקנות לדרגי הפיקוד הצבאי העליון ולהנהגה האזרחית הבנה מלאה של סוגיות אוויריות, של מגבלות זרוע האוויר ושל יתרונותיה. ככל שההבנה והתיאום בין דרגי הפיקוד יהיו משופרים יותר, כך

במלחמת יום הכיפורים היה חיל האוויר קטן מכדי למלא את כל משימותיו, כפי שעולה מאירועי ה-7 באוקטובר

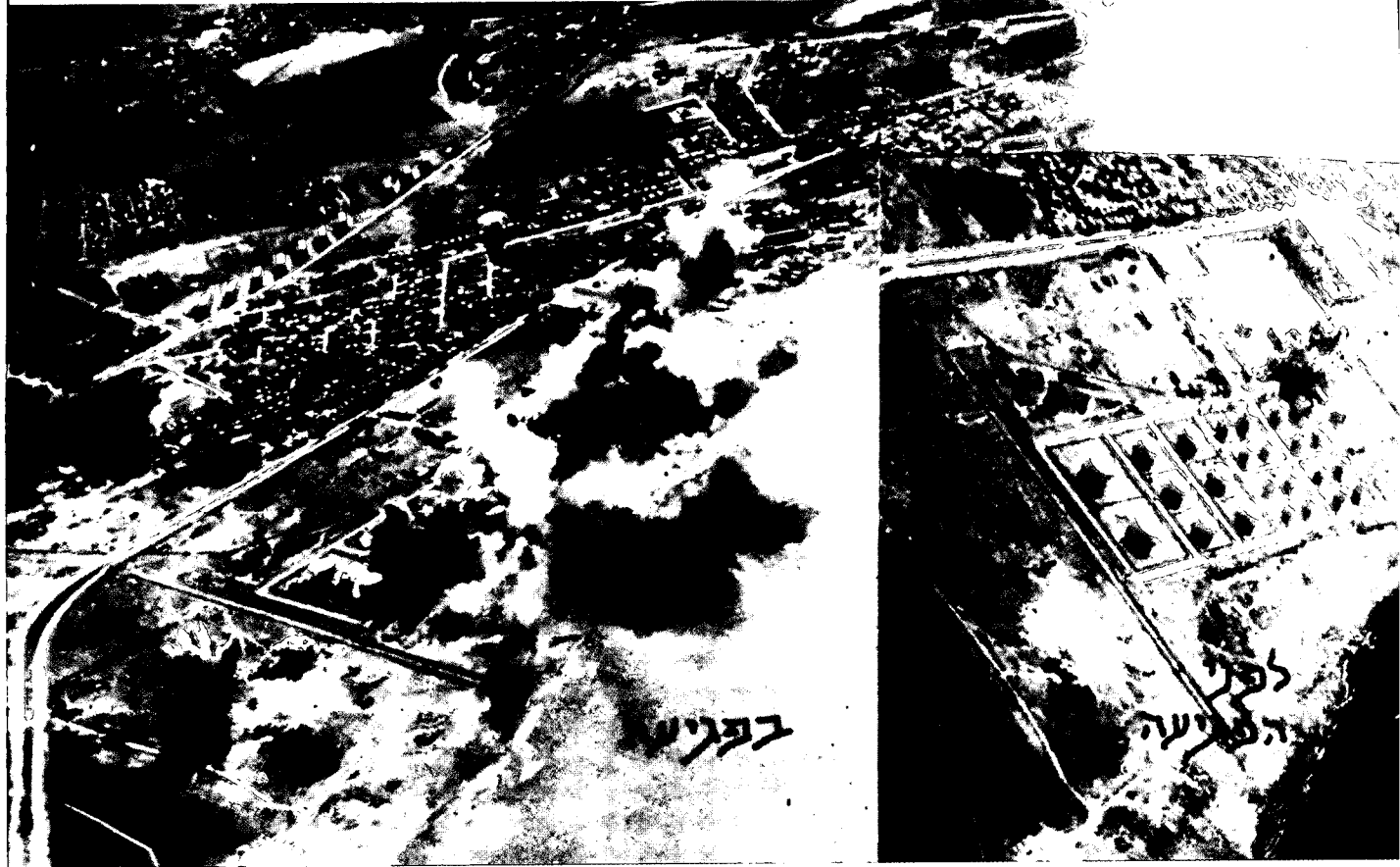

מפקד חיל האוויר (1973), אלוף בני פלד

של אחריות, של סמכות ושל אמצעים. בעת לחימה, כאשר יש צורך במודיעין בזמן שימושי, בתקיפת גבוהה לרכישת מטרות ניידות רבות, יקשה על מערך מודיעין חיצוני לחיל האוויר לתת מענה שיספק את הצרכים בחיל האוויר. המפתח להצלחה הוא מודיעין מיידי, מדויק ותואם את צורכי חיל האוויר על כל הזירה בתדירות גבוהה.²⁹ ניתן להתגבר על המתח ועל הניגוד בין הדרישה למערך אווירי אוטונומי לבין אי-היכולת לגבות את הצורך במשאבים הנדרשים באמצעות דרך ביניים, שתהיה בנויה על ההנחות כי מערך מודיעין אווירי חייב להיות:

1. בעל אחריות וסמכות כוללות.
2. אוטונומי ואוטרכי ביכולתו לענות על הצרכים המבצעיים

תקיפת טרמינל הדלק בלטקיה

אמצעים אלה.

אמצעים מסופחים: אמצעים המסופחים למערך המודיעין האווירי למבצע מסוים או לפרק זמן מסוים. בתקופת הסיפוח יש למערך מלוא הסמכות להפעיל אמצעים אלה.³¹

עצמאות לחיל האוויר בתקיפת כוחות יבשה

כדי שחיל האוויר יפעל בצורה יעילה ומכרעת נגד כוחות צבא היבשה של האויב, חייבת משימה זו להיות תחת אחריות חיל האוויר, ובידיו יהיו מלוא הסמכויות והאמצעים לביצוע משימה זו.³² הטכנולוגיה והדוקטרינה המתקדמות, שהוטמעו בחיל האוויר, מקנות לו יכולות חדשות ומשמעותיות ביותר בתקיפת כוחות יבשה. אחד הלקחים החשובים של מלחמת יום הכיפורים הוא כי יש לקבוע לחיל האוויר תפקיד יסוד שייקרא: השמדת כוחות יבשה באופן עצמאי. משמעותו של תפקיד יסוד זה היא הקניית היכולת, הדוקטרינה, האחריות והסמכות, הדרושות

בזמני תגובה קצרים, כגון טיפול באיומים ובמטרות עבור הלחימה השוטפת.

3. בהתאם למבצעי זרוע האוויר יוענקו למערך המודיעין האווירי סמכויות זמניות להפעלת אמצעי איסוף והערכת תוצאות הדרושים למבצעים אלה.³⁰

המשמעות של אחריות כוללת היא כי מערך מודיעין אווירי אחראי לספק לחיל האוויר מודיעין על שטחים גדולים בקבועי זמן קצרים על מגוון רחב של מטרות, של איומים ושל מערכות לחימה עבור כל סוגי הלוחמה האווירית ועבור כל מערכות הנשק שברשות חיל האוויר. לרוב אין בידי מערך המודיעין האווירי מלוא האמצעים הדרושים לו, כפי שאין למרכיבים אחרים של קהילת המודיעין. הגורמים לכך הם מצוקת משאבים וחוסר יעילות הנובע מכפילויות. כדי להתגבר על גורמים אלה יש לחלק את סך כל משאבי המודיעין, האמורים לשרת את חיל האוויר, לשתי קבוצות:

אמצעים אורגניים: אמצעים שהם חלק תקני וקבוע במערך המודיעין האווירי, ולמערך יש מלוא הסמכות להפעיל

למימוש תפקיד זה באופן עצמאי, ללא תלות במודיעין, בתיאום, ובקבלת החלטות מחוץ לחיל האוויר.³³

חשיבות שימורו של הכוח האווירי

השחיקה של הכוח האווירי בימים הראשונים של מלחמת יום הכיפורים הדגישה את אחת מנקודות התורפה העיקריות של ישראל: הקושי לנהל מלחמה ממושכת ללא אספקה שוטפת מבחוץ. השאלה היא, האם הייתה לנקודת חולשה זו השפעה חזקה – ואולי אף מכרעת – על תוצאות המלחמה בחזית הדרום. הקרבות שהתנהלו בימים הראשונים למלחמה גרמו לשחיקה כה גדולה של מטוסים, של מערכות נשק ושל תחמושת, עד כי

גם דיין מתאר תחושה חריפה של מחסור:

אנו לא יכולנו ולא רצינו להרפות מדרישתנו לנשק...
עדיפות ראשונה במעלה נתנו לתחמושת ולמטוסי קרב.
הברקנו וחזרנו והברקנו בקשות אישיות והסברים
מפורטים ומכאיבים שיש לנו צורך חיוני ומיידי
בפאנטומים נוספים.³⁵

החל מה-14 באוקטובר פעלה רכבת אווירית למילוי הצרכים הדחופים של צה"ל, ובכלל זה של חיל האוויר. רכבת אווירית זאת הבטיחה אספקה סדירה, שסייעה למבצעים ההתקפיים של צה"ל, אף שחלק מהאספקה לא הגיע לחזית.

ישראל, שנוקקה לסיוע מארה"ב במהלך
המלחמה ועמדה על סף ניצחון צבאי, נאלצה
לוותר עליו בשל תכתובת אמריקני. היד
האמריקנית שנתנה היא גם היד שלקחה

מטוס תובלה כבד אמריקני: "גלאקסי". "קרן" ברכבת האווירית לגשראל

צליחת התעלה בידי צה"ל בליל ה-16 באוקטובר וההסתערות מערבה ודרומה בגדה המערבית של תעלת סואץ שינו בעליל את פני המערכה. המירוץ לכיתורה של הארמייה השלישית אילץ את מצרים לבקש הפסקת אש, אך זו נכנסה לתוקף רק ב-24 באוקטובר, לאחר שהכיתור הושלם. אולם ארה"ב מנעה מישראל לקצור את פירות הניצחון הגדול,

ישראל נאלצה לפנות לארה"ב בבקשה שתספק לה את האמצעים החיוניים להמשך הלחימה. כדי להחיש את מילוי הצרכים רצתה ראש-הממשלה, גולדה מאיר, לצאת לושינגטון.
אנו זקוקים לעזרה הזו, כי מחר אולי יהיה מאוחר מדי...
אני מוכנה לטוס לושינגטון בעידום שם כדי להיפגש עם
ניקסון... אני רוצה לטוס בהקדם האפשרי.³⁴

מעקרונות הלוחמה האווירית. כדי שחיל האוויר יהיה בעל מוכנות גבוהה, עליו להתבסס על כוח אדם סדיר גדול יחסית. כוח האדם של חיל האוויר – סדיר ומילואים כאחד – מאומן כך שיהיה כל הזמן ברמה גבוהה של מוכנות ושל כשירות לביצוע מגוון רחב של משימות. אימון כזה כרוך בשעות טיסה רבות ויקרות. יתר על כן, מוכנות ודריכות גבוהות מחייבות תשתיות מתאימות של דלק, של חימוש ושל חלפים, כדי שניתן יהיה לחמש את המערכות ולהכנין לחגימה בתוך זמן קצר ביותר. כמו כן יש לפתח ולרכוש מערכות לאיסוף מודיעין, לניתוח המידע ולהפצתו לצרכנים בזמן קרוב לאמיתו. יש להצטייד במערכות שליטה ותקשורת ובמערכות ממוחשבות להעברה מהירה של הוראות ושל מידע נדרש ממרכזי השליטה למבצעים ובחזרה. כל אלה צורכים חלק ניכר ממשאביו של חיל האוויר.

ט"כום

הרעיון המרכזי במאמר זה הוא כי חיל האוויר תרם תרומה מכרעת לבלוימת הכוחות הסוריים והמצריים, הגן באופן מוחלט על כוחות צה"ל בדרכם לחזית ועל האוכלוסייה האזרחית, תקף שדות תעופה וניטרל את חילות האוויר של מצרים ושל סוריה. אומנם במערכה של ה-7 באוקטובר לא עלה בידי חיל האוויר להתמודד בהצלחה עם מערכי טק"א, אלא שגורמי הכישלון היו בעיקרם מחוץ לחיל האוויר. למרות התרומה המשמעותית של חיל האוויר למהלכי המלחמה באותו יום מלווה אותו עד היום תחושת כישלון קשה. במשימה החשובה ביותר עבור חיל האוויר – השמדת הטק"א – הוא לא הצליח ב-7 באוקטובר, מכיוון שלא ניתן לו להילחם בהתאם לדוקטרינה שלו. אולם רק חיל האוויר יכול היה להציל את המדינה מסכנה לאומית קיומית מיידידת באותו יום. הדרג המדיני והדרג הצבאי העליון דרשו מחיל האוויר להפוך את הדוקטרינה שלו על פיה ולפעול נגד הצבאות הפולשים לפני השגת עליונות אווירית, בתנאי נחיתות חמורים, ללא מודיעין ברור על מיקום הכוחות ועל המטרות שאותם נדרש לתקוף. כאשר המערכת האווירית פעלה נגד כוחות היבשה ללא תנאים בסיסיים נדרשים, באופן שלא התכוננה לקראתו, ללא אימון מקדים וטקטיקות מתאימות, אסור היה לצפות לתוצאות הנדרשות, ולמרות זאת עמד חיל האוויר בפרץ. הניגוד בין דרישות הדרגים הגבוהים יותר לבין צורכי זרוע האוויר גרם לחיל האוויר אבדות כבדות תמורת הצלחת הבלוימה בשתי החזיתות.

ה-7 באוקטובר היה יום יוצא דופן במלחמת יום הכיפורים, בהתפתחות חיל האוויר, באתגרים שניצבו בפניו ובאופן שעמד בהם. הוא ניקה את השמיים עבור כוחות היבשה בדרכם לחזית, הוא ניטרל את חילות האוויר של סוריה ושל מצרים, הוא תקף

דהיינו להכניע את הארמייה השלישית באמצעות המצור. בשל הלחץ הכבד שהפעילו האמריקנים – כולל איום לספק בעצמם את צרכיה של הארמייה הנצורה – נכנעה ישראל והסירה את המצור. בעקבות זאת החלו שיירות מצריות להעביר מדי יום אספקה לנצורים. כתבה על כך גולדה מאיר:

הספקת המזון לארמייה השלישית לא נעשתה על ידינו מתוך מחווה הומניטרית, אלא משום שלא הייתה לנו בררה. המדינה היחידה המוכנה לסייע לנו בנשק היא ארה"ב, וזאת מול הסיוע העצום שמקבלות ארצות ערב. מי שמציע שנהל את המלחמה הזאת תוך קרע עם ארה"ב, מציע שאנחנו לא נוכל לזכות במלחמה הזאת.³⁶

ישראל, שנוקקה לסיוע מארה"ב במהלך המלחמה ועמדה על סף ניצחון צבאי, נאלצה לוותר עליו בשל תכתיב אמריקני. היד האמריקנית שנתנה היא גם היד שלקחה. הסיוע האמריקני המהיר אילץ את ישראל להיענות באותה מהירות לדרישות האמריקניות.

הלקח העולה משלבי הסיוע של מלחמת יום הכיפורים הוא כי על מנת שאפשר יהיה לנהל מו"מ מעמדת כוח בתום מלחמה, לא די לנצח בה, אלא יש לנצח בה תוך שמירה על עוצמת הצבא ועל איתנותה של המדינה. ובמילים אחרות: מוטב להסתפק בניצחון צנוע יותר, אך יקר פחות במונחים של שחיקה, כך שלא תוחרף בעקבותיו תלותה של המדינה בגורמי חוץ.

גודלו של הכוח האווירי

במלחמת יום הכיפורים היה חיל האוויר קטן מכדי למלא את כל משימותיו, כפי שעולה מאירועי ה-7 באוקטובר. האם הלקח נלמד? אין לשכוח כי מאז המלחמה נוספו לחיל האוויר משימות חדשות, ובהן המלחמה בטק"ק. לשם השוואה: כוח הטנקים של צה"ל גדל מאז מלחמת יום הכיפורים ביותר מ-200%. יש איפוא לפעול בנחישות כדי לסגור את הפערים בין תפקידי היסוד של חיל האוויר, משימותיו וההישגים הנדרשים ממנו לבין כוחו ויכולתו למלא אותם.

מוכנות ודריכות

ב-7 באוקטובר הצליח חיל האוויר לבלום את כוחות היבשה של סוריה ושל מצרים הודות למוכנות ולדריכות הגבוהות שלו, שהן

15. דיין, שם, עמ' 596-594.
16. בראון, שם, עמ' 96.
17. שמואל גורדון, **מסדר האבירים האחרון: אסטרטגיה אווירית מודרנית**, הוצאת רמות, תל-אביב, 1998, עמ' 37-38.
18. דיין, שם, עמ' 597-596.
19. בראון, שם, עמ' 94.
20. ברטוב, שם, עמ' 51.
21. בראון, שם, עמ' 96.
22. בנימין פלד, "אם תמשיכו לתכנן נסיגה, איימתי, אני חוזר לכאן עם עוזי ויורה בכולכם", **ביטאון חיל האוויר מס' 118** (219), דצמבר-ינואר 1997-1998, עמ' 68-69.
23. ברטוב, שם, עמ' 70.
24. סעד א-דין א-שאולי, **חציית התעלה**, מערכות, תל-אביב, 1987, עמ' 168-169; 173-174.
25. יונה בנדמן, "ארמייה 3 הוצה את תעלת סואץ. 6-8 באוקטובר 1973", **מערכות** 296, דצמבר 1984, עמ' 26-30.
26. שמואל גורדון, **קשתו של פאריס: טכנולוגיה, דוקטרינה וביטחון ישראל**, ספריית הפועלים, תל-אביב, 1997, עמ' 286-293.
27. Department of Defense (DoD), **Conduct of the Persian Gulf War. Final Report to Congress**. 2 Vols. and Appendixes, Washington D.C.: DoD; April 1992.
28. שמואל גורדון, עליונות אווירית – הכרח או מותרות: **מערכות** 348, יוני 1996, עמ' 20-2.
29. בנימין פלד, "מכתב", **מפרי עטם של מפקדים**, תל-אביב, חיל האוויר, נכתב כנראה ב-1978, עמ' 53-55.
30. גורדון, **מסדר האבירים האחרון**, עמ' 365.
31. שם, עמ' 359.
32. בנימין פלד, "לוחמת אוויר-שטח", **מערכות** 270-271, אוקטובר 1979, עמ' 69-71.
33. גורדון, **מסדר האבירים האחרון**, עמ' 60-62.
34. **גולדה מאיר**, עמ' 312.
35. דיין, עמ' 627.
36. **גולדה מאיר**, עמ' 320.
37. גורדון, **מסדר האבירים האחרון**, עמ' 149.

שדות תעופה, הפך את חילות האוויר של האויב לכוח מגן נטול יכולת תקיפה משמעותית, ומעל לכול – מנע מצבא סוריה לכבוש את דרום רמת-הגולן ולרדת לעמק הירדן ובלם את קצב העברת הצבא המצרי מעבר לתעלת סואץ ואת התקדמותו מזרחה. ואף-על-פי-כן נחשב יום זה כאחד הימים השחורים של חיל האוויר עקב חוסר ההצלחה להשמיד את מערך הטק"א הסורי. למעשה, עד עתה לא נעשה ניתוח יסודי של יום מכריע זה בהתפתחות חיל האוויר והשלכות מבצעי חיל האוויר ביום זה על מהלך המלחמה כולה. במשך כל יום הלחימה הארוך לא רוכז כוחו של חיל האוויר למשימה אחת. חיל האוויר פועל בדרך כלל לפי כלל מרוכך של עקרון ריכוז הכוח, הנקרא "הקצאת מסה קריטית למשימות". פירושו של כלל זה הוא כי תנאי בסיסי להצלחה הוא הקצאת מסה קריטית של כוח אווירי לביצוע כל משימה ומשימה. פיזור כוחות למשימות רבות בהקצאה שמתחת למסה הקריטית עלול לגרום לכך ששום משימה לא תבוצע כראוי.³⁷

ב-7 באוקטובר נדרש חיל האוויר לבצע מספר גדול מדי של משימות באמצעות כוח קטן מדי. מאז נוספו כמה תפקידים חדשים לחיל האוויר, כמו השמדת מערכי טק"ק, הגנה מפני טק"ק והשמדה עצמאית של כוחות יבשה. חיל האוויר גדל מאז מלחמת יום הכיפורים, אך האם במידה מספקת? האם כוחותיו מספיקים להקצאת מסה קריטית לביצוע כל התפקידים המוטלים עליו? המענה לשאלה זו חייב להטריד את קובעי ההחלטות ואת האחראים על הקצאת המשאבים לחיל האוויר.

הקורות

1. עזר ויצמן, **לך שמיים, לך ארץ**, מעריב, ת"א, 1975, עמ' 329.
2. חנוך ברטוב, **דדו: 48 שנה ועוד 20 יום**, כרך ב', ספריית מעריב, תל-אביב, 1978, עמ' 139.
3. משה דיין, **אבני דרך**, עידנים, ירושלים, 1976, עמ' 596.
4. אריה בראון, **משה דיין במלחמת יום הכיפורים**, עידנים, ירושלים, 1992, עמ' 94.
5. **ברטוב**, עמ' 51.
6. שם, עמ' 65.
7. אבי קובר, **הכרעה**, מערכות-משרד הביטחון הוצאה לאור, תל-אביב, 1195, עמ' 335.
8. מיכאל ששר, **שיחות עם רחבעם (גנדי) זאבי**, ידיעות אחרונות, תל-אביב, עמ' 169.
9. משה דיין, שם, עמ' 598.
10. בראון, שם, עמ' 98.
11. ברטוב, שם, עמ' 67.
12. חיים הרצוג, **מלחמת יום הדין**, ידיעות אחרונות, תל-אביב, 1975, עמ' 248.
13. **גולדה מאיר**, חיי, ספריית מעריב, תל-אביב, 1975, עמ' 310.
14. דיין, שם, עמ' 596.

צבא ירדן במלחמת יום הכיפורים

סא"ל דוד

רעה מינימאלי לאורך גבולה של ירדן עם ישראל, חסימה אינ-טנסיבית של גבול סוריה-ירדן למניעת חדירת מחבלים דרכו לממלכה, המשך אימוני היחידות והעלאת כושרן הקרבי בכל הרמות. הצבא הירדני פרס את שתי דיביזיות החי"ר שלו לאורך הגבול עם ישראל (מנהר הירמוך בצפון ועד ים המלח בדרום), דיביזיה משורינת אחת הוקצתה לאבטחת גבול סור-יה וירדן ולחסימתו, ואילו דיביזיה משורינת נוספת נערכה במרחב זרקא-עמאן כעיבוי לדיביזיה ממוכנת שאיבטחה את הבירה הירדנית וככוח עיקרי להתקפות-נגד לעבר אויב תוקף אפשרי לאורך גזרת פריסת דיביזיות החי"ר הירדניות. לאורך גבול הערבה פרסו הירדנים כוחות נוספים: כחטיבה במרחב עקבה, חיל-משלוח סעודי בעצמה חטיבתית באזור מעלה פרפ, שממזרח ללשון ים-המלח וכוחות סיור וביטחון שוטף דלילים לאורך הערבה.

למרות שמתקפת הפתע של מצרים וסוריה באוקטובר 1973 תוכננה לכאורה בסודיות מירבית, היו הירדנים מודעים לאפ-שרות פתיחת המלחמה באותה שנה. מעדויות שונות שנצ-טברו בתקופה שקדמה למלחמה, במהלכה ולאחריה, ניתן ללמוד כי המלך חוסיין אכן ידע על כוונת אלה של מצרים וסוריה¹. נטייתם של הירדנים, למודי נסיון מלחמת ששת הימים הייתה לא להשתתף באופן פעיל במערכה בטרם יהיה העולם הערבי מוכן לקראתה כדבעי, ומול הכרזות המצריות והסוריות בתקופה שקדמה למלחמת יום הכיפורים שאמרו: "כל מה שנלקח מאיתנו בכוח יחזור בכוח", ועוד הכרזות דומות, הכריז חוסיין כי לא יקריב אפילו חייל ירדני אחד במלחמה, שתוצאותיה כישלון ודאי ואפילו שואה לערבים. זאמנם, עד מלחמת יום הכיפורים העריכו הירדנים כי עצמתם הכוללת של הערבים בכלל ועצמתה של ירדן בפרט, לא תאפשר להם ליזום מתקפה נגד ישראל בעיקר בשל נחיתות הצבאות הערביים בהפ-עלת שריון וחיל אוויר. ירדן עצמה חסרה הייתה הגנה אחינית מספקת, עצמת גייסותיה המשוריינים הייתה קטנה, ומכל מדינות העימות גבולה עם ישראל הוא הארוך ביותר והקשה ביותר להגנה. מודעות המשטר הירדני לאפשרות פרוץ המלחמה הת-גברה עם כינוס ועידות הפסגה הערביות במהלך שנת 1973 וההחלטות המעשיות, שהוחלטו בהן בדבר שיתוף כלל מדינות ערב במאמצים המלחמתיים אם תפרוץ מלחמה. בין היתר הוח-לט בועידות אלה, כי תפקידה של ירדן יהיה בעיקרו פאסיבי ויתמקד בריתוק מירב כוחות האויב לאורך הגבול עם ישראל, תפקיד לו נשארה ירדן נאמנה גם במהלך המלחמה — למרות ששלחה כוחות ללחימה בחזית ברמת הגולן.

צעדי ההיערכות שננקטו על-ידי צבא ירדן לפני מלחמת יום הכיפורים צמחה לפיה

למרות שהירדנים החליטו עקרונית לא ליטול חלק פעיל במע-רקה (והדבר אף התקבל על דעת מדינות העימות האחרות) נקט הפיקוד הירדני בימים הראשונים של המלחמה מספר צעדים שקידמו אפשרות פיתוח מתקפה ישראלית אפשרית לעבר ירדן. אלה כללו תיגבור מערך החי"ר לאורך הירדן, וקידום כוחות שריון משתי הדיביזיות המשוריינות לעבר הגבול עם ישראל (למרות שאלה נמצאו במרחק רב למדי מהגבול, נראה היה כי המשטר "מאותת" לישראל כי הוא ערוך לכל אפשרות). כן הוחל בעיבוי המערך הארטילרי לאו-רך הגבול עם ישראל, הוגברה באופן משמעותי פעילות התצ-פיות והסיורים לאורך הירדן, ושופר מערך הביצורים והמכ-שולים לאורך החזית, החל מפרוץ הקהבות. בצד כל הצעדים שננקטו יש לציין כי גשרי הירדן נשארו פתוחים בכל ימי המלחמה ולאחריה.

פעילות הצבא הירדני ערב מלחמת יום הכיפורים
ערב המלחמה המשיך הצבא הירדני במילוי משימותיו, שכללו אבטחת מרחב רבת עמון ומשפחת המלוכה, קיום מערך הת-

1. לפי ספרו של ח. הרצוג "מלחמת יום הדין" נודע לחוסיין על כוונת אלה בפגישה, שהתקיימה בקהיר בספטמבר 1973. בפגישה זו ביקש ממנו אסד להגן על אגפו במלחמה.

הישגי המצרים והסורים בשלושה הימים הראשונים של המערכה העלו גלי צהלה במדינות ערב. אלה סחפו את "מדינות העימות של הקו השני" להכרזות נלהבות על התגייסות למלחמת ג'יהאד כוללת תוך הקדשת מירב המאמצים הכוללים נשק, כסף, סיוע כלכלי ואף התארגנות חילות משלוח, שיש לתפו בהבסתו הסופית של "האויב הציוני". אולם נראה כי כבר בתחילת המערכה שאפו הן המצרים² והן הסורים³ להכביד על צה"ל ולפצלו עוד יותר בעיקר על-ידי פתיחת חזיתות נוספות. בין שאר החזיתות המתוכננות עלתה על הפרק שאלת מעורבותן של ירדן ושל לבנון במלחמה. המצרים והסורים כאחת היו תמימי דעים כי יש צורך להפעיל גם את ארגוני המחבלים בחזיתות אלה ואולי אף להמריד את תושבי יהודה ושומרון ורצועת עזה ובכך ליצור חזית לחימה פנימית בישראל עצמה. בשלב זה עמדה ירדן בשלה המלך חוסיין הסביר מעל גלי האתר⁴ כי משימת הצבא הירדני לאור מגבלותיו ולאור אופיה הגיאוגרפי של ארצו, הייתה ותישאר: קיום מערך הרתעה לאורך גבולה הארוך של הממלכה עם ישראל, אבטחת "אגפם השמאלי" של הסורים, מניעת איגופו של הצבא הסורי על-ידי צה"ל דרך ירדן וריתוק מירב עתודות צה"ל לאורך גבול זה — דבר שיקל, בסופו של דבר, על המצרים והסורים במשימותיהם. מעבר לכל זאת הטילו הירדנים ספק באמיתות הישגיהם של צבאות מצרים וסוריה והעדיפו שלא להסתכן ולהסחף בגל ההתלהבות הכללי ולסכן בכך את הממלכה כולה. בתום שלושה ימי המערכה הראשונים יצא צה"ל למתקפת הנגד ברמת הגולן ובחזית סיני ולמרות שלא השיג הישגים משמעותיים בחזית הדרום (פרט לעצירת מאמץ המתקפה המצרי) החל הודף ומשמד את הכוחות הסוריים, שפלשו לרמת הגולן. כתוצאה מכך הלכו ותכפו פניותיהם של שליטי סוריה ומצרים לסיוע ירדני פעיל במערכה. שליט מצרים רצה שחוסיין יפתח במערכה על-מנת להקל מהלחץ הרב שהופעל על הסורים וקיווה כי כניסת הירדנים למלחמה תחייב את צה"ל לרתק עתודות על חשבון חזית הדרום, כדי לקדם את המתקפה הירדנית — דבר שיקל על כוחות הצבא המצרי. גם אסד וגם סאדאת העבירו לחוסיין מאז פתיחת המלחמה דיווחים חים מעודדים על הצלחותיהם, ושניהם קיוו כי יהיה בדיווחים אלה כדי לפתות את המלך הירדני לקפוץ על עגלת המלחמה.

- בנאום שנשא סאדאת בעיר סואץ גילה הנשיא פרטים על נסיגתו וינו לשותף את ירדן במלחמה. הוא רצה שירדן תבצע התקפה מוגבלת. כמרכן שלח שדר לחוסיין כדי שיבחר אנשי קומנדו מעולים שיחדרו לישראל אך רבת-עמון התחמקה מכך — "ידיעות אחרונות", 25.3.76, ע"פ סוכנות ידיעות מקהיר.
- בראיון עם שליט סוריה שהתפרסם ב"אל-ציאד" הלבנוני ב-7 מרץ 1974 אמר האפו אסד כי קל היה לפתוח חזית שלישית. "ניסיתי לשכנע את האחראים ברבת עמון לפתוח חזית זו ואמרתם לשלושה מהם שפגשתים כאן, הדרך לירושלים פתוחה, מה אתם מחכים? לא רק זאת — הראיתי להם כמה מסודרות הצופן הישראלי שקלטנו בעת הקרב והוכחתי להם שישראל אין בכוחה להגן על ירושלים ולעמוד מול חזית ערבית שלישית בת 70 אלה הייליים ירדניים וכי הם יכולים לזנק לירושלים ולשחררה ולזכות בכך בנצחון מפואר ועצום. אך לא הצלחתי לשכנעם וירדן הסתפקה בשיגור חלק מכוחותיה לחזית הסורית ותו לא".
- רדיו עמאן, 10 אוקטובר, 1973.

השליט הסורי אף הדגיש כי הוא יעמיד לרשות הצבא הירדני את חיל האוויר שלו ואת מערכת ההגנה האווירית אם ירדן אכן תצטרף למערכה. בנוסף לפניות אלה החלה גם מכונת התעמולה הערבית להפעיל את לחציה על ירדן. המוטיב העיקרי, שהושמע שוב ושוב מעל גלי האתר התמקד בצורך "לשלב את כל האומה הערבית במערכה". לחצים נוספים על המלך הירדני באו גם מצד שליטי ערב השונים: שליט עיראק פנה לירדנים וביקשם לאפשר לכוחות הצבא העיראקי לעבור דרך הממלכה אל קו החזית (בעקבות פניה דחופה של שליט סוריה לעזרה), גם שליט סעודיה פנה למלך וביקש לאפשר הוצאת חיל המשלוח הסעודי מירדן וקידומו לעבר חזית רמת הגולן. שליט לוב, שראה מיום ליום כיצד נשחק המאמץ ההתקפי המצרי, פנה אל המלך חוסיין בקריאה כי יצטרף למערכה. משלא ענהה החל לנאץ ולגדף אותו, ואף קרא לתושבי ירדן להתקומם, ליטול את הנשק ולהצטרף למערכה. גם בחזית הפנימית ובעיקר בחוגי הצבא, גברו והלכו הלחצים על המלך. מספר קצינים בכירים התלוננו בפני המלך על-ידי כי לא זו בלבד שהם נקרעים בין החובה הקדושה לעשות את המוטל על כל גבר ערבי ומוסלמי לבין חובת מילוי מצוות המלך, הם אף צריכים לרסן את התלהבות אנשיהם ולשמרם בקסרקטינים. למרות הלחצים החיצוניים והפנימיים עשה המשטר כל שביכולתו להימנע מלהיגרר אחר "קריאות הקרב" הערביות ולהסתבך במערכה. שגר אתה למלך חוסיין כאבדה מראש. הוא אף השיב לכל הפונים אליו מכל קצווי העולם הערבי.

לאסד אמר חוסיין: "ירדן לא תיטוש את תפקידה ותמשיך לאבטח את זירת הלחימה הסורית תוך ריתוק מירב כוחות צה"ל לגבולה". בשידור ברדיו עמאן⁵ בימי המערכה הראשונה נים הליל המלך את "אומץ ליבם וגבורתם של צבאות סוריה ומצרים" ובשידור נוסף, שבא לענות על פנייתו של אסד למלך לפתוח בחזית לחימה נוספת מסר רדיו עמאן את ההסברים הבאים⁶: "ב-48 השעות האחרונות תיגברה ישראל את כוחותיה לאורך הירדן ובתוכם נכללות גם יחידות שריון וחי"ר מוטס". במסירת הודעה זו היה יותר מרמז כי אין באפשרותו של המלך לדלל את כוחותיו לאורך הגבול עם ישראל ולהעבירם ללחימה לצד הסורים, שכן דבר זה יסכן את יכולת ההגנה של הצבא הירדני. כן מסר רדיו עמאן כי ידיעות אלה מאמתות את אשר היה ידוע למלך משכבר: אין הוא יכול להיכנס להתקפה מול כוחות שיביאו על צבאו תבוסה גוראה.

לשליט עיראק הבהיר המלך כי לא יתיר לו להעביר כוחות צבא עיראקיים דרך ירדן שכן דבר זה יגרור את ירדן למערכה לקראתה אין היא מוכנה.

לפיסל, מלך סעודיה, הודיע חוסיין כי חיל המשלוח הסעודי דרוש להגנתה של ירדן, ולא ניתן להוציאו מעמדותיו כל זמן שהמערכה בעיצומה וכל עוד מוטל על ירדן למלא תפקיד מוגדר בה.

ב-8 באוקטובר כינס המלך בעמאן את נציגיהן הדיפלומטיים של מדינות ערב על-מנת להסביר להם מדוע לא יכולה ירדן לתרום יותר משתרמה עד כה למערכה. הוא חזר על הטענות הקודמים ואף הוסיף אלמנט חדש: המערכה נפתחה בהפתעה

5. רויטר, ידיעה 1258 מ-8 אוקטובר 73.

6. סי"צ, עמאן, 8 אוקטובר שעה 2320.

"דרך אחת לפלסטין — לוע הרובה". תוך כדי שידורים אלה פירסם המשטר כי הוחלט לשגר לסוריה "כוח מובחר" בנוסף למאמצי הצבא הירדני להמשיך ולרתק כוחות מירביים של צה"ל לאורך הירדן. הקאדי הראשי של ירדן פנה בקריאה נרגשת לחיילי הצבא הירדני ועודדם לפתוח במלחמת ג'יהאד. ברחבי ירדן הוטלה האפלה מלאה ותחנת הדלק הופקעו לרשות הצבא. גם הלימודים בכל רחבי הממלכה בוטלו.

חטיבת שריון 40 בפיקודו של זעים ח'אלד הג'הוג' אל מג'אלי החלה לנוע מבסיסה, שבאיזור זרקא לעבר הגבול הסודי בצערי ה-12 באוקטובר, ובאותו זמן ממש החלו העיראקים להתמקם אף הם בסמוך לקו החזית ברמת הגולן. עד ה-13 באוקטובר חנתה החטיבה באיזור שמצפון לרמת'א ובתוך שטח סוריה, שם התארגנה עד שהושלם התיאום עם הפיקוד הסורי ומפקדת חיל המשלוח העיראקי. לקראת ה-14 באוקטובר הש- לימה החטיבה את היערכותה באיזור שיח מסכין. עם יציאתה של חטיבה משורייתת 40 לסוריה הגביר הצבא הירדני את עירנותו ואת כוננותו, פריסת מטוסי הקרב הירדניים שופרה, חלקם קדמו לעבר שדות התעופה הקדומניים, חלקם הועברו לשדות עורפיים. ופעילות חיל-האוויר הירדני, במיוחד לצרכי פיטרול ואבטחת שמי המדינה, הוגברה.⁸

בשעות אחר-הצהריים של ה-14 באוקטובר החלה חטיבה משורייתת 40 בתנועה מאובטחת מאיזור טפס—שיח-מסכין, שמדרום מערב לוואדי אל-חרירי, שם שהתה עד אותו זמן, לכיוון צפון-מערב והתמקמה לקראת ערב באיזור נוא—תסל—סחם-אל-גולן. לא מן הנמנע כי החטיבה תוכננה להיכנס לקרב ב-15 באוקטובר, אולם נראה כי מאמצי התיאום בין הפיקוד הירדני, הפיקוד העיראקי והפיקוד הסורי בגזרה נמשכו עד לערבו של אותו יום. במשך אותו יום הוחלט על הכפפתה של החטיבה הירדנית תחת פיקוד עיראקי, שהפך אחראי על גזרת חזית דרום-רמת-הגולן. ליל ה-15 באוקטובר נוצל לקידומה של החטיבה בחסות החשיכה לעבר ג'יסם, שם נקבעה, כנראה, גקודת ההיערכות ליציאה לקרב.

חיל המשלוח העיראקי היה כבר "שבע קרבות" בגזרת דרום-רמת-הגולן, והוא נפגע קשות באדם ובציוד. גם כוחות הצבא הסורי לא "שבעו נחת". אותן יחידות, שהצליחו לצאת "בעור שיניהן" מרמת הגולן בקרבות ה-שב"ש, הלכו ונשחקו עם פריצת צה"ל אל מורחה לקווי הפסקת-האש, ובמיוחד נכון הדבר לגבי הכוחות הסוריים, שרוכזו בגזרה הצפונית של חזית הלחימה. אבל תרומתם של העיראקים למערכה הייתה גדולה. הופעתם גרמה לשינוי בהערכת המצב של מפקדי הכוחות הישראליים וכפתה עליהם כניסה למערכי הגנה ובלימה. דבר זה איפשר לכוחות הסוריים הנסוגים לייצב קו בלימה מבוצר, שחסם את דרכם של כוחות צה"ל לרמשק.

הפיקוד הישראלי הושפע בהעובדה שחל שינוי יסודי במאזן יחסי הכוחות ובואה של חטיבה משורייתת 40 הירדנית לא תרם לשיפור מעמדם של כוחות צה"ל באיזור המובלעת. כוחות צה"ל נאלצו להסתפק, איפוא, בהדיפת התקפות-הנגד של הכוחות הסוריים, העיראקיים והירדניים ולבצע כיבושים מקר-

גם עבור ירדן. עקב כך לא הוכן הצבא הירדני לקראתה ועל-מנת להכשירו לקרב יהיה צורך בזמן רב, במשאבים עצומים ובציוד לחימה משוכלל. כדי להפיג את הלחצים מבפנים החל המלך להניע את כוחות השריון שלו במרחבים שממזרח לע-מאן, בין עמאן וזרקא בדרום לאירביד ורמת'א בצפון. בכך נתן לאנשי השריון להבין כי משהו עומד להתרחש, דבר שהביא להפחתת הלחצים.

במהלך ה-11—12 באוקטובר, משחדרו כוחות צה"ל בחזית רמת הגולן והבקיעו ממזרח ל"קו הסגול" דרך קווי ההגנה הסוריים המתמוטטים, העריכו הירדנים את המצב החדש שנוצר והגיעו למסקנה כי עתה, משהתמוטט "אגפם הימני" הסורי לא יוכלו לצאת להתקפת חזיתית אל ממערב לירדן, אולם הם הניחו כי עתה יוגברו שבעתיים הלחצים החיצוניים עליהם להצטרף למערכה והם נאלצו להיערך מחדש על-מנת להפיג לחצים אלה. הקו שהתגבש על-ידי המשטר התבסס על נכונות חלקית להיענות לקריאות העזרה הנואשות מצד סוריה, ולשגר לרמת הגולן עוצבה ירדנית שתוכפף לפיקוד הסורי. בכך ימלאו הירדנים את חובתם כלפי האחות הערבית, ימנעו עצמם ממחוייבות לפתוח חזית נוספת נגד ישראל מחד גיסא, ויפיגו את הלחצים החיצוניים והפנימיים מאידך גיסא. עם זאת דאג המשטר הירדני, להדגיש את גדל הסיכונים שהוא נוטל על עצמו בהיענות זו בכך, שהוא מחליש את כושר התגוננותו בפני מתקפה ישראלית אפשרית. בסופו של דבר הוחלט לשגר לרמת הגולן את החטיבה המשורייתת מס' 48, שהיתה אחת הוותיקות והמנוסות בעוצבות השריון הירדני, והטנקים בהם הייתה מצוידת היו מותאמים ללחימה בתנאי הקרקע של חזית רמת הגולן. שיגורה של חטיבה זו ביטא גם את הרצון להדגיש את האחריות שתפתח כתוצאה מסיוע זה, למרות עמידתה המוצ-לחת של החטיבה בפני הפלישה הסורית לצפון ירדן במאור-עות 1970.

ההחלטה שגובשה לזותה בסימנים שונים: כלי התקשורת החלו במסע גיבוי חריף נגד האמריקנים על הסיוע המאסיבי, שה-גישו לישראל, כולל ארגון הרכבת האווירית, ורדיו עמאן החל מייד לאחר מהדורת קיצור החדשות ששודרה ב-13 באוקטובר בשעה 1100 לשדר שירי לכת צבאיים ושירים לאו-מניים,⁹ ביניהם שירה של הזמרת הערבית הנודעת אום פלחום

8. עתים מזרח — 13 אוקטובר שעה 1145.

9. עתים מזרח — 13 אוקטובר שעה 1408.

10. עובדה שנצפתה ע"י כוחותינו.

7. רדיו עמאן — 12 אוקטובר שעה 1340.

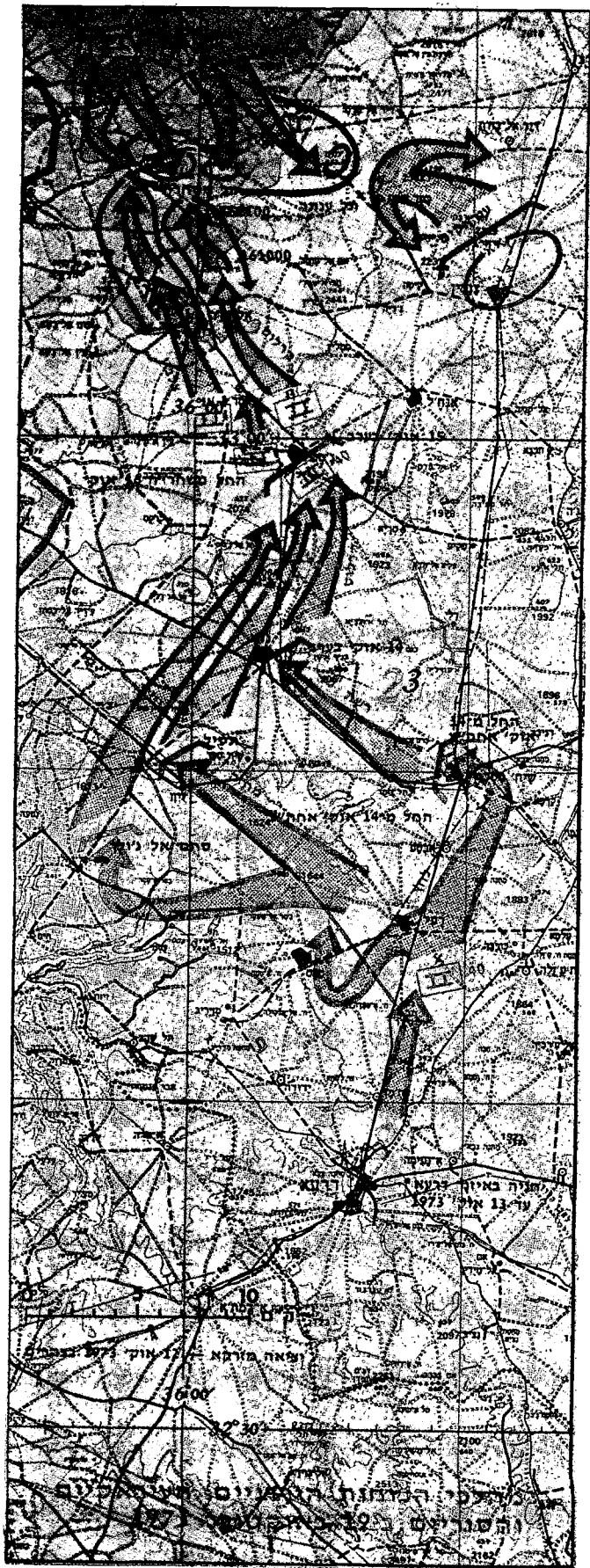
מיים שייצבו את האחזיה במובלעת, אולם לכלל הכרעה לא הגיעו. העיראקים והסורים עסוקים היו, איפוא, בארגון כוחותיהם, בשיקום היחידות ובביסוס קוי הגנה קרקעיים, בעת שחטיבה משורינית 40 נשלחה לחזית. הסיבות לאי-כניסתה לקרב של חטיבה זו לפני ה-16 באוקטובר נעוצות היו בחלקן גם במצבן ובהכנתן לקרב של העוצבות הסוריות והעיראקיות.

במשך ה-15 באוקטובר התארגנו כוחות פיקוד הצפון למתקפה, לאחר שהוברר כי עיקר המאמץ של צה"ל יופנה לחזית הלחימה המצרית, ומשימת הכוחות הייתה להשמיד ככל האפשר כוחות מחיל המשלוח העיראקי כולל התגבורות שהוזרמו אליו מעיראק, התקדמות כללית מזרחה עד "טווח כיסוי" ארטילרי מדמשק ושיחרור מוצב החרמון, הכבוש, מידי הסורים. תוצאות יום זה לא היוו שינוי משמעותי בזירת הלחימה למעט הישגים מקומיים, שכללו את כיבוש תל-ענתר ותל-עליקה. בשלב זה הוחלט בפיקוד הסורי לפתוח בבוקר ה-16 באוקטובר במתקפת נגד משולבת נגד כוחות צה"ל: על הסורים הוטל לתקוף לעבר גזרת אגדת רפול (ולעבר תל שמש ומזרעה בית-גיאן), ואילו על העיראקים הירדנים הכפופים להם הוטל לבצע התקפה לעבר כוחות צה"ל במובלעת מכיוון דרום מזרח ודרום (כלומר לכיוון התילים ענתר ועליקה ותל אל מסחרה) כאשר הירדנים היוו, בעצם את האגף המאבטח "שמאלי" של העיראקים, והסורים מהווים את האגף "הימני" שלהם.

התקפת נגד סורית-עיראקית ירידת לעבר המובלעת¹¹

העיתוי שנקבע להתקפת-הנגד נועד להקשות על צה"ל בלחימה ("עם הפנים לשמש" למגן, ו"עם הגב לשמש" לתוקף). הירדנים יצאו עם שחר לקו ההסתערות מאזור תל-אל-ח'רה וכבר מראשית ההתקפה הוברר להם כי סיכוייהם להשיג הישגים משמעותיים בקרב זה מועטים. התברר כי הסורים, שהחלו את ההתקפה במקביל לירדנים יצרו מגע אש ראשוני וכבר מראשית הקרב ספגו אבידות ניכרות, תנופת התקפתם נבלמה ובכך סיכנו את הכוחות העיראקיים, שפעלו מדרום להם. גם העיראקים איחרו להתייבב בקו ההתחלה ובכך איבד הכוח הירדני את אבטחת אגף הימני. יתירה מזו, התקפת העיראקים מכיוון כפר שמש לעבר התילים ענתר ועליקה נבלמה בעילות על-ידי כוחות צה"ל ובסיים הלחימה הושמדו כ-30 טנקים עיראקיים, בנוסף ל"רק"מ אחר. כתוצאה מכל אלה מצאו עצמם הירדנים בודדים במערכה כבר בתחילתה, ומאחר שהשטח לא היה מופר להם והשינויים בהיערכות כוחות צה"ל בגזרה לא הובאו כנראה לידיעת המח"ט שלהם, החליטו הירדנים לפעול בזהירות, לנוע בתנועה מאבטחת עד למגע עם כוחות צה"ל בתל-אל-ח'רה, להיערך ולהסתער על התל ולכבוש.

העובדה שהעיראקים הצטרפו למערכה מאוחר יותר הקשתה על הירדנים, שכן אש העיראקים הופנתה גם עליהם בהיותם מצוידיים בטנקים והים במראה לאלה שבידי צה"ל. עם זאת איפשר הדבר לירדנים להתקדם בלי לעורר חשד עד טווח

11. על ההתקפה ראה "מלחמת יום הדין", עמ' 134.

במהלך ה-17 וה-18 באוקטובר התארגנה חטיבת משוריית 40 הירדנית במערכים עורפיים, ציידה עצמה מחדש ותיקנה את הכלים שנפגעו קלות. התארגנות החטיבה נעשתה בתנאים טובים, יחסית, שאופשרו הודות ללחץ הבלתי פוסק של העיראקים ושל הסורים על כוחות צה"ל במובלעת. סביר להניח כי כאשר הגיעו דו"חות הקרב אל הפיקוד הירדני הבכיר, גבר הלחץ הפנימי על חוסיין לחזק את חיל המשלוח הירדני ולהאדירו. לא מן הנמנע כי המחסור בארטילריה אורגנית, קשיים באספקה ובתחזוקת הכוחות ולקחי קרבות אחרים, שימשו בירדן מניע מספיק לתגבר את החטיבה. מן הראוי להזכיר גם את חששם של הירדנים מן העיראקים ואת זכרונותיהם מקרבות 1970 שהיוו גורם נוסף לשאיפה להחזיק בסמוך לעיראקים כוח ירדני בעוצמה משמעותית שיהיה בו כדי להתרועע כל מחשבה עיראקית לחזור על מעשיהם.

באותם ימים התארגנו גם כוחות צה"ל במובלעת. אוגדת לנר, שבלמה את ההתקפות העיראקיות והירדניות הוצאה לאחור להתארגנות ואת מקומה תפסה אוגדת פלד. בחזית מצרים, החל צה"ל בהורמת כוחות ניכרים אל ראש הגשר בנדה המערבית. חלק מכוחות אלה חרגו מגבולות ראש הגשר מערבה וביצעו פשיטות ארוכות טווח לעבר בסיסי טילים מצריים בג'דה המערבית. נאומה של הגברת גולדה מאיר בליל 16-17 באוקטובר, בו גילתה, לראשונה, כי כוח משימה ישראלי פועל ממערב לתעלת סואץ פקח את עיני הפיקוד המצרי הבכיר והעמידו על חומרת מצבו. נסיונותיו של הפיקוד המצרי להחניק את ראש הגשר התפוצח עוד בטרם יתבסס, לא עלו יפה וכוחות רבים — ביניהם מסגרות חטיבתיות שלמות — הושמדו בנסיון זה. לא מן הנמנע כי בנוסף למאמצים אלה ניסתה שליט מצרים לגייס סיוע להקלת הלחץ הצבאי מעל כוחותיו מכל מקור אפ-שרי, וסביר להניח כי זעקותיו לעזרה נשלחו גם לסוריה, תוך איזכור שירותם הטוב של הגייסות המצריים בנסיונם להקל את הלחץ על הסורים ב-14 לחודש ותוך תביעה כי עתה על הסורים להחזיר טובה תחת טובה. על רקע זה ניתן לראות, בין השאר, את מתקפת הנגד המשולבת שבוצעה בחזית רמת הגולן ב-19 באוקטובר.

ב-18 באוקטובר הגיע המלך לאיזור היערכותה של חטיבת משוריית 40¹³, שמע על מהלך הקרבות בהם השתתפה, נפגש עם קציני החטיבה וחייליה, והנחה את פעולותיה לעתיד. נראה כי בעת ביקורו התלוננו בפניו אנשי החטיבה על אזלת ידם של הסורים והעיראקים בקרבות ה-16 לחודש והדגישו בפניו את תוצאות חוסר התיאום בין כוחות החטיבה לכוחות העיראקיים. סביר כי טענות אלה עמדו במוקד הדיונים שקוימו לאחר מכן בין הסורים לירדנים ולא מן הנמנע כי בעקבות דיונים אלה הוחלט לבטל את כפיפות הכוח הירדני לעיראקים ולהכפילו ישירות תחת הפיקוד הסורי. נראה כי החלטה זו עמדה מאחורי הוצאתה של החטיבה מאיזור תל-אל-ח'ירה והיערכותה באיזור נוא, כנראה תחת פיקודה של דיביויה 9 הסורית.

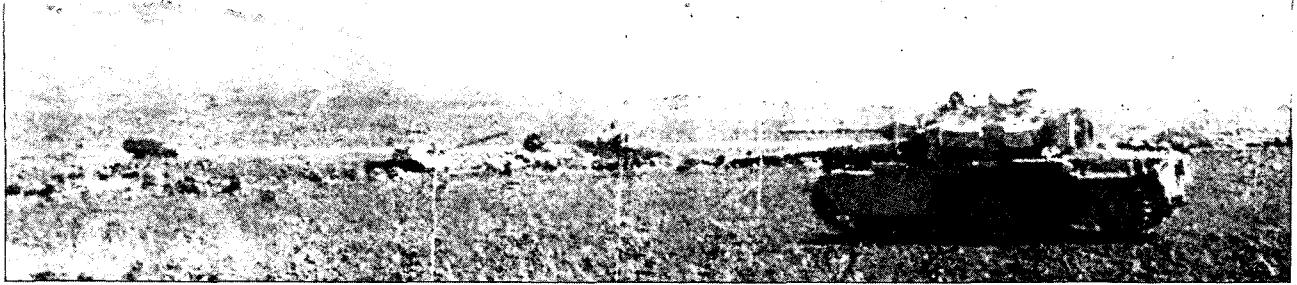

טנקי חטיבת פפר בשטח היערכות.

קרוב למדי לכוחות צה"ל. המח"ט הירדני החליט לנוע לעבר יעדו בשני מאמצים דו-פלוגתיים המשולבים בטנקים וב-חרמ"ש, ולהשאיר בידיו עתודה בסדר גדול גדודי מוגבר. בסך-הכל הקצו הירדנים למערכה גדוד טנקים וגדוד חרמ"ש. שני המאמצים התקדמו בשדרות מסע מאובטחות לעבר תל-מסחרה. לקראת השעה 0900 הבחינו כוחות צה"ל, שהיו על התילים באיזור, בטורי טנקים סנטוריון, שנעו בצירים "קר-לוס" ו"צלבון" מדרום לצפון-מערב, ומגמתם תל-אל-מל ותל-מסחרה. בתחילה לא הצליחו לזהות באופן מוחלט את שייכותם של טורים אלה. אוגדת לנר, שהתארגנה במרחב לבלימה תיכונה ופרסה את כוחותיה כדלקמן: — חטיבה במע-רכים באיזור התילים, חטיבה נוספת (חטיבתו של אל"מ רן) תוכננה לבלום או לתקוף נגד ממזרח לתל-אל-מל, בעוד שה-חטיבה השלישית הושארה בעתודה. טורי השריון הירדניים המשיכו בתנועתם ובשעה 161000 לערך פנה הטור הירדני המשוריין המזרחי תוך תנועתו על ציר "קרלוס" לכיוון צפון-מערב ונע לכיוון תל-אל-מל. משהגיע הטור לטווח 2000—2500 מטרים מהתל נחשף אגפו הימני לאש הטנקים של חטיבת אל"מ רן, שהספיקה לדגל לעבר התל משנראו הדגלונים על אנטנות הרק"מ הירדני. לא היה ספק כי מדובר בחטיבת משוריית 40 הירדנית. כוחות חטיבת אל"מ רן, שנמצאו בעמדות ירי טובות פתחו באש טנקים עזה על הטור הירדני. אש זו הפתיעה את הירדנים ופגעה בטנקיהם עוד בטרם הספיקו לצוד תותחיהם או להיכנס לעמדות אש. שרידי כוח זה נחלצו מייד מערבה אלא שתוך כדי כך נכנסו לשטחי ההריגה של חטיבתו של אל"מ אורי שאף שיפרה עמדות דרומה וביצעה איגוף ימני אל ממערב לתל-אל-מל, וספגו אבידות נוספות. שארית הכוח הירדני נסוגה לבסוף ב-161100 לעבר תל-אל-ח'ירה ובשדה הקרב נשארו יותר מ-20 טנקים ונגמ"שים ירדניים¹².

12. לחיל המשלוח הירדני היו אבידות כבדות כתוצאה מטעויות של צבאות עיראק וסוריה. תותחנים עיראקיים הפגינו בטעות יחידה של הצבא הירדני והשמדו 7 טנקים. החטיבה הירדנית ה-40 נאלצה לסגת בחופזה מכיוון שהטנקים העיראקיים שבאגפה איחרו להתקדם ("הארץ", 6.11.73). מקורות הממשל ברבת עמון אמרו שעד כה הושמדו בטעות לפחות 6 טנקים ירדניים ע"י כוחות שריון סורי או עיראקי. ר"ל 12 חיילים נהרגו באש בנות הרבית. אחרי הפגיעה הראשון מטנקים ירדניים הוחלט על צופן מיוחד ליהוי הכוחות של שלושת הצבאות הערביים ("ידיעות אחרונות", 22.10.73).

13. רדיו רבת-עמון, 18 אוקטובר 73.

הטנקים בעת הלחימה בכוחות הירדניים. ברקע תל אל מל.

התקפת הנגד הסורית העיראקית 1977
1973 באוקטובר

קשות בחלק מהמערך הארטילרי הסורי, שנערך לקראת התקפת הנגד המשולבת, שהייתה מתוכננת.

כתוצאה משבירת התקפת הנגד והפגיעה במערך הארטילרי של דיבזיה 9 הסורית, החליט הפיקוד הסורי להקדים את המתקפה, שנועדה לאתו היום ונשתבשה, ולאור המציאות החדשה הוכנסו בחפזה מספר שינויים בתכנית והוצאה פקודה לצאת מיד להתקפה. על חיל המשלוח העיראקי (שהיה כאמור, בעוצמה דיבזיונית), הוטל לתקוף לכיוון תל-קריין—כפר נסג' ותל-אל-מל ולפתוח את הצירים כפר נסג'—מעץ ו-א-טיחה—תל-איובה. על חטיבה משורינית 40 הירדנית (שתוגברה במשך ה-17—18 באוקטובר גם בגדוד חת"מ מת-נייע ירדני 105 מ"מ), הוטל לתקוף ולהשתלט על תל-מסחרה ועל הכפר אום-בוטנה; ועל דיבזיה 9 הוטל להתארגן מחדש במהירות המירבית ולהיות תוך כדי כן עתודה לניצול ההצלה של חטיבה משורינית 40 הירדנית, זאת בשל שיבוש התקפת הנגד הסורית עם שחר.

אוגדת פלד, שהייתה ערוכה לקראת מתקפת הנגד הסורית, כללה את חטיבת פפר, שתפסה את גזרת תל-מסחרה—אום-בוטנה, ואת חטיבת יוסי שתפסה את התילים ענתר ועליקיה.

התקפת הנגד המשולבת שבוצעה על-ידי העיראקים והירדנים נפתחה בשני עיתויים נפרדים. העיראקים החלו לתקוף עם כוחות חרמ"ש לעבר התילים בגזרת חטיבת יוסי עם שחר ובשלב מאוחר יותר, לקראת השעה 0700 פיתחו מאמץ תקיפה משוריין לעבר תל-ענתר שמגמתו הייתה, כנראה, לאגף את התל ולפרוץ לתוך המובלעת, אלא שגם התקפת החרמ"ש וגם התקפת השריון העיראקי נכשלו. מפקד האוגדה קידם במהירות את חטיבת מרדכי שהדפה את הטנקים העיראקיים תוך שהיא גורמת להם אבידות ניכרות. מאמץ עיראקי נוסף, שהופנה לכיבוש תל-עליקיה, נהדף על-ידי כוחות חטיבת יוסי ששהו במקום.

מהלך הקרב של חטיבה משורינית 40 הירדנית *

עד כה לא ברורה סיבת חוסר התיאום בין הירדנים לעיראקים בעיתוי פתיחת ההתקפה, אך עובדה היא שהירדנים יצאו להתקפה, בעצם, משתמה תנופת ההתקפה העיראקית ומשנשברה. ההתקפה הירדנית ב-19 באוקטובר החלה בסביבות השעה 0900, כשעה ומחצה לאחר ששככה מתקפתם של העיראקים ונראה כי מספר סיבות אפשריות חברו יחד לשבירת עיתוי ההתקפות:

* התיאור המפורט מסתמך על מחקר שערך רס"ב בני מ. שהיה סמ"פ בחטיבת פפר, והשתתף בלחימה באיזור.

למרות שהמגמה הכללית של כוחות צה"ל ב"תריז" הייתה לבלום את כוחות האויב ולשבש את התארגנותם, תיכנן פיקוד הצפון בליל 18—19 באוקטובר פעילות ענפה שכללה גם את כיבוש הכפר אום בוטנה. הללו נועדו לשפר את המערך ההגנתי של כוחות צה"ל ולבסס את אחיזתם במובלעת. כן תוכננו פשיטות על יעדים שונים מעבר לקווי כוחות צה"ל ממזרח להם. להתקפות הרגליות מתוכננים היו להתלוות גם כוחות ניידיים ומשולבים (טנקים, הנדסה, ארטילריה) שתוכננו להתבסס ביעדים שייכבשו. עם רדת החשכה החלו הכוחות לפעול, אלא שאופיו המבוחר של השטח, קשיי ניווט והתמצאות, ועיינותם של הסורים ושל חילות המשלוח שפעלו עימם (הללו עסוקים היו בהכנות למתקפת הנגד ב-19 לחודש והמטירו אש ארטילרית לעבר כוחותינו שאותרו) עיכבו את השלמת ביצוע המשימות. בסופו של דבר נכבש הכפר אום-בוטנה (שהיה בגזרת דיבזיה 9 הסורית) וכוחות צה"ל התבססו בעמדות מדרום-מזרח לו. ההתקפה שביצעו כוחות צה"ל על אום-בוטנה שיבשה את לוח הזמנים המתוכנן לפתיחת מתקפת הנגד הסורית, שכן הסורים נאלצו לצאת להתקפת-נגד מיידית בניסיון לבטל את הישגי צה"ל באיזור הכפר אום-בוטנה ועל-מנת לשמור על מקוריותו של קו ההתחלה המתוכנן.

יעדיה של תוכנית ההתקפה המשולבת הסורית היו בראש ובראשונה לסלק את כוחות צה"ל מהמובלעת והיא כללה, כנראה שני שלבים עיקריים: השלב הראשון היה ריכוז הכוחות להתקפה מדרום למובלעת הישראלית במרחב שבין הכפר אום-בוטנה לכפר שמס, והשני — תקיפה משולבת תוך התבססות על פירצה בציר העיקרי שתכלול את המקומות הבאים: תל-אל-ח'רה—תל-מסחרה—ג'בא—חן-ארנבא — וג'בתא אל-חשב, במגמה ל"קפל" את כוחות צה"ל שבמובלעת מדרום, לכתרם ולהשמיד את שרידיהם שיוותרו ממזרח לציר הפירצה העיקרי. הכוחות שריכוזו הסורים לצורך ביצוע מתקפת הנגד כללו דיבזיית חי"ר סורית, במרחב שבין תל-אל-ח'רה לתל-כדנא, דיבזייה משורינית עיראקית — באיזור כפר שמס וחטיבת שריון 40 הירדנית, באיזור ג'סם—תל-אל-ח'רה.

כאמור, נאלצו הסורים לתקוף נגד מייד לאחר שהוברר להם כי הכפר אום-בוטנה נכבש על-ידי צה"ל, אלא שהתקפה זו, שהחלה עם שחר ובסיוע ארטילריה, נהדפה תוך אבידות לשני הצדדים ואף גרמה לכך שכוחות חטיבת פפר מאוגדת פלד נערכו עתה כולם באיזור הכפר, ובמהלך התפרסותם אף פגעו

יותר הוא המאמץ של הכוח העיראקי, וכשהסתמן בבירור כיוון ההתקפה הירדנית, דוללה הגורה.

באיזור אוס-בוטנה נשאר שתי פלוגות טנקים מיחידת הסיור של אוגדת פלד, ופלוגה נוספת מאחד הגדודים * נערכה קילום מטר אחד צפונית לכפר רסם-אל-ח'ילד. כוח אחר של גדוד זה, שכלל ארבעה טנקים הופנה לתפוס את איזור תל-אל-מל על-מנת לסגור את הפער בינם לבין הכוחות הבולמים את המאמץ העיראקי והמאמץ הירדני המזרחי. כאן נתקלה חטיבת השר-יון הירדנית לראשונה באש כוחותינו. לאחר שהתגלתה לכוח הטנקים באיזור אוס-בוטנה נפתחה עליה אש מטווח ארוך במגמה לעצור את התקדמותה במרחק רב ככל-האפשר. לאחר כ-15 דקות נפגעו שני טנקים מהפלוגה, אשר נעה בעקבות פלוגת החוד על דרך העפר מערבית לתל-ח'ירה ואחד מהם התל-קח מייד. המאמץ המערבי הירדני, שלא איתר כנראה את מקור הירי נעצר לפרק זמן של כ-30 דקות בהן פוגו הנפגעים בעזרת הנגמ"שים של גדוד החרמ"ש. עם חידוש התנועה נערכו גדודי הטנקים במבנה של שדרה גדודית כאשר כל פלוגה התפרסה בקו. התנועה מאיזור זה צפונית נעשתה בחיפוי הדדי בין הפלוגות ובירי על כל נקודה חשודה, זאת תוך התייחסות לשטח כולו כתפוס על-ידי כוחות צה"ל.

גדוד הטנקים שעקף את תל-ח'ירה ממזרח, התקדם לכיוון מרב-בעת על מנת לעלות על כביש מרב-עת—מסחרה ולגוע בו צפונית. גדוד הטנקים השני נע מב-ע-א-צחר לכיוון ממחנה במגמה להגיע לאום בוטנה ומשם לג'בא. הגדוד המזרחי התקדם באיטיות לנוכח אש טנקים שנורתה עליו מטווחים רחוקים עד שהגיע לצומת דרך העפר עם הכביש למסחרה, כאשר פלוגת טנקים קדמית נעה לפניו במרחק של 100—500 מטרים. באיזור תל-מסחרה נבלם הכוח על-ידי פלוגה בת שישה טנקים מאותו גדוד, שהתמקמה בעמדות ממערב לתל-מסחרה ובעורפו. הגדוד הירדני ניהל חיפוי יריות עם הפלוגה במשך כל שאר שעות היום ובמהלכם נפגעו לו כארבעה טנקים. הגדוד המערבי אשר נכנס לשטח מת לגבי הטנקים באיזור רסם-אל-ח'ילד הצליח להתקדם מערבה, לעבור את הכפר רסם-אל-ח'ילד, וביציאה מהכפר לכיוון צפון-מערב הוא נצפה היטב על-ידי הפלוגה שלנו שנערכה באום-בוטנה. הבעיות בזהויות טנקים כטנקי אויב שנבעו מהעובדה ששני הצדדים לחמו מתוך טנקי סנטוריון וקשיי תקשורת בין הפלוגות של כוחותינו, איפשרו לפלוגת החוד של חטיבה 40 לעבור בין שתי היחידות של חטיבת פפר ולהתמקם בשעה 1400 במרחק של כ-800 מ' מכביש אוס-בוטנה-ג'בא — כקילומטר אחד צפונית לאום-בוטנה.

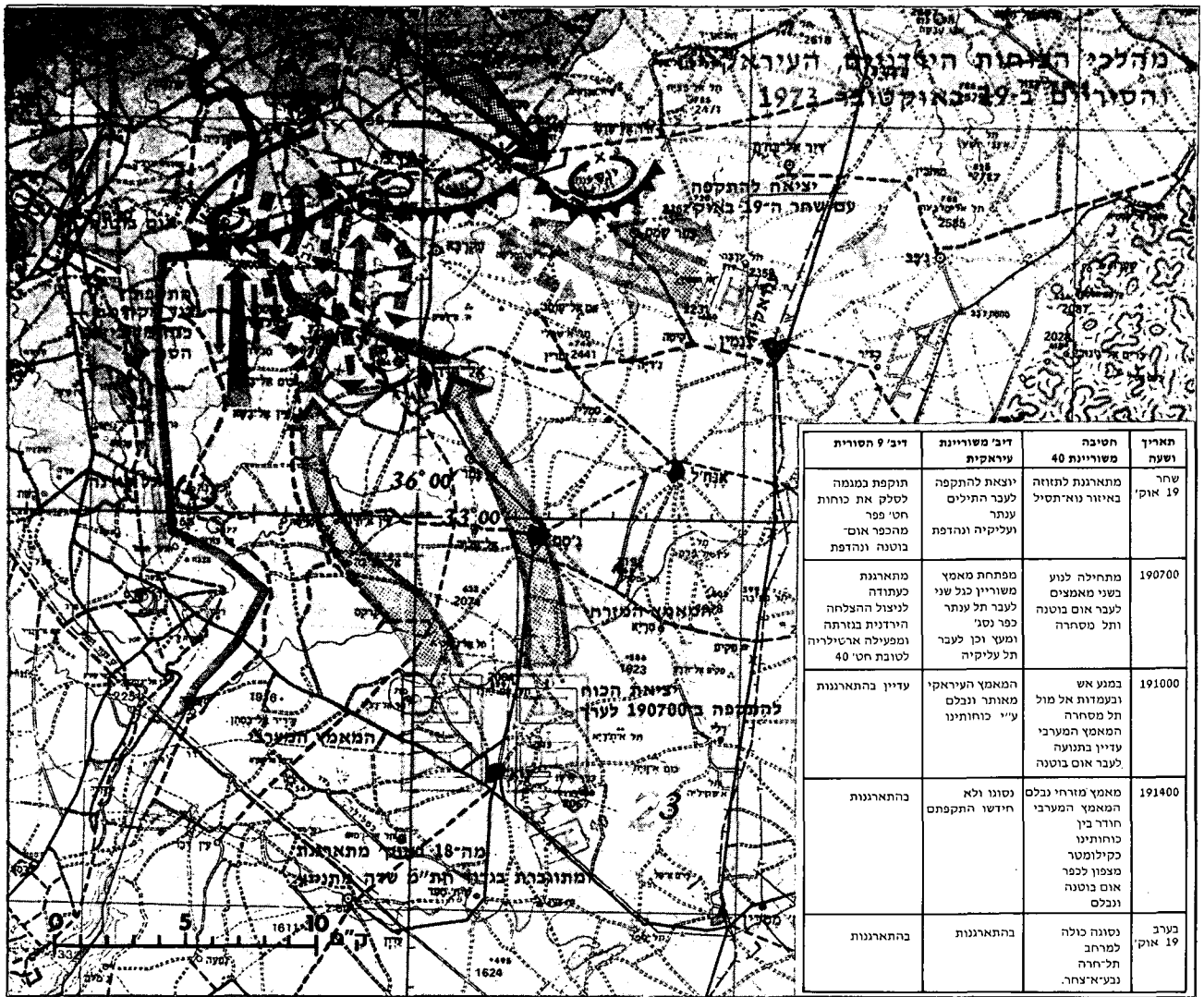
תוך כדי תנועת הכוח הירדני התפתח קרב בין טנקים, כאשר הגדוד המערבי של חטיבה 40 נמצא באש צולבת מטווחים של 400—600 מטרים בעוד פלוגת החוד נתקלת מטווח של כ-800 מטרים בפלוגה נוספת מיחידת הסיור האוגדתית. פלוגה זו הגיעה לאיזור כדי לחסום את הכביש לג'בא, לסגור את הפער בין שני הכוחות באום-בוטנה ודרומית לרסם-אל-ח'ילד ולתגבר את הכוחות במקום. לאחר שכוחות צה"ל זיהו את הכוח, שנע מדרום מזרח, ככוח ירדני, על-פי צבע ההסוואה הירוק

ייתכן כי הירדנים היו צריכים לבצע מרחק תנועה רב יותר מאשר העיראקים, ואפשר גם כי לקחיהם מקרבות ה-16 באוקטובר חייבו אותם לפעול הפעם במשנה זהירות; ייתכן שהשפיע גם הרצון להמתין ולראות איך יתפתח המאמץ ההתקפי העיראקי בטרם ישתלבו הם בקרב, ועם זאת לא מן הנמנע כי הירדנים רצו "לגמול" לעיראקים על שאיחרו להתקפה ב-16 באוקטובר, דבר שהגדיל את מספר אבידותיהם של הירדנים. ייתכן גם כי חששו שהעיראקים יפנו אישם גם לעבר טנקי הסנטוריון הירדניים מתוך האמונה כי הללו שייכים לצה"ל, ואפשר שהירדנים חיכו להתבהרות מזג-האוויר ולהשתפרות הראות.

החטיבה הירדנית יצאה להתקפה כשהיא בנויה על שני מאמציים גדודיים (של טנקים) מוגברים בחרמ"ש שנראה כי התכוננו לתקוף את תל-מסחרה והכפר אוס-בוטנה במקביל. כיווני ההתקפה היו מדרום לצפון. מאמץ התקפה זה נועד לכישלון הן בשל חוסר התיאום בעיתוי ההתקפה עם העיראקים והן בשל העובדה כי בשני המקומות ערוכה הייתה חטיבתו של אל"מ פפר, ועירנות הכוחות הייתה רבה הן בשל העובדה שהחל מהבוקר עמדה אוגדת פלד בפני התקפות שונות, והן בשל העובדה שהיא ידעה על התקרבות הירדנים. עם שחר החל, איפוא יחידות החטיבה בהכנות לתנועה שבמהלכן נערכו הכוחות בשדרות גדודיות. הכוח החל בתנועה בשעה 0700 מכיוון נוא לכיוון תל-ח'ירה על שני צידים מקבילים: בציר נוא-תל-אל-מחץ-נב-ע-א-צחר-אום-בוטנה. וב-ציר נוא-נמר-צומת אל-ח'ירה, נב-ע-א-צחר-מסחרה. תנועת הכוח התבצעה כשבכל ציר נע גדוד טנקים כשפלוגת החוד מובילה במבנה קרבי, אחריה נעה פלוגה על הכביש בשדרה, ופלוגה אחרת מאבטחת את האגף החיצוני — כשהיא נעה במרחק כ-200—400 מטרים מהכביש. גדוד החרמ"ש חולק בשלב זה כאשר פלוגה ניתנה לגדוד המזרחי, ושתי פלוגות לגדוד המערבי כשאחת משתפת באבטחה לכיוון מערב ואחת נעה מייד אחרי החוד. במהלך תנועת החטיבה לקראת מגע, חזר תלק מהצוותים של מערך הארטילריה הסורית לתותחן והחל מפגיו את יחידות השריון של חטיבת פפר במאמץ לתת חיפוי ארטילרי עד הכניסה לקרב של הכוחות התוקפים. התפתח דו-קרב בין תותחי הטנקים של חטיבת פפר לבין התותחים הסוריים, אשר במהלכו נפגעו סוללות סוריות נוספות. בשעה 1030 לערך הסתמן מאמץ ההתקפה העיראקי לעבר כפר נסג-תל-קרין מדרום מזרח וזוהה חוד חטיבה 40 הירדני משני עברי תל-ח'ירה (בדרך העפר מהשלוחה המזרחית) לכיוון צפון. בשלב זה הוערך על-ידי כוחותינו כי המאמץ החזק

* מספר הטנקים בכל פלוגה באותו יום לחימה היה בין ארבעה לשישה.

הירדני מכוחות הטנקים והיה עסוק מאותו זמן ואילך בחיי לוחם כלים פגועים לאחור ובפינוי נפגעים. משניתנה פקודת הנסיגה ניכר היה כי הירדנים עשו ככל שביכולתם כדי לחפות על פלוגות הטנקים הקדמיות בכל אחד מהמאמצים. דמיון הציד הירדני לציד כוחותינו (טנקי סנטוריון ונגמ"שים מ-113) איפשר לירדנים להגיע לטווחים קרובים, אולם כשיזדהו בוודאות כוח עויין היה הטווח הקצר, יחסית, אליו הגיעו בעוכריהם. כוחותינו פגעו בהם בעילות וגרמו להם, כאמור, לסגת.

בשעות הערב של ה-19 באוקטובר ובימים שאחרינו בערכה החטיבה הירדנית להתארגנות ונראה כי באותם ימים החליט הפיקוד הירדני לחזק את חיל המשלוח שהוצב בסוריה בכוחות נוספים. היה צורך לצוות מחדש כגודד טנקים בחטיבה עצמה והמשימה הושלמה כנראה עד ה-21 באוקטובר. ההחלטה לתגבר את סד"כ חיל המשלוח לעוצמה דיביזיונית נפלה, כנראה, באותם ימים, בשל מספר סיבות: היה רצון לנטרל את הלחץ הפנימי ולאפשר ליחידות נוספות לקחת חלק ב"מערכה הקדושה" בגולן ולהיענות, עדיין בצורה מבוקרת ללחץ החיצוני (מצד סוריה ומצרים בעיקר). המשטר גם העריך כי עוצמת צה"ל במובלעת בסוריה, יש בה כדי לסכן את

מדברי שלהם ועל פי הדגלים הירוקים, שעל האנטנות, נערך קרב של שריון בשריון מטוחים קצרים ובמהלכו גילו אנשי הצוות הירדניים מיומנות רבה. אולם, משנראה לפיקוד החטיבה שהקרב מתפתח לרעתם, ויותר ויותר טנקים נפגעים, ניתנה לגדוד המערבי הוראת נסיגה. בכל זמן הנסיגה המשיך הגדוד המזרחי בקרב עם כוחותינו בתל-מסחרה אליהם הצטרף בינתיים כוח נוסף של ארבעה טנקים שנמצאו צפונית לרסם-אל-ח'ילד. הגדוד המשיך בלחימה על אף הפגיעות הנוספות ונשאר עד אור אחרון בעמדותיו, תוך שהוא מחפה על הגדוד הנסוג עד השלמת הנסיגה. הירדנים, שביצעו את המתקפה תוך תנועה זהירה ושמירת מגע אש עם כוחותינו, איבדו במהלך יום הלחימה לפי ספירת כוחותינו 17 טנקים. בקרב תמרון ראש הסבה חטיבת פפר לירדנים אבידות ואילצה אותם לסגת לאחור להתארגנות קצרה. החטיבה הירדנית ניסתה לתקוף בסך הכל שלוש פעמים באותו היום עד שנסוגה סופית ונערכה במרחב תל-חיה-נבעי-א-צחר. יש לציין כי מרבית חילופי האש בין הירדנים לבין כוחות צה"ל נעשו בטווח קרוב, יחסית, כשכוחות צה"ל ערוכים בשטחים השולטים על דרכי הגישה בהן נעה החטיבה הירדנית. חשוב גם לציין כי במהלך הלחימה וההיתקלות וגם לאחריהם, הופרד החרמ"ש

גבולה הצפוני של הממלכה. בנוסף לכך המשיך להתקיים החשש הירדני מהעיראקים ורצונם של הירדנים להיות, בשל כך, גורם שולט בדרום סוריה ובאיזור הגבול הצפוני הירדני. עד 22 באוקטובר לערך כלל חיל המשלוח הירדני בסוריה מסגרת דיביוזיבית בפיקודו של זעים עלאוי ג'ראד¹⁴ ולה שתי חטיבות משורינות ואלמנטים מסייעים (ח"ג, חת"מ, נ"מ ואף אלמנט של חי"ר לאבטחת היחידות) וכן יחידות שירותים שונות.

המשך המערכה והפסקת האש

ההכרזה על קיום הפסקת האש בחזית סיני בשעות הערב של ה-22 באוקטובר, העמידה את הירדנים בפני השאלה: האם להצטרף להסכמה המצרית ובכך להקשות על הסורים במלחמתם או לחכות עד שיחליטו אלה על מועד מתאים להם. מתוך מערכת שיקולים כוללת, החליטו הירדנים בסופו של דבר, לקבל את הפסקת האש, אולם לא להחילה על כוחותיהם הפועלים בחזית רמת הגולן.

צה"ל תיכנן, בהערכה כי הלחץ בחזית המצרית יפחת, להמשיך וללחוץ בחזית רמת הגולן הן על הסורים (להדפם לאחור, ולתפוס עמדות מאיימות על דמשק), הן על הירדנים והן על העיראקים. פעילות התיגבור של הכוח הירדני, חיל המשלוח העיראקי והשיקום המהיר של הצבא הסורי המחישו בפני הפיקוד הישראלי כי אסור לתת לכוחות הבין ערביים הפועלים בחזית רמת הגולן להתאושש. כן עמדה בפני הפיקוד הישראלי שאלת השבת שליטתו על מוצב החרמון הכבוש עוד מראשית המלחמה.

חשוב היה לפעול במהירות ולנצל את הזמן עד להפסקת האש (שהוודאות לגבי קיומה הייתה רבה אך לא היה ברור עיתויה). אלא שפרט לקרב על כיבוש החרמון פעלו שאר הכוחות לשיפור מאוזניהם במובלעת והדיפת התקפות מקומיות ולא תקפו. האווירה היתה של ציפיה להתקפת נגד של הכוחות הבין ערביים בחזית הגולן, שסביר היה כי היא תהיה המאמץ האחרון לסילוק צה"ל משטחים שכבש בטרם יוחלט, מצידם על הפסקת האש. התברר כי צבאות ערב בגולן נמצאו בליל 22-23 באוקטובר בעיצומן של הכנות למתקפה, שלדברי שר המלחמה הסורי נועדה "לחתוך את דרכו של הכוח הישראלי" הלכוד בצבת סורית-עיראקית-ירדנית. ההתקפה שנועדה לבוקר ה-23 באוקטובר לא בוצעה, בסופו של דבר, והסורים ריכזו מאמציהם להגנת מוצב החרמון — הישגם היחיד במערכה, ובסופו של דבר קיבלו עליהם את הפסקת האש ב-23 באוקטובר בערב. קבלת הפסקת האש על-ידי הסורים הייתה קשה, שכן העיראקים איימו כי יפגו את חזית הגולן ויחזרו הביתה, אם תופסק הלחימה. אבל השיקול של שמירת הכוח ומתן מרווח נשימה להתארגנות הגייסות היווה גורם מכריע בהחלטתם החיובית של הסורים לגבי הפסקת האש.

עם כניסת הפסקת האש בחזית הגולן לתקפה הרפו הירדנים את כוונות הצבא בממלכה, והחלו בשחרור הדרגתי של המי-לואים ובהרחבת מערכת החופשות ביחידות. חיל המשלוח הירדני בסוריה שותף בייצוב קו ההגנה הסורי מדרום מערב למובלעת הישראלית ומרגע זה ואילך נכנס לשגרה אפורה של אחזקת קו משולבת באימונים לריענון ולהעלאת המוראל. לא היה בשגרה זו כדי להפחית את נרגנותם של הירדנים, שהתלה כבר לאחר קרבות ה-16 באוקטובר. בסופו של דבר,

הוחלט לפנות את חיל המשלוח הירדני מחזית הגולן. הפינוי בוצע ב-1 בינואר 1974. היחידות רוכזו בבסיסיהן שבמחנות זרקא. אולם גם כשחזרו הגייסות הביתה לא פסקה נרגנותם של החיילים הירדנים. מרבית היחידות לא הספיקו ליטול חלק בלחימה ואלה ששותפו נשאו זכרונות, לקחים ומסקנות שלא הוסיפו למצב רוחם הירוד. רבים מקציני חיל המשלוח ומחיי-ליו שבפקודת המלך נסגרו בקסרקטינים ובודדו משאר הצבא עד שמצב רוחם ישתפר, החלו להחליף ביניהם בקסרקטינים דעות שונות על המערכה, עשו השוואות בין רמת ציוד הלחימה שלהם לרמת ציוד הלחימה הסורי, העיראקי והישראלי והגיעו למסקנה כי הצבא הירדני עם ציודו הנוכחי לא רק שלא יוכל לעמוד בפני הישראלים, אלא אף לא יוכל לעמוד בפני העיראקים או הסורים.

טרונות ברוח זו הגיעו גם לאזני המלך חוסיין ובין שאר הצעדים המעשיים שננקטו לאור לקחי הקרבות של הירדנים — הייתה החלטת המשטר על ארגונו מחדש של הצבא הירדני תוך הפיכתו לצבא גייס ומשוריני וציודו באמצעי לחימה מודרניים ממקורות מערביים (בעיקר ארה"ב) — דבר המתבצע ונמשך עדיין בימים אלה.

סיכום

הצבא הירדני השתתף במלחמת הקוממיות וזכה ביהודה ושומרון בזכות עצמתו והשפעתו על מהלך הקרבות. הוא נמנע מלחימה במבצע קדש וגרם לאבדן יוקרה לממלכה. הוא נסחף בגלי ההתלהבות של מלחמת ששת הימים והפסיד בסופה את השליטה על הגדה המערבית — כולל ירושלים. משהחלה מלחמת יום הכיפורים עשה ככל יכולתו למניעת פתיחת חזית נוספת נגד ישראל ואת יוקרתה המתמוטטת של הממלכה לא הצילה גם שליחת חיל המשלוח הירדני לסוריה והשתתפותו בכלימת כוחות צה"ל שהתקדמו אל מזרחה לקו הסגול. תוצאותיה המדיניות של אולת ידו של המשטר הירדני במלחמת יום הכיפורים היו: העברת האחריות והריבונות מידי המשטר הירדני לידי אש"פ (בוועידת רבאט), ובמידה מסוימת מרגיש עצמו המשטר הירדני משחרר מהחובה להילחם על יהודה ושומרון ולהחזירם לריבונות ערבית (אם כי אבדן ירושלים מהווה מהלומה עזה ליוקרתו של המלך שירש אותה מסבו עבדאללה). יחד עם זאת פתח לעצמו המשטר נתיב יחסים חדש עם סוריה ועיראק בעקבות השתתפותו במלחמה בחזית רמת הגולן ולאור העובדה כי חלקו בכלימת כוחות צה"ל במובלעת היה רב יחסית. קשה מאוד לגבש עתה דעה ברורה מהם יעדיה של ירדן היום, אולם התעצמותה הצבאית של הממלכה מצביעה על פתיחתן של אופציות צבאיות נרחבות ומדברת בעד עצמה. על המתכננים הישראלים להביא בחשבון כי כשתיפתח נגד ישראל המערכה הבאה ישתפו בה כוחות נוספים ותיפתחנה נגד ישראל חזיתות נוספות. עם זאת יהיה על המתכננים הירדנים לקחת בחשבון את התוצאות ההרסניות שיכולות להיות לגבי הממלכה אם זו תצטרף למערכה. חיזוקו הנוכחי של הצבא הירדני והצטיידותו באמצעי לחימה חדשים, יעמידוהו, לכשיושלם התהליך במלואו, בשורה אחת עם צבאות העימות האחרים. האם שונו מטרותיו היסודיות של צבא זה כלפי מדינת ישראל — זאת יוכל רק העתיד להבהיר.

14. אל מוחרר, לבנון, 10 בפברואר 1974.

קרבי ה-14 באוקטובר בגזרת ואדי מבעוק

רס"צ דורון

טובר שהרי היא עלתה לנו באבידות כבודות; שטח התקדמותנו היה קטן, ולא עלה בקנה אחד עם האבידות שנגרמו לנו; והעיקר — היא נתנה לאויב את ההודמנות לבצע את הפריצה מערבה לתעלה..."

שאלה דומה שאל את סאדאת סלים אלעזוי עורך "אלחודאת" בלא שזכה בתשובה. "שתיקתו" של סאדאת, או במלים אחרות מחיקת יום ה-14 באוקטובר מן ההיסטוריה בספר זכרון נותני, מעוררת כמובן הרהורים ביחס למניעים שהדריכו אותו לעשות זאת: האם משום שהוא אחראי אישית ל"מחול" ? האם משום שביקש לחפות על אלה שלא מימשו החלטתו כראוי ? או שמא מתוך רצון להסתיר את עצם הכישלון ? בעניין זה מתב-קשת השוואה בין דרך התגובה הישראלית על כישלון התקפת שריון צה"ל ב-8 באוקטובר, לדרך התגובה של סאדאת בספר זכרונותיו על כישלון התקפת השריון המצרי ב-14 באוקטובר. בעוד שסאדאת מבכר לשחוק, מרבים אנו לדון ביום ה-8 באוקטובר 73 בו איבד צה"ל 50 טנקים, וממעטים לדון ביום ה-14 באוקטובר בו השמיד צה"ל 200 טנקים.

לכאורה יכול היה סאדאת לנהוג בדרך הישראלית ("דרך משה") ולהוכיח כי התנגד לביצוע מתקפת השריון בטרם עת, כי קיבל את דעת המומחים הצבאיים בהמשך, וכי נתאכזב מן הביצוע, ואף החליף את המפקד האחראי. אולם הוא בחר, כאמור, שלא לעורר ויכוח בין הפוגעים לנפגעים ולשתוק. ("דרך מוחמד").

הסיבה לכך אינה קשורה ככל הנראה, בהבדל שבין שתי הד-תות, אלא בהבדל המהותי שבין שתי ההתקפות. ניתן לומר כי התקפת ה-8 באוקטובר הייתה "מקדמת מדי ובמספר מאמ-צים קטן מדי" בעוד התקפת ה-14 באוקטובר הייתה "מאו-חרת מדי ובמספר מאמצים גדול מדי". אולם יותר מזאת חשוב לציין כי בעוד שאי אפשר למחוק את יום ה-8 באוקטובר 1973 מן ההיסטוריה הישראלית, אפשר למחוק את יום ה-14 באוקטובר מן ההיסטוריה המצרית. שכן אילו הצליחה ההתקפה הישראלית הייתה נודעת לכך השפעה אסטרטגית מרחיקת לכת, מה שאין כן אילו הצליחה ההתקפה המצרית. מכאן שמה שלא יכלו להרשות לעצמם כותבי ההיסטוריה הישראלים יכול היה להרשות לעצמו סאדאת, היינו: להתעלם מהתקפה חשובה אך לא מכרעת, ולהשתחרר על ידי כך מהצורך להודות שביום ה-14 באוקטובר "נקם" צה"ל את נקמתו של אסף יגורי עשרת מונים, והעיקר — מן הצורך להצביע על האשמים בכך. עם זאת, בין אם יודה בכך סאדאת ובין אם לאו, אין כל ספק שאירועי ה-14 באוקטובר על כל הקשור בהם השפיעו עליו ביותר, והיו טריים בזכרונו, כאשר נשא את נאומו ב-16 באוקטובר בפני המושב המיוחד של מועצת העם המצרית. מכל מקום בנאום זה לא יכול היה סאדאת לדבר על הצבת הדגל המצרי בפתחי המעברים בסניג, אלא רק על הצבתו בצמוד לתעלה; הוא נאלץ לדבר על "אכזריות המלחמה ומ-חירה הכבד בדם ובמשאבים" והעיקר — הוא ידע שכאשר הוא מביע את נכונותו להשתתף בוועידת שלום בינלאומית, ואף להשפיע על מנהיגים ערביים אחרים להשתתף בה, יש לו סיבה טובה מאוד לדבר. כך מכל מקום יש להבין את דבריו: "עקבתי אחרי הידיעות על נצחוננו בענוה, שכן אני יודע מלחמה מהי".

ה-14 באוקטובר, בעוד שלמעשה נחת המטוס הראשון של הרכבת האמריקנית בשדה לוד לאחר סיומו של הקרב.²⁴ מפק-די העוצבות המצריות לא פיגרו אחריו בהפרחת בדותות. תוך שהם מלקקים את פצעייהם פירסמו אלה דיווחי-שקר, לפיהם כאילו כבשו את טסה ואת מעבר המיתלה. הדברים הגיעו לידי כך שרב אלוף בר-לב מצא לנכון לטלפן לגולדה מאיר ולומר לה (כמסופר בספרה "חיי"): "היה זה יום טוב. חזרנו להיות מה שאנו, והם חזרו להיות מה שהם". לדברי אבן בספרו "אוטוביוגרפיה", מיהרה גולדה להעביר את "בשורת בר-לב" לידיעתו. מכל מקום הוא קיבל מישאל בשעות לפני-הצהריים של ה-14 באוקטובר (שעון ניו-יורק) ידיעות מעודדות, הן על הדיפת התקפה מצרית, בה נטלו חלק שלוש דיביזיות, ואשר בה הושמדו 200 טנקים מצריים (מחצית הכוח התוקף) לעומת 15 טנקים ישראליים; והן על כך שהרכבת האווירית האמריקנית הרימה את מוראל הממשלה והרמטכ"ל. יתר על כן, אבן טוען כי הסיק מכך, ששוב אין עניין לישראל בהפסקת אש, ופעל בהתאם.

בהקשר זה מעיר אבן, שסאדאת, שגילה פיקחות רבה בשלבי ההכנה של המלחמה ופתיחתה, טעה טעות מרה בדחותו את ההצעה להסכים להפסקת-האש ב-13 באוקטובר. שכן אילו היה מקבל אותה, לא הייתה מתבצעת הצליחה, ואף מצבם של הסורים היה נוח יותר, כך שלאגדת נצחונם הצבאי של הערבים במלחמת יום הכיפורים היה יותר במה להיאחו. אולם יצר ההימור של סאדאת גבר עליו והוא הטיל את כל הכסף שהיה בכיסו לזכות בקופה פולה — והפסיד.

ישראל, שבערב שירד על ה-13 באוקטובר טרם ידעה אם אמנם יתמלאו הבטחותיהם של ניקסון וקיסניג'ר על שיגור רכבת אווירית, והייתה מוכנה להסכים להפסקת אש, לא זו בלבד שהחלה לפרוק בלוד את מטענם של מטוסי התובלה הענקיים של ארה"ב, אלא אף זכתה בניצחון משמעותי בזירה המצרית, אחרי נצחונותיה החשובים בזירה הסורית. זאת ועוד, על רקע המצב שנוצר בשל טעותו של סאדאת, החליטה ממשלת ישראל שלא להסכים להפסקת אש בקווים הקיימים, אפילו תיום אותה ממשלת ארה"ב. כן החליטה הממשלה, שצה"ל יצלת את התעלה כדי להגדיל את קלפי המיקוח של ישראל בעת המשא ומתן.

הביקורת שהשמיע אבן על החלטותיו של סאדאת, שגרמו בין היתר לכישלון ההתקפה המצרית ב-14 באוקטובר, לא הייתה נחלתו בלבד.²⁵

אף מצרים "נאמנים" העזו לשאול שאלות קשות בעניין זה. על דרך זו שאל העיתונאי מוסא צברי את גמסי בשלהי אוגוסט 1974 את השאלה האופיינית הבאה: "האם צודקים אלה האומ-רים, כי מבחינה צבאית לא היה צורך במתקפת ה-14 באוק-"

24. בספרו "עשור ההכרעות" מביא פרופ' קוונדט נתונים שפורסמו על הרכבת האווירית האמריקנית. הוא קובע שבתקופה שבין ה-14 באוקטובר ל-25 בו (תום המלחמה) הביאה הרכבת כ-11 אלף טונות אספקה. בתוכם רק ארבעה טנקים מכלל פחות מ-20 שהוטסו עד לסיום הפעלת הרכבת ב-15 בנובמבר.

25. קיסניג'ר, לדוגמה, כינה אותה "טעות שבהערכה", בתדריך רשמי שנתן לעיתונאים.

סוללת חת"מ בינונית וסוללת מרגמות כבדות בציר "יורה",
וכן סוללת מרגמות כבדות בציר "בהלה".

ש"ד פ"א האוי"ב התוקף ומגמותיו

אוגדת קלמן הותקפה ב-14 באוקטובר בשלושה מאמצים שיצאו מגורת ארמיה 3 המצרית. בצפון תקפה חטיבת טנקים 25 שהיו לה טנקים T-62 עם כוחות חי"ר מדיביזיה 7. מטרתו של כוח זה הייתה להשתלט על פתחו של מעבר הג'ידי. הכוח נבלם ע"י אברהם באיזור "סנטימנט" — "מצווה". בדרום תקפו המצרים בשני מאמצים, שמגמתם הייתה להשתלט על פתחו המערבי של ציר המיתלה. המאמץ העיקרי בדרום היה מורכב מחטיבת טנקים 3 מדיביזיה 4 ועוד כגדוד חי"ר מחטיבה ממו-כנת 113 מדיביזיה 6. כוח זה כולו צריך היה לחדור בציר ואדי מבעוק עד לציר הרוחב ומשם לעלות צפונה לפתחת המיתלה. בפועל הגיע הכוח עד ציר הרוחב, כאשר הכוחות הראשונים של החוד והסיוור המצרי נבלמו במרחק של כקילומטר מציר הרוחב, ואילו הגוף העיקרי של כוח זה נבלם ממערב לציר הרוחב בעומק של כ-2 עד 5 ק"מ ממנו בתוך ואדי מבעוק. מאמץ משני הופעל דרומית לואדי מבעוק על ציר "יורה". כוח זה כלל את חטיבת טנקים מוקטנת 22 ועוד כוחות חי"ר מחטיבה ממוכנת 1. כוחות אלה תקפו מכיוון עיון מוסא. מט"רתו של כוח זה הייתה כפי הנראה לאבטח את המאמץ העיקרי שחדר בואדי מבעוק על-ידי תפיסת השטחים השולטים מדרום לואדי. לאחר שהגיע לכביש הרוחב צריך היה הכוח לנוע צפונה ולתפוס את פיתחת המיתלה. סביר שכוח זה היה משאיר כוחות חסימה לכיוון דרום. הכוח נבלם ברובו בצומת "נווה" — "יורה" וחלק קטן ממנו נבלם דרומית לצומת באיזור ציר "זאבה". חטיבת טנקים 3 שפרצה בואדי מבעוק נכנסה בסד"כ מלא עם כ-94 טנקים וגדוד תותחים 122 מ"מ קצר. בחוד נע כוח סיור על גבי ב.ט.ר. ומאחוריו נעו הטנקים בטור ארוך כש-מאחוריהם כוחות חי"ר על-גבי ב.ט.ר., טילי סאגר על ב.ר.ד.מ. ומשאיות עם חי"ר נוסף, כאשר גדוד ה-122 נגרר על-ידי מש-איות בסוף הטור. חטיבת טנקים 22 שתקפה בציר "יורה" נכנסה בסד"כ מוקטן עם כ-50 טנקים כאשר חי"ר על-גבי משאיות וב.ט.ר. השתלב בסוף הטור ובחוד בין הטנקים. בשלב מסוים שלח כוח זה כחוד, כוח מתוכו דרומה לציר "יורה" בציר "זאבה" כנראה על מנת לאבטח את האגף מדרום. הכוח כלל כגדוד טנקים מוקטן (15 טנקים) ופלוגת חי"ר מוגברת (כ-100 חיילים) עם ב.ט.ר. ובר.ד.מ. מגמת כוח זה הייתה גם כן לתקוף את כוחות צה"ל שעל ציר "יורה" מאחור. הכוחות, שנעו בציר "יורה", הסתייעו בארטילריה נגרת 122 מ"מ קצר שנעה בסוף הכוח. הכוח שתקף בציר "יורה" נע, בניגוד לכוח בואדי מבעוק, בפריסה תוך תפיסת שטחים שולטים בחזית, אולי מכיוון שמבנה השטח היה נוח ורחב יותר. בסך הכל כלל הכוח המצרי שתקף בציר "יורה" — ואדי מבעוק כ-140 טנקים וכחטיבת חי"ר מוגברת בסיוע של ארטילריה נגרת ועוד ארטילריה של דיביזיה 19 מאיזור עיון מוסא — "פורטל", ומט"רתו הייתה לתפוס את מעבר המיתלה.

מקום התקיפה וכיוונה הפתיעו את אוגדת קלמן. גבול הגזרות בין חטיבת דן לגדוד חי"ר דורון נמצא צפונית לואדי מבעוק, ולכל ארכו לא היה שום כוח משמעותי. בציר "יורה" עצמו נמצא הכוח האוגדתי הקטן ביותר מכל כוחות האוגדה שנמצאו

בפרוץ מלחמת יום הכיפורים היתה אוגדת אלברט אחראית על כל מרחב סיני. כ-24 שעות לאחר פרוץ המלחמה צומצמה גזרת האוגדה וכוחותיה נשארו באותו תא שטח שבו נלחמו עד שצלחו את תעלת סואץ ב-18 באוקטובר. ב-24 השעות הראשונות למלחמה הייתה האוגדה הכוח העיקרי, שבלם ונשחק ובפרק זמן זה נפגעו או הושמדו כשני שלישים ממספר הטנקים שלה. ב-7 באוקטובר נקבעו לאוגדה גבולות גזרה מוגדרים: בצפון עבר גבול הגזרה צפונית לציר הג'ידי, ובדרום נקבע גבול הגזרה דרומית לציר "יורה" בקו ראס-מאסלה — "עיוזבון" 69. מצפון לאוגדה פעלה אוגדת אריק ואילו מדרום לה נמצא פיקוד מרש"ל. ב-9 באוקטובר תקפו המצרים לאורך כל החזית עם כוחות שריון וחי"ר במטרה להרחיב את ראש הגשר. בשלושת הימים שלאחר מכן התנהלו קרבות סטטיים בהם העבירו המצרים כוחות שריון לגדה המזרחית והתכוננו לביצוע שלב ג' של תוכניתם. חפ"ק האוגדה היה ממוקם מתחילת המלחמה בקדמת ציר המיתלה.

בשעות הצהריות המוקדמות של ה-13 באוקטובר נהרג מפקד האוגדה, האלוף אלברט מנדלר ז"ל, בעת סיור בצפון גזרת האוגדה בציר הג'ידי — איזור "מצווה", בגזרת חטיבת אברהם. בשעות הערב של אותו יום הוזעק האלוף קלמן מגן לחפ"ק האוגדה, שהיה ממוקם במיתלה וקיבל את הפיקוד על האוגדה. פחות מ-12 שעות לאחר קבלת הפיקוד מצא האלוף קלמן מגן את עצמו מול המתקפה המצרית המשוריינת הגדולה ביותר מאז פרוץ המלחמה.

הכוחות בדרום גזרת האוגדה שלא קיבלו התראה על התכנית המצרית לביצוע מתקפה, הופתעו מהעיתוי ומהמסה התוקפת.

ש"ד פ"א אוגדת קלמן ב-14 באוקטובר, פריסתה

ומשימות פרוחיותיה

ב-14 באוקטובר כללה האוגדה את הכוחות הבאים:

חטיבת אברהם מוקטנת — עם כ-50 טנקים, החזיקה באיזור ציר הג'ידי — ציר החת"מ ובלמה בגזרתה (ציר "מצווה" — "סנטימנט").

חטיבת אריה מוקטנת — שכללה גדוד בן 30 טנקי שרמן וגדוד חרמ"ש, החזיקה באיזור צומת הג'ידי — כביש הרוחב. כוח בישוף — כלל כשני גדודי חי"ר, שהיו ממוקמים במערבי הג'ידי והמיתלה.

חטיבת דן — כללה כ-62 טנקים והחזיקה באיזור ציר המיתלה — ציר החת"מ ("עטיפה" — "נווה"). החטיבה נהגה להחזיק שני גדודים לפנים וגדוד מאחור (גדוד ש' — בן 21 טנקים) באיזור ציר המיתלה — ציר הרוחב.

גדוד שושני — מחטיבת אריה, גדוד חרמ"ש, נערך באיזור "עכברוש" במפגש ציר הרוחב עם ואדי מבעוק.

גדוד דורון — מחטיבת עוזי, גדוד צנחנים, כשתחת פיקודו עוד שבעה טנקים, נערך בצומת "יורה" — "נווה" (מפגש ציר הרוחב עם הציר המוביל לעיון מוסא).

אגד ארטילרי — בפיקודו של אל"מ יעקב היה פרוס במיתלה ודרומה כדלהלן: גדוד חת"מ בינוני וגדוד כבד, בציר המיתלה.

המאמר מתבסס על עבודת חניך במכללה הביטורעית לפיקוד ומטה הכותב היה מ"פ ג' בגדוד הצנחנים של דורון.

בקו הראשון: חי"ר עם סד"כ הטנקים הקטן ביותר שהחזיקה האוגדה בחזית — שבעה טנקים. המצרים בחרו ללא ספק את הנקודה החלשה ביותר בגורת אוגדת קלמן מבחינת יחסי כוחות ותקפו במאמץ הגדול ביותר מבחינתם בהשוואה לשאר הכוחות שתקפו ב-14 באוקטובר לאורך כל הגזרה. יחסי הכוחות בין האויב לכוחותינו (חטיבת דן וגדוד דורון) היו כ-2 ל-1 לטובת האויב. בפועל השתתפה חטיבת דן בקרב רק עם גדוד אחד, שמנה 22 טנקים ואם נוסף לכך את כוחות גדוד דורון הרי שלאויב היו כ-140 טנקים ואילו לכוחותינו בגורת הלחימה רק 29 טנקים כך שכוחם של המצרים בגזרה זאת היה גדול מכוחנו פי 4.6 בשריון ופי ארבעה לערך בכוחות חי"ר. במשך כל הקרב העריכה האוגדה שהמתקפה הרצינית עדיין לא באה והיא צפויה להגיע מהחזית בציר המיתלה ומשום כך רותקו שני הגדודים של חטיבת דן עם חפ"ק החטיבה לגורתם באיזור "ספורטאי".

בלימת הפוכות בואדי מבעוק

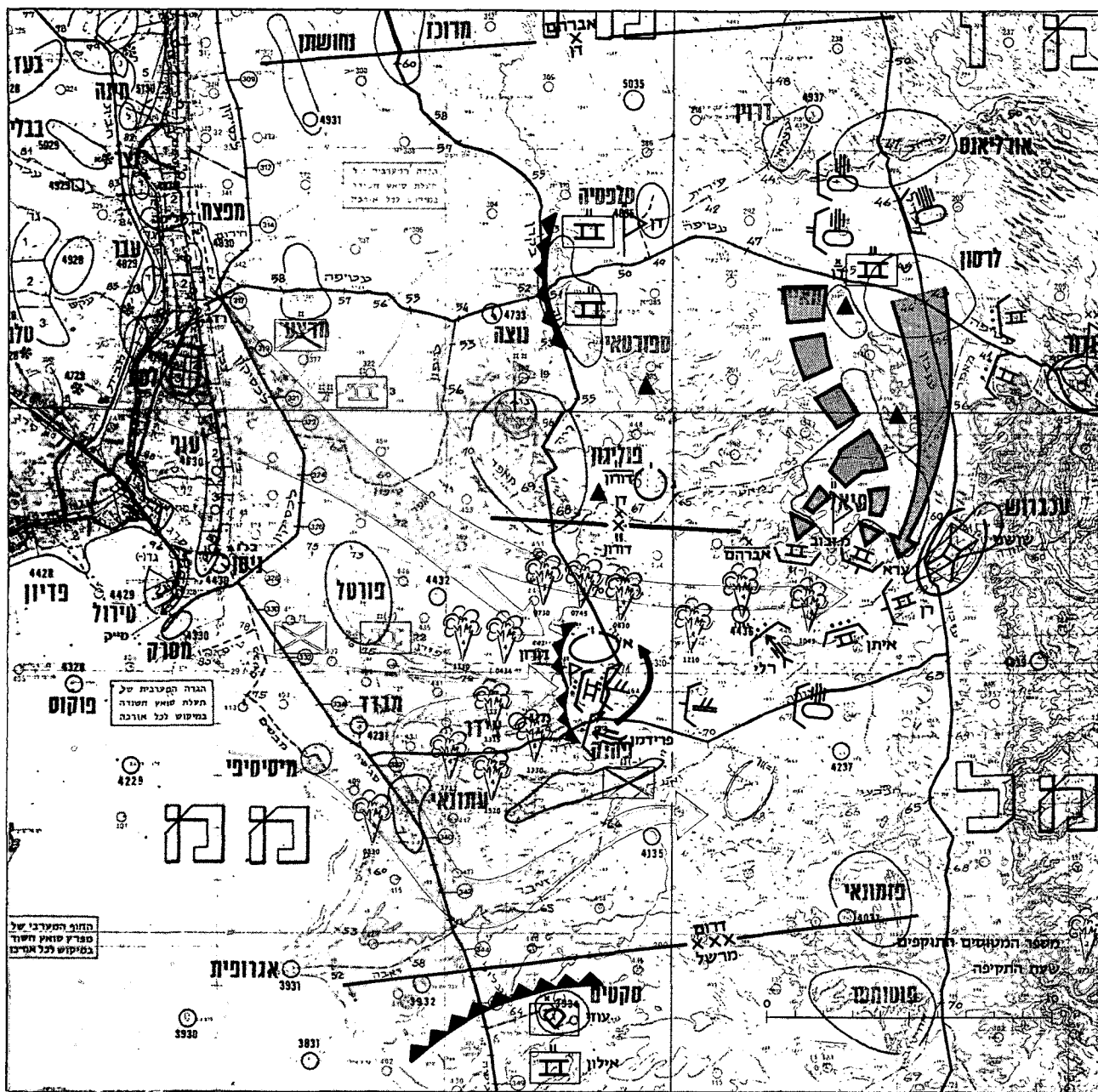
הקרב בואדי מבעוק החל למעשה בדיווחי התצפיות. מערך התצפיות בגזרה הופעל ונפרס על פי תכניתו של רס"נ עמיחי ז"ל, קמ"נ חטיבת דן. המערך כלל תצפיות ארוכות טווח וכן ארבע תצפיות מפלוגת הסיור החטיבתית. התצפית הקדמית ביותר נמצאה כ-5 ק"מ מזרחית לקרת אל-מורה, ששימשה כמוצב הפיקוד של דיביזיה 19 המצרית. שלוש תצפיות נוספות נמצאו לאורך כביש הרוחב, ורק הדרומית ביותר מביניהן נמ-צאה ממזרח לכביש הרוחב כקילומטר אחד דרומית לואדי רחה. תצפית זאת היא שנתנה את עיקר האינפורמציה לחטיבת דן. גבול הגזרות בין גדוד דורון לחטיבת דן היה ציר "מאפר". זהו ציר עפר שנמצא כ-3—4 ק"מ צפונית לואדי מבעוק. גדוד דורון מיקם תצפית באיזור "מאפר" 67 דרומית מזרחית לקרת אל-מורה ו-3 ק"מ מציר החת"מ. תצפית זאת אוישה ע"י פלוגה ג' מוקטנת מגדוד דורון בפיקוד המ"פ, והיא הייתה למעשה התצפית הקדמית ביותר של כוחות צה"ל בגזרת ואדי מבעוק.

גדוד דורון נמצא בצומת "נווה"—"יורה" עם עיקר הכוחות אולם הוא איבטח את אגפו הצפוני על-ידי פלוגה א' מגדוד חי"ר איציק שהייתה תחת פיקודו של גדוד דורון. פלוגה זאת נמצאה על הדיזנות ממערב לציר "נווה" 71 ובמרחק של כ-300 מטרים מהכביש. כוח זה שימש גם כתצפית לכיוון צפון, מערב וצפון מערב. חטיבת דן החלה לקבל דיווחים מתצפיותיה החל משעה 0630 לערך. התצפית שנמצאה בנ"ג 379 דיווחה על כוחות טנקים ועל ענני אבק לכיוון ציר "מאפר"—ואדי מבעוק. בין השעות 0630—0700 דיווחו התצפיות של דורון על כוחות בסדר גודל של חטיבת טנקים, הנעים מכיוון צפון מערב לעבר ואדי מבעוק. הפלוגה מגדוד איציק שישבה ב"נווה" 71, דיווחה כי טנקים עולים עליה וביקשה רשות נסיגה. אותם טנקים שעלו על הכוח (כעשרה במספרם) צריכים היו כנראה להיות אבטחת אגף צמודה מדרום לואדי מבעוק על-ידי תפיסת השטחים השולטים מדרום לואדי ותנועה לארכם. בשלב זה, כלומר בין השעות 0700—0730 התקבלו כמה החלטות על-ידי מפקדי הכוחות העיקריים בגזרה. אל"מ דן מפקד החטיבה נתן פקודה ל-ש', המג"ד, לשלוח פלוגת טנקים על ציר "עיובון" (ציר הרוחב) ל"עיובון" 62 —

מפגש ואדי מבעוק עם כביש הרוחב. בשעה 0730 לערך יצאה פלוגה שמנתה שמונה טנקים לעבר "עיובון" 62. מג"ד הצג-חנים דורון החליט לשלוח מחלקת טנקים וכיתת תול"ר לאיזור אדום 4436, כדי שיתמקמו על המצוק מדרום לואדי מבעוק, וסמוך לשעה 0715 יצאו מצומת "נווה"—"יורה" מחלקת בת שלושה טנקים בפיקודו של סג"מ איתן וכיתת תול"ר עם שני כלים בפיקוד סגן רלי ונעו לכיוון אדום 4436. כעשר דקות לאחר שהפלוגה מגדוד ש' התחילה לנוע, התקבלה בחפ"ק חטיבת דן הוראה מהאוגדה לעצור את הכוח. ש', המג"ד, הורה לפלוגה בקשר לעצור ולתפוס עמדות לכיוון ציר "מאפר". מפקד הפלוגה קיבל את הפקודה כאשר נמצא ב"עיובון" 68. הוא נכנס מערבה לכיוון "מאפר" ולא זיהה את כוח האויב. בשלב זה החלו דיווחי התצפיות של חטיבת דן להתרעע ולהזיז, עיק, וכנראה משום כך הורה מפקד החטיבה ל-ש', המג"ד, לרדת דרומה לכיוון ואדי מבעוק עם שאר הגדוד.

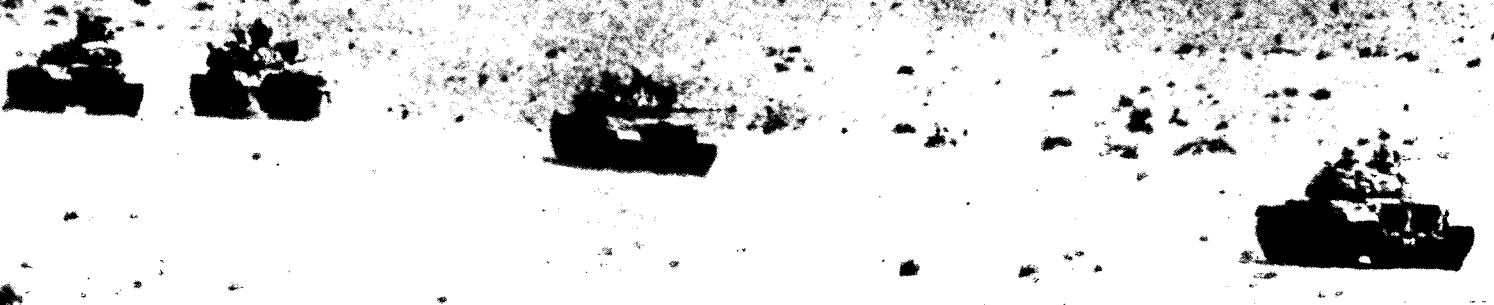
בעוד פלוגתו של רם נעה מעמדותיה על ציר "מאפר" וממ-שיכה בתנועה דרומה, החל המג"ד, ש', לנוע עם שאר הגדוד שמנה 13 טנקים מכיוון "מאידי" דרך "יחיאל" על ציר עפר המקביל לציר הרוחב ומרוחק ממנו כ-3 ק"מ מערבה. ש' המג"ד בחר בנתיב, שבו אפשרויות הפריסה היו טובות מאלה שבציר "עיובון" (ציר הרוחב) ודרכו אפשר היה לתפוס את השטחים השולטים מצפון לואדי מבעוק. הכוחות הראשונים שהגיעו למגע אש עם הכוח המצרי, שנע בואדי מבעוק, היו גדוד חרמ"ש, בפיקודו של שושני שהיה ערוך באיזור "עכב-רוש", מחלקת הטנקים של איתן וכיתת התול"ר מגדוד דורון שהגיעו מהאגף הדרומי. כוחות אלה יצרו מגע עם האויב בשעה 0815 לערך. פלוגת הטנקים בפיקודו של רם הגיעה ל"עיובון" 62 בשעה 0830 לערך ותפסה עמדות בצמוד לערוץ של ואדי מבעוק, כך שראשוני הכוחות המצריים, שהופיעו מתוך ואדי מבעוק, נתקלו באנשי פלוגתו של רם דקות ספורות בלבד לאחר שנכנסו לעמדות. על פי עדות המ"פ פגעה הפלוגה בכ-10 טנקים וב-15—18 משאיות.

גדוד החרמ"ש בפיקודו של שושני, שנמצא ב"עכברוש", יצר מגע אש עם החוד של הכוח המצרי כפי הנראה דקות ספורות לפני שפלוגתו של רם תפסה עמדות. גדוד שושני ירה בתותחי 20 מ"מ, מק"כים ומקל"פים והפעיל את הסיוע הארטילרי מה-אוגדה. לפי דיווחי המג"ד נעו המצרים בשתי שדירות של טנ-קים: בחזית נע חי"ר על-גבי נגמ"שים ב.ט.ר. ובזנב מאחורי כל יוורת טנקים נעה סוללת ארטילריה 122 מ"מ קצר גברת. עם יצירת מגע אש עם גדוד שושני נעצר החוד של הכוח המצרי וסוללות הארטילריה שבזנבו התפרסו והחלו לטווח על כוחות צה"ל שישבו באיזור "עכברוש". לפי דיווחיהם של ש' ושל שושני, מפקדי הגדודים, מסתבר שפלוגת הטנקים מגדוד ש' תפסה עמדות בזמן שהחוד המצרי נעצר, כשנתקל בגדוד שושני. מחלקת הטנקים של איתן שבאה מגדוד דורון הת-ייצבה כאמור באיזור סגול 181 מעט קודם לכן והחלה משמידה טנקים מצריים מהאגף הדרומי. המחלקה נשארה באיזור זה עד שעה 1000 לערך והשמידה כעשרה טנקים. לאחר מכן חזרה שוב לצומת "נווה"—"יורה" על מנת לסייע לגדוד דורון, שהותקף מהחזית מכיוון ציר "יורה" החל משעה 0730 לערך. כיתת התול"ר בפיקוד רלי תפסה עמדות באיזור אדום 4436, וירתה על דרגים ומשאיות שגררו תותחים 122 מ"מ.

של הסריקה בואדי קיבל "משנה זרב" פקודה לנוע לצומת "יורה"—"נווה" כדי לתגבר את גדוד דורון שנמצא באותו זמן מותקף בגל שני מכיוון ציר "יורה". מייק, המ"פ, יצא לכיוון צומת "יורה"—"נווה" עם טנק נוסף והשאיר שני טנקים שלו בפיקוד מ"מ 1, סגן ניצן, להמשך סריקה בואדי בפיקוד גדוד ש'. מפקדת האוגדה סייעה גם היא ושליחה מטוס קל על מנת לטווח ארטילריה באיזור הקרב. המטוס טס לאורך כביש הרחוב באיזור פיתחת ואדי מבעוק אולם הטיווח סיכן את כוחותינו ומשום כך הופסק כנראה לפי דרישת ש', המג"ד. הקרב העיקרי לעצירת הכוח המצרי בואדי מבעוק התבצע למעשה בין השעות 0900 ל-1200 בצהריים והשתתפו בו כל הכוחות שנמגנו עד כה. חיל האוויר השתתף בקרב זה בשלוש תקיפות עיקריות שכל אחת מהן נערכה על-ידי רביעיית מטו-

הכיתה פגעה בכחמש מטרות, גמרה את התחמושת, ובגמר הירי חזרה לאיזור צומת "נווה"—"יורה". גדוד ש' בהרכב של פל' ב, בת שמונה טנקים, וכוח מחטיבת אברהם שנקרא "משנה זרב" ובו ארבעה טנקים בפיקודו של סגן מייק, שעבר תחת פיקודו של גדוד ש' מאז ה-11 באוקטובר, ועוד טנק מג"ד — בסה"כ 13 טנקים — תפס את השטח השולט שמצפון לואדי מבעוק ומ"דרום ל"חיאל" בשעה 0900 לערך. כוח זה ניהל מגע אש עם הכוח המצרי עד שעה 1200 לערך ופגע בכ-20 מטרות (טנ-קים ומשאיות). מרגע הגעתו של גד' ש' פעלה פלוגת רם במסגרתו. בשעה 1100 לערך ירד הכוח של "משנה זרב" בפיקודו של מייק וביצע סריקה בתוך הואדי. כוח זה השמיד שני טנקים T-62 מטווחים קצרים של כ-70 מטרים ושלושה טנקים נוספים בטווחים של כ-600—700 מטרים. בשלב זה

בפיקודו של קצין בדרגת רב-סרן במרחק של כ-1200 מטרים מ"עכברוית". הכוח הסרוק השליך רימונים לטנקים הנטושים על מנת למנוע שימוש חוזר בהם. לסיכום: לואדי מבעוק נכנסו ב-14 באוקטובר חטיבת טנקים 3 מדיביזיה 4 ועוד כגדוד חי"ר. מול סד"כ של כ-94 טנקים ניצבו כוחותינו עם 24 טנקים וכיתת תול"ר ועם סיוע של מטוסי חיל האוויר וארטילריה. לאויב הייתה עדיפות מספרית ביחס של 4 ל-1 בטנקים ואף עדיפות בכוחות חי"ר, אך הוא סבל מנחיתות אווירית ומיכולת גמוכה בהפעלת כוחות בקרב תנועה. לכוחותינו שנלחמו בואדי מבעוק לא היו כל אבדות. לגדוד דורון שלחם בצומת "נווה"-"יורה" היו מספר נפגעים.

לחיימת הפוחות בציר "יורה" ובציר "זאבה" * גדוד דורון היה אחראי לגזרה הדרומית של אוגדת קלמן. גבול הגזרה הצפוני שלו עם חטיבת דן היה ציר "מאפר" וגבול הגזרה הדרומי שלו עם מרש"ל היה הדיונות שמדרום לציר "זאבה". הגדוד הגיע לגזרה זו ב-10 באוקטובר. עד אותו יום החזיקה בציר "יורה" פלוגה בת תשעה טנקים. ב-10 באוקטובר ביצעה פלוגה זאת תקיפה על איזור "צידר" בה נפגעו ששה טנקים.

משנכנס גדוד דורון לציר "יורה" הוא מצא עליו באיזור "יורה" 70 את מ"מ הטנקים סג"מ איתן, שתחת פיקודו היו שלושה טנקים. הגדוד החל להתקדם בוהירות בחיפוי ארטילריה לפנים כשהוא מאבטח את שלושת הטנקים, וכך הגיע לצומת "נווה"-"יורה". בערב ה-10 באוקטובר תוגבר גדוד דורון בעוד ארבעה טנקים מחטיבת דן. הגדוד נאחו בצומת "נווה"-"יורה" ובמשך שלושה ימים, מה-11 באוקטובר עד ל-13 בו, ניהל קרבות סטאטיים מול הכוחות המצריים. משימת הגדוד כפי שהוגדרה על-ידי האלוף אלברט מנדלר ז"ל הייתה להי-אחו בצומת ולמנוע חדירת אויב בגזרה. הגדוד לא התארגן להגנה סטאטית בצומת אלא פרס את הכוחות עם מינימום חיילים בחזית, ועם תצפיות באגפים. בבוקר ה-14 באוקטובר היה הגדוד פרוס כדלהלן: בצפון הגזרה, כ-7 ק"מ מצומת "נווה"-"יורה" בקרבת "מאפר" 67 התמקמה תצפית שאוישה ע"י פלוגה ג'. מטרתה הייתה לאבטח את האגף הצפוני של הגדוד לצפות למרחבי התעלה ולטווח אויב אפשרי. כ-2 ק"מ צפונית לצומת "יורה"-"נווה" וכ-100 מטרים מערבית ל"יורה" 71 ישבה פלוגה מגדוד איציק, שתפקידה היה לאבטח את צומת "נווה"-"יורה" ע"י ישיבה פיזית על הדיונות ששול-

סיס. הראשונה בשעה 1045, השנייה ב-1145 והשלישית ב-1210. בכל תקיפה כזאת דיווח חיל האוויר על פגיעות בריכוזי רק"מ, טנקים ומשאיות, ועל פגיעות בואדי מבעוק באיזור אדום 4436 ומדרום מערב לו. חיל האוויר השתתף גם בתחילת הקרב בואדי מבעוק כאשר ראשוני הכוחות המצריים חצו את ציר "נווה" מזרחה. תקיפה ראשונה בוצעה בשעה 0730 על ידי שלושה מטוסים באיזור "נווה" 70. תקיפה שנייה נערכה בשעה 0745 על ציר "נווה" כקילומטר דרומית ל"נווה" 70 עם ארבעה מטוסים ובשעה 0830 בוצעה תקיפה שלישית על-ידי ארבעה מטוסים, על השטחים השולטים מדרום לואדי מבעוק כקילומטר מזרחית ל"נווה" 71. גם בשלוש התקיפות הללו דיווחו הטייסים על פגיעות בריכוזי רק"מ, טנקים ומשאיות, שהיו בתנועה לכיוון ציר המיתלה. בסה"כ ביצע חיל האוויר כשש תקיפות בגזרת ואדי מבעוק. שלוש תקיפות של 11 מטוסים עוד לפני שהחל הקרב העיקרי בין השעות 0730 ל-0830, ושלוש נוספות של 12 מטוסים בין השעות 1045 ל-1210 שסייעו לקרב העיקרי של גדוד ש', גדוד שושני והכוחות מגדוד דורון.

התצפית, שהייתה ממוקמת ב"מאפר" 67, טיווחה ארטילריה במשך כל היום על ריכוזי כוחות מצריים נטושים. לפי דיווחי תצפית זו החלה נסיגה מצרית כבר בשעה 1100 לערך, כאשר הכוחות המצריים נעים עם טנקים, נגמ"שים, משאיות וגיפים בציר ואדי מבעוק ללא כל סדר לכיוון תעלת סואץ. בשלב זה שבו אנשי התצפית שבעה טנקיסטים מצריים, ביניהם קצין אחד.

גדוד ש' עזב את זירת הוואדי סמוך לשעה 1200 ונע דרומה לאיזור "חניבעל"-"זאבה" על מנת לחסום כוחות אויב שאגפו את גדוד דורון מדרום. הגדוד שהה באיזור שמדרום לאדום 4237 עד שעה 1500 ואז חזר לחניון לילה בצומת "עטיפה"-"עיובו" (ציר המיתלה-כביש הרחב). הפלוגה של רם יצאה מעמדותיה שבואדי מבעוק רק בשעה 1300 לערך ונעה לסגול 182 מדרום לציר "יורה" 65 במטרה לחסום כוחות אויב אוג-פים מציר "זאבה". הכוח נשאר בעמדותיו עד שעה 1600 לערך וחזר לחניון הגדודי ב"עטיפה"-"עיובו". גדוד ש' לא נתקל אחר הצהריים בכוחות אויב, שאגפו את גדוד דורון מדרום, אם כי היו כאלה, ודווקא המחלקה של איתן השמידה כ-15 טנקים בציר "זאבה" באותו אחר הצהריים. יש לזכור כי במשך כל הקרב בואדי מבעוק חזרו הטנקים לסירוגין ל-"עיובו" 60 במטרה לתחמם ולתדלק. גדוד שושני יצא לסרוק את ואדי מבעוק בשעה 1500 לערך ובמהלך הסריקה ספר יותר מ-50 טנקים נטושים, שרק חלקם היו פגועים ורובם חד-שים לגמרי. במהלך הסריקה שבה הגדוד אנשי צוות מצריים

* על משימות הגדוד - ראה "מערכות" 240, עמ' 39-40.

טות עליו מאיזור זה, וכמו כן להוות תצפית בגורתו לכיוון צפון, מערב וצפון מערב. בצומת "נווה"—"יורה" ישבה מפסיקת דת הגדוד עם הפלוגה המסייעת וכוח שמנה שבעה טנקים בפיקודו של סג"מ איתן. לפלוגה המסייעת הייתה מחלקת תול"ר בת המישה ג'יפים שאיבטחה בדרך כלל את אגפי הגדוד; מחלקת המרגמות בת ארבעה קנים 81 מ"מ (עם לוח ירי אחד) ישבה כ-100 מטרים מזרחית לצומת "נווה"—"יורה" מאחורי דיונה. מחלקת התבלה שתפקדה כמחלקת חי"ר ישבה על

דיונה באיזור הצומת כשהתחולל"מים הוחזקו מאחור. סוללת 120 מ"מ, שסייעה לגדוד הייתה פרוסה באיזור "יורה" 70 כ"ק מ"מ מזרחית לצומת "נווה"—"יורה". הכוחות הנוספים שהיו תחת פיקוד הגדוד כללו פלוגה מוקטנת בפיקוד סרן מ', שנמצאה על הדיונות מצפון-מזרח לצומת "נווה"—"יורה" ומחלקה 1 מפלוגה ג' ישבה מאחור באיזור "יורה" 70.

הדיווחים הראשונים על הכוחות המצריים, שנעו לעבר ואדי מבעוק, הגיעו לגדוד מכוח א' ומפלוגה ג' בין השעות 0630 ל-0700. המג"ד דורון, נמצא אותו זמן מערבית לצומת "נווה"—"יורה" כשהוא מחפש מקום להציב צידי טנקים, כיוון שיום קודם לכן חדרו שני נגמ"שים ב.ט.ר. על הציר לכיוון הצומת. הוא הורה למ"פ איתן לנוע עם הטנקים לכיוון אדום 4436 ולהתמקם מדרום לוואדי מבעוק. איתן החל לנוע עם כל שבעה הטנקים שברשותו. ואז הורה לו המג"ד לנוע רק עם שלושה טנקים. איתן נע לכיוון אדום 4436 כאשר המג"ד צירף אליו כיתת תול"ר בפיקוד סגן מפקד הפלוגה המסייעת — סגן רלי. באותו זמן דיווח א' שטנקים מצריים עולים עליו והוא מבקש אישור לסגת. טנקים אלה היו כנראה הכוח שצריך היה לאבטח את האגף הדרומי של הכוח המצרי העיקרי, שנע בואדי מבעוק. המג"ד, דורון, חשב באותה עת שהבעיה העיקרית היא הטנקים שנכנסו כבר לוואדי מבעוק ועלולים היו לכתר את הגדוד ומשום כך החל לנוע עם תחפ"ק גם לכיוון אדום 4436. משנמצא במרחק של כחצי ק"מ מזרחית לצומת "נווה"—"יורה" דיווח הסמג"ד, שכוח טנקים וחי"ר עולה על צומת "נווה"—"יורה" מכיוון מערב בסמוך לציר "יורה". במקביל לכך דיווח קצין אחר שהצטרף לגדוד על כוח נוסף המאגף מכיוון דרום. השעה הייתה 0745. דורון, המג"ד, חילק את הגזרה לשלוש גזרות משנה: הוא עצמו היה אחראי לכיוון צפון, הסמג"ד לכיוון מערב ורס"ג מ' לכיוון דרום. הבעיות הקשות במיוחד באותה עת היו מצפון וממערב. האיום של הכוח שנע מדרום היה עדיין רחוק ולא ממש.

בצומת "נווה"—"יורה" נשארו ארבעה טנקים בפיקודו של סגן שרביט. טנק אחד החל לירות לכיוון צפון ושלושת האחרים לכיוון מערב. בשלב זה נסוג כוח א' מ"יורה" 71 לצומת "נווה"—"יורה". מכיוון מערב החלו המצרים בתנועה מאיזור "צידר" ואדום 4233 כאשר החי"ר נע רגלית בין הטנקים, שנעו פרוסים במישור מצפון לציר "יורה". באיזור "צידר" נראו עשרות משאיות פורקות חיילים שהחלו להתקדם בהתפרסות רגלית. בגדוד דורון היו מספר קצינים שהצטרפו לגדוד בתחילת המלחמה ובשלב זה עסקו בטיוח ארטילריה. בנוסף למחלקת ה-81 מ"מ של הגדוד וסוללת ה-120 מ"מ קיבל גדוד דורון בסיוע ישיר סוללת תותחים 155 מ"מ שהייתה פרוסה על ציר "יורה" באיזור 65 ומדי פעם לפי דרישה ירה גם גדוד של תותחים 175 מ"מ מאיזור צומת "עטיפה"—"עוזבון". האגד

הארטילרי טען לאחר המלחמה שביום ה-14 באוקטובר הפעיל גדוד דורון כמעט כל הזמן את האגד הארטילרי. מחלקת ה-81 מ"מ דייקה בפגיעותיה. היא ירתה חנ"מ וזרחן במערב והרבה פגזים נפלו ממש על המשאיות והטנקים, שנעו באיזור אדום 4233. צוותי טנקים שנפגעו נראו קופצים החוצה ונוטשים את הטנקים. שלושה הטנקים הישראליים שירו מאיזור הצומת פגעו בין השעות 0800—0900 בכעשר מטרות אולם תחמושתם החלה אזולת.

בסביבות השעה 0900 החלה ההתקפה המצרית מכיוון מערב להישבר. החי"ר המצרי הפסיק את התקדמותו וצוותי הטנקים המצריים נראו יושבים ליד הטנקים כבזמן תרגיל. הפעלת גיפי התול"ר שנשארו בצומת הייתה כלהלן: כיתת תול"ר בפיקוד סג"מ אבי נשארה בצומת "נווה"—"יורה". גיפ תול"ר אחד נשלח לכוח מ' במטרה לאבטח את הצומת מכיוון צפון-מזרח. כיתת התול"ר של סגן רלי הייתה באיזור אדום 4436 כשהחלה ההתקפה המצרית ממערב ביקש המג"ד מהסמג"ד שישלח לו את כיתת התול"ר מהצומת. הסמג"ד שלח רק את הגיפ של סמל פרידמן ואילו מ"מ התול"ר נשאר לבד בצומת. גיפ הסמל פגע ב-3 טנקים וגמר את התחמשת. באותו זמן ניסה גיפ התול"ר שסופח לכוח מ' לתפוס עמדה לכיוון אותם חמי"ש טנקים. גיפ זה שקע בחול בשטח פתוח, כאשר טנק מצרי מכונן אליו. הצוות קפץ מהגיפ כמה שניות לפני שהטנק המצרי הדליק אותו ואיש מאנשי הצוות לא נפגע. בצומת "נווה"—"יורה" ירה מ"מ התול"ר ופגע בטנק מצרי שהחליף עמדה. גיפ זה שקע לאחר הירי, ונפגע על-ידי טנק מצרי. אחד מאנשיו נהרג והשאר נפצעו. כוח נוסף הצליח לפנות רגלית את כל הנפגעים תחת אש כבדה. בסה"כ היו לגדוד דורון בתקרית זאת שלושה הרוגים. בכללם שני חובשים שהשתתפו בחילוף. סמוך לשעה 1000 החלו המצרים להתארגן להתקפה שניה.

דורון ביקש מהאוגדה עוד טנקים ותחמושת, והורה לסג"מ איתן, שהיה עדיין באיזור סגול 181 מדרום לוואדי מבעוק, להגיע מייד לצומת. מהאוגדה הודיעו ששולחים שני טנקים על ציר "יורה", ואכן הכוח של "משנה זבוב" בפיקוד סגן מייק הגיע לצומת "נווה"—"יורה" בסביבות השעה 1100 כאשר הגדוד התארגן לבלום את ההתקפה המצרית השנייה.

לארבעה הטנקים שעבדו עם הגדוד מהבוקר אזלה התחמושת. המג"ד דורון נתן פקודה לכוח א' ולכוח מ' להכניס לטנקים תחמושת בידיים. הבעיה הייתה השטח הפתוח שבין הדרגים לבין קו הדיונות, שבו תפסו הטנקים עמדות. כאן הרבו המצריים בירי טילי סאגר וארטילריה, וכאן אף נפגע הגיפ של מ"מ התול"ר. לעבר מחלקת המרגמות 81 מ"מ נורתה אש טנקים מכיוון צפון-מערב ובעקבותיה דילגה המחלקה אל מאחורי דיונה, כאשר חייליה רצים הלך ושוב במטרה להעביר את התחמושת לעמדה החדשה.

ההתקפה המצרית התחדשה בסביבות השעה 1100, כאשר ה"טנקים של "משנה זבוב" הגיעו לצומת. קצין שהיה עם הגדוד, סגן יוסי, הכניס את הטנקים לעמדות לכיוון צפון-מערב וכאן פגע "משנה זבוב" בתשעה טנקי אויב. למג"ד הצנחנים היה ברור שיש להתעקש על הצומת בכל מחיר. הוא מייקם ארבע חוליות צידי טנקים עם בזוקות 82 מ"מ על הצומת גופא ופקד מפורשות: "מכאן אין נסיגה". ההתקפה המצרית השנייה התבצעה בדומה להתקפה הראשונה. המשאיות הגיעו לאיזור אדום

התגלתה כיעילה ביותר וירתה כ-1000 פגזים תוך פחות מארבע שעות.

למצרים הייתה עדיפות של טנקים ביחס של 10 ל-1. גם כמות החי"ר שהפעילו בהסתערות לכיוון צומת "נווה"-"יורה" הייתה גדולה בהרבה מכמות חיילינו שהחזיקו בצומת. בשל הנחיתות בכלים נ"ט בקרב זה, מובן שמשקלם של הארטילריה ומטוסי חיל האוויר עלה על זה שבואדי מבעוק. לטענת המג"ד דורון, הייתה למצרים יכולת "לנפנף" את הגדוד מה צומת לו רק פעלו בצורה יותר חכמה עם קצת יותר רצון. בסך הכל היו לכוחותינו בגזרה ארבעה הרוגים: שלושה מגדוד דורון ואחד מכוח "משנה זבוב".

מי עצר את המצרי בגזרת ואדי מבעוק—
ציר "יורה"?

חיל האוויר, הטנקים של ש', הגדוד של דורון וגדוד החרמ"ש של שושני, כולם זוקפים לזכותם את הצלחת הבלמה, בלעדיה היו המצרים ממשיכים לנוע על ציר "יורה" ואף מגיעים למעבר המיתלה.

יש להבדיל על כן בין שני קרבות עיקריים: האחד קרב ואדי מבעוק והשני קרב צומת "נווה"-"יורה". כוחות הקרקע פעלו בשני כוחות עיקריים. בקרב ואדי מבעוק היה הכוח הקרקעי הדומיננטי — גדוד ש', ואילו בקרב צומת "נווה"-"יורה" היה גדוד דורון הכוח העיקרי. יתרוננו האיכותי של גדוד ש' על השריון המצרי היה ברור למרות היחס המספרי לרעתו. לגדוד ש' לא היו נפגעים בגזרת ואדי מבעוק, ומכאן גם מובן מדוע הגדוד לא השתמש כמעט בארטילריה. בהכרעת הקרב השתתפו 12 מטוסים שדיווחו על פגיעות טובות. גם התנאים הקרקעיים היו לטובת גדוד ש', ששלט על הכוח המצרי, שנע בואדי, מעמדות גבוהות ושולטות יותר. מכאן גם מובן מדוע השמדת הכוח המצרי בקרב ואדי מבעוק הסתיימה מוקדם יותר מקרב צומת "נווה"-"יורה". גדודו של דורון נאלץ להיעזר הרבה יותר בחיל האוויר ובארטילריה, היות שיחס הכלים נ"ט שהיו לו מול המצרים היה 10:1 ולא 4:1 כמו לגדוד ש'. השטח איפשר לשני הצדדים איגוף ותימרון ותפיסת שטחים שולטים. כאן לא נע האויב בואדי כי אם בשטח פתוח. קרב ארוך זה הסתיים רק סמוך לשעה 14:00. חיל האוויר השתתף בקרב בין השעות 0730—0830 על-ידי 11 מטוסים, שתקפו צפונית לצומת "נווה"-"יורה", ובין השעות 0945 ל-1520 עם 32 מטוסים שתקפו בגזרת "צידר" וצפונית-מערבית לצומת "נווה"-"יורה". חיל-האוויר ביצע באותו יום 69 גיחות בגזרת ואדי מבעוק—ציר "יורה" (דווח על 42 פגיעות טובות, 6 פגיעות בול ו-9 פגיעות באיזור המטרה).

יחד עם זאת ראוי לזכור שפעולת חיל האוויר הייתה סיוע לשני הכוחות היבשתיים שפעלו — גדוד הצנחנים וגדוד ש' שלולא נוכחותם הפיוית בשטח כמעט ודאי שהמצרים היו ממשיכים בתנועתם ומגיעים לפיתחת המיתלה.

מהי צורת הקרב שנקטו כוחותינו והאם היה פאן
מקום לניצול הצלחה?

צורת הקרב בה נלחמו כוחותינו קשה ביותר להגדרה. ברור לי כיום שהדרג האופרטיבי היה מעוניין לבצע ב-14 באוקטובר מעין "הגנה ניידת" כאשר הכוונה הייתה לוותר על שטח

4233 והחיילים שירדו מהן החלו נעים בשטח ממערב לצומת "נווה"-"יורה" בין הטנקים. ארבעת הטנקים שחומשו בינתיים חידשו את הירי. בשלב זה הסתייע הגדוד באש ארטילרית מגדודי ה-175 וה-155 מ"מ. בשעה 1130 פגעו ארבעה מטוסים בריכוזי טנקים ורק"מ צפונית-מערבית לצומת "נווה"-"יורה". מחלקת הטנקים של איתן, שחזרה מסגול 181 לאחר שתיחמשה עצמה על ציר "יורה", קיבלה פקודה מהמג"ד דורון לנוע לציר "זאבה" כ-2 ק"מ דרומית ל"יורה" 70. המחלקה תפסה עמדות באיזור זה סמוך לשעה 1200 בצהריים והשמידה כ-15 טנקים מצריים.

חיל האוויר חידש את תקיפותיו בשעה 1300, כאשר שמונה מטוסים פגעו בריכוזי טנקים מצריים מערבית לצומת "נווה"-"יורה". בשעה 1315 תקפו 12 מטוסים ריכוזי רק"מ ורכב צפונית-מערבית לצומת "נווה"-"יורה". בשעה 1520 פגעה רביעיית מטוסים במטרות באיזור אדום 4233, ובשעה 1712 תקפה רביעיה נוספת ריכוזי רכב מערבית לצומת "נווה"-"יורה". לבד מגיחות אלה שסייעו לבלום את ההתקפה המצרית השניה על צומת "נווה"-"יורה" תקפה בשעה 0945 רביעיית מטוסים טנקים ורק"מ כקילומטר צפונית-מערבית לצומת "נווה"-"יורה". רביעיה זאת דיווחה על פגיעות טובות וכפי הנראה סייעה לבלימת ההתקפה המצרית הראשונה. יש לזכור שתקיפת המטרות באיזור "יורה" 70 ו"יורה" 71 בין השעות 0730—0830, תרמה לבלימת המאמץ, שתקף את גדוד דורון מצפון ואיפשרה לרכז את המאמץ נגד הכוח העיקרי שתקף בחזית מכיוון מערב על ציר "יורה". בשעות הצהריים, בזמן ההתקפה המצרית השניה, ניסו שוב המצרים לתקוף מכיוון צפון-מערב, אולם אז קיבל הגדוד תיגבור של שני טנ"קים וכן את כל הארטילריה שהאוגדה יכלה לתת, שכן הקרב בואדי מבעוק הסתיים למעשה. צריך גם לזכור שבין 1130—1315 תקפו את האיזור מצפון-מערב לצומת "נווה"-"יורה" 24 מטוסים שכולם דיווחו על פגיעות טובות. עיקרו של הכוח המצרי שנכנס לציר "זאבה" נתפס ב-16 באוקטובר על-ידי כוח מגדוד דורון בקרב קצר ביותר. מסתבר שאת עיקר כוח הטנקים, שנכנס בציר "זאבה" השמידה המחלקה של איתן. אולם פלוגת חי"ר מצרית בפיקוד מג"ד עם כ-8 ב.ט.ר. נש-ארה יומיים תמימים באיזור "חניבעל" 68. כוח זה התגלה על-ידי אותה תצפית של חטיבת דן שהייתה ממוקמת בנ. ג. 379. מ"פ ג' החל לטוח את הכוח על-ידי סוללת ה-120 ולאחר מספר נפילות במרכז הכוח המצרי נראו אנשי על הגבעה כשידיהם מורמות. פלוגה ג' עם כוח א' ומחלקת הטנקים של איתן הסתערה על הגבעה, בה נשבו יותר מ-100 חיילים מצריים.

לסיכום: ב-14 באוקטובר הותקף גדוד דורון על ידי חטיבת טנקים 22 מוקטנת שמנתה כ-50—60 טנקים יחד עם כוחות חי"ר מדיביזיה 19. חיילי הגדוד על נשקם האישי כמעט ולא הופעלו. אמנם בשלבים האחרונים של ההתקפה הראשונה בסביבות 1000 אירגן המג"ד כוח של צייד טנקים, שמנה ארבע חוליות בזוקה והושיבם בצומת, אולם כוח זה לא בא לידי ביטוי. עצירת הכוח המצרי בוצעה למעשה עם מעט הטנקים התול"רים שהיו לגדוד, בסיוע של הרבה מאוד ארטילריה ומטוסי חיל האוויר. עיקר הפעולה נעשתה על ידי קצינים בודדים שטיווחו ארטילריה וכיוונו מטוסים. מחלקת המרגמות 81 מ"מ של הגדוד

עם זאת יש לזכור את הסיטואציה של מלחמת יום הכיפורים ביום המלחמה השמיני כאשר ההנחיה בכל הרמות בצה"ל היא לנוע לאט ובוהירות כדי לחסוך בנפגעים.

האויב המצרי פפי שהשתקף בקרב ואדי מבעוק—
צ"פ "יורה"

התכנון — על פי שלב ג' של התכנית המצרית היה על הכוחות לכבוש את המעברים ולהתייצב בקו רפידים. בתכנית דובר על תקיפה בציר המיתלה ולא בציר ואדי מבעוק. ומכאן נראה שתוך כדי הלחימה או בסמוך לה הוחלט על שינוי בתכנית ועל תקיפה מכיוון ואדי מבעוק. גורה זו הייתה החלשה ביותר בכל גזרת אוגדת מגן והנוחה ביותר מבחינת יחסי הכוחות, הקרקע וגבולות גורה לתקיפה. לא ידוע אם אלה שהחליטו לתקוף מגורה זאת אכן הכירו בכל היתרונות, אולם עובדה זו כשלעצמה מצביעה על גמישות בשינויי תכניות, אולי בגלל התבססות על מודיעין שדה טוב. למצרים היו בשטח הרבה חוליות שנמצאו ממש בעורף כוחות צה"ל, טיווחו ארטילריה ובודאי גם דיווחו על פריסת הכוחות של צה"ל.

הביצוע — הדרג המבצע נחל כישלון שנבע ממספר סיבות. ביניהן:

● נחיתות אווירית בגזרת הקרב ואי קידום סוללות טילים קרקע-אוויר יחד עם הכוחות, דבר שאיפשר פעולה חופשית של חיל האוויר שלנו.

● הכוח הופעל בסד"כ מוקטן יחסית לתכנית המקורית.
● המצרים עצמם התייחסו בספקנות לביצוע שלב ג' בתכניתם ולא התאמנו לכך כמו שהתאמנו לכיבוש קו התעלה. בפועל, החל מדרג מג"דים ועד לדרג החיילים התקבלה פקודת הביצוע רק כ-24 שעות לפני תחילת התקיפה ובדיעבד מסתבר שזמן קצר כזה אינו מספיק לדרג המצרי המבצע להיכנס לקרב תנועה בו משולבים יסודות גיווט ושליטה בכוחות תוך כדי תנועה.

● רמת ביצוע לקויה של התקפה תוך תנועה; החייל המצרי התגלה כבלתי מאומן לקרב תנועה. הכוח המצרי שנע לוואדי מבעוק חייב היה לאבטח את תנועתו על-ידי כוחות פלוגתיים הנעים במקביל לחוד משני צידי הוואדי תוך תפיסת השטחים השולטים. במציאות נכנס הטור המצרי לוואדי מבעוק כב-מצעד. הכלים היו צפופים ביותר וכאשר נתקלו בכוחות גדוד ש' ניסו אמנם לשפר עמדות אך לא בצורה יעילה.

● התימרון בהיתקלות התגלה כלקוי ולא התגלתה כל יכולת לשנות תכניות בשטח. הכוח, שתקף את גדוד דורון מהחזית, יכול היה לנצל את שטח הדיונות מצפון לצומת "נווה"—"יורה" או מדרום לצומת, ולתקוף את הגדוד בפעם השנייה תוך התקרבות מוסתרת עד לטווחים מינימליים.

● חוסר דבקות במטרה — הכוח המצרי לא גילה החלטיות בהסתערות. לאחר שמספר קטן יחסית של כלים נפגע, נפסקה ההסתערות והחיילים ניראו אובדי עצות, דבר המצביע ללא ספק על בעיה פיקודית. למרות שרוב הכוח לא הושמד ורק החוד נפגע ביכרו המצרים לבצע נסיגה ולא התעקשו לתקוף שוב. בואדי מבעוק הייתה הנסיגה מהירה ובלתי סדירה והיא החלה משעה 1100 לערך. כאן לא אותר כל ניסיון לתקוף בשנית. לעומת זאת בציר "יורה" התבצעה תקיפה שניה אולם ללא פיקוד החלטי ובצורה גרועה, תוך גילוי חוסר גמישות.

על מנת להכניס את שריון האויב לאיזור נקי מטילים קרקע אוויר ולאפשר השמדתו על ידי חיל האוויר וכוחות קרקע תוך ביצוע התקפות נגד מקומיות.

האוגדה לא הייתה מעוניינת ביותר על שטח ובמתן אפשרות של חדירה עד ציר הרחוב לכוח מצרי, ובדיעבד היא אף הופתעה מכך כנראה משום שסברה שהמאמץ העיקרי המצרי צריך להיות בציר המיתלה.

המשימה שהוגדרה לגדוד דורון הייתה לתפוס את צומת "נווה"—"יורה" ולבלום כוחות תוקפים. שיטת ההגנה — "הגנה קשוחה" או "הגנה ניידת" לא הוגדרה, ובפועל לא התארגן גדוד דורון לקרב זה היות שלא קיבל כל פקודת התראה. דורון, המג"ד, טוען שאילו קיבל פקודת התראה, היה מניח מוקשים, פורש גדרות ודורש תיגבור טנקים מהאוגדה. במציאות כל זה לא בוצע אם כי הגדוד נלחם לחימה עיקשת תוך כוונה לא להפסיד כל שטח. יש לזכור כי ההתעקשות על השטח נבעה במידה רבה גם מאופי הכלים שהיו בידי הגדוד. הוחל"מים היו איטיים וחדלי אוגים בדיונות ולא איפשרו תימרון או תנועה מקומית.

מזווית הראייה של חטיבת דן הייתה החדירה בואדי מבעוק מחוץ לגזרת החטיבה ועצם שליחת גדוד ש' הייתה בבחינת תיגבור לגזרה אחרת, זאת על אף חשש מהתקפה מהחזית בציר המיתלה ועמידה נגדה בסד"כ מוקטן.

בראייה אוגדתית אפשר להסתכל על קרב זה כהגנה ניידת, בלי שתוכננה, אולם חסר בה האלמנט של התקפת הנגד וכמובן שנשאלות השאלות: מדוע? והאם בכלל אפשר היה לערוך התקפת נגד?

בשעה 1100 לערך החלה הנסיגה המצרית מואדי מבעוק. הייתה זאת נסיגה המונית ובלתי מאורגנת. כיום ברור לי שהכוח של ש' יכול היה לבצע רדיפה אחר הכוחות המצריים לפחות עד ציר החת"מ, הוא ציר "נווה", כאשר הוא נע מערבה על ציר "מאפר" ותוקף את הכוחות שבואדי מבעוק מעמדות השולטות על הוואדי מצפון כשכוח קטן נע בואדי עצמו. יתירה מזו, לאחר הרדיפה עד ציר החת"מ יכול היה גדוד ש' לבצע התקפת נגד מקבילה לאורך ציר "נווה" מצפון לדרום על הכוחות המצריים שתקפו את גדוד דורון ממערב בצומת "נווה"—"יורה". פקודה לביצוע התקפה זו צריך היה גדרו ש' (ככוח התקפות נגד אוגדתי) לקבל ממפקדת האוגדה. התצפית של פלוגה ג' שישבה בציר "מאפר" 67 הייתה למעשה הראשונה שדיווחה על הנסיגה ההמונית בציר ואדי מבעוק, אולם דבר לא נעשה לניצול הצלחה. שאלה נועות היא האם אפשר היה לתקוף את הכוחות המצריים שנמצאו ב"פורטל"—"מבדד" ועיון מוסא, כניצול הצלחה לאותה רדיפה המונית? ביצוע הרדיפה חייב הוציא את גדוד נוסף של חטיבת דן או אפילו את כולה מציר המיתלה (צומת "עטיפה"—"נווה") לכיוון דרום, ונשאלת השאלה מהו למעשה הרווח לעומת הסיכון במהלך כזה? לדעתי היו למהלך כזה בתנאים של ה-14 באוקטובר סיכויי הצלחה גדולים בלי סיכון גדול, שכן הייתה בריחה המונית של עשרות כלי רכב לכיוון התעלה והרי אנחנו יודעים שהפניקה מדבקת. ייתכן שמתקפה מסוג זה לו הייתה מתבצעת על-ידי חטיבת דן הייתה גורמת להתמוטטות של דיבזיה 19, ואולי אף יותר מזה. הסיכון נועץ בעצם ביצוע התקפה שהתחלתה ידועה, אולם סופה יכול היה להיות בגדר הסתכנות.

קרב לטקיה

קרב הטילים הימי הראשון בהיסטוריה

ודאי. הייתה זו ספינת טורפדו סורית מדגם "כ-123". זוהי ספינת עץ קטנה באורך 18 מטר, חמושה במקלעי 14.5 מ"מ ובטורפדו, אשר לא יכולה להוות יריב של ממש לספינות הטילים הישראליות. לא נותר לה אלא לנסות ולנצל את מהירותה הגבוהה, ולהשתדל לחמוק מזרחה, חזרה אל החוף הסורי. בעצם התגלותה ביצעה למעשה ספינה זו את משימתה – התרעה מכ"מית בטווח רחוק יחסית מהחוף. משניתן האות פתחו כל הסטי"לים באש, ועד מהרה הושגו פגיעות שהאטו את קצב השיט של הספינה, עד שלבסוף נעצרה. כל המהלך הזה נמשך למעלה מחצי שעה, ואז החלו מתגלים סימנים של כלי שיט אויב מכיוון מזרח מפקד השייטת לא רצה להשאיר את ספינת הטורפדו כשהיא צפה, ולכן הורה לאחת הספינות להישאר ולטבע סופית את המטרה לאור זרקור. שאר הכוח פנה מזרחה במהירות גבוהה, כדי לקדם את כלי השיט של האויב.

קרב הטילים הימי הראשון

תחילה נתגלתה מטרה גדולה, בטווח 10 מי"ל מן החוף, כשהיא נעה צפון-מזרחה במהירות 15 קשר. היא "ייעודה העיקרי – סורית מדגם "ת-43" (ייעודה העיקרי – הטלת מוקשים, הרחי שלה 560 טון, והיא חמושה בשני תותחי 37 מ"מ וארבעה מקלעים דרקניים 12.7 מ"מ, בעיקר להגנה מפני מטוסים). מטרה כזו הצדיקה כבר ירי טילים. היה זה הירי הראשון של טילי "גבריאיל" על מטרת אויב, ואולי ניתן למצוא סמליות בכך, שהפגיעה הראשונה הושגה מטיל שירתה אח"י "רשף" – ספינת הטילים הראשונה שנבנתה כולה בארץ ושהושקה רק שמונה חודשים קודם לכן (פברואר 1973). נורו שני טילים בזה אחר זה, וכעבור זמן קצר דווח מגשר אח"י "רשף" למפקד: "יש פגיעות, רואים בהק"ש" אך הדיווח הבא היה דרמטי עוד יותר: "טיל, טיל, טיל!"

קריאה זו תורגלה מאות פעמים באימונים, מאז טובעה המשחתת "אילת" מול חופי צפון סיני באוקטובר 1967, על-ידי ארבעה טילי "סטיקס" שנורו עליה מספינת טילים מצרית. הקריאה מהווה אות לפיצוץ פעולות התגוננות, שחיל הים פיתח במרץ רב מאז אותו מקרה טראגי. אלא שהפעם לא היה זה תרגול. בעוד תשומת לבו של הכוח מרוכזת במקשת, נתגלו לפתע בדרום-מזרח זוג כדורי אש וזוהרים, הולכים וקרבים. לא היה מקום לספק. היו אלה טילי "סטיקס" שנורו על-ידי ספינות טילים סוריות. המקשת הבוערת נעובה, וארבע הסטי"לים פנו והסתערו לכיוון ממנו באו הטילים. עוד הטילים הראשונים באוויר, נורה מטח טילים נוסף על-ידי האויב. על מסכי המכ"ם התגלו שלוש מטרות שזוהו כספינות טילים סוריות, אלא שהטווח אליהן היה עדיין גדול מלאפשר ירי טילי "גבריאיל", שכן בעת

נטרול היתרונות של כלי האויב, בעיקר טווח הטיל הרוסי שהיה עדיף. ספינות הטילים הישראליות תוכננו להילחם בכוחות עצמם איים בים, ובכך גם לאפשר נקיטת יזמה התקפית. לאחר שפותחה התורה, היא הוטמעה בתרגולים ואימונים במתקני חוף ובים, תוך כוונת מתמדת לקראת הפעלה אפשרית, אשר אכן נודמנה במלחמת יום הכיפורים. עתה נותר "רק" ליישם את הכל. חזרו ביטחון בכוחותיו בחר חיל הים בגרסה התקפית: "לחפש את האויב ולהשמידו", ובכך להבטיח שליטה ימית.

ההכנות לתקיפה

במסגרת היערכות חיל הים למלחמה אפשרית יצאו בצהרי יום הכיפורים זוג סטי"לים לאזור החוף הסורי לצורכי התרעה. שלוש ספינות טילים נוספות, בפיקוד מפקד השייטת, יצאו בשעה 1543 (כאשר כבר היה ברור שמדובר במלחמה) לחבור עם הזוג כשמשיתמתן – תקיפת יעדים בחוף הסורי על-ידי משיכת כוחות מהצי הסורי והשמד"ת. מראש ננקטה גישה התקפית: לנהל את המלחמה עם האויב במבואותיו, ולשלול ממנו את הרצון ואת היכולת לנקוט יזמה משלו. לפנות ערב חבר הכוח מול חופי צפון לבנון, ונע צפונה במהירות גבוהה, כשהוא נפרש במבנה רחב לאיתור.

היתקלות ראשונה

בשעה 2228, בהיות הכוח 30 מיל מערבית לנמל לטקיה, הנמל העיקרי של סוריה והבסיס הראשי של הצי שלה, גילתה לפתע הספינה המובילה בוזג המערבי מטרה קטנה כמכ"ם בכיוון צפון-מערב בטווח ארבעה מילין. המטרה הייתה חשוכה, עובדה שהחשידה אותה ככלי שיט עוין, אך קשה היה להאמין שכלי שיט כה קטן יימצא לבדו בטווח כזה מהחוף.

בשעה 2230 הורה מפקד השייטת לספינת הפיקוד לירות צרור פגזים מתותחיה, כדי לבחון את תגובת המטרה, וזו אכן לא אחרה לבוא. המטרה השיבה באש ופתחה במנוסה במהירות גבוהה מזרחה. עתה היה הזוהר

חזקה על חיל שמלחמה היא מבחנו העליון, ותוצאותיה מהוות אמת-מידה מוחלטת לגבי מוכנותו, הן באמצעי הלחימה והן, ובעיקר, בתורת הלחימה אשר פיתח, תרגל ויישם. מבחינה זו מצאה מלחמת יום הכיפורים את חיל הים בשיא מסוים. החיל השלים תהליך ארוך של פיתוח תפיסת לחימה ייחודית, ובמידה רבה חדשנית, המבוססת על ספינות שנבנו אמנם במספנה זרה, אך היו פרי מחשבה ישראלית מקורית, ותאמו את האופי הישראי-לי ואת המשאבים שיכלה המדינה להקדיש לכך.

הרוסים היו הראשונים אשר שילבו טילי ים-ים בלחמת הצי שלהם. הרעיון היה להשתמש בכלי שיט קטנים וזולים אשר יגיחו מחסות החוף וישמידו אניות צי גדולות באמצעות נשק מדויק וקטלני כטילים. הכלים נשלטו מהחוף, ומבחינה זו היוו הרחבה של מערך הגנת החוף. בהיעדר טיל מתאים, נטו במערב לענות על איום זה בעזרת ספינות מהירות נושאות תותחים מכוקרים, ולהתבסס על עצמה אווירית מושטת.

ה"גבריאיל" הישראלי היה טיל ים-ים ראשון שפותח במערב, ותכונותיו אפשרו לו לפגוע מלבד באניות גדולות גם בספינות הטילים הקטנות והמהירות מדגם "אוסה" ו"קומאר" שסיפקו הרוסים לגרורותיהם, בכללן מצרים סוריה. אך לא רק בכך התמצה היתרון של ספינת הטילים הישראלי. לית. הספינה עצמה עלתה על הספינות הרוסיות בכל התכונות: מהירות, טווח שיט, עמידה בתנאי ים, וכנראה גם אמינות. נוסף על כך צוידה ספינת הטילים באמצעי גילוי אלקטרוניים משוכללים ותוכנה לשליטה ותפעול יעילים.

אך החשוב מכל היה – פיתוח תורת לחימה שתנצל היטב את יתרונות הכלי תוך

פחות משעה התאמתו מרבית ההנחות שמאחורי תפיסת הלחימה שפיתח חיל הים. הצוותים שעשו דרכם בספינות חזרה לחיפה חשו בכך, אך התקשו לעכל את המשמעות. יות. הטיב לבטא זאת מפקד חיל הים דאז בעת התחקיר הראשוני: "...אתם המומים, וגם אני מתחיל להיות קצת המום. אבל אני מלא הערכה, ואני שמח שזכינו להוכיח שהמערכת הזאת, עם עוד הרבה שיפורים שנכניס בה, היא מערכת שיכולה לעבוד..."

לראשונה בהיסטוריה התבססה טקטיקת הלחימה על ניהול ירי טילים משני הצדדים. אמנם גם קודם לכן התרחשו מספר קרבות בהם נורו טילים על כלי שיט, אך הפעם התבססה על כך טקטיקת הלחימה. מכאן ואילך שוב אי אפשר לנהל לחמה ימית כבעבר, טווחי הלחימה התארכו אל מעבר לאופק, ואמצעי ההטעה והשיבוש הפכו למרכיב הטקטי העיקרי.

בזירת מלחמת יום הכיפורים הייתה לכך השפעה מידית. הצי הסורי נמנע מלצאת ללב ים, והסתפק בירי טילים מפתחי נמליו, תוך הפקרת החוף הסורי, וממילא גם מרחבי הים הפתוח, לספינות חיל הים הישראלי.

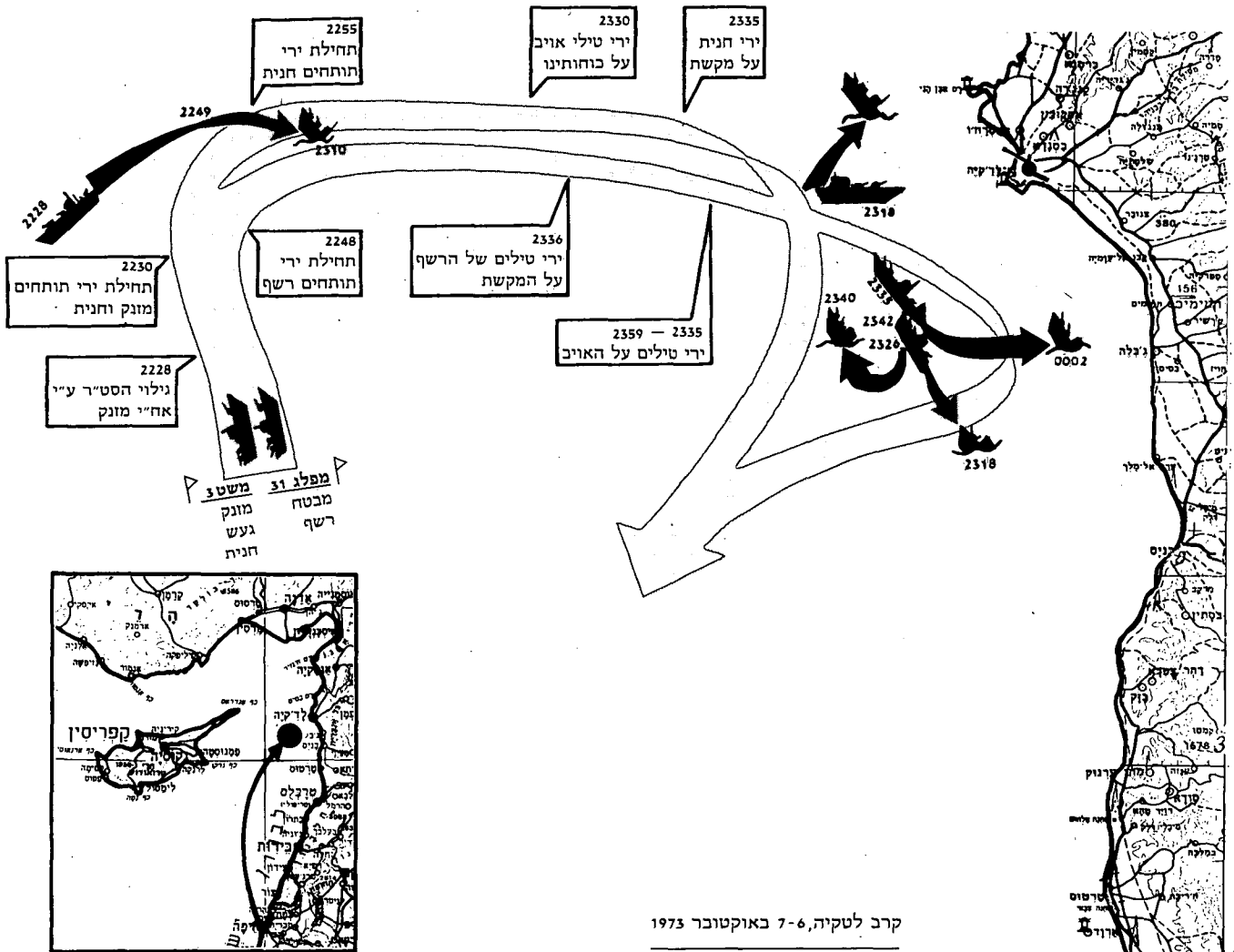
בעת קרב הטילים שהתפתח נותק אתה הקשר, והתעורר חשש שנפגעה. חלפו מספר דקות מורטות עצבים, אך לבסוף חודש הקשר, ומפקד השייטת הורה לה להצטרף לכוח, ובדרכה לטבע סופית גם את המקשת, אשר עדיין צפה על פני המים כשהיא בוערת. שוגר אליה טיל, ולאחר שזה פגע הוחל גם בירי עם התותח. נראו התפוצצויות רבות, והיא החלה נוטה על צדה, עד שלבסוף נעלמה מעל מסכי המכ"ם. גורל ספינת הטילים השלישית לא היה טוב מזה. בניסיונותיה להתחמק עלתה על שרטון בקרבת החוף, והחלה לשמש מטווח תותח חים. נורו עליה מאות פגזים, והיא לא נעזבה לפני שבערה כולה מחרטום עד ירכתיים. ב-0045 פנה כל הכוח במהירות גבוהה לדרום מערב, ועזב את אזור החוף הסורי.

סיכום

תוצאות הקרב המידיות לאויב היו: אבדן ספינת טורפרו, מקשת ושלוש ספינות טילים. כוחותינו לא סכלו אף פגיעה אחת! מעטים הקרבות בהיסטוריה הימית עם תוצאות כה חריגות. בפרק זמן של

מלחמת יום הכיפורים לא הגיע עדיין טווח טיל זה אף למחצית הטווח של ה"סטיקס". טילי האויב החטיאו; מהם נפלו למים בקרבת הספינות, ומהם התפוצצו באוויר מפגיעות תותחים ומקלעים. הטווח בין שני הכוחות הלך והצטמצם, ובשעה 2348 הייתה זו שוב אחי"ר "דרשף" שהגיעה ראשונה לעמדת ירי. יתר הספינות הצטרפו מיד, וגם האויב פנה ושיגר מטח טילים נוסף. שני הכוחות היו עתה בעיצומו של קרב היסטורי. טילים התעופפו מכל עבר, כשהם חולפים זה על פני זה. טילי "גבריאל" עם להבה קטנה טסו נמוך מעל לים, וטילי "סטיקס" מעליהם בכיוון ההפוך עם להבה גדולה הרבה יותר. אלא שפגיעות הושגו רק בצד אחד. שתי ספינות טילים של האויב נפגעו מירי של מספר ספינות בו זמנית, ומיד נעלמו ממסכי המכ"ם. ספינת הטילים השלישית פנתה במהירות גבוהה לכיוון החוף הקרוב ביותר, בניסיון להתחמק.

השעה הייתה כבר 5 דקות לאחר חצות. עוד קודם לכן, בעת מטח הטילים הראשון של הסורים, דווחה הספינה שהושארה מאחור על סיום הטבעת ספינת הטורפרו.

קשיים ומכשולים באסטרטגיה

באסטרטגיה דיו למנוע מאיתנו טעויות. בוודאי אין מירשם שווה לכל הנסיבות להצלחה בחשיבה האסטרטגית. אף על פי כן, תשומת-לב למקור טעויות אפשר שתהיה להועיל.

גורם קושי עיקרי באסטרטגיה, אשר עלול לגרום לטעויות ולמכשלות טמון בעובדה שהאסטרטגיה פועלת כמערכת קונפליקטית, ולא כמערכת הנדסית. אסביר זאת. המהנדס המתכנן גשר על פני נהר, בודק את יציבות הקרקע משני צדדיו, מורד את מוטת הגשר, אורכו ורוחבו, קובע את זוויות העליה והירידה, מחשב את מקדמי החוזק הדרושים, ובהתאם לנתונים אלה ואולי נוספים, מתווה את תכניתו. אם דייק במדידות ובחישובים יוכל להוציא מתחת ידו תכנית טובה. טיב התכנית תלוי בו ובכשרונו, שכן הנהר אינו לוחם נגדו ואינו משנה במזיד את נתוני הבעיה, את מהלכו ואפיקו כדי לנגוד את תכנית המהנדס ולהכשילו. המהנדס פועל אפוא נגד גורם שהוא פסיבי, אינרטי, כלפי מלאכתו. לא כן באסטרטגיה שהמיוחד בה הוא שכל

בספרות האסטרטגית פוזרות עצות מה על מצביאים ומדינות לעשות, ומה עליהם להימנע מלעשות בתחום הפעילות האסטרטגית, שאגדירה כאמנות המצביא, או חכמת עיצוב תורת ביטחון ומלחמה למדינה וניהולה. נדירים יותר בספרות האסטרטגית הם הדיונים בסיווג הגורמים או התהליכים המביאים לטעויות. יתכן שהוגי הדעות בסוגיות האסטרטגיה נרתעו מלעסוק אף בסוגיה זו משום נטייתם להתמקד בשאלות מוחשיות של מערכי הצבא והפעלתו, ואולי גם מחששם להפליג להפשטה, יתרה בנושא כאסטרטגיה, שכולו עומד בסימן היישום והמעשה.

דווקא משום שהאסטרטגיה עוסקת בהכרעות גורליות שגזרו חיים ומוות להמוני בני-אדם, דווקא משום שהכרעות אסטרטגיות השפיעו על מעמדן של מדינות, על עלייתן וירידתן, נודעת חשיבות לסוגיה של בירור הקשיים המיוחדים המצויים בתחום האסטרטגי. תהא זו בוודאי הנחה פשטנית ולקויה בגורש אופטימיות לסבור שעיון בקשיים ובמכשלות האורבים לנו

צד משתדל לשים לאל את מאמצי יריבו. באסטרטגיה אתה פועל נגד יריב שכל מעייניו לתחבל תחבולות כיצד לנגוד את תכניתך. האסטרטגיה פועלת לכן בתחרות בסיכול הדדי.

במדעי הטבע והטכנולוגיה פעמים מציאת "השיטה" היא המפתח להצלחה, שכן השיטה עשויה להביא לפתרון הבעיה העומדת על הפרק, או ליצור את החפץ אותו מבקשים לייצר. ואילו באסטרטגיה אפילו מצאת שיטת פעולה מקורית ומתוחכמת, אינך יכול להיות בטוח שהיריב לא ינקוט צעדים שיהפכו את הקערה על פיה ותכניתך תהיה ללא כלום. לכן כל תכנית אסטרטגית, כל פתרון, כל רעיון פרוגרמתי, תוקפם זמני עד שיתברר אם היריב לא שיבשם, שכן על ידי פעולתו יכול היריב כאילו לשנות את נתוני הבעיה בצורה שתכנונך ייעשה לפתע פתאום בלתי מתאים, בלתי רלוונטי.

בספרות הצבאית חוזרת ההשוואה של אסטרטגיה לאמנות, במגמה להבליט את היסוד של יצירה, ושל הגאונות בה. אולם עלינו לתת דעתנו על הבדל עקרוני בין האמנות לאסטרטגיה. האבן, לוח הציור, תווי הנגינה או כלי הנגינה, כל אלה אינם מתנכלים לאמן. האמן עוסק בגורמים שהם אינרטיים. לא כן באסטרטגיה שבה היריב חותר להכשילך.

האסטרטגיה לכן אינה מערכת אוטונומית שבה ההישג והתוצאה תלויים בך עצמך. איכות הבית שתבנה תלויה בכשרונך, בטיב התכנון והביצוע. ואילו בתחום האסטרטגי האיכות של מבצעך, הצלחה וכישלון, תלויים בפעולת היריב. המבחן של התכנית הוא מחוצה לה. איכות של תכנית הנדסית ניתנת לשיפוט על ידי מומחים שיוכלו לפסוק על טיבה. אולם באסטרטגיה אין הדבר כך. כל חוות דעת עליה תלויה באוויר, שכן המשפט על טיבה יחרץ רק במבחן הקרב והמלחמה, ועד אז נצטרך להמתין מבלי שנרע דבר לאשורו.

מכאן נובע הצורך באסטרטגיה שלא להתמקד בתכניתך אלא לחשוב יותר מכל כיצד יגיב היריב. בכל תכנון אסטרטגי יש צורך בדילוגים בין התכנית לתגובת היריב, לתגובתך, לתגובתו, וחוזר חלילה. אין שגיאה גדולה יותר מאשר להניח הנחה סתמית שהיריב יפעל דווקא בדרך שתהא נוחה לך, ותאפשר את תכנונך ואת הצלחתך. מכאן גם הצורך לחשוב על אישיותם של המפקדים או המדינאים של הצד השני ודרכי התנהגותם, על כל הקרוי ה"קוד האופרטיבי" שלהם, אולם מבלי להשתעבד לכך, שכן הם עלולים לפעול בצורה החורגת ממה שהורגלת לצפות מהם. נכון, האסטרטגיה כמדיניות פועלת כבחירה בין ברירות במסגרת אילוצים. אך קח בחשבון שהמיוחד לאדם הוא, שמאמציו מכוונים לבקש תחבולה כיצד לחרוג ממוסרות האילוצים, וכיצד למצוא בהם פרץ בצורה יצירתית, כדי לעצב מצבים חדשים. על כך גאווה. המודיעין יכול לחשב את האילוצים בהם נתון היריב יותר מאשר את הדרך בה יחמוק מהם. צפה שהיריב יפתיעך.

התעלמות מהאופי הקונפליקטי או הדיאלקטי של האסטרטגיה עלולה להביא לתכנון חרקווי ממני לאויב אך לא ממנו אלי, ולכעין אגוצנטריות בתכנון

שעל ידה בעל התכנית כאילו מתאהב בתכניתו ומתמוגג ממנה ומחוכמתו שעיצבה אותה, עד שאינו נותן דעתו לשאלה כיצד יגיב היריב. דוגמאות מעניינות לכך נוכל למצוא בעבודתו של אלברט וולסטטר על מדענים וטכנולוגים, אשר משפיתחו מערכת נשק מסוימת והשקיעו בה עמל רב, נוצר בינם לבינה יחס רגשי שהביאם להצר את מרחב ראייתם, ולבעין הינעלות פסיכולוגית והכרתית שמנעה מהם לתפוס שיש אמצעים שיוכלו לנוגדה. כך, לדוגמה, אצל מפתחי הרדאר באנגליה הייתה התנגדות פנימית להיווכח שעל ידי פיזור של מוץ מתכתי באוויר אפשר יהיה לשבש את פעולת הרדאר.

הדוגלים ברעיון המתקפה כדוקטרינה אסטרטגית ראשית בערב מלחמת העולם הראשונה לא ראו, וכאילו מיאנו לראות, כיצד פיתוח מכונת היריה, כלומר, הגדלת קצב האש, החפירות והתיל הדוקרני, יביאו להטות את המאזן בין מתקפה למגנה לטובת המגנה, לקח שיכלו ללומדו כבר ממלחמת האזרחים האמריקנית. טעות זו עלתה בחיי מיליוני בני-אדם.

גם המדיניות פועלת כאסטרטגיה במערכת של סיכול הדדי, לכן יכולה להיות לך תכנית מדינית שבעיניך תיראה כמלאכת מחשבת מופלאה. אולם כל עוד אין בדרך לכפות את תכניתך או לשכנע את היריב לקבלה, במישורין, או בעקיפין דרך גורמים שלישיים, היא רק טיוטה גרידא שעלולה להפוך לאות מתה אם לא תתקבל. תלותה של אסטרטגיה בתגובת היריב מביאה לכך שבאסטרטגיה שוררת בצורה מודגשת אי-ודאות מהותית. זאת בנוסף להיעדר האפשרות להעריך הערכה מדויקת את הגורמים המוחשיים הנכנסים לתחום החישוב האסטרטגי. למשל, יכול אתה לחשב את יחסי הכוחות בין הצדדים: מספר חיילים, יחידות טקטיות, מערכות נשק, תותחים, טנקים וכדומה ולתת להם ביטוי מספרי מתמטי. אך תהא זו טעות לגזור מיחסים אלה מה תהיה התוצאה של ההתמודדות בין הצדדים. יחסי כוחות אינם מורה דרך בטוח לגבי תוצאות קרב, שכן נכנסים בחשבון גורמים אחרים, כאיכות ההחלטות על הפעלתם. החלטות מוצלחות או מוטעות יכולות להעלות או לגרוע מערך מצאי הכוחות. נכנסים גם גורמים אחרים של איכות הכוחות והמוראל שלהם שאין אפשרות למודד, וגם הם יכולים להשפיע על תוצאת ההתמודדות. יתר על כן, למקריות גם כן הייתה השפעה על מהלכי ההתמודדות הצבאית.

קושי אחר באסטרטגיה והוא טמון בכך שהמבחן של התכנון האסטרטגי, או של התפיסה והדוקטרינות האסטרטגיות עלול להיות למועד רחוק. למשל, מדינה מחליטה כיצד לבנות את מערכה הצבאית והיא מפתחת תורות מלחמה ולחימה ומאמנת את הכוחות בהתאם לתורות אלה. בפעולות אנושיות רבות תוך כדי פעולתן יכול אתה לבחון את מעשיך ולתקנם בשיטת ההיוון החוזר. באסטרטגיה אין הדבר כך. בה ובמדיניות, אפשר לדבוק שנים ארוכות בתפיסות מוטעות עד בוא המבחן, ועד שתתברר הטעות. פעמים רבות התברר שמדינה הכינה את כוחותיה בצורה

possession of wisdom". ("קל לטעות ולטבור שרכישת עוצמה מעידה על רכישת חכמה").

על סכנה זו עמד גם וג'טיוס שכתב לפני כ־1500 שנה ספר על המוסדות. הצבאיים הרומאיים באומרו: "ביטחון יתר מוזק ביותר בתוצאותיו ויש לסלק מהשיקולים".

אין סטאטיסטיקה על היחס בהחלטות אסטרטגיות ומדיניות כמה מהן היו נכונות וכמה מוטעות. מספר הקרבות שהיו בהיסטוריה הוא עצום, ואולם מספר הניצחונות שהם דוגמה ומופת, קטן בהרבה. גם לא קל להעריך תמיד עד כמה הניצחון היה עניין של כישרון גאוני ליוזם מהלכים, או לצפותם ולנקוט פעולות מתחכמות, או עניין של מקרה ומזל – כגורמים במדיניות שאותם הדגיש מקיאווולי.

ההיסטוריון הצבאי הגרמני המפורסם דל־בריק כשהוא דן בפעולתו של קלאון הדמגוג האתונאי במלחמת הפלפונס ובניצחונו בשנת 425 בקרב ספאטריה מציין: "בשום מקום מחוץ לתחום הצבאי גדול כל־כך הפיתוי לחשוב כי אדם שזכה בניצחון הוא גם אסטרטג מחונן. בשום מקום לא חשוב כל־כך לשחרר עצמך מפולחן ההצלחה ולבחון בלי משוא פנים אם מוניטין שלו זכה אדם אכן ראוי לו, ואינו עניין של מקרה". הדברים אמורים לגבי שיפוטנו בדבר המצביא, ולא לגבי עצם הניצחון – שהוא עניין של עובדה, אפילו לא תמיד ברורה ומחוררת. לא כל שכן, שהשיפוט מסובך כשעולה שאלת תוצאות הניצחון ופוריותו, ועד כמה הוליד לאחר מכן מצבים משופרים. ההיסטוריה היא בית דין עליון השופט את גיבוריו ממרחק של פרספקטיבה כשהיא דנה בתוצאות מעשיהם בהמשך שלשלת ההתרחשויות. הצלחה בטווח קרוב עלולה להפוך לכישלון ולמקור פורענות בטווח רחוק. ההשפעה של מנהיג נמרדת ביכולתו לשכנע את בני דורו. אולם גדולה היסטורית היא כשיכנועו את הדורות המאוחרים. ההיסטוריה יכולה לרומם, ואולם דומה שיותר מכך היא מגמדת מפעלים אנושיים ותנועות מדיניות שזוהרם מועם כעבור זמן. היא מגמדת את גיבוריה, ואולם היא מגמדת גם את מבקריהם. היא מגמדת לא רק גיבורים מדיניים ואנשי צבא אלא גם את אנשי הרוח וההגות. ייתכן שההיסטוריה עושה גם עוול, לא רק משום שהשיפוט בה הוא מאופק היסטורי שונה, אלא משום שהיא דנה לפי מאזן התוצאות, גרועות – טובות, שנבעו מדרך פעולה מסוימת כשאיננה יכולה לשפוט אילו תוצאות טובות או גרועות היו נובעות לו נקט אותו מנהיג דרך פעולה אחרת. אכן ערימות האשפה של ההיסטוריה גדולות מהפנתיאונים שלה.

דומה שאנשי המעשה אינם ערים דיים לשאלה כיצד יישפטו בעתיד, ולא רק בטווח הקרוב. כל זאת בא להזכירנו עד כמה קשות הן ההחלטות בשטחי המדיניות והאסטרטגיה, עד כמה גדולים כשליהן, ועד כמה ראויות הן למחשבה מקיפה.

שלא הלמה את האתגר המלחמתי בפניו הוצבה כעבור זמן, כשעלה הצורך להפעילם. לדוגמה: צרפת לאחר מלחמת העולם הראשונה בנתה את כוחותיה על שיטה של גיוס כללי של מילואים, אולם ב־1936 כשהפרו הגרמנים את פירוז חבל הרהיין, לא היה צורך לגייס את כל הצבא הצרפתי כדי לנגוד את צעדם. די היה בגיוס כמה חטיבות, ואז היה היטלר נסוג בחרפה, ויתכן שהרבה פורענויות היו נמנעות מן העולם. צרפת לא התכוננה לקראת אפשרות כזו, ולא היו לה חטיבות אלה, אפילו הערובות שנתנה במערכת הבריטית שכרתה עם שכנות גרמניה חייבו שיהיה לה כוח התערבות. כך נאלצה לבכר אי תגובה על תגובה, שהייתה מחייבת שיבוש כל המערכת המדינית הפנימית הכרוכה בגיוס כללי. (צרפת עמדה אז לפני בחירות). קושי פסיכולוגי אחר הוא פעולת מנגנונים פסיכולוגיים המונעים בעדנו מלראות עובדות מציאות בלתי נוחות, וכאילו גורמים לנו לתת חשיבות למציאות הפנימית של רצוננו תוך התעלמות מהמציאות החיצונית. נטיה זו היא "הוולונטריזם" שבפניו הזהיר מאו טצה־טונג, אחד המפקדים הגדולים של דורנו.

מפקדים העולים בדרגות הפיקוד עלולים לשגות בגזירה שווה מניסיונם בפתרון בעיות בדרגות הנמוכות הטקטיות, לגבי דרך פתרון בעיות ברמה האסטרטגית. הם עלולים להתקשר לזיכרון של הצלחה ברמה הטקטית ולהשתעבד לדפוסים שלמדו בצעירותם ולצפות לפתור בדרך דומה בעיות ברמה אסטרטגית. כך לדוגמה, נועזות, שהיא פעולה אמיצה המבוצעת במהירות לפני שהאויב מתאושש ומגיב, עשויה להביא להצלחה ברמה הטקטית. אולם ברמה האסטרטגית אין הדבר כך, שכן מרחבי הזמן להתאוששות האויב גדולים יותר. בהיסטוריה דוגמאות רבות של הצלחות של פעולות נועזות ברמה הטקטית שהפכו לרועץ ולכישלון ברמה העליונה האסטרטגית ומכאן גם למהלכה הכולל של המלחמה. דוגמה בולטת היא התקפת היפנים בפרל הרבור, שאכן הצליחה מאוד, אך דחפה את האמריקנים למלחמה עד חרמה נגד היפנים. בהיסטוריה חוזרות דוגמאות של נועזות אסטרטגית שנכשלה – ומי היו נועזים יותר מהיטלר ומנפוליאון? באסטרטגיה דרוש תחכום ולא רק אומץ והחלטיות. צריך בה לנסות לראות כיצד יתגלגלו הדברים הלאה, עד סוף המלחמה ולא להסתפק בהצלחה במהלכי הפתיחה, ולהניח סתמית שההצלחה הראשונית סופה להביא לשלשלת מאורעות שתביא להצלחה סופית.

מפקדים נתונים בסכך פסיכולוגי שעליהם לתת דעתם עליו. מצד אחד עליהם להיות שופעי ביטחון ולהשרות אמונה בפקודיהם, ואולם, מן הצד השני עליהם לשמור על פתיחות. אנשים העולים לרמה גבוהה בחברה, בעסקים, במנגנון המדיני ובצבא עלולים לפתח לעצמם אגו, אני, מנופח. עצם עלייתם תיראה להם עדות חותכת לחכמתם, תנסוך בהם שיכרון גדול ותפגום במידת הבקורת העצמית שלהם וברגישותם.

הסנטור ג'קסון בדו"ח על המערכת הביטחונית האמריקנית הזהיר בפני תופעה זו באומרו: "It is so easy for a man to confuse his possession of power with

"ש"ש"ובך

תכנון וביצוע

אל"מ (מיל') ד"ר זאב איתן*

לאורך חוף הים התיכון. לא הייתה זו סגירה הרמטית. כמה מעוזים נבנו במקובץ כגון קבוצת מעוזי "מילנו" בקנטרה, שנבנו במרחק ק"מ אחד זה מזה, אך המרחק הרגיל בין מעוז למשנהו היה כעשרה ק"מ. בתוך המעוזים, ובחלק מן המקרים על ידם וביניהם נבנו רמפות לטנקים. רמפות כאלה נבנו לעתים גם מאחורי המעוזים ("סנפירים"). מספר הטנקים שנועדו לכל מעוז לא היה קבוע. לעתים הייתה זו מחלקה או פלוגה ולעתים לא הוקצו כלל טנקים לסיוע למעוז.

התכנית

בתקופה שבין מלחמת ההתשה למלחמת יום הכיפורים שרר שקט בקו התעלה, ואלוף פיקוד הדרום אב, האלוף אריאל שרון, הורה לסגור חלק מן המעוזים. נותרו 16 מעוזים, שהיו ממוקמים בפתחי הצירים העיקריים, ובכל אחד מהם נמצאו בין 16 ל-60 חיילים. שמונה מחלקות טנקים (24 טנקים) נועדו להילחם כמחלקות טנקים צמודות למעוז, בתוך המעוז או בעמדות קרובות אליו. שמונה פלוגות נוספות נועדו להיערך בקו מאחורי המעוזים. חטיבת טנקים אחת נועדה להיערך מאחורי הפלוגות בקו שלישי. במסגרת היערכות זו תוכנן לרכו שלושה גדודים בשלושה מקומות, המרוחקים זה מזה מרחק רב. גודר קנטרה בצפון, בגורת איסמעיליה-טסה מגודר במרכז, וגורת מוצא ה-מיתלה-סואץ בדרום התעלה. גדודים אלה לא נועדו לפי התכנית להיות במקום אליו יגיע האויב, אלא מאחור, ולהיות מופעלים משם לפי הצורך או לבלום אויב שיצליח לפרוץ קדימה. גודר יום טוב, הצפוני בשלושת הגדודים בקו, פיצל פלוגה שלמה ונשארו לו שתי פלוגות שלמות, שאחת מהן שלחה מחלקה ל"מילנו". גודר שלו ז"ל, הגדוד המרכזי, כלל מראש שתי פלוגות בלבד שמוקמו ב"חזיון", ב"פורק" ובגורת "מצמד". גודר זה צריך היה לקבל פלוגת השלמה (שלישית) מגודר מצע, ובפועל הוא קיבל אותה כשעתיים אחרי תחילת הלחימה. הגדוד הדרומי, גודר עמנואל, היה גודר מלא בן שלוש פלוגות, מפוצלות מראש בשלושה תעוזים: "מצווה", "נוצה" ו"צידר". לפי התכנית היה צריך גודר זה לשלוח לפני תחילת הלחימה מחלקה אחת מכל פלוגה למעוזים אלה: ל"בוצר", ל"מסרק" ולראס סורה. ה"פלוגות" שנותרו היו אם כן ברוב

הקמת המעוזים וקו בר-לב אליבא דרמטכ"ל מלחמת ההתשה, רא"ל חיים בר-לב ועל פי דברי אלוף אברהם ארן, מפקד סיני בתחילת הקמת הקו ומתכננו הראשון, נועד קו המעוזים לענות על שתי בעיות: מלחמת ההתשה ותחילת מלחמה כוללת ("מעבר חלק" לקרב הגנה).

ההחלטה להקים את קו המעוזים קיבלה דחף משתי תקריות אש. האחת אירעה ב-8 בספטמבר 1968, כאשר במפתיע פתחו המצרים באש ארטילרית על הכוחות שהיו פרוסים לכל אורך תעלת סואץ. אבדות צה"ל באותה תקרית היו עשרה חללים ו-18 פצועים. התקרית השנייה, שאירעה ב-26 באוקטובר 1968, הסתיימה ב-15 חללים ובעשרות פצועים. בשני המקרים לא היה די בעמדות של צה"ל, כולל כיסוי ראש, כדי להתגונן נגד הפגיעות של פגזים כבדים ושל פצצות כבדות. צה"ל הגיב על תקריות אלה בפשיטה לעומק מצרים, והשיג כמה חדשי שקט. נראה היה כי המצרים יקטו טקטיקה של פתיחה באש, ניסיון לשחוק את צה"ל, ולהסב לו אבדות, במגמה להביא ללחץ על ישראל מצד האו"ם, או מצידם של הסובייטים והאמריקנים, ולהשיג נסיגה מכל השטחים, שנכבשו במלחמת ששת הימים או לפחות מתעלת סואץ, כל זאת מבלי שהערבים יצטרעו להיכנס למשא ומתן עם ישראל. לאור אפשרות זו, התארגן צה"ל להחזיק בקו המים של תעלת סואץ. על קו המים, בפתחי צירי הפריצה האפשריים לעומק סיני הוקמו עמדות, שנועדו להגן עליו במקרה של מלחמה מוגבלת, הפגזות כבדות או פשיטות פגע וברח, תוך החזקת כוח הגנה לא גדול מדי וספיגה מוערית של אבדות בנפש ובציוד. עמדות אלה נועדו לכוח קטן, (מכיתה מוגברת ועד למחלקה מוגברת). הן בוצרו בשכפ"ץ (שכבת פיצוץ, העשויה קוביות אבנים גדולות בתוך רשתות של גרר), והיו בהן בונקרים למנוחה ולפיקוד. בשלב מאוחר יותר הושלם קו ה"מעוזים" עם הקמת מעוזים נוספים בפר"צות ובאגפים. נוספה מערכת בונקרים שהיו תחנות איסוף נפגעים ובונקרים לפיקוד. נוספו כבישי אורך וכבישי רוחב, שהחשובים בהם היו ציר החת"ם, שהיה מרוחק שמונה עד עשרה ק"מ ממזרח לקו המים, וציר הרוחב שנמצא כ-30 ק"מ ממזרח לקו המים. משנסתיימה מלחמת ההתשה נבנו על קו הגבעות כסביבות ציר החת"ם, ה"תעוזים" בהם הוחזקו פלוגות טנקים ופלוגות חרמ"ש. בניית עיקרו של קו המעוזים הושלמה עד לפתיחה המחודשת באש במרס 1969.

מאוחר יותר נערכו בו שיפורים. בסך הכל נבנו 31 מעוזים ו-11 תעוזים, לאורך קו חזית הנמשך על פני כ-180 ק"מ מהם 160 ק"מ לאורך התעלה ועוד 20 ק"מ

ביום הכיפורים תשל"ד, 6 באוקטובר 1973, בשעה 1400, הצו 8000 החיילים המצרים הראשונים את תעלת סואץ. ב-1100-1300 תותחים, ב-180 מטוסים ומאות טנקים חיפו על הצליחה. בעבור 18 יום, ב-24 באוקטובר הופסקה הלחימה המאסיבית בחזית המצרית (עדיין נמשכה לחימת "התשה"). בעבור חמש וחצי שנים נחתם חוזה השלום הישראלי-מצרי.

מצב הפתיחה היה ברור: ישראל בגדה המזרחית של תעלת סואץ, מצרים בגדה המערבית. מצב הסיום היה מורכב יותר: כל הגדה המזרחית של תעלת סואץ, פרט לפרוץ דור צר בן עשרה ק"מ באזור דוורסואר ("לקקן"- "מצמד") הייתה בידי צבא מצרים. עומקו של השטח שהוחזק בידי המצרים נע בין חמישה ל-15 ק"מ. כל מעוזי קו בר-לב, למעט מעוז "בודפסט" שעל חוף הים התיכון ושני מעוזים על שפת התעלה: "לקקן" ו"מצמד" היו בידי צבא מצרים. צה"ל לעומת זאת שלט בגדה המזרחית ברצועה ברוחב עשרה ק"מ שהופילה אל הגדה המערבית. בגדה המערבית עצמה שלט צה"ל בשטח שהשתרע ממבואותיה הדרומיים של איסמעיליה, דרך רכסי הגניפה, ג'בל עתקה ועד עדבייה שמדרום לסואץ. העיר סואץ וכל ארמיה 3 שבגדה המזרחית של התעלה, היו מנותקות, להוציא אספקה שהובאה בהיטס או דרך הים.

במה תרמו קו בר-לב, לחימת המעוזים ולחימת אוגדת סיני ביממה הראשונה, לאופן בו סיים צה"ל את מלחמת יום הכיפורים, ולהסדר שהושג בעקבותיה? האם לחימת קו המעוזים ואוגדת סיני הם שם נרדף לכישלון, או אולי היו לוחמי המעוזים זים ואוגדת סיני הגיבורים, שהצילו את מדינת ישראל? דומה כי ביקורת או הערצה עיוורת של גבורת הלוחמים, עלולות להכשיל אותנו ולמנוע מאתנו ללמוד את הלכה הנכון. אמנם הושגו הישגים רבים, אך נעשו גם טעויות אנוש רבות. מן הראוי ללמוד את הלקחים, ולבחון הן את ההישגים והן את הכישלונות.

* תורת המחבר נחונה למח' היסטוריה של צה"ל ובמיוחד לסא"ל דוד, לאע"צ חיה ולסרן ירז" על סיועם בכתיבת המאמר.

לוננים

במבחן האש

המקרים פלוגות מוקטנות. חטיבה שנייה צריכה הייתה להיות מפוצלת לגדודים אחד בכל גזרה. מאחורי כוחות אלה צריכה הייתה להיות חטיבה שלמה (שלישית) בעתודה בעומק, ולפי אדן - שתי חטיבות. אם מדובר בתכנית עם כוח סדיר ללא גיוס מילואים, בלתי אפשרי הדבר כי בסיני תהייה ארבע חטיבות טנקים סדירות, מכיוון שבמקרה של לחימת טנקים לפני תחילת הגעת המילואים צריך היה גם לתגבר את רמת הגולן בחטיבה סדירה נוספת כפי שאומנם נעשה בפועל. חלוקת הפיקוד הייתה חטיבה בכל גזרה תוך שימוש במפקדה גזרתית בצפון ומפקדת חטיבה לחטיבת העתודה. כהמשך להיער-כות עם הכוח הסדיר בלבד ("שוכב יונים") הייתה קיימת גם תכנית אחרת ("סלע") להגנת סיני עם כוחות סדירים ומילואים.

יתרונות ומגבלות התכנית - הוויכוח לפני המלחמה

אחרי המלחמה התנהל ויכוח חריף לגבי האירועים בחזית התעלה. האלופים טל ושרון הדגישו אחרי המלחמה כלפניה את ליקויי התכנית, כולל ליקוייהם של קו המעוזים ושל תכנית "שוכב יונים". לעומתם הדגישו רא"ל ברילב והאלוף אדן את הליקויים בביצוע. אלא ששני הצדדים לוקים במעורבות אישית, ונראה לי כי שניהם צודקים באורח חלקי ושוגים באורח חלקי. אכן, היו ליקויים רציניים בתכנית, אך היו לה גם צדדים טובים. היו ליקויים בביצוע והיו לו גם צדדים טובים. על מנת לבחון את הדברים באופן שקול יש לברר לא רק אם התכנית הייתה טובה או לא, ולא רק אם הביצוע היה לקוי או טוב, אלא יש לבחון גם עובדות ולקחים שאינם כלולים לא בתכנית ולא בביצוע.

הוויכוח על תכנית ההגנה בסיני לא זו בלבד שקיבל ביטוי נרחב בספרות העברית¹ אלא אף הגיע לעיתונות העולמית זמן רב לפני המלחמה. בשני מאמרים שפרסם העיתונאי ג'וזף אלסופ בכתב העת The New Republic כ-3 באוקטובר 1970 וב-24 בו, הוא מפרט את הנימוקים בעד ונגד התכנית ואף נדרש לחלוקת על קיום קו ברילב. אלסופ מוזכר כי המחלוקת על קיום קו ברילב התנגדו לקו ברילב, בעוד רא"ל ברילב עצמו והשר משה דיין תמכו בו. הנימוקים העיקריים שהעלו

תומכי הקו היו: מתן מחסה לחיילי צה"ל מול הפגזות מאסיביות, וניצול תעלת סואץ כמכשול נגד טנקים. לנימוקים אלה הצטרף טיעון נוסף: בקיץ 1970 קידמו המצרים טילים נ"מ רבים אל עבר התעלה. כמותם של טילים אלה ואיכותם, הטילו מגבלות על פעולת חיל האוויר הישראלי. תומכי ה"קו" סברו כי ללא סיוע של חיל האוויר לא יוכלו עוצבות שריון ישראליות גדולות לפעול שם. קו ברילב נועד אפוא לשמש בסיס להגנה.

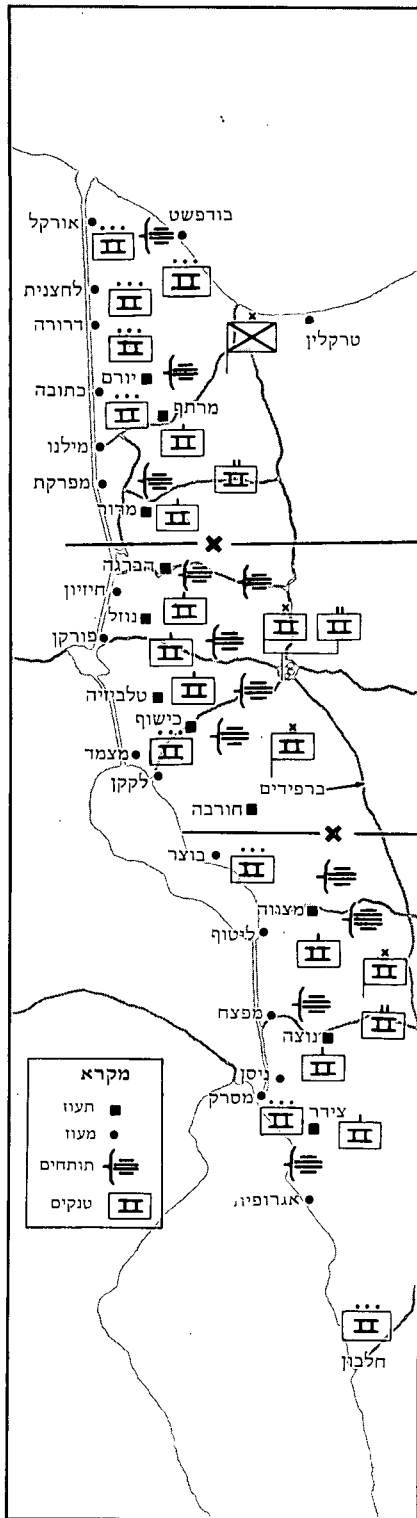
בספרו, שנכתב אחרי המלחמה, מותח האלוף ארן ביקורת, ובצדק מסוים, על כך שצה"ל השלים באוגוסט 1970, עם העובדה שהמצרים, בסיוע סובייטי, קידמו את הטילים לקרבת התעלה תוך הפרת סעיף בהסכם הפסקת האש הקובע כי כל הכוחות ישארו במקום.² קידום הטילים יצר מצב טקטי ששלל מחיל האוויר הישראלי חופש פעולה בקרבת התעלה. עם זאת השאלה אם לחדש או לא לחדש את הלחימה בעקבות קידום הטילים, הייתה שאלה מדינית מובהקת. גם האמריקנים לחצו שלא לחדש את האש, ואפילו "פיצו" את צה"ל בנשק נוסף. הטענה בדבר מגבלות חיל האוויר נתאמתה במידת מה בשלבים הראשונים של מלחמת יום הכיפורים. חיל האוויר, שהיה אז מוגבל בפעילותו בקרבת התעלה בגלל מסך הטילים, פעל מעט מאוד ביממה הראשונה וסבל בגזרת התעלה ארבע אבדות. ביממה השנייה הסתכמו אבדותיו של חיל האוויר בעשרה מטוסים וכלל פעולותיו ביממה זו בסיני הסתכמו במטס אחד בכוקר היום. עם זאת שמר חיל האוויר על "שמים נקיים", ואף הפיל מטוסים מצריים (כ-18 במספר).

שוללי קו המעוזים טענו כי אף קו הגנה סטאטי בהיסטוריה לא החזיק מעמד, וספק אם דינו של קו זה יהיה שונה. עוד טענו כי לחימה נידתת היא הצד החזק של צבא ישראל בהשוואה לצבא המצרי ויש לנצל עובדה זאת. לטענות אלה הצטרפה העובדה שהקמת קו המעוזים עלתה ממוון רב, ומבקרי הקו העדיפו לנצל את המשאבים הכספיים להתעצמות ולביצוע אימונים.

התכנית המצרית

לדבריו של מחמד חסנין הייכלי התבססה התכנית המצרית-סורית על הרעשה של 4000 תותחים ומשגרי רקטות בשתי החזיתות, מטס של 300 מטוסים, צליחה של 8000 חיילים בגל ראשון, ואחריהם חמש ריביויות, (עם 80,000 איש) שכל אחת מהן תחצה את התעלה בגזרתה ותתחפר להגנה במרחקים של שלושה עד ארבעה ק"מ. הכוחות הקדמיים תוגברו גם בכוחות קנמנדו ובי תוספת כלי נשק נ"ט, (טילי סאגר ומטולי R.P.G.-7) של היחידות העורפיות יותר. כל זה, על מנת לבלום את השריון הישראלי אשר יתקף נגד, או יחוש לעזרת המעוזים. זה היה השלב הראשון, שאחרי צריכה הייתה לבוא עצירה אופרטיבית למשך זמן

"שוכב יונים"; התכנית להיערכות כוחות צה"ל

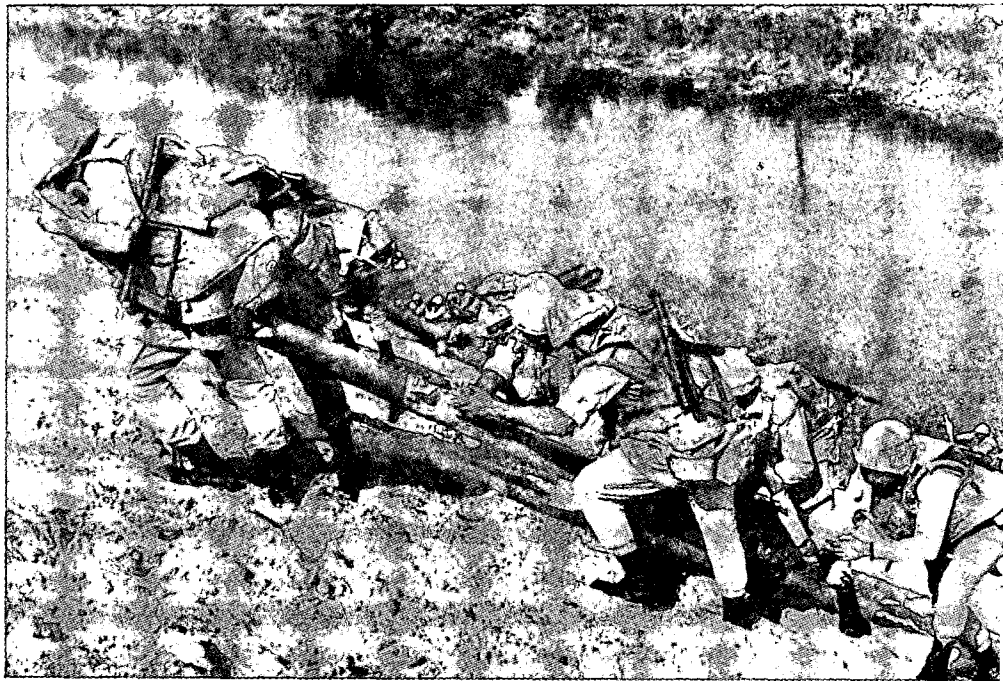
ורביביות. האלוף ארן מדגיש כי האלוף גונן חשב כמונחי מלחמת ששת הימים, אולם נראה לי כי אחת השגיאות הייתה העובדה שברמת המחלקה והפלוגה פעלו הטנקים של צה"ל כאילו התחדשה מלחמת ההתשה, ולא כאילו יש מלחמה כוללת.

מאחר שבזמן מלחמת ההתשה הופעלה ה"חבירה למעוזים", הכירו זאת המצרים היטב, ואף הכינו מענה לבעיה של חבירה. גם הכוחות שבקו ביצעו, מפעם לפעם, פריסה מצומצמת ברכב (שלדית) של כל המערך, ובתנאי התצפית ששררו, יכולים היו המצרים לראות מה קורה.

השינויים בשטח שחלו מאז תום מלחמת ההתשה ועד פרוץ מלחמת יום הכיפורים

המצרים בסיוע סובייטי קידמו את הטילים לקרבת התעלה, ובכך שללו את חופש הפעולה מחיל האוויר הישראלי. ניתן היה לדעתי לתגבר את הארטילריה כתחליף לסיוע אווירי. אלוף ארן מציין כי למעשה גם במלחמת ששת הימים וגם במלחמת ההתשה הכיר צה"ל טילים נ"ט, "שמל" ו"סאגר", אך בקביעת עובדה זו הוא צודק רק באופן חלקי. הטיל, אותו הכיר צה"ל, היה ה"שמל" בעל טווח יעיל של 2300 מטרים ומשקל של 22 ק"ג. לאחר מלחמת ההתשה הופיע בזירה הטיל "סאגר", העולה על קודמו בטווח (3000 מטרים), בדיוק, במשקלו הקטן (11 ק"ג), ובאפשרות נשיאתו על ידי חייל בודד במוזרדה. יתרונות אלה אפשרו לחיילים מצרים לצלוח את התעלה כשהם נושאים טילים אלה ביד לעמדת שיגור, שיכולה הייתה גם להיות כאגפן או בעורפן של עמדות הטנקים של היריב (עמדת השיגור של ה"סאגר" יכלה להיות במרחק מסוים ממקום הטיל עצמו).

בתקרית אש, שאירעה בינואר 1973, הפעילו הסורים טילי "סאגר". בצה"ל הכירו את תכונותיו של טיל זה עוד קודם לכן. תוכירי המודיעין פרסמו את דבר הימצאו של הטיל בידי המצרים ותיארו את תכונותיו. אלא שידע זה לא נקלט לגמרי, והתכנית כשטח לא התחשבה ב"סאגר". הסנפירים בהם היו הטנקים צריכים לפעול (מחלקות עד פלוגות) היו במרחק של 800-1500 מטרים מן התעלה, כלומר בטווח יעיל של "סאגר", הן מן החזית והן מן האגפים. אמנם האלוף מנדלר ז"ל היה מודע לקרבתם היתרה של הסנפירים לתעלה ואף הציב להרחיקם לטווח של 2000-2500 מטרים ממנה, אלא שכוננה זו נשארה בגדר רצון, ואפילו הייתה מוגשמת, ספק אם לאור תכונות הטיל היה במרחק זה די. חימוש נוסף שהוסיפו המצרים אחרי מלחמת ההתשה היה הקמת 86 "רמפות" בגובה שבין 15 ל-30 מטרים מעל לפני השטח בצד המצרי של התעלה. ברמפות אלה הציבו המצרים טנקים ו"סאגרים" לחיפוי על הצליחה ולשיתוק עמדות צה"ל, כולל ה"סנפירים"

חיילים מצריים באימונים לקראת צליחת התעלה

והאלוף אלברט את המאמץ העיקרי, זאת למרות המידע שהיה בידם על כך שהצליחה היא לכל רוחב החזית עם חי"ר. לא יהיה זה נכון לומר שצה"ל ידע בכל הדרגים בוודאות וכדיוק כיצד יפעל האויב. אחד מהישגי קו המעוזים היא העובדה שהקו תיעל את המצרים לדרך פעולה צנועה יותר באמביציות שלה. אם אכן התכוון סאדאת להגיע לרפידיים ולמיתלה, ואם אכן היה "שלב שלישי", או שהתקפת הנפל של המצרים ב-14 באוקטובר היא השלב השלישי, הרי שלב זה לא הוגשם, והישגי המצרים, הם רק חלק ממה שרצו להשיג. התכנית המצרית הייתה פשוטה יחסית, והם תרגלו עצמם היטב לבצעה. תכנית זו כבר לקחה בחשבון את המעוזים הקיימים, ואת התגובות הצפויות מצד כוחות השריון של צה"ל שנמצאו בעומק סיני.

ליקויים בתכנון ובביצוע

במהלך מלחמת ההתשה פעלו המעוזים הייב, לעומת 25 חללים בשני ימי קרב ללא מעוזים, היו במהלך מלחמת ההתשה, שנמשכה מספטמבר 1968 עד אוגוסט 1970, 260 חללים. אף מעוז לא נפל ומספר האבדות, לאחר שקמו המעוזים, היה קטן ממספר האבדות קודם לכן. אלא שהרביזיה שנעשתה בתכנית בין התשה למלחמה כוללת, לא הייתה מספיקה. החבירה של מחלקות ופלוגות טנקים למעוזים, אשר פעלה היטב בהתשה, כשהמצרים פעלו עם ארטילריה ופלוגות קומנדו, לא התאימה למלחמה, כאשר הם הפעילו חטיבות

מה, ושבירת התקפות נגד צפויות של צה"ל. אחר כך צריך היה לבוא שלב שלישי: פריצה "החוצה" ממערך ההגנה שהוקם ממזרח לתעלה לעבר יעדים מערכתיים: נחלים, רפידיים ומצרי הגידי והמיתלה.

הצבא המצרי ניסה לבצע תכנית זו. היה זה מבצע צליחה מורכב, אך לאחריה בא שלב של היערכות להגנה באותן גזרות בהן פעלו אותן רביביות קודם לכן. במהלך שלב זה יצאו הרביביות מתוך עמדות ההגנה שלהן, התקרמו כמה ק"מ אל מעבר לתעלה ונערכו מחדש להגנה. הייתה זו תכנית פשוטה ביותר.

ביום הכיפורים בשעה 11:00, שלוש שעות לפני פרוץ המלחמה, הציג ראש אמ"ן, האלוף זעירא, את דרך הפעולה הזו לרמטכ"ל ולמטהו, אלא שלא ברור עד כמה הועבר מידע זה הלאה. השעה הייתה מאוחרת כדי להעביר את המידע עד אחרון החיילים.

תכנית זו הייתה מוכרת בצה"ל עוד משכבר, אלא שהיא הייתה אחת מדרכי פעולה אפשריות רבות שהיו ידועות. תכנית המעוזים והיערכות "שובך יונים" נועדו לתת מענה למספר דרכי פעולה אפשריות של המצרים. הייתה גם אפשרות פעולה נוספת שעמדה בפני המצרים: מאמץ עיקרי אחד או שניים, מאמץ משני, אולי הטעיה וריתוק בכמה גזרות, ולאחר שהמאמץ העיקרי ישיג פריצה דרך ביצורי המתגונן (צה"ל), התקדמות דרכה לעומק ביצוריו ותפיסת יעדים בעלי חשיבות מערכתית. לאור אפשרות זו חיפשו בשעות אחר הצהריים של יום הלחימה הראשון הרמטכ"ל, האלוף גונן

חייל מצרי במעבר סוללה בעזרת סולם עץ

ובירידה לקו המים, אולם הדברים לא התפרשו כמסע התקרבות ארוך, המצביע על שעת הפתיחה באש. כל הכוח של הגל התוקף הראשון היה קרוב מראש לנקודת הצליחה של המצרים. המידע שהועבר לכוחות כאילו ההתקפה צפויה בשעה 1800 ג' והוא לא בוטל. מכאן שבמצב כוננות כזה יש לצפות לתחילת לחימה בכל עת, ולאו דווקא בשעה מסוימת כמו 1800.

ביום ו' ה־5 באוקטובר עבר צה"ל למצב כוננות ג'. זאת ועוד, בשבת ה־6 באוקטובר בשעה 1130 כאשר כל הצבא היה במצב כוננות ג' ואחרי שהתקיימו קבוצות פקודות בהן נאמר כי המלחמה תיפתח הערב, ניתנה בגזרת אוגרת סיני פקודת "כוננות ספיגה", שמשמעותה כי האויב עומד לפתוח באש ארטילרית.¹⁰ באיזה מצב היו אם כן הכוחות סמוך לשעה 1400 כאשר נפתחה האש?

מסתבר כי חלק מן הכוחות בשטח הופתע בכל זאת מפרוץ המלחמה. אחד הממ"טים ברפידים הופתע כאשר שמע את הפצצות הראשונות וסבר כי הן בום על קולי. גודר שובל, אחד מגדודי הטנקים של חטיבת דן, שהה באותה עת במחנה הקבע שלו, המפקד קיים באותה עת שיחה גדרית עם כל החיילים, הטנקים לא הגודר לא היו פרוסים בשטח ולא היו מוסווים. גם מג"ד זה טעה כששמע את ההתפוצצות הראשונה. גודר טנקים שני, גודר עוזי, הופצץ גם הוא מן האוויר במחנה הקבע שלו וגם הטנקים שלו לא היו מוסווים. פלוגת המפקדה נפגעה וסבלה עשרה חללים. הגדוד הדרומי בקו, גודר עמנואל, היה מפורז פלוגה פלוגה ליד התעוזים "מצווה", "נוצה" ו"צידר". הגדוד הצפוני, גודר יום טוב, היה בשרדות מסע, ביציאה מן החניון אל העמדות. מולנו כי התקפות המטוסים המצריים לא היו יעילות כפי שיכולות היו להיות. חטיבת השריון שהייתה פרוסה היטב באותה עת הייתה חטיבת גבי. מקרב המעוזים היו כאלה שהיו מוכנים היטב, והיו שהיו מוכנים פחות.

(הטלביזיה המצרית הראתה שבויים ישראליים כשהם לבושים בבגדי ספורט). גם אם ודאי הדבר שניתנה פקודה להיות במצב כוננות, הרי לא די לתת פקודות. יש לעבור ביחידות המשנה ולברוק אם הפקודות בוצעו וכיצד. הזמן היה קצר, המלאכה מרובה, והמפקדים עסוקים. אך ישנם גם סגנים, וקציני מטה. אכן היו מפקדי גדודים שהספיקו לעבור בין כל יחידות המשנה שלהם באותו בוקר של יום הכיפורים ולוודא שהפקודה בוצעה כהלכה.

לפני המלחמה אמר מפקד חיל האוויר של צה"ל, האלוף בני פלד, שני דברים: ראשית, חיל האוויר יודק לכ־48 שעות כדי לטפל בטיילים, ולא יוכל לסייע לכוחות הקרקע. שנית, להערכתו תחילת הלחימה בשעה 1400 או 1500, כיוון שהמצרים יפתחו את המלחמה במטסי תקיפה אוויריים לפני החשיכה. המידע הראשון לא הובא ליריעת

שמאחורי התעלה. במצב זה יש השפעה רבה לכמות. למצרים, בקו הראשון, היו הרבה מאוד טנקים וטיילים נ"ט בעמדות טובות. ניתן אפוא לסכם ולומר, כי לאחר מלחמת ההתשה הכניסו המצרים לפחות שלושה שינויים חשובים שפגמו בתכנית שהייתה לצה"ל, ואילו צה"ל לא סיגל את עצמו למצב החוש.

יאמר מי שיאמר כי קו בר־לב כלל איננו קו. אולם בקרב הציבור הרחב, בארץ, במצרים ובעולם כולו נתפס קו בר־לב כקו הגנה מבוצר, בדומה לקו מאגיניו במלחמת העולם השנייה. לעובדה זו היו תופעות לוואי, חלקן שליליות, אך חלקן גם חיוביות. כתוצאה מתפיסה זו הקדישו המצרים מאמץ רב מאוד, חלק גדול מכלל כושרם, לפתור את הבעיות שהציב ה"קו", ובכך ויתרו על הקדשת אותם משאבים לצרכים אחרים. בהשפעת הדימוי של "קו", הגבילו המצרים את משימותיהם, לפחות בשלבים הראשון והשני של המלחמה לתכנית צנועה יחסית משיכלו אולי לבצע, וכל זאת במירת מה בזכות הדימוי של "קו בר־לב". אולם עם זאת ברגע שנפל הקו, נגרם נזק למורל העורף הישראלי. במדינה בה עיקר הצבא הוא צבא מילואים אין נתק בין המורל של העורף לזה של הגייסות, לכן ברגע שנודע כי הקו על מעויו נפל, נפגעו מורלית הן העורף והן הגייסות והדבר הביא לנוח חמור. ויתור על מסך הסודיות שאפף את "קו בר־לב", והסברה מה יש ומה אין בו, היו מונעים אולי את הרווח שהביאה התפיסה המוטעית שלו, אך גם את הנזק שהיא גרמה. אך עם זאת לא נראה לי שיש להמליץ לוותר על הסודיות.

ליקויים בכוננות ובתקשורת

ערב המלחמה העירו סימנים רבים על מתקפה קרובה. כוחות צה"ל לאורך הקו הבחינו באמצעי צליחה, אשר קודמו אל מאחורי הסוללה בצד המצרי. הם גם הבחינו בסילוק מוקשים בין העמדות הקרמיות לבין קו המים. פיענוח גיחת צילום אווירי שנערך ב־4 באוקטובר, הצביע על הכפלת עצמת הארטילריה המצרית מ־600-700 קנים ל־1100-1300 קנים.

סגן הרמטכ"ל, מפקד אוגדת סיני, מח"ט 7, ראש אחד הענפים באמ"ן, ואולי עוד מספר קצינים הגיעו למסקנה כי עומדת לפרוץ מלחמה כוללת, ולא היססו לומר זאת. אולם היו ליקויי תקשורת: דעתם של מפקד אוגדת סיני ושל אחרים, לא הגיעה ליריעת אחרון החיילים, ואם הגיעה, לא ננקטו כל הצעדים המתחייבים מכך. אולי טעו כל אותם קצינים בכך שלא שיתו פקודות מפורשות, לגבי הפעולות שיש לנקוט, שכן לא די להגיע למסקנה הנכונה, יש לתרגם את המסקנה לשפת המעשה. דבר זה לא בוצע, או בוצע באופן חלקי בלבד.

ליקוי אחר היה העדר הבחנה במסע התקרבות מצרי. צה"ל הבחין אמנם בתגבור הקו, בתוספת ארטילריה, בפניו מוקשים

כל הרמות, והמידע השני כנראה גם כן לא הגיע אל מפקדת פיקוד הדרום ואל לוחמי סיני.

ראש אמ"ן קיבל ב־6 באוקטובר בשעה 0400 מידע לפיו הסיק כי המלחמה תיפתח בו ביום, לפני שקיעת החמה. הרמטכ"ל והמטכ"ל קיבלו ידיעה זו תוך דקות. מפקד אוגדת סיני קיבל אותה ידיעה בשעה 0720¹¹, שלוש שעות ועשרים דקות באיחור. מרמת האוגדה עד למעוז, למפקד הכיתה ולמט"ק עברה הידיעה תוך כמה שעות נוספות. היו מעוזים בגזרה הצפונית שקיבלו את הידיעה בין השעות 1200 ל־1330, היינו מספר דקות לפני פרוץ האש.

הלחימה

אין באפשרותנו לסקור כאן את כל מהלך הלחימה, על כן נתרכז בשאלה עיקרית אחת: האם מה שבוצע דומה לתכנית, או שונה ממנה לחלוטין. הבחינה תיערך לא לגבי מעוז מסוים, אלא לגבי כלל המעוזים וכלל פלוגות הטנקים, הגדודים והחטיבות.

לחימת המעוזים

בפרוץ הלחימה היו בקו התעלה 16 מעוזים (לצורך מניין המעוזים נחשבים "אורקל" א' ב' ג' למעוז אחד והוא הדין לגבי מעוז "מילנו". שני מעוזים לא היו אלא תצפית באגפים: "טרקלין", עם תצפית בת שישה אנשים לחוף הים התיכון, שכלל לא היה במגע, ו"אגרופית", עם תצפית בת חמישה אנשים לחוף מפרץ סואץ, שפונתה ב־6 באוקטובר בשעה 1900 ללא קרב). מספר הלוחמים שאיישו את 16 המעוזים שמדובר

בהם, כולל חיילי חי"ר, אנשי שירותים ואנשי מודיעין, הסתכם ב-450. למספר זה יש להוסיף 55 טנקיסטים, שהגיעו למעוזים עם טנקים. הטנקים שלהם נפגעו והם לחמו עם אנשי המעוזים. יחד עם הטנקיסטים היה מספרם של לוחמי המעוזים 505 מתוכם נהרגו (או נעדרים עד היום) 126, שהם כרבע. 162 נפלו בשבי ו-153 נחלצו. למספר זה יש להוסיף 64 לוחמים שהחזיקו מעמד בבורפ"ט. מרבית החללים והשבויים נפלו ב-11 מתוך 16 המעוזים. על ארבעה מעוזים: "כתובה", "דרורה", "לקקן" ו"בוצר" הורגתה אש, אך לא נערך ניסיון לכבוש אותם. מעוזים אחרים נמצאו בלחץ קשה וסבלו מספר גדול של אבדות: "אורקל" – 39 חללים ב-19 שבויים מתוך 58 לוחמים; "לחצנית" – תשעה חללים ושמונה שבויים מתוך 17 איש; "מילנו" – 13 חללים ושישה שבויים מתוך 42 איש; "מפרקת" – חמישה חללים ושישה שבויים מתוך 16 איש; "חזיון" – 12 חללים ושמונה שבויים מתוך 20 איש; "ליטוף" – 18 חללים ו-11 שבויים מתוך 29 איש; ו"ניסן" – עשרה חללים ועשרה שבויים מתוך 20 איש.

כמה זמן החזיקו למעשה המעוזים מעמד? ביום הכיפורים חדר האויב ל"אורקל" ג', ול"לחצנית" אולם חלק מן הלוחמים המשיך בלחימה מתוך הבונקרים עד למחרת היום. מעוז "לחצנית" נפל ב-7 באוקטובר בשעה 1200. שניים מתוך 16 המעוזים נפלו או פונו מיד. 14 הנותרים החזיקו מעמד כל משך היממה הראשונה ללחימה. מצהרי ה-7 באוקטובר ועד לחצות הלילה באותה יממה פונו או נכנעו שבעה מעוזים: "אורקל" כולו, "דרורה", "כתובה", "מילנו", "מפרקת", "ליטוף", ו"לקקן". ב-8 באוקטובר נכנע מעוז אחד נוסף – "מפצח". ב-9 באוקטובר נכנעו או פונו חמישה מעוזים נוספים ("פורקן" ו"בוצר" פונו, "חזיון", "מצמד" ו"ניסן" נכנעו). ב-13 לחודש נכנע האחרון במעוזי קו התעלה, מעוז המזח ("מסרק"). מעוז אחד, "בורפסט" (לחוף הים התיכון) החזיק מעמד כל משך המלחמה ולא נפל.

בחלק מן המקרים נערכו ניסיונות לחלץ את המעוזים. שישה ניסיונות היו מוצלחים, לדעתי. המדובר בניסיונות לחילוץ המעוזים "דרורה", "כתובה", "פורקן", "לקקן" ו"בוצר", ובניסיון לחילוץ "בורפסט" ב-10 באוקטובר. חמישה ניסיונות נכשלו. היו אלה הניסיונות לחילוץ "ליטוף" (איש לא נחלץ), "חזיון" (איש לא נחלץ), "מסרק" (ניסיון לחילוץ לא מוצלח דרך הים), "אורקל" (רוב הנחלצים נהרגו או נשבו, ורק חמישה איש הגיעו) והניסיונות לחילוץ "בורפסט" ב-6 וב-9 לחודש. את המקרים של "מילנו" (בו נחלצו 24 איש מתוך 42, והשאר נהרגו או נשבו) ו"מפרקת" (בו הגיעו בשלום רק חמישה מתוך 16 הלוחמים) ניתן להעריך בין הצלחה לכישלון. מרבית ניסיונות החילוץ נערכו אחרי היממה הראשונה. ניתן לסכם ולומר כי מרבית המעוזים עיכבו את האויב

מלהשתמש בציר פריצה עיקרי במשך 24 השעות הראשונות ללחימה, אולם ב-9 באוקטובר לא נשארו כמעט מעוזים. לו ניתנה הפקודה לפנות את המעוזים לא בצהרי ה-7 באוקטובר אלא ערב קודם לכן, היה הדבר בריבוע, אולם, במקרה כזה, לא היו נבלמים אותם צירים שכפתחם היו ממוקמים המעוזים. כיום ידוע לנו כי המצרים לא התכוונו לפרוץ מיד לעומק סיני. אולם בזמן הלחימה לא היה דבר זה ידוע.

לחימת הטנקים

התכנית כפי שהיא מוצגת עליידי האלוף אדן,¹² כללה פריסת שתי פלוגות טנקים: שש מחלקות בפיצול של מחלקה מחלקה. למעשה טוען אדן, כי לבד מהמחלקה ב"אורקל" לא היו הטנקים במקומם, והוא מייחס לכך חשיבות רבה. עובדה זו נכונה אך הפרשנות אינה נכונה. מחלקות הטנקים נועדו במקרים רבים לפעול במחלקות מוקטנות, היינו שני טנקים. מרבית הטנקים של שתי פלוגות אלה (למעשה יותר משתי פלוגות: 24 טנקים) הושמדו, אך לא כל הטנקים הושמדו בדרכם אל העמדות. המחלקה שחברה ל"בורפסט" הגיעה ללא תקלה. שני הטנקים לחמו, ושברו את התקפת האויב, ובהמשך המלחמה נפגע טנק אחד והשני נשאר פעיל. פלוגה ל' מגדור יום טוב בצפון בפיקודו של סגן אורי הקמן ז"ל, הייתה פלוגה שפוצלה כולה. מפלוגה זו שרד טנק אחד, הוא הטנק ב"בורפסט". שלושה מטנקי הפלוגה נמצאו מראש ב"אורקל". טנקים אלה לחמו, ובסופו של דבר נפגעו ואבדו. שני טנקים חברו עם "בורפסט", בפיקוד המ"מ סגן שאול מוס, ומהם שרד אחד. אך מעוז "בורפסט" לא נמצא על התעלה. מחלקה מוקטנת חברה ל"לחצנית", ובדרך על ציר "זנוגית", בה גיעה לסנפיר, הותקפה ע"י טילים נ"ט. טנק אחד הושמד, והשני נפגע אך המשיך קדימה ל"לחצנית". מאוחר יותר הושמד טנק זה על קו המים, אך לא בדרך אל המעוזים. מחלקה נוספת, בפיקוד המ"פ, הגיעה בשלום אל המעוז "כתובה". גם המחלקה המוקטנת שהייתה צריכה להגיע למעוז "דרורה" הגיעה לשם בשלום. המ"פ שמע ברדיו כי המחלקה שברך ל"לחצנית" נתונה בקשיים, עזב את עמדתו ב"כתובה", וכך עשה גם הקצין עם שני הטנקים ב"דרורה". בשני מעוזים אלה לא היה מצב קשה, והטנקים נעו לעבר "לחצנית", מתוך רצון לסייע לחבריהם לפלוגה. שני הטנקים נפגעו, קודם טנק מפקד הפלוגה, אחריו הטנק השני, ואחר כך שני טנקים נוספים.

מפקד חטיבת הטנקים, אל"מ גבי, שהגיע לקו המים בליל 6-7 באוקטובר, והמג"ד עמיר יפה ז"ל, שהגיע ל"מפרקת" ביקשו לפנות את המעוזים, ולהחזיר את הטנקים, כי להערכתם לא ניתן היה להישאר על קו המים. מול עצמת האש, שהייתה למצרים

על הרמפות ממול, וטילי ה"סאגר" וה-R.P.G., שהועברו ע"י חי"ר בין המעוזים ופעלו בדרכים אל המעוזים ובעורף כוחו. תינו שעל קו המים, ספק אם אפשר היה להחזיק בקו המים עם הכוחות שהוקצו לכך. מכאן, שגם אילו עמדו הטנקים מראש על קו המים (אותם טנקים שנועדו לכך בתכנית) הם היו מושמדים במוקדם או במאוחר.

הגדוד הצפוני, גדוד יום טוב, לאחר שפיצל את פלוגת אורי הקמן ז"ל לצפון (לפי התכנית) שלח מחלקה ל"מילנו". פלוגה מוקטנת (יונתן ז"ל) בראש שבעה טנקים יצאה לעזרת "מפרקת" וגם היא סבלה אבדות כבדות. הפלוגה השלישית נערכה מול קנטרה. אחרי ששתי הפלוגות הראשונות, הצפונית והדרומית כמעט אבדו, סבלה אבדות גם הפלוגה השלישית (נועם דביר ז"ל), ואף שקעה בביצות. אבדותיו של גדוד זה היו 34 חללים ועוד 16 לוחמי חרמ"ש מגדוד ניצני, שפעלו באותה גורה. מטנקי הגדוד נותרו חמישה בלבד. הגדוד חדל להתקיים ורק אחרי המלחמה הוקם מחדש.

גדוד שלו ז"ל החל את הלחימה עם שתי פלוגות. כעבור שעתים (בשעה 1600) הגיעה פלוגת התגבורת השלישית. אחת משתי הפלוגות פוצלה: חלקה הופנה ל"חזיון" וחלקה ל"פורקן". כוח אחד נמצא בגזרת "מצמד", וארבעה טנקים אחרים בצומת "שיק"-"לכסיקון". בין אזור החווה הסינית-"מצמד" לבין גזרת "פורקן"-ציר איסמעי-ליה-טסה, היה פער גדול. בכל המקומות היו כוחות הגדוד נתונים תחת לחץ כבד. פלוגת התגבורת הותקפה על ידי כוח חי"ר גדול מאוד על יד "טלביזיה", כאשר הגיעה לשם ב-6 באוקטובר בשעה 1700.

הגדוד הדרומי, גדוד עמנאל, פוצל מראש לשלוש פלוגות מוקטנות שמוקמו בתעוזים "מצוה", "נוצה" ו"צידר" עם שלוש מחלקות (שפוצלו מאותן פלוגות). האחת חברה ל"בוצר", השנייה ל"מסרק" (המזח) והשלישית לראס סודר. המצרים חיכו לטנקים שלנו ברמפות, עם "סאגרים" ועם R.P.G., אולם בכל זאת, כל שלוש המחלקות (שלא היו פרוסות לפני הפתיחה באש) הצליחו להגיע למקומן. המג"ד ארגן ליד "מפצח" הסתערות של פלוגה ב' ושל כוח חרמ"ש מפלוגת הסיור והשתלט על העמדות. אולם כעבור זמן קצר חזר החי"ר המצרי והגיע לשם. שלושת הטנקים שהגיעו למזח, יחד עם טנק רביעי, שהגיע לשם תוך הלחימה, לחמו שם, נפגעו (שלושה מן הארבעה – ביממה הראשונה), ואף אחד מהם לא חזר לכוחותינו. מפקד הגדוד עצמו, עם הפלוגה המרכזית, הצליח להגיע לקו המים ליד "מפצח" (מוצא ציר המיתלה-גיניפה) ולפ"עול לעבר הגדה המערבית, תוך ספיגת אבדות באנשים (21 חללים מכל הגדוד) ובטנקים. הבעיה הייתה לא רק טנקים שנפגעו בתנועה אל העמדות, כי אם טנקים שנפגעו גם בעמדות שעל קו המים. כל החטיבה הפרוסה, עם שמונה פלוגות

ומחלקות, פעלה לפי התכנית, וסבלה אבדות כבדות. השוני מן המתוכנן היה איחור בהגעה לכמה מן העמדות של המחלקות, (שעלה בכמה נפגעים, אך לא בכל הטנקים שנפגעו באותו יום) וכן איחור בהגעת פלוגה לגדוד שלו, וחוסר חרמ"ש וארטילריה, (דבר שתאם את התכנית, אך לתכנית לא הייתה תשובה מתאימה למח"סור בכוחות האלה). הפלוגות ברובן נעו אל קו המים כאשר המחלקות שהגיעו לשם היו בצרה, או כאשר המעוז היה בקשיים וזעק לעזרה. אבל "כך עשו גם בהתשה". כל החטיבה הקדמית, הפרוסה, פעלה פחות ויתר לפי התכנית, על יתרונותיה ועל מגבלותיה.

לפי התכנית נועדה חטיבה שנייה להיות מפוצלת לגדודים: גדוד בכל אחת משלוש הגזרות, על הצירים העיקריים. המרחק בין בלוזה, לטסה ולמוצא המיתלה הוא כ-45 ק"מ, והמרחק מטסה למוצא המיתלה הוא כ-60 ק"מ, וסיוע הדדי בין גדודים בטווח זה, הוא בלתי אפשרי. הקו השלישי, בפועל, לא היה פרוס. בשעה 1400 קיבלו חטיבת הן חטיבת גבי פקודה להתקדם.

האיחור בהגעה למקום המיועד לפי התכנית היה בין שתיים לשלוש שעות. מיקומם המיועד של הגדודים היה עורפי למקומות אליו הגיע האויב. כאשר הגיעה חטיבת גבי לטסה בשעה 1600 קרו שני דברים: בגלל הידיעות כי "ביודפסט" יש לחץ ובשל החשש כי תהיה נחיתה ברומני, נשלח גדוד מוקטן, לפירות (שתי פלוגות) לבלוזה, ובהמשך ל"ביודפסט" ולרומני. אלא שאז התברר כי הכוח אינו מספיק ושארית חטיבת גבי (גדוד מוגבר עמיר, בן ארבע פלוגות) נשלחה לגזרה הצפונית. גדוד ניצני נשלח לתגבר את חטיבת אמנון בגזרת איסמעיליה-טסה. גדוד מצנע הושאר למשך כמה שעות כעתודה אוגדתית. מאוחר יותר, בלילה, כאשר תמונת המצב הייתה כי הכוח בגזרה המרכזית אינו מספיק, נשלח גם גדוד זה כתגבור לחטיבת אמנון.

מבין האירועים שאירעו במשך היום הראשון ללחימה ראויים כמה לאזכור: גדוד לפירות נתקל במארב בדרכו ל"ביודפסט", איבד אמנם שני טנקים, ואחר כך טנק שלישי, וחמישה מחיליו נהרגו, אך לא "פרץ בכוח", ולכן גם נשאר שלם. גם האויב נבלם. כוח עמיר בן ארבע הפלוגות פוצל לשני גדודים מוקטנים. גדוד אחד בפיקודו של הסמח"ט, סא"ל שילה, פרץ לקנטרה בלילה (החל בשעה 1900) כדי לחבור ל"מילנו" ולהגיע לקו המים. הגדוד השני של סא"ל עמיר יפה ז"ל פרץ ל"מפרקת" ולקו המים. שני הכוחות, פרט לעמיר אישית ואולי גם שילה אישית, לא הכירו את הגזרה, והם ניווטו בעזרת סא"ל יוסף טוב. היה זה שינוי מן התכנית, שכן חטיבה זו נועדה מראש לגזרה אחרת. שני הגדודים הצליחו להגיע, האחד למעוז "מילנו" ולחעלה, והשני למעוז "מפרקת" ולחעלה, אך לא פינו

את המעוזים (כי כך קבעה הפקודה). הם גרמו אבדות לכוח המצרי הצולח, אך לא מנעו מהמצרים את הצליחה. בגזרתו של סא"ל עמיר יפה הצליחו המצרים להעביר טנקים באותו לילה, למרות האש שירה הגדוד ולמרות שפגע בכמה טנקים. גדוד שילה פרץ לקנטרה עם 14 טנקים. פלוגה אחת, פלוגת ז'פקו ז'ל, אברה כמעט כולה אחרי איי-התמצאות בסמטאות קנטרה, ולחימה בקבוצות טנקים קטנות נגד חי"ר רב, "סאגרים", R.P.G. ותאורת לילה. עם שחר נסוג שילה לתעוז "יורם" עם חמישה טנקים לא פגועים. הדבר נעשה על פי אישור מפקד הגזרה.

כוח עמיר נכנס לגזרת "מפרקת" עם 18 טנקים, איבד שם 13, ונחלץ בבוקר על פי פקודה, עם חמישה טנקים. מספר טנקים נתקעו בביצות, וננטשו, על פי פקודה, תוך הצלת הצוותים, וחלק עלו על מוקשים. לשני הכוחות חסרו סיוע ארטילרי וחמ"ש. רוב הטנקים הפגועים לא חולצו כי השטח נתפס על-ידי האויב.

בגזרה המרכזית הופעלו בהפרש של כמה שעות שני גדודי תגבורת: גדוד ניצני וגדוד מצנע. גדוד ניצני נכנס לפעולה ב-6 באוקטובר סמוך לשעה 1900. פלוגת התג-בורת שלו, השלישית, הגיעה כשעה מאוחר יותר. גדוד ניצני שלח כוח לעזרת סגן מפקד גדוד שלו (רס"נ בניציון) באזור "חיויון". עיקר הגדוד לחם בגזרת "מצת"-פורקן, בה הייתה צליחה מצרית רבת ממדים. כוח פלוגתי מוגבר, בפיקוד הסמג"ד של ניצני, רס"נ יעבץ, נשלח לתקוף אויב, שהיה בין הכוחות שבציר איסמעיליה-טסה לבין הכוח שהיה בציר דוורסאר-טסה ("עכביש").

(פער של 19 ק"מ בין כוחותינו). כיום ידוע לנו כי באותו אזור פעלה דיביזיית חי"ר. כוח הסמג"ד נתקל באלפי חיילי חי"ר, הסב להם אבדות אך נשחק בעצמו. גם הסמג"ד נפל בקרב זה. גדוד מצנע הגיע לגזרת חטיבת אמנון ב-7 באוקטובר בשעה 0100 והוכנס לפעולה באזור ציר "טליסמן", בו פעלו הטנקים שנתרו מגדוד שלו וחלק מגדוד ניצני. הגדוד לחם בחשכה נגד כוח חי"ר, ואחר כך נתקל בכוח מרוכז של כ-20 טנקים T-55, שהתארגן להגנה. הכוחות לחמו בטווח קרוב, וממש התערבבו זה בזה, תוך הסבת אבדות לשני הצדדים. למן בוקר ה-7 באוקטובר ובמשך כל אותו יום לחמו הגדודים ניצני ומצנע זה בצד זה, כאשר מצנע באזור "זנגביל" (מול השטח שבין "חיויון" ל"פורקן") וניצני על "צירני" ליד הציר איסמעיליה-טסה.

בציר "עכביש" (ליד "מצמד") החזיק כוח בפיקוד מ"פ חרמ"ש עם שני טנקים וכמה נגמ"שים. בשעה 1400 לערך (ביד באוקטובר) עשרים וארבע שעות אחריו תחילת הקרב, נפצע סא"ל ניצני קשה. סגנו רס"נ יעבץ כבר לא היה בחיים, וסא"ל מצנע לקח תחת פיקודו את יתרת גדוד ניצני. בגזרת חטיבת אמנון צלחו שתי דיביזיות מצריות. פרט

לאזור "מיסוריי"-טלביזיה", החזיקו כוחו תינו מעמד בקו הגבעות במרחק חמישה ק"מ מן החעלה.

חטיבת דן יצאה מביר תמדה מספר דקות אחרי שעה 1400, עם שני גדודים: גדוד שובל וגדוד עוזי, לגזרת דרום החעלה. גדוד שובל נע על ציר הגירי. (ליד אום חשיבה נלקחה משובל פלוגת החרמ"ש לאבטחת מפקדת הפיקוד). כמוצא הגירי נתקל שובל בחטיבת הנחתים המצרית. למזלו הייתה ההיתקלות מול כעשרה נגמ"שים וטנקים אמפיביים, והגדוד פגעה ברובם. אחר כך, טיפין טיפין, נתקל הגדוד בעוד כוחות מחטיבת הנחתים וגרם להם אבדות כבדות, מבלי להיפגע כמעט. הטנק שעמד לרשות כוחות צה"ל (פטון) וכושר הלחימה של צה"ל בקרב נייד היו עדיפים. האויב איבד כ-40 כלי רכב, נגמ"שים וטנקים אמפיביים קלים P.T.-76. גדוד שובל הגיע לסביבות "ליטוף" ולחם שם כל הלילה נגד חי"ר רב. פלוגה מוקטנת אחת, ירון ז"ל, נפרדה מן הגדוד, ונקלעה לקרב נגד חי"ר שהיה מצויד באמצעים נ"ט. הפלוגה איבדה את דרכה ולא ירדה לציין היכן היא נמצאת. בקרב זה נפל המ"פ והושמרו שישה טנקים. רק כמה מאנשי הפלוגה חזרו מן השבי.

ליד קו המים לחמו הטנקים אך לא החזיקו שם מעמד. ב-7 באוקטובר סמוך לשעה 1300 ניסה הגדוד לחפות, מטווח 1500 מטרים על היחלצותם של חיילי מעוז "ליטוף". כמה מחיילי המעוז פרצו החוצה אך לא הגיעו. בקפל קרקע נתקלו במצרים, והפורצים נהרגו או נשבו.

גדוד עוזי, עם שלוש פלוגות הגיע למוצא המיתלה, העביר פלוגה לתגבור גדוד עמנואל ב"מפצח" והמשיך עם שתי פלוגות ל"ניסן" ול"מסרק". בגזרת "ניסן" נותרו שני טנקים מגדוד עמנואל. החבירה עם "מסרק" לא הצליחה ובמשך הלילה נלחם הגדוד נגד חי"ר רב. הגדוד הסתער על האויב בתחנת הרכבת הישנה בקרבת "ניסן" (הכפר) ונרמה היה כי המקום טוהר, אולם האויב חזר אחר כך. כמו כל הגדודים האחרים, גרם גם גדוד זה אבדות לאויב וסבל בעצמו אבדות. באור יום, תפס הגדוד עמדות מורחה מקו המים. גדוד עמנואל נלחם על הרמפות של "מפצח" ובשלב מסוים נראה היה כי טיהר את השטח, אך החי"ר המצרי הגיע שוב. גם באזור זה לא נמנעה הצליחה, אף כי נגרמו אבדות ועיכובים לצולחים ולמתגוננים כאחד.

כל ששת הגדודים של החטיבות גבי ודן פעלו כפי שהיו צריכים גדודי הקו ה"שלישי" לפעול לפי התכנית, אלא שלצורך ביצוע התכנית, שיעודה לשלושה גדודים לא היה רי בשישה. לא הייתה התקפת נגד בעצמה חטיבתית כפי שהיה בתכנית, וכל הגדודים נשלחו לקרב במסגרות פלוגתיות או גדודיות.

עם הפתיחה באש היו בכל חזית החעלה 28 קני ארטילריה ממוקמים באופן הבא:

סוללת 155 מ"מ בכל אחד מן התעוזים "יורם", "מרור", "מצווה" ו"נוצה". סוללה מעורבת של שני תותחים 155 מ"מ ושתי מרגמות 120 מ"מ ב"בורפסט", וסוללה 175 מ"מ בתעוז "כישוף". ב"מבדר", ליד "צידר", הייתה סוללה מוקטנת של תותחים 155 מ"מ ועוד שתי מרגמות 160 מ"מ. הפריסה הייתה אפוא של סוללה אחת לכל 23 ק"מ של חזית התעלה, למרות שבכמה מקומות ניתן היה לרכז אש של שתיים או שלוש סוללות. היו גם גזרות בהן הופעלה פלגה ולא סוללה, וספק רב אם אש משני תותחים יכלה לכלום צליחה חטיבתית.

בליל 6-7 באוקטובר הגיע בניסיעה גדוד תומ"ת עם עוד עשרה קנים ונכנס מיד לפעולה. גם אם נניח כי בימי רגיעה, ענו 28 קנים, הרי שבוע לפני המלחמה שרר מצב של כוונות גבוהה, ומתוכו שרר במשך יום ורבע מצב כוונות ג'. נשאלת השאלה, האם אי אפשר היה לקדם עוד ארטילריה, או שמא לא חשבו שהדבר חיוני. כשמדובר במעוזים המרוחקים זה מזה מרחק של עשרה ק"מ וטווח תותחי הטנקים הוא 3000 מטרים וטווח המקלעים 2000 מטרים, צריכה הייתה להיות אש ארטילרית שתכסה את הקו. לא 28 קנים ואף לא 38 קנים לא ענו על צרכים אלה. ליקוי נוסף היה העדר חרמ"ש. על פי התכנית נועד הקרב להיות קרב נייד – התקפת נגד של גדוד טנקים, או חטיבת טנקים. כאמור, בפועל בוצעו התקיפות גדודיות ולא התקפות חטיבתיות. לפי התקנים הייתה לכל גדוד טנקים במלחמת יום הכיפורים פלוגת חרמ"ש, אולם בפועל, היו גדודים מתוך הכוח הסדיר שלא היו להם פלוגות חרמ"ש או שהיו להם פלוגות מדוללות מאוד. אמנם היו קיימים סידורים לפיהם, בשעת חירום, תשלם פלוגת החרמ"ש מתוך מערך המילואים את הכוח הסדיר. דבר זה היה אפשרי, אולם כאשר הכוח הסדיר מופעל לפני הגעת המילואים, הרי הוא מופעל ללא חרמ"ש, והוא לוחם עם טנקים בלבד, ביום ובלילה (ואיש לא העריך שצליחה לא תהיה בלילה. אדרבה, היה ידוע כי מבצע צליחה הוא מבצע מורכב ומתמשך, שיתחיל בלילה וימשך ביום או להיפך ותהיה לחימה ביום ובלילה). חלק מן הכוחות נכנסו לקרב לא רק בתנאים קשים, וביחסי כוחות נחותים, אלא אף ללא חרמ"ש וללא סיוע ארטילרי מספיק, שהם מרכיבים חשובים של כל לחימה בין אם זו הגנה, התקפת נגד או התקפה.

המחיר

כאשר דנים בהישגי היממה הראשונה וב"כישלונותיה יש להידרש גם למחירו של הקרב. מספר החללים, שאיישו את המעוזים בפרוץ המלחמה היה כאמור 505. 126 מהם נהרגו והנותרים היו ברובם פצועים או שבויים. מספר החללים והנעדרים מקרב חיילי חטיבות הטנקים מגיע ל-219 ביממה הראשונה. כמעט מחציתם (103) היו חללי

שלושת הגדודים הקדמיים שהיו פזורים מחלקות ופלוגות בודדות, כשבמספר זה נכללים גם לוחמי החרמ"ש. שאר החללים היו חיילי שישה הגדודים שתגברו את הקו. הגדוד, שסבל אבדות כבדות ביותר היה הגדוד הצפוני, שנגרמו לו 34 אבדות בנפש ויחד עם חללי פלוגות החרמ"ש שלחמו בגורתו, מגיע מספר החללים שלו ל-54. היינו רבע מכלל חללי חטיבות הטנקים. המספר הכולל של החללים והנעדרים ביממה הראשונה, לא כולל חללים ראשונים של אוגדות המילואים, הוא 345. במספר זה נכללים מפקדים רבים של פלוגות טנקים ופלוגות חי"ר, סמג"ר, קצין אג"ם חטיבתי, מפקדי מחלקות, ואחרים – דור שלם. מספר הנופלים בשבי היה דומה. מאות אנשים נפצעו ובהם מג"ד פצוע קשה. המחיר בנפש היה כבד מאוד.

האבדות בטנקים ומשמעותן

לגבי מספר האבדות בטנקים קיימת אי בהירות מסוימת, וקיימות גירסות שונות. על פי ברטוב היו בתחילת המלחמה בסיני 300 טנקים, ולדברי האלוף אדן 290. סיכומי היחידות הלוחמות מצביעים על 273 טנקים בעוד שהמספר הנכון הוא כנראה 280 או 279. בגלל טנקים בתיקון קל וטנקי מח"טים. לפי רוב המקורות, כולל הדיווח ביומן המלחמה של פיקוד הדרום, נותרו בכוקר ה-7 באוקטובר רק 110 טנקים פעילים, ומכאן משתמע כי מספר הטנקים שנפגעו היה 170. מספר טנקים נוספים אבדו בשעות לפני הצהרים של ה-7 באוקטובר. הסיכום הי-חידתי (היינו בדיקת יחידה אחר יחידה) נותן מספר של 153 טנקים פגועים וכ-117 עריין תקינים. מתוך 153 הטנקים הנפגעים אבדו לחלוטין כמחציתם (כ-76) בגלל פגיעה קטלנית לגמרי, או מכיוון שנשארו בשטח שנתפס על ידי האויב. המחצית השנייה, כ-78 טנקים, נפגעו ופזרו לאחור, ורבים מהם שוקמו אחר כך.

שיעור האבדות איננו שווה בכל היחידות. שלושת גדודי הקו הראשון שהיו פזורים מחלקה מחלקה או פלוגה פלוגה, ולחמו כמה שעות יותר מן האחרים, איבדו ביחד 61 מתוך 93 טנקים, היינו שני שלישים. הגדודים של חטיבות אמנון, דן וגבי, שלחמו בחלק מן המקרים כמסגרת גדודית, (כוח התגבור) איבדו כמחצית ממספר הטנקים שלהם. גדוד יום טוב איבד פלוגה שלמה (רק טנק אחד נותר ממנה). גדוד שובל איבד פלוגה מוקטנת שלמה, וגדוד שילה איבד פלוגה. גדוד יום טוב לא המשיך לפעול בגדוד, והוקם מחדש אחרי המלחמה. בהמשך המלחמה אוחדו גם גדוד לפידות וגדוד מצנע. שאר היחידות המשיכו לפעול במבנן המקורי. יחידות שצליחו לקיים בידן את השטח בזמן רב יותר, כמו היחידות בדרום התעלה, הצליחו לחלץ יותר טנקים פגועים. יחידות מבודדות, כמו בצפון התעלה ובמעוז "מסרק" (מוח) לא פינו טנקים.

היו גם טעויות אנוש: בליל 6-7 באוקטובר היו שבעה או שמונה טנקים מגדוד יום טוב שקועים בביצה, עדיין לא פגועים או פגועים קל, בטווח 3000 עד 4000 מטרים מן התעלה. באותה עת עדיין לחם גדוד עמיר יפה על קו המים, ולא הורגש צורך לחלץ טנקים שקועים במרחק ארבעה ק"מ מן התעלה מיד. האנשים בגדוד היו גם עייפים ושרויים במתח רב. עם שחר נאלץ עמיר יפה לסגת, המצרים התקדמו, ואו בגלל טילים נ"ט הפכה הגישה לטנקים השקועים לבלתי אפשרית.

אילו ננקטה טקטיקה אחרת, היה צה"ל מאבד יותר שטח אך פחות אנשים ופחות טנקים. לעובדה זו היו השלכות על המלחמה כולה.

ביצוע המשימה?

תכנית "שובך יונים" הוגדרה כתכנית הגנה. על המתנגן הוטל להגן על גזרתו ולהשמיר כוחות אויב בגזרה. המשימה, לכאורה, לא בוצעה. האויב חדר, כבש חלק מן השטח, ולא הושמר.

לאחר מעשה למדנו כי הכוח הסדיר לא הספיק כדי להגן על קו התעלה. הכוחות היו מעטים מדי, ואילו היה הדבר ידוע מראש, היה הדרג הפוקד מטיל על הכוחות הסדירים משימה מוגבלת יותר: להשהות את התקדמות האויב ולעכב אותו עד להגעת יתר כוחות צה"ל. לו כך הייתה המשימה מוגדרת, ניתן היה לומר כי המשימה בוצעה. המצרים חצו אמנם את התעלה, כבשו רצועה ברוחב כמה קילומטרים ממזרח לתעלה, אך הכוחות הסדירים בסיני השיגו את מרווח הזמן הדרוש עד להגעת שאר כוחות צה"ל. מחירם של רווח הזמן ועיכוב קצב התבססותו של האויב היה אבדן חיי אדם, אבדן אמצעי לחימה, ופינוי שטח. המשימה של שבירת ההתקפה לא בוצעה, אך בוצע עיכוב האויב ושיבוש לוח הזמנים שלו. אם בגולן הייתה סכנה שהאויב ימשיך וידהר קדימה לעבר הירדן והכינרת, הרי בסיני מסרה האוגדה הסדירה את הקו לידי הכוחות העיקריים שהגיעו בהמשך יום ה-7 באוקטובר כשקו הגבעות, במרחק שישה עד עשרה ק"מ מן התעלה מצוי עדיין ברובו בידי כוחותינו. הסכנה שהמצרים יגיעו ליעדים חיוניים נבלמה.

מדוע לא בוצעה משימת ההגנה? לא מפני שלא לחמו טוב. לחמו בחירוף נפש. שגיאות נעשו במלחמה זו ככלל מלחמה. אלא שהמשימה לא בוצעה כי טעה מי שחשב כי די בכוח זה, ללא סיוע על מנת לבצע הגנה. פשוט אי אפשר היה לבצע משימה זו. היו אמנם אלטרנטיבות אך ככוונתי לנתח את התכנית ואת הביצוע כפי שהתרחש בפועל ולא למצוא אלטרנטיבה היפותטית. עם זאת איני מקבל טיעון של "אין שום אלטרנטיבה". אין להפעיל כוחות של אוגדה ללא תכנית. אך יכולה הייתה להיות תכנית אחרת טובה יותר, מותאמת לשינויים שחלו. גם על בסיס

ריכוז נתוני המעוזים

שם המעוז	מספר האנשים ב-6.10	טנקיסטים שנוספו	היחלוצות	ניסיון	הותקף	נעדרים	חללים	שבויים	נחלצו	שעת פינוי	שעת כניעה
טרקלין	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
בורפסט	63	8	—	—	כן	3	—	—	—	לא פונה	לא נכנע
אורקל א'	20	8	כן	כן	כן	39	19	5	—	071700	071700?
אורקל ב'	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
אורקל ג'	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	071700
לחצנית	17	—	—	—	כן	9	8	—	—	—	—
דרורה	19	—	כן	כן	באש	3	1	15	—	071430	—
כתובה	21	—	כן	כן	באש	2	—	19	—	071400	—
מילנו	28	15	כן	כן	כן	13	6	24	—	080600-072330	—
מפרקת	16	—	כן	כן	כן	5	6 (4?)	5	—	071700	—
חזיון	20	—	—	—	כן	12	8	—	—	090900	—
פורקן	33	—	כן	כן	כן	—	—	33	—	090230	—
מצמד	34	—	כן	כן	כן	2	32	—	—	090800	—
לקקן	10	—	כן	כן	—	—	—	10	—	071700	—
בוצר	26	12	כן	כן	באש	—	—	38	—	090200	—
ליטוף	29	—	כן	כן	כן	18	11	—	—	071330	—
מפצח	28	—	—	—	כן	5	23	—	—	081400	—
ניסן	20	—	—	—	כן	10	10	—	—	091500	—
מסרק	30	12	כן	כן	כן	5	37	—	—	131100	—
אנרופיה	5	—	כן	כן	—	—	—	5	—	061900	—

לא רק שהמעוזים ענו "פחות טוב" על אפשרות של מלחמה כוללת מאשר על אפשרות של מלחמת התשה — אלא גם הכוחות בשרה צריכים היו לצפות לפעולת אויב באחת מכמה דרכים. אמנם היו בצה"ל קצינים שחזו בדיוק את דרך הפעולה שהמצרים נקטו בפועל, אך צה"ל לא יכול היה לסמוך על כך כי אותה דרך אכן תינקט. כדי להשתמש ב"תכנית כבסיס לשינויים", חייבת הייתה לפעול ולתפקד מערכת של היוון חוזר, המוריימה כלפי מעלה תמונת מצב נכונה ומדויקת. בפועל לא בוצעה התאמה טובה של תכנית הפעולה לתנאים המציאותיים בשטח, ולא הגיעו מלוא היריעות על האויב, או שלא הוסקו המסקנות הנכונות מהיריעות שהגיעו. עם זאת מעט המידע שהיה קיים הגיע מהכוחות שלחמו במעוזים ומגרודי הטנקים.

אם משימת הכוחות בסיני הייתה להגן על סיני, כולל קו המים, הרי שהמשימה לא בוצעה, אבל פריצה מהירה של האויב אל עומק סיני, ומשם ללב מדינת ישראל לא הייתה. 24 שעות העסיקו אוגדת סיני ולוחמי המעוזים את צבא מצרים כולו, ושילמו על כך מחיר גבוה. זריקת שלושה גדודי טנקים, מפוצלים למחלקות ולפלוגות, לקו, העמידה את הטנקיסטים שלנו בכל מקום בו לחמו בנחיתות כמותית, וגרמה לשחיקת שלושה גדודים אלה. בתום 24 שעות נותרו מכל אחד מהם, טנקים בודדים.

גם שתי החטיבות שבועמק סיני הוכנסו לקרב ללא תמונת מצב כוללת, אלא על סמך תכנית מראש בלתי מעודכנת להשתלשול-

של צה"ל. אם כך יש סתירה בין שני תפקידים אלה. לגבי תקופת מלחמת ההתשה הרי המעוזים וכל המערכת הכי רוכה בהם, כולל סיוע הטנקים וסיוע הארטילריה וחיל האוויר ביצעו את תפקידם בצורה טובה, אך האויב הכיר את התכנית. בין מועד הקמת מערכת המעוזים (סוף 1968) לבין המלחמה (בסוף 1973) חלו שינויים רבים מאוד: שינויי עצמה, הוקמו רמפות בצד המצרי תוך שליטה משם באש טנקים וטילים ני"ט לעומק השטח המוגן על ידי צה"ל, הוצבה מטרית טילים נ"מ רצינית, שמנעה פעולת חיל האוויר של צה"ל בסיוע לכוחות הקרקע במעוזים וביחידות הטנקים, והוכנס לשימוש טיל ני"ט עם טווח 3000 מטרים, הנישא על-ידי חייל בודד.

דווקא בגלל הצלחת התכנית במלחמת ההתשה קשה היה לשכנע את המפקדות בצה"ל לבצע בה שינויים. ידענו שבגלל טילים נ"מ מצריים שקודמו חיל האוויר יהיה מוגבל, אך לא השתמשנו בארטילריה כתחליף לסיוע אוויר.

כלל הברזל ש"תכנית היא בסיס לשינויים" היה מוכר בצה"ל. רבים שילמו לו מס שפתיים, אך במציאות, היו השינויים שבוצעו בתכנית לקראת הפעלתה קרוב מעטים ומקריים. אחד השינויים היה דילול המעוזים וצמצומם מ-31 ל-16. 16 המעוזים שנשארו כיסו את כל הצירים העיקריים שיכלו לשרת כוחות גדולים. המעוזים הנותרים אילצו בדרך כלל את המצרים לצלוח ביניהם ושללו מהם את האפשרות להשתמש, מיד אחרי הצליחה, בציר ראשי.

התכנית הקיימת, ניתן היה לפרוס את כל 24 הטנקים בקו (לדעתי הם היו נפגעים ברובם בכל מקרה). גם על בסיס התכנית הזו על מגבלותיה, עדיף היה לו נתנו לפלוגות ולגדודים הוראות לא "לרוץ" למעוזים מול כוחות אויב עדיפים, אלא לנהל קרב מרחוק תוך בלימת המשך התקדמות האויב. אינני מאמין כי לו הופעלה חטיבת עתודה מלאה יחד עם הכוח המצוי בגזרה, הייתה הצליחה נשברת. התקפת נגד חטיבתית הייתה משמידה כוח צולח אחד, אבל אחר כך לא הייתה עוברת לכוח שני וחוזרת על המבצע וכו', וזאת בגלל המרחקים, הוצאת התחמושת והנפגעים. אי אפשר גם לקבוע כמה אבדות הייתה התקפה חטיבתית על אחד ממקומות הצליחה גורמת לאויב. נראה לי כי לו ננקטה דרך זו, היא הייתה גורמת יותר אבדות לאויב ופחות אבדות לנו, אך הייתה עולה לנו בוותור גדול יותר על שטח. זה היה חלק מן התכנית שלא בוצע. ביצועו היה לדעתי עדיף על פיצול כל ששת הגדודים ל"כיכוי שרפות". אם כי גם כך וגם כך לא הייתה נמנעת הצליחה כולה.

סיכום

תכנית קו המעוזים, והתכנית הצמודה לה, "שובר יונים" נוצרו כדי לתת מענה לשתי בעיות: האחת — לפתור את בעיית מלחמת ההתשה, והשנייה — לאפשר כניסה חלקה יחסית של יתר כוחות צה"ל לחימה מלאה, ובמקרה הגרוע ביותר, של מלחמה תוך אתראה קצרה, לאפשר קרב הגנה עם הכוחות הסדירים בכבד עד הגעת המילואים

יות בשטח ועל פי תמונת מצב כי "בוער" בכל מקום. במקום אחד נתקל גדוד צה"ל בחטיבת הנחתים המצרית וגרם לה אבדות כבדות. שאר הכוחות הוכנסו לקרב במסגרת גיודיות, או פלוגתיות אך לא חטיבתיות, ללא חרמ"ש מספיק ובמעט ללא סיוע ארטילרי. התוצאה הייתה כי מתוך 280 הטנקים שהיו לאוגדת סיני בצהרי ה-6 באוקטובר, נותרו לה למחרת 110. 153 נפגעו, חציים שקעו בביצות או הושמרו. כל זה לא קרה בקרב אחד גדול בו השתתפו מאות טנקים, אלא בשרשרת של פעולות קטנות! מעט טנקים ללא חרמ"ש וללא ארטילריה מול הרבה חיילי אויב עם טילים R.P.G. ו"סאגר", סיוע טנקים מן הרמפות שבגדה המערבית, וסיוע הטנקים שצלחו בליל 6-7 באוקטובר.

האפשרות התיאורטית כי יש קו מעוזים, המעוזים עשו את שלהם, דיווחו, עצרו, עליהם ללכת, לא ננקטה, אלא מאוחר מדי כאשר כבר אי אפשר היה לפנות את המעוזים. ובכל זאת פונו בהצלחה מלאה, או חלקית שישה מעוזים.

תכנית וביצוע

הביקורת שמתח רא"ל בר-לב על תחילת מלחמת יום הכיפורים הייתה כי "צה"ל... אף לא פרס את הכוחות הסדירים הלא מבוטלים בקו החזית. השפעתה של ההפתעה על הצד המופתע היא בכך שהתכנית והפעולות מאולתרות... אפקט ההפתעה היה מלא והוא התבטא בכך שדרגים שונים לא קראו את הקרב וכתוצאה מכך הוכנו תכניות תלושות מן המציאות...¹³ לאור העובדות שהוצגו כאן, נראה כי שתי הגישות הקיצוניות "התכנית לא בוצעה", "הביצוע היה כושל" מחד גיסא, ו"התכנית גרועה" מאידך גיסא, הן חצאי אמת. מחלקות הטנקים שיועדו להיות במעוזים לא פרסו. אבל חלק ניכר ממחלקות אלה כן הגיע לקו המים, גם מי שהגיע לקו המים, מחלקות ופלוגות וגדודים, לא החזיק שם מעמד. הפלוגות והגדודים פרסו, בשינויים קלים, לפי התכנית ורק באיחור של שעתיים או שלוש, ולא זה קבע את אבדותיהם הכבדות אלא השלטה, טיפין טיפין, "לחבור למעוזים", ו"למנוע מן האויב כל הישג קרקעי". דווקא שתי נקודות התורפה של התכנית: הטלת שני שלישים מאוגדת סיני לקרב במסגרות של מחלקות, פלוגות וגדודים וביצוע החבירה, טיפין טיפין, כאורח שהתאים לתקופת ההתשה, ושהוכר עליידי המצרים היטב, בוצעו. אך עם זאת צודק רא"ל בר-לב באמרו כי "לא קראו

נכונה את הקרב", אבל כאשר לא קראו נכונה את הקרב, היה המעשה שנעשה פחות או יותר ביצוע התכנית שכבר לא התאימה לנסיבות.

ראינו כי מי שמנסה להגן על הכל (רא"ל בר-לב טוען כי מטרת צה"ל הייתה "למנוע מן האויב הישגים"¹⁴), מטיל על כוחות קטנים משימות כבדות מדי.

סדר הכוחות, מוגבל ככל שהיה, לא היה מאוזן. הוא לא כלל את המינימום הדרוש בארטילריה ובחרמ"ש, בידועה הברורה כי טנקים יצטרכו לפעול גם ביום וגם בלילה. האם הייתה הצליחה המצרית נהרפת על קו המים, לכל רוחב הגזרה, לו פעלו בדיוק לפי התכנית? התשובה על כך היא שלילית. לפי התכנית יכול היה צה"ל, לכל היותר, להנחית התקפת נגד אחת בעצמה חטיבתית מוגברת כיוון שהיו שלוש חטיבות טנקים, אחת פזורה פלוגות פלוגות מראש, (או לחלופין התפזרה פלוגות פלוגות עם התחלת הקרב) שנייה צריכה הייתה להיות בפיצול לשלושה גדודים. מה שאפשר היה לבצע לפי התכנית היה התקפת נגד של חטיבה מרוכזת ועוד גדוד ומספר פלוגות שפעלו באותה גזרה. יתכן שלו כך פעלנו, היינו בולמים את אחת מגורות הצליחה, אם כי במחיר כבד מאוד. אך לא את הצליחה בשאר הגזרות.

היו גם ליקויים בביצוע. היו פלוגות שלו פעלו אחרת, היו מסיימות את יממת הלחימה הראשונה עם פחות אבדות מאשר סיימוה בפועל. אך ספק אם הצליחה המצרית (עם דרך הפעולה שנקטה, ועם הכוחות שהיו בשטח בפועל, המחסור בארטילריה ובחרמ"ש, והמגבלות לפעולה של חיל האוויר) הייתה נשברת. לכך חסרו כוחות. ואם חשב מישוהו כי די ב-16 מעוזים ועוד אוגדת סיני הסדירה כדי לבלום את הצליחה, הרי שטעה.

אין להתעלם מן ההישגים שהושגו. בניגוד לתכנית שקבעה כי חיל הרגלים (מילואים) בקו המעוזים יוחלף בחי"ר מעולה סדיר, הרי שהכוח שפעל שם, חיל הרגלים, גדוד מילואים לא צעיר וחצי גדוד נח"ל, פעל ללא דופי. כרבע ממספר הלוחמים נהרגו בעוד הגותרים המשיכו ללחום. לא היה אף מקרה של התמוטטות. גם הטנקיסטים לחמו והסתערו מול עצמת אש עדיפה. שום יחידה לא נשברה. יחידה אחת, גדוד הטנקים הצפוני, חוסלה כמעט כולה, וגם ממנה נותרו כמה טנקים שהמשיכו ללחום במסגרת חטיבת גבי. כל המעוזים למעט "בודפסט" (ומעוז המזח ["מסרק"]) עד ל-13 באוקטובר) פונו או נכבשו. אבל המצרים לא

פרצו ללב סיני. המצרים ידעו מראש, כי הם יספגו אבדות. הם היו מוכנים לאבדות כבדות עוד יותר משספגו בפועל. המעוזים והטנקים של אוגדת סיני שיבשו את לוח הזמנים ואת ההישגים של המצרים.

ב-7 באוקטובר אחרי הצהרונים היו בסיני שתי אוגדות מילואים טריות. הסכנה העיקרית חלפה. אוגדת סיני והמעוזים עמדו בה. מספר הקילומטרים, שכבשו המצרים היה קטן משחייבה התכנית הבסיסית שלהם לשלב זה. אחר כך באו ניסיונות להרחיב את המאחז המצרי. התקפת הנגד הישראלית ב-8 באוקטובר לא הצליחה. רק אחרי שישה ימים נוספים, ב-14 באוקטובר ניסו המצרים, בלחץ סורי, להמשיך ולבצע את שלב ג' של תכניתם הבסיסית ולפרוץ קדימה. אלא שהם "איחרו את הרכבת" וחלק מ"איחור" זה יש לוקוף לזכותם של לוחמי היממה הראשונה. לוחמי היממה הראשונה לחמו בחירוף נפש, שילמו בחיי אנשים רבים ובנשק רב, אך לחימתם שיבשה את לוח הזמנים של המצרים, ואפשרה את שבירת התקפת השריון המצרית ב-14 באוקטובר, את המעבר לצליחה בליל 15-16 בו, ואת סיום המלחמה כפי שהיה — בצליחה, ובקרבות בגדה המערבית שבאו בעקבותיה.

הערות

1. רא"ל (מיל') חיים בר-לב, "המלחמה ומטרון" תיה על רקע מלחמות צה"ל, "מערכות" 266, אוקטובר-נובמבר 1978, עמ' 7; חנוך ברטוב, דדו, 48 שנה ועוד 20 יום, ספריית מעריב, ת"א 1978, כרך א' עמ' 198-201; אביעזר גולן, אלברט, הוצאת האגודה להנצחת זכרו של האלוף אלברט מנדלר ז"ל, 1977, עמ' 176-177; אברהם אדן, על שתי גדות הסואץ, הוצאת עידנים, ירושלים, 1979, עמ' 49-55.
2. אדן, שם, עמ' 52.
3. Mohamed Heikal, *The Road to Ramadan*, Collins London, 1975 p. 211.
4. סא"ל אבי שי, "מצרים לקראת מלחמת יום הכיפורים, מטרת המלחמה ותכנית המתקפה", "מערכות" 250, יולי 1976, עמ' 15-40.
5. ברטוב, שם, כרך ב' עמ' 28-29.
6. גולן, שם, עמ' 205-206; ברטוב, שם, כרך ב' עמ' 42.
7. אדן, שם, עמ' 66, 72.
8. גולן, שם, עמ' 187.
9. ברטוב, שם, כרך א' עמ' 315; גולן, שם, עמ' 198.
10. גולן, שם, עמ' 202-203.
11. שם, עמ' 200.
12. אדן, שם, עמ' 54.
13. בר-לב, שם, עמ' 7.
14. שם.

תפיסות הביטחון של מדינות ערב בעקבות מלחמת יום הכיפורים

תא"ל (מיל')
עמוס גלבוץ

ניתוח שונה של תוצאות מלחמת יום הכיפורים הביא לתפיסה שונה של בניין הכוח במצרים ובסוריה. מצרים בחרה לאמץ את הגישה המערבית בעוד סוריה דבקה בגישה הסובייטית הישנה

העולמית. אבל הדגשים בספרות התהילה, שעמדה בצורה כל כך קוטבית לספרות הקינה בעקבות מלחמת ששת הימים, הם דיובס על ההיבטים המדיניים, החברתיים, התרבותיים והרעיוניים של המלחמה ועל השלכותיה. הם ממעטים לדון בהיבטים הצבאיים/אסטרטגיים. ואם הם דנים, אזי הם לא חורגים, ברובם, מהגישה שרווחה מייד לאחר המלחמה בדבר הישגיו המרשימים של הטיל נגד טנקים והטיל נגד מטוסים.

גם מאמרים שפורסמו ב-1993, במלאת 20 שנה למלחמה, לא חרגו בהרבה מעבר למנהג שנכתב בעבר הרחוק יותר.

רובד אחר של הבעיה הוא שמרביתה של ההיסטוריוגרפיה הערבית היא מצרית, בחלקה רשמית, ובכלל זה ספרי הזיכרונות של כל הצמרת המדינית והצבאית המצרית, שנטלה חלק פעיל בתכנון המלחמה ובניהולה. המגרעת הגדולה שבכך היא שספרי זיכרונות אלה מתייחסים להיבט המצרי בלבד ומציגים את נקודות ההשקפה המצריות.

לעומת זאת, הסורים התייחסו מעט מאוד למלחמה עצמה ולא פירסמו כל גרסה רשמית

או רשמית למחצה.

העיראקים היו היחידים שפירסמו גרסה רשמית על השתתפות כוח המשלוח שלהם במלחמה, ובה רשימה של לקחים טקטיים, אופרטיביים ואסטרטגיים. לכן ניתן בעניינה של עיראק (במה שנוגע להשתתפותה במלחמה עתידית נגד ישראל) לעקוב ולראות האם הלקחים האלה בוצעו בפועל – כולם או חלקם. השיטה שנקטתי היא זו: היכן שניתן – התייחסתי בהכללה ל"לקחים ערביים" (אם מדובר בשתי מדינות לפחות). היכן שלא – התייחסתי לכל מדינה בנפרד. המדינות שאני מתייחס אליהן במאמרי הן מצרים, סוריה, עיראק וירדן. יוזכרו, כמובן, גם מדינות אחרות (כמו לוב וסעודיה), אך לא בהתייחסות ספציפית

מאמר זה בא לבחון האם חלו שינויים בתפיסות הביטחון של מדינות ערב בעקבות מלחמת יום הכיפורים, ואם כן – מהם שינויים אלה. או במילים אחרות, האם הפיקו הערבים לקחים מהמלחמה ברמת הביטחון הלאומי – לקחים שגרמו לשינויים בתפיסות הביטחון שלהם או למתן הדגשים חדשים בתוכן.

הניסיון לבחון שאלות אלה נתקל בכמה קשיים ענייניים ומתודולוגיים.

מתודולוגית קשה מאוד לעשות הכללה של "מדינות ערב". ראשית, במלחמה נטלו חלק מלא רק שתי מדינות ערביות: מצרים וסוריה (ואילו מדינות ערביות אחרות, כמו עיראק, ירדן, סעודיה, לוב, סודאן ואלג'יריה שיגרו כוחות משלוח). כל אחת משתי מדינות אלה פעלה כדי להשיג מטרות מדיניות שונות, בזירות שונות, והפיקה לקחים ייחודיים משלה.

שנית, ההתפתחויות המדיניות בשתי המדינות בעקבות המלחמה היו כל כך שונות, עד כי לא הותירו הרבה מקום למכנה משותף בהפקת הלקחים ברמה הלאומית. שלישית, אם ביחס למצרים או לסוריה

ניתן לקבוע במידה רבה של ודאות, כי השינויים או ההדגשים החדשים בתפיסות הביטחון שלהן הם תוצר ישיר של מלחמת יום הכיפורים ומותאמים לאויב העיקרי שלהן, ישראל, הרי שלא כך הוא המצב ביחס למדינה כמו עיראק. מולה ניצבים אויבים עיקריים אחרים, וקשה לדעת מה משקל הגורמים השונים המשפיעים הלכה למעשה על תפיסות הביטחון שלה. הוא הדין, למשל, בסעודיה.

עניינית, ישנה בעיה לא פשוטה של מקורות. בעקבות מלחמת יום הכיפורים שטף את העולם הערבי גל של פרסומים, מכיוון שהמלחמה נתפסה כאירוע היסטורי בתולדות הערבים, כקו פרשת מים בתולדות הסכסוך הישראלי-ערבי, כניצחון מזהיר ברמה

שירת באמ"ן במגוון
תפקידי מחקר.
שימש כראש חטיבת
המחקר באמ"ן וכיועץ
ראש-הממשלה
לענייני ערבים

לשינויים בתפיסות הביטחון שלהן.

המאמר בנוי בחתך הנושאי הבא:

- התוצאות הכלליות של המלחמה כפי שנתפסות על-ידי הערבים, ובכלל זה הדימוי העצמי של הערבים והשינוי בדימוי של ישראל.
 - השינויים בגישה הערבית למלחמה ולהפעלת כוח צבאי.
 - אסטרטגיית ההפעלה של הכוח הצבאי.
 - בניין הכוח הצבאי.
 - שיתוף פעולה בינעריבי למלחמה (כולל סוגיית החזית המזרחית).
 - נשק בלתי קונוונציונלי.
 - מסקנות.
- באשר למקורות – התבססתי על הספרות המוכרת, אולם בראש ובראשונה ניסיתי ללמוד ולהבין מהמציאות שהתפתחה בצבאות ערב בעשור הראשון שלאחר מלחמת יום הכיפורים ובשנים שלאחר מכן. בחנתי מה היו השינויים, הלכה למעשה, שבוצעו או שלא בוצעו בתפיסות הביטחון ברמה הלאומית.

התוצאות הכלליות של המלחמה

המשותף לכל מדינות ערב הוא תחושת הניצחון הברורה: הערבים ניצחו במלחמה זו, לאחר שהפסידו בכל 3 המלחמות הקודמות. לכן המלחמה החזירה לעולם הערבי את כבודו ואת גאוותו. המלחמה שמה לכן קץ לעלינות הצבאית הישראלית ולשחצנות שהתלוותה אליה. כתוצאה מכך המלחמה היא נקודת מפנה לטובת הערבים בסכסוך עם ישראל.

אבל זווית הראייה של המצרים ושל הסורים שונה, ולכן ההדגשים וראיית התוצאות הכלליות הם שונים. בעיני המצרים הדבר המרכזי הוא התמורה שיצרה המלחמה: בכבוד המצרי, בחברה ובכלכלה של מצרים, בערעור תפיסת הביטחון הישראלית (ראו להלן), במיקוד תשומת הלב הבינלאומית בסכסוך הישראלי-ערבי, בבידודה של ישראל, בהעלאת קרנם של הערבים, ובראשם מצרים, בזירה הבינלאומית ובשינוי הגישה האמריקנית לכיוון יותר מאוזן מבחינת מצרים. בשל כל אלה התוצאה המדינית החשובה ביותר של המלחמה היא בכך שיצרה את האופציה לפתרון מדיני הרצוי למצרים – אופציה שלא הייתה בידיה, לדעתה, לפני המלחמה בשל העמדה העיקשת והבלתי מתפשרת של ישראל ובשל העמדה האמריקנית ההססנית.

הסורים, לעומת זאת, שמים את הדגש על מופת הסולידריות הערבית, על המשקל הסוגלי של העוצמה הצבאית, הכלכלית והמדינית שהפגינו הערבים במלחמה. על-פי הסורים, הכישלונות שהיו בשלב האחרון של המלחמה (המתקפה המצרית לעבר המעברים בסיני ב-14 באוקטובר והסכמת מצרים להפסקת אש ב-22 באוקטובר) היו בשל הבקיעים בסולידריות הערבית. מבחינתם של הסורים, נקודת המוצא של סיום המלחמה היא לא תהליך מדיני בהובלת ארה"ב, אלא תנאים טובים יותר לגיבוש סולידריות ערבית – אם לשם כפיית פתרון מדיני על ישראל

ואם לשם המשך ההפעלה של כוח צבאי נגדה.

מעניין שגם בדימוי העצמי בולטים הבדלים בין מצרים לסוריה. המצרים מתמקדים יותר בזהות המצרית ולא בזהות הערבית. הניצחון מיוחס להיסטוריה רבת השנים של המדינה המצרית ושל העם המצרי ולמורשת הפרעונים. ה"אישיות" המצרית, הלוחם המצרי, התכונות הנעלות של החברה המצרית כל אלה מועלים על נס. ובכלל, המלחמה מוצגת למעשה כמלחמה מצרית, ששאר העולם הערבי נגרר אחריה. זהו דימוי המכשיר את הקרקע לצעד שנקטה מצרים לאחר המלחמה – הליכתה להסדר שלום נפרד עם ישראל. אצל הסורים ההתמקדות היא שוב ושוב במרכיב הערבי ובסולידריות הערבית: הערבים שברו את מחסום הפחד; הערבים הוכיחו לישראל את אפסותה וכו'. ביחס לדימוי של ישראל ושל צה"ל חל שינוי משמעותי. לפני המלחמה היה לישראל דימוי של מדינה חזקה, שהחברה שלה איתנה, שצבאה בלתי מנוצח, שביטחונה העצמי רב ושמונתה באידיאולוגיה הציונית היא בלתי מעורערת.

לאחר המלחמה התהפכה קצרת הדימוי: נופצה אגדת הצבא הבלתי מנוצח, החברה בישראל נתפסה כחלשה, כרגישה לאבדות, מסוכסכת בתוך עצמה, אינה בוטחת במנהיגיה, מטילה ספק

השבת לנו את כבודנו האבוד...

בתורתה הציונית. בו בזמן עצם העובדה שצה"ל נוצח, (בראייה הערבית), ששבויים ישראלים רבים, יחסית, נראו לעיני הערבים, ושבתוך החברה הישראלית התעוררו ויכוחים, יצרה לישראל דימוי יותר אנושי, יותר ריאליסטי. לא בני אלים בלתי מנוצחים ולא מנוצחים פחדנים, אלא בני-אדם רגילים. זה בלט בפרסומים מצריים¹, וייתכן שגם בכך נזרע הזרע לנכונות המצרית להסתגל לרעיון של שלום עם ישראל.

הגישה ל'מלחמה ו'הרענה' כוח צבאי

מלחמת יום הכיפורים הייתה מבחינת מצרים המשכה של המדיניות באמצעות אש. היעד האסטרטגי שלה היה לערער את

תורת הביטחון הישראלית ולא לכבוש את כל סיני או להשמיד את מדינת ישראל. יעד זה הושג לדעת המצרים: העליונות הצבאית הישראלית קרסה; תורות ההרתעה וההרתעה של ישראל נכשלו; המרכיבים של עוצמת האש האופרטיבית של צה"ל – המטוס והטנק – ספגו מכה; תפיסת הגבולות הבטוחים התנפצה; ישראל סבלה אבדות רבות בנפש; החברה הישראלית איבדה את אמונתה בצבאה, וצה"ל חזר לממדיו הטבעיים.²

הלקחים האסטרטגיים שהמצרים הפיקו מהצלחה זו הם שלושה:

- המלחמה היא חלק בלתי נפרד מאסטרטגיית-העל של המדינה. כיוון שכך, הדרג המדיני הוא שקובע את המטרה המדינית והאסטרטגית של המלחמה, אבל הדרג הצבאי, הכפוף לחלוטין לדרג המדיני, יהיה שותף לקביעת התוכנית האסטרטגית.
- למלחמה צריכות להיות מטרות ריאליות, הנובעות מהערכת מצב ריאלית, הלוקחת בחשבון את מכלול נקודות החוסן והחולשה של היריב ושל "כוחותינו".
- לכן תוכנית המלחמה ומטרותיה האסטרטגיות והאופרטיביות יותאמו ליכולתה של המדינה.

בדילמה העקרונית – האם להתמקד הרבה שנים על מנת לנסות לבנות יכולת גדולה יותר, ואז לפתוח במלחמה עם מטרות שאפתניות יותר, או להתמקד מעט שנים ולנצל את היכולת הקיימות להשגת מטרות מוגבלות – הכריעו המצרים בעד האפשרות השנייה. מה שהביא, לדעתי, להכרעה מהותית זו של המצרים היה חוסר יכולתם הנפשית להמשיך לאורך זמן לחיות במה שהם ראו כמתקן וכהשפלה.

יחד עם זאת נראה שהמלחמה ותוצאותיה האופרטיביות עיצבו אצל המצרים את ההערכה שגם מלחמה שהיא מוגבלת במטרותיה, מותאמת ליכולת המצרית ומוצלחת בהישגיה אינה עניין שיהיה פשוט וקל לחזור עליו.

זאת בשל הסיבות המרכזיות הבאות:³

- מלחמה עולה ביוקר במונחים של חיי אדם, של ציוד ושל כסף. היא נטל כמעט בלתי נסבל על כלכלת המדינה.

- על מנת לקיים צבא גדול וחזק חייבת המדינה לבסס לעצמה מעמד כלכלי איתן. מלחמה רק תחליש עוד יותר את מעמדה הכלכלי החלש בלאו הכי של מצרים.

- מלחמה מצריכה כוח מדיני רב – במהלכה ולאחריה. חלק ניכר מכוחה המדיני של מצרים ב-1973 בא לה כתוצאה מחרם הנפט הערבי ומהתגייסות העולם הערבי לעזרתה.

- יציאה למלחמה מצריכה דעת קהל עולמית אוהדת.
- לא ניתן לנהל מלחמה ללא סיועה הביטחוני של מעצמה

פטרונית, המסוגלת לקיים ולתחזק את המאמץ המלחמתי תוך כדי המלחמה ומייד לאחריה. פירושו של דבר יצירת תלות במדינה הפטרונית.

דומני שהערכה זו עמדה ביסוד ההכרה – שסאדאת היה מייצג הנאמן והבולט ביותר – כי בעתיד שוב לא תוכל מצרים לראות במלחמה דרך נוספת להשגת הישגים מדיניים. היא לא תוכל לצפות לאותם תנאים אידיאליים שפעלו לטובתה ולרעת ישראל במלחמת יום הכיפורים. שתי מסקנות מרכזיות נבעו מכך: האחת, שיש לנטוש את אופציית המלחמה בטווח הנראה לעין כמכשיר לקידום הסדר עם ישראל. האחרת, שמצרים צריכה להסתמך על עצמה, בבחינת "אם אין לי מי ליי", הן במישור המדיני והן במישור הכלכלי והביטחוני ולהתייחס לסיוע הבינערכי כאל "בנוס". ישראל נשארה אומנם "האויב", העלול לתקוף את מצרים (ושמולו נבנה הכוח הצבאי, ומגובשת תפיסה להפעלתו, כפי שנראה להלן) גם לאחר החתימה על הסכם השלום עימה, אך:

- במישור הביטחוני אין למצרים יעד או עילה למלחמה נגד ישראל. כאן נשארים תקפים דבריו של סאדאת, המבטאים את תמצית הגישה: "מלחמת אוקטובר צריכה להיות המלחמה האחרונה".

- מלחמה או הפעלת כוח נגד ישראל נתפסות בקונטקסט הבינערכי בלבד – למשל כתוצאה מהתלקחות חמורות סביב ההסדרים המדיניים עם סוריה או עם הפלסטינים.⁴

מעניין לראות איך סגרה מצריים את המעגל שלה עם העולם הערבי: הסתייעות במלחמת יום הכיפורים; עיצוב הייחוד המצרי; אימוץ הגישה של DO IT YOURSELF וקריאת תגר על העולם הערבי; הסכם שלום עם ישראל; בידוד ונידוי בעולם הערבי; חזרת העולם הערבי למצרים; חזרת מצרים לתפקיד מוביל בעולם הערבי, ובמסגרת זו היא אינה שוללת בתרחישים מסוימים הפעלת כוח צבאי נגד ישראל.

אצל הסורים הגישה הייתה שונה לגמרי, ומקורה בתפיסות היסוד של המשטר הסורי, בייחודיות של סוריה לעומת מצרים ובצורה שבה היא תפסה את תוצאות המלחמה ברמה הלאומית.

המלחמה רק חיזקה את בסיסה של תפיסת הביטחון הלאומית של סוריה והוכיחה לכאורה את נכונותה: את היעדים הלאומיים יש לקדם באמצעות כוח או באמצעות האיום להפעילו. מול ישראל פירושו של דבר שהמאמץ הסורי (והערבי בכלל) צריך להיות במישור הצבאי, במלחמה, או לפחות ביצירת עמדת כוח צבאית שתחליש את ישראל. המאמץ המדיני, לעומת זאת, צריך רק לסייע למאמץ הצבאי. זהו מאמץ משני, שתכליתו העיקרית היא להכשיר את הקרקע עבור המאמץ הצבאי וליצור עבורו את התנאים הטובים ביותר. במילים אחרות, הגישה הסורית,

המלחמה רק חיזקה את בסיסה של תפיסת הביטחון הלאומית של סוריה והוכיחה לכאורה את נכונותה: את היעדים הלאומיים יש לקדם באמצעות כוח או באמצעות האיום להפעילו

לפעמים זהו טרור המבוצע ישירות על-ידי רשויות המדינה (למשל, ההכנות לפוצץ מטוס של אל-על בלונדון ב-1986, פיצוץ מטה המרינס בביירות ב-1983) תוך הסוואתה של "טביעת האצבע" הסורית, אך בעיקר זהו טרור המבוצע על-ידי "שליחים", כמו ארגונים פלסטיניים וארגון החיזבאללה. הפעלת הארגון הנ"ל היא ההמחשה הטובה ביותר לאימוצה של אסטרטגיית הטרור תוך כדי ניהול תהליך מדיני.

הפעלת העוצמה הצבאית ברמה האסטרטגית

מלחמת יום הכיפורים לא אמורה הייתה מבחינתם של המצרים ושל הסורים להסתיים בהכרעתו של צה"ל או בהשמדתה של

המאמץ העיקרי הוא המדיני

מדינת ישראל, אלא בשלילת כושר ההכרעה של צה"ל באמצעות נטרול מרכיבי ההכרעה שלו: הניידות וכושר התמרון היבשתי ועוצמת האש האווירית.

הלקח המרכזי עבור כל מדינות ערב היה שההצלחה המצרית – ובמידה מסוימת ההצלחה הסורית – לנטרל את כוח המחץ של ישראל הפכו את המלחמה במידה רבה להתמודדות בין כוח העמידה הערבי (שבו באופן טבעי יש לערבים יתרון ברור על ישראל בשל הא-סימטרייה לטובתם בתחומי הדמוגרפיה, השטח, היחס לאבדות, המשאבים וכו') לכוח העמידה הישראלי.

מה הביא להצלחה ערבית זו? הלקח הערבי – בראש ובראשונה של מצרים – הוא שארבעה גורמים בהפעלת העוצמה הביאו להצלחה: היוזמה וההפתעה; הרוויית השטח בכוחות; התחזקותן הדרמטית של מערכות הנשק הדפנסיביות; האסטרטגיה המצרית והסורית של תקיפה לאורך כל החזית וגיבוש קואליציה ערבית.

אלה הם הגורמים שהסבו לישראל אבדות, מנעו ממנה ליוזם מהלכים, ניטרלו את מערכות המחץ שלה, האריכו את משך הלחימה, יצרו קוצר נשימה אצל ישראל בתחום המשק, הכלכלי והחימושי ותירגמו את הסולידריות הערבית להרעה ביחסי הכוחות מבחינתה של ישראל.

במילים אחרות, מלחמת יום הכיפורים הנחילה לערבים את

שהתחזקה בעקבות מלחמת יום הכיפורים, אינה שהמאמץ הצבאי כפוף למאמץ המדיני, אלא שהמאמץ המדיני משועבד לזה הצבאי. יתר על כן, המלחמה והסכסוך הפרדת הכוחות במאי 1974 השאירו את סוריה כמעט באותו מצב גיאוגרפי שבו הייתה לפני המלחמה: נשארה אותה זירת לחימה, צה"ל נשאר במרחק של כמה עשרות קילומטרים מדמשק, "הכיבוש" נמשך, והאדמה לא "שוחררה". זהו מצב השונה לגמרי מזה שהתהווה בחזית המצרית – שם "שוחררה" האדמה בתהליך מדיני, וזירת הלחימה השתנתה לגמרי. כלומר לא נוצרו תנאים שיביאו לשינוי במוטיבציה הסורית.

בו זמנן הבליטה המלחמה את העובדה שלסוריה אין עוצמה צבאית מספקת משלה, וכי היא תלויה ברמה האסטרטגית במצרים ובמערכת הערבית בהתמודדותה נגד ישראל.

אולם המשטר הסורי ראה דווקא בסולידריות הערבית את המנצח האמיתי של המלחמה, ולכן תפס אותה כבסיס המרכזי בתפיסת הביטחון שלו. הסכסוך הפרדת הכוחות עם מצרים ב-1975 ולאחריו השלום הישראלי-מצרי הוציאו את מצרים ממעגל ההתמודדות הצבאית עם ישראל. המאמץ הסורי כוון איפוא לעבר בניית שיתוף פעולה צבאי עם ירדן ועם עיראק לשם כינונה של "חזית מזרחית" ולהרחבת חזיתות הלחימה נגד ישראל בלבנון. מלחמת עיראק-איראן והתהפוכות בעולם הערבי הביאו את הסורים לשינוי בתפיסת הביטחון: לא להסתמך על הסולידריות הערבית כמרכיב מרכזי בהתמודדות צבאית עם ישראל, אלא להסתמך רק על סוריה עצמה, הצריכה להסתייע בתמיכה של בריה"מ.

כל תוספת ערבית תבורך, אך היא בשום אופן לא תהיה תנאי. תפיסה חדשה זו זכתה לשם "האיזון האסטרטגי". במילים אחרות: DO IT YOURSELF. כאמור, גם המצרים אימצו גישה זאת – אך כדי לקדם את ההסדר המדיני בשנות ה-70. הסורים אימצו גישה זאת בשנות ה-80 – אך כדי לקדם התמודדות צבאית עם ישראל.

קריסתה של בריה"מ – לצד אירועים משפיעים אחרים – הביאו את הסורים לזנוח את תפיסת "האיזון האסטרטגי" ולאמץ באיחור של 20 שנה את הגישה המצרית של מלחמת יום הכיפורים: המאמץ העיקרי הוא מדיני, ואילו המאמץ הצבאי הוא משני ומשועבד לזה הראשון. האם בכך נסגר המעגל? מובן שלא ניתן להשיב על כך בעת הדפסת שורות אלו, שלהי 1998, אך חשוב להדגיש כי לא נראה שחל שינוי בעצם תפיסת הכוח של הסורים.

תפיסת הכוח הסורית יצרה לאורך השנים את הרושם הטבעי בישראל, כי מלחמה עם סוריה עומדת בשער תדיר, אך זו אינה המציאות. הסורים היו מאוד זהירים ופרגמטיים בהפעלתו של הכוח הצבאי. ניתן לומר עליהם שלמרות גישתם המלחמתית ידם אף פעם לא הייתה קלה על ההדק. אולם נוצר מתח מתמיד בין תפיסת הכוח לבין הזהירות בהפעלתו – בראש ובראשונה נגד כוחות כמו ישראל, שסוריה העריכה כי הם חזקים ממנה. התוצאה של מתח זה הייתה אימוצה של אסטרטגיית טרור.

התפיסה כי הפעלת העוצמה הצבאית חייבת לנצל עד למקסימום את נקודות החוזק האסטרטגיות שלהם ואת נקודות החולשה הישראליות. להלן אפרט נקודות אלה ואחרות הקשורות להפעלת העוצמה.

● **יוזמה והפתעה** היוזמה הייתה למעשה גולת הכותרת של ההישג הערבי, משום שלדעת הכול היא ביטאה את הצלחתם של הערבים להתגבר על הפחד מפני ישראל, את חציית המחסום הפסיכולוגי של ההתמודדות הצבאית עימה. היוזמה הפכה את המלחמה מבילתי אפשרית לאפשרית. במונחים אסטרטגיים היוזמה שללה מישראל כמה מהמרכיבים של תורת הביטחון שלה: היא מנעה ממנה את מכת המנע, את האפשרות להפעיל ביעילות את מרכיב העוצמה העיקרי שלה – חיל האוויר – והיא ביטלה את ההרתעה הישראלית.

ההפתעה גם ביטלה את מרכיב ההרתעה של ישראל, ובכך תרמה להוצאת ישראל משיויי משקלה. בשל כך הופעלו כוחותיה – ובמיוחד כוחות המילואים – בצורה לקויה.

הסורים הגיעו למסקנה כי בהפתעה אין די. הסיבה: צה"ל – על אף שהופתע וחזיתו הובקעה ברמת-הגולן – הצליח להדוף את צבא סוריה, מכיוון שעלה בידו להביא בזמן את אוגדות המילואים של פיקוד הצפון. לכן גיבשו הסורים תפיסה, שלפיה יש לנכב ולשבש את הגעתן של אוגדות המילואים של צה"ל לרמת-הגולן באמצעות מגוון של אמצעים. ברמה האופרטיבית הסיקו הסורים שלא ניתן יהיה יותר להפתיע את ישראל באמצעות התקפה "מתוך קו מגע", ולכן יש לחפש אמצעי הפתעה אחרים, למשל "התקפה מתוך תנועה".

● **הרוויית השטח בכוחות** ב-1973 הצליחו הערבים ליצור עדיפות של 3 ל-1 ביחסי הכוחות ועדיפות מכרעת (ביחס של 10 ל-1 בטנקים, למשל) ב-36 השעות הראשונות של המלחמה. ההתעצמות הערבית מאז 1967 ועד 1973 (ראו נספח מס' 1) הן בעוצבות והן באמלי"ח איפשרה להם לפרוס לאורך הגבולות צבאות סדירים וליצור עוצמות אש גדולות ביותר לכל קילומטר חזית. (גם במצרים וגם בסוריה מדובר היה ב-20 טנקים, ב-15 כלים נ"ט לסוגיהם – לא כולל כלים אישיים קצרי טווח – וב-200 קנים ארטילריים לסוגיהם לכל קילומטר חזית).

משמעות הדבר עבור צה"ל הייתה שיבוש כושר התמרון שלו ויחסי שחיקה גרועים. מכיוון שזה הצליח כל כך במלחמה, הרי שהלקח המתבקש (בראש ובראשונה עבור הסורים) הוא שיש להגביר ולהעמיק את כמות הכוחות והאמלי"ח ביחס למרחב. יתר על כן, כוחות המשלוח הערביים היטו את הכף עוד יותר לטובת הערבים. במיוחד עשה זאת חיל המשלוח העיראקי, שכלל כ-550 טנקים.

● **תקיפה לאורך כל החזית/חזיתות**. עוצמת הכוחות הערביים איפשרה להם לתקוף לאורך כל החזית הן ברמת-הגולן והן בסיני באמצעות כוחות מאוזנים בלא לקבוע מראש היכן יהיה המאמץ העיקרי. המאמץ העיקרי נקבע, למעשה, באסטרטגיה זו בהתאם להתפתחויות בשטח. כתוצאה מכך נאלץ צה"ל לפצל כוחות ונמנע ממנו ריכוז כוח מראש להתקפות נגד המאמץ העיקרי של האויב. הלקח ברמה האסטרטגית שהפיקו מכך הסורים היה שיש להרבות את חזיתות הלחימה נגד ישראל – בעיקר לאחר פרישתה של מצרים – ולצרף את החזית הירדנית והלבנונית, ובכך לפצל עוד יותר את עוצמת צה"ל.

● **ניצול חולשות ישראל**. בעקבות המלחמה התחזקה עוד יותר התפיסה הערבית, שאת החולשות של ישראל ניתן לנצל בשלושה מישורים:

● לגרום לה אבדות כבדות ככל האפשר בנפש בשל רגישותה הרבה לחיי אדם.

● לערער את העורף האזרחי של ישראל, ובכך גם להשפיע על שדה הקרב האופרטיבי.

● להאריך את המלחמה ככל האפשר – תוך שמירה על ההישגים הצבאיים הראשוניים – ובכך ליצור תנאים לשחיקת צה"ל ולהתמודד עם ישראל במישור של יכולת העמידה ולא במישור המחץ.

שלילת כושר התמרון והאש של

צה"ל. הלקח של הסורים ושל המצרים – כמו גם של העיראקים ושל הירדנים – היה שבמלחמה הבאה לא יהיה די בעוצמות של נשק נ"ט המופעל על-ידי חי"ר – מה גם שזמן לא רב לאחר המלחמה התברר כי מרבית הפגיעות בטנקים של צה"ל היו מטנקים ולא מנשק נ"ט. כתוצאה מכך התגבשו

התפיסות הבאות אצל הערבים:

● נשק נ"ט הוא הגנתי במהותו, ובמשולב עם מערכות ביצורים ומכשולים הוא אכן תורם רבות לשלילת כושר התמרון של טנקי צה"ל, שהם כוח המחץ של ישראל.

● אך למרות זאת נותר הטנק כלי המערכה העיקרי של כוחות היבשה.

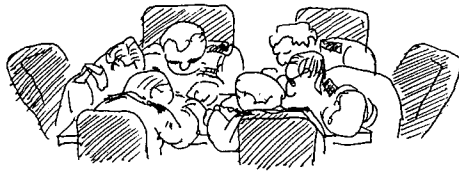
● מכאן שאין די בתכנון המלחמה רק על שלילת כושר התמרון של צה"ל, ועל הערבים לפתח כוח מחץ משורייני נייד. במלחמת יום הכיפורים לא עמד לרשותם כוח כזה, וכתוצאה מכך הם לא יכלו לנצל את הצלחותיהם הראשוניות.

באשר להתמודדות עם חיל האוויר הישראלי, הגישה שהתגבשה לאחר המלחמה ביחס לטילים נ"מ דומה לזו שהתגבשה ביחס לנשק נגד טנקים. כלומר, הטילים נגד המטוסים הצליחו לפגוע ביכולת האש האופרטיבית של המטוסים בזירת הקרבות, אבל:

● ההישענות הרבה עליהם כופה הפעלת כוחות סטטית

הצבא המצרי צריך להיבנות ללחימה במרחבים גדולים, ולכן טבעי שהדגש אצלו יעבור להסתיעות בחיל אוויר, במקום ההסתמכות על מערך של טילי קרקע-אוויר כמו לפני מלחמת יום הכיפורים

צינות הפקת הלקחים

צינות הפקת הלקחים

לא קיימת גמישות זו.

- מרכיב ההפתעה הוא קריטי עבור הסורים. אצל המצרים הוא אינו ממלא תפקיד מיוחד.
 - הצבא המצרי צריך להיבנות לחימה במרחבים גדולים, ולכן טבעי שהדגש אצלו יעבור להסתייעות בחיל אוויר, במקום ההסתמכות על מערך של טילי קרקע-אוויר כמו לפני מלחמת יום הכיפורים. אצל הסורים לא התעורר הצורך הזה, והם ממשיכים לתת עדיפות לטילי קרקע-אוויר. התחליף שלהם לחיל אוויר חזק והתשובה שלהם לכושר ההרתעה של חיל האוויר הישראלי הם טילי הקרקע-קרקע.
 - הרוויית השטח בגייסות ובאמצעי לחימה רלוונטית לרמת-הגולן הקטנה, אך לא למרחבי סיני, המצריכים בראש ובראשונה איכויות של ניידות.
 - בהקשר זה ראוי לציין כי ההשתלטות על לבנון וההתבססות שם מחייבים את צה"ל לפצל כוחות במקרה של יוזמה התקפית סורית. הנוכחות הצבאית בלבנון היא איפוא בראייה של סוריה נדבך נוסף בחיזוק כושר ההגנה שלה ובהרוויית השטח בעוצמות צבאיות, המפריעות לצה"ל לבצע איגופים עמוקים.
 - ונקודה אחרונה חשובה: התפיסה של התמודדות עם ישראל במישור של כושר עמידה וספיגה היא הרבה יותר רלוונטית לסוריה מאשר למצרים.
- נוסף על כל ההבדלים שמנינו לעיל בין שתי המדינות קיימת גם העובדה שמרכזי קבלת ההחלטות הסורי, המונה כ-5 מיליון נפש, מצוי ממש בקרבת הגבול עם ישראל. אין ספק שלעובדה פסיכולוגית זו יש השפעה לא מבוטלת על הגישה של שינוי כללי המשחק במלחמה אפשרית בעתיד: העתקתה לעורף האזרחי – כדי להרתיע ישראל, כתגובה או כיוזמה.

במהותה, שאינה מאפשרת לפיקוד גמישות ובוודאי שאינה עולה בקנה אחד עם יכולת מחץ, שכה חסרה לערבים.

● הטילים ניימ פועלים נגד המטוסים המתקרבים למטרות או שמצויים מעליהן, אך אינם מסוגלים לפעול נגד המטוסים לפני המריאם.

● הטילים ניימ אינם מהווים תשובה ליכולת האש האסטרטגית של חיל האוויר הישראלי – לכושרו לתקוף מטרות אסטרטגיות במצרים, בסוריה, בירדן (ומספר שנים מאוחר יותר גם בעיראק).

ומכיוון שחיל האוויר נתפס על-ידי הערבים – ובצדק – כמכשיר ההרתעה העיקרי של ישראל, הרי שהמסקנה הטבעית שלהם הייתה לאחר המלחמה, שאין בידיהם תשובה הולמת כדי להתמודד עם יכולת זו או לפחות לנטרל אותה באמצעות הרתעה נגדית. התשובה שנמצאה בסופו של דבר היא טילי קרקע-קרקע (טק"ק) ארוכי טווח. (ראו להלן את ההתייחסות לבניין הכוח).

התקפה/הגנה. במלחמת יום הכיפורים ראו עצמם המצרים והסורים נאלצים לצאת להתקפה. כדברי גמסי: "היינו חייבים לבצע מבצעי התקפה נגד כוחות האויב, להביס אותם, לפרוץ לביצוריהם ולהורסם. זאת על מנת להפריך את תיאוריית הביטחון הישראלית. זה אכן מה שאירע".⁵

אולם המלחמה לימדה את הערבים כי בשלב השני שלה, לאחר הצלחות השלב הראשון, שתורגל ותוכנן עד לפרט האחרון, הם נדרשו להרבה גמישות ואלתור ונטילת יוזמה ברמות הפיקוד השונות, ובתחומים אלה באה לידי ביטוי העליונות הישראלית והנחיתות שלהם. יתר על כן, השלב השני של המלחמה לימד אותם כי בקרב הגנה הם טובים יותר מאשר בקרב התקפה, יכולים להביא בו לידי ביטוי את נקודות החוזק שלהם, למזער את נקודות החולשה שלהם ולשחוק את צה"ל. אצל הסורים הדבר קיבל הדגש מיוחד, וההתבטאויות על כושר ההגנה של סוריה (או על הצורך להשיגו) הפכו לעניין של שגרה אצל אישי צמרת סוריים.

חשוב, כמוכן, לעמוד על ההבדלים בתנאי הזירה בצפון וברדום. מול צבא סוריה ערוכים כוחות סדירים של צה"ל, ואלה עשויים לקבל בתוך זמן קצר, יחסית, תגבורות של אוגדות מילואים. על הגבול עם מצרים אין כוחות של צה"ל, ובמקרה של מלחמה ייקח לאוגדות המילואים של צה"ל הרבה יותר זמן להגיע לזירת הלחימה מאשר לרמת-הגולן. יתר על כן, מול הסורים עומד מערך ביצורים ומכשולים לעומקה של רמת-הגולן ולאורכה. מול המצרים עומדים מרחבי הריקים של חצי האי סיני ושל הנגב. מאות קילומטרים של מדבר. תנאי הזירה השונים וההבדל ביחסים של שתי המדינות עם ישראל יצרו את ההבדלים הבאים בין מצרים לסוריה:

● לסורים ישנה הגמישות לשלב את קרב ההגנה עם קרב ההתקפה בכל מיני וריאציות. למשל: לתקוף, לכבוש שטח ולהיערך להגנה על-פי המודל המצרי במלחמת יום הכיפורים עד ה-14 באוקטובר. אפשרות נוספת העומדת לרשותם: לכבוש שטח מצומצם ולהיערך להגנה עם מרבית הצבא במערכי ההגנה המוכנים בשטחם. אצל המצרים

בין 1973 ל-1983

הערות	83	73	עוצמות/אמל"ח
מספר דיוויזיות בהקמה.	18-15	9-8	דיוויזיות משורייתות
	11	4	דיוויזיות ממוכנות
	14-12	14	דיוויזיות חי"ר
5 גדודי כוחות מיוחדים שהיו בסוריה ב-1973 חושבו כאגד.	17	8	חטי' אגדי כוחות מיוחדים
	11,000	5,500	טנקים
	11,000	5,600	נגמ"שים
	7,500-כ	3,800	ארטילריה
	90	30	משגרי טק"ק
	1,850	1,440	מטוסי קרב
	775	360	מסוקים
	370	190	סוללות טק"א

הדברים הבאים בולטים מהטבלה – עדיין מבלי להתייחס למדינות השונות:

- ההתעצמות הדרסטית היא בעוצבות המשורייתות והממוכנות: בתוך 10 שנים הוכפל מספר הטנקים והנגמ"שים, ושופרה מאוד איכותם.

- בו בזמן הוכפלה עוצמת הכוחות המיוחדים והארטילריה, ונשמרו האיזון והשילוב הבין-חיליים.

- הושלש מספרם של טילי הקרקע-קרקע. בתחום זה נרשם הגידול היחסי המשמעותי ביותר.

- חלה עלייה דרסטית בכמות המסוקים (הן לתקיפה והן להובלה).

כל זאת התאפשר בשל שני גורמים מרכזיים:

הראשון שבהם הוא החלטת המדינות להגדיל בצורה משמעותית את תקציבי הביטחון שלהן. כך, למשל, גדל תקציב הביטחון הרשמי של סוריה מ-1.5 מיליארד דולר ל-4.6 מיליארד דולר; תקציב הביטחון המצרי עלה בשיעור מתון יותר – מ-3 מיליארד דולר ל-4.5 מיליארד דולר; ואילו תקציב הביטחון הירדני עלה מ-0.4 מיליארד דולר ל-1.5 מיליארד דולר. הגורם המרכזי השני הוא הספקת החימוש

מכל האמור לעיל עולות המסקנות הבאות של הערבים ביחס לבניין הכוח:

- יש להתעצם באמל"ח וביחידות על מנת למצות את היתרון הערבי בכוחות סדירים ובעתודות אסטרטגיות.
- יש לבנות יכולות להגנת העורף, לפגיעה בעורף הישראלי ולערעור ההרתעה הישראלית.
- יש לפתח את המערך המשוריין והנייד, לקיים את האיזון הדרוש בין חי"ר לשריון, להגדיל את הניידות האסטרטגית של הכוחות, לקיים מצאי גדול של אמצעי לחימה – בעיקר טנקים – על מנת להקטין את התלות במעצמות בזמן מלחמה ולהכשיר את הכוחות לקרב משולב, בין-חילי ובין-זרועי.

עתה יש לבדוק כיצד מיושמות מסקנות אלה בחתכים של יחידות, של אמצעי לחימה עיקריים ושל מדינות. כדי שניתן יהיה לבצע השוואה זו מובאת להלן השוואה של הסד"כ ושל העוצמות ב-1973 לצד אלה של 1983, בהנחה שפרק הזמן בן 10 שנים יכול לתת אינדיקציות טובות על המגמות ועל ההחלטות שהתקבלו בעקבות המלחמה.

אבל חשוב לשים לב שלגבי מצרים פרק זמן זה אינו רלוונטי כל כך, מכיוון שרק לאחר החתימה על הסכם השלום עם ישראל – ב-1979 – היא החלה בסדרה של תוכניות חומש, שנועדו, למעשה, לבנות את צבאה מחדש על בסיס של נשק מערבי בעיקרו ולאור הגישות והתפיסות שצוינו עד כה. כל מה שייאמר לגבי מצרים משקף איפוא ב-1983 רק את ראשית הדרך.

הטבלה שלהלן נותנת את התמונה הכללית ביחס למצרים, לירדן, לעיראק ולסוריה. (המספרים ביחס לסוריה מתייחסים ל-1982 על מנת שלא ישקפו את ההתעצמות בעקבות מלחמת לבנון).

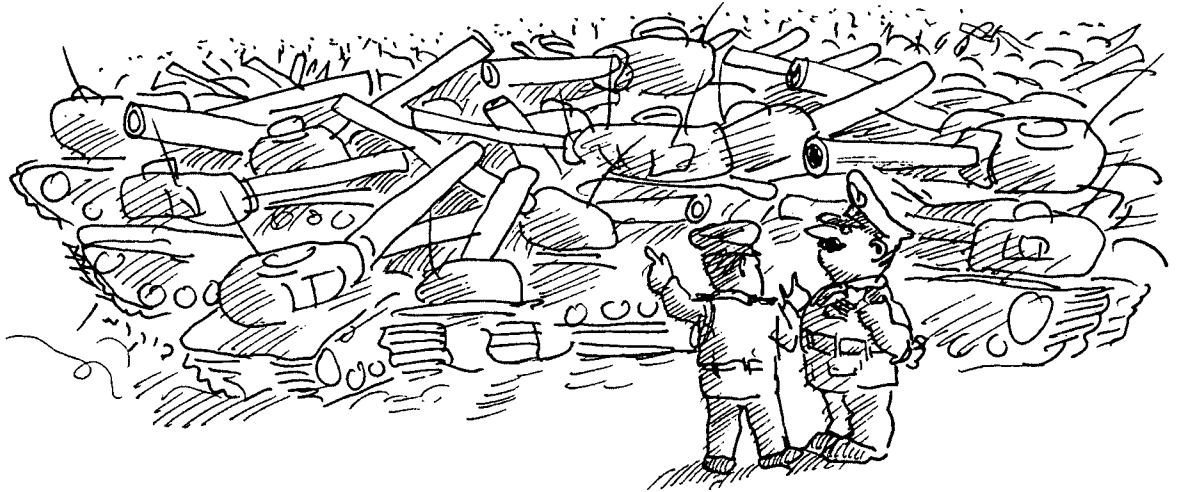

החלטנו להתמקד בדרך הדיפלומטית ואתם חיל החלוק שלנו

המסיבית מהגוש המזרחי ומהגוש המערבי. במהלך המלחמה ומייד לאחריה סיפקו מדינות הגוש המזרחי לסוריה ולמצרים כ- 1,600 טנקים, 175 מטוסים ועשרות סוללות טק"א. בסך הכול העביר הגוש המזרחי לסוריה 15 אלף טון של ציוד ושל חימוש. עד 1983 סיפק הגוש המזרחי לסוריה, לעיראק ולמצרים אמצעי לחימה בשווי 29 מיליארד דולר. ארה"ב ומערב אירופה העבירו

כמו כן הסיקו המצרים בעקבות המלחמה כי עליהם להיכנס במרץ לייצור עצמי של כלי נשק ושל תחמושת מכל הסוגים. למעט מטוסי קרב, טילי קרקע-אוויר וכלי שיט קרביים מייצרים (או מרכיבים) כיום המצרים את כל מערכות הנשק העיקריות. כמה הערות ביחס למערכות הנשק:

- **טילים נייט.** הגידול במספר הטנקים לא בא על חשבון

תיגברנו את כוחות השריון, והם ערוכים לפעילות מיידית

באותה תקופה למצרים, לעיראק, לירדן ולסעודיה אמצעי לחימה בשווי 41 מיליארד דולר (מתוכם 30 מיליארד לסעודיה).

הסורים הסיקו ממלחמת יום הכיפורים, שמבחינתם אין תחליף לבריה"מ, ושהיא הייתה ותישאר הספק הבלעדי שלהם בתחום מערכות הלחימה והחימוש. מסקנה נוספת שהם הסיקו הייתה שסוריה אינה צריכה לנסות לגוון את מקורות האספקה שלה באמצעות רכש מספקים נוספים או באמצעות ייצור עצמי. עם זאת, כדי שלא להפוך לתלויים לחלוטין ברצון הטוב של הסובייטים וביעילותם החליטו הסורים לשמור דרך קבע עתודה של טנקים (מעל לתקנים) לצורך מילוי מהיר של אבדות במלחמה. מעשית מקפידים על כך הסורים עד היום. עם זאת, החל מהמחצית השנייה של שנות ה-80 החלו הסורים לשנות במידת מה את גישתם לייצור עצמי.

מסקנת המצרים הייתה, כמובן, שונה, והם נכנסו לתהליך רב שנים של קליטת מערכות נשק עיקריות מהמערב, תוך שהם מנסים לגוון – ככל שרק התאפשר להם – את מקורות הרכש שלהם. אבל מכיוון שמצרים נכנסה למסגרת המדיניות המקבלות מענק ביטחוני מארה"ב (1.3 מיליארד דולר בשנה), היא התקשתה לרכוש נשק ממקורות לא אמריקניים, שכן את כספי המענק ניתן להוציא רק בארה"ב.

הנשק נגד טנקים. ב-1973 היו לסורים ולמצרים כ-1,000 משגרים של טילים נייט. ב-1983 היו להם ולירדן כ-4,500 משגרים, חלקם כבר מדור שני. חלק ניכר מהמשגרים הורכב על רקיים ייעודי, וחלק אחר – על נגמ"שים.

השילוב הזה של הרבה נשק נייט ואיכותי עם הגידול הכמותי והאיכותי של כוחות השריון ממחיש את המאמץ הערבי ליישם את התפיסות שהתחזקו בעקבות מלחמת יום הכיפורים: יש לבלום את כוח התמרון המשוריין של צה"ל, לשחוק אותו עד כמה שאפשר, ובו בזמן להקנות לערבים את הגמישות להפעיל כוח מחץ משוריין ונייד בהתאם לנסיבות.

המספרים שיובאו להלן, ואשר אינם כוללים מסוקי תקיפה המצוידים בטילים נייט, ממחישים את כוח השחיקה המשוריין שעמד לרשות סוריה, מצרים וירדן ב-1983:

יותר מ-11 אלף טנקים ומשגרים של טילים נייט מול כ- 3,300 טנקים של צה"ל – כלומר יחס של 3.3 : 1. כיום לא זו בלבד שיש בידי הערבים טנקים ונשק נייט באיכות הרבה יותר טובה, (וכן מסוקים נייט מתקדמים מסוג "אפאציי"), אלא גם בכמויות הרבה יותר גדולות. המספרים המעודכנים הם: כ-16 אלף טנקים ומשגרים נייט (מספר המשגרים נייט מתוך מספר כולל זה הוא כ-6,500) מול 4,300 טנקים של צה"ל (על-פי THE

על נס בכל העולם הערבי, וצוינה כאחד ממרכיבי ההפתעה, שכן האיזור היה מחוץ לטווח של חיל האוויר הישראלי. בים התיכון הוכו הצי המצרי והצי הסורי קשות בידי חיל הים הישראלי כבר בימים הראשונים של המלחמה, ובעקבות זאת לא העזו ספינותיהם לצאת מפתחי הנמלים. ניסיונות להטיל מצור ימי על ישראל הרחק מחופיה בים התיכון לא היו יעילים. הלקחים שהפיקו הערבים מהמלחמה היו בעיקרם שניים: הראשון – החשיבות העצומה של טילי ים-ים ושל מערכות האלקטרוניקה והשליטה שסיבבם בלחימה מול ספינות שטח. השני – הצורך בצוללות חדישות ובספינות שטח חדישות המסוגלות לשהות זמן רב "בים הפתוח", להתמודד עם מטוסים ולקיים מצור ימי.

תהליכי ההתעצמות בחיל הים הם הרבה יותר ארוכים מאשר בכוחות היבשה והאוויר, כך שבעשור הראשון שלאחר המלחמה כמעט שלא ניתן היה להבחין בהם במדינות ערב. המדינה הערבית הראשונה, שהחלה לאחר המלחמה לבנות חיל ים מתוך מגמה להשיג יכולת להטיל מצור ימי על ישראל, הייתה לוב – ככל הנראה בשל יכולותיה הכספיות הגבוהות. האמצעים שהיא רכשה הם צוללות וקורבטות טילים רוסיות.

מצרים החלה לחדש את הצי שלה רק במחצית השנייה של שנות ה-80, תוך שהיא שמה דגש על רכש של פריגטות טילים ושל צוללות חדישות. את רוב הספינות רכשה מצרים מארה"ב, אך היא הקפידה לגוון את מקורותיה ולרכוש ספינות וציוד נלווה גם ממקורות אחרים, דוגמת סין.

מדינה ערבית נוספת, ששמה דגש על התעצמות ימית בשל מגוון רחב של סיבות, היא סעודיה. סוריה אינה רואה את הים כזירת לחימה בישראל או כסביבה שניתן לנצלה להטלת מצור על ישראל. לכן חיל הים שלה הוא באופן מסורתי בעל אופי הגנתי מובהק.

חתך לפי מדינות

סוריה. הטבלה הבאה (המבוססת על "המאזן הצבאי" של המכון הבינלאומי ללימודים אסטרטגיים בלונדון ועל "המאזן הצבאי במזרח התיכון" של מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים באוניברסיטת תל-אביב) מראה את עיקרי הסד"כ הסורי ב-1973, ב-1982, לפני מלחמת לבנון, וב-1997.

(MILITARY BALANCE 96/97). כלומר, יחס של 3.7:1. הסורים הוסיפו למרכיב האש את מרכיב המכשול לאורכה ולעומקה של כל החזית ברמת-הגולן, כשהשילוב בין שניהם מהווה מעין מכפיל שחיקה. ונקודה נוספת: בתחום הרכש של טילים נ"ט נתנו מדינות ערב ביטוי מלא לגישה שיש לגוון עד כמה שאפשר את מקורות הרכש, ומשגרים רבים (מסוג "טאו", "הוט", "מילאן", "דראגון" ו"סווינגפייר") נרכשו במערב. אפילו סוריה רכשה טילי "מילאן".

● **מסוקים.** ההתעצמות בתחום זה מרשימה. במלחמת יום הכיפורים היו למצרים, לסוריה, לירדן ולעיראק ביחד כ-350 מסוקים – אף לא אחד מהם מסוק תקיפה. ב-1983 כבר היו להם כ-600 מסוקים, מתוכם כ-150 מסוקי תקיפה המצוידים בטילים נ"ט. ההצטיידות של מדינות אלה במסוקים כללה גם רכש נוסף של מסוקים כבדים – מגמה העולה בקנה אחד עם הגידול שחל בעוצמת הכוחות המיוחדים.

● **טיילי קרקע-קרקע.** הגידול המשמעותי הוא בטיילים מסוג "סקאד" B (שהטווח שלהם הוא ל-300 ק"מ). אם ניקח בחשבון שגם לוב הצטיידה בטיילי "סקאד" (כ-70 משגרים, אך מתוכם רק 24 הם בסד"כ פעיל), הרי הגידול שהוצג בטבלה הוא למעשה משמעותי יותר בכלל מדינות ערב. אם לפני המלחמה היו טילי "סקאד" רק בידי מצרים, הרי שלאחר המלחמה הצטיידו בהם סוריה, עיראק ולוב. במהלך 1983 (בעקבות מלחמת לבנון) קיבלה סוריה 18

משגרים לטיילים מסוג SS-21 (טווח: כ-100 ק"מ). בכך הושלם, למעשה, שלב הרכש הגדול של טק"ק לאחר מלחמת יום הכיפורים (מאוחר יותר עתידות היו גם דרום תימן ונסיכות דובאי להצטייד במספר קטן של משגרים).

רק לקראת סוף שנות ה-80 החלה ההצטיידות הערבית בטיילי קרקע-קרקע לטווח של 500 ק"מ. החלוצה בתחום זה הייתה עיראק, שאת הטילים בעלי הטווח המוגדל פיתחה וייצרה בכוחות עצמה. בכך התאפשר לראשונה למדינות שאינן גובלות עם ישראל לשגר לעברה טילי קרקע-קרקע קונוונציונליים, תוך שהן נהנות מחסינות, יחסית, מפני גמול של ישראל באמצעות חיל האוויר שלה. בכך באה לידי ביטוי מקסימלי התפיסה שגובשה בעקבות מלחמת יום הכיפורים בדבר הצורך לערער את כושר ההרתעה של ישראל.

● **כלי שיט.** במלחמת יום הכיפורים היה היעד העיקרי של הצי המצרי, שברובו התבסס על כלי שיט מיושנים מתוצרת רוסיית, להטיל מצור ימי על ישראל. יעד זה הושג בהצלחה בים האדום באמצעות חסימתם של מצרי באב אל-מנדב. הצלחה זו הועלתה

הערות	97	82	73	שינוי
	5,000 (מתוכם כ-2,500 מסוג בי-אס-פי)	2,200 (מתוכם 1200 מסוג בי-אס-פי)	1,100 (מתוכם 100 מסוג בי-אס-פי)	נגמישים
	2,400 (מתוכם כ-400 מתנייעים).	2,200 (כולל כ-100 מתנייעים). זהו מצאי.	1,200	ארטילריה (כולל מרגמות כבדות)
מ-82 חלק מהטילים הוא מדור שני, וכמו כן מתוצרת מערבית.	כ-3,300	כ-2,300	כ-500	משגרי טילים נייט (כולל עיג נגמישים ושריוניות).
1. ה"אס-אס 21" הגיע מייד לאחר מלחמת לבנון. 2. מ-96-97 יש לסורים כושר ייצור עצמי של טילי "סקאד סי".	62 (תוספת של 18 מסוג "אס-אס 21" ר-6 מסוג "סקאד סי").	36 (מתוכם 18 מסוג "סקאד בי").	18 (משגרי רקטות "פרוג")	משגרי טילים ורקטות קרקע- קרקע.
מטוסים מיושנים מוצאים מהסד"כ	כ-530 (כולל מטוסי איכות גבוהה - 20 "מיג 29" ר-20 "סוחוי 24").	680 (כולל מטוסי איכות גבוהה - 50 מטוסי "מיג 25" ר-190 מטוסי "מיג 23" ויסוחוי 20)	350	מטוסי קרב.
	כ-280 (מתוכם 100 מסוקי תקיפה ונייט)	180 (מתוכם 80 מסוקי תקיפה נייט, מתוצרת צרפתית ורוסית)	45 (אין מסוקי תקיפה)	מסוקים
	כ-180 (כולל סוללות מסוג "ס-א 5" לטווח ארוך, שנרכשו מייד לאחר מלחמת לבנון)	כ-125	כ-40	סוללות טילי קרקע- אוויר.

הערות	97	82	73	שינוי
	כ-400,000	כ-340,000	כ-180,000	כוח אדם סדיר
	3	2 בהקמה	אין	מפקדות גיס
ב-73 סד"כ הדיוויזיה הוא של שתי חטיבות משוריניות וחטיבה ממוכנת. מ-82 המבנה הוא מרובע: 3 חטיבות משוריניות ואחת ממוכנת.	8 (אחת מהן היא דיוויזיית מילואים)	4 (ועוד 3 חטיבות שריון עצמאיות)	2-3. המסגרת הדיוויזיונית השלישית המוקטנת היא "כוח ריפעת אסד".	דיוויזיות משוריניות
מבנה הדיוויזיות הוא מרובע: 2 חטיבות משוריניות ר-2 חטיבות ממוכנת.	3	2	אין	דיוויזיות ממוכנות.
אין. אבל ישנן חטיבות חי"ר הכפופות למפקדות הגיס.	אין. 2 דיוויזיות הוסבו לממוכנות ואחת למשורינית.	3 (בסד"כ של 2 חטיבות חי"ר, חטיבה מוסעת וחטיבה משורינית בכל דיביזיה).	אין.	דיוויזיות חי"ר.
1 (כוללת 3 אגדים).	אין	אין	אין	דיוויזיות כוחות מיוחדים.
10 (3 מהם דיוויזיית הכוחות המיוחדים)	10	אין.	אין.	אגדי כוחות מיוחדים.
כ-4,600 (מתוכם כ-1,500 מסוג טי-72, בחלקם הגדול מתקדמים). זהו המצאי. בהחסנה כ-1,200 טנקים	3,900 (מתוכם כ-700 מסוג טי-72). זהו המצאי. בהחסנה יותר מ-1,000 טנקים.	2,000 (הטנק האיכותי ביותר הוא טי-62).		טנקים.

להם תפקיד מפתח בפעולות התקפה והגנה ברמת-הגולן).
כושר ההסתה (בסבב אחד) של הכוחות המיוחדים, כפי
שנראה בטבלה, עלה במידה ניכרת: גדוד אחד במלחמת יום
הכיפורים לעומת אגד אחד ב-1982, ולעומת כמעט 2 אגדים ב-
1997.

בעקבות מלחמת לבנון הסיקו הסורים את המסקנות הבאות:
● בכל הנוגע לכוחות היבשה, הצדיקה המלחמה בעיני
הסורים את התפיסות שגיבשו לאחר מלחמת יום הכיפורים,
דהיינו הצורך להגדיל את השריון ואת ניידות הגייסות. מספר
העוצבות המשוריינות הוכפל, ולכן היה זה טבעי שיוקמו לצורכי
שליטה מפקדות גיס (ללא גופי סיוע של אש ושל תחזוקה משלהן).
ראוי לציין שמספר הטנקים גדל מ-1982 רק בכ-700. הדיוויזיות
החדשות נבנו על בסיס חטיבות עצמאיות וצוידו בטנקים שהוצאו
מיחידות וכן בטנקים שנרכשו ושהוצאו מאחסנה.
● בכל הקשור לחיל האוויר ולהגנה האווירית נחלו הסורים
אכזבה מרה במלחמת לבנון. מסקנתם המרכזית הייתה שיש
לתת עדיפות נמוכה יותר להצטיידות חיל האוויר שלהם ולרכז
את עיקר המאמץ בכוחות היבשה, שלתפקודם במלחמה נתנו
ציון גבוה מאוד. יחד עם זאת הם הסיקו שיש לרכוש יכולות
נוספות נגד חיל האוויר הישראלי – באמצעות רכישה של סוללות
"ס-5", שלטיליהן טווח ארוך ויכולת לפגוע בכל מערך הסיקו
של חיל האוויר – בעיקר מודיעין ולי"א.

● בעקבות מלחמת יום הכיפורים הגיעו הסורים למסקנה כי
יש לשבש את הגעת המילואים לרמת-הגולן על-ידי פגיעה
בימ"חים באמצעות הכוחות המיוחדים. לאחר מלחמת לבנון
הגיעו הסורים למסקנה כי עדיף להשיג יעד זה באמצעות טילי
קרקע-קרקע מדויקים לטווח של 100 ק"מ.
בניין הכוח לאחר מלחמת יום הכיפורים התבסס על בריה"מ.
הניסיונות לגוון את מקורות הרכש היו מצומצמים (טילים ני"ט
"מילאן" ומסוקי "גאזל" מצרפת). לאחר מלחמת לבנון התחזקה
ההישענות על בריה"מ במידה כה רבה, עד כי הסורים היו מוכנים
שיחידות סובייטיות עצמאיות יפעילו בשנים 1983-1984 את
סוללות ה"ס-5". התפוררותה של בריה"מ הנחיתה מכה קשה
על בניין הכוח הסורי, ובמקביל הוציאה מהזירה את המעצמה
שיכולה הייתה להרתיע את ישראל מלתקוף את סוריה ושהייתה
"רשת ביטחון" במקרה שישאל תוקפת בכל זאת.
ייתכן מאוד שמציאות קשה זו מבחינתה של סוריה עומדת
מאחורי המאמץ שלה – שבו ניתן להבחין מאז סוף שנות ה-80
– לרכוש יכולת לאיים על העורף הישראלי באמצעות נשק לא
קונוונציונלי, הנישא באמצעות טילים. מדובר, בין היתר, בטיילי
"סקאד סי", המסוגלים להגיע לכל נקודה בשטחה של ישראל.
מלחמת המפרץ חזקה זאת עוד יותר מגמה זו.

י.ד. הטבלה שלהלן משווה את עיקרי הסד"כ הירדני ב-
1973 לזה שב-1983 ומציגה גם את הסד"כ ב-1997, כדי שניתן
יהיה לעמוד על רצף ההתפתחות.

עד 1982 משקפת ההתעצמות נאמנה את התפיסות
הביטחוניות הסוריות בעקבות מלחמת יום הכיפורים בצד
תפיסות העולם הבסיסיות של המשטר הסורי. מה ניתן ללמוד
מהטבלה?

מדובר בתנופת התעצמות בלתי רגילה, שבמסגרתה הוכפלו
והושלשו כל המרכיבים של היכולת הצבאית:

- הצבא הפך למשוריין ולנייד, מאוזן בחי"ר מעולה ובכמויות
גדולות מאוד של ארטילריה ושל טילים ני"ט. לכן יש לו הן
יכולת הגנתית והן יכולת התקפית, אך בראש ובראשונה יש
לו יכולת גבוהה מאוד לשחוק את כוחו של צה"ל ולכלום את
כושר ניידותו.
- מערך צפוף מאוד של טק"א, המשולב עם מספר גדול של
מטוסי קרב. שילוב זה נועד לערער את יכולות האש
האופרטיביות של חיל האוויר הישראלי בזירת הלחימה
היבשתית.
- רכישת יכולות לאיים על העורף הישראלי (באמצעות טילי
"סקאד" בעלי טווח של 300 ק"מ, המגיעים למרכזי ישראל)
כאמצעי הרתעה מפני תקיפת מטרות אסטרטגיות בסוריה
– מטרות שהותקפו במלחמת יום הכיפורים, בלי שלסורים
תהיה תשובה צבאית לכך. איום הטילים על העורף הישראלי
אמור לשלול מחיל האוויר הישראלי את יכולת הפעולה
האסטרטגית שלו.
- כוח האדם הסדיר כמעט הוכפל. אבל בהתחשב בכך שכמות
אמצעי הלחימה אף היא הוכפלה והושלשה, וכי כל מערכת נשק
מצריכה מעטפות נוספות של כוח אדם בתחזוקה, בהספקה,
במודיעין וכו', הרי ברור שכוח האדם לא הספיק לעיכול
ההתעצמות. מהטבלה אנו למדים שב-1997 נמשכה ההתעצמות
המואצת, אך כוח האדם המשיך לגדול בשיעור מתון מאוד.
משמעות נתון זה היא שהתקנים אינם מלאים, ושהכשירות של
אמצעי הלחימה אינה יכולה להיות מן המשופרות.
אין ספק כי התעצמות זו מכוונת בראש ובראשונה נגד ישראל.
יחד עם זאת היא ממלאת תפקיד גם בתפיסה המדינית-
אסטרטגית של סוריה, שלפיה עליה להיות מרכז כוח בסהר הפורה
ולהטיל את השפעתה על לבנון.
עצם הנוכחות הצבאית בלבנון חייבה להגדיל את הסד"כ,
על מנת שלא לפגוע ביכולות שברמת-הגולן. יתר על כן, הנוכחות
בלבנון חידדה את התפיסה הסורית באשר לחשיבותה של בקעת
הלבנון לביטחונה של דמשק. היערכות הגנתית חזקה בה ובצירים
המוליכים ממנה לדמשק מטרפת עוד יותר את יכולות האיגוף
האופרטיביות של ישראל ובו בזמן מפצלת את כוחו של צה"ל
במקרה של יוזמה התקפית סורית. הצורך להיערך להגנה בבקעת
הלבנון הגדיל מאוד את הסד"כ הסורי. כמו כן גרמה הנוכחות
בלבנון להגדלת הסד"כ של הכוחות המיוחדים, שהסורים הרבו
להפעיל אותם באותה זירה. הם היו הראשונים שהופעלו בלבנון,
עוד לפני הפלישה המשוריינת ביולי 1976, ולאחר מכן היה כמעט
כל הסד"כ שלהם ערוך בלבנון. (שעה שבתכנונים הסוריים היה

1. הלקחים הכלליים שהפיקו הירדנים ממלחמת יום הכיפורים.
2. הכישלון הצורב של השריון הירדני המיושן בקרבות רמת-הגולן.

3. ההכרה של המשטר הירדני כי בסביבה העוינת וההפכפכה שבה מצויה המדינה יש צורך בצבא מודרני וחזק.

להלן כמה נקודות להדגשה:

• הירדנים הורידו מהסדר "כ" דיוויזיית חי"ר אחת והסבו שתי דיוויזיות חי"ר אחרות לממוכנות.

• השינוי המשמעותי בשריון הוא לא כמותי אלא איכותי. כיום כולל השריון הירדני כ-200 "צייפטיניים", כ-80 "אם-60" איי-3", כ-130 "אם-60 איי-1" ויותר מ-300 "צנטוריונים" משופרים.

• להתעצמות בטילים נ"ט מ-0 במלחמת יום הכיפורים ל-550 אין דוגמא בשום צבא ערבי אחר. הירדנים יישמו היטב את הלקח ששילוב של נשק נ"ט עם טנקים, הפועלים נכון בתוך מערכת ביצורים ומכשולים, הוא הגורם השוחק בצורה היעילה ביותר שריון תוקף. הירדנים הפעילו תפיסה זאת הלכה למעשה בנובמבר 1980: הסורים ריכזו מול הגבול הירדני 2 דיוויזיות משורינות (כשבפורפן כוחות אחרים), והירדנים הציבו מולן את כל הטילים נ"ט שעמדו לרשותם (ושאחדים מהם הוצאו מהגבול עם ישראל) יחד עם העוצבות המשורינות. בסופו של דבר נסוגו הסורים.

• הירדנים הקפידו לגוון את מקורות הרכש שלהם. הם רוכשים ציוד צבאי מארה"ב, מבריטניה, מצרפת ומבריה"מ. מהרוסים רכשו הירדנים כמעט בחינם טילי "ס-א 8" ותותחים נ"מ מונחי מכ"ם.

• הירדנים הקפידו ליישם את הלקח כי רכישתו וקליטתו של כלי נשק צריכה להיות מלווה גם בקליטת כל המעטפת שסביבו, כמו תחזוקה, חימוש, שליטה וכו'. חשוב להדגיש כי לאחר מלחמת יום הכיפורים היה הצבא הירדני הראשון שהצטייד באמצעים מתקדמים לראיית לילה, במערכות מודרניות לבקרת אש ארטילרית וכו'.

על הירדנים ניתן איפוא לומר שהם בנו לעצמם "צבא קטן וממורזי".

אבל קשיים כלכליים, שהאטו את בניין הכוח בכל מדינות ערב, פגעו בצורה הקשה ביותר בירדן. העמודה של שנת 1997 שבטבלה ממחישה היטב כי נעצר בניין הכוח של צבא ירדן הן בתחום הכמויות והן בתחום האיכויות. הוא לא החליף את אמצעי הלחימה העיקריים שלו, וכלי נשק, שהיו איכותיים בשנות ה-70, הפכו למיושנים בשנות ה-90.

רק לאחר שנתם הסכם השלום עם ישראל – ב-1994 – נסללה הדרך להמשך בנייתו של הכוח הירדני. מגמותיה העיקריות של בנייה זו ברורות: מודרניזציה של חיל האוויר, של הטנקים (דגמי "אם-1" איי-1" מחליפים דגמים מיושנים יותר), של הנגמ"שים (רכישת דגמי "ברדלי" במקום דגמי "אם-113") ושל מערכת ההגנה האווירית מתקדמת.

מצרים. הטבלה הבאה מציגה את בניין הכוח המצרי מ-1973 ועד 1997.

עוצמה	73	83	97	הערות
כ"א סדר	70,000	80,000	90,000	צבא קבע
דיווי משורינת	2	2	2	בכל דיווי 2 חטי טנקים ר"חטי ממוכנת
דיווי ממוכנת	אין	2	2	בכל דיווי 2 חטי ממוכנות ר"חטי טנקים.
דיווי חי"ר	3	אין	אין	
טנקים	570 ("יפטונים" ו"צנטוריונים")	1,000 (כולל כבד טנקים איכותיים – רובם מסוג "צייפטיני" וחלקם אם-60 איי-3)	כ-1,150, (מתוכם 270 "יפטונים" ישנים בהחסנה)	
נגמ"שים (כולל רקם סיור)	450	1,400 (מתוכם 1,200 "אם-113")	1,550 (כולל 25 נגמ"שי "בי-אם-פי 2")	
ארטילריה (כולל מרגמות כבדות)	420	550	550	
משגרים של טילים נ"ט	אין	550 (רובם מסוג "טאו" משופר)	550	
טק"ק	אין	אין	אין	
מטוסי קרב	55	140 (רובם מסוג "מיראז' איי-1" ו"איף-5 איי")	95 (כולל 4 מטוסי "איף-16" הגיעו בסוף 1997 מתוך עסקה של 16 מטוסים הוצאו מהסדר"כ)	
מסוקים	10	35	70 (מתוכם 24 לתקיפה) 18 מסוקי הובלה הגיעו ב-1996.	
סולי טק"א	אין	20 (14 סולי "הוק" נייחות ו-6 סולי "ס"א 8" רוסיית)		

הטבלה מבליטה את העובדה שצבא ירדן שינה את פניו לחלוטין לאחר מלחמת יום הכיפורים. מרבית הלקחים המרכזיים, למעט אלה הקשורים בבניין הכוח של טק"ק, יושמו על-ידי הירדנים. מצבא שמתבסס על חי"ר בלי טילים נ"ט, ללא הגנה אווירית וכמעט ללא חיל אוויר, הפך צבא ירדן למשוריין ולנייד, עם יכולת נ"ט, הגנה אווירית וחיל אוויר שהשליש את עוצמתו. תפנית זו בבניין הכוח הירדני נבעה משלוש סיבות:

התפתחות העוצמה המצרית

עוצמה	73	83	97	הערות
כ"א סדיר	350,000	455,000	415,000	
דיווי משורינות	2	3	4	מבנה משולש: בדיווי-2 חטי משורינות ו-1 חטי ממוכנת.
דיווי ממוכנות	3	5	8	מבנה משולש הפוך
דיווי חייר	5	3	אין	
טנקים	2,400 (כולם מורחיים)	2,300 מתוכם 400 מסוג אם-60 איי-3	2,800 (70% מהם מתוצרת מערבית)	
נגמ"שים (כולל רק"ם סיוור)	2,300 (כולם מורחיים)	3,400 (כשליש מהם מתוצרת מערבית)	כ-5,400 (מרביתם סיוור מורחיים נמצאים בהחסנה)	כיום מאות נגמ"שים ורק"ם סיוור מורחיים נמצאים בהחסנה
ארטילריה (כולל מרגמות כבדות)	2,000 (מורחית נגרות)	2,050 (כולה מורחית נגרות)	2,200 (מתוכם 300 מתנייעים מערביים)	
משגרי טילים (כולל ע"ג רק"ם)	560 (מורחיים)	1,600 (נקלטים טילים מערבים: "הוט", "טאו", "מילאן")	כ-2600	במקביל נרכשים בשנים האחרונות אלפי טילים נ"ט מתקדמים כחימוש למטוסים)
טק"ק	24	24	24	12 מהם "פרוגי"
מטוסי קרב	כ-630 (מורחיים)	630 כולל 35 מטוסי "פנטום", "אף-4 איי", ו-80 מטוסי "מיראזי-5"	כ-500 (כולל 160 מטוסי מצויידים בטיילים ובפצצות מהמתקדמים בעולם. "מיראזי-2000"	כיום המטוסים המתקדמים מצויידים בטיילים ובפצצות מהמתקדמים בעולם.
מסוקים	150 (מורחיים)	190 (מתוכם 56 מסוג "גאולי")	כ-250 (מתוכם 36 מסוג "אפאציי" ו-70 "גאולי")	
סולי טק"א	150 (מורחיים)	150 (כולל טילי "קרוטאל" צרפתיים. בהזמנה טילי "הוק" משופרים)	150 (כולל 12 סוללות "הוק" משופר. מערך ה-"אס" איי 2/3 הישן עבר השבחה)	
פריגטות טילים	אין	אין	6 (שתיים נוספות צפויות להגיע בקרוב)	

הטבלה ממחישה היטב כי המהפכה שעבר הצבא המצרי התחילה רק בראשית שנות ה-80, והיא נמצאת בעיצומה בימים אלה. עד חתימת חוזה השלום עם ישראל הצבא המצרי רק שיקם את עצמו מהמלחמה. בניין הכוח המצרי הוא איפוא תוצר מובהק של הגורמים הבאים:

- ההחלטה האסטרטגית המצרית לפנות לאוריינטציה אמריקנית.
- השלום עם ישראל, המאפשר התעצמות ארוכת טווח ללא לחצים של ביטחון שוטף.
- התנאים הגיאוגרפיים החדשים בגבול עם ישראל.
- התפיסות האסטרטגיות-אופרטיביות שגובשו בעקבות מלחמת יום הכיפורים.
- חשוב להדגיש: מצרים בונה צבא גדול וחזק משיקולים של יוקרה בינערבית, אך גם מתוך הערכה שבשלב כלשהו בעתיד תהיה מלחמה נוספת בינה לבין ישראל. את כוחה היא בונה כך שתוכל להילחם לבדה בישראל.
- מאפייניו של הצבא המצרי החדש עולים מהטבלה:
- מערביזציה של מרבית מערכות הנשק: מעבר מנשק סובייטי לנשק מערבי, בעיקרו מתוצרת ארה"ב.
- מודרניזציה של מערכות הנשק.
- שימת דגש על חיל אוויר חזק ואיכותי.
- מיכון, שריון וניוד כוחות היבשה.
- שימת דגש על חיל ים חזק ואיכותי.
- אין שימת דגש על טילי קרקע-קרקע.

רוב הציוד המערבי החדש של צבא מצרים הוא מתוצרת ארה"ב: מטוסים, כלי שיט, טנקים, נגמ"שים, ארטילריה מתנייעת, טילי קרקע-אוויר, טילים נ"ט, תחמושות ומערכות עזר מהמתקדמות ביותר. בו זמנן מקפידים המצרים לגוון את מקורות הרכש שלהם, וברשות צבאם גם מטוסים מצרפת, צוללות מסין, טילים נ"ט מבריטניה; מסוקים מצרפת ומאיטליה, צריחי נגמ"שים מרוסיה וכו'.

יתר על כן, המצרים שמים דגש מיוחד על ייצור עצמי (או לפחות הרכבה עצמית) של מערכות נשק, של אמצעי לחימה ושל כל סוגי התחמושות. מדובר, בין השאר, בהרכבת טנקי "אס-1 איי-1", בייצור מרגמות, תותחים 130 מ"מ ותותחים מתנייעים, מטל"רים, נגמ"שים, מטוסי אימון, מערכות קשר, מכ"מים, נק"ל וכו'. במקביל רכשו המצרים כושר לשדרוג ולהסבה של מערכות נשק עיקריות. כך, למשל, שידרגו את טנקי ה"טי-62" ואת הנגמ"שים מדגם "אס-113".

תהליך המערביזציה והמודרניזציה הצריך משאבים כספיים, שעלו בהרבה על היכולת המצרית – למרות המענק השנתי האמריקני בסך 1.3 מיליארד דולר. כתוצאה מכך נקלעה מצרים לחובות כבדים.

מלחמת המפרץ ב-1991, שבה השתתפו שתי דיוויזיות מצריות, הייתה מבחינה זו קרש הצלה עבור מצרים: בעקבותיה מחקו לה מדינות המפרץ, ארה"ב, ומדינות אירופה חובות בסכום

כולל של כ-24 מיליארד דולר, וניתנו לה מענקים בסכום כולל של 5 מיליארד דולר.

חיל האוויר. מלחמת המפרץ רק הצדיקה בעיני המצרים את התפיסה שגיבשו לאחר מלחמת יום הכיפורים, ולפיה חיל אוויר מודרני, המצויד במטוסים איכותיים, הוא המפתח להפעלת כוחות היבשה בהגנה ובהתקפה – ובעיקר בהפעלת כוחות במרחבי סיני. חשיבותו רבה בעיני המצרים הן למטרות אמנעה נגד כוחות ישראלים החודרים לסיני והן כזרוע אסטרטגית לתקיפת מטרות בלב ישראל. חיל האוויר המצרי (יחד עם זה הסעודי) הוא כיום המתקדם ביותר, בעל כושר החדירה העמוק ביותר ותפיסת ההפעלה הברורה ביותר מבין כל חילות האוויר הערביים. גם בעתיד תמשיך מצרים לתת עדיפות ברורה לחיל האוויר שלה.

טיילי קרקע-קרקע והגנה אווירית. לתחומים אלה נתנה מצרים עדיפות נמוכה.

● המצרים – בניגוד לסוריה, ללוב ולעיראק – לא הגדילו את מספר טיילי ה"סקאד" שהיו ברשותם לפני המלחמה, ולא השקיעו מאמץ מיוחד (כמו העיראקים או הסורים) לרכוש טילים בעלי טווח גדול יותר (היכולים להגיע למרכזי ישראל) או להגדיל את טווח טיילי ה"סקאד" שברשותם. (היו ידיעות על כך, אך הן לא אומתו). אין הם רואים בטק"ק אמצעי הרתעה מול ישראל. הם ערים, כמובן – בעיקר בעקבות מלחמת המפרץ – לרגישותה של ישראל לפגיעות בעורף שלה, אך לפי שעה לא היה בכך כדי לשנות את תפיסותיהם ולהשפיע על בניין הכוח.

ההגנה האווירית ממשיכה להתבסס ברובה על הטיילים הרוסיים שעברו השבחה. היא מצויה בעדיפות נמוכה.

כוחות היבשה נבנו על מנת שתהיה להם יכולת לפעול בצורה היעילה ביותר במרחבי סיני ומול השריון של צה"ל בקרבות תנועה. הדבר בא לידי ביטוי בנקודות הבאות:

● הוכפל מספר **הדיוויזיות המשוריניות** מ-2 ל-4, וכוחות השריון עברו מודרניזציה. צי הטנקים של מצרים מתבסס כיום ברובו על טנקי "אם-1 איי-1" (שתי דיוויזיות משוריניות מצוידות בהם) ועל טנקי "אם-60 איי-3". בעתיד יהיה כל סד"כ הטנקים של מצרים מורכב מהם ומטנקי "טי-62" מושבחים.

● **דיוויזיות החי"ר** הוסבו לממוכנות, ומתבססות ברובן על נגמ"שים איכותיים מסוג "אם-113 איי-2" ו-YPR 765 (נגמ"ש המיוצר בהולנד, והמצויד במשגר "טאו").

● **הארטילריה** עדין מפגרת בהשוואה לגורמי הניידות והשריון האחרים. לפי שעה ישנם בסד"כ של צבא מצרים רק 300 קנים מתנייעים, רובם המכריע מתוצרת ארה"ב.

● הסד"כ של **משגרי הטילים** ניט התעצם כמעט פי 5. כיום הוא נייד בחלקו הגדול ומתוצרת מערבית. אליו יש להוסיף את 36 מסוקי ה"אפאצ'י", ואז תקבל התמונה המלאה של היכולת המצרית לשחוק את הכוחות המשוריינים של צה"ל במקרה של התנגשות במרחבי סיני.

● **כוחות מיוחדים.** הכוחות המיוחדים של מצרים לא גדלו מאז מלחמת יום הכיפורים (בניגוד בולט לכוחות המיוחדים של סוריה) ומונים כיום 5 חטיבות. אולם לרשותם עומדים מסוקי

תובלה הרבה יותר מתקדמים (למצרים יש כיום 15 מסוקי "צ'יניוק", ומסוקים נוספים מדגם זה כבר הוזמנו).

על-פי התפיסה המצרית מיועדים הכוחות המיוחדים להשתלט על שטחים חיוניים בסיני, עוד לפני שגיעו לשם כוחות צה"ל (כלומר להיות מונחתים בשטח לא עויין). המצרים מעריכים כי הפעלתם תניב תוצאות טובות על רקע השיפור הדרמטי בחיל האוויר שלהם, שעשוי לשלול מישראל את עליונותה באוויר.

מטוסי תובלה. מצרים הוציאה מהסד"כ שלה את כל מטוסי התובלה הרוסיים, ששימשו אותה במלחמת יום הכיפורים. את מקומם תפסו 23 מטוסי "הרקולס" ו-10 מטוסי "בפאלו" קנדיים. המודרניזציה של מטוסי התובלה משתלבת עם התפיסה המצרית בדבר הצורך לרכוש יכולת תובלה אסטרטגית – אם לצורכי השתלטות על סיני, ואם לשם העברת כוחות וציוד לגבול עם לוב ועם סודן או למדינות ערביות כמו סעודיה וכוויית.

חיל הים. הנתונים שבטבלה ממחישים את השינויים הדרמטיים שעבר חיל הים המצרי לאחר מלחמת יום הכיפורים: זניחת כלי השיט הרוסיים, מודרניזציה ורכישת יכולת התקפית והגנתית "בים הפתוח" – מה שמקנה למצרים יכולת להטיל מצור ימי על ישראל לא רק בים סוף, אלא גם בים התיכון. המודרניזציה באה לידי ביטוי בטילים איכותיים, במערכות מתקדמות לגילוי וללייב וכו'. גם בתחום זה בולטת הגישה המצרית לגיון את מקורות הרכש, אך חוט השדרה הוא ציוד אמריקני.

צי הצוללות המצרי קטן מבחינה מספרית מאז מלחמת יום הכיפורים, לאחר שהוצאו מהשירות כל הצוללות הישנות, אך הוא עתה הרבה יותר איכותי. עומדות לרשותו 4 צוללות סיניות מושבחות, המצוידות בטיילי ים-ים מסוג "הרפון", ובעתיד ייתוספו לו עוד 2 צוללות אמריקניות חדישות.

מכיוון שצבא מצרים החל למעשה את תהליך ההתעצמות שלו רק בתום 10 שנים ממלחמת יום הכיפורים, ומאחר שמדובר בתהליך הדרגתי ואיטי, הרי כיום הוא הצבא הערבי המודרני ביותר – לצד צבאותיהן של סעודיה ושל מדינות המפרץ העשירות.

שיתוף הפעולה הבינעריבי

במלחמת יום הכיפורים התבטא שיתוף הפעולה הבינעריבי

ב-4 תחומים:

- הקואליציה המלחמתית בין סוריה למצרים.
- שיגור כוחות משלוח ערביים לסוריה ולמצרים, שהמשמעותי שבהם היה כוח המשלוח העיראקי לסוריה.
- חרם הנפט והסיוע הכספי שנתנו נסיכויות הנפט למאמץ המלחמה והשיקום של מצרים ושל סוריה.
- הפעלת לחץ מדיני משותף בזירה הבינלאומית.

כל גורם ערבי שכתב על לקחיה של מלחמת יום הכיפורים הדגיש במידה זו או אחרת את היתרונות הגדולים שהפיקו הערבים משיתוף הפעולה ביניהם: הוא שיפר את יחסי הכוחות

בין מדינות העימות לישראל, פיצל את כוחות צה"ל, מיצה את כוח העמידה הערבי והקנה אורך נשימה למדינות הנלחמות. גורם הכוח המרכזי בקרב מדינות ערב שאינן גובלות בישראל הוא עיראק, וחשיבותו גברה לאחר יציאת מצרים ממעגל הלוחמה נגד ישראל ב-1975. הרעיון של "חזית מזרחית" היה קיים עוד לפני מלחמת יום הכיפורים, ו-2 דיוויזיות עיראקיות היו ערוכות בצפון-מזרח ירדן עד 1971, אך רק לאחר 1975 נעשו מספר צעדים ממשיים למימוש רעיון זה. הכוונה הייתה להביא לידי ביטוי מקסימלי את העוצמה העיראקית מתוך שטח ירדן, אשר לה גבול ארוך עם ישראל והיא קרובה למרכזי האוכלוסייה שלה.

כוח המשלוח העיראקי במלחמת יום הכיפורים כלל 2 דיוויזיות משוריניות (מתוך סד"כ של 2 דיוויזיות משוריניות, 1 דיוויזיה ממוכנת ו-3 דיוויזיות חי"ר) וכן 3 חטיבות חי"ר וכוחות מיוחדים. מדובר היה בכוח שמנה 550 טנקים (מתוך סד"כ של כ-1,200 טנקים) וכ-700 נגמ"שים (מתוך סד"כ כולל של כ-1,500 נגמ"שים). במילים אחרות: יותר משליש מהסד"כ של כוחות היבשה של צבא עיראק נע לסוריה עם כל הלוגיסטיקה שלו על ציר תנועה אחד, בלי הגנה אווירית, בלי לבצע כל תיאום מראש עם הסורים ובלי להכיר את תנאי הזירה ברמת-הגולן. החטיבה המשורינית הראשונה של הכוח יצאה מעיראק ב-8 באוקטובר והגיעה לדמשק (מרחק של 1,360 ק"מ) ב-10 באוקטובר. החטיבה האחרונה של כוח המשלוח הגיעה לדמשק ב-21 באוקטובר, סמוך מאוד לסיום המלחמה. הגעת הכוח העיראקי לרמת-הגולן, ובעיקר הגעתה של החטיבה המשורינית הראשונה, בלמו את תנופת המתקפה של צה"ל, איפשרו לצבא הסורי להיערך להגנה, ובכך חוללו שינוי אסטרטגי במלחמה בגזרה הסורית.

ההתעצמות העיראקית לאחר מלחמת יום הכיפורים היא מרשימה, אך סיבותיה נעוצות בעיקר בשאיפות המדיניות שלה להגמוניה בסהר הפורה מול סוריה ונוכח האויב האיראני, שלאחר נפילת השאח ועליית חומייני לשלטון הפך להרבה יותר מאיים. אבל יחד עם זאת אין ספק שמספר מרכיבים בהתעצמות העיראקית נבעו מלקחי המלחמה, וכי הגידול בעוצמה העיראקית העלה באופן ניכר את חשיבותו של כוח משלוח עיראקי במקרה של מלחמה ישראלית-ערבית. יתר על כן, העיראקים נקטו שורה של צעדים (בעקבות לקחים שהפיקו מהמלחמה⁶) כדי שיוכלו להעמיד לרשות החזית המזרחית במהירות כוח משלוח גדול. להלן פירוט הצעדים שהם נקטו:

● **הובלת הכוחות.** במלחמת יום הכיפורים היו לעיראקים כ-100 מובילי טנקים בלבד, שלא הספיקו אפילו להובלתה של חטיבת שריון אחת מלאה בסבב אחד. ב-1983 כבר היו לעיראקים 1,200 מובילי טנקים, ב-1986 היו להם כ-2,800 מובילים (חלקם במשק הארוזי), וכיום עומדים לרשותם בין 1,500 ל-2,000. ב-1973 היו לעיראקים 31 מטוסי תובלה צבאיים. ב-1983 היו להם 62 מטוסי תובלה. ב-1973 היו לעיראקים כ-80 מסוקי תובלה. ב-1983 כבר היו להם 265 מסוקים! (מתוכם 175 מסוקי תובלה כבדים ובינוניים ו-90 קלים).

● **צירי תנועה.** ב-1973 היה למעשה רק ציר תנועה מרכזי

אחד (שבו שני נתיבים) ממרחב בגדאד לסוריה ולירדן. בשנים שלאחר המלחמה הפך ציר זה לאוטוסטרדה, ונוספו עוד 2 צירי תנועה נוחים.

● **תחזוקה.** במרחב H-3 (האיזור שבו מתפצל ציר התנועה לירדן ולסוריה) הוקמה עיר תחזוקה ענקית, הכוללת את כל האמצעים עבור כוחות בהיקף של עד 10 דיוויזיות. לאורך ציר התנועה עצמו הוקמו נקודות תחזוקה. גם הסורים הקימו נקודות תחזוקה קטנות על הציר מדמשק למרחב H-3. ככלל, הגישה העיראקית הייתה שלא לסמוך על הסורים ועל הירדנים בנושאים של תחזוקת חיל המשלוח.

הגנה נ"מ. מ-0 טילי קרקע-אוויר ניידיים במלחמת יום הכיפורים הגיעו העיראקים לסד"כ של 25 סוללות ניידות מסוג "ס-א 6".

● **תיאום עם צבא ירדן ועם צבא סוריה.** כל מאמצי התיאום – ובכלל זה התוכנית לשגר קצינים עיראקים בכירים לגבול ירדן-ישראל וסוריה-ישראל – עלו בתוהו. בעקבות זאת הציעו העיראקים לקבל גזרת אחריות משלהם – עדיף בצפון ירדן.

המשרד המתמשך ביחסי סוריה-עיראק, המלחמה הממושכת נגד איראן, הפלישה לכוויית ומלחמת המפרץ ב-1991, ולבסוף הסכם השלום בין ישראל לירדן הורידו את נושא החזית המזרחית מסדר היום של מדינות ערב. אולם מאז סוף שנות ה-80 החלו העיראקים לממש תפיסה אנכית של כוח משלוח, שאינה תלויה ברצון הטוב של סוריה ושל ירדן, ואינה כרוכה בתיאומים מסובכים, בהשקעת משאבים וכוחות, ואין בה הרבה סיכונים. הכוונה היא לטילי הקרקע-קרקע ארוכי טווח, המסוגלים להגיע למרכזי האוכלוסייה של ישראל.

מלחמת המפרץ הוכיחה את נכונותה של התפיסה העיראקית: הייתה זו הפעם הראשונה שמדינת פריפריה הצליחה לפגוע במרכזי האוכלוסייה של ישראל בלי לשגר כוח משלוח יבשתי ותוך התחמקות ממפגש עם חיל האוויר החזק שלה.

לסיכומה של פסקה זו חשוב להדגיש, כי אף שלאחר 1973 לא עלה שיתוף הפעולה הערבי על פסים מעשיים, הרי נראה שהלקחים בתחום זה נלמדו היטב לאחר המלחמה בכל מדינות ערב, ויעשה מאמץ של ממש ליישם לקראת כל מלחמה אפשרית בעתיד. ובמילים אחרות: מדינות ערב למדו כי מבחינתן עדיפה כל קואליציה ערבית – רופפת ככל שתהיה – על פני יוזמה מלחמתית עצמאית של מדינה ערבית בודדת.

נשק לא קונונציונלי

במלחמת יום הכיפורים לא הופעל נשק כימי או ביולוגי, ולא נעשה כל ניסיון לאיים בהפעלתו, אף שבידי מצרים היה מצוי נשק כימי, שהופעל כבר בשנות ה-60 במלחמה בתימן. גם בידי סוריה היו מצויות פצצות אוויר עם חומר כימי (שנמסרו לה על-ידי המצרים).

נראה שהמלחמה עצמה לא השפיעה באורח ישיר ומיידי על התפיסות הביטחוניות הערביות בתחום זה. הסורים החלו

להצטייד בנשק כימי לקראת סוף שנות ה-70, שעה שאימצו את גישת "האיזון האסטרטגי". תהליך ההצטיידות הזה הואץ בעקבות כישלונם האווירי המחפיר במלחמת לבנון ב-1982. העיראקים דורבנו להצטייד בנשק כימי במהלך מלחמתם נגד איראן (שהחלה ב-1980).

המצרים המשיכו לשמר ולפתח את כושרם לייצר נשק כימי וקידמו את המחקר בתחום הנשק הביולוגי, אך נמנעים מלייצר סוגי נשק אלה. וכך, בשעה שהסורים משקיעים בשנים האחרונות את עיקר המאמץ שלהם בשיפור יכולתם לשגר טילי קרקע-קרקע בעלי ראשי נפץ כימיים, שמים המצרים את הדגש על חיל אוויר איכותי ועל מערכות חימוש מדויקות.

באשר לנשק הגרעיני – סביר להניח כי המצרים לקחו בחשבון ב-1973, כי בנסיבות קיצוניות עלולה ישראל להפעיל נשק גרעיני, שבראייתם היה מצוי ברשותה. לכן אין להתפלל על כך שבטרוס עי'אלי יצא כבר ב-1974 בהמלצה למדינות ערב לרכוש נשק גרעיני כמו זה שבידי ישראל⁷.

מעשית, לא פנתה מצרים לאסטרטגיה של רכישת יכולת גרעינית צבאית (אם כי צעדה קדימה בתחום המחקר האזרחי וההכשרה של כוח אדם), ואילו סוריה מצויה בראשית הדרך במישור המחקרי. דווקא עיראק היא זו שפועלת מאז סוף שנות ה-70 כדי להשיג יכולת גרעינית צבאית. מה שמדרבן אותה ללכת בדרך זו הוא, כנראה, רצונה להשיג הגמוניה אזורית יחד עם חששותיה מהתעצמותה המואצת של איראן.

ט"כום ומסקנות

- ממלחמת יום הכיפורים הפיקו הערבים שני לקחים מהותיים: מחד גיסא – ניתן לצאת למלחמה נגד ישראל ולהשיג הישגים של ממש, בתנאי שמדובר במלחמה מוגבלת, שמציבה יעדים ריאליים, מותאמת ליכולות הערבים וממצה את הפוטנציאל הבינעריבי. מלחמה כזאת שוב אינה בבחינת הימור מטורף או מעשה של התאבדות כפי שחשבו בישראל ובעולם הערבי לאחר מלחמת ששת הימים.
 - מאידך גיסא – למרות התנאים האידיאליים שעמדו לרשות הערבים, הרי שבמה האופרטיבית צה"ל לא נוצח, אלא להפך. הוא יצא מהמלחמה כשידו על העליונה. יתר על כן, מלחמה היא עניין יקר מאוד בכל המישורים, וספק אם בעתיד ניתן יהיה להשיג באמצעותה הישגים מדיניים נוספים. כיוון שכך, יש לנטוש את דרך המלחמה ולהתמקד בדרך המדינית.
- מצרים אימצה את הלקח השני. המלחמה יצרה, לדעתה, את התנאים לאופציה מדינית, והסכם השלום היה איפוא תוצאה טבעית של מימוש אופציה זו. בעקבותיו אומנם נותרה ישראל בחזקת אויב פוטנציאלי, אך בלי שלמצרים נותרו יעדים ישירים ועצמאיים שאותם היא יכולה להשיג ממנה באמצעות מלחמה. סוריה אימצה את הלקח הראשון. המלחמה חיזקה את תפיסת הסורים כי המאמץ הצבאי הוא העיקרי, ואילו המאמץ המדיני מיועד רק לסייע לו. כלומר, המדיניות משועבדת למאמץ

הצבאי. רק לאחר 15-20 שנה – בשל השתנותה של המציאות הבינלאומית והאזורית – אימצו הסורים את הגישה המצרית, שראתה במאמץ המדיני את העיקר. אך סוריה עשתה זאת בלי לוותר על האופציה של הפעלת כוח, והיא עושה זאת בעיקר באמצעות "שליחים", הנוקטים אסטרטגיה של טרור.

במה שנוגע לניהול המלחמה ברמה האסטרטגית, הרי שהתפיסה המרכזית בעקבות מלחמת יום הכיפורים הייתה שעל הערבים להביא לכלל ביטוי את היתרון היחסי שלהם מול נקודות התורפה של ישראל, דהיינו להעמיד למבחן את כוח העמידה והספיגה המשופר שלהם מול כוח העמידה והספיגה הירוד של ישראל. זאת תוך נטרול היתרון היחסי של ישראל בתחום של הפעלת כוח מחץ אווירי ומשוריין.

אחת מנקודות התורפה המרכזיות של ישראל היא העורף הקטן והצפוף שלה מול המרחבים העצומים של מדינות ערב. כדי לנצל מצב זה הגיעו הערבים למסקנה שיש לשנות את כללי המשחק ולהפוך את העורף הישראלי לחזית נוספת.

מסקנה נוספת שהסיקו הערבים היא שעליהם להתמקד גם בעתיד במה שהם עשו בהצלחה לא מבוטלת במלחמה: יוזמה, הפתעה, הרוויית השטח בכוחות, תקיפה לאורך כל החזית/חזיתות, שלילת כושר התמרון והאש האופרטיביים של צה"ל ביבשה ובאוויר. ההתקפה נתפסת בעיני הערבים כחיונית על מנת להשיג הישגים, אך ההגנה נתפסת כצורת קרב שבה הם יכולים להביא לידי ביטוי את נקודות החוזק שלהם, למזער את חולשותיהם, לשחוק את צה"ל ולשמר את ההישגים של ההתקפה.

באשר לבניין הכוח – מלחמת יום הכיפורים הביאה להתעצמות גדולה במספר היחידות ובכמויות של אמצעי הלחימה. מלחמת המפרץ הראשונה ומלחמת לבנון נתנו דחיפה נוספת להתעצמות כמותית בסוריה ובעיראק. מלחמת המפרץ השנייה ב-1991 חוללה מפנה: לאחריה הושם הדגש לא על התעצמות כמותית, אלא על התעצמות איכותית. להלן מאפייני ההתעצמות הערבית לאחר מלחמת יום הכיפורים:

- בניית מאסות גדולות של כוחות משוריינים, ממוכנים וניידים, המסתיעים בעוצמות גדולות של משגרי טילים נ"ט. המשמעות: יצירת כוח מחץ, הגברת יכולות השחיקה של צה"ל ומניעת יכולות התמרון שלו.
- בניית כוח גדול של מסוקי תובלה ותקיפה יחד עם שימת דגש על בניית יחידות חי"ר מעולות על חשבון יחידות החי"ר הרגילות.
- בחלק מהמדינות: הגדלת עוצמות הטק"א לשם נטרול כושר האש האופרטיבי של חיל האוויר הישראלי.
- ברוב המדינות: רכישת טילי קרקע-קרקע. טילי הקרקע-קרקע, שנרכשו ברובם מייד לאחר המלחמה, יצרו בהדרגה מצב אסטרטגי חדש: איום ישיר ומיידי על מדינת ישראל – על העורף האזרחי ועל המרכזים האסטרטגיים, כמו שדות תעופה, ימ"חים, מאגרי לוגיסטיקה וכו'. ברמה האסטרטגית משמעות הדבר, בתפיסה הערבית, היא ערעור כושר ההרתעה הישראלי ויצירת ממד חדש של אפשרויות הפתעה. ברמה האופרטיבית משמעות הדבר רווח זמן לגייסות בזירות הלחימה

7. בטרנס עיאלק, "תחזיות האפשרויות שלאחר השלום", מתוך לקחים ערביים ממלחמת אוקטובר, סיוון עימנואל (עורך), עם עובד, 1974, עמ' 82.

נספח מס' 1

התעצמות צבאות מצרים, סוריה וירדן

מ' 1967 ועד מלחמת יום הכיפורים ב' 73

עוצמה	מצרים		סוריה		ירדן		סה"כ	
	73	67	73	67	73	67	73	67
כוח אדם סדיר	350,000	100,000	180,000	60,000	70,000	55,000	600,000	215,000
מפקדות דיו	6	10	אין	6	אין	5	6	21
טנקים	2400	1050	2000	450	570	300	5000	1800
נגמ"שים	?	2,300	1100	500	450	300		
ארטילריה	2,000	1,000	1200	530	420	300	3,600	1,830
משגרי טילים ניט	אין	560	אין	500	אין	אין	1,060	אין
מטוסי קרב	630	300	350	100	55	25	1,035	425
מסוקים	150	40	45	10	10	5	250	55
סוללות טק"א	150	30	אין	40	אין	אין	190	30

הקרקעיות באמצעות שיבוש הגיוס של כוחות המילואים. השלב השני של ההצטיידות בטק"ק היה מסוף שנות ה-80, כאשר הוגדלו טווחי הטילים ל-500 ק"מ, והורכבו עליהם ראשי נפץ כימיים. בכך התרחבו מעגלי האיום הערבי הישיר גם למדינות שאינן גובלות בישראל, ונוצר מעין מאזן אימה: אם ישראל תתקוף באמצעות חיל האוויר שלה מטרת אסטרטגיות במדינות ערב, ישיבו הערבים בטילים לסוגיהם, וכושר העמידה והספיגה העדיף שלהם יבוא לידי ביטוי.

מצרים, שרכשה טק"ק לפני מלחמת יום הכיפורים, יוצאת דופן. היא לא שמה את הדגש על טק"ק, אלא על חיל אוויר איכותי ומתקדם, ורואה בו את המפתח החיוני להצלחה במלחמה: אם לצורך ייצור האש האופרטיבית ואם לצורך ייצור אש אסטרטגית בעומק מדינת ישראל.

גיוון מקורות רכש, דגש על ייצור אמלי"ח עצמאי, החסנה של מערכות נשק – בעיקר טנקים – הם מרכיבים חשובים נוספים באסטרטגיה הערבית, ואומצו בעיקר על-ידי מצרים ועיראק על מנת להקטין במידת מה את תלותן ברכש מהמעצמות – בעיקר בזמן מלחמה. מצרים, שעברה מנשק מזרחי לנשק מערבי בתהליך ארוך והדרגתי, מחזיקה בידה כיום את הנשק ואת החימוש המודרניים ביותר מבין מדינות ערב (למעט סעודיה ונסיכויות המפרץ), ואילו סוריה וירדן, שמיהרו להתעצם לאחר המלחמה, מחזיקות את האמלי"ח המיושן ביותר.

שיתוף הפעולה הבינערי במלחמה האיץ את המאמצים שלאחר המלחמה להקים "חזית מזרחית", שהמרכיב המרכזי בה הוא כוח משלוח עיראקי גדול. בשטח עצמו הונחה תשתית לוגיסטית אדירה, ונרכשו אמצעי הובלה יבשתיים ואוויריים ניכרים על-ידי עיראק על מנת ליצור את התנאים האופטימליים להנעה מהירה ונוחה של כוח המשלוח.

אולם התהפוכות בעולם הערבי, מלחמת המפרץ השנייה והסכם השלום בין ירדן לישראל הורידו את רעיון "החזית המזרחית" מסדר היום. בזמן דומה שמלחמת יום הכיפורים הנחילה לערבים את ההכרה, כי מאוד לא רצוי למדינה ערבית לצאת לבדה למלחמה נגד ישראל, אלא הדבר חייב להיעשות יחד עם הקולקטיב הערבי, או לפחות עם חלקו.

הערות

1. שמואל בר, **מלחמת יום הכיפורים בעיני הערבים**, מערכות, תל-אביב, 1986, עמ' 75-86, 104.
2. עבד אל-עיאני אל-גמסי, **זיכרונות מלחמת אוקטובר 1973**, צה"ל, בית-הספר למודיעין, יולי 1994, עמ' 117-118, 265.
3. מוצטפא חליל, ראיון ב**אחבאר אל-יום**, אוקטובר 1993.
4. **אל-גמסי**, עמ' 270.
5. **שם**, עמ' 264.
6. **צבא עיראק במלחמת יום הכיפורים**, תרגום ועיבוד של ספר עיראקי, הוצאת מערכות, תל-אביב, 1986.

לקחי מלחמת יום הכיפורים בעיני זרים

אריה חשביה

אשר קרעה אשנב אל מלחמת המחר, מלחמת קוריאה היתה חזרה וזוּטא על מלחמת-העולם השנייה; מלחמת ויאט-נאם היתה מוגבלת מבחינות רבות, אם כי הופעלו בה טילי קרקע-אוויר סובייטיים חדישים ונעשה שימוש בטילי אוויר-קרקע ובחיי"ר חמוש בטילים-מונחים; מלחמת ששת-הימים היתה מעין שיא בלוחמת-בוק מהסוג שנראה בראשית מלחמת-העולם השנייה; ואילו מלחמת אוקטובר 1973 במזרח-התיכון הציגה הלכה למעשה את חידושי הלוחמה האלקטרונית: הטילים נגד-מטוסים, הטילים ממוטסים נגד מטרות-קרקע והטילים נגד-טנקים. כמו כן העלתה מלחמה זו את האפשרות של הפעלת טילי קרקע-קרקע נגד ריכוזי אוכלוסיה, כשהם מצויידיים בראשי-נפץ קונבנציונאליים או ממין אב"כ (אטומי, ביולוגי, כימי); המלחמה האחרונה אף העלתה את האפשרות של שימוש בגז (שלקראתו היו לפחות צבאות מצרים וסוריה מצויידיים היטב); וכן את המזיגה המחודשת של חילות וזרועות בצוותי-קרב המתאימים למלחמה בזירת-קרבות חדישה — בה מופעלים מערכות-נשק קטלניות מאוד, בין שהן קונבנציונאליות או אחרות". כך נאמר בוועידת המכון למחקרים אסטרטגיים בלונדון, שנערכה באמצע ספטמבר, ועסקה בלקחי מלחמת יום-הכיפורים ובלקחים שניתן להפיק מהסבת הנפש לנשק בידי הערבים.

נסקור להלן — סקירה ראשונית — את לקחי המלחמה בעיני זרים, נושא אחר נושא, על-פי סדר שרירותי שיש בו מעין סכימה של המלחמה: ההפתעה, לחימת כוחות הקרקע, הפעלת כוחות האוויר וסיכומים כלליים.

הפקת הלקחים ממלחמת יום-הכיפורים החלה כבר ביום השני למלחמה, הן בישראל והן מחוצה לה. צה"ל ניגש מייד לפתרון הבעיות שצצו בשדה-הקרב, בדמות מערכות-נשק או דוקטרינה נות-לחימה חדשות במחנה האויב, ולא חדל מהפקת הלקחים ויישומם עד עצם היום הזה. אמצעי-התקשורת, אשר סיקרו את המלחמה, גייסו פרשנים לגיתוח הלחימה ולהצגת תחזיות על מלחמת-המחר, על-פי אירועי אוקטובר 1973. בשלב השני התיישבו על המדוכה אסטרטגים וקציני-צבא בכירים מצבאות שונים וניסו להעמיק חקור בסוגיית הלקחים.

הפרשנויות הראשונות היו לעתים חפוזות וקיצוניות מדי. רבים נטו לראות בטילים השונים חזות הכל במלחמת המחר, ולפיכך ניבאו את קץ הטנק והמטוס. במרוצת השנה שחלפה מאז המלחמה תוקנו רבות מן ההערכות המוקדמות, לאור מידע (סטטיסטי ואחר) רב יותר, ברור ומדויק יותר, שנצטבר בהדרגה. בתום שנה נסתבר כי הלקחים אינם מעידים על תהפוכות עמוקות מדי בלוחמה. מסקנות שקולות יותר הוסקו בשורה של ועידות, כנסים, ודיונים שנערכו במלאת שנה למלחמה ודנו בפני המלחמה בעידן האלקטרוניקה והטילים. רוב הדברים הושמעו במערב. לכן סקירתם של לקחי מלחמת יום-הכיפורים בעיני זרים נשענת בעיקר על מקורות מערביים. אולם משולב בה גם חומר מזרח-אירופי או ערבי, העוסק בלקחים לשמם (להבדיל מתעמולה או הסברה).

הלקח הראשון שהפיקו זרים ממלחמת יום-הכיפורים הוא, שזו המלחמה הגדולה הראשונה מאז מלחמת-העולם השנייה,

3. IISS Conference.
4. ibid.
5. Barclay, op. cit., p. 29 ; Gen. Andre Beaufre (Ret.), "La Quatrieme Guerre Israelo-Arabe", Forces Armees Francaises (Paris, 1—2.74), p. 11.
6. IISS Conference ; Jac Weller, "The Fight at Suez", National Defense (USA, 9—10.74), p. 131.
7. Gen. Albert Merglen, IISS.
8. Beaufre, op. cit., p. 15.
9. Maj. Edgar O'Ballance, "The Fifth Arab—Israeli War", Army Quarterly (England, 4.74), p. 309.
10. Barclay, op. cit., p. 29.

11. בארקלי, שם.
12. שם.

הטנק מת...

במלחמת יום הכיפורים ניטשו קרבות-השריון הגדולים ביותר מאז מלחמת-העולם השנייה. נעשה שימוש בכלים חדישים, מהם שטרם נוסו בלחימה, לרבות נשק נ"ט וטאקטיקה נ"ט באמצעות חי"ר ; ישראל עצמה הפעילה כוחות-שריון גדולים מאלה המצויים בידי מעצמה מערבית כלשהי.¹ ברמת-הגולן בלבד הופעלו טנקים יותר מאשר בפלישה הגרמנית לברית-המועצות ב-1941. אך בכך תמה ההשוואה. מלחמת-העולם השנייה ניטשה בין מעצמות תעשייתיות גדולות, בעלות משא-בים עצמאיים גדולים.² ואם כי היו אויבים לטנק במלחמת-העולם השנייה, לא קמו לו אויבים כה מסוכנים כטילים-המונחים של אוקטובר 1973.

התחזיות הראשונות על עתיד הטנק והמטוס — עמודי-התווך של החשיבה הצבאית המערבית ברוח לוחמת-הבזק של סר הנרי-באזיל לידל-הארט — היו קודרות. "קרוב קצו של הטנק," כתב איאן סמארט, לשעבר דיפלומט בריטי וחבר המכון למחקרים אסטרטגיים בלונדון והיום סגן-מנהל המכון המלכותי הבריטי ליחסים בינלאומיים.³ באותה עת כתב הפרשן הצבאי של שבועון-החדשות האמריקני רב-התפוצה, "ניווייק" : "הטנק חדל לשלוט בשדה-הקרב".⁴ יש המחזיקים בדעה זו עד עצם היום הזה. אחד מהם הוא הגנרל הצרפתי אלבר מרגלן, שאמר בוועידת המכון למחקרים אסטרטגיים, שנערכה בבריטון באמצע ספטמבר : "טילים נ"ט — בהיותם מופעלים במסות — חיזקו את ההגנה על חשבון ההתקפה, כשם שעשה זאת המקלע במלחמת-העולם הראשונה. הטנק, כנשק-התקפה, נעשה איפוא נשק קהה. כוחות קטנים, חמושים בטילים, שיתפרסו עמוק בשטח, יוכלו לבלום יחידות-שריון שייצאו להתקפת-נגד, בלי שמפעילי הטילים יסתכנו ביותר".

"האבידות העצומות שספגו שני הצדדים מעידות כי במצב הנוכחי של הנשק נ"ט (בדומה להופעת התותח הגרמני בן 88 המ"מ ב-1944—1945) — אין הטנקים יכולים עוד לפעול בגנם, בראש, למעט בניצול-הצלחה בשטח שאינו מוגן היטב," כתב אנדרה בופר, הגנרל הצרפתי (בדימוס).⁵

והבריגדיר הבריטי (בדימוס) בארקר כתב : "הטנק הכבד, האטי יחסית, קרב אל סוף דרכו. במלחמת יום-הכיפורים לא היו הבקעות-שריון ראוותניות. המצרים פחדו לצאת מתחת למטריית הטילים שלהם, ואילו חוד השריון הישראלי הוקהה

הפתעה

גנרל טוב אל לו להיות מופתע, אמר נפוליון. במלחמת יום הכיפורים נחלו שני הצדדים הפתעות, בשלבים השונים של הלחימה.¹ רוב הפרשנים ציינו כי ישראל הופתעה בפרוץ המלחמה ; אולם ההפתעה לא נבעה מחוסר מידע כ"אם מהערכה מוטעית של המידע. ישראל ליקטה שפע של מידע על התעצמותם של המצרים ושל הסורים, אך לא העריכה נכונה את כוונותיהם.² בהעדר הערכה נכונה, אין ערך למידע הרב ולא תראה.³ בנתונים של אוקטובר 1973 היתה לישראל אתראה אסטרטגית, אך היא נחלה הפתעה טאקטית.⁴

להפתעה שנפלה בחלקה של ישראל תרמו מאמצי-הטעיה ערביים, שעלו יפה,⁵ וכן העובדה שבצד הערבי של קו-העיימות היו ריכוזי-כוחות גדולים, דרך קבע, שעה שבצד הישראלי היה קו צבאי דליל בלבד. המעבר מפריסה הגנתית או מתמרון גדול — להתקפה, קל מאוד לצד המרוכז.⁶ וכאשר יש שפע של מידע [והאויב מבצע שפע של תנועות] עלול להיווצר מסך-עשן הגורם להערכה מוטעית, בבחינת, "מרוב עצים אין רואים את היער".⁷

ההפתעה הישראלית נבעה גם מהערכה מוטעית של כושר האויב הערבי.⁸ ישראל לא האמינה, שהערבים מסוגלים לנהל בעת ובעונה אחת לוחמת גרילה ומלחמה קונבנציונאלית (ותשומת-הלב הישראלית היתה ממוקדת בבחירות ובפרשת סגירתו של מחנה שנאו באוסטריה בפני עולים מברית-המועצות).⁹ הישראלים הופתעו מהשיפור שחל באימונם וב-כושר הלחימה הכללי של הערבים בשתי החזיתות. הפתעה גדולה יותר היתה העובדה שהמוראל המצרי והסורי החזיק מעמד כה יפה.¹⁰

גם הערבים הופתעו במלחמה זו, במיוחד במבצע הצליחה הישראלי אל הגדה המערבית של תעלת סואץ. אך בעוד שישראל התאוששה במהירות מהפתעתה, התבלבלו המצרים לגמרי.¹¹

ברם, הפתעה כשהיא לעצמה אינה מבטיחה ניצחון. דרוש ניצול-הצלחה — ולשם כך נחוץ פיקוד מעולה וכושר-ניידות-ותמרון רב מזה שהיה במחנה הערבי באוקטובר 1973.¹² הישראלים, לעומת זאת, הצטיינו בניצול-ההצלחה (ראה פרק-משנה בנושא הפיקוד).

נושא ההפתעה קשור במודיעין — איסופו והערכתו. אולם המודיעין אינו יכול למנוע מלחמה. במקרה הטוב ביותר, הוא יכול להתריע עליה מראש. כאשר היא פורצת, מחובתו של הצבא לבלום את האויב, להדפו ולהכותו. במלחמת יום-הכיפורים ניטש השלב הראשון של הלחימה ביבשה, במיוחד בין כוחות חיל-רגלים ערביים ובין כוחות-שריון של ישראל.

1. Brig. C.N. Barclay (Ret.), "Lessons from the October War", Army (USA, 3.74), p. 29.
2. Brig. Kenneth Hunt (Ret.), "The Military Lessons", Survival (London, 1—2.74), p. 5 ; Barclay, op. cit. p. 26 ; Gen. Thompson (Ret.), "Yom Kippur and the Artillery", The Royal Artillery

של צה"ל, נשלחו טנקים בגפם ההדוף את הפולשים — ונתקלו בחיילים-רגלים חמושים בטילים-מונחים. הטנקים הישראליים לא נשאו תחמושת נפיצה, שהיתה שוברת את החי"ר במדבר הפתוח, העיר מייג'ור אובאלאנס הבריטי.² הטנקים הישראליים נפגעו כאשר יצאו לשטח פתוח, מחוץ לטווח הארטילריה הישראלית, שהיתה יכולה להגיש להם סיוע, ציין בריגדיר בארקר (בריטי גם הוא).³

גם הטנקים הערביים נפגעו קשות, כאשר התקדמו לאור היום, מעבר לקו הטילים שלהם, חיווה דעתו גנרל תומסון הבריטי.⁴ על זאת העיר אלוף (מיל') ישראל טל: „בגלל נסיבות הפתיחה [של המלחמה] עמדו הימים הראשונים בסימן של טאקטיקה לא-נכונה, והשריון [של צה"ל] נאלץ לבלום באמצעות מכות-נגד אשר בוצעו טיפין-טיפין, בניגוד לכללי לוחמת השריון, מול כוחות ומערכים גדולים ומאורגנים. האבידות הכבדות של השריון בימי המלחמה הראשונים היו, איפוא, פועל יוצא לא של אמצעי-הלחימה אלא של אופן הפעלהם.”⁵ על אופן ההפעלה העיר גנרל בופר הצרפתי, בין השאר, שהשריונאים הסורים והישראלים כאחד לא הפעילו מיסוך-עשן להסתרת הטנקים שלהם.⁶

„הטנק הוכיח שוב שהוא עדיין הנשק הטוב ביותר נגד טנקים,“ כתב פרשן אמריקני, שהוסיף: „הטילים נ"ט קצרו הצלחה רק כאשר מספר קטן של טנקים ישראליים ביצעו התקפות-התאבדות חזיתיות על ריכוזי חי"ר מצריים גדולים... למרות ההפתעה שהשיגו הערבים, והיוזמה שהיתה בידיהם בפתיחת המלחמה, היה יחס האבידות בטנקים בין ישראל ובין הערבים דומה לזה של 1967.”⁷

„רוב האבידות בטנקים נגרמו בקרבות שריון-שריון [ולא מטילים נ"ט, כפי שהתרשמו פרשנים בתחילה],“ כתב גנרל תומסון.⁸ רוב האבידות ספגו הערבים. כאשר עברו המצרים ללוחמת-תנועה, כבר פיתחו הישראלים טאקטיקה חדשה: הטנקים שלהם חדלו להסתער במדבר והחלו יורים מן המארב ומעתיקים עמדות-ירי לעתים קרובות.⁹

פרשנים ייחסו את הצלחת השריון הישראלי במיוחד לאיכות הכלים והלוחמים. השריון הערבי נחות, הן מבחינה טכנית והן מבחינה אישית — במיוחד בקרבות בטווח מעל 1,000 מטרים, כתב אחד מהם.¹⁰ טנקים סוריים, עיראקיים וירדניים הובסו קשות כאשר התקיפו את הישראלים, ובבלבולת שנוצרה במחנה הערבי ירו הסורים בירדנים, כתב פרשן אחר.¹¹ לשריונאים הישראלים תעוזה ודמיון רבים יותר, ציין הפרשן הצבאי של „ניווייק“.¹² „איכות השריון [במלחמת יום-הכיפורים] היתה תלויה בעיקר בטיב הצוותים ובכמותם, ובטיב סדנאות-השדה והאחזקה בשטח,“ נאמר במחקר שערך צוות ה„טיימס“ הלונדוני.¹³ כמעט כל הטנקים הישראליים שנפגעו — תוקנו.¹⁴

הצד הערבי סבל ממחסור בכוח-אדם מתאים, והכמות הערבית הגדולה קוזה על-ידי האיכות הנחותה של החימוש הערבי, העיר צוות-מחקר בריטי.¹⁵ צוות זה הסביר, כי לערבים היו בעיקר טנקים סובייטיים מדגם טי-55, שהם משנות החמישים, ומספר קטן יותר של טי-62, חדישים יותר. ישראל הפעילה בעיקר טנקים מדגם „צנטוריון“ ו„פאטון“, משנות החמישים, ומספר קטן יותר של טנקי אם-60 חדישים יותר. לערבים היו גם כמה טנקים טי-34 מיושנים, רובם מחופרים ומשמשים כארטילריה, ואילו צה"ל עדיין השתמש בטנקי „שרמן“ ישנים

על-ידי טילים נ"ט שהופעלו בהמון.⁶ לדעת בארקר, תחודש הניידות בעתיד על-ידי הצבת טילים על רכב קרבי — או, טוב יותר, במסוק. בעתיד יידרשו, לדעתו, כלי-רכב קלים ומהירים יותר, חמושים בטילים מונחים. היתרון יהיה במהירות, לא בשריון.

קצו של הטנק הודגש על-ידי הערבים בלקחי-המלחמה שלהם — שראו אור. „חיל-הרגלים החמוש בטילים נ"ט כפה על העולם לעיין מחדש בשיטות ההפעלה של הטנקים,“ כתב „אל-ג'מהור“ הלבנוני.⁷

היו פרשנים מערביים שהסבירו את הגישה הערבית בנחיתותו של השריון הערבי ובצורך אשר חשים הערבים להצדיק את ההפעלה המאסיבית של חי"ר חמושים בטילים נ"ט, בטאקטיקה הגורמת להתקדמות אטית מאוד ואינה מאפשרת הבקעות-בזק למיטוטו של מערך האויב. דוגמה אחת מני רבות: קצין-שריון אמריקני אשר חזה באחדים מקרבות-השריון בחצי-האי סיני כתב: „לא-אחת נלחמו טנקים מצריים זה בזה, מרוב בלבול. עדיפותם של השריונאים הישראליים היא הקובעת.”⁸

לפרשנים מאירופה המזרחית היה הסבר משלהם לתחזיות הקודרות על עתיד הטנק במערב. „נוצר הרושם, שהמערב מעוניין לדבר על שקיעת הטנק כדי לרפות את ידי השריון המזרחי-אירופי, שהוא רב ומשמש עמוד-תווך לכוחות-היבשה של אירופה המזרחית,“ כתב אלוף-משנה פולני.⁹ דעתם של פרשנים מברית וארשה פסקנית: הטנק עודנו נשק מרכזי בכוחות היבשה. זוהי גם דעתם של רבים מפרשני המערב.

1. Kenneth Brower, "Armor in the October War", *Armor*, (USA, 5—6.74), p. 10.
2. Brig. A.J. Barker (Ret.), "Israel after the Yom Kippur War", *RUSI Journal* (London, 6.74), p. 29.
3. Ian Smart, *Times*, 24.10.73.
4. *Newsweek*, 5.11.73.
5. Beaufre, op. cit., p. 14.

6. בארקר, שם, עמ' 30.
7. „מלחמת ראמאדאן בחזית סואץ“, „אל-ג'מהור“ (לבנון, 20.12.73).
8. „ניווייק“, 29.10.73, עמ' 21; *Insight on the Middle East War*: 21; Andre Deutch, London, 1974), p. 247; בארקר, שם, עמ' 30; ברואר, „ארמור“, שם, עמ' 15.
9. אל"מ בוגוסלאב קולודז'יצ'אק, „שקיעת הטנק — האמנם?“, „חייל החופש“ (פולין, 4.2.74).

...יחי הטנק!

לאחר שהתפור ערפל הקרב וניתן ללקט מידע מדוייק וברור יותר על הלחימה, נתגבשו הערכות חדשות לגבי מקומו של הטנק בזירת-קרבות בת-זמננו. מהלומת-הנגד המשוריינת הראשונה של צה"ל נכשלה לא בגלל הטילים נ"ט שבידי המצרים כי-אם בגלל חוסר-זמן להכנות, היסוס כלשהו מצד הפיקוד הישראלי והקלת-ראש בכושר-הלחימה של המצרים, כתב בריגדיר בארקלי הבריטי.¹ גם הטאקטיקה של צה"ל, בתחילת המלחמה, לא הלמה את המציאות: לפי מיטב המסורת

מאוד, אך משופצים ומוסבים על-ידי ישראל, לצרכיה.¹⁶ כמו כן היו לצה"ל טנקי-שלל סובייטיים, שהותאמו על-ידי הישראלים לפי צרכיהם.¹⁷ כל הטנקים שבידי ישראל שופצו-הוסבו בבל-הכר, הן במנוע והן בחימוש, כתבו פרשנים שונים.¹⁸ לטנקים הישראליים תותח 105 מ"מ מעולה, שטווחו ארוך מזה של תותחי הטנקים הסובייטיים שבידי הערבים, לפחות ב-400 מטרים, ציינו מומחים במערב.¹⁹ יתרה מזו: הטנקים הערביים ירו תחמושת מוגבלת יותר — חודרת-שריון בלבד. צה"ל ירה תחמושת חודרת-שריון וגם מטען חלול, קטלני יותר. הטנקים המערביים, אשר פותחו על-פי לקחי המלחמה במדבר המערבי, במלחמת-העולם השנייה, מתאימים יותר לוחמת מדבר מאשר הטנקים הסובייטיים, שנועדו ללחימה באירופה. לכן הם יותר בטנקים הסובייטיים, הנאלצים לנוע במדפים פתוחים — ונעשים פגיי-עים יותר. תותח הטנק הסובייטי מטווח בעיקר באמצעות העין. לטנקים האמריקנים והבריטים אמצעי-טיווח מתוחכמים ומעולים. לטנקים הסובייטיים צללית נמוכה יותר, כדי ליצור מטרה קטנה יותר, ולעובדה זו נודעת חשיבות רבה בשטח פתוח. אך כתוצאה מכך יכול התותח הסובייטי להנמיך רק כדי 4°, לעומת 10° בטנק המערבי. הטנק הסובייטי נאלץ, איפוא, להיחשף בעלותו לעמדת-ירי, שעה שהטנק המערבי יכול לחסות בעמדת-תובה מוסתרת.²⁰ ועוד: הטנקים הסובייטיים נושאים את פגזיהם בצריח, לכן הם דליקים יותר בהיפגעם.²¹ מסקנתם של רוב הפרשנים — במערב ובמזרח כאחד — היא, שלקחי מלחמת יום-הכיפורים, אינם מעידים כי הקיץ הקץ על הטנק, כדברי בריגדיר האנט מן המכון למחקרים אסטר-טגיים בלונדון.²² הטיל הוא נשק הגנתי והטנק הוא עדיין כלי התקפי. אפשר לראות את הטילים נ"ט במעופם ולחמוק מהם — או מעיני הטילן המשגר אותם; וריכוז אש-מקלעים על עמדת המשגר עשוי לגרום להחטאתו של הטיל. כיוון התנועה של הטיל מגלה את מיקומו של המשגר.²³ הפצת הטענה כי הטיל נ"ט הופך את הטנק למיושן ומוציאו משדה-הקרב, היתה לא רק מוטעית ופזוזה, אלא גם חסרת-אחריות במידה שלא תשוער, הן מן הבחינה המעשית והן מן הבחינה המוראלית, העיר אלוף (מיל') ישראל טל, "מאז הופעתו של הטנק לראשונה במלחמת-העולם הראשונה לא היה יום אחד שבידי החייל-הרגלי לא היה מצוי נשק צוותי ואישי המסוגל להשמיד טנק. ברוב המקרים שקרבות טנקים הסתיימו באסונות, נעשו החטאים הקדמונים של שימוש בטנקים כנשק מסייע ובריכוז לא מספיק, במקום הידבקות בעיקרון שהטנק הוא נושא ההסתערות ביבשה, וכל שאר החילות המשוריינים והניידים בעוצבה — תפקידם לסייע לו. גם במלחמת יום הכיפורים לא הופיע הנשק המוחלט והסופי נגד טנקים, והטילים נ"ט אינם משנים את המצב. כמעט כל טנקי האויב [שנפגעו במלחמה זו] הושמדו על-ידי הטנקים הישראליים. הטנק הוא נשק-התקפה מובהק ביסודו, ועל-ידי שימוש מאסיבי ותוקפני בטנקים נחסך באבידות ונביא את עליונותנו לידי מיצוי מירבי. כבמלחמותינו בעבר, הוכיחה גם המלחמה האחרונה כי העוצבה הניידת והמשוריינת הרב-חילית ניצבת במרכז של אמנות המלחמה ביבשה, והטנק הוא עמוד השדרה שלה. אין ספק, כי חיל-השריון יהיה גם בעתיד עמוד-התווך המרכזי...

ולוחמי השריון ימשיכו להיות עמוד האש ההולך לפני המחנה.²⁴ באותה רוח כתב הגנרל הצרפתי דלנווי: "יחידות ממוכנות ומשוריינות הן עדיין האמצעי החומרי והפסיכולוגי להבקעה לעומק, המהממת את האויב."²⁵ ובמאמר-מערכת בכתב-עת גרמני נאמר: "מגווחך לטעון שהטנק הפך למטרה נייתה. יש להבדיל בין לוחמת מדבר ולוחמת הרים [אך בכל מקרה] הטנק נשאר [בוירת-הקרב]."²⁶ מקומו של הטנק שמור לו במיוחד לנוכח נשק אטומי טאקטי, נשק ביולוגי וכימי ונשק קונבנציונאלי, קטלני-מאוד. בנסיבות כאלה דרושות יחידות שתוכלנה להתרכז במהירות להתקפה ולהבקעה, ולהתפרס במהירות כדי שלא להיפגע יתר-על-המידה. תפיסה זו מחייבת יחידות מהירות, בעלות כושר-עבי-רות מעולה. יש להגדיל את מספר מובילי-הטנקים כדי להגדיל את הניידות האסטרטגית של השריון.²⁷ "בטרם נשליך את הטנק אל מגרש-הגרזטאות — או אל שולי המבצעים — הבה נבחן את תפקידיו השונים," הציע הלוטר-קול. ההולנדי פאטיסט.²⁸ התפקיד הראשי של הטנק הוא — איל-חומה, פורץ-מצור, מבקיע מערכי-הגנה ניחים, זורע הרס בעורף האויב, מנהל מרדף ועוקף מגננים קבועים, מאסי-ביים. תפקיד אחר: הגשת סיוע לחי"ר בהתקפה, ירי מנשק אוטומטי על חי"ר חשוף, הפעלת להבירים נגד חי"ר מחופר. הטנק משמש גם ארטילריה ניידת המספקת אש עקיפה וישירה כאחת. לעתים השתמשו בו לתפקידי סיור (אם כי לזה מתאים יותר רכב-קרב-משורין קל ומהיר ממנו) ולהגנה על עמדות מוגנות — מפני טנקים אחרים. הטנק היה השילוב הטוב ביותר של תנועה, אש ושריון. לשם כך ניתנו לו כושר-עבירות, עוצמת-אש רבה ושריון, כתב פאטיסט. לדעת פרשן זה, היה הטנק יעיל ביותר בתפקידו כמסייע לכוחות-יבשה אחרים (ובמיוחד לחי"ר או לחרמ"ש) בהתקפה. הוא פחות יעיל בהגנה מפני טנקים, משום שיש בזה בובו של כוח-אדם וציוד יקר: זוהי לוחמת-שחיקה. השריון יעיל כשהוא מתקיף במרוכז, מבקיע ודוהר קדימה בנצלו את ההצלחה. בהסתער על חי"ר, הטיל חתת בלבו, בדרך כלל, משום שהכוחות לא היו שקולים בהתמודדות שריון-נגד-חי"ר. רק חי"ר מאומן היטב יכול היה לעמוד בפני טנקים. השיפור שחל בנשק נ"ט חיוק את כוח-ההגנה של החי"ר, אולם הטנק לא איבד את חשיבותו. הוא עדיין כוח-המחץ העיקרי ביבשה. הוא אמצעי מצויין נגד רכב-קרב-משורין של האויב; בתוספת כמה חידושים והכשרה נוספת של צוותים, יהיה מסוכן גם למסוקי-אויב המיועדים ללוחמה נ"ט, כתב פרשן צבאי פולני.²⁹ מעת שיגורו של טיל נ"ט ועד לפגיעה במטרה חולפות כ-15—25 שניות. מהירות התגובה של השר-יונאי גדולה מזו בהרבה. על השריונאי להיות מתורגל, איפוא, באיכונו של הטילן ובשיתוקו במהירות מירבית. שטח מבוחר, שיחים, מבנים — מכבידים על הטילן; לכן על השריונאי לנצלו לתועלתו. אי-אפשר לשגר טיל שני לפני שהתפוצץ הטיל הראשון. על השריונאי לנצל פרק-זמן זה. ושיגור הטיל מגלה את המשגר — מה שמאפשר את שיתוקו. יש לשפר את שיטות האיכונו של הטילנים, הן בהיותם על הקרקע והן על רכב קרבי. ריכוז אש על הטילנים ישבש את פעילותם. אפשר ואפשר לפתח שיטות שיקנו לטנק יתרון על הטיל.³⁰

הקרב, ולחדול מהפעלתו באורח עצמאי, „מדברים על טנק מול נשק נ"ט — ואין זה נכון,“ כתב גנרל תומסון הבריטי. „אין שולחים טנקים נגד נשק נ"ט. יש להשמיד את הנשק נ"ט על-ידי ארטילריה או חי"ר, או במשולב“. ואפשר להסתייע גם במסוקים ובמטוסים, ואז נפתחת הדרך לתנועת השריון המהירה, המוחצת.

המצרים הפעילו צוותי-קרב, בשלבים הראשונים של המלחמה, והיה ברשותם מגוון עשיר של נשק נ"ט — החל בטילים וכלה בתותחים נ"ט ובטנקים. יעילותם בקרב נבעה ממויגה נכונה של חי"ר, ארטילריה ושריון, עם שמץ של סיוע אוירי טאקטי. התקפת-הנגד המשוריינת הראשונה של ישראל נכשלה לגמרי, במיוחד משום שלא נהנתה מסיוע אוירי, או מתיאום עם ארטילריה וחי"ר. הטנקים של צה"ל [שנתקלו בחי"ר חמוש נ"ט] לא יכלו, לבדם, לשתק את האויב. זאת יכול לעשות חי"ר ממוכן [תותח, מטוס, או מסוק].⁴ על הטנק לפעול במתואם עם חי"ר מוטער בשילוב ירי ארטילרי צפוף ויעיל — אשר יכוון אולי על-ידי החי"ר, שעה שהטנקים נלחמים מאחורי מחסה, ככל האפשר.⁵ הטנקים עודם חשובים בשדה-המערכה, אך הם זקוקים לסיוע מכוחות אחרים.⁶

„דרושה התאמת הטנק — במיוחד השריון החזיתי שלו — נגד פגזים וקליעים חודרי-שריון, ויש להעניק לטנקים כושר ירי ולחימה תוך תנועה, לביטול יכולתו של הנשק נ"ט שבידי החי"ר, האטי והמסורבל יחסית. השריון עודנו מכריע בשדה-המערכה, בתנאי שיפעל בתבונה — בסיוע אוירי, ארטילרי ורגלי,“ כתב פרשן אמריקני.⁷ היו שיעצו להציב טילים נ"ט על טנקים, כדי לשפר את כושר-הלחימה שלהם.⁸

יש המדגישים את חשיבות הארטילריה בצוות-הקרב שהטנק במרכזו. „יש לסייע לטנקים בהאדרת האש של הארטילריה הקלאסית. רק היא יכולה לנטרל נשק נ"ט — על-ידי פגז-גזים, או נפיץ,“ טען גנרל דלונגי הצרפתי.⁹

מרכיב חשוב אחר רואים פרשנים במסוק — הן כאמצעי להולכת יחידות קטנות ונבחרות באותם מקרים בהם ייבלמו טנקים, והן כאמצעי להחימה בטנקי-אויב וברכיבי-הקרב אחרים שלו.¹⁰

המסוק נ"ט — טוען לויט. קול. פאטיסט ההולנדי — הינו מהיר מכל טנק, בעל כושר-עבירות טוב מזה של טנק, מסוגל לדלג מעל למכשולים גבוהים, עמוקים או רחבים, יכול להסתתר מאחורי תלולית או מבנה או צמחה ולהיטמע ברקע. הוא יכול להסוות את מקור-החום שלו (המרתק אליו נשק מונחה על-ידי תת-אדום). הטווח המבצעי שלו ארוך מזה של טנק. הוא מהווה מטרה חמקמקה מאוד, מסוגל לפעול בלילה ולזהות מטרה במהירות ובוודאות, ועשוי להשתמש באותו טיל נ"ט שמצוי בידי החי"ר (כדי לפשט את הלוח-גיטיקה).

המסוק יכול לטוס נמוך מאוד, מתחת למסך-המכ"מ של האויב, להסתייע במסוק-סיוור-ותצפית, לירות מן המארב ולהתחמק מייד.

מטוסי-קרב מתקשים להתמודד עם מסוקים, שהם אטיים ומנמיכי-טוס מאוד. במזג-אוויר מעונן, מעורפל או גשום, חסין המסוק מתקיפה מהאוויר — ובמידה מרובה גם מהקרקע. הסכנה הממשית ביותר המאיימת על המסוק החמוש, טמונה בהגנה נ"מ האורגנית לכוחות השריון או החי"ר של האויב.

אולם דווקא העובדה שטיל נ"ט מצוי בידי החי"ר של האויב — או ברכב קרבי של האויב, או במסוקים שלו (ועל המסוק נ"ט ראה בפרק-משנה על צוות-הקרב) — מחייבת הצבתו של הטנק במרכזו של צוות-קרב, בכל מלחמה בעתיד. הטנק כמסתער בראש, בגפן, כמוהו כפרש-הלוחם בבאלאקלאווה,¹¹ טוענים רוב הפרשנים. דרוש שיתוף-פעולה של חילות וזרועות כדי לנצח בשדה-הקרב של המחר.

1. בארקליי, שם, עמ' 26.
2. או'באלאנס, שם, עמ' 314—315. וג'ק וולר כתב: „הטנקים של צה"ל התקופו בסגנון של יוני 1967, כנגד אויב שפעל בצוותי-קרב. התקופת-הנגד הראשונות של צה"ל נערכו על-ידי פלוגות-טנקים [ללא שיתוף-פעולה עם כוחות אחרים], ולכן נכשלו.“ (נשוגל דפנס, שם, עמ' 132).
3. תומסון, שם, עמ' 28.
4. תומסון, שם, עמ' 84.
5. אלוף (מיל) ישראל טל, „השריון: מיתוס ומציאות“, „הארץ“, 20.10.74, עמ' 9.
6. בופר, שם, עמ' 4.
7. קנת ברואר, „מלחמת אוקטובר“, מיליטארי ריווי (ארה"ב, 3.74), עמ' 32—33.
8. תומסון, שם, עמ' 84.
9. וולר, „נשוגל דפנס“, עמ' 133.
10. ברואר, „ארמור“, עמ' 15.
11. או'באלאנס, שם, עמ' 316.
12. „ניווייק“, שם.
13. „אינסייט...“, שם, עמ' 240.
14. ברואר, שם, עמ' 13.
15. „אינסייט...“, שם.
16. שם.
17. ברואר, שם, עמ' 10.
18. לדוגמה, ברואר, שם, עמ' 10—11.
19. „אינסייט...“, שם; סמארט, שם; האנט, שם, עמ' 6.
20. „אינסייט...“, שם, עמ' 243—247; „ניווייק“, שם.
21. „אינסייט...“, שם; ברואר, שם, עמ' 13.
22. האנט, שם.
23. וולר, „נשוגל דפנס“, עמ' 133.
24. טל, שם.
25. Gen. Delaunay, "Après la guerre du Kippur", Forces Armées Françaises (Paris, 71), p. 11.

26. Wehr und Wirtschaft (1.74).
27. דלונגי, שם, עמ' 11—12.
28. Lt. Col. A Patist, "Lessons of the October War, a Dutch view, Battle (5.74), p. 17.
29. קולודוויצ'אק, שם.
30. שם.
31. הסתערות בריגדת הפרשים הקלה הבריטית במלחמת קרים (1854—1856). הסתערות מרובת אבידות זו מציינת את סוף תקופת הפרשים הקלאסית — המער.

צוות-הקרב

השיפור בנשק נ"ט — בידי חי"ר, ברכב-קרב, במטוסים ובמסוקים, וכן בארטילריה — לא סילק את הטנק מהזירה, אך הוא מחייב חשיבה חדשה על מבנה הטנק ועל דרכי הפעלתו, ציינו פרשנים רבים.¹ יש להשיב את הטנק אל צוות-

אך תמרון משותף, קנדי-אמריקני-גרמני, גילה כי קשה להגנה נ"מ לגלות מסוק-תקיפה המוטס במיומנות.¹¹ צוות-הקרב אינו חידוש. למעשה, זהו אחד מעמודי-התווך של הלוחמה מקדמת-דגא, אך לדעת משקיפים זרים, "שכחו זאת שני הצדדים הלוחמים במלחמת אוקטובר 1973 — ובמיוחד הישראלים והסורים, בשלבים הראשונים של המלחמה."¹² זהו אחד הלקחים הישנים שנלמדו מחדש במלחמת יום-הכיפורים.

1. תומסון, שם, עמ' 87—88.
2. וולר, "ארמי", עמ' 22.
3. ברואר, "ארמור", עמ' 13.
4. וולר, "נשונל דפנס", עמ' 133.
5. בופר, שם, עמ' 14.
6. וולר, שם, עמ' 134.
7. ברואר, שם, עמ' 15.
8. האנט, שם; ריצ'ארד אוגורקביץ', "איקונומיסט" (לונדון, 21.10.73).
9. דלוניי, שם, עמ' 12. גנרל-התותחנים הבריטי תומסון מרחיב את הדיבור בנושא זה: ראה פרקימשה על הארטילריה.
10. דלוניי, שם; פאטיסט, שם; קולונל אמריקני בראיון-טלביזיה, אוקטובר 1974.
11. פאטיסט, שם.
12. ועידת המכון למחקרים אסטרטגיים.

ארטילריה

הארטילריה מוזכרת — בין לקחי מלחמת יום-הכיפורים בעיני זרים — הן כחלק מצוות-הקרב והן כחיל שיש לתת את הדעת עליו, כשהוא לעצמו.

רוב הפרשנים תמימי-דעים, כי שכיחותו של הנשק נ"ט בידי חי"ר הגדילה את הצורך בסיוע ארטילרי לשריון, ובשילוב נשק נ"ט רב יותר ביחידות הטנקים. יש המציגים את השאלה: בידי מי יימצא הנשק נ"ט? גנרל-התותחנים הבריטי תומסון הסביר כי בבריטניה מיועד השריון להנחתת אש ישירה, ואילו הארטילריה מספקת אש עקיפה. "הטילים נ"ט ארוכי-הטווח נמצאים היום בידי השריון. במלחמת-העולם השנייה היו התותחים נ"ט בידי הארטילריה, כי נשק זה נחשב הגנתי, בעוד השריון ידוע כנשק התקפי. הטיל המונחה נ"ט, ארוך-הטווח, הוא נשק של אש עקיפה, והתחמושת הארטילרית החדשה מעניקה לארטילריה כושר חדש ו חשוב נגד טנקים. יש לתאם את האש של שני הגורמים הללו. לכן רצוי שהטילים המונחים נ"ט יופעלו בידי הארטילריה."¹

למותר לציין, שהארטילריה יעילה מאוד לאש נגד-ארטילריה (נגד-סוללתית). אולם היום מציינים את כושרה של האר-טילריה ארוכת-הטווח גם לשיתוק מערכי טילים נ"מ, כדי לפלס את הדרך למטוסים.²

הערבים קשרו זרי-שבחים לראשה של הארטילריה שלהם, אשר "המטירה במלחמה זו כמות אש השווה לפצצה גרעינית קטנה," לדבריהם.³ מאז מלחמת ששת-הימים טיפחו המצרים את האר-טילריה שלהם, הן הקונבנציונאלית והן זו של טילים — נ"ט,

נ"מ וקרקע-קרקע. נרכש ציוד-תצפית חדיש והוכנסו לשירות מחשבים אלקטרוניים לאיכון תותחי-אויב, כדי לפעול נגדם במהירות. מלחמת ההתשה לימדה את המצרים היכן נמצאים תותחי צה"ל וכיצד הם מופעלים. לקראת 6 באוקטובר 1973 הוכנה תכנית-אש שכללה לוח-זמנים לכל שעה, לכל ציר.⁴ "לכל 11 מטרים היתה עמדת-תותח [לאורך הגדה המערבית של תעלת סואץ]. בדקה הראשונה, שנועדה לרכז את מעוזי האויב, נפלו בממוצע 175 פגזים בשניה [על קו בר-לב]. מסך-האש נע לפני החי"ר במרחק 100 מטרים, לעתים — במקום 300—400 המטרים המקובלים."⁵

גם בשלב השני של הלחימה הפעילו המצרים אש ארטילרית מאסיבית, לפי מיטב הדוקטרינה הסובייטית. "במשך זמן רב היו צירי-התנועה בצד המזרחי של התעלה נתונים תחת אש מצרית רצופה," כתב פרשן אמריקני.⁶ "הישראלים רחשו כבוד לאר-טילריה הערבית. אצל הסורים מצאתי כושר ניכר באש נגד-סוללתית," העיר גנרל תומסון הבריטי.⁷

תמימות-דעים שוררת בין הפרשנים הזרים כאשר לצורך במא-סות, כאשר מדובר בארטילריה. במלחמת יום-הכיפורים נהנה הצד הערבי ממספר רב מאוד של קני-תותח וממאסות של תחמושת ארטילרית, ואילו הארטילריה הישראלית היתה מעטה ועל כן לא התבטאה די-הצורך בשדות-הקרב.

1. תומסון, שם, עמ' 88.
2. בארקליי, שם, עמ' 28.
3. הארטילריה במלחמת הראמאדאן, "אל-אהראם" (קאהיר, 23.12.73).
4. שם. פרשנים מערביים מעירים, שזו היתה מגרעת: תכנית נוקשה מדי, שלא נתנה למפקדים בשדה-המערכה חופש-יוזמה.
5. "אל-אהראם", שם.
6. ברואר, "ארמור", עמ' 14.
7. תומסון, שם, עמ' 86.

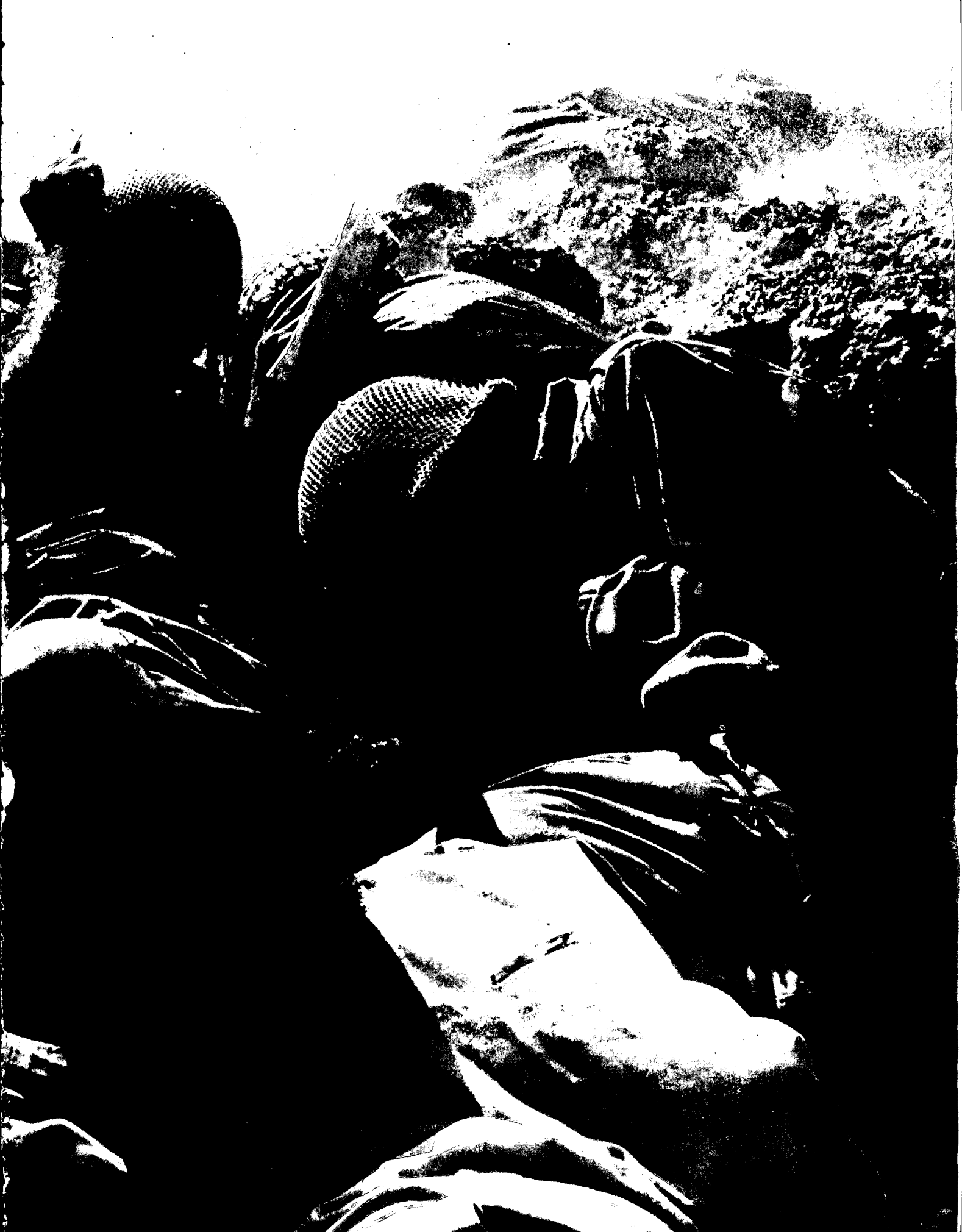

חיל-הרגלים

חיל-הרגלים זכה לתשומת-לב מרובה במלחמת יום הכיפורים — ובלקחים שהפיקו ממנה פרשנים זרים.

"החיילים-הרגלים החמושים בטילים נ"ט כפו על העולם לעיין מחדש בשיטות ההפעלה של טנקים. זו היתה אחת ההפתעות הגדולות במלחמה. הפתעה נוספת היתה טמונה בכושרם של הטילים עצמם: הם הוכשרו מראש, בתרגול ממושך, לקלוע אל המטרה ביום ובלילה," התפארו המצרים.¹ היה יסוד להת-רבבות זו, שכן היו פרשנים במערב שכתבו כי, "יש להעריך מחדש את הטאקטיקה של החי"ר [בעקבות מלחמת יום-הכיפורים]. הערבים קצרו הצלחות בשגרם חיילים-רגלים לפני הטנקים שלהם. החי"ר הערבי פילס את הדרך לטנקים, במקום להיפך."²

אולם החי"ר הערבי היה חלק מצוות-הקרב, ציין פרשן אמריקני.³ בתחילת המלחמה נלחם החי"ר המצרי לא רק בהגנה מפני טנקים אלא גם בהתקדמות, בסיוע ארטילריה ושריון. בשלב זה היה החי"ר המצרי קשות, אמיץ וגמיש

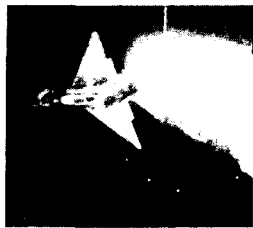

חיילי צה"ל ושבויים מצריים תחת הפגזה

טוב יותר, הן ללחימה בחי"ר-או"ב, הן ללחימה בטנקים ובמטו-
סים והן לראיה בלילה.

1. „אל-הראם", ש.ס.
2. מאמר-מערכת ב„ואהר אונד וירטשאפט", ש.ס.
3. וולר, „ארמי", עמ' 22.
4. ש.ס.
5. ש.ס, עמ' 23.
6. אר'באלאנס, ש.ס, עמ' 320.
7. ש.ס.
8. בופר, ש.ס, עמ' 14.
9. פאטיסט, ש.ס.

חיל-האוויר

כוחות-היבשה זקוקים למטריה אווירית כדי לפעול ביעילות מירבית. בנושא זה עדיין שולטת ישראל בכיפה במזרח-התיכון, לדעת הפרשנים הזרים. בצידוד, בטייסים ובטאקטיקה עולה חיל-האוויר הישראלי על חילות-האוויר הערביים. בקרבות-אוויר יד ישראל על העליונה. טייסי ישראל וצוותי-הקרקע שלה מעו-לים¹ לישראל 4—5 טייסים מאומנים היטב לכל מטוס — לעומת 1.5 טייסים לערבים — וטייסי-התחלופה הערבים אינם מאומנים היטב.² משום כך לא ניסו הערבים להתמודד עם הישראליים באוויר, אלא באמצעות טילי נ"מ — ובצד המצרי, גם בפריסת מטוסים בעומק רב ובמחסות מבוצרים.³ יתכן שמצרים שמרה על חיל-האוויר שלה לשלב מאוחר יותר, לאחר שייחלש חיל-האוויר הישראלי.⁴ מכל מקום, חיל-האוויר המצרי לא בלט בשתקים,⁵ וכל אימת שהזנוקו מטוסים ערביים, לא יכלו טייסיהם להתמודד עם טייסי צה"ל.⁶

חיל-האוויר של ישראל פגע בסורים קשה יותר מאשר במצרים, משום שאיכות המערך נ"מ הסורי נידרדרה במהירות.⁷ הסורים סבלו בעליל מרגש-נחיתות באוויר (שלא היה לטייסים המצרים).⁸

מאמציהם של הערבים לשלוט במרחב האווירי באמצעות טילים ותותחים נ"מ מונחי-מכ"מ, גרמו לכך שנמנעה הטיסה גם ממטוסיהם-שלהם.⁹ הטילים נ"מ אמנם אילצו בתחילה את טייסי ישראל להנמיך טוס — ולהסתכן בפגיעתם הקשה של התותחים נ"מ — אולם טילים נ"מ פגיעים למטוסים מנמיכי-טוס החמושים בטילי אוויר-קרקע ארוכי-טווח, והניסיון בוויאט-נאם הוכיח שהטילים נ"מ אינם יעילים נגד מפציצים מגביהי-טוס מאוד.¹⁰

הטילים נ"מ חיזקו את ההגנה, על חשבון ההתקפה, כאשר הופעלו בכמויות — בדומה למקלע במלחמת-העולם הראשונה.¹¹ במלחמת אוקטובר 1973 הופעלו הטילים הללו בנסיבות שהיו נוחות להם במיוחד ואשר ספק אם יישנו בעתיד. טיל ה„סאם" מועיל, אך אינו מכריע. במקרה קיצוני, אפשר לחסלו במבצע קרקעי, כפי שעשתה זאת ישראל בגדה המערבית של הסואץ.¹² טילי נ"מ טרם הפכו לנשק הסופי נגד המטוס: רובם זקוקים לבסיסי-שיגור [ואלה פגיעים], והאמריקנים פיענחו את סודות

למדי.¹ גם חיל-הרגלים הסורי היה חלק מן הכוח המסתער, אך רוב החיילים הסורים נעו בנגמ"שים מסורבלים למדי, בעלי כושר-עבירות נחות. שריונו של רכב-הקרב הסורי — שניתן לחי"ר — לא היה עבה ביותר, הכלים צפופים מאוד ונסיינם של הסורים להילחם מתוך הרכב לא קצר הצלחה יתרה.⁵ גם המצרים וגם הסורים הפעילו קומנדו שהועבר על-ידי מסוקים, אך רוב היחידות הללו נכשלו.⁶ בכמה מקרים בסיני היווה הקומנדו המצרי מטרד לצה"ל וריתק כוחות שלו, ואילו הקומנדו הסורי נלחם היטב על החרמון.⁷

כללית, נראה לפרשנים כנגרל בופר הצרפתי, כי „נתחדש הכושר ההתקפי וההגנתי של החי"ר. נשקו של החייל-הרגלי הוא רב-עוצמה, קל ונייד."⁸ נוסף לנשק נ"ט הטוב יותר משהיה אי-פעם, ניתן לחי"ר ציוד לראיה בלילה — וכך נשתפרה יכולתו להילחם בלילה.⁹

איך נראה החי"ר של צה"ל, בהקשר זה? ג'ק וולר, המומחה האמריקני לנשק קל ולחי"ר, הרחיב את הדיבור בנושא זה. הוא העיר, שצה"ל מקיים למעשה שלושה חילות-רגלים נפר-דים: חיל-הרגלים קונבנציונאלי, חיל-הרגלים משוריין וחיל-רגלים נבחר (צנחנים). משום כך שונה החי"ר הישראלי מכל חי"ר אחר — בארגון, בהקצאת משימות ובאימון.

השריון — זו הזרוע היבשתית הגדולה ביותר של צה"ל, מסביר וולר, והחרמ"ש בוחל"מים ובנגמ"שים הינו אורגני בדרך כלל בגדודי הטנקים. לוחמי החרמ"ש חובשים את הכומ"תות השחורות של השריון, ולמעשה לא היו מעולם חי"ר של ממש. כושר-הלחימה שלהם, ברגל, נופל מזה של החי"ר. במלחמת יום-הכיפורים היו מעט מדי יחידות חרמ"ש אורגניות ביחידות הטנקים. צה"ל מצא לנחוץ להפעיל חי"ר רגיל וצנ-חנים כסיוע לטנקים — אם כי כוחות אלה לא היו קשורים במהודק לשריון, לפני המלחמה.

החי"ר הקונבנציונאלי של צה"ל היה בעל מגמה הגנתית באוקטובר 1973 — להבדיל משאר כוחות צה"ל, שהם בעלי מגמה התקפית. אחת הסיבות היא — הלהיטות לחסוך באבידות בנפש. צה"ל העדיף תמיד להפעיל מכונות (משורינות, ככל האפשר) על פני הפעלת אנשים. כיון שבמלחמת ששת-הימים הוכיח השריון שהוא מסוגל לבצע רוב המשימות ההתקפיות, ללא עזרת חי"ר, הושם דגש בשריון על חשבון החי"ר. אם היה החי"ר של צה"ל מפגר כלשהו — בצידוד, בתרגול, בהק"צאת משימות התקפיות — לא היה זה פיגור בסיסי: אותו נוער משרת בחי"ר כבחילות האחרים בצה"ל, ולחי"ר גאות-יחידה שאינה נופלת מזו של כוחות אחרים.

הצנחנים של צה"ל הם חי"ר מובחר, בעל אימון מיוחד. הצניחה מחשלת את אומץ-הלב שלהם, והם ביצעו במרוצת השנים הרבה מבצעים בלתי-ישגרתיים. הם עשו זאת שוב באוקטובר 1973 (אם כי לא בהיקף שניתן לצפות לו מצד צה"ל).

בלחימה על החרמון הפעיל צה"ל חי"ר רגיל, שפעל ברגל, וחי"ר נבחר שהובא במסוקים אל שטח קשה במיוחד. זה היה קרב קשה, מול אש צפופה, והיה כרוך במאמץ פיסי עצום — ויד צה"ל היתה על העליונה. אולם, כאמור, לא היתה לצה"ל דעה ברורה על תפקידו של החי"ר.

היום מבין צה"ל, לדעתו של פרשן אמריקני זה, כי החי"ר שלו זקוק גם לניידות רגלית, ולא רק ממוכנת. והוא זקוק לציוד

האלקטרוניקה של רובם ופיתחו אמצעי-נגד, שהגיעו לידי ישראל.¹³

חיל-האוויר הישראלי לא נבלם על-ידי מערך-ההגנה נ"מ של הערבים. יתרה מזו, הטווחים הקצרים בזירת המזרח-התיכון [ורמת צוותי-הקרקע של צה"ל] איפשרו לו לבצע גיחות רבות מאוד, תוך ניצול מרשים של טייסים ומטוסים (מעל 1,000 גיחות ליום).¹⁴

עם זאת, פעל צה"ל בחוסר תבונה בשני תחומים: הוא השתמש במטוסים ששוויים מיליוני ל"י להשמדת טנקים ששוויים 600 אלף ל"י, תוך סיכון המטוס וצוותו [במקום להשתמש באמצעי-עים זולים יותר להשגת אותה מטרה]; וצה"ל לא נקט אמצעי-הגנה מספיקים מפני התקפות מהאוויר — לא בתוחי נ"מ, לא בטילי נ"מ ולא באמצעי-הסוואה.¹⁵

אמר תת-אדמירל מנול, מנהל המכון המלכותי של השירותים המשולבים לעיונים בנושאי ביטחון (R.U.S.I.) בלונדון, בשיחה עם כותב השורות הללו: „באופי, ברוח, בחשיבה, בצידוד ובהיערכות — חיל-האוויר של ישראל הוא כוח התקפי מעולה, ובצד ההתקפי לא נמצא בו פגם במלחמת יום-הכיפורים. אך ישראל לוקה בחסר בתחום ההגנה האווירית — הן הגנה על ריכוזי אוכלוסיה והן הגנה על בסיסי חיל-האוויר עצמם. מה ערכה של מטריה אווירית מעולה, כאשר נפגעים בסיסיה ואין לטייסים ולמטוסים לאן לשוב לאחר ההזנקה? ומדוע יופעלו מטוסים מעולים כפאנטומים' בתפקידי ארטילריה מעורפת, כאשר יש כלים זולים ויעילים מהם למשימות כאלה? „לדוגמה, המטוס הסילוני המיועד להמראה ונחיתה אנכיות. מטוס כזה עשוי להשתמש בבסיסי-אוויר שנפגעו מסלוליהם, אך נשארו בהם צוותי-הקרקע, מצבורי הדלק והחימוש ומערך-כוח הפיקוד והבקרה. מטוסים כאלה יכולים להתפרס בעורפו של קו-החזית ולשרת כמעט בן-רגע את המפקד המקומי. וכיוון שיימצאו סמוך לאויב, יוכלו לפגוע בו ובעורפו — שעה שהמטוסים האדירים יותר, כפאנטומים', מבצעים משימות אסטרטגיות ארוכות-טווח.“

הפעלת חיל-האוויר הישראלי למשימות טאקטיות ברוב ימי הלחימה, גרעה מיכולתו לבצע משימות אסטרטגיות — אם כי סוריה הוכתה קשות במרכזי-כוחה כתחנות-כוח, מסופי-דלק, נמלים, שדות-תעופה וגשרים.

במלחמה בעתיד עלולים הערבים להשתמש בטילי קרקע-קרקע ארוכי-טווח, כדי לפגוע בבסיסי-תעופה ישראליים — ובמטרות אסטרטגיות אחרות; ואפשר שישראל לא תטמון ידה בצלחת ותשיב לערבים באותו מטבע. כיוון שישראל כמצרים פגיעות מאוד למהלומות מעין אלה, עשויה להתפתח ביניהן הרתעה הדדית.¹⁶

אשר למסוקים — נעשה בהם שימוש מועט מאוד במלחמת יום-הכיפורים — במבצעים קרביים [למעט כמה מבצעי קומנדו]. הם שימשו בעיקר להולכת מפקדים ולפינוי נפגעים.¹⁷ בעתיד יש לנצל יותר את המסוק, כשהוא חמוש, הן כנשק-מסייע לטנקים והן כאמצעי להגשת סיוע הדוק לכוחות יבשה בכלל.¹⁸

כמו כן יידרשו בעתיד כוחות-יבשה להגנת מטוסים ומערכי-הגנה נ"מ — לא פחות משיידרשו מטוסים להגנה על כוחות-היבשה [דהיינו, להגנת בסיסי-תעופה ולירי נ"מ בכלים אור-גניים לכוחות-היבשה].¹⁹

כלומר, גם בתחום האוויר, כבכל תחום אחר, חוזים הפרשנים הזרים מזיגה של אמצעים. אי-אפשר יהיה עוד להטיל את כל הביצים בסל אחד — לא המטוס לבדו, אף לא הטיל לבדו.

1. האנט, שם, עמ' 4, 6, 7; תומסון, שם, עמ' 85.
2. בארקליי, שם, עמ' 28. ארבלאנס, שם, עמ' 313. פרשן זה נוקב במספר שלושה טייסים לכל מטוס בישראל. (שם, עמ' 311). לדבריו, נמשך אימונו של טייס ערבי זמן רב מאוד. (שם, עמ' 313).
3. בופר, שם, עמ' 10.
4. האנט, שם.
5. ארבלאנס, שם, עמ' 317.
6. שם; בופר, שם.
7. ארבלאנס, שם, עמ' 316.
8. שם, עמ' 313.
9. בופר, שם, עמ' 14.
10. בארקליי, שם, עמ' 28.
11. גנרל מרגלן, ועידת המכון האסטרטגי.
12. בארקליי, שם, עמ' 29.
13. „אינסייט...“, שם, עמ' 248; האנט, שם.
14. ברואר, „מיליטארי רוויו“, עמ' 26.
15. תומסון, שם, עמ' 86.
16. גנרל מרגלן, ועידת המכון האסטרטגי.
17. האנט, שם.
18. פאטיסט, שם.
19. בארקר, שם, עמ' 30.

הפיקוד

מלחמת יום הכיפורים היתה גדושה מערכות-נשק חדישות, מתוחכמות, אלקטרוניות ואחרות. הופעלו בה מטוסים, טנקים וטילים יותר מאשר בכל מלחמה אחרת שקדמה לה. לכאורה, היתה זו מלחמה של כלים — ולא היא. הוכח פעם נוספת, כי הכלים טובים רק בה-במידה שטוב הלוחם, ובמיוחד המפקד. וכאן היתה עליונותו של צה"ל מובהקת, לדעתם של פרשנים זרים.

איכותו של הלוחם והקצין הערבי השתפרה מאוד, הן במוראל והן בהפעלת מערכות-נשק מורכבות; אולם זהירותו של הפיקוד הבכיר המצרי גרמה לקיפאון מזרחית לתעלת סואץ. פיקוד ער יותר וניידות של יחידות גדולות עם טילי נ"מ, היו משנים את המצב לטובת מצרים.¹ הוא הדין בפיקוד הסורי, אשר לקה בנושאי הארגון, התיאום והגמישות.² בתחילת הלחימה היתה למצרים ביררה: להבקיע במהירות אל מעברי ההרים בחצי-האי סיני, או לחזק את ראשי-הגשר שלהם. הם בחרו בגישה השמרנית יותר.³ הם היססו והתקדמו תמיד מתחת למטריית הטילים שלהם.⁴ כתוצאה מכך, נאלצו להצטופף יתר-על-המידה בגדה המזרחית.⁵ ייתכן שהפיקוד המצרי קיווה כי צה"ל יישחק בהתקפות חזיתיות על עוצמת-האש בנוסח הסובייטי.⁶ הערבים עצמם הודו בשמרנותו של הפיקוד הערבי, אם כי

הבקעות וניצול-הצלחה מירבי — אולם ניצול מלא של ההצלחה נמנע מצה"ל בגלל מגבלות מדיניות, לא צבאיות. ישראל נשארה במטחווית תותח מדמשק, משום שהששה מברית-המועצות וכן משום שידעה כי ניתוק כביש דמשק—עמאן יעמיד את חוסיין במצב לא-נוח, שעה שהחזית הירדנית היתה שקטה.²³ לחצים מדיניים הגבילו את האופציות של צה"ל. לכן ניהל צבא זה, הידוע כנועו ביותר, מסע-מלחמה שמרני יחסית. דובר רבות על שיעור האבידות של ישראל, אך במחיר זה היכה צה"ל מכה מוחצת צבאות משולבים השקולים יחדיו כנגד כל מערך נאט"ו באירופה.²⁴

1. גנרל מרגלן, ועידת המכון האסטרטגי.
2. אר'באלאנס, שם, עמ' 320.
3. ברואר, "ארמור", עמ' 13, "מיליטארי רוויו", עמ' 26.
4. תומסון, שם, עמ' 84.
5. האנט, שם, עמ' 4.
6. ברואר, "ארמור", עמ' 13.
7. "אל-ג'מהור", 20.12.73.
8. תומסון, שם, עמ' 83.
9. שם, עמ' 85; וולר, "ארמי", עמ' 22.
10. בופר, שם, עמ' 12.
11. תומסון, שם, עמ' 85.
12. בופר, שם, עמ' 13.
13. בארקליי, שם, עמ' 28.
14. וולר, "נשונל דפנס", עמ' 134; אר'באלאנס, שם, עמ' 317.
15. וולר, שם.
16. אר'באלאנס, שם, עמ' 320.
17. בארקליי, שם, עמ' 29.
18. מאמר-מרכת ב"ואהר אונד וירטשאפט", שם.
19. ברואר, "מיליטארי רוויו", עמ' 33; אר'באלאנס, שם.
20. בארקר, שם, עמ' 29.
21. בארקליי, שם, עמ' 28.
22. תומסון, שם, עמ' 84; ברואר, "ארמור", עמ' 15.
23. תומסון, שם, עמ' 84.
24. ברואר, "מיליטארי רוויו", עמ' 28, 32; "ארמור", עמ' 13.

סיכום

בסכמם את לקחי מלחמת יום-הכיפורים, קובעים רוב הפרשנים הזרים כי יש להיזהר בנסיגנות ליישם אותם למלחמה אחרת — זו שאולי תפרוץ שוב במזרח-התיכון, או זו שתתלקח בכל מקום אחר בעולם; משום שנסיונותיה של מלחמת אוקטובר 1973 היו מיוחדות במינן וספק אם יישנו במדויק בעתיד. כמו כן, היתה מלחמה זו שונה לגמרי בדרום משהיתה בצפון. אפשר להפיק את הלקחים הנכונים ממלחמת יום-הכיפורים רק בהת-חשב בתנאי הראות, בטופוגרפיה, בכושר-ההפתעה, באיכות הלוחמים, באיכות הציד, בכמויות, באורך החזיתות ובתגובתן של מעצמות-העל.¹

רוב הפרשנים קובעים, כמו כן, כי במלחמה זו — כמו במל-חמות הקודמות בין ישראל ובין צבאות-ערב — יצא צה"ל וידו על העליונה.² התשתית של צה"ל עמדה יפה במבחן: הכוחות הסדירים, עם הפיקוד המקצועי מצבא-הקבע בלמו את התקפות-ההפתעה המאסיביות של הערבים, שנפתחו בעת ובעונה אחת בשתי חזיתות; מאחורי מסך-הבלמה הזה גויסו המילואים, התארגנו, הצטיידו, זרמו לחזיתות, השתתפו במא-מצי-הבלמה ופתחו בהתקפות-נגד; והמלחמה הועתקה לשטח האויב, הן בסוריה והן במצרים.³

נזהרו לייחס פרשנות זו לגורמים מערביים. כתב, "אל-ג'מהור" הלבנוני: "הכוחות המצריים לא חדרו לעומק סיני בתחילת המלחמה, לפני שרוכזו כוחות המילואים של ישראל. מומחים במערב סבורים כי הפיקוד המצרי העדיף להגביל את הסיכונים שביציאה למדבר החשוף, או שהכוחות המצריים היו עדיין בשלב התחדשות לאחר מלחמת 1967. לא ניתן לצפות שכוחות אלה יהיו מסוגלים לתמרן בשריון ובחיל-אוויר בחזית רחבה. כך נשענו המצרים על טילי נ"מ כמטריה אווירית, וטווח הטי-לים הללו לא עלה על 20 ק"מ מהגדה המערבית. המצרים רצו לעמוד איתן ולהתיש את האויב. מצרים התכוונה למלחמה ממושכת — או להפסקת-אש מהירה. שתי המטרות לא הושגו."⁷ הצלחותיהם של המצרים בשלב הראשון של הלחימה נבעו מתכנון מפורט ומתרגול חוזר ונשנה.⁸ התכנון הצבאי — המצרי והסורי — היה טוב, וכוחותיהם נלחמו היטב, כל עוד היה הכל מתוכנן [ומתורגל] מראש.⁹ תכנית צליחת התעלה היתה מפורטת מאוד, נוסח 17—1967. אך המפקדים המצרים לא יכלו להתמודד עם הישראלים בתנופה, בגמישות או בת-גובת-בוק.¹¹ הפיקוד המצרי לא קרא היטב את הקרב, והגיב באיחור. הוא הפגין כושר-אלתור דל מאוד.¹² ברגע בו נסתיימה התכנית המקורית, חסרה למצרים הגמישות הדרושה לניצול ההצלחה, והיוזמה עברה לידי צה"ל. גם הסורים לא השכילו להתמיד בהצלחתם ההתחלית, והיתרון עבר לצד ישראל.¹³ הפיקוד הערבי התבלבל כאשר נטל צה"ל את היוזמה לידי. המצרים היו יכולים להגיע אל מעברי-ההרים בסיני, אילולי היו כה אטיים.¹⁴ וכאשר התהפכה הקערה על פיה, נמנע הפיקוד בשדה-הקרב. לדווח לפיקוד הגבוה יותר, דיווחים קודרים.¹⁵ במחנה הסורי היה פיקוד גרוע גם ברמה החטיבתית.¹⁶ פיקוד פחות מסורבל היה מגיב אחרת, ולא היה מאפשר לצה"ל לרכז כוח ולהצליח בקלות כה רבה במתקפת-הנגד שלו.¹⁷ זאת ועוד: ההצלחה המצרית ההתחלית נבעה, בין השאר, מציוות-כוחות נכון ומאוזן. אולם המפקדים המצרים לא השכילו לתאם את הכוחות ולעכל מידע משתנה מהר בשדה-הקרב.¹⁸

אשר לצה"ל — הוא לקה בתחילת המלחמה בזחיחות-הדעת ובזלוזל באויב.¹⁹ ביומיים הראשונים נדהמו הישראלים מעוצמת ההתקפה הערבית ומיעילותם של הצבאות הערביים. נצחונות צה"ל בחלק השני של הלחימה חידשו את בטחונו בעצמו, אך יראת-הכבוד כלפי הערבים נשארה בעינה.²⁰ אולם צה"ל התאושש במהירות מההלם הראשון וגילה מידה של גמישות אשר חסרה לגמרי לאויב. המתקפה הישראלית הראשונה בחזית התעלה נכשלה בגלל עודף-ביטחון ומשגים של הפיקוד המקומי; אך מייד חיפש צה"ל ומצא אמצעים אחרים. במבצע הצליחה רבו האלתורים, בתוקף הנסיבות, וחיילי צה"ל היו מאומנים ונלהבים די-הצורך לבצע את התכניות החדשות.²¹ נצחוננו של צה"ל נבע מהצטיינותו במבצעים מהירים מאוד ומניצול הזדמנויות וקיום היוזמה לאחר שעורער שיווי-משקלו של האויב. וצה"ל עשה זאת לאחר שמצא בתחילת המלחמה מצב שלא עלה בקנה אחד עם הכנותיו מאז 1967 — הכנות למבצעי הבקעה ותנועה מהירים, ולא למערכה ממושכת של הגנה ובלמה.²² מחמת הטילים, נזקק צה"ל, רוב הזמן, לטאקטיקה קונבנציו-נאלית, אטית, ולתכנון קפדן שימנע אבידות. גישה זו מנעה

פרשנים מערביים ציינו, כי המערך ההתקפי של צה"ל מעולה — בארגון, ציוד, תפיסה, אימוץ, רוח-הלוחמים והתכנון המבצעי. מבחינה התקפית, עולה צה"ל על צבאות ערב, והפער בינו לבנים עדיין גדול מאוד, חרף הציוד וההדרכה שסיפקו הרוסים לבני-הסותם. הצד ההגנתי של צה"ל נמצא לוקה בחסר במל-חמת יום-הכיפורים — בתפיסה, בהיערכות, בציוד ובתכנון מבצעי.⁴

אחת הסיבות היתה — זלזול באויב. המצרים, שלא לקו בזאת, התכוננו היטב להתמודד עם עדיפותו האיכותית של צה"ל. הסורים, שהקלו ראש בהערכת הכוח הישראלי הקטן שעמד למולם בתחילת המלחמה, והפריזו בהערכת הכוח העיראקי, הירדני והאחר שיבוא לעזרתם — הוכו קשות, כבר בתחילת המלחמה.⁵

אסור להקל ראש בהערכת-האויב. יש להתייחס אליו בכובד-ראש, ואז תקטן הסכנה של טעות בהערכת המודיעין לגבי כוונותיו וכשרו.⁶

כיון שנודעת חשיבות מרובה להפתעה, יש לתת את הדעת למאמצי-הטעיה מצד האויב ויש לשפר את המודיעין על-ידי מידע מאמצעים מתוחכמים (לוויינים, מטוסים, אלקטרוניקה).

יש לתת את הדעת מחדש לנושא של מלחמת-מנע. נצחונותיה המהירים של ישראל באותן מלחמות בהן הנחיתה היא את המהלומה הפותחת, והמאמץ הממושך והיקר שנדרש לה הפעם להשגת ניצחון, כאשר הנחה לאויביה להלום ראשונים, מסכים את תשומת-לב הפרשנים הזרים לסוגיית מהלומת-המנע, המקדימה את האויב.⁷

אולם — טוענים פרשנים רבים במערב, המעלים לקח חדש-ישן — המלחמה לא תענה הכל. המלחמה היא חלק מן המדי-ניות, כדברי קלאוזוויץ. נסתם הגולל על האמונה שאפשר להשיג ביטחון לאומי בכוח צבאי בלבד.⁸ לא די היום בניצחון צבאי (אם כי בלעדיו — כל השאר בטל ומבוטל). דרושה גם הצלחה מדינית. נשיא מצרים, אנואר סאדאת, הבין זאת ותיכנן את „מלחמת ראמאדאן“ כמהלך צבאי במערכה מדינית — כ„ניצוץ“ שיחולל תמורה במצב הקפוא במזרח-התיכון. מטרת-המלחמה של מצרים היו מוגבלות (בעוד אשר לסוריה היו מן-הסתם שאיפות טריטוריאליות גדולות יותר).⁹ מבחינה צבאית, ביקש סאדאת להוכיח כי צבאות ערב נעשו כשירים מבחינה מבצעית והינם יריב מסוכן לישראל. התפיסה הכללית היתה מוגבלת במרחב אך ממושכת בזמן, ככל האפשר, מתוך הערכה שישראל אינה מסוגלת לעמוד במלחמה ממושכת ולספוג אבידות כבדות.¹⁰

פוח מדיני דרוש גם במהלך המלחמה וגם בסופה. מדינות קטנות כישראל ומדינות ערב יכולות להגיע לעצמאות ניכרת בתעשייה צבאית, אך הן תלויות יותר ויותר במעצמות הגדולות, ככל שמערכות-הנשק החדשות נעשות מתוחכמות ויקרות יותר.¹¹ עובדה זו בלטה בכמה שלבים במלחמה: לפני המלחמה ובמהלכה סיפקו לווייני-ביון מידע שוטף למעצמות-העל (ובאמצעותן, אולי, לצדדים הלוחמים);¹² התקדמותה של ישראל אל אל דמשק נבלמה מסיבות מדיניות, יותר מאשר צבאיות;¹³ והרכבת האוירית והימית — הסובייטית לסוריה ולמצרים, החישה רכבת אמריקנית דומה לישראל. אילו לא היתה רכבת כזאת, היתה המלחמה שוככת מאליה בשלב מן השלבים (כפי שהיה הדבר במלחמת הודו-פאקיסטן בראשית העשור). ואם

היתה רכבת כזאת לצד אחד בלבד, היה מצבו של היריב מחמיר מאוד.

אולם חשובה מן הרכבת האוירית היא סוגיית המוראל: איזה צד יקיים מוראל גבוה יותר, זמן רב יותר. נתברר שהמוראל של צה"ל עדיף על זה של הערבים. אשר למוראל בעורף — נתגלו סימני רפיון בשני המחנות. בישראל הופעל לחץ חזק למיעוט אבידות ולהחזרת השבויים, אף במחיר ויתורים על הישגים חשובים. במצרים מצא המשטר לנחוץ לנהל את שיתותיו עם ישראל בחשאי מיריבית, מתוך חשש לתגובת הציבור.¹⁴

במחנה הערבי נתגלה מוראל צבאי גבוה יותר מאשר בעבר, בעיקר בזכות השיפור באימון ובתרגול.¹⁵ הרוסים, שהעניקו את ההדרכה היעילה לצבא המצרי והסורי, הקנו להם גם תכנון אופראטיבי מפורט, מראש. אך לא די בביצועה הקפדני והמדויק של תכנית נוקשה. על המפקדים והחיילים להיות מאומנים בניצול ההצלחה — ובזאת עולה צה"ל על הערבים, עד מאוד.¹⁶

צבאות ערב לא היו מוכנים עדיין למלחמת תנופה, חֲנוּעה ותמרון. היה עליהם להיזהר מכל פעולת איגוף בה מצטיינים הישראלים — אך הם הניחו לצה"ל להפתיעם, במיוחד בצלחת התעלה.¹⁷

לערבים היה ציוד רב מזה של ישראל, וצידם היה חדיש וטוב — אך צה"ל השתמש טוב יותר בכלים שהיו ברשותו.¹⁸ בניגוד לערבים, שלא היו גמישים ומהירי-תגובה די הצורך להגיב על מהלכי צה"ל, עמד צה"ל במהירות על פגמים, משגים ובעיות בהם נתקל במהלך המלחמה — ותיקן עצמו תוך כדי לחימה.¹⁹

כתוצאה מכך, הובסו הערבים מבחינה צבאית, חרף עדיפותם הכמותית הגדולה והעובדה שהיוזמה היתה בידם בתחילת המלחמה, ולמרות שהשיגו הפתעה גמורה במהלך-הפתחה.²⁰ מלחמת אוקטובר 1973 היתה, ללא ספק, מלחמת-ניצחון לשר-יון הישראלי — אם כי צה"ל שילם מחיר יקר עבור ניצחון זה.²¹ הוכח בעליל כי הערבים אינם מסוגלים להתמודד עם צה"ל בקרבות שריון-שריון. לעומת זאת, למד החי"ר הערבי להי-לחם בטנקים, ובהיותו מתורגל היטב גילה גם אומץ-לב בלוחמה זו. צה"ל פיגר אחרי הערבים בתחום החי"ר, ואין ספק שיטפל בנושא זה ללא דחוי; שכן גם בעיות הביטחון השוטף (חדירות מחבלים) מחייבות חי"ר מעולה, מצויד ומאומן כיאות.²²

רוב הפרשנים המערביים משוכנעים, שגמישותו של צה"ל תאפשר לו להפתיע שוב, בעתיד. פרשנים אלה כותבים: על-אף ההפתעה ההתחלית ויחסי-הכוחות הגרועים מאוד בתחילת המלחמה, התאוששה ישראל וקצרה ניצחון צבאי בולט. כיצד יכלו הישראלים לספוג את המהלומה הגדולה הראשונה, בשתי הזיתות, ולנצח? „ראשית, משום שהם חושבים טוב יותר מכל צבא אחר בן-זמננו. המוראל שלהם גבוה והם אמיצים. טייסיהם ותותחניהם — בארטילריה ובטנקים — טובים יותר מן הערבים, גם תודות לציוד טוב יותר, אך במיוחד משום שהם מיומנים יותר, מאומנים יותר ובעלי יצר-תחרות ער יותר. והישראלים נעים, מגיבים ומחליטים בכל הרמות, טוב יותר מכל צבא אחר. ברוב המתקפות במאה ה-20 מאבדים הכוחות התוקפים את תנופתם בהמשך הלחימה. ישראל

מצליחה להתמיד בתנופה עד לניצחון. הישראלים אינם בני-נפילים — ולכן הפתיעו אותם הערבים ב-6 באוקטובר 1973 — אך הם כבר החלו בשידוד-מערכות יסודי, והפגמים שנתגלו אצלם ניתנים לתיקון.²³

צה"ל בלם, התאושש והדף את האויב. אם היתה המלחמה ארוכה יותר, היו המצרים נהדפים כולם אל מעבר לתעלה.²⁴ רק התערבות מבחוץ הצילה את הערבים מתבוסה משפילה יותר מזו שנחלו בעבר.²⁵ על-אף השיפור שחל אצלם, עדיין לא היו המצרים מסוגלים להתמודד עם הישראלים בשדה-הקרב. אולם הפער צומצם ומחייב את צה"ל לא לנוח על זרי-הדפנה שלו.²⁶ על צה"ל להכיר בעובדה שהוא כבר הגיע לרמת יעילות גבוהה ביותר, ואילו בצד הערבי עדיין נותר מקום לשיפור, והכמות הערבית עלולה לקזז את איכותו של צה"ל.²⁷ לחיל-הים של צה"ל קושרים הכל שבחים בלתי-מסויגים — תוך אתראה על הצורך לקיים את הפער ולא לשקוט על השמרים. אשר לחיל-האוויר, יש הטוענים כי מילא תפקיד משני בלבד במלחמה זו, בגלל מערך ההגנה נ"מ של האויב — אולם, ההיסטוריה מלמדת, שלכל נשק נמצאת תשובה, אם בכלים ואם בטאקטיקה.²⁸ בשריון התייצב אויב רציני נוכח הטנק (הטיל נ"ט), אולם כבר במהלך המלחמה הזאת עצמה נמצאו תשובות לבעיה זו. התשובה העיקרית: ציוות נכון של צוות-הקרב, שמוכרח להיות מורכב מטנקים, חרמ"ש, ארטילריה ומטוסים — בסיוע מסוקים מוליכי-קומנדו או חמושים, ובתוספת חשיבה צבאית חדשנית ומהירת-תגובה. אשר לטנק, עדיף לשפר את הכלי הקיים מאשר לחפש כלי אחר — אך יש להסכין עם המחשבה שהטנק הקלאסי ותפקידו הקלאסי נדחקים היום על-ידי כלים אחרים ושיטות-לוחמה אחרות, וכי ההגנה העקשנית והעיוורת על הטנק (כמו על הסוס ואניית-המערכה) עלולה להזיק.²⁹

הטנק, המטוס, הטיל, האלקטרוניקה — כל אלה יקרים מאוד, במיוחד במלחמה בת-זמננו הכרוכה בהפעלת מאסות. טילי קרקע-קרקע — מאלה העשויים להימצא בזירות, מוגבלות (יחסית) כמזרח-התיכון — אינם מדויקים ואינם יעילים נגד מטרות-נקודה. הם יעילים אפוא רק נגד מטרות-שטח — ריכוזי אוכלוסיה או ריכוזי צבא. כדי, "לכסות" מטרת-שטח דרושה מאסה. הארטילריה יעילה אף היא במאסות. ההגנה נ"מ מחייבת מאסות של אש — טילים, וכל כלי-ידי אחר, שאפשר להפעילו מן הקרקע.³⁰ מבצע-צליחה מחייבים מאסות של אמצעי גישור וצליחה.³¹

הפעלת מאסות מחייבת גם מקורות-הצטיידות גדולים, רצוף פים ומובטחים (עצמאיים או של מעצמה בעלת-ברית); והיא מחייבת כושר ארגון וכושר פיקוד. זאת ועוד: הפעלת מאסות בשדה-הקרב מחייבת טיפוח לוחמים עזי-נפש, ממושמיעים, חדורי תודעה, בעלי מניעים חזקים וכושר-עמידה רב. על הלוחם בן-זמננו לדעת — יותר מאשר אי-פעם בעבר — להפעיל את נשקו, משום שכל שבריר-שניה קובע בזירה בה מתמודדים עם טילים ואמצעים אלקטרוניים. מלחמת יום-הכיפורים הוכיחה כי מלאכת הפיקוד — בכל רמה שהיא — קשה היום משהיה אי-פעם; כיוון שעל המפקד ללקט מידע, לעכלו, לשקול אותו ולהחליט במהירות, ממש כאותה מכונת-מלחמה שהוא מפעיל או שמאיימת עליו. המפקד חייב להחליט במהירות אם עליו להסיג את כוחותיו כדי להימנע מאבידות,

או להטיל את כל כוחו ועתודותיו לפרצה שנפרצה במערך האויב (או שמא לא נפרצה, אלא הינה מלכודת?). אסור לפיקוד — בכל רמה שהיא — להיתפש לדוקטרינות או ל"פולחן" כלשהו — ויהיה זה פולחן התמרון-בכל-מחיר, או ההגנה, או המתקפה.³²

המלחמה המודרנית יקרה ביותר. (מעריכים את מחיר מלחמת יום-הכיפורים ב-40 מיליון ל"י לשעה — ועל זה יש להוסיף את הנזק שנגרם למשק האזרחי).³³ האם התמורה עולה בקנה אחד עם המחיר? יש פרשנים הטוענים כי הטילים עשויים היום לדלג על פני שטחים ניכרים, ומחייבים חשיבה-מחדש בנושא גבולות-ביטחון. אך הטילים אינם אלא היבט אחד במלחמה, וזו מוכרעת לבסוף על-ידי החזקה בשטח.

גבולות 11 ביוני 1967 הבטיחו לישראל שהמלחמה תנוהל הרחק ממרכזיה.³⁴ כיצד פותרים את הבעיה הסבוכה של מלחמה כחלק מן המדיניות, שטחים כחלק מהסדר-שלו, טילים המדלגים על פני שטחים ומערך-אויב המורכב ממדינות (עמן אפשר להידבר) ומארגונים קיצוניים (המסרבים להידבר)? — לשאלה זו אין לפרשנים הזרים כל תשובה שהיא.

1. ועידת המכון למחקרים אסטרטגיים; בופר, שם, עמ' 15.
2. אר'באלאנס, שם, עמ' 320.
3. Col. (Ret.) Jehuda Wallach, "Erste Reflexionen zum Yom-Kippur-Krieg", Wehrforschung, 6,73, p. 161.
4. מנול, שיחה עם המחבר; אר'באלאנס, שם, עמ' 311.
5. בארקליי, שם, עמ' 26.
6. שם.
7. בארקר, שם, עמ' 29.
8. שם, עמ' 28, 29; אר'באלאנס, שם, עמ' 28, מעיר כי בגלל הפלשתניאים קשה מאוד להגיע לפיתרון מדיני-או להמיר שטחים בשלום; והערבים אינם מוכנים לשלום מלא עם ישראל, כשם שישראל אינה מוכנה לויתור מלא על כל השטחים שכבשה מידם.
9. בארקליי, שם, עמ' 26.
10. בופר, שם, עמ' 8.
11. בארקר, שם, עמ' 30, 31.
12. בארקליי, שם, עמ' 29.
13. תומסון, שם, עמ' 84; ברואר, "מיליטארי רוויו", עמ' 28, 32.
14. בארקליי, שם, עמ' 27.
15. שם.
16. שם, עמ' 28.
17. בופר, שם, עמ' 9, 15.
18. בארקליי, שם.
19. בופר, שם, עמ' 15.
20. תומסון, שם, עמ' 85.
21. ברואר, "ארמור", עמ' 15.
22. וולר, "ארמי", עמ' 25.
23. וולר, "נשונל דפנס", עמ' 134.
24. אר'באלאנס, שם, עמ' 320; וולר, שם.
25. אר'באלאנס, שם; ברואר, "מיליטארי רוויו", עמ' 33.
26. אר'באלאנס, שם.
27. מרגלן, ועידת המכון האסטרטגי.
28. בארקליי, שם, עמ' 28.
29. פאטיסט, שם.
30. דלוניי, שם, עמ' 12; תומסון, שם, עמ' 85.
31. דלוניי, שם.
32. שם.
33. בארקר, שם, עמ' 28.
34. שם, עמ' 29.

לקחי מלחמת יום הכיפורים - מבט לעתיד

אלוף דורון אלמוג

מבוא

"אם נילחם - נילחם בעתיד, ולא נחזור בעבר. האויבים שעמדו נגדנו בעבר, אין כל ביטחון שינהגו גם בעתיד כמו שנהגו בעבר. להפך, עלינו להניח שהם למדו מכישלונותיהם וינסו לתקנם" (בן-גוריון, 18 באוקטובר 1951).¹

הכרעה מוחצת של האויב, כפי שהתרחשה במלחמת ששת הימים, עשויה להניב מציאות אסטרטגית קשה, ומאידך גיסא, הכרעה פחות מוחצת, כמו זו שהושגה במלחמת יום הכיפורים, עשויה להניב מציאות אסטרטגית טובה בהרבה. נראה ש"השטח המנחה" צריכה להיות כדלקמן: בהכרעה יש להשיג את האפקטים הצבאיים המינימליים, המאפשרים את ההישג האסטרטגי המקסימלי

רעיון דומה הושמע בעבר פעמים רבות על-ידי דוד בן-גוריון, וראוי לומר שגם תורת הלחימה של צבא ארה"ב מעניקה לתפקיד ההרתעה, המונח על כתפי הצבא, מעמד בכורה, אבל באותה נשימה קובעת שאם ההרתעה תיכשל, המשימה העיקרית היא לנצח.⁴

היות והמושגים הרתעה והכרעה נתפסו כמושגי יסוד בתפיסת הביטחון של ישראל, מתמקד מאמר זה בשלושה נושאים מרכזיים, הכרוכים במושגים אלה ובהשלכותיהם לעתיד:

- א. מלחמת יום הכיפורים כקו שבר בהרתעה הישראלית.
- ב. מה ניתן ללמוד מההכרעה שהושגה במלחמת יום הכיפורים.
- ג. מה ניתן ללמוד מהשבר הדוקטרינרי שאליו נקלע צה"ל במלחמת יום הכיפורים.

עומס היתר על פתפי ההרתעה

התיאוריה של ההרתעה קיבלה תנופה משמעותית לאחר מלחמת העולם השנייה בעקבות פיתוחו של הנשק הגרעיני. מהות ההרתעה היא איום בעונש בלתי נסבל על היריב, ומכאן שהצלחתה נמדדה באופן דיכוטומי במצבי אפס או אחד. במילים אחרות:

הדיון על לקחי מלחמה כלשהי במבט לעתיד הינו בעייתי ביותר, ובמידה מסוימת אף יומרני. הסיבה העיקרית נעוצה במהותו של מושג הלקח. הלקח הוא קודם כול מסקנה שהופקה מאירוע כלשהו בעבר.² מכאן שתקפותו המוחלטת מתייחסת דווקא לאותו אירוע שהיה והתרחש בעבר. ביחס לעתיד ניתן להניח שהמציאות לא תזמן לנו אירוע זהה.

יתר על כן, ניתן להניח שמרכיבים רבים, המשפיעים על עיצוב אירועי העתיד, יהיו שונים לחלוטין. סביר להניח שלא רק הסביבה הגיאוגרפית תהיה שונה, אלא גם אמצעי הלחימה, תורת הלחימה, האינטרסים הפוליטיים, מבנה הכוחות, אופן פירוש המציאות על-ידי הצדדים וכמובן גם התנאים הפיזיים, כמו שטח, מזג אוויר ודמויות המפתח המשפיעות על התפתחות האירועים. מכאן נובע שתקפות הלקח ביחס לעתיד היא בבחינת השערה בלבד.

יצחק רבין ז"ל אמר ש"ייעודו של צה"ל - להרתיע. והיה וההרתעה תיכשל, עליו להכריע את האויב במהירות המרבית ובמזער האבדות לצידנו - הן במישור הצבאי והן במישור האזרחי".³

מפקד גיס וראש חטיבת תורה והדרכה במטה הכללי

חיוני מאוד שההרתעה תיבנה לא רק על דימוי הכוח הצבאי של ישראל, אלא תקבל תמיכה משמעותית באמצעות שורה של צעדים, המכוונים להשפיע על תודעתו של היריב ועל שיקולי הכדאיות המלווים את החלטותיו

כל עוד היריב נרתע מלנקוט פעולה כלשהי - ההרתעה הצליחה. נקט היריב פעולה ממשית - ההרתעה נכשלה. אם מקבלים את התפיסה הדיכוטומית, אז אין מנוס מלקבוע שההרתעה הצליחה עד עתה רק בתחום של מניעת עימות גרעיני בין ארה"ב לבריה"מ בתקופת המלחמה הקרה.

להמרתו ברעיון המלחמה המוגבלת. יחד עם זאת יש לזכור שרעיון המלחמה המוגבלת קרם עור וגידים בעקבות ניתוח מפוכח של צה"ל, שנתפס ככוח ההרתעה העיקרי של ישראל. עדיין מתבקשת השאלה, מדוע לא היה בכוחו של הדימוי שנוצר לצה"ל לאחר מלחמת ששת הימים כדי להרתיע באופן מוחלט, כלומר למנוע לחלוטין את התהוות אותה ההחלטה לתקוף את ישראל

תורת הביטחון הישראלית שללה את התפיסה הדיכוטומית וגיבשה - במסגרת "תורה שבעל-פה" - את תפיסת ההרתעה המצטברת. על-פי תפיסה זו זוכה צה"ל בנקודות הרתעה כל עוד הוא מנצח. כל ניצחון מגדיל את אפקט ההרתעה. אולם אם התפיסה הזאת נכונה, כיצד קרה שמלחמת יום הכיפורים פרצה ביוזמת האויב דווקא אחרי הניצחון הגדול במלחמת ששת הימים?

לשאלה הזאת חשיבות גדולה, היות ובימים אלה, בעקבות תהליך התחמשותן של מדינות עוינות בטק"ק ובנשק לא קונוונציונלי, עומדת סוגיית ההרתעה של ישראל לדיון מחודש. שאלות נוספות שמחייבות מענה הן:

- מה בכל זאת הצליחה להשיג ההרתעה הישראלית?
- מדוע נכשלה ההרתעה? ובמילים אחרות: מה ניתן לומר על מגבלותיה של ההרתעה הישראלית?

ניתן לומר בוודאות שניצחון - גדול ככל שיהיה - אינו ערובה לכך שהצד האחר ירתע מלנקוט פעולה נגד המנצח. יתר על כן, אף ייתכן מצב שבו רצונו של הצד המובס לנקום יגדל דווקא ככל שתבוטחו קשה יותר ומשפילה יותר. ניצחונה המוחץ של ישראל במלחמת ששת הימים יצר מוטיבציה חזקה מאוד בקרב שכנותיה לצאת לסיבוב נוסף - כפי שחווינו במלחמת ההתשה ובמלחמת יום הכיפורים. הניצחון הגדול של ששת הימים הביא להתפכחות חדה בצד המצרי והסורי. אותה התפכחות יצרה מנוף לגיבושה של תפיסה מבצעית ריאליסטית. לא עוד יעדי מלחמה בלתי ניתנים להשגה, כמו "השמדתה של מדינת ישראל". ראשיתה של אותה תפיסה בכינון אסטרטגיית השלבים, שאותה התווה נאצר מייד לאחר ההפסד הגדול של 1967 והמשכה בדברי סאדאת ב-3 ביוני 1971, עת נתן את ההנחיות למבצע "תחריר 41".

"כאשר אנו מתכננים את המתקפה, אני רוצה שנתכנן במסגרת יכולתנו המבצעית, ולא יותר מכך. חצו את התעלה והחזיקו אפילו בעשרה סנטימטרים מסיני - אני מגזים, כמוכן - והדבר יהיה עבורי סיוע עצום, וישנה לחלוטין את המצב הפוליטי הן במישור הבינלאומי והן במישור הערבי".⁵

התפיסה הריאלית היא שיצרה את רעיון המלחמה המוגבלת, שהוא למעשה רעיון מבצעי חדש, שניתח את חסרונות הצד הישראלי ונתן להן תשובות אופרטיביות חדשות. ניתן לומר לזכותה של ההרתעה הישראלית, שהיא הצליחה לגרום לויתור זמני על רעיון המלחמה הטוטלית במחשבה הערבית, והביאה

באוקטובר 1973.

התשובה נעוצה, לטעמי, בעומס היתר שהטילה מדינת ישראל על צה"ל בתפיסת ההרתעה. ההרתעה - מעצם מהותה - היא עניין שברירי, העוסק "בדברים שאינם מתרחשים",⁶ כהגדרתו של שר החוץ לשעבר, אבא אבן. כלומר, ההרתעה קשורה למדיניות ולמסרים שמתגבשים אצל היריב כפועל יוצא ממסכת פעילויות, המשפיעות על שיקולי רווח והפסד נוסף על האיום בהפעלת כוח צבאי.

לכן חיוני כל כך שההרתעה תיבנה לא רק על דימוי הכוח הצבאי של ישראל, אלא תקבל תמיכה משמעותית באמצעות שורה של צעדים, המכוונים להשפיע על תודעתו של היריב ועל שיקולי הכדאיות המלווים את החלטותיו. התפיסה הריאלית של התכנון הערבי לקראת יום הכיפורים משמעותה שלצד האחר היה רציונל בחשיבתו, כלומר הוא הושפע ממאזן של אינטרסים הקשורים לרווח ולהפסד.

שיקולי רווח והפסד מן הראוי שישענו גם על הסכמים מדיניים, שהפרתם מהווה איום בפני עצמו, על תמיכה ולחץ בינלאומיים, על גיבוי של בעלת ברית אסטרטגית, על שיקולים כלכליים ועוד. התפיסה שהתגבשה לאחר מלחמת ששת הימים גרסה שהדימוי המרתיע של צה"ל התחזק כל כך בעקבות הניצחון הגדול, עד כי אין צורך לסייע לכוחו המרתיע באמצעות תהליכים נוספים. דימוי העוצמה של ישראל והתחושה של שיכרון הניצחון לאחר מלחמת ששת הימים הם שהעצימו את ההישענות המוחלטת על דימויו המרתיע של צה"ל. המסקנה העולה מהתקופה שלאחר מלחמת ששת הימים נכונה, לדעתי, גם לעתיד:

מי שיבנה את תפיסת ההרתעה של ישראל אך ורק על עוצמתו של צה"ל - ותהיינה יכולותיו הטכנולוגיות גבוהות ככל שתהיינה - מבלי לסייע לכוח ההרתעה הצבאי באמצעות תהליכים מדיניים וגורמים מרסנים

נשיא מצרים - סאדאת

"כאשר אנו מתכננים את המתקפה, אני רוצה שנתכנן במסגרת יכולתנו המבצעית, ולא יותר מכך. חצו את התעלה והחזיקו אפילו בעשרה סנטימטרים מסיני - אני מגזים, כמוכן - והדבר יהיה עבורי סיוע עצום, וישנה לחלוטין את המצב הפוליטי הן במישור הבינלאומי והן במישור הערבי"

את הצבא, לרכוש אמצעי לחימה חדשים, לפתח דוקטרינה חדשה ולצאת בתוך זמן קצר לסיבוב נוסף. אם נבחר את התוצאות שהשיג צה"ל במלחמת יום הכיפורים ביחס למטרותיו המוצהרות, הרי ניתן לומר שהוא השיג הכרעה חלקית בלבד. כך הוגדרה מטרתה של כוונות "כחול-לבן" מאפריל 1973, חצי שנה לפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים:

"למנוע מהאויב כל הישג צבאי ולהנחיל לו מפלה צבאית, המבוססת על השמדה מרבית של כוחות ושל תשתית צבאית. השגת מטרה זאת צריכה להקנות לישראל יתרונות צבאיים משמעותיים למשך מספר שנים - הן ביחסי הכוחות והן בקווי הפסקת האש".⁸

אם נתייחס למטרה המנוסחת לעיל כאל מטרתה של מלחמת יום הכיפורים, אז ניתן לומר שצה"ל לא הצליח "למנוע מהאויב כל הישג צבאי", שכן כוחות מצריים גדולים נותרו בגדה המזרחית של תעלת סואץ בתום המלחמה. יתר על כן, לא הייתה השמדה מרבית של כוחות ושל תשתית - הן בחזית הסורית והן בחזית המצרית. מכאן שעל-פי הגדרת המטרה שלעיל לא הצליח צה"ל להכריע במלחמת יום הכיפורים כפי שציפו ממנו קברניטי המדינה.

יחד עם זאת, ההכרעה שהשיג צה"ל במלחמת יום הכיפורים - שהייתה הרבה פחות מוחצת ומשכנעת מבחינה צבאית מזו שהושגה במלחמת ששת הימים - יצרה מצב אסטרטגי חדש, יציב בהרבה מהמצב ששרר לאחר מלחמת ששת הימים. בעקבות המצב האסטרטגי החדש החל תהליך שלום בין ישראל למצרים, שהביא ליציבות ולהתמתנות ביחסים בין שתי המדינות. השלום בין ישראל למצרים - למרות היותו קר - איפשר לישראל לשנות את היערכותה הצבאית ולבנות בצורה שונה את כוחה במהלך 26 השנים שחלפו מאז מלחמת יום הכיפורים.

הכרעה היא סוג מסוים של ניצחון, ועל-פי לידל הארט, "ניצחון במובנו האמיתי פירושו כי מצב השלום ומצבה של האומה הם טובים יותר לאחר המלחמה מאשר לפני".⁹

אין ספק שמצבה של ישראל מבחינת יחסיה עם מצרים טוב יותר ב-25 השנים האחרונות מאשר בשנים 1967-1973. מכך ניתן להסיק שהכרעה מוחצת מדי עלולה להיות קטליזטור חריף לסיבוב נוסף, בעוד שהכרעה מתונה יותר עשויה להיות קרקע נוחה לתחילתו של דו-שיח מדיני, המיועד להשיג יציבות אסטרטגית נוחה יותר לשני הצדדים. אם גישה זו נכונה, הרי שאין די בהגדרת ההכרעה אך ורק כ"פועל יוצא של סדרת אפקטים צבאיים, המיועדים לשבור את רוח הלחימה של היריב או לשחוק את מסגרותיו עד דק".

ההכרעה הצבאית אמורה להיות אמצעי ליצירת מצב אסטרטגי חדש, נוח יותר מזה שהתקיים קודם לכן. אם מקבלים הגדרה זו, הרי שיש לברר אילו אפקטים צבאיים יתנו לנו את תנאי הפתיחה הטובים יותר כדי להשיג את היעדים האסטרטגיים. לשם כך חייב להתקיים דו-שיח הדוק בין הדרג המדיני לדרג הצבאי. תביעה קטיגורית של הדרג המדיני כלפי הצבא להשיג

נוספים, המשפיעים על שיקולי הרווח וההפסד של היריב - עלול ליצור שוב עומס יתר על כתפי ההרתעה הישראלית עד כדי קריסתה דווקא בתקופה שבה ראוי לבנות כושר הרתעה יציב יותר.

מהי מידת ההכרעה שהשיג צה"ל במלחמת יום הכיפורים?

אנסה להסביר את סוגיית ההכרעה בעזרת ניתוח משווה בין ההכרעה שהשיג צה"ל במלחמת ששת הימים לזאת שהשיג במלחמת יום הכיפורים.

על פניו נראה כי ההכרעה שהושגה במלחמת ששת הימים הייתה מוחצת ומוחלטת יותר מזו שהושגה במלחמת יום הכיפורים.

כוחות צה"ל באפריקה במהלך מלחמת יום הכיפורים

ההכרעה שהשיג צה"ל במלחמת יום הכיפורים - שהייתה הרבה פחות מוחצת ומשכנעת מבחינה צבאית מזו שהושגה במלחמת ששת הימים - יצרה מצב אסטרטגי חדש, יציב בהרבה מהמצב ששרר לאחר מלחמת ששת הימים

ראייה זו של הדברים מבוססת על ההישגים הצבאיים שהשיג צה"ל בשתי המלחמות, אולם היא מנותקת מהתהליכים שהתרחשו לאחר מלחמות אלה ומההשפעות האסטרטגיות שהיו להן. ישנן הגדרות שונות למושג הכרעה - למשל, של המילון למונחי תוו"ל (אג"ים-תוו"ל, התשנ"ו 1996), של די"ר אלוף יצחק בן-ישראל ושל די"ר אבי קובר.⁷ שלושתן מתייחסות להכרעה כאל תוצר מכאני של סדרת מהלכים צבאיים. לפי המילון למונחי תוו"ל נקבעת ההכרעה על-פי המידה שבה הושגה המשימה כפי שהוגדרה על-ידי הקברניט. על-פי די"ר בן-ישראל מושגת ההכרעה כאשר נשבר רצון הלחימה של היריב, ועל-פי די"ר אבי קובר מושגת ההכרעה כאשר האויב מאבד את כושרו להילחם.

אף שמלחמת ששת הימים השיגה הכרעה מוחצת יותר על-פי שלוש ההגדרות הנ"ל, הרי שכשנה לאחר אותו הישג מוחץ פרצה מלחמת ההתשה, ורק שש שנים מאוחר יותר, פרצה מלחמת יום הכיפורים. כלומר, העובדה שהושגה הכרעה צבאית מוחצת במלחמת ששת הימים, ושעיקר מסגרות הלחימה של הצבא המצרי הוכו באופן משמעותי באותה מלחמה, לא שברה את רצון הלחימה של המצרים ולא ריפתה את המוטיבציה לשקם

במצביאות של שינויים מהירים
 וחריפים פיתוחן של תפיסה
 מבצעית ושל תורת לחימה
 הוא מעשה סייפי, שלעולם
 אינו מסתיים

התעלם מהמציאות המשתנה, כפי שעשה לאחר מלחמת ששת הימים. בעקבות אותה מלחמה השתנתה לחלוטין המציאות הגיאואסטרטגית של מדינת ישראל, וצה"ל יכול היה לנצל את תוספת השטחים לפיתוח רעיונות מבצעיים חדשים - למשל בתחום המגננה. אולם הוא לא עשה כן, ובפועל המשיך לדבוק בדוקטרינה הגורסת "אף שעל" והעברה מהירה של הלחימה לשטח האויב - דוקטרינה שהייתה נכונה לישראל של גבולות הקו הירוק.

באשר ל"ניתוני היסוד של האויב" - אלה כוללים גם את תורת הלחימה שלו. במלחמת יום הכיפורים הופתע צה"ל לא רק מהמועד שבו פרצה המלחמה, אלא גם מתורת הלחימה ומאמצעי הלחימה שהפעילו המצרים והסורים. ועל כך כבר אמר הרמטכ"ל לשעבר חיים לסקוב: "גיבושה של כל תורה בא מתוך שאלת היסוד של איך יילחם האויב".¹²

מכאן ניתן להבין שבמצביאות של שינויים מהירים וחריפים פיתוחן של תפיסה מבצעית ושל תורת לחימה הוא מעשה סייפי, שלעולם אינו מסתיים. ובלשונו של בן-גוריון:

"אפילו המפקד, שגמר בתייסר צבאיים הגבוהים ביותר, אינו רשאי לראות את עצמו כאדם השליט בתורת הצבא, כי אין תורה זו, ככל תורה מדעית אחרת, נחתמת אף פעם".¹³

הצורך בעיצוב מודל דינמי להתמודדות בלתי פוסקת עם השינויים במציאות הטריד גם את צוותי התחקור האמריקניים, שהגיעו לישראל זמן קצר לאחר מלחמת יום הכיפורים והחלו - ביסודיות האופיינית - לגבות עדויות ולאסוף חומר על המלחמה שהייתה. אחד המפקדים האמריקנים, שעמד בראש צוות מתחקרים, גנרל דון סטארי, פירסם מאוחר יותר (20 פברואר 1979),¹⁴ בעת שפיקד על TRADOC (פיקוד ההדרכה של צבא ארה"ב), מודל המציג מתודולוגיה שיטתית להתמודדות בלתי פוסקת עם הצורך הסייפי להמשיך ולפתח את תורת הלחימה, משום שמדובר ב"משימה שאינה נחתמת אף פעם". המודל שמתאר סטארי קובע כי יש לעצב את הקונספט המבצעי מתוך ארבעה מקורות עיקריים:

1. האיים.
2. המשימה.
3. ההזדמנויות הטכנולוגיות.
4. התובנות ההיסטוריות.

רק לאחר עיבוד (Evaluation) של הקונספט הוא מנוסח כקונספט מבצעי (Operational Concept), שהופך לתו"ל לאחר תהליך של ניסוי ושל בחינה. בעמוד הבא מתואר באופן סכמתי תהליך יצירת התפיסה/דוקטרינה:

הכרעה מהירה ומוחצת על-ידי השמדת מסגרות צבאיות רבות ככל האפשר של האויב עשויה אולי לתרום ליצירתו של צבא מנצח, אך לא אפקטיבי. מדובר בצבא שאולי יצליח להשיג שיעורי שחיקה גבוהים של האויב, אך אלה עלולים להתברר כמיותרים לחלוטין.

בין ישראל לשכנותיה קיימת אסימטריה חריפה, שאותה היטיב לתאר דוד בן-גוריון בדצמבר 1955:

"מצידנו לא ייתכן קרב אחרון. אנו לא יכולים להניח אף פעם שאנו יכולים לתת מכה אחת ניצחת לאויב, וזה יהיה קרב אחרון, שאחריו לא יהיה צורך בהתנגשות, ולא תהיה שום סכנה למלחמה".¹⁰

בתנאים אלה של אסימטריה צריכה ישראל לשאוף למקסימום הישגים אסטרטגיים במינימום מהלכים צבאיים.

פיתוח התפיסה המבצעית ותורת הלחימה בדו"ח אגרנט נכתב כי "תורות הלחימה נכתבו לפני מלחמת ששת הימים והתרכזו בבעיות שהיו, שאיפיינו את אותה תקופה. מלחמת ששת הימים הביאה לשינויים בנתוני היסוד של הזירה והאויב, אשר היו חייבים למצוא את ביטויים בתורה הכתובה, לאחר שנבחנו לאור ההנחות המונחות ביסודה של תורה זו...

"לימוד לקח מלחמות העבר של צבאות זרים והתאמתם לתנאים יחד עם הסקת המסקנות הנכונות מפעילות האויב מאז מלחמת ששת הימים צריכים היו להביא את צה"ל לידי כך שיעמוד מול הבעיות עם תורה שכנגד, אשר גובשה ונלמדה מבעוד זמן".¹¹

התפיסה המבצעית ותורת הלחימה אמורות להנחות את המפקדים כיצד לבנות את יחידותיהם וכיצד להפעילן. בדו"ח אגרנט נכתב כי הדוקטרינה של צה"ל בין 1967 ל-1973 הייתה בסטגנציה. כתוצאה מכך נלחם צה"ל ב-1973 על-פי מודל ההצלחה של 1967. הצלחת הכוחות המשוריינים ב-1967 להבקיע מערכים מבוצרים דוגמת הגירדי בקרב חד-חילי, המזניח את השילוב הבין-זרועי והבין-חילי, תורגמה לאחר המלחמה לתפיסה המדגישה את "הלם השריון" וחוזקה על-ידי ארגון תומך ודומיננטי בדמות מפקדת גיסות השריון. הניסיון להפעיל את "הלם השריון" במלחמת יום הכיפורים נכשל כישלון חרוץ, היות והתנאים השתנו לחלוטין: האויב שינה דוקטרינה, רכש אמצעי לחימה חדשים, ניתח נכון את נקודות החוזק ואת נקודות החולשה בדוקטרינה של צה"ל והצליח לצמצם במידה רבה את תחומי היתרון שהיו לצה"ל במלחמת ששת הימים.

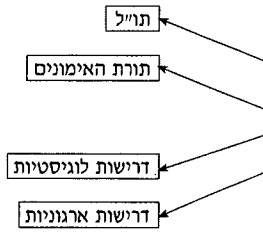
ועדת אגרנט הציגה את הדברים במבט רטרוספקטיבי, כ"חכם לאחר מעשה". השאלה המרכזית המתבקשת היא כיצד להכין את הצבא לאתגרי העתיד - ובכלל זה עימותים עם מדינות המעגל השני, שאין לנו גבול משותף איתן - כך שהוא יגיע לעימותים הבאים, אם וכאשר יפרצו, "עם תורה שכנגד, אשר גובשה ונלמדה מבעוד מועד", בלשונה של ועדת אגרנט. התשובה מצויה בראש ובראשונה בהבנת השינויים שחלו ב"ניתוני היסוד של הזירה והאויב". צה"ל אינו יכול להרשות לעצמו

השופט אגרנט

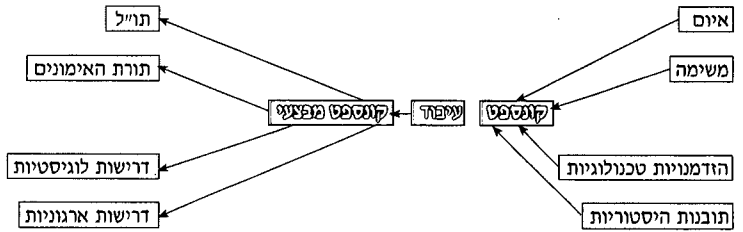

"לימוד לקח מלחמות העבר של צבאות זרים והתאמתם לתנאים יחד עם הסקת המסקנות הנכונות מפעילות האויב מאז מלחמת ששת הימים צריכים היו להביא את צה"ל לידי כך שיעמוד מול הבעיות עם תורה שכנגד, אשר גובשה ונלמדה מבעוד זמן"

תוצרים:

מקורות:

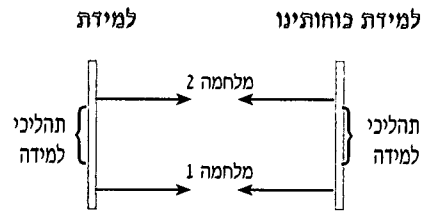
שבאמצעות טיפול שונה במידע - בשלבי האיסוף, המיון, העיבוד וההפצה - תוך התבססות על טכנולוגיות מידע חדישות, ניתן להקנות לכוח צבאי אפקטיביות הגבוהה בהרבה מכל מה שמוכר לנו. סדרות התרגילים שעושה דיוויזיה 4 היא שמאפשרת תיקוף התהליך. כל התורות והאמצעים שבוחנת אותה דיוויזיה נשארים רק במסגרתה, בעוד ששאר הצבא האמריקני - כולל בתי-הספר ומערך ההדרכה - כמו משקיף מהצד, מתבונן בתהליך וממשיך להכין עצמו לאתגרים העתידיים על פי ה-TTP המוכר.

שימוש במודל מעין זה יש בו כדי להבטיח את אותה החיוניות הנחוצה לארגון צבאי - שמטבעו חייב להיות שמרן - כדי להתכונן נכון לאתגרי העתיד. כך ניתן להימנע מהשגיאה שעשה צה"ל בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים, כאשר בכל אותה תקופה הוא נצמד בעקשנות לתורת הלחימה שניצחה את המלחמה הקודמת, מבלי להיות רגיש לשינויים שחלו - בעיקר בצבא מצרים, שאימץ לעצמו תפיסה מבצעית חדשה. תפיסה חדשה זו, שגובתה באמצעי לחימה - בעיקר מאסות של טילים ני"ט וני"מ - באה לידי ביטוי בתורת לחימה חדשה.

אולם בשלב זה צריך שוב להשמיע את האזהרה שהובאה בראשית המאמר מפני לקחים הנלמדים מתוך אירועים חד-פעמיים שהתרחשו בעבר, שכן אין שום ודאות שאתגרי העתיד יהיו דומים. לכל היותר ניתן לומר, שתקפותם של אותם לקחים, שהופקו מאירועי העבר, תהיה גדולה יותר ככל שמידת הדמיון בין האירועים בעתיד תהיה גדולה יותר לאירועים שהתרחשו בעבר. מכאן נובע שהלקח מהעבר, שהיה בבחינת מסקנה מאירוע שהתרחש והסתיים, הוא בבחינת השערה בלבד לגבי כל מה שיתרחש בעתיד.

גם במקרה זה יש לתפיסה המבצעית ולתורת הלחימה תפקידים שונים. בעוד שהתפיסה בוחנת את ההשערות המתייחסות לסביבה עתידית אפשרית, הרי שהתורה מתייחסת בעיקר לאותם לקחי מלחמות שתורגמו לנהלים ולתרגולות (TTP). צבא שישען אך ורק על TTP - ללא התאמה ועדכון לתנאים המשתנים בכל הרמות - לא ישיכל לשמור על אותו מתח ניגודי משלים, החיוני כל כך להתפתחותו ולהיותו מערכת לומדת. ניתן לתאר זאת באופן סכמטי בצורה הבאה:

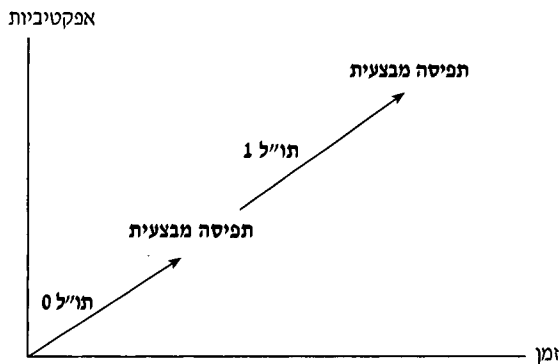
סטארי הדגיש את הדינמיות המתחייבת מהתהליך, את ראשוניותו של הקונספט ואת היותו מונחה על-ידי השאלה "מה" נדרש לעשות, בעוד שהתו"ל, הנובע מתוך הקונספט, מונחה על-ידי השאלה "איך" לעשות. מאוחר יותר נוספו נדבכים נוספים למודל, המדגישים פרמטרים נוספים של הקונספט, כמו שינויים סביבתיים, אילוצים תקציביים, הסכמי שלום, מורל לאומי ועוד. מאז 1973 ועד עתה עידכנו האמריקנים ארבע פעמים את תורת הלחימה שלהם. הם עשו זאת בשנים 1976, 1982, 1986, 1993.¹⁵ מדובר בתהליך למידה דינמי, שניתן לבטאו באופן הבא:

המודל של סטארי מדגיש כי בראש ובראשונה יש לפתח תפיסה מבצעית הולמת כדי להכין את הצבא להתמודדות עם אתגרי העתיד. רק גיבושה של תפיסה כזאת - גורס סטארי - עשוי לתת מענה דינמי לשינויים המהירים הפוקדים את המציאות של סוף המאה ה-20.

התפיסה המבצעית הישראלית חייבת לתת מענה לשינויים המתחוללים באמצעי הלחימה ובתורות הלחימה של האויב וכן לגלות רגישות לשינויים המתחוללים בסביבה שבה פועל צה"ל - ובכלל זה הסביבה הטכנולוגית והחברתית. לפי גישה זאת, התפיסה המבצעית היא כמו מצפן, המתווה את הנתיה הנכון. תורת הלחימה (הדוקטרינה) משלימה לכאורה את התפיסה המבצעית באמצעות כללי התנהגות, הוראות ותרגולות - ובמילים אחרות, באמצעות טכניקות, טקטיקות ונהלים (TTP)-Technique, Tactic, Procedure, אך למעשה קיים מתח ניגודי משלים בינה לבין התפיסה המבצעית. בעוד התפיסה המבצעית מחייבת עדכון לעיתים תכופות, הרי שה-TTP מתעדכן בקצב שונה, בדרך כלל איטי יותר. ה-TTP מעצם מהותו מבטא רוח שמרנית יותר. בדרך כלל חלק מסוים בצבא - בעיקר אותו חלק שקשור ליחידות העילית - עסוק רוב הזמן בפיתוח תפיסה מבצעית חדשה (במקביל לעשייה אחרת), ואילו מרבית הצבא עוסק ביישום, בהטמעה ובשינון של אותן תפיסות מבצעיות שקיבלו תיקוף (Validation). מכאן שבתי-הספר הצבאיים מלמדים באדיקות את ה-TTP, ואילו אותן יחידות, שנבחרו לפתח את התפיסה המבצעית החדשה, בוחנות רעיונות חדשים ומפתחות תורות לחימה חדשות.

דוגמא מצוינת לכך היא FORCE XXI האמריקני - כוח המבוסס בעיקרו על דיוויזיה 4, המשמשת יחידת ניסוי לבחינתה של תפיסה מבצעית חדשה. הנחת היסוד של אותו ניסוי אומרת

ביטאון החברה הישראלית להיסטוריה צבאית ליד אוניברסיטת

ת"א, עורך אריה חשביה, גיליון מספר 4, נובמבר 1981, עמ' 30.

4. דוד בן-גוריון, **ייחוד וייעוד**, הוצאת מערכות, 1971, עמ' 368: "התוכנית של צה"ל להרתיע את האויב, שלא יעז להילחם... גם אם יעז להילחם - להעביר את המלחמה לשטח האויב".

גם תורת הלחימה של צבא ארה"ב קובעת רעיון דומה, ראו מסמך תורת הלחימה של צבא ארה"ב, כפי שפורסם על-ידי הפנטגון, J-7, מאי 1997:

JOINTELECTRONIC LIBRARY. CDROM, Approved Joint Publications, Joint Doctrine, May 1997, Developed by OC Incorporated for J-7, Joint Staff JOINTDOCTRINE ENCYCLOPEDIA p. 242: "Deterrence is our first line of our national security. If deterrence fails, our objective is winning the nation's wars".

5. שאזלי, **הצניית התעלה**, הוצאת מערכות, 1987, עמ' 77.

6. אבא אבן, **הדיפלומטיה החדשה**, עידנים, ידיעות אחרונות, ת"א, 1985, עמ' 199.

7. אג"ס-תוה"ד, **מילון למונחי תו"ל**, התשנ"ו 1996, עמ' 103, הגדרת ההכרעה: "יצירת מצב שייווצרו או יתקיימו בו, להערכת המחליט, התנאים להשגת המשימה כפי שנקבעה, או מצב שנוצרו בו, להערכת המחליט, התנאים להשגת משימתו כפי שנקבעה. מצב ההכרעה ניכר כרגיל בכך שהאויב איבד את יכולתו לפעול ביעילות נגדו".

אבי קובר, **הכרעה**, מערכות, 1995, עמ' 25-26: "הכרעה צבאית במלחמה היא שלילת כושר הלחימה של היריב במהלך מלחמה, בשדה הקרב, באמצעים צבאיים, אשר כושר ההתאוששות ממנה במסגרת אותה מלחמה היא בעלת הסתברות נמוכה ביותר".

תא"ל ד"ר יצחק בן-ישראל, "תורת הביטחון והלוגיקה של בניין הכוח", חלק ב', **מערכות** 354, נובמבר 1997, עמ' 34: "ההכרעה היא מצב תודעתי. האויב יוכרע כאשר מנהיגו (המדינאי והצבאיים) יעריכו ברגע מסוים, כי מוטב להם להפסיק להילחם, משום שהמשך הלחימה יפגע בהם יותר מאשר הפסקתה".

8. עימנואל ולד, **קללת הכלים השבורים**, הוצאת שוקן, 1987, עמ' 97.

9. ב"ה לידל-הארט, **מדוע איננו לומדים מן ההיסטוריה?** מערכות, 1985, עמ' 73.

10. בן-גוריון, **ייחוד וייעוד**, מערכות, 1971, עמ' 219.

11. דו"ח **אגרנט**, עמ' 1345-1346.

12. דו"ח **אגרנט**, עמ' 1347.

13. דוד בן-גוריון, מתוך מסמך פנימי של צוות החשיבה בפ"ם.

14. מסמך של גנרל דון סטארי, **Commander's Notes** מה-20 בפברואר 1979.

15. ראו הקדמה של **FM 100-5 OPERATIONS** מיוני 1993, עמ' VIII-VI, במהדורה האמריקנית.

הניסיון לפרש מחדש את לקחי מלחמת יום הכיפורים הוא חלק מתהליך הלמידה שאנו מצווים לקיים בכל נקודת זמן שבה נימצא. אך טבעי הוא שבכל נקודת זמן נפרש את לקחי העבר באופן שונה כתוצאה מהתובנות החדשות המתגבשות ומהצורך לתת מענה יצירתי וחדשני לבעיות המתהוות.

במאמר זה ניסיתי להדגיש שלוש נקודות מרכזיות:

א. אין לבסס את ההרתעה של ישראל באופן בלעדי על כוח הפיזי-צבאי של צה"ל ועל מקסמי אמל"ח וטכנולוגיה חדישה. דימויו ההרתעתי של צה"ל לאחר מלחמת ששת הימים לא הרתיע את מצרים ואת סוריה מליזום מלחמה מוגבלת, שעל-פי תפיסתן אמורה הייתה לשבור את הסטטוס-קוו המדיני. מכאן שתפיסת הרתעה, המעמידה במרכזה את כוחו של צה"ל, את הישגיו המצטברים ואת דימויו - בלי לתמוך בה בתהליכים נוספים, המשפיעים על שיקולי רווח והפסד של היריב - עלולה להיות חלשה הרבה יותר.

ב. הדיון על ההכרעה בממד האופרטיבי חייב להיות מחובר לדיון על ההישג האסטרטגי האפשרי. הכרעה מוחצת של האויב, כפי שהתרחשה במלחמת ששת הימים, עשויה להניב מציאות אסטרטגית קשה, ומאידך גיסא, הכרעה פחות מוחצת, כמו זו שהושגה במלחמת יום הכיפורים, עשויה להניב מציאות אסטרטגית טובה בהרבה. נראה ש"הנוסחה המנחה" צריכה להיות כדלקמן: בהכרעה יש להשיג את האפקטים הצבאיים המינימליים, המאפשרים את ההישג האסטרטגי המקסימלי. אך בכל מקרה צריכה ההכרעה ליצור מציאות אסטרטגית טובה יותר מזו שהתקיימה טרם העימות.

ג. צה"ל חייב להיות מוכן בכל נקודת זמן עם תפיסה מבצעית רלוונטית, התואמת את השינויים שהתחוללו במרחב - ובכלל זה אצל האויב. התפיסה המבצעית אמורה להוביל לתהליך מתמשך של פיתוח תו"ל. המתח המצוי בין התפיסה לתו"ל הוא מתח מפרה, בתנאי שמבינים את משמעותו ומנתבים אותו לתהליך של פיתוח דוקטרינרי בלתי פוסק, המיועד להעניק לצה"ל יתרון משמעותי על פני היריב בכל זמן שבו יתחולל עימות. פיתוח תפיסות חדשניות הוא במהותו פיתוח ידע רלוונטי לצה"ל. זהו תחום עיסוק מרכזי, האמור לצקת היגיון ותבונה לכל עשייה בצבא ולהבטיח את חיותו ואת מוכנותו של צה"ל לכל סוג של התמודדות.

הערות

1. דוד בן-גוריון, **ייחוד וייעוד**, הוצאת מערכות, 1971, עמ' 166-167.

2. אג"ס-תוה"ד - **מילון למונחי תו"ל**, התשנ"ו - 1996, עמ' 156.

3. יצחק רבין - "ההרתעה במבחן מלחמות ישראל", **ספרא וסייפא** -

אודות

הוצאת הספרים

וידאו

בין המערכות

כתב העת

עולמות התוכן של מערכות

שנת ה'80 למערכות היא הזדמנות טובה לחדש ולהתרענן. זו השנה שבה הפכה **מערכות** מכתב העת וההוצאה לאור של צה"ל לבית התוכן המקצועי של צה"ל לצבא ולביטחון לאומי. התחדשנו בפלטפורמת תוכן ייחודית באתר צה"ל, שבה תוכלו לקרוא מאמרי דעה (📄 **בין המערכות**), לעיין בגיליונות **מערכות** השונים (📖 **כתב העת**), לצפות בקטעי וידאו מרתקים (📺 **וידאו**) ולקבל מידע על מגוון ספרים חדשים וקלסיים. שראו אור בהוצאת הספרים **מערכות** (👤 **הוצאת הספרים**). בין גיליון מודפס למשנהו אתם מוזמנים להתעדכן ולהביע דעה בעמוד הפייסבוק של **מערכות**, בערוץ הטלגרם ובטוויטר של **מערכות**.

הצטרפו לערוצים הדיגיטליים של **מערכות**:

לכניסה לעמוד **מערכות** באתר צה"ל סקרו את ה-QR:

לתכנים נוספים בנושאי צבא וביטחון לאומי הצטרפו לדף הפייסבוק של **מערכות**

לעדכונים שוטפים הצטרפו לערוץ הטלגרם של **מערכות**

לציוצים שוטפים הצטרפו לטוויטר של **מערכות**

ISSN 0464-2147